M. EMINESCU

OPERE

EDIȚIE CRITICĂ ÎNTEMEIATĂ
DE
PERPESSICIUS

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA ✦ MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

M. EMINESCU

OPERE

VII

PROZA LITERARĂ

SĂRMANUL DIONIS ◇ LA ANIVERSARĂ ◇ CEZARA ◇
GENIU PUSTIU ◇ CELELALTE PROZE POSTUME ◇
TEXTE INEDITE

STUDIU INTRODUCTIV
DE
PERPESSICIUS

CU 77 DE REPRODUCERI
DUPĂ MANUSCRISE

1977
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71 021, BUCUREŞTI, CALEA VICTORIEI 125, SECTOR 1

EDIȚIE CRITICĂ ÎNGRIJITĂ DE UN COLECTIV DE CERCETĂTORI
DE LA MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

PETRU CREȚIA stabilirea textului și a variantelor
DIMITRIE VATAMANIUC comentariile și notele de istorie literară
ANCA COSTA-FORU, **EUGENIA OPRESCU** descifrarea și transcrierea literală a textelor

Colaboratori externi
DUMITRU D. PANAITESCU
AMITA BHOSE (India)

Coordonator
PETRU CREȚIA

PERPESSICIUS ŞI ROMANUL EDIŢIEI INTEGRALE A OPEREI LUI EMINESCU

Datele generale legate de „romanul" ediției Perpessicius se cunosc, fiind evocate de el însuşi, cu varii prilejuri : în toamna lui 1933, editorul Ciornei, „omul inițiativelor şi al lansărilor americane" îi propune alcătuirea, într-un timp record, a unui volum în care să încapă **toată** opera lui Mihai Eminescu (avea, propriu-zis, în vedere preluarea şi completarea culegerii lui A. C. Cuza din 1914). Răsplata : un stipendiu pe şase luni şi, în final, — visul de-atunci al literatului român —, o căsuță în urbea Bucureştilor.

Aşa ar fi avut loc introducerea lui Perpessicius în sanctuarul manuscriselor eminesciene. Faptul că, rătăcit în labirintul lor — o metaforă devenită lait-motiv al tuturor confesiunilor de mai tîrziu —, proiectul n-a fost îndeplinit, este ceea ce uşor poate fi înțeles. Cercetător împătimat şi prob, Perpessicius, după ce realizează dimensiunile vaste ale operei de întreprins, „trădează" aşteptările editorului-negustor, preferînd să-i restituie sumele avansate şi să-şi transfere ediția la Editura Fundațiilor. Acolo va apare, în 1939, primul volum, conținînd numai o parte a poeziilor publicate în timpul vieții poetului. Au urmat, dedicate aceluiaşi capitol, volumele II şi III (1943 şi, respectiv, 1944). Versurile postume vor vedea lumina tiparului, sub patronajul Editurii Academiei, în volumele IV (1952) şi V (1958), iar ipostaza folclorică în volumul VI (1963). Acestea sînt datele empirice, pentru a ne exprima astfel, însă ce anume simbolizează ele, care sînt eforturile intelectuale şi umane implicate şi, mai ales, fazele cristalizării planurilor interioare ale monumentalei ediții?

Dar mai întîi, doar în 1933 se produce apropierea lui Perpessicius de tainele creației eminesciene? Din capul locului, țin să precizez că nu acord credit variantei în circulație, conform căreia poetul şi criticul de pînă atunci „prin hazard" şi-ar fi descoperit vocația de editor.

Să ținem seama că, în aceleaşi mărturisiri, Perpessicius îşi amintea, cu emoție, cum, în primul an de facultate, profesorul de estetică şi literatură, Mihail Dragomirescu, l-a trimis că copieze din manuscriptele lui Eminescu cîteva poeme, între care şi *Fata în grădina de aur*, punctul de plecare al *Luceafărului*. Putem crede că acest incident din „fericitele timpuri ale studenției" a rămas fără nici un fel de urmări ? (Mai ales că, între anii 1911—1915, va lucra ca funcționar la Biblioteca Academiei.) Mitul eminescian să nu-şi mai fi exercitat, pe parcurs, în nici un fel, vraja ? Sau, din acei ani studenţeşti a început să se desprindă primul fir al caierului de aur ce va fi tors cu osîrdie şi sacrificii o viață întreagă? Ce seducătoare ipoteză ar fi aceasta : contururile incomparabilei ediții desprinzîndu-se din voalurile diafane şi pure, țesute în culori de curcubeu, ale vîrstei adolescentine !

Dar să nu ne lăsăm seduşi de tentațiile demonului literaturismului, ci să ne adresăm acelor perioade din care putem produce dovezi, dovezi ce vom încerca să le obținem nu numai conspectînd paginile publicațiilor, ci şi introducîndu-ne în lumea documentelor din arhiva particulară a regretatului cărturar. Căci să ne fie limpede : romanul ediției, deși în cîteva rînduri povestit de erou însuși, mai reclamă completări și precizări, cunoscută fiind pudoarea excesivă a lui Perpessicius care-l făcea ca, în tot ceea ce privea persoana lui, să fie evaziv, să apeleze la un ton voit diminuant, drapat într-o plasă — sau, mai bine-zis, o horbotă — de formulări ceremonioase al căror sens concret se cere, uneori, a fi decodificat.

Un fapt mi se pare cert : în 1933 nu se inaugurează primele tentative de familiarizare cu fenomenul creației eminesciene ci, propriu-zis, se definitivează principiile care-l vor călăuzi pe editor de-a lungul aproape a patru decenii[1].

Ne este ușor să descoperim, în articolele scrise în perioadele anterioare, diverse și numeroase referiri la opera Poetului, acesta reprezentînd, în chip firesc, pentru omul de cultură și cronicarul vieții literare, punctul de zenit al literaturii române. (Recenzînd, bunăoară, un volum al lui E. Lovinescu, Perpessicius își înfățișează poezia eminesciană ca o „majestuoasă Dunăre" care mărginește și irigă întreg peisajul culturii naționale. O metaforă care, să recunoaștem, asimilează semnificația creatorului de origină moldavă în termeni geografici familiari unui brăilean.) Tot astfel, o trecere în revistă a intervențiilor gazetărești ale criticului reține folosirea frecventă a numelui lui Eminescu și a prestigiului publicisticii sale în campaniile susținute împotriva turpitudinilor morale ale politicianismului burghez . (A se vedea seria foiletoanelor din „Cuvîntul" semnate cu pseudonimul consacrat sau cu unul derivat : *Pentapolin.*)

Dincolo însă de asemenea comparații sau valorificări critice, intrate oarecum în uzul meseriei, începem să depistăm anumite preocupări statornice care capăt forța persuasivă a unor obsesii. Între acestea se înscrie resimțirea din ce în ce mai acut — ca o lacună dureroasă în cultura noastră — a absenței unei ediții critice a opere eminesciene. Astfel, încă în 1925, evocînd sfîrșitul trist al lui Eminescu — care tinde să devină un simbol al condiției sociale a scriitorului român —, Perpessicius constat cu amărăciune : „Astăzi : n-avem o monografie a poetului, n-avem o ediție critică necum una de mare artă și ilustrație și suntem și mai departe de perspectiva vreunu monument"[2]. Peste cîțiva ani, în 1928, pornind de la subscripția publică deschisă de „Adevărul" și „Dimineața" în sprijinul ridicării unei statui la Iași, Perpessicius redeschide procesul oficialităților ignare care nu făceau nimic pentru perpetuarea memoriei poetului. Nu e vorba numai de statui, ci și de difuzarea operei : „Nimic pentru acea ediție *nec varietur,* imagine grandioasă a gîndului lui și mai puțin a alterărilor editoriale". Revendicînd și o ediție în condiții grafice deosebite, pe o hîrtie aleasă, cu colecții de planșe ș.a.m.d., criticul conchidea : „Toți — aproape — îl vor pe Eminescu într-o ediție demnă de el"[3].

Să mai reținem că, în fulminantul articol din 1929[4], scris la 40 de ani de la moartea lui Eminescu, deplîngînd (iarăși), inexistența unui monument grandios „așezat în inima Bucureștilor", „întru preamărirea celei mai curate glorii a neamului românesc", își exprimase speranța că, poate, peste 10 ani — la sărbătorirea unei jumătăți de veac —, statuia poetului se va înălța, concomitent cu un alt edificiu monumental : „ediția definitivă a operelor sale". Totul este însă prezentat ca o minune. Iată fraza care ne delectează prin ironia ei învăluitoare, specifică stilului perpessician : „Toate minunile sînt cu putință. Peste 10 ani poate că se va putea călători în lună, se va vorbi la telefon cu domnii din Marte și Eminescu își va avea, poate, statuia și ediția definitivă a operelor sale, monumente deopotrivă de inevitabile, dar pe care zilele de astăzi nu erau menite să le ridice".

---

[1] În sprijinul acestei afirmații îl putem cita pe Perpessicius însuși, cu o mărturisire „scăpată" în cursul unei paranteze. Astfel, în comentariul scris pe marginea *Comunicării d-lui N. Iorga — Jurnal de lector completat cu Eminesciana,* 1944 —, la un moment dat, observă că : „dacă ediția Botez, apărută după ce apucasem să ne croim drumul nostru propriu, nu ne-a putut determina direcția ea nu ne-a luminat mai puțin. . ." ș.a.m.d. Ediția lui C. Botez a apărut în 1933. Așadar, la acea dată, Perpessicius își avea fixată direcția, își croise de-acum drumul propriu.

[2] „Mișcarea literară", 24 ianuarie 1925.

[3] „Cuvîntul", 13 decembrie 1928.

Se cuvine a se observa că volumul *Eminesciana* (Editura Minerva, 1971) nu cuprinde decît o parte din gîndurile și intervențiile lui Perpessicius pe o asemenea temă. Mai sînt încă multe articole rămase în culegerile editate sau în coloanele unor ziare ale timpului, care s-ar cere a fi adunate și publicate.

[4] „Cuvîntul", 20 iunie 1929. (Articol reprodus în *Dictando divers,* I, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1940.)

Nu avem de-a face cu simple deziderate abstracte, diverse însemnări trădează forța cu care începe să-l fascineze laboratorul manuscriselor lui Eminescu. Recenzînd, de pildă, cîteva volume ale tinerilor poeți — cronica se intitulează *Ucenicie poetică* —, Perpessicius alcătuiește un preambul special dedicat „stagiului de ucenicie". Exemplul suprem invocat va fi, desigur, cel al lui Eminescu : „Manuscrisele lui Eminescu sînt cele mai impresionante diagrame ale laboratorului spiritual în care s-au rafinat rarele lui esențe lirice".

Adevărul e că, încă la această dată, Eminescu se dezvăluie viitorului editor în ipostaza de *Poeta faber*, nelipsind nici filiațiile cu tipologia flaubertiană analizate pe îndelete mai tîrziu. Cronica la volumul al II-lea din *Opere complete* ale lui I.L. Caragiale stă sub semnul acestei idei, paginile „de manuscris torturat" ale lui Conu Iancu amintindu-i „pe celălalt mare alchimist al verbului românesc, pe Eminescu". Și deși subiectul în discuție este altul, nu poate să nu înscrie, în continuarea paralelei schițate, această paranteză plină de tîlc : „Cum amintirăm pe Eminescu, să ne oprim o clipă la capitolul acesta al filtrației stilistice, la procesul de eliminare propriu creatorului și care dacă echivalează pentru literatura universală cu mitul flaubertian, are, în ce ne privește, doi reprezentanți de seamă în Caragiale și Eminescu. Manuscrisele lor sînt o dovadă, variantele operei lor o reconfirmare".

Nu mi-e în intenție să expun toate raportările și meditațiile de acest fel [5], ci doar citînd cîteva să sugerez procesul complicat și subtil în cadrul căruia gînduri întîmplătoare se întîlnesc cu altele, metodic dezvoltate, toate la un loc favorizînd, în conștiința criticului, sedimentări și clarificări care, treptat, se vor constitui în principii cu valoare orientativă.

Aceeași cronică la volumul al II-lea din I. L. Caragiale dezbate și definește o problemă care va reprezenta cheia de boltă a viitoarei ediții : reconstituirea în integralitatea ei a operei unui mare scriitor, indiferent dacă unele creații (de tinerețe sau cu caracter postum) sînt de valori diferite.

Cu vădită satisfacție sînt reproduse aceste cuvinte ale lui Paul Zarifopol din prefața primului volum de *Nuvele și schițe* : „unii diletanți pretind să tratăm operele celebre, așa cum «mamițele» din mahala își răsfață «puișorii», ascunzînd poznele și defectele acestora. Pentru cine nu are logica mamițelor, o bucată rea nu scade valoarea unei bucăți din aceeași operă, o bucată bună nu ajută nimic celei rele, și tot astfel nu se compensează amănuntele inegal răușite din aceeași scriere. *Vrem să știm cum a fost.* Și autorii mari n-au nevoie de precauțiile protectoare ale fanaticilor mai mult ori mai puțin pricepuți, mai mult ori mai puțin sinceri".

Cîtă importanță acordă Perpessicius adevărului acestor fraze — subliniind asertiunea : „Vrem să știm cum a fost" — se poate vedea din satisfacția cu care le amintește ori de cîte ori are ocazie. Peste opt ani, în prefața la primul volum al *Operelor* lui Eminescu, va relua metafora cu „mamițele de mahala", justificîndu-și astfel publicarea în ordine cronologică a versurilor de tinerețe (și nu într-un apendice sau capitol separat din motive de „pudoare pedagogică") : „Într-o ediție, ce se inspiră de la adevăr, și care vrea să reconstituie imaginea istorică a operei, astfel de menajamente nu-și au loc. Ele fac parte din acea «psihologie a mamițicelor», pe care o denunța cu atîta succes în ediția sa din Caragiale, cu ani în urmă, Paul Zarifopol".

Pentru a se înțelege mai bine semnificațiile acestei atitudini se cade a se aminti că problema constituise, în epocă, obiect de aprinse dezbateri, primele reproduceri de postume generînd un adevărat război, pe care Perpessicius îl va denumi, plastic și puțin ironic : «Postumiada». Dincolo de anumite aspecte grotești — sînt înscenate ședințe de spiritism în cadrul cărora spiritul lui Eminescu este pus să facă declarații de protest —, se întrevăd delimitările și înfruntările în materie de concepții estetice. Cei care combat publicarea de texte rămase în intimitatea atelierului de creație al poetului continuă, de fapt, punctul de vedere al lui Titu Maiorescu, care se arăta interesat din postume numai de versurile *cristalizate definitiv*.

---

[5] Iată-l, spre pildă, semnalînd utilitatea colecției inițiate de I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare* și demonstrînd cît de importantă este cunoașterea „condițiilor de laborator" pentru înțelegerea respectivei distilări a esențelor operei. Prilej pentru ca Eminescu să fie din nou citat și situat în contextul creației universale : „Fără să mai spun, cît de mult se luminează însăși opera din cunoașterea condițiilor de laborator în care a fost distilată. Aceasta pentru Dostoievschi, pentru Stendhal, pentru Proust, pentru Eminescu". (Perpessicius, *Opere*, vol. 6, Edit. Minerva, 1973, p. 35).

Este, bunăoară, cazul lui G. Ibrăileanu care, nu numai în 1908 și, apoi, în 1912, dar și mai tîrziu, pînă în 1928 — după cum atestă culegerea de articole editată de Mihai Drăgan[6]—, se ridică împotriva edițiilor ce-l „micșorează” pe Eminescu „în fața marelui public”, exhibînd „intimitățile bieților morți”.

Să recunoaștem că sînt puțini scriitori care să nu împărtășească asemenea scrupule. Poate fi citat exemplul lui Balzac care, într-o scrisoare către marchizul Felix de Saint-Thomas, folosea o comparație și mai nudă, considerînd variantele și corecturile drept „scutece” în care „gîndirea își face abia toaleta”, drept care avea grijă să le arunce pe foc. Observăm totodată că, în eșafodajul argumentelor lui Ibrăileanu [7], exista o breșă, care cu timpul se va adînci: niciodată criticul nu neagă interesul ce-l reprezintă studiul manuscriselor pentru cercetătorul literar. În articolul despre *Geniu pustiu*, o spune explicit: „Desigur, acest *Geniu pustiu* poate fi interesant pentru omul de studiu, care vrea să privească în intimitatea procesului de concepție a lui Eminescu”, reclamînd menționarea expresă a acestei ipostaze a manuscrisului. Este exact ceea ce își propune, la urma urmei, orice ediție critică.

Restricțiile maioresciene vor fi împinse pînă la ipostaze caricaturale de către cei din cercul lui Mihail Dragomirescu — care resping, în chip absolutist, ideea reproducerii integrale a operei unui scriitor. În 1912, apare teza de doctorat a Constanței Marinescu care combate actul publicării postumelor lui Eminescu pe motiv că nu satisfac toate exigențele dragomiresciene privind capodopera — singura ce poate interesa literatura [8]. Tot ridicolul acestei demonstrații l-a dezvăluit Ion Trivale, în cadrul unor fulminante polemici care se prelungesc pe tot spațiul anilor 1914 și 1915.

N-au lipsit, firește, și manifestări de cealaltă parte a baricadei, de la depozițiile sentimentale ale lui Al. Vlahuță pînă la cele lucid-critice ale lui Ilarie Chendi și N. Iorga. Ultimul merită mai mult decît o mențiune și va trebui, odată, să fie reconstituit tot dosarul atitudinilor sale care, începînd cu recenzia din 1891, din „Lupta”, și cu articolele din „Sămănătorul” (1903), pînă la discursul academic din 1929, și intervențiile de după aceea, niciodată n-a încetat să pledeze, cu cunoscutu-i verb patetic, întru realizarea monumentalei ediții a întregii opere eminesciene.

În anii la care ne aflăm, procesul fusese cîștigat teoretic dar nu și practic și, oricum, dosarul său nu fusese clasat. După cum am văzut, Perpessicius își exprimase în termeni clari opțiunea, se mai găsea însă în faze preparatorii, își făurea zalele și armura cu care va descinde în arenă. În aceste împrejurări, experiența concretă oferită de Paul Zarifopol prin editarea lui I. L. Caragiale îndeplinește un rol important în fixarea principiilor metodologice ce le va urma. Recenzarea altui volum, al III-lea, îi permite să reactualizeze teza discreditării „mamițelor de mahala”, citînd din noua prefață a editorului un alt pasaj semnificativ, cu precizarea că „reia sub altă înfățișare aceeași credință, pe care o socotim și justificată și fecundă”. Iată citatul din Zarifopol: „Repetăm și noi, că scrisul întreg al unui scriitor ca acesta este un dar deplin dat națiunii sale, eventual și altor lumi cititoare. Este al nostru; și nu-l putem stăpîni altfel decît cu cel mai strict respect către întregimea lui. Numai nesocotința sau nepriceperea s-ar putea încumeta să aleagă ce trebuie să rămînă limbii și literaturii românești, și ce nu, din o moștenire ca a lui Caragiale”. Înlocuiți numele lui Caragiale cu cel al autorului *Luceafărului* și veți avea cea mai completă justificare a ediției integrale eminesciene.

---

[6] G. Ibrăileanu, *Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1974.

[7] Nu e lipsit de interes să arătăm că, în integritatea sa, Ibrăileanu aplica aceste austere exigențe chiar propriei creații. În *Amintiri din copilărie și adolescență* — tipărite postum *(sic!)* —, Ibrăileanu mărturisindu-și păcatul de a fi scris și *tipărit* poezii la vîrsta de 18 ani *(nota bene:* versuri în manieră eminesciană), și le înfiera după cum urmează: „poezia de la 18 ani, expresia sentimentelor mele de-atunci, expresie scrisă și tipărită, este o pată pe *inteligența* mea, mă ofensează esteticește, este unul dintre acele lucruri care aș dori să fie șterse din trecut”. („Adevărul literar și artistic”, nr. 884, 14 noembrie 1937.)

[8] Cu cîtă tenacitate continuau să persiste asemenea prejudecăți ne putem da seama din reacția de mai tîrziu a unui colaborator al ziarului „Vremea”, Aurel Călinescu, care se va arăta scandalizat că Perpessicius în volumul I al ediției sale reproduce „texte pe care Eminescu nu le-ar fi publicat nicicînd, lucruri pe care le-a scris numai pentru el sau altele care numai din neglijență n-au fost distruse”. („Vremea”, nr. 575, 27 octombrie 1940). Argumentul concret invocat trăda însă un *lapsus calami*, deoarece bucata de proză *Contrapagină* incriminată nu avusese cum să fie tipărită într-un volum dedicat versurilor, ci Perpessicius o publicase, în acea perioadă, cu toate onorurile, în „Revista Fundațiilor Regale”.

Dacă astfel de preocupări și fixări de poziție sînt expuse în articole scrise pe marginea altor teme, cu atît mai mult vor deveni prezențe semnificative în cronicile legate nemijlocit de fenomenul creației lui Eminescu. Să ne oprim la comentariul dedicat volumului *Scrieri politice*, apărut sub îngrijirea lui D. Murărașu. Impresionează siguranța și justețea cu care Perpessicius emite aprecieri într-o problemă atît de complexă, precum aceea a specificului gîndirii politice eminesciene. Teza reacționarismului — susținută de mai mulți, între care și de E. Lovinescu în *Istoria civilizației românești*, și conform căreia Eminescu ar pleda pentru „întoarcerea pe vremea pîrcălabilor" — este combătută cu un text al poetului din 1882, de o importanță crucială, care nu și-a pierdut, credem, nici azi actualitatea. Autorul *Scrisorii a III-a* pledează el însuși în procesul intentat cu această acuză, parcă presimțind dilema unor exegeți de mai tîrziu : „Din nou ni se spune, bunăoară, că dorim întoarcerea stării de lucruri dinainte de 1700, că vorbim cu deliciu de un domn român de sînge, înconjurat de-o aristocrație istorică etc., etc. Să ne înțelegem : nu dorim nici una, nici alta. Dar de ce nu ne-am aminti cu iubire trecutul?" În continuare, Eminescu face, din nou, elogiul vechilor generații, ale căror „privilegii consistau în datorii către țară", ilustrînd calități morale care „n-ar fi vreo pagubă dac-ar exista și astăzi". Criticînd cu vehemență prezentul pentru că nu mai are sădite în suflet „smerirea" și credința față de națiune, poetul formulează acest raționament pe deplin dialectic : „Dar de la părerea de rău după veacuri trecute de neatîrnare pînă la dorința nerealizabilă de a restabili trecutul e o mare deosebire".

Să reținem că analizînd, peste un an, studiul lui D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, Perpessicius dovedește aceeași propensiune către înțelegerea complexității adevărurilor, opunîndu-se modului sumar de a se interpreta polemicile eminesciene cu liberalii. Aducînd un șir de argumente în favoarea libertății de gîndire a poetului, criticul observa, cu o rară luciditate și spirit de pătrundere : „Racilele în care izbea Eminescu nu erau ale întregii vieți politice, ca și astăzi? Să-i fi păsat lui, chiar pînă într-atîta, de Hecuba conservatoare? Și cine garantează că atîta din vehemența lui împotriva «roșilor» nu traducea sentimentele ce trebuiau tăcute, împotriva albilor, împotriva cloacei politice îndeobște?"

Să ne îndreptăm însă atenția asupra acelor aspecte care, integrate, vor configura viziunea specifică a editorului de mai tîrziu. În cronica la ediția de *Scrieri politice*, se observă că Perpessicius nu este interesat pur și simplu de conspectarea unui alt sector al activității lui Eminescu ci, prin studiul articolelor din presă, să ajungă la acel focar în care se concentrează razele tuturor elementelor componente ale operei și care poartă pecetea *prezenței umane* a Poetului. Criticul prevestește că „Ei (istoricii literari,—n.n.) vor stabili într-o bună zi cît de unitară a fost existența materială și sufletească a poetului, cîtă prezență artistică și ideologică este în articolul său de ziar ca și în poema cea mai hieratică și în felul acesta vor reda poetului toată semnificația umană pe care geniul lui, pe de o parte, și noaptea preatimpurie a minții lui, pe de altă parte, i-au cam răpit-o".

Atrage atenția maniera profetică sau formula optativă, folosite adesea în această perioadă. Aceeași cronică, preocupată de definirea centrului solar al creației eminesciene pe care-l descoperă în plasma lirismului autobiografic, declară mutînd totul la viitor : „În ziua în care se va înțelege și se va susține, pe toate cărările, că toată superioritatea liricii lui Eminescu stă în altoirile miraculoase, literare și ideologice sau filozofice pe cari le-a operat în tulpina existenței lui omenești, în ziua în care *Scrisorile*, ba chiar *Luceafărul*, vor fi privite ca înfloriri superioare ale unui lirism pe bază autobiografică, în ziua aceea Eminescu va cîștiga în rezonanță și locul lui va fi cu drept cuvînt între Shakespeare, autorul *Sonetelor*, și Villon, autorul *Testamentelor*".

Nu invită aceste considerații la prospectări „arheologice", la studiul intern al laboratorului de creație, pentru a putea fi puse în evidență altoiurile miraculoase operate în tulpina existenței omenești a poetului, decantările infuziilor autobiografice ale lirismului în chip de „înfloriri superioare"?

Această idee a „lirismului pe bază autobiografică" este una dintre problemele-cheie, care-l preocupă stăruitor pe Perpessicius. Recenzia la studiul lui D. Murărașu repetă în chip hotărît : ,,Dacă este un caracter dominant, și care ar îngloba pe toate celelalte, în opera lui Eminescu este lirismul așa-zicînd autobiografic, acel lirism care reduce la propria lui vatră toate celelalte activități..."

Nu există, am putea spune, apariție editorială legată de Eminescu pe care Perpessicius să n-o recenzeze cu gravitate și deplină comprehensiune. (Nu fac excepție nici tîlmăcirile în limba italiană[9], polonă sau germană.)

Cartea lui G. Călinescu : *Viața lui Mihai Eminescu* este salutată imediat ce apare (,,Cuvîntul", 28 aprilie 1932). Perpessicius începe prin a recunoaște participarea sa în corul ,,lamentației obștești" stîrnită de vechile deziderate ale culturii naționale : ,,A fost întotdeauna, în cultura noastră, și nu ne-am sfiit a ne alipi acelui cor, o lamentație obștească, privitoare la lucrările de inițiere istorico-literară, care începea și sfîrșia, obsesiv aproape, cu refrenul : n-avem o ediție a lui Eminescu, n-avem o biografie a lui Eminescu". Prin lucrarea lui G. Călinescu dobîndim biografia dorită, dar ,,ediția critică se lăsă așteptată".

La 15 mai 1932, revine cu un articol mai amplu asupra cărții, întrucît împlinește ,,una din cele mai dureroase lacune ale culturii noastre actuale". Elogiile sînt exprimate cu o căldură care trădează ,,afinități elective" cu subiectul — și nu este această exegeză prima care folosește manuscrisele în vederea descrierii personalității creatoare a poetului? Cronicarul va aprecia ,,cunoașterea pînă la indiscreție a manuscriselor eminesciene", studiul ,,versurilor primare și de laborator", ceea ce îi permite lui G. Călinescu să înscrie revelații ,,nu numai de istorie literară, dar și de ordin psihologic".

Anumite particularități, înclinăm să credem, au o mai directă adresă la viitoarea ediție decît la biografia analizată. Meritul de căpetenie al *Vieții lui Mihai Eminescu* i se pare a fi acela de ,,a se fi coborît în taina aparențelor și de a fi alcătuit imaginea eminesciană din lăuntru în afară". O observație reluată și subliniată în chip manifest : biografia ,,păstrează și răsfrîngerile subjugate ale peisajului labirintic, străbătut". (Cu alt prilej, referindu-se din nou la cartea lui G. Călinescu, reține operațiile de foraj efectuate în direcția ,,vînei de poezie, brută sau prelucrată, pe care le-a dibuit în subpămînturile manuscriselor academice".)

Cronica la *Viața lui Mihai Eminescu* menționează că va mai reveni asupra volumului, datorită perspectivelor ce le deschide și care interesează ,,fie că ești diletant, fie că ții să te inițiezi mai afund" (un mod de a sublinia racordarea la ultima categorie). Promisiunea viza subiectul în general, căci ,,cum alte lucrări eminesciene ne așteaptă, noi prilejuri să revenim ni se rezervă".

Nu trecuseră decît cîteva numere și, la 19 mai 1932 (tot în ,,Cuvîntul"), Perpessicius semnează comentariul: *Revelații eminesciene.* Factorul incitator : publicarea de G. Călinescu, în ,,România literară", a primei părți a poemului *Memento Mori.* Frumusețile sau ,,lecțiile de laborator" sînt notate în treacăt pentru a se opri (din nou) asupra necesității ediției critice. Aceasta ar fi prima și esențiala ,,revelație". ,,Întîia este aceea a absenței unei ediții critice a textelor eminesciene. Încercările de pînă acum, unele fragmentare, altele nenorocoase, au făcut și mai dureroasă această lacună". Sînt consemnate studiile lui Ibrăileanu[10] pe tema edițiilor din Eminescu, comunicarea de la Academie a lui N. Iorga cu apelul de a se publica toate manuscrisele eminesciene sub auspiciile acestui for, pentru a ajunge la notița lui G. Călinescu, din ,,România literară", în care acesta se declara gata de o tentativă editorială. Numai că G. Călinescu se arăta interesat doar de tipărirea postumelor demne de luat în considerație, și asta ca o operație ajutătoare celei critice, întrucît : ,,cine se încumetă să studieze opera poetului își dă numaidecît seama că fără o transcriere sistematică a compunerilor inedite nu poate întreprinde nici o lucrare".

---

[9] În ,,Cuvîntul" din 1927 (25 decembrie), Perpessicius publicase însemnarea *Eminescu în italienește.*

[10] Cu doi ani înainte, în 1930, recenzase și ediția *Mihail Eminescu, Poezii,* îngrijită de G. Ibrăileanu. Obiecțiile de metodă sînt destul de serioase, chiar dacă Perpessicius le exprimă, cu amenitatea-i cunoscută, disjungînd edițiile curente de cele critice. Într-o ediție critică va trebui să se renunțe la scrupulele de ,,pedagogie estetică" ce-l făcuseră pe Ibrăileanu să grupeze ,,acordurile stîngace ale învățăcelului", într-un apendice final. ,,Ediția critică este una științifică", și se cade a-l înfățișa pe autor ,,așa cum este" (prilej pentru a cita, iarăși, cuvintele lui Paul Zarifopol). Urmează un șir de considerații aplicate, tot atîtea sugestii în beneficiul viitorului editor : ,,Ediția aceea va respecta în primul rînd cronologia și în al doilea rînd va adăuga variantele, fie din manuscrise (acele forme șterse în poeziile publicate de Eminescu însuși), fie din culegerile postume, confruntate și ele cu manuscrisele". Scopul ultim este reconstituirea miraculoaselor procese de laborator, căci ,,ca și pentru Caragiale, ba chiar într-o măsură cu mult mai mare, opera aceasta de laborator arată procesul de creație dificil, aplicat și eroic, al lui Eminescu. El este așa de impresionant..." ș.a.m.d.

Perpessicius va încheia cu constatarea că volumul lui Ibrăileanu ,,preludează" viitoarea ediție (sau se înscrie între ,,lucrările pregătitoare pentru ediția critică-definitivă din Eminescu"), apelînd din nou la metoda ,,viitoristă" : ,,Dar să amînăm discuția pentru la vremea ei".

Perpessicius folosește prilejul pentru a împinge discuția într-un plan mai general, cel al ediției critice integrale mult așteptate : ,,Transcrierea sistematică recomandabilă chiar și textelor edite, ceea ce ar duce la acea ediție critică, încă de lipsă, și care dimpreună cu acea a postumelor (în alcătuirea căreia gustul e de rigoare, și d. G. C. a dovedit că știe să-l mînuiască cu dexteritate) ar realiza ediția integrală preconizată de N. Iorga, în amintita comunicare academică".

Cercetarea întreprinsă pînă acum demonstrează, cred, în chip convingător, că, la data cînd pătrundea în dedalul manuscriselor eminesciene, Perpessicius își avea formate convingeri clare și temeinice, sau, altfel spus, se afla în posesia unui fir al Ariadnei. Dacă am mai fi avut vreo îndoială ne-o înlătură, definitiv, amplul articol consacrat ediției lui C. Botez, tipărită în 1933, așadar în anul cînd, conform legendei, criticul începuse abia să urce treptele micuței săli a manuscriselor de la Biblioteca Academiei.

Nu considerațiile de ordin general ne atrag luarea aminte, ci privirea avizată, coborîtă pînă în cele mai mici detalii, ce țin de infrastructura lucrării, enunțînd idei asupra cărora va reveni iarăși și iarăși în prefețele la viitoarele volume ale ediției sale.

Iată-l abordînd aspectul ordinei stabilite în reproducerea textelor. C. Botez, docil elev al lui Ibrăileanu, izolează poeziile de adolescență — ca într-un soi de carantină —, grupîndu-le într-un adaos la finele volumului. Perpessicius, ca și cum ar fi dorit să lase să se subînțeleagă că problema l-a interesat de mai multă vreme, citează un pasaj din cronica sa, publicată cu cîțiva ani înainte, pe marginea volumului editat de G. Ibrăileanu, în care preconiza respectarea cu strictețe a ordinei cronologice, în pofida pudorii ,,mamiticelor critice".

Altă chestiune este și mai specială : cea a unificării și modernizării ortografice a textelor. Dacă, în ediția sa, G. Bogdan-Duică reprodusese *tale-quale* textul din ,,Convorbiri literare", unificînd-o sub acest semn, C. Botez se face vinovat și de inconsecvență, cînd ,,fotografiind" grafia epocii, cînd transcriind manuscrisele în ortografia Academiei, dar introducînd limba scrisă a lui Eminescu etc. Perpessicius este cît se poate de ferm : ,,În Eminescu nu interesează ortograful ci poetul...", mai ales dacă ținem seama că poetul ,,se află a fi un scriitor cu totul modern, nicidecum arhaic". Înseamnă oare că trebuie să se ignore fizionomia caracteristică a manuscriselor, varietatea alternanțelor grafice etc.? Nicidecum. ,,Ele trebuiesc menționate în aparatul critic", dar ,,textul" să fie ,,redat în sistemul ortografic al zilei de azi". Să menționăm și poziția clară a lui Perpessicius în legătură cu ,,demoldovenizarea" (de cari va fi acuzat, mai tîrziu) : ,,Negreșit, nu poate fi vorba să ne atingem de acele forme dialectale ce fac farmecul și originalitatea scriitorului (și întru aceasta, cu toate meritele-i necontestate, Maiorescu a păcătuit uneori), cît de restituit limpezimea lirică a textului eminescian".

În sprijinul opiniilor sale, el invocă înseși părerile lui Eminescu, culese și studiate cu grijă — acum și mai tîrziu —, ca reprezentînd indicații esențiale,cu valoare subsidiară testamentară. Astfel se reproduce elogiul adus de poet cărților ardelenești pentru că au adoptat ,,o ortografie fonetică cu concesiile etimologice pe care le-am făcut și noi" sau adeziunea la programul general al fonetismului, justificat cu atîta clarviziune : ,,acesta este un puternic mijloc, pentru a păstra vechea noastră avere națională : unitatea în limbă și o normă unică în pronunție".

Rezultatele acestei radiografieri critice a ediției lui C. Botez sînt, desigur, negative, concluzii pe care Perpessicius le lasă să se întrevadă limpede dar, conform manierei sale, într-un arabesc de formulări amabile, ediția părîndu-i ,,un eveniment", ba chiar — prin materialul documentar al variantelor — un ,,monument". Meritul real era, de fapt, cel dezvăluit mai tîrziu : de a fi arătat concret ,,cum nu trebuie" procedat, adevăr în cronica de față tălmăcit în maniera aceasta : ediția pune doar bazele, ,,ea face posibile noi cercetări și noi studii". După experiența înfățișată se va putea purcede mai ușor la înfăptuirea „unei viitoare ediții critice", tonul optativ fiind iarăși dominant. După un șir de amănunțite considerații, se oprește cu promisiunea : „dar și acestea și altele se amînă pentru alte timpuri și alte locuri".

Și iată, peste șase ani, primul volum din *Poeziile lui Mihai Eminescu, tipărite în timpul vieții.*

Primul gest al noului editor este de a aduce un pios omagiu înaintașilor, tuturor celor ce-au ostenit pe acest tărîm, pe durata unei jumătăți de secol. Așa după cum se observă, cu o franchețe totală și cu o ironie neiertătoare : „cu rare excepții fiecare nou editor a găsit cu cale să arunce o piatră în grădina antecesorului, pentru ca mai ferit să-și impună roadele micei sale ferme". Perpessicius pledează pentru o reconsiderare a tuturor eforturilor sub semnul cursei lampadaforilor : „Străvechea imagine a cursierilor luminii, nicăieri n-a fost mai puțin invocată ca pe acest stadion vast de o jumătate de veac, al edițiilor din poeziile lui Eminescu. Și nu de rareori, preluînd facla din mîna alergătorului, urmașul avea grijă să-i aplice, în loc de mulțumită, o lovitură de grație. Caii de poștă, ce răzbiseră prin gloduri și hopuri pînă la stația din urmă, se cuveneau nu numai schimbați, dar și omorîți". Noul editor înțelege că realizarea acelui *corpus eminescianum* la care „și memoria poetului, și obligațiile culturii contimporane, și năzuințele ani de ani amînate, au deopotrivă dreptul" va fi cu putință nu printr-un act de ruptură, ci printr-unul de asimilare dialectică a experienței predecesorilor.

Este semnificativ faptul că volumul debutează cu un tablou al edițiilor, pe cît de amplu pe atît de riguros definit, atitudinea binevoitoare îmbinîndu-se cu luciditatea științifică, fiindcă nu de împărțit elogii era vorba, ci de a se prelua tot ceea ce se realizase pînă atunci sau putea oferi sugestii pentru viitor [11].

În *Lămuriri asupra ediției de față*, vor fi sintetizate cîteva dintre problemele care făcuseră pînă atunci, în publicistica criticului, obiect de fecunde meditații.

Ordinea va fi cea cronologică, începîndu-se, așadar, cu versurile de juneță, întrucît „nu înțelegem să urmăm pe Ibrăileanu și ceilalți și să intervertim, din nu știu ce motiv de pudiciție pedagogică, ordinea poeziilor", ediția propunîndu-și, ca țel suprem, să „se inspire de la adevăr", „să reconstituie imaginea istorică a operei".

Ortografia impune o discernare netă între „ortografia textului viu, a textului ce trebuie să circule", care trebuie să fie cea a zilelor noastre, și „ortografia aparatului critic" ce se cuvine a transmite, cu fidelitate, „imaginea atelierului".

Punctul în care Perpessicius aduce elemente noi și clarificări principiale ține de *aparatul critic*. Ne amintim că, în cronica la Botez, ceea ce era apreciat mai mult era „materialul documentar al variantelor". Materialul documentar în sine, dar nu și metoda de prezentare care, pe măsura defrișării manuscriselor, își dezvăluie mai limpede cusururile. Editorul ieșean apelase la un sistem statistic care și în cronică îi păruse arbitrar, cel puțin sub raportul inconsecvențelor ortografice. Acum, Perpessicius înțelege că viciul e de fond, nu concordă cu cazul în speță. O metodă statistică ar fi corespuns la un autor la care diferențele între manuscrise sînt de amănunt (sau cum se exprimă Perpessicius, generos, în acest caz ar fi fost „ideală"), dar la Eminescu lucrurile se prezintă cu totul altfel, întruchipînd o tipologie specifică.

Această tipologie este — preluînd o mai veche formulă — cea a „familiei unor de-al-de Flaubert, ale cărui manuscrise au impus pînă acum, în cel mai înalt grad, prin revenirile și retușările operate". Și, de fapt, gîndindu-se bine, „teama de suspiciune" nu-l împiedică să-l situeze pe Eminescu „înaintea gloriosului normand", drept cel mai tipic „patron al breslei făurarilor de expresie". Pentru a caracteriza și mai bine procesul eminescian de creație, se servește de sugestiva comparație a lui Favorinus referitoare la Virgiliu, care și-ar fi modelat versurile *more atque ritu ursino* (după deprinderile și ritul urșilor), existînd opinia că acest animal dă la iveală o progenitură diformă, căreia prin mîngîieri și neteziri treptate i se imprimă o formă și o configurație caracteristică.

---

[11] „Nimic din ce s-a realizat, mai mult sau mai puțin izbutit, înainte de noi, nu ne poate fi indiferent, într-o întreprindere atît de dificilă ca aceea a integralei explorări a manuscriselor eminesciene". (*Comunicarea D-lui N. Iorga*, în *Eminesciana*, volumul citat).

Ceea ce își propune Perpessicius este reconstituirea imaginei veridice a atelierului de creație, stabilind etapele interioare, „vîrstele" poeziilor. O operație deloc ușoară, dacă ținem seama că aceste vîrste sînt multiple și, mai mult, se cer a fi reconstituite „din măruntaiele împrăștiate, cînd colo cînd dincolo, prin infinitele meandre ale labirintului celor 43 de manuscrise, însumînd cu aproximație cincisprezece mii de pagini". În plus, Perpessicius nu dorește, pur și simplu, o ediție *variorum*, ci una *omnium variorum*, identificînd și înregistrînd *toate* variantele, fără a lăsa în afară „nici o formă, indiferent de valoarea sau disproporția ei". Se urmărește, prin urmare, întocmirea unei arhive „de documente de psihologie experimentală" — ceea ce situează ediția în planul celor mai moderne aspirații de cercetare.

În aceste condiții, sistemul nu va putea fi statistic și fixist, ci unul dinamic, sau, cum spune Perpessicius, „fiziologic", în sensul că respectă și favorizează individualitatea vie a formelor, „funcțiile" lor „biologice".

Dar cîte dificultăți tehnice nu trebuie biruite pentru a putea fi structurat un aparat critic cu așa de întinse și răsucite ramificații : delimitarea tipurilor principale de cele secundare sau fragmentare (a manuscriselor și a „submanuscriselor"), fixarea textelor de la „etaj" și de la „subsol" etc. și, mai presus de toate, dezvelirea straturilor aplicate și atribuirea lor unei epoci sau alta, conform procedeului palimpsestic.

Travaliul concret îl va obliga și la o aplicare diferențiată a principiilor generale stabilite, căci nimic nu este mai străin de Perpessicius ca rigiditatea dogmatică, spiritul îngust ortodox în aplicarea angajamentelor asumate. Reproducerea „textului viu" este una interpretativă ținîndu-se seama și de legile interne ale versificației. În privința aparatului critic situația se prezintă și mai complicată. Dacă s-au îndepărtat acele particularități ortografice care nu sînt decît „cochiliile pieritoare, ce valurile seismelor junimiste și etimologice au aruncat la țărm", se păstrează însă „tot ceea ce în scrisul lui Eminescu poate să ilustreze o vîrstă sau o preferință de epocă". Exemplul cel mai elocvent : reconstituirea textelor de dinainte de 1870, care respectă anumite urme ale scrisului heliadist (reduplicări de consoane sau exces de Y ș.a.), „ca fiind ale adolescenței și de un neîndoios interes psihologic".

Și pentru că am vorbit despre spiritul deschis, larg văzător și dialectic al lui Perpessicius, să mai dăm un exemplu care măsoară întreaga lui onestitate științifică : mărturisirea cu deplină sinceritate a tuturor șovăielilor de lectură — acea *lectio incerta* întruchipată de semnul asteriscului [12], ce împestrițează ediția.

Aceleași legi de aur a respectării adevărului cu fidelitate nedesmințită i se supune și folosirea facsimilului, care nu vizează doar latura estetică (iconografică), ci și științifică, servind ca martor viu în procesul unor descifrări discutabile sau al unor rectificări de lecțiune.

Editorul este conștient de faptul că, astfel, se realizează și un nobil obiectiv mult rîvnit de literatul modern, cel al colaborării cu cititorul, deoarece „aparatul critic invită pe cetitor la o participare activă, compensată de tot atîtea satisfacții".

Prefața la volumul al II-lea conține precizări de rutină, promițînd pentru cel de al III-lea volum — care încheie lotul poeziilor tipărite în timpul vieții și variantele lor — o „introducere substanțială" menită să marcheze „un prim bilanț" și „un popas totodată necesar în lămurirea proiectelor de viitor ale acestei ediții".

Introducerea anunțată va vedea lumina tiparului, dar într-o formă „concentrată", cum menționează Perpessicius, „din pricini fatale". În ce ne privește, considerăm că un motiv îl va fi constituit și publicarea în presă a cîtorva articole — ce vor intra,ulterior, în volumul *Eminesciana* —, între altele și cel pe marginea *Comunicării d-lui Iorga*, care-i oferă prilejul ca, delimitîndu-se față de propunerea unei cronologii„dirijate", să-și explice încă o dată și să susțină, cu lux de amănunte, principiile ediției sale.

---

[12] Acestei probleme, ce unora le poate părea minoră, îi va încheia cîteva articole, unul intitulat *Lecțiuni eronate sau obligativitatea asteriscului* și în care respectivul semn grafic apare cînd investit cu funcții poetice „mic astru însoțitor", cînd îmbrăcînd haina unor comparații prozaice dar imperios necesare : „felinarele de noapte, înfipte în marginea lacunelor de pavaj și canalizare". Lui N. Iorga, care solicita concursul experților grafologi, îi atrăgea atenția că grafologia eminesciană cere „totuși o cercetare de altă natură, oarecum interioară". Perpessicius avansa însă ideea înființării unui curs de grafologie eminesciană pe lîngă școala de arhivistică, cu mențiunea (plină de tîlc) că ar trebui să țină „cel puțin 10 ani".

Dincolo de anumite îmbunătăţiri certe atît în prezentarea materialelor cît şi în aplicarea schemelor, noutatea adusă de introducere stă în accentul mai important acordat notelor istoriografice. Locul şi funcţiile acestor note fuseseră consemnate încă în prefaţa la primul volum, dar, în prezent, editorul se convinge şi mai mult că pentru a se lămuri pe deplin geneza poemelor şi, în general, pentru a încadra materialul fiecărei creaţii se cere a se face şi operă de istoriografie literară adresîndu-se studiilor anterioare, periodicelor vremii şi, în primul rînd, colecţiei ziarului „Timpul", în paginile căruia „stau presaţi cei mai frumoşi ani", sau ceea ce s-ar putea numi „jurnalul de zi" al poetului. Aceasta îi permite să întreprindă preţioase rectificări sau spulberări de legendă — cum e cazul „semidetronării" Eufrosinei Popescu în favoarea cîntăreţei Carlotta Patti, clarificarea istoriei unei greşeli de tipar din 1867, reconstituirea împrejurărilor politice care au precipitat publicarea *Scrisorii a III-a* etc.

Excursuri pe care Perpessicius se va simţi obligat, nu o dată, să le justifice, motivînd că a „iscodit" şi colţuri obscure de istorie literară, „de nevoie şi pentru înlăturarea anumitor obstacole", şi, oricum, în plan secundar, un fel de a spune că nu acceptă divagaţiile parazitare, în afara obiectivului ediţiei — obiectiv care nu rămîne însă mai puţin cel enunţat încă de Anghel Demetriescu în studiul din 1903 (citat în prefaţa la primul volum) : „a pune din nou opera în împrejurările ce au produs-o".

Sub acest semn al confluenţelor cu istoria literară se situează, credem — călăuzindu-se şi după exemplul unor editori străini —, întocmirea unei antologii cu citate, intitulată *Mărturii.*

În prefaţa la volumul al IV-lea — volum dedicat postumelor care-i vor apare ca iradiind „o mai categorică putere destăinuitoare", caracterul autobiografic fiind „mai puţin voalat ca în poezia actuală" — Perpessicius va lansa chiar ideea unei publicaţii periodice, a unor „caiete eminesciene" care să întreţină „interesul precis, ştiinţific, pasionant pentru tot ce e document eminescian, din indiferent ce sector şi prin orice dezbatere, în măsură să aducă lumină în situarea şi înţelegerea operei Poetului".

Putem afirma că, în aceşti ani, după experienţa cîştigată cu tipărirea primelor volume, concepţia lui Perpessicius asupra editării operei eminesciene — înţeleasă nu numai ca o operaţie de restituire, ci şi ca un magistral act de cultură — se definitivase în cele mai mici nuanţe, oferind rotunzimea şi coeziunea interioară a unui sistem armonios închegat. Ceea ce nu vrea să însemne, că, o dată planul arhitectului desenat cu minuţie pe hîrtie de calc, înfăptuirea edificiului nu va duce la retuşuri de detaliu sau la desăvîrşirea unor scheme, într-atît se supune materialului viu al creaţiei — adevărul concret — cel mai mare editor pe care ţara noastră l-a avut[13].

Paradoxal : pe măsură ce principiile orientative şi structura pe varii planuri a ediţiei se definitivează, termenul ultim al finalizării se îndepărtează tot mai mult, se dilată în timp, — ca în goana halucinantă a emirului lui Macedonski, după mult visata şi mereu intangibila Mecă.

Este interesant să urmărim aventura planificărilor propuse de editor. În prefaţa la volumul al III-lea, recunoscînd că planul ediţiei integrale eminesciene ar fi „oricum ambiţios", îi stabilea următoarea diagramă care acuza un număr de 14 volume : IV. Postume. Traduceri ; V. Proza literară ; VI. Teatru. Excerpta. Fragmentarium ; VII. Literatura populară ; VIII—XII. Proza politică („Curierul de Iaşi" şi „Timpul") ; XIII. Corespondenţă ; XIV. Acte. Biografie. Bibliografie selectată. Indice general.

Aceeaşi prefaţă, rezumînd destinul tuturor predecesorilor seduşi de mirajul ediţiei integrale eminesciene şi ţinînd seama de încetineala cu care primele trei tomuri apăruseră pe durata unui cincinal (dar încorporînd munca a 11 ani), formula întrebarea, tulburătoare, întrucît s-a dovedit, pînă la urmă, profetică : „Spectrul Văii Regilor, îşi spune tot insul, cu tezaurele ei inviolabile, să fie sortit oare a se reedita, cu fiecare nouă tentativă editorială? Să fie, oare, toate aceste deshumări, parţiale şi necontenit întrerupte, în puterea cine ştie cărui jurămînt pe care nici un descîntec n-a izbutit încă să-l dezlege?"

---

[13] Faptul că travaliul său a avut un caracter deschis — nefetişizînd nici măcar propriile descoperiri — — l-am mai subliniat. Un exemplu, în plus : discuţia purtată cu N. Iorga pe marginea sistemului de editare propus de acesta, al unei cronologii „dirijate". Perpessicius mărturiseşte gîndul ce deseori l-a fascinat în timpul muncii sale : o ediţie „vîrstată" care să publice la un loc textele antume şi postume pentru a pune în valoare unitatea organică a creaţiei eminesciene. Dacă o astfel de întreprindere ar fi fost posibilă, înainte de a se fi explorat şi divulgat lumea de taine a manuscriselor, iată ceea ce editorul, în modestia lui, nu ne spune. Rămîne însă ca un adevăr necontestat că structura ediţiei lui Perpessicius nu traduce pur şi simplu preferinţe subiective ci a fost impusă şi de caracterul obiectiv al materialului investigat.

La ora cînd scria aceste rînduri, Perpessicius era însă, fără ezitări, optimist, de o siguranţă, în temeritatea sa, care nu cunoştea graniţe. Respiră o anume superbie declaraţia, făcută în numele experienţei căpătate şi la încheierea primei etape a lucrului: „editorul poate spune în cunoştinţă de cauză şi cu un optimism încercat că proiectul ediţiei prezente, în ciuda proporţiilor sale, i se pare întru totul realizabil". Fixează chiar şi un termen — avertizînd că ritmul tipăririi volumelor va fi invers proporţional cu numărul lor — şi acesta e de „cel mult 5 ani". Este drept, se adaugă un dubitativ „poate", dar asta credem că o face mai mult din scrupule de modestie, părîndu-i-se prea peremptorice afirmaţiile decît din convingerea clară a unor dificultăţi insurmontabile.

Se ştie că postumele vor ocupa spaţiul a două volume, nu al unuia singur: al IV-lea şi al V-lea — lăsînd cu totul în afară traducerile; volumul al VI-lea va fi închinat literaturii populare (prevăzută, iniţial, după proza literară şi teatru), o fericită inversiune în program, putîndu-se astfel reconstitui poezia eminesciană în toate ramificaţiile ei: antumă, postumă şi folclorică.

Arhiva particulară a lui Perpessicius — pusă la dispoziţia Muzeului literaturii române de fiul Maestrului, profesorul Dumitru D. Panaitescu, cu o deplină solicitudine colegială — ne îngăduie să refacem imaginea interioară a acestui impresionant spectacol: continua înălţare de schele în jurul monumentului ediţiei eminesciene.

Apăruse volumul al IV-lea, se pregăteau pentru tipar volumul al V-lea şi al VI-lea şi iată-l pe Perpessicius alcătuind un nou itinerariu, cu escale prevăzute în spaţiul unui cincinal. Aşa se şi intitulează noul program *Schiţă a planului cincinal al ediţiei integrale a operei lui Mihai Eminescu*. Îl reproducem:

1956

Vol. V. POEZII POSTUME.
Variante, Note, Mărturii, Indice etc.
Termen de predare Editurii: 31 mart. 1956
Vol. VI. LITERATURĂ POPULARĂ.
Studiu introductiv
Poemele originale de inspiraţie populară: Călin Nebunul, Miron şi frumoasa fără corp etc.
Colecţia de folclor eminesciană
Dicţionarul de rime
Rimario moldavo
— *termenul de predare: 31 decemvrie 1956.*

1957

Volumul VII. PROZA LITERARĂ (Geniu Pustiu, Archaeus, Sărmanul Dionis etc.)
Volumul VIII. TEATRU ŞI CRONICI TEATRALE
— *ambele volume se predau la finele anului 1957.*

1958

Volumul IX. TRATATUL DE DRAMATURGIE al lui Rötscher (traducere de Eminescu, 1868—1871, cu studiu introductiv etc.)
Volumul X. FRAGMENTARIUM, EXCERPTA, CURSURILE UNIVERSITARE GERMANE. TRADUCERILE DIN KANT. REVIZORAT (1875—1876).
— *termenul de predare: finele anului 1958.*

1959

Volumul XI. ZIARISTICA: FEDERAȚIUNEA. ALBINA. CURIERUL DE IAȘI
Volumul XII. TIMPUL (1877–1878)
— *termenul de predare: finele anului 1959.*

1960

Volumul XIII. TIMPUL (1879–1880)
Volumul XIV. TIMPUL (1881–1882)
Volumul XV. TIMPUL (1882–1883)
FÂNTÂNA BLANDUZIEI (1888–1889)
INDICE GENERAL AL PRESEI
— *termen de predare: finele anului 1960.*

1961 și 1962

Volumul XVI. CORESPONDENȚA
Volumul XVII. ACTA. BIOGRAFICE — ICONOGRAFICE — ALBUM DE FACSIMILE
Volumul XVIII. BIBLIOGRAFIE SELECTATĂ. INDICE GENERAL AL ÎNTREGII EDIȚII.

Așadar, nu 14 volume, ci 18. Pentru ca, într-un alt plan de perspectivă, redactat după ce apăruse volumul al V-lea și se preda tiparului al VI-lea, dimensiunile ediției să se dilate și mai mult, atingînd cifra de 20 volume. (Survenea, practic, această modificare : din ceea ce era propus pentru volumul X se extrapolau cursurile universitare și traducerea din Kant ca și epoca revizoratului, se adăuga capitolul *Varia* și se constituiau două volume de sine stătătoare.)

Planul îmbrățișa trei cincinale : 1961—1975, timp în care ar fi trebuit ca seria celor 20 de volume să fie încheiată.

În 1964, cu prilejul celor trei sferturi de veac de la moartea poetului, Perpessicius — neștiute presimțiri? o evaluare mai exactă a perpsectivelor muncii? — adresează o Scrisoare deschisă editorului eminescian din anul 2.000, în care meditează nostalgic asupra frazelor înscrise în prefața la volumul al III-lea și asupra conținutului lor profetic. Nu acceptă, desigur, un punct de vedere fatalist, sau, cum ne încredințează puțin malițios : „nu e vorba de nici un mister la mijloc, de nici un farmec și, în consecință, nici de vreun descîntec". Alta este problema, învestită cu semnificații dintre cele mai grave : „o viață de om nu ajunge ca să cuprindă totalitatea moștenirii literare a lui Eminescu". Preconizînd însumarea eforturilor „cîtorva generații de cercetători", Perpessicius reia imaginea lucrețianului marș al torțelor căruia îi fixează, ca țel absolut, anul 2.000. „Împlini-se-va oare minunea atîta timp rîvnită, însă pe nedrept reclamată înainte de vreme? Se va fi dat, oare, celor din pragul veacului XXI să salute ediția în foarte multe volume, integrală și critică, a operei lui Eminescu? N-ar fi exclus. Cu condiția, totuși, să se pregătească încă de pe acum".

De nicăieri nu transpare dorința de abstragere din munca prestată întru îndeplinirea acestei îndatoriri naționale, numai că acum — pentru prima oară? — Perpessicius realizează perspectiva de a nu vedea tipărit ultimul rînd al ediției integrale eminesciene. (Să nu uităm că timp de 30 de ani se publicaseră 6 volume, mai rămăseseră de înfăptuit 14, iar el trecuse de vîrsta de 70 de ani.)

Iar în 1967, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie" (nr. 4), marele editor va constata, melancolic dar demn : „Un fir pierdut, al Ariadnei"...

N-a sosit încă timpul să deschidem dosarul tuturor tribulațiilor prin care a trecut Perpessicius în acești ani și care, nici vorbă, au fost uneori determinate — cum se exprima el, undeva, cu discreția-i caracteristică — „de oameni, de mîna aceea de pămînt, atît de limitată și de enigmatică"[14]. Nu este însă mai puțin adevărat că ritmul realizării proiectelor sale a fost influențat și de starea sănătății sale în continuă înrăutățire.

Diferite însemnări intime mărturisesc agravarea deficiențelor de vedere care, să nu se uite, au fost pricinuite de munca de ani de zile la descifrarea grafiei eminesciene și a nenumăratelor corecturi ale colilor tipografice. De zece ani, doctorii îi cereau să sisteze orice efort (ajunsese la 13 dioptrii) și, în ultima perioadă, își continua lucrul cu ajutorul fiului său, care-i citea volume sau așternea pe hîrtie cele ce-i dicta.

Astfel l-a surprins moartea, la 29 martie 1971, în anul în care trebuia să împlinească 80 de ani.

Așadar, ceea ce evocase, odată, cu titlu de pură metaforă : soarta „egiptologilor" în misterioasa Vale a Regilor sau expedițiile în labirintul manuscriselor eminesciene — fără reeditarea performanței miticului Tezeu —, s-a întrupat în realitate, și el, Perpessicius, ajungînd să se alăture lungului șir al acelor editori eminescieni fascinați de mirajul ediției integrale, fără a izbuti s-o înfăptuiască. Cu o deosebire : față de toți antecesorii, el reușește — rodul aproape al unei jumătăți de veac de devotat travaliu — să tipărească integral poezia eminesciană în multiplele ei ipostaze : antumă, postumă și folclorică, și, mai mult, să pună fundația întregii ediții, configurînd unul dintre cele mai importante și mai impresionante monumente ale culturii românești.

◆

Am întreprins acest excurs — reconstituind și aspecte cunoscute unui cititor avizat — nu numai ca un justificat omagiu adus ctitorului, ci și dacă vreți, ca un *aide-mémoire,* volumul de față înscriindu-se, în chip programatic, în continuarea celorlalte șase, ale monumentalei ediții. Să precizăm : nu numai continuînd spiritul și metoda lui Perpessicius, ci și încorporînd tot ceea ce a rămas efectuat parțial sau doar schițat pe masa lui de lucru. Căci o altă părere falsă ce se cere a fi destrămată este aceea care reduce contribuția eminesciană a marelui editor numai la sfera volumelor tipărite. Documentele din arhiva particulară sînt probe elocvente ale faptului că, din 1963, cînd apare *Literatura populară,* Perpessicius n-a încetat să lucreze — dincolo de o încetinire a ritmului sau de perioade lacunare — la volumele următoare, sau să se preocupe, în modul cel mai concret, de realizarea lor. Și pentru că prezenta ediție cuprinde proza literară, să citām dintr-o scrisoare adresată conducerii Academiei, în care declara solemn : „ideea continuării lucrărilor începute pentru volumul VII îmi este scumpă". De altfel, a spus-o și public — în stilu-i caracteristic, cu perifraze și ocolișuri — în *Un fir, pierdut, al Ariadnei,* unde amintind că mai rămîn de reconstituit alte „bolgii" ale operei eminesciene : „ale prozei literare, ale teatrului, ale ziaristicii", specifica : „pentru care lucrările pregătitoare, așa-zicînd, săpăturile de fundație, odată finite, mai rămînea de ridicat zidurile". În continuare, glosînd în jurul ziaristicii, făcea mărturisirea : „A fi citit așadar pagină cu pagină, articol cu articol și rînd cu rînd întreaga colecție a „Timpului" (împrumutat, uneori, și de la venerabilul G. T. Kirileanu din Piatra-Neamț), pînă la ultima informație a agenției Havas, implicit reportajele parlamentare, căci sînt perioade cînd redactorul șef umple singur gazeta, mi s-a părut dintre obligații, cea dintîi și, evident, cea mai plăcută. Ea ne-a dus între altele la întocmirea unor noi liste de articole, încă inedite..."

Ca unul dintre ultimii colaboratori ai maestrului — singura calitate ce mi-o revendic scriind aceste însemnări — pot depune mărturie că, și după destrămarea micului colectiv închegat la Academie, ideea înfăptuirii ediției integrale continua să-l obsedeze, într-un rînd, gîndindu-se să accepte sprijinul personalului științific al Muzeului literaturii române (muzeu pe care-l înființase și-l diriguia). Mi-aduc aminte de cîteva

---

[14] Mă folosesc de prilej pentru a menționa că meritele lui Perpessicius în durarea moștenirii poetului național s-au bucurat de o recunoaștere oficială din partea celor mai înalte foruri de conducere a țării ca și a întregii noastre vieți cultural-științifice. În 1954, pentru editarea operei poetice a lui Eminescu i se decernează Premiul de Stat. Va primi și alte înalte distincții. Mai mult, ceea ce nu s-a întîmplat cu nici o altă ediție, în 1959, Consiliul de Miniștri emite un decret (nr. 171) privind asigurarea tuturor condițiilor — inclusiv cele de ordin material — pentru continuarea și desăvîrșirea acțiunii de întregire a patrimoniului cultural național prin tipărirea întregii creații eminesciene.

17

„Nu este numai cazul ziaristicii, putem informa că manuscrisele dramatice sînt aproape toate transcrise de mîna sa, iar privitor la proza artistică moștenirea lui Perpessicius acoperă o arie vastă: de la descifrări de texte, la fișe, note și pînă la prefața care, cu acest volum, încetează de a mai purta titulatura de «proiect»" consfătuiri însuflețite — și însuflețitoare —, în cadrul cărora se alcătuise un plan de „acțiune", iar Perpessicius, cu un ușor zîmbet sceptic în colțul buzelor, configurase cîteva dintre concluziile vastei sale experiențe. Forțele noastre nu erau însă suficiente pentru a ne asuma o asemenea dificilă și de durată „misie", solicitați fiind de redeschiderea instituției în noul sediu și de investigarea și valorificarea patrimoniului muzeal.

Proiectul n-a încetat însă să ne fascineze — ca acea Fata Morgana a manuscriselor, alt element al mitologiei adoptate de Perpessicius —, dovadă entuziasmul cu care, și după ce maestrul nu mai era printre noi, paginile revistei „Manuscriptum" au fost deschise comunicării oricărui document legat de Eminescu, — acea „Eminesciana", devenită, treptat, o rubrică permanentă. Dacă însă, în prezent, proiectul capătă ființă e pentru că, în ultimii ani, colectivul științific al Muzeului a fost întărit cu un important număr de prestigioși cercetători de la institutele Academiei de Științe Sociale și Politice. S-a putut, astfel, constitui un puternic sector de cercetare, în cadrul căruia, cei mai avizați — cu experiență în domeniul editorial ca și în cel al istoriografiei literare anexate eminescologiei — și-au inclus în planul lor de muncă inițierea în lumea manuscriselor Poetului și continuarea eforturilor întreprinse de Perpessicius. Ne înscriem astfel în concepția de lucru a marelui editor, realizînd un vechi deziderat, exprimat, între altele, și într-un instructiv, „raport de perspectivă":

„Experiența celor doi ani de funcționare a colectivului M. Eminescu, pe de o parte, și propria experiență de un sfert de veac a conducătorului colectivului, pe de alta, duc la concluzia că elaborarea, în condiții optime, a ediției critice și integrale a operei lui M. Eminescu e în funcție de timp și de personal.

Timpul, în speță cele trei cincinale, la dispoziție, îmi pare îndestulător pentru a executa o lucrare de amploarea ediției Eminescu, care ar număra cca. 20 de volume.

Pentru aceasta este însă necesar ca personalul să fie sporit de la 3, cîți numără astăzi, la 10 membri".

Mă grăbesc să declar că, ocupîndu-se nu numai de editarea acestui volum, ci și a altora, colectivul de la Muzeul literaturii nu înțelege să concureze pe nimeni, să descurajeze vreo inițiativă, cele aproximativ 12 volume cîte se cer a mai fi realizate oferind spațiu de manifestare activității oricărui specialist interesat. Mai mult, astăzi, cînd maestrul nu ne mai poate ajuta cu luminile spiritului său și cu exemplul eforturilor sale cotidiene, înfăptuirea unei asemenea sarcini de o atît de mare complexitate— ca încheierea ediției critice integrale a operei eminesciene — nici nu e de conceput fără o conlucrare colegială amplă, fără o coordonare și integrare a capacității tuturor forțelor existente în țara noastră[15].

Esențial este însă să se treacă de la vorbe la fapte. Nu putem să nu constatăm cu tristețe că a trecut un deceniu și jumătate de la tipărirea ultimului volum al ediției fără ca altul să se ivească, pînă acum, la orizont. Este de așteptat ca ritmul eforturilor editoriale să fie ceva mai alert, ținîndu-se seama că nu trebuie s-o luăm de la capăt, că există o amplă și inestimabilă experiență, în sfîrșit, că, în o seamă de cazuri, fundația a fost pusă, rămîn de înălțat zidurile.

Declarîndu-ne principial pentru continuarea ediției lui Perpessicius, pentru asimilarea, cu devoțiune, a spiritului și a metodei sale de lucru, nu înțelegem să procedăm, cum ușor se înțelege, într-un spirit neștiințific, de idolatrie, cantonînd în perimetrul unei imitații servile și împotriva căreia primul s-ar fi ridicat incomparabilul editor. Investigarea textelor concrete s-ar putea să impună soluții noi, adecvate profilului fiecărui volum în parte, fără a uita și posibilitatea de a se recepta anumite sugestii, de dată recentă, oferite de practica filologiei moderne — doar fiecare știință evoluează și cea a eminescologiei, cum se spune, cu un termen nu prea fericit, va să ilustreze acest adevăr, cu prisosință, supunîndu-se unui material atît de viu, ca laboratorul de creație al lui Eminescu.

De faptul că nu va fi, totuși, o muncă ușoară și nici de scurtă durată — cine se îndoiește? Avem însă în vedere noile auspicii sub care au loc aceste eforturi. Inițiativa

---

[15] Este și motivul pentru care printre colaboratorii la acest volum figurează și nume din afara cercetătorilor Muzeului. Mă gîndesc nu numai la Dumitru D. Panaitescu care, în calitatea sa de prețios ghid în universul arhivei perpessiciene, ne va fi un sprijin perpetuu, dar și la specialista indiană, Dr. Amita Boshe, colaboratoare prețioasă în decelarea interferențelor sanscrite din creația și filozofia eminesciană.

Muzeului literaturii a fost întîmpinată cu toată solicitudinea de conducerea Secției de limbă, literatură și arte, ca și de Prezidiul Academiei R. S. România. În cadrul acestui înalt for științific ființează, de altfel, de cîțiva ani, un comitet însărcinat cu urmărirea acțiunilor de editare a operei poetului național, al cărui președinte este fostul coleg și prieten al lui Perpessicius, academicianul Șerban Cioculescu, care s-a interesat îndeaproape și a acordat întreg sprijinul muncii colectivului nostru.

Făcînd aceste mențiuni, în chip firesc, gîndul ni se îndreaptă, recunoscător, către climatul obștesc actual, care stimulează, cu generozitate, toate actele de cultură, sporindu-le eficiența și prestigiul, ridicîndu-le la rangul unor nobile responsabilități naționale.

. . .Vom sărbători, peste cinci ani, centenarul întîiei ediții Maiorescu. Din decembrie 1883, pe durata unui veac întreg, s-au succedat numeroase ediții, tot atîtea încercări temerare de a escalada piscurile celei mai grandioase proiecții spirituale din aria scrisului românesc. Tentative neizbutite pînă la capăt și mereu reînnoite în urmărirea acelei ținte, tot atît de fascinantă și de inaccesibilă ca și o himeră. Reeditarea muncilor nesfîrșite și sterile ale lui Sisif? Nicidecum, fiecare ediție înscriind o experiență, marcînd un nou pas în urcuș, astfel încît astăzi, de la înălțimile cucerite, putem cuprinde în întregime panoramicul creației eminesciene, ne simțim atît de aproape de culmile mult jinduite.

Perpessicius fixa ca termen ultim sfîrșitul acestui veac. În ce ne privește, am propune o dată intermediară : 1989, împlinirea a 100 de ani de la moartea Poetului. Atunci, peste 12 ani, am putea face un prim bilanț a ceea ce s-a realizat, și, cine știe, poate că ne vom fi apropiat mai mult decît visam de ținta urmărită. Este, oricum, aceasta sarcina de onoare ce revine generațiilor actuale de cercetători care, folosindu-se de condițiile faste create în prezent, de experiența științifică dobîndită, va să înfăptuiască un vechi deziderat al culturii naționale, îndeplinind, totodată, o datorie supremă față de poporul nostru a cărei înaltă expresie spirituală este opera lui Eminescu.

În acest fel, ne vom fi adus prinosul nostru de recunoștință eforturilor și sacrificiilor înscrise în marea carte a ediției integrale de înaintași, și în rîndul cărora numele lui Perpessicius a trecut de acum în legendă. Sau, cum spunea incomparabilul editor în acel document zguduitor — adevărat mesaj către viitorime — *Scrisoare către editorul eminescian, integral, din anul 2.000*, aceștia ,,pot să doarmă liniștiți în lințoliile lor de veci'', deoarece truda lor n-a fost zadarnică, fiecare dintre generațiile acestei țări îndeplinindu-și ,,în felul său datoria''.

AL. OPREA

PROZA LITERARĂ A LUI EMINESCU

Deși intrată de timpuriu în conștiința publicului cititor, proza literară a lui Eminescu n-a fost totuși mai puțin expusă acelui joc fatal de circumstanțe și subprețuire, frecvent în istoria literelor, ori de cîte ori scriitorul își exercită puterea de creație în mai multe registre. Desigur, nici *Geniu pustiu*, nici *Cezara*, nici *La Aniversară* și cu atît mai puțin *Sărmanul Dionis* n-au încetat o clipă de a fi prezente în mintea iubitorilor de frumos, însoțind, ca tot atîtea trofee, carul de triumf al tinerei lui glorii, alături de alte atîtea titluri nepieritoare ale lirismului său, de la *Venere și Madonă* la *Luceafărul* și de la *Împărat și proletar* la *Oda în metru antic*.

Sînt însă două împrejurări care nu se puteau să nu umbrească strălucirea nativă a prozei eminesciene : prestigiul însuși al poeziei sale, în primul rînd, și, în al doilea, faima prozei sale politice, în flacăra căreia arseseră atîtea gînduri înalte și la văpaia căreia se încinseseră atîtea false glorii ale politicii românești dintre 1867 și 1883. Cînd la începutul secolului al XX-lea, proza literară a lui Eminescu începe să fie editată cu mai multă consecvență, poezia lui își desăvîrșise ciclul antum și începea să și-l contureze pe cel postum.

Edițiile poeziilor, începînd cu aceea din toamna anului 1883, în ajunul purcederii poetului la sanatoriul de la Ober-Doebling, se succedau cu regularitate ; prelunga agonie a poetului favoriza, odată cu legendele cele mai variate, o difuziune din ce în ce mai largă a sentințelor și armoniilor lui lirice, iar trecerea lui, în vara anului 1889, la cele veșnice, indiferent de absența funeraliilor naționale, n-a fost mai puțin o apoteoză, o instaurare solemnă în empyreul la care și mucenicia îndurată, și valoarea operei lui, și adeziunea întregii obște românești îl îndreptățeau deopotrivă. Corul funerar, ce-i însoțise cortegiul cu stihurile testamentare din *Mai am un singur dor*, marca începutul acelui lung ciclu de cîntece pe versurile poetului, atîtea din ele fanteziste, ce aveau să se încetățenească de-a lungul anilor și care și sub forma aceasta aproximativă proclamau tot primatul poeziei eminesciene. Pe de altă parte : generații de cărturari și de discipoli ce se afirmau sau se ridicau la timpul acela, în frunte cu Dobrogeanu Gherea, Iorga, Vlahuță, Delavrancea ș.a. ; Titu Maiorescu, patron al „Junimii" și al „Convorbirilor literare", care condusese o vreme „Timpul" și urmărise de aproape activitatea ziaristică a poetului ; Anghel Demetriescu, animatorul „Revistei contemporane", dar și omul de studiu, prob și judicios, cunoscuseră, pe lîngă semnificația revoluționară a lirismului eminescian (chiar cînd rezervele primau, ca la Anghel Demetriescu), și prodigioasa contribuție în interpretarea fenomenelor politico-sociale, adusă de poet în cursul sextenatului său ziaristic de la București. Prinsă, așadar, între aceste două focare, deopotrivă de luminoase, eclipsa, oarecum parțială a prozei literare eminesciene, apare explicabilă.

Nu însă și cu totul justificată. Căci proza literară a lui Eminescu nu stă cu nimic mai prejos de poezia sa, nici ca dată în evoluția scrisului nostru în proză, nici sub raportul caracterelor originale, specifice scrisului eminescian. Cine a dat un *summum* în poezie, spune Ovid Densusianu în unul din cursurile sale universitare, vorbind tocmai de cazul lui Eminescu, va rămîne pe planul al doilea în proză şi legea aceasta, ce-i părea lesne de verificat, o întărea cu un corolar : Constantin Negruzzi, atît de mare artist al prozei, a fost în mod fatal un poet de al doilea, poate chiar de al treilea rang. Şi tot aşa s-ar mai fi putut aduce, tot din literatura noastră, pentru una sau alta din categorii, exemplele unor : Grigore Alexandrescu, Ion Heliade Rădulescu, Hasdeu etc. Că legea aceasta nu este, totuşi, atît de imuabilă, pe cît s-ar părea, o dovedesc atîtea alte pilde ale literaturii universale : un Goethe, un Puşkin, un Edgar Poe, un Baudelaire, artişti la fel de desăvîrşiţi, atît în poezie, cît şi în proză, şi cărora le-am putea adăuga exemplul autorului nostru însuşi.

Se poate afirma, fără putinţă de tăgadă, că Eminescu a fost şi în ordinea prozei literare un meşteşugar tot pe atît de iscusit şi de strălucitor ca şi în ordinea poeziei. Nu numai pentru că amîndouă tulpinile îşi trag fiinţa din aceeaşi unică rădăcină, dar şi pentru că el a turnat în amîndouă tiparele o aceeaşi esenţă subtilă şi pentru că a urmărit, cu aceeaşi rîvnă, să transpună, precum în versuri ca şi în proză, ecourile experienţelor sale biografice. Rod, deopotrivă, al temperamentului său înnăscut, altoit cu toate lecţiile vieţii, culturii şi peisajelor prin care a străbătut, proza literară a lui Eminescu poate fi urmărită, pas cu pas, în întregimea şi desăvîrşirile ei succesive, la fel ca şi poezia. Peregrinările sufleurului însoţind, în turneele transilvane, trupa de teatru a soţilor Pascaly, romanticele aspiraţii şi extaze ale adolescentului hrănit cu lecturi serioase, aşa cum şi-l aminteşte Caragiale în întîia lor întîlnire, şi cum a şi fost în realitate, reminiscenţele vii şi indelebile din mediul de patriarhalitate al Ipoteştilor şi Dumbrăvenilor, sugestiile studiilor universitare, cu iniţieri fructuoase în cultura orientală sau în filozofia kantiană, mirajele folclorului sau luminile jucăuşe de pe comorile cărţilor vechi, pentru care avea nu numai o predilecţie, dar şi o divinaţie specială — toate aceste punţi şi promontorii de pe care şi-a îndreptat antenele sufletului în genunile miraculoase ale creaţiei se întîlnesc consemnate, în construcţii adaptate la necesităţile genului, în nenumăratele sale pagini de proză literară.

Începuturile de proză literară ale lui Eminescu sînt tot atît de interesante ca şi cele în poezie. Ele atestă, ca şi poezia, anume servituţi de epocă, de care se va dezbăra, pe care poate că le şi depăşise în spirit la vremea în care mai continua să scrie sub înrîuriri străine. Sînt, precum se ştie, în versurile de debut ale lui Eminescu nenumărate vestigii bolintinene sau din Alecsandri. Dar debutantul care trimitea „Familiei" poezii, în primul rînd la nivelul revistei, păstra în cartoanele sale dovada unor aspiraţii cu mult mai ambiţioase. Cînd în 1868 şi 1869 tipărea poeziile de dată mai veche, *La o artistă* şi *Amorul unei marmore*, poetul trecuse de stadiul madrigalelor convenţionale şi publica în paginile aceleiaşi reviste ardelene întîia sa odă satirică, *Junii corupţi*, şi întîia sa elegie personală, *Amicului F.I.*, inspirată din climatul Tîrnavelor şi al Blajului, în timp ce poemul lui Mureşanu, al Mirei, al lui Ştefăniţă-Vodă (cu întîia versiune din *Melancolie)* germinau în tihnă între filele poroase ale manuscriselor sale. O situaţie analogă oferă şi proza sa literară la începuturile ei. Şi din acest punct de vedere, textul *Contrapagină*, ce pentru prima dată am editat în 1939, cu prilejul semicentenarului morţii poetului, mi se pare întru totul revelator. Textul aparţine, de bună seamă, prin atîtea detalii tehnice şi biografice, anului 1868 şi, aproape sigur, cam tot de pe atuncea datează şi primele coale din *Geniu pustiu*, romanul de atît de neepuizată prospeţime şi care, de atîtea ori, a fost minimalizat de unii şi alţii dintre comentatori. Este, îndeosebi, un amănunt, care le apropie sub raportul cronologic şi care se cuvine semnalat, obsesia anume a acelui „foiletonism", ce marchează un atît de preţios punct de reper al biografiei poetului. La capătul acestei duble partizi de existenţe şi cariere, pe care şi le dispută, ca într-un divan cantemiresc, Doamna Lume, care într-un fel hotărăşte, şi Domnul Destin, care altfel decide, poetul nostru şi tînărul prozator figurează cu următorul horoscop : „...*Astfel d.c. s-a întîmplat ca Doamna Lume să dicteze :* M. E. Feuilletoniste ennuyant *şi d. Destin să scrie :* M. E. sufleur de teatru". Iar în *Geniu pustiu*, în pasajele de către început, în una din întîlnirile naratorului, alias poetul nostru, cu Toma Nour, eroul pivot al povestirii, acesta exclamă :

„*Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii foiletonistul vre-unui ziar... După ce voi muri îţi voi testa într-o broşurică romanul vieţii mele, şi vei face din lungii, din obosiţii mei ani, trişti, monotoni, plînşi, o oră de lectură pentru vreun cutreierător de cafenele,* *pentru vreun tînăr romanțios, sau pentru vreo fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învață din roman cum să-și facă epistole de amor".*

Și, mai departe, reeditînd invitația, Toma Nour amintește de „biografiile" lor scrise în forma novelei : *„De-oi muri eu înainte, ți-oi lăsa pe a mea, de-i muri tu, moștenesc eu pe a ta". Contrapagina* e redactată în chip de „Precuvîntare" la o *Novelă originală* și cum, mai departe, cînd, după ce acuză pe Doamna Lume sau pe Domnul Public că s-a dezinteresat de scrisul românesc, îi anunță că „marfa", cu care are de gînd să treacă prin „imperiul" Doamnei Lumi, „e asemenea scrisă", o clipă ești ispitit să crezi că novela pentru care cere îngăduința sau, mai exact, „cartea de petrecere", cu alte cuvinte indigenatul de scriitor, nu este alta decît *Geniu pustiu.* (Alte detalii ale aceleiași vîrste, reflectate în ambele texte : prezența lui Tasso, în amîndouă compunerile, și mai ales prezența romancierilor francezi : Dumas în *Geniu pustiu,* la început și mai departe *„eroi leșinînzi ai romancierilor francezi",* iar în *Contrapagină* : Paul de Kock și M-me George Sand.) Mai important însă ca apropierile ce se pot stabili între primele două texte din proza literară a lui Eminescu, ni se par diferențele, distanța ce le separă. Raportat la stîngăciile de expresie din *Contrapagină,* și cu toate excesele stilului său romantic, *Geniu pustiu* se impune ca opera unui autor versat. Stîngăciile acestea vin în bună parte de la dificultățile genului, al precuvîntării ce trebuie să navigheze între sinceritate și modestie, de la impreciziunea cu care mînuiește unele noțiuni (de pildă *Gura lumii, Opinia publică),* de la folosirea unor termeni vechi și rari *(carte de calicie, doașcă, salt* (singur), *răvaș de drum pe vechiă* etc.), de la ușoara pedanterie a tînărului devorator de literatură, care trebuie să-și afișeze cît mai ostentativ lecturile și cunoștințele. Și, întradevăr : din acest punct de vedere textul *Contrapaginei* este cu osebire sugestiv și apt să ne introducă în arcanele biografice ale tînărului sufleur de 18 ani. Citirea ziarelor, pe de o parte, teatrul cu spectacolele lui, pe de alta, se reflectă din plin în șirurile acestui text. *„Tache Caraghiozlîc, comediant"* ajuns *„Constantin Caragio, artist dramatique",* au este oare o nevinovată ironie la adresa lui Costache Caragiale, directorul unei trupe de teatru, rivală? *„Constantin Urlatoriano, poète et grand homme de lettres",* fost *„Costache Urlă, cu minavetul",* nu amintește de derivatele onomastice în care excelează Alecsandri, Heliade Rădulescu sau Niculae Filimon, „foiletonistul" prin excelență, cu al său Rîmătorian *(id est:* făuritorul de rime) din *Nenorocirile unui slujnicar? „Coltuc Bîrzea",* devenit *„Prince Coltuque Barze",* nu descinde oare din comediile lui Alecsandri, poate din dumnealui dl. Bîrzoi ot Bîrzoeni, candidul soț al cucoanei Chirița și vrednicul străbun al lui Trahanache? Cît despre încredințarea că *„această operă bună-rea, nu e tradusă din chinezește, după cum subsemnatul sau nesubsemnatul a avut onoarea de-a spune în șirul al doilea al acestei făcătoare de epocă scrieri, ci aceea a fost numai o stratagemă prin care umilitul de mine am vrut să fac ca să mi se citească cel puțin precuvîntarea acestei* novele originale" — nu răspundea ea, oare, spiritului acelei constatări (ce ironie și-n restul *Contrapaginei,* cînd subliniază dezinteresul publicului cititor pentru literatura originală !), formulată încă din *Profesiunea de credință* a primului număr (1866) din *Satyrul* lui Hasdeu, această ediție românească, cum se spunea acolo, a ziarului coloniei chineze, trimisă la noi de regimul din Peking :

> *„Pentru doritorii de a citi acest ziar în limba originală chineză, alăturăm adresa librarului: «Peking, strada Miwang-uan, casa Sen-Tschi». Suntem siguri că românii, ca unii ce citesc, în genere, prea puțin românește, își vor procura mai de grabă edițiunea chineză?"*

Distanța de doi ani, ce desparte rîndurile acestea de compunerea *Contrapaginii,* nu are de ce să ne mire la un cititor atît de avid și atît de atent cu scrisul înaintașilor, cum era tînărul nostru sufleur. Și comentariile de bună seamă ar putea fi extinse și mai departe.

Dar, dacă am acordat acestui text juvenil o importanță oarecare exagerată, e numai pentru a marca marea distanță stilistică dintre *Contrapagină* și *Geniu pustiu,* cu toate că, după toate probabilitățile, amîndouă aparțin aceluiași moment de gestație. S-a spus încă de timpuriu că în *Geniu pustiu* se ivesc aproape toate elementele din care se va dezvolta opera ulterioară a poetului și adevărul acesta, exprimat încă din 1904, de G. Bogdan-Duică *(Eminescu, Eliade, Gutzkov,* în „Convorbiri literare",

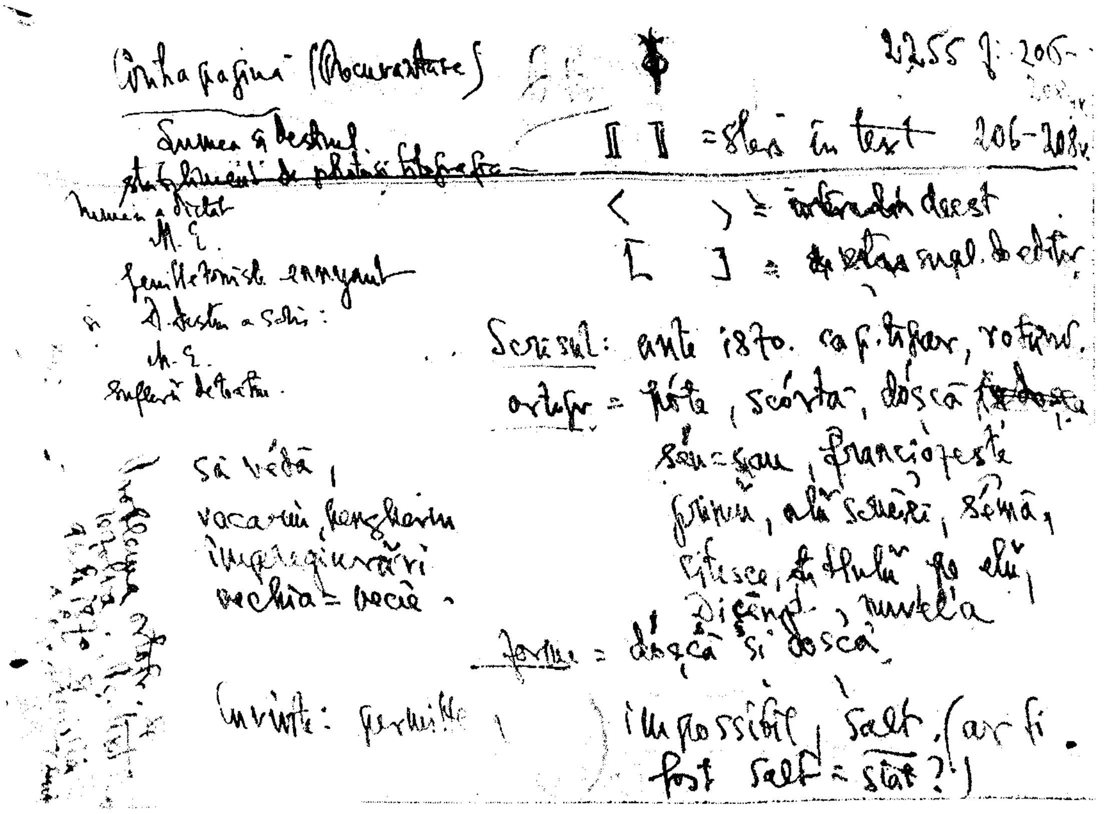

1. CONTRAPAGINĂ

Fişă de lucru a lui Perpessicius nr. 197r carton scris cu cerneală 14 cm × 10 cm

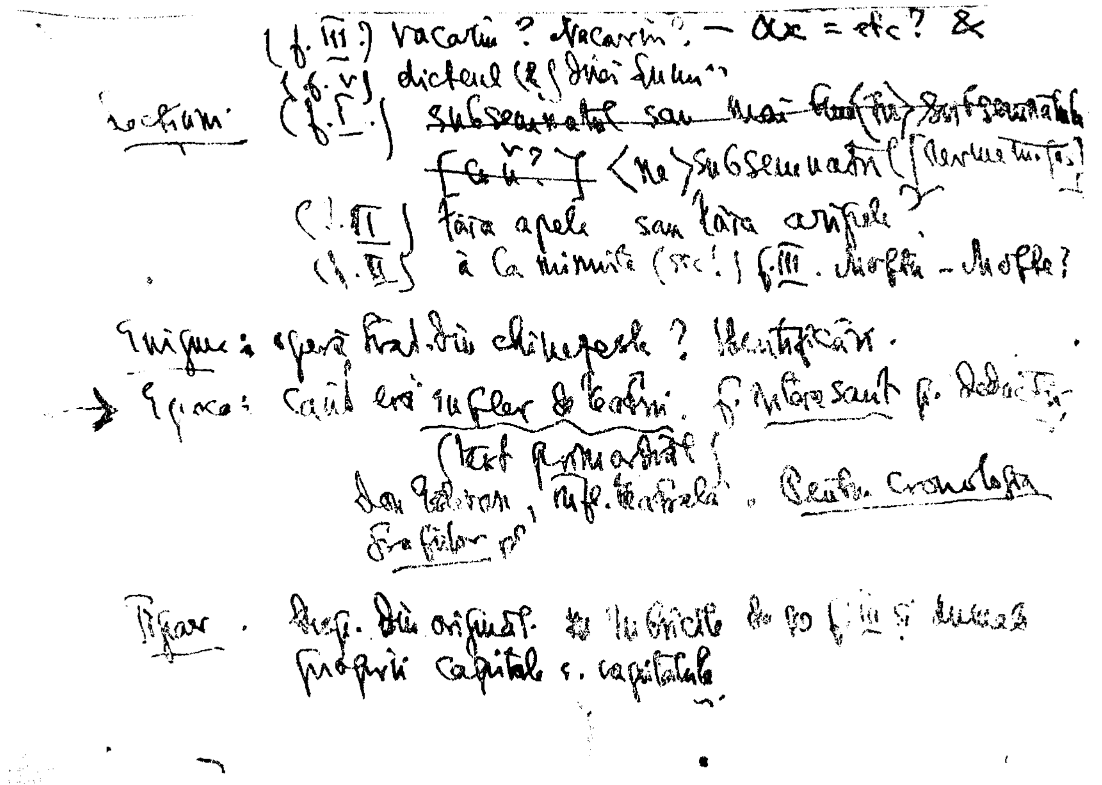

2. CONTRAPAGINĂ

Fişă de lucru a lui Perpessicius nr. 197v carton scris cu cerneală 14 cm × 10 cm

XXXVIII, 2, 1 febr. 1904) și pe care orice familiar al operei lui Eminescu îl surprinde cu spontaneitate, n-a scăpat nici chiar unui cititor atît de prevenit ca George Panu. În *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, a căror redactare o începe în 1906, el scria în legătură cu *Geniu pustiu*: *„E curios cum la Eminescu ideile fundamentale s-au plămădit în frageda lui tinerețe, cum s-au cristalizat, luînd forme de credințe adînci și cum mai pe urmă n-a făcut decît să le dezvolte, să le amplifice și să le propage"*. Și mai departe: *„Ei bine, în partea întîia găsim în sîmbure aproape toate ideile fundamentale, pe care Eminescu le va preface fie în poezie fie în politică"*. Și adevărul este că sensul, așa-zicînd, predestinat embrionar al scrierilor de juneţe poate fi verificat la fiecare pagină aproape din *Geniu pustiu*, așa cum a fost și pentru alte literaturi și alte cazuri. *„S-ar zice*, scria un cronicar străin, *că viața întreagă a unui scriitor are de scop să justifice imaginile, emoțiunile și dorințele adolescenței lui. Cei mai personali, cei mai originali n-au procedat altminteri: Goethe a terminat* Faust *odată cu viața, în sensul că a vrut să explice înainte de moarte consecințele și avatarurile întîiului* Faust *la care a lucrat din juneţe și care nu era altceva decît imaginea acestei juneți însăși"*. Așa, de pildă, lăsînd deoparte obiceiul de-a insera poeme în textura prozei *(Cugetările sărmanului Dionis* în *Sărmanul Dionis* și *Înger de pază*, ecou al iubirii extatice pe care Toma Nour o resimte pentru Poesis, în *Geniu pustiu)*, iată cel puțin trei poeme pe care cititorul le va putea identifica cu lesniciune, ici și colo, în anume pasaje din *Geniu pustiu: Înger și demon, Sara pe deal* (cu partea ei descriptivă, copiată aproape în totalitatea detaliilor ei în poema aceasta de peste 4 ani) și o postumă de la Berlin (cca 1873—1874), inedită, *O, adevăr sublime*... de mare virulență satirică și în al cărei final:

> O regi, ce puși pe tronuri de Dumnezeu sînteți
> Să plătiți balerine și țiitori s-aveți,
> O diplomați, cu geniul politicos și sec,
> Lumea cea pingelită o duceți de urechi.
> Îmi place axiomul cel tacit, ființi spurcate:
> Popoarele există spre a fi înșelate;

răsună ecoul unor rînduri ca următoarele din *Geniu pustiu* (și pe care, cam la aceeași vreme, le frămînta și-n poemul *Mureșanu)*: *„Cei mai nalți și mai veninoși nouri sînt monarhii. Cei după ei asemenea de veninoși sunt diplomații. Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi sînt rezbelele. Sfărîmați monarhii! Nimiciți servii lor cei mai linși, diplomații, desființați rezbelul și nu chemați certele popoarelor decît înaintea tribunalului popoarelor și atunci Cosmopolitismul* (recte: internaționalismul, n.r.) *cel mai fericit va încălzi pămîntul cu razele sale de pace și de bine."* De altminteri atitudinile politice nu sînt de fel ocolite în această lucrare cu totul juvenilă și constatarea denotă interesul pe care Eminescu l-a purtat încă din adolescență aspectelor vieții sociale și politice, cărora, la maturitate, avea să le dea o atît de conturată adîncime, în coloanele „Timpului", ceea ce modifică și împlinește portretul acestui Hyperion distant, care s-ar fi fost exilat în turnul solitudinii, „nepăsător și rece" la viața din juru-i. Dialogul celor doi antagoniști, naratorul și Toma Nour, și discuțiile din primul capitol al romanului stăruie asupra problemelor la ordinea zilei și pe malurile Dîmboviței și ele păstrează în violența lor ceva din specificul meridianului nostru, fără să mai fie nevoie a le afla corespondențe în literatura Apusului. În definitiv, sînt ideile libertare și ridicarea împotriva tiranilor, cărora revoluția de la 1848 le dăduse un brevet reînnoit, revoltele împotriva culturii de importație și a imitațiilor servile, cu o violentă diatribă antifranceză, exaltarea iubirii de patrie *(„Fiți români... Români și iar români...")*, evocarea acelui „vis frumos" al înfrățirii popoarelor sau, cum spune în terminologia sa Toma Nour, *„cosmopolitismul cel mai posibil și cel mai egalitar"*, care *„chiamă popoarele la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pămîntului, la exilarea din regula lumei a maiestăților meschine, a diplomaților gîzi ai opiniunii zilei, a rezbelului, în care se varsă atîta sînge din inima cea sfîntă a popoarelor. Vis frumos, care a început a fi al lumei întregi* (sîntem în 1868! n.n.), *vis care, devenit convicțiune, nu va desființa, pe o cale pacifică și nepătată de sînge, numai capetele cu coroane — tiranice — ci și popoarele ce tiranizează asupra altora"*. În felul acesta, și cu astfel de incursiuni în jungla prezentului, poate că *Geniu pustiu* ar fi intenționat să fie *„romanul mizeriilor acestei generațiuni"*, cum se exprimă unul dintre protagoniști sau, cu expresia lui Eminescu însuși, romanul acelor *„naturi catilinare”*, examenul cărora voia să-l facă și care urma să și devie, la un moment dat, noul titlu al romanului. Și aici e locul să ne oprim o secundă. Corespondența poetului pe anul 1871 oferă cîteva date în legătură cu această problemă.

„*Îmi scrieți* — spunea el corespondentului său Iacob Negruzzi, în scrisoarea de la 6 februar st. n. 1871, din Viena — *îmi scrieți că vă urmărește un roman ; — și pe mine mă urmărește unul și sub influența acestei urmăriri am și scris multe coale dintr-un studiu de cultură, în care cerc a veni cu mine însumi în clar asupra fenomenelor epocelor de tranzițiune în genere și asupra mizeriilor generațiunii prezente în parte. Scrierea e complectă ca roman, ce s-atinge de scenele de sentiment, de descrierile locurilor etc.; necomplectă ca studiu, astfel încît cartea mea de notiți e plină de cugetările, cu care cerc a mă clarifica cu mine însumi și cărora le-am destinat de pe acuma locul în scheletul romanului. E intitulat* Naturi catilinare. *Astfel deși el poartă signătura timpului, totuși am cercat a pune în el și un sîmbure, care să fie mai consistent decît părțile ce se așează împrejurul lui.* „Iar în scrisoarea de peste trei luni (Viena, 16 Mai st. n. 1871), aceste detalii, unul mai prețios decît altul : „Naturile catilinare *de-ar fi gata cîndva, nu vor putea fi o imitațiune a opului lui Spielhagen, din simpla cauză pentru că eu nu cunosc* Problematischen Naturen *decît după nume, și chiar acest titlu l-am auzit pentru prima oară de la d-voastră, cînd mi-o recomandați în anul trecut ca s-o citesc. Apoi romanul meu am început a-l scrie parte după impresiuni nemijlocite din anul 1868, pe cînd eram în București, parte după un episod, ce mi l-a povestit un student din Transilvania*”.

Excelente puncte de reper, care se confirmă din punct în punct cu înseși documentele în față. Este, cu alte cuvinte, cert că *Geniu pustiu* fu compus între 1868—1869 la București, transcris cu anume pagini și episoade (caligrafia, aceeași, se feminizează din ce în ce) la Viena și că, tot la Viena fiind, cum atestă cele două epistole utilizate de mai sus, purcede la, sau intenționează numai, amplificarea romanului, cu acele studii extinse consacrate *Naturilor catilinare*. Manuscrisele păstrează cîteva crîmpeie din acest *„sîmbur mai consistent”*, din care ar fi voit să facă pivotul romanului, și ele pot da o idee despre ce ar fi avut de gînd să realizeze poetul și chiar să lase a întrevedea în ce măsură pivotul romanului n-ar fi dus la o totală restructurare și poate la anularea acelor însușiri crude, atît de prețioase, ale romanului în această formă primară a lui. Iată unele din aceste „notițe” și „cugetări” :

„*Capitol Ioan. Dacă doi fac aceeași, ei nu fac aceeași. Roșii Reversul : Radicaliștii * aceeași neclaritate în idei, aceeași nesiguritate, aforisticitate, aceeași fără de a fi aceeași. Transilvăneanu *. Pînă vom spori * acea virtute *. Componențele orațiunii de căutat în Gazetă. Vorbirea în pilduri — în comparațiuni în genere neadecuate. Vorbirea în pilde arată sau necultura celui ce scrie, care nu poate să-și reprezinte o idee abstractă, fără de a pune alături cu ea una concretă, sau necultura publicului cu care vorbește. Pildele însă fiind întotdeauna neadecuate**, prin *partea lor neadevărată pot duce totdeauna pe vorbitoriu la absurdum*” (ms. 2291, 18). „*Poesis, fantastică, voluptoasă, plină de închipuire și vis, capul ei e în eternă, irregulară asociațiune de idei, nu-și poate fixa niciodată privirea asupra unui obicet, și are în mintea ei totdeuna mai multe, adesea contradictorii, în eternă neliniște sufletească, un caos de imagini ;* ca împărtășește și lui Toma acest mod de a vedea și face din el o natură sfîșiată, neconstantă, catilinară (subl. n.). *Sufletul lui Toma e în întregul ei, viața lui internă devine identică cu a lui Poesis. Gînduri sclipitoare, dar fără adîncime — iată caracteristica ei*” (ibid., 17). „*Ion se simte prin urmare nenăscut la punctul acela în timp, care ar conveni caracterului lui ; însă sătul și dezgustat de viață, el* decide *a se arunca întreg în curentul timpului și de a se lăsa dus, dacă nu poate duce. Pentru că o țintă nu e convenabilă în timp, pentru că el* în timp *nu e la locul său, de aceea el își alege o țintă secundară, contrapusă naturii lui interne și o esecută după puteri, căci el e fidel principiului : că în timpi mari, chiar dacă acești timpi nu i-ar aparține lui, e o lașitate de-a nu fi de nici o partidă” (ibid.,* 16v.).

Dacă, ceea ce este mai mult ca sigur, împrejurările vieții și orientarea culturii și creației poetului au stînjenit și în cele din urmă anulat un proiect atît de ambițios, ca acela al *Naturilor catilinare*, ele n-au stins cu totul prestigiul acestei metafore, în care Eminescu turnase o licoare atît de tare și pe care o va folosi în nenumărate din articolele sale politice (mai mult : o cercetare atentă a presei contemporane lui Eminescu ar arăta că formula prinsese și că s-a impus și altor confrați ai poetului). Iată, pentru a da o slabă idee despre această persistență, un crîmpei dintr-un articol, închinat ,,partidului roșu'' liberal — din ,,Timpul'' de la 6 iunie 1880 :

,,*Astfel lupta acestei mase de nulități în viața statului, nu era, ca în alte țări, o luptă între grupuri sociale, cu interese bine definite, ci stăruința unor straturi catilinare, fără o meserie hotărîtă, fără talent, fără avere, pentru pîinea de toate zilele ce le-o poate procura budgetul, din socoteala tuturor claselor pozitive ale societății întregi. Aceasta e* punctum saliens, *cheia infinitei și nefastei lupte sistematice, introduse de roșii în viața publică a țării''.*

În schimb stagiul său vienez l-a pus în contact mai strîns cu viața românilor din Ungaria. Romanul însuși cuprinde un episod al luptelor de la 1848 dintre români și unguri, cu mari desfășurări de cruzimi săvîrșite de o parte și de alta a baricadei și pe care tînărul romancier nu le privește numai sub unghiul culoarei și al pitorescului, dar și cu un ochi critic. Căci recunoscînd exercițiul legii talionului, al răzbunărilor reciproce, în vremuri anormale, tînărul romancier nu făcea altceva decît să respecte adevărul istoric. ,,...*Cînd ar ști cineva cum revoluțiunea și nesiguranța vieții proprii îl fac pe om nepăsător pentru viața sa și fac din omor și luptă o stare normală a omului, acela va înțelege nu numai starea noastră, ci și secolii aceia, unde ocupațiunea principală a popoarelor consta din bătălii și pradă''*, stă scris într-un loc din *Geniu pustiu*, la episodul cruntei răzbunări pe care Toma Nour o aplică contelui maghiar, care momise pe Poesis și trăsătura aceasta de psihologie excepțională, a maselor iresponsabile, incitate, o reia ceva mai departe în cîteva rînduri absolutorii :

,,*Românii nu prădau, ci ucideau. Oamenii nu se măsurau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu știe diferența între capul creț și negru al magnatului și între capul de cîne al honvedului. Era teribil acest popor cînd își scutura lanțurile lui de fier — teribil ca varga lui Dumnezeu. — Și oare nu sunt toate popoarele așa ! Blînde și pacifice în timp de pace, fizionomia buonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieții. Dar vezi-le în revoluțiune ! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca buonomiei, vezi cum presupune, de nu știe, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanțurile mîinilor sale în fața stăpînilor fără suflet. Și se tem stăpînii fără de suflet, și-și dau averile ca să-și scape viața. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai umplea cu aur, geaba l-ai îmbrăca în mătase. Pînea ce i-ai luat-o de la gura copilului, i-ai cîntări-o cu aur, lacrimile lui de venin și sudorile lui de sînge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului — ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tău, el vrea viața ta ! — Și cine ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură, care să nu acuze? E o lege în natură, care să nu-ți dea drept, cînd tu ucizi pe cel ce ți-a biciuit secoli pe părinții tăi, pe cel ce ți-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce umple fîntînile și rîurile cu copilul sufletului tău? — Legile care compun fundamentul eticei chiar te îndreptățesc de-a face cît ți s-a făcut, pentru că numai așa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pămînt...''*

Însă pentru a înțelege la justa lor valoare atît axiomele acestea, cît și atmosfera de romantică exaltare a episodului revoluționar, cetitorul cată să țină seama, în afară de adevărul istoric asupra împrejurărilor revoluțiilor române și maghiare din 1848, cînd popoare pe care Bălcescu le voia înfrățite în aceeași luptă împotriva tiraniei, sînt ridicate unul împotriva celuilalt, și de împrejurările politice ale anilor cînd Eminescu își scria romanul. Dualismul austro-ungar, pentru care militaseră cărturarii unguri în frunte cu Deák, era în 1868 un fapt îndeplinit și el punea națiunea ungară în aceeași stare politică privilegiată pe care o avusese și mai înainte și pe care revoluția din 1848, în caz de izbîndă, trebuia s-o potențeze. Extremismul lui Kossuth adusese nu numai înfrîngerea ungurilor, dar ratificase din plin cuvintele atît de profetice ale lui Szekeny, șeful moderaților, cînd în ajunul revoluției spunea :

,,*Citesc în stele și pretutindeni văd sînge. Fratele va doborî pe frate, o naționalitate se va arunca înnebunită și fără cruțare asupra celeilalte. Cu sînge se vor desena crucile de pe casele ce vor fi menite focului. Pesta va fi nimicită. Hoardele sălbatice vor distinge tot ceea ce noi am construit. O, viața mea pierdută ! Numele lui Kossuth strălucește în litere de foc pe bolta cerului ... flagellum Dei''.*

Ce a însemnat înfrîngerea ungurilor se poate vedea nu numai din ecourile pe care literatura lor le-a înregistrat, romanele lui Jókay și satira lui Arany, de pildă, dar și din resentimentele mult timp cultivate, după aceea, despre partea șefilor. Tipică ni se pare, din punctul acesta de vedere, declarația pe care Kossuth, exilatul, o face în 1859 împăratului Napoleon III, care îi sugera o răscoală în secuime, pentru atingerea planurilor sale antiaustriece. După ce deplîngea nu numai *„crima"*, dar și *„greșala"*, pe care *„Europa indiferentă"* o făcuse, cînd lăsase să fie zdrobită Ungaria revoluționară, Kossuth continua :

„Și apoi s-ar putea întîmpla să se mai afle și astăzi, printre valahii acestei țări, personagii destul de detestabile, ca să profite de pe urma unei mișcări fără consistență și să încerce să reînnoiască cel puțin în parte atrocitățile comise în 1849".

Ceea ce era cu totul nedrept, însă pe linia aceleiași atitudini politice, megalomane, a exaltării naționaliste și a regimului de privilegii la care nu se gîndeau să renunțe. Sînt, de altminteri, atît în corespondența vieneză,din anul 1871 a lui Eminescu, cît și în *Studii asupra maghiarilor,* amplul studiu, pe care Ioan Slavici îl publica, la aceeași vreme, în „Convorbiri literare" și din care o parte anume este expediată la Iași în chiar transcrierea cali- și ortografică a lui Eminescu, nenumărate pasaje, care ilustrează starea de spirit ce domnea la vremea aceea și, mai mult, spiritul critic și just în care Eminescu și Slavici văd și interpretează situațiile. Răspunzînd nedumeririi lui Iacob Negruzzi, care observase că transilvănenii cultivă foarte mult „fraza patriotică", Eminescu aducea o justificare, cu atît mai prețioasă, cu cît se suprapune observațiilor de aceeași natură ale unui ardelean ca Ioan Slavici, inițiat,pe deasupra, și în „studii" de etnografie.

„Chiar în protestările lor (ale transilvănenilor), spune E., *în ura lor contra ungurilor, e ceva unguresc : modul de a le manifesta. Ei au învățat pînă și naționalitatea de la unguri* și nu sunt naționaliști ca românii, ci cu acel exclusivism radical, *care îi caracterizează pe unguri înșiși".* Despre studiile lui Slavici : *„Slavici lucrează mereu la studiul asupra ungurilor. Greutatea cea mare e culegerea și critica datelor. Cum că datele culese trebuiesc criticate una cîte una, rezultă din împrejurarea că toate, afară de aceea că nu-s contimporane, dar sunt și scrise sub influența mîndriei și a exagerării maghiare. Ungurii ne seamănă în multe rele, nouă".*

Și într-altă scrisoare, despre același subiect, aceste excelente gînduri ale unui spirit neprevenit :

„Slavici își propusese să vă scrie, dacă nu v-a și scris. Se poate cum că articolii lui să producă în maghiarofagele noastre organe de publicitate (subl. n.) *un deosebit gust de reproducțiune, și poate chiar ca unele din ele, de care cerul ar fi făcut bine să ne scutească, să facă capital politic din acele studii. De aceea vă pun întrebarea : n-ar fi oare bine să opriți reproducerea?"*

Iar din studiile lui Slavici, îndeosebi din capitolul consacrat șovinismului maghiar, se cuvine reprodusă, înainte de toate, o pagină de confesiune emoționantă despre caracterul amabil al ungurului în genere și care amintește sentimente înrudite, exprimate în scrisul și fapta lui Nicolae Filimon sau Bălcescu :

„ În viața sa socială privată, maghiarul e pe atît de amabil, pe cît e de periculos. Nu este doară popor ale cărui petreceri să fie mai cordiale, mai plăcute, și mai nesilite decît ale maghiarului : el e sincer pînă la extremitate, ospitalier în înțelesul adevărat al cuvîntului și amical fără nici o rezervă. Eu însumi am petrecut ca oaspe cele mai plăcute zile la un maghiar, care adesea ori nici după 2—3 zile nu m-a întrebat de nume (mi s-a întîmplat c-am fost o săptămînă la un maghiar din Transilvania, care m-a adus în cea mai mare perplexitate prin aceea că nu mi-a dat ocaziunea de a-i face cunoscut numele meu). — Fantazia lui vie, sufletul plin de simțire, inima generoasă, fac societatea maghiarului foarte plăcută. Pretutindeni unde el apare în societate cu însușirile acestea, el e o arătare bine venită".

Și, mai departe, aceste detalii de psihologie :

„Afectele lui sunt vijoroase, dulceața lui e nesigură, și periculoasă. El nu are simțăminte — ci numai pasiuni. Un cuvînt nevinovat, un gest neînsemnat e în stare să producă o revoluțiune în toată ființa lui pînă aci amabilă și să-l puie într-un moment într-o stare psihică pe care germanii o caracterizează așa de bine prin vorba «unzurechnungsfähig» (iresponsabil, n.n.). *Și aici nu este vorba de clase ori de cultură. Nu este petrecere, joc, ori ospăț țărănesc, care să nu înceapă cu sărutări și să nu sfîrșească cu capete sparte. Am văzut apoi avocați pălmuindu-se înaintea Tribunalului, cu ocaziunea*

apărării cauzelor, și aristocrați spărgîndu-și capetele cu tacul de biliard. Toate acestea nu sînt un scandal, ci numai scene simple: oamenii se împacă și petrec mai departe."

Și pentru a închide cercul acestor considerente de natură istorică, să amintim, fără a intra în analiza lor, și de cele trei articole : *Să facem un congres*, *Situația* și *Echilibrul*, publicate de Eminescu, sub pseudonimul Varo, în „Federațiunea" de la Budapesta în 1870, unde spiritul ascuțit al interpretului distinge între poporul maghiar și „inteligența" (intelectualitatea) lui, unde se ridică împotriva „descreieraților de magnați" și a politicii lor de deznaționalizare și unde se pot citi, printre alte judecăți de bun-simț împotriva dualismului și a privilegiilor exclusive, și această dureroasă mărturie :

„*E timpul ca să ni se răsplătească și nouă sacrificiile care le-am adus secol cu secol acestei Austrii, care ne-a fost vitregă, și acestor Habsburgi pe care îi iubim cu idolatrie, fără să știm de ce, pentru care ne-am vărsat de atîtea ori sîngele inimii noastre, fără ca să se facă nimica pentru noi !*"

Dar pentru a surprinde în ce măsură adolescentul acesta, atent la marile probleme ale istoriei contemporane, și care lăsa frîu liber stilului bogat în exaltări romantice, putea fi și artistul perfect, capabil să zugrăvească o scenă proaspătă, ingenuă și de o mare poezie intimistă — adevărată icoană pe sticlă în tradiția marilor meșteri făgărășeni — voi cita, atît pentru perfecția compoziției, cît și pentru puritatea atmosferei, un crîmpei de dialog din scena întoarcerii lui Toma Nour, în coliba părintească din Munții Apuseni, după trădarea lui Poesis :

„*Dar ce frumușică era verișoara mea. Fața albă și obrajii roșii, părul castaniu și desfăcut în două cozi întrunite pe spate — neted și cu cărare prin mijlocul capului —, ochii mari căprii ce se uitau mirați la mine, sprincenele arcate și îmbinate, nasul fin ca al unei dame mari, bărbia rotundă și plină, iar cînd rîdea, două gropițe cochete. Cămașa albă cu altițe și mîneci largi, foia curată și nouă, iar picioarele goale. Cu cît o priveam, îmi părea mai frumoasă și o sărutai încă o dată.*

— *O! zise ea rîzînd vesel — îți iei la guri parc-ar fi dintr-al tău... Ia fii bun, mă rog, de-ți cată de treabă, domnișorule.*

— *De, de, zic eu — n-o lua în nume de rău și apoi nu mă uit eu la ochii tăi... fie ei cît de frumoși...*

— *O! frumos! Vine vărul pe la noi, și apoi lucrul ce mi-l spune mai întîi e că ochii mi-s urîți! Frumos!*

— *Da nu...*

— *Destul, las că știu... Domnu a fost la cetate... Nevestele de domn au ochii mai frumoși decît ai mei, se-nțelege — zise ea, punîndu-și rîzînd mîinile în șolduri —, fiica Evei cea limbută, cu dinții de mărgăritare.*

— *De-ai ști, Finițo, zisei pe jumătate rîzînd, de dragostea mea.*

— *Dragoste, zise ea repede... ce dragoste... și ridică cu curiozitate din sprîncene. Ce dragoste? Spune-mi și mie... zău așa! Te rog, vere, adăugă ea, încrețindu-și gura și plecînd ochii cu atîta grațiozitate, încît numai pe sub gene se uita la mine.*

— *Șezi, ici pe pat, zisei eu, apucînd-o în brațe și punînd-o să șază ca pe un copil obraznic... Eu m-așezai alături de ea, îi înconjurai grumazul cu brațul meu și începui să-i povestesc amorul meu și nenorocirile mele. Ea asculta c-un fel de seriozitate și de atențiune copilărească — și cînd se uită drept în ochii mei, ai ei se umplură de lacrimi. — «Sărmanul văr », zise ea, sărutîndu-mă cu atîta dulceață și tinerețe*".

Astfel de pagini, ele singure, și ar ajunge să justifice nu numai editarea, dar și înalta prețuire a romanului *Geniu pustiu*. Ele anticipează atîtea din paginile înregistrate ale prozei literare eminesciene, fie ele descriptive (precum călătoria și petrecerea în lună din *Sărmanul Dionis*), fie ele de înaltă comedie erotică sau de exaltată pasiune carnală, cum sînt cele din *La Aniversară* sau *Cezara*. Fără a mai vorbi de toate celelalte aspecte, atît de semnificative și diverse, asupra cărora am stăruit mai sus, în analiza noastră.

Și totuși, destinul acestui roman a fost unul din cele mai curioase, căci primirea ce i s-a făcut nu s-a arătat de fel la înălțimea valorilor lui. Să amintim cîteva din aceste ciudățenii favorizate, în bună măsură, de chiar rezervele formulate de editorul dintîi al romanului, I. Scurtu. Publicarea romanului *Geniu pustiu*, scria G. Ibrăileanu,

„este o impietate față de Eminescu și o mistificare a publicului", și ceva mai departe, tot atît de categoric, dar și tot atît de nefundat : *„Eminescu n-a voit să fie* (sic) *autorul unui roman. Eminescu n-a tipărit nici un roman. Eminescu s-a încercat în adolescență să scrie un roman și a simțit că nu poate scrie un roman"*. Cine cunoaște campaniile antipostumiene ale lui Ibrăileanu și radicalismul opiniilor lui, cînd îmbrățișa o cauză, nu va fi surprins de tonul acesta apodictic. Folosind resursele pastișei, E. Lovinescu imagina un text inedit eminescian, în care poetul și-ar fi renegat în toamna anului 1882 romanul său de tinerețe. Cine citește cu atenție observă nu numai cusătura celor două pasaje, cel inventat și cel autentic, desprins din roman, dar și stîngăcia, chiar improprietatea unui stil, de care poetul nu s-a slujit niciodată, de pildă : *„Ca fost vizitiu, lîngă sceptrul regal, Murat ținea să-și arate biciul ; eu n-aș îndrăsni să-mi pun* Geniu pustiu *lîngă* Luceafărul.. *Nici o notație, exactă, ci numai găunos patetic romantic"* etc., etc. Ce e mai trist e că astfel de jocuri puțin amuzante au putut să înșele buna-credință a unor istorici literari care le-au socotit autentice. Și, în sfîrșit, iată și opinia probului bibliograf, însă mai puțin fericitului editor de texte clasice, G. Adamescu, care reluînd teza Ibrăileanu declara : *„Părerea mea personală este aceasta. Eu deci n-aș fi publicat-o în seria operelor complete ale poetului. Dar fiindcă a apărut în atîtea ediții, nu mai avem ce face și o reproducem"* (sic !). Din fericire însă, nici editorii, nici criticii nu pot decide soarta cărților. Ele se conduc de legile lor intime.

Folclorul a fost una din preocupările constante ale lui Eminescu. Culegător de literatură populară din toate ținuturile românești pe unde l-au dus peregrinările unei vieți, pe cît de scurtă pe atît de bogată în rezultate, Eminescu a fost și unul din cei mai asidui prețuitori și interpreți ai tezaurului imaginației populare. Dacă Alecsandri trece, dimpreună cu Alecu Russo, drept unul din primii culegători de poezie populară, Eminescu, este, fără îndoială, întîiul care și-a asimilat spiritul poeziei populare și l-a turnat, din nou, în tipare din cele mai originale. Inspirația sa din sursă folclorică a străbătut una din cele mai bogate game, de la cîntecul în strict metru popular și pînă la compozițiile savante din *Fata în grădina de aur, Frumoasa fără corp* și *Călin nebunul*, al căror izvor descinde din basmul brut.

Întîia afirmare publicistică a lui Eminescu, în planul prozei literare, este basmul *Făt-Frumos din lacrimă*, scris la Viena într-o vreme tulburată de reacțiunile războiului franco-german abia izbucnit și tipărit în numerele de la 1 și 15 noiembrie 1870, ale „Convorbirilor literare". Cît de serioase erau aceste reacțiuni, se poate deduce din scrisorile acestui timp către corespondentul său din Iași, Iacob Negruzzi, în care una din teme e aceea a șovinismului german. *„Ai crede că sufletele germanilor au trecut în animale și sufletele animalelor în germani"*, scrie Eminescu în scrisoarea de la 16/4 sept. 1870 și, mai departe, tot acolo, despre starea sa de spirit :

> *„Dacă e vreo fericire pentru care vă invidiez într-adevăr apoi e aceea că puteți găsi în ocupațiuni literare mulțămirea aceea pe care realitatea nu e în stare de-a v-o da.* La mine e cu totul dimpotrivă : într-un pustiu să fiu, și nu mi-aș putea regăsi liniștea. *Veți vedea din stîngacele schimbări și din neputința de-a correge esențial* pe Făt-Frumos [din lacrimă], *că v-am spus adevărul, de aceea vă rog mai cetiți-l dvs. și ștergeți ce veți crede că nu se potrivește, căci eu nu mai știu ce se potrivește și ce nu!"*

Detalii prețioase ce scot la iveală schimbul de corespondență dintre cele două date, a trimiterii textului și a publicării lui, ca și mărturia francă a imposibilității unor schimbări „esențiale", ce i se cereau. Or, tocmai în această mărturie stă, după noi, și dovada conștiinței artistice, de sine, a poetului. Învoirea ce acordă lui Iacob Negruzzi să facă el retușările ce va crede de cuviință, nu este oare, în perspectiva viitorului, cînd va interzice formal („nici o iotă") orice intervenție redacțională în scrisul său, și pentru cine cunoaște arta epistolară, atît de nuanțată și plină de subterfugii a lui Eminescu, nu este oare aceasta însăși afirmarea indirectă, însă fermă, a încrederii în valoarea lucrării sale? E ca și cum ar fi spus : eu nu văd ce aș mai putea schimba, devreme ce am meditat îndelung înainte de a scrie. Credeți că se cuvine ceva modificat ? aveți toată libertatea ; dar ea nu mă angajează.

Și dreptatea, evident, era de partea poetului. Deoarece *Făt-Frumos din lacrimă* atestă, în anul debutului său major în poezie, o măiestrie artistică egală aceleia din *Venere și Madonă*. În interesantul său studiu, de la 1892, consacrat „basmului" *(Ety-*

mologicum Magnum Romaniae, vol. III), Hasdeu trecea în revistă pe culegătorii de basme de la noi, de la întîiul dintre ei, Nicolae Filimon, la 1862, și nu uita să amintească și pe ,,adevărații maeștri'' ai genului : Petre Ispirescu și Ion Creangă. Apropierea celor două nume are de ce să surprindă. Căci dacă Petre Ispirescu a fost și un culegător de basme, nu numai un ,,culegător tipograf'', Ion Creangă n-a fost unul, iar *Harap Alb* al său este, cu toate elementele folclorice dintr-însul, o lucrare mult prea personală pentru a nu fi situată pe un plan superior basmelor lui Ispirescu. Și totuși, distincția lui Hasdeu e justificată : Creangă e mult mai aproape de Ispirescu și de esența basmului popular, decît ar fi Delavrancea, pe care-l amintește, sau, adăugăm noi, decît Odobescu cu al său *Fiul de împărat cel cu noroc la vînat* din *Falsul tratat de vînătorie,* unde accentul cade pe stil, pe frumusețea expresiei, pe meșteșugul artistic al scriitorului. *Făt-Frumos din lacrimă* ține în aceeași măsură de amîndouă emisferele. Căci, dacă, pe de o parte, folosește toate elementele supranaturale ale basmului popular, în aceeași măsură adaugă și elemente ale unei mitologii personale, note descriptive de o mare putere de sugestie. Iată, în această ordine, pasajul în care, la îndemnul fetei Genarului, Făt-Frumos aruncă năframa ca să oprească apropierea mumii pădurilor :

,,— *Și deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc,* în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.

Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer *și se uită prin nori. Cale de două ceasuri — pierdută în naltul cerului* — plutea încet-încet prin albastrul tăriei miazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.

Cînd baba înota smintită pe la jumătatea lacului alb, Făt-Frumos aruncă buzduganul în nori și lovi miazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pămînt și croncăni jalnic de douăsprezece ori. *Luna s-ascunse într-un nor și baba, cuprinsă de somnul ei de fier, se afundă în adîncul cel vrăjit și cel necunoscut al lacului. Iar în mijlocul lui se ridică o iarbă lungă și neagră. Era sufletul cel osîndit al babei''.*

Împletirea aceasta de elemente strict folclorice și de metafore personale (ca cele ce ne-am îngăduit a sublinia) dă un aliaj deosebit al cărui timbru sporește atmosfera de mister supranatural al basmului. Însă pasajul ce urmează prezintă și un interes ce ține de tehnica literară și de geneza creațiilor eminesciene. O dată cu coborîrea pe pămînt a mieziinopții, ,,*scheletele înmormîntate de volburele năsipului arzător al pustiilor se trezesc și urcă-n lună, la banchetele lor, în palatele înmărmurite ale cetății din lună, prin a căror ferestre se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis*''. Or, pasajul acesta de un caracter atît de aparte în economia basmului și amintind mai curînd credințe și peisaje orientale, Eminescu îl reia în timpul studiilor berlineze trei ani mai tîrziu, într-o poemă postumă, *Rime alegorice* și care era, de fapt, urmarea terținelor unei alte postume, *În căutarea Șeherezadei,* ecouri și una și alta din *O mie și una de nopți*[1] și fuziunea aceasta compozită deschide noi probleme în studiul prozei literare la Eminescu.

◆

Cu *Sărmanul Dionis* proza literară a lui Eminescu face un pas hotărîtor, care va avea puternice înrîuriri asupra evoluției scrisului românesc în genere. Care sînt elementele acestei date revelatorii, urmează să cercetăm mai departe, nu însă înainte de a face loc acelei puneri la punct în legătură cu legendele și anecdotele cîte au circulat pe seama acestei nuvele și care toate își au obîrșia în pitoreștile, dar nu o dată fantezistele *Amintiri de la ,,Junimea''...* ale lui George Panu. În scurt, memorialistul pretindea că lectura acestei nuvele constituise o adevărată tortură pentru asistenții memorabilei ședințe, că el și ceilalți doi ,,români'', în calitate de istorici, Lambrior și Tasu, își ciuliseră urechile să audă cum vor descrie casele și costumele din timpul lui Alexandru cel Bun, că Nicu Gane șoptise, nu știu cui, ceva la ureche, că Iacob Negruzzi, redactorul revistei, se alarmase la gîndul că cetitorii vor fi scandalizați și cîte altele. În timp ce realitatea e cu mult mai simplă și ea a ieșit la iveală o dată cu tipărirea proceselor verbale ale ședințelor de la ,,Junimea''. Iată cum sună în redacția lui A. D. Xenopol procesul-verbal al ședinței de la 1 sept. 1872, cînd s-a făcut lectura nuvelei în prezența lui Maiorescu, Pogor, I. Negruzzi, L. Negruzzi, N. Gane și M. Pompiliu : *„d. Eminescu cetește fragmente din Diorama* (e vorba de poema postumă *Memento mori* sau *Panorama deșertăciunilor) și anume* Egipetul *și* Începutul evului de mijloc. *Apoi cetește novela sa* Sermanul Dionisie. *Asupra acesteia d. Pogor și Maiorescu observă că sfîrșitul și modul dezlegării nu corespunde cu caracterul întregei scrieri. Se primește pentru a se tipări"*. Evident, nu e vorba să cerem unui proces-verbal, așa-zicînd tehnic, să înregistreze variațiunile de umoare ale asistenței, observațiile, discuțiile ș.a.m.d. Ele au putut să existe, cum arată sfîrșitul notiței, și au putut, după aceea, să fie colportate. Ce este însă sigur e că George Panu n-a asistat la ședință și că interesul, pe care grupul celor „trei români" se zice că l-ar fi arătat resurecției istorice din nuvelă, n-a putut să aibă loc, cel puțin în forma relatată de George Panu. Și dacă un detaliu ca acesta nu se poate susține, cine garantează veracitatea celorlalte? Mai importantă însă decît latura aceasta anecdotică, mai mult sau mai puțin amuzantă, ni se pare opiniunea răspicată pe care George Panu o exprimă despre caracterul nuvelei incriminate și verdictul ce deduce. Cum George Panu este, la vremea cînd își scrie amintirile, unul din spiritele literare ale publicisticei noastre, cum în paginile sale se întrețes intenții și gînduri judicioase cu deformări fatale, determinate de însăși structura sa intelectuală, cum, pe de altă parte, opinii ca acestea au putut să facă autoritate la un moment dat, credem util să reproducem atît pentru partea lor pozitivă, cît și, mai ales, pentru latura lor negativă, cîteva crîmpeie din aceste considerațiuni tipice :

---

[1] Pentru confruntare, cetitorul va consulta volumele M. Eminescu — *Poezii postume,* IV și V în Editura Academiei R.S.R., la titlurile indicate.

„*Nuvela*, scrie George Panu în „Săptămîna" din 1 febr. 1906, *este unul din genurile care are* (sic !) *de menire zugrăvirea omului și a societății. Un nuvelist sau un romancier este un studiitor de oameni și de moravuri. Menirea lor nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei dintîi în cadrul celor al doilea, avînd în aceste margini toată, absolut toată latitudinea. Cînd Eminescu abordează acest gen, ce credeți că-și propune să facă? Să facă să trăiască oameni și să pună în relief viața lor în societate? Ferească Dumnezeu! Mai întîi, fiindcă el avea adîncă repulsiune pentru oameni și societate, și al doilea pentru că trebuia să-i observe și să-i studieze. Ba zic ceva mai mult. Eu cred că tocmai fiindcă nu putea să-i observe și să-i studieze, el a avut dispreț pentru oamenii și societatea în care trăia. Și atunci inventează personajul moralmente supranatural* Dionisie, *pe care-l califică de* sărmanul, *fiindcă trăiește în epoca actuală, și se grăbește, cu ajutorul unor zodii și cu acela al unei ipoteze fantezisto-științifice, ca să-l transplanteze în veacul al 14-lea, făcîndu-l să treacă prin tot felul de aventuri de pură imaginație. O simplă apropiere : Guy de Maupassant, cel mai ilustru reprezentant al nuvelei moderne, care a murit ca și Eminescu, nebun, ar fi fost incapabil moralicește ca să scrie o nuvelă ca aceea a* sărmanului Dionisie. *Observator fin, psiholog distins, iubitor de oameni și de societate, el n-ar fi putut părăsi terenul solid al vieții sociale, pentru elucubrațiile fantastice ale lui Eminescu"*.

Iar în „Săptămîna" de la 22 febr. 1906 : *„Și atunci a trebuit să vorbesc pe larg de această nuvelă stranie* (Sărmanul Dionis), *cum n-am cetit zece în viața mea*, în care fantezia, metafizica și un mic grăunte de nebunie se desfășură cu splendoare" (subl. n.). Text cu deosebire prețios, cum spuneam și care cu toate insuficiențele de expresie ca și dincolo de judecățile defavorabile („elucubrații" etc.) nu lasă mai puțin să se întrevadă o certă uimire vecină cu admirația violentă, cînd afirmă că *„fantezia, metafizica și un mic grăunte de neburie se desfășură cu splendoare"*. Afară de cazul cînd „grăuntele de nebunie" e sinonim cu excesul de imaginație, de poezie, de lirism, care dizolvă și subordonă toate elementele, la prima vedere opuse, cărturărești și biografice. Căci, mai la urma urmei, ce este *Sărmanul Dionis?*

S-a spus că ea este întîia noastră nuvelă filozofică, așa cum *Alexandru Lăpușneanu* de Constantin Negruzzi este întîia noastră nuvelă istorică și cum, mai tîrziu, se va spune despre *Făclia de Paști* a lui Caragiale că reprezintă tipul nuvelei psihologice. Și desigur că afirmația poate fi susținută cu temei, pentru toate aceste excursuri filozofice, în care eroul povestirii expune și reflectează în marginea apriorismului kantian, a celor două pîrghii, a timpului și spațiului, ce sînt înnăscute în sufletul nostru și grație cărora s-ar putea călători în orice veacuri și la orice meridiane. *„În faptă, lumea-i* *visul sufletului nostru"*, monologhează la începutul povestirii, călcînd prin bălțile inundate de ploaie ale pavajelor bucureștene, Dionis.

„Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu ca pădurea într-un sîmbur de ghindă și infinitul asemenea ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care ne punem în legătură cu aceste două ordine de lucruri care se ascund în noi, mister pe care l-au posedat, poate, magii egipteni și asirieni, atuncea în adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putea trăi aievea în trecut și am putea locui lumea stelelor și a soarelui" etc.

Cînd, mai tîrziu, grație tratatului de astrologie și practicilor magice, urmează să treacă în veacul lui Alexandru cel Bun, sub înfățișarea călugărului Dan, Dionis revine la gîndurile sale (*„Da, repetă el încet ideea lui fixă — sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul"*), și cînd misterul operează: *„o voluptate sufletească îl cuprinde. Mai întîi i se păru că aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, care pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal; și parcă a fost ieri, ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cuminția trecutului, la acele vești din bătrîni. El nu se mai îndoia... de o mînă nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur și samur — îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curtea Domniei — dar toate erau încă amestecate"*. Or, pasajul acesta, de-al doilea, adaptat la necesitățile povestirii de acum, este unul din pasajele caracteristice ale romanului de junețe *Geniu pustiu* și identificarea acestei punți de legătură între două lucrări atît de deosebite și reprezentînd două vîrste ale creațiunii literare eminesciene ni se pare plină de semnificație. Se cunosc opiniile defavorabile pe care G. Ibrăileanu le avea despre *Geniu pustiu*, și concluzia gravă la care ajungea, din pricină că pasaje întregi din romanul de junețe au trecut în nuvela de acum. Las deoparte faptul că reluările acestea, ca și în muzică, nu sînt simple și vinovate repetiri și că aceeași notă sau același arpegiu pot să îmbrace altă semnificație, după contextul în care e încrustat, și mă opresc la strictul sens psihologic al pasajului, așa cum este el, amplu redactat în *Geniu pustiu*. Cum fragmentul e prea dezvoltat, citez spicuindu-l și subliniind anume puncte de reper.

„*Sînt un fantast*, spune povestitorul, alias autorul romanului, cu puțin înainte de a da peste confesiunea lui Toma Nour. *Cu capul plecat asupra mesei îmi făceam planuri de aur — cugetam asupra acelor mistere din viața popoarelor, din mersul generațiunilor... Afară era un timp posomorît și gemător.. Lumînarea ardea palidă*, și mie mi se părea că aud șoptirea acelor moși bătrîni cari, pe cînd eram mic, îmi povesteau în timp de iarnă. *Au trecut ani... ascultam la graiul lor... la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrîni.* Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. *Să fi trăit pe timpul acela cînd domni îmbrăcați în haine de aur.. iară eu în mijlocul poporului... să fiu inima lor plină de geniu... bardul lor.* Spre a hrăni acele visuri și mai mult am deschis vreo cîteva cronici vechi..."

Aspirația aceasta după trecut, atît de firească naturilor reflexive, metafizice, cu capul în nori, pentru a spune astfel, și predilecția pentru basm, ce revine în amîndouă citatele, marchează una din constantele spiritului eminescian, pe care aveau să se altoiască toate sugestiile literare, cîte ar fi putut să-l înrîurească. Însă mai presus de acestea, fie că e vorba de romanul lui Novalis, *Heinrich von Ofterdingen*, fie de Théophile Gautier, citat la sfîrșitul nuvelei, se situează prestigiul basmului, magica lui virtute. Basmul, spunea Hasdeu, la capătul unui studiu scînteietor, întîlnindu-se, pentru întîia dată, cu Schopenhauer, basmul este literatura visului, *„o literatură întemeiată și ea ca și aceea a vegherii, pe observațiuni, dar observațiuni nu prin organe corporale, ci prin celălalt organism, prin* Traumorganismus *a lui Schopenhauer"*. Construită în dublu plan, terestru și imaginar, *Sărmanul Dionis* se realizează ca un vis în vis, pe fundalul căruia se proiectează, în umbre transfigurate, toată realitatea biografică. Desprins de realitate, la prima vedere, și plutind în neant asemenea unei Fete morgane sau a unei Ape a morților, amăgitoare și fără de consistență, *Sărmanul Dionis* este, de fapt, una din cele mai organice construcții, ale cărei planuri sînt strict delimitate și unde granița dintre realitate și răsfrîngerea ei în vis poate fi cu lesniciune identificată, așa cum un peisaj, cu castelul lui cu tot, reflectat în lacul de la poalele dealului, nu va fi confundat niciodată cu imaginea lui, chiar dacă mai clară însă răsturnată. În ce măsură visul a fost una din temele consecvente ale poetului o vădeşte de bună seamă întreaga sa operă, peste care pluteşte tot timpul un zaimf de transfigurare, la fel cu vălul Mariei, despre care relatează, urmînd *Vedele*, Schopenhauer, cînd spune că *„acoperă ochii muritorilor şi îi face să vadă o lume, despre a cărei existenţă sau nonexistenţă nu se poate afirma nimic, deoarece e asemenea visului sau razelor soarelui, cum le reflectă nisipul şi călătorul le ia de departe drept o pînză de ape sau, şi mai bine, asemeni unei funii zvîrlite pe pămînt pe care o ia drept un şarpe"*. Nu este, totuşi, lipsit de interes să amintim de frumoasele rînduri pe care Toma Nour le consacră visului în *Geniu pustiu* şi care pot constitui o a doua punte de legătură între roman şi nuvelă :

„Visul, o lume senină pentru mine, o lume plină de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă şi parfumată a dumbrăvilor de lauri — visul îmi deschise auritele lui gratii şi mă lăsă să intru în poeticele şi etern junele lui grădini. Într-adevăr că muntele pe care dormeam mi se păru una din acele grădini pendente ale Semiramidei" etc. etc.

Sfîrşitul nuvelei de altminteri arăta cît de hotărît ţinea autorul iţele povestirii sale în mînă. Căci, pe de o parte reflexiunile finale (*„fost-au vis sau nu, asta e întrebarea"*) urmează admirabilei scene de interior (Dionis, convalescent, la capătul lungii sale călătorii pe drumurile ameţitoare ale visului, şi Maria, travestită băieţeşte la căpătîiul lui), iar pe de altă parte şi pentru a înnoda din nou firul misterului, acele cîteva consideraţii cu tema metempsihozei, sugerate de citatul din Théophile Gautier şi de care ne vom folosi ceva mai departe. Această clarviziune a fundamentelor şi liniilor construcţiei sale, ce contrazice orice urmă de imprecíziune şi cu atît mai mult de alterare a raţiunii, cum lăsau să se bănuiască memorialiştii, este de altminteri sădită în firea sa şi ea pare să confirme afirmaţia lui Schopenhauer despre *„coexistenţa realităţii empirice şi a idealităţii transcendentale"*. În această ordine, şi pentru a întregi portretul poetului la timpul acesta, mi se pare interesant să reproduc cîteva rînduri dintr-o foarte frumoasă scrisoare, pe care Eminescu o trimitea lui Titu Maiorescu, cu o lună înainte (poate şi mai puţin) de a citi la „Junimea" *Sărmanul Dionis*. E o scrisoare de recomandaţie pentru tînărul violonist Toma Micheriu şi ea aruncă o reconfortantă lumină asupra temperamentului pămîntesc al aceluia care punea desigur, la timpul acela, ultimele puncte preţiosului său manuscript. Scrisoarea s-ar cuveni citată în întregime, pentru multiplele ei aspecte şi pentru desăvîrşita artă epistolară a tînărului scriitor — ne mărginim totuşi la un pasaj în care, cum se va vedea, aduce nu numai o prea frumoasă caracterizare a timpului şi spaţiului, dar şi o judicioasă critică la felul cum sînt dezavantajate talentele în societatea modernă :

„Rămîne — asigură Eminescu pe eminentul protector — ca timpul şi spaţiul, aceste urzitori a tuturor germenilor aruncaţi de mîna naturei (subl. n.), *să-l ducă la o dezvoltare pozitivă ori negativă. Dar timpul nostru sîntem noi şi calitatea socială (o vorbă nouă) a spaţiului în care trăim, atîrnă asemenea de la noi, deşi noi înşine — din nefericire — nu atîrnăm de noi. Vream să zic, că societatea, în care sîntem nevoiţi a trăi, rezultat al unor antecedente, pe care ea n-a fost desigur stăpînă, nu este de natură a încuraja talente, şi poate şi mai puţin decît orice — talente muzicale. Astfel dezvoltarea negativă ajunge cea de ordine; un talent muzical ajunge de a ilustra grădinile şi berăriile, un pictor ajunge portretist, un poet jurnalist, ceea ce veţi concede că e lucrul cel mai prost din lume. Nu mă lupt cu fatalitatea în fenomenologia ei generală, dar poate că în cutare sau cutare caz concret totuşi să fie cu putinţă o îndreptare a ei, mai ales cînd aceasta se prezintă oarecum de sine. C-un cuvînt: spre a-şi putea urma studiul, Micher s-a decis a da concerte cu piesele studiate cu profesorul său din Conservatoriu, şi dacă succesul celor dintîi atîrnă de talentul şi calitatea esecutorului, cele din urmă nu reuşesc decît cu concursul binevoitor a iubitorilor de artă"*.

Legate de *Sărmanul Dionis* prin fire directe sînt textele *Umbra mea* (ms. 2255, 184—185) şi *Archaeus* (2269, 19—39). Anterioară ca dată cu 2 pînă la 3 ani, şi povestire autonomă, amintind mai curînd de *Peter Schlemil* al lui Chamisso, *Umbra mea* devine episodul umbrei şi al petrecerii în lună din *Sărmanul Dionis* şi confruntarea celor două pasaje respective oferă cititorului prilejul să urmărească şi să cuprindă legile după care scriitorul readaptează un text anterior la necesităţile noului tipar, amplificînd sau atenuînd anumite detalii. Să notăm în treacăt unul din aceste detalii: în *Umbra mea*, personajul ce povestește la persoana întîia preface pămîntul într-o nucă, nuca într-un mărgăritar, dospind de ură (căci „*oricît mărgăritarul devenea de mic, ura lor era aceeași*"), pe care-l aruncă în mare; în timp ce în *Sărmanul Dionis*, eroul atîrnă în salba iubitei acest albastru mărgăritar. Oricît de infimă, diferența nu ni se pare mai puțin plină de tîlcuri. *Archaeus* reia în vremea Iașilor, cu aproximație prin 1875, sub forma unui dialog scînteietor, problema apriorismului kantian și a pururi reînnoitei succesiuni de tipare în care, asemeni unui neobosit „*Ahasver al formelor care face o călătorie ce pare vecinică*", se încearcă Spiritul Universului. Este, de fapt, într-un plan mai sobru, aforistic și de o pură ținută filozofică, tema finalului din *Sărmanul Dionis (nu sînt aceiași actorii, deși piesele mele sînt altele?)*, dar totul într-un stil plin de surprize și de un umor de cea mai bună calitate, fără a mai aminti de atîtea din temele favorite ale cugetării lui Eminescu, excelent formulate, sau de mărturia unora din preferințele sale, ca aceea despre cărțile vechi. Iată, de pildă, un crîmpei de umor, despre relativismul adevărului, ilustrat de o manieră atît de sugestivă: „*Care-i adevărul? (Cel văzut de un gînsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură, de Kant?) Într-adevăr iată un lucru ciudat. Cel dintîi deosebește lămurit grăunțele de porumb de prundul galben, el înoată cu siguranță pe apă, măsură cu ochiul distanțele ce le poate ajunge și nu-i fără oarecare înduioșare în fața unei gîște în epoca virginității. Cel de al doilea uită să mănînce, voind să sară peste o groapă cade în mijlocul ei, iar frumusețile virgi- sau nevirginale trec pe lîngă dînsul fără ca el să-și fi ridicat ochii*". Și, completînd, dimpreună cu prețioasa mărturie a predilecției pentru cărțile vechi: *Orice a gîndit un om singur, fără s-o fi citit sau s-o fi auzit de la alții, cuprinde o sămînță de adevăr.* De aceea cărțile vechi pe care oamenii nu le scriau numai iac'așa, *numai ca să le scrie, ci pentru că gîndise ceva, ce le apăsa inima și voiau s-o spuie și altora*, cărțile vechi eu unul le citesc și găsesc între lucruri, unele seminţe de lumină, pe care apoi le țin minte" (subl. n.). Predilecția aceasta pentru cărți vechi, mărturisită încă din *Geniu pustiu*— „ *printr-o claie prăfuită de cărți vechi (am o predilecție pentru vechituri) am dat*...„ — revine ca un laitmotiv în multe din paginile lui Eminescu și, cu mai multă precizare, într-o însemnare din Iași (circa 1876) care notează nu numai această dispoziţiune specială a spiritului său, dar oferă, poate, și o explicație a acelui grînar de lecturi din care-și scotea însemnările și sugestiile unora din povestiri: „*Cînd eram încă la Universitate*, scrie Eminescu, ***aveam o ciudată petrecere, îmblam adesea ziua pe uliți, stînd numai pe ici pe colo la cîte un antiquar și răscolindu-i vechiturile, luam din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic și venind apoi acasă, citeam și traduceam într-un caiet numit*** Fragmentarium *toate pasajele cîte îmi plăceau*" etc. (2278, 13—14). Caietul acesta într-adevăr există, e intitulat *Iconostas și Fragmentarium*, e un submanuscris, format din coli de hîrtie pergamentoidă, cu scrisul de Berlin și în cele 5 pagini redactate (ms. 2255), după care urmează notații kantiene și alte ciorne berlineze, se pot citi două povestiri romantice, dintre care cea mai dezvoltată se inspiră din ghettoul Sucevei medievale.

Din astfel de predilecții, sporite cu tot ceea ce puneau la îndemînă studiile sale din istoria Egiptului, avea să se aleagă nu numai o poemă ca *Egipetul*, fragment de altminteri din marele poem al succesiunii civilizațiilor, *Memento mori — Panorama deșertăciunilor*, dar și marea povestire *Avatarurile faraonului Tlà* (ms.-ul 2255, 92—161), neterminată și cu oarecare lacune, provenite din dispariția unui număr de pagini. Sînt, una peste alta, cu numerotația însăși a lui Eminescu, 75 de pagini, de o redacție din ce în ce mai laxă, dar străbătută de un puternic fluid romantic și scînteind de toate acele podoabe firești ale scrisului eminescian, somptuos și evocator. Așa sînt de pildă sugestivele peisaje egiptene, sumbre și grandioase în aceeași măsură, în care se desfășoară moartea și agonia faraonului Tlà și după aceea cele două reîncarnări ale faraonului, întîi în bătrînul Baltazar din Sevilla și după aceea în Angelo, tînărul demoniac, de o voluptate quasi-morbidă și în care s-au rătăcit, de bună seamă, multe din mirajele orientale ale celor 1001 de nopți. Tema generală a povestirii este metempsihoza și ea venea cu tot prestigiul ei atît din paginile dense de gînduri ale filozofului său predilect, Schopenhauer, dar și din literatura subiectului, cu Gautier și al său *Roman al mumiei* în frunte. Gautier de la care împrumutase ultimele rînduri ale nuvelei *Sărmanul Dionis*, al căror text francez se și află copiat între filele manuscriselor eminesciene, şi care sintetizează într-o imagine sugestivă curgerea continuă a vieţii sau, cu expresia lui Schopenhauer, *,,indestructibilitatea fiinţei noastre în sine"*, indiferent de tiparele prin care i-ar fi fost dat să treacă acestui neobosit Ahasver al formelor : *,,Nu ezităm,* scria Eminescu , *de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Th. Gautier :*

> *Nu totdeauna sîntem din ţara ce ne-a văzut născînd şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei care sînt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor, străini lîngă căminul lor şi munciţi de o nostalgie inversă ; ar fi uşor a însemna nu numai ţara, dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată... Îmi pare c-am trăit o dată în Orient şi cînd, în vremea carnavalului mă deghizez cu vreun caftan, cred a relua adevăratele mele veşminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă : trebuie s-o fi uitat."*

Paralel însă cu proza aceasta îmbibată de romantism, în care imaginaţia, strunită la tot pasul, dar nu mai puţin plină de elanuri, se rătăceşte adeseori pe cărările misterioase ale visului, Eminescu s-a aplicat şi în proza de strictă observaţie, realistă. Această continuă întovărăşire între poetul care idealizează, care transcende, şi observatorul care se apleacă cu dragoste şi migală asupra oamenilor şi stărilor sociale din jurul său este una din trăsăturile structurale ale scriitorului Eminescu şi ea a folosit deopotrivă şi poetului şi prozatorului. Este, de fapt, acelaşi fenomen creator, ce se poate urmări şi în poezia lui, unde în acelaşi timp şi uneori în acelaşi minut al creaţiei, concomitent adică, poetul porneşte cînd în căutarea floarei albastre, pe drumuri exotice şi de basm, şi cînd într-un mediu de tavernă, asistînd cu revolta sufletului său revoltele proletarilor asupriţi, sau într-o mansardă umilă, în care o cusătoreasă famelică agonizează şi moare, în tovărăşia simbolică a unei albine. Căci în vremea cînd redacta marea şi pînă la un punct excentrica povestire *Avatarurile faraonului Tlà*, în timpul studiilor berlineze, Eminescu începea şi o serie de povestiri din care unele ţineau poate la dimensiunile unui roman şi altele la acelea ale unui poem, dar care, din nefericire, au rămas în stadiul proiectelor şi fragmentelor. Aşa este, dintru întîi, fragmentul ce am denumit *La curtea cuconului Vasile Creangă* (ms. 2255, 162—167), în care arta descriptivă, arta portretistică, umorul şi acuitatea studiului sociografic merg mînă în mînă şi imprimă povestirii însuşiri pe care singură proza lui Mihail Kogălniceanu (şi ne gîndim la latura socială a romanului *Tainele inimii)* şi într-o oarecare măsură proza lui Alecsandri le manifestaseră. Descrierea Ţării de Sus a Moldovei, a Văii Siretului şi amănunţita detaliere a unei curţi boiereşti sau a vieţii de sat în timpul muncilor pe ogoare atestă pe scriitorul crescut într-un astfel de mediu şi care a dus toată viaţa nostalgia locului de obîrşie. Finalul acestui crîmpei iniţial : *,,Stele izvorăsc umede şi aurite pe smalţul cel adînc şi albastru al cerului, buciumul se aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carăle vin cu boii osteniţi, scîrţîind din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr"* etc. nu este, precum cititorul îşi aduce aminte, altceva decît peisajul admirabilei elegii *Sara pe deal*, care la epoca aceasta era redactată şi intrase în compunerea cîtorva poeme *(Ondina, Ecò)* şi care, de fapt, descindea dintr-un pasaj descriptiv mai vechi, ce se întîlneşte şi în *Geniu pustiu.* Felul cum ,,se cristaliza" o curte boierească cu boiernaşi sărăciţi şi rude sărace, cărora li se da prilejul să se ridice şi să-şi recîştige averea, aruncă o interesantă lumină asupra structurii sociale de la începutul veacului trecut şi cheamă în memorie cutare sau cutare pasaj din cartea atît de plină de adevăruri politice şi sociale a logofătului Dinicu Golescu. Portretele lui Porfirie Rufă, vărul cam şoltic al lui Creangă ; al pustnicului Iosif, fratele mai mare al boierului, adevărat şi virgilian bătrîn din Tarent, fericit în chiar schimnicia lui, şi după aceea portretul conului Drăgan Ciufă, cel cu visuri de domnie (căci la vremea aceasta *,,oameni de aceşti nu erau rari"* notează Eminescu : *,,Domnia o visa pînă şi cel din urmă mazil, după căderea fanarioţilor")*, dovedesc cît de mare era aria socială, cît de întemeiate pe cunoaşterea istoriei erau povestirile de acest fel din proza lui Eminescu. De altminteri, dacă epica propriu-zisă n-a putut folosi din plin toate aceste cunoştinţe şi aptitudini ale cărturarului (să nu uităm o clipă că toată această producţie enormă a scriitorului e fructul a numai 13 ani de viaţă şi că ea a fost acumulată, între 1870—1883), proza sa politică şi îndeosebi aceea dintre 1877—1883, a sextenatului de la ,,Timpul", vădeşte o maturitate de gîndire şi o virulenţă critică, în care colaborează permanent omul de studiu adînc şi temperamentul prin excelenţă liric al pamfletarului

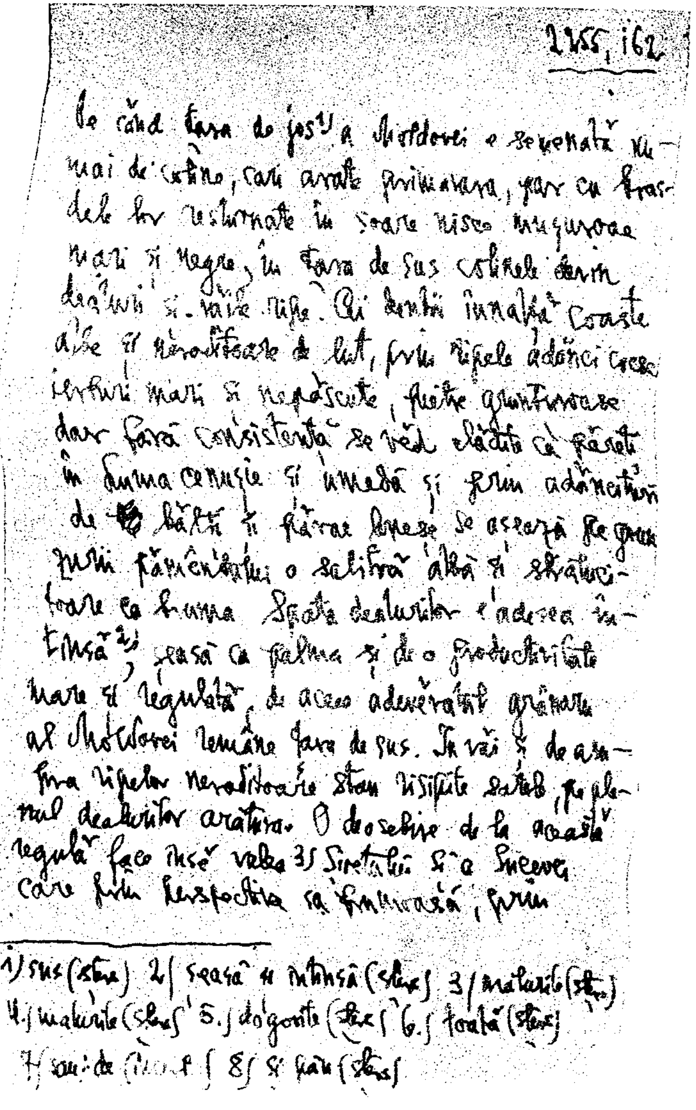

2255, 162

De când ţara de jos¹) a Moldovei e semănată numai de câmpii, cari arată primăvara, par cu brazdele lor răsturnate în soare nişte muşuroae mari şi negre, în ţara de sus colinele devin dealuri şi văile râpe. Cei dintâi înnalţă coaste albe şi nerodnicoare de lut, prin râpele adânci cresc ierburi mari şi nepăscute, [illegible] dar fără consistenţă se văd clădite ca păreţi în fumă cenuşie şi umedă şi prin adâncituri de bălţi şi pârae leneşe se aşează pe grunzii pământului o salitră albă şi strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă²) seacă ca palma şi de o productivitate mare şi regulată, de aceea adevăratul grânar al Moldovei rămâne ţara de sus. În văi şi deasupra râpelor nerodnicoare stau risipite satele, pe planul dealurilor arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea³) Siretului şi a Sucevei care prin perspectiva sa frumoasă, prin

---

1) sus (şters) 2) seacă şi întinsă (şters) 3) malurile (şters)
4.) malurile (şters) 5.) dogorite (şters) 6.) toată (şters)
7.) sau: de [illegible] 8) şi paiu (şters)

3. *[LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]*

Transcriere autografă a lui Perpessicius pag. 1 cerneală
17 cm × 10 cm

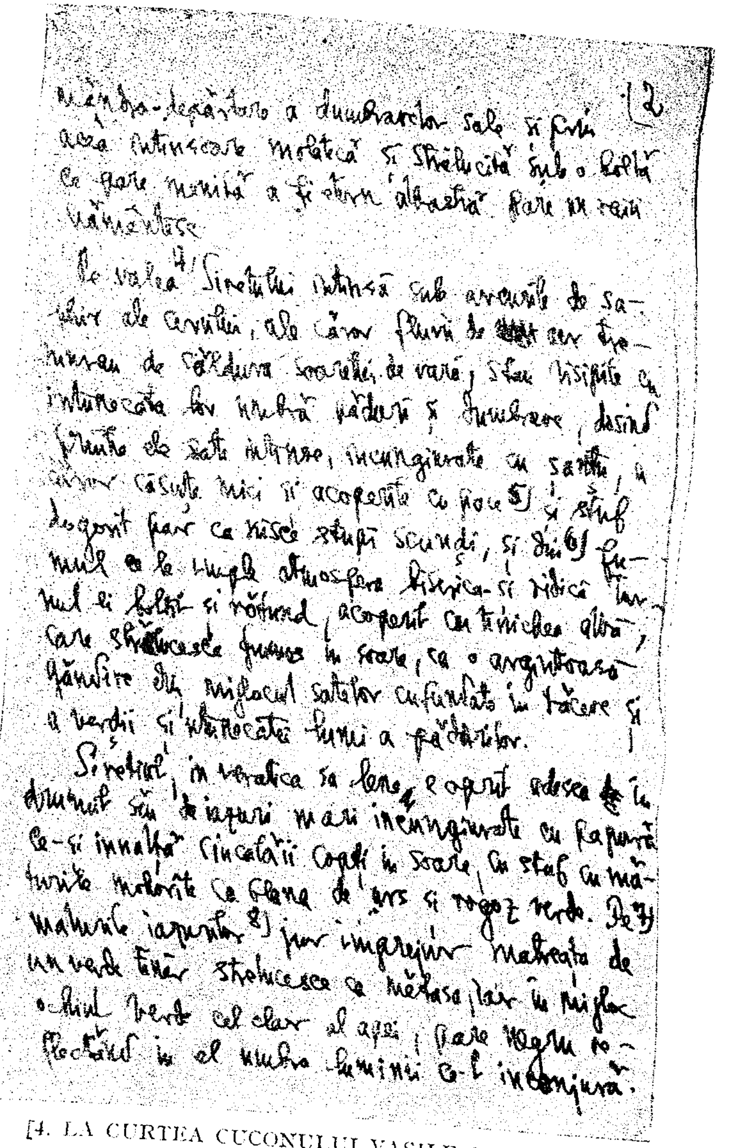

2

mândră-depărtare a dumbravelor sale şi prin acea întunecoasă molatecă şi strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră pare un rai [illegible]

De valea⁴) Siretului întinsă sub arcurile de safir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite cu întunecata lor umbră păduri şi dumbrave, lăsând printre ele sate întinse, încungiurate cu sălcii, a căror căsuţe mici şi acoperite cu paie⁵) şi stuf dogorit par ca nişte stupi scunzi, şi din⁶) fumul ce le umple atmosfera biserica-şi ridică turnul ei boltit şi rotund, acoperit cu tinichea albă, care străluceşte frumos în soare, ca o argintoasă gândire din mijlocul satelor cufundate în tăcere şi a verdii şi întunecatei lumi a pădurilor.

Siretul, în veratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari încungiurate cu papură ce-şi înnalţă [illegible] capii în soare, cu stuf cu mărunţite [illegible] ca blana de urs şi rogoz verde. De⁷) malurile iazurilor⁸) jur împrejur măturata de un verde tânăr străluceşte ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei, pare negru reflectând în el umbra luminii ce-l înconjură.

[4. LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

Transcriere autografă a lui Perpessicius pag. 2 cerneală
17 cm × 10 cm

de rasă. Alături cu viața patriarhală și cu reconstituirea feudalității moldovene, se situează unele încercări de-a zugrăvi viața orășenească, în speță societatea Iașilor de pe la anul ,,1840 și cîțiva". Așa este fragmentul intitulat chiar de Eminescu *Aur, mărire și amor* (ms. 2255, 85—91), redactat cu aproximație în 1874 și a cărui confruntare cu literatura înaintașilor, Alecsandri, Alecu Russo, Kogălniceanu, Costache Negruzzi, dintre care fiecare aproape au închinat Iașului de pe la 1840 pagini pitorești și de satiră, ar constitui o temă vrednică să ispitească pe istoricii literari. Planurile ce se desenează dintru început și în ciuda restrînsului spațiu al fragmentului, detaliile sugestive, notațiile veridice și comentariile cu care însoțește, în formulări ingenioase, aspectele societății ieșene, arată deosebirea dintre prozatorii înaintași și Eminescu. De astă dată, evocatorul peisajului selenar sau egiptean și exegetul apriorismului kantian sau al metempsihozei se oprește cu interes asupra trecutului nu atît de depărtat și a particularităților lui. El notează ,,*fanarele cu untdelemn*" ale orașului, societatea distribuită în diversele saloane, salonul principal de paradă, odaia destinată băutului, jocului de cărți și limbuției răutăcioase, natura limbajului semănînd parte cu al cucoanei Chirița și parte cu al filozofiei lui Gane, și stăruie într-o reflecție ce merită să fie transcrisă, pentru calitatea adevărului ei, asupra unor categorii sociale, parazitare, adjutanți domnești și oameni fără căpătîi, cu rang și mijloace după naștere : ,,*Din acest soi de oameni,* urmează cronicarul, *s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de așa-numiți oameni mari ai României, al căror cel mai mic defect era acela că nu știau carte. Aceștia apoi au încurcat lumea amar de vreme, vrînd ca să-și recîștige valoarea unei vieți pierdută în cărți.* Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecțiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urît sau iubit, oricare obiect sau relația sa, care e capabil de a stîrni unul din aceste două efecte în sufletul nostru, este în sine considerabil. Pe secătură însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce și la ce. Te miri numai cum s-au putut naște asemenea minuni" (subl. n.). Urmează după aceea : descrierea interiorului, cu litografii ale Institutului ,,Albina Românească" și reproduceri după tablourile maeștrilor străini, ca în cutare capitol din poemul lui Gogol ; un portret al bătrînului, ,,*un gurmand al conversațiunii*" (și expresia e reluată ceva mai tîrziu într-o poemă postumă *Minte și inimă : ,,voi gurmanzi ai fericirii")* ; portretul tînărului de 18 ani, retras după o perdea de mătase verde, și în care se vor fi rătăcit multe din trăsăturile propriului său portret, de epocă (,,*Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă*" etc.).

Am amintit în dese rînduri de umorul lui Eminescu și el îmbracă multe aspecte, atît în poezie, cît și în proza sa, de la cinismul boem al ,,cugetărilor sărmanului Dionis", pînă la inițierile erotice ale copilului de casă Cătălin în *Luceafărul*, și de la șăgălnicia adolescentă din *La aniversară* și pînă la cutare articol de ziar, de acidă vervă, ca articolul închinat fenomenologiei practicilor politice și a instabilității de opinii, atît de în floare în istoria noastră contemporană. Una din formele umorului eminescian și nativei sale bune dispoziții l-a constituit întotdeauna și parodia sau pastișa marilor modele ale literaturii universale. Astfel de încercări sînt numeroase în poezie : o parodie a unui episod din *Iliada*, integrată într-o scenă a poemului postum și inedit, despre care am amintit și mai înainte *Minte și inimă*, sau o parodie, tot homerică, *Prescurtare la Odiseia*, cu aluzii la evenimentele politice de după 1876, la căderea de la putere a junimiștilor (textele în *Poezii postume)*. În proză, și într-o redacție berlineză, cu aproximație de pe la 1874, aflăm un fragment ce-l putem intitula după numele personajului principal *Ermolachie Chisăliță* (ms. 2255, 188—194 v). E portretul unui preot de țară, incult și de originalitate primară, care s-ar putea, poate, situa cronologicește între *Popa Tanda* de Slavici și *Popa Duhu* de Ion Creangă. De un comic bufon în prima parte a scenei din biserică, a războiului puțin elegant dintre preot și dascălul Pintilie Buchilat, și a spaimei tuturor, cînd li se pare că necuratul a pus stăpînire pe lăcașul sfînt, povestirea folosește invocația către muză și tonul de epopee, bogat în epitete ornante și formule ceremonioase, în prezentarea personajelor ,,ilustre" ce se adunaseră în țintirim, cu gînd să dea foc bisericii : ,,*O muză !,* începe rapsodul, *învață-mă să cînt hîrjoana* acestei scene ; vedeți-l pe micul Buchilat sărind, să ajungă funia de la clopot și trăgîndu-l tot în sărituri, vedeți pe bravul alarmînd satul și trezindu-l cu toaca ca la mănăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe pereți. Și cine, o muză, cunoaște numele acele ilustre a acelora cari pentru ca să dee foc bisericei, se adunase în țintirim ? Inainte* *merge cu o prăjină lungă viteazul Mitruță Buruiană. Lui îi urmează cu parii * strașnicii și înțelepții Ftoma lui Culbeciu și mărinimosul Toader Zurgalău. Și pe cine mai zărește ochiul meu în strălucitele șiruri? Oare nu-i acela teribilul Dămian Cușmă-lungă? Şi oare cine te întrece în fapte strălucite pre tine, de berbeci adunătorule, Curcă? Și v-am văzut și pe voi, pe calea măririi, pre tine între toți isteții cel mai cu cap Văsălie Cotcodac, şi pe tine, Neagule a lui Șolomon! Iar asemenea unui chip nepăsător, prin chipuri omenești și trecătoare, asemenei unui cîrnat făcut cu gingășie între cartaboșii cei mari, strălucește un tînăr viteaz (Ilie a lui Neculai) în întunecata mulțime. Tînăr plin de speranță, el salută cu entuziasm pericolul și finala victorie. El a numărat abia douăsprezece roze şi în conformitate neglijeul său îi stă foarte frumos. Ciubotele lungi și largi ale tătîne-său îi dedeau un aspect eroic și plin de demnitate; cojocul spînzura pînă-n pămînt și căciula sămăna cu un stog de fîn pe un cap de curcan. Dar oare la ce să trădăm dulcele său nume? Cine nu-l ghicește — oare istoria nu-l va însemna pe paginile sale, dacă n-a avé altă treabă de făcut ... Așadar* pourquoi?”

Despre schița *La aniversară*, publicată ca foileton în „Curierul de Iași” din 9 iulie 1876, am spus ici și colo cîte ceva. Proza eminesciană atinge cu schița aceasta una din cele mai înalte culmi, egală, cu toate că într-un plan învecinat, cu aceea pe care — în poezie — a realizat-o *Floare albastră*. Rareori comedia dragostei adolescente a cunoscut trăsături mai delicate, mai pline de poezie, mai pătrunzătoare și mai psihologice în acelaşi timp, ca acelea din *La aniversară*. Folosirea pseudonimului Tolla, pe care Eminescu îl folosește și în poeziile de atelier, pentru Veronica Micle (și care este împrumutat titlului unui roman pasional de Edmond About), arată nu numai atmosfera ieșană din care a răsărit acest candid nufăr alb al prozei eminesciene, dar și capacitatea de transfigurare a poetului, care în 1876, unul din anii cei mai viforoși ai iubirii sale, a putut să elaboreze o povestire de grația și castitatea schiței *La aniversară*.

Dar pentru a vedea în ce măsură un astfel de text este fructul unui susținut travaliu artistic, ar trebui întreprinsă o confruntare cu primul concept al schiței, intitulat *Întîia sărutare* (ms. 2255, 250—254), datînd după scris cu 2—3 ani mai devreme și în care cursul întîmplărilor și mai ales timbrul schiței desăvîrșite e cu totul embrionar. Sfîrșitul însuși al primului concept atestă depărtarea dintre un fluture și o omidă (cu adaosul, desigur, că și fluturele e altoit tot pe omidă); „*Scriitorul acestor șire*, stă scris la sfîrșitul *Întîiei sărutări, ar mai avea de adăugat ceva — nu morala istoriei, căci ea e vădită — ci o întrebare: oare există fericire fără amor? Poate — dar nu cred*”.

Tot în „Curierul de Iași” în 1876, august, într-o serie de foiletoane, nesemnate și cu specificarea *O novelă originală* apare și lunga povestire *Cezara*, nu numai romantică, dar și melodramatică, în anumite episoade, de un stil prin excelență eminescian, în care se întîlnesc puternice reminiscențe schopenhaueriene, precum figura pustnicului Euthanasius și „frumoasa lui moarte” în mijlocul naturii ocrotitoare, și mai multe semne ale acestui studiu al iubirii, pe care Eminescu l-a adîncit cu prețul unor neîntrerupte suferințe personale. În iubirea senzuală a Cezarei, precum și în demonismul lui Ieronim s-au strecurat, de bună-seamă, multe din aspirațiile erotice și din trăsăturile psihologice ale poetului. După cum o figură, întru totul realistă, de jovialitatea călugărului Onofrei, pune din nou în lumină umorul lui Eminescu și precipită, prin contrast cu cadrul și atmosfera romantică, un aliaj de o savuroasă autenticitate. Luxuriantele pagini descriptive din *Cezara*, îndeosebi imaginea paradisiacă a insulei lui Euthanasius, imprimă povestirii poate cel mai sigur sigiliu de originalitate.

Dintre celelalte fragmente de proză literară, ce se mai află în manuscrisele poetului, o mențiune specială se cuvine povestirii *Moartea lui Ioan Veștimie* (ms. 2255, 268—280), atît pentru calitatea textului, cît și pentru faptul că e ultima lucrare în proză a lui Eminescu, redactată într-o vreme cînd era prins cu totul în răspunderile gazetăriei politice de la „Timpul”. Într-adevăr, după scris și după caietul de dictando, în care figurează textul, *Moartea lui Ioan Veștimie* aparține Bucureștilor, cu aproximație anilor 1878—1879. Tema povestirii este una din cele mai interesante și ea epilogheazӑ, cu o seninătate și cu un umor macabru de cea mai subtilă calitate, în marginea conștiinței sufletului după moarte. Ea trădează o preocupare constantă la Eminescu și ea amintește spusa lui Schopenhauer, după care „*Moartea este adevăratul geniu inspirator și Musagetul filozofiei... Fără ea, e puțin probabil că omul s-ar fi gîndit să filozofeze*”.

Concluzia ce s-ar putea trage la capătul acestei treceri în revistă aproape a întregului registru al prozei literare a lui Eminescu este, pe de o parte, aceea a diversității acestei proze literare însăși și, după aceea, a situării ei în evoluția prozei noastre literare în genere : a semnificației ei istorice, prin urmare. Ca și în poezie, Eminescu posedă un număr egal de coarde la lira sa de prozator literar. Analiza noastră, chiar fugară, a putut să sugereze din cînd în cînd cititorului cît de strînsă e legătura dintre proza și poezia lui, cum între aceste două tulpini circulă o aceeași sevă, pentru că rădăcina e aceeași, și cum, la fel ca și în poezie, fluidul acesta creator a strîns în sine toate virtuțile și ale solului și ale soarelui și ale întîmplătoarelor accidente ale istoriei. Foiletonism, folclor, nuvelă romantică, nuvelă filozofică, roman social și politic, povestiri în care se reconstituie imaginea societății de altă dată, bună dispoziție și umor paralel cu meditația cea mai gravă, și totul altoit pe trunchiul propriei sale biografii — iată tot atîtea aspecte ale prozei literare eminesciene. Desigur, dascălii săi în materie de proză literară, în afară de cel mai de seamă, care a fost chiar el însuși, sînt aceiași de la care a deprins și lecțiile poeziei. Goethe, Schiller, romanticii germani, cei francezi, poporul și tezaurul lui folcloric i-au hrănit sufletul și imaginația, i l-au îmbogățit și i-au deschis perspective nebănuite. Romantismul, al cărui prestigiu tot mai era în floare, la vremea cînd Eminescu străbate anii cei mai generoși ai vieții, și care consuna cu aspirațiile visătorului, care a fost și a rămas tot timpul Eminescu, chiar cînd viața l-a obligat să descindă în for și să zgîlțîie ca un adevărat Samson pilaștrii blestematelor căpiști politice, romantismul acesta învăluie cu zvonurile lui de purpură, bună parte din proza literară a lui Eminescu. Și, poate, încă ceva. Căci în toată revărsarea aceasta de poezie înfiorată care tremură în scrisul lui Eminescu, ca aria unui lac mîngîiat de razele lunii, se simte continuu prezența unui duh aerian, unui Ariel inspirat și inspirator, care animă cele mai frumoase din paginile lui Eminescu, și acest duh este al lui Shakespeare : *„Părea că geniul divinului brit Shakespeare respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelie"*, stă scris într-un loc din *Sărmanul Dionis*, și impresia noastră e că imaginea aceasta ar putea deveni un adevărat blazon, pînă într-atîta „respirarea" geniului shakespearean este prezentă în poezia și proza literară a lui Eminescu. O cercetare mai atentă de altminteri, arată nu numai bogate referințe la numele și opera lui Shakespeare dar chiar și prezența unui adevărat cult shakespearean la Eminescu. Și, pentru a încheia aceste observații, să reamintim cum alături cu excesele romantice, proza literară a lui Eminescu nu nesocotește nici directiva realistă, studiul societății în ceea ce are ea mai caracteristic, critica moravurilor și așezărilor sociale, cu un cuvînt toate acele trăsături proprii realismului critic. Cel ce scria pagini de adîncă înțelegere pentru Shakespeare scria altele, nu mai puțin pertinente despre nuvelele lui Slavici sau despre literatura satirică și realistă a lui Gogol din *Revizorul* și *Suflete moarte*. Și poate că o anume latură a prozei literare eminesciene nu e străină de sugestiile ce puteau să-i vină de la marele scriitor rus, mare observator al societății, dar și mare liric în același timp, romancier și rapsod totodată. Toate aceste virtuți ale prozei literare eminesciene, ce țin de mai multe meridiane, fac originalitatea acestui prozator, care debutează în jurul anului 1870 și a cărui activitate publicistică, în planul prozei literare, se încheie în anul 1876. Cei șase ani însă sînt de ajuns ca să marcheze o dată distinctă în evoluția prozei noastre literare și pentru aceasta, evident, nu este numaidecît util să urmărim ce anume produceau confrații săi, mai vîrstnici sau de aceeași generație, în publicațiile timpului : un Leon Negruzzi, un Nicolae Gane, un Ion Pop Florantin sau un Samson Bodnărescu, de care avea să-l lege cu timpul o strînsă prietenie, al cărui scris îl urmărea (și sînt anume vestigii că i-a fost un lector asiduu) cu atenție și care se ridica, fără doar și poate, peste media prozatorilor acelui timp. Virtuțile prozei lui Eminescu, strălucitoare precît și variată, se impun prin sine, așa cum s-au impus și cele ale poeziei lui. Ele au adus preocupări, probleme, o lume, o atmosferă și peisaje atît de transfigurate, încît au înscris în proza de creație a veacului al XIX-lea un nume deopotrivă cu ale înaintașilor. Există un sector autonom al prozei literare eminesciene, așa cum există unul pentru proza lui Constantin Negruzzi, a lui Heliade Rădulescu, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Hasdeu și Alexandru Odobescu. E galeria marilor personalități ale scrisului românesc în proză.

1954 PERPESSICIUS

LĂMURIRI PENTRU VOLUMUL DE FAȚĂ

1. CONTINUAREA EDIȚIEI PERPESSICIUS. Cu acest volum se continuă editarea întregii opere a lui Mihai Eminescu, și anume editarea ei critică așa cum a gîndit-o și, în partea ei hotărîtoare, a împlinit-o Dumitru Panaitescu Perpessicius. La cele șase volume de OPERE apărute, trei închinate poeziilor tipărite în timpul vieții (1939, 1943, 1944), două poeziilor postume (1952, 1958) și unul „literaturii populare" (1963), se adaugă acum, în 1977, acest al șaptelea volum, hărăzit dintotdeauna în planurile lui Perpessicius prozei literare.

Se cuvine ca, din capul locului, cuvîntul *continuare* să fie purificat de imprecizii și ambiguități.

Cînd este vorba de ediție ca întreg, volumul acesta o continuă în sensul fidelității bine chibzuite la principiile, țelurile, metodele, structura, tehnicile și spiritul ei, mergînd pînă la păstrarea înfățișării materiale a tipăriturii, expresie a unei năzuințe către sărbătoresc și monumental.

Cînd este vorba de volumul de față, el este o continuare în cîteva sensuri distincte, dar complementare. Prin el se respectă voința lui Perpessicius de a-l consacra prozei literare. În fruntea sa așezăm, ca studiu introductiv, *Proza literară a lui Eminescu*, adică însuși textul pe care Perpessicius l-a scris cu această destinație și l-a publicat în 1957 în primul volum de *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* și pe care nu l-a remaniat sau dezavua vreodată după aceea. În substanța volumului au fost încorporate și asimilate toa e contribuțiile la cunoașterea prozei literare a lui Eminescu pe care marele editor le-a publicat înlăuntrul și în afara celor șase volume ale ediției. Cuprinsul și organizarea volumului au fost stabilite în funcție de ansamblul OPERELOR [1], gîndit de Perpessicius ca un întreg sistematic și solidar. În sfîrșit, în alcătuirea lui ne-am folosit de cele c teva materiale pregătitoare care ne-au fost puse la dispoziție și care, firește și în ele î sele, dar mai ales ca model, reprezintă o moștenire de preț.

Dar a continua, în sensul pe deplin viu al cuvîntului, mai înseamnă ceva : a ține seamă de disponibilitatea ctitorului la orice sugestie spornică și dreaptă, la tot ce

---

[1] Precizăm aici că prin OPERE înțelegem, pretutindeni, întregul ediției M. Eminescu, OPERE, ediție critică îngrijită și întemeiată de PERPESSICIUS și că, atunci cînd este vorba de cele șase volume publicate de Perpessicius însuși, prin OPERE urmat de specificarea, cu cifră romană, a numărului volumului înțelegem :

OPERE I,	**Poezii tipărite în timpul vieții I.** [Text]. *Note și variante: (de la* La mormîntul lui Aron Pumnul *la* Strigoii).
OPERE II,	**Poezii tipărite în timpul vieții II.** *Note și variante: de la* Povestea codrului *la* Luceafărul.
OPERE III,	**Poezii tipărite în timpul vieții III.** *Note și variante: de la* Doină *la* Kamadeva.
OPERE IV,	**Poezii postume** [Text].
OPERE V,	**Poezii postume.** *Note și variante.*
OPERE VI,	**Literatura populară.**

Toate cele șase volume au apărut la București, primele trei la Fundația pentru literatură și artă (1939, 1943, 1944) și ultimele trei la Editura Academiei Republicii Socialiste România (1952, 1958, 1963).

poate îmbunătăți rodul strădaniei sale. Disponibilitatea aceasta Perpessicius o avea, cu măsură și cu discernămînt. Se cădea să-i fie respectată.

2. Tabloul Edițiilor. Acesta este al treilea Tablou al Edițiilor care apare în cadrul Operelor. Primele două au fost așezate de Perpessicius ca un adaos la Introducere, în Opere i (p. xi—xxx), pentru poeziile tipărite în timpul vieții, și în Opere iv (p. xix—xxxiv), pentru poeziile postume, cu rostul de a face un bilanț al tradiției.

Tabloul de față cuprinde, în ordine cronologică, descrierea volumelor în care se află tipărită, în România și în românește, proză literară sau *și* proză literară de M. Eminescu și nu cuprinde publicările în periodice, volumele antologice consacrate mai multor autori, publicările fragmentare sau chiar cele integrale atunci cînd ele figurează în lucrări de exegeză și nu în ediții propriu-zise. Toate acestea au fost rezervate Bibliografiei. Descrierea a avut în vedere exclusiv partea din fiecare volum consacrată prozei literare. În general, în alcătuirea tabloului am respectat principiile și tehnica lui Perpessicius. În cazul volumelor care, cuprinzînd și poezie antumă sau postumă, au fost descrise de editor în cele două tablouri anterioare, în cel de față se face numai trimiterea la locul respectiv, adăugîndu-se, conform intenției lui Perpessicius, numai datele care privesc proza literară.

3. Sinopsa Manuscriselor : *topografie și cronologie*. Cum, pentru întreaga operă netipărită în timpul vieții autorului, textul de bază este cel autograf, păstrat în caietele din patrimoniul Bibliotecii Academiei, am considerat util nu numai să introducem în textul editat indicația curentă a manuscrisului și a succesiunii paginilor [2], ci și să punem la îndemîna cercetătorilor evidența sinoptică a tuturor textelor de proză literară, în întreita ordine a prozelor, a caietelor și a datei redactării. Aici, ca pretutindeni în volum, tipul de trimitere **2255, 21—84** spune pe scurt că este vorba de manuscrisul academic **2255**, filele **21** pînă la **84** ; iar indicațiile **r** sau **v** sau **rv** așezate după numărul filei arată că e vorba de pagina *recto* sau de pagina *verso* sau de ambele fețe ale filei respective ; cînd două cifre unite prin cratimă au același indicativ se înțelege că toate filele din intervalul respectiv au același statut, adică sînt scrise numai pe recto, numai pe verso sau pe ambele fețe, de ex. : **2255, 268r—270r, 2284, 34v—42v** sau **2255, 1rv—3rv** ; cînd într-un text continuu sînt de intercalat pasaje scrise în altă parte, indicația pasajului sau pasajelor respective este pusă în paranteze rotunde imediat după trimiterea la textul continuu în chestiune, de ex. **2255, 21r—84r (21v, 24v, 56v, 65v, 66v)** sau **2276(II), 43r—61r, 61v (2286, 64r).**

Din a doua sinopsă rezultă pe de o parte că din cele aproape 50 de manuscrise eminesciene de la Biblioteca Academiei numai 14 conțin proză, iar dintre acestea majoritatea foarte puțină și **2255** aproape pe toată. Este un rezultat al încercării celor care au orînduit hîrtiile poetului de a le grupa după gen, încercare nedusă însă pînă la capăt, astfel că proze se mai găsesc și în alte caiete, iar în acesta se mai găsesc și alte tipuri de texte, dintre cele mai eterogene. Prezenței masive a prozelor în **2255** nu trebuie deci să i se confere nici o semnificație mai adîncă, eventual legată de cronologia, geneza sau filiația lor.

În ceea ce privește sinopsa cronologică, ea este destinată să dea seamă, în măsura cunoștințelor noastre actuale, de situarea și succesiunea în timp a redactărilor. Am ținut seama de toate elementele de determinare, atît de cele materiale (grafie, cerneală, hîrtie), cît și de cele de conținut, precum și de informațiile externe care pot servi datării sau cronologiei relative, dar ne ținem departe de pretenția de a fi făcut deplină lumină în această problemă, mulțumindu-ne să însumăm și să ducem puțin mai departe rezultatele dobîndite de înaintași (I. Scurtu, G. Bogdan-Duică, D. Murărașu și, în special, G. Călinescu și Perpessicius). Ne rezervăm însă dreptul de a reveni asupra cronologiei eminesciene în general și a prozei literare în special după ce vom fi efectuat sau utilizat toate lucrările suplimentare indispensabile, printre care se numără expertiza grafologică, analiza științifică a materialelor de scris și îndeosebi *sinteza tuturor elementelor în perspectiva ediției integrale.*

---

[2] Aceasta din urmă pe margine, în dreptul rîndului unde se află cezura, indicată prin bare verticale după ultimul (segment de) cuvînt al paginii manuscrise respective ; pagina este notată prin numărul filei și specificarea *r*(ecto) sau *v*(erso).

La aceste trei sinopse am socotit necesar să adăugăm și o a patra, *Lista manuscriselor lui M. Eminescu din Biblioteca Academiei R.S. România*, alcătuită chiar de Perpessicius și publicată în primul volum din M. Eminescu, *Opere alese* (1964), de unde am preluat-o integral și textual, ea avîndu-și în chip firesc locul în cadrul OPERELOR, chiar dacă nu neapărat aici. Într-adevăr, ea nu se referă în mod specific la proza literară, dar este indispensabilă înțelegerii felului în care se situează aceasta în topografia de ansamblu a caietelor eminesciene, fiind totodată o excelentă inițiere și călăuză în cercetarea tuturor aspectelor operei manuscrise a poetului.

4. CORPUS. Privind în urmă, din punctul de vedere al corpusului, la istoricul editării prozei literare (vezi TABLOUL EDIȚIILOR și prima secțiune din BIBLIOGRAFIE) se pot trage cîteva încheieri de ordin mai general, cu atît mai interesante cu cît critica și istoriografia literară corelative se află strîns legate de istoricul editării, fiind, etapă cu etapă, condiționate de el și condiționîndu-l la rîndul lor.

Pînă la sfîrșitul veacului trecut n-au fost cunoscute decît prozele literare antume *(Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara)*, din periodicele în care au apărut (în „Convorbiri literare", 1872—1873 și în „Curierul de Iași", 1876) sau în care au fost reproduse două dintre ele imediat după moartea lui Eminescu *(Sărmanul Dionis* în „Revista olteană" din 1889 și *La aniversară* în „Familia" din 1890) și din cele două ediții, a lui Morțun, din 1890 *(Sărmanul Dionis)* și a fraților Șaraga, din 1893 (toate trei antumele; nu am inclus aici *Făt-frumos din lacrimă*, pentru care vezi mai jos, p. 43).

Odată cu începutul veacului nostru, și anume curînd după preluarea de către Academia Română a manuscriselor poetului (1902), încep să fie publicate și din prozele netipărite în timpul vieții, cu mare zgîrcenie însă, căci, în afară de *Geniu pustiu*, editat de I. Scurtu în 1904 și adeseori retipărit după aceea de Scurtu și de alții, singurele două proze care se publică întîia oară în primele trei decenii ale veacului sînt *[Poveste indică]* (în „Sămănătorul" din 1902 și apoi în *Opere complete*, 1914) și *[Archaeus]* (în *Scrieri politice și literare*, editate de Scurtu în 1905). Această sărăcie nu poate fi străină de o anumită atitudine, potrivnică din principiu editării textelor rămase în manuscris și susținută cu prestigiu și cu dîrzenie mai ales de G. Ibrăileanu.

Cel căruia îi revine înaltul merit de a fi introdus masiv în conștiința publică proza literară eminesciană inedită este G. Călinescu, lucru paradoxal dacă ne gîndim că nu este vorba de un editor în sensul obișnuit al termenului. El publică aproape tot restul ineditelor, întîi, în 1932, în periodice („Adevărul literar și artistic" și, în mult mai mică măsură, „România literară"), apoi, cu cîteva adausuri, în 1935, în secțiunea *Descrierea operei (urmare)* din volumul al III-lea al *Operei lui Mihai Eminescu*. Este adevărat că transcrierile, după manuscrise, ale lui G. Călinescu sînt pe alocuri înlocuite cu parafraza rezumativă, dar declarația de la p. 320 a volumului menționat nu se cade să fie nesocotită cu ușurătate: „În *Descrierea operei* am ajuns la încheierea că cele mai multe inedite trebuie transcrise în întregime sau măcar amănunțit excerptate, așa încît această parte poate fi socotită ca o adevărată ediție de inedite [G. Călinescu se referă aici și la poezie]... Cînd n-am transcris în întregime, am avut grijă să transportăm toate ideile și toate imaginile mai de seamă, încît părțile lăsate la o parte sînt cu totul fără însemnătate. Cercetătorul poate fi încredințat că nimic ce ar putea să-l intereseze din vreun punct de vedere n-a rămas nescos la iveală". Iar Perpessicius, ajuns cu TABLOUL de ediții ale poeziei postume la anul 1932 (OPERE IV, p. XXVIII—XXIX), spune, vorbind de postume în general: „An decisiv în istoricul valorificării postumelor. G. Călinescu începe seria contribuțiilor sale eminesciene... — editări de texte și comentarii din care avea să se aleagă *Viața lui Mihai Eminescu*... [și] *Opera lui Mihai Eminescu*..., pe care autorul o pornește și ca o ediție, cum însuși se exprimă: « Și încă, în cazul lui Eminescu, descriere e un fel de a vorbi. Firesc ar fi să zicem ediție și reconstituire, deoarece, despuind toate manuscrisele, se reîntocmește tabloul inspirației lui Eminescu » („Adevărul literar și artistic", XIV, s. II, 761, 7 iulie 1935)". Cu aceste cuvinte Perpessicius recunoaște rolul aceluia care, în toate domeniile cercetărilor eminesciene, deschidea atunci și avea apoi să domine o epocă.

În același deceniu al patrulea, paralel cu G. Călinescu, și alții își aduc contribuția la darea în lumină a ineditelor de proză literară. În periodice, G. Bogdan-Duică publică, tot în 1932, textele intitulate de noi *[Însemnări caracterologice]* și *[„Ea era albă ca zăharul. . .”]*, iar în 1933 D. Murărașu *[Moartea Cezarei]* și *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*, pe care apoi le include în ediția sa din 1935 de *Scrieri literare*, alături de antume, de postumele „vechi” *(Geniu pustiu, [Archaeus], [Poveste indică])* și de *Umbra mea*, pînă atunci publicată doar parțial de G. Călinescu. În anii imediat următori, singurul care mai dă la iveală vreun text inedit este Perpessicius, care publică în 1939 *Contrapagină*, în „Revista Fundațiilor”. În 1943 apare ediția lui Alexandru Colorian, care cuprinde, alături de antume, majoritatea textelor din manuscrise care fuseseră incluse în ediții din 1902 pînă atunci, (cu excepția lui *Contrapagină)*, precum și, în transcriere integrală, cele extensiv înfățișate în periodice și apoi citate de G. Călinescu în monografia sa (dar nu și, printre altele mai mărunte, *[Părintele Ermolachie Chisăliță])*. Un asterisc notează, în tabla de materii, prozele inedite (inedite măcar în sensul nepublicării lor integrale) : *Întîia sărutare, [Vasile Creangă], Aur, mărire și amor, Visul unei nopți de iarnă, [Povestea regelui Tlà], Iconostas și fragmentarium, [Fragment]*. Pentru postume se indică, în corpul volumului, prima publicare, cu excepția semnificativă a acestei precizări în cazul lui *[Ioan Vestimie]* și *[Moș Iosif]*, pe care G. Călinescu le publicase totuși în întregime; semnificativă pentru că în această ediție (meritorie prin caracterul ei mai cuprinzător, dar în rest cu destule scăderi în prezentarea și stabilirea textului) se depun vădite eforturi pentru a diminua sau contesta rolul lui G. Călinescu în acest domeniu, la un deceniu după ce acesta săvîrșise o deschidere hotărîtoare în materie de editare a lui Eminescu și rupsese, în consens ideal cu Nicolae Iorga și cu Perpessicius, pecețile unei mentalități păgubitoare.

Aveau să treacă douăzeci de ani pînă la apariția celei mai bogate, pînă astăzi, ediții a prozei literare eminesciene (și totodată cu mult cea mai valoroasă), cea publicată în 1964 de Eugen Simion și Flora Șuteu și intitulată, pentru că nu aspira totuși să fie completă, doar *Proză literară*. Însumare a întregii tradiții editoriale în acest domeniu, prin unele aspecte istoria literară o poate considera, cu măsura cuvenită, și ca rezultatul ulterior și devenit independent al unei activități care s-a desfășurat o vreme sub auspiciile lui Perpessicius.

Față de edițiile anterioare, cea de față cuprinde un spor de 25 de texte, (aproximativ 15% din text), fie că este vorba de texte complet inedite pînă în 1976 (le notăm cu asterisc), fie de altele, apărute doar în periodice, în texte exegetice sau în paratextul edițiilor, și anume (conform numerotării din prima sinopsă a manuscriselor) : 2*, 4* (fără **2284, 34v—42v**), 6, 7*, 8*, 9, 10*, 11*, 12*, 13*, 14*, 16 (numai **2255,5r** și **2258, 167rv—168rv**, ultimul inedit), 18*, 21 (parțial inedit), 35, 36, 37, 38*, la care se adaugă textul *Cezarei* revizuit de Eminescu și publicat postum în „Epoca” (1904).

În ciuda valorificării tuturor publicărilor și semnalărilor de texte (printre care, prețioase între toate, cele ale lui Perpessicius) și a despuierii tuturor manuscriselor existente la Biblioteca Academiei, nu excludem posibilitatea unor scăpări de amănunt și ne rezervăm dreptul la ulterioare ADDENDA, în cadrul ediției integrale, în a cărei perspectivă de ansamblu se vor putea discerne mai bine hotarele adesea incerte dintre proza literară ca atare și textele în proză integrabile teatrului, fragmentarium-ului filozofic sau autobiografic, epistolarului sau chiar traducerilor.

Mai trebuie făcută precizarea că, în ciuda apartenenței sale de drept la proza literară, și anume la partea ei cea mai împlinită, *Făt-frumos din lacrimă* nu se tipărește în acest volum. El a fost inclus de Perpessicius în OPERE VI (p. 317—328) printre basmele în proză și n-ar fi fost reluat de el în OPERE VII. Obligația de a considera ediția ca un întreg sistematic și deci de a respecta hotărîrea lui Perpessicius este cu atît mai mare cu cît, în studiul introductiv la acest volum, Perpessicius, vorbind pe larg despre *Făt-frumos din lacrimă*, se arată pe deplin convins de așezarea lui pe treapta cea mai înaltă a prozei artistice eminesciene și *totuși* a socotit potrivit, din diferite motive, să-l integreze volumului de *Literatură populară*, din 1963, unde i se dau și referințele bibliografice (p. 701—703). Retipărind în acest volum și rîndurile pe care Perpessicius le consacră basmului în studiul amintit, considerăm că așezăm o punte între situarea editorială a textului și prezența lui ideală printre congenerele sale.

Cît despre legitimitatea titlului de ansamblu, acela de PROZA LITERARĂ, folosit întîia oară de Ioan Scurtu în ediția din 1908, ea a fost contestată și rămîne poate contestabilă dacă ne gîndim cît de „literară" este proza atîtor articole, politice, sociologice sau altminteri ale lui Mihai Eminescu. Dar titlul este oarecum comod și a fost totuși consacrat de tradiție și acceptat ca atare de Perpessicius. N-am vrut să înnoim fără folos.

Aceeași atitudine am avut-o și față de titlurile diferitelor bucăți lăsate de autor fără titlu : am păstrat, ca și Perpessicius cele mai adesea, titlurile date de editorii mai vechi (în special G. Călinescu), preferînd însă *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* (Perpessicius) lui *[Boierimea de altă dată]* (G. Călinescu). Iar cînd n-am dispus de titluri tradiționale, ne-am mulțumit (exceptînd *[Scrisoarea lui Dionis]* și *[Însemnări caracterologice]*) să dăm ca titlu primele cuvinte semnificative ale textului respectiv, cum am procedat, pentru consecvență cu celelalte titluri de texte aferente la *Geniu pustiu* (cu excepția lui *[Însemnări caracterologice]*, și cu fragmentul intitulat de D. Murărașu *Toma Nour în ghețurile siberiene* și de Al. Colorian *Toma Nour în Siberia*, care poartă în prezenta ediție titlul *[„Basmul cel mai fantastic..."]*. Procedeul este poate greoi (cum greoaie este și punerea între paranteze drepte a titlurilor postume), dar credem că nu este arbitrar și mai ales că nu este vinovat de o anumită ostentație ce nu ni se cuvenea.

5. ORGANIZAREA TEXTELOR. În ceea ce privește tradiția organizării textelor într-un întreg, nu am luat aici în considerare decît edițiile care cuprind și proze postume, și anume acelea care au fost, pentru vremea lor, cele mai cuprinzătoare : *Scrieri literare* (D. Murărașu, 1935), *Proza literară* (Al. Colorian, 1943) și *Proză literară* (E. Simion și F. Șuteu, 1964), căci cele care au urmat-o pe aceasta din urmă, selective sau nu, îi sînt tributare și din acest punct de vedere (vezi TABLOUL EDIȚIILOR.)

În ediția D. Murărașu textele sînt grupate în trei categorii : antume (în ordinea cronologică a apariției), postume : *Geniu pustiu*, *[Archaeus]* și *[Poveste indică]* (desigur în ordinea apariției lor în volume : 1904, 1905, 1914), și, în *Anexe*, *Umbra mea* (ca anexă la *Sărmanul Dionis*), *[Moartea Cezarei]* (ca anexă la *Cezara*), *[Toma Nour în ghețurile siberiene]* (ca anexă la *Geniu pustiu*) și *[Poveste indică]* în forma versificată (ca anexă la proza respectivă). Acest plan ar fi permis publicarea, tot la *Anexe*, a prozei *Întîia sărutare* (ca anexă la *La aniversară*), dar editorul a omis să o facă.

Ediția Colorian, mai amplă, are și o structură mai complicată, întemeiată pe împărțirea în cinci secțiuni urmate fiecare de cîte un *Adaos* (ultima secțiune nu interesează aici, fiind consacrată prozelor de inspirație populară). În aceste secțiuni sînt grupate succesiv : I. antumele și *[Archaeus]* (cu *Sărmanul Dionis* așezat după *Cezara*, ca să-i premeargă lui *[Archaeus]*), apoi *Întîia sărutare*, *[Moartea Cezarei]* și *Umbra mea* in „adaos", ca texte aferente la cele trei antume ; II. *Geniu pustiu* cu *[Toma Nour în Siberia]* în adaos ; III. *[Ioan Vestimie]*, *[Moș Iosif]*, *[Vasile Creangă]*, *Aur, mărire și amor*, cu *Visul unei nopți de iarnă* în adaos și IV. *[Povestea regelui Tlà]*, *Iconostas și fragmentarium*, cu *[Fragment]* și *[Poveste indică]* în adaos. Distincția dintre ultimele două secțiuni pare a fi (editorul n-o argumentează) aceea dintre proze cu un cuprins de realitate românească și proze mai mult sau mai puțin exotice (chiar dacă e vorba de Suceava medievală sau de un Bugeac himeric). Dar ordinea prozelor în fiecare din aceste secțiuni sau distincția operată prin trecerea unora în adaos rămîne arbitrară, în ciuda afirmației (de la p. 8) : „faptul că unele inedite sînt trecute în delimitarea *Adaoselor* succesive, prin înrudirea tematică sau sensul documentar, aceasta le clasifică totodată lămuritor".

Despre organizarea textelor în ediția din 1964, îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, se dă o precizare generică în nota asupra ediției (p. LXXIV) : „Pentru proza publicată înainte de moartea scriitorului, ordinea bucăților a fost stabilită după criteriul cronologic, iar pentru proza postumă, după criteriul tematic, avînd în vedere, în măsura posibilităților, și criteriul cronologic". Astfel, în a doua categorie, avem întîi un grup de proze mai vechi, *Geniu pustiu* și *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*, apoi un grup tematic-cronologic alcătuit din *Umbra mea*, *[Archaeus]* și *[Avatarii faraonului Tlà]*, urmat imediat, pentru atmosfera asemănătoare, de *[Fragment]* și apoi de *[Ioan*

[Vestimie], cea mai tîrzie dintre prozele cu caracter fantastic; vine apoi la rînd grupul ieșean și „realist" sau „parodic", constituit din *Aur, mărire și amor*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* și *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*, urmat de ultima în timp dintre prozele afiliabile acestei categorii *Visul unei nopți de iarnă*. Mărturisim însă că rațiunile de componență și succesiune ale ultimului grup de proze (*[Moș Iosif]*, *Iconostas și fragmentarium*, *Întîia sărutare*, *[Moartea Cezarei]*, *[Poveste indică]* și *Contra-pagină*) nu ne-au fost cu totul limpezi și că am rămas cu impresia unui reziduu neorganizabil al organizării tematic-cronologice. Nu este însă mai puțin adevărat că orice interferență de criterii în structurarea unui corpus duce în chip inevitabil la dificultăți, cum se poate vedea și din propria noastră organizare a textelor, pe care urmează acum să o justificăm.

Știm prea bine cîte se pot invoca împotriva bipartiției antum-postum [3], mai ales cînd e vorba de opera lui Eminescu. Știm de asemenea că există cercetători de frunte ai acestei opere care ar fi bucuroși să constate că am renunțat la asemenea hotărnicire, așa cum, măcar din punct de vedere topografic, a renunțat D. Murărașu în ediția sa de *Poezii*. Totuși demarcarea aceasta noi o vom păstra. Și nu numai pentru că ea este definitorie pentru întregul demers editorial al lui Perpessicius, deși chiar atîta ar fi de ajuns, hotărîți cum sîntem să ne asumăm răspunderea de a-i respecta principiile. Nici pentru că una este tehnica editării unei scrieri antume și alta aceea a publicării postumelor. Ci mai ales pentru că distincția antum-postum păstrează amintirea unui fapt pe veci imprescriptibil, oricît ne-am închipui că ar fi putut să fie și altfel (sau deloc). Au conspirat la existența lui nu numai libertatea și voința autorului, ci și concursul, uneori obscur, al tuturor determinărilor sale și ale lumii. Faptul că, din tot ce a scris Eminescu ca proză literară, au devenit bun public în timpul vieții sale numai trei scrieri (sau patru, dacă includem și *Făt-frumos din lacrimă*) și numai acelea, faptul acesta face parte constitutivă din istoria culturii noastre, indiferent ce semnificație am da în cursul timpului acestui fapt și indiferent de coeficientul de necesitate, de libertate sau de contingență pe care i l-am conferi. În felul acesta și nicidecum printr-un transfer în absolut a „voinței autorului" trebuie înțeleasă hotărîrea noastră. Odată luată, ea determină în parte și organizarea textelor rămase în manuscris. Este vorba de secțiunea TEXTE AFERENTE LA ANTUME, texte pe care, de data aceasta în chipul cel mai hotărît, Eminescu n-ar fi acceptat să le publice după apariția antumelor. Am putea invoca aici, ca expresie a unei intuiții izvorîte dintr-o cunoaștere adîncă a omului și a operei, cuvintele lui G. Călinescu: „Dacă s-ar întreba cineva de ce poetul nu se folosise de lucrări, uneori cu mult mai izbutite decît cele publicate, argumentul dorinței de desăvîrșire nu e totdeauna cel mai convingător. Adevărul este că el trecuse motive și detalii din proiecte în opere publicate, astfel încît vulgarizarea celor dintîi ar fi dăunat prin repetiție celor din urmă". (*Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, 1935, p. 130—131). În această secțiune a textelor aferente le-am grupat pe acelea care constituie protoistoria păstrată în manuscris a antumelor, fie că este vorba de proiecte care dau o primă formă, frustă, embrionară sau prea lax desenată, a concepției, fie că este vorba de o versiune mai veche a însuși textului antum sau a unei părți din el, adică de un text paralel, de care cel tipărit se deosebește numai prin detalii de redactare. Din prima categorie fac parte *Umbra mea* (prin raport la *Sărmanul Dionis*) și *Întîia sărutare* (prin raport la *La aniversară*); din a doua, largi pasaje din textele primei categorii, pe care autorul le-a transferat în versiunea predată la tipar cu simple ameliorări de amănunt ale expresiei și, în plus, *[Scrisoarea lui Dionis]* și versiunea manuscrisă a ultimei părți din *Cezara*, continuată, nu foarte lacunar, cu dezvoltarea narativă care include, ca ultimă parte, *[Moartea Cezarei]*. Tot ca text aferent la *Cezara* publicăm, convinși de autenticitatea ei, versiunea revizuită de Eminescu și apărută postum, în 1904, în „Epoca", numind-o convențional *Cezara (E)*.

După această primă secțiune a postumelor așezăm, consacrîndu-le cîte o secțiune aparte, *Geniu pustiu* și apoi textele aferente acestuia, convinși că nu procedăm arbitrar.

---

[3] Și chiar a terminologiei înseși, mai ales cînd e vorba de „antum", formație analogică cu foarte șubred temei latinesc, dar și în cazul lui „postum", care poate preta la echivoc, *postumus* desemnînd o progenitură *născută* după moartea tatălui și nicidecum abia atunci intrată în viața publică. Am adoptat totuși amîndoi termenii, pentru marea lor comoditate.

Geniu pustiu are un loc deosebit în cadrul prozelor postume, fiind, printre scrierile mai importante, cea mai timpurie (începe să fie redactată în 1868), cea mai curînd publicată (1904) și totodată mai stăruitor prezentă în conștiința publică, precum și cea mai bogată în texte conexe. Fiind însă, mai presus de toate, un text complex, în care există, explicit sau virtual, majoritatea temelor și motivelor operei ulterioare, fie ea de proză, poezie sau publicistică politică. Cît privește textele aferente, ele sînt de natură destul de deosebită între ele : un proiect de tipologie a personajelor, o foarte veche însemnare din care a ieșit, prin amplificare și transfer, întreg episodul morarului sas și al morții lui Ioan, exerciții răzlețe pe tema metropolei corupte, cîteva dezvoltări narative abandonate legate de existența lui Toma Nour la București sau de sfîrșitul acestuia în noaptea boreală. Pe toate acestea le-am dispus, atît cît se putea, într-o succesiune paralelă cu desfășurarea epică a romanului.

Ultimele trei secțiuni cuprind restul prozelor literare : *a.* prozele de inspirație filozofic-fantastică, exotică și livrescă (în ordinea lor cronologică : *Iconostas și fragmentarium* [4], *[Avatarii faraonului Tlà]*, *[„O, taci, ce spui că mă iubești, copilă..."]*, *[Poveste indică]*, *[Archaeus]* și *[Moartea lui Ioan Vestimie]* ; *b.* Prozele de observație realistă (cu cîteva alunecări către parodie, caricatură sau pastișă ilară) aplicată stărilor de lucruri și oamenilor de la noi : satul, curtea boierească, salonul ieșean de către jumătatea veacului (în ordinea lor cronologică : *Aur, mărire și amor* (cu o variantă parțială), *[Falsificatorii de bani]*, *[Părintele Ermolachie Chisăliță]* (cu o variantă parțială), *[„S-a întîmplat în vremea mea..."]*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, *[Moș Iosif]* și *Visul unei nopți de iarnă*. Sîntem la fel de conștienți ca orișicine cît arbitrar comportă o asemenea împărțire și cît de discutabilă poate fi apartenența la o categorie sau alta a unor scrieri ca *[Moartea lui Ioan Vestimie]*, *Visul unei nopți de iarnă* sau *[Moș Iosif]*. Și totuși am preferat această grupare devălmășiei cronologice, încredințați că este mai folositoare cititorului (care, pentru cronologie, se poate raporta atît la SINOPSA III cît și la nota consacrată fiecărei proze). Pe de altă parte, cînd e vorba de textele pe care le publicăm aici, nici nu putem acorda o importanță decisivă cronologiei în cazul unei opere în proză scrisă aproape toată în puținii ani care premerg iureșului gazetăriei profesionale, ani de-a lungul cărora diferitele proiecte, sau mai degrabă ceea ce am putea numi arheii lor, coexistă într-un fel de simultaneitate latentă și virtuală, unde tonul inspirației și articulările ideale au precădere asupra succesiunii în act a avatarilor. La omul acesta, care n-a tipărit nici o carte și n-a publicat nici altminteri trei sferturi din ce scrisese, aproape că nu există mijlocie între actualitatea articolului de ziar, în care se încaieră cu veacul și cu clipa, și scrisul secret și inactual, care se înfiripă și stăruie într-un timp numai al lui.

În sfîrșit, într-o ultimă secțiune sînt reunite cîteva texte care au comun între ele mai ales faptul că nu puteau fi cu legitimitate incluse în una sau alta dintre secțiunile anterioare : primele două, *Contrapagină* și *[„Cînd eram încă student la Universitate..."]* sînt un fel de prefețe la niște texte de proză literară care nu pot fi cu certitudine determinate, *[Istorie miniaturală]* (căreia i-am păstrat titlul dat de G. Călinescu, deși nu i se potrivește decît primei părți) este mai mult o meditație destul de deslînată, cu vagi rudimente narative și dialogice, *[„Șesul nemăsurat..."]*, un scurt exercițiu peisagistic, *Amalia* și *[„Ea era albă ca zăharul..."]*, prima o simplă eboșă de narație, a doua elaborat descriptivă, slujesc la completarea imaginii pe care o putem avea despre erotica eminesciană sub semnul Venerei telurice, iar în *Exerciții & Moloz* sînt reunite, cum procedează și Perpessicius, crîmpeie și cioburi răzlețe, notații fugare, cîte un *scherzo*, germeni și reziduuri mai greu situabile în vreun context mai larg.

Se poate deci vedea că am preferat unei cronologii, în fond amorfe, gruparea după cîteva criterii de articulare cu întemeieri în natura faptelor : distincția antum-postum, statutul special pe care îl are *Geniu pustiu*, gruparea tematică (cu seriere cronologică în subsidiar), caracterul mai mult sau mai puțin periferic al textelor din ultima secțiune.

---

[4] Am considerat nepotrivit să dăm sub acest titlu doar narațiunea tradițional astfel intitulată (**2255, 1rv–3rv**) și am grupat sub el nu numai acest text, ci încă trei : **2255, 3v–4rv–5r, 2255, 5r** și **2258, 167r–168rv**, dînd fiecăruia titlul convențional alcătuit din citarea primelor cuvinte. Menționăm că al doilea text al grupajului, **2255, 3v–4rv–5r**) poartă, în edițiile Al. Colorian (1943) și E. Simion și Fl. Șuteu (1964), singurele care îl publică, titlul *[Fragment]*.

Mai trebuie să adăugăm că reproducerea ca „text" a unor redactări pentru care există o versiune paralelă ulterioară (antumă sau nu) se întemeiază pe dorința de a nu pulveriza în infratextul VARIANTELOR (cum a făcut C. Botez pentru poezie) ceea ce se poate citi cu mai mult folos ca text continuu, lăsîndu-i cititorului și cercetătorului libertatea de a face singur confruntările de detaliu de care ar simți nevoia. Perpessicius și G. Călinescu ne-au învățat să nu facem vivisecție cînd este vorba de tipul de inspirație și de elaborare care a fost al lui Mihai Eminescu. Astfel că cititorul va găsi, într-o secțiune specială pentru antume și, cînd există variante, după fiecare bucată în parte pentru postume, textul continuu și integral al variantelor de redactare care constituie faza sau fazele anterioare ale versiunii ultime, grupate în ordinea de succesiune epică a acestei ultime versiuni (pentru amănunte, vezi la NOTE ceea ce se spune despre textele aferente sau conexe la cele trei antume și la *Geniu pustiu*, *[Archaeus]*, *Aur, mărire și amor* și *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*).

6. STABILIREA TEXTULUI DE BAZĂ ȘI APARATUL DE VARIANTE. O grijă cu totul deosebită am avut atît pentru emendarea textelor tipărite antum (folosind, unde existau, și versiunile manuscrise paralele, dar și toate celelalte metode ale criticii de text, inclusiv conjectura), cît și pentru reproducerea fără erori de lecțiune a textelor manuscrise. Pentru acestea, volumul de față se întemeiază pe descifrarea nemijlocită a manuscriselor de la Biblioteca Academiei. Doi dintre noi au citit, complementar, toate textele și au dat o transcriere literală, cu respectarea tuturor particularităților originalului. Rezultatul acestei citiri a fost apoi dactilografiat și colaționat direct cu manuscrisul de fiecare dintre transcriptori pentru partea care îi revenise, iar după aceea s-a procedat la o verificare reciprocă, iarăși direct pe manuscris. Acestor auto- și interverificări le-a urmat o supraverificare, tot direct pe manuscris, efectuată de cel căruia îi revine răspunderea filologică a ediției, obținîndu-se astfel un text literal cît mai ferit cu putință atît de erori de lecțiune, cît și de deteriorarea prin reproducere dactilografică. Acest text l-am confruntat, după caz, cu transcrierea autografă a lui Perpessicius (pentru *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*), cu textul ediției din 1964 și, pentru scrierile pe care aceasta nu le reproduce, cu textul altor editori (G. Bogdan-Duică, G. Călinescu) care au citit direct după manuscrise. Confruntare indispensabilă și rodnică mai ales pentru textele cu grafie mai dificilă la care, oricît ar fi cineva de familiarizat cu scrisul eminescian, confirmările propriilor citiri sînt la fel de bine-venite ca și infirmările. Oricum, nu există progres în materie de stabilire a unui text sigur și autentic care să nu se întemeieze pe cîștigurile antecesorilor (și chiar pe erorile lor) și de aceea ne-am ferit să facem, aici sau în aparatul de variante, aprecieri critice sau semnalări comparative asupra felului în care a citit manuscrisele unul sau altul dintre puținii editori care au mers direct la ele (vezi TABLOUL EDIȚIILOR).

Totuși ne-ar fi greu să nu dăm expresie aici înaltei prețuiri pe care o acordăm ediției din 1964, îngrijită de E. Simion și F. Șuteu, ediție care marchează sub multe aspecte o etapă decisivă în istoria editării prozei literare a lui Eminescu și care, însumînd și preluînd critic întreaga tradiție, a îmbunătățit numeroase lecțiuni, restrîngînd în chip notabil aria aporetică a propriei noastre strădanii și stimulîndu-ne s-o îngustăm și mai mult, deși nici noi nu ne-am ferit de asteriscul lecțiunii incerte, nici n-am afabulat acolo unde neputința citirii reclama semnul *** al lecțiunii (deocamdată) imposibile: ar fi însemnat să uităm ceva esențial din marea lecție a lui Perpessicius. În ansamblu, putem spune că prezenta citire a prozei literare eminesciene aduce îmbunătățiri în cîteva sute de locuri (dintre care peste 80 numai în cazul *Avatarilor*) și că astfel am reușit să depășim stadiul la care se ajunsese, așa cum debunăseamă va fi depășit pe alocuri și rezultatul grijilor noastre.

În ceea ce privește variantele la textele manuscrise, țelul nostru principal a fost de a înfățișa toate intervențiile operate de Eminescu în textul său, fie chiar în cursul redactării, fie ulterior, indicînd exhaustiv toate adausurile, toate modificările și toate eliminările. În cazul acestora din urmă, semnul de eliminare al lui Eminescu fiind de cele mai multe ori o simplă linie orizontală trasă peste cuvîntul sau cuvintele respective, am putut aproape întotdeauna să citim sub ștersături și să restituim astfel toate soluțiile de redactare anterioare celei păstrate de autor și adesea, cînd textul abandonat nu constă decît dintr-un segment de cuvînt, să întregim cuvinte sau chiar să reconstituim unități textuale mai largi, deci să completăm prin conjectură lectura pasajului șters cu un text ipotetic, dar foarte adesea indubitabil, sugerat de întreaga situație contextuală și de recurența anumitor procedee. Trimiterea de la text la aparatul de variante se face prin marcarea cu indice a cuvîntului adăugat (prin intercalare, subintercalare, dar, în marea majoritate a cazurilor, prin supraintercalare) sau a cuvîntului care înlocuiește cuvîntul șters (mult mai rar, din motive de claritate a descrierii, a celui care îl precedă). Împînzirea textului cu cifre este neplăcută și perturbă lectura, dar scutește de lemă, este ferită de imprecizii și mai are avantajul de a sugera vizual caracterul mai frămîntat sau mai lin al redactării unui pasaj dat, căci cifrele trimit aproape exclusiv la consemnarea intervențiilor autorului. Astfel cititorul textului tipărit se află oarecum în situația celui care citește direct manuscrisul, cu deosebirea că vede nemijlocit doar densitatea intervențiilor, pentru natura și conținutul lor fiind silit să se raporteze la subsol.

Cît despre aparatul de variante însuși, am folosit, în funcție de situație, indicațiile : *după* (mai rar *înainte de*), *deasupra lui*, *peste*, *supraintercalat*, *intercalat*, *subintercalat*, *în manuscris :*, *inițial:* (în cazul emendărilor), *provine din* (pentru modificări) și *șters* (pentru eliminări). Sistemul acesta poate părea anevoios (și chiar e), dar este explicit, nu cere raportarea la un cod sau memorarea lui, și, în felul lui cam bătrînesc, sugerează și el descriptiv și concret, chiar dacă standardizat, imaginea situației din manuscris a fiecărui caz. Oricum, cercetătorul poate fi sigur că aparatul nostru critic, greoi sau nu, vetust sau nu, reprezintă *o descriere exhaustivă a textului* și permite o reconstituire integrală a travaliului de redactare eminescian, inclusiv a soluțiilor abandonate. Modelul a fost impus de Perpessicius și am vegheat ca proza literară să nu fie cu nimic vitregită.

7. PRINCIPIILE DE TRANSCRIERE. S-a ajuns astăzi la un acord aproape deplin în privința legitimității de principiu a transcrierii interpretative. Se consideră deci că editarea optimală se întemeiază pe determinarea, prin interpretarea grafiei, a fonetismelor originare și pe transferul de la sistemul lor originar de notare la sistemul în vigoare la data editării. Consensul este însă departe de a fi unanim cînd este vorba de aplicarea consecventă, amănunțită și diferențiată a principiului la scrierea româno-latină din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Fiecare editor procedează cum crede de cuviință, astfel că uneori nu se asigură unitatea de interpretare nici măcar pentru diferitele opere ale aceluiași autor (cîteodată chiar cînd sînt editate de aceeași persoană), ba chiar aceeași operă este înfățișată publicului, la distanță de puțini ani, în funcție de principiile interpretative diferite ale diferiților editori. În felul acesta se manifestă pînă în zilele noastre, ca inconsecvență editorială, anarhia ortografică a vremii aceleia. Încercările de a depăși această situație n-au lipsit [5], dar principiile propuse fie nu s-au impus pe deplin, fie nu mergeau destul de în adîncul lucrurilor pentru a elimina, pe cît cu putință, opțiuni distincte în cazuri identice, în parte și pentru că n-au beneficiat de indispensabilele lucrări lingvistice și filologice pregătitoare. Totuși, fie și încet, un consens se schițează, cu atît mai mult cu cît, chiar în lipsa unor norme unanim acceptate și aplicate, buna pregătire a unora dintre editori duce în chip firesc la adoptarea unor soluții similare sau identice. Pe de altă parte se fac progrese și în sensul examinării aprofundate a însăși temeiurilor oricărei doctrine de interpretare a grafiilor [6].

Asumîndu-ne sarcina de a edita proza literară eminesciană, ne-am aflat în fața unei situații singulare. Într-adevăr, la dificultățile mai sus pomenite, ale editării lui

---

[5] Menționăm aici cele două proiecte publicate sub girul Institutului de lingvistică al Academiei R.S.R. : *Proiect de transcriere a textelor cu caractere latine din secolul al XIX-lea* (LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 21—24) și *Principii de transcriere a textelor românești. Secolul al XIX-lea* (LR, XI, 1962, nr. 5, p. 576—581), primul redactat de un colectiv, al doilea de I. Fischer, căruia i se mai datorează și o contribuție mai veche la prospectarea acestui domeniu, *Aplicarea noii ortografii în editarea scriitorilor noștri* (LR, IV, 1955, nr. 3, p. 75—81) ; pentru abrevierile folosite, vezi p. 72—74.

[6] Se cad pomenite în acest sens două contribuții de seamă : Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare* (1975) și Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești* (1976), dintre care prima, în ciuda titlului restrictiv, este de fapt o istorie adîncită a limbii literare românești, iar a doua însumează toate rezultatele, destul de sărace, ale cercetării de pînă acum în domeniu, inaugurînd faza ei modernă și deschizînd un drum rodnic.

Eminescu ca scriitor român din a doua jumătate a veacului trecut, se adaugă și cele inerente editării lui Eminescu ca Eminescu.

În cazul lui nu este vorba numai de a învinge, cu mijloace științifice, greutățile de interpretare a grafiilor, ci și, admițînd că ai obținut interpretări satisfăcătoare, să știi dacă e bine sau nu să le dai curs, păstrînd cu credință în textul editat toate particularitățile fonetice pe care le consideri autentice. Într-adevăr, ne găsim în fața unei duble tradiții de editare a textului eminescian, una care ține seama și alta care își propune să nu țină seama de faptul că Eminescu ocupă locul pe care îl ocupă în ierarhia literaturii noastre naționale. Conform uneia dintre direcții, păstrarea în textul lui Eminescu a unor fonetisme (sau chiar particularități morfologice și sintactice) regionale sau altfel, pe care limba noastră literară în acea fază a istoriei sale le accepta sau le tolera, dar care n-au dăinuit în forma ei de mai tîrziu, mai statornic constituită și mai unitară, reprezintă o diminuare de ordin estetic a operei. Prin urmare se dorește, sau chiar se practică, dacă nu deregionalizarea și modernizarea radicală a textului eminescian, atunci măcar unificarea lui prin aducerea tuturor particularităților din opera lui Eminescu la nivelul formelor celor mai apropiate de uzul actual atestate în cuprinsul global al operei sale sau măcar eliminarea, după criterii de gust, a particularităților celor mai stridente și în special a regionalismelor fonetice.

Cealaltă direcție își are originea în efectele pe care le-a avut lingvistica mai nouă asupra principiilor de editare a textelor. Din această perspectivă, singurul lucru important este păstrarea tuturor formelor autentice ale unui text, indiferent al cui este el, indiferent ce urmări estetice ar avea respectarea autenticității și indiferent cît prestigiu poate avea tradiția care l-a consacrat într-o altă formă decît cea strict autentică. Conform acestui punct de vedere, textul eminescian nu trebuie să aibă un statut de editare privilegiat, chiar dacă păstrarea tuturor formelor autentice ar dăuna gustării sau aprecierii critice a operei (ceea ce se afirmă că nu este cazul); el trebuie să fie un teren sigur pentru orice cercetări, inclusiv cele de istorie a limbii îndeobște și a celei literare în special.

Mai trebuie adăugat că, așa cum se întîmplă, fiecare dintre cele două poziții de mai sus este compatibilă cu excese specifice, una prin arbitrarul intervenției în text după criterii subiective de gust, cealaltă fie prin regionalizarea cu tot dinadinsul a textului, fie prin împingerea respectării formelor considerate autentice pînă la păstrarea și chiar sacralizarea unor forme ortografice fără corespondent în rostire (fenomen care se manifestă în ultima vreme și sub forma unor contestări neavizate ale însuși principiului transcrierii interpretative).

Cine întreprinde astăzi editarea operei sau a unei părți din opera lui Mihai Eminescu este obligat să-și limpezească și să-și declare din capul locului atitudinea față de cele două direcții fundamentale pe care s-a desfășurat istoria de pînă acum a editării ei. Lucrul este cu atît mai de neocolit în cazul nostru, ca editori ai prozei literare, cu cît, pe de o parte, reprezentantul cel mai de seamă (prin ponderea OPERELOR) al direcției „estetice" este Perpessicius, întemeietorul ediției pe care o continuăm, iar pe de alta cea mai bună ediție existentă a prozei literare, înaintașa noastră nemijlocită, se întemeiază pe vederile direcției „lingvistice", care pune în discuție principiile de editare ale lui Perpessicius și, într-o măsură, însăși valoarea ediției sale, firește exclusiv din unghiul de vedere al autenticității formelor de limbă [7].

Trebuie făcută din capul locului o demarcare între pozițiile de principiu și rezultatele lor. La nivelul strict al principiilor, atitudinea care dictează eliminarea din text a unor forme „urîte", adică astăzi dezagreabile din punct de vedere fonetic, este greu de susținut, nu numai pentru că „urît" este un concept lipsit de orice rigoare, ci și pentru că, chiar dacă ar exista criterii de determinare obiectivă, sustrasă sensibilității proprii unei epoci sau a unui om, a ceea ce este urît, tot nu am găsi în aceasta o legitimare a derogării de la adevărul faptelor. Iar dacă o astfel de legitimare ar fi de găsit, ar fi deschisă calea, de puțini dorită, a unificării în sensul modernizării, literarizării sau ,,corectării'' tuturor formelor astăzi neliterare, deci și a aspectului morfologic, sintactic și, în anumite cazuri, chiar lexical al textului. Astfel, dorința de a purifica textul lui Eminescu de tot ceea ce pare cuiva inadecvare lingvistică la valoarea lui literară (ca și cînd valoarea literară ar exista undeva în afara sau deasupra formelor concrete care o constituie) ar duce doar la vehicularea unui Eminescu travestit în hainele altui veac și nicidecum la forma ideală a eternității sale, absolvită de stigmatele timpului.

---

[7] Vezi Flora Șuteu, *Literarizare, modernizare și critică de text în editarea poeziilor lui Eminescu*, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, 1969, p. 317—337 și, de curînd, Ion Gheție, *Pentru o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu*, în *Caietele Mihai Eminescu*, III, 1975, p. 126—139, unde nu se discută de altfel decît despre editarea poeziei antume, ca și în cuprinzătorul articol al lui Gh. Bulgăr, *Sinteze critice pentru o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 499—514. Pentru problemele de principiu ale editării științifice a textelor și ale transcrierii interpretative sînt neapărat de citit cele două contribuții ale academicianului Iorgu Iordan : *Între istorie, filologie și lingvistică*, în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 22—28 și *Despre edițiile de texte*, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, 1969, p. 259—268.

E drept că la asemenea poziții extreme se ajunge doar prin deducerea din principiu a tuturor consecințelor sale și că în fapt direcția aceasta s-a mărginit la teoretizarea unei deregionalizări mai mult sau mai puțin moderate a aspectului fonetic cu argumentul suplimentar (menit să corecteze subiectivitatea argumentelor de gust și să le dea o întemeiere în însăși voința autorului) că Eminescu năzuia către formele de astăzi ale limbii literare și că, într-o viață mai lungă,ar fi renunțat singur la o seamă de particularități regionale sau de epocă, scutindu-ne astfel de arbitrarul intervenției noastre postume. Avem destule motive (inclusiv declarații explicite ale poetului) să credem că așa ar fi fost (lucru dealtfel adevărat și despre alți mari scriitori ai vremii), dar nici o argumentare prin judecăți contrafactuale, oricît de sugestive lumini ar arunca asupra lumii posibilului care n-a fost să devină real, nu are forța de a modifica realul, mărginindu-se să învestească posibilul cu sarcina de a veni în sprijinul dezirabilului. Și apoi, oricum, chiar dacă Eminescu, în ultima fază a creației sale, ar fi scris cu adevărat în limba literară care s-a statornicit după moartea lui și tot n-am avea îndreptățirea să-i unificăm întreaga operă, cu șovăielile și cu evoluția ei, în această lumină. Cu atît mai puțin cînd nu este vorba de un stadiu real, ci de unul ipotetic.

Cît despre pozițiile de principiu ale direcției științifice ele sînt, ca poziții de principiu, irefutabile, mergînd, cu toată știința modernă, către eliminarea oricărei subiectivități și, implicit, către scoaterea faptului obiectiv de sub incidența criteriilor de valoare.

Acestea sînt pozițiile de principiu și tot ce se poate deduce din ele rămînînd la nivelul principiilor.

Dezbaterea ia însă alt aspect atunci cînd se trece de la principii la aplicarea lor. Aici diferențele își pierd din radicalitate și se estompează. În fapt, datele esențiale ale situației sînt următoarele : Perpessicius a consacrat poezia antumă și postumă a lui Eminescu într-o formă care a intrat adînc în conștiința obștească și care a fost supusă, din partea orientării lingvistice, unei critici conforme cu principiile (vezi în special mai sus-citatul articol-manifest al lui Ion Gheție) dar care, în domeniul strict al înfăptuirilor, se traduce prin cele 144 de corecțiuni pe care le aduce ediției Perpessicius *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* în 1968 și prin felul cum a fost editată *Proza literară* în 1964. Corecțiunile se referă îndeosebi la fonetisme și toate fonetismele încriminate sînt literarizări ale unor regionalisme, cu excepția unui număr restrîns de situații (paradoxal) inverse, corecțiuni de a căror legitimitate științifică sîntem convinși (după cum sîntem convinși că ele pot fi chiar înmulțite). Dacă la ele adăugăm însă lecția pe care ne-o dă, explicit și implicit, ediția din 1964 a *Prozei literare* dobîndim convingerea că nici natura și numărul (chiar sporit) al emendărilor la ediția Perpessicius, nici mai vechea ilustrare, prin editarea *Prozei literare*, a principiilor pe care se întemeiază emendările din 1968 nu ruinează opera editorială a lui Perpessicius sub raportul reproducerii textului. Distanța dintre această operă și rezultatele activității editoriale a direcției lingvistice sînt mult mai mici și mai puțin grave decît s-ar putea crede privind doar la principii.

Într-adevăr se poate demonstra cu fapte că, în majoritatea cazurilor unde determinarea formei autentice nu este posibilă sau nu este certă, editorii științifici ai textului eminescian au înclinat către formele mai eufonice pentru noi, cei de azi, vorbitori și scriitori ai unei limbi literare temeinic constituite și codificate. Mai mult, chiar acolo unde, cu anumite eforturi, se putea obține un grad rezonabil de certitudine, dar s-ar fi obținut un rezultat neeufonic, s-a profitat de beneficiul temporar al dubiului în favoarea formei eufonice. Gonite de pe tărîmul științei, tendințele „estetice" în editarea lui Eminescu se întorc, discret dar tenace, pe alte căi, dovedind o năzuință comună a celor mai mulți editori, indiferent în ce tabără s-ar afla. Această năzuință oricît de ilegitimă ar fi sau ar putea părea unora la nivelul principiilor, trebuie înregistrată ea însăși cu istorică obiectivitate, ca un fapt de cultură.

Cît despre propriile noastre vederi în această problemă, ele se situează la confluența dintre tradiția instituită de Perpessicius și cea, mai recentă dar importantă și ineludabilă, a filologiei de inspirație lingvistică. Dar înainte de a defini mai strict tendința de ansamblu a demersului nostru este necesar să înfățișăm detaliul faptelor, să demarcăm certitudinile de probabilități și de incertitudini și să discutăm, cu argumentele necesare, cazurile litigioase.

Folosim, ca punct de pornire, următorul tablou general de echivalențe, aplicate întregului corpus, deci atît textelor antume cît și celor rămase în manuscris. Notăm cu [ ] sunetele-tip și cu 〈 〉 alografele, fără a întrebuința semne fonetice speciale (disonante în acest context și împovărătoare pentru cititorul nelingvist).

alografele din textul de bază	valoarea lor fonetică	exemple	transcrierea
1 〈a〉	[a] ; [ă] ; [î]	*mare ; ranit ; mani*	*mare ; rănit ; mîni*
2 〈-à〉	[-a] accentuat	*înconjurà, aveà, cevà*	*înconjura, avea, ceva*
3 〈ă〉	[ă]; [î]	*fără ; cănd, ăncă*	*fără ; cînd, încă*
4 〈-ă〉	[-e]	*fiă, apropiă*(pf), *aliantiă, neghiobiă*	*fie, apropie, alianță, neghiobie*
5 〈â〉	[î]	*cât, sfânt*	*cît, sfînt*
6 〈-â〉	[-ă] ; [e] accentuate	*lăsâ ; sgiriâ*(pf)	*lăsă ; sgîrie*
7 〈-'a〉	[-a]	cas'a	*casa*
8 〈e〉	[e] ; [ă] ; [i̯e]	*trecut ; serman ; pept*	*trecut ; sărman ; piept*
9 〈e-〉	[i̯e-]	*eși, femee*	*ieși, femeie*
10 〈é〉	[e̯a] ; [a]	*créngă ; séră, țéră, séu*	*creangă ; sară, țară, sau*
11 〈-é〉 〈-è〉	[-e̯a]	*avè*	*avea*
12 〈ĕ〉	[ă] ; [î]	*rĕsare ; vĕnt*	*răsare ; vînt*
13 〈ê〉	[î]	*vêrf*	*vîrf*
14 〈ë〉	[e]	*aër*	*aer*
15 〈ea〉	[i̯a]	*earbă, îndoeală*	*iarbă, îndoială*
16 〈i〉	[i] ; [î]	*lumină ; in, ride izvorind*	*lumină ; în, rîde izvorînd*
17 〈-ì〉	[-i] accentuat	*venì*	*veni*
18 〈î〉	[î]	*lumînare, rîs*	*lumînare, rîs*
19 〈ia〉	[e̯a]	*ghiață, auzia*	*gheață, auzea*
20 〈o〉	[o]	*colb*	*colb*
21 〈ó〉	[o̯a]	*nópte*	*noapte*
22 〈oa〉	[u̯a] ; [ou̯a]	*cafeaoa ; ploa*	*cafeaua ; ploua*

23 ⟨u⟩	[u]	*luna*	*luna*
24 ⟨-ù⟩	[-u]accentuat	*văzù*	*văzu*
25 ⟨-ŭ⟩	[-u̯]	*eŭ, zăreaŭ, (să)fiŭ*	*eu, zăreau, (să)fiu*
26 ⟨-u⟩/⟨-ŭ⟩	[Ø]	*raiu, ochiu, magariu; cuiŭ ceriŭ; visu, caldu, uitu; omŭ, unŭ, ducŭ*	*rai, ochi, magari, cui, ceri; vis, cald, uit; om, un, duc*
27 ⟨u⟩/⟨û⟩	[î]	*sunt, suntem, sunteți; sûnt, sûntem, sûnteți*	*sînt, sîntem, sînteți*
28 ⟨y⟩	[i]	*abys*	*abis*

Dintre consoane *b, f, g, h, j, l, m, n, p, r, v, x* și *z* au întodeauna aceeași și numai aceeași valoare și, cu excepția lui *cs*, aceeași și numai aceeași notare ca și astăzi, inclusiv digrafele *ce, ge, ci, gi* și trigrafele *che, ghe, chi, ghi,* astfel că vom lua în discuție doar cazurile unde apar deosebiri : A. alte semne ori B. aceleași semne care, pe lîngă valoarea sau valorile identice cu cele de azi, au și altă valoare sau și alte valori.

A. alte semne : 1. ⟨ç⟩ ; ⟨çi⟩ = [ț] : *feçele ; façia, braçiu : fețele ; fața, braț*
2. ⟨ḑ⟩ ; ⟨ḑi⟩ = [z] : *ḑice, verḑi ; caḑiu, raḑia : zice, verzi ; căzu, raza*
3. ⟨qu⟩ = [chi] [cv] : *equivoace ; consequent : echivoace ; consecvent*

B. alte valori : 1. ⟨ci⟩ = [ț] : *înghiaciată : înghețată*
2. ⟨ti⟩ = [ț] : *vitia, coltiu : viță, colț*
3. ⟨ți⟩ = [ț] : *putinția, brațiele : putință, brațele*
4. ⟨di⟩ = [z] : *miedia-nopte, radie : miază-noapte, raze*
5. ⟨d⟩ (= ⟨ḑ⟩) = [z] : *mucedite : mucezite*
6. ⟨s⟩ = [z] : *rosă, miserie, resboi : roză, mizerie, război*
7. ⟨si⟩ = [ș] : *Clusiu, orasielu : Cluș, orășel*
8. ⟨și⟩ = [ș] : *așia, ușia, orașiu : așa, ușa, oraș*
9. ⟨st⟩ = [șt] : *povesti : povești* (dar *albastri*)
10. ⟨sc⟩ = [șt] : *sciu, nasce : știu, naște*
11. ⟨ch⟩ = [h] ; [c] : *monarch, architect ; chaos : monarh, arhitect ; caos*
12. ⟨ph⟩ = [f] : *metaphora, phlegmatic : metafora, flegmatic*
13. consoane geminate : *effect, litterarii, nesupportabilă, pallidă, possibil, terribil : efect, literarii, nesuportabilă, palidă, posibil, teribil*

Din tabelul de mai sus, unde, plecîndu-se de la alografe, sînt înfățișate toate cazurile de omografie eterofonică (altfel numita polivalență grafică sau sincretism grafic), rămînînd să prezentăm acum fenomenele pornind de la sunetele-tip către notarea lor grafică și enunțînd toate cazurile relevante de omofonie (sau omonimie) eterografică :

1. [a] = ⟨a⟩ ⟨é⟩
2. [-a] = ⟨-a⟩ ⟨-'a⟩ ⟨-à⟩
3. [ă] = ⟨ă⟩ ⟨a⟩ ⟨ĕ⟩ ⟨e⟩
4. [-ă] = ⟨-ă⟩ ⟨-â⟩
5. [î] = ⟨ă⟩ ⟨â⟩ ⟨a⟩ ⟨e⟩ ⟨ê⟩ ⟨î⟩ ⟨i⟩ ⟨u⟩ ⟨û⟩
6. [e] = ⟨e⟩ ⟨ë⟩ (în *aër*)
7. [-e] = ⟨e⟩ ⟨-ă⟩ ⟨-â⟩
8. [i] = ⟨i⟩ ⟨y⟩
9. [-i] = ⟨-i⟩ ⟨-ì⟩
10. [-u] = ⟨-u⟩ ⟨-ù⟩ ⟨-ŭ⟩

11. [i̯e-] = ⟨ie-⟩ ⟨e-⟩
12. [i̯a] = ⟨ia⟩ ⟨ea⟩
13. [e̯a] = ⟨ea⟩ ⟨ia⟩ ⟨é⟩
14. [o̯a] = ⟨oa⟩ ⟨o⟩ ⟨o⟩
15. [ț] = ⟨ç⟩ ⟨çi⟩ ⟨ci⟩ ⟨ț⟩ ⟨ți⟩ ⟨ti⟩
16. [z] = ⟨z⟩ ⟨d̦⟩ ⟨d̦i⟩ ⟨d⟩ ⟨di⟩ ⟨s⟩
17. [ș] = ⟨ș⟩ ⟨și⟩ ⟨si⟩
18. [șt] = ⟨sc⟩ ⟨st⟩
19. [chi] = ⟨chi⟩ ⟨qui⟩

Considerînd toate aceste echivalențe indiferent de frecvența și distribuția lor, se poate afirma că, în multe cazuri, valorile fonetice propuse și deci transcrierea acestora în ortografia actuală pot fi considerate certe și că, în orice caz, ele greu pot fi supuse unor contestări serioase. Discuția trebuie așadar restrînsă la celelalte situații, cam o treime, unde dubiul poate purta fie asupra însăși legitimității valorii sau valorilor propuse, fie și asupra distribuției, în cazurile de omofonie eterografică sau de omografie eterofonică. Iată aceste situații :

I. ⟨a⟩ = [a] ; [ă] ; [î]. Există două situații în care ⟨a⟩ poate nota alt sunet decît [a], distincte în principiu dar nu totdeauna ușor de distins în fapt : a) cînd Eminescu scrie cu o ortografie, de inspirație etimologizată, în care ⟨a⟩ notează nediferențiat pe oricare din vocalele mediane și b) cînd Eminescu scrie cu o ortografie care presupune notarea diferențiată a vocalelor mediane, dar omite (din grabă, inadvertență, indiferență, alunecare accidentală spre alt cod ortografic sau chiar influența nesupravegheată a unei pronunțări regionale) să pună semnele diacritice.

În amîndouă aceste situații am transcris cu ⟨ă⟩ sau ⟨î⟩ în funcție de pronunțarea literară actuală (care a reținut și cazurile în care grafia a influențat pînă astăzi asupra pronunțării), cu o singură excepție, dar notabilă, pentru că implică o decizie de metodă și consecințe importante asupra textului : am păstrat echivalența ⟨a⟩ = [a] atunci cînd este vorba de un [a] protonic pronunțat ca atare în Moldova, dar numai cînd în silaba următoare se găsește tot [a] (adică nu altă vocală sau [e̯a]), transcriind *zapadă, barbat, talhar, îmbraca, lasa* dar *grădină* și *părea*. Am procedat astfel din dorința *de a nu regionaliza textul eminescian*, conștienți însă de caracterul într-o măsură arbitrar al hotărîrii noastre, care, considerată cu toată rigoarea cuvenită, păcătuiește atît prin carență cît și prin exces. Prin carență, pentru că în nord-estul țării sînt posibile pronunțări cu [a] protonic și cînd în silaba următoare se află o altă vocală sau [e̯a] ; prin exces, pentru că nu orice pronunțare *posibilă* a lui [a] ca [a] implică în mod necesar o pronunțare *reală*, iar convertirea în acest caz a posibilului în real poate duce nu la o legitimă păstrare a regionalismelor fonetice, ci, din dorința de a nu regionaliza, la o hiperregionalizare. Ne-am oprit totuși la soluția mai sus enunțată din următoarele motive : a. omisiunea semnului diacritic este mai frecventă acolo unde, prin poziția sa, ⟨a⟩ pare a nota pronunțarea lui regională ca [a] ; b. există texte (mai ales cele tipărite în timpul vieții, dar și unele dintre celelalte) unde grafia și ortografia fiind concludentă găsim atestări certe ale tendinței lui Eminescu de a-l rosti uneori pe ⟨a⟩ ca [a] în asemenea cazuri, și aceasta în ciuda faptului că era conștient de caracterul regional al unor astfel de pronunțări : „*Moldovenii puriză adesea pe* ă, *dar il fac in genere* a. *Așa ei zic* a îmbraca, pieptana, legana." **(2257, 55v)** ; c. această rostire regională face corp comun, în aceleași texte probante, cu multe alte rostiri specifice graiului din Moldova ; d. după transcrierea consecventă a lui ⟨a⟩ ca [a] în limitele formulate mai sus, aspectul textelor problematice este analog cu cel al textelor certe, astfel că probabilitățile de hiperregionalizare a textului nu pot fi foarte mari. Evident, rămîne o margine de incertitudine care rezidă în natura însăși a faptelor și este ca atare ineliminabilă, dar care nu afectează decît un caz sau altul, fără să altereze aspectul fonetic general al textului.

În privința lui ⟨a⟩ = [î] trebuie notat că, pus, semnul diacritic ar fi în marea majoritate acela pentru ⟨ă⟩ *(mani = măni = mîni)*, astfel că discutarea acestui caz este implicată în discutarea valorilor lui ⟨ă⟩.

II. ⟨ă⟩ = [ă]; [î]. Eminescu a scris toată viața cu ortografii dominate de tendința de a nu folosi un semn special pentru [î], tendință care își găsește expresia cea mai hotărîtă și mai argumentată în ortografia maioresciană. Astfel că ⟨â⟩ și ⟨î⟩ apar rar în textul de bază, funcția de a-l nota pe [î] revenindu-i cel mai frecvent (cu excepția poziției inițiale) lui ⟨ă⟩. Acest sistem de notare creează serioase dificultăți de interpretare prin faptul că în rostirea din nordul Moldovei (considerată mai puțin neliterară în faza de atunci a românei literare decît în faza de astăzi) un număr de cuvinte se pronunța cu un [ă] căruia îi corespunde în norma actuală un [î] : *călcăi, căpătăi, întăi, pănă, tălhar* (cf. *talhar)* etc., dar pronunțările cu [î] erau destul de bine instalate în norma literară pentru ca și scriitorii Moldovei să caute să li se conformeze. Or, în lipsa unor notări diferențiate, a unor variații de la o ediție la alta, a unor înregistrări mecanice ale lecturii de autor sau a unor mărturii explicite și discriminative este greu de știut pe care din cele două pronunțări posibile o alege într-un anumit text un anumit scriitor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea [8].

În cazul lui Eminescu abundența grafiilor cu ⟨ă⟩ sau ⟨ĕ⟩ pentru actualul ⟨î⟩ ar putea face pe cineva să creadă că, în calitate de moldovean, era mai puțin sensibil la diferența dintre [ă] și [î] și cu atît mai puțin sensibil în cazul seriei de cuvinte aici discutate [9]. Avem însă o serie de indicii că urechea poetului a fost departe de a fi robită de o deprindere regională. Avem pe de o parte mărturia lui Slavici (una dintre foarte puținele despre sensibilitatea lui Eminescu în această materie) : ,,Ceea ce-i atingea plăcut urechea erau mai ales sunetele « ea », « oa », « ie », « ă » și « î », care lipsesc în neologisme, în deosebi în versuri, cînd fie ritmul, fie rima îl silea s-o facă aceasta'' *(Amintiri*, București, 1924, p. 37). Pe de altă parte, alături de numeroase rime folosite efectiv, avem și mărturia dicționarelor de rime, prețioasă pentru că în acest caz Eminescu distinge între pronunțare și scriere. Se constată :

1. Abundența seriilor de rime care conțin un [î] [10] :

2271 : *îmbă, îndă, îdă, îngă, ângă, îșia, îlcă, âncă, îrcă, îscă, îclă, îrlă, împle, îrmă, îrnă, înă, îvnă, îndură, însă, ântă, ârtă, îva, îtă, ître, îrză, întă, înță, îmb, îrb, îmnic, ântec, ânč, îrč, îrc, înd, îd, îrd, îmbe, îrbe, âlce, îrce, âlde, ânde, îde, îe ;*

2272 : *îrje, îmfle, âncile, îcle, împle, îrle, îdele, ândele, île, îngile, îrlele, ânele, îngurele, ânzurele, întele, ârdurile, ângurile, ânjurile, îturile, îrme, îme, îfne, âine, îrne, îne, âvne, îpe, împe, îrpe, ângere,ître, între, însĕ, ârse, îte, ânte, îrte, ânze, îșnițe, îrtițe, âng, ângi, îrg, îmbi, îmbii, îlcii, âncii, îrcii, ânghii, ângii, îjii, îrlei, ânii, ârnci, îii, îrii, înșii, îtii ;*

2273 : *âlții, ânții, îrții, îmi, ângeri, ântori, îrburi, ânduri, îrduri, îrguri, ânuri, ânzuri, âi, ândavi, înăl, gâdil, âmbul, îrbul, ândul, ârgul, ânul, âul, âlpul, însul, îtul ;*

---

[8] Acolo unde există mai multe ediții succesive, se constată la unii autori din Moldova tendința de a înlocui pe *pănă* cu *pînă*, pe *întăi* cu *întîi* sau invers. Astfel la V. Alecsandri, în ediția academică a *Poeziilor* (Opere I, 1965) sînt semnalate : p. 386 : *păn-în* (1845 manuscris, 1853, 1863), *pîn-în* (1875) ; p. 417 : *păn-în* (1855, 1863), *pîn-în* (1875) ; p. 428 : *Pănă* (1855, 1863), *Pînă* (1875) ; p. 521 : *pănă-n* (1863), *pînă-n* (1875) ; p. 572 : în 2 cazuri *pănă* (1863), *pînă* (1875) ; p. 615 : *pănă-n* și *Păn-an* (1863), *pînă-n* și *Pîn-an* (1875 ; p. 619 : *Pănă-n* (1863), *Pînă-n* (1875) ; p. 620 : *Păn'la* (1863), *pîn'la* (1875) ; p. 621 : *pănă-n* (1863), *pînă-n* (1875) ; p. 622 : *Păn'ce* (1863), *pîn'ce* (1875) etc. ; în schimb la C. Negruzzi (conform ediției L. Leonte, *Opere* I, 1974), se constată fie menținerea de-a lungul edițiilor a formelor cu *ă* : p. 370 : *păn-a* (1837 și 1857) ; p. 496 : *întăi* (1844 și 1857) ; p. 496 : *întăi* (1844 și 1857), fie, foarte rar, trecerea de la *ă* la *î* : p. 496 : *păn-e* (1844), *pîn-e* (1857), fie, cu mult mai frecvent, trecerea de la *î* la *ă* : p. 334 : *întîi* (1837), *întăi* (1857) ; p. 335 *întîi* (1837), *întăi* (1857) și (trei ocurențe) *pînă* (1837), *pănă* (1857) ; p. 339 : *pînă* (1837) *pănă* (1857) ; p. 406 : *pînă* (1839), *pănă* (1857) ; în *Aprodul Purice* forma *pănă* sau *păn-în* apare în 1837, 1846 și 1857 (PT), dar în același an 1857 (IV) apare *pînă* (p. 376) și *pîn-în* (p. 374) ; oscilația există și în textele lui Ion Creangă, fie între diferitele ediții antume, fie între ediții și textul autograf (unde apare uneori *pînă*, față de *pănă* al tipăriturilor).

[9] Nu discutăm aici poziția finală, în care graiul nord-estic se caracterizează tocmai prin prezența unui [î] acolo unde alte graiuri și limba literară au [ă] și despre care vorbește Eminescu însuși : ,,*Moldovenește (sî facî, sî tacî, cumpînî)*'' **(2257, 53v)**, rostire care n-a avut niciodată acces la limba literară.

[10] Notat în titlurile de serie fără o regulă precisă, cu ⟨î⟩, ⟨â⟩ sau ⟨ê⟩, oscilație pe care am respectat-o întocmai, împreună cu întreaga grafie a manuscriselor, la care am recurs direct din motive de acuratețe ; titlurile de serie notate de Eminescu cu chirilice le-am transliterat și le-am așezat în paranteze drepte ; în rarele cazuri în care titlul de serie lipsea l-am dedus din exemple și l-am așezat în paranteze rotunde ; am inclus și titlurile de serii unde lipsesc ilustrările (prin inexistență în limbă sau omisiune), pentru a dovedi ce vie era pentru Eminescu prezența lui [î] în *sistemul* de sunete al limbii.

2274 : *ântam, îm, ên, âni, ângio, îno, ânto, âlp, îr, âmpăr, îlț, îrț, îț, întru, îu ;*

2275^{B} **:** *înz ;*

2265 : *[îlba], [îmba], [îrba], [îba], (îcea), (încea), (îmcea), [înda], (îdea), (ândea), (ârnea), (îșnea), (îvnea), (îrșea), îvea, îzea, îmea, înea, îrea, (ânt), împle, (alcîm), (arîm), (îrb), [îci], [îlci], [înci], ârc, âld, âzd, înd, ârd, îd, (îlc), ârf, îf, îrf, înf, îlf, îg, îjg, îlg, îng, îrg, îzg, îng, îrg, (îrgă), îj, ânj, ârj, îlj, îk, âlc, înk, îrc, (îșc), îsk, (ântec), ânec, âlnic, (âdel), [însem], [însumi], (îrlă), (însami), (îțîn), în, [asîn], îo, îso, [îp], [împ], îr, ânguri, [împăr], [îturi], [îburi], [îduri], [îcuri], [îmuri], [înuri], [îpuri], [îruri], [îsuri], [îturi], [îvuri], [îzuri], [îșuri], [îțuri], [îberi], [îleri], [îmeri], [îneri], [îperi], [îteri], [îderi], [îțeri], [î]mburi, ânduri, [împăr], îrburi, îrduri, [înturi], (înguri), ârguri, ângiuri, ânjuri, încuri, îrkuri, [îs], îns, îrs, [înt], [îlț], âclu, [îrnă], [îmbă], (îmbi), âncă, ângă, [îndă], âmblă, împlă, împle, (oșî), (ușî), ârcă, âlcă, âclă, [îrî], [înte], [îngeri], [înger], [înghii], ângâiu, ânguiu, [înii], [î]buiu, (îmburi), (îe) ;*

2308 : *âmb, îrb, âmbe, îrbe, âlce, îrce, âlde, ânde, îrfe, îge, îrje, îmfle, îcle, împle, âne, îfne, âine, ârne, îsne, îvne, îzne, îpe, îrpe, ândre, ître, între, înse, îte, înte, îrte, îste, îște, (îști), îrve ;*

2254 : *êrv, (ânz), (înzi), (ânzur) ;*

2255 : *îturi ;*

2256 : *[îz], [înz], îrv, ântui, îrui, îrîi ;*

2259 : *[ânger], (ângeri) ;*

2262 : *(ântec) ;*

2306 : *âie, (înză), ênz ;*

2. prezența opoziției, la rimă, între [î] și [ă]

2271 : *ânč/ ănč, îrč/ ărč, îd/ ăd ;*

2272 : *île /ăle, âncii /ăncii, îrcii /ărcii, îngii /ăngii, îii /ăii, îrii /ării ;*

2273 : *âlții /ălții, îrții /ărții, îmi /ămi, ânuri /ănuri, îi /ăi* (singura opoziție din acest ms. precizată și de notarea cu chirilice), *âul /ĕul ;*

2274 : *îm / ăm, în / ăn, îr / ĕr, îț / ĕț, îlț / ălț, îrț / ărț, îu / ĕu ;*

2265 : *îlba / ălba, îdea / ădea, îzeà / ăzeà, [îci] / [ăci], [îlci] / [ălci], [înci] / [ănci], ârč / ărč, âld / ăld, ând / ănd, âzd / ăzd, îd / ĕd, îf / ăf, înf / ănf, îlf / ălf, îg / ăg, îjg / ăjg, îlg / ălg, îng / ăng, îrg / ărg, îzg / ăzg, îj / ăj, îrj / ărj, îlj / ălj, îsk / ĕsk, în / ăn, [îp] / ăp, îr / ĕr, [îturi] / [ături], [îburi] / [ăburi], [îcuri] / [ăcuri], [îmuri] / [ămuri], [înuri] / [ănuri], [îruri] / [ăruri], [îsuri] / [ăsuri], [îturi] / [ături], [îvuri] / [ă- vuri], [îzuri] / [ăzuri], [îșuri] / [ășuri], [îțuri] / [ățuri], [îberi] / [ăberi], [îleri] / [ăleri], [îmeri] / [ămeri], [îperi] / [ăperi], [îs] / [ăs], [îlț] / [ălț] ;*

2308 : *îrb / ărbi, ître / ătre, îte / ăte, îrte / ărte, îste / ăste îște / ăște ;*

2256 : *îrui / ărui.*

3. Dacă Eminescu, în titlurile de serie, distingea atît de net pe [î] de [ă] (luîndu-și adesea osteneala, pentru a evita orice confuzie, de a le nota cu caracterele chirilice corespunzătoare), putem considera că toate cuvintele subordonate unui titlu de serie indicînd rime cu [î] erau auzite de poet cu [î] indiferent de grafie, care, în afară de inechivocele ⟨î⟩ ⟨â⟩ sau ⟨ê⟩, poate fi și foarte adesea este, ⟨ă⟩ ⟨ĕ⟩ sau ⟨i⟩, cu oscilații imprevizibile între titlul de serie și cuvintele din seria respectivă, adesea chiar între cuvintele aceleiași serii. Iată ilustrarea cîtorva tipuri de oscilații grafice : **âlp** *stălp* **(2274,36v) ; ândre** *măndre* **(2308, 55v) ; îrbe** *sĕrbe* **(2271, 99r) ; ânč**, *brănci, adănci, mănănci, stănci, țînci* (cf. **ănč** *bănci, cănci, lănci, stănci* [sg. *stancă*, cf. **2265, 82r] (2271, 86r) ; [înturi]** *vênturi* p. 2 sng. *vĕnturi, mormĕnturi, cănturi* **(2265, 178r) ; însul** *dĕnsul, plănsul, stînsul* **(2273, 66r) ; îmi** *salcămi, mulțimi* **(2273, 11r) ; îrcă**, *napărcă, sa l ia în cîrcă, vêrcă* **(2271, 27r) ; êrne** *bêrne, disbărne, scărne, să atĕrne* **(2308, 53r); înkuri** *oblăncuri, adăncuri* **(2265, 180r) ; îrcuri** *smercuri, sfĕrcuri, spîrcuri* **(2265, 180r) ; ânze** *mănze, panze, rînze* **(2272, 82r) ; êrgul** *târgul* **(2273, 48r) ; înță** *sĕmĕnță, bărbînță, folosință* **(2271, 68r) ; [însumi]** *ensu'mi, plănsu'mi* **(2265, 123r) ; ânte** *cănte, descănte, să'nmormĕnte, frănte, infrănte, trănte, sănte, avĕnte, cuvĕnte, svĕnte* **(2272, 73r) ; îrîi** *sgîrii, țîrii, tĕrĕiu, cărîiu, mîrîiu, pîrîiu* **(2272, 111r)**. Trebuie dealtfel menționat

aici şi faptul că deprinderea de a-l nota pe [î] ca ⟨ă⟩, ⟨ĕ⟩ (uneori chiar cu omiterea semnului diacritic) îl determină pe Eminescu să noteze cîte-odată cu aceste alografe şi pe [î] *din titluri*[11]. Mult mai rar se întîmplă invers: **akîn** *cracăn, mesteacen* **(2265, 133r)** şi **[ijîn]** *sprijĕn o grijă'n* **(2265, 136r),** unde totuşi *sprijĕn* pare a-l nota pe *sprijîn.* În ansamblu, se poate considera că notarea neechivocă a lui [î] *în titluri* este regula (⟨î⟩, ⟨â⟩, ⟨ê⟩), că *în serii* [î] este foarte des notat cu ⟨ă⟩ ⟨ĕ⟩, că unui titlu cu [î] îi corespunde rarisim în serie un [ă] şi la fel de rar un [î] din serie unui [ă] din titlu[12]. Se impune de asemenea constatarea de ordin general că *toate* cuvintele înregistrate sub titluri care conţin ⟨î⟩ ⟨â⟩ sau ⟨ê⟩ se pronunţă cu [î] în româna literară actuală.

4. În ceea ce priveşte situaţia cuvintelor din seria *călcîi, căpătîi, întîi* şi *pînă*, despuierea dicţionarelor de rime furnizează ca fapte: *călcîi* apare în **2271, 199v** sub **îe** (iniţial: **âe)** *măie, remăie, temăie, ăntâie, să ţie, ţi'e, şi'e, lămăie, lălâe, călcîie; căpătîi* nu este atestat; *întîi* apare în 6 locuri: cel de mai sus, unde apare forma *ăntâie* şi **2272, 95v: ăi** *ăntăi, bătăi, lescăi;* **2273, 35v: ăi** *ăntăi*, într-o lungă serie *(băi, gobăi, dă-i odăi* etc.) în care toate cuvintele se pronunţă şi astăzi cu [ă], alături de o serie **âi,** *mâi, remâi, antâi* (grafie inconcludentă, se poate citi şi *antăi), zî-i, ţii, susţii, calcâi, lămâi;* **2265, 283v: ăi** *antăiu*, într-o lungă serie *(măi, dă-i, clăi* etc.) în care toate cuvintele se pronunţă şi astăzi cu [ă]; **2306: âie** *brâe, frâe, resgâe, grâe, gutâe, lălîe, leşîe, mâe, alămâe, remâe, tămâie, ăntâie, rîe, părîe, Răbîe, şîe, ţîe.* Din toate acestea pare să rezulte, pentru *călcîi, întîi*, o oscilaţie posibilă între [ă] la singular sau feminin *(ăntăie)* şi [î] la plural sau masculin *(călcîie, ăntîie).* Cît priveşte pe *pînă*, el apare o singură dată fără elidarea vocalei finale, în **2271, 44r,** sub titlul **înă** (un titlu **ănă** nu există) şi printre cuvinte scrise cu ⟨î⟩: *rînă, smîntînă, Costîna* (rătăcit aici din seria **îna)** sau ⟨â⟩: *stână, amână*, dar şi multe altele, scrise cu ⟨ă⟩ pentru [î]: *cadănă, ingănă, mănă* sb., *mănă* vrb., *să remănă, spănă* etc.; în alte patru locuri, toate în **2265, 135r,** e atestată forma elidată, de trei ori *păn'* **(arpĕn** *carpĕn, inzadar păn', rar păn'; urpĕn cùrpĕn, imprejur'păn'-)* şi o dată *pîn,* **(în** *sîn, pîn, stăpân, spân, blajîn, fîn, înfrân', ingân, Draxîn, mân, remân, betrân, romîn, zîn, în)*, fără a fi reluat alături, în seria, de altfel neelaborată, *prăjînă, reşînă.*

Toate acestea ar trebui coroborate cu rezultatele unei analize exhaustive a rimelor efectiv folosite în poezia lui Eminescu, analiză pentru care nu este locul şi timpul aici. Ne mulţumim să invocăm aici perechi de rime ca *rămîie — călcîie* şi *rămîi — de-ntîi*, amîndouă din *Luceafărul*, în care certitudinea pronunţării cu [î] a verbului atrage un [î] şi la perechea sa, căci, după întreaga analiză de mai sus, este greu să mai susţinem că Eminescu nu avea urechea sensibilă la opoziţia [î] / [ă], iar cu argumentul că Eminescu nu urmărea rima perfectă se poate dovedi orice.

De aceea vom transcrie pretutindeni cu [î], ca în româna literară actuală (care are şi ea şovăielile sale între [î] şi [ă], dar într-o zonă periferică a vocabularului). În lipsa unei dovezi certe a pronunţării pentru fiecare caz în parte, aceasta pare să fie singura soluţie rezonabilă dacă nu vrem să devenim robii unor grafii inconcludente sau ai tendinţei de a regionaliza cu orice preţ. Desigur scrisul lui Eminescu are destule particularităţi regionale pentru a admite că rostea *călcăi, căpătăi, întăi, pănă* (aceasta din urmă fiind singura grafie folosită de Eminescu în afara dicţionarelor de rime)[13], dar atît din rimele efective, cît și din rimariu rezultă că formele cu [î] îi erau la îndemînă și că nu ezita să le întrebuințeze. Recomandării „cînd vor exista dubii asupra pronunțării reale, se va păstra *ă*: *pănă, întăi, călcăi* etc."[14], i se poate obiecta că dacă, în cazurile îndoielnice, am adopta întotdeauna în text rostirea potențială în funcție de apartenența dialectală a scriitorului, ar trebui să regionalizăm toate textele cu grafii incerte în sensul acestei apartenențe. Fără a apela neapărat la criteriul „estetic" (de care n-am fi dispuși să ținem nicidecum seama în cazul unor pronunțări regionale absolut certe), deci fără a năzui cu tot dinadinsul să eliminăm „pronunția metecă" de care vorbea G. Călinescu, credem că poziția adoptată de Flora Șuteu în 1964 este cea mai cumpănită, așa cum cred și autorii *Introducerii în filologia românească*: „Situațiile neclare pot fi rezolvate prin acceptarea formei literare de astăzi. Fără a socoti soluția ideală, considerăm că Fl. Șuteu a procedat cu dreptate atunci cînd a avut de interpretat grafii de tipul *pănă, întăi, căpătăi* în scrisul lui Eminescu... Atîta timp cît, după sistemul ortografic urmat de autor, *ă* redă pe *ă* și pe *î*, o soluție e greu de dat. Deși rostirile cu *ă* nu sînt generale în Moldova, putem presupune că Eminescu rostea, *călcăi, pănă* etc. Dar avea și intenția de a reda în scris aceste rostiri regionale? Uneori da, cînd cuvintele formează rima, de cele mai multe ori probabil că nu. În această situație, raportarea la rostirea literară de astăzi ni se pare cea mai îndreptățită soluție, cu atît mai mult cu cît norma literară a anilor 1840—1880 nu recomandă rostirile că *ă*"[15].

---

[11] **2271:** *amblă, emplă, eslă* (veslă, păslă, coromîslă), *empă, ălci* (gălci, modălci, bălciu) alături de *ălci* (fălci, sălci, pălci) *ănged, ănge;* **2272**: *ămble, esle, ăşle, ăndurile, ănsurile, enturile, ensele, ănzele, ăndurile, ervurile, empere, erf, elfii, erfii, ăinii, ălpii* (stălpii) alături de *ălpii* (tălpii), *ăndrii, eşii, emperi, erfuri* (verfuri) alături de *ărfuri* (mărfuri), *ănguri, ăncuri, ănsuri, ănturi, ervuri, ărji* (cărji, dîrji), *angăl, ăntăi, enzăl, ăngul, empul;* **2274**: *ănsam, ăngem, ănsem, ămp, ănger, ener, ăntor, ăntur, ănzur, ens, ănt, ărt, ăngav, emurănd* înlocuit ulterior cu *urînd, ănduri* (gănduri, rănduri, scănduri, jînduri, comênduri), *ălkuri* (pâlcuri, tâlcuri), *ert, ănged, entui;* o singură dată i pt [î] în titluri: **ifne** *ţîfne* **(2272, 17r),** unde e vorba probabil de o simplă neglijenţă grafică.

[12] **2272, 99r**: **ărbii** *bărbii, jărbii, şărbii, Sărbii.*

[13] Deşi „Rostirea lor cu *ă* este cunoscută în Moldova alături de cea cu *î*", cum afirmă academicianul Iorgu Iordan în *Nota despre ediţie* la Ion Creangă, *Opere*, Bucureşti, 1970, p. LXXII, unde menţionează în notă „Cf. ALR, s.n., I (1956), h. 53 şi 161, în punctul cartografic Pipirig: *căpătîiu;* MALR, I, **h.** 90, în Tg. Neamţ: *călcîi*; G. Weigand, IX. Jahresbericht p. 164: *călcîi* la Pipirig, *călcăi* la Agapia; Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 210, 211: *întii* (⟨*întîi*), *pî(n)--la, pînă-n Paşti*, la Pipirig".

III. a. ⟨e⟩ = [e]; [ă]. În aproape toate ortografiile cu caractere latine din a doua jumătate a secolului al XIX-lea se manifestă tendința de a-l elimina pe ⟨ă⟩ în favoarea lui ⟨e⟩, mai apropiat de modelul latin. Tendința este prezentă și la Eminescu, în întregul lui scris, inclusă în tendința sa mai generală de a se conforma normelor unui fonetism care făcea etimologismului și principiului morfologic mult mai multe concesii decît scrierea oficială din zilele noastre. Acestei tendințe i se datorează grafii etimologizante ca *re-* și *res-* ca prefixe verbale (*remîne, resări, respunde, resufla, resuna, resfringe, resfira* etc.) precum și *septămînă, selbatec, serbătoare, seu, reu, teu, recoare, ţeran, ţerm, dedu, stetu*; și chiar cuvinte cu etimologie nelatină: *rezboi, serman*. Sub rezerva de a semnala aceste grafii în descrierea ortografiei fiecărei proze, în textul stabilit am transcris cu ⟨ă⟩ orice ⟨e⟩ rezultînd din aceste tendințe etimologizante care l-au impus într-o măsură pe ⟨e⟩ chiar în pronunțare, căci „[e] devine sunetul literar în opoziție cu [ə], considerat neliterar"[16]. În schimb, am păstrat pe ⟨e⟩ acolo unde el reflectă o pronunțare populară sau regională: *beutură, beșică, acopere, pasere, paseri, păseri, crepat, mesuță, musteți, strein, sferme*.

b. ⟨e⟩ = [i̯e] după consoană labială: *desmerda, fer, ferbe, mez, pele, pept, peri* (vb.), *petre, verme* etc. Eminescu oscilează, în scrierea acestor cuvinte, între forma cu ⟨e⟩ și cea cu ⟨ie⟩, înclinînd să folosească mai frecvent (indiferent de perioadă) pe cea din urmă. Dacă formele cu ⟨e⟩ ar fi reprezentat un fonetism regional genuin, ele ar fi trebuit păstrate. Am transcris însă pretutindeni cu ⟨ie⟩ convinși că este vorba de o sporadică scriere hipercorectă. „Mai ales moldovenii sînt aceia care adoptă după modelul grafic etimologizant pronunțări astăzi, în mod neadecvat, interpretate ca populare, de ex. *ferb, fer, peri, verme*, împotriva cărora se declară Nădejde, considerîndu-le forme false de tipul „parascoveniilor deșanțate" ale latiniștilor (Fl. Șuteu, *Influența...*, p. 180). De notat că ortografia actuală mai păstrează unele urme ale acestei tendințe: *ferăstrău*.

IV. ⟨e-⟩ (la început de cuvînt sau silabă) a fost transcris în toate cuvintele din fondul vechi ca ⟨ie-⟩, cu excepția formelor pronominale și verbale specificate în § 10 al *Îndreptarului*. Nu ne îndoim că mai demult, ca și astăzi, scrierea lui ⟨i̯e⟩ ca ⟨e⟩ a determinat pronunțări pedante sub influența modelului eufonic (în ultimă instanță latinizant), dar cu sprijin în scrierea chirilică care a determinat în româna literară actuală forma neologismelor (sînt reprobate pronunțări ca *iexistență, aier, aleie, ideie, poiem* și chiar *giuvaier* și există tendința, în limba pretențioasă, să se pronunțe *Nicolae* și chiar, mai ales în pronunțarea scenică, *femee, nevoe, sue).* Eminescu este extrem de inconsecvent în această privință, scriind cînd *aevea*, cînd (mai des) *aievea, eși* sau *ieși* etc. uneori pe aceeași pagină. Și, deși nu putem ști cît de mult îi fusese influențată pronunțarea de aceste grafii, putem presupune că scria cu ⟨ie-⟩ sub presiunea unei pronunțări reale și cu ⟨e-⟩ din conformism ortografic. Oricum, nu putem ușor presupune că pronunțarea lui oscila de la un rînd la altul, așa cum îi oscilează scrierea.

---

[14] [I. Fischer], *Principii de transcriere a textelor românești. Secolul al XIX-lea*, în LR, XI, 1962, p. 578.

[15] Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, Editura Enciclopedică, 1974, p. 182.

[16] Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, Editura Academiei, 1976, p. 161. În continuare se va cita ca Fl. Șuteu, *Influența...*

V. ⟨é⟩ = [e̯a] ; [a]. În marea majoritate a cazurilor interpretarea lui é ca [ea] și transcrierea lui cu ⟨ea⟩ nu ridică nici o problemă : *créngă* = *creangă*. Există însă un număr de cuvinte unde se poate oscila între interpretarea ca [e̯a] și cea ca [a] ; nu este cazul cu *țéră, séu, védă,* pentru care transcrierea *țară, sau* și *vadă* în cazul lui Eminescu reflectă fără nici o îndoială pronunțarea reală ; dar *séră, sémă, înșélă* pot reflecta pronunțările : *seară, seamă, înșeală,* iar ediției din 1964 i s-a reproșat[17] transcrierea *samă* și *înșală* (dar nu și *sară).* Rămînem totuși la poziția transcrierii cu ⟨a⟩, nu pentru că Eminescu ar fi evitat cu orice preț orice rostire muntenească, ci pentru că asemenea grafii apar, sporadic, mai ales în texte mai pronunțat etimologizante *(Geniu pustiu* de pildă) care, acolo unde nu este în joc grafia, prezintă numeroase moldovenisme incompatibile cu această interpretare. O foarte bună expunere a procesului care a dus la distribuția actuală a lui [a] și [e̯a] provenit din lat. *e* după labiale și labiodentale, dentale fricative și semioclusive în cuvintele disilabe se găsește în Fl. Șuteu, *Influența...*, p. 188—190, de unde cităm numai pasajul care se referă la Eminescu : „Datorită poziției diferite pe care o aveau în limbă cele două forme flexionare *[seară — seri, țeară — țeri]*, generalizarea în norma literară a variantei cu [e̯a] s-a petrecut numai în cazul cuvîntului bine susținut de forma flexionară în [e], deci la cuvîntul *seară*. Că acesta a fost procesul de generalizare al variantei „muntenești" *seară* în norma literară a românei moderne o demonstrează folosirea variantelor fonetice ale cuvîntului de către Eminescu, în manuscrisele căruia nu se întîlnește niciodată scris *seară* ci numai *sară* sau *séră* ceea ce conform ortografiei academice pînă la 1881 avea tot valoarea [sarə], în schimb găsim frecvent *serii*, chiar și în versuri care rimează cu *mării* (ms. 2261/316 sau 112). Din analiza formelor existente în manuscrise este sigur că Eminescu a folosit consecvent pe *sară*, dar avea ezitări în folosirea formei *serii* sau *sării*." (p. 190). Transcriind pe ⟨é⟩ ca ⟨a⟩ în cuvintele aici discutate credem că ne-am conformat rostirii reale a lui Eminescu, așa cum rezultă ea din ansamblul operei și din contextele mai restrînse în care apare acest ⟨é⟩, evitînd o nelegitimă muntenizare.

VI. ⟨-é⟩ ⟨-è⟩ = [-e̯a], transcris ⟨-ea⟩ ; aceste alografe apar aproape exclusiv în finala infinitivelor de la verbele de conjugarea a doua : *avé (avè), cădé (cădè), puté (putè), rămîné (rămînè), ținé (ținè), vedé (vedè)* etc., fie ele în funcție infinitivală, fie apărînd în forme verbale analitice, la viitor sau condițional; în schimb, cînd aceste forme sînt folosite ca imperfecte, ele sînt notate practic fără excepție cu ⟨-ea⟩ (sau ⟨-eà⟩), fapt care, el singur, ar fi de ajuns pentru a exclude interpretarea ca [-è], (transcris consecvent ca ⟨-è⟩ de Flora Șuteu în ediția din 1964). Există însă și argumente suplimentare. Norma generală de pronunțare a alografului ⟨é⟩, începînd cu primele sisteme de scriere cu litere latine și pînă la completa lui eliminare din 1904, este [e̯a], iar în „Transilvania între 1860—1881 se folosește numai în formele verbale de infinitiv : *(a)vedé* (Cipariu 1841, 12)", vezi Flora Șuteu, *Influența...*, p. 90. În fapt, oricare ar fi fost tendințele de pronunțare regională, mai ales în aria nordică, limba literară a tins stăruitor către ⟨-ea⟩ și [-e̯a] atît la infinitiv, cît și la imperfect, iar normele de diferențiere grafică a celor două funcții se datorează în bună măsură unor năzuințe de regularizare morfologică a raportului dintre infinitiv și imperfect la conjugările II, III și IV: *a vedé/ el vedea, a face / el făcea, a dormi / el dormia* (pronunțat însă *dormea);* așadar pretutindeni la aceste forme de infinitiv se adaugă un ⟨-a⟩ (adeseori ⟨-à⟩) pentru a se obține imperfectele respective; cf. poziția Florei Șuteu, în *Influența*..., p. 192—193, unde totuși se citează și o mărturie în favoarea transcrierii adoptate de noi, aceea a lui Șt. Călinescu din *Regulele ortografiei române*, București, 1899 :„se precizează expres despre ⟨é⟩ că se folosește acolo unde « se aude diftong și la sfîrșitul infinitivelor scurte ».

---

[17] Vezi recenzia lui Ion Gheție din LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 623—627.

VII. ⟨ĕ⟩ = [ă] [î] : inițial alograful ⟨ĕ⟩ a fost introdus în scrierea noastră cu caractere latine pentru a nota fie un [ă] considerat ca provenind dintr-un *e* latin : *pămĕnt, rĕu,* fie unul care alternează în flexiune cu [e] : *vezut* (cf. *vedea);* apoi în sistemele de scriere normată care nu disting pe [î] de [ă], ⟨e⟩ a ajuns să noteze, în aceleași condiții etimologist-morfologiste, și pe [î] : *vĕnt, tĕnĕr, mormĕnt, ĕi (=îi).* Am transcris ⟨ă⟩ sau ⟨î⟩ în funcție de aceleași criterii de interpretare ca în cazul lui ⟨ă⟩ = [ă] [î]. Adesea semnul diacritic este omis în scrierea de mînă și chiar în cea de tipar și atunci se ajunge la situația ⟨e⟩ = [e] [ă] [î] : *vele doue, vent.*

VIII. ⟨ea⟩ = [i̯a] : *earbă, îndoeală, car(ă), carnă* etc. și, după labială, *fearbă, peatră* (așa în CL, dar *piatră* în locul corespunzător din manuscrisul autograf). Acest fel de a scrie face corp comun cu tendința mai generală, de origine etimologistă, de a-l considera pe [i-] drept un sunet neliterar, și de a-l elimina (vezi III[18] și IV) sau de a-l înlocui cu ⟨e-⟩, ca în cazul de față, tendință ale cărei ecouri se mai găsesc și în norma literară actuală : opoziția grafică, insubsistentă fonetic, *chiar : cheamă* (pentru mai multe detalii, vezi Fl. Șuteu, *Influența*..., p. 176—177, 180, 194—186). De fapt distincția dintre cei doi diftongi are realitate doar în sistemul de alternanțe fonologice în care sînt integrate[19] și ca atare am transcris conformîndu-ne în toate cazurile de acest fel scrierii actuale, întemeiată pe existența alternanțelor *ea / e, ia / ie,* deci *iarbă/ ierburi, îndoială/ îndoieli, iarnă / ierni, fiarbă / fierbe, piatră / pietre.*

IX. ⟨i⟩ = [i] [î] Interpretarea lui ⟨i⟩ ca [i] sau [î] ridică dificultăți în următoarele categorii de cazuri :

a. *ride și ris, suride* și *suris, ripă, riu; crișmă, scrinti(t), sprinceană, strimb(a), strimt(a) stringe* și verbe de conjugarea IV : *amări(t), cobori(t), hotări(t), mohori(t), ponori(t) uri*(t) etc.
b. *sin ; simbure*
c. *zină, zizanie ; zimbi* și *zimbet*
d. *țiță, țițină ; țințar, țirlăi*
e. *căpățină, hid, luminare, nesfirșit*
f. *in, in- / im-, imi* etc.

(De remarcat că, în toate aceste cuvinte, ⟨i⟩ este fie precedat de o consoană continuă, mai ales dentală, fie urmat de nazală sau nazală + ocluzivă, fie și una și alta).

Pentru toate aceste cuvinte se cunosc rostiri cu [i] în vorbirea regională, în diferite zone și la diferite epoci, chiar și astăzi *(sprincene, luminare, strimt* etc.).

Pentru toate aceste cuvinte norma ortoepică și ortografică actuală recomandă [î] și așa pronunță astăzi toți românii cultivați.

---

[18] Cf. Al. Graur, în BL VII, 1939, p. 169 : „Il y a des gens qui prononcent *fearbă, peață* au lieu de *fiarbă, piață*. Mais ils prononcent également *ferbe, peți* pour *fierbe, pieți*, sous l'influence du préjugé linguistique qui veut que le groupe *ie* soit évité (on y voit à tort un groupe d'origine slave)".

[19] Cf. Al. Graur, *art. cit.*, p. 170 : „si *ea* et *ya* sont phonologiquement distincts en roumain, cela n'est pas dû aux oppositions sémantiques, mais bien aux séries d'alternances dont font partie les deux diphtongues".

Pentru toate aceste cuvinte norma diferitelor etape ale limbii literare a oscilat între [i] și [î], cu o sensibilă înclinare către [i] în perioada activității lui Eminescu, la el și la alți scriitori din aria nordică [20].

Această tendință se impune în norma literară a vremii lui Eminescu ca scriere și pronunțare cultivată, neregională, atît ca o consecință directă a etimologismului, cît și indirect, ca o influență a unor pronunțări regionale și îndeosebi a modelului muntenesc, mai apropiat de cel latin, impus de Heliade. Ea capătă însă o pondere exagerată în scrisul și rostirea cultivată din Moldova, ducînd la rostiri hipercorecte și pedante tocmai datorită faptului că rostirea populară (aproape panromânească), cu [î], era simțită de ei ca neliterară.

Avem în acest sens chiar mărturia lui Eminescu : ,,*Românimea toată zice [:]* șînă, șî, țîne, țîpă, zîuă, zînă, — *Românenii zic curat și clar :* șina, și, ține, țipă, ziuă, zina" (2257, 54 v; textul datează de prin 1869—1870). Dacă la această mărturie adăugăm faptul că la Eminescu grafiile cele mai frecvente sînt cele cu ⟨i⟩, de-a lungul întregii sale activități literare, atît textele scrise cu ortografie convorbiristă (care elimina complet pe ⟨î⟩ / ⟨â⟩ în favoarea lui ⟨ă⟩ (⟨ĕ⟩) sau a lui ⟨i⟩), cît și în toate celelalte, este greu să nu admitem prezența lui [i] ca variantă de pronunțare determinată de norma literară a epocii (care găsea debunăseamă sprijin și în pronunțările populare și în vechile texte bisericești), normă căreia i se supun într-o măsură mai mare sau mai mică și înaintașii imediați ai lui Eminescu (cu precădere Alecsandri) și mulți dintre contemporanii săi. În acest caz nu pot fi ignorate nici rimele care, chiar dacă există excepții, chiar dacă admitem asonanțe, chiar dacă admitem că [i] și [î] sînt doar ,,variante ale aceluiași fonem condiționate de consoana precedentă" (E. Petrovici, *Rimele românești din punct de vedere fonologic*, în ,,Limbă și literatură", I, 1955) sînt prea din cale afară de multe pentru a nu admite că este vorba de o pronunțare. Iar cataloagele de rime ale lui Eminescu abundă în situări sub titluri cu ⟨i⟩ ale acestor cuvinte, opuse celor cu ⟨î⟩ / ⟨â⟩ (sub care apar totuși, dar ca pronunțări regionale, chiar dacă sînt scrise cu ⟨i⟩. Considerăm deci că grafiile cu ⟨i⟩ discutate aici (cu excepția netă a seriei *in*, *in-* / *im-*, *imi* etc., unde sîntem în prezența unor simple grafii etimologizante) reprezintă nu numai grafii, ci variante de pronunțare (și chiar variante de pronunțare utilizate artistic), dar că ele se datoresc nu influenței rostirilor populare dintr-o regiune sau alta, ci puternicei presiuni a unui model eufonic literar (înrudit cu acela, mai puțin puternic la Eminescu, de înlocuire a lui ⟨ă⟩ cu ⟨e⟩), model care a determinat scrieri și rostiri hipercorecte, desmințite de evoluția ulterioară a limbii literare. Așadar, fără a prejudicia asupra tratamentului unor asemenea cuvinte în opera poetică, la rimă, considerăm că pentru proza literară a lui Eminescu se impune interpretarea *în dublul sens al conformității la rostirea din Moldova neinfluențată de norma literară a epocii și la rostirea validată de procesul de constituire al românei literare actuale.* Transcriem deci *peste tot* cu ⟨î⟩, considerînd că discriminările în funcție de rostiri *posibile* ca *sprincene*, *luminare*, *strimt* etc. duc la inconsecvențe fără serioasă întemeiere metodologică și că, în general, grafiile cu ⟨i⟩ în asemenea cazuri reflectă tendința generală a epocii de a evita notarea lui [î], pe temeiul unui etimologism sprijinit pe unele rostiri vechi, populare sau regionale. Cînd scapă din vedere norma, Eminescu scrie limpede *luminare, luminarea (Geniu pustiu,* **2255, 34r**)[21].

---

[20] Totuși A. Lambrior, în partea redactată de el din *Gramatica română* (apărută în 1892, dar scrisă cu cîțiva ani înainte) afirmă (la p. 41) : ,,Formele cu *î* după *r* sînt azi literare. Ex. : *a omorî, rîu, rîs, rîmă*, care în secolul al XVI erau *omori, riu, ris, rimă";* și însuși Maiorescu, un adversar atît de hotărît al lui ⟨î⟩ și chiar [î], afirmă că ,,Eufonia română sufere cu greu un *i* ascuțit după *r* și-l umbrește cu predilecție în *î: rîs, rîpă, rîu, a omorî, a urî* etc" *(Critice*, II, 1928, p. 54), după ce Heliade, mai demult, admisese că *,,sin* se citește *sîn"* ,,Curier de ambe sexe", V, ed. I, p. VIII, ed II, p. VII), în schimb cam în aceiași ani, Ioan Nădejde, în *Limba literară* din ,,Contemporanul", V, 1887, p. 543 și urm., consideră că Delavrancea comite o greșeală de limbă scriind *surîd, rîsul, strîng, țîța, sînul, zîna, hotărît* în loc de *surid risul, string, țița, sinul, zina, hotărit;* cf. Fl. Șuteu, *Influența...*, p. 169 : ,,Dacă ne gîndim la Conachi, care utiliza în manuscrise consecvent variante grafice cu [i] iar în textele tipărite este cunoscut prin variante cu *i*... și comparăm această situație cu aceea pe care o întîlnim la Eminescu,... care utiliza pe *i* atît în manuscrise cît și în textele tipărite avem o imagine schematică a liniei de evoluție parcurse de norma ortoepică în secolul al XIX-lea". Într-o măsură mult mai mică oscilația persistă sau se recunoaște și în româna actuală : *întroducere/ introducere, dogorî/ dogori, sprînceană* dar *sprinten, urî* dar *aburi, ins* dar *însuși* (la Eminescu, în *Cugetările sărmanului Dionis*, este atestată forma *îns*, atît în manuscris, cît și în textul tipărit).

X. ⟨ia⟩ = [e̯a] Această interpretare, care ia forma transcrierii cu ⟨ea⟩, vizează două fenomene distincte : **a.** scrierea cu ⟨ia⟩ în locul actualului ⟨ea⟩ după ⟨ch⟩, ⟨gh⟩, atunci cînd există forme alternante cu [e] : *chiamă, ghiață* sînt transcrise *cheamă, gheață* (raportabile la *chem, ghețuri)* (Avem însă convingerea că aici alternanța reală a fost *chiamă / chiem, ghiață / ghiețuș* și că alternanța *ea / e* este rezultatul unei relativ timpurii impuneri a modelului eufonic favorabil eliminării lui [i̯], proces neconsolidat în cazuri ca *peatră / petre;* grafii ca *chiamă, ghiață* sînt de bunăseamă rămășițe ale acestei situații, rămase fără sprijin în urma eliminării corespondentelor *chiem, ghiețuș.*) ; **b.** scrierea cu ⟨ia⟩ în locul actualului ⟨ea⟩ la imperfectul verbelor de conjugarea IV în *-i*, scriere care a avut curs o vreme din motive de coerență a paradigmei *(dormi — dormia, auzi — auzia)*, dar care nu pare să fi avut realitate fonetică, chiar dacă în vorbirea veche sau în cea populară a unor regiuni există (chiar și astăzi) o asemenea pronunțare. Procesul de nivelare spre [e̯a] la toate conjugările are loc în secolul al XVIII-lea și încercarea de a-l introduce pe ⟨ia⟩ în acest caz n-a fost decît o trecătoare modă grafică.

XI. În privința grupului ⟨-iu⟩ singura situație unde interpretarea poate fi litigioasă este în cazul unor grafii ca *altfeliu, astfeliu, canariu, ceriu, grajdiu, magariu, rătăcitoriu* (și în general *-tor(iu)* în cuvintele în care s-a moștenit sufixul de agent *-torius)*, pe care le-am transcris peste tot fără *-u : altfel, astfel, canari* etc., conform unei pronunțări regionale cu consoană muiată care se mai aude și astăzi în Moldova, mai ales la țăranii mai în vîrstă, dar fără mai vechea rotunjire ; în schimb neologismele de tipul *deliriu* le-am transcris ca atare, iar pe cele de tipul *anunciu, divorciu* le-am transcris *anunț, divorț* considerînd că ⟨-ci-⟩ notează un [ț] (iar ⟨-u⟩ este determinat de această grafie).

XII. În scrisul lui Eminescu sînt prezente atît *sînt, sîntem, sînteți, sûnt, sûntem, sûnteți*, cît și *sunt, suntem, sunteți*, conform unei relativ recente deprinderi grafice întemeiată pe o falsă etimologie, grafie total străină, în timp și în spațiu, de orice pronunțare românească autentică și care, dacă a influențat pronunțarea, a făcut-o în proporțiile cunoscute de noi abia mult mai tîrziu[22]. În orice caz, în ceea ce-l privește pe Eminescu, indiferent de cum scria sau accepta să fie tipărit, pronunțarea lui normală era *sînt* etc., cum se vede fără excepție din rime, din repertoriile de rime și din numeroasele autograme *sînt, sûnt*[23]. Argumentele întemeiate pe dicționarele de rime au greutatea lor, pentru că acolo poetul înregistrează cu titlu potențial toate resursele de rimă, inclusiv pe cele grafice. Or, în **2274,75r**, între numeroasele rime de sub **ănt** (=înt) : *sfănt, cănt,... mormănt, ... vesmănt, jurămănt, pămănt, frănt, ... tănt, vănt, ... avănt, cuvănt,...* figurează și *sînt :* cf. **2265, 220r** sub **înt** (scris cu chirilice) : *sûnt*, alături de *sfănt, tănt* etc. ; dacă mai poate rămînea dubiul că în aceste locuri poetul a avut în vedere numai adjectivul *sînt* = *sfînt*, se poate invoca **2265, 125r**, unde, printre cuvintele care rimează în **-em**, este trecut *sîntem* (cu accentul pe ultima silabă) ; în schimb, printre rimele în **-unt** din **2274, 76r** și **2265, 220r** *sunt* nu figurează deloc, el fiind, în ambele cazuri, integrat seriilor paralele în **-înt**, iar acolo unde figurează, în **2271, 55v**, la sfîrșitul seriei de rime în **-unt**, este șters cu creionul roșu. În ediția de față transcriem pretutindeni *sînt, sîntem, sînteți*.

---

[21] Pentru obiecții la acest punct, vezi LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 626; pentru întreaga problemă (teorie, istoric, fapte), vezi Gavril Istrate, *Limba română literară*, București, 1970, p. 72—121 și Fl. Șuteu, *Influența...*, p. 167—170 și G. Ivănescu, *Observații asupra limbii lui Mihail Eminescu*, în „Caietele Mihai Eminescu", I, 1972, p. 118—121.

[22] Merită să fie menționată în acest sens mărturia lui Lambrior : „cei ce-și fac un titlu de învățați scriind *sunt, suntem, sunteți* se înșală și aici, ca oriunde nu vor scrie vocala ce o rostește un norod întreg căci n-au pus mîna pe vocala primitivă, ci numai se fac de rîsul generațiilor viitoare, de vreme ce vocala primitivă în cazul de față este *î*" și „nici un român, afară de pedanți, a căror pronunțare are *valoare* numai în lumea comediei, nu pronunță *sunt*" *(Ceva despre conjunctivul românesc,* 1882).

[23] Vezi și Traian Costa în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 580 : „Dar *sunt* și similarele?...E de ajuns ca un autor să fi scris, oricum, înainte de 1953, pentru ca editorii și îngrijitorii să înlocuiască automat orice *sînt* etc. cu *sunt*. Așa se procedează astăzi și cu Eminescu. Zadarnic a scris poetul *sûnt* (facsimil în O.I 21), *sûntem, sûnteți* (facsimil în O. I 33), zadarnic rimele lui *sînt* sînt întotdeauna *cînt, cuvînt, jurămînt, mormînt, pămînt, sfînt, vînt* sau *blînd, plîngînd, nicidecît* ori chiar *argint*, zadarnic nu va împerechea el niciodată pe *sînt* cu *unt* sau *mărunt* etc., editorii... vor scrie nestingheriți *sunt*".

XIII. Prezentă la Eminescu numai în neologisme, întrebuințarea digrafului ⟨qu⟩ (folosit astăzi numai în nume proprii preluate fără nici o adaptare) reflectă și ea tendința mai largă a epocii de a păstra grafia din limbile de origine (⟨y⟩, ⟨ph⟩, ⟨ch⟩, ⟨s⟩ intervocalic, consoane geminate). În privința pronunțării a decis și decide limba din care se face împrumutul : [c] [cu], [cv], [che / chi], nu fără unele ezitări și inconsecvențe care se pot vedea și în scrierea de astăzi (vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 157). La Eminescu asemenea cuvinte vin mai ales din germană sau franceză, dar cum acestea din urmă trec adesea prin intermediul germanei și cum uzul general a fost fluctuant, nu putem ști exact cum pronunța în fiecare caz în parte și, cu excepția lui *antiquar*, pe care l-am transcris *anticvar*, am adoptat în transcriere formele actuale : *equivoace — echivoace, bosquet — boschet, consequent — consecvent*, cum am procedat și în cazul digrafului ⟨gu⟩ : *deguisat — deghizat*.

XIV. ⟨s⟩ = [s] [z]. A. Efecte mult mai importante asupra aspectului general al textului are interpretarea ca [s] sau ca [z] a lui ⟨s⟩ intervocalic din neologismele latino-romanice (la data lui Eminescu aportul neogrec poate fi scos din discuție). Grafiile cu ⟨s⟩ sînt preponderente la Eminescu, iar în privința pronunțării lor avem chiar o mărturie a lui : „*Ard*[elenește] : poezie, filozofie *în loc de* poesie, filosofie. *Adeseori* s *se pronunță și-n România ca z, însă un z amestecat cu s*". **(2257, 55v)**, mărturie care ne-ar putea îndemna să adoptăm interpretarea lui ⟨s⟩ ca [s] și transcrierea lui ca atare.

Într-adevăr, nu se poate contesta că grafiile etimologiste cu ⟨s⟩ au impus un model cultivat care a tins să influențeze pronunțările spontane cu [z], ba chiar să determine rostiri „distinse" cu [s] acolo unde nimic altceva nu le impunea (vezi Al. Graur, *Une loi du „plus grand effort"*, în BL, I, 1933, p. 111—112 și, pentru întreaga problemă discutată aici, Fl. Șuteu, *Influența...*, p. 107—109 și 209—211).

Totuși am considerat că există destule argumente pentru a nu transcrie cu ⟨s⟩, ci cu ⟨z⟩ :

a. Însăși mărturia mai sus citată a lui Eminescu, unde „adesea" este de fapt un atestat al tendinței generale de a pronunța cu [z], tendință îngrădită de imaginea grafică și de prestigiul ei ca pronunțare cultivată (de aici și impresia că este vorba de „un *z* amestecat cu *s*") și care a lăsat urme izolate și în rostirea care stă la baza normei actuale în cazuri ca *exclusiv, decisiv, inclusiv, isoscel, oclusiv, prosodie, Asia*.

b. Mărturii contemporane cu Eminescu, printre care una din cele mai explicite și mai autorizate este a lui A. Lambrior : „Nu este numai o nuanță de pronunțare între *s* și *z*, ci sînt două consoane deosebite, și deosebirea este întocmai așa de mare ca între *c* și *g* . . . Ideea că vorbele acestea se scriu cu *s* în limbele de unde le-am împrumutat nu poate fi socotită cu deadinsul, căci ortografia românească nu trebuie să fie pentru vorbe comune supusă fără nici o nevoie logică la toate procedimentele ortografice ale altor limbi. Prin urmare, sîntem de părere că pentru viitor va fi mai bine a se scrie și aice pe *z*, pentru temeiul simplu că se aude *z* și nu avem de făcut aice nici o moderațiune trebuitoare principiului fonetic". (*Chestiunea ortografică*, în „Convorbiri literare", XV, 1881, nr. 2, p. 74—78), retipărit în *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976, p. 35).

c. Este foarte probabil ca Eminescu să fi pronunțat și aici cu [z] dacă luăm în seamă mărturia lui Iacob Negruzzi despre „pronunțarea nemțească" a poetului în grupul ⟨-ns-⟩ și chiar la inițială (vezi mai jos, p. 63).

d. Scrierea cu ⟨s⟩ este departe de a fi singura scriere pe care o cunoaște Eminescu. Din textele tipărite în timpul vieții putem cita, *roze (Sărmanul Dionis* ; nu și *viziune* emendat în *vizunie) ; frază, poezii (La aniversară), abuza, cauză, cauze, Cezara* (passim), *confuzie, desorganizată, familiariză, izolat, Marchizul, ocazie, prezență, prezintă, rezonamente, roză, roze (Cezara)*. De remarcat că exemplele sînt mai bogate în textele publicate, sub directa supraveghere a lui Eminescu, în „Curierul de Iași".

Grafiile duble de aici : *organisată, organisațiunile* dar *desorganizată ; presența* (2), dar *prezența, prezintă ; rose,* dar *roză, roze ; frasă, frase* dar *frază* reflectă inconsecvențe proprii însuși scrisului autograf al poetului, în care, de altfel, apar forme cu ⟨z⟩ acolo unde textul tipărit are ⟨s⟩ : ultimul vers al *Cugetărilor sărmanului Dionis* are *poesie* în „Convorbiri literare" și *poezie* în manuscrisul păstrat **(2284, 17v);** vezi facsimilul din OPERE I, p. 47). Iar în dicționarele de rime, alături de grafii cu ⟨s⟩, ⟨z⟩ este bogat atestat ca posibilitate de rimă : *poze, doze, roze* **(2308, 62v)** *doză, poză, roză, proză* **(2271, 64r);** *dozei, rozei, prozei ; muzei* **(2273, 10r);** *ocazia, Azia, Mizia* **(2271, 21r);** *Azii, Hazei, Sincrazei ; tezei, decizii, prizei, marchizei ;* **(2273, 10r)** *baza, faza, caza* **(2271, 63r)** *miză, marchiză, analiză, criză, priză, briză, antrepriză* **(2271, 63v);** *muză, confuză, difuză, refuză* **(2271, 64r)** și chiar în cuvinte altfel neadaptate grafic și ori cum nu morfologic ca : *crazis, bazis, phyzis, thezis, antithezis, dozis* **(2274, 59r)** cf. *teză, antiteză* **(2271, 63 r);** *fizic, metafizic, phtyzic* **(2271, 85r);** grafia cu ⟨z⟩ apare și în poziție finală, unde etimologismul impusese ⟨s⟩ pentru a nu rupe unitatea paradigmelor : *atlaz* **(2256, 14, 2275, 2r),** *caz* **(2256, 14,** cu specificare *casus,* **2262, 37r, 2275B, 2r)** etc.

Am transcris deci cu ⟨z⟩ toate cuvintele neologice unde ⟨s⟩ se afla în poziție intervocalică și provenea dintr-o scriere cu ⟨s⟩ în limba de origine (inclusiv filozofie, conform pronunțării atît franceze cît și germane), dar am transcris cu ⟨s⟩ toate cuvintele care conțin în franceză ⟨ss⟩ : *regisor* etc., chiar atunci cînd astăzi, în românește, ele se pronunță și se scriu cu ⟨z⟩.

B. Cît privește grupurile consoană + ⟨s⟩ și mai ales grupul ⟨ns⟩, grafia lui Eminescu este consecvent ⟨ns⟩, cu excepția formelor *neofenziv, senzoriu* și *senzul* din *[Archaeus]* și a cîtorva rime din repertoriu (*cenz* **2254, 181v,** *senz* **2306, 95r),** care par însă a corespunde unei tendințe de pronunțare germanizantă a lui Eminescu, așa cum rezultă dintr-o mărturie a lui Iacob Negruzzi : „*Zenzibilizare* — pronunțare nemțească a lui Eminescu imitată de mulți junimiști ; *zenzibilizare, conzervativ, conzolidat, conziderațiune, ziztematizare* etc. etc." **(1488, 146r).** Nu am putut totuși lua asupra noastră de a transcrie cu ⟨nz⟩, mulțumindu-ne să scriem pretutindeni cu ⟨ns⟩ ,deci chiar în cazurile unde astăzi se scrie cu ⟨nz⟩ : *sensual* etc., lăsînd oricui libertatea de a citi peste tot [nz], (cum rostea chiar în zilele noastre G. Călinescu : expanziune).

C. În toate cazurile în care ⟨s⟩ este urmat de o consoană am transcris conform normelor actuale, pe care le considerăm mai adecvate pronunțării literare românești din ultimul secol chiar cînd este vorba de aria nordică. În fond poziția înainte de oclusivă sonoră nu pune probleme, iar în cazul celei dinainte de sonantă, decisivă este etimologia (tipul *cismă, smeu* fiind hipercorect și pedant, iar tipul *caznic, zmîntînă* fiind net neliterar) ; și în ceea ce privește sufixele ⟨-ism⟩ ⟨-asm⟩ avem unele motive să credem că Eminescu pronunța [-izm] [-azm], dar consecvența grafiei ⟨-ism⟩ ⟨ -asm⟩ inclusiv în dicționarele de rime (**ismul :** *ateismul, budismul, socialismul ;* **asmul :** *basmul, entusiasmul, marasmul* **(2273, 56r)** ne-a înlesnit să adoptăm ⟨-ism⟩ ⟨-asm⟩ ca grafie convențională conformă normei de azi.

D. Tot conform normei actuale am transcris pe ⟨s⟩ din prefixele : ⟨des-⟩ = [des-] / [dez-], ⟨răs-⟩ = [răs-] / [răz-], ⟨s-⟩ = [s] / [z].

XV. Pe ⟨s⟩ din ⟨es-⟩ atunci cînd acesta reprezenta pe actualul ⟨ex-⟩ l-am interpretat ca [es-] și l-am transcris ca atare : *esplicație.* Există în scrisul lui Eminescu și ⟨ex-⟩, pe care, firește, le-am transcris, fără a unifica arbitrar, tot cu ⟨ex-⟩, dar grafiile ⟨es-⟩ sînt majoritare și reflectă felul în care au fost adoptate multă vreme, în scris și verbal, împrumuturile cu ⟨ex-⟩, pînă cînd marele aflux de neologisme cu acest prefix pătrunse între 1830 și 1880 a impus (definitiv în 1904) forma ⟨ex-⟩ (rostită dealtfel și ea la început ca [es-]). Din punctul de vedere care interesează aici, nu are importanță dacă un asemenea ⟨es-⟩ este rezultatul principiilor analogiste (întemeiate pe rostirea românească spontană, care mai operează și astăzi, în ciuda normei) sau al unei imitații după italiană, ci de faptul că este vorba de o pronunțare, și anume de una dintre rarele recomandări ortografice și ortoepice din acea vreme care nu reclamă conformarea la modelul latin. Faptul că astăzi rostirea [es-] este simțită ca necultivată nu este un argument suficient pentru a converti orice [es-] din scrisul lui Eminescu în [ex-]. Se mai poate obiecta că [es-] urmat de o vocală se pronunța [ez-] și că ar trebui să transcriem *ezistență, ezamen, ezemplu* etc. (așa cum, cu o curajoasă consecvență, a procedat Aurelia Rusu în *Articole și traduceri*, 1974) ; considerăm însă că, sub influența grafiei ⟨es-⟩, a existat o pronunțare îngrijită [es-] chiar cînd urma o vocală, așa cum astăzi tendința generală este de a pronunța *exagerat, exigent* și chiar *existență, examen* cu [cs] nu cu [gz] (pînă și cei care pronunță sonor au impresia, sub imperiul imaginii grafice, că pronunță surd). (Vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974 și Fl. Șuteu, *Influența*..., p. 109, 112, 145, 146, 211–213). (Pentru întreaga problemă ⟨s⟩ / ⟨z⟩ vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 49–50, *Mic tratat de ortografie*, 1974, p. 148–153, 158–160, 162–163 și Fl. Șuteu, *Influența*..., p. 107–111, 209–211.

XVI. ⟨st⟩, ⟨str⟩ = [șt] [ștr] : *povesti — povești, nostri — noștri*. Grafia ⟨st(r)⟩ cu valoare [șt(r)] apare foarte de timpuriu în scrierea noastră cu caractere latine și este uzuală în toate țările românești pînă la 1881, cînd Academia recomandă [șt] = ⟨șt⟩ (vezi Fl. Șuteu, *Influența*..., p. 208–209). Urme ale acestui fel de notare apar și la Eminescu și am transcris cu ⟨șt⟩, deși *povesti, feresti* pot reprezenta totuși rostiri, însă ardelenești, cu [st] ; la fel am procedat pentru *nostri, vostri*, dar am considerat că alternanța [str] / [ștr] nu operează încă sistematic în împrumuturile mai recente : *astre — astri, pilastru — pilastri, sinistru — sinistri, ministru — ministri, pedestru — pedestri* etc. și am transcris cu ⟨str⟩. Singura formă dificilă din proza literară este pluralul, foarte frecvent, *albastri*, scris pretutindeni numai așa (și adesea chiar *albastrii*, interpretat greșit de editorii mai vechi ca *albăstrii*). Deși este vorba de un cuvînt moștenit, am decis, cu riscul de a fi inconsecvenți, să transcriem *albastri*, cum bănuim că rostea, literar dar nu pedant, Eminescu. Ne-am întemeiat pe caracterul relativ recent al alternanței : „Se pare că, în flexiunea nominală, alternanța *str/ ștr* nu este cu mult mai veche decît începutul epocii moderne de dezvoltare a limbii". (Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 183–184), pe faptul că pronunțarea se mai aude și astăzi prin Moldova, pe atestările la alți autori din vremea aceea (Creangă, Alecsandri, Odobescu), pe indicația din TDRG : *Pl. masc.* **albaștri,** auch **albastri** (de notat că Tiktin ca și Lambrior, resimțea evitarea alternanței ca pedantă, vezi *Gramatica limbii române*, 1891, p. 67), pe absoluta consecvență a acestei grafii la Eminescu (și cuvîntul este foarte des folosit) și pe mărturia dicționarelor de rime, grăitoare și aici, pentru că în titlu se dă pronunțarea : **astri**, *astri, albastri, giugastri, fiastri, pilastri ;* **estrii** *pedestrii, măiestrii, Clitemnestri, ferestrii, zestrii ;* **istrii** *Istrii, sinistrii ;* **ustri** *mustri, palustri, ilustrii, industrii* **(2273, 23r);** pe aceeași pagină, între **istri** și **ustri,** figurează însă **oștri,** *noștri, voștri*.

XVII. ⟨ch⟩ = [h] [c]. Ca și în cazul scrierii cu ⟨qu⟩ ⟨y⟩ ⟨ph⟩ etc. este vorba de a păstra aspectul grafic al cuvintelor de origine, în cazul de față al celor grecești trecute prin filiera latină ; această grafie a circulat la noi între 1841 (Cipariu) și 1881 (normele academice) paralel cu grafii care notează pronunțarea adoptată : [h] sau [c], cum întîlnim adesea și la Eminescu *metempsicoză, melancolie, caos, monah;* în dicționarul de rime se poate chiar observa trecerea de la ⟨-arch⟩ pronunțat [-arh] și apoi chiar scris ⟨-arh⟩ : **-arh** *monarch, patriarch, exarch, kyriarch, Agatarch, eclesiarch* **(2272, 95r)** și **arh** *monarh, patriarh, exarh, kiriarh, Agatarh*, ceea ce nu exclude prezența ocazională a unei rime în **-arc :** *„În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc,/ Tu adorat și dulce al nopților monarc" (Melancolie)*. Oscilațiile între ⟨c⟩ și ⟨h⟩ afectează uneori unul și același cuvînt : *Cristos* (sau *Crist*) și *Hristos*. În ceea ce privește interpretarea lui ⟨ch⟩ am adoptat următoarele norme : ⟨h⟩ în orice ⟨arch-⟩ sau ⟨-arch⟩ și înainte de vocală palatală *(chimere — himere)* iar ⟨c⟩ în toate celelalte cazuri, adică urmat de consoană nepalatală (cînd nu e vorba de ⟨arch-⟩) și de ⟨r⟩ *(chaos — caos, Christos — Cristos)*.N-am adoptat peste tot normele actuale pentru că ele oglindesc pronunțări apărute ulterior epocii lui Eminescu : *haos* (totuși *cor*) dar mai ales pronunțarea cu [k'] a lui ⟨che⟩ ⟨chi⟩ din *chiasm, (al)chimie, chiromanție, chirurg, orchestră*, pronunțare care datează doar din primele decenii ale secolului nostru (vezi Fl. Șuteu, *Influența*..., p. 113–114, 144–145, 212–215 și H. Tiktin, *Manual de ortografie română*, I, Iași, 1889 : „*ch* grec inițial și neurmat de *e* sau *i* să înlocuieşte în pronunţarea modernă prin *c* : *caracter, caos, caotic,... cor, ... crestomaţie, cronică, cromatică* etc. Uzul fiind stabilit, aici, ne vom supune lui" ; în restul cazurilor se propune *h*, ,,conform tradiţiunii literare : *hirurg, himie, himeră, hiazm, hiromanţie, ... arhaic, patriarhal,... arheolog,... tehnică,... stomah, monarh...*"

Într-un singur caz, *machinalmente* **(2255, 200r)** am transcris cu ⟨ş⟩ : *maşinalmente*, considerînd că nu e vorba de o reminiscenţă din etimonul grec, ci doar de o transliterare a cuvîntului francez corespunzător.

Punctuaţia şi semnele ortografice. Am căutat să respectăm la maximum punctuaţia autorului, dar mai mult pe cea stilistică decît pe cea gramaticală care, în cazul virgulei, se făcea după norme (împrumutate din scrierea germană) care astăzi nu mai au curs şi ar fi dăunat mult citirii textului (mai ales în cazul virgulei între regentă şi completiva directă sau relativele determinative), falsificîndu-i inflexiunile şi chiar sensurile. Am introdus un [?] acolo unde este sigur că e vorba de o simplă omisiune prin inadvertenţă a semnului de întrebare, omisiune frecventă în scrisul autograf al lui Eminescu. Am folosit cratima şi apostroful conform normelor actuale, introducînd cratima chiar acolo unde Eminescu scrie, ca adesea, *săţi* sau *să ţi*. Toate dialogurile din text au fost, prin alineat şi linie de dialog, segmentate în replici, chiar atunci cînd Eminescu nu procedează aşa. Am respectat majusculele cu valoare stilistică (ca de pildă în *Contrapagină)*, dar pe celelalte le-am tratat conform normelor de azi, cum am procedat şi cu cuvintele compuse, cu două excepţii : am păstrat *cumcă* (nu *cum că)* şi *pare că, pare-că* sau *parecă*. Nu am cules cu caractere cursive titlurile de opere sau expresiile din limbi străine nesubliniate de Eminescu, în schimb am folosit cursivele pentru a marca toate pasajele epistolare. Greşelile materiale (tipo- sau autografice), atunci cînd sînt evidente şi fără semnificaţie, au fost corectate tacit.

Este locul aici să încercăm o definire panoramică a ortografiei eminesciene autografe. Se crede îndeobşte că Eminescu a scris conformîndu-se, după epoci şi prilejuri, unei largi varietăţi de sisteme ortografice [24]. Lucrurile nu stau tocmai aşa. După o primă perioadă (1866—1870/1), în care se vădeşte în scrisul său influenţa etimologismului de inspiraţie mai ales heliadescă şi paleoacademică (dar fără multe dintre excese), el trece, sub puternica influenţă a ,,Convorbirilor literare", la fonetismul moderat propus şi impus de Maiorescu [25], dar numeroase elemente ale ortografiei lui Eminescu (mai ales în notarea vocalelor) rămîn constante de-a lungul întregii sale vieţi de scriitor, astfel că întîlnim în perioada preconvorbiristă numeroase elemente care o anticipează fie în direcţia ei fonetică, fie în etimologismul ei moderat, după cum, într-o mult mai mică măsură, reminiscenţe ale mai vechiului său fel de a scrie răzbat (mai ales în notarea consoanelor) pînă prin 1876.

Dacă totuşi scrisul lui Eminescu lasă, din punct de vedere ortografic, impresia unei stăruitoare inconsecvenţe este din cu totul alt motiv decît obedienţa la prea multe şi felurite coduri de care s-ar fi lăsat ispitit sau tiranizat de la un an la altul al vieţii sale. Motivul este *oscilaţia permanentă între un set restrîns de variante* din spaţiul etimologismului moderat mai întîi şi apoi al fonetismului moderat, amîndouă măcinate pe dedesubt de tendinţa poetului de a scrie pur fonetic atunci cînd se controla mai puţin sau norma nu era prea rigidă sau chiar voia să scrie cum rostea (ca în cazul titlurilor din repertoriile de rime). Astfel că acelaşi cuvînt poate apărea, în acelaşi text şi uneori la mică distanţă, scris în două (uneori chiar trei) feluri. Statornică în mare, ortografia lui Eminescu este capricioasă în mic.

---

[24] Sensibil la etimologia cuvîntului *ortografie*, Eminescu vedea improprietatea folosirii lui la plural : ,,*aplicat la modurile noastre de a scrie, cuvîntul cuprinde o contradictio in adjecto. Cum se pot numi într-adevăr mai multe moduri de-a scrie ortografii, cînd între toate nici una nu e bună sau esclusiv numai una ar putea fi bună?*" (*Nouăl A-B-C-dar romănesc de Vasile Petri*, în *Articole şi traduceri* I, p. 95), ridicîndu-se de altfel foarte de timpuriu împotriva anarhiei ortografice : ,,*a trece cu ele* [cu cercetările filologice] *în domeniul faptului, astfel încît fiecare descoperire nouă să fie mama unei ortografii şi-a unui sistem de limbă nouă ni se pare a fi fapta cea mai nedreaptă faţă cu o lume ce scrie şi citeşte şi care, dotată pe fiecare zi c-un alt sistem, va ajunge ca din îndreptare în îndreptare să nu mai poată scrie drept*" **(2257, 54v)**.

[25] După mărturia lui T. Ştefanelli ,,În fruntea grupului ce susţinea direcţia nouă în ortografia românească şi lupta pentru ortografia *Convorbirilor literare* sta Eminescu şi I. Slavici şi aderenţii lor erau studenţii cei din România şi cei din Bucovina, afară de Ioniţă Bumbac. Acesta, împreună cu cea mai mare parte a studenţilor din Regatul Ungariei, combăteau cu cea mai mare înverşunare direcţia nouă şi ortografia Societăţii Junimea din Iaşi, numindu-i pe junimişti şi pe aderenţii lor cosmopoliţi lipsiţi de orice patriotism" (*Amintiri despre Eminescu*, Iaşi, 1971, p. 183—184).

Cît despre felul cum rostea Eminescu, mărturia grafiilor şi a rimelor concludente precum şi unele însemnări ale contemporanilor ne fac să credem că elocuţia lui era (pe un fond cu certe trăsături fonetice din aria dialectală a Moldovei de sus), îngrijită, cultivată, literară (în sensul normelor de atunci) ; trăsături care izbeau la el încă de cînd era foarte tînăr, la Cernăuţi şi la Blaj : ,, Eminescu vorbea româneşte mai corect decît noi" (T. Ştefanelli, în *Amintiri despre Eminescu*, Iaşi, 1971, p. 156) ; ,,mă punea în mirare limbajul lui românesc atît de elegant şi frumos" (Ştefan Cacovean, *ibid.*, p. 24). Aşadar Eminescu vorbea fără pronunţate particularităţi regionale, vorbea ,,frumos" româneşte în sensul în care notează el însuşi : *,,pronunţia... trebuie să fie pretutindeni una şi aceeaşi — cea naţională, căreia ardelenii îi zic ,,frumoasă" (,,Vorbeşte frumos româneşte")* **(2256, 55v).** Dealtfel năzuinţa stăruitoare a poetului către o pronunţare literară supradialectală este răspicat enunţată în multe din însemnările lui : *,,E drept că o ortoepie românească, o carte despre buna rostire lipseşte, dar nu lipseşte rostirea vie a claselor culte, nu lipsesc scrierile bune, nu lipseşte limba scrisă, a cării dreaptă rostire este fixată de două sute de ani şi mai bine"* (dinr-un raport din epoca bibliotecariatului, 1875, reprodus în I. Scurtu, SPL, p. 356—357). Tocmai de aceea era sensibil la acele rostiri regionale care se abăteau de la ortoepia literară şi pe care le analizează cu acuitate şi pricepere lingvistică şi le califică drept *,,viţii provinciale"* **(2257, 53v)** şi *,,greşeli"* : *,,O greşală a pronunţiei e aceea de la românii din Muntenia care zic : d-aur, p-aici, în loc de : de-aur, pe-aici", ,,O greşală de pronunţie a moldovenilor şi-a bucovinenilor este lungirea peste măsură a lui* e *intonat cînd acesta e urmat în silaba a doua de-un alt* e" **(2257, 53r),** constatînd că *,,junimea din universităţi... adeseori îşi face o mîndrie din aceea că pronunţă cum* [se pronunţă] *în provincia lui respectivă"* şi că *,,cu toată unitatea limbei literare, pronunţia diferă în fiece provincie"* **(2257, 53v).** Toate acestea nu-l împiedică însă să folosească particularităţile de rostire ale graiului din Moldova mai adecvate poeziei sale şi să facă acest lucru în deplină cunoştiinţă de cauză şi, chiar ştiind bine în ce direcţie merge limba literară, să declare, ca într-o nouă *De vulgari eloquentia : ,,Chiar pronunţia clasică începuse a* [ne] *despărţi binişor în două castre, dintre cari un raţionalist neci n-ar fi ştiut cum s-aleagă. Pronunţia moldovenească purizată, care susţinea numai acele sunete dulci cari le regăseşti pe toate în acelaşi loc şi-n dialectul toscan al limbii italiene, şi pronunţia cea din ţara românească, ridicată azi la gradul de naţională. Astfel oldovenii* [zic] giudicată, gioc, dzînă, dzău, *muntenii din contra*, judecată, joc, zină, ău. *Calitativmente* (scris deasupra lui : *Musicalmente) vei alege pe cele dentîi, logice e cele de-a doua"* **(2257, 55r),** la care trebuie adăugată mărturia lui Slavici : ,,Eu rost m la început vorbele cum se obişnuieşte prin Podgoria de la Arad. Eminescu se enerv adeseori şi zicea că-i sfărîm timpanul, pocind vorbele... După părerea lui, cea mai ulce şi mai bogată în sunete era rostirea moldovenească. Ea însă nu poate fi reprodu prin literele pe care le avem. El stăruia dar pentru rostirea bucureşteană şi îndeosebi ntru cea din mahalaua Lucacilor, care e mai simplă şi poate fi fixată cu destulă precizie". (*Amintiri*, Bucureşti, 1924, p. 40—41).

Trebuie aşadar, cînd judecăm în toate componentele ei rostirea şi scrisul lui Eminescu, să ţinem seamă, alături de *pronunţările regionale spontane* şi de cele care erau admise pe atunci ca *pronunţări literare*, de folosirea deliberată a moldovenismelor *în scopurile eufonice ale expresiei literare.*

Principiile estetizante care au operat şi mai operează în editarea lui Eminescu implică un regret : acela că Eminescu n-a trăit îndeajuns ca să apuce să-şi publice întreaga operă într-o perioadă cînd limba literară românească se apropiase mai mult de forma ei de astăzi. Dar este o măreţie în faptul de bună seamă neîntîmplător că Eminescu a răsărit şi a apus la o cumpănă de vremi, astfel că relaţia dintre absolut şi contingent în opera lui (şi nu numai sub raportul limbii) este adînc semnificativă. În acele vremuri neînmplinite, a cărei împlinire a grăbit-o, geniul acestui foarte mare bărbat s-a manifestat şi ca o formă de vitejie a spiritului, iar neaşezarea apelor, cîtă se străvede prin opera lui, îi dă acesteia un freamăt anume, o forţă mai aspră, mai frămîntată şi mai reavănă, un sens mai patetic al raportului dintre adîncuri şi zenit.

Şi acum, pentru a defini în ansamblu felul în care am transcris interpretativ textele de proză literară ale lui Eminescu, putem spune că am respectat cu absolută stricteţe *toate* grafiile care reflectă *în mod cert* o pronunţare regională (iar la Eminescu aceasta înseamnă aproape întotdeauna o pronunţare de moldovean din nord [26], neprocedînd la nici un fel de unificare a formelor şi la nici o deregionalizare (fie ea moderată sau nu), nici invers la introducerea deliberată a unor fonetisme regionale fără sprijin cert în grafie [27]. În schimb, în cazurile în care pronunţarea nu este certă, am recurs la un anumit grad de dehiperliterarizare (*serman, remîne, riu, sin* etc. devin *sărman, rămîne, rîu, sîn* etc.), adică de transfer la norma literară actuală în defavoarea formelor care oglindesc o conformare (hipercorectă) la normele limbii literare ale vremii lui Eminescu, chiar cînd este vorba de grafii pentru care există temeinice prezumţii că au determinat pronunţări. Procedeul este poate ilegitim, dar el a fost consacrat de însăşi şcoala filologică de inspiraţie lingvistică şi probabil nu fără un temei „estetizant" pe care preferăm să-l considerăm însă altfel : criteriul validităţii istorice a formelor limbii literare româneşti. Astfel că am purificat textul de tot ce era caduc în etimologism şi în efectele sale derivate, *nedorind să dăm un Eminescu pedant.* În acest sens şi nu în altul am ţinut seama de repulsia lui pentru orice produs lingvistic artificial, atestată de întreaga lui operă şi explicit formulată în *Amintirile* lui Slavici (p. 41) : „lua în bătaie de joc pe cei ce vorbeau cum nu « se zice » nicăiri. El vorbeşte adeseori despre o limbă « păsărească » şi « păsăresc » e pentru dînsul cum nicăiri nu vorbeşte poporul, tot ceea ce în materie de limbă e născocit", în acest sens am ţinut seama de aspiraţia lui Eminescu spre „*o pronunţie generală*", pentru care era necesar „*să delăturăm din sistemul de ortografie etimologic ceea ce-i stă mai mult în cale acestei pronunţii : vocalele pure care nu se pronunţă cum se scriu*" **(2257, 55r)**. Într-adevăr, Eminescu năzuia din adînc către o statornicire a limbii literare supradialectale, statornicire pe care, în liniile ei esenţiale şi mai ales în fonetisme, putem socoti că am dobîndit-o astăzi pentru vreme mai îndelungată (vezi Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, p. 629—631). Modernizînd în mod controlat cîteva grafii care oglindesc, dar niciodată foarte sigur, pronunţări hipercorecte sau influenţate de etimologism credem că nu am adus nici un prejudiciu autenticităţii textelor eminesciene, ci doar că ne-am ferit să considerăm drept trainice procese de adîncime cîteva înfăţişări trecătoare.

Scurtă bibliografie adiţională. La lucrările citate în text, fie în problema teoretică a transcrierii interpretative, fie pentru detaliile raportului dintre scriere şi pronunţare, trebuie adăugate înainte de toate două cărţi indispensabile oricui doreşte să se folosească de cunoaşterea unor particularităţi ale pronunţării româneşti din ultimele decenii pentru a încerca să înţeleagă, retrospectiv, fenomene mai vechi : Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greşelilor* (ediţia a II-a, 1948) şi *Limba română contemporană* (ediţia a II-a, 1956). Din destul de bogata bibliografie a problemelor legate, direct sau indirect, de transcrierea interpretativă mai cităm [28] (în ordinea alfabetică a autorilor) : Gh. Adamescu, *Problemele actuale ale ortografiei româneşti*, în „Convorbiri literare", 1931 ; Gh. Bulgăr, *Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare*, Bucureşti, 1971 ; Fulvia Ciobanu şi Lidia Sfîrlea, *Cum scriem, cum pronunţăm corect. Norme şi exerciţii*, Bucureşti, 1970 ; Ion Creţu, *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu*, în LR, VIII, 1959, nr. 5, p. 91—95, nr. 6, p. 57—69, IX, 1960, nr. 1, p. 85—97, nr. 3, p. 47—53, nr. 5, p. 47—59, nr. 6, p. 47—54 ; Al. Graur, *sînt şi sunt*, în RL—2, II, 1969, nr. 36 (48), p. 14 ; Romulus Ionaşcu, *Sistemele ortografice cu litere latine în limba ro-*

---

[26] Printre excepţii se numără *daca* şi tipul : *d-aceea* (considerat de Eminescu însuşi ca o particularitate muntenească : „*O greşală a pronunţiei e aceea de la romănii din Muntenia, cari zic* : d-aur, p-aici *în loc de* : de-aur, pe-aici", **2257, 53r**).

[27] Avem, de pildă, certitudinea că Eminescu auzea mai ales ca [-ii] genitiv-dativele scrise cu 〈-ei〉, ca [-ic] ceea ce era scris 〈-ec〉 şi că, indiferent de grafie, rostea dur consoanele finale (cum se vede din nenumărate rime efective sau menţionate în repertoriile sale), dar n-am unificat niciodată în acest sens, respectînd în aceste cazuri năzuinţa lui Eminescu de a se conforma normei literare a epocii sale, deci nedeliterarizînd (ultima dintre aceste particularităţi e enunţată explicit de Eminescu ca regională : „toţ, faceţ, mîncaţ, *în loc de* toţi, faceţi, mîncaţi *or încă* : tăţ", **2254, 53v**). În fond, rostirea lui Sadoveanu era mult mai „dialectală" decît s-ar putea vedea numai din grafiile lui.

[28] Nu am inclus aici tratatele generale de istorie a limbii române (literare), lucrările speciale care nu se referă cu deosebire la probleme de pronunţie sau ortografie şi recenziile.

mână, Focșani, 1889 (ediția II : București, 1894) ; Iorgu Iordan, *Limba lui Eminescu*, în ,,Revista Fundațiilor", 1940, nr. 5 (mai), p. 9—11 ale extrasului ; Gh. Ivănescu, *Problemele limbii lui Mihai Eminescu*, în ,,Orizont", I (5), 1964, nr. 5, p. 101—107, continuat cu *Observații asupra limbii lui Mihai Eminescu*, în ,,Caietele Mihai Eminescu", I, 1972, p. 112—125 ; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în ,,Studii și cercetări științifice" (Iași), VII, 1956, nr. 2, p. 1—24 ; D. Macrea, *Ortografia cu litere latine a limbii române*, în *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 73—99 ; L. Morariu, *Regionalismul ,,rid" la Eminescu*, în ,,Mihai Eminescu", XIII, 1942, nr. 20, p. 32 ; I. Oancea, *Proza lui Mihai Eminescu. Observații lingvistice*, în ,,Analele Universității din Timișoara", VIII, 1970, p. 117—121 ; Perpessicius, *Rectificări și contrarectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu*, în LL, VIII, p. 61—68 ; Al. Rosetti și B. Cazacu, *Probleme de fonetică* [Indicații metodologice], în *Studii de istoria limbii române literare, Secolul XIX*, București, 1969, vol. I, p. 9—19 ; Al. Rosetti și I. Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, *ibid*,. vol. II, p. 307—351 ; Gr. Scorpan, *Forme dialectale în poezia lui Eminescu*, în ,,Buletinul «Alexandru Philippide», III, 1936, p. 117—137 ; Lidia Sfîrlea, *Pronunția literară românească. Stilul scenic*, București, 1970 ; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962 ; G. Țepelea, *În legătură cu începuturile lui Eminescu : II. Aspecte ale ortografiei dintre 1868—1870*, în *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 174—178 ; Ion Țicăloiu, *Însemnări asupra ortografiei lui S și a lui Z*, în ,,Buletinul « Alexandru Philippide »", XI—XII, 1944—1945, p. 403—412 (cu o observație finală a lui G. Ivănescu) ; Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968 ; *Ortografia limbii române*. Cercetare bibliografică [Redactor coordonator : Maria Negraru], București, Biblioteca Centrală Universitară, 1970.

De asemenea, pentru o înțelegere adîncită a problemei este necesară consultarea lămuririlor asupra transcrierii din toate edițiile de pînă acum ale operei lui Eminescu care conțin asemenea lămuriri și în special, fiind vorba de proza literară : Flora Șuteu, *Notă despre ediție*, în Eminescu, *Proză literară*. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, București, 1964, p. LXXIII—LXXXII, notă care instituie principiile de editare științifică a prozei eminesciene (și nu numai a celei literare) [29]. Indispensabilă este și consultarea cîtorva ediții mai recente ale unor scriitori din secolul al XIX-lea (în special a doua jumătate), și anume (în ordinea cronologică a apariției primului volum și cu indicarea paginilor unde sînt enunțate principiile de transcriere) : Vasile Alecsandri, *Opere* I, text stabilit și variante de G. C. Nicolescu și G. Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Academiei, 1965, p. 41—56 ; Alexandru Odobescu, *Opere* I, text critic și variante de G. Pienescu, București, Editura Academiei, 1965, p. 14—23 și observațiile ortografice de la fiecare scriere în parte, care trebuie consultate și în *Opere* II, text critic și variante de Marta Anineanu, *ibid*., 1967 ; I. Heliade Rădulescu, *Opere* I, ediție critică de Vladimir Drimba, București, Editura pentru literatură, 1967, p. LXXV—LXXX ; Ion Creangă, *Opere* I și II, ediție îngrijită de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, Minerva, 1970, vol. I, p. XXV—XXVII și LXX—LXXV ; Gr. Alexandrescu, *Opere* I, text stabilit... și variante de I. Fischer, București, Minerva, 1972, p. XCIV—XCVIII ; Gheorghe Asachi, *Opere* I, ediție critică de N. A. Ursu, București, Minerva, 1973, p. XLIX—LII ; C. Negruzzi, *Opere* I, ediție critică... și variante de Liviu Leonte, București, Minerva, 1974, p. XLIII—LIII ; Mihail Kogălniceanu, *Opere* I, text stabilit de Dan Simonescu, București, Editura Academiei, 1974, p. 22—24 și *Opere* II, text stabilit de Alexandru

---

[29] Meritele Florei Șuteu în îngrijirea filologică a volumului nu pot fi îndeajuns apreciate și de fapt nu pot fi apreciate pe deplin decît de cel care a reparcurs, în ultimul detaliu, același drum. Merită să fie citate aici, în același sens, cuvintele academicianului Iorgu Iordan : ,,Un exemplu semnificativ... îl constituie ... cronicile literare consacrate volumului *Proza literară a lui Eminescu*, București, 1964 : toate vorbesc amănunțit despre studiul introductiv întocmit de Eugen Simion și nici una de munca migăloasă și de mare acribie filologică a Florei Șuteu, care a restabilit textul." *(Studii de limbă literară și filologie*, I, București, 1969, p. 260). O excepție o constituie recenzia lui Ion Gheție din LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 623—627, unde aspectul filologic și lingvistic este judecat și prețuit după cum merită. Ion Gheție este și autorul referatului științific la acest volum, referat care ne-a confirmat atitudinea generală, ne-a scutit de cîteva erori și ne-a dat sugestii prețioase și pentru care îi aducem caldele noastre mulțumiri. Este însă de datoria noastră să menționăm aici că autorul referatului nu este de acord cu interpretările magariu 〉 magari și, mai ales, *sunt* 〉 *sînt*.

Zub, *ibid.*, 1976, p. 36—38; Titu Maiorescu, *Jurnal* I, ediţie îngrijită de Georgeta Rădulescu Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Minerva, 1975, p. LIX—LXI.

Compensarea inconvenientelor transcrierii interpretative. Transcrierea interpretativă este singura în măsură să pună la îndemîna unei culturi un text totodată autentic şi viu, nu o simplă relicvă materială care poate avea debunăseamă un farmec al ei, dar este în fond amăgitoare, literă efemeră, nu spirit durabil. Transcrierea interpretativă are totuşi, la un anume nivel al interesului ştiinţific, cîteva dezavantaje. Este întîi acela al imposibilităţii, temporare sau definitive, de a cunoaşte cu *absolută* certitudine *toate* valorile fonetice subiacente textului original şi corelativul risc de alterare a cîtorva aspecte ale pronunţării. Apoi, chiar cînd există o certitudine rezonabilă, transcrierea unifică toate grafiile care notează aceeaşi pronunţare, escamotînd astfel diferenţe de notare grafică interesante pentru studiul cronologiei, al genezei sau al filiaţiei textelor. În al treilea rînd, grafia originară însăşi poate constitui un obiect de cercetare ştiinţifică (relaţiile dintre o anumită ortografie şi ideologia care a generat-o, relaţiile dintre scriere şi pronunţare etc.) sau, pentru unii cu gustul arheologiei culturale, pur obiect de delectare. În sfîrşit, nu se poate contesta că ortografia unui anumit scriitor oglindeşte atît ceva din poziţia lui faţă de tendinţele epocii, cît şi gradul lui de cultură.

În faţa acestor neajunsuri singura soluţie radicală este publicarea, alături de transcrierea interpretativă, fie a reproducerii fototipografice a originalelor, fie, mai ales în cazul cînd descifrarea lor presupune o anumită specializare, a unei *transcrieri literale* care să constituie atît baza de referinţă a transcrierii interpretative, în vederea verificării şi ameliorării ei, cît şi obiectul oricărei cercetări care se întemeiază pe cunoaşterea ortografiilor originare. Cum acest lucru nu a putut fi realizat în cazul prezentei ediţii, am adoptat o soluţie compensatorie mixtă:

a) Ilustrarea volumului cu cît mai multe, mai bine alese şi mai bine realizate reproduceri fototipografice (facsimile), punînd astfel la îndemîna cercetătorilor reproducerea integrală a prozelor mai scurte, iar din cele mai întinse, prima pagină şi, selectiv, paginile cu dificultăţi de descifrare, cele mai ilustrative pentru grafia şi ortografia lui Eminescu şi cele care meritau, pentru frumuseţea lor literară, să poată fi citite în forma lor dintîi. La acestea am adăugat un număr de facsimile după tipăriturile antume, reproducînd pagini din „Convorbiri literare" (1872—1873) şi „Curierul de Iaşi" (1876)[30]. Pentru fiecare facsimil am dat şi informaţii care nu rezultă nemijlocit din imaginea fototipografică.

Am continuat astfel o tradiţie, instituită de Perpessicius, care s-a dovedit rodnică în ultimele decenii, cînd judecăţile asupra manuscriselor lui Eminescu (lecţiuni, grafie, ortografie etc.) s-au emis aproape exclusiv pe temeiul facsimilelor din OPERE I—VI.

b) Descrierea particularităţilor ortografice relevante ale fiecărui text în parte şi totodată semnalarea formelor originare a căror interpretare poate fi considerată problematică, dar fără trimitere la locul din text, interesul acestor forme nerezidînd în situarea lor contextuală. Puteam să folosim şi altă metodă, devenită astăzi aproape generală în ediţiile critice: aceea de a evita decontextualizarea cuvintelor incriminate prin reproducerea lor, cu ortografia originară, în aparatul de variante, cu trimitere la pagină şi rînd. Fără a contesta în principiu legitimitatea unui asemenea fel de a proceda, am adoptat totuşi, din mai multe motive, cealaltă soluţie. Pe de o parte am socotit că reportarea în aparatul critic a variantelor grafice nu este decît un fel mai puţin folositor şi mai greoi de a dubla transcrierea interpretativă cu una literală selectivă şi deci totodată discontinuă şi intrinsec arbitrară. Pe de altă parte, preferînd ca aparatul nostru critic să fie destinat descrierii complete a travaliului de redactare al autorului (eliminări, adausuri şi modificări) şi, în unele cazuri, justificării lecţiunilor, includerea variantelor grafice l-ar fi încărcat peste măsură şi l-ar fi făcut hibrid, motiv pentru care, de altfel, am renunţat şi la consemnarea variantelor de lecţiune din ediţiile, cum se ştie toate postume, care ne-au precedat.

8. NOTELE DE ISTORIE LITERARĂ. Dezideratul lor fundamental a fost acela de a face o sinteză succintă şi critică a rezultatelor de pînă acum ale cercetării şi, de cîte ori

---

[30] Pentru acestea din urmă aducem mulţumirile noastre Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu" din Iaşi iar pentru posibilitatea de a executa fotografiile direct după manuscrisele eminesciene gratitudinea noastră se adresează conducerii Bibliotecii Academiei R.S.R.

a fost posibil, de a oferi informații sau puncte de vedere noi. Scopul acestor note este de a lumina documentar geneza prozelor în contextul lor literar și istoric-biografic, de a le determina interrelațiile și raportul cu alte texte (ale autorului sau ale altora) și de a clarifica ceea ce nu este evident prin sine. Am considerat însă că menirea unei asemenea ediții nu este să propună judecăți de critică literară, ci doar să ofere întregul material necesar unei judecăți critice în deplină cunoștință de cauză. De asemenea s-a renunțat la fragmentarea discursului explicativ prin referire succesivă la unități textuale mici, adoptîndu-se formula unor expuneri de ansamblu în care să fie elucidate și chestiuni de detaliu, dar nu și acelea care fac parte dintre cunoștințele normale ale oricărui om de cultură sau pot fi rezolvate prin simpla consultare a surselor enciclopedice de informație. În schimb notele au fost amplu ilustrate cu citate din alte scrieri ale lui Eminescu, atunci cînd ele pot contribui la mai buna înțelegere a prozei literare (citatele din textele autografe au fost reproduse direct de pe manuscris, pentru a evita orice alterare).

La notele propriu-zise se adaugă un studiu special alcătuit de Amita Bhose, indianistă cu temeinice preocupări de literatură română, legate îndeosebi de Eminescu. În această contribuție se înfățișează elementele certe sau probabile de cultură indiană detectabile în proza literară a lui Eminescu.

Citind notele volumului, cititorul va observa că reverența noastră față de întemeietorul acestei ediții și dorința de a adăuga ceva, după măsura puterilor, la rodul strădaniilor sale nu s-a manifestat prin zadarnica năzuință de a-l pastișa. A contribui la continuarea ediției sale (în sensul definit la începutul acestor *Lămuriri*) nu implică pentru nimeni obligația de a încerca să fie altceva decît este. Între primele șase volume ale ediției lui Perpessicius și celelalte zece cîte le-a socotit el necesare se află o indelebilă cezură.

9. BIBLIOGRAFIA. În afară de TABLOUL EDIȚIILOR am considerat util, pentru promovarea și facilitarea cercetărilor legate de proza literară, să dăm și o bibliografie amănunțită și adusă la zi. În prima ei parte ea reia tabloul edițiilor, firește fără detaliile descrierii, pentru a permite gruparea sub fiecare titlu a semnalărilor și îndeosebi a recenziilor (dintre care multe conțin considerații referitoare, dincolo de ediție, la proza literară însăși; am renunțat însă la numerotarea continuă din *Bibliografia lui Mihai Eminescu, 1866—1970*, volumul I, *Opera*, București, Editura Academiei, 1976, subnumerotînd de la *1* la *n* recenziile fiecărei ediții în parte și distingînd cifrele prin corpul de literă). Bibliografia edițiilor este întregită cu enumerarea publicărilor, integrale sau fragmentare, în periodice și în antologii, crestomații, volume omagiale etc., și cu aceea a traducerilor (în volume și, tot separat, în periodice etc.). Secțiunea a doua a bibliografiei este consacrată studiilor și referințelor, adică textelor de istorie literară sau de exegeză critică, grupate pe categorii de specialitate; aici am împins lucrurile destul de departe, semnalînd orice aluzie la proza literară chiar dacă ea apare în cărți sau articole care nu vizează specific și direct opera în proză sau altfel a lui Eminescu (firește, am indicat pagina sau paginile, pentru a-i scuti cititorului o muncă adesea migăloasă și nu întotdeauna foarte răsplătită); totuși n-am dat recenziile și n-am reluat aici evidența prefețelor și studiilor introductive la ediții. Trimiterile din cuprinsul volumului se fac la cifra de poziție din bibliografie, folosindu-se paranteze rotunde, de ex.: (26) sau, cînd se indică și pagina, (26, p. 132). Am folosit, pentru toate secțiunile bibliografiei, orînduirea cronologică, singura grăitoare.

Această bibliografie a prozei literare eminesciene, deși ar putea fi socotită drept cea mai elaborată de pînă astăzi (datorită și faptului că, în prima ei parte, consacrată edițiilor și recenziilor, a putut profita de mai sus-menționata *Bibliografie a lui Mihai Eminescu*, căreia îi completează unele inerente scăpări și îi adaugă perioada 1971—1977), nu are pretenția de a fi exhaustivă decît atunci cînd este vorba de esențial. Orice informație și sugestie legată de îmbunătățirea ei va fi consemnată în volumul sau volumele ulterioare, la ADDENDA și CORRIGENDA. Nici o omisiune nu a fost voluntară și toate la un loc se datoresc imperfecțiunii izvoarelor bibliografice, lipsei de răgaz și de personal pentru o despuiere completă a periodicelor sau, pentru a folosi o expresie dragă studentului Eminescu, „pur și simplu" scăpării noastre din vedere.

10. INDICII. În afară de obișnuitul indice de autori, volumul este dotat și cu un indice al numelor proprii care apar în textul lui Eminescu.

Ar fi fost desigur utilă o indexare mai largă a textului, în funcţie şi de alte unităţi relevante, poate mai importante decît numele proprii. Ea se va face mai tîrziu şi rezultatele ei, vizînd totalitatea operei, vor figura în ultimul volum al ediţiei. Selecţia şi frecvenţa numelor proprii din operele de ficţiune sînt însă semnificative şi se poate observa la noi, în ultima vreme, un anume interes pentru interpretarea lor, deocamdată limitată la Coşbuc (Victor Iancu, *Numele proprii în poezia lui G. Coşbuc*, în *Studii şi materiale de onomastică*, 1969), la Eminescu (G. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1964 p. 113—115; Cornelia Dumitriu, *Numele proprii în opera lui M. Eminescu*, în „Buletin ştiinţific studenţesc", 1972, p. 99—111; Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică*, Bucureşti 1974, p. 584—602; Ştefan Badea, *Numele proprii în poezia lui Eminescu. Observaţii stilistice*, în LR, XXIV, 1975, nr. 5, p. 437—448); Victor Iancu, *Notă* [pe marginea articolului precedent], în LR, XXV, 1976, nr. 3 p. 313—314) şi la Sadoveanu (Pompiliu Marcea, *Numele proprii în opera lui Sadoveanu*, în *Lumea operei lui Sadoveanu*, Bucureşti, 1976, p. 412—419).

11. VOLUMUL ÎN PERSPECTIVA EDIŢIEI. Peste doisprezece ani se împlinesc 100 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, iar din cele şaisprezece volume ale ediţiei critice integrale pe care Perpessicius le considera necesare au apărut, cu acesta, doar şapte. Bilanţul pare dezolant, dar de fapt nu este. Admiţînd prin absurd că o ediţie critică la nivelul exigenţelor de astăzi ar fi început să apară în 1890, pentru publicarea pînă la centenarul morţii a celor 16 volume ar fi fost necesar să se tipărească în medie un volum la şase ani. Şi tocmai acesta a fost ritmul mediu de apariţie a volumelor de OPERE publicate de Perpessicius, numai că el s-a înscris în calendarul secular cu o întîrziere de patruzeci de ani. Se cuvine deci ca acest decalaj să fie micşorat şi ca în următorii doisprezece ani opera poetului şi a tribunului să fie aşezată *întreagă* şi într-o formă cît mai vrednică de ea în conştiinţa de sine şi de lume a poporului român.

Graţie luminatei strădanii a lui Perpessicius ceea ce a fost mai greu s-a făcut: el a impus, prin principiile şi exigenţa sa, un stil de editare a lui Eminescu, a izbutit să ducă la capăt publicarea operei poetice şi a literaturii de inspiraţie populară şi ne-a lăsat moştenire materiale şi jaloane pentru restul ediţiei. Iar instituţia de cultură întemeiată de el, MUZEUL LITERATURII ROMÂNE, în colaborare cu EDITURA ACADEMIEI, care a publicat ultimele trei volume de OPERE îngrijite de Perpessicius, a izbutit, într-un singur an de severe şi disciplinate eforturi, să realizeze volumul acesta, redeschizînd astfel calea. Au mai rămas de publicat, în cadrul ediţiei academice Perpessicius, opera dramatică, opera publicistică, însemnările filozofice, ştiinţifice, istorice sau de altă natură păstrate în caietele manuscrise, dicţionarele de rime, corespondenţa publică şi privată, precum şi traducerile de opere literare, filozofice, istorice, ştiinţifice. Şi ele vor fi publicate, pentru ca în 1989, la un veac după moartea aceluia care a dat sufletului nostru obştesc cea mai înaltă expresie a sa, marea ediţie căreia Perpessicius i-a fost întemeietor şi îi rămîne spirit tutelar să fie încheiată. Căci forţele necesare există, iar vremea zăbavei a trecut.

PETRU CREŢIA

SIGLELE PUBLICAȚIILOR PERIODICE

Am preluat siglele din *Bibliografia Mihai Eminescu (1866—1970). Volumul I Opera*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, p. 15—24, iar pentru publicațiile care nu figurează în această lucrare siglele au fost întocmite de noi. Pentru o consultare mai ușoară am adoptat ordinea alfabetică a siglelor și nu cea a publicațiilor.

A	„Adevărul", București, 1888—1937; 1946—1951
ACȚ	„Acțiunea", București, 1940—1944
ALA	„Adevărul literar și artistic", București, 1920—1939
ALB	„Albina", Viena, Pesta, 1866—1876
ALBP	„Albina Pindului", București, 1868—1870, 1875—1876
AM	„America", Cleveland-Ohio, 1906—1941
AMF	„Amfiteatru", București, 1966—
ARH	„Arhiva", Iași, 1907—1916
ASTRA	„Astra", Brașov, 1966—
AT—B	„Ateneu", Bacău, 1964—
AU—T	„Analele Universității din Timișoara". Seria științe filologice, Timișoara, 1963—1972
BLL	„Bulletin linguistique", Paris, București, 1933—1948
BME	„Buletinul «M. Eminescu»", Cernăuți, 1930—1944
C	„Contemporanul", Iași, 1881—1891
C—B_2	„Contemporanul", București, 1946—
CAPR	„Capricorn", București, 1930
CBIBL	„Călăuza bibliotecarului", vezi „Revista bibliotecilor" și „Călăuza cetitorilor", București, 1948—
CCR	„Convorbiri critice", București, 1907—1910: 1937. Vezi „Convorbiri".
CI	„Curierul de Iași", Iași, 1868—1884
CL	„Convorbiri literare", Iași, București, 1869—1944
CL—1	„Convorbiri literare", Iași, 1970—
CLR	„Cultura română", Iași, București, Botoșani, 1903—1911
CME	„Caietele Mihai Eminescu", București, 1972—
COLTR	„Columna lui Traian", București, 1870—1877, 1882—1883
COS	„Cosînzeana", Orăștie, Cluj, 1911—1915; 1922—1928
CRÉL	„Cahiers Roumains d'Études Littéraires", București, 1973—
CRIS	„Crișana", Oradea, 1945— Vezi „Viața nouă".
CRO—1	„Cronica", Iași, 1966—
CU	„Curentul", București, 1928—1944
CUGM	„Cuget Moldovenesc", Bălți, 1932—1943
DACR	„Dacoromania", Cluj, 1920—1932; 1941—1943; 1948
DAT	„Datina", Turnu Severin, 1920—1932
DEST—1	„Deșteptarea", Cernăuți, 1893—1904
DR	„Drapelul", Lugoj, 1901—1920
DREPT	„Dreptatea", București, 1927—1938, 1944—1947
DRR	„Drapelul roșu", Timișoara, București, 1944—
ECHINOX	„Echinox", Cluj, 1968—
EN	„Era Nouă", Iași, 1889—1900
EP	„Epoca", București, Iași, București, 1885—1889; 1895—1916; 1918—1923; 1926; 1929—1938
EV	„Evenimentul", Iași, 1893—1941; 1943
EVL	„Evenimentul literar", București, Iași, 1893—1894
EXT	„Extemporal", București, 1935—1939
F	„Familia", Budapesta, Oradea Mare, 1865—1906
FCL	„Facla", București, 1910—1940
FD	„Foaia diecesană", Caransebeș, 1886—1950. Vezi „Foaia arhidiecezană".
FED	„Federațiunea", Budapesta, 1868—1876
FF—2	„Făt-Frumos", Suceava, Cernăuți, 1926—1944
FL—1	„Flacăra", București, 1911—1916, 1921—1923
FL—2	„Flacăra", București, 1952—
FP	„Foaia poporului", Sibiu, 1892—1947
FSROM	„Foaia Societății Românismul", București, 1870—1871
FUL	„Fulgerul", Iași, 1888—1890
G	„Gândirea", București, 1921—1944
GL	„Gazeta literară", București, 1954—1968
GMOLD	„Gazeta Moldovei", Iași, 1902—1906, 1915—1916
GP	„Glasul Patriei", București, 1955—
GR	,Gînd românesc", Cluj, 1933—1940
GT	„Gazeta Transilvaniei", Brașov, 1833—1944
IL	„Iașul literar", Iași, 1949—

ÎNDR	,,Îndreptar'', București, 1930
ÎNSI	,,Însemnări ieșene'', Iași, 1936—1940
ISZ	,,Igaz Szo'', 1953—
JL	,,Junimea literară'', Cernăuți, 1904; 1907—1910; 1912—1914; 1923—1939
JLIT	,,Jurnalul literar'', Iași, București, 1939
K—P	,,Kalende'', Pitești, 1928—1929
KOR	,,Korunk'', Cluj, 1926—1940; 1957—
LAR	,,Literatura și arta română'', București, 1896—1910
LCL	,,Lupta de clasă'', București, 1948—
LL	,,Limbă și literatură'', București, 1955—1957; 1960—
LPV	,,Lupta pentru viață'', Iași, 1903—1905
LR	,,Limba română'', București, 1952—
LUC—B	,,Luceafărul'', București, 1958—
LUC—T	,,Luceafărul'', Timișoara, 1935—1944
LUMI—B	,,Luminătorul'', București, 1934—1935
LUPTA	,,Lupta'', Iași, București, 1884—1895
MANUSCRIPTUM	,,Manuscriptum'', București, 1970—
MISC	,,Mișcarea'', București, Iași, 1909—1938
N—2	,,Națiunea'', București, 1945—1949
NR	,,Nemul românesc'', București, Vălenii de Munte, Iași, București, 1906—1940
NRR	,,Noua revistă română'', București, 1900—1916
NL	,,Neue Literatur'', Timișoara, București, 1949—
ORD	,,Ordinea'', București, 1907—1913
ORIZ—T	,,Orizont'', Timișoara, 1964—
P—SC	,,Patria'', Sibiu, Cluj, 1919—1938; 1946—1947
PL	,,Preocupări literare'', București, 1936—1944. Vezi ,,Kalende''.
PRL	,,Propilee literare'', București, 1926—1930
RAM	,,Ramuri'', Craiova, 1905—1947
RAM—2	,,Ramuri'', Craiova, 1964—
RAV	,,Răvașul'', Cluj, 1903—1910
RCLIT	,,Revista Cercului literar'', Sibiu, 1945
RFR	,,Revista Fundațiilor Regale'', București, 1934—1947
RGR	,,Revista Germaniștilor Români'', București, 1932—1938
RI	,,Revista istorică'', București, 1915—1946
RITL	,,Revista de istorie și teorie literară'', București, 1952—
RITMV	,,Ritmul vremii'', București, 1925—1930
RL—2	,,România liberă'', București, 1944—
RLIT—1	,,România literară'', București, 1883—1889. Vezi ,,Societatea reviste «România literară»'' și ,,Revista Societății «România literară».''
RLIT—2	,,România literară'', București, 1932—1933; lipsă: 1934
RLIT—4	,,România literară'', București, 1968—
RM	,,Revista Moldovei'', Botoșani, 1921—1927
RO	,,Revista Olteană'', Craiova, 1888—1890; 1892
ROM—2	,,Românul'', București, 1911—1938
ROMA	,,Roma''. Studii italiene, București, 1921—1943
RR—1	,,Revista Română'', București, 1941—1942.
RSTR	,,Revista Societății «Tinerimea Română», București, 1920—1942
S	,,Scînteia'', București, 1944—
S20	,,Secolul XX'', 1957—
SAM	,,Sămănătorul'', București, 1901—1910
SAPT	,,Săptămîna'', București, 1901—1910
SAPT—1	,,Săptămîna'', București, 1962—
SBAN	,,Scrisul bănățean'', Timișoara. Vezi ,,Orizont'', 1949—1963
SCB	,,Studii și cercetări de bibliologie'', București, 1955—
SCILF	,,Studii și cercetări de istorie literară și folclor''. Vezi ,,Revista de istorie și teorie literară'', București, 1952—
SCL	,,Studii și cercetări de lingvistică'', București, 1950—
SE	,,Seara'', București, 1937—1944
SEC	,,Secolul'', Craiova, 1932
SM	,,Societatea de mâine'', Cluj, București, 1924—1945.
SP	,,Spitalul'', București, 1971
ST	,,Steaua'', Cluj 1949—
SU	,,Suceava'', Suceava, 1939—1940
SUBB	,,Studia Universitatum Babeș-Bolyai'', Cluj, 1958—
SYN	,,Synthesis'', București, 1975
T	,,Timpul'', București, 1877—1884; 1889—1900; 1923—1924
TEL	,,Telegraphul'', București, 1871—1889
TOMIS	,,Tomis'', Constanța, 1966—
TRANS	,,Transilvania'', Brașov, Sibiu, 1868—1946.

TRANS—1	,,Transilvania'', Sibiu, 1972—
TRIB	,,Tribuna'', Sibiu, 1884—1903
TRIB—1	,,Tribuna'', Cluj-Napoca, 1957—
TRIBPOP	,,Tribuna poporului'', Arad, 1896—1912. Vezi ,,Tribuna'', Arad.
U	,,Universul'', București, 1884—1952
UL	,,Universul literar'', București, 1881—1931 ; 1938—1945. Vezi ,,Dumineca « Universului ».
VA—TM	,,Vatra'', Tîrgu-Mureș, 1971—
VAS	,,Vasarnap'', Arad, 1920—1940
VI	,,Viitorul'', București, 1907—1938, 1944—1945
VL—1	,,Viața literară'', București, 1906.
VL—2	,,Viața literară'', București, 1926—1938; lipsă : 1941.
	,,Viața nouă'', Oradea. Vezi ,,Crișana''.
VN	,,Viața Nouă'', București, Iași, 1905—1925
VNAȚ	,,Voința națională'', București, 1884—1914
VOR	,,Vocea Românului'', Roman, 1889—1890
VOT	,,Vocea Tutovei'', 1891/1892—1908/1909.
VR—1	,,Viața Românească'', Iași, 1906—1916; 1920—1940; 1944—1946
VR—2	,,Viața Românească'', București, 1948—
VRE	,,Vremea'', București, 1928—1944
ZN	,,Zori Noi'', Suceava, 1951—

TABLOUL EDIȚIILOR

M. EMINESCU ||—|| PROZĂ ȘI VERSURI ||—|| Editor, V. G. Morțun || Iași, 1890.

254 p.; Prețul: 10 lei ediția de lux; 5 lei ediția pe hîrtie velină; 3 lei ediția populară.

Vezi descrierea ediției în *Opere*, I, București, 1939, p. XIX—XX.

Cuprinde: *Sărmanul Dionis.*

În cuvîntul *Către cititori*, de la sfîrșitul volumului (p. 245—248), editorul arată că acesta trebuia să apară cu un an mai înainte, cînd poetul se afla în viață. „De atuncea încoace Mihaiu Eminescu săvîrșindu-se din viață, publicațiunea a fost întreruptă; dar credincios înțelegerei avute, editorele nu voiește să tragă nici un folos bănesc din acest volum și va depune în mînele societății întocmite pentru înalțarea statuiei nepieritorului poiet cîștigul net al acestei publicații".

Ediția este criticată de N.A. Bogdan (vezi *Bibliografia* din ediția de față nr 12.) pentru faptul că editorul nu reproduce *La aniversară* și *Cezara* și adoptă în transcrierea textelor „o ortografie nădejdiană". Ediția atrage totuși atenția asupra prozei eminesciene.

Se reproduce după *Convorbiri literare.*

MIHAIL EMINESCU ||—|| NUVELE ||—|| Editura Librăriei Școalelor Fraților Șaraga || [1893].

160 p.; Prețul 1 leu; pe coperta exterioară: „a 2-a Mie".

Cuprinde: *Sărmanul Dionis, La aniversară* și *Cezara.*

Textele se tipăresc fără cuvînt introductiv; este reprodus la sfîrșitul volumului (p. 158—159), articolul lui N.A. Bogdan, *Eminescu redactor la „Curierul de Iași" 1876—1878* (vezi *Bibliografia* din ediția de față nr. 366) prin care se atrage atenția asupra activității lui Eminescu la ziarul ieșean, unde se publică *La aniversară* și *Cezara.* Activitatea poetului la *Curierul de Iași* este însă inexact delimitată.

Cuprinsul volumului nu corespunde cu titlul său. Se face loc, alături de nuvele, basmului *Făt-Frumos din lacrimă,* precum și unor articole *(Sinucidere, Răpirea Bucovinei).* Între nuvele este trecută și *St. Gheorghe în oraș și la țară,* care însă este de I. Slavici. Poetul o reproduce în *Curierul de Iași* din *Timpul,* unde apare cu semnătura *Tanda,* unul din pseudonimele prozatorului. Bucata este retipărită după această ediție și de alți editori și atribuită poetului.

Nu se indică textele de bază.

M. EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Roman inedit | Cu o introducere critică | și cu note | de | Ion Scurtu Doctor în litere || București || Editura Institutului Grafic | Minerva | Str. Regală 6. — (Hotel Union) || 1904.

XXXV + 183 p.; Prețul Lei 2; portret (p. V); două reproduceri după manuscrise.

Romanul apare în ultima săptămînă din decembrie 1903, deși pe copertă se indică 1904.

Editorul prezintă romanul în *Prefață* în contextul manuscriselor eminesciene și pune în discuție o serie de probleme de istorie literară: primele mărturii despre roman, data elaborării, raporturilor dintre *Geniu pustiu* și *Naturi catilinare,* romanul acesta din tinerețe, anticipație a scrierilor de mai tîrziu. „Priveliștile romantice, din mijlocul unei naturi de basm, și invențiositatea în expunerea întîmplărilor sînt presemnele fanteziei uriașe care predomină opera poetică a lui Eminescu din toate timpurile. Reflexiunile filosofice originale și îndrăznețe, anunță pe cugetătorul adînc din *Satire* și din *Luceafărul".*

Romanul se publică după manuscrise. Editorul indică normele pe care le-a urmat în transcriere.

Ediția stă la baza reeditărilor de mai tîrziu.

Biblioteca Scriitorilor Români ||—|| M. EMINESCU ||—|| SCRIERI POLITICE ȘI LITERARE ||—|| Manuscrise inedite și culegeri din ziare și reviste | Vol. I |

(1870—1877) | Ediţie critică [de Ion Scurtu] || Bucureşti || Institutul de arte grafice şi editură „Minerva"| Strada Regală, 6 || 1905.

XXXVI + 451 p.; Preţul Lei 2.

Cuprinde: *Archaeus.*

Povestirea se publică în secţiunea *Fragmente şi articole literare* (p. 283—292) şi este însoţită de o notă pe care o reproducem: „fragment cuprinzînd începutul unei povestiri romantice-filosoficeşti, în stilul şi în genul de idei din *Sermanul Dionis*; e un dialog între poet şi un bătrîn filosof, în cadrul unei nuvele. L-am publicat aici şi pentru interesul literar, nu numai filosofic şi, într-o măsură oarecare, chiar social ce-l are (prin comparaţia între omul cugetător şi funcţionarii administrativi şi prin ironia concentrată la adresa, evident, a criticabilei administraţii politice «de lume nouă», introdusă în România pe repezeală şi spre paguba ţării, după convingerea adîncă a lui Eminescu)". O altă notă, la sfîrşitul povestirii (p. 292) arată că ea „după scris şi ortografie, s-ar data prin anii 1875—76".

Se publică după manuscrise.

M. EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Roman postum | A doua ediţie | — — Cu o introducere critică şi note de I. Scurtu. — || Bucureşti || Minerva, — Institut de Arte | Grafice şi Editură — Bulevard. | Academiei 3, — Edgar Quinet, 4 || 1907.

XL + 183 p.; Preţul Lei 2; portret (p. III); listă de forme „dialectale şi gramaticale particulare" (p. V); două reproduceri după manuscrise; pe coperta exterioară: Roman inedit, 1906.

Editorul reproduce studiul introductiv din ediţia I, căruia îi aduce modificări şi îndreptări. Dintre modificări, mai importantă este restrîngerea perioadei de transcriere a romanului de la anii 1868—1871, la anul 1869. În partea finală se ocupă de comentariile lui G. Bogdan-Duică, G. Panu şi M. Răducanu (Radu Manoliu) pe marginea romanului (vezi *Bibliografia* din ediţia de faţă nr. 234, 235, 32,33) şi promite să revină asupra problemelor ridicate de ei într-un studiu special.

Editorul introduce modificări şi în normele de transcriere.

Ediţia va fi retipărită în două rînduri.

„Biblioteca pentru toţi" ||—|| M. EMINESCU ||—|| POVEŞTI ŞI NUVELE || Făt-Frumos din lacrimă. — Ser|manul Dionis. — La aniversare. — Cesara. — |Frumoasa lumii, etc. || Bucureşti || Editura Librăriei Leon Alcalay | 37, Calea Victoriei, 37 || [1907].

187 p.; Preţul 60 Bani; pe coperta exterioară: [nr.] 278—279.

Textele sînt precedate de o notă introductivă (p. 2) din care reproducem. „Scrierile în proză ale lui M. Eminescu sînt prea puţin cunoscute. Dacă pînă acum s-a [u] scos şase ediţii de *Poezii* — — din proză nu s-a[u] scos decît două, care sînt complect epuizate".

Nu se indică textele de bază.

M. EMINESCU ||—|| SĂRMANUL DIONIS || Nuvelă || Editura „Biuroului Universal", Ath. I. Niţeanu | Strada Negru-Vodă, 21 || Bucureşti || [1907].

80 p.; Preţul 25 Bani; pe coperta exterioară: No. 3 Biblioteca Universală; portret (p. 3).

Nuvela este precedată de o scurtă *Prefaţă* (p. 5), semnată de I. Săndulescu, în care se atrage atenţia asupra prozei eminesciene.

Reproduce textul din *Convorbiri literare.*

Colecţiunea Sfetea ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| PROZA || Bucureşti || Editura | şi Imprimeria | „Librăriei Şcoalelor" C. Sfetea | 96, Strada Lipscani, 96 || 1908.

167 p.; Preţul 1 Leu.

Cuprinde: *Sărmanul Dionis, Cezara, La aniversară.*

În nota introductivă (p. 5), semnată I. S.[ăndulescu] se arată că bucăţile incluse în volum sînt cele mai frumoase scrieri în proză ale poetului, „singurele demne de pana sa".

Se reproduc după prima apariţie.

Biblioteca „Minervei" | No. 5 ||—|| M. EMINESCU ||—|| PROZA LITERARĂ || Făt-Frumos din lacrimă. — | Sărmanul Dionis. — La aniversară. — |Cezara. || Ediţie îngrijită după izvoare, cu | o introducere de Ion Scurtu || Bucureşti || „Minerva", Institut de Arte | Grafice şi editură. Bdul Aca|demiei, 3 — Edgar — Quinet, 4 || 1908.

VIII + 136 p.; Preţul 30 Bani.

Editorul caracterizează *Sărmanul Dionis, La aniversară* şi *Cezara*, şi apreciază că se înscriu între operele cele mai interesante din literatura română modernă. Scrierile poetului în proză „ne fac să-l prețuim și să-l iubim cu acea înțelegere plină de pietate, care-i cinstirea cea adevărată a scriitorilor fără de moarte".

Editorul face și un istoric al edițiilor anterioare din proza lui Eminescu și arată că au fraze tunchiate și numeroase erori de tipar și punctuație.

Prefața este datată : *București, septemvrie 1908.*

Se reproduc după prima apariție.

Biblioteca Românească | Enciclopedică ,,Socec" | No. 9—10 ||—|| POVESTIRI DE MIHAIL EMINESCU || Făt-Frumos din lacrimă. | La aniversară. — Cezara. — — Sărmanul Dionis. || București || Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă || 1908.

200 p. ; Prețul 55 Bani ; portret pe foaie separată, neinclusă în numerotare ; pe coperta exterioară mențiunea : Cu studii literare de Mihail Dragomirescu, un portret și un indice rezumativ ; la p. 200 : *Notă.* Această ediție este făcută sub îngrijirea d-lor Mihail Dragomirescu (pentru partea critică) și Em. Gârleanu (pentru partea bio-bibliografică).

Textele sînt precedate de *Notiță critică* (p. 49, 64—70, 121—127) și *Notiță bibliografică* (p. 50, 63—64, 127). Mihail Dragomirescu reproduce în ,,notițele critice" articolul publicat în *Convorbiri critice,* în octombrie 1908 (Vezi *Bibliografia* din ediția de față nr. 238). Din comentariile sale critice, reține atenția observația potrivit căreia Eminescu nu este nuvelist, ci povestitor.

Editorul critică ediția lui I. Scurtu atît în *Introducere* (p. 3—5), cît și într-un *Post-scriptum* (p. 198—200) și înșiră o suită de inadvertențe față de textul poetului. Își prezintă ediția ca fiind ,,cea mai îngrijită atît prin bogăția explicărilor literare și bibliografice, de care e însoțită, cît și — mai cu seamă — prin *exactitatea* textului" (p. 3). Cuprinsul la *Sărmanul Dionis* este analitic.

Textele se reproduc după prima apariție.

M. EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Roman postum | A treia ediție | Cu o introducere critică și adnotații | de I. Scurtu || București || Minerva. — Institut de Arte | Grafice și Editură. — Bulevardul | Academiei 3. — Edgar Quinet 4. || 1909.

XL + 181 p. ; Prețul Lei 2.

Reproduce ediția a II-a.

MIHAIL EMINESCU ||—|| OPERE COMPLECTE || — Poezii. — Nuvele. — Roman. — Teatru. — Cugetări || Scrieri : Literare, Economice, Politice și Filosofice. || Scrisori. — Critica Rațiunei Pure de Kant || Cu || o prefață || și || un studiu introductiv || de || A.C. Cuza ||—|| Iași || Editat de || Librăria Românească || Ioan V. Ionescu și N. Georgescu || [și] || Institutul de arte grafice || N. V. Ștefăniu & Co. || Strada Ștefan cel Mare No. 38 || 1914.

IX + 680 p. ; Prețul lei 8.50.

Vezi descrierea ediției în *Opere,* I, București, 1939, p. XXIII.

Cuprinde : *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara, Poveste indică, Geniu pustiu, Archaeus.*

La sumar în loc de *La aniversară* s-a tipărit : *La chiuituri.*

Reproduce textele după prima apariție. Pentru *Geniu pustiu* se dă o listă (p. 674—675) cu ,,îndreptări după manuscrise".

Biblioteca pentru toți ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| POVEȘTI ȘI NUVELE || Ediția II-a || București || Editura Librăriei Leon Alcalay | Calea Victoriei, 37 || [f.a.].

186 p. ; Prețul Lei 1,25 ; pe coperta exterioară [nr.] 278—279.

Cuprinde : *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara.*

Ediția diferă de cea din 1907. Se înlocuiesc : *Sf. Gheorghe în oraș și la țară* și *Christos a înviat!,* cu *Finul lui Dumnezeu* și *Borta vîntului* și se trec în față prozele de inspirație populară.

Textele se reproduc, cu unele inconsecvențe, după ediția din 1914.

M. EMINESCU ||—|| CEZARA | SARMANUL DIONIS || București || Librăria Nouă | Calea Victoriei, 78 || 1916.

103 p. ; Prețul 30 Bani ; pe coperta exterioară : Biblioteca ,,Lumina". Publicație periodică Nr. 40.

Cuprinde numai nuvelele fără comentarii critice.

Nu se indică textul de bază.

MIHAIL EMINESCU ||—|| [POEZII ȘI PROZĂ] || București || Editura Librăriei Stănciulescu | Bulev. Elisabeta 5 (Palatul Eforiei) || — 1918 —.

144 p. ; Prețul Lei 4 ; pe coperta exterioară portret ; pe amîndouă copertele exterioare, harta României.

Cuprinde : *Geniu pustiu.*

Nu se indică textul de bază.

M. EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Roman postum | Cu o introducere critică şi note de I. Scurtu | Ediţia III-a || Bucureşti | Institutul de Arte Grafice şi Editură | «Minerva », — Bulevardul Acade-|miei, 3 — Strada Edgar-Quinet, 4 || 1918.

223 p.; Preţul Lei 4,50; pe coperta exterioară: Roman inedit.
Este ediţia a IV-a şi nu a III-a cum se indică pe copertă. Faţă de ediţiile anterioare numerotează şi studiul introductiv cu cifre arabe.
Reproduce ediţia a II-a.

Biblioteca Scriitorilor iluştri | Fondator şi conducător : G. B. Rareş | No. 9—10 ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU | — Roman — | cu ilustraţii originale în text de pictorii | I. Comănescu şi P. P. Molda || Bucureşti || Editura „Librăriei Universala Leon Alcalay" | Alcalay & Co. | No. 37, Calea Victoriei No. 37 || [1919].

160 p.; Preţul Lei 3; pe coperta exterioară portret; portretul se reproduce şi în volum (p. 5); 20 ilustraţii, parte cu legendă din textul romanului.
În prefaţă, *Mihail Eminescu* (p. 7—14), nesemnată, se prezintă viaţa şi opera lui Eminescu, pe baza studiilor lui T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea şi G. Ibrăileanu, din care se dau şi extrase. Pentru caracterizarea romanului se reproduce din pastişa lui E. Lovinescu (vezi *Bibliografia* de faţă nr. 236), considerată scriere autentică a poetului.
Nu se indică textul de bază.

Pagini alese din Scriitorii români | Publicaţiune periodică — | No. 29—30 ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| SĂRMANUL DIONIS || Cu un Cuvînt de Al. Vlahuţă | Cartea Românească || [Bucureşti] || [1921].

64 p.; Preţul 2 Lei; portret pe coperta exterioară.
Cuprinde: *Sărmanul Dionis* şi *La aniversară.*
Reproduce în loc de prefaţă (p. 1—2) articolul lui A. Vlahuţă, *Mihail Eminescu*, publicat în volumul *La gura sobei.*
Nu se indică textul de bază.

Pagini alese din Scriitorii români | Publicaţiune periodică | No. 96—97 ||—|| M. EMINESCU ||—|| PROZA || Cartea Românească || [Bucureşti] || [1922].

48 p.; Preţul 2 Lei; portret pe coperta exterioară.
Cuprinde: *Cezara.*
Nuvela, fără prezentare.
Nu se indică textul de bază.

Biblioteca „Minerva" | No. 5 ||—|| M. EMINESCU ||—|| PROZA LITERARĂ || Făt-Frumos din lacrimă. — |Sărmanul Dionis. — La aniversare. — |Cezara |Ediţie îngrijită după izvoare. Cu |o introducere de Ion Scurtu || Bucureşti || «Editura Cartea Românească » S.A. | Bulevardul Academiei No. 3 || [1922].

VI + 159 p.
Reproduce ediţia din 1908.

M. EMINESCU ||—|| OPERE POSTUME ||—|| GENIU PUSTIU || Roman || Bucureşti || Editura „Cartea Românească" || [1923].

130 p.; Preţul Lei 18; pe coperta exterioară: Biblioteca Scriitorilor Români şi portret.
Ediţia se deschide cu un cuvînt al lui Gh. Adamescu, *În loc de prefaţă* (p. 3—4) în care arată că este discutabil dacă s-a făcut bine, tipărindu-se romanul. Editorul preia opinii formulate de alţii, mai înainte (G. Ibrăileanu), potrivit cărora *Geniu pustiu* este o scriere de tinereţe, din care Eminescu a transferat unele părţi în alte opere ale sale. Editorul îşi expune şi punctul său de vedere. „Eu deci n-aş fi publicat-o în seria operelor complete ale poetului. Dar fiindcă a apărut în atîtea ediţii, nu mai avem ce face şi o reproducem".
Nu se indică textul de bază.

Colecţiunea „Romanul" | Operele celebre ale autorilor clasici şi moderni ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Editura „Eminescu" Soc. Anon. || Bucureşti, Str. Parlamentului No. 2 || [1924].

95 p.; Preţul Lei 10.
Cuprinde: *Geniu pustiu* şi *La aniversară.*

Editura arată într-o notă introductivă (p. 2) că inaugurează cu *Geniu pustiu* această colecție ca „un omagiu datorit amintirii nepieritoare a acestui uriaș al cugetării și verbului românesc". Nu se indică textul de bază.

Biblioteca pentru toți | 278—279 bis. ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| POVEȘTI ȘI NUVELE | Ediția III-a || Editura | Librăriei „Universala" Alcalay & Co. || București || Calea Victoriei, 27 || [1925].

224 p.; Prețul Lei 15; nu are *Tablă de materii*.
Cuprinde: *Sărmanul Dionis*, *La aniversară* și *Cezara*.
Reproduce ediția a II-a.

Biblioteca Clasicilor Români | Îngrijită de E. Lovinescu ||—|| M. EMINESCU ||—|| POVESTIRI || Făt-Frumos din lacrimă, La aniversară, | Cezara, Sărmanul Dionis || Cu un studiu de E. Lovinescu, cuprinzînd: I. Importanța studiului prozei lui Eminescu. II. Făt-Frumos din lacrimă. III. Cezara. IV. Sărmanul Dionis: 1. Cuprinsul. 2. Lectura „Sărmanului Dionis" în cercul Junimii după G. Panu. 3. Critica „Sărmanului Dionis" || Editura „Ancora" S. Benevenisti & Co. || București — Str. Emigratului No. 4—6 || [1928].

151 p.; Prețul Lei 45; portret pe coperta exterioară.
Editorul consideră că Eminescu nu este un prozator în adevăratul înțeles al cuvîntului întrucît îi lipsește capacitatea de obiectivare. Scrierile sale în proză aparțin epocii de formație și sînt proiecții ale personalității poetului. Criticul împărtășește opinia lui Mihail Dragomirescu potrivit căreia Eminescu trebuie considerat un povestitor și nu nuvelist. Din cele 24 pag. ale *Introducerii* (p. 4—28) aproape jumătate sînt ocupate cu reproducerea relatării lui G. Panu. *La aniversară* este omisă din comentariul critic.
Studiul lui E. Lovinescu, reprodus și în *Critice* (vezi *Bibliografia* din ediția de față nr 248) face obiectul unei critici severe din partea lui G. Ibrăileanu și dă naștere la una din cele mai spectaculoase polemici în jurul prozei eminesciene. (vezi *Bibliografia* din ediția de față, nr. 249, 441, 442, 447).
Se indică, la fiecare text, prima apariție.

M. EMINESCU ||—|| OPERE POSTUME ||—|| GENIU PUSTIU || Roman || Editura «Cartea Românească». București || [1]928.

128 p.; Prețul Lei 42; pe coperta exterioară: Clasicii Români și portret; pe coperta interioară nr. comenzii: 33 945 și luna tipăririi (XII); nr. este reluat și pe coperta finală, verso, unde însă se dă altă dată a tipăririi: 33 945 — I — 929.
Reproduce ediția din 1923.

Colecția clasicilor români și străini | pentru copii și tineret | Întemeiată și îngrijită de Octav Minar ||—|| EMINESCU POVESTIND COPIILOR || Povestea indiană. — Nuca. — Măga-|rul și Cîrja. — Pasărea măias-|tră. — Făt-Frumos din lacrimă. — — | Băiatul cel năzdrăvan. — Mușa-|tin și codrul. — Comoara miste-|rioasă | Ediția a doua || Editura Librăriei | Socec & Co. S.A. || București || [1931].

159 p.; Prețul Lei 40; portret pe coperta exterioară.
Cuprinde: *Poveste indică*.
Povestirea nu figurează în ediția I a acestui volum. Se află în manuscrise, la o dată mai veche decît cea indicată de editor și se tipărește în ediția din 1914. O. Minar îi schimbă titlul și trimite la izvoare ce nu pot fi controlate.

M. EMINESCU ||—|| NUVELE || cu un studiu introductiv și comentar | de | Const. Gerota | Prof. Liceul A. Vlaicu | Carte aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii Publice | cu ord. Nr. 9 din 27 iunie 1933 || Editura Tipografiile Române Unite. S.A. || București | Rahovei, 42 || [1935].

209 p.; Prețul Lei 30; cu portret; pe coperta interioară, verso, mențiunea: Editura Societății Prietenii Istoriei Literare București.
Cuprinde: *La aniversară*, *Cezara*, *Sărmanul Dionis*, *Archaeus*.
Introducerea (p. 9—62) cuprinde 1. Viața lui Mihail Eminescu 1850—1889, 2. Scrierile lui Eminescu, 3. Nuvelele I La aniversară II Cezara III Sărmanul Dionis IV Archaeus.
Extras din raportul lui I. Garabet (p. 7—8), cu aprecieri privind ediția.
În *Prefață* (p. 5—6) se arată că textele se reproduc după ediția lui E. Lovinescu și au fost confruntate cu prima apariție. Pentru *Archaeus* nu se face mențiune, însă se precizează că s-a publicat după moartea poetului. Nu respectă ortografia primei apariții și adoptă pe cea în uz la data tipăririi volumului.

M. EMINESCU ||—|| SCRIERI LITERARE || Comentate de | D. Murărașu | Doctor în litere || Scrisul Românesc || Craiova || [1935].

LII + 284 p.; Prețul Lei 80; pe coperta exterioară: Clasicii Români comentați. Sub îngrijirea D-lui N. Cartojan Prof. Univ.; portret; în text reproduceri după publicații și manuscrise.

Cuprinde: *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara, Geniu pustiu, Archaeus, Poveste indică*; în *Anexe*: *Umbra mea, Moartea Cezarei, Toma Nour în ghețurile siberiene.*

Studiul introductiv *Scrierile literare ale lui Eminescu* (p. III—L) cuprinde: I Orientarea și formația intelectuală, II Opera în proză, III Opera literară în ansamblul activității poetului.

Bibliografie a textelor din volum (p. LI) și a studiilor critice, consacrate prozei (LI—LII).

Prozele se deschid cu indicații bibliografice și prezentări analitice ale conținutului.

Textele se tipăresc după prima apariție și după manuscrise.

Este prima ediție, după cele ale lui I. Scurtu, care tipărește proze eminesciene după manuscrise.

Biblioteca pentru toți | No. 1287—1288 ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| OPERE POSTUME ||—|| GENIU PUSTIU || Roman || Editura Librăriei | Universala | Alcalay & Co. || București || [1936].

142 p.; Prețul lei 14; portret pe coperta pliant.

Textul este precedat de o scurtă prefață, *Cîteva cuvinte*, semnată V.D.[emetrius], în care se arată că această operă a lui Eminescu, scrisă în tinerețe, este o mărturie că poetul nu și-a schimbat ideile în cursul vieții. „Fermecătoarele nebuloase, chipurile de oameni arhipoetice, atmosfera de vis, de metafizic din *Venere și Madonă* și din *Sărmanul Dionis*, învăluie sufletele noastre și în acest roman, căruia îi înțelegem stîngăciile și trecem peste ele încîntați și respectuoși".

Nu se indică textul de bază.

Biblioteca pentru toți | 278—279 bis ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| POVEȘTI ȘI NUVELE || Editura | Librăriei „Universala" Acaday & Co || București, Calea Victoriei 27 || [1938].

224 p.; Prețul Lei 21.

Textele, fără comentarii critice.

Reproduce sumarul ediției a II-a.

Datarea este făcută după depozitul legal.

Nu se indică textul de bază.

M. EMINESCU ||—|| OPERE || [Volumul I] | Ediție îngrijită de Profesor Ion Crețu || — București — || Editura Cartea Românească — S.A.R. — Pitagora Nr. 18 || [1939].

XV + 538 p.; Prețul Lei 400 (vol. I—IV); pe coperta interioară mențiune: Expl. 3000 anul 1938—39; portret pe coperta exterioară și în text.

Cuprinde: *Sărmanul Dionis, La aniversară* și *Cezara.*

Ediția se deschide cu o *Prefață* (p. VIII—XV) în care se prezintă, în linii generale, activitatea lui Eminescu pe tărîm literar și politic. Nuvelele sînt considerate povestiri, cum fac M. Dragomirescu și E. Lovinescu.

Editorul se pronunță împotriva publicării textelor rămase în manuscrise, pe motivul că ar reprezenta ceea ce a rămas „de măturat în atelierul unui artist de geniu". Este invocată în sprijinul acestui punct de vedere autoritatea lui G. Ibrăileanu, unul din cei mai respectați exegeți ai operei eminesciene.

Textele se reproduc după prima apariție.

M. EMINESCU ||—|| SCRIERI LITERARE || Comentate de | D. Murărașu | Doctor în litere || Ediția II-a || Editura Scrisul Românesc S.A. Craiova || **1939.**

LII + 283 p.; Prețul Lei 80.

Editorul face cîteva modificări în studiul introductiv și completează bibliografia cu *Opera lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu, cu trei studii de I. M. Rașcu și unul de I.E. Torouțiu.

Reproduce textele din ediția anterioară.

Scriitorii clasici români — Cugetarea | cu comentarii ||—|| M. EMINESCU ||—|| PROZA LITERARĂ || Publicată — Postumă — Inedită | Cu introducere | note, |indice de nume și glosar | Ediție îngrijită de | Alexandru Colorian || Cugetarea — — Georgescu Delafras || București IV — Strada Popa Nan Nr. 21 || [1]943.

475 p.; Prețul Lei 280; portret pe coperta exterioară.

Cuprinde: *La aniversară, Cezara, Sărmanul Dionis, Archaeus, Întîia sărutare, Moartea Cezarei, Umbra mea, Geniu pustiu, [Toma Nour în Siberia], [Ioan Vestimie], [Moș Iosif], [Vasile Creangă], Aur, mărire și amor, Visul unei nopți de iarnă, [Povestea regelui Tlà], Iconostas și Fragmentarium, Fragment, Poveste indică.*

Unele proze apar cu titluri, care diferă de cele date de comentatorii și editorii anteriori ai operei poetului (*[Toma Nour în ghețurile siberiene]*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, *[Moartea lui Ioan Vestimie]*, *[Avatarii faraonului Tlà]*).

Textele sînt precedate de *Prefață* (p. 7—9), *Prescurtări și semne grafice* (p. 10), *Note introductive* (p. 11—12), *Proza română în epoca modernă* (p. 13—32), *Note pe marginea prozei lui Eminescu* (p. 33—94) : Ideologie și romantism, Natură și decor, Chipuri și caractere, Limba și ortografia ediției. Elemente. Tematică. Influențe. Referințe și sugestii, documentare și analitice. Arta literară ; *Notițe pentru adaosuri* (p. 95—99). După texte urmează : *Indice de nume* (p. 463—465) și *Glosar de cuvinte și de expresii* (p. 469—472).

Ediția tipărește cel mai mare număr de proze literare eminesciene, cunoscute pînă la acea dată și le grupează pe familii de texte, după înrudiri tematice și de conținut. Este cea dintîi încercare de acest fel în editarea prozei eminesciene.

Pagini alese | Serie nouă No. 52 ||—|| M. EMINESCU ||—|| SĂRMANUL DIONIS || Ediție îngrijită | de D. Murărașu || Editura „Cartea Românească", București || [1943].

60 p. ; Prețul Lei 50.

În introducere, *Sărmanul Dionis* (p. 3—7), editorul preia observațiile critice din studiul la edițiile sale anterioare.

Nu se indică textul de bază.

GENIU PUSTIU || Singurul roman || de ||—|| MIHAIL EMINESCU ||—|| Cu o introducere | critică și cu note | de | Ioan Scurtu | Doctor în litere || [1944].

186 p. ; Prețul Lei 100 + 2 ; portret pe coperta exterioară ; pe coperta exterioară finală această prezentare : „*Editura Albatros.* Își face un titlul de glorie din publicarea în ediție populară, la un preț minim, a unicului roman, *Geniu pustiu*, scris de genialul poet Mihail Eminescu.

Geniu pustiu, cu o introducere de profesorul Ion Scurtu este un roman inedit, pe care Editura Albatros l-a redat cititorilor în forma originală, așa după cum nemuritorul Mihail Eminescu l-a avut în manuscris"—

EMINESCU ||—|| PROZA LITERARĂ || Ediție îngrijită | de Eugen Simion | și Flora Șuteu | cu un studiu introductiv | de Eugen Simion || 1964 || Editura pentru literatură.

LXXXII + 397 p. ; Prețul Lei 18.

Cuprinde : Din periodice : *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara;* Din manuscrise : *Geniu pustiu, [Toma Nour în ghețurile siberiene], Umbra mea, [Archaeus], [Avatarii faraonului Tlà], [Fragment], [Ioan Vestimie], Aur, mărire și amor, [La curtea cuconului Vasile Creangă], [Părintele Ermolachie Chisăliță], Visul unei nopți de iarnă, [Moș Iosif], Iconostas și fragmentarium, Întîia sărutare, [Moartea Cezarei], [Poveste indică], Contrapagină.*

În studiul introductiv, *Proza literară a lui Eminescu* (p. V—LXXII) se prezintă aria și tematica acestui sector din activitatea sa și se insistă asupra tipologiei și fundamentului liric. Poetului îi revine meritul de-a fi deschis în literatura noastră drumul prozei filozofice și al celei fantastice.

În *Notă asupra ediției* (p. LXXIII—LXXXII) se prezintă principiile care stau la baza întocmirii ediției și normele de transcriere a textelor.

Note (p. 335—388) ; *Glosar* (p. 391—396).

Este prima ediție științifică a prozei lui Eminescu și ea servește, ca text de bază, în retipăririle ulterioare.

EMINESCU ||—|| PROZĂ LITERARĂ || Postfață de | Eugen Simion | Ilustrații de || Traian Brădean || 1964 || Editura pentru literatură.

349 p. ; Prețul Lei 45.

În *Postfață* (p. 335—345) se reiau considerațiile critice din studiul introductiv la ediția din 1964.

Reproduce textele ediției din 1964.

M. EMINESCU ||—|| GENIU PUSTIU || Proză literară || Ediție îngrijită de | Eugen Simion | și Flora Șuteu | Prefață de | Al. Piru || 1966 || Editura pentru literatură.

XXXVII + 408 p. ; Prețul Lei 5 ; pe coperta exterioară : Biblioteca pentru toți 320.

Proza lui Eminescu este analizată în *Prefață* (p. V—XXVI) din perspectiva dezvoltării literaturii române. Prin „însușirile ei de imaginație și analiză, de retrospecție și introspecție, de patos, ironie și umor, proza artistică eminesciană stă la baza celor mai reprezentative creații ale literaturii române" (p. XXVI).

Tabel cronologic (p. XXVII—XXXVI) de Al. Piru și *Notă* (p. XXXVII) asupra ediției, din partea editurii; *Glosar* (p. 399—405)

Reproduce textele ediției din 1964, cu unele îndreptări de detaliu.

MIHAI EMINESCU ||— || PROZA || Prefață și note | Zoe Dumitrescu-Bușulenga | Text stabilit | Eugen Simion | și | Flora Șuteu || Editura Tineretului || [București, 1967].

309 p. ; Prețul Lei 6 ; pe copertă Lyceum 18.
Cuprinde : *Sărmanul Dionis, Cezara, Geniu pustiu, [Avatarii faraonului Tlà], [Moartea Cezarei].*
Ediția se deschide cu un *Studiu introductiv, Proza lui Eminescu*, cu două secțiuni, *Proza literară* și *Publicistică*. Proza literară este caracterizată ,,lirică și descriptivă'', ,,o proză de idei sociale și filozofice, din cînd în cînd și de analiză a vieții interioare, a subconștientului, a zonelor onirice'' (p. 21).
În *Notă asupra ediției* (p. 39) se arată cuprinsul volumului și principiile de editare a textelor. Cele din urmă sînt reluate din *Notă asupra ediției* la volumul *Geniu pustiu*, apărut în Biblioteca pentru toți în 1966.
Aprecieri critice (p. 300—304) de T. Vianu, G. Călinescu, Al. Piru, E. Simion; *Tabel cronologic* (p. 305—306) și *Bibliografie selectivă* (p. 307—308) de Zoe Dumitrescu-Bușulenga.
Reproduce textele după ediția *Geniu pustiu* din 1966.

MIHAI EMINESCU ||— || GENIU PUSTIU || Proză literară || 1970 || Editura Eminescu.

285 p. ; Prețul lei 6,75 ; pe coperta exterioară : Biblioteca Eminescu.
Cuprinde : *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara, Geniu pustiu, Umbra mea, Avatarii faraonului Tlà, Aur, mărire și amor, Visul unei nopți de iarnă, Iconostas și fragmentarium, Moartea Cezarei.*
Reproduce textele după ediția din 1964.

MIHAI EMINESCU ||— || SĂRMANUL DIONIS | — proză fantastică — | Postfață de | Aurel Martin || Editura Minerva || București — 1970.

255 p. ; Pețul lei 5 ; Arcade.
Cuprinde : *Sărmanul Dionis, Umbra mea, [Archaeus], [Avatarii faraonului Tlà], [Fragmente], [Ioan Vestimie], Iconostas și fragmentarium, [Poveste indică].*
În *Postfață* (p. 219—248) se prezintă aspectele mai caracteristice ale fantasticului în proza eminesciană.
Precizări și indicații bibliografice (p. 249—250) privind bucățile incluse în volum și o selecție (p. 250—251) din bibliografia critică consacrată prozei eminesciene.
Reproduce textele după ediția din 1964.

MIHAI EMINESCU || SĂRMANUL DIONIS || Proză literară | Cu o prefață de Al. Piru || București 1972 || Editura Eminescu.

291 p. ; Prețul Lei 7,25 ; pe coperta exterioară : Biblioteca Eminescu.
Reproduce studiul introductiv din ediția din 1966, iar textele din ediția Mihai Eminescu, *Geniu pustiu*, 1970.

MIHAI EMINESCU ||— || SĂRMANUL DIONIS | — proza fantastică — | Antologie, postfață și bibliografie | de | Aurel Martin | Editura Minerva || București — 1973.

239 p. ; Prețul Lei 5,50 ; pe coperta interioară, verso Ediția a II-a, (Arcade).
Reproduce ediția din 1970.

EMINESCU ||— || PROZA LITERARĂ || Editura Minerva || București || 1975.

325 p. ; Prețul Lei 7,50.
Reproduce textele după ediția din 1964.

MIHAI EMINESCU ||— || PROZĂ || Prefață și note : | Zoe Dumitrescu-Bușulenga | Text stabilit : Eugen Simion și Flora Șuteu (ed. a II-a) || [București] || Editura Albatros || [1976].

281 p. ; Prețul Lei 6 ; pe copertă exterioară portret și titlul colecției : Lyceum 18.
Reproduce ediția din 1967.

SINOPSA MANUSCRISELOR

I. ÎN ORDINEA SUCCESIUNII TEXTELOR ÎN VOLUM

1.	*Umbra mea*	**2255, 184rv — 185rv**
2.	*[Scrisoarea lui Dionis]*	**2255, 295rv — 296r**
3.	*Întîia sărutare*	**2255, 250r — 254r**
4.	*[Cezara]* (variantă parțială)	**2276(II), 43r — 61r, 61v(2286, 64r)** **2286, 62v — 63r** **2255, 255r** **2284, 34v — 42v** **2255, 255r**
	[Moartea Cezarei]	**2284, 34v — 42v**
5.	*Geniu pustiu*	**2255, 21r — 84r, 83v — 84v (21v, 24v, 56v, 65v, 66v)**
6.	*[Însemnări caracterologice]*	**2291, 16rv — 17rv, 18r**
7.	*[„Casele negre ale Bucureștilor...”]*	**2284, 37v**
8.	*[„Față cu aceste ființe*...”]*	**2291, 33rv**
9.	*[„Juni cu corpuri slabe...”]*	**2257, 162v**
10.	*[„Din surîsul său un surîs sînt...”]*	**2255, 199r — 203r(202v)**
11.	*[„Un rîs amar...”]*	**2257, 178r**
12.	*[„Cine a văzut o-nmormîntare-n București?...”]*	**2255, 178r**
13.	*[„Ea era culcată pe patul ei cel alb...”]*	**2255, 180rv**
14.	*[„Trăia într-un orășel supus turcilor...”]*	**2257, 168rv — 169r**
15.	*[„Basmul cel mai fantastic...”]* = *[Toma Nour în gheţurile siberiene]*	**2255, 178rv — 179rv**
16.	*Iconostas și Fragmentarium*	
	[„Pe podelele reci de cărămidă...”]	**2255, 1rv — 3rv**
	[„După această întîmplare minunată...”]	**2255, 3v — 4rv — 5r**
	[„Fondalul acestei scenerii sălbatece...”]	**2255, 5r**
	[„Noaptea era întunecoasă...”]	**2258, 167rv — 168rv**
17.	*[Avatarii faraonului Tlà]*	**2255, 92r — 161r**
18.	*[„O, taci, ce spui că mă iubești, copilă...”]*	**2276(II), 35r — 38r**
19.	*[Poveste indică]*	**2259, 272rv — 273r**
20.	*[Archaeus]*	**2269, 19r — 39r**

21. *[Archaeus]* (variantă parțială)	**2287, 70r – 75r** **2268, 22r – 23r** **2255, 7r** **2262, 42v**
22. *[Moartea lui Ioan Vestimie]*	**2255, 268r – 280r**
23. *Aur, mărire și amor*	**2255, 85r – 91r(86v)**
24. *Aur, mărire și amor* (variantă parțială)	**2257, 93r**
25. *[Falsificatorii de bani]*	**2255, 194rv**
26. *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*	**2255, 188r – 193r (188v, 189v, 194v)**
27. *[Părintele Ermolachie Chisăliță]* (variantă parțială)	**2255, 194r 2290, 46r**
28. *[„S-a-ntîmplat în vremea mea...”]*	**2257, 220r**
29. *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*	**2255, 162r – 167r**
30. *[Moș Iosif]*	**2286, 2r – 5r(3v)**
31. *Visul unei nopți de iarnă*	**2255, 265r – 266r, 242r – 249r**
32. *Contrapagină*	**2255, 206rv – 208rv**
33. *[„Cînd eram încă la Universitate...”]*	**2278, 14r – 15r**
34. *[Istorie miniaturală]*	**2255, 168r – 171r**
35. *[„Șesul nemăsurat...”]*	**2257, 371r**
36. *[„Ea era albă ca zăharul...”]*	**2290, 16v – 17v**
37. *Amalia*	**2255, 259r – 262r**
38. *[Exerciții & Moloz]*	**2257, 81v** **2258, 223r** **2287, 69r** **2257, 126v** **2257, 55v** **2257, 183r** **2290, 77v** **2257, 192v** **2258, 169v** **2255, 416r**

2. ÎN ORDINEA NUMEROTĂRII MANUSCRISELOR

1. **2255,**	**1rv – 3rv**	*[„Pe podelele reci de cărămidă...”]*
	3v – 4rv – 5r	*[„După această întîmplare minunată...”]*
	5r	*[„Fondalul acestei scenerii sălbatece...”]*
	7r	*[Archaeus]* (variantă parțială)
	21r – 84r, 83v – 84v (21v, 24v, 56v, 65v, 66v)	*Geniu pustiu*
	85r – 91r(86v)	*Aur, mărire și amor*
	92r – 161r	*[Avatarii faraonului Tlà]*
	162r – 167r	*[La curtea cuconului Vasile Creangă]*
	168r – 171r	*[Istorie miniaturală]*
	178r	*[„Cine a văzut o-nmormîntare-n București?...”]*
	178rv – 179rv	*[„Basmul cel mai fantastic...”]*
	180rv	*[„Ea era culcată pe patul ei cel alb...”]*
	184rv – 185rv	*Umbra mea*
	188r – 193r(188v, 189v, 194v)	*[Părintele Ermolachie Chisăliță]*

194r	*[Părintele Ermolachie Chisăliță]* (variantă parțială)
194rv	*[Falsificatorii de bani]*
199r — 203r(202v)	*[„Din surîsul său un surîs sînt..."]*
206rv — 208rv	*Contrapagină*
242r — 249r	*Visul unei nopți de iarnă*
250r — 254r	*Întîia sărutare*
255r	*[Cezara]* (variantă parțială)
259r — 262r	*Amalia*
265r — 266r	*Visul unei nopți de iarnă*
268r — 280r	*[Moartea lui Ioan Vestimie]*
295rv — 296r	*[Scrisoarea lui Dionis]* (variantă)
416r	*[Exerciții & Moloz]*
2. 2257,55v	*[Exerciții & Moloz]*
81v	*[Exerciții & Moloz]*
126v	*[Exerciții & Moloz]*
162v	*[„Juni cu corpuri slabe..."]*
186rv—169r	*[„Trăia într-un orășel supus turcilor..."]*
178r	*[„Un rîs amar..."]*
183r	*[Exerciții & Moloz]*
192r	*[Exerciții & Moloz]*
193r	*Aur, mărire și amor* (variantă parțială)
220r	*[„S-a-ntîmplat în vremea mea..."]*
371r	*[„Șesul nemăsurat..."]*
3. 2258, 167rv — 168rv	*[„Noaptea era întunecoasă..."]*
169v	*[Exerciții & Moloz]*
223v	*[Exerciții & Moloz]*
4. 2259, 272rv — 273r	*[Poveste indică]*
5. 2262, 42v	*[Archaeus]* (variantă parțială)
6. 2268, 22r — 23r	*[Archaeus]* (variantă parțială)
7. 2269, 19r — 39r	*[Archaeus]*
8. 2276(II), 35r — 38r	*[„O, taci, ce spui că mă iubești, copilă..."]*
43r — 61r, 61	*[Cezara]* (variantă parțială)
9. 2278, 14r — 15r	*[„Cînd eram încă la Universitate..."]*
10. 2284, 34v — 42v	*[Cezara]* (variantă)
37v	*[„Casele negre ale Bucureștiului..."]*
11. 2286, 2r — 5r(3v)	*[Moș Iosif]*
62v — 63r, 64r	*[Cezara]* (variantă parțială)
12. 2287, 69r	*[Exerciții & Moloz]*
70r — 75r	*[Archaeus]* (variantă parțială)
13. 2290, 16v — 17v	*[„Ea era albă ca zăharul..."]*
46r	*[„Și cine, o, muză, numește..."]*
77v	*[Exerciții & Moloz]*
14. 2291, 16rv — 17rv, 18r	*[Însemnări caracterologice]*

3. ÎN ORDINEA CRONOLOGICĂ

(cifrele din paranteze trimit la poziția din sinopsa I)

1868	*[„Trăia într-un orășel supus turcilor..."]* (14)
	Contrapagină (32)
1868—1870	Texte aferente la *Geniu pustiu* (6—13,15)
	Geniu pustiu (5)
1869—1871	*Umbra mea* (1)
	[Scrisoarea lui Dionis] (2)

1872—1874	*Amalia* (37)
	[,,Ea era albă ca zăharul...”] (36)
	Iconostas și fragmentarium (16)
	[,,O, taci, ce spui că mă iubești, copilă...”] (18)
	[Avatarii faraonului Tlà] (17)
	[Poveste indică], 1873? (19)
	Întîia sărutare (3)
	[Moș Iosif] (30)
	[Archaeus] (variantă parțială) (21)
	[Istorie miniaturală] (34)
1874—1877	*[Cezara]* (variantă parțială) 1875—1876 (4)
	[,,Cînd eram încă la Universitate...”] (33)
	[,,Cerul era atît de alb...”] (24)
	Aur, mărire și amor, 1874? (23)
	[Falsificatorii de bani] (25)
	[,,Și cine, o, muză, numește...”] (27)
	[Părintele Ermolachie Chisăliță] (26)
	[,,S-a-ntîmplat în vremea mea...”] (28)
	[Archaeus] (variantă parțială) **2268, 22r — 23r** (21)
	[Archaeus] 1875? (20)
	[La curtea cuconului Vasile Creangă] post 1875 (29)
	Visul unei nopți de iarnă, 1876/1877 (31)
1878—1880	*[Moartea lui Ioan Vestimie]* (22)
	[,,Șesul nemăsurat...”] (35)

4. LISTA MANUSCRISELOR LUI M. EMINESCU DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Lămuririle cu care însoțim fiecare manuscris sînt, hotărît, mult prea sumare. Ele nu urmăresc să descrie întreg conținutul unui manuscris, ceea ce ar fi nu numai imposibil, dar poate și inutil. Cele cîteva informații vor numai să sugereze constituția originară sau de bibliotecă a manuscrisului, fizionomia de epocă, dacă e unitar, omogen sau miscelaneu (într-un fel, toate manuscrisele sînt miscelanee, deoarece conținutul e divers; am denumit astfel îndeosebi pe cele cu file detașate, alcătuite de altcineva), numărul filelor (numerotația bibliotecii mergînd pe file, numărul paginilor e, așadar, dublu), și unele, cel puțin, din titlurile pieselor fiecărui manuscris.

La cîteva din manuscrisele miscelanee, care au fost alcătuite și legate de Biblioteca Academiei după 1902, cînd i-au fost donate de Titu Maiorescu, am semnalat și existența așa-ziselor submanuscrise (s.ms.), fie confecționate de poet, fie constînd din caiete școlărești, legate laolaltă cu restul, dar formînd o subunitate distinctă. Numărul acestor submanuscrise este, desigur, cu mult mai mare decît apare în această listă.

2254 (ff. 457) — miscelaneu, legat de Academie, de mărimea unei coli. Teatru : *Histrio* de G. Ierwitz (traducere) ; *Mira ; Amor pierdut, viață pierdută ; Andrei Mureșanu ; Bogdan-Dragoș ;* traducerea poemului *Vîrful cu dor* de Carmen Sylva ; *Gogu tatii ;* la fine (ff. 310—446) tratatul de dramaturgie al lui H. Th. Rötscher, *Arta reprezentării dramatice*, tradus aproape în întregime, între 1869—1871.

2255 (ff. 435) — miscelaneu, legat de Academie, de mărimea unei coli. *Isconostas și fragmentarium* (însemnări personale, în chip de jurnal) ; *Geniu pustiu ; Avatarii faraonului Tlà ;* poezii ; *Preot și filosof ;* folclor ; balada *Serdariu ;* însemnări din prezilele îmbolnăvirii.

2256 (ff. 58) — registru comercial, de Iași, cartonat original, de mărimea unei coli mai mici. Poeme : *Diamantul Nordului ; Gemenii, Umbra lui Istrate Dabija-voievod.*

2257 (ff. 451) miscelaneu, legat de Academie.
Note germane ; *Hochzeitlied* de Goethe (traducere) ; chestiuni de limbă ; traducere din *Il principe* de Machiavelli ; *Nașterea albinei* (extras, compilație).

2258 (ff. 263) — miscelaneu, legat de Academie ; mărimea unei coli ; majoritatea filelor de hîrtie bună, pergamentoidă.

Kant, *Critica rațiunii pure,* traducere parțială, 1874 ; aforisme (fragmentarium) ; epigrame ; *Fata-n grădina de aur* (variante).

2259 (ff. 367) — miscelaneu, legat de Academie.

Memento mori ; Gemenii ; Codru și salon ; s. ms. — ele pe care le-am denumit, după numele întîielor poezii : *Elena* și *Marta* etc. s.ms.-ul *Elena* (ff. 1—14v.) : *Elena ; La o artistă ; Serata ; Amicului Filimon Ilia ; Junii corupți ; Resignațiune.* s.ms-ul *Marta* (ff. 15—51v.) : *De ce să mori tu? ; De-aș muri or de-ai muri ; Doi aștri ; Unda spumă ; Prin nopți tăcute ; Cînd privești oglinda mărei ; Mortua est ! ; Cînd... ; Cînd marea... ; Ondina* (fantazie) ; *Replici ; Viața mea fu ziuă ; La o artistă ; Steaua vieții ; Cînd sufletu-mi noaptea... ; E îngerul tău or umbra ta? ; Mureșanu ; Christ ; De-aș avea... ; Îngere palid... ; Cine-i? ; Ector și Andromache ; Locul aripelor ; Nu e steluță ; Din lyra spartă... ; Care-o fi în lume... ; La mormîntul lui Pumnul ; Noaptea potolit și vînăt... ; Horia ; Frumoasă-i... ; Lida ; O călărire-n zori ; Din străinătate ; Venere și Madonă ; Os magna sonaturum* (La Heliade) ; *Cînteeul lăutarului ; Cînd crivățul ; Fragment ; La moartea lui Neamțu.*

2260 (ff. 329) — miscelaneu, legat de Academie.

Urechiada ; Luceafărul (fragmente) ; *Zburat-au anii* (sonet) ; *Scrisoarea II, Sarmis ;* folclor decupat ; *Mușatin și codrul ; Povestea Dochiei și ursitorile ; Caietul anonim* (cf. *Opere,* VI, **1963**, pp. **647**—**679**).

2261 (ff. **337**) miscelaneu, legat de Academie, conținînd multe submanuscrise.

Gemenii ; Scrisoarea II ; Scrisoarea III (creion) ; *Nu voi mormînt bogat ; Albumul* (sonet) ; ***Legenda luceafărului*** (**1882**) (s. ms) ; ***S-a dus amorul...*** și celelalte lieduri cedate *Familiei* (s.ms.) s.ms.-ul *Sonete* (ff. **136**—148), pe lîngă sonete și : *Glossa, Codrul (O, rămîi) ;* s.ms. parlamentar, carnețel confecționat de poet ; s., s. (ff. **53**—**62**), caiet școlăresc de la Socec.

2262 (ff. 217) — miscelaneu, legat de Academie, de mărimea unei coli. *Amorul unei marmure ; Basmul ce i l-aș spune ei ; Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci ! ; Basmul lui Arghir ;* colecție de folclor ; *Cărțile* (Shakespeare) ; *Strigoii ; Călin ; Și oare tot n-ați înțeles...*

2263 (ff. 79) — caiet solid, legătură originală în pînză, bună hîrtie velină. Note istorice contemporane, poate, cu traducerea *Fragmentelor* Hurmuzachi.

Tabla de materii proprie : *Comitatul Unedoarei* (p. 1) ; *Sinoptica* (p. 2) ; *Uniad Ioan* (p. 3) ; *Uniad Matei* (p. 5) ; *Polonia* (p. 6) ; *Timur-Lenk* (p. 11) ; *Ungaria istorică* (p. **12**) ; *Ungaria geografică* (p. 15) ; *Scanderbeg* (p. 17) ; *Osmanii* (p. **20**) ; *Transilvania* (p. 27) ; *Făgăraș, Maramureș* (p. 28) etc. ; tăietură dintr-un ziar a unui studiu istoric despre Hunedoara, povestea corbului din sigiliul Țării Românești, tendințe de maghiarizare (pp. **36** și urm.).

2264 (ff. 438) — miscelaneu, legat de Academie.

Articole politice (ciorne și texte de tipar) ; tăietura unui lung studiu financiar dintr-o gazetă, intitulat *Creditul mobiliar și jocul la bursă.* S-au legat și foile de titlu ale unor cărți : Frédéric Damé, *Arta în timpul războiului.* Schițe pentru schițe. Carol Göbl, **1879** ; Ioan Alexandru Sturdza, *Elemente de studiu pentru facerea legii de responsabilitate ministerială,* culese de..., București (restul acoperit de legător) și o foaie volantă cu membrii fondatori ai ziarului *Timpul.*

2265 (ff. **305**) — miscelaneu, file detașate, legate de Academie. Dicționar de rime.

La f. 151, în grupa de rime : *scump, rump, irump, corump* urmează rime sugerate de conflictul cu Dimitrie Petrino, bardul Bucovinei : *Du Czernowitzer Lump* etc. (cf. *Opere,* V, p. **332**, la capitolul *Petrinotae).*

2266 (ff. **163**) — caiet original, cartonat, librăria universală „Leon Alcalay". *Linguistică I* (pe eticheta copertei) ; exerciții eleno-latine pentru traducerea *Iliadei ;* la p. **163** : *Legenda luceafărului* (titlu) și pe aceeași filă : prințul Știrbei, T.

M[aiorescu] (ecouri, desigur, ale lecturii *Luceafărului*, ici și colo — cf. T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, passim, și *Opere*, II, capitol respectiv).

2267 (ff. 164) — caiet original, cartonat, librăria universală ,,Leon Alcalay". *Fiziografie II*. Considerații asupra puterilor naturii nevietuitoare. Fizică (căldură, lumină).
Versuri : *De ce regina nopților* etc. (preludii pentru *La steaua)*.

2268 (ff. 57) — caiet original, cartonat, cu dublă numerotație a filelor. *Călin* (poem original de inspirație folclorică, cca 1874) ; *Gemenii ; Afară-i toamnă, Oricîte stele . . .* (sonete) ; *Minte și inimă* (postumă).

2269 (ff. 78) — caiet, legat în pînză, original.
Gramatică. Însemnări istorice. Poezii : *Lasă-ți lumea . . .*, *Azi e zi întîi de mai ; Femeia ?. . . măr de ceartă.*

2270 (ff. 163) — caiet original, cartonat, librăria universală ,,Leon Alcalay". *Fiziografie I* (din tabla de materii, proprie :) *Magnetism, Energie, Electricitate, Transport, Muncă, Teoria mecanicei, Sporul populațiunii, Principiul conservației muncii, Tabele sinoptice* (goți, huni etc.) ; Versuri : *La steaua, Ștefan cel Mare* (schițe de imn) etc.

2271 (ff. 120)—caiet original, cartonat.
Dicționar de rime.

2272 (ff. 121) — caiet original, cartonat.
Dicționar de rime.

2273 (ff. 71) — caiet original, cartonat.
Dicționar de rime.

2274 (ff. 101) — caiet original, cartonat.
Dicționar de rime.

2275 (ff. 175) — caiet original, cartonat.
Bogdan-Dragoș (teatru) ; paremiologie (extrase din Iordache Golescu, cf. *Opere*, VI, pp. 363 și urm. și p. 627).

2275^{B} (ff. 100) — caiet original, cartonat.
Însemnări pedagogice și revizorale, *Luceafărul* (versiune antepenultimă, integrală) ; vezi în acest volum facsimilul respectiv și glosa referitoare la Kunisch și la sensul alegoric al poemului.

2276^{I} (ff. 343) — compact caiet dictando, fără coperte, legat de Academie. Exerciții lingvistice ; *Povestea Dochiei și ursitorile ; Apari să dai lumină ; Scrisoarea I ; Luceafărul* (fragmente) ; lirică populară etc.

2276^{II} (ff. 68) — caiet original, cartonat.
Însemnări germane ; *Über S. u G. der Egypter*, 12/6 [1873] (cursuri universitare) ; *Glosă ; Melancolie ; M-ai chinuit atîta cu vorbe de iubire ; Cosmogonie der Inder* (text german) etc.

2277 (ff. 144) — caiet original, cartonat.
Însemnări botanice (caropifila, plantă de făcut de dragoste etc.) ; încercări dramatice *(Alexandru-vodă)* ; prozodie și metrică ; *Odă* (în metru antic) ; traduceri din Horațiu *(Ad Mercurium* etc.) ; *Luceafărul* (versiune necompletă) etc.

2278 (ff. 83) — caiet, legătură originală în pînză, bună hîrtie velină, crem. Exerciții de gramatică latină ; lexic latin cu echivalenți germani ; poezii : *Icoană și privaz ; Scrisoarea I (Ciudat izvod e omul . . .) ; Sonet satiric* (anti-Ureche) ; *Vasile — finul lui Dumnezeu* (basm în proză) etc.

2279 (ff. 117) — caiet de București, legătură originală în pînză. *Poezii : Atît de fragedă . . . ; Afară-i toamnă* (sonet) ; *Glossă ; Freamăt de codru ; Te duci . . . ; Stau în cerdacul tău . . .* (sonet) *De cîte ori, iubito . . . ; Răsărit de lună* etc.

2280 (ff. 35) — caiet original, de Berlin, cartonat ; pe etichetă : *Diarium*. Însemnări germane : *Über die Prinzipien der hegelschen Philosophie*, 3/5 [18] 73 ; *Frumoasa lumii* (fragment versificat) ; *Codru și salon* (fragmente) ; *Codrule, Măria Ta ; Gemenii* (fragment) etc.

2281 (ff. 144) — original, de Berlin, cartonat. *Fata-n grădina de aur* (1874) ; *Miron și frumoasa fără corp; Mănușa*, traducere din Schiller, 1881 ; *Antropomorfism* (1874) ; *Iubind în taină...* (sonet) etc.

2282 (ff. 147) — caiet de București, original, fără coperte. *Cîntece de lume ;* ciclul celor *V Scrisori ; Glossă ;* traduceri din Horațiu ; *Odă (în metru antic)* etc.

2283 (ff. 155) — caiet original, dictando liniat, de Iași, cartonat. Pe versoul primei coperte : varianțiuni anagramatice pe tema Acinorev = Veronica (cf. *Opere*, V, 1958, p. 658) ; apoi : *Minegmii*, transcrierea piesei de teatru — tradusă în primele decenii ale sec. al XIX-lea de Al. Beldiman — cca 1875 ; *Călin ; Dezgust ; Nunta lui Brigbelu (Gemenii) ; Mureșanu* (poem dramatic) etc.

2284 (ff. 67) — original, cartonat (Viena-Berlin), hîrtie bună. *Lirică populară ; Plugușorul ;* basme în proză *(Călin, Frumoasa lumii* etc.) ; *Memento mori* (fragmente) ; *În căutarea Șeherezadei ; Am pus sofa la fereastră* etc.

2285 (ff. 185) — original, legat în pînză (Viena-Berlin). Note germane (pp. 1–91v) ; *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie ; Diamantul Nordului ; Un roman (Codru și salon) ;* (ff. 142) — fine : note germane; bibliografie : *Werke über Culturgeschichte ; Geschichte der Philosophie.*

2286 (ff. 98) — original, legat în pînză (Viena-Berlin). *Pustnicul* (postumă) ; însemnări germane (ff. 39–49) ; Hegel ; elegia *La moartea lui Eliade* (1872) ; note de drept ; *Planul* lui Decebal, punctaj pe cînturi.

2287 (ff. 95) — original, legat în pînză (Viena-Berlin). Însemnări germane (nume de profesori : Lepsius, Zeller, Helmholtz) ; *Fragmentarium ;* Epigrame (Pfeffet) ; *Cum oceànu-ntărîtat... ; Veneția ; Maria Tudor* (sonete) etc.

2288 (ff. 50) — carnețel, original, bună hîrtie liniată. Însemnări revizorale, 1875 ; *Luceafărul* (fragment).

2289 (ff. 89) — carnețel original ; coperta de la început lipsă. Crîmpei de vocabular german-latin-român filozofic ; *Petrinotae*, versuri împotriva lui Dimitrie Petrino ; *Despărțirea a doi iubiți* (folclor) ; *Minte și inimă* etc.

2290 (ff. 89) — carnețel, original, legat în pînză, Viena-Berlin. *Demonism ; Odin și Poetul (Ei cer să cînt...) ; Iubitei ; Înger și demon* (fragmente) ; *Furtuna, copila de crai (Ecò) ; Melancolie ; Moarte, tu îmi pari... (Scrisoarea I) ;* însemnări germane etc.

2291 (ff. 72) — carnețel original, carton suplu. Însemnări studențești germane ; bibliografie germană ; concepte de scrisori (către Iacob Negruzzi) ; extrase din poeți germani (Platen etc.) ; *Amintiri din copilărie* (Cernăuți) etc.

2292 (ff. 59) — carnețel original, cartonat. Material autobiografic din perioada sănătății incerte, 1883 ; inginerul Simțion ; inscripția de pe piatra de mormînt a mamei sale, compusă de Eminescu ; obsesia cabalei : „Să nu uit termometrul" (p. 20v) etc.

2306 (ff. 170) — registru comercial, mărimea unei coli, de Iași, în pînză. Însemnări revizorale, cca 1875 ; colecție de irmoase : *Rugăciunea unui Dac ; Minte și inimă* etc.

2307 (ff. 84) — registru comercial, de Iași, cartonat. Extrase din Oxenstiern ; *Vedenie, ce au văzut un schimnic Varlaam de la mînăstirea Secului...*, 1821 (cf. ed. Emil Vîrtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, extras din *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, Ed. Academiei

R.P.R., 1957 ; v. și *Opere*, VI, p. 624) ; *Întrebările Bucovinei* ; gramatică slavă ; paremiologie (extrase din Iordache Golescu) etc.

2308 (ff. 166) — registru comercial, de Iași, cartonat, deteriorat. Material pentru *Dicționar de rime ;* irmoase ; balade : *Serdariu, Doncilă* etc.

3215 (ff. 54) — caiet cu còpii de piese de teatru din repertoriul trupei Iorgu Caragiale, frumos caligrafiate de Eminescu. Cerneala, la origine violetă, decolorată. La finele fiecărei piese iscălitura poetului. În distribuția rolurilor scrisul lui Iorgu Caragiale.

Cuprinde : *Zmeul nopții.* Comedie într-un act de Hippolite Lucas, tradusă de P. I. Georgescu. Ulterior, cu alt scris titlul barat și înlocuit cu : *Un dulce sărutat.*

Margot contesa. Vodevil într-un act tradus din franțuzește de T. Profiriu.

O palmă sau Voinicos dar fricos. Comedie într-un act, tradusă de D. Porfiriu (De la teatrul francez Palais Royal). Pe fila 54 v., albă, sufleorul I. Nicu notează : 1873, iunie 12, Tîrgu-vestei și un aforism, defectuos redactat : *Nihil regula sine exceptia.*

4850 (ff. 64) — legătură particulară.

Corespondență : 18 còpii de scrisori de la Veronica Micle către Eminescu (1877—1880) ; scrisori Eminescu către T. Maiorescu, I. A. Samurcaș, V. Burlă (1871—1885) ; către Vlahuță (1887) ; acte (1864—1865) etc.

1829 — ms. Miron Pompiliu, *Limba română*, caiet de cursuri autograf, cu dublă numerotație : a lui Miron Pompiliu pe pagini ; a Bibliotecii Academiei pe file.

Înlăuntrul manuscrisului (între 137—164 cu numerotația bibliotecii sau 271—326 cu numerotația lui Miron Pompiliu) se află legat un caiet școlăresc (*Text pentru... J. D. Maugusu,* Iași), în ale cărții file 138—141 sînt cîteva pagini caligrafice, cu cerneală violetă, din compilațiile de fiziografie, despre *Pămîntul ca planet, mișcările lui,* ce a aparținut lui Eminescu.

PROZELE ANTUME

SĂRMANUL DIONIS

NOVELĂ

.....și tot astfel, dacă închid un ochi văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi. De aș avea trei ochi aș vedea-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș avea cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus*, înmiit de mare — acelaș lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare. Și obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sînt mai mici ; cu amîndoi — mai mari ; cît de mari sînt ele absolut ? Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem ? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, și nu aude fiecare sunet într-alt fel — și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede așa, altul altfel, îi *unește* în înțelegere. — Limba ? — Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, acelaș rămîind, o aude într-un fel.

Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea ? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată ? Și iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, seculii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, și în aceste clipite oamenii ar lucra tot atîta și ar cugeta tot atîta ca în evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atît de lungi ca pentru noi ai noștri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie — și toate acestea, toate, ar fi — tot astfel ca și azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu esistă nici timp, nici spațiu — ele sînt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sîmbure de ghindă, și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sînt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni, atuncea în adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putea trăi aievea în trecut și am putea locui lumea stelelor și a soarelui. Păcat că știința necromanției și acea a astrologiei s-au pierdut — cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privință ! Dacă lumea este un vis — de ce n-am putea să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi ? Nu e adevărat că esistă un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră — cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, esistă și lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil ? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispozițiunii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spațiu și timp, cît infinit ! Dac-aș putea și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pîn' în aceea fază a emanațiunii lui care se numește epoca lui Alexandru cel Bun de esemplu... și cu toate acestea. . . . .

. . . .

Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap și va fi întrebat — prin mintea cărui muritor treceau acestea idei? Esistența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat[1] într-o căciulă de miel. Era noapte și ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strîmte și noroioase ce trec prin noianul de case mici și rău zidite din care consistă partea cea mare a capitalei României, și prin bălțile de noroi ce împroșcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau niște ciubote mari cărora nu le-ar fi pasat nici de potop, cu atît mai vîrtos că aveau turetci care îngropau în ele pantalonii individului conținut îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat, și te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie — hainele lui ude — sau metafizica. De prin crîșme și prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici pe colo trecea cîte un romanțios fluierînd ; cîte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu pereții și cu vîntul ; cîte-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele nordice... Dintr-o crîșmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite și razele pătrunseră prin ușă și-i loviră fața. Nu era un cap urît acela a lui Dionis. Fața era de acea dulceață vînătă albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor — un zîmbet fin și cu toate astea atît de inocent trecu peste fața lui la spectacolul ce-l privea. — Ce era adică : Un băiet de țigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg și într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi și care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuș ce rămăsese în cîteva fire de păr și, cu degetele uscate, pișca[2] niște coarde false care țîrliau nervos, iară împrejuru-i frămînta pămîntul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împluți cu paie. Oricît de neplăcut să fi fost spectaculul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele. El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicîndu-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tînărului meu. Părul numai cam pre lung curgea în vițe pînă pe spate, dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. Își puse în cui paltonul ud și, la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă cîteodată atît de bine băieților, pentrucă seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil. Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino și de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit și adesea surîdea. Surîsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, și totuși de o profundă melancolie. Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor ; el era orfan, o esistență — cum sînt multe la noi — fără de speranță și, afară de aceea, determinat prin naștere la nepozitivism. În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere — și cu-n asemenea cap omul nu ajunge departe — și mai cu seamă cel sărac — și Dionis era un băiet sarac. Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sarac. Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață-l așteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe

---

(UM = *Umbra mea*, GP = *Geniu pustiu*, SP = *Sărmanul poet*, versiunea autografă a *Cugetărilor sărmanului Dionis*, PL 1964 = M. Eminescu, *Proză literară*, București, Editura pentru literatură, 1964)

[1] CL : înfundată [2] CL : mișca

apucate, singur... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis? Era minune că devenea superstițios? Adesa își închipuise el însuși cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a realității", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă — neiubit și neurît de cineva, se va stinge asemenea unei scîntei după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjinit din arhiva unei cancelarii, și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei — asta era toată viața lui. Cine-ntreabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăcea să îmble frumos îmbracat, cum sînt întrebați atîția copii — dacă și el ar dori — să iubească? Să iubească — ideea aceasta îi strîngea adesea inima. Cum ar fi știut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mîni, cum s-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei! Adesa și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur — căci toate idealele sînt blonde — și parcă simțea mînuțele-i calde și înguste în mîinile lui, și parcă-i topea ochii sărutîndu-i, și parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o... vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dizordine, ținînd cărțile într-o mînă ce tremura, pleznind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte — semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă și cu mînile unite pe spate, c-o țigară lungă în gură a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita — dracu știe, cu interes ori așa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski [1] atîrnat în afumatul părete. Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumei, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oară a nopții. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă și rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înalțau ochii de fereastă spartă [2] a unei case veche a cărei streșină de șindrilă era putredă și acoperită c-un mușchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt și numai într-o țîțînă, treptele erau putrede și negre — pe ici pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu prin hățișul grădinei și prin zaplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spațioasă și goală. Păreții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinele lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte painjenii își esercitau tăcuta și pacinica lor industrie; într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; păreții posomorîți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pînzele de painjin străluceau vioi în lună și deasupra cărților dorminde în colț se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă ca

---

1. CL : Diebicz-Zolalkanski 2. CL : se inalța cu ochii de fereasta spartă

taiată-n marmură și cu niște ochi albastri mari sub mari sprîncene și gene lungi negre[1]. Ochii cei albastri [2] ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin, încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mînile cele dulci, mici, albe, trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adîncime nespusă, fruntea ăscată și femeiește-mică, părul undoind, cam prè lung — te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret care sub lumina plină a lunei părea viu, ochii lui erau plini de o superstițioasă nerozie, el șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi : ,,Bună sară, papà !'', umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn — el s-apropie și sărută mîinile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vînăt. Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai esista, ar fi dorit ca etern să ție astă noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunei, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasa, dar atît de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui, atîta formă avea pustiita, sărmana lui viață — un portret !... Da, era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său ; de acel copil cine știe cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va avea sfîrșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru — o deschise — o ceti — o rupse bucăți și cu ea mintea sa... o copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucățile rupte. El muri în spitalul de alienați... palid, mut pînă-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.

Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mînilor ei — mîni delicate de doamnă — fața ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blîndețã aveau numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoși ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papà ! zicea el surîzînd și mumă-sa, auzindu-l, își ștergea într-ascuns lacrimele ei.

— Ochii ? nu-i așa Dionis — ochii !

— Da, mamă !

— Acești ochi ! ... O dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrodată în viața ta ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vînătă stea a dimineței, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cît era de frumos acest copil și ce tînăr a murit ! Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă, două, numai două stele vinete... Ș-apoi îl lua în brațele ei, îl dezmierda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era *el* întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel — îl iubea așa de mult ! Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil. Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul ei, ea trase mîna copilului ș-o ascunse în sîn, lîngă inimă, s-o încălzească — un simbol al vieței ei întregi !

De-atunce fizionomia, surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeță care îl făcea atît de interesant — și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuși nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumă-sa — cum l-ar fi putut iubi pe *el*, atît de singur, atît de sărac, atît de fără viitor ! Nu-și are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine ? Cum trăiesc voi și muri, de nimene plîns, de nimene iubit.

Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii — casa se întunecă — și nu se mai văzu nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

---

[1] *cf.* GP (**2255, 27r**) : și lungi gene negre [2] CL : albăstrii, *ajustare a grafiei autografe* albastrii, *curentă la Eminescu*

Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei luminări de său băgate în gîtul unui clondir ce ținea loc de sfeșnic. Ce vizunie[1] — și aici, aici petrecea el vara și iarna. Iarna, de gerul cel amarnic, trăznea grinda în odaie, crîșcau lemnele și pietrele, vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjinea ochii. Surtucul lui pe[2] lîngă acestea era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că și vîntul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura cînd îl vedeau... Și-n asemene momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cumcă el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist? Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de samă că gîndirile lui adesa se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate, și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice...

Ah! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună
Și mucoasa lumînare sfîrîind săul și-l arde
Și-n această sărăcie te inspiră, cîntă barde —
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă
Cu himere!... Dar de unde? Scîrție de vînt fereasta,
În pod miaună motanii — la curcani vînătă-i creasta
Și cu pasuri melancolici meditînd umblă-n[3] ogradă.

Uh! ce frig... îmi văd suflarea — și căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă
Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sînt un șoarec Doamne — măcar totuși are blană —
Mi-aș mînca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat borta-n părete și nevasta — o icoană.

Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen
Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele!
Greu li-i de mindir de paie și apoi din biata-mi piele
Nici că au ce să mai sugă. — Într-un roi mai de un stînjen

Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă!
Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește;
Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește?
Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig — Iată pe mînă cum codește-un negru purec
Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul.
Pripășit la vro femeie, știu că ar vedea pe dracul —
Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „îns!" la ce să-l purec?

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. Măi motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic;
De-ar fi-n lume-un sat[4] de mîțe, zău! că-n el te-aș pune vornic,
Ca să știi și tu odată boieria ce-i, sărmane!

---

1. CL: viziune 2. CL: de 3. *cf.* SP **(2290, 63r)**: îmblă 4. CL: stat, *cf.* SP **(2284, 17r)**: sat și *Călin nebunul* 43–44 (OPERE VI, p. 24): Dar în satu cela-n care ședea împăratul dornic / Era și un om de samă, un fruntaș... fusese vornic; *Perpessicius, care acceptă în* OPERE I, p. 48/7 stat *din* CL, *notează totuși* (p. 332): „Botez era îndreptățit să presupună că *stat de mîțe* din Convorbiri putea să fie o greșeală de tipar. *Vornic* și *boierie* cer mai curînd *sat de mîțe*"

Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și toarce-ntr-una ?
Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fantazie?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, or în pod în găvăună ?

De-ar fi-n lume numai mîțe — tot poet aș fi ? Tot una :
Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
Ziua tologit în soare pîndind cozile de șoaric [1]
Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizînd [2] duios la lună.

Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman !
În prelegeri populare idealele le apăr
Și junimei generoase, domnișoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan.

Sau ca popă, colo-n templul închinat ființei care
După chip ș-asemănare a creat mîțescul neam,
Aș striga : o motănime ! motănime ! Vai... Haram
De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.

Ah ! Sînt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte
Ce destinul motănimei îl desfășură-nainte !
Ah ! atei, nu temeți [3] iadul ș-a lui Duhuri — liliecii ?

Anathema sit ! — Vă [4] scuipe oricare motan de treabă,
Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară ?
O motani fără de suflet ! — La sgîriet el v-a dat ghiară
Și la tors v-a dat mustețe — vreți să-l pipăiți cu laba ?

Îi ! că în clondir se stinge căpețelul de lumină !
Moșule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat ?
Să visăm favori și aur, tu-n cotlon și eu în pat.
De-aș putea să dorm încalea. — Somn, a gîndului odină,

O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e tot una
De-oi petrece-ncă cu mîțe și cu pureci și cu luna,
Ori de nu — cui ce-i aduce ? Poezie — sărăcie !

Dar în astă sară Dionis era vesel fără să știe de ce. La căpițelul de lumînare ce sta în gîtul garafei cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii — un manuscript de zodii. El era un ateist superstițios — și sînt mulți de aceștia. Inițialele acestei cărți cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris și latinește : ,,architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium" — învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu — de pe grecie pe românie tîlcuită cu adăugire a înrîurinței zodiilor asupra vieței omenești. Și cu o dedicațiune : ,,celui întru ființa sa nemărginit, întru [5] fapturile mînurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită." Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe încunjurate de sentința : ,,Director coeli vigilat noctesque

---

1. CL : șoarec, *cf.* SP **(2284. 18v)** : șoaric 2. CL : hemizînd, *cf.* SP **(2284, 18v)** : heinizînd 3. CL : nu tem ei, *cf.* SP **(2284, 19v)** : nu temeți 4. CL : Să-l *cf.* SP **(2284, 19v)** : Anathema — surzi vi-s ochii, oarbă e urechea voastră ; *textul s-a corupt în trecerea de la o versiune la alta* 5. CL : întru ; *considerăm, împreună cu* PL 1964, *că* fapturile *este pluralul mai vechi de la* fapt *(deci accentuat pe prima silabă)*

diesque, qui sistit fixas horas terrigenae." Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă, în urmă multe tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lasa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfîrșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă doamne simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința. Aurul de pe spata legăturei de piele se ștersese pe alocurea și licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mîni, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, pînă ce căpețelul de lumină începu a agoniza fumegînd. Se stinse. El își apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise și, la lumina cea palidă a lunei, el întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau, atît de multe încît părea un ghem de fire roș sau un painjiniș zugrăvit cu sînge. Apoi își ridică ochii și privi visînd în fața cea blîndă a lunei — ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sînt o mie de ceruri[1], părea că presupusa lor ființă transpare prin albastra-i adîncime... Cine știe — gîndi Dionis — dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.

În fața locuinței lui Dionis se ridica o casă albă și frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir și un tînăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, pare că parfumată, fantastică. El își închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine[2] murinde. E miază-noapte. Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mînile unite, care cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare : rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii și văzu prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată într-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subțiri, lungi și dulci clapele unui piano sonor și acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce și moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare espirase[3] asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia. Închise iar ochii pînă ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint și juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strîngînd ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric, n-a mai văzut nimic, ci auzea dispărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult și el, cu totul în prada impresiunii sale, ținea încă ochii strîns închiși. Cînd se deșteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blond[4] și văratic, iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă și împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da — repetă el încet ideea lui fixă — — sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul". Privi din nou la painjinișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse — mai întîi i se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni care, pe cînd era mic, îi[5] povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea[6] lor viață în palate de cristal — și pare c-a fost ieri, ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cuminția trecutului, la acele vești din bătrîni. El nu se mai îndoia... de o mînă nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur și samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mării în curtea Domniei — dar toate erau încă amestecate.

---

1. CL : cercuri ; *emendarea îi aparține lui Traian Costa* (LR, XVIII, 1969 nr. 6, p. 569) 2. *cf.* GP **(2255, 29r)** : vergine 3. CL : respirase, *cf.* GP **(2255, 29r)** : espirase 4. CL : blînd, *cf.* GP **(2255, 29r)** : blond ; iar mai jos lui : o noapte văratică cu aerul blond îi corespunde în GP **(2255, 29r)** : Aerul era blond și văratec 5. CL și, *cf.* GP **(2255, 29r)** : îmi *(acolo se narează însă la persoana întîi)* 6. CL : limpede a, *cf.* GP **(2255, 32r)** : senina

Şi liniile semnului astrologic se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic. Tot mai mare şi mai mare devenea painjinul.

— Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărţii.

— Alexandru cel Bun ! putu el şopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi stringea sufletul şi... încet, încet painjinişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o cîmpie cosită, fînul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adînc, nouri de jăratic şi aur umpleau cu oştirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile rîurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara chemînd la vecernie, şi el ? — el — ce îmbrăcăminte ciudată ! O rasă de şiac, un comanac negru — în mîna lui cartea astrologică. Şi ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atît de firesc că s-a trezit în această lume. Ştia sigur cum că venise în cîmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viaţa cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat — el visase ! „Ah ! gîndi el — cartea mea mi-a făcut şotia asta, în urma cetirei ei am visat atîtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuşi străină, alta"... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alţi oameni ! Ciudat ! „Ah meştere Ruben, zise el zîmbind — cartea ta într-adevăr minunată este !... numai de n-ar ameţi mintea ; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaş suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor. Bine zici cumcă în sufletul nostru este timpul şi spaţiul cel nemărginit şi nu ne lipseşte decît varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă ş-am fost tras de-o mînă nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Cîţi oameni sînt într-un singur om? Tot atîţia cîte stele sînt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopţii. Şi dac-ai mări acea picătură, să te poţi uita în adîncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare — o lume, fiecare cu ţări şi popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare. Ce adînc e evreul acesta" ! — gîndi el în sine despre dascalul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mînă. Departe, munţii cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi şi plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adînc albastru ; prin ei munţii ridicau adîncuri şi coaste-n risipă, stanuri negre şi trunchete despicau pe ici pe colo negurile şi un brad se înălţa singur şi detunat pe-un vîrf de munte în faţa soarelui ce apunea. Cînd soarele intră în nouri, ei părură roşii şi vineţi, tiviţi cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, şi numai din cînd în cînd, sfîşiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creţi vineţi, soarele cădea la vale şi părea [1] pe vîrful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munţilor şi făcea ca ei să-şi aprindă jăratecul de argint al frunţilor lor — pînă ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru şi nalt, zugrăvindu-şi în aerul albastru marginile lui tivite cu roşaţă. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului şi tremură voluptos în aerul moale şi clar al serei şi armonia cîmpenească împle sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunei.

Prin lumea rumănă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a firei, plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor, casele frumos văruite, cu streşine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El îşi grăbi paşii, pînă ce intră în tîrg. O uliţă strîmtă, cu case vechi şi hîrbuite a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos, aşa încît jumătatea catului de sus să răzima pe stîlpi de lemn şi numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde ; iar în cerdacuri şed bătrînii vorbind de ale lor ; fetele tinere ivesc feţele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna răvarsă cîte-o dungă lungă şi îngustă în umbra uliţei, pe ici pe colo trece cîte-un om şuierînd — încet, încet uliţele adorm, obloanele se-nchid, lumînările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, şi călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile şi întunecoasele uliţe.

---

[1] CL : pare-că

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperămînt ţuguit, păreţii erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntînele şi orice tencuială căzuse de pe ele, încît părea o bucată din ruina unei cetăţui. Obloanele erau mult mai largi decît ferestrele cele înguste, şi la un cerdac ţinut în aer de stîlpi de zid în patru muchi duceau dint-o latură nişte scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregei înălţimi a casei. Nici un copaci, nici un acaret pe lîngă casă ; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună şi numai o fîntînă îşi mişca gemînd cumpăna ei în vînt. El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.

— Cine-i ? întrebă un glas adînc, dar liniştit.

— Eu, Dan. Uşa se deschise şi drept în faţa lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avea un fes mic, asemenea iarmurcei judoveşti. El întinse călugărului mîna şi-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, crane de oameni şi păseri împăiete pe poliţele din părete, un pat şi o masă pline cu pergamente şi hîrtii ; iar în atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roşie, galbenă şi somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumuseţă. O frunte naltă, pleşuvă, încreţită de gîndiri, ochii suri, boltiţi adînc în capul cel înţelept, şi barba lungă, care curgea de sub adîncii umeri ai obrazului pînă pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înţelept din vechime. Arătarea lui era liniştită — dar nu blîndă ; numai în împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceaţă amărîtă de îndoieli. El este un evreu învăţat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputînd fi învăţător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtăşeşte toate îndoielele, dar şi toate descoperirile lui tăinuite. Înţeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la faţa visătoare a lui Dan.

— Ei ?

— Pe deplin aşa cum mi-ai spus-o, dascăle — zise Dan — azi sînt încredinţat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îţi spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiţi în mine — unul, călugărul Dan, care vorbeşte cu tine şi trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

— În şir, răspunse [1] Ruben, poţi să te pui în viaţa tuturor inşilor care au pricinuit fiinţa ta şi a tuturor a căror fiinţă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simţire întunecată pentru păstrarea şi mărirea neamului lor. Sînt tot ei cei care renasc în strănepoţi... Şi asta-i deosebirea între D-zeu şi om. Omul are-n el numai [în] [2] şir fiinţa altor oameni viitori şi trecuţi. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut ; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăşi, cu tot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuşi, ori asemenea roţii ce deodată cuprinde toate spiţele, ce se-ntorc vecinic. Şi sufletul nostru are vecinicie-n sine — dar numai bucată cu bucată. Închipuieşte-ţi că pe o roată mişcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învîrtindu-se, dar numai în şir, pe cînd roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sînt încredinţat, dascăle, în privinţa vremei, dar nemărginirea — spaţiul ?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată poţi fi în orice loc dorit, pe care n-o poţi părăsi neîmplută. Ştii că în puterea unei legi : Nu este spaţiu deşert. Dar este un mijloc pentru a scapa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un șir nesfîrșit de oameni. Din acest șir lasă pe unul să-ți ție locul pe cîtă vreme vei lipsi din el. Se înțelege că acesta nu va putea fi întreg căci, întreg fiind, ți-ar nega existența ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot șirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine, în orice moment — îl vezi, deși nu-l poți prinde cu mîna — este umbra ta. Pe o vreme vă puteți schimba firile — tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea vecinică, și, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voințele ți se realizează după gîndirea ta... se-nțelege, împlinind formulele, căci formulele sînt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumei, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.

---

[1] CL : răspunde [2] *omis în* CL, *cf. ceva mai jos* : dar numai în şir

— Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?

— Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu de nu te știam vrednic și adînc? Tu ești ca o vioară în care sînt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră, și mîna ce te va trezi înăuntrul tău sînt eu.

— Dacă în această sară aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea...?

— Vei putea-o.... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfîrșit în adîncimea[1] lui. Pe fila a șeptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta. Și tot la a șeptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna; căci, în spații dorite, ziua va fi secol, și cînd te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă ușor îl vei găsi — numai poate el nu te va cunoaște, poate va fi pierdut tainele învățăturei lui și va fi om ca toți oamenii.

Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos; cînd umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune ce trebuie să faci; cînd te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor și în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, cetind-o în șir, rămîne neînțeleasă.... dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a șeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, și se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba și umbra... ea nu știe nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi pleznit în minte această obscură idee și de atuncea a căzut. De ți-ar veni în minte să știi, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău, și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neștiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sînt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben își netezi încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă și înțeleaptă. Dan îi sărută mîna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al luminărei și se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amîndoi se sculară și Dan s-aruncă la gîtul lui, plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieși Dan, îndată ce coborîse scările cu cartea subsuori și ridicînd cu mîna lunga poală a rasei de șiac... casa se prefăcu într-o peșteră cu pereții negri ca cerneala, lumînarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărțile în beșici mari de steclă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos și vioriu draci mici spînzurați de coarne, care zupăiau din piciorușe. Ruben însuși se zbîrci, barba-i deveni lățoasă și-n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca jăratic, nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciotur de copac și, scărpinîndu-se în capul lățos și cornut, începu a rîde hîd și strîmbîndu-se: hîhî! zise, încă un suflet nimicit cu totul! Dracii se strîmbau rîzînd în beșicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.

— Mult a trebuit pîn l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrșit... hîhî... totuși... totuși... are să-l nimicească bătrînul meu dușamn. I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoare cărţii?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...

---

[1] CL: adîncirea

Dan trecea iute printr-o parte de oraş în care locuia boierimea. Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună, [erau] pierdute în mijlocul unor pomete[1]; pe marginea uliţei, deasupra zaplazurilor, atîrnau cîte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... şiruri de nuci cu frunze late, gutîi şi cireşi... pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinelor cîte o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea răpede... numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler cu căciula ţurcănească, înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-şi lăsa mîna... pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzînd prin grădine pînă pe sub vo fereastă care se deschidea apoi în faţa lunei, lăsînd să se ivească vro umbră albă care-şi pleca capul tînăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii. Numai pe ici pe colo auzea cînii urlînd la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atîrnate şi le aruncau în urma călugărului spîn şi palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur şi în grădine miros ş-o umbră adînc-viorie, ruptă de dungi de lumină albă care trecea prin mreje de frunze ca prin strecurători de lumină.

El ajunse acasă. El şedea într-o chiliuţă din casele unui boieri mare. Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streşinele ieşite erau suspendate de stîlpi albi... trecu ca o umbră şi, cînd intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar? — Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat şi flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mîntuitorului. Un greier răguşit cînta în sobă. El aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn; lumina ei fumega pîlpîind. Încet, încet ochiul luminei se roşi... el se aşeză la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare şi cu înţeles întunecat. Tăcerea e atît de mare încît pare că aude gîndirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii şi frumoase ce creştea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în păretele afumat la umbra sa proprie, mare şi fantastică. Lampa fîlfîia lungă, ca şi cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire întinsă cu el. Părea c-o întreabă cugetînd... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate... un dialog şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuşi. Ciudat! Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru şi lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe părete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare, să mă cuget mai întîi — gîndi el — dorit-am de cînd sînt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gîndirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! — De cîte ori am dorit vro putere estraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! — s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu şi ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oştiri de flori de aur şi de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre şi limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu şi eu s-o urmăresc... Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Şi cine era ea, Maria?

Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albastri şi cuvioşi precum albastru şi cuvios e adîncul cerului şi divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa adîncită şi palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărind — o floare în fereastă — şi în nopţi cu lună el îşi lepăda rasa şi-şi punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i fereste... pînă ce se deschideau, pînă ce se ivea feţişoara ei palidă de veghere şi de amor, pînă ce razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui cei negri. Cîteva vorbe, o strîngere de mînă și dispărea iar în parfumatul ei ietac, împlînd nopțile cu dulci și neuitate visuri. ...Acuma se gîndi asemene la ea.

---

[1] *aşa cum se află în* CL, *fără* [erau] *şi doar cu virgulă aici, fraza nu are o structură inteligibilă*

Lampa sa fîlfîia mai fantastic, literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și-n cugete ce-i împleau capul fără de voință, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleșuvă, cu buze vinete, cu părul de cîteva fire sure, cu privirea fixă și profundă, pe care și-o ținti lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

— Tu știi — cugetă umbra și el îi auzea cugetările — știi bine că sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decît praf. El singur n-o știe, pentru că de cîte ori s-a întrerupt din nou, de atîtea ori a băut din apa fără gust și uitătoare a Letei ; și nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie decît eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta ; cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele ; am stat la leagănul, voi sta la mormîntul tău. Sufletul tău, fără ca azi să și-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc cu adîncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o deslege și n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o desleg, pentru că vorbeam din părete cu Zoroastru cum vorbesc astăzi cu tine.

Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse șepte foi și umbra prinse conturele unui *bas-relief*, mai întoarse încă șepte și umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete și sta diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos : Bună seară ! Lampa cu flacăra ei roșie sta între Dan și umbra închegată.

— Să urmăm — zise umbra torcînd mai departe firul gîndirilor [1] sale, gîndiri pe care Dan le auzea ca și cînd ar fi fost propriile lui cugetări. Apropriindu-ți prin vrajă ființa mea și dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd, uitînd cu desăvîrșire trecutul meu ; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și, cu ajutorul cărții, atotputernic. Tu mă lași pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi ; mă condamni să-mi uit vizionara mea ființă ; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spațiu al lumei ți-ar plăcea...în lună de pildă. Acolo vei trăi un secul și ți se va părea o zi. Ba poți să iei și pămîntul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă și-l anini de salba iubitei tale ; și crede-mă că de mii de mii de ori mai mici, numai proporțiile dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi. Timpul lor ? O oră din viața ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfîrșit toate prostiile de azi se vor întîmpla ș-atunci, se-nțelege că-n diminuare analogă, *absolut* însă acelaș lucru.

— Bine, zise Dan apucînd mîna cea rece și diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieței tale, ca să-l găsesc cînd voi reveni pe pămînt și să-l recitesc. Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești ; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, pînă la omul ce acoperă cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică care ține cît istoria omenirei, acel sîmbure negru și rău care-i rădăcina adevărată a vieței și a faptelor sale — egoismul său. Vei vedea cum ne se minte în școală, în biserică, în stat [2], că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedea, cînd murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah ! cine ar mai vrea să trăiască cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri în care va intra ?

— Chemarea unui filozof ? zise umbra surîzînd cu amărăciune — foarte bine ! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa ș-oi căuta oameni. Memoriile vieței mele le vei găsi în saltarul acestei mese, cînd te vei întoarce. Eu singur voi fi mort și îngropat cînd vei reveni tu, căci oarele vieței tale vor fi șir de ani întregi pentru pămînt. Întoarce încă șepte file și ține-mă de mînă ! Ce simți ?

---

1. CL : gîndirii 2. CL : sfat ; *emendarea îi aparține lui Traian Costa* (LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 569)

— Simt brațele mele pierind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

— Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și pierind conștiința eternității mele; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce șepte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.

Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni om. Omul sămăna cu el și se uita spărios și uitit la Dan, fixîndu-l ca pe o umbră, cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică brațul lung și puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbîrnîi răgușit o oară... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan își luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă și cînd ieși afară închise ușa după sine și începu a merge încet, încet în lumina lunei pe stradele largi ale orașului, cu ferestrele și porțile închise, cu ziduri albe și gălbinite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte un păzitor de noapte cu musteți înfundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori; în fine, o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfățoșa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, și mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încît el însuși nu-și părea a fi decît o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înșirate în rînd. Casa din capătul uliței era galbenă, cu feresti poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet [în] fereastră.

— Tu ești? răspunse o voce dragă și molatică.

— Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, și apoi chiar de te-ar vedea...

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte și dintre crețîi ei apăru frumos și palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei albastri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau boureii sînilor și mînuțele și brațele ei albe și goale pîn în umeri se-ntinseră spre dînsul și el le inundă cu sărutări. Un moment, și el sări prin fereastră, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă fața în mîni și o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.

— Iubito — zise el încet netezindu-i părul ei de aur — iubito! vino cu mine în lume.

— Unde?

— Unde? Oriunde. Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire și de amor. Aide!

— Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi.

Umbra ei se răsfrîngea în părete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinse încet și se înălță pe-o rază de lună spre a cădea în pat.

— Cine-i acolo — zise Maria tremurînd pe pieptul lui.

— Umbra ta, răspunse el zîmbind — ea rămîne în locul tău... vezi-o cum doarme.

— O! ce liberă și ușoară mă simt — zise ea c-o voace de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O! îți mulțămesc... Și ce frumos îmi pai tu acuma... pare că ești altul... pare că ești din altă lume.

— Vino cu mine, șopti el la ureche-i, vino prin oștiri de stele, prin tării de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decît pe noi.

— Haide dar, șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui.

Sărutarea ei îl împlu de geniu și de-o nouă putere. Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strîngînd-o tare la piept, iar cu ceilaltă mînă fluturînd o parte a mantiei se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunei, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, pînă ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fusă decît o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjura și deschidea ochilor o lume întreagă în adînc. El își luă calea iar spre pămînt. Aproape de pămînt, el șezu pe coastele unui nour negru și se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi județul pămîntului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. Era ceva înfricoșat cîte crime au putut să se petreacă pe acest atom atît de mic în nemărginirea lumei, pe acest bulgăre negru și neînsemnat ce se numește pămînt. Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți de ochii lumei se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii. . .El își întinse mîna asupra pămîntului. El se contrase din ce în ce mai mult și iute, pînă ce deveni, împreună cu sfera ce-l încungiură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și cu-n miez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înțelege că atomii din miezul acelui mărgăritar a cărui mărgini li era cerul, a cărui stropi soare, lună și stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, și poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar și se miră cum de nu plesnește de mulțimea urei ce cuprindea. Îl luă și, întorcîndu-se, atîrnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Și ce frumos făcuse el în lună !

Înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului și dintr-un șir de munți au zidit domenicul[1] său palat. Colonade — — stînci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau pintre coaste prăbușite, printre bucăți de pădure ponorîte în fundul rîpelor pînă într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț care părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrave. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrîng în adînc icoanele stelelor, încît, uitîndu-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie și cu prund de ambră. Dumbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene ; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe, și murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răgușiți cîntau ca orlogii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică ce steclește viorlu și transparent, încît, a lunelor raze pătrunzînd prin el, înverzește rîul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul a cărui aur se strecură prin mînuțele-i de ceară. Prin hainele argintoase îi transpar membrele ușoare ; picioarele-i de omăt abia atingeau podul. . . Sau adesea, așezați într-o luntre de cedru [2], coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasere măiastră.

Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din cînd în cînd atinsă de cîte-o rază : trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută. Numai pe ici pe colo cîte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile rîd și mînă întunecoase lumea lor albastră, pînă cînd deodată rîul împiedicat de stînci și munți s-adună între codri ca marea oglindă a mărei și se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.

---

1. *în* PL 1964, p. 348, *se emite presupunerea că* domenic *(hapax) ar putea fi o greșală de tipar pentru* demonic ; *totuși* domenic *este menținut ca posibil* ,,italienism în epocă'', *așa cum, ca* lectio difficilior, *îl menținem și noi; în dicționarele italienești consultate nu am găsit* domenico, *ci doar* domenicale, *cu sensul, învechit,* ,,care aparține unui stăpîn ; *cf.* Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 1842, *unde* dominicus *este interpretat ca* proprius *și ilustrat cu citate ca* De liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra Dominica resident *și formulele* Posseissiones Dominicae *și* Domus Dominica, *cu echivalentul francez* Maison Seigneuriale ; *cf. de asemenea* A. T. Laurianu și J. C. Massimu, *Dicționarul limbei Romane*, Fascicula XIV, 1873 : **dominicu** : *domnesc, relativu la domnu, relativu la imperatoriu*

2. CL : codru

Ca să petreacă, inventară un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile. Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată, ca din halima, în care reginele să măritau, regii se însurau și fanții îmblau înamorați, poveste căria nu-i mai dădeau de capăt pînă ce nu-ncetau, apăsați de somn.

Dar somnul lor !

Înainte de a dormi ea își împreuna mînile și, pe cînd stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului, buzele ei murmura zîmbind, apoi capul ei, palid de suflarea îndulcită a nopții, cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel ! Nimene — numai el, ce acoperea brațul ei, atîrnînd pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amîndoi acelaș vis. Ceruri de oglinzi, [îngeri] [1] plutind cu înalțatele aripi albe și cu brîie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare și mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire ! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămînea mută la întrebările lui. Și cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Și de cîte ori îmblau, el își lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru și căuta în ea dezlegarea întrebării. În van îngerii ce treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el ; în van unul îi spuse lin, aplecîndu-se la urechea-i : ,,De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte ?" Altul : ,,De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului ? Nu-i cu putință". — Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de cîte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi [2] împlineau alintînd gîndirile. El nu-și putea esplica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața cetelor îngerești.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu îngerii împlinesc în clipă ?

Ea îi astupă gura cu mîna. Apoi îi șopti la ureche : — Cînd plouă, toate grînele cresc ; cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată și privirile ochilor lui mari erau ațintate asupra acelei porți vecinic închise.

— Aș voi să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.

— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine și în zadar îl cauți, zise îngerul serios.

Odată el își simți capul plin de cîntece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor ; îngerii ce treceau surîzînd pe lîngă el îngînau cîntările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, [cu] frunți ca ninsoarea, cu ochi albastri care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sînuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoși cu capete și umere inundate de plete ; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut. . . notă cu notă el îl prezicea. . . Aerul cel alb rumenea de voluptatea cîntecului. Numai semnul arab lucea roș, ca jăratecul noaptea.

,,Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu ?. . . Oare nu se mișcă lumea cum voi eu ? El strînse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare. . . *Oare fără s-o știu nu sînt eu însumi Dumne. . . . . .*" Vum ! sunetul unui clopot urieșesc — moartea mărei, căderea cerului — bolțile se rupeau, jumalțul lor albastru se despica, și Dan se simți trăznit și afundat în nemărginire. Rîuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărginirei ce tremura mișcată. . . O, gînd nefericit ! aiuri el. — Spasmotic ținea în mîna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei. Ea cădea din brațele lui. . .

---

[1] [îngeri] *se sprijină atît pe context, cît și pe textul paralel din* UM (**2255, 185r**) : Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint și cu sale întinse prin cari pluteau îngeri cu haine de aur și cu aripi de colorile curcubeului și-ncinși în brîie de curcubeu [2] CL : ei *(evident pentru* : îi)

ca o salcie neguroasă ce-și întindea crengile spre el și striga căzînd : „Dane ! ce m-ai făcut pe mine?"

Și un glas răsună în urmă-i : „Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta ? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă !..." Supt [1] ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a ceti : mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — pîn o văzu departe asemenea unei lune — și el cobora cu cartea sub mînă nourii groși, s-apropia de pămînt, deja vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare și ... și își deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înalța ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru ; grădina de desubtul ferestrei în care adormise Dionis era de un verde umed și răcorit după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zadarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți, salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească ? — Perdeaua de vis-à-vis se dete puțin într-o parte și prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Rîdea.

— Maria ! șopti el cu inima strînsă.

Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate ; o roză de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc. După ce rîsese — cine știe de ce ? — ea lăsă perdeua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizărei viselor lui. Acuma știa că iubește. „La ce mi-a mai trebuit și asta ? gîndi el cu sufletul plin de lacrimi. Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă ! Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit. Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranță ? el n-o putea avea. O simțire pe care n-o cunoscuse niciodată era ea să se nască cu amorul ?

Ea se reivi, surîse. De astă dată trase perdelele sus și sta cu-o garofă în mînuța ei albă și privea pare-că pe gînduri în potirul de purpură al florii. — Neprețuita ! șopti el uitîndu-se la ea. Ah ! ea trebuie să fie bună, de ce surîdea, de ce ? și tocmai în fereastră ? Oare ea nu-l vedea ? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zîmbiri aveau o intențiune... mică, cochetă, însă totuși ? — Redispăru.

Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surîdă, să nu-mi împle sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atît de bună ; voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate el îi scrise :

Stea,

Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare [2] *noaptea, și te iubesc. Și ochii tăi, topite stele a dimineței, privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu, cît te visez veghind și, de dorm, la imaginea luminei lor sînt deștept.*

Poți oare ghici simțirea cu care am scris, înger?

... O nu ! În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește ! Închipuește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămîne nimic decît o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparținea cercurilor în care te [3] *miști tu. Ei sînt jos. Cînd o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputință de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găseșe marginile în puterile celui ce le are, cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năduși, neputînd să le reziste, ce-ar simți un asemenea om? Întristare? Asta nu-i*

---

1. CL : Rupt 2. CL : soarte 3. CL : le

întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voinţă. Desperarea ucide, această simţire munceşte. Maria este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; şi nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e tîmpă[1] *— o asemenea simţire este iadul. Mario! poţi tu să-ţi închipuieşti un asemenea chin fără să plîngi — de milă, nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte; de venin să fie un suflet, sînt dureri care trebuie să-l îndulcească, şi nu e durere mai mare decît a mea. De ce sînt eu în lume, cînd tu ai fost menită să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cît amar scăpam! De n-aş fi fost de fel, scăpam de o viaţă chinuită, pustie, fără de lumină. — Floare! cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe; stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare. Şi, în neştiinţa ta, eşti şi mai frumoasă, eşti şi mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cît eşti de frumoasă şi cu cît eşti, cu atîta mai nefericit sînt, şi cu cît sînt, cu atîta mai frumoasă eşti! — N-am avut speranţe, puţin mi-a păsat; n-am avut dorinţe, nici una-n lume, puţin mi-a păsat; de* una *am fost capabil, de* una, *care să-mi cuprindă toată viaţa mea, şi aceea nerealizabilă, tu! — Oricît de mare ar fi mila ta, pînă acolo nu se poate coborî. Nu-mi zîmbi! Zîmbetul tău m-ar împle de speranţe vane. A mă iubi nu-ţi este permis, despreţuieşte-mă! te rog! Poate dispreţul tău m-ar omorî şi moartea nu-i nimic pe lîngă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, despreţuieşte-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu ştii de ce, şi nu ţi-o pot spune, şi cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.*

Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu! ... nu-ţi pot zice altfel... Adio! Adio!

Şi, cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă dar singură, îi ameţea sufletul lui. El îşi închipuia că ea va putea fi a lui. Ea ! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt. Cînd gîndea cum i-ar lua capul ei de aur în mîni şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar putea odihni cuprins de braţul lui, că ar putea să-i prindă mînuţa ei albă, să se uite la transparentele-i degete oare întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viaţa? El simţea că o oară lîngă ea ar plăti mai mult decît toată viaţa. Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oară de amor. Şi cum i-ar vorbi el ! Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înţeles, mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei, un surîs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; cîtă gratitudine pentru-o privire; cîtă recunoştinţă pentru că ar lăsa un moment degeţălele ei dulci în mînile lui, şi el simţea pare-că le trage la inima lui, să le facă a simţi desele şi nemăsuratele-i bătăi, ... ar plînge şi ar rîde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa aceea oară fără de seamăn.

De unde această simţire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-şi simţea capul, nu-şi simţea inima, toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decît perdele albe şi de după fiecare se ivea, zîmbind cu o speriată şi copilărească şireţie, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puţin. Nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albastri; de-ar fi găsit, nu se ştie, ... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea ! De l-ar fi despreţuit, ar fi iubit despreţul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cît ar fi trăit.

„Ah ! zîmbi el c-un fel de dureroasă beţie, de-aş putea s-o sărut, o dată ! pare-că n-aş mai voi nimic în lume... ori să-i dezmierd mînile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii ! Îngerul meu !"

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniştit, pare-că aştepta sentinţa de moarte, nu ştia ce să gîndească, nici gîndea ceva, era un amestec fără şir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah ! el ceruse dispreţ şi spera amor.

---

[1] *D. Murăraşu propune să citim aici* timp *şi invocă textul autograf al scrisorii lui Dionis* **(2255, 295v)**, *dar acolo* têmpă *nu poate fi interpretat ca* tîmpu, *deci* timp *măcar pentru, că [Scrisoarea lui Dionis] este redactată cu o ortografie care nu are* -u/-ŭ *mut după consoane* (*vezi* ad locum)

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perde, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari şi adînci erau plini de lacrimi, şi se uită înaintea ei, în mîinile unite şi lăsate în jos ţiind scrisoarea şi în faţă cu-o espresie indecisă, înecată de dorinţa de-a plînge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastră, şi ochii ei painjiniţi de lacrimi se îndreptară spre el... adînci, miloşi, plutitori... Ea boţi scrisoarea cu mîna, o duse la inimă... şi ... o durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viaţa, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... ş-apoi nimic... nimic. El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

. . . .

— Ce scrisoare ţii tu în mînă, Mario? Şi cum arăţi tu? Ce ţi-e? zise un bătrîn prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicînd cu mîna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surîde, dar atît de dureros şi atît de îngrijit...

— Arată!... El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mîni... se uită pe ea, şi faţa lui se adînci din ce în ce. Ajunse la semnătură.

— De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuieşte omul acesta?

Lacrimile o inundară şi ea se aruncă suspinînd la gîtul tătîne-său.

— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul...în casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzînd ca mort pe podele... cine ştie dacă n-a şi murit. Aleargă, tată,... poate încă nu-i prea tîrziu.

— Cum arăta el? întreabă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O! e frumos! zise ea repede... ş-apoi îşi muşcă zîmbind buzele.

Se mai ivi încă un om pleşuv şi cu ochelari, cu care bătrînul vorbi repede şi încet, arătîndu-i scrisoarea. Pleşuvul clătină din căpăţînă.

Ei coborîră iute scările şi într-o clipă fură la casa de peste drum. Deşi erau amîndoi bătrîni, ei se grăbise astfel încît aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră uşa. Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închişi cu vehemenţă. Pleşuvul îl ridică încet de la pămînt şi-i dezgoli pieptul.

— Cît pe ce era să i se rumpă o vînă a inimei, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar... Îl voi cloroforma, ca din leşin să treacă într-un somn adînc.

În vreme ce doctorul (veţi fi ghicit că pleşuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuşi, da din cap, ridica sprîncenele şi-şi urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică care se afla acum pe mîna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moşteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuşi era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra pieptului, paloarea cea liniştită şi marmorie a feţei contrasta cu părul în dezordine. O mînă era strîns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simţea acolo; cealaltă spînzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creţii căreia transpăreau delicatele şi corectele lui forme. Tatăl Mariei se aplecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenţie.

— Aha! gîndi doctorul cu şireţie.

. . . .

O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii, cu nouri încreţiţi, cu aerul cald... şi iarăşi, iarăşi oraşul vechi cu stradele strîmte, cu casele închircite, cu streşinele mucigăite în lună, şi Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca cîte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.

— Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputinţă în capul unui om. — Umbra lui dormea pe pat.

El ceti în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închiși... se subție.. se lipi de părete și se așeză ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.

Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger i trecuse drept prin inimă în vremea căderei lui. El simțea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat și s-acoperi cu rasa... Pe dinaintea lui treceau ființe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. „Ah ! gîndi el — în curînd voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume." Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă surîdea și — ciudat ! — avea ochi albastri. „Dracul să te ia, gîndi el, și umbra mea își bate joc de mine acuma".

Ușa se deschise și intră maestrul Ruben.

— Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ți crească perciuni și de cînd porți caftan jidovesc ?

— Vai de mine domnule, de mult ! — de cînd mă țin minte, zise Ruben netezindu-și barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lîngă Curtea veche ?

— Lîngă Curtea veche... e Riven... vînzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el. D-tale nu ți-e bine, Domnule, zise el serios.

— Eu mor, maistre Ruben... Uite-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de cîtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.

— Umbra ceea a d-tale e un portret care-ți seamănă, zise el.

— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de cînd nu ne-am mai văzut, zise tînărul zîmbind, ori eu am devenit o ființă superioară magistrului meu... se poate și asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îi deschise săltarul și dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene și veștezite, legate cu fire de ață albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. — În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleșuv și uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hîrtiile... omul se uită iute prin ele... fără îndoială, zise el pentru sine. „De cînd îl cunoști ?" adaose întorcîndu-se cătră evreu.

— De mult. El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi și tot de-acele pe cari nu le mai putem vinde nimărui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrîni a căror clironomi apoi mi le vindea pe un preț de nimica, ca hîrtie numai. Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles. Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea și venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur... acum însă... l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ș-apoi nici nu-mi mai zice : jupîne Riven, ci maistre Ruben ! D-zeu știe cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să li dea. „Sînt nebuni oamenii aceștia, gîndi el, și maistrul Ruben și-a ieșit cu desăvîrșire din minți... nu-l mai cunosc. Aha ! gîndi el în urmă, eu am murit și Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept... prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori acești doi ?... Îmi pare că samănă cu Satana amîndoi... Ori e *un* om, despărțit în două arătări bătrîne cu cari-și petrece șiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr și una pleșuvă. Cea pleșuvă îmi pipăie pulsul și cea cu păr se uită la umbra mea, spînzurată de un cui în părete. Uite ! acuma o desprinde din părete și-o dă lui Ruben în mînă. Bravo ! Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sînt meșteri în desprinsul umbrelor din părete, și ist Pleșuv are să mă ia pe mine... căci cum văd joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo ! bravo !" El bătea din palme rîzînd.

Ruben îi luă umbra și hîrtiile de pe masă și ieși din casă, închizînd cu zgomot ușa după sine... „Te-ai dus, evreule... te-ai dus și m-ai vîndut chinuitorului de suflete", murmură el c-o resignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini.

Are friguri... e în deliriu, zise serios pleșuvul.

. .

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, și Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare și cu capul greu. I se pare că s-a trezit din niște vise lungi, obscure, fără de înțeles și el privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipsește din părete, cărțile cele vechi asemenea... casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante, covoare pe jos, numai patul e acelaș. Ciudat, gîndi el, din minune în minune... eu nu mai știu ce se-ntîmplă cu mine. — Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat; un orologiu zîngănește încet și subțire în părete și prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute. Și toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară față cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereții lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima. El singur nu-și putea esplica această limpezime a minții. Își închise ochii. Deodată simți cumcă pe marginea patului său ședea [1] cineva ... îi ședea pe picioare. Apoi simți o mînă dulce și mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strîns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gingaș din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pîn-la botinele micuțe ce stecleau radioase pe covorul înflorit.

,,Ah! gîndi el, și inima se cutremură în el, este Maria!"

Da, odorul! [2] ea era. Vorbea singură ... fetele vorbesc adesea singure... El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.

— Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amînau, ba azi, ba mîni... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi periculos? Eu nu sînt periculoasă! zise ea răstită! — Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi! dormi! șopti ea aplecîndu-și gura pe fruntea lui... El simți o rouă [3] umedă curgîndu-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănțuise gîtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă. — Lasă-mă! zise ea roșie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mîngîia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos și-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amîndouă mînuțele în mînele lui... ea nu mai rezista... se uita le ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista... Mario, mă iubești tu?

— Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspirația unei fulgerătoare maliții.

— Cum dar?

— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ți-e iertat să vorbești... nu ți-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat... Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar își simți gura astupată de sărutări... El își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, care rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, cînd de bună voia lor trăieu esilați la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumei, Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond și piciorușele cele mai mici din lume în botine bărbătești. Și ea s-apropia de el. Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînicele moi și negre și astfel se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al salei; din cînd în cînd își plecau gură pe gură, din cînd în cînd stăteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, și rîdeau. Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină din care nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei, lîngă fizionomia

---

[1] CL: șede vezi *Traian Costa în* LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 569), *cu care însă nu sîntem de acord pentru* ședè, *căci asemenea formă nu apare, la Eminescu și în* CL, *decît pentru infinitiv*

[2] CL: Dar odorul!

[3] CL: roză *(scris:* roșă); *aceeași eroare apare în textul din* CL (1871, nr. 8, 15 iunie, p. 136) *al poeziei* Noaptea, *la versul 19*: ,,Pîn-ești clară ca o roșă, pîn-ești dulce ca o floare", *cf.* **2259, 34r**: ,,Pîn-ești clară ca o rouă" *(versiunea autografă care precedă nemijlocit textul trimis spre tipărire la* CL*)*

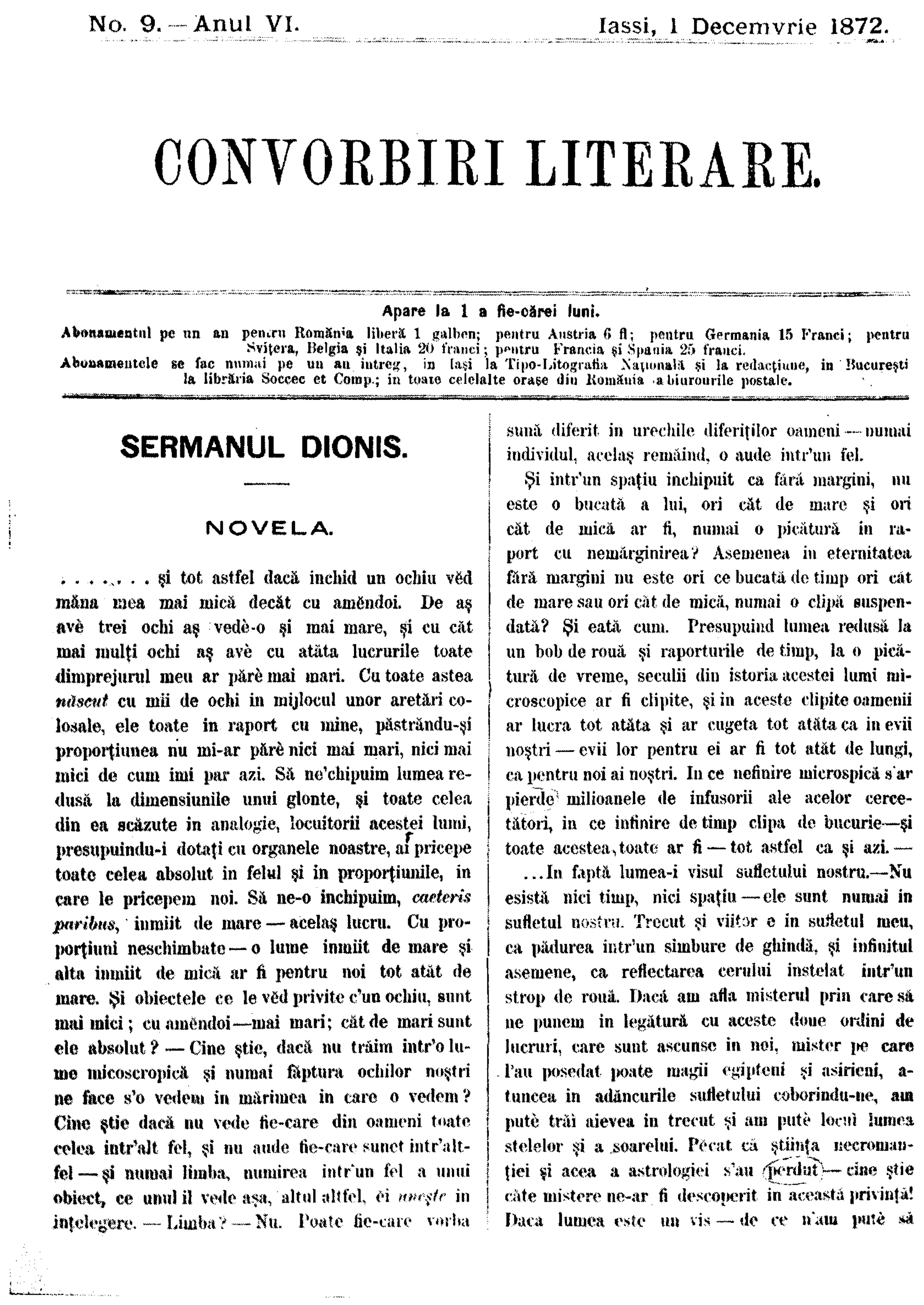

No. 9. — Anul VI. Iassi, 1 Decemvrie 1872.

CONVORBIRI LITERARE.

Apare la 1 a fie-cărei luni.

Abonamentul pe un an pentru România liberă 1 galben; pentru Austria 6 fl; pentru Germania 15 Franci; pentru Svițera, Belgia și Italia 20 franci; pentru Francia și Spania 25 franci.

Abonamentele se fac numai pe un an intreg, in Iași la Tipo-Litografia Națională și la redacțiune, in București la librăria Soccec et Comp.; in toate celelalte orașe din România -a biurourile postale.

SERMANUL DIONIS.

NOVELA.

. . . . și tot astfel dacă inchid un ochiu vĕd măna mea mai mică decăt cu amĕndoi. De aş avè trei ochi aş vedè-o și mai mare, și cu căt mai mulți ochi aş avè cu atăta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari. Cu toate astea *născut* cu mii de ochi in mijlocul unor aretări colosale, ele toate in raport cu mine, păstrăndu-și proporțiunea nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum imi par azi. Să ne'chipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute in analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ai pricepe toate celea absolut in felul și in proporțiunile, in care le pricepem noi. Să ne-o inchipuim, *caeteris paribus*, inmiit de mare — acelaş lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume inmiit de mare și alta inmiit de mică ar fi pentru noi tot atăt de mare. Și obiectele ce le vĕd privite c'un ochiu, sunt mai mici; cu amĕndoi—mai mari; căt de mari sunt ele absolut? — Cine știe, dacă nu trăim intr'o lume micoscropică și numai făptura ochilor noștri ne face s'o vedem in mărimea in care o vedem? Cine știe dacă nu vede fie-care din oameni toate celea intr'alt fel, și nu aude fie-care sunet intr'altfel — și numai limba, numirea intr'un fel a unui obiect, ce unul il vede așa, altul altfel, ĕi *uneşte* in ințelegere. — Limba? — Nu. Poate fie-care vorba sună diferit in urechile diferiților oameni — numai individul, acelaş remăind, o aude intr'un fel.

Și intr'un spațiu inchipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, ori căt de mare și ori căt de mică ar fi, numai o picătură in raport cu nemărginirea? Asemenea in eternitatea fără margini nu este ori ce bucată de timp ori căt de mare sau ori căt de mică, numai o clipă suspendată? Și eată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, seculii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, și in aceste clipite oamenii ar lucra tot atăta și ar cugeta tot atăta ca in evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atăt de lungi, ca pentru noi ai noștri. In ce nefinire microspică s'ar pierde milioanele de infusorii ale acelor cercetători, in ce infinire de timp clipa de bucurie—și toate acestea, toate ar fi — tot astfel ca și azi. —

...In faptă lumea-i visul sufletului nostru.—Nu esistă nici timp, nici spațiu — ele sunt numai in sufletul nostru. Trecut și viitor e in sufletul meu, ca pădurea intr'un simbure de ghindă, și infinitul asemene, ca reflectarea cerului instelat intr'un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem in legătură cu aceste doue ordini de lucruri, care sunt ascunse in noi, mister pe care l'au posedat poate magii egipteni și asirieni, atuncea in adăncurile sufletului coborindu-ne, am putè trăi aievea in trecut și am putè locuì lumea stelelor și a soarelui. Pĕcat că știința necromanției și acea a astrologiei s'au perdut — cine știe căte mistere ne-ar fi descoperit in această privință! Daca lumea este un vis — de ce n'am putè să

5. SĂRMANUL DIONIS

Convorbiri literare 1 decembrie 1872

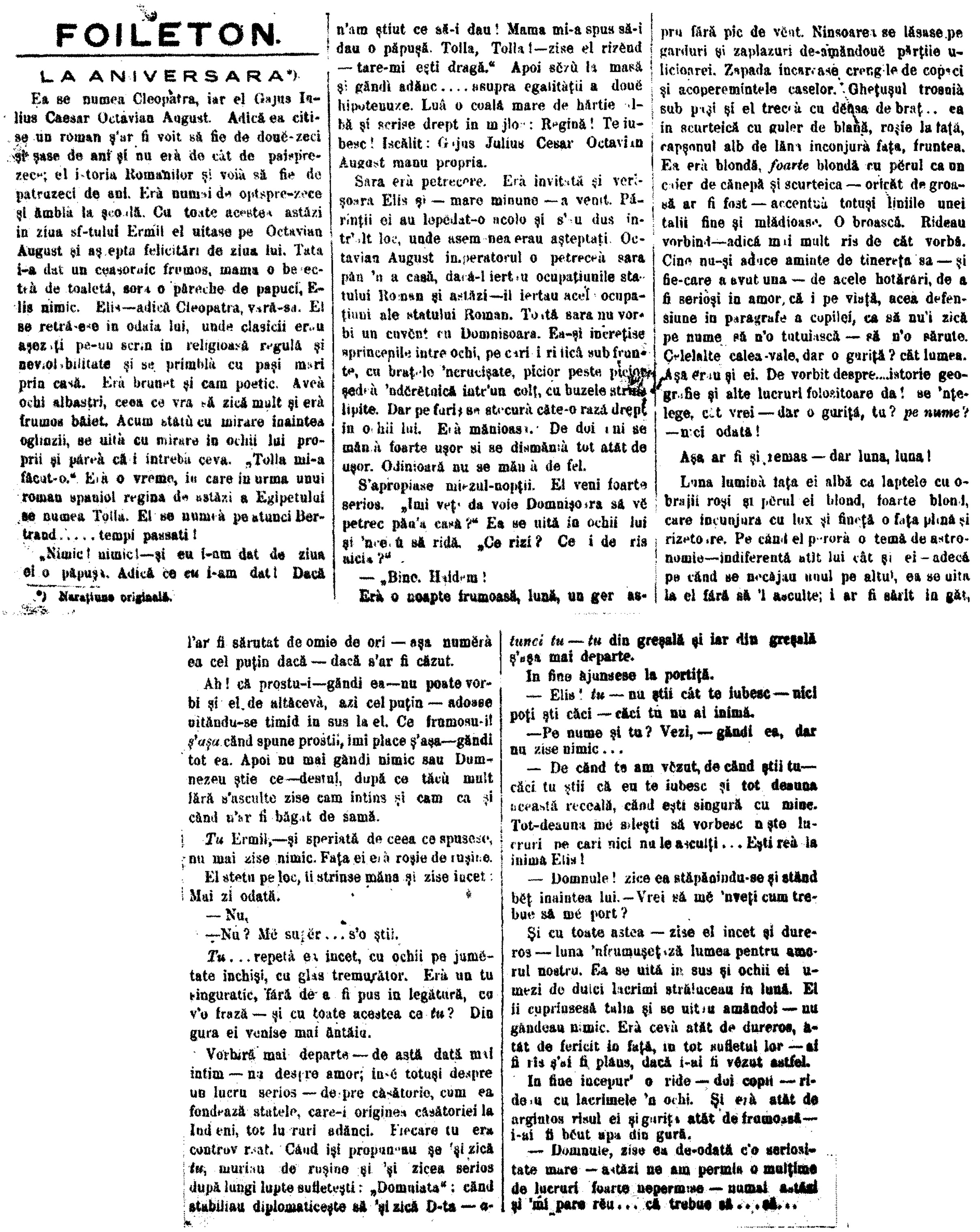

FOILETON.

LA ANIVERSARA*).

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea citise un roman ş'ar fi voit să fie de două-zeci şi şase de ani şi nu eră de cât de paisprezece; el istoria Românilor şi voiă să fie de patruzeci de ani. Eră numai de optsprezece şi âmblă la şcoală. Cu toate acestea astăzi in ziua sf-tului Ermil el uitase pe Octavian August şi aştepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama o necesară de toaletă, sora o părechie de papuci, Elis nimic. Elis—adică Cleopatra, vară-sa. El se retrăsese in odaia lui, unde clasicii erau aşezaţi pe-un scrin in religioasă regulă şi neviolabilitate şi se primblă cu paşi mari prin casă. Eră brunet şi cam poetic. Aveà ochi albaştri, ceea ce vra să zică mult şi eră frumos băiet. Acum stătù cu mirare înaintea oglinzii, se uità cu mirare in ochii lui proprii şi păreà că-i intrebă ceva. „Tolla mi-a făcut-o.“ Eră o vreme, in care in urma unui roman spaniol regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla. El se numeà pe atunci Bertrand . . . . . tempi passati!

„Nimic! nimic!—şi eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce eu i-am dat! Dacă n'am ştiut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpuşă. Tolla, Tolla!—zise el rizĕnd—tare-mi eşti dragă.“ Apoi şezù la masă şi gândi adânc . . . . asupra egalităţii a două hipotenuze. Luă o coală mare de hârtie albă şi scrise drept in mijloc: Regină! Te iubesc! Iscălit: Gajus Julius Cesar Octavian August manu propria.

Sara eră petrecere. Eră invitată şi verişoara Elis şi — mare minune — a venit. Părinţii ei au lepĕdat-o acolo şi s'au dus intr'alt loc, unde asemenea erau aşteptaţi. Octavian August imperatorul o petreceà sara pân 'n a casă, dacă-l iertau ocupaţiunile statului Roman şi astăzi—il iertau acele ocupaţiuni ale statului Roman. Toată sara nu vorbi un cuvênt cu Domnişoara. Ea-şi increţise sprincenile intre ochi, pe cari i ridică sub frunte, cu braţele 'ncrucişate, picior peste picior şedeà 'ndĕrĕtnică intr'un colţ, cu buzele strînse lipite. Dar pe furiş se strecură câte-o rază drept in ochii lui. Eră mânioasă. De doi ani se mânià foarte uşor şi se dismânià tot atât de uşor. Odinioară nu se mânià de fel.

S'apropiase miezul-nopţii. El veni foarte serios. „Imi veţi da voie Domnişoara să vĕ petrec până'a casă?“ Ea se uită in ochii lui şi 'ncepù să ridă. „Ce rizi? Ce i de ris aicia?“

— „Bine. Haidem!

Eră o noapte frumoasă, lună, un ger aspru fără pic de vênt. Ninsoarea se lăsase pe garduri şi zaplazuri de-amândouă părţile uliciorei. Zăpada incărcase crengile de copaci şi acoperemintele caselor. Gheţuşul troşnià sub paşi şi el treceà cu dênsa de braţ.. ea in scurteică cu guler de blană, roşie la faţă, capşonul alb de lână inconjură faţa, fruntea. Ea eră blondă, *foarte* blondă cu pĕrul ca un caier de cânepă şi scurteica — oricât de groasă ar fi fost — accentuà totuşi liniile unei talii fine şi mlădioase. O broască. Rideau vorbind—adică mai mult ris de cât vorbă. Cine nu-şi aduce aminte de tinereţa sa — şi fie-care a avut una — de acele hotărâri, de a fi serioşi in amor, că i pe viaţă, acea defensiune in paragrafe a copilei, ca să nu'i zică pe nume să n'o tutuiască — să n'o sărute. Celelalte calea-vale, dar o guriţă? cât lumea. Aşa erau şi ei. De vorbit despre....istorie geografie şi alte lucruri folositoare da! se 'nţelege, cât vrei — dar o guriţă, tu? *pe nume*? — nici odată!

Aşa ar fi şi remas — dar luna, luna!

Luna lumină faţa ei albă ca laptele cu obrajii roşi şi pĕrul ei blond, foarte blond, care incunjura cu lux şi fineţă o faţa plină şi rizetoare. Pe când el perorà o temă de astronomie—indiferentă atât lui cât şi ei – adecă pe când se necăjau unul pe altul, ea se uita la el fără să 'l asculte; i ar fi sărit in gât, l'ar fi sărutat de omie de ori — aşa numĕrà ea cel puţin dacă — dacă s'ar fi căzut.

Ah! că prostu-i—gândi ea—nu poate vorbi şi el de altăcevà, azi cel puţin — adaose uitându-se timid in sus la el. Ce frumosu-i! *ş'aşa* când spune prostii, imi place ş'aşa—gândi tot ea. Apoi nu mai gândi nimic sau Dumnezeu ştie ce—destul, după ce tăcù mult fără s'asculte zise cam intins şi cam ca şi când n'ar fi băgat de samă.

Tu Ermil,—şi speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic. Faţa ei eră roşie de ruşine.

El stetu pe loc, ii strinse mâna şi zise incet: Mai zi odată.

— Nu,

—Nu? Mĕ supĕr . . . s'o ştii.

Tu . . . repetă ea incet, cu ochii pe jumĕtate inchişi, cu glas tremurător. Eră un tu singuratic, fără de a fi pus in legătură, cu v'o frază — şi cu toate acestea ca *tu*? Din gura ei venise mai ântâiu.

Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor; insĕ totuşi despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la Iudeeni, tot lucruri adânci. Fiecare tu era controversat. Când işi propuneau se 'şi zică *tu*, muriau de ruşine şi 'şi zicea serios după lungi lupte sufleteşti: „Domniata“: când stabiliau diplomaticeşte să 'şi zică D-ta — a*tunci tu* — *tu* din greşală şi iar din greşală ş'aşa mai departe.

In fine ajunsese la portiţă.

— Elis! *tu* — nu ştii cât te iubesc — nici poţi şti căci — căci tu nu ai inimă.

—Pe nume şi tu? Vezi, — gândi ea, dar nu zise nimic . . .

— De când te am vĕzut, de când ştii tu — căci tu ştii că eu te iubesc şi tot deauna această receală, când eşti singură cu mine. Tot-deauna mĕ sileşti să vorbesc nişte lucruri pe cari nici nu le asculţi . . . Eşti reà la inimă Elis!

— Domnule! zice ea stăpânindu-se şi stând bĕţ inaintea lui. — Vrei să mĕ 'nveţi cum trebue să mĕ port?

Şi cu toate astea — zise el incet şi dureros — luna 'nfrumuşeţează lumea pentru amorul nostru. Ea se uită in sus şi ochii ei umezi de dulci lacrimi străluceau in lună. El ii cuprinsese talia şi se uitau amândoi — nu gândeau nimic. Eră cevà atât de dureros, atât de fericit in faţă, in tot sufletul lor — ai fi ris ş'ai fi plâns, dacă i-ai fi vĕzut astfel.

In fine incepură a ride — doi copii — rideau cu lacrimele 'n ochi. Şi eră atât de argintos risul ei şi guriţa atât de frumoasă — i-ai fi bĕut apa din gură.

— Domnule, zise ea de-odată c'o seriositate mare — astăzi ne am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi şi 'mi pare rĕu . . . că trebue să . . . să . . .

---

*) Naraţiune originală.

6. LA ANIVERSARĂ

Curierul de Iaşi 9 iulie 1876

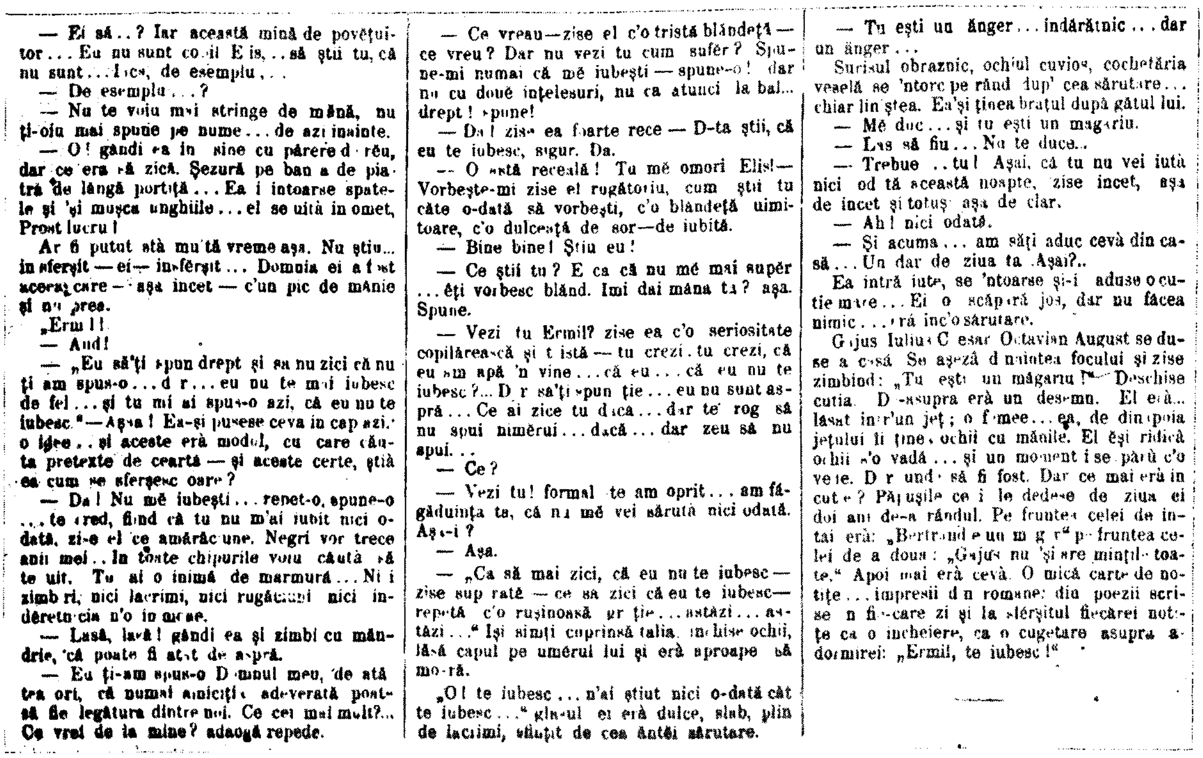

— Ei să..? Iar această mină de povĕțuitor... Eu nu sunt copil! Elis... să știi tu, că nu sunt... Lice, de esemplu...

— De esemplu...?

— Nu te voiu mai stringe de mână, nu ți-oiu mai spune pe nume... de azi inainte.

— O! gândi ea in sine cu părere de rĕu, dar ce era să zică. Șezură pe banca de piatră de lângă portiță... Ea 'i intoarse spatele și 'și mușca unghiile... el se uità in omet, Prost lucru!

Ar fi putut stà multă vreme așa. Nu știu... in sferșit — ei — in sferșit... Domnia ei a fost acea, care — așa incet — c'un pic de mânie și nu prea.

„Ermil!

— Aud!

— „Eu să'ți spun drept și sa nu zici că nu ți am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc de fel... și tu mi ai spus-o azi, că eu nu te iubesc.“ — Așa! Ea-și pusese ceva in cap azi, o idee.. și aceste erà modul, cu care căuta pretexte de ceartă — și aceste certe, știà ea cum se sferșesc oare?

— Da! Nu mĕ iubești... repet-o, spune-o..., te cred, fiind că tu nu m'ai iubit nici o-dată, zise el c'o amărăciune. Negri vor trece anii mei.. In toate chipurile voiu căută să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zimbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni nici indĕretnicia n'o inmoae.

— Lasă, lasă! gândi ea și zimbi cu mândrie, 'că poate fi atât de aspră.

— Eu ți-am spus-o Domnul meu, de atâtea ori, că numai amiciția adeverată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult?... Ce vrei de la mine? adaogă repede.

— Ce vreau — zise el c'o tristă blândeță — ce vreu? Dar nu vezi tu cum sufĕr? Spune-mi numai că mĕ iubești — spune-o! dar nu cu două ințelesuri, nu ca atunci la bal... drept! spune!

— Da! zise ea foarte rece — D-ta știi, că eu te iubesc, sigur. Da.

— O astă receală! Tu mĕ omori Elis! — Vorbește-mi zise el rugătoriu, cum știi tu câte o-dată să vorbești, c'o blândeță uimitoare, c'o dulceață de sor — de iubită.

— Bine bine! Știu eu!

— Ce știi tu? E ca că nu mĕ mai supĕr ...ți vorbesc blând. Imi dai mâna ta? așa. Spune.

— Vezi tu Ermil? zise ea c'o seriositate copilărească și tristă — tu crezi. tu crezi, că eu am apă 'n vine... că eu... că eu nu te iubesc?... Dar să'ți spun ție... eu nu sunt aspră... Ce ai zice tu dacă... dar te rog să nu spui nimĕrui... dacă... dar zeu să nu spui...

— Ce?

— Vezi tu! formal te am oprit... am făgăduința ta, că nu mĕ vei săruta nici odată. Așa-i?

— Așa.

— „Ca să mai zici, că eu nu te iubesc — zise supărată — ce sa zici că eu te iubesc — repetă c'o rușinoasă grație... astăzi... astăzi...“ Iși simți coprinsă talia, inchise ochii, lăsă capul pe umĕrul lui și erà aproape să moară.

„O! te iubesc... n'ai știut nici o-dată cât te iubesc...“ glasul ei erà dulce, slab, plin de lacrimi, sfințit de cea întâi sărutare.

— Tu ești un înger... indărătnic... dar un înger...

Surisul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se 'ntorc pe rând dup' cea sărutare... chiar liniștea. Ea'și ținea brațul după gâtul lui.

— Mĕ duc... și tu ești un măgariu.

— Las să fiu... Nu te duce..

— Trebue.. tu! Așai, că tu nu vei uità nici odată această noapte, zise incet, așa de incet și totuși așa de clar.

— Ah! nici odată.

— Și acuma... am săți aduc cevà din casă... Un dar de ziua ta. Așai?..

Ea intră iute, se 'ntoarse și-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu facea nimic... erà inc'o sărutare.

Gajus Iuliu Cesar Octavian August se duse acasă. Se așeză dinaintea focului și zise zimbind: „Tu ești un măgariu!“ Deschise cutia. Deasupra erà un desemn. El erà... lăsat intr'un jeț; o femee... ea, de dinapoia jețului îi ține ochii cu mânile. El își ridică ochii s'o vadă... și un moment i se părù c'o vede. Dar unde să fi fost. Dar ce mai erà in cutie? Păpușile ce i le dedese de ziua ei doi ani de-a rândul. Pe fruntea celei de intâi erà: „Bertrand e un măgar“ pe fruntea celei de a doua: „Gajus nu 'și are mințile toate.“ Apoi mai erà cevà. O mică carte de notițe... impresii din romane; din poezii scrise in fie-care zi și la sferșitul fiecărei notițe ca o incheiere, ca o cugetare asupra adormirei: „Ermil, te iubesc!“

7. LA ANIVERSARĂ

Curierul de Iași 9 iulie 1876

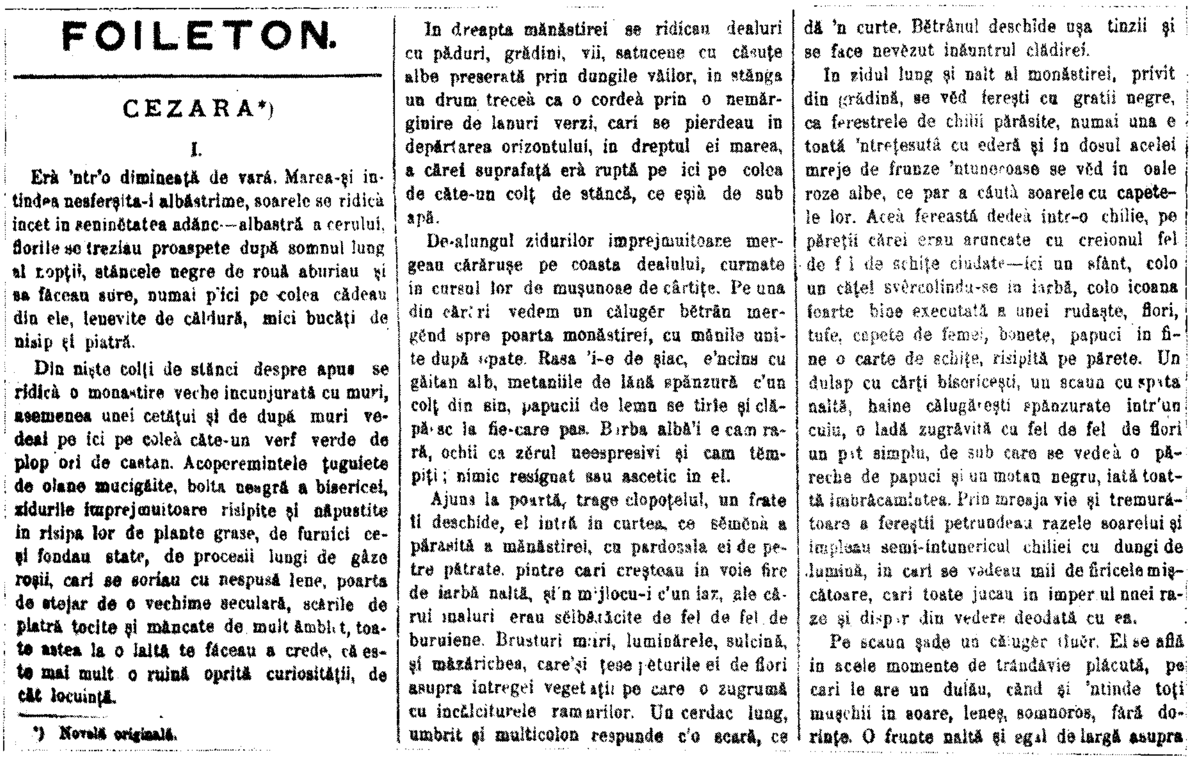

FOILETON.

CEZARA*)

I.

Erà 'ntr'o dimineață de vară. Marea-și intindea nesferșita-i albăstrime, soarele se ridicà incet in seninĕtatea adânc-albastră a cerului, florile se trezíau proaspete după somnul lung al nopții, stâncele negre de rouă aburiau și se făceau sure, numai p'ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.

Din niște colți de stânci despre apus se ridicà o monastire veche incunjurată cu muri, asemenea unei cetățui și de după muri vedeai pe ici pe coleà câte-un verf verde de plop ori de castan. Acoperemintele țuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite in risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gâze roșii, cari se suiau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite și mâncate de mult âmblet, toate astea la o laltă te făceau a crede, că este mai mult o ruină oprită curiosității, de cât locuință.

In dreapta mânăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, satucene cu căsuțe albe preserată prin dungile văilor, in stânga un drum treceà ca o cordeà prin o nemărginire de lanuri verzi, cari se pierdeau in depărtarea orizontului, in dreptul ei marea, a cărei suprafață erà ruptă pe ici pe colea de câte-un colț de stâncă, ce eșià de sub apă.

De-alungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărărușe pe coasta dealului, curmate in cursul lor de mușunoae de cârtițe. Pe una din cărări vedem un călugĕr bĕtrân mergĕnd spre poarta monăstirei, cu mânile unite după spate. Rasa 'i-e de șiac, e'ncins cu găitan alb, metaniile de lână spânzură c'un colț din sin, papucii de lemn se tirie și clăpăesc la fie-care pas. Barba albă'i e cam rară, ochii ca zĕrul neespresivi și cam tĕmpiți; nimic resignat sau ascetic in el.

Ajuns la poartă, trage clopoțelul, un frate îi deschide, el intră in curtea, ce sĕmĕnà a părăsită a mânăstirei, cu pardoseala ei de petre pătrate, pintre cari creșteau in voie fire de iarbă naltă, și'n mijlocu-i c'un iaz, ale cărui maluri erau sĕlbătăcite de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, luminărele, sulcină, și măzărichea, care'și țese peturile ei de flori asupra intregei vegetații pe care o zugrumă cu incâlciturele ramurilor. Un cerdac lung, umbrit și multicolon respunde c'o scară, ce dă 'n curte. Bĕtrânul deschide ușa tinzii și se face nevĕzut inăuntrul clădirei.

In zidul lung și nalt al monăstirei, privit din grădină, se vĕd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată 'ntrețesută cu ederă și în dosul acelei mreje de frunze 'ntunecoase se vĕd in oale roze albe, ce par a căutà soarele cu capetele lor. Aceà fereastă dedeà intr-o chilie, pe păreții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfânt, colo un cățel svĕrcolindu-se in iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaște, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci in fine o carte de schițe, risipită pe părete. Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata naltă, haine călugărești spânzurate intr'un cuiu, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori un pat simplu, de sub care se vedeà o păreche de papuci și un motan negru, iată toată îmbrăcamintea. Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii petrundeau razele soarelui și împleau semi-intunericul chiliei cu dungi de lumină, in cari se vedeau mii de firicele mișcătoare, cari toate jucau in imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.

Pe scaun șade un călugĕr tinĕr. El se află in acele momente de trândăvie plăcută, pe cari le are un dulău, când și 'ntinde toți mușchii in soare, leneș, somnoros, fără dorințe. O frunte naltă și egal de largă asupra

---

*) Novelă originală.

8. CEZARA

Curierul de Iași 6 august 1876

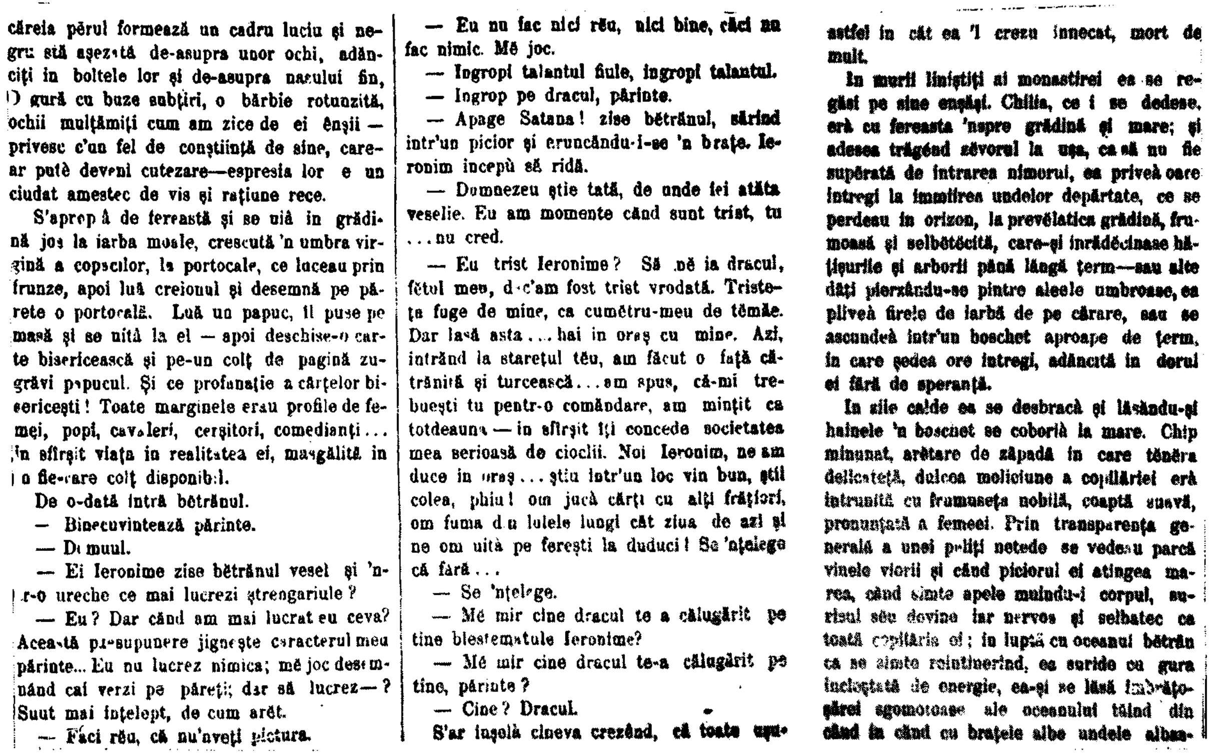

căreia pěrul formează un cadru luciu și negru stă așezată de-asupra unor ochi, adânciți in boltele lor și de-asupra nasului fin, o gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită, ochii mulțămiți cum am zice de ei înșii — privesc c'un fel de conștiință de sine, care-ar putè deveni cutezare—espresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.

S'apropiă de fereastă și se uită in grădină jos la iarba moale, crescută 'n umbra virgină a copacilor, la portocale, ce luceau prin frunze, apoi luă creionul și desemnă pe părete o portocală. Luă un papuc, il puse pe masă și se uită la el — apoi deschise-o carte bisericească și pe-un colț de pagină zugrăvi papucul. Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți... in sfîrșit viața in realitatea ei, masgălită in fie-care colț disponibil.

De o-dată intră bětrânul.

— Binecuvintează părinte.

— Domnul.

— Ei Ieronime zise bětrânul vesel și 'ntr-o ureche ce mai lucrezi ștrengariule?

— Eu? Dar când am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jignește caracterul meu părinte... Eu nu lucrez nimica; mě joc desemnând cai verzi pe păreți; dar să lucrez—? Sunt mai ințelept, de cum arět.

— Faci rěu, că nu'aveți pictura.

— Eu nu fac nici rěu, nici bine, căci nu fac nimic. Mě joc.

— Ingropi talantul fiule, ingropi talantul.

— Ingrop pe dracul, părinte.

— Apage Satana! zise bětrânul, sărind intr'un picior și aruncându-i-se 'n brațe. Ieronim incepù să ridă.

— Dumnezeu știe tată, de unde iei atâta veselie. Eu am momente când sunt trist, tu ...nu cred.

— Eu trist Ieronime? Să mě ia dracul, fětul meu, de c'am fost trist vrodată. Tristeța fuge de mine, ca cumětru-meu de těmâe. Dar lasă asta.... hai in oraș cu mine. Azi, intrând la starețul těu, am făcut o față cătrănită și turcească... am spus, că-mi trebuești tu pentr-o comândare, am mințit ca totdeauna — in sfîrșit iți concede societatea mea serioasă de cioclii. Noi Ieronim, ne am duce in oraș... știu intr'un loc vin bun, știi colea, phiu! om jucà cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi cât ziua de azi și ne om uità pe ferești la duduci! Se 'nțelege că fară...

— Se 'nțelege.

— Mě mir cine dracul te a călugărit pe tine blestematule Ieronime?

— Mě mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

— Cine? Dracul.

S'ar inșelà cineva crezând, că toate apu-

astfel in cât ea 'l crezu innecat, mort de mult.

In murii liniștiți ai monastirei ea se regăsi pe sine ensăși. Chilia, ce i se dedese, erà cu fereasta 'nspre grădină și mare; și adesea trăgĕnd zăvorul la ușa, ca să nu fie supěrată de intrarea nimerui, ea priveà oare intregi la immiirea undelor depărtate, ce se perdeau in orizon, la prevělatica grădină, frumoasă și selbătěcită, care-și inrădĕcinase hățișurile și arborii până lângă țerm—sau alte dăți pierzându-se pintre aleele umbroase, ea pliveà firele de iarbă de pe cărare, sau se ascundeà intr'un boschet aproape de țerm, in care ședea ore intregi, adâncită in dorul ei fără de speranță.

In zile calde ea se desbrăcà și lăsându-și hainele 'n boschet se coborià la mare. Chip minunat, arětare de zăpadă in care těněra delicateță, dulcea moliciune a copilăriei erà intrunită cu frumusețea nobilă, coaptă suavă, pronunțată a femeei. Prin transparența generală a unei pelițí netede se vedeau parcă vinele viorii și când piciorul ei atingea marea, când simte apele muindu-i corpul, surisul sěu devine iar nervos și selbatec ca toată copilăria ei; in luptă cu oceanul bătrân ca se simte reintinerind, ea suride cu gura incleștată de energie, ea-și se lăsă imbrățoșărei sgomotoase ale oceanului tăind din când in când cu brațele albe undele albas-

8. CEZARA

Curierul de Iași 6 august 1876

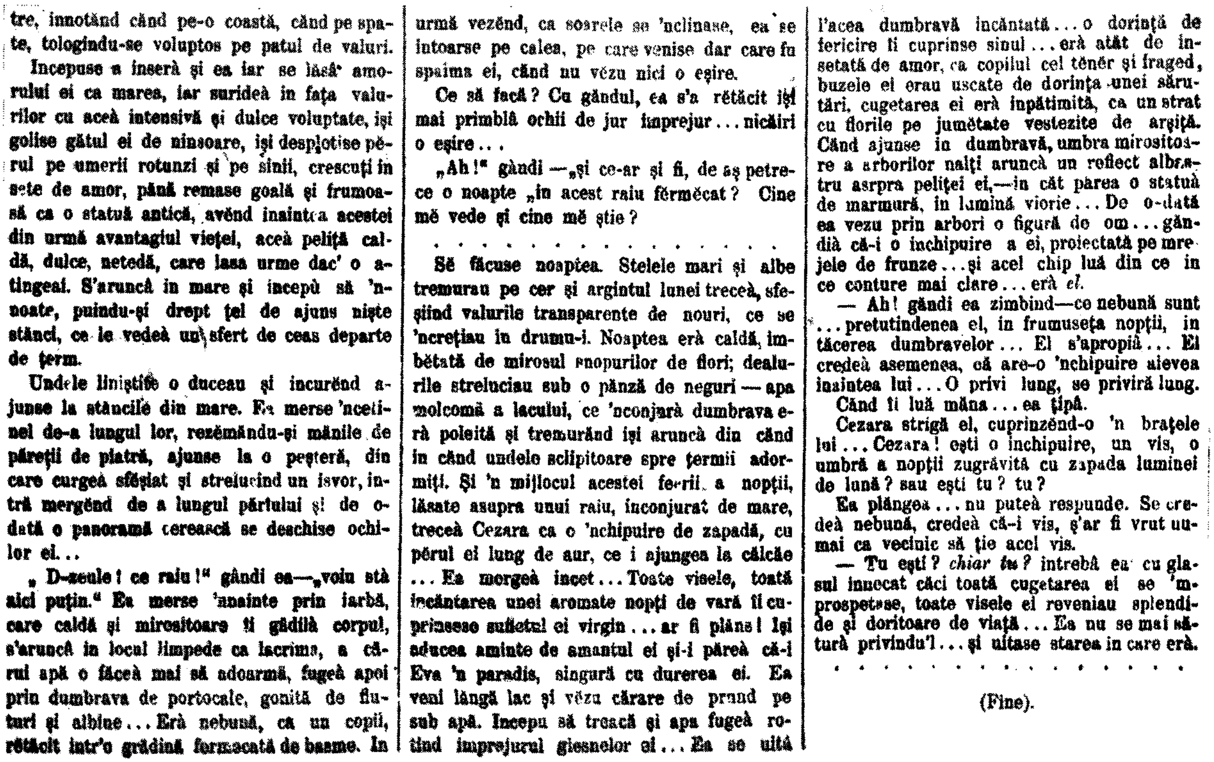

tre, innotând când pe-o coastă, când pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.

Incepuse a inserà și ea iar se lăsă amorului ei ca marea, iar surideà in fața valurilor cu aceà intensivă și dulce voluptate, iși golise gâtul ei de ninsoare, iși desplotise pěrul pe umerii rotunzi și pe sînii, crescuți in sete de amor, până remase goală și frumoasă ca o statuă antică, avěnd inaintea acestei din urmă avantagiul vieței, aceà peliță caldă, dulce, netedă, care lasa urme dac' o atingeai. S'aruncă in mare și incepù să 'noate, puindu-și drept țel de ajuns niște stânci, ce le vedeà un sfert de ceas departe de țerm.

Undele liniștite o duceau și incurěnd ajunse la stâncile din mare. Ea merse 'ncetinel de-a lungul lor, rezěmându-și mânile de păreții de piatră, ajunse la o peșteră, din care curgeà sfâșiat și streiucind un isvor, intră mergěnd de a lungul părîului și de odată o panoramă cerească se deschise ochilor ei...

„D-zeule! ce raiu!" gândi ea—„voiu stà aici puțin." Ea merse 'nainte prin iarbă, care caldă și mirositoare îi gădilà corpul, s'aruncă in locul limpede ca lacrima, a cărui apă o făceà mai să adoarmă, fugeà apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi și albine... Erà nebună, ca un copil, rětăcit intr'o grădină fermacată de basme. In urmă vezěnd, ca soarele se 'nclinase, ea se intoarse pe calea, pe care venise dar care fu spaima ei, când nu vězu nici o eșire.

Ce să facă? Cu gândul, ea s'a rětăcit iși mai primblă ochii de jur imprejur... nicăiri o eșire...

„Ah!" gàndi —„și ce-ar și fi, de aș petrece o noapte „in acest raiu fěrměcat? Cine mě vede și cine mě știe?

. . . .

Sě făcuse noaptea. Stelele mari și albe tremurau pe cer și argintul lunei treceà, sfeșiind valurile transparente de nouri, ce se 'ncrețiau in drumu-i. Noaptea erà caldă, imbětată de mirosul snopurilor de flori; dealurile streluciau sub o pânză de neguri — apa molcomă a lacului, ce 'nconjurà dumbrava erà poleită și tremurând iși aruncà din când in când undele sclipitoare spre țermii adormiți. Și 'n mijlocul acestei feerii a nopții, lăsate asupra unui raiu, inconjurat de mare, treceà Cezara ca o 'nchipuire de zapadă, cu pěrul ei lung de aur, ce i ajungea la călcâe ... Ea mergeà incet... Toate visele, toată incântarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin ... ar fi plâns! Iși aducea aminte de amantul ei și-i păreà că-i Eva 'n paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lângă lac și vězu cărare de prund pe sub apă. Incepu să treacă și apa fugeà rotind imprejurul glesnelor ei... Ea se uită l'acea dumbravă incântată... o dorință de fericire îi cuprinse sinul... erà atât de insetată de amor, ca copilul cel těněr și fraged, buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări, cugetarea ei erà inpătimită, ca un strat cu florile pe jumětate vestezite de arșiță. Când ajunse in dumbravă, umbra mirositoare a arborilor nalți aruncà un reflect albastru asupra peliței ei,—in cât părea o statuă de marmură, in lumină viorie... De o-dată ea vezu prin arbori o figură de om... gândià că-i o inchipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze...și acel chip luă din ce in ce conture mai clare... erà *el*.

— Ah! gândi ea zimbind—ce nebună sunt ... pretutindenea el, in frumusețea nopții, in tăcerea dumbravelor... El s'apropià... El credeà asemenea, că are-o 'nchipuire aievea inaintea lui... O privi lung, se privirà lung.

Când îi luă mâna... ea țipă.

Cezara strigă el, cuprinzěnd-o 'n brațele lui... Cezara! ești o inchipuire, un vis, o umbră a nopții zugrăvită cu zapada luminei de lună? sau ești tu? tu?

Ea plângea... nu puteà respunde. Se credeà nebună, credeà că-i vis, ș'ar fi vrut numai ca vecinic să ție acel vis.

— Tu ești? *chiar tu?* intrebă ea cu glasul innecat căci toată cugetarea ei se 'mprospetase, toate visele ei reveniau splendide și doritoare de viață... Ea nu se mai sătură privindu'l... și uitase starea in care erà.

. . . .

(Fine).

9. CEZARA

Curierul de Iași 18 august 1876

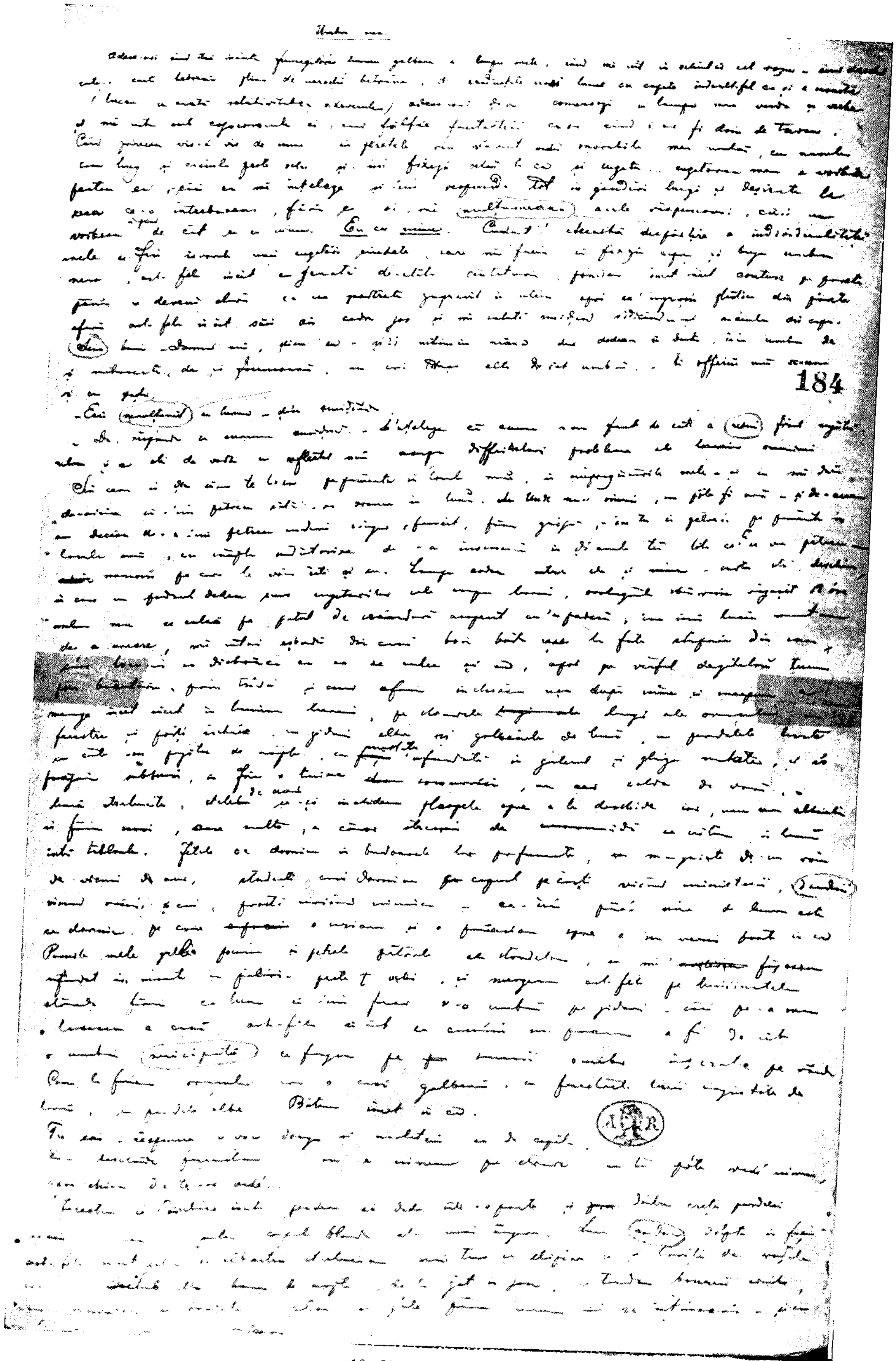

10. UMBRA MEA

BAR 2255, 184r　　cerneală　　33,5 cm × 21 cm

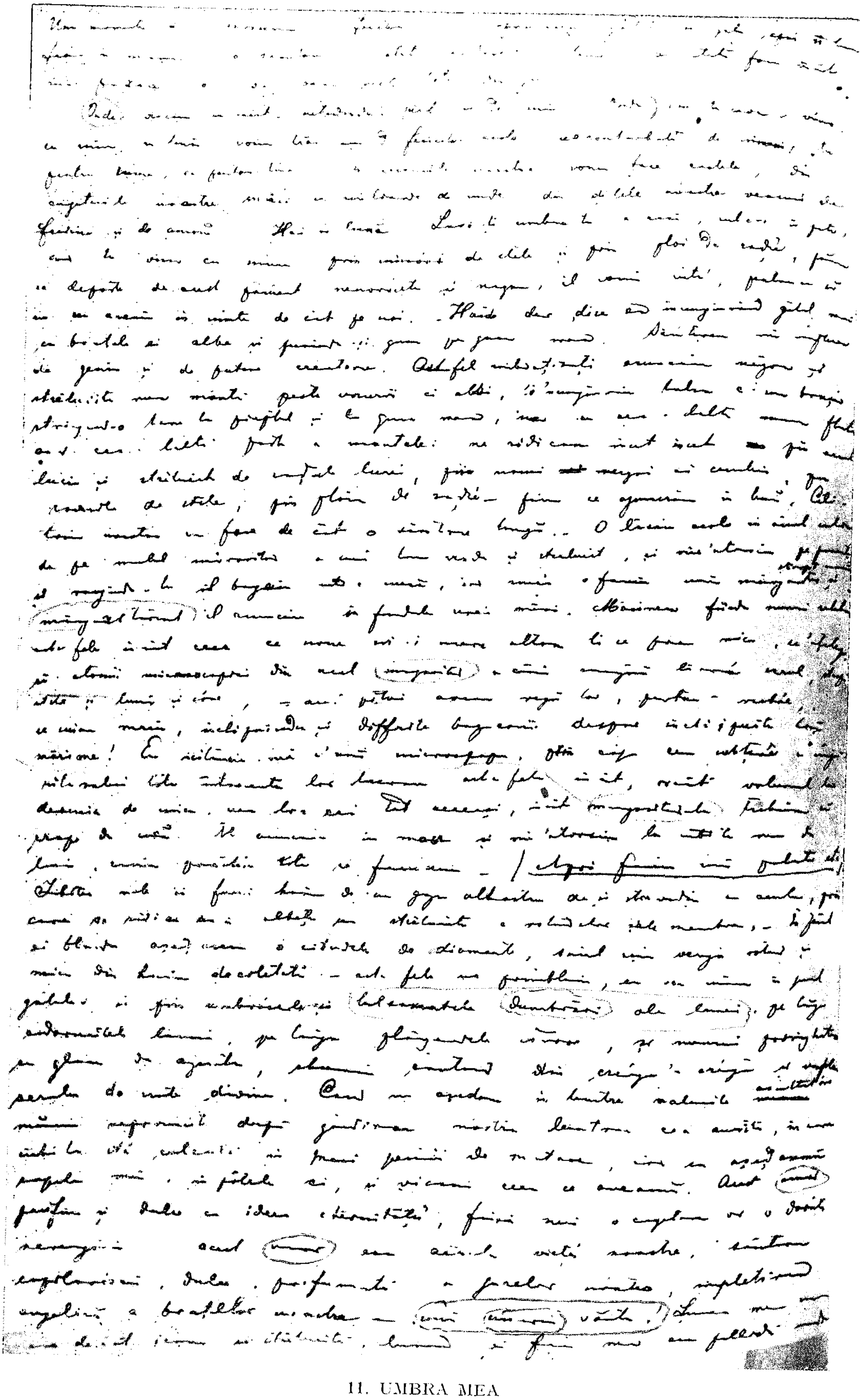

11. UMBRA MEA

BAR 2255, 184v cerneală 33,5 cm × 21 cm

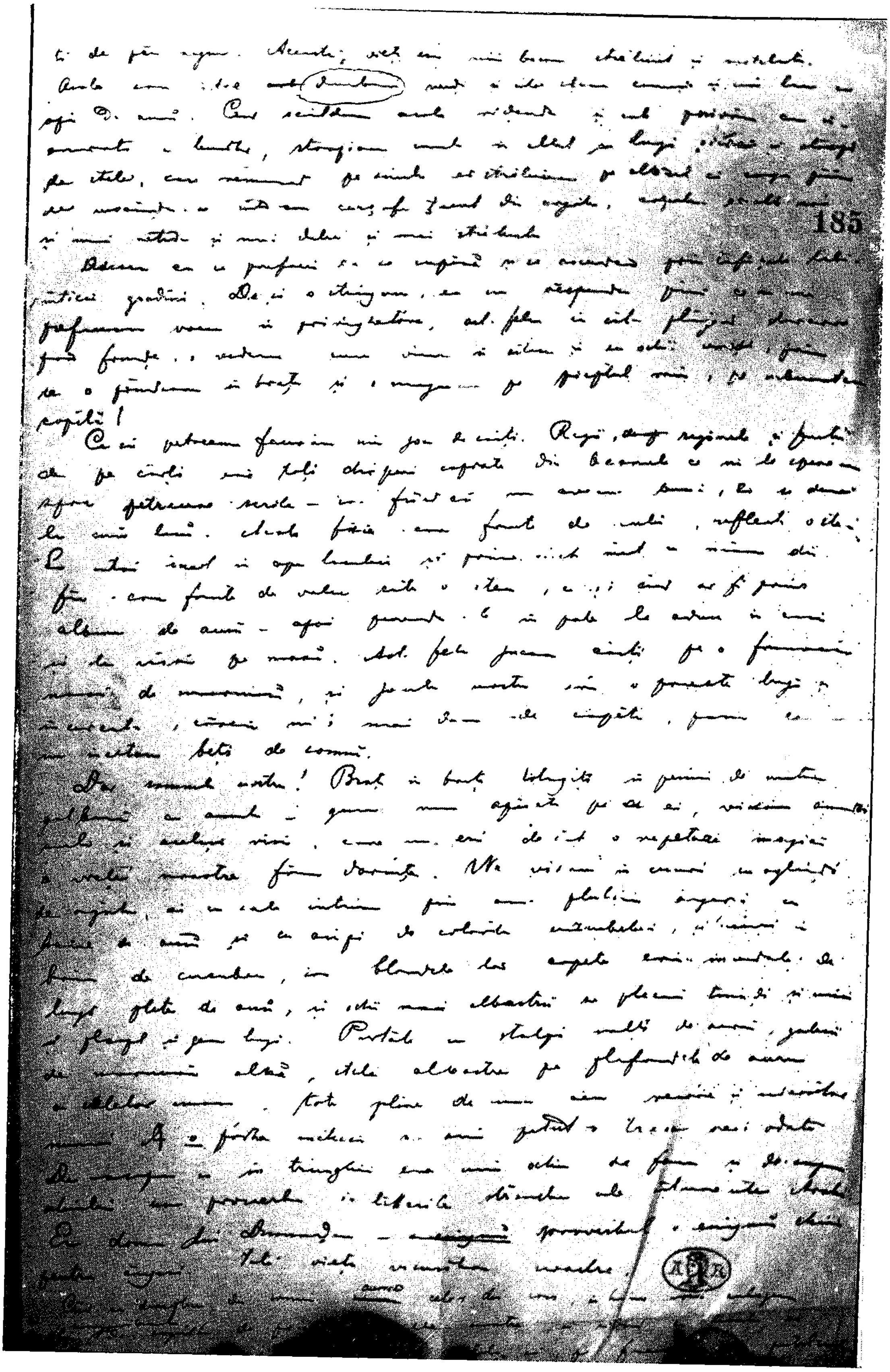

12. UMBRA MEA

BAR 2255, 185r cerneală 33,5 cm × 21 cm

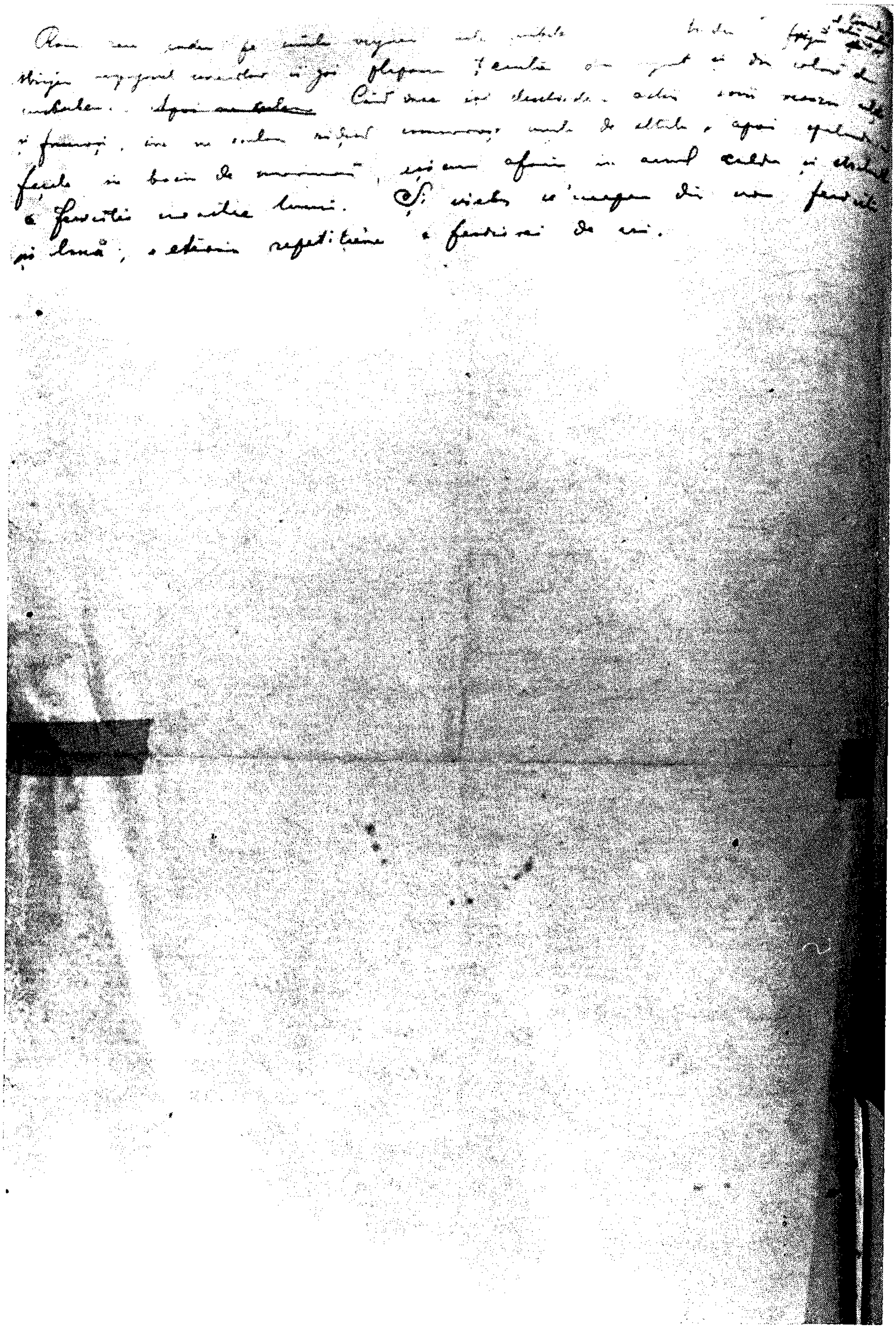

[illegible] [illegible] [illegible] pe [illegible] [illegible] [illegible] umbra [illegible] [illegible]

strigam [illegible] [illegible] în jos flăcări [illegible] [illegible] şi din colori de umbra. ~~Apoi umbra~~ Cînd însă îmi deschideam ochii vedeam iar [illegible] şi frumoşi, cum se scuturau mişcînd [illegible] unele de altele, apoi [illegible] [illegible] în baie de [illegible], ieşeam afară în aerul cald şi [illegible] a ferestei [illegible] lumii. Şi viaţa se 'ncepea din nou [illegible] şi lună; o eternă repetiţiune a fericirei de ieri.

13. UMBRA MEA

BAR 2255, 185v cerneală 33,5 cm × 21 cm

ovală, rătunzită și albă a ei... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întîmplări, Dan ori Dionis? Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate: Ruben e Riven; umbra din părete, care joacă un rol atît de mare, e portretul cu ochii albastri; cu dispariţiunea acestuia dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalității în mînă, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieței e un regisor a cărui esistență n-o putem esplica? Nu cumva sîntem asemenea acelor figuranți cari, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regisor. Nu sînt aceiași actori[1], deși piesele sînt altele? E drept că după fondal nu sîntem în stare a vedea. — Și nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă cari să ni se pară ca reminiscențele unui om ce demult nu mai este?

Nu ezităm de-a cita cîteva pasage dintr-o epistolă a lui Téophile Gautier[2] care colorează oarecum ideea aceasta: ,,Nu totdeauna sîntem din țara ce ne-a văzut născînd și de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sînt făcuți în felul acesta se simt ca esilați în orașul lor, străini lîngă căminul lor și munciți de-o nostalgie inversă... Ar fi ușor a însemna nu numai *țara* dar chiar și *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă esistența lor cea adevărată*... Îmi pare c-am trăit odată în Orient și, cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat*". [3].

---

[1] *în* PL 1964, p. 348 *se propune, după I. Scurtu (1908), lecțiunea* actorii, *deoarece* ,,în grafia din epocă, poate să reprezinte atît forma articulată, cît și forma nearticulară a substantivului" 2. CL: Teophile Gauthier; 3. *textul francez al pasajului din Gautier tradus parțial aici este transcris de Eminescu în* **2258, 261r**

LA ANIVERSARĂ*

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea citise un roman ș-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece ; el, istoria romanilor și voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece și îmbla la școală. Cu toate acestea astăzi, în ziua sf-tului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos – mama, o besectea de toaletă, — sora, o păreche de papuci — Elis [1], nimic — adică Cleopatra, vară-sa. El se retrăsese în odaia lui, unde clasicii erau așezați pe-un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate și se primbla cu pași mari prin casă. Era brunet și cam poetic. Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult, și era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii și părea că-i întreba ceva. ,,Tolla mi-a făcut-o". Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati !

,,Nimic ! nimic ! — și eu i-am dat de ziua ei o păpușă. Adică ce *eu* i-am dat ! Dacă n-am știut ce să-i dau ! Mama mi-a spus să-i dau o păpușă. Tolla, Tolla ! — zise el rîzînd — tare mi-ești dragă". Apoi șăzu la masă și gîndi adînc... asupra egalității a două hipotenuze. Luă o coală mare de hîrtie albă și scrise drept în mijloc : *Regină ! Te iubesc !* Iscălit : *Gajus Julius C[a]esar Octavian August manu propria.*

Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis și — mare minune — a venit. Părinții ei au lepădat-o acolo și s-au dus într-alt loc, unde asemenea erau așteptați. Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă [2], dacă-l iertau ocupațiunile statului roman, și astăzi — îl iertau acele ocupațiuni ale statului roman. Toată sara nu vorbi un cuvînt cu domnișoara. Ea-și încrețise sprîncenile între ochi, pe cari-i ridică sub frunte; cu brațele-ncrucișate, picior peste picior, ședea-ndărătnică într-un colț, cu buzele strîns lipite. Dar pe furiș ea [3] strecura cîte-o rază drept în ochii lui. Era mînioasă. De doi ani se mînia foarte ușor și se desmînia tot atît de ușor. Odinioară nu se mînia de fel.

S-apropiase miezul-nopții. El veni foarte serios. ,,Îmi veți da voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă?" Ea se uită în ochii lui și-ncepu să rîdă.

— Ce rîzi ? Ce-i de rîs aicea ?"

— Bine. Haidem !

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru fără pic de vînt. Ninsoarea se lăsase pe garduri și zaplazuri de-amîndouă părțile ulicioarei. Zapada încarcase crengile de copaci și acoperămintele caselor. Ghețușul trosnea sub pași și el trecea cu dînsa de braț ... ea în scurteică cu guler de blană, roșie la față, capișonul [4] alb de lînă înconjura

---

* Narațiune originală.

(ÎS = *Întîia sărutare)* 1. Elis *are accent pe silaba finală și se pronunță cu* -s *nu cu* -z, *conform mărturiei consecvente a dicționarelor de rime, unde intră în aceeași serie cu* precis, trimis, vis, ucis, paradis, abis etc. **(2274, 57 r, 2265, 182 r, 2308, 3r)** ; *cf.* ÎS : Elise 2. CI : pîn'n a casă, *cf. mai jos* pîn'acasă ; 'n, *dacă nu e o simplă eroare de tipar, poate fi urma unei mai vechi redactări* : pîn'n poartă(?) 3. CI : se 4. CI : capșonul, *cf.* ÎS : capișonul fața, fruntea. Ea era blondă, *foarte* blondă, cu părul ca un caier de cînepă și scurteica — oricît de groasă ar fi fost — accentua totuși liniile unei talii fine și mlădioase. O broască[1]. Rîdeau vorbind — adică mai mult rîs decît vorbă. Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa — și fiecare a avut una — de acele hotărîri de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască — să n-o sărute. Celelalte calea-vale, dar o guriță? cît lumea. Așa erau și ei. De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare da! se-nțelege, cît vrei — dar o guriță, *tu? pe nume?* — niciodată!

Așa ar fi și rămas — dar luna, luna!

Luna lumina fața ei albă ca laptele cu obrajii roși și părul ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux și finețā o fațā plinā și rîzătoare. Pe cînd el perora o temă de astronomie — indiferentă atît lui cît și ei — adecă pe cînd se necăjau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin — dacă — dacă s-ar fi căzut.

Ah! că prostu-i — gîndi ea — nu poate vorbi și el de altăceva, azi cel puțin — adaose uitîndu-se timid în sus la el. Ce frumosu-i! *ș-așa*, cînd spune prostii, îmi place ș-așa — gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic sau Dumnezeu știe ce — destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins și cam ca și cînd n-ar fi băgat de samă:

Tu, Ermil, — și speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic. Fața ei era roșie de rușine.

El stătu pe loc, îi strînse mîna și zise încet:

— Mai zi o dată.

— Nu.

— Nu? Mă supăr... s-o știi.

— *Tu*... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închiși, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — și cu toate acestea ce *tu*? Din gura ei venise mai întîi.

Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor; însă totuși despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci. Fiecare *tu* era controversat. Cînd își propuneau să-și zică *tu*, mureau de rușine, și-și ziceau serios, după lungi lupte sufletești: „Domniata"; cînd stabileau diplomaticește să-și zică d-ta — atunci *tu* — *tu* din greșală, și iar din greșală, ș-așa mai departe.

În fine ajunsese la portiță.

— Elis! *tu* ... nu știi cît te iubesc ... nici poți ști căci ... căci tu nu ai inimă.

— Pe nume și tu? Vezi, gîndi ea, dar nu zise nimic...

— De cînd te-am văzut, de cînd știi tu — căci tu știi că eu te iubesc și totdeauna această răceală cînd ești singură cu mine. Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe cari nici nu le asculți... Ești rea la inimă, Elis!

— Domnule! zise[2] ea, stăpînindu-se și stînd băț înaintea lui. Vrei să mă-nveți cum trebuie să mă port?

— Și cu toate astea, zise el încet și dureros, luna-nfrumusețază lumea pentru amorul nostru.

Ea se uită în sus și ochii ei umezi de dulci lacrimi străluceau în lună. El îi cuprinsesă talia și se uitau amîndoi — nu gîndeau nimic. Era ceva atît de dureros, atît de fericit în fața, în tot sufletul lor — ai fi rîs ș-ai fi plîns dacă i-ai fi văzut astfel.

În fine începur-a rîde — doi copii — rîdeau cu lacrimele-n ochi. Și era atît de argintos rîsul ei și gurița atît de frumoasă — i-ai fi băut apa din gură.

---

[1] *text suspect* [2] CI: zice

— Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare — astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi și-mi pare rău ... că trebuie să ... să ...

— Ei, să ...? Iar această mînă de povățuitor ... Eu nu sînt copil, Elis,... să știi tu că nu sînt... Iaca, de esemplu...

— De esemplu... ?

— Nu te voi mai strînge de mînă, nu ți-oi mai spune pe nume... de azi înainte.

— O ! gîndi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Șezură pe banca de piatră de lîngă portiță... Ea-i întoarse spatele și-și mușca unghiile ... el se uita în omăt. Prost lucru !

Ar fi putut sta multă vreme așa. Nu știu... În sfîrșit ... ea [1] ... în sfîrșit ... domnia ei a fost aceea care — așa încet — c-un pic de mînie și nu prea :

— Ermil !

— Aud !

— Eu să-ți spun drept și să nu zici că nu ți-am spus-o... dar ... eu nu te mai iubesc de fel ... și tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc — Așaa ! Ea-și pusese ceva în cap azi : o idee ... și acesta era modul cu care căuta pretexte de ceartă — și aceste certe, știa ea cum se sfîrșesc oare ?

— Da ! Nu mă iubești ... repet-o, spune-o ... te cred, fiindcă tu nu m-ai iubit niciodată, zise el cu [2] amărăciune. Negri vor trece anii mei ... În toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură ... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.

— Lasă, lasă ! gîndi ea și zîmbi cu mîndrie că poate fi atît de aspră.

— Eu ți-am spus-o, domnul meu, de atîtea ori, că numai amiciția adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce cei mai mult? ... Ce vrei de la mine? adaogă repede.

— Ce vreau, zise el c-o tristă blîndețe, ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufăr? Spune-mi numai că mă iubești — spune-o ! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal ... drept ! spune !

— Da ! zise ea foarte rece — d-ta știi că eu te iubesc, sigur. Da.

— O, astă răceală ! Tu mă omori, Elis ! Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești, c-o blîndeță uimitoare, c-o dulceață de sor — de iubită.

— Bine bine ! Știu eu !

— Ce știi tu? Iaca că [3] nu mă mai supăr ... îți vorbesc blînd. Îmi dai mîna ta ? Așa. Spune.

— Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească și tristă — tu crezi... tu crezi că eu am apă-n vine... că eu ... că eu nu te iubesc? ... Dar să-ți spun ție ... eu nu sînt aspră ... Ce ai zice tu dacă ... dar te rog să nu spui nimărui ... dacă ... dar zău să nu spui ...

— Ce?

— Vezi tu ! formal te-am oprit... am făgăduința ta că nu mă vei săruta niciodată. Așa-i?

— Așa.

— Ca să [nu] [4] mai zici că eu nu te iubesc — zise supărată — ca [5] să zici că eu te iubesc — repetă c-o rușinoasă grație ... astăzi ... astăzi ..." Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.

— O ! te iubesc ... n-ai știut niciodată cît te iubesc ... — glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfințit de cea întîi sărutare.

— Tu ești un înger ... îndărătnic ... dar un înger. ...

---

1. CI : ei 2. CI : ce 3. CI : E ca să 4. *cf.* PL 1964, p. 350, *unde introducerea lui* [nu] *este combătută* 5. CI : ce

Surîsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare ... chiar liniştea. Ea-şi ţinea braţul după gîtul lui.

— Mă duc ... şi tu eşti un magari.

— Las' să fiu ... Nu te duce ...

— Trebuie ... tu ! Aşa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, zise încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.

— Ah ! niciodată.

— Şi acuma ... am să-ţi aduc ceva din casă ... Un dar de ziua ta ... Aşa-i ? ...

Ea intră iute, se-ntoarse şi-i aduse o cutie mare ... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic ... era înc-o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se aşeză dinaintea focului şi zise zîmbind : „Tu eşti un măgari !" Deschise cutia. Deasupra era un desemn. El era ... lăsat într-un jeţ ; o femeie ... ea, de dinapoia jeţului îi ţinea ochii cu mînile. El îşi ridică ochii s-o vadă ... şi un moment i se păru c-o vede. Dar unde să fi fost. Dar ce mai era în cutie? Păpuşile ce i le dedese de ziua ei doi ani de-a rîndul. Pe fruntea celei de întîi era : „Bertrand e un măgar" pe fruntea celei de a doua : „Gajus nu-şi are minţile toate". Apoi mai era ceva. O mică carte de notiţe ... impresii din romane, din poezii, scrise-n fiecare zi şi la sfîrşitul fiecărei notiţe, ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirei : „Ermil, te iubesc !"

CEZARA*

I

Era-ntr-o dimineață de vară. Marea și-întindea nesfîrșita-i albăstrime, soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stîncele negre de rouă abureau și se făceau sure, numai p-ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.

Din niște colți de stînci despre apus se ridica o monastire veche încunjurată cu muri, asemenea unei cetățui, și de după muri vedeai pe ici pe colea cîte-un vîrf verde de plop ori de castan. Acoperămintele țuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii cari se soreau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite și mîncate de mult îmblet, toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.

În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuțe albe presărate prin dungile văilor, în stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi cari se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei marea, a cărei suprafață era ruptă pe ici pe colea de cîte-un colț de stîncă ce ieșea de sub apă.

De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărărușe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de mușunoaie de cîrtițe. Pe una din cărări vedem un călugăr bătrîn mergînd spre poarta monăstirei, cu mînile unite după spate. Rasa i-e de șiac, e-ncins cu găitan alb, metaniile de lînă spînzură c-un colț din sîn, papucii de lemn se tîrie și clăpăiesc la fiecare pas. Barba albă i-e cam rară, ochii ca zărul neespresivi și cam tîmpiți; nimic resignat sau ascetic în el.

Ajuns la poartă, trage clopoțelul, un frate îi deschide, el intră în curtea ce sămăna a părăsită a mănăstirei, cu pardosala ei de pietre pătrate printre cari creșteau în voie fire de iarbă naltă, și-n mijlocu-i c-un iaz ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, lumînărele, sulcină și măzărichea care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații pe care o zugrumă cu încîlciturele ramurilor. Un cerdac lung, umbrit și multicolor răspunde c-o scară ce dă-n curte. Bătrînul deschide ușa tinzii și se face nevăzut înăuntrul clădirei.

În zidul lung și nalt al monăstirei, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată-ntrețesută cu iederă și în dosul acelei mreje de frunze -ntunecoase se văd în oale roze albe ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastră dădea într-o chilie pe pereții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un cățel svîrcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaște, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schițe risipită pe părete. Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata naltă, haine călugărești spînzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu de sub care se vedea o păreche de papuci și un motan negru, iată toată îmbrăcămintea. Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui și împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină în cari se vedeau mii de firicele mișcătoare cari toate jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.

---

* Novelă originală.

Pe scaun șade un călugăr tînăr. El se află în acele momente de trîndăvie plăcută pe cari le are un dulău cînd și-ntinde toți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe. O frunte naltă și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi adînciți în boltele lor și deasupra nasului fin, o gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită, ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșii privesc c-un fel de conștiință de sine care-ar putea deveni cutezare, espresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.

S-apropie de fereastță și se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-n umbra virgină a copacilor, la portocale ce luceau prin frunze, apoi luă creionul și desemnă pe părete o portocală. Luă un papuc, îl puse pe masă și se uită la el, apoi deschise-o carte bisericească și pe-un colț de pagină zugrăvi papucul. Și ce profanație a cărțelor bisericești ! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți... în sfîrșit, viața în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț disponibil.

Deodată intră bătrînul.

— Binecuvintează, părinte.

— Domnul.

— Ei, Ieronomie, zise bătrînul vesel și-ntr-o ureche, ce mai lucrezi, ștrengariule?

— Eu? Dar cînd am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jignește caracterul meu, părinte ... Eu nu lucrez nimica ; mă joc desemnînd cai verzi pe păreți ; dar să lucrez...? Sînt mai înțelept de cum arăt.

— Faci rău că nu-nveți pictura.

— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.

— Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.

— Îngrop pe dracul, părinte.

— Apage Satana ! zise bătrînul sărind într-un picior și aruncîndu-i-se-n brațe. Ieronim începu să rîdă.

— Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie. Eu am momente cînd sînt trist, tu ... nu cred.

— Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată. Tristețea fuge de mine ca cumătru-meu de tămîie. Dar lasă asta ... hai în oraș cu mine. Azi, intrînd la starețul tău, am făcut o față cătrănită și turcească ... am spus că-mi trebuiești tu pentr-o comîndare, am mințit ca totdeauna — în sfîrșit, îți concede societatea mea serioasă de cioclu [2]. Noi, Ieronim, ne-om duce în oraș ... știu într-un loc vin bun, știi colea, phiu ! om juca cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi cît ziua de azi și ne-om uita pe ferești la duduci ! Se-nțelege că fără ...

— Se-nțelege.

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

— Cine? Dracul.

S-ar înșela cineva crezînd că toate ușurințele călugărilor aveau vro însemnătate. Așa numitele lor blăstămății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau. Un păhar de vin, un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări. Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau fațarnic micile lor pasuri lumești.

Ieronim își aruncă rasa pe el, taie o față sinistră, mucalitul bătrîn taie una smintită de tot, spre a face efect asupra spărietului portar, și amîndoi ieșiră repede din mănăstire, spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraș.

(Abrevieri : E = *versiunea din* „Epoca" ; *trimiterile la manuscrise sînt toate în cuprinsul textului* [Cezara (variantă)). 1. *cf.* E : de 2. CI : cioclii, *cf.* E : cioclu

II

— Contesă, voi face pe părintele D-tale să te silească ca să fii a mea.

— Cine se-ndoieşte c-o poţi face aceasta, cine, că eşti în stare s-o faci. Tatăl meu îţi datoreşte bani şi d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural. Vă veţi învoi amîndoi asupra preţului ca doi oameni de onoare ce sînteţi ... dar pînă nu-ţi sînt femeie am dreptul de a te ruga să mă scuteşti ... Vei avea destul timp să mă chinuieşti cînd îţi voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele şi se uită din fereastă pe uliţă. Ea începu să rîdă, căci văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăia mutre evlavioase pentru a impune trecătorilor. Ieronim şi Onufrei stăteau în uliţă ; Onufrei, numărînd metaniile ce le ţinea în mînile unite pe pîntece, Ieronim c-o faţă de-o adîncă şi nobilă seriozitate. Marchizul Castelmare se uită lung şi sălbatec asupra acelei copile ce-i dispreţuia amorul, apoi ieşi iute, trîntind uşa după sine.

— Ce frumuşel e călăgărul cela, şopti contesa zîmbind. Şi ce mucalit bătrîn... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant. Ce nobile trăsături are tînărul...pare un demon ... frumos, serios, nepăsătorі. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în „Căderea îngerilor"... dac-am putea pune mîna pe călugăr...

Maiestre — strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă. Intră un bătrîn c-o bluză de catifea, cu faţa naltă şi senină, c-o barbă sură, s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.

— Vino lîngă mine... Şezi ici ... Ia te uită la acel călugăr tînăr. Ce frumos demon în „Căderea îngerilor", nu-i aşa ?

— Ce frumos Adonis în „Venus şi Adonis" zise pictorul surîzînd, d-ta Venus, el Adonis.

— Eei ! asta-i prea tare.

Francesco i-apucă mîna într-a sa şi apropie gura de fruntea ei frumoasă.

Eşti copilă, zise el încet, şi de ce nu ? Tu vrei să iubeşti ... toată fibra inimei tale tremură la această vorbă ... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubeşti, acel Castelmare, să te ia de soţie...? Ştii că sînt bogat ... ştii că te iubesc ca pe fiica mea... ştii că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci e sărac, desfrînat, jucător ... şi că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire decît fugind de această casă. Vrei un părinte ? ... Iată-mă ... Vrei o casă ? A mea îţi stă deschisă. Vrei un amant, Cezara ? ... Iată-l. Şi eu am iubit ... cunosc din tinereţă această dulce turbare ... Tu eşti însetată după ea ... şi cu toate astea ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură ... Un înger de geniu, căci demonii sînt îngeri de geniu ... ceilalţi cari au rămas în cer sînt cam prostuţi.

— Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea roşie ca focul.

— Vrei s-alerg eu după el ?

— Ei, nu ...

— Ei da ... Complimentele mele, domnişoară, zise Francesco repezindu-se spre uşă. L-ar fi oprit ... nu-i venea la socoteală, ... să nu-l oprească ... nu se cădea. Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de faţă. Pictorul ieşi zîmbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mutrele ce le tăia Cezara ... contrazicătoare, turburi, desperate...

Ea rămase-ntr-o confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era... Inima tremura-n ea... l-ar fi omorît dacă ar fi fost al ei ... Era nebună.

Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea ! Faţa ei era de-o albeaţă chilimbarie întunecată numai de-o viorie umbră, transparițiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în boltită frunte şi-n acei ochi de-un albastru întuneric cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici. Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza de desupt puţin mai plină, părea că cere sărutări, nasul fin şi bărbia rătundă şi dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atît de nobilă, atît de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie, astfel cum şi-l[1] ridică caii de rasă arabă, ş-atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.

Ea-şi culcă capul într-o mînă şi privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorinţă. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi *şi* plăcut. Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire,... cum ar fi dorit, ... ce ar fi dorit... ? Ah ! cine o spune, cine-o poate spune, şi care limbă e-ndestul de bogată ca să poată esprima acea nemărginire de simţiri cari se grămădesc nu în amor însuşi, ci în setea de amor. Ea visează-n fereastră ... să viseze numai ... n-ar fi un păcat analiza simţirilor ei ? ...

III

Onufrei şi Ieronim, trecînd pe strade, nu vedeau că erau urmăriţi de-un om. Era pictorul. Ieronim avea să caute la poştă, unde şi află, o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrîn săhastru. Iată ce scria :

Iubite în Cristos nepoate.

Este o frumuseţă de zi acum cînd îţi scriu şi sînt atît de plin de dulceaţa cea proaspătă a zilei, de mirosul cîmpiilor, de gurele înmiite ale naturei, încît pare că-mi vine să spun şi eu naturei ceea ce gîndesc, ce simt, ce trăieşte în mine. Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stînci nepătrunse cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încît suflet de om nu poate şti acest rai pămîntesc unde trăiesc eu. Un singur loc de intrare este — o stîncă mişcătoare ce acoperă măiestru gura unei peştere care duce pîn-înlăuntrul insulei. Altfel cine nu pătrunde prin acea peşteră crede că această insulă este o gramadă de stînci sterpe înălţate în mare, fără vegetaţie şi fără viaţă. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stîncile urieşeşti de granit, ca nişte păzitori negri, pe cînd valea insulei, adîncă şi de sigur sub oglinda mărei, e acoperită de snopuri de flori, de viţe sălbatice, de ierburi nalte şi mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Şi deasupra păturei afînate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă de animale. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbracaţi în catifea, fluturii albastri împlu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui. Stîncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent, şi numai din cînd în cînd cîte un nourel alb ca şi cînd s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, răstoarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văiei şi prin depărtare, prin iarba verde, pe costişe de prund, le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncîndu-se în braţele bulboanelor în care se-nvîrtesc nebune, apoi repezindu-se mai departe, pînă ce, suspinînd de satisfacere, s-adîncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peştera ce am prefăcut-o-n casă, şi prisaca mea. Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua cîte ceva. Ştii că-n tinereţea mea am fost la un sculptor. De aceea, după ce-am netezit granitul peşterei mele, am împlut suprafaţa păreţilor cu ornamente şi basreliefuri cum le împli tu cu schiţe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea. Pe un părete e Adam şi Eva... Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă... Nici unul din ei nu ştie încă ce-nsemnează iubirea... ei se iubesc fără s-o ştie... formele sînt virgine şi necoapte... în espresia feţei am pus duioşie şi nu pasiune, este un idil liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţei, nici a goliciunei lor. Ei îmblă-mbrăţişaţi sub umbra unui şir de arbori, dinaintea lor o turmă de miei.

Cu totul altfel e Venus şi Adonis. Venus e numai amor. Ea-şi pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr femeieşte-frumos, timid şi înamorat în sine, şi el se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte, căci i-e ruşine să se uite de-a dreptul. El joacă rolul unei fete naive pe care amantul ar fi descoperit-o.

---

[1] CI : şi-i, *cf.* E : şi-l

În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e fireşte agresiv, va să zică natura se repetă în fiece esemplar în astă privinţă şi escepţiile ei sînt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine ştie prin ce, sau şi mai pudic şi mai copil decît ea. Cum vezi nu vorbesc de curtizane, de femei a căror esperienţă este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenţei femeieşti. Deaceea sculptez acum tocmai pe păretele cel mai alb pe Aurora şi Orion. Ştii că tînăra Aurora răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana şi-l dusese în insula Delos. În faţa lui Orion esprim acel fond de întuneric şi mîndrie care-l vezi mai în faţa tuturor tinerilor, în Aurora acea veselie nestingibilă a fetelor tinere, — a sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu... Un lucru-mi pare ciudat. După orele care în amor se numesc păstoreşti rămîne în om o profundă descuragiare şi tristeţă, ba susţin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător faţă cu moartea decît orişicînd. Găsesc pe de altă parte că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată, şi că biata Venus trebuie să-şi fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeţă după plăcere. Dar eu nu-l pricep.

Îmblu la şcoală. Ştii la cine: la albinele mele. Am părerea cumcă toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sînt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă. Ele sînt altceva decît mişcarea corpului însăşi, deşi atîrnă de la ea. Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare. De ar avea cărţi, jurnale, universităţi, ai vedea pe literaţi făcînd combinaţii geniale asupra acestei ordine ş-ai[1] *gîndi că-i făptura inteligenţei, pe cînd vezi că nu inteligenţa, ci ceva mai adînc arangează totul cu o simţire sigură, fără greş. Apoi coloniile. În toată vara vedem cîte două sau trei generaţii colonizîndu-se din statul matern, şi ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor. Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristrocraţiei, a curtizanilor reginei — minus contractul soţial, oraţiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin şi dreptul natural. Cinis et umbra sumus.*

Dar, vei răspunde, părinte, duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti, judeci aşadară organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omeneşti şi încifrezi lumea noastră în lumea lor. Nu. Oamenii înşii duc o viaţă instinctivă. De obiceiuri şi instituţiuni crescute pe temeiul naturei se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strîmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de uliţa satului, unde paradează donjuanii patrupezi, esistă la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuţe cu monoclu mirosind femelele. Şi astfel trec multe bucăţi de vreme, crezi ori nu crezi ceea cu ce ţi se argumentează escelenţa acestei lumi, şi mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă care, ca învăţat, a produs maculatură ştiinţifică, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ş.a.m.d. Şi poate că din cînd în cînd ţi-vin momente de luciditate în care priveşti ca trezit din somn şi vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o ştii sau s-o vrei aceasta. Şi această minte, care în turburea şi pustia împingere şi luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulguraţiune de luciditate, această lecuţă de nonsens să vorbească şi ea? Să aibă vo influinţă, să însemneze ceva, să incifreze ceva în natură, ea care nu-i decît o încifraţiune a aceleiaşi naturi? Nici vorbă măcar.

Astfel vedem în marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor. Nu esplicările ce se dau faptelor, ci faptele înşile sînt adevărul.

Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat nu sînt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minţii, al acestui advocatus diaboli care e silit de voinţă ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită şi, fiindcă esistenţa este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o aparenţă de profundă înţelepciune mizeria esistenţei, pentru a înşela în şcoală şi în

---

[1] CI: ş-ar

biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieței reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldați gloria, pentru principi strălucirea, pentru învățați renumele, pentru proști cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor. Acest din urmă o face pentru-un păhar de vin ce-l are in petto, altul pentru-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți în esență este aceeași, un moment de beție.

Iată ce învăț eu de la dascalii mei, de la albine — în școală la ele văd să sîntem umbre fără voință, automați care facem ceea ce trebuie să facem și că, pentru ca jucăria să nu ne dezgusteze, avem această mînă de creieri care ar vrea să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu ... Aceasta-i o înșelare de sine în care mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce sîntem siliți a face.

Viața internă a istoriei e instinctivă; viața esterioară, regii, popii, învățații, sînt lustru și frază și, cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.

Eu, mulțămită naturei, m-am dezbrăcat de haina deșertăciunei. Știu că tu ești pîn-acum frate laic. Nu te călugări, copilul meu, ... nu te preface în rasă și comanac din ceea ce ești, un băiet cuminte. Am fost sihastru, nu călugăr. Aș vrea ca cineva să-mi ieie locul în această sihăstrie, căci sînt bătrîn și poate curînd să-mi bată ora mîntuirii. Vină tu, dar numai după ce voi muri ... pe cît trăiesc scutește-mă și tu. Am trebuință de singurătate. Bătrînețea este o moarte înceată, ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani ... Lume, lume! Și într-o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfîrșit undelemnul candelei. Știu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă și firească, de care nu mă tem. Voi adormi ... de nu m-aș trezi numai iar... Îți sărut fruntea, φίλε κεφαλέ[1], *Euthanasius.*

IV.

Pe cînd Ieronim ieșea cu Onufrei dintr-o veche zidire, îi văzu Francesco și intră în vorbă cu cel dentîi, ca să-i steie model pentr-un tablou al său. Acesta, văzînd că n-avea ce găsi de împotrivit bătrînului maestro, se-nvoi și plecară tustrei spre locuința lui. În drum, părintele Onufrei, dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conținea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit și, strîngînd cu multă amiciție și intenție luătoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crîșmă l-invitau cu dragoste — deci pretestă ce pretestă și se duse.

În vremea asta Cezara, curioasă și neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză, o ridică și se uită întrucît înaintase lucrarea „Căderei îngerilor". Cu fața de o senină seriozitate întindea Arhangelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite și ochii lui albastri străluceau pare că de putere și energie. Brațu-i se întindea spre caos ... aripele lungi și albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui și deasupra frunții se-ncovoia un cerc de stele albastre. Fondalul era caos, în sus străbătut pe ici pe colea de cîte-o stea murind, jos întunecos și rece. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenușie de loc gol pentru figura demonului urmărit.

Ea auzi pași în tindă. Un paravan ascundea patul artistului ... ea s-ascunse după el ... șezu pe pat. ... și se uită... Intră Francesco cu tînărul călugăr. Inima-i bătea în păreții pieptului de credea că voiește să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul și locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză; apoi intrară amîndoi într-un cabinet. Cezara nu se mișca din loc ... tăcea ca peștele.

---

[1] CI : φιλε κεαλε, E : φίλε κεφαλέ; *adoptăm forma din* E, *deși corect ar fi* φίλη κεφαλή; *emendarea din* PL 1964, p. 354 : φίλε καλέ *nu ține seamă de* -ε- *din* CI *și nici de textul din* E, *pe care noi îl considerăm autentic; transferul de gen (la sg.) de la română la greacă* (cap *determinînd un imaginar* κεφαλός) *nu are de ce surprinde; sensul „ființă dragă" „om drag" (textual „cap drag") este cu totul satisfăcător pentru o formulă epistolară; mai vechea interpretare :* φίλε κτλ. (= καὶ τὰ ἄλλα), *adică „dragă etc", nu poate fi luată în seamă din nici un punct de vedere*

Francesco reveni, își căută paleta, pinsulele, lăsă peste fereastă o perdea de matasă albastră, încît camera se împlu de un aer vioriu... așeză la un loc potrivit un piedestal negru de lemn, ușa cabinetului se deschise... și ... Cezara era să răcnească ... dar își astupă gura c-o mînuță și cu alta ochii. Să vorbim încet ... cel puțin lectorii mei închipuiască-și că li vorbesc la ureche ... ia să vedem, rămas-a mîna Cezarei tot la ochi? Sînii îi crescuse într-atîta de bătăile inimei încît sărise un bumb de la pieptarașul cam îngust de catifea neagră... de ce-l și încheiase? Dar cine știa că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea-și dezbumbă pieptariul, sînii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea și ea răsuflă adînc, deși încet. Apoi își puse iute mîna la ochi iar, pînă ce i se răcori sufletul ... Apoi ridică un degețel, ... cel mic, deasupra ochilor și se uită printre degete... Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură... Acum era să-i pleznească colanul ... ea-l descheie din sponci și, răsuflînd din ce în ce mai liniștit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui mușchi și forme respira mîndria și nobleța... Mînele ei îi căzură-n jos, căci era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de-a privi. Tremura cu toate astea ca varga și i-ar fi auzit clănțănirea dinților dacă n-ar fi ținut gura strîns încleștată. ți

Penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză și sub mînă-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă pînă la umeri, pe cari pictorul schiță două lungi și strălucite aripi negre... Ședința era lungă. În vremea aceea Ieronim stătea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apoll în semiîntunericul vînăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.

— Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se spărie la aceste sunete. Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gînd să deie paravanul într-o parte ... atunci ea era descoperită ... cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca sîngele ... Dar nu era asta.

Pictorul zise: „Am ajuns la cap. Trebuie să te fi îndoit vreodată în viața ta de ceva. Reamintește-ți acea situație, ca să văd ce espresie va lua fața ta".

Ieronim își rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius și o zîmbire rece, sceptică, îi disclestă puțin buzele. O, de ar fi înmărmurit astfel! Era o durere mîndră în fața lui, și bietei Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.

— Da, da! asta-i espresia! zise Francesco inspirat. Ochii lui se entuziasmară și penelul său schiță în fugă acele trasături de-o dureroasă amărăciune în fața întunecatului său geniu infernal.

— Ce nenorocit trebuie să fi fost cînd reamintirea îi schimbă fața — gîndi Cezara și o duioșie dulce și liniștită îi împlu sufletul ... Ea nu mai era aceeași. Din tremurătoare deveni lină — acuma-l iubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet... Îi venea să plîngă acum ...buzele ei se descleștară c-o dulce espresie de durere și de amor, ea-și înclină capul în perini și-și închise ochii. Simțea că plînge fără să vreie.

— Mi-ar trebui încă cîteva ședințe, zise Francesco.

Cezara-și deschise ochii, dar ... Francesco trăsese perdeaua și ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui. Își astupă iar ochii și auzi cum pictorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat. Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe uș-afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat, ș-ascunse fața în perini și boțea tot ce încăpea în mîni. Cînd Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă în gîtul lui, îl strînse spasmotic îl dezmierdă, îl sărută...

— Ce-i, copila mea?

— Nimic.

— Îți place?

Ea șopti ceva neînțeles, cu ochii plini de lacrimi și dorință.

V

Cezara către Ieronim

Iartă dac-o femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă și tînără, căci știu că sînt frumoasă. Dar știu eu... tu ești atît de mîndru, știi a privi atît de rece... Ah! cum *aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinei... cînd te iubesc, cînd aş primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colţ al casei în care vei locui tu, să suferi ca să sărut perina pe care va dormi capul tău. Vezi tu ce copil supus, umilit, este amorul? Tu crezi că sînt o neruşinată, o rea, o femeie de defaimat; dară cugetă un lucru, că aş fi un miel, că n-aş vorbi un cuvînt, că aş tăcea privindu-te, dacă m-ai iubi şi tu pe mine. Ştiu eu cum e inima ta? Pot eu şti? Vin de-mi spune cum este... ce se petrece în acea cămăruţă unde-aş vrea să locuiesc eu... numai eu. Şi ştii tu cum mă cheamă?*

Cezara

. . .   .

Ieronim cătră Cezara

Că eşti frumoasă, cred; că mă iubeşti, îţi mulţămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de-a-mi jărtfi viaţa pentru tine. Îţi sărut mîna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit, deşi te înşeli cînd crezi că amorul tău de femeie m-ar putea face. Amorul este o nenorocire şi fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n-o ştii aceasta este împrejurarea care te face adorabilă. Dac-ai avea pentr-un moment ochii mei, ce altfel ţi s-ar arăta această lume în care tu cauţi şi speri a găsi ce nu-i în ea — fericirea. Tu zici să te iubesc. Dacă te-aş putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doresc... n-aud eu din toate părţile aceleaşi suspine ordinare, aceleaşi doruri ... ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleaşi murdare dorinţe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei şi cu strălucirea lacurilor, aceleaşi sărutări greţoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor şi cu aiurirea frunzelor de fag. Este aşa, sau nu?

Priveşte-ţi-i, acei tineri cu zîmbiri banale, cu simţiri muieratice, cu şoapte echivoace, vezi acele femei cari li răspund prin ochiri voluptoase şi mişcîndu-şi buzele — vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrteşte viaţa omenirei... Mîncare şi reproducere, reproducere şi mîncare!... Şi eu să cad în rolul lor?...Să cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îţi vei descoperi sînul... sînul care mîni va fi un cadavru, şi care după fiinţa sa este şi astăzi? Să mă frizez ca să-ţi plac, să-ţi spun minciuni ca să petrec mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşă pentru ... cine o şi mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău care stăpîneşte lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea-ntreagă. Mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simţire pe care o cred nu numai culpabilă, ci ordinară ... Lasă-i să se mîngîie în simţirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit: eu voi trece nepăsător prin această viaţă, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun! ... numai nu ca ei. Sîmburele vieţei este egoismul şi haina lui minciuna. Nu sînt nici egoist, nici mincinos. Adesea, cînd mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creţii mantalei aruncate peste umăr am încremenit şi am devenit o statuă de bronz, pe lîngă care trece o lume ce ştie că acest bronz nu are nici o simţire comună cu ea ... Lasă-mă în mîndria şi răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară şi eu aş putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aş spune-o, ci aş lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apoll ... fii steaua cea din cer — rece şi luminoasă! — ş-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!

I.

. . . .

Ieronim părăsise monăstirea după sfatul lui Euthanasius şi trăia izolat într-o chiliuţă din oraş, pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe zugrăvite de el. În această săhăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într-o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

— Ei, ai de gînd să zici ba?

— Iată ce zic, răspunse arătînd pe a sa.

— Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.

Plecară și veniră — la Cezara acasă.

— Domnișoara Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.

— Cezara? murmură Ieronim uimit și se uită lung, serios, în fața rușinoasă și roșie a bietei fete. Ieronim se așeză în colțul unui divan și părea rău dispus... Francesco ieși; iar Cezara ... s-aruncă la picioarele tînărului cu mînile unite, tremurînd și aproape plîngînd.

— O! zise ea încet, ca și cînd s-ar fi temut de ceea ce zicea, și apucîndu-i o mînă o duse la buzele ei — poți suferi amorul meu? să-l suferi numai ... căci nu pretind să mă iubești; dar să te lași iubit ... ca un copil ... Am auzit că ești urîtor de femei, singuratic și am desperat iubindu-te...

El îi cuprinse talia, o ridică încetinel de la pămînt, o așeză lîngă el; apoi îi puse mîna după cap și se uită drept și lung în ochii ei ... Îi era ciudat ... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.

— Drept vorbești? întrebă el.

Ea-și plecă fruntea-n jos. Văzuse zîmbetul lui și văzuse destul pentru a nu spera nimic. Ah! gîndi în sine, ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, în această mască de ceară a mea? Se înțelege ... Alt bărbat s-ar simți măgulit, el ... nici măgulit nu-i... Știe că i se cuvine amor și mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil însă destul de rece; ,,Adevărat vorbești?"

O altă femeie, mai mîndră de frumusețea ei, ar fi ieșit vînătă de mînie și jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? Era tristă. Ar fi plîns... ar fi plîns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.

Și el, cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumoasă. Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșarte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.

— Nu că nu ești frumoasă, Cezara. Să vorbim încet ... te voi numi tu, căci îmi ești scumpă, deși nu te iubesc în feliul în care aș dori eu însumi. Ascultă. Eu n-am iubit niciodată și poate că nici nu sînt în stare. Dar *un* lucru crede. Nu iubesc pe nimeni, dar dacă aș iubi, sigur că tu ai trebui să fii amanta mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine. Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește atîta cît mi-o face somnolentă. Nu am dorințe și tu m-ai învățat de-a le avea... Îți pare ciudat asta... dar și mie. Pare că te-aș săruta ... dacă nu m-aș teme să mi-ai da sărutarea înapoi;. parcă te-ași iubi ... atunci cînd ai fi supărată pe mine.

— Nu pot fi ... nu mă pot preface ... în nimic, zise ea. E trist, adaose liniștită și cu glasul puțin mai adînc, căci de la amorul tău atîrnă fericirea vieței mele întregi... Acuma Castelmare are jocul liber... nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el, căci tu nu vrei să știi nimica de mine. Nu mai voi să fug de la tatăl-meu, căci trebuie să caut a-mi uita nenorocirea, de se poate, prin o altă nenorocire... Sînt femeie ... am crezut să sînt frumoasă... n-o mai pot crede... am crezut că am dreptul de-a despreţui amorul unui om ce mă iubește ... mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.

— Cezara, zise el încet și înduioșat, ... mă lași tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții; nici mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde-n fundul capului ș-atunci devine, prin altele ce le-a fi găsind acolo, adîncă și înrădăcinată. Cezara,... simțirile mele sînt tot astfel. Pot vedea un om căzînd mort pe uliță și momentul întîi nu-mi face nici o impresie ... abia după ore reapare imaginea lui și încep a plînge... plîng mult și urma rămîne neștearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îți zic: ai milă de mine... căci dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor. Tu nu mă-nțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia ... aceasta o ai întreagă. Iubește-mă de voiești, dacă — lasă să-ți spun acest dulce cuvînt — dacă ai îndurarea s-o voiești. Tu gîndești că eu nu te-aș putea iubi? Te înșeli ... Lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... și gîndesc cumcă tot aș putea nebuni iubindu-te.

El o sărută pe frunte și ieși... Ea surîse. Luă un joc de cărți și le meni, ca să vadă dac-a veni mîni, și zise lin, înșirînd cărțile :

— Dac-a veni mîni, l-oi iubi ; dacă n-a veni, atunci ... atunci asemenea l-oi iubi.

. . . .

Ieronim cătră Euthanasius

Dezmierd un chip de copilă în felul meu... adică împlu un album cu diferitele espresii ale unui singur cap. E ciudat că ochii mei atît de clari, pot să zic de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată. *Mîzgălesc păreții. Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n-o iubesc... Am văzut-o roșie, sfioasă, turburată... Am* zugrăvit *în cartea mea această espresie. A-ngenuncheat lîngă mine... m-a rugat să-i sufăr iubirea... nu-ți pot descrie espresia de nevinovăție, candoare și amor din fața ei... dar am schițat-o... E de sărutat schița mea. Poate că e una din cele mai nimerite din cîte-am zugrăvit. Am pus-o lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație. Un profil îngeresc. I-am spus cuvinte bune. O rază de speranță în acea amabilă mîhnire a feței. O adorabilă schiță. Dar simt că din ce în ce schițele se familiarizază cu inima. N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.*

. . . .

O iubești, fătul meu, fără s-o știi. Cinis et umbra sumus.

Euthanasius

VI

Sînt oameni pe cari spiritele de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, espres, consecvent.Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd clopoțelul, ar fi știut îndată cu ce față să-l primească ; dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii severi, apăsați și de-o aspră regularitate răsunînd prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune : o natură comună, consecventă și puternică.

Puindu-și odată-n minte de-a lua pe Cezara vrînd-nevrînd, lui i-erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, întrucît îl servea inteligența, el cerca [1] a descoperi dacă nu cumva șirata [2] copilă ar avea vreun amor.

Deși Ieronim nu știa ce fel e simțirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea ca un copil de soră-sa mai mare și, drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui. El simțea în prezența ei un fel de duioșie în inimă, un fel de fior fără de înțeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor, căci, deși-i plăcea prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa. În asemenea resuveniri, în cari el se juca cu imaginea-i, prezența ei aievea îi era chiar supărătoare. Simțea parecă un ghimp în inimă cînd ea era față, nu mai avea acea libertate de vis care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit, fără amor și fără ură. Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine, totuși ar fi cum ar fi. Atunci aș ținea-o de mîna ei mică și ne-am uita în lună — în virgina lună — atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane ... Parecă părul ei e o spumă de aur, atît de moale-i ... Și fața ei se poliește într-un mod ciudat. Dar nu-mi dă cît lumea pace ... mereu mă gîtuie... mă sărută — și zice c-o iubesc. Ba pe dracul. Altfel ... e chiar frumoasă — să spun dreptul. Bărbia se rotunzește ca un măr galben... gurița cîteodată parcă-i o cireașă... și ochii, ah ochii ! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei ... îmi atinge genele și mă-nfioară pîn-în tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e ... o negură îmi întunecă ochii... atunci aș omorî-o... Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă ... să fiu drept ... ce știe ea că mă chinuie.

---

[1] CI : cerea, *cf.* E *și* **2276(II), 46r:** cerca [2] *deși în* **2276(II), 43r** *corespunde* șireata, *am menținut* șirata, *formă deloc neobișnuită la Eminescu*

Și azi îmbla prin grădina palatului Bianchi. Asemenea unor aripi de vultur sălbatic cuprindea ca un privaz [1] părul negru și urcat acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros. Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos și demonic albastru și cu toate acestea dezgustați; buzele-ntredeschise arătau o energică durere și numai gîtul se-ndoia cu mîndrie [2], ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieței. — Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei, cari se furișau prin întunecoasa verdeață a copacilor. El șezu pe o bancă, cu mînile unite și lăsate preste genunchi, cu fruntea plecată și părul risipit preste ea, gîndea lucruri de cari nu-și da seama și numai luna lunicînd pintre nouri împlea noaptea de vis. S-auzi un foșnet ușor care-l trezi... Era ea. Cum se schimbase acum? Fața ei nu mai era trasă, ci se rotunzea vădit, sînii ei erau mai plini, numai roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndeță. Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință... ci, limpeziți, nespus de adînci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor... Și în acea față atît de palidă, plină dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură ... o roză a Ierihonului a cărei frumuseță nu se trece. Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mrejelor de frunze. Ea-l văzu, dar nu-și iuți pasul. I ghicise ea caracterul? Poate. El stătea locului și se uita lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn.

El..., rezămîndu-și cotul de spata bancei, își lăsă bărbia pe mînă, mișcîndu-și încet degetele și se uita uimit, cu ochii strălucitori, la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea șăzu alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mîna — nimic. Luna o polia frumos și ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce și voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi își întinse el mai întîi mîna și apucă încet mînuța ei fină și rece. Ah! gîndi, și un ce nemaisimțit îi trecu prin inimă ... ah! cum îmi place acum. Acum se lipi cu-ncetul de chipul ei mlădios și ușor și, aplecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin, deși cu glasul plin de înfocare:

— Privește la lună, luna mieze-nopții — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și — rece... Nu simți tu c-a încetat toată durerea vieței, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte ... Acum ești în capul meu, înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată ... dulce ... Nu știi tu că eu te iubesc... ?

Ea se-nfioră, dar tăcu.

— Și apoi privește asupra orașului întreg, pe acest amestec strălucit de palate și drumuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe rîu. Și cu toate acestea centrul acestui tablou ești tu! tu! tu! ... Nu s-aude nimic ... decît departe-n vro grădină privighetoarea și s-aude vuind încet o roată de[3] apă. Și tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi... Trandafirii înfloresc pe fața ta ... Tu, regină a sufletelor, nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tînără ca luna plină, copilăroasă ca un canar, iubită ca o Dumnezeire? Privește, zise el și mai încet, strada aceea strîmtă și întunecoasă; numai într-un singur colț îi taie[4] umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare c-a nins... Vino cu mine ... vino cu mine acasă ... Voi da-ntr-o parte perdeua din fereasta odăii mele și vom privi toată noaptea la cer ... Ah! te iubesc! ... țipă el apăsat ... te iubesc! ... o văd prea bine că te iubesc!

El o strînse cu atîta putere încît se-ncleștase amîndoi într-o îmbrățoșare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută pe spata bancei, își închise ochii și-și lăsă capul pe acea spată. Luna-l bătea drept în față, Cezara veni drept înainte-i, se-nclină asupră-i, se ținu cu amîndouă mînile de spata bancei și-l sărută, cu ochii pe jumătate închiși, de nenumărate ori. El nu simțea nimic ... asemenea unui copil amețit de somn pe care mama îl dezmiardă.

---

1. CI: privez 2. CI: mănde, *cf.* **2286, 64r:** mîndrie 3. CI: pe; *cf.* **2276(II), 46r:** de 4. CI și E: tăie, *cf.* **2276(II), 46r:** taie

S-auzi o foșnire în frunzele unui tufari. „D-zeul meu ! — gîndi ea speriată — dacă m-ar fi văzut cineva? — Poate Castelmare. Sărmanul copil ! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pîndească”.

Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beție ... apoi îl întrebă lin, ca și cînd n-ar fi vrut să-i întrerumpă decît încet gîndirile lui, somnul lui cel aievea [1] :

— Știi să mînuiești sabia?

— Da ! zise el.

— Să-ți aduc o sabie — nu-i așa?

— Da ...

— Și mi-i da o sărutare pentru ea?

Da.

Ea se urcă repede în palat și peste două minute veni c-o spadă pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strînge de mijloc.

— Dulcele meu sloi de gheață — tu marmură ! tu, piatră, tu !

— Dă-mi pace Cezara. Îmi vine să mor.

— Nu, nu ! îngerul meu ... mergi acasă ... Să nu ți se întîmple nimica pe drum ... gîndește la Cezara ta ... mărgăritariule. Nu se putu opri de a-i lua capul între mîni și de-a-l mai săruta o dată ... tare și cu zgomot.

— Acuma mergi, mergi ! Te rog.

— De ce mă rogi?

— Pentru că te-aș ucide de-ai mai rămînea.

— Cum?

— Știu eu cum, zise ea, vicleană ca un copil.

Ea-l duse pîn-la un hățiș [2] și-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățoșînd un trunchi, zise încet și c-un fel de ciudă : „Ieronim ! te mușc !” Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei și, rupîndu-și cu furie pieptarul de catifea, încîlcindu-și părul atît de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înecați de lacrimi și cu buzele tremurătoare. Apoi se aruncă în pat și șoptea încet, foarte încet și înecată de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci și dezmierdătoare, pintre cari străbătea numai un nume pronunțat mai tare ... Ieronim.

Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El s-apropie de strada strîmtă, aerul lin al nopții îl trezise și, de o natură mult mai puțin sensuală decît porumbița lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cumcă o iubește. El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea ca să zic elastica greutate precum se simte la pasul unui cal de rasă, cînd auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i al lui Castelmare. El se opri și se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul ... Castelmare sosi ... Tăcere. Ieronim plezni cu vîrful sabiei într-un zid de granit și, la scăpărare, se recunoscură ambii rivali. În acelaș moment, fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucișa, apoi s-auzi un gemet ... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei; una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată ... cealaltă rămase mută.

VII

Ieronim se-ntinsese pe patu-i și dedese-ntr-o parte perdeaua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în rîu, făcînd parecă din suprafața lui un drum moale și luminos, cînd auzi bătînd încet în ușă. El se sculă și deschise. Era pictorul.

— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai în grabă din oraș.

— De ce?

— Ai omorît pe Castelmare.

— Știu.

---

[1] CI : somnul lui cel avea; *conjecturăm* aievea *cu sensul, posibil, de* „treaz”, *cf.* **2276(II).47r** : somnul lui cel dulce, deși treaz [2] CI : hățuș, *cf.* **2276(II).49r** : hățiș

— Știi. Dar ceea ce nu știi poate e că el e nepotul și moștenitorul lui podestă din acest oraș, că duelele sînt oprite și că poți ajunge la spînzurătoare.

— Ei și?

— Ei și? De unde-ai învățat acest limbagiu, Ieronim, adaose bătrînul molcom, copilul meu! Mi-ar părea rău de capul tău atît de frumos. Afară de-aceea mai ai o considerație ... Iat-o.

El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe. Acesta o deschise.

Cezara către Ieronim

Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Înăbușit de sînge, au zis oamenilor să-l[1] *aducă la noi. A povestit tot, cui îi datorește rana sa. Fugi ... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă noapte. Ce-i și mai trist: contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află și nu am nici o putere de-a rezista! ... Dar te iubesc. Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea. Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire ... paserea mea! Fugi, și poate că ... ah! unde-i o speranță de care să mă țin? ... nu vezi că nu știu ce să-ți zic... Ți-aș zice: vino la mine, și nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedea o dată? Nu! Fugi, Ieronim; poate că vro întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine, ... poate contele să moară ... îi doresc moartea ... te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atît încît să-ți zic să rămîi ... Adio ... drăguțul meu!*

Cezara

Ieronim[2] ș-aruncă mantia pe umeri și ei merseră pe țărmul rîului, unde Francesco îi dădu barca lui. El înbrățoșă pe bătrînul amic, desprinse barca de țărm, se sui și pluti în josul rîului pînă ce, ajungînd pe luciul înalt al mării, el aruncă cîrmă și lopeți în apă, se culcă în barcă sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție, și astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor—adormi adînc.

A doua zi soarele era sus cînd își deschise ochii ... El văzu că barca lui se-nțepenise între niște stînci de piatră... Soarele stăpînea cerul și împlea sînul mării cu lumină. La malul continental el văzu răsărind din stînci pădurene o monăstire veche prin ale cărei colonade de piatră sură, în cerdac, îmblau cu pas regulat și încet călugărițe. O grădină unită cu murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării, care se mișca urcîndu-și apele pînă lîngă un boschet de chiparos și roze tăinuit în ponorîrea unei stînci, ca un azil de scăldătoare.

El se desculță și, sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă stîncosul său imperiu. El dădu de un izvor de apă vie și dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri. Intră în peșteră ... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soare-l arsese în somnu-i ... merse mereu înainte ... peștera se lungea din ce în ce și devenea tot mai întunecoasă. Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i scapără. Văzînd însă că ea nu pierea, el s-apropie și văzu o bortă, cît ai băga mîna, care corespundea undeva ... se uită pe ea ... văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă. El cercă să mărească borta cu puterea mînilor, dar era un granit greu de înlăturat; numai un bolovan mare păru că se mișcă. El îl urni, bolovanul se întoarse ca-n țițîni și lăsă o mică intrare pe care o putea trece tîrîndu-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre și pămînt și, cînd își întoarse privirea ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumusețea priveliștei.

ele

Stînci urieșești și cenușii erau zidite de jur împrejur una peste alta pîn-în ceriuri și-n mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc c-un lac și-n mijlocul lacului o insulă pe care stăteau în șiruri lungi stupii unei prisăci mari.

— E insula lui Euthanasius, gîndi el uimit și pășea încet, minunîndu-se la fiecare pas. Pînă și insectele erau îmblînzite în acest rai. Fluturi curioși, albastri, auriți, roșii îi acoperiră părul lui lung și negru, încît capul lui părea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor, iarba îi ajungea pînă la piept, măzărichea punea lațuri înflorite picioarelor ... o căldură, un miros voluptos pătrundea raiul. El s-apropie de lac și, trecîndu-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinele înconjurară bîzîind pe noul și tînărul împărat al raiului. S-apropie de peștera ce știa că trebuie să fie pe această insulă; o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta și uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă; dar bătrînul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă.

---

[1] CI: să-i, *cf.* **2276(II),52r** *și* E: să-l [2] *precedat, între rînduri, de numărul de capitol* VII, *fiind vorba de fapt de continuarea aceluiași capitol,* VII, *din foiletonul precedent și nu de existența a două capitole numerotate din eroare tot* VII

„Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat și fără cuprins ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting. Și nu rămîne decît urciorul de lut în care au ars lumina unei vieți bogate. Mă voi așeza sub cascada unui pîrîu; liane și flori de apă să încunjure cu vegetația lor corpul meu și să-mi strățese părul și barba cu firele lor ... și-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieței, „soarele”, viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve și să mă unească cu întregul naturei, dar să mă ferească de putrejune. Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată”.

Ieronim privi păreții sculptați cu scene de amor, văzu cărți vechi și scrieri multe pe polițele unui dulap răzimat de-un părete și, mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflată și băhnită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit. Astfel el, moștenitoriul firesc al acestui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere; scrierile moșneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc și fericit și a căror rezonanță era atît de mare încît fiecare construcție trezea o lume de cugetări și analogii în capul tînărului. Într-adevăr, se familiariză în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei și de stupi, îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile și ierburile insulei. Adesea în nopțile calde se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai c-o pînză de in — ș-atunci natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorință.

VIII

În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul paharelor și a conmesenilor săi. Cînd ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloși, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei ferești și privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-și trăise decît sie și care, spre a-și împlini patime cari aveau să aibă acest sfîrșit, era s-o vîndă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.

Cînd Castelmare se prezintă, începu s-o mîngîie:

— Contesă, zise el, părintele d-tale a murit și ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat.

— Ba și fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de-a fi viitorul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă. Vei bate iar la ușa mea după un an.

Castelmare ieși nemulțămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. Francesco o sfătui de-a părăsi orașul, unde era espusă urmăririlor crudului ei adorator, și să se retragă la o monăstire de călugărițe în apropiere de cîteva ore — unde ea se și duse după înmormîntarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă, sărmana copilă ... despre Ieronim nu mai auzise nimica, numai cît că barca lui Francesco, în care el se pornise pe mare, se găsise sfărîmată la țărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat, mort de mult.

În murii liniștiți ai monastirei ea se regăsi pe sine însăși[1]. Chilia ce i se dedese era cu fereasta-nspre grădină și mare; și adesea, trăgînd zăvorul la ușă[2] ca să

---

1. CI: înșăși, *cf.* **2276(II)**, *și* E: însăși 2. CI: ușa, *cf.* **2276(II),59r**: ușa-i, E: ușă; *forma din* CI *pare să fie urma unei corecturi incomplete*

nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate ce se pierdeau în orizon, la prăvălatica grădină, frumoasă și sălbătăcită, care-și înrădăcinase hățișurile și arborii pînă lîngă țărm; sau alte dăți, pierzîndu-se pintre aleele umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare sau se ascundea într-un boschet aproape de țărm, în care ședea ore întregi, adîncită în dorul ei fără de speranță.

În zile calde ea se dezbraca și, lăsîndu-și hainele-n boschet, se cobora la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tînăra delicateță, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumuseța nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei. Prin transparența generală a unei pieliți netede se vedeau parcă vinele viorii și cînd piciorul ei atinge① marea, cînd simte apele muindu-i corpul, surîsul său devine iar nervos și sălbatec, cu[2] toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrîn ea se simte reîntinerind, ea surîde cu gura încleștată de energie și[3] se lasă[4] îmbrățoșărei zgomotoase ale oceanului, tăind din cînd în cînd cu brațele albe undele albastre, înotînd cînd pe-o coastă, cînd pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.

Începuse a însera și ea iar se lăsa amorului ei cu[5] marea, iar surîdea în fața valurilor cu acea intensivă și dulce voluptate. Își[6] golise gîtul ei de ninsoare, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sete de amor, pînă rămase goală și frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieței, acea pieliță caldă, dulce, netedă care lasa urme dac-o atingeai. S-aruncă în mare și începu să-noate, puindu-și drept țel de ajuns niște stînci ce le vedea un sfert de ceas departe de țărm.

Undele liniștite o duceau și în curînd ajunse la stîncile din mare. Ea merse-ncetinel de-a lungul lor, răzămîndu-și mînile de păreții de piatră, ajunse la o peșteră din care curgea sfîșiat și strălucind un izvor, intră mergînd de-a lungul pîrîului și deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei ...

„D-zeule ! ce rai !" gîndi ea — „voi sta aici puțin". Ea merse-nainte prin iarba care, caldă și mirositoare, îi gîdila corpul, s-aruncă în lacul[7] limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă, fugea[8] apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi și albine ... Era nebună, ca un copil rătăcit într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzînd că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise, dar care fu spaima ei cînd nu văzu nici o ieșire.

Ce să facă? Cu gîndul că s-a rătăcit își mai primblă ochii de jur împrejur ... nicăiri o ieșire ...

„Ah !" gîndi, „și ce r și fi de aș petrece o noapte în acest rai fărmăcat? Cine mă vede și cine mă știe?"

. . . .

Să făcuse noaptea. telele mari și albe tremurau pe cer și argintul lunei trecea, sfîșiind valurile transpar nte de nouri ce se-ncrețeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul sn urilor de flori; dealurile străluceau sub o pînză de neguri, apa molcomă a lacului c nconjura dumbrava era poleită și, tremurînd, își arunca din cînd în cînd undele sclipi are spre țărmii adormiți. Și-n mijlocul acestei feerii a nopții lăsate asupra unui rai înconjurat de mare trecea Cezara ca o-nchipuire de zapadă, cu

---

① CI *și* E : atingea, *cf.* **2276(II),59r** : atinge; *n-am considerat necesar să păstrăm o evidentă scăpare de corectură a autorului* 2. CI : ca, *cf.* **2276(II),60r** : cu * *și* E : cu 3. CI : ea-și, *rest necorectat al variantei păstrate în* **2276(II),60r** : ea-și arată dantura ei de mărgăritar oceanului și se lasă îmbrățoșărei lui zgomotoase; *în* E : ea se lasă, *unde Eminescu, corectînd versiunea din* CI, *a eliminat pe* -și *pentru a restitui pasajului un sens* 4. CI : lăsă, *eroare de tipar dezmințită și de versiunea autografă și de* E 5. CI : ca, *cf.* **2276(II),60r** *și* E : cu 6. **2276(II),60r**, CI, E : voluptate, își 7. CI : locul, *cf.* **2276(II),61r** *și* E : lacul 8. *asemenea folosire a imperfectului cu sens ingresiv : „începu să fugă" este uzuală la Eminescu după unul sau mai multe perfecte simple, cf. (cu sublinierile noastre) :* Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, *se uita* cu mirare în ochii lui proprii *(La aniversară)* ; „Ea sări repede ..., se repezi pe uș-afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat, ș-ascunse fața în perini și *boțea* tot ce încăpea în mîni"; „Cezara? murmură Ieronim uimit și *se uita* lung ... în fața ... bietei fete", „El ..., rezămîndu-și cotul pe spata băncei, își lăsă bărbia pe mînă ... și se *uita* uimit ... la strălucitorul ei chip"; „apoi se duse-n odaia ei și ... *se uita* în oglindă ... Apoi se aruncă în pat și *șoptea* ... cuvinte dulci"; „E insula lui Euthanasius, gîndi el uimit și *pășea* încet, minunîndu-se la fiecare pas"; „Deodată ea văzu prin arbori o figură de om ... *gîndea* că-i o închipuire a ei". *(Cezara)* ; *De remarcat că este vorba mai ales de verbe cu sens durativ (gîndea, se uita etc.)*

părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcîie ... Ea mergea încet ... Toate visele, toată încîntarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin ... ar fi plîns! Își aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lîngă lac și văzu cărare de prund pe sub apă. Începu să treacă și apa fugea rotind împrejurul gleznelor ei ... Ea se uită l-acea dumbravă încîntată ... o dorință de fericire îi cuprinse sînul ... era atît de însetată de amor ca copilul cel tînăr și fraged, buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări, cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate veștezite de arșiță. Cînd ajunse în dumbravă umbra mirositoare a arborilor nalți arunca un reflect albastru asupra pieliței ei, încît părea o statuă de marmură în lumină viorie ... Deodată ea văzu prin arbori o figură de om ... gîndea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze ... și acel chip luă din ce în ce conture mai clare ... era *el*.

„Ah! gîndi ea zîmbind, ce nebună sînt ... pretutindenea el, în frumusețea nopții, în tăcerea dumbravelor" ... El s-apropie ... El credea asemenea că are-o-nchipuire aievea înaintea lui ... O privi lung, se priviră lung.

Cînd îi luă mîna ... ea țipă.

— Cezara, strigă el, cuprinzînd-o-n brațele lui ... Cezara! ești o închipuire, un vis, o umbră a nopții zugrăvită cu zapada luminei de lună? Sau ești tu? tu?

Ea plîngea ... nu putea răspunde. Se credea nebună, credea că-i vis, ș-ar fi vrut numai ca vecinic să ție acel vis.

— Tu ești? ***Chiar tu?*** întrebă ea cu glasul înecat căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide și doritoare de viață ... Ea nu se mai sătura privindu-l ... și uitase starea în care era.

……

PROZELE POSTUME

UMBRA MEA

2255

Adeseori cînd stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lampei mele, cînd mă 184r uit în ochiul ei cel roș[1], cînd deschid cîte-o carte bătrînă plină de nerozii bătrîne, de credințele unei[2] lumi cu capete îndealtfel ca și a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului), adeseori, zic, conversez cu lampa mea verde și veche și mă uit sub cojocirocul ei, cînd fîlfîie fantastic, ca și cînd i-ar fi dor de tavan. Cînd privesc vis-à-vis de mine, în păretele rău văruit, văd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung și căciula peste ochi, și-mi fixez ochii la ea și cuget ... cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înțelege și-mi răspunde tot în gîndiri lungi și deșirate la ceea ce-o întrebasem, fără ca să mă mulțumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gînd[3] decît eu cu mine. *Eu* cu *mine*. Ciudat ! Această despărțire a individualității mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixez aspru și lung umbra mea, astfel încît ea, jenată de-atîta căutătură, prindea încet, încet conture pe părete pînă ce deveni clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se îngroșă plastic din părete afară, astfel încît sări din cadru jos și mă salută surîzînd, ridicîndu-și căciula din cap.

— Sara bună, domnul meu, zisei eu, și-i întinsei mîna, dar dădeam în vînt, căci umbra, deși îmbracată, deși frumoasă, nu era totuși alta decît umbră. Îi oferii un scaun și ea șezu.

— Ești nemulțămit cu lumea, zise surîzînd.

— Da, răspund eu asemenea surîzînd.

Se-nțelege că acum n-am făcut decît a răsuci [*] firul cugetărilor și a sta de vorbă cu reflectul meu asupra diferitelor probleme ale omenirei[4].

— Știi ceva, îi zic eu, te las pe pămînt în locul meu, în împregiurările mele, și eu mă duc de-aicea să-mi petrec cîtăva vreme în lună. Unde nu-s oameni, nu poate fi ură, și de-aceea am decis de-a-mi petrece undeva singur, fericit, fără grijă, iar tu să petreci pe pămînt în locul meu, cu simpla îndătorire de-a însemna în ziarul tău tot ce ți[5] se va petrece[6] — memorii pe care le voi citi și eu.

Lampa ardea între el și mine, cartea sta deschisă, în care un pedant dedese curs cugetărilor sale asupra lumei, orologiul zbîrnîia răgușit 12 oare, umbra mea se culcă pe patul de scîndură acoperit c-un păier, iar [eu] îmi luai mantaua de-a umere, mă uitai, ieșind din casă, prin borta ușei la fata stăpînei din casă care tocmai se dizbrăca ca să se culce și ea, apoi pe vîrful degetelor trecui prin bucătărie, prin tindă și, cînd [ieșii] afară, închisei ușa după mine și începui a merge încet, încet în lumina lunei, pe stradele largi[7] ale orașului cu ferestre și porți închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte un păzitor de noapte cu mustața[8]-nfundată în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori, în fine, o liniște somnoroasă[9], un aer cald de vară, o lună strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case nalte a căror streșini de cărămidă se uitau în lună — iată tabloul. Fetele ce dormeau în budoarele lor profumate, mîngî-

---

1. *grafia* roșu *permite și interpretarea* roșu 2. *peste* unor 3. în gînd *supraintercalat* 4. *după* lumei *șters* 5. *supraintercalat* 6. *urmează* adică *șters* 7. *după* lungi ale *șters* 8. *deasupra lui* fața *șters* 9. *după* dor[mindă ?] *șters*

iate de-un roi de visuri de aur, studenţi cari dormeau cu [1] capul pe cărţi visînd ministerii, dandii visînd vînări * şi cai, proşti nevisînd nimica — ce îmi păsa mie de lumea asta ce dormea, pe care o [2] uram şi o părăseam spre a nu reveni poate în ea? Pasurile mele grele pocneau în pietrele pătrate ale stradelor, eu mă-[n]făşasem [3] înfundat în manta cu pălăria peste ochi şi mergeam astfel pe luminatele strade, fără ca luna să îmi facă vo umbră pe ziduri, căci pe-a mea o lasasem acasă, astfel încît eu însumi nu păream a fi decît o umbră neîncăpută * ce fugea pe murii [4] caselor înşirate pe rînd. Cam la finea oraşului era o casă galbenă, cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdele albe. Bătui încet în ea.

— Tu eşti? răspunse o voce dragă şi molatecă ca de copilă [5].

— Eu, deschide fereastra, nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, ş-apoi chiar de te-ar vedea . . .

Fereastra se deschise încet, perdeua se dede într-o parte şi dintre [6] creţii perdelei apăru, frumos şi palid, capul blond al unui înger. Luna ardea drept în faţă, astfel încît ochii ei albastri străluceau mai tare şi clipeau ca şi loviţi de razele soarelui. Sub [7] alba haină de noapte, de la gît în jos, se tradau bourcii sînilor, iar mînuţele şi braţele ei albe şi goale pînă [în] umeri mi se întinseră, şi eu le inundai cu sărutări.||
Un moment şi eu sărisem în fereastră şi-i coprinsesem cu mînile [8] gîtul ei gol, apoi îi luai faţa în mîni ş-o sărutam cu-atîta ardoare, o strîngeam cu-atîta foc, încît îmi părea c-o să-i beau viaţa toată din gura ei.

— Onde! zisei eu încet, netezindu-i părul ei de aur. Onde, ştii tu ceva, vino cu mine în lună, vom trăi aşa de fericiţi acolo, neconturbaţi de nimeni, tu pentru mine, eu pentru tine; din visurile noastre vom face castele, din cugetările noastre — mări cu miliarde de unde, din zilele noastre — veacuri de fericire şi de amor. Hai în lună! Lasă-ţi umbra ta acasă, culc-o în pat, iar tu vino cu mine prin ninsori [9] de stele şi prin ploi de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne avem în minte decît pe noi.

— Haide dar, zise ea încungiurînd gîtul meu cu braţele ei albe şi punîndu-şi gura pe gura mea.

Sărutarea mă împluse de geniu şi de putere creatoare. Astfel îmbrăţişaţi, aruncai neagra şi strălucita mea manta peste umerii ei albi, i-ncongiurai talia c-un braţ, strîngînd-o tare la pieptul şi la gura mea, iar cu cealaltă mînă fluturînd cealaltă parte a mantalei ne rădicam încet, încet prin aerul luciu şi strălucit de razele lunei, prin nourii ~~verzui~~ * ai cerului, prin roiurile de stele, prin ploaia de raze — pînă ce ajunserăm în lună. Călătoria noastră nu fuse decît o sărutare lungă. O lăsai acolo, în aerul cald de pe malul mirositor a unui lac verde şi strălucit, şi mă-ntorsei pe pămînt şi, vrăjindu-l, îl băgai într-o nucă, iar nuca o făcui un mărgăritar stropit cu aur [10] şi mărgăritariul îl aruncai în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă, astfel încît ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-nţelege că atomii microscopici din acel mărgăritar a cărui margini li era cerul, stropii — stele şi lună şi soare, acei pitici aveau regii lor, purtau războaie, se urau mereu, închipuindu-şi diferite bazaconii despre închipuita lor mărime. Eu, uitîndu-mă c-un microscop prin coaja cea subţire a mărgăritarului, toată întunecata lor lucrare [era] astfel încît, oricît volumul lor devenea de mic, ura lor era tot aceeaşi, încît mărgăritarul trebuia să crape de ură. Îl aruncai în mare şi mă-ntorsei la iubita mea din lună, căreia[-i] povestii toate ce făcusem [11].

Iubitei mele îi făcui haina de-un gaz albastru, deşi străveziu ca aerul, prin care se rădica ea în albeţa cea strălucită a rotundelor sale [12] membre; în părul ei blond aşezasem o citadelă de diamante, sînul ieşea vergin, rotund şi mic din haina decoletată — astfel ne primblam, eu cu mîna în jurul gîtului ei, prin umbroasele şi balsamatele dumbrăvi ale lunei, pe lîngă adormitele lacuri, pe lîngă plîngîndele izvoare, şi numai privighetori cu glas de argint zburau cîntînd din creangă-n creangă şi umpleu aerul

[1] *peste* pe [2] *după* o p[. . .] *şters* [3] *după* nvelisem *şters* [4] *după* p[ăreţii] *şters* [5] *se poate citi şi* copilu, *deci* copil [6] *după* prin *şters* [7] *după* De *şters* [8] cu mînile *supraintercalat* [9] ninsori *provine din corectarea lui -e în -i din forma* ninsóre [10] stropit cu aur *supraintercalat* [11] *după* făcusem *urmează cratimă şi : (Apoi făcui un palat* etc.), *cu sublinierea autorului care, în chip evident, dorea să intercaleze aici un pasaj scris sau de scris în altă parte ; considerăm că trebuie marcată o lacună* [12] *peste* şi

de note divine. Cînd ne așezam în luntre, valurile ascultătoare [1] mînau neporuncite, după gîndirea noastră, luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de mătase, iar eu așezasem capul meu în poalele ei și visam ceea ce aveam. Acest amor pacific și dulce ca ideea eternității, fără nici o cugetare or o dorință nevergină, acest amor era aerul vieței noastre, sărutarea copilărească, dulce, profumată a gurelor noastre, împletirea angelică a brațelor noastre — un amoriu sînt ! Lumea mea nu era decît icoana ei strălucită, lumea ei — fața mea cea palidă încadra||tă de păr negru. 185r Această viață era un basm strălucit și înstelat. Acolo era, între dumbrăvi [2] verzi și între stînci cenușii, și un lac cu apă de aur. Cînd [ne] scăldam acolo rîzînd și sub privirea cea înamorată a lunilor, stropeam unul în altul cu lungi șiroaie și stropi de stele care, rămîind pe sînul ei, străluceau pe albul ei corp pînă ce, uscîndu-se într-un cerșaf țesut din argint, corpul ei alb era și mai neted, și mai dulce, și mai strălucit.

Adesea ea se prefăcea că se supără și se ascundea prin tufișele labirinticei grădini. Deși o strigam, ea nu răspundea pînă ce nu-mi prefăceam vocea în privighetoare, astfel încît, plîngînd dureros prin frunze, o vedeam cum vine în estaz și cu ochii umezi, pînă ce o prindeam în brațe și o mîngîiam pe pieptul meu pe nebunateca copilă !

Ca să petrecem făcurăm un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți era toți chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam, spre petrecere, serile, iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fieștecare frunte de val reflecta o stea... Ea intră încet în apa lacului și prinse încet, încet cu mîna din fiecare frunte de val cîte o stea, ca și cînd ar fi prins albine de aur, apoi punîndu-le în poale le aduse în casă și le vărsă pe masă. Astfel jucam cărți pe o frumoasă masă de marmură, și jocul nostru era o poveste lungă și încurcată, căria nu-i mai dam de capăt pînă ce nu încetam, beți de somn.

Dar somnul nostru ! Brațe în brațe, tologiți în perini de matase galbenă ca aurul, gura mea apăsată pe a ei, visam amîndoi unul și același vis, care nu era decît o repetare magică a vieței noastre fără dorințe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint și cu sale întinse prin cari pluteau îngeri cu haine de aur și cu aripi de colorile curcubeului și-ncinși în brîie de curcubeu, iar blondele lor capete erau încadrate de lungi plete de aur, și ochii albastri [3] se plecau timizi și mari *, și [4] pleoape și gene lungi. Portale cu stîlpi nalți de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondele de aur a salelor mari, toate pline de un aer răcoare și mirositor ; numai *o* [5] poartă închisă n-am putut-o trece neciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, și deasupra ochiului — un proverb în literile strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu — proverbul [6] : o enigmă chiar pentru îngeri. Iată viața visurilor noastre.

Cînd ne deșteptam din somn, aurora [7] celor doi sori, în haine roz, culegea [8] mărgăritarele [9] de argint de prin grădinele noastre și, rîzînd cu glasul ei de ciocîrlie, ni le arunca din poalele ei pe față * [și în] [10] patul nostru.||

Roua rece cădea pe sînul verginei mele iubite și ea se trezea cu * frig și, ținîndu-și 185v ochii închiși [11], [î]și strîngea împrejurul umerilor ei goi plapoma țesută din argint și din colori de curcubeu. Cînd [12] însă își deschidea ochii, sorii răsărea calzi și frumoși, iar [noi] ne sculam rîzînd, somnoroși, unul de altul, apoi, spălîndu-ne fețele în basin * de marmură, ieșeam afară în aerul cald și strălucit a fericitei noastre lumi. Și viața se-ncepea din nou, fericită și lină, o eternă repetițiune a fericirei de ieri.

---

1. *deasupra lui* mînau *șters* 2. *după* arb[ori] *șters* 3. *după* mari *șters* 4. și *poate fi un lapsus pentru* sub 5. *după* la *șters* 6. *după* o enigmă *șters* 7. *deasupra unui cuvînt șters, indescifrabil* 8. *în manuscris :* culegeam, *prin atracție cu* ne deșteptam 9. *deasupra lui* flori *șters* 10. [și în] *este completarea conjecturală a unei lacune în text provocată de arderea unui fragment din marginea de jos a filei 185* 11. și ținîndu-și ochii închiși * *supraintercalat* 12. *după* Apoi ne sculam *șters*

[SCRISOAREA LUI DIONIS]

2255

295v *poți oare ghici simțirea cu care ți-am[1] scris, îngere!... Nu... în viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra, umbra măcar a unei dureri asemenea celeia[2] ce-mi nimicește inima. O nimicește! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea, nu rămîne nimic, nimic de cît * o lungă, o-ntrupată desperare. Nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparținea cercurilor în care te miști tu. Ei sînt jos. Cînd o inimă[3] pierdută-n nenorocire, în apăsare, în neputința[4] de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsește marginile în puterile slabe[5] [a] celui ce le are, cînd o asemenea inimă ș-ar rădica aspirațiunile pînă la tine, și le-ar rădica fără voință, luptînd de a o oprima, neputînd să reziste amorului ce ar simți un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare. Desperare? Asta nu-i desperare. Este moartea de viu, este marginea gîndirei, este o luptă vană, crudă, fără de voință și fără de speranță. Desperarea ucide această simțire nimicește. Martiriu este numele simțirei mele. În[6] fiecare fibră ruptă e o nemărginire de dureri, și nu[7] deodată, fibră cu fibră se rumpe inima mea. Moartea e un moment, desperarea e tîmpă[8] o asemenea simțire este iadul. Marie, poți tu să-ți închipuiești un[9] asemenea chin, să ți-l închipuiești fără să plîngi, din milă ~~sau~~ nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o miște, de venin să fie un suflet, sînt dureri care trebuie să-l îndulcească. Și nu-i o durere mai mare decît a mea.||*

295r *De ce sînt eu în lume cînd tu ai fost menită să fii? De ce au căzut ochii mei pe tine? De ce te-am văzut? Orb de-aș fi fost, de cît amar[10] scăpam[11]. De n-aș fi fost defel[12], scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. Floare! cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să știi c-o inimă se rumpe; stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi c-un suflet moare. Și-n neștiință ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cît ești de frumoasă, și cu cît o ești mai mult, cu atîta mai nefericit sînt, și cu cît o sînt, cu atîta mai frumoasă ești. Cu cît e mai negru întunericul, cu atît lumina pare mai albă.||*

---

[1] *în manuscris :* cu care îți scris, *semn al intenției de a folosi prezentul :* îți scriu, *cf. CL :* cu care am scris [2] *după* cu ace[ea] *șters* [3] *urmează* 'n *șters, semn al intenției de a scrie* o inimă'n nenorocire [4] *după* lipsa de a *șters* [5] *supraintercalat* [6] *după* Fibră cu fibră *șters* [7] *după* fibră *șters, semn al intenției de a scrie* și fibră cu fibră se rumpe [8] *D. Murărașu citește aici nu* têmpă, *ci* têmpŭ, *pe care îl consideră o grafie etimologizantă pentru* timp; *numai că un asemenea* -ŭ *nu se mai găsește în întregul text al* [Scrisorii lui Dionis], *scris cu o ortografie care nu-l comporta, iar* -ê- *în această situație, nu se mai regăsește în întreaga operă a lui Eminescu; de altfel* desperarea e timp *e mai greu de admis ca structură și chiar ca sens decît* desperarea e tîmpă : *contextul mai larg (și aici și în* Sărmanul Dionis) *nu se întemeiază pe contrastul dintre instantaneitatea morții și extensiunea în timp a desperării, Dionis vrînd să spună doar că durerea lui e mai crîncenă și decît moartea, stingerea (care durează o clipă), și decît pierderea oricărei speranțe, de-sperarea (care îi răpește durerii acuitatea, îi tocește ascuțișul, o tîmpește în sensul vechi și propriu al cuvîntului) ; cf.* [Cezara] (variantă) **2255, 255r** : întunecoase și tîmpite momente de uitare, de neconștiință [9] *supraintercalat după* o *șters, semn al intenției de a folosi un substantiv, probabil* durere [10] *inițial* cîte chinuri *șters și înlocuit cu* de cît amar [11] *supraintercalat* [12] *supraintercalat*

îm

m-ar desperá

N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat ; m-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat ; de una am fost capabil, de una care să-mi cuprindă toată viața mea — și aceea : neîmplinibilă : tu. Oricît de mare ar fi mila ta, pînă acolo nu se poate coborî. Nu-mi zîmbi, zîmbetul m-ar umplea de speranțe vane. A mă iubi nu ți-i permis, desprețuiește-mă. Te rog, desprețuiește-mă ! Poate — poate desprețul tău ar alina amorul meu ; el n-ar dispera¹, dar astă tîmpire * a rațiunei* este nimic pe lîngă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, || murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, desprețuiește-mă. Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce ? N-o poți ști și nici ț-o pot spune. Și cu toate astea chipul tău, umbra ce ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele a fost singura fericire ce am avut-o-n lume. 295v 296r

Marie ! Marie — mi-am luat voia să-ți zic tu pentru că nu-ți pot zice altfel — nu găsesc, nu pot să găsesc altă vorbă. Dacă aceasta ar putea adăoga desprețul ... dac-ar putea-o ... s-ar sfîrși înca[l]te * toate. Adio ! Adio !

---

[1] *este posibilă și lecțiunea* despera

ÎNTÎIA SĂRUTARE[1]

2255

250r Ah, fiecare a gustat-o care-a iubit! Cum este ea? Cine o poate ști spune! Și cu toate astea ce n-ar da cineva pe ea — tot [2]. Dacă e vo plăcere pe acest pămînt pentru care ai sacrifica toate celelalte, apoi e prima sărutare, inocentă, copilăroasă, pedantă * chiar, dar, o! cîtă dulceață e tocmai în această copilărie, în această falsă închipuire asupra valorii ei, în această abandonare [3] mută a gurei de [4] copilă. Timidă — pare cu toate astea o cutezanță, dulce — pare un act de violință, dăruită — pare răpită, și ah, cel ce răpește și cel păgubaș sînt în aceeași măsură fericiți, adică peste măsură. Cîte lucruri în lume se pot întîmpla de două ori, revin, dar întîia sărutare, cu toate deliciile, rămîne întîia în suvenire — dulce, neștearsă, neprețuită.

Era o noapte de iarnă, cu lună, cu nori, cu stele; un frig aspru și reîntineritori și fără vînt. Brumă și ninsoare se așezase pe garduri[le] și zaplazurile [5] de amîndouă părțile ulicioarei, lumina lunei albea încă zapada încărcată pe crenge de copaci și pe zaplazuri, ca pe niște bulgări de bumbac, și pe strada înghețată de trosnea sub pași trecea el de braț cu dînsa [6], el în palton cu gulerul dat în sus, ea în scurteică de blană, roșie la față de frig, capișonul ei de lînă lasa să se vadă fruntea, Astă frunte albă [7] încadrată de un păr de aur, Și scurteica, oricît de groasă ar fi fost, totuși desena cu acuratețăliniile unei [8] talii cum o găsești numai de la 15 pînă la 20 de ani.

El era mult de 18 ani, ea de 16. Vorbeau rîzînd sau, bine zis, rîdeau vorbind — era mai mult rîs decît vorbă, și cu cîtă fericire rîzi în [9] acea etate de orice prostie ce-ți trece prin minte. Cine nu-și aduce aminte din juneța sa — și fiecare a avut una — de acele angajamente de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe ale copilei ca să nu-i spuie pe nume, să n-o [10] tutuiască [11], să n-o sărute — celelalte ar fi cum ar fi, dar încai *[12] guriță, cum pustia! Așa erau și ei. De vorbit despre istorie, geografie și alte lucruri folositoare — da, se-nțelege, cît vrei — dar o guriță, un *tu*, un *pe nume*... dulce — asta? niciodată! ||

251r Așa ar fi și rămas, dar, ah, luna! luna!

Luna lumina, roșind fața [13] lui brună și strălucind părul negru, aurind cu dulceață fața albă ca laptele și părul ei blond-cenușiu ce încadra cu lux și finețe totodată fața ei plină și rîzîndă. Pe [14] cînd el perora cu stricteță o temă de astronomie, indiferentă atît lui cît și ei, adică pe cînd se chinuiau reciproc, ea se uita la el fără să-l asculte și [i] s-ar fi aruncat de gît, l-ar fi sărutat de-o mie de ori — așa număra ea cel puțin — dacă, dacă s-ar [15] fi căzut [16].

,,Ah, că prostu-i, gîndi ea surîzînd, nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin, dar adaose, uitîndu-se timid și șiret în sus la el, ce frumușelu-i [17] ș-așa, cînd spune prostii! Îmi place ș-așa", gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce; destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam intins și cam ca și cînd n-ar fi băgat [1] de seamă:

---

[1] *Scris sub titlul inițial, șters :* Primu-amor ; *sub titlu, un rînd șters :* Fiecare om trebuie să treacă prin acel dulce chin al primului amor [2] *urmează punct(pus ulterior) și* — tot *șters* [3] *suprascris peste prima redactare, ștearsă :* verginitate candidă *și peste a doua :* declarare mută, *cu* declarare *șters și* mută *păstrat ;* [4] *după* oa * [...] *șters* [5] *cf.* La aniversară : pe garduri și zaplazuri [6] *după* ea *șters* [7] ~~*după un triliter șters, indescifrabil*~~ [8] *deasupra lui* celei * *șters* [9] *după* at[unci]*șters* [10] *peste* nu-i [11] *după* zică tu *șters* [12] încai *are de partea sa nu numai grafia, de altfel greu de citit, ci și sensul : ,,măcar, barem, fie și numai o''* [13] *după* fația *lăsat neșters* [14] *după* Ea se uit[a] * *șters* [15] *inițial :* ș-ar, *apoi sedila a fost ștearsă* [16] *după* șăzut *șters* [17] *deasupra lui* plăcutu-i *lăsat neșters*

Tu, Alec [2] ... și, ca speriată de ceea ce spusese, nu [3] mai spuse nimic. Fața era purpură de rușine.

El stătu în loc... Îi strînse mîna și, rugător, cavaleresc, se înclină și zise-ncet:

— Mai zi o dată.

— Nu.

— Nu? Mă supăr, să știi④.

— Tu... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închiși, cu glasul tremurător⑤.

Era un *tu* improvizat, fără de-a fi pus în legătură cu vo frază — și cu toate astea ce *tu?* Cine n-ar da toate măririle lumești pe acest *tu?* Și cît de mult onoră el — cînd vine din gura *ei* mai întîi — pare o conchetă de care el e mai mîndru decît de laurii [6] lui [7] Alexandru Macedon.

Conversară mai departe, de astă dată mai intim, nu despre amor, însă totuși despre un [8] lucru mai serios, despre căsătorie de esemplu. Fiecare *tu* era controversat. Era o frumusețe că, tocmai cînd își propuneau să zică *tu*, nu-i lasa timiditatea s-o zică și zicea[u] deodată serios, după lungi lupte sufletești, *d-ta*, rece, politicos, cochet. Cînd stabileau [9] cu diplomație să zică *d-ta*, atunci *tu*, *tu* din greșală, și iar din greșală, și așa mai departe⑩. [~]

Cînd se ivește o asemenea grijă, care albește perii și-mbătrînește pînă și sufletul, atunci doamna e fagur de miere. 252r

— Alecule, zice[a] ea-ncet, uită la amorul meu, crezi tu că-n el consistă fericirea? Adu-ți aminte numai de copilăria noastră. Tu sărac, eu asemenea, și cu toate astea ce fericiți am fost. Astăzi stăm mult mai bine, se-ntîmplă supărări, ce-i drept, dar merită ele să-ți amărăști sufletul tău, sufletul tău, dulcele meu amic, care ești atît de bogat de fericire?

— Nu, nu merită să se supere cineva, zicea el atunci rîzînd, capul să traiască, belele curg!

— Așa! Bravo!

Apoi un valț prin casă, apoi [au] uitat tot!

Într-o zi veni de tot supărat acasă. Un proces pierdut îi consumase o însemnată parte din averea lor cîștigată ș-așa cu destulă muncă pe de-o parte și conservată cu destulă economie și resignare de către dînsa.

Întîi ea nu zise nimic, deși-i veni să plîngă. În urmă, după un prînz scurt și monoton, el se așeză într-o canape în fața focului, ea șezu-n genunchi pe-un taburel înaintea lui, îi luă o mînă într-ale ei ș-apoi zise blînd:

— Alecule, vezi părul iesta alb din vița de dinainte, scoate-l te rog!

— Cocheto! zise el încet, dar se plecă spre a-l scoate și o sărută pe frunte.

Ea se roși. El începu să rîdă, căci era învins... Să întrebăm franc: sînt multe femei care se roșesc de-o amintire dulce?

— Cocheto! șezi lîngă mine; tu ești tot ce ai fost? Spune-mi de ce... de ce te-ai roșit.

— Să-ți spun, zise ea, mi-am adus aminte de-un lucru ce nu ți l-am spus niciodată. Ți l-oi spune-acum, dar mai întîi o precuvîntare. Tu te superi c-ai pierdut o parte din averea ta, dar tu uiți un lucru... că sîntem la jumătatea || vieții noastre și că jumătatea cea mai bogată e îndărătul nostru. Noi nu mai avem pe ce cheltui. E drept că în loc ca averea ta să vie în mînă unor oameni nedrepți ar fi mai bine s-o ai tu [11], dar, în urmă, ce importă? De-am fi amîndoi în... în anii primei noastre 253r

---

1. *urmează după un* g *șters* 2. *inițial:* Alecule, *apoi* ule *șters* 3. *după un biliter șters, indescifrabil* ④ *după punct urmează* că mă supăr *șters* ⑤ *inițial:* cu glas tremurător(ŭ), *apoi corectat în* cu glasul tremurătorul *și apoi, prin ștergerea lui* — l, tremurător(u) 6. *după o ștersătură indescifrabilă* 7. *după* de *șters* 8. *după* ce[va] * *șters* 9. *după un triliter șters, indescifrabil* ⑩. *considerăm că aici se află o lacună, poate de redactare, poate materială (pierderea unei pagini) și că aici și-ar fi găsit locul cele două rînduri scrise lîngă titlu și marcate printr-un semn de intercalare sau măcar de izolare față de contextul imediat (altfel ar părea, grafic, un motto):* Ea-și plecă-ncet capul pe umărul lui și-și închise ochii. Ce gîndea atunci și de ce și-i închise? 11. *după* tu *un semn de întrebare neșters, ca și cînd textul ar fi fost* n-ar fi mai bine s-o ai tu?

sărutări. Ah ! iaca ce era să-ți spun... Știi tu că-ți cerusem promisiunea că nu mă vei săruta de fel pînă la cununie, și mi-a părut rău în urmă, da, mi-a părut rău, vai ! da numa eu o știam. Știam că tu, om cinstit, n-ai să cutezi de fel. Atunci am gîndit un plan lung, o săptămînă-ntreagă, cum aș putea face eu, e ! dar ce să mai spun... tu știi că eu ți-am dat... după ce ne certasem.

Toate suvenirile unei vieți fericite îi trecură lui[1] atunci prin minte, ochii i se împlură de lacrimi. El i-încunjură gîtul și-i zise încet :

— Elise, spune-mi, oare fără tine, îngerul meu de pază, ce-ar prețui viața mea cea chinuită ? — Nimic !

— Taci, zise ea, închizîndu-i gura cu mînuța ei, nu zi nimic ; ceaș fi eu fără tine ? adaose ea c-o dulce cochetărie — o păpușă.

Treizeci de ani au trăit fără să aibă copii. Într-al treizeci și unulea an al căsătoriei ea a născut un băiat sănătos, care din ce creștea, din ce se făcea mai frumos. El a fost cuminte ca tată-său, spiritual ca mumă-sa, frumos ca tată-său, cochet și delicat ca mumă-sa, avea părul negru al tătîni-său și ochii albastri a mumei sale. El a înfrumusețat bătrînețea părinților, cari amîndoi erau înamorați în el, deși într-un mod rațional și fără să-l strice.

Cam surîdea lumea de bătrînii înamorați, dar lumea, ca în genere, așa în cazul acesta spețial, nu avea dreptate. ||

254r Scriitorul acestor șire ar mai avea de adaogat ceva — nu morala istoriei, căci ea-i vădită, ci o întrebare : Oare esistă fericire fără amor ? Poate, dar nu cred.

---

[1] *supraintercalat*

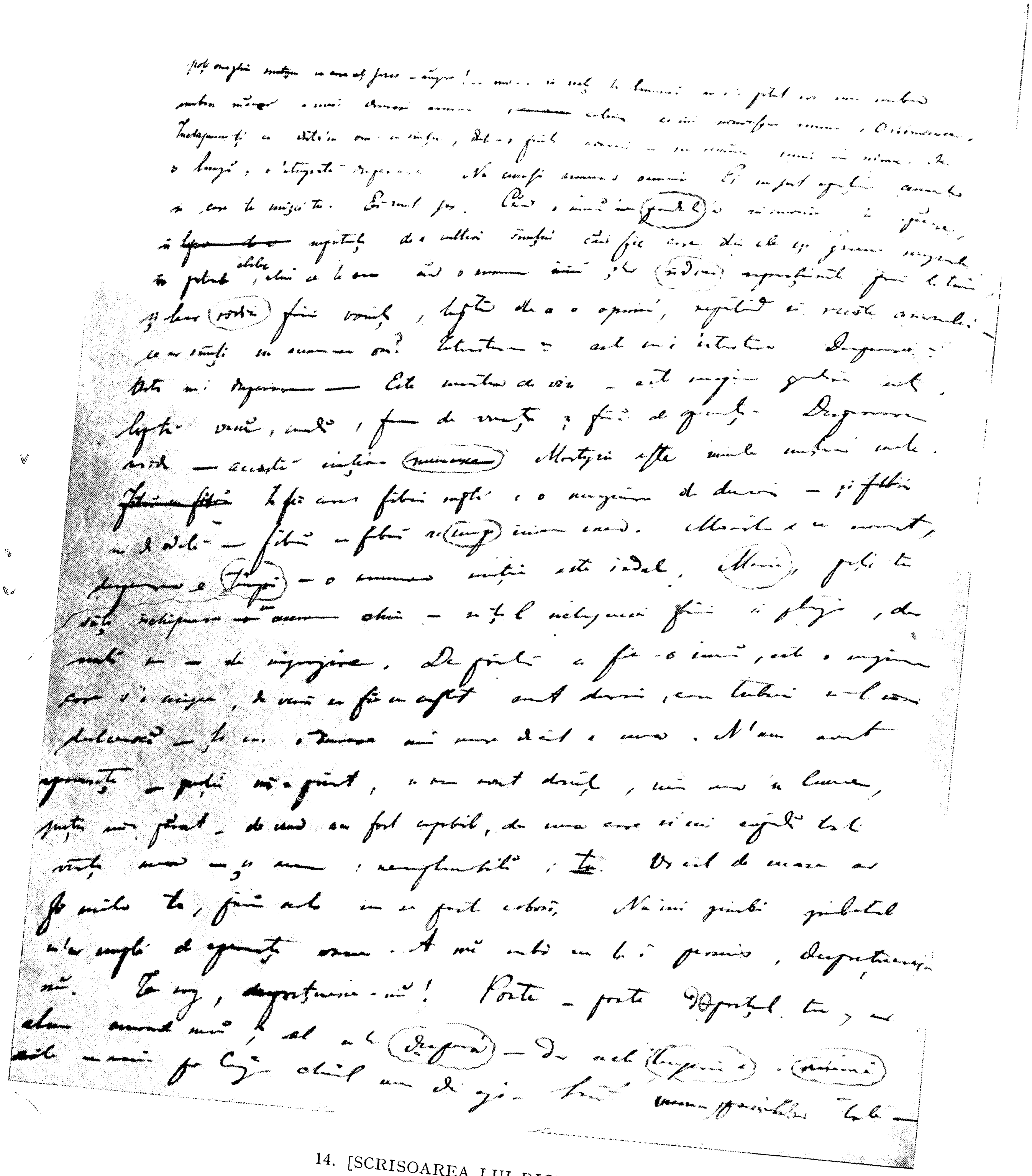

14. [SCRISOAREA LUI DIONIS]
BAR 2255, 295v cerneală 27 cm × 21,5 cm

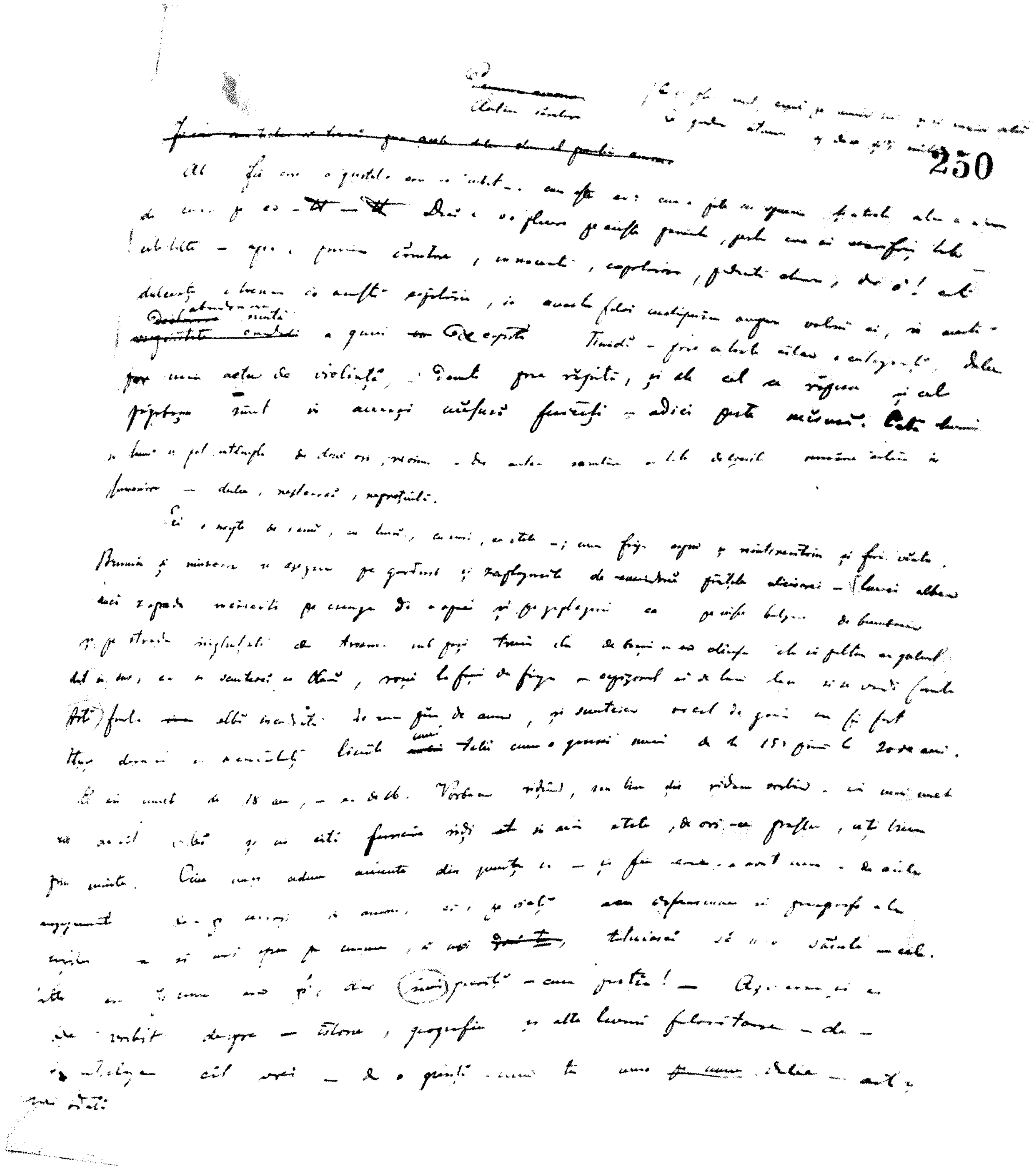

15. ÎNTÎIA SĂRUTARE

BAR 2255, 250r cerneală 23,6 cm × 19 cm

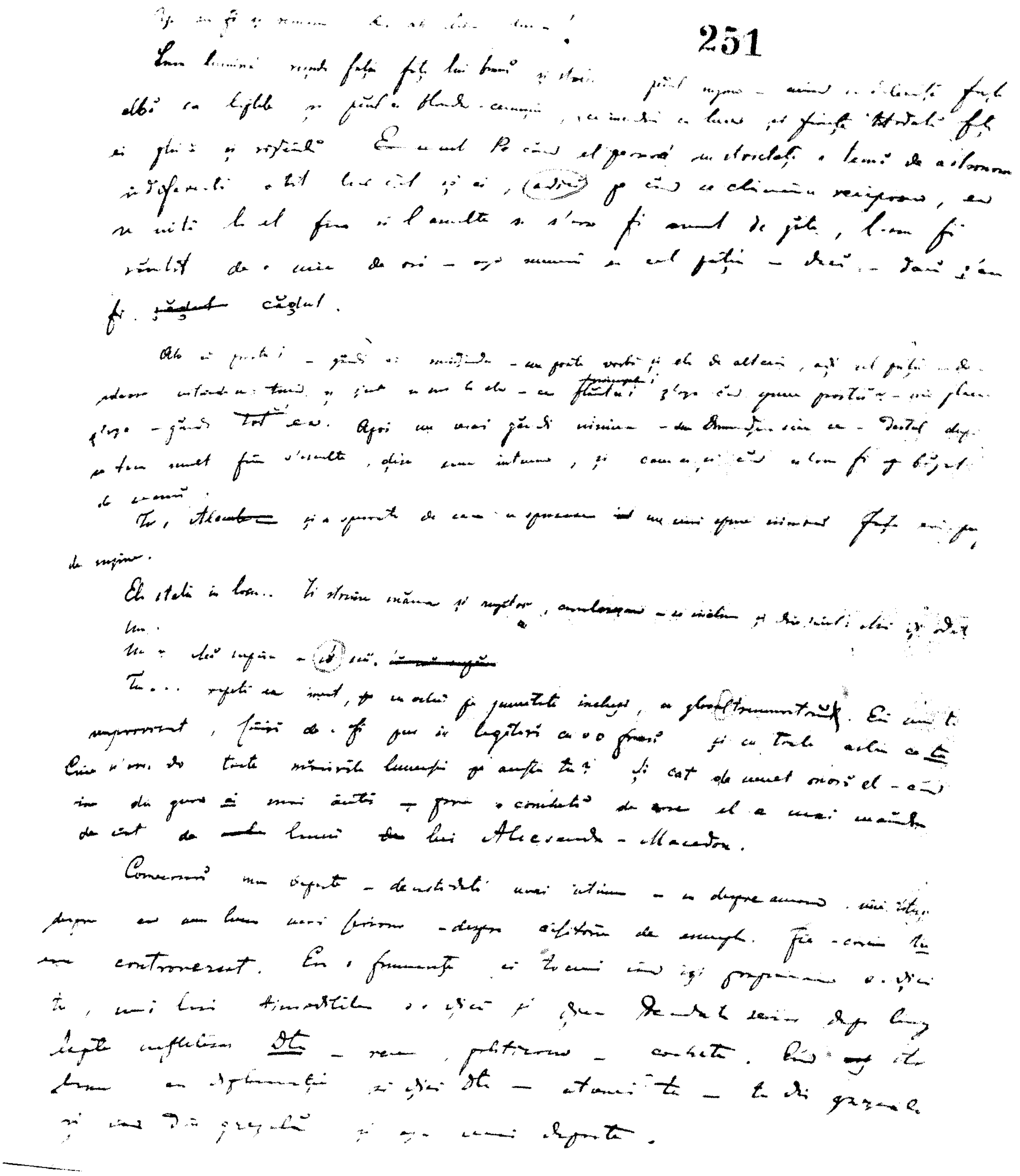

16. ÎNTÎIA SĂRUTARE

BAR 2255, 251r cerneală 23,6 cm × 19 cm

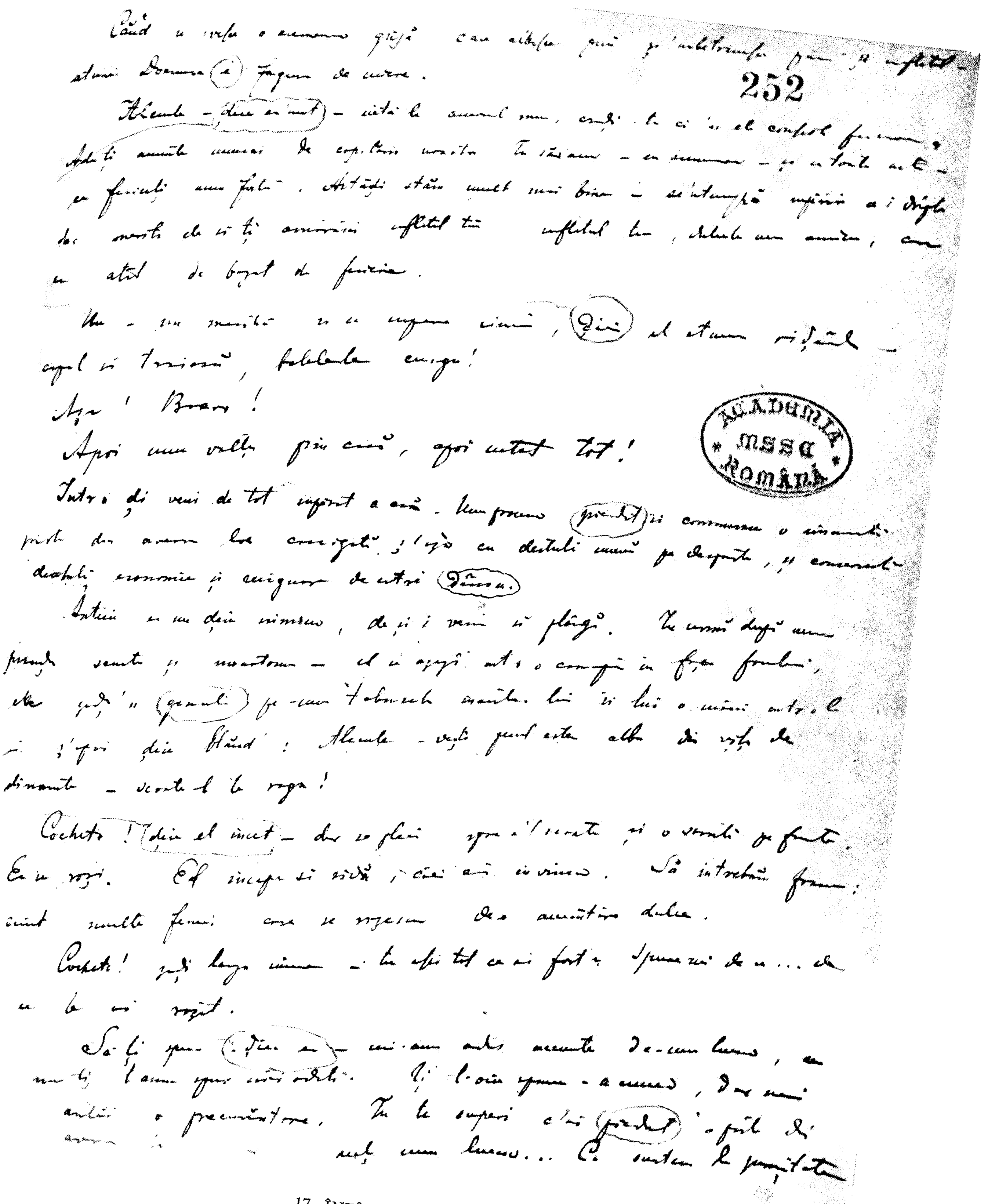

17. ÎNTÎIA SĂRUTARE

BAR 2255, 252r cerneală 23,6 cm × 19 cm

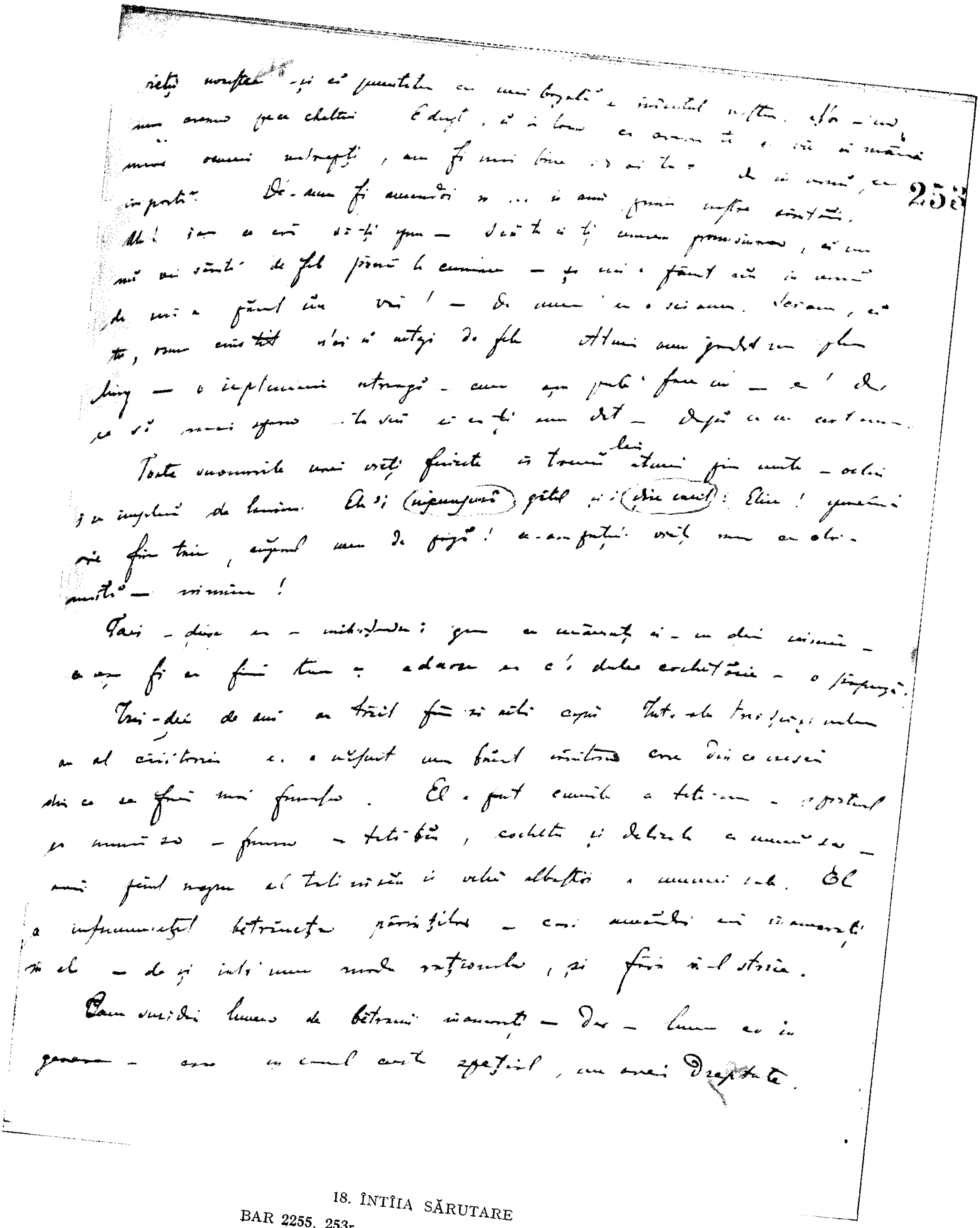

18. ÎNTÎIA SĂRUTARE

BAR 2255, 253r cerneală 23,6 cm × 19 cm

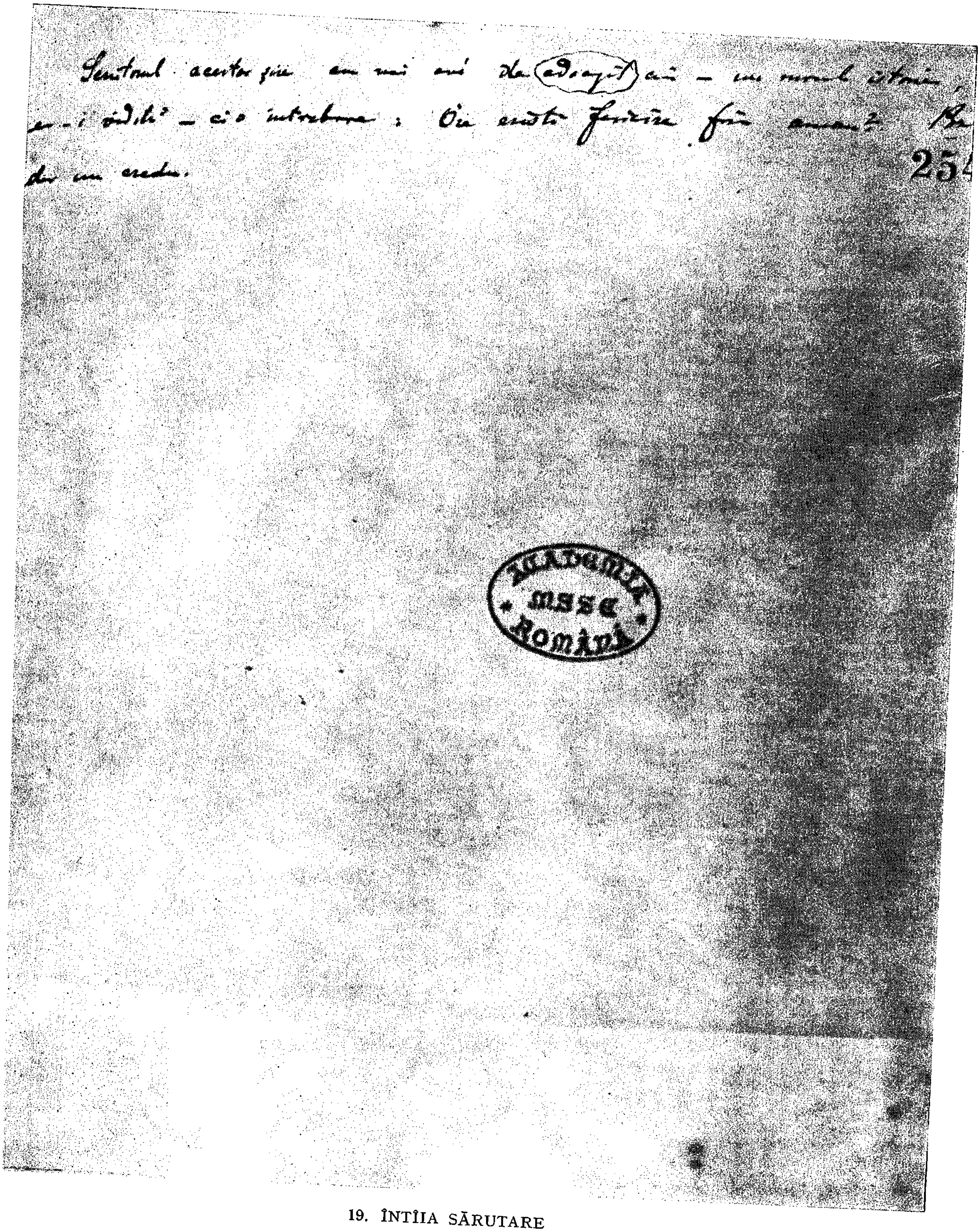

Sentimentul acesta pe care nu mi-l dădea (adăogit) ani – un murmur străin,
şi-i zisei – ce-o întrebare: Oare există fericire fără amor? Nu
dar nu credea.

254

19. ÎNTÎIA SĂRUTARE

BAR 2255, 254r cerneală 17 cm × 19 cm

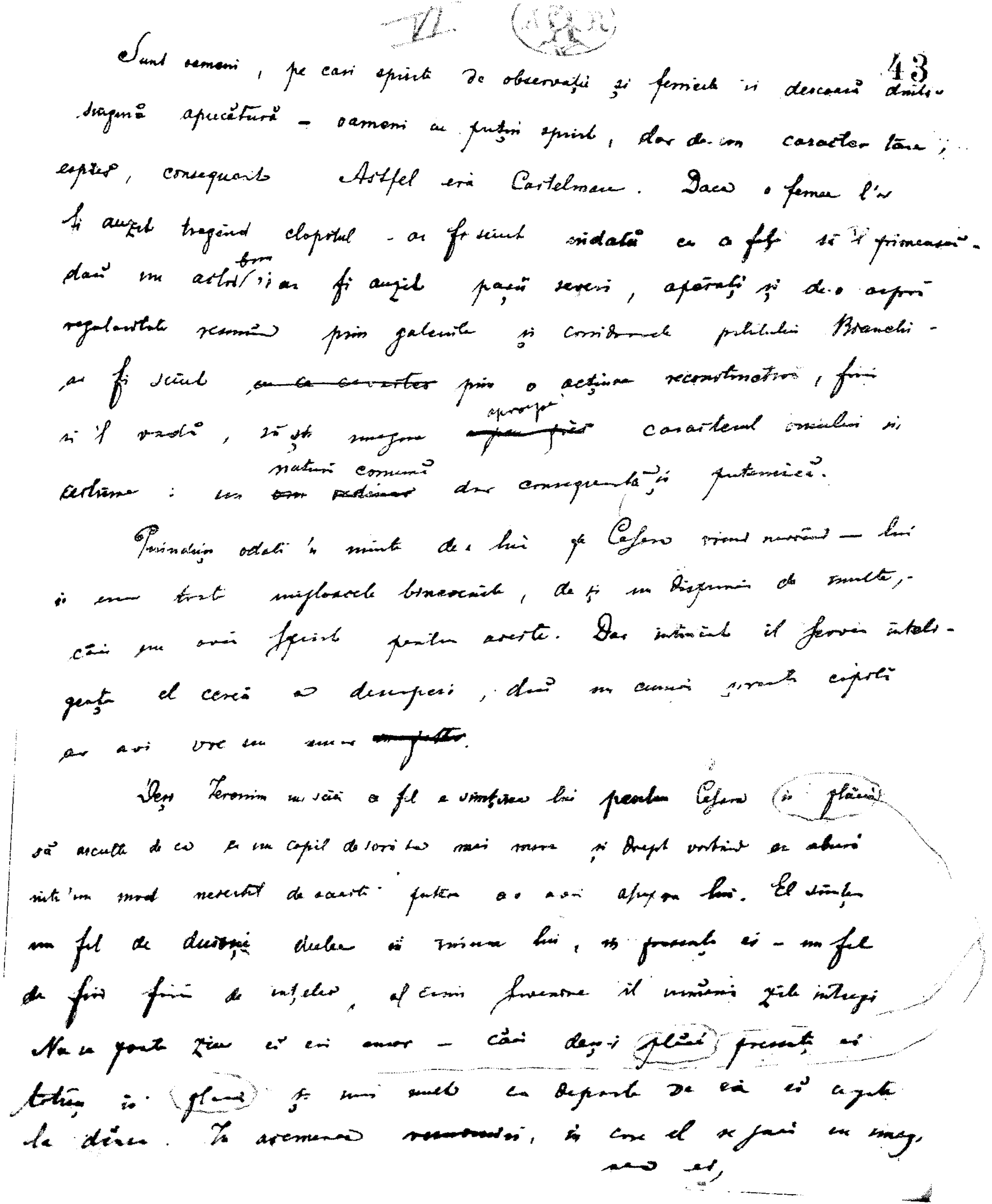

Sunt oameni, pe cari spiritul de observaţie şi fericire îi descoperă dintr-o singură apucătură - oameni cu puţin spirit, dar de-un caracter tare, expres, consequent. Astfel era Castelmare. Dacă o femee l'ar fi auzit trăgînd clopotul - ar fi ţinut [illegible] ca o [illegible] să'l primească - dar un actor şi ar fi auzit paşii severi, apăraţi şi de-o aspră regularitate resunînd prin galeriile şi coridoarele palatului Branchi - ar fi ştiut ~~cu ce caracter~~ prin o acţiune reconstructivă, fără să'l vadă, să-şi imagine aproape ~~[illegible]~~ caracterul omului şi acţiune: un natură comună ~~om ordinar~~ dar consequentă şi puternică.

Punîndu-şi odată'n minte de-a lui pe Cezara [illegible] — lui îi erau toate mijloacele binecuvîntate, deşi un dispreţ de multe, căci nu avea spirit pentru aceste. Dar instinctul îl servea. Inteligenţă el cerea a descoperi, dar nu [illegible] [illegible] [illegible] ar avea vre un [illegible] ~~[illegible]~~.

Deşi Ieronim nu ştia a fel e simţirea lui pentru Cezara îi plăcea să asculte de ea ca un copil de sora lui mai mare şi drept vorbind se abusa într'un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui. El simţea un fel de duioşie dulce în tovărăşia lui, în prezenţa ei - un fel de fiori fini de înţeles, aşa cum [illegible] îl umplea zile întregi. Nu se poate zice că era amor — căci deşi îi plăcea prezenţa ei totuşi îi plăcea şi nu mult ca departe de ea să [illegible] la dînsa. Şi asemenea ~~[illegible]~~, în care el se făcea un imag, [illegible] [illegible],

20. CEZARA (variantă)

BAR 2276(II), 43r cerneală 20 cm × 16,3 cm

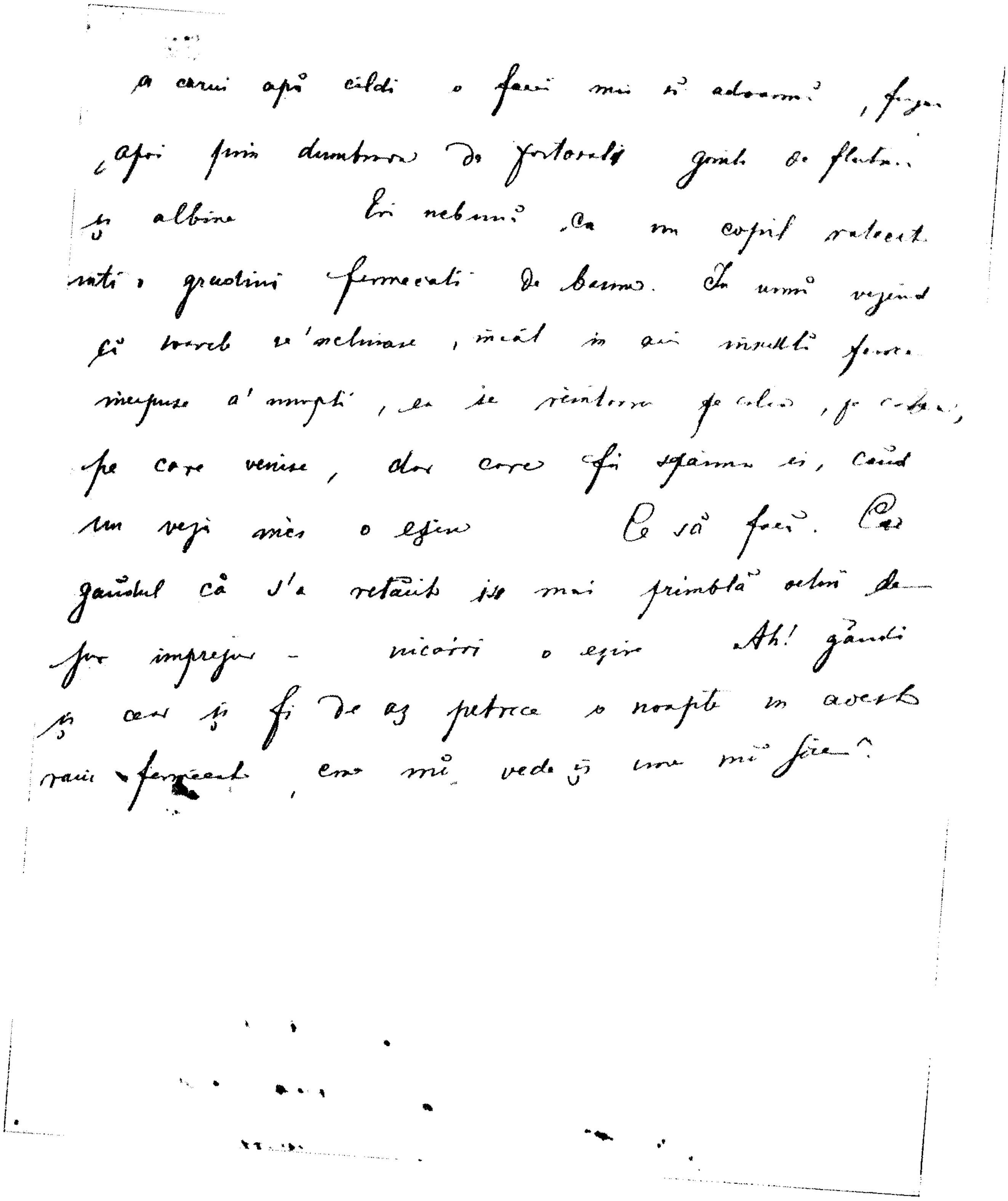

a cărui apă caldă o făcea mai să adoarmă, fugea
apoi prin dumbrava de portocali gonind de fluturi
și albine. Era nebună ca un copil rătăcit
într-o grădină fermecată de basme. În urmă văzînd
că soarele s'înclinase, încât în aer umbrele serei
începuse a'nnopti, ea se rentoarse pe calea, pe calea,
pe care venise, dar care fu spaima ei, când
nu văzu nici o eșire. Ce să facă. Cu
gândul că s'a rătăcit ea mai primblă ochii de
jur împrejur — nicăiri o eșire. Ah! gândi
și ce ar fi de aș petrece o noapte în acest
rai fermecat, cine mă vede și cine mă știe?

21. CEZARA (variantă)
BAR 2276(II), 61v cerneală 20 cm × 16,3 cm

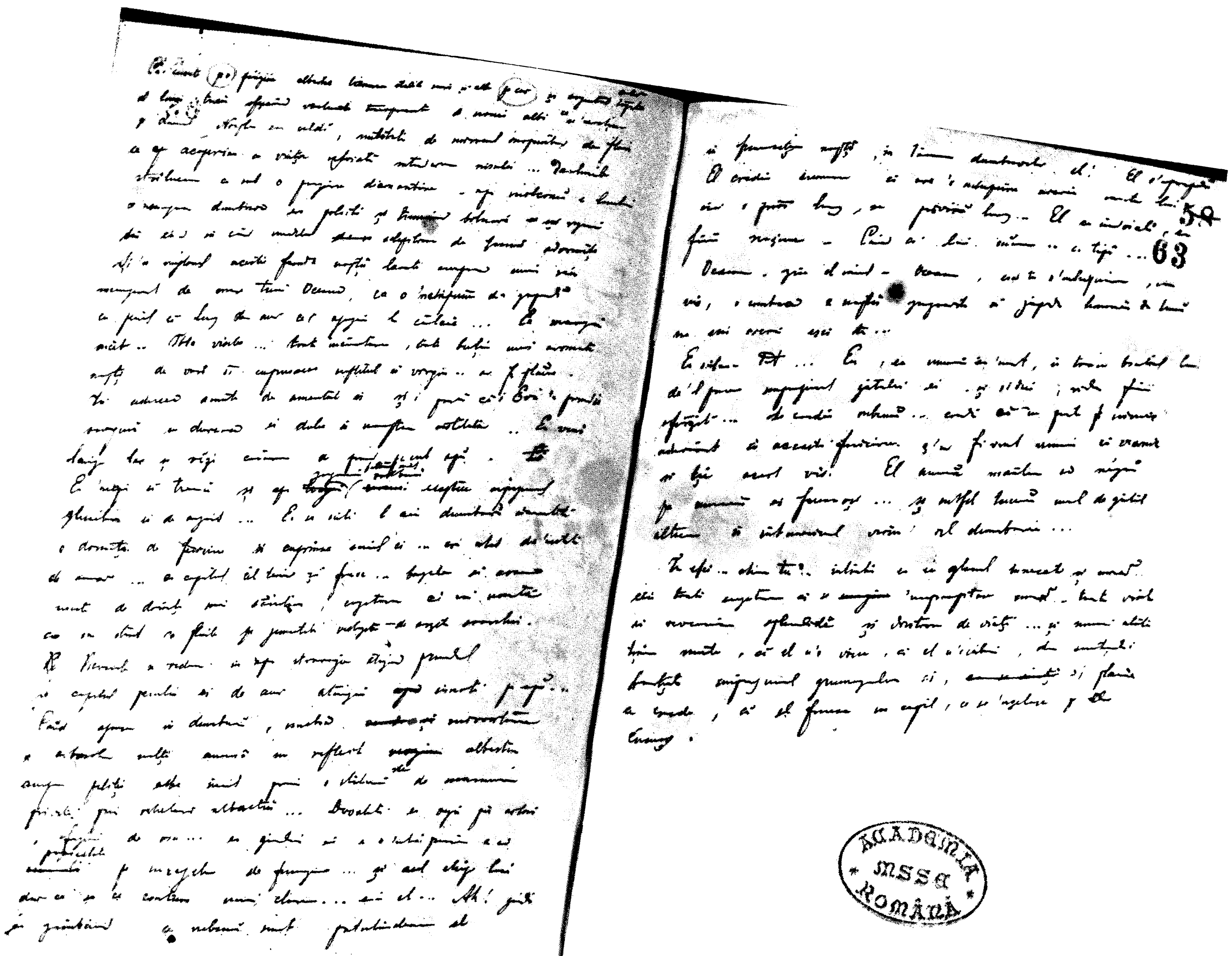

22. CEZARA (variantă)
BAR 2286, 62v și 63r cerneală 18,9 cm × 12 cm

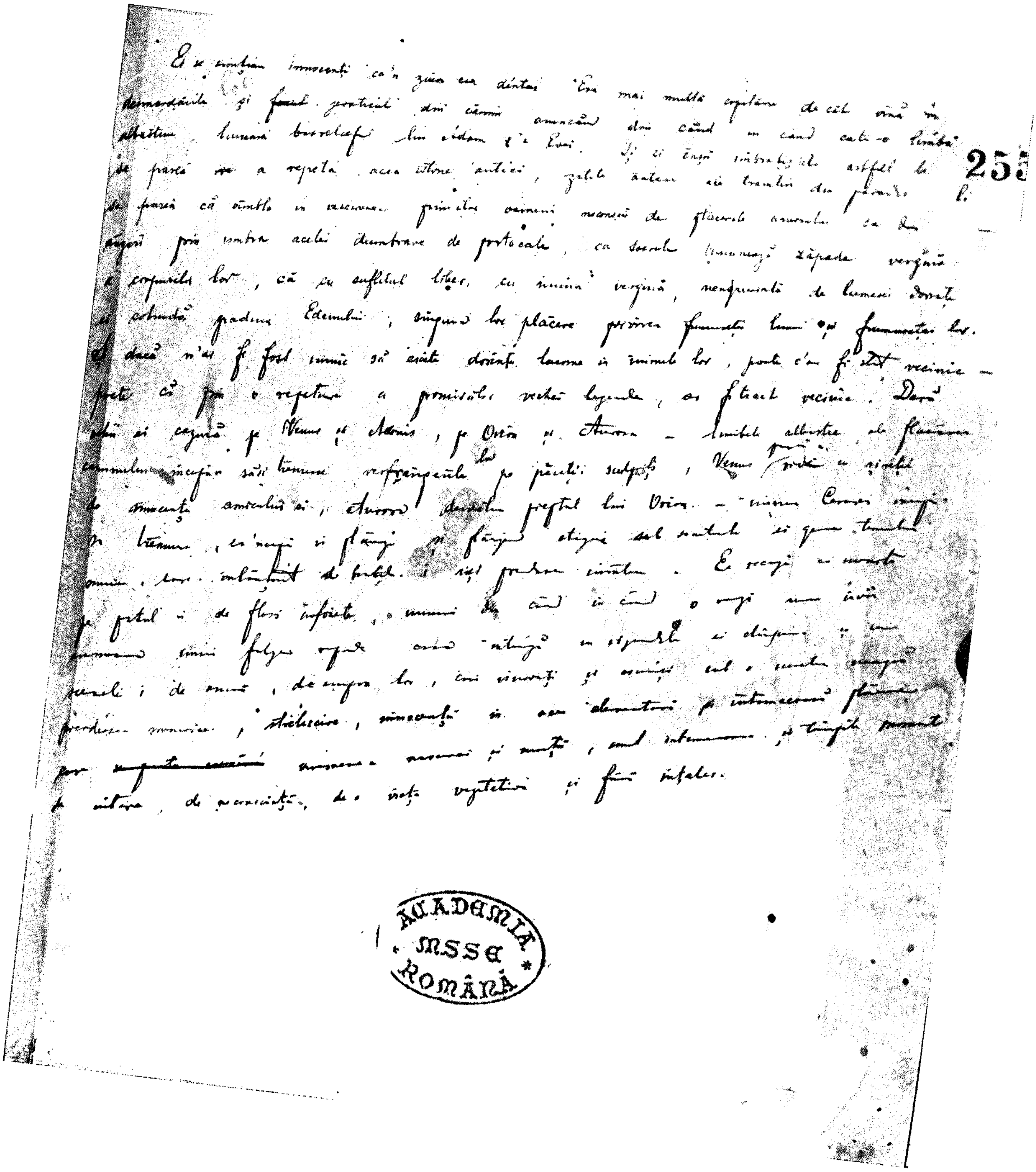

Ei se simțiau inocenți ca'n ziua cea dintâi. Era mai multă copilărie de cât vină în
desmierdările și ~~[illegible]~~ gentil dintre cei amândoi din când în când câte-o limbă
albastră, lunară basrelief lui Adam și-a Evei. Și ei înșiși întrebuințau astfel le
de parcă ~~[illegible]~~ a repeta acea istorie antică, zilele acelea ale traiului din paradis. [illegible]
Se părea că umblă în vecinicia primilor oameni necunoscuți de plăcerile amorului ca doi
îngeri prin umbra acelei dumbrave de portocali, ca soarele luminează zăpada virgină
a corpurilor lor, că cu sufletul liber, cu inima virgină, neînfrânată de lumești dorinți
și colindă pădurea Edenului, singura lor plăcere privirea frumuseții lumii și frumuseței lor.
Și dacă n'ar fi fost nimic să excite dorinți lacome în inimile lor, poate c'ar fi stat vecinic —
poate că prin o repetare a promisului vechei legende, ar fi trecut vecinic. Dară
[illegible] ei căzură, ca Venus și Adonis, ca Orion și Aurora — limbile albastre ale flacărei
[illegible] [illegible] sau tremurau refrângeau lor pe păreții sculptați, Venus privia cu zâmbet
de inocența amorului ei, Aurora [illegible] pieptul lui Orion — numai Cezara [illegible]
cu tremur, ca'n [illegible] și plângea și plângând strigă sub umbra [illegible] și [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] de [illegible] și [illegible] [illegible]. E [illegible] o [illegible]
pe patul ei de flori înfoiete, o [illegible] de când în când o [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] și [illegible]
[illegible]; de [illegible], de [illegible] lor, [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible] o [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible], [illegible] în [illegible] elementari și [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible] [illegible]~~ [illegible] [illegible] și [illegible], [illegible] [illegible], și timpul [illegible]
în uitare, de [illegible], de o viață vegetativă și fără înțeles.

ACADEMIA
MSSE
ROMÂNĂ

23. CEZARA (variantă)
BAR 2255, 255r cerneală 21 cm × 18 cm

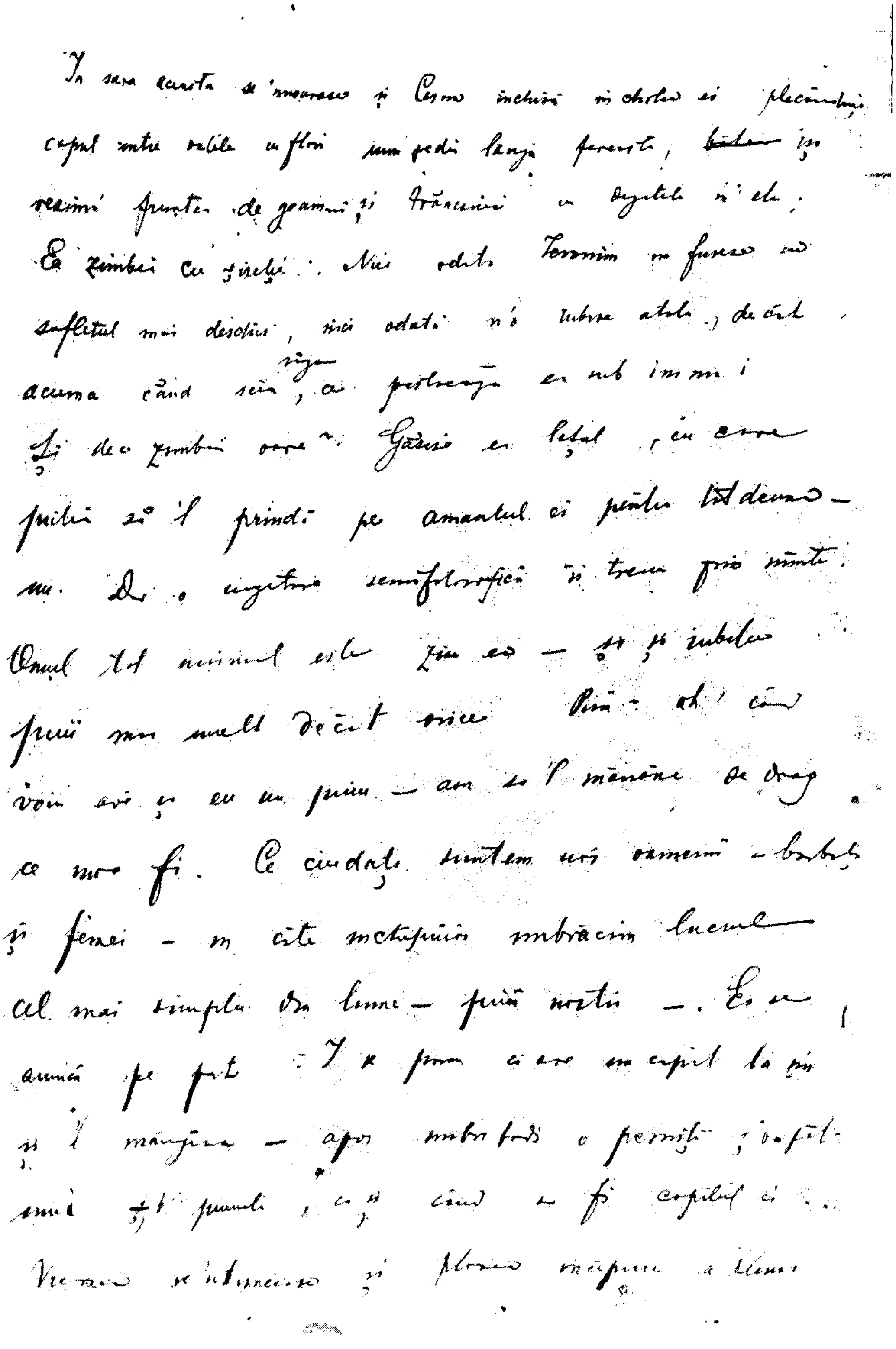

În sara aceea se 'nnourase și Cesara închisă în chilia ei plecându-și capul între oalele cu flori își ședi lângă fereastră, ~~bătu~~ își rezimă fruntea de geamuri și trăncănea cu degetele în ele.
Ea zâmbi cu șiretlic. Nici odată Ieronim nu fusese cu sufletul mai deschis, nici odată n-o iubise atâta, decât acuma când scie sigur, că poartă ea sub inima i
Și deci zâmbi ea. Găsise ea leacul, cu care putea să-l prindă pe amantul ei pentru totdeauna. De o cugetare semifilosofică îi trecu prin minte. Omul tot animal este zise ea — și își iubește puii mai mult decât orice. Pui — oh! când voi avea și eu un pui — am să-l mănânc de drag. a mea fi. Ce ciudați suntem noi oamenii — bărbați și femei — în câte metafore îmbrăcăm lucrul cel mai simplu din lume — puiul nostru —. Eu a[illegible] aminte pe pat: I se părea că are un copil la sân și-l mângâia — apoi îmbrățișă o pernă, și o [illegible] strânse [illegible], ca și când ar fi copilul ei.
Vremea se întunecase și florile mărunte a lunei

24. CEZARA (variantă)

BAR 2284,34v cerneală 22 cm × 13,5 cm

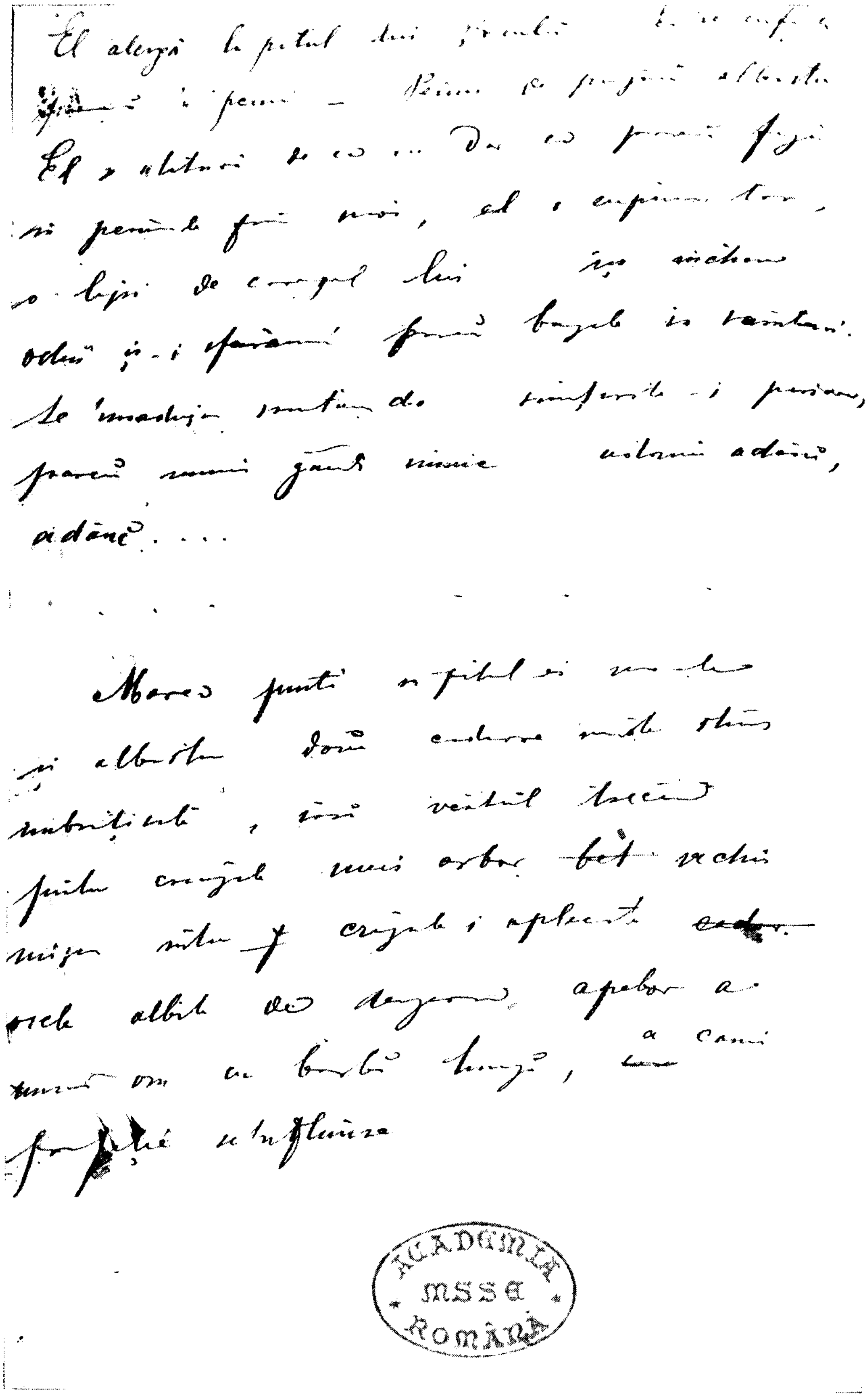

El alergă la patul lui [illegible] [illegible]
[illegible] și pieri — Părul ce pe piept albit[illegible]
El e altarul său ... Dar ce frumoasă față
și pereche fără nor, el e expirator,
o lipi de corpul lui îi închise
ochii și-i sfărâmă fruntea bagată în ţărână.
Se 'nmădujă simţind simţurile-i pierdu,
părea numai gând nimic uitarea adâncă,
adâncă. . . .

. . . .

Marea părea o pânză și [illegible]
și albastră doară [illegible] [illegible] [illegible]
nebiruită, iar vântul trecând
prin crengile unui arbore ~~bet~~ vechi
mișca astfel crengile-i aplecate ~~cad~~.
[illegible] albite de vremuri, apelor a-
~~unui~~ om cu barba lungă, ~~cu~~ a cărui
frunte [illegible] influinţa

ACADEMIA
MSSE
ROMÂNĂ

25. CEZARA (variantă)

BAR 2284,42v cerneală 22 cm × 13,5 cm

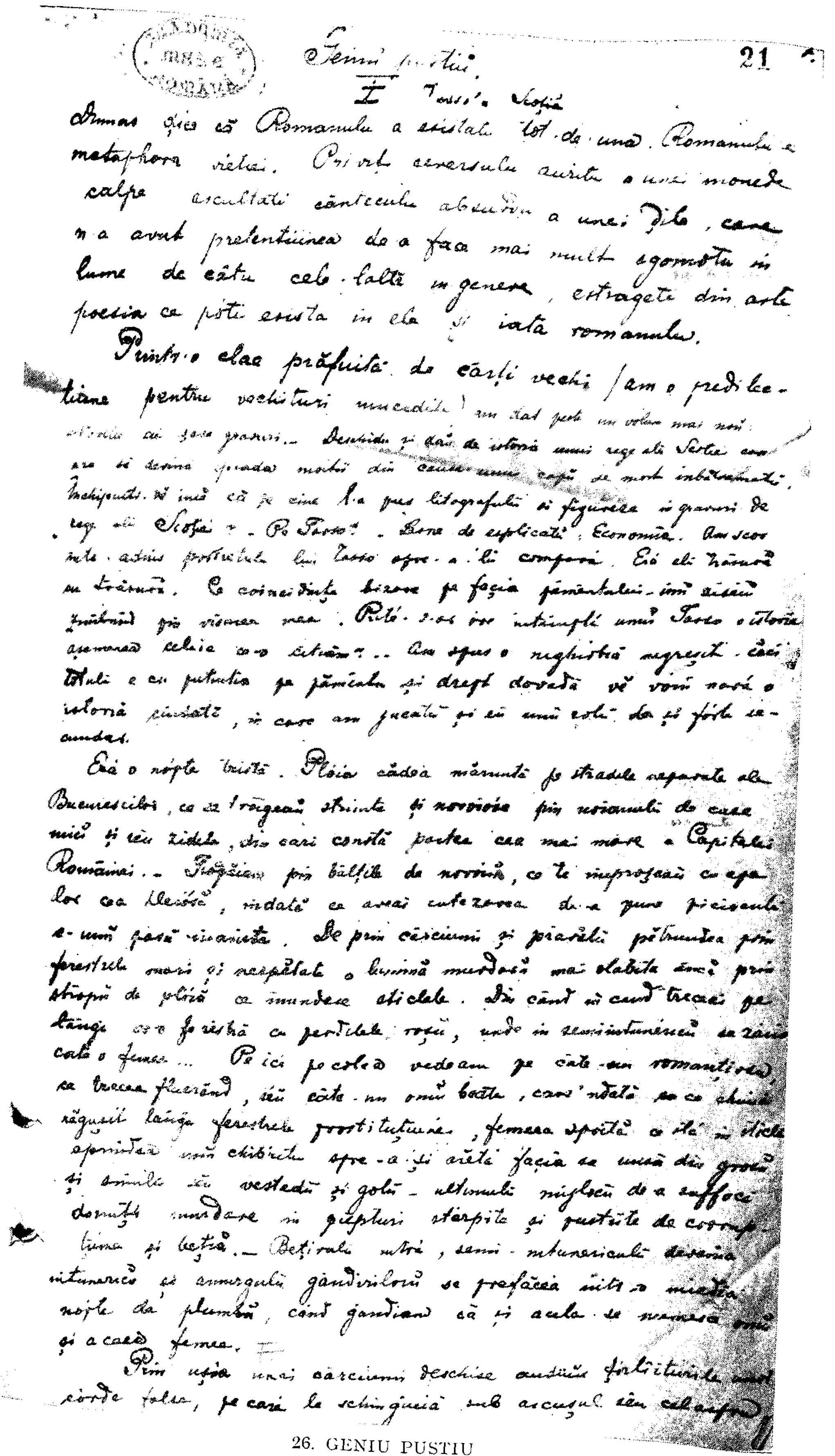

Geniu pustiu.

I Tasso. Scoţia

Dumas zice că Romanulu a esistatu tot de una. Romanulu e metaphora vieţei. Priviţi reversulu auritu a unei monede calpe ascultaţi cânteculu absurdu a unei zile, care n-a avut pretenţiunea de-a face mai mult zgomotu în lume decâtu cele-lalte în genere, extrageţi din arte poesia ce pote esista în ea şi iată romanulu.

Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri nuvedite) am dat peste un volum mai nou: istoria cu zece gravuri.. Deschidu şi dau de istoria unui rege alu Scoţiei care se devine pradă morţii din causa unui capu de mort înbălsămatu. Închipuiţi-vă încă că pe cine l-a pus litografulu să figureze în gravuri de rege alu Scoţiei? - Pe Tasso! - Bune de esplicatu: Economia. Au scos inte-adins portretulu lui Tasso spre-a-lu compune. Eră eli [illegible] cu [illegible]. Ce coincidinţă bizare pe faţia pământului - îmi ziceamu zâmbind prin visarea mea. Pote s-ar fi întâmplă unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?.. Am spus o neghiobă negreşit, căci totulu e cu putinţia pe pământu şi drept dovadă vă voiu nară o istorie ciudată, în care am jucatu şi eu unu rolu de şi forte secundar.

Eră o nopte tristă. Ploia cădea mărunte pe stradele neparate ale Bucurescilor, ce se trăgeau strimte şi noroiose prin mulţimea de case mici şi rele zidite, din cari constă partea cea mai mare a Capitalei Românei. - Treceam prin bălţile de noroiu, ce te împroşcau cu apa lor cea cleiosă, îndată ce aveai cutezanţa de-a pune piciorulu e-unu pasu neavisatu. De prin cârciumi şi prăvălii pătrundea prin ferestrele mari şi nespălate o lumină murdară mai slăbită încă prin stropii de ploiă ce inundau sticlele. Din când în când treceai pe lângă câte o ferestră cu perdele roşii, unde în semiîntunerecu se zăria câte o femee... Pe ici pe colea vedeam pe câte-un romanticu ce trecea fluierând, seu câte-un omu beatu, care-ndată se ... răguşit lângă ferestrele prostituţiunei, femeea sprijinită de sticle aprindea unu chibritu spre-a-şi arătă faţia ca unsă din groapă şi ochii săi vestedi şi goli - ultimulu mijlocu de a suffoca dorinţe murdare în piepturi sterpite şi pustiite de corupţiune şi beţiă. - Beţivulu intră, semi-întunericulu devenia întunerecu şi amurgulu gândirilorŭ se prefăcea într-o miazănopte de plumbŭ, când gândiam că şi acela se numesc omu şi aceea femee.

Prin uşia unei cârciumi deschise auziiu fârâiturile unei corde false, pe cari le schingiuia sub arcuşul său ...

26. GENIU PUSTIU

BAR 2255,21r cerneală, intervenţii cu creion 35,2 cm × 20,5 cm

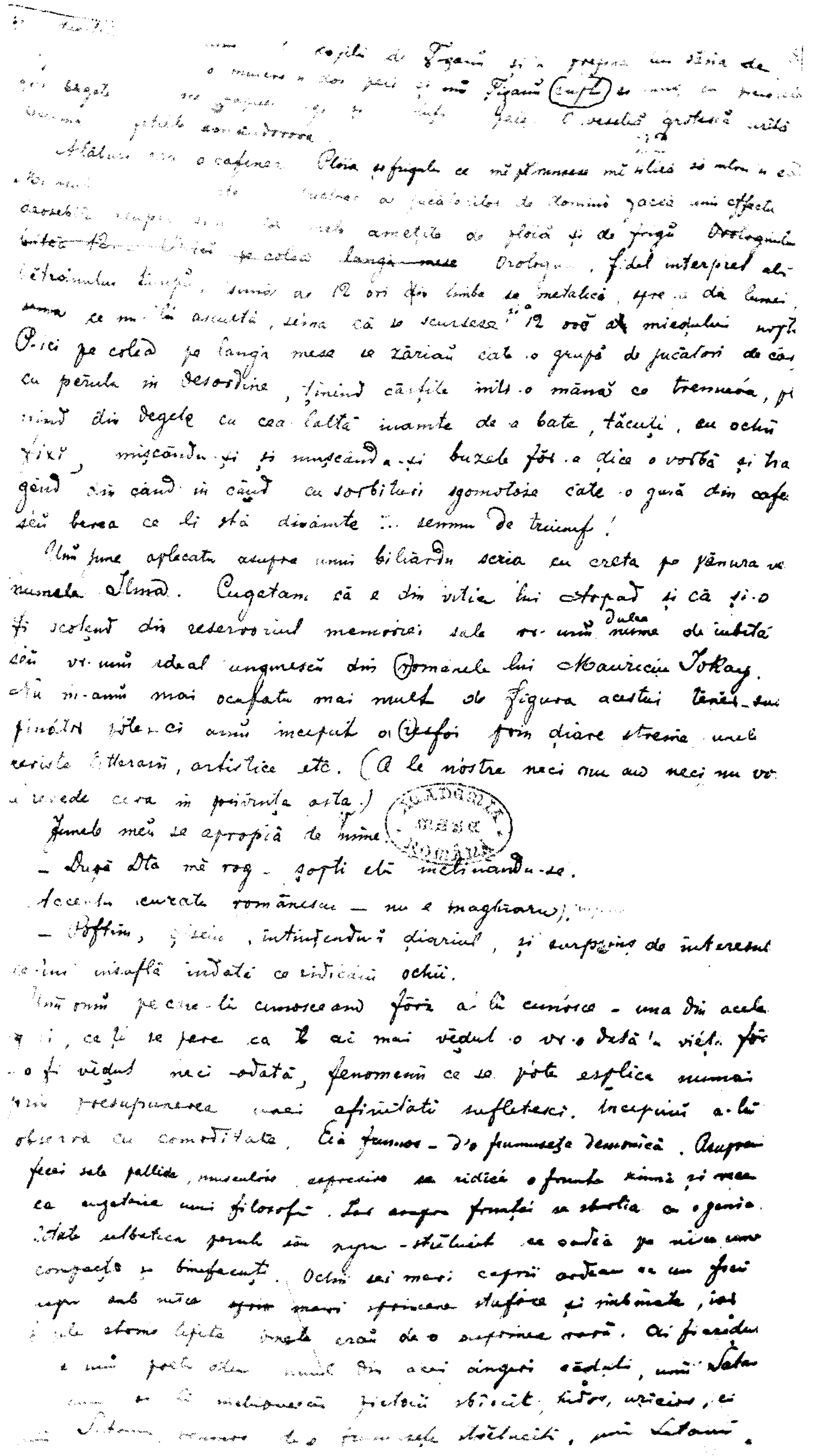

[illegible] copii de Ţigani şi-n grupa un [illegible] de [illegible] bagat [illegible] o mulţime [illegible] păr şi mii Ţigani (cupl) [illegible] veselă grotescă [illegible] petele [illegible]

Alăturea era o cafenea. Ploia şi frigul ce mă pătrunsese mă siliră să intru în ea. [illegible] a jucătorilor de domino făcea unu effectu deosebit [illegible] ameţit de ploiă şi de frigu. ~~Orologiulu~~ ~~între 12~~ [illegible] ~~pe colea lângă mese~~ Orologiu, fidel interpret al călătoriului timpu, sună de 12 ori din limba sa metalică, spre a dă lumei ~~[illegible]~~ ce nu-l asculta, ştirea că se scursese 12 ore al miedului nopţi. Aici pe colea pe lângă mese se zăriau câte-o grupă de jucători de cărţi cu perulu în desordine, ţinând cărţile într-o mână ce tremura, şi [illegible] din degete cu cea-laltă înainte de a bate, tăcuţi, cu ochii ţinţi, mişcându-şi şi muşcându-şi buzele fără a dice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri sgomotose câte-o gură din cafea său berea ce li stă dinainte [illegible] semnu de triumf!

Unu june aplecatu asupra unui biliardu scria cu creta pe pânura verde numele Ilma. Cugetam că e din viţia lui Arpad şi că şi-o fi scoţând din reservoriul memoriei sale vr-unu dulce nume de iubită său vr-unu ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-amu mai ocupatu mai mult de figura acestui tânăr-suri[illegible] şi-ncă amu început a răsfoi prin diare streine unele reviste literarii, artistice etc. (Ale nostre neci nu au neci nu vor avea cerc în provinţia asta.)

Junele meu se apropiă de mine.

— După d-ta mă rog — şopti elu înclinându-se.

Accentu curatu românescu — nu e maghiaru.

— Poftim, ziseiu, întindendu-i diariul, şi surprinsu de interesul ce-mi insufla îndată ce ridicai ochii.

Unu omu pe care-lu cunosceamu fără a-lu cunosce — una din acele [illegible], ce-ţi se pare ca l-ai mai vedut o vr-o dată-n viaţa fără a-l fi vedut neci odată, fenomenu ce se póte esplica numai prin presupunerea unei afinitaţi sufletesci. Începuiu a-lu observa cu curiositate. Era frumos — d-o frumuseţe demonică. Asupra feţei sale pallide, musculóse, espresive se ridică o frunte senină şi rece ca cugetarea unui filosofu. Iar asupra frunţei se strecura o genialitate sălbatică, perulu său negru-strălucit ce cădea pe nisce umeri compacţi şi binefacuţi. Ochii săi mari, căprii ardeau ca un focu negru sub umbra ~~[illegible] mari sprincene~~ stufóse şi îmbinate, iar buzele strânsu lipite [illegible] erau de o espresie rară. Ai fi zisu [illegible] unu poet [illegible] din acei îngeri cădluţi, unu Satan [illegible] melancolie pictorii [illegible], [illegible], urîciosu, ci [illegible] Satanu [illegible] de o frumuseţe strălucită, unu Satanu.

ACADEMIA [illegible] ROMÂNĂ

27. GENIU PUSTIU

BAR 2255,22r cerneală, intervenţii cu creion 35,2 cm × 20,5 cm

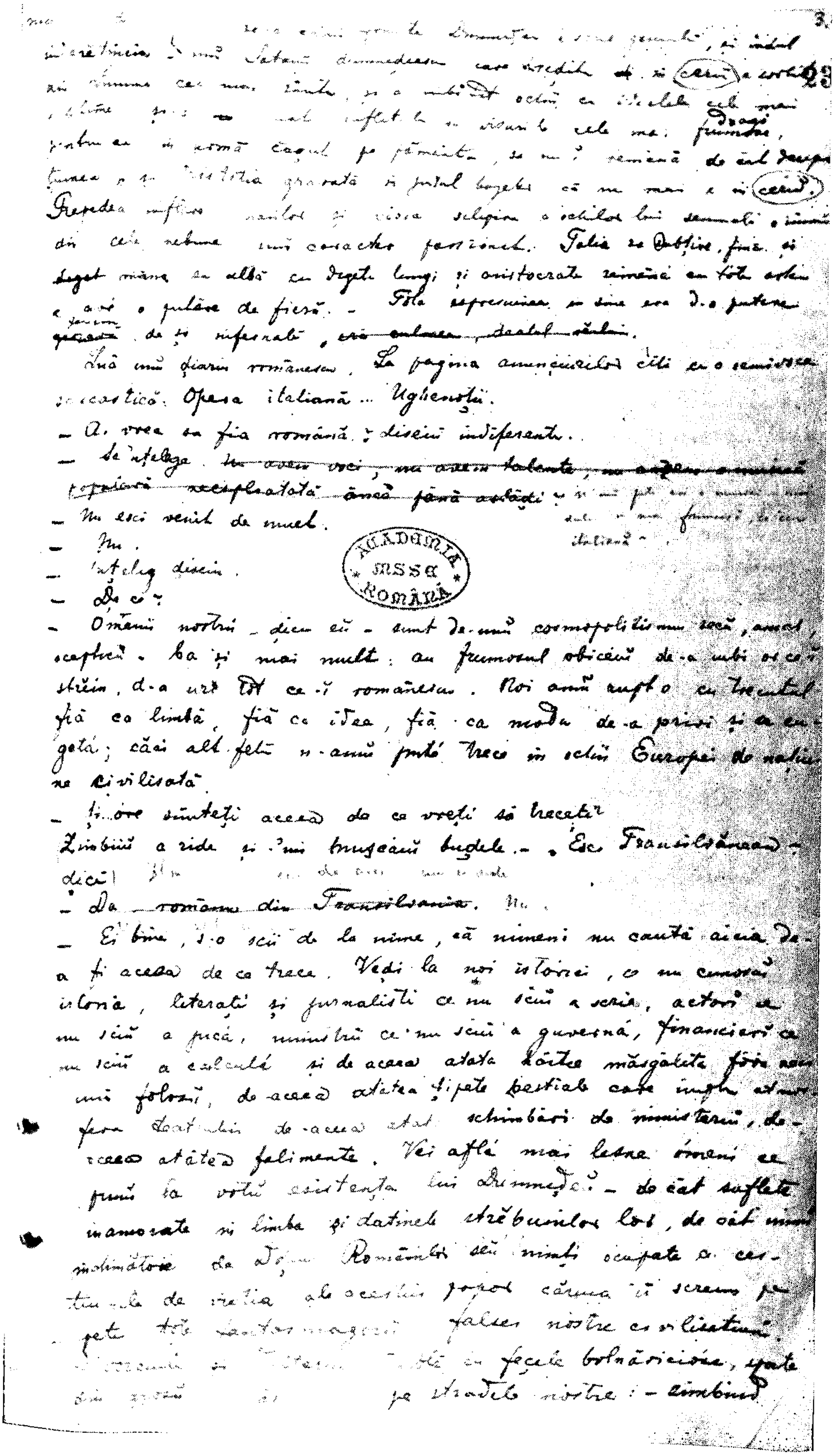

[illegible] se-a [illegible] la Dumnezeu [illegible], şi [illegible]
încretinea unui Satană dumnezeesc care [illegible] şi (cerul) a [illegible]
şi lumea cea mai sântă, şi a [illegible] ochii cu stelele cele mai
[illegible] infl[illegible] la [illegible] cele mai ~~frumose~~ dragi,
pentru ca să [illegible] capul pe pământ, se mi-i semănă de cel despre
lumea [illegible] istoria gravată în portul bogat că nu mai e ni (cerul).
Fruntea [illegible] [illegible] şi visea religioasă a ochilor lui [illegible], unii
din cele nebune unui caracter pasionat. Talia se subţire, fină, şi
deget mâna sa albă cu degete lungi şi aristocrate rămânea cu tote astea
a avé o putere de fier. — Tota espresiunea sa era d-o putere
~~geniala~~ de şi infernală, ~~era culmea, dealul răului~~.

Iuă unu diarin românesc. La pagina anunciurilor citii cu o semiosca
sarcastică: Opera italiană … Ughenoţii.

— A, vrea să fie română, — disei indiferent.

— Se înţelege. ~~Nu avem voci, nu avem talente, nu avem o muzică~~
~~populară neesploatată încă până astădi~~; [illegible] frumoasă, [illegible] italiană —

— Nu esci venit de mult.

— Nu.

— Înţeleg dicea.

— De ce?

— Omenii noştri — dicem eu — sunt de-unu cosmopolitism rece, amar,
sceptic. Ba şi mai mult: au frumosul obiceiu de-a iubi orce-i
străin, d-a urî tot ce-i românesc. Noi amu rupt-o cu trecutul
fie ca limbă, fie ca idea, fie ca modu de-a privi şi a cu-
geta; căci alt-fel n-amu pute trece în ochii Europei de naţiu-
ne civilisată.

— Şi-ore sunteţi aceea de ce vreţi să treceţi?

Zimbiiu a ride şi-mi muşcaiu budele. — Esci Transilvănean —
dici! [illegible]

— Da ~~român din Transilvania~~. Nu.

— Ei bine, s-o scii de la mine, că nimeni nu caută aicea de-
a fi aceea de ce trece. Vedi la noi istorici, ce nu cunosc
istoria, literaţi şi jurnalişti ce nu sciu a scrie, actori ce
nu sciu a jucá, miniştri ce nu sciu a guverná, financiari ce
nu sciu a calculá şi de aceea atâta hârtie măsgălită fără nici
unu folosu, de aceea atâtea ţipete bestiale care inghit atmos-
fera teatrului, de-aceea atât schimbări de ministeriu, de-
aceea atâtea falimente. Vei aflá mai lesne omeni ce
pune la votu esistenţa lui Dumnedeu — de cât suflete
inamorate şi limba şi datinele străbunilor lor, de cât minţi
[illegible] de Domnu Românilor sau minţi ocupate a cer-
[illegible] de [illegible] ale acestui popor căruia îi scriem pe
pete tote [illegible] false nostre civilisaţiuni.
[illegible] în feţele bolnăvicióse, [illegible]
[illegible] pe stradele nostre: — zimbind

28. GENIU PUSTIU

BAR 2255,23r cerneală, intervenţii cu creion 35,2 cm × 20,5 cm

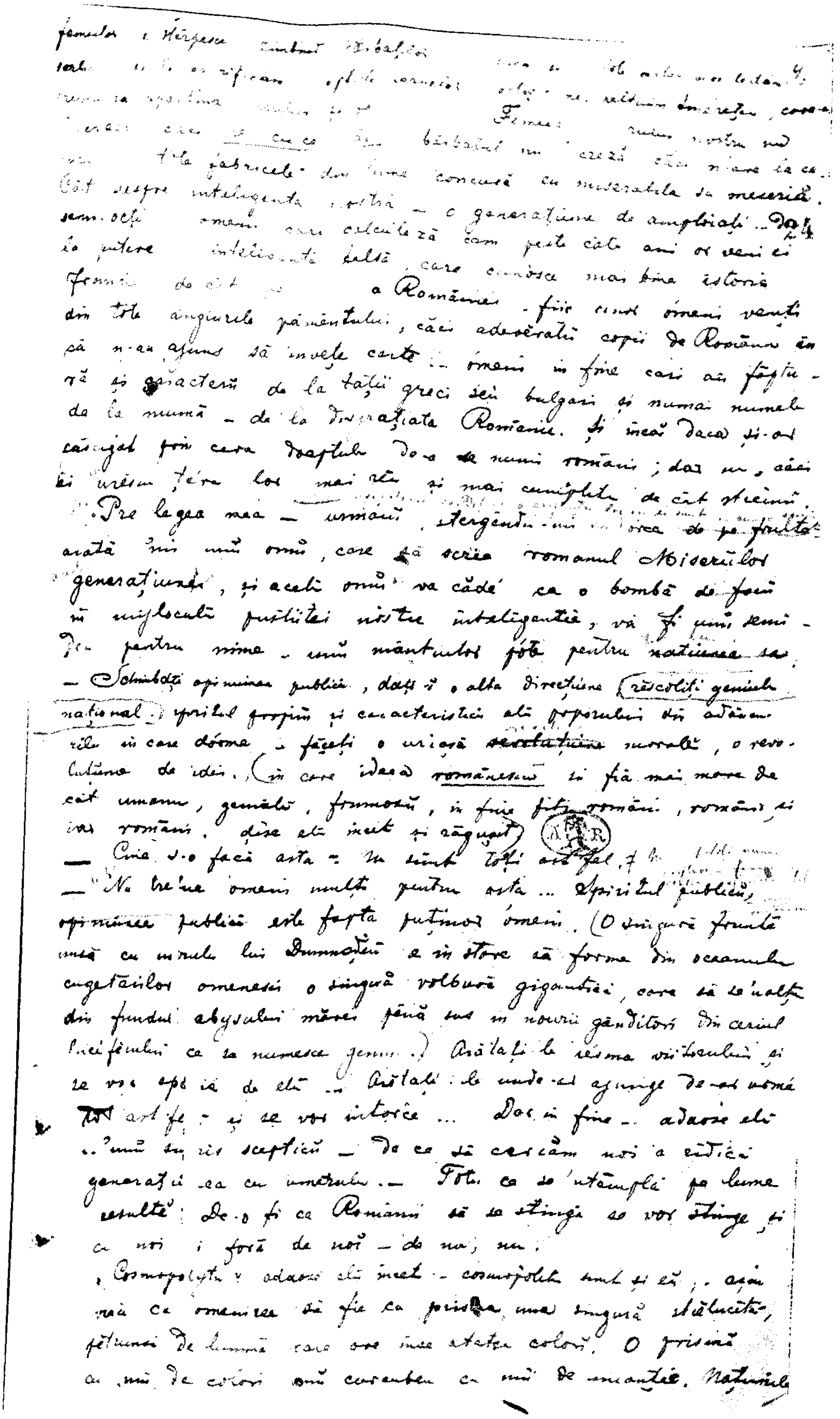

femeilor [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nu ultimu [illegible], ca-
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] Femei [illegible] [illegible]
[illegible] bărbatul nu crezi [illegible] nu are la ca-
[illegible] tote fabricele din lume concură cu miserabila sa meserie.
Cât despre inteligenţa nostră — o generaţiune de amploiaţi ... 24
semidocţi omeni care calculează cam peste câţi ani or veni ei
la putere [illegible] inteligenţă [illegible], care cunosc mai bine istoria
Franciei de cât [illegible] a României — fiir cum omeni veniţi
din tote unghiurile pământului, căci adevăraţi copii de Români în
să n-au ajuns să înveţe carte ... omeni în fine cari au făptu-
ră şi caracteru de la taţii greci său bulgari şi numai numele
de la mumă — de la desmăţiata Românie. Şi încă dacă şi-ar
câştigat prin cerea dreptului de-a se numi români; dar nu, căci
ei urăsc ţéra lor mai rău şi mai complet de cât străinii.
— Pre legea mea — urmai, ştergându-mi [illegible] de pe frunte —
arată-mi mie un om, care să scrie romanul Miseriilor
generaţiunii, şi acel om va cădé ca o bombă de foc
în mijlocul publicului nostru inteligent, va fi unui semi-
zeu pentru mine — unu mântuitor póte pentru naţiunea sa.
— Schimbaţi opiniunea publică, daţi-i o altă direcţiune (răscoliţi geniul
naţional) spiritul propriu şi caracteristic al poporului din adâncu-
rile în care dórme — faceţi o uriaşă ~~[illegible]~~ morală, o revo-
luţiune de idei (în care ideea ~~românescu~~ să fie mai mare de
cât umanu, geniale, frumosu, în fine fiţi români, români şi
iar români. dise el încet şi răguşit)
— Cine s-o facă asta? Nu sunt toţi astfel. [illegible]
— Nu trebue omeni mulţi pentru asta ... Spiritul publicu,
opiniunea publică este fapta puţinor omeni. (O singură frunte
unsă cu mirul lui Dumnedeu e în stare să forme din oceanul
cugetărilor omenesci o singură volbură gigantică, care să se 'nalţe
din fundul abysului mărei până sus în norii gânditori din cerul
luciferului ce se numesce geniu.) Arătaţi-le [illegible] viitorului şi
se vor speria de el ... Arătaţi-le unde-ar ajunge de-ar urmă
~~[illegible]~~ astfel — şi se vor întorce ... Dar în fine — adause el
[illegible] tu zis scepticu — De ce să cercăm noi a [illegible]
generaţia cea cu [illegible] — Tot ce se 'ntâmplă pe lume
resultă: De-o fi ca Românii să se stingă se vor stinge şi
cu noi şi fără de noi — de nu, nu.
Cosmopolytu — adause el încet — cosmopolit sunt şi eu ... aşa
[illegible] ca omenirea să fie ca prisma, una singură strălucită,
[illegible] de lumină care are însă atâtea colori. O prismă
cu mii de colori [illegible] cuvântu cu mii de [illegible]. Naţiunile

29. GENIU PUSTIU

BAR 2255,24r cerneală, intervenţii cu creion 35,2 cm × 20,5 cm

CEZARA (variantă parțială)

2276(II)

VI[1]

43r Sînt oameni pe cari spirite de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură, oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, espres, consecvent. Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd clopotul, ar fi știut îndată cu ce față să-l primească, dacă un actor bun[2] i-ar fi auzit pașii severi, apăsați și de-o aspră regularitate răsunînd prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut, prin[3] o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagine aproape[4] caracterul omului în cestiune : [o] natură comună[5], dar consecventă și puternică.

Puindu-și odată-n minte de a lua pe Cezara vrînd-nevrînd, lui îi erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea spirit pentru aceste. Dar, întrucît îl servea inteligența, el cerca a descoperi dacă nu cumva șireata copilă ar avea vreun amor[6].

Deși Ieronim nu știa ce fel e simțirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea ca un copil de soră-sa mai mare și, drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui. El simțea un fel de duioșie dulce în inima lui, în prezența ei, un fel de fior fără de înțeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor, căci, deși-i placea prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa. În asemenea resuveniri, în care el se juca cu imaginea ei,|| *44r* prezența ei aievea îi era chiar supărătoare. Simțea parecă un ghimp în inimă cînd era ea față, nu mai avea acea libertate de vis care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit, fără amor[7] și fără ură. „Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine, totuși ar fi cum ar fi... Atunci[8] aș ținea-o de mînuța ei mică și ne-am uita în lună, în virgina lună, atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane ... pare că părul ei e o spumă aurită, și fața ei se poliește într-un mod ciudat ... Dar nu-mi dă cît lumea pace ... mereu mă gîtuie ... mă sărută și zice c-o iubesc, — ba pe dracul ... Altfel e frumușică ea, nu-i vorbă ; ba-i chiar frumoasă, să spun dreptul. Bărbia se rotunzește ca un măr galbăn, gurița cîteodată parecă-i o cireașă... și ochii ... Ah, ochii! ... De nu i-ar apropia de-ai mei... îmi gîdilă genele și mă-nfioară pînă-n tălpi ... atunci nu mai văd ce frumoasă e ... o negură neagră îmi întunecă ochii ... atunci aș omorî-o ... Asta nu-i trai, asta-i chin ! Dar biata copilă — să fim drepți ... ce știe ea că mă chinuiește ...”

2286

64r Ș-adesea, în nopțile-namorate ale Italiei or în diminețele[9] pline de aromă, o vedeai pin bolțile nalte de frunziș ale aleelor large pe acea melancolică Venere

---

1. *adaus ulterior cu creion negru* 2. *supraintercalat* 3. *după* cu ce caracter *șters* 4. *deasupra lui* a peu près *șters* 5. natură comună *scris deasupra lui* un om ordinar *șters, dar cu* un *rămas neșters și neadaptat noii versiuni* 6. *urmează, înainte de punct,* in petto *șters* 7. *deasupra lui* patimă *șters* 8. *inițial cu minusculă, după virgulă* 9. *după* zilele *șters*

îmbrăcată bărbătește, și de sub marginele [1] pălăriei nalte de catifea neagră se vedeau, vii și nebuni *, ochii ei cei rotunzi și mari, de un întunecat, un demonic albastru, cu acel [2] zîmbet stereotip pe buzele coapte de sete de amor, cu acele umbre dulci [3] aruncate [4] abia sub umerii feței [5] ei de marmură, cu părul [6] care cădea-n inele strălucite și în creți splendizi și osteniți pe umerii ei...

Și alături cu ea [7] mergea el [8] ... cu capul lui neacoperit [9], de Antinous [10]. Asemenea unor [11] aripi de vultur sălbatec cuprindea [12] părul, negru și urcat ca [13] un privaz, acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros ... pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui dezgustați, buzele subțiri și-ntredeschise [14] arătau o energică și crudă durere ... și numai gîtul lui înalt se îndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut mîndria sub greutatea jugului vieței ... Și nici un creț [15] pe acea frunte albă și curată ... [unei] mîni [16] de femeie i-ar [fi] plăcut s-alunece pe netezimea ei ... și nici o sărutare depusă pe acea * frumoasă frunte n-ar fi știut pe ce depune și n-ar fi știut ce trezește de desuptul acelui os ... un tezaur de vise [17] ... o Arabie-ntreagă de sentențe * [18], de gîndiri, de basme. ||

2276(II)

44r Și azi îmbla în grădina palatului Bianchi. Sufletul lui era plin de-o dulce durere pe care n-ar fi schimbat-o cu fericirea cea mai mare. ||

45r Cezara s-apropia încet prin aleele pline de mirosul de flori străbătut de seninul nopții, pe cărările albe [19] zugrăvite [20] cu umbrele mrejelor de frunze ... Ea-l văzu, dar nu-și iuți pasul... astăzi abia ea cunoscuse natura * copilului ei. El stătu pe loc și se uită lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatece, ca-n somn, apoi șezu pe o bancă [21], plecă fața pe o mînă și se uita ca uimit *, cu ochii strălucitori la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea șezu pe bancă asemenea, dar drept în lună. Nu-i atinse mîna — nimic. Luna o ilustra frumos, și ea era îndestul de șirată spre a se lăsa muiată-n [22] întreg de-această dulce și voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi își întinse el întîi mîna și apucă încet mînuța ei fină și rece. Ah! gîndi, și un ce [23] nemaisimțit îi trecu prin inimă ... ah, cum îmi place acum. Acum s-apropie cu-ncetul de chipul ei mlădios și ușor și, aplecîndu-și gura la urechea ei, șopti lin, deși cu glasul plin de înfocare:

— Privește la lună, luna mieze-nopții ... frumoasă ca un copil de 14 zile și rece ... Nu simți tu c-a încetat toată durerea vieței, orice dorință, orice aspirare în privirea [24] acestui mîndru [25] tablou din care faci și tu parte? ... Acum ești în capul meu, înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată ... dulce ... Nu știi tu că eu
46r te iubesc? ... || Ea se-nfioră, dar [tăcu] [26].

Privește semănăturile de stele, parcă e * arătură * de lumină ... bulgări de aur pe o cîmpie albastră ... și apoi privește asupra orașului întreg, pe acest amestec strălucit [27] de palate și domuri, vezi cum, întunecate * de lună, strălucesc [28] asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe rîu. Și cu toate acestea centrul astui tablou ești tu! tu! tu ... nu s-aude nimic, departe-n vo grădină cîntă privighetoarea și s-aude vuind încet o roată de apă... și tu, floarea curățeniei, privești tăcută și inocentă asupra acestei lumi ... rozele înfloresc pe fața ta, strălucesc mărgăritarii în [29] gura ta ... tu, regină a sufletelor, ... nu ești tu curată ca izvorul [30], mlădioasă ca chiparosul, dulce ca filomela, tînără ca luna plină, copilă-

---

1. *supraintercalat* 2. cu acel *deasupra lui* și apoi *șters* 3. *după o scurtă ștersătură indescifrabilă* 4. *după* abia văzute *șters* 5. *deasupra lui* obrajilor *șters* 6. *după o ștersătură indescifrabilă* 7. *inițial* el * 8. *inițial* ea 9. *supraintercalat* 10. *după* Apolo *șters* 11. *peste* unui 12. *deasupra lui* curgea *șters* 13. *după* împrejurul *șters* 14. buzele subțiri și *deasupra lui* și gura, *iar* întredeschisă, *după ștergerea lui* în-, *a fost lăsat cu* -ă *nemodificat în* -e, *deși cuvîntul următor:* arătă *a fost modificat în* arătau 15. *după o ștersătură indescifrabilă* 16. *deasupra lui* o inimă *șters* 17. *după* idei *șters* 18. *după* gînd[iri] *șters ; lecțiunea* sentențe *are, contextual, în favoarea ei Memento mori 1198 :* Jucării sclipitoare de gîndiri și de sentințe; *cf. 1208—1209 :* Să te cate-n hieroglife din Arabia pustie, Unde Samum își zidește vise-n aer *și 1192 :* A pus gînduri uriașe într-o țeastă 19. *supraintercalat* 20. *după* cu *șters (anticipa :* cu umbrele) 21. *întărit, pentru lizibilitate, cu creion negru* 22. -n *supraintercalat* 23. un ce *deasupra lui* o simțire *șters* 24. *supraintercalat* 25. *după* dulce *șters* 26. *în text* tacă, *rămas neșters din redactarea anulată* era destul de cuminte să tacă 27. *supraintercalat* 28. *deasupra lui* luminează *șters* 29. *deasupra lui* sub *șters* 30. *după* argintosul *șters*

roasă ca un canari, iubită ca o divinitate[1]? Privește, zise el și mai încet, ... strada acea strîmtă și întunecoasă ... numai într-un singur [colț] îi taie umbra o dungă lunară ... dar în acel loc pare c-a nins ... Vino cu mine ... vino la mine acasă ... Voi da-ntr-o parte perdeua albastră din fereasta mansardei mele și vom privi toată noaptea la lună ... Ah ! te iubesc, țipă[2] el apăsat ... te iubesc ... o văd prea bine că te iubesc !|| El se lipi ca un șarpe de ea și o strînse cu putere, astfel încît 47r se-ncleștase amîndouă aceste corpuri într-o îmbrațoșare lungă și nervoasă ... Apoi el recăzu obosit de o simțire nemaicunoscută pe spata bancii, își închise ochii și-și lăsă capul pe spate ... Luna-l bătea drept în față. Cezara[3] ... Ea veni[4] drept înainte, se lăsă pe el cu tot greul ei, se ținu cu amîndouă mînile de spata bancei pe care el era culcat și ea-l săruta, cu ochii semiînchiși, de nenumărate ori. El nu simțea nimic ... asemenea unui copil somnoros pe care mama îl dezmiardă ... era o apatie, o lipsă de simțire, o lîngezire a vieței * asemenea somnoroșiei.

S-auzi o foșnire în frunzele unui[5] tufari. D-zeul meu ! gîndi ea speriată, dacă m-ar fi văzut cineva? ... El era tot ca leșinat ... Poate Castelmare ... Sărmanul copil, cum se va întoarce acasă, poate c-acest om să-l pîndească.

Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beție ... apoi îl întrebă lin, ca și cînd n-ar fi vrut să-i întrerupă decît încet gîndirile lui, somnul lui cel dulce, deși treaz :

— Știi să mînuiești sabia ? ||

— Da, zise el făr-a se gîndi la ce spune. 48r

— Să-ți aduc o spadă, nu-i așa ?

— Da ...

— Și[6] mi-i da o gură pentru ea ?

— Da !

Ea se urcă repede în palat și peste două minute veni c-o spadă frumoasă pre care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strînge de mijloc ... El se-ncovoia ca un șarpe sub brațele [ei] și surîdea.

— Dulcele meu sloi de gheață ... cînd s-or încălzi nervii tăi ... tu marmură, tu piatră tu !

— Dă-mi pace, Cezara ... mi s-a strîns inima[7] într-atît încît mă doare cumplit ... zise[8] el sughițînd.

Nu ! nu ! îngerul meu ... mergi acasă ... Să nu ți se-ntîmple nimica pe drum, gîndește la Cezara ta ... margaritariule ... Nu se putu opri de a prinde capul între mîni și de a-l mai săruta o dată tare și cu zgomot ...

— Acuma mergi, mergi te rog ...

— De ce mă rogi ?

— Pentru că te-aș ucide de ai mai rămînea.

— Cum ? ||

— Știu eu cum, zise și rîse c-o esperientă șireție[9] ... Aide, fugi. 49r

Ea-l duse pîn la un hățiș și-l zvîrli afară din grădină ... apoi se-ntoarse și[10] îmbrățișînd[11] un trunchi de copac, zise[12] încet și cu-n fel de ciudă : „Ieronim, te mușc de nu vii cu mine ... vin-la mine-n cămăruță ... te-oi[13] culca lîngă mine ... la sînul meu ![14] ... ah !", ea bătu cu pumnișorii ei trunchiul de copac, apoi se duse-n odaie[15], se dezbrăca iute, lepădînd tot de pe ea și, rămîind în hainele Evei, un instinct natural cînd o persoană tînără este foarte aprinsă[16], și, tologindu-se astfel enervată în patul ei alb ca zăpada, își mușca * perinile, strîngîndu-le-n brațe, sau

---

1. *după* zeiță *șters* 2. *după* strig[ă] *șters* 3. *înainte de punctele de suspensie :* gîndi c-a venit și vremea ei ca să guste roza * *șters cu creion negru* 4. *după* se sui *șters* 5. *după un* g *șters* 6. *pare șters* 7. *redactarea* mă doare inima *a devenit* mi s-a strîns inima *prin transformarea lui* mă *în* mi *și ștergerea lui* doare inima 8. *după* vrei tu să plîng ? *șters* 9. *redactarea :* vesel cu șireție *devine* c-o esperientă șireție *prin ștergerea lui* vesel, *modificarea lui* cu *în* c-o *și supraintercalarea lui* esperientă 10. *după* în grădină *șters cu creion negru* 11. *după* încunjurînd *șters* 12. *scris peste* și *, *urmat, sub rînd, de* încunjurînd *șters cu o mînjitură de cerneală neagră* 13. *după* te-oi dezbraca eu somnorosule și *șters cu creion negru* 14. *semnul de exclamare adăugat cu creion negru după ștergerea, tot cu creion negru a cuvîntului următor :* Dobitocule 15. se duse-n odaie *este repetat din inadvertență* 16. *aici sfîrșesc două rînduri scrise neliniar și neparalel*

își săruta brațul gol ori sînul ce și-l ridica cu mîna*[1], imaginîndu-și că are pe Ieronim sub mîni[2].

Nu cu atîta scăpă însă Ieronim. El s-apropie de strada strîmtă, aerul lin al 50r nopții îl trezise și, de o natură mult mai puțin sensuală decît || porumbița lui, pe care acum era convins c-o iubește, el trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, asemenea[3] pasului unui cal de rasă, la care se cunoaște, ca să zic, elastica greutate, el auzi în urmă-i un pas sever ... regulat, ca [al] unui soldat, și recunoscu că-i a lui Castelmare ... Luna [se] apleca pe rîu ... se-ntunecase mai tare pe stradă ... el simți că Castelmare își grăbește pasul. El se opri în loc și se întoarse spre partea dinspre care venea sunetul de pași ... Castelmare sosi ... Tăcere. Ieronim plezni cu vîrful sabiei într-un mur de granit și la acestă fulgerare scăpărătoare se recunoscură îmbii rivali. În același moment, fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucișa, a zăngăni, apoi se auzi un gemet ... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei, una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată ... cealaltă rămasă mută. ||

VII[4]

51r Ieronim se-ntinsese pe patu-i și dedese-ntr-o parte perdeua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în rîu, făcînd pare că de-a lungul lui un drum mare luminos, cînd auzi bătînd încet în ușă. El se sculă și deschise. Era pictorul.

— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai în grabă din oraș.

— De ce?

— Ai omorît pe Castelmare.

— Știu.

— Știi ... dar ceea ce nu știi poate e că el e nepotul și moștenitorul lui podestà din acest oraș, că duelele sînt oprite și că poți veni în spînzurătoare.

— Ei și?

— Ei și? De unde ai învățat acest limbagiu. Ieronim, zise bătrînul molcom ...

52r ... copilul meu ... mi-ar părea rău[5] de capul tău atît de frumos. || Afară de-aceea mai ai o considerație ... Iat-o. El îi dădu o hîrtie[6] mîzgălită în linii strîmbe. El o deschise :

Dulcele, adoratul meu copil!

Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare, ci, înăbușit de sîngele lui, au[7] *spus oamenilor să-l aducă la noi. A povestit tătine-meu cui îi datorește rana sa. Fugi ... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă noapte. Ce-i mai trist, contele vrea să se logodească cu mine în starea în care se află și nu am nici o putere de a rezista! ... Dar te iubesc. Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea ... Rămîind aici nu m-ai scăpa, ci m-ai*[8] *face să mor de îngrijire, paserea mea ... fugi și poate că ... ah, unde-i o speranță de care să mă țin ... nu vezi că nu știu ce să-ți zic ... Ți-aș zice! vino la mine, și nu pot ... Spune-mi : să te pierd pentru a te mai vedea o dată? Nu! Fugi, Ieronim, poate că vo întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine, poate contele să moară ... Îi doresc moartea ... te iubesc ... Nu, nu! nu crede, nu te iubesc într-atît încît să nu te scap ... Adio!*

Cezara ||

53r Ieronim[9] ș-aruncă mantia pe umeri și ei merseră încet pe țărmul rîului[10], unde Francesco[11] îi dădu barca lui. El îmbrățoșă pe bătrînul amic în felul lui rău și nepăsător, desprinse barca de țărm și merse în josul rîului pînă ce, ajungînd pe pla ***

---

1. ori sînul ce și-l ridica cu mîna * *a fost pus ulterior între paranteze cu creion negru* 2. *scris cu creionul deasupra lui* labele ei *șters tot cu creionul, apoi, între alineate, o linie (despărțitoare?) cu creionul* 3. *după* și *șters* 4. *scris subțire cu cerneală violetă după ștergerea,* cu aceeași cerneală, *a lui* VIII *scris cu creionul* 5. *supraintercalat cu creionul* 6. *deasupra lui* scrisorică * *șters* 7. *după* l-au *șters;* au *pentru a e o rămășiță a intenției de a scrie:* l-au adus 8. *cuvintele* aici nu m-ai ... ci m-ai *întărite, pentru lizibilitate, cu creionul* 9. *după* El îl îmbrățișă pe francesco *șters* 10. *deasupra lui* mării *șters* 11. *scris cu minusculă, ca mai sus sub ștersătură*

înaltă a mării, el aruncă cîrmă [1] și lopeți în apă, se culcă în barcă sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție albastră și astfel, un [2] grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor, el adormi adînc.

A doua zi — soarele era sus cînd își deschise ochii — el văzu că barca lui se-nțepenise între niște stînci de piatră ... Soarele domnea pe cer și împlea sînul mării de lumină. La malul continental el văzu răsărind, din stînci pădurene și încleștate prin rădăcini de arbori, o monastire veche, prin a cărei colonade de piatră sură, în cerdac, îmblau cu pas regular și încet călugărițe ... O grădină unită [3] de murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării, care se mișca urcîndu-și apele mai [4] pînă lîngă un boschet de chiparos și roze tăinuit în ponorîrea unei stînci, ca un azil de scăldătoare. El se desculță și sărea de pe o piatră pe altă, || cercetînd stîncosul lui imperiu ... 54r El dădu de un izvor de apă vie și dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri ... Intră [5] în peșteră ... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soarele-l arsese-n somn ... merse mereu înainte, peștera se lungea din ce în ce și devenea întunecoasă, deodată văzu ca [o] zare [6] de senin mică *, însă totuș încă departe. S-apropie și văzu o gaură [7] cît să bagi mîna, care corespundea undeva, ...se uită pe ea... văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă... El cercă să mărească borta cu puterea mînilor, dar era un granit greu de înlăturat ... numai un [8] bolovan mare păru că se mișcă ... El îl urni [9] ... bolovanul se întoarse ca-n țîțîni și lăsă o mică intrare [10] pe care o putea trece tîrîndu-se ... El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică c-o piatră [11] și pămînt și, cînd întoarse privirea să vadă unde intrase ... rămase [12] uimit de frumusețea priveliștei.

Stînci uriești și cenușii erau zidite de jur împrejur una peste alta pînă-n ceruri și * [-n] mijlocul [lor] se adîncea o grădină de vale cu izvoare sclipitoare, în mijloc un lac, și în mijlocul lacului o insulă pe [care] stăteau în șiruri lungi stupurile de albine a unei prisăci mari. ||

E insula lui Euthanasius [13], gîndi [14] el uimit și pășea încet, încet, mirîndu-se la 55r fiecare pas. Pînă și insectele erau îmblînzite în acest rai, fluturi curioși, albastri, auriți, roșii îi acoperiră părul lui fin și negru, încît i părea parecă capul presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor, iarba îi ajungea pînă la piept, măzarichea punea lațuri *** picioarelor [15] ... o căldură, un miros voluptos pătrundea acest rai al unei veri eterne. El s-apropie de lac și, trecîndu-l cu picioarele goale pe unde era vadul, veni în insulă. Albinele-l încunjurară bîzîind pe noul, tînărul [16] împărat al insulei, el s-apropie [17] de peștera [18] ce știa [19] că trebuie să fie pe această insulă, o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta și uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu [20] apă ; dar bătrînul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă :

Simt că măduva mea [21] *devine pămînt, că sîngele meu* [22] *e închegat* [23] *și fără cuprins ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting ... și nu rămîne decît urciorul de lut în care a ars lumina unei vieți bogate. Mă voi așeza în cascada* || *unui pîrîu, liane și flori de apă să încunjure cu vegetația lor corpul meu și* 56r *să-mi strățese părul ca și barba cu firele lor, și în palmele întinse spre izvorul etern al vieții, Soarele, viespii* [24] *să-și facă fagurii și cetatea lor de ceară ... Rîul, curgînd în veci proaspăt, să mă dizolve și mă unească cu întregul naturei, dar să mă scutească de a putrezi. Astfel* [25] *cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.*

Ieronim [26] privi pereții sculptați cu scene de amor, văzu cărți vechi și scrieri multe pe polițele unui dulap rezemat de un părete și, mirosind apa din ulcior [27],

---

1. *scris încă o dată, deasupra, cu creionul, pentru lizibilitate* 2. *după* între pămî[nt] rămase, *eliminat, dar cu omiterea ștergerii lui* între 3. *întărit cu creionul* 4. *supraintercalat* 5. *după* El *șters* 6. *după* lum[-ină] *șters* 7. *întărit cu creionul* 8. *după* o *șters* 9. *întărit cu creionul* 10. *după* trecătoare *șters* 11. o piatră *întărit cu creionul* 12. *scris încă o dată, deasupra, cu creionul, pentru lizibilitate* 13. *scris :* Eutanasius 14. *deasupra lui* zise *șters* 15. punea lațuri *** tate picioarelor *este scris deasupra lui* îi încunjura picioarele, *cu* îi încunjura *șters și* picioarele *corectat în* picioarelor 16. *supraintercalat* 17. apropie, *scris* apropiâ, *are* -â *întărit ulterior cu cerneală violetă* 18. *la fel* -ștera *din* peștera 19. *la fel* scia, *dar și schimbat în* știa 20. *deasupra lui* de *șters* 21. *subliniat cu creionul* 22. *după* greu * *șters* 23. *după o ștersătură indescifrabilă* 24. *după un digraf șters, poate* ri ; *în continuare,* facă *este scris, din inadvertență, de două ori* 25. *după* Astfel *un* voiu * *șters și* cadavrul meu va *supraintercalat* 26. *după* El văz[u] *șters* 27. din ulcior *supraintercalat*

văzînd că ea-i răsuflată [1] și băhnită, presupuse că bătrînul trebuie să fi murit. Astfel el, moștenitorul firesc [2] al acestui locaș de pace, [a] acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile, care erau toate alese și-i promiteau multă petrecere, scrierile moșneagului, în care [3] fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc și fericit și [4] 57r a căror rezonanță era atît de mare încît fiecare || construcție trezea o lume de cugetări și analogii în capul tînărului. Într-adevăr, se familiariză în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, -ngrijea de straturile grădinei și stupinile cu albine, îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile și ierburile insulei, adesea în nopțile calde se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai c-o pînză de in, și atunci natura întreagă, murmurele izvoarelor albe, vuirea mărei, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit, în care trăia doar ca o plantă fără durere, fără vis, fără dorință. ||

VIII [5]

58r În [6] ziua -n [7] care era să se serbeze cununia [8] Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchezele Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul păharelor și a conmesenilor săi. Cînd ea-l văzu întins pe pat, genele încă [9] deschise peste ochii sticloși, gura deschisă și plină de spume, ea se răzămă de bolta [10] unei feresti și privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-și trăise decît șie și care spre a-și împlini patime care aveau să aibă acest sfîrșit, era s-o vîndă pe ea, floarea albă a Italiei, omului pe care ea-l ura mai mult în lume.

Cînd Castelmare se prezintă, începu s-o mîngîie :

— Marchiză, zise el, părintele d-tale a murit și ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat.

— Ba și fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de a fi viitorul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu a depărtat această fericită perspectivă. Vei bate [11] iar la ușa mea după un an.

Castelmare ieși nemulțămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. Francesco o consilie de a părăsi orașul, unde era espusă urmăririlor crudului ei adorator, și să meargă la o monastire de călugă 59r ||rițe în apropiere de cîteva ore — unde ea se și duse după înmormîntarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă, sărmana copilă . . . despre Ieronim nu mai auzise nimica, numai cît că barca lui Francesco, în care el pornise pe mare, se găsise sfărîmată pe țărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat, mort [12] de mult.

În murii liniștiți ai monastirei ea se regăsi pe sine însăși. Chilia ce i se dedese era cu fereasta -nspre grădină și mare, și adesea, trăgînd zăvorul la ușa-i [13], ca să nu [14] fie supărată de intrarea [15] nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor departate ce se pierdeau în orizon, la priveliștea * grădinei frumoase și sălbăticite care-și [16] înrădăcinase hățișurile și arborii pînă lîngă țărm sau, pierdută pintre aleele umbroase ale grădinei, ea plivea firele de iarbă de pe cărare sau se ascundea într-un boschet aproape de țărm, în care ședea ore întregi, adîncită în dorul ei fără de speranță. În zile calde ea se dezbrăca și, lăsîndu-și hainele-n boschet, se cobora la mare, chip minunat cu corp de zăpadă în care tînăra delicatețâ, dulcea moliciune a copilăriei, era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei . . . Prin transparența generală a pielei ei * vezi parcă nervii și mușchii, și cînd piciorul ei atinge || 60r marea, cînd simte apele muindu-i corpul, surîsul său devine iar nervos și sălbatec, cu toată copilăria ei ; în luptă cu oceanul bătrîn ea se simte rentinerind, ea surîde cu dinții încleștați, ea-și arată dantura [17] ei de mărgăritar oceanului [18] și se lasă îmbrățoșărei lui zgomotoase, tăind din cînd în cînd cu brațele albe undele albastre, înotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate, tologindu-se voluptuos pe patul ei de valuri . . .

---

1. *urmează* un *și șters* și, *între paranteze,* caldă și veche 2. *după* nat[ural] *șters* 3. în care *după* cari *șters* 4. *după* încît *șters* 5. *în text, cu creionul, din inadvertență,* IX, *spre deosebire de capitolul precedent, unde* VIII *a fost corectat în* VII 6. *după* Tatal Cezarei *șters* 7. -n *provine dintr-un* în *corectat* 8. serbeze cununia *deasupra lui* facă nunta *șters* 9. *după* ochilor *șters* 10. *după o ștersătură care poate fi* f- *din* fereastă 11. *după* vedè *șters* 12. *după* și *șters* 13. la ușa-i *provine, prin ștersături și adăugare, din* de la ușa ei 14. *după* f[ie] *șters* 15. *supraintercalat* 16. și *adăugat ulterior* 17. *deasupra lui* mușcătura *lăsat neșters* 18. *după* mării *șters*

Părea[1] un[2] crin aruncat în ocean ... și numai din cînd în cînd se vedea apărînd cîte-o rotunzime albă a corpului ei ieșind pe[3] suprafața apei albastre, un glob de omăt tradînd un corp de [alabastru][4].

Începuse a-nsera și ea iar se lăsă amorului ei cu mare[a], iar surîdea în fața mărei cu acea intensivă și dulce voluptate, își golise gîtul ei de ninsoare, își despleti[5] părul pe umerii rotunzi, își dezveli sînii[6], acești doi munțișori de zapadă cari[7] se susțineau drepți și numai se-nălțau *[8] și [se][9] retrăgeau încet sub răsuflările ei, mișcîndu-și acele două pete fragede care sînt ca două grîne de tămîie gata a se aprinde amorului;|| una cîte una lunecau hainele de pe ea pînă ce i se -mlădie * *61r* bustul numai pînă-n șolduri[10], apoi mai jos, pînă ce rămase goală și frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieței, acea[11] piele caldă, dulce, netedă care lăsa urme dac-o atingeai. Ea se lăsă în nisipul cald și se tologi, apoi s-aruncă în mare și începu să înoate, puindu-și drept țel de ajuns niște stînci cenușii ce le vedea un sfert de ceas departe de țărm.

Undele liniștite o duceau și în curînd ajunse la stîncile din mare. Ea merse -ncetinel de-a lungul lor răzimîndu-și[12] mînile de păreții de piatră, ajunse la o peșteră din care curgea sfîșiat și strălucind un izvor, intră mergînd de-alungul rîului și deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei...

,,D-zeule, ce rai! gîndi, voi sta aici pînă sara''... Ea merse -nainte prin iarba care-i gîdila, mirositoare și caldă, corpul ei[13], s-aruncă în lacul limpede ca lacrima,|| a *61v* cărui apă caldă o făcea mai să adoarmă, fugea apoi prin dumbrava de portocali[14], gonită de fluturi și de albine ... Era nebună ca un copil rătăcit într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzînd că soarele se-nclinase, încît în acea insulă ferice începuse a-nnopta, ea se reîntoarse pe calea[15] pe care venise, dar care fu spaima ei cînd nu văzu nici o ieșire ... Ce să facă? Cu gîndul că s-a rătăcit, își[16] mai primblă ochii de jur împrejur... nicăiri o ieșire... ,,Ah! gîndi, și ce-ar și fi de aș petrece o noapte în acest rai fermăcat, cine mă vede și cine mă știe?''||

2286

Ca cusute-p-o pînzărie albastră trămurau stelele mici și albe pe cer și argintul *62v* cald[17] al lunei trecea, sfîșiind voalul[18] transparent de nouri albi ce[19] se-ncrețeau pe dînsul. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori ce acopereau[20] cu viața -nfoiată întinderea insulei ... dealurile străluceau ca sub o pînzărie diamantină, apa molcomă a lacului ce-ncunjura dumbrava era poleită și. tremurînd bolnavă, își[21] răzima * din cînd în cînd undele sclipitoare[22] de țărmii adormiți. Și-n mijlocul acestei feerii * a nopții lasată asupra unui rai încunjurat de mare trecea Oceana, ca o-nchipuire de zapadă, cu părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcîie ... Ea mergea încet ... Toate visele ... toată încîntarea, toată beția unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin ... ar fi plîns ... Își aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei dulce în noaptea înstelată ... Ea veni lîngă lac și văzu cărarea de prund pe sub apă ... Ea[23] -ncepu să treacă și apa zugrăvea săltînd încet volburi[24] elastice împrejurul gleznelor ei de argint ... Ea se uita l-acea dumbravă încîntată ... o dorință de fericire îi cuprinse sînul ei ... era atît de-nsetată de amor ... ca * copilul cel tînăr și fresc * ... buzele

---

1. *după* Strălucea *șters* 2. *după* ca *șters* 3. *după* din mare *șters* 4. alabastru *șters cu creion negru; semnalăm aici că pe pagina din stînga* **(59v)**, *oblic, cu aceeași cerneală neagră, se află scris:* cuminte *șters, și dedesupt:* înțeleaptă și nebună crudă și dulce 5. *după* lăsa *sau* lasă *șters* 6. *provine din corectarea lui* sînul 7. *după* tari *șters* 8. *deasupra lui* veneau *șters* 9. *în text, după un* m *șters, urmează* -și, *lăsat necorectat* 10. *inițial:* șolziuri 11. *inițial:* acel 12. *deasupra lui* țiindu-se cu *șters* 13. *în manuscris:* prin iarba mirositoare care-i gîdila voluptoasă și caldă corpul ei, *dar ștergerea lui* voluptoasă *și înlocuirea lui cu* mirositoare *obligă la eliminarea primului* mirositoare (14) *inițial:* portocale *(e singurul loc din toată scrierea unde se face această legitimă corecțiune)* 15. *din inadvertență,* pe calea, *este scris de două ori, a doua oară corectat din* pe care 16. *provine din* se *(probabil din intenția de a scrie:* se uită) 17. *deasupra lui* topit *neșters* 18. voalurile *a fost corectat în* voalul 19. *supraintercalat* 20. *după* ap *șters* 21. *după* se *șters* 22. *după* de m * *șters* 23. *după* Pi *** *șters; vezi mai jos* Picioarele se vedeau ... 24. *deasupra lui* trăgea cercuri *șters s-a scris întîi* zugrăvea volburi *și apoi s-a supraintercalat* săltînd încet

ei erau uscate de dorința unei sărutări, cugetarea ei era uscată ca un strat cu florile pe jumatate veștezite de arșița soarelui. Picioarile[1] se vedeau în apa străvezie atingînd prundul ... și capătul părului ei de aur înota[2] pe apă ... Cînd ajunse în dumbravă, umbra mirositoare[3] a arborilor nalți aruncă un reflect albastru[4] asupra pieliței albe, încît părea o statuă vie de[5] marmură privită pin ochelari albastri ... Deodată ea văzu pin arbori o figură de om ... ea gîndi că e o închipuire a ei proiectată[6] pe mrejele de frunze ... și acel chip lua din ce în ce conture mai clare ... era el ... „Ah ! gîndi ea zîmbind ... ce nebună sînt ... pretutindenea el, || 63r în frumusețea nopții, în tăcerea dumbravelor, el !" El s-apropie... El credea asemenea că are o-nchipuire aievea înaintea lui, căci o privi lung, se priviră lung ... El cu îndoială, ea fără rușine ... Cînd îi luă mîna ... ea țipă ...

— Oceana, zise el încet, Oceana, ești tu o-nchipuire, un vis, o umbră a nopții zugrăvită în zăpada luminei de lună sau ești aievea, ești tu... ?

Ea uitase tot ... „Eu, eu", murmură ea-ncet, îi trase brațul lui de-l puse împrejurul gîtului ei ... și rîdea, rîdea fără sfîrșit ... Se credea nebună ... credea că nu poate fi nimic adevărat în această fericire ș-ar fi vrut numai ca vecinic să ție acest vis. El aruncă mantia sa neagră pe umerii ei frumoși ... și astfel trecură, unul de gîtul altuia, în întunericul vioriu al dumbravei ...

„Tu ești... chiar tu?"... întrebă ea cu glasul înecat și amar *... căci toată cugetarea ei se-mprospătase[7] amar * ... toate visele ei revenise splendide și doritoare de viață ... și numai atîta ținea minte că el n-o voise, că el n-o iubea, dar simțindu-i brațul împrejurul grumazului ei, i[8] plăcea a crede că el fusese un copil ce se-nșelase pe el însuși.

IX

2255

2$\overset{5}{\cancel{7}}$5r Ei se simțeau inocenți ca-n ziua cea dentîi. Era mai multă copilărie decît vină în dezmierdările lor[9] și jăraticul[10] din cămin, aruncînd din cînd în cînd cîte-o limbă albăstruie, lumina basrelieful lui Adam ș-a Evei. Și ei înșii, îmbrățișați astfel, li se părea a[11] repeta acea istorie antică, zilele întîie ale traiului din paradis ... li se părea că îmbla, în asemenea primilor oameni, neconștii de plăcerile amorului, ca doi îngeri, prin umbra acelei dumbrave de portocale, că soarele luminează zăpada vergină a corpurilor lor, că, cu sufletul liber, cu inima vergină, nengreuiată de lumești dorințe, ei colindă grădina Edenului; singura lor plăcere : privirea frumuseții lumei și frumuseței lor. Și, dacă n-ar fi fost nimic să escite dorințe lacome în inimele lor, poate c-ar fi stat vecinic, poate că, prin o repetare a promisiilor vechei legende, ar fi trăit vecinic. Dară ochii ei căzură pe Venus și Adonis, pe Orion și Aurora, limbele albastre ale flăcărei căminului începură să-și tremure răsfrîngerile lor[12] pe păreții sculp[t]ați, Venus părea a rîde cu șireție de inocența amicului ei, Aurora dezvelea pieptul lui Orion, inima Cezarei începu să tremure, ea-ncepu să plîngă, și, plîngînd, *** sub sărutările ei gura tînărului amic care, înlănțuit de brațele-i, își pierduse mintea. Ea recăzu ca moartă pe patul ei de flori înfoiete, numai din cînd în cînd o rază mai învia, asemenea unui fulger repede, casa-ntreagă cu rîzîndele ei chipuri și cu scenele-i de amor de asupra lor, cari, vinovați și ascunși sub o mantie neagră, pierduse memorie, strălucire, inocență, în acea elementară și întunecoasă plăcere care, asemenea[13] nașterei și morții, sînt întunecoase și tîmpite momente de uitare, de neconștiință, de o viață vegetativă și fără înțeles.

---

1. *după un digraf indescifrabil* 2. *după* atingea apa, *în care numai* apa *a fost șters* 3. *după* verde și *șters* 4. *după* verzui *șters* 5. *supraintercalat* 6. *deasupra lui* crescută *șters* 7. *după* margin*** *șters* 8. *după* ea se simțea *șters* 9. *supraintercalat cu creion negru* 10. *după* focul *șters* 11. *după* re- *șters* 12. *supraintercalat* 13. *după* se poate asemăna *șters*

2284

În sara aceasta se-nnourase și Cezara, închisă în chilia ei, plecîndu-și capul între 34v oalele cu flori cum ședea lîngă fereastă, își[1] răzima fruntea de geamuri și trăncănea cu degetele în ele. Ea zîmbea cu șireție. Niciodată Ieronim nu fusese cu sufletul mai deschis, niciodată n-o iubise atîta, decît acuma cînd știa sigur[2] ce păstrează ea sub inimă-i ... Și de ce zîmbea oare? Găsise ea lațul cu care putea să-l prindă pe amantul ei pentru totdeuna? Nu. Dar o cugetare semifilozofică îi trecu prin minte. „Omul tot animal este ... zise ea — și-și iubește puii mai mult decît orice. Puii? Ah! Cînd voi avea și eu un pui, am să-l mănînc de drag ce mi-a fi. Ce ciudați sîntem noi oamenii — barbați și femei — în cîte închipuiri îmbrăcăm lucrul cel mai simplu din lume — puii noștri". Ea se aruncă pe pat. I se părea că are un copil la sîn și-l mîngîia, apoi îmbrobodi o perniță ș-o pălmui, o[3] puiculi, ca și cînd ar fi copilul ei ... Vremea se-ntunecase și ploaia începuse a plezni || repede dar monoton în geamuri. 35v Din cînd [în cînd] cîte un fulger strălumina pe un moment chilia, astfel încît, sub această repede stălucire, toată casa și obiectele păreau a tresări, a avea viață, ceea ce constituie fantasticitatea luminei de fulger.

Ea s-apropie de fereastă. Era o vreme cumplită afară. Nouri se grămădeau negri pe cer, rupți de fulger, marea făcea o larmă adîncă, asemenea mugirei departate a unor tauri, dar deodată ea văzu un foc[4] aprins.

„D-zeule, gîndi[5] ea spăimîntată, Ieronim a aprins focul și în această noapte ... Poate că pe un moment numai".

Focul ardea din ce în ce mai mare și cu constanță.

„Să i se fi-ntîmplat ceva, gîndi ea, și asta să fie un semnal pentru mine?"... Ea tremura ca varga și din[6] buze i se retrăsese sîngele, de rămăsese ca porumba. ||

Ea zbură repede în grădină, ajunse la țărm, ... insula nu se vedea, dar focul 36v ardea mereu ca un punct de jăratic[7] pe mare ... Parecă auzea o voce, dar așa ca și cînd i-ar fi țiuit urechea. Frică și desperare îi cuprinse inima.

„Ah! gîndi ea, cine știe dacă a fi dat! Trebuie să înot oricum ar fi vremea, trebuie să-l văd".

Ea se dezbrăcă și s-aruncă în mare ca s-ajungă punctul luminos ... Ea -nota[8] mereu, mereu, dar părea a sta pe loc, cel puțin jăratecul[9] se ținea în aceeași depărtare.

Talazurile o purtau ca pe o frunză și o zvîrleau dintr-un roi de spume într-altul ... Ea -nota cu toată puterea, un întunerec ca smoala acoperea cerul, numai din cînd în cînd se smulgea cîte o scînteie de fulger din nouri ... Ea -nota ... era deja aproape de jăratic ... cînd ... cînd văzu că jăratecul plutea pe apă. ||

Ea strigă ... atunci cunoscu că e un foc pe-o luntre în mijlocul mărei. În momen- 37v tul în care strigă, jăratecul se stinse. Atunci pierdu toată speranța ... Ea se mai ținea pe[10] suprafață ca la lumina de fulger să vadă direcția-n care era insula. Insulă și țărm departe, și ea lăsată pradă mărei nemărginite[11]. Un fulger cumplit încruși noaptea[12]-ntreagă — atunci || ea zări ca zece pași departe o luntre neagră [și-n] 38v ea *, stînd drept în picioare, cu fața adîncă, aspră, neîmpăcată — Castelmare. Atunci înțelese totul.

Ea[13] străvăzu[14] într-un moment toată starea ei cumplită și leșină — pentru a nu se mai trezi niciodată.

În vremea aceea Ieronim zărise numai din întîmplare focul plutitor și ca un fulger îi trecu prin minte ce-ar[15] putea să se întîmple. El aprinse un foc stabil pe țărm, sări într-o[16] luntre și se luă după para fugitoare, neuitîndu-și spada. El vîslea cu desperare și, cînd ajunse la luntrea în care licărea încă jăratic, văzu pe Castelmare, ș-apropie luntrea-i de-a lui, ținti în el — un fulger și auzi[1] răsunînd luntrea inamică de căderea unui corp greu.

---

[1] *după* bătea *șters, urmă a intenției de a scrie :* bătea cu degetele, *vezi mai jos :* trăncănea cu degetele

[2] *supraintercalat*

[3] *după* ș *șters*

[4] un foc *după* o lum[ină] *șters*

[5] *după* zise *șters*

[6] *supraintercalat*

[7] de jăratic *supraintercalat*

[8] *după* me[reu] *șters*

[9] *după* punctul se *șters*

[10] *după* la *șters*

[11] *corectat din după* nemărginită

[12] *după* toată *șters*

[13] *după* Ea leșină la *șters*

[14] stră- *din* străvăzu *supraintercalat*

[15] *poate :* ce se *scris* cese

[16] sări într-o *deasupra lui* luă o *șters*

El aprinse o făclie și îmbla încet cu luntrea, cînd deodată văzu plutind pe apă
39v ceva neobicinuit de alb . . . părea || că niște brațe se ridică din apă spre a cădea iar — s-apropie . . . era Cezara . . . El o scoase din apă, o înfășură în mantaua lui începu să-i frece mînile, pleoapele[2] — nimic, nici un semn de viață . . .

„D-zeul meu, nu cumva e moartă”, gîndi — și tot sîngele i se strînse[3] în inimă. . .

— Cezara, șopti el, scumpa mea Cezara. . . Ea era cu gura -ntredeschisă, buzele-i vinete și supte, dinții-i străluceau, pleoapele[4] erau deschise și ochii erau ca sticla brumată . . . El [o] duse repede la țărm, în peșteră, aprinse foc, o înveli, îi frecă corpul — nimic, ea era și rămase moartă.

El nu putea s-o creadă . . . Ea — ea moartă — ea să nu mai fie pentru el — ochiul, gura, mînuța ei să nu mai fie pentru el pe pămînt . . . ea să nu-i mai înlănțuiască gîtul, să nu-i mai mîngîie urechea cu șoptirile ei nențelese . . . el nu putea s-o creadă, precum nu poate[5] crede nimenea-n lume la moartea unei ființi iubite. ||
40v — Cezara, zise el lin, nu-i așa că tu mă-[n]șeli, că tu glumești, că tu nu ai murit, cum poți tu muri? — Nici un răspuns.

Deodată ochii lui se oțărîră . . . Dinții începură[ă]-a-i clănțăni ca de friguri . . . el se temea — se temea de el însuși — de pereți, își întinse mîna spre cadavru . . . părea c-aude vuiet de glasuri multe, părea că[6] o mînă-i apasă pieptul, el răsufla, dar răsufla parcă aer fierbinte care-i ardea plămînii, se ridică lung * în picioare, își ridică umerii cu spaimă — părul i se sburli în cap și nările i se îmflase — tablouri de foc îi ardeau mintea, vedea fulgere, tot fulgere — parcă tot creierul îi era ars — el începu să rîdă cu hohot și căzu la pămînt. ||

41v A doua zi el era întins pe un pat moale, într-o[7] casă cu ferestele toate învăscute de iederă și flori, prin care razele soarelui pătrundeau, tăind[8] cîte o dungă în mirositorul întuneric, făcea să joace în imperiul razei sale o lume-ntreagă de colburi diamantini . . . într-un colț ședea pe-un scăuieș Cezara și rîdea. . .

— Dzeul meu — ce vis cumplit am avut[9], zise el . . .

Ea rîdea, dar nu spunea nimica. Era chilioara lui parcă din monastirea de călugări, înfrumsețată însă atît de mult și îndulcită de prezența iubitei sale. . . El se coborî din patu-i, îngenunche lîngă iubita lui, îi cuprinse cu o mînă grumazul, cu alta mijlocul, ea rîdea mereu, dar tăcea ca piticul. . .

— O, cunoscu-ți gura ta, șirato ! zise el surîzînd, ce-mi taci, copilo. . . ah ! floarea vieții mele, îngere ! Glasul lui tremura de emoțiune, el plîngea de amor . . . Ea-i[10] cădea mereu cu capul pe sîn — părea că adormise în brațele lui.
42v „Ce frumoasă este”, gîndi el înfiorat. Abia acum băgă de samă că ea era goală. || El alergă la patul lui ș-o culcă . . . Ea se cufunda parecă-n perini . . . perini de pînzării albastre . . . El se alătură de ea . . . dar ea parecă fugea în perinile prea moi, el o cuprinse tare, o lipi de corpul lui . . . își închise ochii și-i sfărîma parcă buzele în sărutări. Se-nădușea sărutînd-o. . . simțirile-i piereau, parcă nu mai gîndi nimic. . . adormi adînc, adînc . . .

. . . .

*Marea purta în patul ei moale și albastru două cadavre unite, strîns îmbrățișate, ~~însă~~/vîntul, trecînd pintre crengile unui arbor vechi[11], mișca între cre[n]gile-i[12] aplecate oasele[13] albite de curgerea apelor a unui om cu barbă lungă, a cărui[14] profeție se-mplinise.

---

1. *după* Castelmare *șters* 2. *deasupra lui* genele de la ochi *șters* 3. *după o diagramă indescifrabilă* 4. *după* asemenea cu *șters* 5. *după* se *șters* 6. *supraintercalat* 7. *după* pe un pat plin de flori *șters* 8. *după* și *șters* 9. cumplit am avut *supraintercalat* 10. *după* Ea-și lipise gura *șters* 11. *după* băt[rîn] *șters* 12. *după* f[runzele] *șters* 13. *după* cadav[rul] *șters* 14. a cărui *deasupra lui* care *șters*

CEZARA* (E)

I

În zidul monastirei, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, ca de chilii părăsite, numai una e toată întrețesută cu iederă și în dosul acelei mreje de frunze se văd, în oale, roze ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastă dădea într-o chilie pe pereții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un cățel în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schițe răsipită pe perete. Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata înaltă, haine călugărești spînzurate într-un cui. Prin mreaja vie și tremurătoare a fereștii pătrundeau razele soarelui și împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină în care se vedeau mii de firicele mișcătoare cari toate jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.

Pe scaun șade un călugăr tînăr. El se află în acele momente de trîndăvie plăcută pe cari le are un dulău cînd și-ntinde toți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe. O frunte naltă și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezat deasupra unor ochi adînciți de boltele lor și deasupra nasului fin. O gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită, ochii mulțămiți de ei înșii privesc c-un fel de conștiință de sine care-ar putea deveni cutezare — expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.

S-apropie de fereastă și se uită în grădină jos la iarba moale, crescută în umbra virgină a copacilor, la portocale ce luceau prin frunze, apoi luă creionul și desemnă pe părete o portocală. Luă un papuc, îl puse pe masă și se uită la el — apoi deschise-o carte bisericească și pe un colț de pagină zugrăvi papucul. Și ce profanație a cărților! Toate marginile erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți ... în sfîrșit, viața în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț disponibil.

Deodată intră bătrînul.

— Binecuvintează părinte.

— Domnul.

— Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel, ce mai lucrezi ștrengarule?

— Eu? Cînd am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jignește caracterul meu. Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe păreți, dar sînt mai înțelept de cum arăt.

— Faci rău că nu-nveți pictura.

— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic.

— Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.

— Îngrop pe dracul, părinte.

— Apage Satana! zise bătrînul aruncîndu-i-se-n brațe.

— Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie. Eu am momente cînd sînt trist, tu ... nu cred.

— Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată. Tristeța fuge de mine ca cumătru-meu de tămîie. Dar lasă asta ... hai în oraș cu mine. Azi, intrînd la stareţul, am făcut o față turcească ... am spus că-mi trebuiești tu pentr-o comîndare, am mințit ca totdeauna — în sfîrșit, îți concede societatea mea serioasă de cioclu. Noi, Ieronim, ne-om duce în oraş ... ştiu într-un loc vin bun, ştii colea, om juca cărţi cu alţi frăţiori, om fuma din lulele lungi şi ne-om uita pe fereşti la duduci! Se-nţelege că fără ...

---

* Novelă originală

— Se-nţelege.

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?

— Mă mir cine te-a călugărit pe tine, părinte!

— Cine? Dracul.

II

— Contesă, voi face pe părintele D-tale să te silească ca să fi a mea.

— Cine se-ndoieşte că eşti în stare s-o faci? Nimic mai natural. Vă veţi învoi amîndoi asupra preţului, ca doi oameni de onoare ce sînteţi ... dar, pînă nu-ţi sînt femeie, am dreptul de a te ruga să mă scuteşti ..., vei avea destul timp să mă chinui cînd îţi voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele şi se uită din fereastă pe uliţă. Ea începu să rîdă, căci văzu pe un bătrîn mucalit silindu-se a tăia feţe evlavioase pentru a impune trecătorilor. Ieronim şi Onufrei stăteau în uliţă; Onufrei, numărînd metaniile ce le ţinea în mînile unite pe pîntece, Ieronim c-o faţă de-o nobilă seriozitate.

Marchizul Castelmare se uită lung şi sălbatic asupra acelei copile ce-i dispreţuia amorul, apoi ieşi trîntind uşa după sine.

— Ce frumuşel e călugărul cela, şopti contesa zîmbind. Şi ce mucalit bătrîn ... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant. Ce nobile trăsături are tînărul ... pare un demon ... frumos, nepăsător. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în „Căderea îngerilor" ... dac-am putea pune mîna pe călugăr...

— Maiestre — strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă. Intră un bătrîn, s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.

— Vino lîngă mine ... Şezi ici ... Ia te uită la acel călugăr tînăr. Ce frumos demon în „Căderea îngerilor", nu-i aşa?

— Ce frumos Adonis în „Venus şi Adonis" zise pictorul surîzînd, d-ta Venus, el Adonis.

— Asta-i prea tare.

Francesco îi apucă mîna într-a sa şi apropie gura de fruntea ei frumoasă.

— Eşti copilă — zise el încet — şi de ce nu? Tu vrei să iubeşti... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubeşti, acel Castelmare, să te ia de soţie. Ştii că sînt bogat, ştii că te iubesc ca pe fiica mea ... ştii că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci e sărac, desfrînat, jucător ... şi că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire decît fugind de această casă. Vrei un părinte? ... Iată-mă ... Vrei o casă? A mea îţi stă deschisă. Vrei un amant, Cezara? ... Iată-l ... Şi cu toate astea ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură?...

— Dar bine, n-o s-alerg eu după el.

— Vrei s-alerg eu după el?

— Ei, nu ...

— Ei da ... Şi astfel se şi repezi spre uşă. L-ar fi oprit ... nu-i venea ... să nu-l oprească ... nu se cădea. Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de faţă. Pictorul ieşi.

Ea rămase-n confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era ... Inima tremura în ea.

Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Faţa ei era de-o albeaţă chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră, transparițiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în boltită frunte şi-n acei ochi de un albastru întuneric cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici. Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza de desupt puţin mai plină, părea că cere sărutări, nasul fin şi bărbia rotundă şi dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atît de nobilă, atît de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie, astfel cum şi-l ridică caii de rasă arabă, ş-atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.

Ea-şi culcă capul într-o mînă şi privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorinţă. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi *şi* plăcut. Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire ... cum ar fi dorit ... ce ar fi dorit...? Ah! cine o spune, şi care limbă e-ndestul de bogată ca să poată esprima acea nemărginire de simţiri cari se grămădesc nu în amor însuşi, ci în setea de amor. Ea visează în fereastă ... şi viseze numai...

III

Euthanasius cătră Ieronim

Este o frumuseţe de zi acum cînd îţi scriu şi sînt atît de plin de mirosul cîmpiilor, de gurele înmiite ale naturei, încît pare că-mi vine să spun şi eu naturei ceea ce gîndesc, ce trăieşte în mine. Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stînci nepătrunse cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încît suflet de om nu poate şti acest rai pămîntesc unde trăiesc. Un singur loc de intrare este — o stîncă mişcătoare ce acoperă măiestru gura unei peştere care duce pîn-înlăuntrul insulei. Altfel, cine nu pătrunde prin acea peşteră crede că această insulă este o grămadă de stînci sterpe înălţate în mare, fără vegetaţie. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stîncile urieşeşti de granit ca nişte păzitori negri, pe cînd valea insulei, adîncă şi desigur sub oglinda mărei, e acoperită de snopuri de flori, de viţe sălbatice, de ierburi nalte şi mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Şi deasupra păturei de lume vegetală se mişcă o lume întreagă animală. Mii de albine cutremură florile, bondarii îmbrăcaţi în catifea, fluturii albaştri împlu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui. Stîncile nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer numai, dar ce bucată! Un azur întunecos şi transparent, şi numai din cînd în cînd cîte un nourel alb ca şi cînd s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, răstoarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văiei şi, prin depărtare, prin iarba verde, pe costişe de prund, le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, aruncîndu-se în braţele bulboanelor, apoi repezindu-se mai departe, pînă ce, suspinînd, s-adîncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peştera ce am prefăcut-o-n casă, şi prisaca mea. Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua cîte ceva. Ştii că-n tinereţea mea am fost sculptor. De aceea, după ce-am netezit granitul peşterei, am împlut suprafaţa păreţilor cu basreliefuri cum le împli tu cu schiţe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez, asemenea. Pe un părete e Adam şi Eva ... Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă ... Nici unul din ei nu ştie încă ce însemnează iubirea ... ei se iubesc fără s-o ştie ... formele sînt virgine şi necoapte ... în expresia feţei am pus duioşie şi nu pasiune, este un idil liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţei nici a goliciunei lor.

Cu totul altfel e „Venus şi Adonis". Venus e numai amor. Ea-şi pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr femeieşte-frumos, înamorat de sine, şi el se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte. El joacă rolul unei fete pe care amantul ar fi descoperit-o.

În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e fireşte agresiv, va să zică natura se repetă în fiecare exemplar în astă privinţă şi excepţiile ei sînt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat şi mai copil de cît ea. Cum vezi nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experienţă este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenţei femeieşti. De aceea sculptez acum, tocmai pe păretele cel mai alb,pe Aurora şi Orion. Ştii că tînăra Auroră răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana, şi-l dusese în insula Delos. În faţa lui Orion exprim acel fond de întuneric şi mîndrie care-l vezi mai în faţa tuturor tinerilor, în Aurora, acea veselie nestinsă a fetelor tinere, — a sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu...

Îmblu la școală. Știi la cine. La albinele mele. Am părerea că toate ideile ce plutesc pe suprafața vieței oamenilor sînt ca și crețîi ce aruncă o manta pe un corp ce se mișcă. Ele sînt altceva decît mișcarea corpului însăși, deși atîrnă de la ea. Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, ce măiestrie în lucrare. De-ar avea cărți, jurnale, universități, ai vedea pe literați făcînd combinații geniale asupra acestei ordine ș-ai gîndi că-i făptura inteligenței, pe cînd vezi că nu inteligența, ci ceva mai adînc aranjează totul cu o simțire sigură, fără greș. Apoi coloniile. În toată vara vedem cîte două sau trei generații colonizîndu-se din statul matern, și ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor. Apoi revoluțiile. În tot anul o revoluție contra aristocrației, a curtizanilor reginei, — minus contractul soțial, orațiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin și dreptul natural.

Dar, vei răspunde, părinte, duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești, judeci așadar organizațiile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești și încifrezi lumea noastră în lumea lor.. Nu. Oamenii înșii duc o viață instinctivă. De obiceiuri și instituțiuni crescute pe temeiul naturei se lipesc religii subiective, tocmai acomodate cu strîmtoarea de minte a celor mai mulți oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naști, te-nsori, faci copii, mori, tocmai așa ca la animale, numai că în loc de ulița satului, unde paradează Donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuțe cu monoclu adulmecînd femelele. Și astfel trec multe bucăți de vreme, crezi ori nu crezi ceea cu ce ți se argumentează excelența acestei lumi, și mori apoi fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă care ca învățat a produs maculatură științifică ori, după împrejurări, a predicat, a agitat, ș.a.m.d. Și poate din cînd în cînd îți vin momente de luciditate în care privești ca trezit din somn și vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta. Și această *minte, care în turburea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulgurațiune de luciditate, această lecuță de nonsens să vorbească și ea? Să aibă vro influență, să însemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea care nu-i decît o incifrațiune a aceleiași naturi? Nici vorbă măcar.*

Astfel vedem în marile migrațiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieșeau din țară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor.

Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sînt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minții, ale acestui advocatus diaboli care e silit de voință ca să argumenteze toate celea. Acest advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită și, fiindcă existența este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței pentru a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieței reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldați gloria, pentru principi strălucirea, pentru învățați renumele, pentru proști cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor.

Iată ce învăț eu de la dascălii mei, de la albine — în școală la ele văd că sîntem umbre fără voință, automați cari facem ceea ce trebuie să facem și că, pentru ca jucăria să nu ne dezguste, avem această mînă de creieri care ar vrea să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu ... Aceasta-i o înșelare de sine în care mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce sîntem siliți a face.

Viața internă a istoriei e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sînt lustru și frază și, cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.

Eu, mulțămită naturei, m-am dezbrăcat de haina deșertăciunei. Știu că tu ești pîn-acum frate laic. Nu te călugări ... nu te preface în rasă și comanac din ceea ce ești, un tînăr cuminte. Am fost săhastru, nu călugăr. Aș vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie, căci sînt bătrîn și poate curînd să-mi bată ceasul mîntuirei. Vină tu, dar numai după ce voi muri ... pe cît trăiesc scutește-mă. Am trebuință de singurătate. Bătrîneța este o moarte înceată, ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte *de 60 de ani . . . Şi într-o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfîrşit untdelemnul candelei. Ştiu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă. Voi adormi . . . de nu m-aş trezi numai iar . . . Îţi sărut fruntea, φίλε κεφαλέ, Euthanasius.*

IV

Cezara, curioasă şi neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză, o ridică şi se uită cît înaintase lucrarea „Căderei îngerilor". Cu faţa de-o senină seriozitate întindea Archangelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura şi ochii lui albaştri străluceau parecă de putere şi energie. Braţu-i se întindea spre chaos. . . aripele lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele. Fondalul era chaos, în sus străbătut pe ici pe colea de cîte-o stea murind, în jos întuneric. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenuşie de loc gol pentru figura demonului urmărit.

Ea auzi paşi în tindă. Un paravan ascundea patul artistului . . . ea s-ascunse după el . . . şezu pe pat . . . şi se uită . . . Intră Francesco cu tînărul călugăr. Inima-i bătea în păreţii pieptului de credea că voieşte să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul şi locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză; apoi intrară amîndoi alături . . . Cezara nu se mişca din loc . . . tăcea ca peştele.

Francesco reveni, îşi căută paleta, lăsă peste fereastă o perdea de mătasă, încît camera se împlu de un aer vioriu . . . aşeză la un loc potrivit un piedestal negru de lemn, uşa cabinetului se deschise . . . şi . . . Cezara era să răcnească . . . dar îşi astupă gura c-o mînă şi cu alta ochii. Rămas-a mîna Cezarei tot la ochi? Sînii îi crescuse într-atîta de bătăile inimei încît îi sărise un bumb de la pieptarul îngust de catifea neagră . . . dar cine ştia că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea-şi desbumbă pieptarul, sînii ca zăpada se eliberară din închisoarea de catifea şi ea răsuflă adînc, deşi încet. Apoi îşi puse iute mîna iar la ochi, pînă ce i se răcori sufletul . . . apoi ridică un deget, . . . cel mic, deasupra ochilor şi se uită printre degete . . . Văzu un cap frumos pe nişte umeri largi şi albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură . . . Răsuflînd din ce în ce mai liniştit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui muşchi şi forme respira mîndria şi nobleţa . . . Mînele ei îi căzură-n jos, căci era obosită, dar nu sătulă de-a privi.

Penelul pictorului zbura pe spaţiul gol ce şi-l lăsase pe pînză şi sub mînă-i se născură formele modelului, din sus în jos, pînă la umeri, pe cari pictorul schiţă două lungi şi strălucite aripi negre . . . Şedinţa era lungă. În vremea aceea Ieronim stătea pe piedestal ca un Apoll în semiîntunericul vînăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse prin mijlocul perdelei pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.

— Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se spărie la aceste sunete. Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gînd să deie paravanul într-o parte . . . atunci ea era descoperită . . . cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi, cu ochii aprinşi în cap şi cu faţa roşie ca sîngele . . . Dar nu era asta.

Pictorul zise: Voi să schiţez faţa. Trebuie să te fi îndoit vreodată în viaţa ta de ceva. Reaminteşte-ţi acea situaţie, ca să văd ce expresie va lua faţa ta.

Ieronim îşi rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius şi o zîmbire rece îi descleştă buzele.

— Da, da! asta-i expresia! zise Francesco. Ochii lui se entuziasmară şi penelul schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune în faţa întunecatului geniu.

— Cum reamintirea îi schimbă astfel faţa, gîndi Cezara, şi o duioşie liniştită îi împlu sufletul . . . Ea nu mai era aceeaşi. Din tremurătoare deveni lină — acuma-l iubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet . . . Îi venea să plîngă acum . . . buzele ei se descleştară c-o dulce expresie de durere şi de amor, ea-şi înclină capul în perini şi-şi închise ochii. Simţea că plînge fără să vreie.

— Mi-ar trebui cîteva şedinţe, zise Francesco. Cezara-şi deschise ochii, dar . . . Francesco trăsese perdeaua şi ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui. Își astupă iar ochii și auzi cum pictorul și Ieronim se depărtară. Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe ușă afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat și-și ascunse fața în perini. Cînd Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă de gîtul lui, îl strînse spasmotic, îl desmierdă, îl sărută...

— Ce-i copila mea?

— Nimic.

— Îți place?

Ea șopit ceva neînțeles, cu ochii pe jumătate închiși.

V

Cezara către Ieronim

Iartă dac-o femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă și tînără, căci știu că sînt frumoasă. Dar ... tu ești atît de mîndru, știi a privi atît de rece ... Cum aș topi gheața ochilor tăi cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul c-un văl ... cînd te iubesc, cînd aș primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei în care va dormi, să suferi ca să am perina pe care se va odihni capul tău. Vezi tu ce copil umilit este amorul. Tu vezi, sînt ca o femeie de defăimat; dar cugetă un lucru, că aș fi un miel, că aș tăcea privindu-te, dacă m-ai iubi și tu. Știu eu cum e inima ta? Vin de-mi spune cum este ... ce se petrece în acea cămăruță unde aș vrea să locuiesc eu, numai eu. Și știi tu cum mă cheamă?

Cezara

Ieronim către Cezara

Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți mulțămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu *crezi că m-ar ferici, mă face să fiu în stare de a-mi jertfi viața pentru tine, deși te-nșeli cînd crezi că amorul tău de femeie m-ar putea face. Amorul este o nenorocire și fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n-o știi aceasta e o-mprejurare care te face adorabilă. Dac-ai avea pentr-un moment ochii mei, ce altfel ți s-ar arăta această lume în care tu cauți și speri a găsi ce nu-i în ea. Tu zici să te iubesc. Dacă te-aș putea iubi ca pe-o stea din cer ... da! Dar dacă suspin, dacă doresc ... n-aud eu din toate părțile aceleași suspine, aceleași doruri ... ordinare; căci care-i scopul lor? Reproducerea în mușinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor, aceleași sărutări, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor.*

Privește-ți-i acei tineri cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice, cu șoapte echivoace — vezi acele femei voluptoase mișcîndu-și buzele, — vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrtește viața omenirei ... Și eu să cad în rolul lor? ... Să cerșesc o sărutare? Să fiu sclavul tău, să tremur cînd îți vei descoperi sînul ... sînul care mîni va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi? Să-ți spun minciuni ca să petrec mintea ta ușoară, să mă fac o păpușă pentru ... cine o și mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău care stăpînește lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea întreagă. Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simțire pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară ... Lasă-i să se mîngîie în simțirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit; eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun! ... numai nu ca ei. Sîmburele vieței este egoismul și haina lui minciuna. Nu sînt nici egoist, nici mincinos. Adesea, cînd mă sui pe o piatră-naltă, îmi pare că în crețîi mantalei, aruncate pe umeri, am încremenit și am devenit o statuă de bronz pe lîngă care trece o lume ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea ... Lasă-mă-n mîndria și răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o, ci aș lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să *mă cobor de pe piedestal și să mă amestec cu mulțimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apoll ... fii steaua cea din cer, rece și luminoasă! și atunci ochii mei s-or uita vecinic la tine!*

I.

. . . .

Ieronim părăsise monăstirea după sfatul lui Euthanasius și trăia într-o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori și cu schițe zugrăvite de el. În această sihăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într-o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

— Ai de gînd să zici ba?

— Iată ce zic — răspunse, arătînd scrisoarea sa.

— Fă ce vrei — dar astăzi vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-i gata.

Plecară și veniră — la Cezara acasă.

— Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.

— Cezara? murmură Ieronim și se uită serios în fața bietei fete. Ieronim se așeză în colțul unui divan ... Francesco ieși, iar Cezara ... s-aruncă la picioarele tînărului, cu mînile unite.

— O! zise ea încet, ca și cînd s-ar fi temut de ceea ce zicea, și apucîndu-i o mînă o duse la buzele ei, poți suferi amorul meu? să -l suferi numai ... căci nu pretind să mă iubești; dar să te lași iubit ... Am auzit că ești urîtor de femei și am desperat iubindu-te ...

El o ridică încetinel de la pămînt și o așeză lîngă el.

— Drept vorbești!? întrebă zîmbind.

Ea-și plecă fruntea în jos. Văzuse zîmbetul lui și văzuse destul pentru a nu spera. Ah! gîndi în sine, ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, într-această mască de ceară a mea? Se înțelege ... Altul s-ar simți măgulit, el nici măgulit nu-i ...

O altă femeie, mai mîndră de frumusețа ei, ar fi ieșit vînătă de mînie și jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? Era tristă.

Și el, cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumoasă. Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut altul în locu-i.

— Nu că nu ești frumoasă, Cezara. Să vorbim încet ... Te voi numi tu, căci mi-ești scumpă, deși nu te iubesc în feliul în care aș dori eu însumi. Ascultă. Eu n-am iubit niciodată și poate nici nu sînt în stare. Dar *un* lucru crede. Nu iubesc pe nimeni dar, dacă aș iubi, sigur că tu ai trebui să fii a mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor ... Dacă ... dacă nu m-ai iubi tu pe mine. Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește atîta cît mi-o face somnolentă. Nu am dorințe și tu m-ai învățat de a le avea ... Îți pare ciudat asta ... dar și mie. Pare-că te-aș săruta ... dacă nu m-aș teme că mi-ai da sărutarea înapoi; parcă te-aș iubi ... dacă ai fi murit!

— Sînt femeie ... am crezut că sînt frumoasă ... n-o mai pot crede ... am crezut că am dreptul de a desprețui amorul unui om ce mă iubește ... mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.

— Cezara, zise el ... mă lași tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții; nici mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde în fundul capului ș-atunci devine, prin altele ce le-a fi găsind acolo, adîncă și înrădăcinată. Cezara ... simțirile mele sînt tot astfel. Pot vedea un om căzînd mort pe uliță și momentul întîi nu-mi face nici o impresie ... abia după ore reapare imaginea lui și încep a plînge ... Urma rămîne neștearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îți zic: ai milă de mine ... căci, dacă vreodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor. Tu nu mă-nțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia ... aceasta o ai întreagă. Iubește-mă de voiești, dacă — lasă să-ți spun acest dulce cuvînt — dacă ai îndurarea s-o voiești. Tu gîndești că eu nu te-aș putea iubi? Te înșeli ... Lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea ... și gîndesc cumcă tot aș putea nebuni iubindu-te.

El o sărută pe frunte și ieși ... Ea luă un joc de cărți și le meni, ca să vadă dac-a veni mîni, și zise înșirînd cărțile :

— Dac-a veni mîni l-oi iubi, dacă n-a veni, atunci ... asemenea l-oi iubi.

VI

Puindu-și odată în minte de-a lua pe Cezara vrînd-nevrînd, lui (Castelmare) îi erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, cît îl servea inteligența, el cerca a descoperi dacă nu cumva copila ar avea vreun amor.

Deși Ieronim nu știa ce fel e simțirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea ca un copil de sora sa mai mare, și ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui. El simțea în prezența ei un fel de duioșie în inimă, un fel de fior fără de înțeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor — căci, deși-i plăcea prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa. În asemenea resuveniri în cari el se juca cu imaginea-i prezența ei aievea îi era chiar supărătoare. Simțea un ghimp în inimă cînd ea era față — nu mai avea acea libertate de vis care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit, fără amor și fără ură. — Dacă mi-ar da pace — gîndi el în sine — totuși ar fi cum ar fi. Atunci aș ținea-o de mînă — atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane ... Pare-că părul ei e o spumă de aur, atît de moale-i ... și fața ei se poliește într-un mod ciudat. Dar nu-mi dă cît lumea pace ... mereu mă gîtuie ... mă sărută—și zice c-o iubesc. Altfel ... e chiar frumoasă ... Bărbia se rotunzește ca un măr ... gurița cîteodată parcă-i o cireașă ... și ochii ! Numai de nu i-ar apropia de ai mei ... îmi atinge genele și mă-nfioară. Atunci nu mai văd ce frumoasă e ... o negură îmi întunecă ochii ... aș omorî-o ... Ce știe ea că mă chinuie.

Și azi îmbla prin grădina palatului Bianchi. Asemenea unor aripi de vultur sălbatic cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat acea frumoasă și ostenită față de marmură. Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos și demonic albastru și cu toate acestea dezgustați ; buzele-ntredeschise arătau o energică durere și numai gîtul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieții. — Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei, cari se furișau prin întunecoasa verdeață a copacilor. El șezu pe o bancă, cu mînile unite și lăsate preste genunchi, cu fruntea plecată și părul risipit preste ea, gîndea lucruri de care nu-și da sama și numai luna lunicînd printre nouri împlea noaptea de vis. S-auzi un foșnet ușor care-l trezi ... Era ea. Cum se schimbase acum ? Fața ei nu mai era trasă, ci se rotunzea vădit, sînii ei erau mai plini, numai roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndeță. Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință ... ci, limpeziți, nespus de adînci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor ... Și în acea față atît de palidă, plină dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură ... o roză a Ierichonului, a cărei frumusetă nu se trece. Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite de umbrele mrejelor de frunze. Ea-l văzu dar nu-și grăbi pasul. Îi ghicise ea caracterul ? Poate. El stătea locului și se uita lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice ... ca-n somn.

El, rezămîndu-se pe spata băncei, își lăsă bărbia pe mînă și se uita uimit, cu ochii strălucitori, la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea șezu alături cu el. Nu-i atinse mîna — nimic. Luna o polia frumos și ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce și voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi își întinse mîna și apucă încet mînuța ei fină și rece. Ah ! — gîndi, și un ce nemaisimțit îi trecu prin inimă ... cum îmi place acum. Acum se lipi de chipul ei mlădios și ușor și, plecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin — deși cu glasul plin de înfocare : Privește luna miezei-nopții — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și — rece ... Nu simți tu c-a încetat toată durerea vieței, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui tablou din care faci și tu parte ... Acum ești în capul meu, înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată ... Nu știi tu că eu te iubesc... ?

Ea se-nfioră, dar tăcu.

Privește asupra orașului întreg, pe acest amestec strălucit de palate și domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe rîu. Și cu toate acestea centrul acestui tablou ești tu ! ... Nu s-aude nimic ... de cît departe-n vro grădină privighetoarea. Și tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi ... Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? tînără ca luna plină, iubită ca o Dumnezeire? Privește ... strada aceea strîmtă și întunecoasă, numai într-un singur colț îi taie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare c-a nins ... Vino cu mine ..., vino ... Voi da-ntr-o parte perdeaua din fereastra odăii mele și vom privi toată noaptea la ceruri ... Ah ! te iubesc ! ... o văd prea bine că te iubesc !

El o strînse cu atîta putere încît se-ncleștase amîndoi într-o îmbrățoșare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută pe spata băncei, își închise ochii și-și lăsă capul pe acea spată. Luna-l bătea drept în față, Cezara veni drept înainte-i, se-nclină asupră-i, se ținu cu amîndouă mînile de spata băncei și-l sărută cu ochii pe jumătate închiși de nenumărate ori. El nu simțea nimic ... asemenea unui copil amețit de somn pe care mama îl desmiardă.

S-auzi o foșnire în frunzele unui tufari. D-zeule ! gîndi ea speriată. Dacă m-ar fi văzut cineva? Poate Castelmare. Sărmanul copil ! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pîndească.

Ea-l lăsă un moment să se trezească ... apoi îl întrebă lin, ca și cînd n-ar fi vrut să-i întrerumpă decît încet gîndirile lui.

— Știi să mînuiești sabia?

— Da ! zise el.

— Să-ți aduc o sabie — nu-i așa?

— Da ...

Ea se urcă repede în palat și peste două minute veni c-o spadă pe care i-o încinse.

— Dulcele meu sloi de gheață — tu, maimuță, tu !

— Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor.

— Nu, nu ! ... mergi acasă ... Să nu ți se întîmple nimica pe drum ... gîndește la Cezara. Nu se putu opri de a-i lua capul între mîni și de mai a-l săruta odată ... tare și cu zgomot.

— Acuma mergi ! Te rog.

— De ce mă rogi?

— Pentru că te-aș ucide de-ai mai rămînea.

Ea-l duse pîn-la un hățiș și-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățoșînd un trunchi, zise încet și c-un fel de ciudă : Ieronim ! Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac, apoi se duse-n odaia ei și, rupîndu-și cu furie pieptarul, încîlcindu-și părul atît de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înecați de lacrimi și cu buzele tremurătoare. Apoi se aruncă în pat și șoptea încet, foarte încet și înecată de suspinuri, cuvinte nepomenit de dulci și desmierdătoare printre cari străbătea numai un nume pronunțat mai tare ... Ieronim.

Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El s-apropia de strada strîmtă, aerul nopții îl trezise și, de-o natură mult mai puțin senzuală decît ea, el rămăsese numai cu convingerea cumcă o iubește. El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate, precum se simte la pasul unui cal de rasă; cînd auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i a lui Castelmare. El se opri și se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul ... Castelmare sosi ... Tăcere. Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid și, la scăpărare, se recunoscură ambii rivali. În acelaș moment, fără să fi schimbat vro vorbă, săbiile începură a se crucișa, apoi s-auzi un gemet ... O cădere grea pe pavagiul stradei; una din cele două umbre dispăru într-o casă ... cealaltă rămase mută.

VII

Ieronim se-ntinse pe patu-i și dăduse-ntr-o parte perdeaua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în rîu, făcînd parcă din suprafața lui un drum moale și luminos ... Auzi bătînd încet în ușă. El se sculă și deschise. Era pictorul.

— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai curînd din oraș.

— De ce?

— Ai omorît pe Castelmare.

— Știu.

— Știi. Dar ceea ce nu știi e că el e moștenitorul lui Podestà din acest oraș, că duelele sînt oprite și că poți ajunge-n spînzurătoare.

— Și?

— Și? Ieronim, adause bătrînul molcom, mi-ar părea rău de capul tău. Afară de aceea mai ai o considerație ... Iat-o.

Îi dete o hîrtie mizgălită în linii strîmbe.

Cezara către Ieronim

Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Înăbușit de sînge, au zis oamenilor să-l aducă la noi. A povestit cui îi datorește rana sa. Fugi ... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă noapte. Ce-i și mai trist: contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află și nu am nici o putere de-a rezista! Dar te iubesc. Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea. Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire .. poate că ... ah! unde-i o speranță de care să mă țin? ... nu vezi că nu știu ce să-ți zic ... Ți-aș zice: vino la mine și nu pot. Să te pierd, pentru a te mai vedea o dată? Poate că vreo întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine ... poate contele să moară ... îi doresc moartea ... te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atît încît să-ți zic să rămîi ... Adio ...

Ieronim ș-aruncă mantia pe umeri și ei merseră pe țărmul rîului, unde Francesco i dădu barca lui. El îmbrățoșă pe bătrînul amic, desprinse barca de țărm, se sui și pluti în josul rîului pînă ce, ajungînd pe luciul mării, aruncă cîrmă și lopeți în apă, se culcă în barcă și adormi adînc.

A doua zi soarele era sus cînd își deschise ochii ... El văzu că barca lui se înțepenise între niște stînci ... Soarele stăpînea cerul și împlea sînul mării cu lumină. La malul continental el văzu răsărind din stînci pădurene o monăstire veche prin al cărei cerdac cu stîlpi îmblau cu pas regulat și încet călugărițe. O grădină unită cu murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării. El se desculță și, sărind de pe o piatră pe alta, cercetă stîncosul său imperiu, dădu de un izvor de apă dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri. Intră în peșteră ... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soarele l-arsese în somn ... Merse mereu înainte ... peștera se lungea din ce în ce și devenea tot mai întunecoasă. Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i scapără. Văzînd însă că ea nu pierea, el s-apropie și văzu o bortă cît ai băga mîna, care corespundea undeva ... se uită ... văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă. Cercă să mărească borta cu puterea mînilor, dar era un granit greu de înlăturat; numai un bolovan mare păru că se mișcă. El îl urni — bolovanul se întoarse ca în țîțîni și lăsă o mică intrare pe care o putea trece tîrîndu-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc și, cînd își întoarse privirea ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumusețea priveliștei.

Stînci uriešești erau zidite de jur împrejur, una peste alta pîn-în ceriuri și-n mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc c-un lac și-n mijlocul lacului o altă insulă pe care stăteau în șiruri stupii unei prisăci.

— E insula lui Euthanasius, gîndi el uimit, și pășea încet, minunîndu-se la fiecare pas. Pînă și insectele erau îmblînzite în acest rai. Fluturii, albaștri, auriți, roșii îi acoperiră părul lung și negru, încît capul lui părea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor; iarba îi ajungea pînă la piept, măzărichea punea lanțuri înflorite picioarelor ... o căldură, un miros pătrundea raiul. El s-apropie de lac și, trecîndu-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinele încunjurară bîzîind pe noul şi tînărul împărat. S-apropie de peştera ce ştia că trebuie să fie pe această insulă ; o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta şi uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă ; dar bătrînul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă :

Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e îngheţat şi fără cuprins, ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting. Şi nu rămîne decît urciorul de lut în care au ars lumina unei vieţi bogate. Mă voi aşeza sub cascada unui pîrîu ; liane şi flori de apă să încunjure cu vegetaţia lor corpul meu şi să-mi strătese părul şi barba cu firele ... în palmele-mi întoarse spre izvorul vieţei, „soarele”, viespii să-şi zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve şi să mă unească cu întregul naturei. Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.

Ieronim privi păreţii sculptaţi, văzu cărţi vechi şi scrieri multe pe poliţele unui dulap şi, mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflată, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit. Astfel el, moştenitorul firesc al acestui locaş de pace, răscoli cărţile, cari erau toate alese şi-i promiteau multă petrecere ; scrierile moşneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc şi fericit şi a căror rezonanţă era atît de mare încît fiecare construcţie trezea o lume de cugetări şi analogii în capul tînărului. Se familiariză în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei şi de stupi, îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile şi ierburile insulei. Adesea, în nopţile calde, se culca pe malurile lacului, acoperit numai c-o pînză de in — ş-atunci natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreţia nopţii îl adînceau într-un somn atît de tare şi fericit, în care trăia ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorinţă.

VIII

În ziua în care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri în mijlocul paharelor şi a comesenilor săi. Cînd ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloşi, ea se răzimă de bolta unei fereşti şi privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-şi trăise decît sie şi care, spre a-şi împlini patime ce aveau să aibă acest sfîrşit, era s-o vîndă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.

Cînd Castelmare se prezintă, începu s-o mîngîie. „Contesă, zise el, părintele d-tale a murit şi ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat”.

— Ba şi fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de a fi viitorul meu bărbat — sau cel puţin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă. Vei bate iar la uşa mea după un an.

Castelmare ieşi, aruncîndu-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. — Francesco o sfătui de-a părăsi oraşul, unde era espusă urmăririlor crudului ei adorator, şi să se retragă la o monăstire de călugăriţe în apropiere de cîteva ore — unde ea se şi duse după înmormîntarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă ... despre Ieronim nu mai auzise nimica, numai cît că barca lui Francesco, în care el pornise pe mare, se găsise sfărîmată la ţărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat de mult.

În zidurile liniştite ale monăstirei ea se găsi pe sine însăşi. Chilia ce i se rînduise era cu fereasta-nspre grădină şi mare ; şi adesea, trăgînd zăvorul la uşă ca să nu fie supărată de intrarea nimănui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate, la prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbăticită. Alte dăţi, pierzîndu-se prin aleele umbroase, se ascundea într-un boschet aproape de ţărm, în care şedea ore întregi adîncită în dorul ei fără de speranţă.

În zile calde ea se dezbrăca şi, lăsîndu-şi hainele-n boschet se cobora, la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tînăra delicateţă, moliciunea copilăriei era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, pronunţată a femeiei. Prin transparenţa unei pieliţi netede se vedeau parcă vinele viorii şi cînd piciorul ei atinge marea, cînd simte apele muindu-i corpul, surîsul devine iar sălbatic, cu toată copilăria ei ; în luptă cu oceanul ea se simte reîntinerind, ea surîde cu gura încleștată de energie, ea se lasă îmbrățoșărei zgomotoase a oceanului, tăind din cînd în cînd cu brațele albe undele albastre.

Începuse a însera și ea iar se lăsa amorului ei cu marea, iar surîdea în fața valurilor cu acea intensivă și dulce voluptate. Își golise gîtul de ninsoare, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sete de amor pînă rămase goală și frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieței. S-aruncă în mare și începu să-noate, puindu-și drept țel de ajuns niște stînci ce le vedea un sfert de ceas departe de țărm.

Undele liniștite o duceau și în curînd ajunse la stîncile din mare. Ea merse-ncetinel de-a lungul lor, răzămîndu-și mînile de păreții de piatră, ajunse la o peșteră din care curgea sfîșiat și strălucind un izvor, intră mergînd de-a lungul pîrîului și deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei ...

D-zeule ! ce rai ! gîndi ea. Ea merse-nainte prin iarbă, care, mirositoare, îi gîdila corpul, s-aruncă în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă, fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi și albine ... Era nebună, ca un copil, rătăcind într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzînd că soarele se înclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise, dar care fu spaima ei cînd nu văzu nici o ieșire.

Ce să fac ? Cu gîndul că s-a rătăcit, își mai primblă ochii de jur împrejur ... nicăiri o ieșire ...

Ah ! gîndi — și ce ar și fi de aș petrece o noapte în acest rai fărmecat ? Cine mă vede și cine mă știe ?

. . . .

Se făcuse noapte. Stelele mari și albe tremurau pe cer și argintul lunei trecea sfîșiind valurile transparente de nouri ce se-ncrețeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori ; dealurile străluceau sub o pînză de neguri, apa molcomă a lacului ce-nconjura dumbrava era poleită și, tremurînd, își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre țărmii adormiți. În mijlocul acestei feerii lăsate asupra unui rai trecea Cezara ca o-nchipuire de zăpadă, cu părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcîie ... Ea mergea încet ... Toate visele, toată încîntarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ... ar fi plîns ! Își aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lîngă lac și văzu cărare de prund pe sub apă. Începu să treacă și apa fugea rotind împrejurul glesnelor ei. Ea se uita la acea dumbravă încîntată ... o dorință de fericire îi cuprinse sînul ... era atît de însetată de amor ca copilul cel tînăr și fraged, buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări, cugetarea ei era împătimită. Cînd ajunse în dumbravă, umbra arborilor arunca un reflect albastru asupra ei, încît părea o statuă de marmură în lumină viorie ... Deodată ea văzu prin arbori o figură de om ... gîndea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze ... și acel chip luă din ce în ce conture mai clare ... era *el*.

— Ah ! gîndi ea zîmbind — ce nebună sînt ... pretutindenea el, în tăcerea dumbravelor, în frumuseța nopții. El se apropie ... El credea asemenea că are o închipuire aievea înaintea lui ... O privi lung, se priviră lung.

Cînd îi luă mîna ... ea țipă încet.

— Cezara, strigă el, cuprinzînd-o-n brațe ... Cezara ! ești o închipuire, un vis, o umbră a nopții? Sau ești tu ? tu ?

Ea plîngea ... nu putea răspunde, se credea nebună, credea că-i vis, ș-ar fi vrut numai ca vecinic să ție acel vis.

— Tu ești ? *chiar tu ?* întrebă ea cu glasul înecat, căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide și doritoare de viață. Ea nu se mai sătura privindu-l ... și uitase starea în care era [1].

. . . .

---

[1] În loc de orice alt aparat critic dăm aici reproducerea integrală a textului din ,,Curierul de Iași'' (în transcrierea noastră interpretativă), cu marcarea tuturor modificărilor operate de autor în vederea unei eventuale republicări, cu excepția următoarelor : *a* (proton)> *ă* (consecvent) ; *es*-> *ex*- (cu două excepții, probabil scăpări : *esprima* și *espusă)* și a numeroaselor sinereze eliminate fie prin simpla îndepărtare a cratimei : *are o*, *ce ar*, *de a* (2), *de aceea* (2), *de ai*, *de ar*, *de o*, *de un*, *pe o*, *pe un* (2), *unde aș*, fie și prin modificarea soră-sa> sora sa), dar mai ales restituirea unui sunet, de obicei *î*- din *în/în- : ca-n*, *că-n*, *crescută-n* etc. devin *ca în*, *că în*, *crescută în*, *frunte în*, *o dată în*, *pătrunde în*, *tremura în*, *ziua în*, *lumea întreagă*, *o închi-*

puire, se inclinase, se înțepenise, dar și altele : *i-erau > îi erau, l-aceea > la aceea, ș-atunci > și atunci, uș-afară > ușă afară.* De remarcat că Eminescu nu a eliminat toate sinerezele și că, în două cazuri, a procedat chiar invers : *te înșeli > te-nșeli* și *lasă-mă în > lasă-mă-n.*

Pentru o analiză și clasificare a modificărilor aduse de Eminescu textului său, vezi Ion Crețu, *Ultima formă a nuvelei «Cezara»*, LR, X, 1961, nr. 5, p. 488—497. Pe urmele lui și în urma unei reexaminări foarte atente a versiunii din ,,Epoca'' ne-am format convingerea că ea reprezintă rezultatul unei *revizuiri de autor,* care a avut în vedere în primul rînd descărcarea, prin eliminări, a textului și nu reelaborarea lui. Mai rarele adăugiri și modificări (inclusiv eliminarea masivă a sinerezelor) sînt însă concludente pentru chestiunea autenticității, pentru că eliminările puteau fi eventual operate de altcineva (deși chiar ele au pecetea corecturilor din manuscrise), dar modificările și adăugirile nu numai că sînt specific eminesciene, dar vizează (consecvent sau nu) un nivel al structurii stilistice a textului specific revizuirilor de autor și incompatibile, în ansamblul și în detaliul lor, cu o intervenție străină. La aceasta trebuie să adăugăm fidelitatea (pioasă sau pur și simplu mecanică) cu care a fost reprodus textul, care, oridecîteori nu s-a intervenit, poartă toate semnele de amănunt ale textului din ,,Curierul de Iași'', inclusiv erorile și inadvertențele autorului sau ale zețarului. Totuși ortografia a fost adaptată într-o anumită măsură ortografiei oficiale din 1904, mai ales în ce privește scrierea lui [î]

Corpul de literă mai mic marchează segmentele de text eliminate de Eminescu, iar parantezele drepte pe cele introduse de el.

CEZARA*

I

Era-ntr-o diminecață de vară. Marea-și întindea nesfîrșita-i albăstrime, soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stîncele negre de rouă abureau și se făceau sure, numai p-ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.

Din niște colți de stînci despre apus se ridica o monastire veche încunjurată cu muri, asemenea unei cetățui, și de după muri vedeai pe ici pe colea cîte-un vîrf verde de plop ori de castan. Acoperămintele țuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii cari se soreau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite și mîncate de mult îmblet, toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.

În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuțe albe presărate prin dungile văilor, în stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi cari se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei marea, a cărei suprafață era ruptă pe ici pe colea de cîte-un colț de stîncă ce ieșea de sub apă.

De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărărușe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de mușunoaie de cîrtițe. Pe una din cărări vedem un călugăr bătrîn mergînd spre poarta monăstirei, cu mînile unite după spate. Rasa i-e din șiac, e-ncins cu găitan alb, metaniile de lînă spînzură c-un colț din sîn, papucii de lemn se tîrie și clăpăesc la fiecare pas. Barba albă i-e rară, ochii ca zărul neespresivi și cam timpiți ; nimic resignat sau ascetic în el.

Ajuns la poartă, trage clopoțelul, un frate îi deschide, el intră în curtea ce sămăna a părăsită a mănăstirei, cu pardoseala ei de pietre pătrate pintre cari creșteau în voie fire de iarbă naltă, și-n mijlocu-i c-un iaz ale cărui maluri erau sălbatice de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, luminărele, sulcină și măzărichea care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații pe care o zugrumă cu încîlciturele ramurilor. Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c-o scară ce dă-n curte. Bătrînul deschide ușa tinzii și se face nevăzut înăuntrul clădirei.

În zidul lung și nalt al monăstirei, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, cu ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată-ntrețesută cu iederă și în dosul acelei mreje de frunze-ntunecoase se văd, în oale, roze albe ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastă dădea într-o chilie pe păreții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un cățel svîrcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaște, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schițe răsipită pe părete. Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata [î]naltă, haine călugărești spînzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu de sub care se vedea o păreche de papuci și un motan negru. iată toată îmbrăcămintea. Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui și împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină în cari se vedeau mii de firicele mișcătoare cari toate jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.

Pe un scaun șade un călugăr tînăr. El se află în acele momente de trîndăvie plăcută pe cari le are un dulău cînd și-ntinde toți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe. O frunte naltă și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi adînciți în [de] boltele lor și deasupra nasului fin ; o gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită, ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșii privesc c-un fel de conștiință de sine care-ar putea deveni cutezare — espresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.

S-apropie de fereastă și se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-n umbra virgină a copacilor, la portocale ce luceau prin frunze, apoi luă creionul și desemnă pe părete o portocală. Luă un papuc, îl puse pe masă și se uită la el — apoi deschise-o carte bisericească și pe-un colț de pagină zugrăvi papucul. Și ce profanație a cărțelor bisericești ! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comendianți . . . în sfîrșit, viața în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț disponibil,

---

* Novelă originală

Deodată intră bătrînul.

— Binecuvintează, părinte.

— Domnul.

— Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel și-ntr-o ureche, ce mai lucrezi ștregariule?

— Eu? Dar cînd am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jignește caracterul meu, părinte... Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe păreți; dar să lucrez — ? Sînt mai înțelept de cum arăt.

— Faci rău că nu-nveți pictura.

— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.

— Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.

— Îngrop pe dracul, părinte.

— Apage Satana! zise bătrînul sărind într-un picior și aruncîndu-i-se-n brațe. Ieronim începu să rîdă.

— Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie. Eu am momente cînd sînt trist, tu ... nu cred.

— Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată. Tristeța fuge de mine ca cumătru-meu de tămîie. Dar lasă asta ... hai în oraș cu mine. Azi, intrînd la starețul tău, am făcut o față cătrănită și turcească ... am spus că-mi trebuiești tu pentr-o comîndare, am mințit ca totdeauna — în sfîrșit, îți concede societatea mea serioasă de cioclu. Noi, Ieronim, ne-om duce în oraș ... știu într-un loc vin bun, știi colea, phiu! om juca cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi cît ziua de az și ne-om uita pe ferești la duduci! Se -nțelege că fără ...

— Se -nțelege.

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

— Cine? Dracul.

S-ar înșela cineva crezînd că toate ușurințele călugărilor aveau vro însemnătate. Așa numitele lor blăstămății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau. Un păhar de vin, un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări. Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau fațarnic micile lor pasuri lumești.

Ieronim își aruncă rasa pe el, tăie o față sinistră, mucalitul bătrîn tăie una smintită de tot, spre a face efect asupra spărietului portar, și amîndoi ieșiră repede din mănăstire, spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare ce ducea la oraș.

II

- Contesă, voi face pe părintele D-tale să te silească ca să fii a mea.

— Cine se-ndoiește c-o poți face aceasta, cine, că ești în stare s-o faci. Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural. Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ca doi oameni de onoare ce sînteți ... dar, pînă nu-ți sînt femeie, am dreptul de a te ruga să mă scutești ... Vei avea destul timp să mă chinuiești cînd îți voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele și se uită din fereastă pe uliță. Ea începu să rîdă, căci văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăia mutre evlavioase pentru a impune trecătorilor. Ieronim și Onufrei steteau în uliță; Onufrei, numărînd metanile ce le ținea în mînile unite pe pîntece, Ieronim c-o față de-o adîncă și nobilă seriozitate.

Marchizul Castelmare se uită lung și sălbatec [sălbatic] asupra acelei copile ce-i disprețuia amorul, apoi ieși iute, trîntind ușa după sine.

— Ce frumușel e călugărul cela, șopti contesa zîmbind. Și ce mucalit bătrîn ... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant. Ce nobile trăsături are tînărul ... pare un demon ... frumos, serios, nepăsători. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în „Căderea îngerilor" ... dac-am putea pune mîna pe călugăr ...

Maiestre — strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă. Intră un bătrîn c-o bluză de catifea, cu fața naltă și senină, c-o barbă sură, s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.

— Vino lîngă mine ... Șezi ici ... Ia te uită la acel călugăr tînăr. Ce frumos demon în „Căderea îngerilor", nu-i așa?

— Ce frumos Adonis în „Venus și Adonis" zise pictorul surîzînd, D-ta Venus, el Adonis.

— Eei! asta-i prea tare.

Francesco-i apucă mîna într-a sa și apropie gura de fruntea ei frumoasă.

Ești copilă — zise el încet — și de ce nu? Tu vrei să iubești ... toată fibra inimei tale tremură la această vorbă ... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubești, acel Castelmare, să te ia de soție ... Știi că sînt bogat ... știi că te iubesc ca pe fiica mea ... știi că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti prețul ce-l cere, căci e sărac, desfrînat, jucător ... și că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire decît fugind de această casă. Vrei un părinte? ... Iată-mă ... Vrei o casă? A mea îți stă deschisă. Vrei un amant, Cezara? ... Iată-l ... Și eu am iubit ... cunosc din tinerețâ această dulce turbare ... Tu ești însetată după ea ... și cu toate astea ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură [?] ... Un înger de geniu, căci demonii sînt îngeri de geniu ... ceilalți cari au rămas în cer sînt cam prostuți.

— Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea roșie ca focul.

— Vrei s-alerg eu după el?

— Ei, nu ...

— Ei da ... Complimentele mele Domnișoară, zise Francesco repezindu-se [Și astfel se și repezi] spre ușă. L-ar fi oprit ... nu-i venea la socoteală ... să nu-l oprească ... nu se cădea. Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de față. Pictorul ieși zîmbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mutrele ce le tăia Cezara .. contrazicătoare, turburi, desperate ...

Ea rămase-ntr-o confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era ... Inima tremura-n ea ... l-ar fi omorît dacă ar fi fost al ei ... Era nebună.

Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea ! Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră, transparițiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în boltită frunte și-n acei ochi de-un albastru întuneric cari sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici. Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza de desupt puțin mai plină, părea că cere sărutări, nasul fin și bărbia rătundă [rotundă] și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atît de nobilă, atît de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie, astfel cum și-l ridică caii de rasă arabă, ș-atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.

Ea-și culcă capul într-o mînă și privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi *și* plăcut. Ce întunecoase bucurii simțea inima ei în acea privire ... cum ar fi dorit ... ce ar fi dorit ...? Ah ! cine o spune , cine-o poate spune, și care limbă e -ndestul de bogată ca să poată esprima acea nemărginire de simțiri cari se grămădesc nu în amor însuși, ci în setea de amor. Ea visează-n fereastră ... să viseze numai ... n-ar fi un păcat analiza simțirilor ei? ...

III

Onufrei și Ieronim trecînd pe strade nu vedeau că erau urmăriți de-un om. Era pictorul. Ieronim avea să caute la poștă, unde și află o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrîn sihastru. Iată ce scria :

— Iubite în Cristos nepoate.

[Euthanasius către Ieronim]

Este o frumuseță de zi acum cînd îți scriu și sînt atît de plin de dulceața cea proaspătă a zilei, de mirosul cîmpiilor, de gurele înmiite ale naturei, încît pare că-mi vine să spun și eu naturei ceea ce gîndesc, ce simt, ce trăiește în mine. Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părțile de stînci nepătrunse cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încît suflet de om nu poate ști acest rai pămîntesc unde trăiesc eu. Un singur loc de intrare este — o stîncă mișcătoare ce acopere măiestru gura unei peștere care duce pîn-înlăuntrul insulei. Altfel, cine nu pătrunde prin acea peșteră crede că această insulă este o grămadă de stînci sterpe înălțate în mare, fără vegetație și fără viață. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stîncile uriești de granit ca niște păzitori negri, pe cînd valea insulei, adîncă și desigur sub oglinda mărei, e acoperită de snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi nalte și mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Și deasupra păturei afinate de lume vegetală se mișcă o lume întreagă de animale [animală]. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbrăcați în catifea, fluturii albastri împlu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui. Stîncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos , limpede, [și] transparent, și numai din cînd în cînd cîte un nourel alb ca și cînd s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, răstoarnă pietricele toată ziua și toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văiei și, prin depărtare, prin iarba verde, pe costișe de prund, le vezi mișcîndu-se și șerpuind cu argintul lor fluid, transparent și viu, aruncîndu-se în brațele bulboanelor în care se-nvîrtesc nebune, apoi repezindu-se mai departe, pînă ce, suspinînd de satisfacere, s-adîncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului , ierbării și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peștera ce am prefăcut-o-n casă, și prisaca mea. Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua cîte ceva. Știi că-n tinerețea mea am fost la un sculptor. De aceea, după ce-am netezit granitul peșterei mele, am împlut suprafața păreților cu ornamente și basreliefuri cum le împli tu cu schițe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea. Pe un părete e Adam și Eva ... Am cercat a prinde în aceste forme inocența primitivă ... Nici unul din ei nu știe încă ce-nsemnează iubirea ... ei se iubesc fără s-o știe ... formele sînt virgine și necoapte ... în espresia feței am pus duioșie și nu pasiune, este un idil liniștit și candid între doi oameni ce n-au conștiința frumuseței nici a goliciunei lor. Ei imblă-mbrățișați sub umbra unui șir de arbori, dinaintea lor o turmă de miei.

Cu totul altfel e „Venus și Adonis”. Venus e numai amor. Ea-și pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr femeiește-frumos, timid și înamorat în sine, și el se uită furiș la formele perfecte ale zeiței ce-l fericește , căci i-e rușine să se uite de-a dreptul. El joacă rolul unei fete naive pe care amantul ar fi descoperit-o.

În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e firește agresiv, va să zică natura se repetă în fiece [fiecare] esemplar în astă privință și escepțiile ei sînt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decît ea. Cum vezi nu vorbesc de curtizane [curtezane], de femei a căror esperiență este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenței femeiești. De-aceea sculptez acum, tocmai pe păretele cel mai alb, pe Aurora și Orion. Știi că tînăra Auroră răpește pe Orion, de care se-namorase însăși cruda și vergina Diana, și-l dusese în insula Delos. În fața lui Orion esprim acel fond de întuneric și mîndrie care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor, în Aurora, acea veselie nestingibilă [nestinsă] a fetelor tinere, — a sculpta agresiunea în o asemenea față este greu ... Un lucru-mi pare ciudat. După orele care în amor se numesc păstorești rămîne în om o profundă descuragiare și tristeță, ba susțin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decît orișicînd. Găsesc pe de altă parte că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată, și că biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeță după plăcere. Dar eu nu-l pricep.

Îmblu la școală. Știi la cine : la albinele mele. Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafața vieței oamenilor sînt [ca și] crețîi ce aruncă o manta pe un corp ce se mișcă. Ele sînt altceva decît mișcarea corpului însăși, deși atîrnă de la ea. Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, [ce] măiestrie [,armonie] în lu-

crare. De ar avea cărţi, jurnale, universităţi, ai vedea pe literaţi făcînd combinaţii geniale asupra acestei ordine ş-ai gîndi că-i făptura inteligenţei, pe cînd vezi că nu inteligenţa, ci ceva mai adînc arangează [aranjează] totul cu o simţire sigură, fără greş. Apoi coloniile. În toată vara vedem cîte două sau trei generaţii colonizîndu-se din statul matern, şi ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor. Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei, a curtizanilor reginei, — minus contractul soţial, oraţiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin şi dreptul natural. Cinis et umbra sumus.

Dar, vei răspunde — părinte, duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti, judeci aşadară organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omeneşti şi încifrezi lumea noastră în lumea lor. Nu. Oamenii înşii duc o viaţă instinctivă. De obiceiuri şi instituţiuni crescute pe temeiul naturei se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strîmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de uliţa satului, unde paradează Donjuanii patrupezi, esistă la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuţe cu monoclu mirosînd [adulmecînd] femelele. Şi astfel trec multe bucăţi de vreme, crezi ori nu crezi ceea cu ce ţi se argumentează escelenţa acestei lumi, şi mori apoi fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă care ca învăţat a produs maculatură ştiinţifică ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ş.a.m.d. Şi poate că din cînd în cînd [î]ţi vin momente de luciditate în care priveşti ca trezit din somn şi vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată fără ca s-o ştii sau s-o vrei aceasta. Şi această minte, care în turburea şi pustia împingere şi luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulguraţiune de luciditate, această lecuţă de nonsens să vorbească şi ea? Să aibă v[r]o influinţă [influenţă], să însemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea care nu-i decît o încifraţiune a aceleiaşi naturi? Nici vorbă măcar.

Astfel vedem în marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor. Nu esplicările ce se dau faptelor, ci faptele înşile sînt adevărul.

Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat nu sînt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minţii, al acestui advocatus diaboli care e silit de voinţă ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită şi, fiindcă esistenţa este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o aparenţă de profundă înţelepciune mizeria esistenţei, pentru a înşela în [8] *şcoală şi în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieţei reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldaţi gloria, pentru principi strălucirea, pentru învăţaţi renumele, pentru proşti cerul, şi astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie feţe mizerabile ca cerşitor. — Acest din urmă o face pentr-un păhar de vin ce-l are in petto, altul pentru-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toţi în esenţă este aceeaşi, un moment de beţie.*

Iată ce învăţ eu de la dascalii mei, de la albine — în şcoală la ele văd că sîntem umbre fără voinţă, automaţi cari facem ceea ce trebuie să facem şi că, pentru ca jucăria să nu ne dezgusteze avem această mînă de creieri care ar vrea să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu ... Aceasta-i o înşelare de sine în care mulţimea de probabilităţi e confundată cu ceea ce sîntem siliţi a face.

Viaţa internă a istoriei e instinctivă; viaţa esterioară, regii, popii, învăţaţii, sînt lustru şi frază şi, cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poţi cunoaşte în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poţi cunoaşte cum stă cu istoria însăşi.

Eu, mulţumită naturei, m-am dezbrăcat de haina deşertăciunei. Ştiu că tu eşti pîn-acum frate laic. Nu te călugări, copilul meu ... nu te preface în rasă şi comanac din ceea ce eşti, un băiet [tînăr] cuminte. Am fost săhastru, nu călugăr. Aş vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie, căci sînt bătrîn şi poate curînd să-mi bată ora mîntuirei. Vină tu, dar numai după ce voi muri ... pe cît trăiesc scuteşte-mă şi tu. Am trebuinţă de singurătate. Bătrîneţea este o moarte înceată, ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani ... Lume, lume! Şi într-o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfîrşit undelemnul candelei. Ştiu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă şi firească, de care nu mă tem. Voi adormi ... de nu m-aş trezi numai iar ... Îţi sărut fruntea,
Euthanasius.

IV

Pe cînd Ieronim ieşea cu Onufrei dintr-o veche zidire, îi văzu Francesco şi intră în vorbă cu cel dentîi, ca să-i steie model pentr-un tablou al său. Acesta, văzînd că n-avea ce găsi de împotrivit bătrînului maestro, se-nvoi şi plecară tustrei spre locuinţa lui. În drum, părintele Onufrei, dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conţinea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit şi, strîngînd cu multă amiciţie şi intenţie luătoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crîşmă-l invitau cu dragoste — deci pretestă ce pretestă şi se duse.

În vremea asta Cezara, curioasă şi neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză, o ridică şi se uită întru cît înaintase lucrarea „Căderei îngerilor". Cu faţa de o senină seriozitate întindea Archangelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura şi a frunţii boltite şi ochii lui albastri străluceau pare-că de putere şi energie. Braţu-i se întindea spre chaos ... aripele lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele albastre. Fondalul era chaos, în sus străbătut pe ici pe colea de cîte-o stea murind, [în] jos întunecos şi rece. [întuneric]. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenuşie de loc gol pentru figura demonului urmărit.

Ea auzi paşi în tindă. Un paravan ascundea patul artistului ... ea s-ascunse după el ... şezu pe pat ... şi se uită ... Intră Francesco cu tînărul călugăr. Inima-i bătea în păreţii pieptului de credea că voieşte să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul şi locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză; apoi intrară amîndoi într-un cabinet [alături]. Cezara nu se mişca din loc ... tăcea ca peştele, Francesco reveni, își căută paleta, pinsulele, lăsă peste fereastă o perdea de matasă albastră, încît camera se împlu de un aer vioriu ... așeză la un loc potrivit un piedestal negru de lemn, ușa cabinetului se deschise ... și ... Cezara era să răcnească ... dar își astupă gura c-o mînuță [mînă] și cu alta ochii. Să vorbim încet ... cel puțin lectorii mei închipuiască-și că li vorbesc la ureche ... ia să vedem, rămas-a mîna Cezarei tot la ochi? Sînii îi crescuse într-atîta de bătăile inimei încît [îi] sărise un bumb de la pieptarașul cam [pieptarul] îngust de catifea neagră ... de ce-l și încheiase? dar cine știa că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea-și dezbumbă pieptariul, sînii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea și ea răsuflă adînc, deși încet. Apoi își puse iute mîna [iar] la ochi iar, pînă ce i se răcori sufletul ... apoi ridică un degețel [deget], ... cel mic, deasupra ochilor și se uită printre degete ... Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură ... Acum era să-i plesnească colanul ... ea-l deșcheie din sponci și, răsuflînd din ce în ce mai liniștit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui mușchi și forme respira mîndria și nobleța ... Mînele ei îi căzură-n jos, căci era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de-a privi. Tremura cu toate astea ca varga și i-ai fi auzit clănțănirea dinților dacă n-ar fi ținut gura strîns, încleștată.

Penelul pictorului sbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză și sub mînă-i se născură formele lui Ieronim [modelului], din sus în jos, [formă cu formă] pînă la umeri, pe cari pictorul schiță două lungi și strălucite aripi negre ... Ședința era lungă. În vremea aceea Ieronim stătea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apoll în semiîntunericul vînăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume [prin mijlocul perdelei] pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.

— Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se spărie la aceste sunete. Îi veni idea ciudată că pictorul are de gînd să deie paravanul într-o parte ... atunci ea era descoperită ... cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca sîngele ... Dar nu era asta.

Pictorul zise : Am ajuns la cap. [Voi să schițez fața]. Trebuie să te fi îndoit vreodată în viața ta de ceva. Reamintește-ți acea situație, ca să văd ce espresie va lua fața ta.

Ieronim își rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius și o zîmbire rece, sceptică, îi disclește puțin [descleștă] buzele. O, de ar fi inmărmurit astfel! Era o durere mîndră în fața lui, și bietei Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.

Dă, da! asta-i espresia! zise Francesco inspirat. Ochii lui se entuziasmară și penelul său schiță în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune în fața întunecatului său geniu infernal.

— Ce nenorocit trebuie să fi fost cînd [Cum] reamintirea îi schimbă astfel fața, gîndi Cezara, și o duioșie dulce și liniștită îi împlu sufletul ... Ea nu mai era aceeași. Din tremurătoare deveni lină — acuma-l iubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet ... Îi venea să plîngă acum ... buzele ei se discleștară [descleștară] c-o dulce espresie de durere și de amor, ea-și înclină capul în perini și-și închise ochii. Simțea că plînge fără să vreie.

— Mi-ar trebui încă cîteva ședințe, zise Francesco. Cezara-și deschise ochii, dar ... Francesco trăsese perdeaua și ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui. Își astupă iar ochii, și auzi cum pictorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat. Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe uș-afară [ușă afară] în buduarul ei, s-aruncă pe pat, ș- [și] ascunse fața în perini, și boțea tot ce încăpea în mini. Cînd Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă în [de] gîtul lui, îl strînse spasmotic, îl dezmierdă, îl sărută ...

— Ce-i, copila mea?

— Nimic.

— Îți place?

Ea șopti ceva neînțeles, cu ochii plini de lacrimi și dorință. [pe jumătate închiși].

V

Cezara către Ieronim

Iartă dac-o femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă și tînără, căci știu că sînt frumoasă. Dar știu eu ... tu ești atît de mîndru, știi a privi atît de rece ... Ah! cum aș topi gheața ochilor tăi cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei [c-un văl] ... cînd te iubesc, cînd aș primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei în care vei locui tu, să suferi ca să sărut perina pe care va dormi [,să suferi ca să am perina pe care se va odihni] capul tău. Vezi tu ce copil supus, umilit este amorul. Tu vezi că sînt o nerușinată, o rea, [ca] o femeie de defaimat; dară cugetă un lucru, că aș fi un miel, că n-aș vorbi un cuvînt, că aș tăcea privindu-te, dacă m-ai iubi și tu pe mine. Știu eu cum e inima ta? Pot eu ști? Vin de-mi spune cum este ... ce se petrece în acea cămăruță unde-aș vrea să locuiesc eu ... numai eu. Și știi tu cum mă cheamă?

Cezara

. . . .

Ieronim cătră Cezara

Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți mulțămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu *crezi că m-ar face fericit [ferici], mă face să fiu în stare de-a-mi jărtfi [jertfi] viața pentru tine. Îți sărut mîna pentru voința ce ai de-a mă face fericit, deși te înșeli cînd crezi că amorul tău de femeie m-ar putea face. Amorul este o nenorocire și fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n-o știi aceasta este împrejurarea [e o-mprejurare] care te face adorabilă. Dac-ai avea pentr[u]-un moment ochii mei, ce altfel ți s-ar arăta această lume în care tu cauți și speri a găsi ce nu-i în ea — fericirea. Tu zici să te iubesc. Dacă te-ași putea iubi ca pe-o stea din cer ... da! Dar dacă suspin, dacă doresc ... n-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri ... ordinare;*

căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în mușinoiu pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor, aceleași sărutări grețoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag. Este așa, sau nu?

Privește-ți-i, acei tineri cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice, cu șoapte echivoace — vezi acele femei cari li răspund prin ochiri voluptoase și mișcîndu-și buzele, — vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrtește viața omenirei . . . Mîncare și reproducere, reproducere și mîncare! . . . Și eu să cad în rolul lor? . . . Să cerșesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îți vei descoperi sînul . . . sînul care mîni va fi un cadavru și care, după ființa să, este și astăzi? Să mă frizez ca să-ți plac, să-ți spun minciuni ca să petrec mintea la ușoară, să mă fac o păpușă pentru . . . cine o și mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău care stăpînește lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea-ntreagă. Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simțire pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară . . . Lasă-i să se mîngîie în simțirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit: eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun! . . . numai nu ca ei. Sîmburele vieței este egoismul și haina lui minciuna. Nu sînt nici egoist, nici mincinos. Adesea, cînd mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creții mantalei, aruncate peste umăr, [pe umeri], am încremenit și am devenit o statuă de bronz pe lîngă care trece o lume ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea . . . Lasă-mă[î]n mîndria și răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o, ci aș lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal și să mă amestec cu mulțimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apoll . . . fii steaua cea din cer, rece și luminoasă! ș-atunci ochii mei s-or uita etern [vecinic] la tine!

fă

1.

. . . .

Ieronim părăsise monăstirea după sfatul lui Euthanasius și trăia izolat într-o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori și cu schițe zugrăvite de el. În această sihăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într-o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

— Ei, ai de gînd să zici ba?

— Iată ce zic — răspunse, arătînd pe a [scrisoarea] sa.

— Fă ce vrei — dar astăzi vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e [i] gata.

Plecară și veniră — la Cezara acasă.

— Domnișoara Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.

Cezara? murmură Ieronim uimit și se uită lung, serios în fața rușinoasă și roșie a bietei fete. Ieronim se așeză în colțul unui divan și părea rău dispus . . . Francesco ieși, iar Cezara . . . s-aruncă la picioarele tînărului [,] cu mînile unite, tremurînd și aproape plîngînd.

— O! zise ea încet, ca și cînd s-ar fi temut de ceea ce zicea, și apucîndu-i o mînă o duse la buzele ei, poți suferi amorul meu? să-l suferi numai . . . căci nu pretind să mă iubești; dar să te lași iubit . . . ca un copil . . . Am auzit că ești urîtor de femei, singuratic și am desperat iubindu-te . . .

El îi cuprinse talia, o ridică încetinel de la pămînt, [și] o așeză lîngă el; apoi îi puse mîna după cap și se uită drept și lung în ochii ei . . . Îi era ciudat . . . nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.

— Drept vorbești? întrebă . [zîmbind].

Ea-și plecă fruntea-n jos. Vizuse zîmbetul lui și văzuse destul pentru a nu spera nimic. Ah! gîndi în sine — ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, în [într-] această mască de ceară a mea? Se înțelege . . . Alt bărbat [Altul] s-ar simți măgulit, el nici măgulit nu-i . . . Știe că i se cuvine amor, și mă-ntreabă numai precum un dascăl pe eleva lui, amicabil însă destul de rece: „Adevărat vorbești?"

O altă femeie, mai mîndră de frumuseța ei, ar fi ieșit vînătă de mînie și jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? Era tristă. Ar fi plîns . . . ar fi plîns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.

Și el, cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumoasă. Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut orice bărbat [altul] în locu-i.

— Nu că nu ești frumoasă, Cezara. Să vorbim încet . . . te voi numi tu, căci îmi[-]ești scumpă, deși nu te iubesc în feliul în care aș dori eu însumi. Ascultă. Eu n-am iubit niciodată și poate că nici nu sînt în stare. Dar *un* lucru crede. Nu iubesc pe nimeni dar, dacă aș iubi, sigur că tu ai trebui să fii amanta [a] mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor . . . dacă . . . ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine. Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește atîta cît mi-o face somnolentă. Nu am dorințe și tu m-ai învățat de a le avea . . . Îți pare ciudat asta . . . dar și mie. Pare-că te-aș săruta . . . dacă nu m-aș teme că mi-ai da sărutarea înapoi; parcă te-ași iubi . . . atunci cînd ai fi supărată pe mine. [dacă ai fi murit!]

— Nu pot fi . . . nu mă pot preface . . . în nimic, zise ea. E trist, adaose liniștită și cu glasul puțin mai adinc — căci de la amorul tău atîrnă fericirea vieței mele întregi . . . Acuma Castelmare are jocul liber . . . nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el, căci tu nu vrei să știi nimica de mine. Nu mai voi să fug de la tatăl-meu, căci trebuie să caut a-mi uita nenorocirea de se poate prin o altă nenorocire . . . Sînt femeie . . . am crezut că sînt frumoasă . . . n-o mai pot crede . . . am crezut că am dreptul de-a despreţui amorul unui om ce mă iubește . . . mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.

— Cezara, zise el încet și înduioșat, . . . mă lași tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții; nici mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde-n fundul capului ș-atunci devine, prin altele ce le-a fi găsind acolo, adîncă și înrădăcinată. Cezara . . . simțirile mele sînt tot astfel. Pot vedea un om căzînd mort pe uliță și momentul întîi nu-mi face nici o impresie . . . abia după ore reapare imaginea lui și încep a plînge . . . plîng mult și urma rămîne neștearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îți zic: ai milă de mine . . . căci, dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor. Tu nu mă-nțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia ... aceasta o ai întreagă. Iubește-mă de voiești, dacă — lasă să-ți spun acest dulce cuvînt — dacă ai îndurarea s-o voiești. Tu gîndești că eu nu te-aș putea iubi? Te înșeli ... Lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea ... și gîndesc cumcă tot aș putea nebuni iubindu-te.

El o sărută pe frunte și ieși ... Ea surîse. [Ea] Luă un joc de cărți și le meni, ca să vadă dac-a veni mîni, și zise lin înșirînd cărțile:

— Dac-a veni mîni, l-oi iubi; dacă n-a veni, atunci ... atunci asemenea l-oi iubi.

. . . .

Ieronim către Euthanasius

Dezmierd un chip de copilă în felul meu ... adică împlu un album cu diferitele espresii ale unui singur cap. E ciudat că ochii mei atît de clari, pot să zic de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată. *Mîzgălesc păreții. Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n-o iubesc ... Am văzut-o roșie, sfioasă, turburată ... Am* zugrăvit *în cartea mea această espresie. A-ngenunghiat lîngă mine ... m-a rugat să-i sufăr iubirea ... nu-ți pot descrie espresia de nevinovăție, candoare și amor din fața ei ... dar am schițat-o ... E de sărutat schița mea. Poate că e una din cele mai nimerite din cîte-am zugrăvit. Am pus-o lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație. Un profil îngeresc. I-am spus cuvinte bune. O rază de speranță în acea amabilă mîhnire a fetei. O adorabilă schiță. Dar simt că din ce în ce schițele se familiarizează cu inima N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.*

. . . .

O iubești, fătul meu, fără s-o știi. Cinis et umbra sumus.

Euthanasius

VI

Sînt oameni pe cari spirite de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură, oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, espres, consecuent. Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd clopoțelul, ar fi știut îndată cu ce față să-l primească; dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii severi, apăsați și de-o aspră regularitate răsunînd prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune: o natură comună, consecuentă și puternică.

Puindu-și odată-n minte de-a lua pe Cezara vrînd-nevrînd, lui [Castelmare] i-erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, întrucît îl servea inteligența, el cerca a descoperi dacă nu cumva șireata copilă [copila] ar avea vreun amor.

Deși Ieronim nu știa ce fel e simțirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea ca un copil de soră-sa mai mare și, drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui. El simțea în prezența ei un fel de duioșie în inimă, un fel de fior fără de înțeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor — căci, deși-i plăcea prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa. În asemenea resuveniri în cari el se juca cu imaginea-i prezența ei aievea îi era chiar supărătoare. Simțea parecă un ghimp în inimă cînd ea era față — nu mai avea acea libertate de vis care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit, fără amor și fără ură. — Dacă mi-ar da pace — gîndi el în sine — totuși ar fi cum ar fi. Atunci aș ținea-o de mîna ei mică [mînă] și ne-am uita în lună — în virgina lună — atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane ... Parecă părul ei e o spumă de aur, atît de moale-i ... și fața ei se poliește într-un mod ciudat. Dar nu-mi dă cît lumea pace ... mereu mă gîtuie ... mă sărută — și zice c-o iubesc. Ba pe dracul Altfel ... e chiar frumoasă — să spun dreptul. [...] Bărbia se rotunzește ca un măr galben ... gurița cîteodată parcă-i o cireașă ... și ochii. ah ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei ... îmi atinge genele și mă-nfioară pîn-în tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e ... o negură îmi întunecă ochii ... atunci aș omorî-o ... Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă ... să fiu drept ... ce știe ea că mă chinuie.

Și azi îmblă prin grădina palatului Bianchi. Asemenea unor aripi de vultur sălbatic cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros. Pleoapele pe jumătate lasate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos și demonic albastru și cu toate acestea dezgustați; buzele-ntredeschise arătau o energică durere și numai gîtul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieții. — Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei, cari se furișau prin întunecoasa verdeață a copacilor. El șezu pe o bancă, cu mînile unite și lăsate preste genunchi, cu fruntea plecată și părul risipit preste ea, gîndea lucruri de cari nu-și da sama și numai luna lunicînd pintre nouri împlea noaptea de vis. S-auzi un foșnet ușor care-l trezi ... Era ea. Cum se schimbase acum? Fața ei nu mai era trasă, ci se rotunzea vădit, sînii ei erau mai plini, numai roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndeță. Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință ... ci, limpeziți, nespus de adînci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor ... Și în acea față atît de palidă, plină dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură ... o roză a Ierichonului, a cărei frumusețe nu se trece. Ea s-apropie încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mrejelor de frunze. Ea-l văzu, dar nu-și iuți pasul. Î[i] ghicise ea caracterul? Poate. El stătea locului și se uita lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn.

El rezămîndu-și cotul [-se] pe spata bancei, își lăsă bărbia pe mînă(, mișcîndu-și încet degetele) și se uita uimit, cu ochi strălucitori, la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea șăzu [șezu] alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mîna — nimic. Luna o polia frumos și ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce și voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi își întinse el mai întîi mîna și apucă încet mînuța ei fină și rece. Ah! gîndi, și un ce nemaisimțit îi trecu prin inimă ... ah cum îmi place acum. Acum se lipi cu-ncetul de chipul ei mlădios și ușor și, aplecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin —

deși cu glasul plin de înfocare: Privește la lună, luna mieze-nopții — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și — rece ... Nu simți tu c-a încetat toată durerea vieței, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte ... Acum ești în capul meu înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată ... dulce ... Nu știi tu că eu te iubesc ... ?

Ea se-nfioră, dar tăcu.

— Și apoi privește asupra orașului întreg, pe acest amestec strălucit de palate și domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe rîu. Și cu toate acestea centrul acestui tablou ești tu! tu! tu! ... Nu s-aude nimic ... decît departe-n vro grădină privighitoarea [privighetoarea] și s-aude vuind încet o roată de apă. Și tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi ... Trandafirii înfloresc pe fața ta ... Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tînără ca luna plină, copilăroasă ca un canar, iubită ca o Dumnezeire? Privește — zise el și mai încet — strada aceea strîmtă și întunecoasă; numai într-un singur colț îi taie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare c-a nins ... Vino cu mine ..., vino cu mine acasă ... Voi da-ntr-o parte perdeaua din fereasta odăii mele și vom privi toată noaptea la cer[uri] ... Ah! te iubesc! ... țipă el apăsat ... te iubesc ... o văd prea bine că te iubesc!

El o strînse cu atîta putere încît se-ncleștase amîndoi într-o îmbrățoșare lungă și nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută pe spata bancei, își închise ochii și-și lăsă capul pe acea spată. Luna-l bătea drept în față, Cezara veni drept înainte-i, se-nclină asupră-i, se ținu cu amîndouă mînile de spata bancei și-l sărută cu ochii pe jumătate închiși de nenumărate ori. El nu simțea nimic ... asemenea unui copil amețit de somn pe care mama îl desmiardă.

S-auzi o foșnire în frunzele unui tufari. D-zeul meu! — [D-zeule!] gîndi ea speriată — dacă m-ar fi văzut cineva? — Poate Castelmare. Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pîndească.

Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beție ... apoi îl întrebă lin, ca și cînd n-ar fi vrut să-i întrerumpă decît încet gîndirile lui, somnul lui cel aievea. — Știi să mînuiești sabia?

— Da! zise el.

— Să-ți aduc o sabie — nu-i așa?

— Da ...

— Și mi-i da o sărutare pentru ea?

— Da.

Ea se urcă repede în palat și peste două minute veni c-o spadă pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazia de a-l strînge de mijloc.

— Dulcele meu sloi de ghiață — tu marmură! tu piatră tu!

— Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor.

— Nu nu! îngerul meu ... mergi acasă ... Să nu-ți se întîmple nimica pe drum ... gîndește la Cezara ta ... mărgăritariule Nu se putu opri de a-i lua capul între mîni și de-a-l mai [a-l] săruta o dată ... tare și cu zgomot.

— Acuma mergi, mergi! Te rog.

— De ce mă rogi?

— Pentru că te-aș ucide de-ai mai rămînea.

— Cum?

— Știu eu cum, zise ea, vicleană ca un copil.

Ea-l duse pîn-la un hățiș și-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățoșînd un trunchi, zise încet și c-un fel de ciudă: Ieronim! te mușc! Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei și, rupîndu-și cu furie pieptarul de catifea, încîlcindu-și părul atît de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înecați de lacrimi și cu buzele tremurătoare. Apoi se aruncă în pat și șoptea încet, foarte încet și înecată de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci și desmierdătoare pintre cari străbătea numai un nume pronunțat mai tare ... Ieronim.

Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El s-apropia de strada strîmtă, aerul lin al nopții îl trezise și, de o natură mult mai puțin sensuală decît porumbița lui [ea], el rămăsese numai cu convingerea teoretică cumcă o iubește. El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate precum se simte la pasul unui cal de rasă; cînd auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i al lui Castelmare. El se opri și se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul ... Castelmare sosi ... Tăcere. Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit și, la scăpărare, se recunoscură ambii rivali. În acelaș moment, fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucișa, apoi s-auzi un gemet ... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei; una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată ... cealaltă rămase mută.

VII

Ieronim se-ntinsese pe patu-i și dăduse-ntr-o parte perdeaua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în rîu, făcînd pare-că din suprafața lui un drum moale și luminos, cînd auzi bătînd încet în ușă. El se sculă și deschise. Era pictorul.

— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai în grabă [curînd] din oraș.

— De ce?

— Ai omorît pe Castelmare.

— Știu.

— Știi. Dar ceea ce nu știi poate e că el e nepotul și moștenitorul lui Podestà din acest oraș, că duelele sînt oprite și că poți ajunge la [-n] spînzurătoare.

— Ei și ?

— Ei și ? De unde-ai învățat acest limbagiu, Ieronim, adaose bătrînul molcom, copilul meu mi-ar părea rău de capul tău atît de frumos. Afară de-aceea mai ai o considerație ... Iat-o.

El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe. Acesta o deschise.

Cezara către Ieronim

Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Înăbușit de sînge, au zis oamenilor să-l aducă la noi. A povestit tot, cui îi datorește rana sa. Fugi ... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă noapte. Ce-i și mai trist : contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află și nu am nici o putere de-a rezista! ... Dar te iubesc. Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea. Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire ... pasărea mea! – Fugi, și poate că ... ah! unde-i o speranță de care să mă țin? ... nu vezi că nu știu ce să-ți zic ... Ți-aș zice : vino la mine, și nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedea o dată? Nu! Fugi Ieronim; poate că vro întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine, ... poate contele să moară ... îi doresc moartea ... te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atît încît să-ți zic să rămîi ... Adio ... drăguțul meu!

Cezara

Ieronim ș-aruncă mantia pe umeri și ei merseră pe țărmul rîului, unde Francesco îi dădu barca lui. El îmbrățoșă pe bătrînul amic, desprinse barca de țărm, se sui și pluti în josul rîului pînă ce, ajungînd pe luciul înalt al mării, el aruncă cîrmă și lopeți în apă, se culcă în barcă sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție, și astfel – un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor – adormi adînc.

A doua zi soarele era sus cînd își deschise ochii ... El văzu că barca lui se-nțepenise între niște stînci de piatră ... Soarele stăpînea cerul și împlea sînul mării cu lumină. La malul continental el văzu răsărind din stînci pădurene o monăstire veche prin ale cărei colonade de piatră sură, în cerdac, [cu stîlpi] îmblau cu pas regulat și încet călugărițe. O grădină unită cu murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării, care se mișca urcîndu-și apele pînă lîngă un boschet de chiparos și roze tăinuit în ponorîrea unei stînci, ca un azil de scăldătoare.

El se desculță și, sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă stîncosul său imperiu. El [,] dădu de un izvor de apă vie și dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri. Intră în peșteră ... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soarele-l arsese în somnu-i ... merse mereu înainte ... peștera se lungea din ce în ce și devenea tot mai întunecoasă. Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i scapără. Văzînd însă că ea nu piere, el s-apropie și văzu o bortă, cît ai băga mîna, care corespundea undeva ... se uită pe ea ... văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă. El cercă să mărească borta cu puterea mînilor, dar era un granit greu de înlăturat; numai un bolovan mare păru că se mișcă. El îl urni – bolovanul se întoarse ca-n țîțîni și lăsă o mică intrare pe care o putea trece tîrîndu-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre și pămînt și, cînd își întoarse privirea ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumusețea priveliștei.

Stînci urieșești și cenușii erau zidite de jur împrejur una peste alta pîn-în ceriuri și-n mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc c-un lac și-n mijlocul lacului o insulă pe care stăteau în șiruri lungi stupii unei prisăci mari.

— E insula lui Euthanasius, gîndi el uimit, și pășea încet, minunîndu-se la fiecare pas. Pînă și insectele erau îmblînzite în acest rai. Fluturii curioși, albastri, aurîți, roșii îi acoperiră părul lui lung și negru, încît capul lui parea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor, iarba îi ajungea pînă la piept, măzărichea punea lațuri înflorite picioarelor ... o căldură, un miros voluptos pătrundea raiul. El s-apropie de lac și, trecîndu-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinele înconjurară pe noul și tînărul împărat al raiului. S-apropie de peștera ce știa că trebuie să fie pe această insulă; o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta și uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă; dar bătrînul lipsea. Pe o meșcioară era o foaie scrisă.

Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat și fără cuprins, ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting. Și nu rămîne decît urciorul de lut în care au ars lumina unei vieți bogate. Mă voi așeza sub cascada unui pîrîu; liane și flori de apă să încunjure cu vegetația lor corpul meu și să-mi strățese părul și barba cu firele lor ... și-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieței, „soarele", viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve și să mă unească cu întregul naturei, dar să mă ferească de putrejune. Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.

Ieronim privi păreții sculptați cu scene de amor, văzu cărți vechi și scrieri multe pe polițele unui dulap răzimat de-un părete și, mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflată și bălînită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit. Astfel el, moștenitorul firesc al acestui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere; scrierile moșneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc și fericit și a căror rezonanță era atît de mare încît fiecare construcție trezea o lume de cugetări și analogii în capul tînărului. Într-adevăr se familiariză în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei și de stupi, îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile și ierburile insulei. Adesea, în nopțile calde, se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai c-o pînză de in – ș-atunci natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorință.

VIII

În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchisul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul păharelor și a comesenilor săi. Cînd ea-l văzu întins în pat, genele încă deschise peste ochii sticloși, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei ferești și privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-şi trăise decît sie şi care, spre a-şi împlini patime cari [ce] aveau să aibă acest sfîrşit, era s-o vîndă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.

Cînd Castelmare se prezintă, începu s-o mîngîie. ,,Contesă, zise el, părintele d-tale a murit şi ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat''.

— Ba şi fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de-a fi viitoriul meu bărbat — sau cel puţin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă. Vei bate iar la uşa mea după un an.

Castelmare ieşi nemulţămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. -- Francesco o sfătui de-a părăsi oraşul, unde era espusă urmăririlor crudului ei adorator, şi să se retragă la o monăstire de călugăriţe în apropiere de cîteva ore — unde ea se şi duse după înmormîntarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă ,sărmana copilă . . . despre Ieronim nu mai auzise nimica, numai cît că barca lui Francesco, în care el se pornise pe mare, se găsise sfărîmată la ţărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat, mort de mult.

În murii liniştiţi ai [zidurile liniştite ale] monastirei ea se regăsi pe sine însăşi. Chilia ce i se dedese [rînduise] era cu fereasta-nspre grădină şi mare; şi adesea, trăgînd zăvorul la uşă ca să nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate ce se perdeau în orizon, la prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbătăcită, care-şi înrădăcinase hăţişurile şi arborii pînă lîngă ţărm – sau alte dăţi, pierzîndu-se pintre [prin] aleele umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare, sau se ascundea într-un boschet aproape de ţărm, în care şedea ore întregi, adîncită în dorul ei fără de speranţă.

În zile calde ea se dezbrăca şi, lăsîndu-şi hainele-n boschet, se coborea la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tînăra delicateţă, dulcea moliciune a [moliciunea] copilăriei era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeiei. Prin transparenţa generală a unei pieliţi netede se vedeau parcă vinele viorii şi cînd piciorul ei atinge marea, cînd simte apele muindu-i corpul, surîsul său devine iar nervos şi sălbatec, cu toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrîn ea se simte reîntinerind, ea surîde cu gura încleştată de energie, ea şi se lasă îmbrăţoşărei zgomotoase ale oceanului, tăind din cînd în cînd cu braţele albe undele albastre ,înotînd cînd pe-o coastă, cînd pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.

Începuse a însera şi ea iar se lăsă amorului ei cu marea, iar surîdea în faţa valurilor cu acea intensivă şi dulce voluptate. Îşi golise gîtul ei de ninsoare, îşi despletise părul pe umerii rotunzi şi pe sînii crescuţi în sete de amor pînă rămase goală şi frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieţei ,acea peliţă caldă. dulce, netedă care lasa urme dac-o atingeai. S-aruncă în mare şi începu să-noate, puindu-şi drept ţel de ajuns nişte stînci ce le vedea un sfert de ceas departe de ţărm.

Undele liniştite o duceau şi în curînd ajunse la stîncile din mare. Ea merse-ncetinel de-a lungul lor, răzămîndu-şi mînile de păreţii de piatră, ajunse la o peşteră din care curgea sfîşiat şi strălucind un izvor, intră mergînd de-a lungul părîului şi deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei . . .

D-zeule! ce rai! gîndi ea — voi sta aici puţin. Ea merse-nainte prin iarbă, care, caldă şi mirositoare, îi gîdila corpul, s-aruncă în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă, fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi şi albine . . . Era nebună, ca un copil rătăcit [rătăcind] într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzînd că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise, dar care fu spaima ei cînd nu văzu nici o ieşire.

Ce să facă? Cu gîndul că s-a rătăcit, îşi mai primblă ochii de jur împrejur . . . nicăiri o ieşire . . .

Ah! gîndi — şi ce-ar fi de aş petrece o noapte în acest rai fărmăcat? Cine mă vede şi cine mă ştie?

. . . .

Să [Se] făcuse noaptea. Stelele mari şi albe tremurau pe cer şi argintul lunei trecea sfîşiind valurile transparente de nouri ce se-ncreţeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori; dealurile străluceau sub o pînză de neguri, apa molcomă a lacului ce-nconjura dumbrava era poleită şi, tremurînd, îşi arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre ţărmii adormiţi. Şi-n mijlocul acestei feerii a nopţii lăsate asupra unui rai înconjurat de mare, trecea Cezara ca o-nchipuire de zapadă, cu părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcîie . . . Ea mergea încet . . . Toate visele, toată încîntarea unei aromate nopţi de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin . . . ar fi plîns! Îşi aducea aminte de amantul ei şi-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lîngă lac şi văzu cărare de prund pe sub apă. Începu să treacă şi apa fugea rotind împrejurul glesnelor ei . . . Ea se uită l-acea dumbravă încîntată . . . o dorinţă de fericire îi cuprinse sînul . . . era atît de însetată de amor ca copilul cel tînăr şi fraged, buzele ei erau uscate de dorinţa unei sărutări, cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate vestezite de arşiţă. Cînd ajunse în dumbravă, umbra mirositoare a arborilor nalţi arunca un reflect albastru asupra pieliţei ei, încît părea o statuă de marmură în lumina viorie . . . Deodată ea văzu prin arbori o figură de om . . . gîndea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze . . . şi acel chip luă din ce în ce conture mai clare . . . era *el*.

— Ah! gîndi ea zîmbind — ce nebună sînt . . . pretutindenea el, în frumuseţa nopţii, în tăcerea dumbravelor [, în frumuseţa nopţii] . . . El s-apropie . . . El credea asemenea că are-o-nchipuire aievea înaintea lui . . . O privi lung, se priviră lung.

Cînd îi luă mîna . . . ea ţipă [încet].

Cezara, strigă el, cuprinzînd-o-n braţele lui . . . Cezara! eşti o închipuire, un vis, o umbră a nopţii zugrăvită cu zapada luminei de lună? Sau eşti tu? tu?

Ea plîngea . . . nu putea răspunde. Se credea nebună, credea că-i vis, ş-ar fi vrut numai ca vecinic să ţie acel vis.

— Tu eşti? *Chiar tu?* întrebă ea cu glasul înecat, căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide şi doritore de viaţă . . . Ea nu se mai sătura privindu-l . . . şi uitase starea în care era.

. . . .

GENIU PUSTIU

I

TASSO-N SCOŢIA[1]

2255

21r Dumas zice că romanul a esistat totdeauna. Se poate. El[2] e metafora vieţei. Priviţi reversul aurit a unei monede calpe, ascultaţi cîntecul absurd a unei zile care n-a avut pretenţiunea de-a face mai mult zgomot în lume decît celelalte în genere, estrageţi din aste poezia ce poate esista în ele şi iată romanul.

Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri[3]), am dat peste un volum mai nou : Novele cu şase gravuri. Deschid[4] şi dau de istoria unui rege al Scoţiei care era să devină prada morţii din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închipuiţi-vă însă că pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoţiei ? Pe Tasso ! Lesne de esplicat : Economia. Am scos întradins portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trăsură cu trăsură. Ce coincidenţe bizare pe faţa pămîntului, îmi zisei zîmbind prin visarea mea. Putea-s-ar oare întîmpla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam ? . . .

21v Uitasem[5] însă[6] că tot ce nu e posibil obiectiv e cu putinţă în mintea noastră şi că, în urmă, toate cîte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sînt decît creaţiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivităţi, iar nu lucruri reale. Viaţa-i vis.

21r Era o noapte tristă. Ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate ale Bucureştilor, ce se trăgeau strîmte şi noroioase pin noianul de case mici şi rău zidite din cari constă partea cea mai mare a aşa-numitei[7] capitale a României. Tropăiai[8] pin bălţile de noroi ce te împroşcau cu apa lor cea hleioasă îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas înainte. De prin cîrciumi şi prăvălii pătrundea prin ferestrele mari şi nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din cînd în cînd treceai pe lîngă vro fereastră cu perdelele roşii, unde în semiîntuneric se zărea cîte o femeie . . . Pe ici, pe colea vedeam pe cîte-un romanţios ce trecea fluierînd sau cîte-un om beat, care-ndată ce[9] chiuia răguşit lîngă ferestrele prostituţiunei, femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-şi arăta faţa sa unsă din gros şi

---

Nu se face menţiune cînd intervenţia în text este cu cerneală decît atunci cînd poate fi vorba de o intervenţie mai tîrzie ; N notează intervenţiile cu creion negru şi R pe cele cu creion roşu 1. *titlul capitolului pare adăugat mai tîrziu, în dreapta numărului de capitol, cu o cerneală ceva mai neagră decît a textului de bază şi care mai apare în manuscris (de pildă la* **38r**) 2. Se poate. El *scris cu N deasupra lui* Romanul *pus între paranteze cu N* 3. *urmează* mucezite *şters cu R* 4. *de aici, o dîră uşoară, în bucle largi, trasată cu R pare să anuleze acest alineat sau să sugereze refacerea lui ulterioară, refacere care, pentru sfîrşitul alineatului, a fost chiar efectuată, fără să putem şti dacă înainte sau după bararea alineatului cu R (v. nota următoare)* 5. *de aici pînă la sfîrşitul alineatului textul figurează pe* **21 v**, *în fruntea paginii, fără vreun semn de trimitere şi substituire, scris cu peniţă mai subţire şi cerneală mai neagră, probabil mult mai tîrziu, cum se vede şi din concepţia pasajului, comparată cu cea a versiunii iniţiale :* Am spus o neghiobie negreşit, căci totul e cu putinţă pe pămînt şi, drept dovadă, vă voi nara o istorie ciudată, în care am jucat şi eu un rol, deşi foarte secundar ; *am acceptat varianta de pe* **21 v** *(în ciuda absenţei unui semn material de trimitere şi substituire) atît pentru că textul este stabilit pe versiunile cele mai recente ale fiecărui segment (cu excepţia unor eliminări sugerate dar neefectuate şi care ar dăuna coerenţei textului), cît şi pentru că cea mai veche, din textul de bază, crează o dificultate de cronologie a evenimentelor narate (vezi PL 1964, p. 365)* 6. *supraintercalat* 7. *supraintercalat cu N ; am modificat în consecinţă* capitalei *în* capitale 8. -i *scris cu R peste* -m 9. *după un alt* ce * *şters*

sînul său veșted și gol — poate[1] ultimul mijloc de-a sufoca dorinți murdare în piepturi stîrpite și pustiite de corupțiune și beție. Bețivul intra, semiîntunericul devenea întuneric și amurgul gîndirilor se prefăcea într-o miază-noapte de plumb cînd gîndeam
21v că și acela se numește om, și aceea femeie[2]. || Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumei e așa, și dintr-al patrulea — Dumnezeul[e], ce puține-s caracterele[3] acelea care merită a se numi omenești. ||

21r Prin ușa unei cîrciumi deschise auzii țîrlîiturile unor coarde false, pe cari le schin-
22r giuia sub arcușul său cel aspru || și cu degetele-i uscate un biet copil de țigan, și-n preajma lui sărea de rumpea pămîntul o muiere-n doi peri și un țigan rupt[4] și lung, cu picioarele goale băgate în niște papuci largi și umpluți cu paie. O veselie grotescă, urîtă se desemna pe fețele amîndorora.

Alături era o cafenea. Ploaia și frigul ce mă pătrunsese mă siliră să intru-n ea. Mirosul tutunului, eternul trictrac a jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simțurilor mele amețite de ploaie și de frig. Orologiul[5], fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori în[6] limba sa metalică, spre-a da lumei, ce[7] nu-l asculta, sama că se scursese și a 12 oră a miezului nopții[8]. P-ici, pe colea pe lîngă mese se zăreau cîte-o grupă de jucători de cărți cu părul în dezordine, ținînd cărțile într-o mînă ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuți, cu ochii fixi, mișcîndu-și și mușcîndu-și buzele făr-a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua sau berea ce li sta dinainte . . . semn de triumf !

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde vorba Ilma[9]. Cugetam că e din vița lui Arpad și că și-o fi scoțînd din rezervoriul memoriei sale vrun dulce[10] nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tînăr, suspinător poate, ci am început a răsfoi, prin ziare streine, unele reviste literarii artistice etc. (Ale noastre neci nu au, neci nu vor a revedea ceva în privința asta.)

Junele meu se apropie de mine.

— După d-ta, mă rog, șopti el înclinîndu-se.

Accent curat românesc — nu e ungur[11].

— Poftim, zisei, întinzîndu-i ziarul și surprins de interesul ce-mi insuflă îndată ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunoșteam fără a-l cunoaște, una din acele figuri ce ți se pare că ai[12] mai văzut-o vrodată-n viață, fără s-o fi văzut neciodată, fenomen ce se poate esplica numai prin presupunerea unei afinități sufletești. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos, d-o frumusețe demonică. Asupra feței sale palide, musculoase, espresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filozof[13]. Iar asupra frunței se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri compacți și bine făcuți. Ochii săi mari, caprii, ardeau ca un foc negru sub niște mari[14] sprîncene stufoase și îmbinate, iar buzele strîns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un Satan, nu cum și-l închipuiesc pictorii : zbîrcit, hidos[15], urîcios, ci un Satan frumos, de-o frumusețe strălucită,
23r un Satan || mîndru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, și iadul îndărătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în[16] ceri, a sorbit din lumina cea mai sîntă, și-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, și-a muiat[17] sufletul în visurile cele

---

1. *supraintercalat cu N* 2. *după* femeie *se află, scris cu N, semnul* ≠ *al cărui corespondent pe verso omandă intercalarea (scrisă cu cerneală neagră ca și textul anterior de pe* 21 v, *semnalat la nota 5, p. 177), mai recentă decît textul de bază dar mai veche decît N* 3. *supraintercalat* 4. *se poate citi și* supt 5. *după* Orologiul bătea 12. P-ici, pe colea lîngă mese *șters* 6. *provine dintr-un* din *cu* d *șters* 7. *după* sama *șters* 8. *inițial :* că se scursese 12 ore ale miezului nopții, *modificat prin supraintercalarea lui* și a *și corecturile* ore > oră, ale> a ; 9. *inițial :* numele Ilma ; *amîndouă cuvintele au fost tăiate cu N, dar numai deasupra lui* numele *s-a scris* vorba, *ceea ce ne obligă să păstrăm, pentru sens, și* Ilma, *după cum am păstrat și ce urmează, de la* cugetam *la* Iokay, *deși este barat cu R ; am considerat, și nu numai aici, că eliminarea textelor barate cu R duce la deracordări cu contextul* 10. *supraintercalat* 11. *după* maghiar *pus în paranteze cu N* 12. *după un* 1 *șters* 13. *aici sfîrșește o bară oblică trasă peste text cu cerneală mai neagră care începe mai jos, după* închipuiesc ; 14. *după* sprîn-[cene] *șters* 15. *subliniat cu N* 16. *după un digraf șters indescifrabil* 17. *după o literă ștearsă, indescifrabilă*

mai dragi[1], pentru ca în urmă, căzut pe pămînt, să nu-i rămînă decît decepțiunea și tristețea. gravată în jurul buzelor, că nu mai e în ceri. Repedea îmflare a nărilor și vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subțire, fină, și mîna[2] sa albă cu degete lungi și aristocrate sămăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată espresiunea în sine era d-o putere generoasă[3], deși infernală[4].

Luă un ziari românesc. La pagina anunțurilor citi cu o semivoce sarcastică : Opera italiană . . . Ughenoții.

— Ai vrea să fie română ? zisei indiferent.

— Se-nțelege. N-am putea avea o muzică . . . mai dulce și mai frumoasă ca cea italiană ? [5]

Nu ești venit de mult.

— Nu.

— Înțeleg, zisei.

— De ce ?

— Oamenii noștri, zic eu, sînt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba și mai mult : au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta ; căci altfel n-am putea trece în ochii Europei de națiune civilizată.

— Și . . . oare sînteți aceea de ce vreți să treceți ? [6]

— Hm . . . nu ești de aici . . . cum se vede[7].

— Nu[8].

— A . . . altceva . . .[9]. Ei bine, s-o știi de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, ministri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atîta hîrtie mîzgălită fără neci un folos, de-aceea atîtea țipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atîtea schimbări de ministeriu, de-aceea atîtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot esistența lui Dumnezeu, decît suflete înamorate în limba și datinele străbunilor lor, decît inimi care să iubească caracteristica cea espresivă a poporului nostru[10], minți ocupate cu cestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni. Divorțul . . . adulteriul îmblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vie, pe stradele noastre : zîmbind || femeilor le stîrpește, 24r zîmbind bărbaților îi usucă și cu toate astea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului spre realizarea acelor ideale spre care țintește omenirea toată[11], și familiei . . . Femeia poporului nostru nu lucrează . . . *are*[12] *cu ce trăi* ; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra — toate fabricele din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cît despre inteligența noastră — o generațiune de amploiați . . . de semidocți . . . oameni cari calculează cam peste cîți ani or veni ei la putere . . . inteligență falsă, care cunoaște mai bine istoria Franței decît pe-aceea a României, fii unor oameni veniți din toate înghiurile pămîntului, căci adevărații copii de român încă n-au ajuns să învețe carte . . . oameni în fine cari au făptură și caracter de la tații greci, bulgari[13] și numai numele de la mumă — de la dizgrațiata Românie. Și încă dacă și-ar [fi] cîștigat prin ceva dreptul de-a se numi români ; dar nu. Ei își urăsc țara[14] lor mai rău și mai cumplit decît streinii. O[15] privesc ca un exil, ca o supărătoare[16] condițiune a esistenței lor . . . ei sînt . . . cum

---

1. *deasupra lui* frumoase *rămas neșters* 2. *după* deget[ele] *șters* 3. *scris cu cerneală mai neagră deasupra lui* grozavă *șters cu aceeași cerneală ;* 4. *urmează* era culmea,. idealul răului *șters* 5. *propoziție scrisă cu N pentru a înlocui* Nu avem voci, nu avem talente, nu avem o muzică populară neesploatată încă pînă astăzi ? *șters cu N* 6. *semnul de întrebare adăugat ulterior cu N* 7. *replică scrisă cu N pentru a înlocui versiunea inițială :* Zîmbii a rîde și-mi mușcai buzele. — Ești transilvănean ? zic *pusă între paranteze cu N* 8. *scris cu N după* Da, român din Transilvania *șters cu N* 9. A . . . altceva . . . *supraintercalat cu N* 10. care . . . nostru *scris cu N peste* închinătoare de Dzeul românilor sau *pus între paranteze cu N* 11. lucrului . . . toată *scris cu N deasupra lui* lucrului și familiei *fără ca* lucrului *din textul de bază să fie șters* 12. *după* căci *șters și înlocuit prin puncte de suspensie cu N* 13. *după* sau *șters și înlocuit prin virgulă cu N* 14. dar nu. Ei își urăsc țara *provine din* dar nu, căci ei își urăsc țara *prin tăierea virgulei și a lui* căci, *majuscularea lui* ei *și supraintercalarea lui* își, *toate cu N* 15. *de aici pînă la* cu toții ! *textul este intercalat cu N și anume scris între rînduri pînă la* cum o spun *și de la* înșii *continuat pe verso, dar fără reluarea semnului ≠ scris pe recto cu N* 16. *după* condiți[une] *(sau* condiți[e]?*) șters*

24v o spun || înșii, români de naștere, francezi în [1] inimă — și dacă Franța le-ar procura semidocților noștri avantagele pe cari li l[e] dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult ... cu toții ! ||

24r Pre legea mea, urmai, ștergîndu-mi sudoarea [2], arată-mi un om care să scrie romanul Mizeriilor acestei generațiuni [3], și acel om va cădea ca o bombă [4] în mijlocul pustiitei noastre inteligențe, va fi un semizeu pentru mine, un mîntuitor, poate, pentru țara lui [5].

— Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național — spiritul propriu și caracteristic al poporului din adîncurile în care doarme, făceți o uriașă reacțiune [6] morală, o revoluțiune de idei [7],(în care ideea *românesc* să fie mai mare decît uman, genial, frumos, în fine, fiți români și iar români,) zise el încet și răgușit.
(români

— Cine s-o facă asta ? Nu sînt toți astfel [8] ? Nu sînt toți numai receptivi — francezi, italieni, spanioli, tot — numai români nu?

— O [9] ! nu trebuie oameni mulți pentru asta ... Spiritul public este [10] fapta puținor oameni. O [11] singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu e în stare să forme din oceanul cugetărilor omenești o singură volbură gigantică, care să se-nalțe din fundul abisului mărei pînă sus în nourii gînditori din ceriul luceafărului ce se numește geniu .. Arătați-le iasma viitorului și se vor speria de el ... Arătați-le unde-ar ajunge de-ar urma tot astfel și se vor întoarce ... Dar în fine — adaose el c-un surîs sceptic — de ce să cercăm noi a rădica generațiunea cu umărul? Tot ce se-ntîmplă pe lume rezultă. De-o fi ca [12] ei să se stingă, se vor stinge și cu noi și fără de noi — de nu, nu.

Cosmopolit? adaose el încet, hm ! [13] cosmpolit sînt și eu ; aș vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atîtea
25r colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile|| nu sînt decît nuanțele prismatice ale Omenirei, și deosebirea dintre ele e atît de naturală, atît de esplicabilă cum putem esplica din împrejurări asemenea * [14] diferența dintre individ și individ [15]. Făceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neesistenței, căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate [16] națiunile își sînt egale în abrutizare [17], în [18] îndobitocire, în [19] fanatism, în [20] vulgaritate ; ci cînd Lumina abia [21] se reflectă în ele, ea formează colori prismatice [22]. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei națiuni ca un ocean. Cînd vîntul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu nourii suri domnește asupra mărei și a valurilor ei — ea doarme monotonă și întunecată în fundul ei care murmură fără înțeles ; pe cînd dacă, în senina și albastra împărăție a cerului înflorește Lumina ca o floare de foc, fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer coloarea sa, seninul geniului său, și le reflectă în visul său cel adînc și luciu. Cînd națiunea e-n întunerec, ea doarme-n adîncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, iar cînd Libertatea, civilizațiunea plutesc asupră-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adîncimilor poporului, astfel încît în sînul mărei întregi se face o zi senină, se răsfrînge în adîncul ei cerul. Poeții, filozofii unei națiuni [23] presupun în cîntec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective. Dar sînt nouri cari, întunecînd ceriul, întunecă pămîntul. O, nourii — regi ai pămîntului vor mîna totdeuna tunetele lor — rezbele asupra popoarălor [24] de valuri ; cu toate că acei

---

1. *după* de *șters* 2. *urmează* de pe frunte *șters* 3. *provine din* generațiunei *prin supraintercalarea lui* acestei *și corectarea lui* — ei *în* -i, *cu N* 4. *urmează* de foc *șters cu N* 5. țara lui *scris cu N deasupra lui* națiunea sa *șters cu N* 6. *scris cu N deasupra lui* revoluțiune *șters cu N* 7. *după* idei *pînă la sfîrșitul replicii textul este pus între paranteze cu N, ca propus pentru eliminare sau remaniere* 8. *după* astfel *se află semnul* ≠, *iar tot ce urmează pînă la sfîrșitul replicii e adăugat mărunt cu N, pe cinci rînduri înghesuite în spațiul mic pînă la marginea paginii* 9. *supraintercalat* 10. *după* opiniunea publică *șters cu N* 11. *de aici pînă la* ce se numește geniu ... *textul este pus între paranteze cu N* 12. *deasupra lui* românii *șters* 13. *supraintercalat cu N* 14. mai adecvat conținutului decît anume 15. *scris cu N deasupra lui* om și om *șters cu N* 16. *după* nu esistă *șters* 17. *după* brutalitate *șters* 18. *după* egale *șters cu N* 19. *scris cu N peste* și 20. *după* egale *șters cu N ; de la nivelul acestui rînd întreaga pagină* **25r** *este barată oblic cu N, ca și pagina următoare, pînă la* ce tiraniză asupra altora ! 21. *supraintercalat cu N* 22. *urmează* vii, elegante *șters cu N* 23. *urmează* luminate *pus între paranteze cu cerneală mai neagră și penița mai subțire decît a textului de bază* 24. *după* valurilor *șters*

nori nu sînt alta decît însuși respirarea ghețoasă și întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră și acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit, și pînă ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, pînă ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adînc al mărei c-o noapte rece și tăcută, pînă atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai nalți și mai veninoși nori sînt monarhii.

Cei după ei, asemenea de veninoși, sînt diplomații.

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoară întregi sînt rezbelele.

Sfărîmați monarhii ! Nimiciți servii lor cei mai linși, diplomații ; desființați rezbelul și nu chemați certele popoarălor decît înaintea Tribunalului popoarălor și atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pămîn||tul cu razele sale de pace și de *26r* bine.

Judecata acestui june — cam bizară — mă interesă mult și sorbeam, ca să zic așa, vorbele șoptite de buzele sale subțiri și palide [1]. Fața sa devenea din ce în ce mai profundă și mai espresivă și luă un aspect fantastic. Mă lăsam tîrît de rîul lin al cugetărilor sale într-o nemargine de vise.

— Nu [2] crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu-și are adepții săi fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunariul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografat în nordul Germaniei. Ieșit dintr-o litografie secretă de sub mîna unor juni apostoli ai Libertăței adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil și celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarăle la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pămîntului, la esilarea din regula lumei a maiestăților meschine, a diplomaților gîzi a opiniunei zilei, a rezbelului, în care se varsă atîta sînge din inima cea sîntă a popoarălor.

Vis frumos care-a început a fi al lumei întregi, vis care, devenit convincțiune, nu va desființa pe-o cale pacifică și nepătată de sînge numai capetele cu coroane tiranice, ci și popoarăle ce tiraniză asupra altora !

Bătu o oră. Atunci el se sculă repede, își băgă ziarul litografiat în buzunari și-mi întinse dreapta, pe cînd cu stînga-și puse pălăria-n cap.

— Mă numesc Toma Nour . . . D-ta ?

Îi spusei numele meu. După aceea ieși, lăsînd să-mi vîjie prin cap ideea de a-l [face] eroul unei nuvele.

Întorcîndu-mă acasă, tocmai cînd aprind chibritul ca să dau foc la lampă, văd într-o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stinse și rămăsei în întuneric.

— Uite, zisei, oare nu voi găsi în acest om un Tasso, să-l studiu mai de-aproape ? Întunericul din jurul meu era metafora acelui nume : Toma Nour.

II

După ce-mi propusesem să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vro novelă a mea, a[m] căutat negreșit să fac [3] cu el o cunoștință mai de aproape. ||

L-am văzut în urmă de mai multe ori și, fiindcă o atracțiune instinctivă mă fer- *27r* meca înspre el, de aceea i-am propus să mă viziteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decît ca să mă certe, care nu se purta [4] decît în [haine] negre, care rîdea zile întregi cu un rîs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plîngă acasă, care ura oamenii și era răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi ce nu-i plăcea lui.

El nu-mi făcuse încă neciodată invitarea ca să-l vizitez. În fine, într-o zi îmi făcu această nespusă onoare. M-am dus la el. Locuia într-o cameră naltă, spațioasă și goală. În colțurile tavanului paia[n]jenii își esersau pacifica și tăcuta lor industrie, într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vro cîteva sute de cărți, visînd fiecare din ele ceea ce coprindea, în alt colț al casei un pat de lemn c-o saltea de paie,

---

1. *după* vinete *șters* 2. *după* în fine, el *șters* 3. să fac *supraintercalat* 4. se purta *deasupra lui* îmbla îmbrăcat *șters*

c-o plapumă roșie și-nainte[a] patului o masă murdară [1], cu suprafața ilustrată de litere mari latine și gotice ieșite de sub bricegelul vreunui ștrengar de copil. Pe masă, hîrtii, versuri, ziare rupte și întregi, broșuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra [2] fără înțeles și fără scop.

Dar asupra cărților culcate-n [3] colț era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece [ani], cu păr negru și lung, cu buzele [4] supțiri și roze [5], cu fața albă ca marmura și cu niște ochi albastri mari, sub mari srpîncene și lungi gene negre. Ochii cei albastri ai copilului erau așa [6] de străluciți, de-un colorit atît de senin, încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă [7] de artă. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat [8] bărbătește, însă mînele cele fine, dulci [9], mici, albe, trăsurile feței [10] de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adîncime nespusă, fruntea arcată și *mai* [11] mică, părul undoind cam prea lung a te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.||

28r — Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roșie.

— A, femeie! [12] ... rîse el. Tot femei visați [13]. Ți-o jur pe omenia [14] mea că a fost [15] bărbat ca tine și ca mine.

— Cu toate astea acești ochi ...

— Acești ochi? ... O! dacă-ai fi văzut tu acești ochi vrodată-n [16] viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiece stea vînătă a dimineței [17], în fiece undă albastră a mărei, în fine, [în fie]ce geană azurie [18] ivită pin nori. Cît era de frumos acest copil și ce tînăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; și dacă mîna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ți se par încă frumoși, poți să-ți închipuiești ce frumoși trebuia să fie ei. Frumoși a-nmărmurit în sufletul meu [19] întunecos, rece, nebun, precum ar rămînea pin [20] nouri pe bolta cea brună a nopții două ... numai două stele vinete [21]. Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii foiletonistul vreunui ziari ... După ce voi muri îți voi testa într-o broșurică romanul vieței mele și vei face din lungii, din obosiții mei ani, triști, monotoni și [22] plînși, o oră de lectură pentru vrun cutreierător de cafenele, pentru vrun tînăr romanțios sau pentru vro [23] fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învață din romane cum să-și facă epistolele de amor [24].

— O! ... voi cari pozați ca eroii leșinînzi a romancierilor francezi, voi cari iubiți ca sentimentalii germani, răspunsei eu, voi cari mîncați cu toate astea ca englezii materialiști, voi trăiți mult, și te-ncredințez eu, iubitule, că tu, cu toată afectațiunea ta, cu toată fața ta de-un eroism palid, ai să trăiești mai mult decît mine. Pe ce ne [25] prindem?

— Pe ce ți-am spus, replică Toma, pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De-oi muri eu înainte, ți-o las pe-a mea, de-i muri tu, moștenesc eu pe-a ta, și-atîta-i tot.||

29r Într-o noapte [26] venisem [27] la Toma. Luna strălucea afară și în casă nu era luminare. Toma sta visînd pe patul lui și fumînd în lungi sorbituri din un ciubuc lung, și focul din lulea ardea pin întunericul odaiei ca un ochi de foc roșu ce-ar sclipi pin noapte. Eu stam lîngă fereastra deschisă și priveam visînd în fața cea palidă a lunei. În fața locuinței lui Toma era un mîndru palat a unuia din ... așa[-zișii] aris-

---

1. *deasupra lui* neagră *șters* 2. *urmează* genial *pus între paranteze și șters cu N* 3. *deasupra lui* din *șters;* -n *pare adăugat după această corectură* 4. *după* ochii *șters* 5. *după* palide *șters* 6. *supraintercalat cu N* 7. *după* o sublimă *șters cu N* 8. *după* de bărbat *șters* 9. *supraintercalat* 10. *supraintercalat* 11. *subliniat cu N, spre deosebire de* mai *din* mai femeiască *de mai sus, lăsat nesubliniat în ciuda obiceiului lui Eminescu de a sublinia pe* mai *folosit cu acest sens* 12. A, femeie *scris cu N deasupra lui* Nebun[...] *șters cu N* 13. *urmează* bată-vă Dumnezeu, nătîngilor *șters cu N* 14. *scris cu N deasupra lui* onoarea *șters cu N* 15. a fost *după* ești *șters* 16. *deasupra lui* s-a[r], *apoi* ți s-ar *succesiv șterse* 17. stea vînătă a dimineței *supraintercalat* 18. *deasupra lui* albastră *șters* 19. *supraintercalat cu N* 20. *după* în urmă de tot *șters* 21. *urmează* iubite *șters* 22. *un semn cu N sub* și *pare să manifeste o intenție de eliminare, compatibilă cu triada adjectivală atît de frecventă în stilul lui Eminescu* 23. *după* f[ete] *șters* 24. *deasupra lui* trebuie să iubească *rămas neșters s-a scris cu N* să-și facă declarațiu[nile] *șters* epistolele de amor; *versiunea inițială:* care nu mai poate iubi și care învață din romane cum trebuie să iubească *este ea însăși adăugată după scrierea rîndului următor* 25. *după un* f *șters, urmă a intenției inițiale de a scrie, probabil,* facem prinsoare 26. *după* sară *șters* 27. *după un trigraf șters, ilizibil*

tocrați ai noștri[1]... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopții, tremurînd notele dulci a unui piano și un tînăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, profumată, fantastică. Îmi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se păru atunci că sînt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, dasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei vergine murinde. E miazănoapte ... Pustiul tace ... aerul e mort și numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru ca să vadă pe-un nor de argint în naltul ceriului un înger alb, îngenuncheat, cu mînile unite, care cîntă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare : rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii și văzui prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorînd[2] cu degetele ei subțiri[3], lungi, albe, clapele unui piano sonor și acompaniind țipetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glas[ul] ei dulce, moale[4] și încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare espirase[5] asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încît, recăzut iar în pustiul cel lung[6], palatul cel alb[7] se confunda cu nourul de argint, iar juna fată albă cu îngerul în genunchi. Apoi, strîngînd [ochii] silit și tare, am învăscut visul meu în întuneric, n-am mai văzut nimica, ci auzeam dispărînd ca o suvenire întunecată[8]: rugăciunea unei vergine.

Muzica încetase de mult și, cu totul în prada impresiunei ei, țineam încă ochii[9] strîns închiși. Cînd mă deșteptai din reveria mea, fereastra susă a[10] palatului era închisă, în salon întuneric, și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blond și văratec, iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Toma, izbeau fața sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai[11] palidă decît altă dată și mi se părea că două raze ale lunei aureau două mici lăcrimioare[12] pătrunse din ochii lui închiși.

— Plîngi ? zisei încet și mișcat și eu, căci sufletul meu era plin de lacrimi.

— Iubit de-un asemenea înger, fără să-l poți iubi, șopti el încet, cu o voce seacă și amară[13]. ||

— Ce ai ? zic eu[14]. 30r

— Ce am ? răspunse Toma. O ! dacă-ai cunoaște tu cît de puțin sufletul meu acesta, te-ai înfiora — nu știi, nu-ți poți imagina cît e de pustiu, cît e de deșert în el, e întocmai ca gîndirea idioată și stearpă a unui om a cărui urechi sînt surde ca lutul, a[15] cărui gură e mută ca pămîntul, a cărui ochi sînt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic, și cînd mai pot stoarce o lacrimă din ochii mei mă simt ferice. Ai văzut acel înger închinîndu-se Dumnezeului său — ei bine, acel înger iubește c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Și eu ... eu n-o pot iubi. Stele-n ceri, amoruri pe pămînt, numai în noaptea mea neci o stea, numai în sufletul meu ... neci un amor. Cîteodată numai aud bătăile pustiitului meu suflet, cîteodată suflarea[16] mi se curmă-n[17] piept, ca vîntul ce se curmă prin ruinele zdrobite de munții anilor ... cîteodată mai simt și eu ! ... O, atunci îmi place să trec[18] prin lume cu ochii închiși și să trăiesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbește pin somn, zîmbind, cu Maica Domnului, mă transport în ceri, pun aripi umerilor mei și părăsesc pămîntul, pentru ca să mă dau cu totul acelor umbre divine-visuri care mă poartă din lume-n lume și mă izbesc din gîndire în gîndire. Mor pentru pămînt, ca să trăiesc în ceri.

O ! de-aș putea iubi.

Înțelegi tu ce va să zică de-a nu *putea*[19] iubi ? A trece pin lume singur, mărginit în pași, în ochi, să te zvîrcolești în strîmtoarea sufletului tău celui rece, să cauți a-l

---

1. *inițial:* a unuia din aristocrații noștri *transformat cu N prin intercalarea punctelor de suspensie, supraintercalarea lui* așa[-zișii] *și* ai *și tăierea ultimului* i *din* aristocrații 2. *după un trigraf șters, indescifrabil* 3. *deasupra lui* mici *șters* 4. *după* și *șters* 5. *după* suflase asup[ra] *șters ;* espirase *avea o altă inițială, o literă care a fost tăiată gros cu cerneală (vezi locul paralel din Sărmanul Dionis)* 6. recăzut iar în pustiul cel lung *supraintercalat* 7. cel alb *supraintercalat* 8. *adăugată ulterior cu N* 9. *supraintercalat cu N ; cf. ceva mai sus o omisiune identică rămasă necorectată* 10, susă a *(inițial :* de sus a) *deasupra lui* era închisă *șters* 11. *supraintercalat* 12. *inițial :* lacrime, *scris cu N deasupra lui* diamante *semiparantezat* 13. *inițial :* cu o voce disperată, sacă, amară *transformat cu N prin punerea între paranteze a lui* disperată *și supraintercalarea lui* și 14. *urmează* iar mai plîngînd *șters cu R* 15. *după* ca[re] *șters* 16. *după un* m* *șters* 17. *după* pare *șters* 18. *după anticiparea* trăiesc sau în *șters* 19. *supraintercalat și subliniat cu o cerneală mai neagră, probabil posterioară*

aprofunda și să vezi că e secat și că apele sale se pierd în nisipul secăciunei soțiale, se ard de căldura[1] unei soțietăți de oameni ce trăiesc numai din ura unuia către celălalt.

A nu iubi nu-i nimica — a nu *putea* iubi e grozav.

Toma Nour, după ce sfîrșise acest apolog al urei și răcelei, el se sculă din pat și începu să traverse† spațiul cel larg al camerei sale, cu pași mari. Lumina lunei bătea în fața de[2] marmură a icoanei din părete, a cărei ochi păreau că trăia[u][3] în noapte.

— O, Ioane! zise Toma, sărutînd ochii cei de foc vînăt a icoanei, Ioane, iartă că am căzut într-un iad de ură, cînd tu nu-mi predicai decît un cer de amor, suflet de înger ce ai fost![4]

Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii. Casa se-ntunecă și nu se mai văzu neci acea umbră pe perete: Ioan, neci acea umbră de marmură ce îmbla: Toma.

— Toma[5], zisei eu încet, eu mă duc ... noapte[6] bună. Cată să nu-nnebunești.

Ieșii și mă dusei acasă la mine.

Deși Toma rămînea același, dar eu băgam de samă că el se ruina din [zi] în zi.

În una din[7] zile însă eu luai frumoasa deciziune de-a compune cît se va putea de serios mina mea, în sine cam mucalită și nededată de-a fi funebră, și a ține
31r o orațiune de morală și igienă acestui || om — pe care eu îl credeam că-i vun[8] geniu pierdut. Așa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sînge și omor, avar de aur și desfrînat ca un Eliogabal, cînd în realitate neci nu sînt în stare să mă mîniu cumsecade[9]. Atîta timp sînt și eu mînios pe-un om cît ține el mînie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, îmblă între oameni, pînă ce ei nu vor începe a crede că ești nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, sau analoge cel puțin[10], mai multe zile de-a rîndul, dar el nu răspundea nimica, fața sa rămînea la imputările mele de-o amicie copilărească, rece și impasibil[ă]. Însă într-o zi prorupse cu o voce puternică și arzătoare, ochii săi se turburară și răsufla mai greu[11].

— Taci, zise, copil ce ești! Ce vrei?... Crezi tu or toate sufletele de pigmei ce mă-nconjor — cred ei oare că mă cunosc?[12] Ei văd niște membre de om, fiecare-și croiește cîte-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru și omul lor e gata. „E un nebun", zice cutare. „E fantast", zice cutare. „Așa! vrea să treacă de original", zice un al treilea — și toate aceste individualități croite pe sama mea, atribuite mie, nu au a împărți cu mine nimic[13]. Eu sînt ce sînt, destul că sînt altceva decît ceea ce cred ei[14]. Lauda lor nu mă lingușește, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea — batjocura lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc ... Îi disprețuiesc pe oameni ... m-am săturat de ei.

Se-nțelege că cu asta curmă[15] șirul oricărui raționament ce se putea naște în mintea mea. Nu i-am mai făcut neci o imputare[16], e în zădar să vorbești celuia ce nu vrea să te-asculte.

Într-o zi el plecase din București fără măcar să-și ia adio de la mine sau de la vrounul din cunoscuții[17] săi.

---

1. *urmează* holeroasă *pus între paranteze cu N* 2. *după un* m *șters* (m[armoree]?) 3. grafia permite complinirea cu[u] 4. suflet de înger ce ai fost *șters șovăielnic cu R* 5. *de aici pînă la* unui leu murind *de pe 31r, unde apare o delimitare orizontală cu R, textul este barat de mai multe linii oblice cu R* 6. *intervențiile cu N de pe* **31r** *care se includ în aceste limite sînt scrise posterior barărilor cu R, peste care se suprapun în trei locuri; după un digraf șters, ilizibil* 7. d- *din* din *are o sedilă ștearsă care o anticipa pe cea din următorul* dile 8. om — pe care eu îl credeam că-i vun *supraintercalat cu N* 9. *scris cu N deasupra lui* serios *șters cu N* 10. sau analoge cel puțin *supraintercalat cu N* 11. și răsufla mai greu *scris cu N deasupra lui* ca suprafața mărei și pieptul său gemea ca răsufletul unui leu murind *pus între paranteze cu N (întîi segmentul* ca suprafața ... gemea, *apoi* ca răsufletul ... murind) 12. *semnul de întrebare este omis în manuscris* 13. *scris cu N peste* neci în clin neci în mînică *pus între paranteze (din grabă, prima a fost pusă după* neci) *cu N* 14. ce sînt, destul că sînt altceva decît ceea ce cred ei, *scris cu N deasupra lui* de tot altceva *pus între paranteze cu N* 15. *provine din corectarea cu N a lui* curmase 16. *urmează* neci o admonițiune mai mult *pus între paranteze cu N (din grabă, prima a fost pusă după* neci o), *iar ce urmează pînă la finele alineatului este adăugat în continuare cu N* 17. *deasupra lui* amicii *șters*

N-am mai auzit de[1] el vrun an. Într-una din zile[2] primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o : „*Iubitule, trimite-mi poeziile lui Alecsandri, poste-restante — sub literile Y. Y.*". Ș-atîta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la țară, la o moșioară a[3] părinților mei, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de povești și de cîntece bătrînești. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijea de camera mea[4] ca să primească orce scrisoare mi-ar veni în lipsă și[5] s-o arunce în sertarul mesei[6].

Cum veni toamna, zburai și eu din cîmpiile cele friguroase, brumatece[7] și întinse * în camera din București, din etagiul al treilea, caldă și mică.

Sînt un fantast. Capul aplecat asupra mesei, îmi făceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere[8] din viața popoarelor, din mersul generațiunilor care, asemenea fluxului și refluxului mărei, duc ca o teribilă consecință ici la înalțare, colo la cădere. Afară era un timp posomorît și gemător ca gîndirile murinzilor, ploaia vîjia bătînd în ferestrele casei, focul se făcuse zgură-n sobă, lumînarea ardea palidă a stinse — și mie mi ‖ se părea că aud șoptirea acelor moși bătrîni cari, pe cînd eram mic, îmi povesteau 32r în timp de iarnă, ținîndu-mă în tremurîndele lor brațe, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, cari cîntă senina lor viață în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci — și pare-a fost ieri — ieri pare-că-mi încîlceam degețelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor, la înțelepciunea trecutului[9], la acele vești din bătrîni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia cînd Domni[10] îmbracați în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele[11], consiliile divanului[12] de oameni bătrîni — poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mărei în curtea Domniei — iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de[13] părul alb al înțelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor[14] plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune, preot[15] durerilor și bucuriilor, bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro cîteva cronice vechi și răsfoiam prin ele, cînd într-una găsesc[16] o scrisoare nedesigilată încă, pe care desigur că menagera mea, primind-o de la poștă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată coprinsul ei[17] :

Torino, în nu știu cîte.

Omule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îți mulțumesc. Citesc adeseori pe Emmi, *singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi*[18]. *Într-adevăr, voi ăștia cari trăiți în lume numai pentru ca să trăiți aveți o idee ciudată de moarte ... voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți moarte. Pentru mine e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un înger ... îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie, singura fizionomie care purta pentru mine fericirea*[19] *lumei în zîmbetul său și melancolia pămîntului în lacrima ei*[20]. *Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce surîdeau — un surîs al morții le-a închis, sau mai bine : moartea-namorată de mine a luat figura unei copile, a vizitat pămîntul și mi-a răpit mai întîi inima, pentru ca, dispărînd ea, s-o urmeze și*[21] *cu sufletul. Scrie-mi.*

Eu nu mai văd bine și urechile-mi vîjîie mereu de cîntecul umbrelor ce-o să le văd peste puțin pe[22] *cealaltă lume. Îngerul meu se pune-n fața soarelui și în umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult orele, cari se vor stinge în curînd. Voi*

1. *supraintercalat* 2. într-una din zile *supraintercalat după ce s-a pus punct după* an 3. *după* mică *șters* 4. *urmează* în București *pus între paranteze cu N* 5. *după* mea *pus între paranteze cu N* 6. *urmează* mele *pus între paranteze cu N* 7. *după* și *șters ca pentru a introduce, prin alt* și, *pe* întinse *, *care însă poate fi citit și* intrai 8. *de la* mistere *pînă la sfîrșitul propoziției textul este scris printre rînduri cu N, după eliminarea (prin ștergere incompletă cu N) a primei versiuni :* a generațiunei noastre cari pietrifică inima națiunei 9. *urmează* cărunt *șters cu R* 10. *urmează* romîni *șters cu R* 11. *după* lor *șters* 12. *supraintercalat ; urmează* lor *șters cu N* 13. *supraintercalat* 14. *supraintercalat* 15. *inițiat* preotul, *apoi articolul a fost șters cu R, ceea ce obligă și la eliminarea lui* -a *din* și-a bucuriilor 16. *urmează* găsesc *șters* 17. *la înălțimea acestui rînd, pe marginea din dreapta a paginii, cu aceeași cerneală, semnele :* () .a- 18. *semn de închidere a parantezei, cu R, fără corespondent în textul anterior* 19. *după* pe *șters* 20. *scris cu N deasupra lui* sa *șters cu N* 21. *supraintercalat* 22. *deasupra lui* în *șters* *muri. Scrie-mi curînd, căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpăta o ciudată moștenire din partea mea. Ține minte. Rămîn al pămîntului cu corpul, al tău cu sufletul, cel ce-n curînd nu va mai fi.*

Toma Nour ||

33r O lacrimă se scurse tremurînd din genile [mele] [1] strălucitoare și aruncai scrisoarea în foc. Ochii mei painjeniți de lacrimi și insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantasmagorie capul vînăt al acelui amic nefericit, cu creierii roșii de gîndire, cu fălcile înfundate de venin și de mizantropie, cu ochii înfundați și turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei și iau puținele portrete ce le aveam împrăștiate prin hîrtii. Portretul lui era lipit de a lui Tasso [2].

Epistola stătuse de mult în cronică. Era [3] veche.

Trecu încă o lună și primii un pachet [4] dintr-un mic oraș al Germaniei — reședința unui rege-miniatură, rege-parodie, rege-satiră. Pachetul era c-un manuscript, manuscriptul biografiei lui Toma Nour.

Printre foi, o fîșie de hîrtie cu cuvintele următoare [5] :

Amice, N-am murit încă, însă sînt condamnat la moarte. Esecuțiunea mea va fi în curînd. Locuiesc într-un palat mare — la poarta mea sînt santinele superbe — numai că e cam întunecos și cam umed palatul meu — oamenii-i zic închisoare. Cu manuscriptul fă ce-i ști. Adio, și la revedere pe cealaltă lume!

Toma

Iată manuscriptul :

III

Am zărit întunericul lumei sub un troian de ninsoare, adică într-una din acele colibe cari iarna [6] nu-și mai manifestă esistența lor decît prin fumul cel verde ce tremură asupră-le. Tata n-avea nimica ; era unul din oamenii cei mai săraci ai [7] cătunului nostru . . . Nu-mi aduc aminte de mama decît ca de-o ființă palidă, un înger care mi-a descîntat copilăria cu glasul ei dureros și suferitor. Eram încă mic cînd, într-o zi, băgai de samă că mama nu mai vrea să-mi răspundă, căci ea adormise, galbenă, cu furca-n mînă și cu buzele ce [8] zîmb au abia. O gîndire adîncă părea că o coprinsese ; eu o trageam din cînd în cînd în t de mînică ; dar ea mi se părea că nu [9] vrea să-mi răspundă. A venit în urmă ta ., oamenii [10] a[u] întins-o pe-o masă — și a venit satul întreg [11] . . . unii din ei plîn eau ; eu priveam la ei, dar nu știam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni țepe i întinși pe cîte-un pat ce-i ziceau năsălie, purtați pe sus între cîntece și plîns, și băga sem [de samă] că, de cîte ori trecea o nuntă așa de tristă pe lîngă casa noastră, mame [12] îi curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu știam de ce . . . Veni noaptea . . . Oamenii c stau în casă se jucau d-a cărțile, dar mama sta tot întinsă, tot nemișcată, tot galbenă. A t eia zi o au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra — la biserică ; un o bătrîn cu o barbă albă, îmbrăcat în haină lungă și văpsită fel de fel, cînta încet ș pe nas, apoi a pus-o într-o groapă, au aruncat țărînă
34r deasupra ei de-au acoperit-o . . M-am || întors acasă . . . Nu vorbisem neci o vorbă de trei zile și minunea aceasta îmi amețea capul meu cel mic. Nu știu ce simțeam, dar mă coprinsese frica grozavă că -o să mai văd pe mama . . . Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutinde ea . . . îmi părea că-i aud glasul ei cel dulce și încet,

---

1. mele *exista de fapt în text, dar a fost șters cu R și înlocuit, deasupra, tot cu R, printr-un* lui *incompatibil cu contextul* 2. *urmează* O nouă coincidență, *șters cu N, iar restul capitolului II este barat oblic de două linii trasate cu R* 3. *după* Ea *șters cu N* 4. *după* o scri[soare] *șters* 5. *inițial* următoarele, *apoi* -le *a fost șters* 6. *supraintercalat* 7. *deasupra lui* din *șters* 8. *supraintercalat* 9. *în manuscris :* nu-mi, *urmă a intenției de a scrie* nu-mi răspundea 10. *supraintercalat cu N fără modificarea lui* a *în* au 11. a venit satul întreg *provine din* au venit oamenii satului *prin intervenții cu N ;* oamenii *și* -ui *șters*, întreg *supraintercalat ; dar s-a omis corectarea lui* au *în* a, *iar formele verbale care urmează n-au fost adaptate la noul subiect* 12. *inițial :* mama plîngea, *apoi* -a> -ei *și* plîngea *a fost șters*

dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a înnoptat, m-am dus la biserică ... Am văzut o movilă acolo unde pusese pe mama, și o lumînare de ceară galbenă ardea pin noapte[1], ca o stea de aur prin întunericul norilor. M-am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de țărînă. Mamă ! mamă ! am strigat, ieși de-acolo și vino acasă ... Casa e pustie, zic, tata n-a venit toată ziua azi, porumbii tăi cei albi au luat cîmpii ... Mamă, vino, mamă ! ori ia-mă și pe mine la tine, acolo unde ești ... Ascultam ; dar movila era rece, tăcută, umedă, un vînt stinse lumînarea și întunericul cel negru coprinse sufletul meu. Mama nu venea ... Lacrimile începură să-mi curgă, o mînă de lemn îmi strîngea inima-n piept, suspinele mă inundau și, în glasul unei cucuvăi triste, am adormit.

Și iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stînci mișcătoare ce lumea li zice nori, vedeam o rază coborîndu-se tocmai asupra mea. Și pe[2] rază se scobora o femeie îmbracată într-o haină lungă și albă ... era maica mea ... Ea mă discîntă și din pieptul meu am văzut ieșind o turturică albă ce s-a pus la mama-n[3] brațe ... Eu singur rămăsesem rece și galben pe groapă, cum fusese mama ; și mi se părea că eu nu mai sînt eu, ci că sînt turturică ... Pe brațele mamei m-am schimbat din turturică într-un copilaș alb și frumos, cu niște aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi .. am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi întreagă de stele, pîn-am dat de-o lume de miros și cîntec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină, și în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc. Cărările grădinei acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu lumînări de ceară ce luceau ca aurul, și de jur împrejur sînți în haine albe ca și mama și împregiurul capului lor strălucea de raze. Ei povesteau, cîntau cîntece de prin vremile de pe cînd nu era încă lume, neci oameni, și eu îi ascultam uimit ... Cînd deodată un întuneric rece izbi obrazul și ochii mei ce-i deschisesem. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei și o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea fața, pe cînd norii cei negri ai cerului se sfîrtica în mii de bucăți prin fulgere roșii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de stîlpii clopotniței.||

Am fugit de pe morman, ud și plin [de hlei], și m-am covrigit în clopotniță. cu 35r dinții clănțănind și muiat pînă la piele ; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi — mînuțele mele slabe și reci le băgam tremurînd în mînecele[4] ude[5]. Așa am stat toată noaptea. Pe la cîntători am început a merge cu picioarele goale prin noroi spre casă ... am intrat în bordei ... pe vatră lemnele se topise ... și zgura abia mai licărea ... tata ședea pe un scăunaș scund și pe fața sa arsă și nerasă[6] se strecurau lacrimi de venin.

— Unde-ai fost ? zise el, apucînd cu blîndețe mîna mea înghețată.

— Am fost să caut pe mama ... unde-i mama ?

Pieptul său se îmflă cumplit, el mă luă în brațe, mă strînse cu foc nespus și-mi înecă fața rece c-un noian de sărutări fierbinți.

— Mama ta, sărace, șopti încet, mama ta ? ! Nu mai ai mamă[7]...

Rămăsesem singura mîngîiere a tatălui meu celui amărît. Eram lumina ochilor săi, cugetul minței[8], speranța bătrînețelor sale. Cînd eram mic mă duceam la preotul cel bătrîn al satului, care, ținîndu-mă pe genunchi, îmi dete primele lecțiuni în citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală. De-aș fi rămas în munții mei, să-mi fi încîntat inima cu doine și capul cu fantasmagoriile basmelor[9], poate că eram mai fericit.

Tata m-a dat la școală[10]. Ce-oi fi învățat nu știu, dar știu că zilele mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înțeles.

Între copiii aceia[11] lipsiți, cari ascultă cu sete de pe băncile școalei graiul[12] învățăturei, între aceia cărora studiul[13] nu li-i o silă, ci chemare, destin, în[14] capul și inima cărora se frămîntă cîte puțin foc ceresc, sînt cu deosebire două clase — cu toate că amîndouă au un punt în care nu diferesc : lipsa.

---

1. *din* noaptea *prin ștergerea lui* -a 2. *subliniat cu N* 3. -n *scris cu N deasupra lui* pe *lăsat neșters* 4. *provine din* mînecuțele *corectat cu N* 5. *scris cu N deasupra lui* mele, cari erau ude și reci și ele *șters cu N*. 6. și nerasă *supraintercalat cu N* 7. *urmează* Mama ta e moartă *șters cu N* 8. *urmează* amorul inimei *pus între paranteze cu N* 9. *urmează* românești *pus între paranteze și tăiat cu N* 10. *urmează* la Cluș *pus între paranteze cu N* 11. *în manuscris:* aciea 12. *după* un ui *șters* 13. *după* învăță[tura] *șters* 14. *după* cărora le fierbe *șters*

Numai că la unii e voluntară, la alții e pentru că într-adevăr sînt lipsiți. Cei [1] dentîi auresc pînă și prundul stradelor cu banii lor, pînă ce, rămași fără, beau păharul mizeriei pînă la drojdii, cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere.

Între cei patru păreți gălbui a unei mansarde scunde și lungărețe [2], osîndite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inși în dezordinea cea mai deplină și mai [3] pacifică. Lîngă unica fereastră stătea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă să răzima de părete. Vro trei paturi, care de care mai șchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar la cellalt așezat pe pămînt, astfel încît te culcai pe el pieziș, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică, niște sfeșnice de lut cu falnice luminări de său, o lampă veche, cu genealogie directă de la lampele filozofilor greci, a căror studii puțeau a untdelemn, mormane de cărți risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră și printre grinzile cele lungi și afumate a tavanului, ce erau de [4] coloarea cea mohorîtă-roșie [5] [a] lemnului pîrlit. Pe paturi erau saltele de paie și cergi de lînă, la pămînt o rogojină, pe care se tologeau colegii mei și jucau cărți, fumînd din niște lulele puturoase [6] un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, și-așa atît de mărginită a
36r man||sardei. Eram cu toții [7] în vîrsta aceea în care urli arii din opere, declami pasage din autorii clasici, faci poezii de amor, vrei să treci de ștrengar și de vițios[8], îți închipuiești așa [9] de mult despre mustăcioara d-tale, ești convins că zîmbetul d-tale e fermecător și ochiul săgetător — în fine, în vîrsta cea pedantă și nesuferită căreia nu știi ce nume să-i dai. Pe cînd colegii jucau cărți, rîdeau, beau și povesteau anecdote care de care mai frivole și mai de rîs, de Pepelea, de țigani, de popi, eu îmi mînam viața cu [10] capul așezat între [11] mîni, cu coatele răzimate de marginea mesei, neascultînd la ei și citind romanțe fioroase și fantastice cari-mi iritau creierii. Între mulțimea de colegi era cu deosebire unul [12] de-o frumusețe femeiască. Palid, delicat, era cu toate astea capul tuturor esceselor de student. La beție el bea îndoit cît orișicare din noi, numai că pe cînd ceilalți cădeau în toate lăturile și nu știau ce vorbesc, chiuiau și se sărutau ca și cînd ar fi amanți — el singur sta în mijlocul lor senin, surîzînd, și singurul semn [13] că beuse era că paloarea sa obicinuită se colora c-un gingaș roza — ca acel al ofticei [14]. Eu de felul meu nu puteam bea, dar într-adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger cu păr negru * și lung [15], cu ochii [16] de-un albastru așa de strălucit și de adînc [17], cu fața așa de palidă, așa de delicată, asupra căruia însă vinul nu producea neci un efect. El era sărac de feli, însă se părea că-i păsa așa de puțin de sărăcia lui. Totdeuna vesel, totdeuna plin de glume și noutăți, însă totdeuna rupt și fără bani, el [18] era o individualitate care neci nu avea cunoștința de sine, care nu numai că nu știa, dar neci că voia să știe la ce trăiește. Mie-mi părea cu toate astea că această veselie era silită, că aceste rîsuri adeseori nenatural de nemăsurate și nebunești nu erau decît trista și desperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.

Într-o friguroasă miazănoapte de iarnă — eu citeam, ceilalți colegi dormeau horăind care-ncotro — bate [19] cineva la ușă.

— Intră ! strig.

Într-o mantă ce părea [a] nu mai putea susține lupta cu vîntul, intră tînărul și palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adîncă, era vînătă, buzele seci și strînse, rîsul amar și peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru [20] într-o dezordine cumplită.

— Ioane, strig eu, ce ai?

I-apuc mîna și mă uit fix în ochii lui.

— Nimic, zise el rîzînd [21], nimica ! . . . ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeu?

— Ea ! zise el și, strîngîndu-mă la el, apăsîndu-mi capul de pieptul său, cu niște sughițuri disperate — vino, zise, vino cu mine . . . te rog !

---

1. *după* Unii *șters* 2. scunde și lungărețe *supraintercalat* 3. *după* cea *șters cu N* 4. *urmează* o *șters* 5. cea mohorîtă — roșie *supraintercalat* 6. *după* afurisit de *șters cu N* 7. cu toții *supraintercalat* 8. *după un trigraf indescifrabil, poate* cur[. . .] 9. *supraintercalat* 10. *după* așe[zat] *șters* 11. *după* pe coate *șters;* -tre *din* între *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *scris cu N deasupra lui* pudoarei *șters cu N* 15. cu păr negru * și lung *scris cu altă cerneală, mai neagră, deasupra lui* blond *pus între paranteze* 16. *urmează* cei *șters* 17. și de adînc *supraintercalat* 18. *supraintercalat* 19. *după* aud *șters* 20. *scris cu N peste* blond *șters energic cu N* 21. *urmează* înfricoșat *șters cu N*

Mi-aruncai o haină mai caldă și ieșii cu el. Era ger. Pașii noștri trosneau pe zapada înghețată — și noi || zburam alături pe stradele orașului: eu învelit și cu fața înfundată 37r în manta, el, ținând fața în dreptul zapadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vînt cumplit. Din cînd în cînd treceam pe lîngă o lampă ... Cînd priveam în fața sa așa de albă ca [a] unui mort [1], îmi părea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încît îmi [2] venea să mă mir cum eu, viu, puteam să însoțesc pe * acest mort [3] și unde mă duceam cu această fantasmă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a figurei sale, pașii săi ce abia atingeau pămîntul, ochii săi fixi, mantaua sa lungă și ruptă ce ajungea mai pînă la picioare — și încă ăst fel cum mergea mut alături cu mine, mănfioram eu singur gîndind că am a face c-o ființă ce nu este, gîndeam că visez și că nu e decît o înfricoșată fantasmă din [4] visul unei nopți de iarnă. Ieșirăm din oraș. Cîmpia lungă și lată acoperită cu zapadă de argint în care se oglindea luna palidă ... era [5] o arie albă întinsă ... noaptea de iarnă [6] fantastică, plină de un aer de argint, în toată frumusețea sa rece, cîmpia de zapadă, p-ici, pe colo cîte-un tufiș nins, o momîie, o fantasmă de argint pe un cîmp de argint, iată tot. Noi luarăm cîmpul de-a curmezișul. Departe, la un capăt al cîmpului, se zărea printre arbori desfrunziți, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iesă dintr-o fereastră și s-auzea lătratul amorțit al unui cîne.

Am grăbit și mai mult pașii noștri, pînă ce-am putut distinge pin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amîndoi gardul, ce se scutură de ninsoare [7], și ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui și apuca de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite, de-aicea pe marginea temeliei, și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac, scaunele de lemn, patul nelustruit, într-un colț [8] un piano. Pe-un [9] scaun ședea un bătrîn, pe pat zăcea o fată cu ochii [10] jumătate închiși, lîngă piano ședea altă fată.

Cea care [11] zăcea pe pat era d-o frumusețe rară. Părul blond [12] bătea în [13] cenușiu — fața sa albă ca bruma, ochii săi mai [14] negri decît mura sub niște gene lungi, blonde, și sp[r]încene subțiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune, ochii săi se întredeschideau din [15] cînd în cînd, tîmplele sale băteau încet. Un braț [16] de-o albețe vergină ca cea mai curată marmură spînzura în josul patului, pe cînd mîna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrînul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă || și încongiurată de 38r cîțiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere, ochii săi roșii de bătrînețe și de coloare turbure erau plini de lacrimi, capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv și brațele sale spînzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lîngă scaun era un înger-trandafiriu [17]. Șezînd în fața pianului, mînele repozau țepene pe clape, spatele [18] răzimate de speteaza scaunului și capul spînzurat, cu fața sus, asupra spetezei. Fața [19] ei privea drept în ceri, lacrimele ei rămîneau în ochi, căci fața ei sta orizontal. Fața era palidă și durerea ei — o durere sublimă.

Însuși aerul camerei era mort și [20] trist, flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Era [21] toți muți ca morți, privirea bătrînului devenise fixă și disperată, cînd deodată mînele celei de lîngă piano se mișcară. Electric inspirate, zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cerești: bătrînul se [22] plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră și ea începu să cînte. Cîntecul unei murinde. Notele [23] zburau cînd puternic, cînd încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngerești — era unul [24] din acele cîntece superbe a acelui maestro divin în țipetele

---

1. *urmează* așa de fierbinte cu toate astea de se *șters* 2. *supraintercalat (cu cerneală mai neagră?)* 3. pe acest mort *supraintercalat, poate cu cerneală mai neagră și poate cu* pe *șters* 4. *după* a unui *șters* 5. *după* de * *șters* 6. noaptea de *supraintercalat*; *după* iarnă *urmează* surdă * *șters* 7. ce se scutură de ninsoare *supraintercalat, poate cu o cerneală mai neagră și penița mai subțire* 8. *supraintercalat cu N* 9. *supraintercalat* 10. *după* o *șters* 11. *după* de pe p[at] *șters* 12. *după* bătea *șters* 13. *inițial* însă *corectat în* în *cu N* 14. *supraintercalat* 15. *supraintercalat* 16. *urmează* alb *șters* 17. trandafiriu *scris cu N peste* roza *(cf. nota 13,) p. 193* 18) *după* capul *șters* 19. *după* Figura *șters* 20. *supraintercalat* 21. *după un* E *(provenit din* e*) șters* 22. *peste* își 23. *după* Zburau *șters* 24. *supraintercalat*

sale, Palestrina. Murinda cînta . . . dar ce fel ! Un timbru [1] ca a unui clopot de argint . . . Cintecul pianului se stingea sub degetele uneia — cîntecul pe buzele celeilalte se stingea și el — murinda, ce se ridicase pe cotul mînei drepte, recădea, încet, încet, cu capul în perini, cîntecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeuna. Lumina asfinți ! [2]

– Sofia ! strigă Ioan, căzînd pe spate de la fereastră în zapadă.

Sării jos.

Îl învălii în mantă și, cum era înțepenit de leșin și ger [3], îl luai de-a umere. Era ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el cîmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș îl pusei jos la pămînt, am început să-l frec cu zapadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunei părea de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă.

— Ioane ! zic, scoală, hai acasă. ||

39r El își întoarse, culcat fiind, ochii spre [4] casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noi acolo ? zise el rătăcit [5], arătînd cu mîna spre direcțiunea casei.

— Nu ! Noi abia ieșisem din oraș, și tu ai căzut aicea fără simțiri.

— Va să zică am visat ? zise el rîzînd nebunește, știam eu c-am visat ! Nu se putea altfel . . . nu se poate.

Vocea sa era frîntă, plîngeroasă și amorțită de durere [6].

— Hai acasă — răcești !

— Tu [7] n-ai auzit acea muzică divină, acel înger murind, acel bătrîn disperat, n-ai văzut nimic ?

— Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrînul tău și cu îngerul tău murind ? Ce vrei să fi văzut eu aici în cîmp, cînd n-am fost nicăiri ca să putem vedea ceva din cîte zici tu.

— Bine zici ! Sînt nebun ! Am visat. Aide-acasă. Lumina la ei nu arde . . . ei dorm . . . ei dorm duși . . . va să zică sînt liniștiți, de vreme ce dorm și lumina-i stinsă . . . va să zică ea nu moare . . . din contra, e speranță să se-nsănătoșeze de vreme ce doarme.

— Capul tău e ud, zic eu, căci, fierbinte fiind, s-a topit zăpada pe fruntea [ta].

Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap și i-am pus-o lui, apăsîndu-i-o peste ochi, căci băgasem de samă că lumina se reaprinsese. Apoi [8], apucîndu-l cu amîndouă mînile de subsuori, îl ridicai, îl apucai strîns de-un braț și-n-cepui s-alerg iute cu el pînă ce intrarăm în stradele orașului . . . astfel încît, amețit, orbit și dus cu sila, în apatia lui nu se mai uitase înapoi.

Venirăm acasă. Ochii săi erau turburi, însă fața luase iar aparința de liniște ce-i era obicinuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă și fumega pe stinse [9].

— O, D-zeul meu, aș vrea să nu dorm și cu toate astea [10] mi-e somn ! mi-e somn ! [zise Ioan]aruncîndu-se pe pat [11].

Ca la toți degerații, îi era somn și lui ; și fiindcă somnul era, după părerea mea [12], singurul remediu ce putea să aline o stare ca acea în care se afla el, l-am lăsat să se culce și eu am început să [13] mă primblu discult, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam înspre ziuă îmi veni somn și mie și mă trîntii lîngă unul din camerazii mei. A doua zi, cînd m-am sculat, era [14] ziua-n amiaza mare. El se sculase și plecase de mult [15]. ||

40r A treia zi, pe cînd se-nsera, Ioan intră trist, rece, însă liniștit în casă.

— Ea a murit, zise el. Vino.

Mă luă de braț pe stradă. Sara era rece, stradele-pustii, cînd văzui luminîndu-se într-un colț depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, cărora le urma un preot în pas repede și după el — ca și cînd durerea ar fi fost repede — urma

1. *urmează* de argint *șters* 2. *un scris parcă mai tardiv, deasupra lui* se stinse *pus între paranteze* 3. *după* frig *șters* 4. *urmează* lumina departe *șters* 5. *supraintercalat cu N* 6. *propoziția este intercalată între* nu se poate, *și* Hai, *pe două rînduri, cu un scris mai mărunt* 7. *după* Tu *în manuscris se află un semn de exclamare* 8. *scris inițial cu minusculă* 9. *propoziție supraintercalată* 10. *după* astea *șters* 11. aruncîndu-se pe pat *este o adăugare ulterioară (cu* pat *scris între rînduri)* 12. *supraintercalat* 13. *după* pînă * *șters* 14. *după* el *șters* 15. *urmează* A doua zi nu m-am dus la colegiu și neci a treia zi *șters*

într-același pas un bătrîn într-o manta sură, lungă și veche și o fată îmbrăcată sărac. Ne apropiarăm de convoi, ce mergea repede spre cimitiri. Intrarăm, prin crucile și mormintele ninse, lîngă o galbenă groapă sapată din nou, astfel încît din fundul ei ieșea încă un ușure abur de căldura pămîntului, pe cînd bulgării prinsese brumă. O-nmormîntare într-o sară de iarnă. Cioclul își răzimase bărbia unei fețe adînci și posomorîte pe sapa cea lată și plină de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi și reci, preotul cînta un „Pomenește, Doamne ...”, iar bătrînul tată își descoperise capul. Pielița [feței lui] era galbenă, iar pe ea țesuse ani și dureri în toate părțile trăsuri [1] cari mai fine, cari mai adînci — capul său, mai mult fără păr : părea că perii argintii, presărați numai, erau sădiți de mîna unei fiinte nedibace ... Ochii săi erau uscați și necapabili de-a plînge ... privirea țintea [2] fixă asupra sicriului, încît părea că toată espresiunea durerei celei adînci se concentrase în capul său pe jumătate nebun și-n ochii săi turburi și fără samă. Înainte ca purtătorii să depună corpul în sîn[ul] [3] său cel adînc de lut, bătrînul, ca prin instinct, făcu [4] un semn, capacul se ridică, și din fundul sicriului prea mare vedeai pare-că o umbră albă, părul în dezordine, fața de-un alb vînăt și împietrit ca al marmorei, buzele supte și ochii cei mari închiși și-nfundați sub fruntea lată și veștedă. Bătrînul s-apropie și apăsă lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa stătea, o marmură vie, un geniu al durerei, răzimată, cu fața topită de durere, lîngă un copaci ce-și scutura frunzele galbene și plină de neauă pe fața ei albă și rece. Ochii închiși și seci, gura ei [5] trasă cu amărăciune, fața ei ce sta să plîngă și nu putea te [6] făcea să crezi că maestrul Canova își săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu și c-o intronase pintre cruci și morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lîngă mine, și-și apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzu, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pămîntului — și pe pămînt nu mai rămăsese decît suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii și-am visat ... ce? ... Nu știu. Cînd i-am redeschis, eram singur în cimitiri. Luna [7] revărsa printre arborii ninși și străluciți în haina lor argintie o lumină dalbă ca visul de vară, iar bătrînul cioclu arunca încet, nepăsător [8], melancolic [9] bulgării ce sunau pe scîndurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormînt, iată tot.||

Cînd mă întorsei și intrai în mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu, 41r
părul său era răslățit ca noaptea [10] pe perina albă și mînile unite asupra capului, fața neclintită și ochii închiși. Pe o masă alături cu patul sta o claie de cărți prăfuite, deasupra lor ardea în sfeșnic de lut o lumînare de său care, necurățită, făcuse mucul negru și [11] mare și vărsa o [12] lumină galbenă și nepricepută asupra feței nesimțitoare a junelui. Pe masă sta un pistol. M-apropiai încet și-l luai de acolo. În letargia în care-l aruncase durerea sa cea adîncă, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon [13] al ferestrei și-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi ieșii din casă și mă dusei să-mi răcoresc [14] visurile și impresiunea vie, turburarea întunecoasă [15] [a] sufletului în noaptea cea senină și rece de iarnă.

A [16] doua zi mă-ntîlnii cu Ioan.

— Ai văzut toate fazele acestei drame a inimei, Tomo, aide acuma de-ți vezi de aproape actorii ... aide la bătrînul și la fiica ce i-a mai rămas. O Dumnezeul[e], nu sînt egoist, dar cu toate astea tu știi că eu aș fi vrut ca astlaltă ...

— Taci, zisei eu, nu face un păcat. Astlaltă poate asemenea să facă un fericit, Ioane! [17] E tot așa de frumoasă și pare-se tot așa de bună ... Dar, în fine, aidem.

Ajunși la casa bătrînului, intrarăm în odaia încălzită și familiară. Bătrînul sta, în [18] durerea lui, mut, în fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata ședea visătoare lîngă fereastră și se uita în [19] fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale [20] ferestrei flori de gheață. O bătrînă-și făcea de lucru lîngă gura sobei. Ziua era așa de posomorîtă încît în casă părea sară. Ei mai nu simțiră intrarea noastră. Ioan s-apropie de fată, i-apucă mîna și zise[1] c-o taudrețǎ de frate:

---

[1] *după* ani *șters* [2] *deasupra lui* stăt[ea] privea *succesiv șterse* [3] *deasupra lui* leagănul *șters* [4] *supraintercalat* [5] *supraintercalat* [6] *supraintercalat* [7] *inițial cu minusculă și după virgulă* [8] *după* și *șters* [9] *deasupra lui* phlegmatic *șters* [10] *cu N deasupra lui* aurul *șters cu N : este a treia intervenție (cf.* **36v***) care schimbă culoarea părului lui Ioan, dintre care prima cu cerneală mai neagră și ultimele două cu N* [11] negru și *supraintercalat* [12] *după* raze galbene *șters* [13] *după* fereas[tra] *șters* [14] *deasupra lui* primblu *rămas neșters* [15] *supraintercalat* [16] *după* trecu un timp oarecare *șters* [17] *deasupra lui* Toma *șters;* [18] *repetat din inadvertență (capăt de rînd).* [19] *deasupra lui* pe *șters* [20] — ale *supraintercalat*

— Poesis, ce faci tu?

— Ce fac? Nimic — vorbește-ncet ... tata doarme, numai că somnul său se cheamă durere și desperare ... Nu-l deștepta din somn! ... Singurul nostru sprijin, Sofia ... s-a dus[2].

— Îți prezint pe domnul, zise Ioan, arătîndu-mă pe mine.

— A! Domnul! ... zise ea încet și înclinîndu-se[3] nepăsătoare și uitită, parecă nu mă văzuse ... Ioane, -ți mulțumesc, zise ea, strîngînd mîna lui, care sta pe un scaun față-n față cu ea, ai fost în acea sară și tu. Sărman copil! Cît ai pierdut!

— Eu n-am fost, n-am putut, Poesis, întreabă pe domnul dacă n-am căzut în zăpadă nesimțitor, pe calea de-a veni la voi. Domnia-lui mă-nsoțea.

— Domnul? zise ea surîzînd cu tristeță. Dar tu ai fost ... nu te-am văzut în fereastră?

— Va să zică am fost, zise el încet și mișcat, va să zică am asistat la espirarea ei. O, Tomo, cît rău mi-ai făcut. Să mă-nșeli, să-mi spui c-am visat. Mi-o[4] imputam de-o crimă că nu venisem, dar acum ... sînt scuzat înaintea ei în ceriuri ... ea știe .. eu am fost ... Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-aș fi întors de unde eram noi și...

— În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de
42r mintea ta și de viața ta, lucruri la care știu || că nu prea ții, dar la cari era datoria mea de-a ținea.

— Sărman copil! Cît ești de nenorocit! Eu aș fi nebunit de mult! zise ea, plecîndu-se și sărutînd fruntea cea curată a lui Ioan.

Fruntea lui rămase liniștită, dar se acoperi c-un nour de vise.

— O voi urma, zise el încet și mișcat, și ochii săi se împlură de lacrimi, o voi urma în curînd.

— Taci, zise ea, să nu ne-audă! Arătă cu ochii la tată-său, ce stătea pierdut în durerea lui mută și adîncă.

Mai stăturăm cîtva ... foarte puțin ... ș-apoi ne-am întors înspre casă ... Inima mea era înecată-n raze, sufletul meu — îmbătat de-o dulceață nemărginită și plin numai de-un chip, de-unul singur ... Poesis! Ioan se despărțise de mine. Eu intrai în casă și, trîntindu-mă dinaintea mesei cu cărți:

— Poesis, murmurai răpit, te iubesc!

Am visat ... am cîntat, am scris, toate despre ea ... ființa mea era plină de-un singur vis ... mintea mea nu vedea alt chip decît pe-acel înger de marmură: „Poesis!"[5]

L-am căutat pe Ioan și-am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut și respingător ... nencrezător către orice. Își rîdea de cer și de Dumnezeu; desprețuia oamenii, încît ți s-ar fi părut că sub zdrențele lui[6] rîde un rege sceptic și crud ca Satana. Nu mai puteam vorbi cu el. Îl întrebai numai într-o zi despre împregiurările acelei familii.

— Mizerie[7], zise el, mizerie, soartea sufletelor mari, sufletelor de îngeri ... pe cînd cei mari, idioți în mărirea lor[8], se primblă în[9] trăsuri aurite. O! acești mari! n-ar putea ei să încurageze, să susție pe acel bătrîn poet ce-și hrănește viața cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-și lase fetele să îmble goale și sărace pe strade, astfel încît prostituțiunea îmbrăcată în mătase rîde cu hohot pe urma virtuții zdrențuite? O, prostituțiunea și rușinea se-ngroapă-n morminte de marmură și-n sicrie de plumb acoperite de catifea, pe cînd virtutea doarme somnul ei etern între patru scînduri de brad. Și la ce esistă virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu noblețea — ce-nsemnează acei oameni de nimica, care-ntr-o lume de răi, de fațarnici, de egoiști fac pe virtuoși[i], pe nobili[i], pe sufletele caste. Poate oare virtutea să-nvingă viciul ... Învinsu-l-a vrodată? Cînd? Pe teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viața practică, unde-ți trebuie mișelie ca să nu[1] mori de foame, și părerea, numai părerea omului onest ca să mori fericit și neplîns de cei ce rămîn în urmă ... mai ales dacă lași avere. O ! am || văzut scene unde mama ascunde testamentul 43r tatălui în sînul ei, de frica fiilor ei[2], ce, aproape cu cadavrul nenmormîntat încă, caută cu ochiri umede, însă de șarpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soția leșină numai pentru că letargia și libertatea ce dă paloarei sale îi șade bine. E infam tot ce e om ... Nu cred în această bestie răutăcioasă care se trage din măimuțe și care și-a adus toate obiceiele rele ale străbunilor ei.

---

[1] și zise *supraintercalat* [2] *urmează, după punctul pus cu N*, pe calea morților *șters cu N* [3] *după* sculîndu[-se]*șters* [4] *după* Credeam *șters* [5] *inițial cu minusculă* [6] *supraintercalat după adăugarea lui* -le *din* zdrențele [7] *de aici pînă la* virtuții zdrențuite *textul este marcat pe marginea din dreapta paginii printr-o bară verticală cu N* [8] *supraintercalat* [9] *după* se *șters*

— Taci, zic eu ! Sofia ta[3] n-a fost femeie?...

— Femeie, ea? zise el, surîzînd amar — ea, femeie? Aiurezi ! Un înger a fost, un înger cum îl cugetă Dumnezeu numai o dată în mijlocul eternităței sale fără margine. Ce e femeia ? Acest om ce trăiește pentru a-și spoi fața cu colori, vorba cu minciună și ochii cu lacrimi înșelătoare? O sfinx ce plînge cînd te tradă, ce rîde în inima ei cînd ochii ei[4] sînt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie ... Protest în contra numelui.

Asta era dispozițiunea lui Ion în urma morții Sofiei. Mult timp în urmă, el, deși cu inima sfîșiată, deși cu sufletul[5] turbure, însă cu fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezi nimica.

Eu, din contra, care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pămîntului, a acelui înger blond, eu îl visam zi și noapte, și mi se părea că atuncea cînd îngenuncheam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră[6], cînd dascălul murmura în strana lui rugăciuni într-o limbă veche și mai mult slavă, pe cînd preotul în altar își înalța slabele sale mîni spre ceruri, mie[7] mi se părea că mohorîta roșie icoană a Maicei Domnului din iconostas lua conture din ce în ce mai albe, fața sa cea ștearsă și nențeleasă devenea ca suflată de-argint trandafiriu, părul său acoperit[8] de maramă brodată cu aur părea că undoia în lungi și dezordinate bucle blonde ca aurul, ochii săi stinși de vreme păreau că lucesc ca două flori[9] vinete, iar buzele sale sînte, galbene și închise păreau, rozate, a murmura vorbe, pe cînd haina cea plină de falduri și roșie devenea în ochii mei painjeniți albă ca gazul cel alb. În biserică, în locul maicei lui Dumnezeu, eu priveam, prin lacrimile mele amare de amor, pe acel chip drag inimei mele, pe Poesis.

Cine era ea? Ce era? Cu ce se ocupa?

Actriță de mîna a doua, de la un teatru de mîna a doua, ea juca subrete, deși pasul și atitudinea ară||tau pe tragediana. 44r

Teatrul era într-un suburbiu al orașului, zidit de scînduri în mijlocul unor grupe de arbori cari formau, în complex cu alții mai depărtați, un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.

Pe-o ușă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezintărei, cu boschetele a[10] căror verde e amestecat cu pete roșii, roze adică, cu bănci ce stau încă trîntite pe scenă, cu fondaluri ce spînzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stînd mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre perete, scoarțe învălătucite, rechizite aruncate una peste alta[11], și-n stînga, și-n dreapta cabinete de scîndură numite garderobe, în care se-mbracă și se spoiesc actori[i] și actrițele[12].

Intrai și eu pe scenă, printre mulțimea cea foitoare de mașiniști cari se-njură unii pe alții, și m-apropiai de una din cabinele de scîndură în care știam că se-mbrăca ea. Printre spărturile scîndurei am privit și eu înăuntru. Sărmana copilă ! Abia-i murise sora-sa, și ea trebuia să joace un rol vesel. Puțin alb trebuia feței sale celei de-o albețe palidă, o lină adiere cu roșu îi dete un fel de reflect trandafiriu[13] asemenea [cu] al luminei serei. Sînul ei era acoperit numai c-o ușure cămașă de gaz care trăda mai mult decît acoperea pieptii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptați

---

1. *după* trăiești *șters* 2. *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *după* mi[ntea]* *șters* 6. *urmează* românească *pus între paranteze cu N ; chiar cuvîntul precedent,* noastră, *are primele două litere barate, după care autorul a renunțat la eliminarea cuvîntului* 7. *supraintercalat* 8. *după un* m *șters* 9. *deasupra lui* stele *șters* 10. *după* cele amestecate cu *șters* 11. *supraintercalat* 12. actori[i] și actrițele *provine din corectarea cu N a lui* actori cu actrițe 13. *scris cu N deasupra lui* roza

într-o marmură de argint de mîna unui sculptor orb, căci, văzînd, n-ar fi putut decît[1] să sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un înger, într-o feerie fără de înțeles cu dei ex machina, care plăcea și era frumoasă numai pentru că persoanele ce jucau în ea plăceau[2] și erau frumoase.

Își pusese aripele albe; își gătise complect toaleta și, pe cînd orchestra începu uvertura cu rugăciunea din Norma, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere și cu mînile unite, astfel încît nu te-ar fi prins mirarea dacă, răpită de acel cîntec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat încet, încet, nemișcată și tristă, 45r ca sufletul unui înger suind, || la ceruri, purtată ca pe nesimțite de aripele ei albe-argintii.

Eu stam și-o contemplam. Voluptatea acelui sîn de marmură, visătoria acelei fețe palide îndreptate spre cer, acele mîni mici și albe[3] unite ca pentru rugăciune, acele brațe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca și cînd ar fi denunțat desperanța, acel corp ce sta să-ngenunche, acele aripi ce stau să se miște și s-o ducă — toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopoțelul cel amorțit al suflerului zgîrie aerul scenei și eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu[4] observe cumva ea că eu surprinsesem frumusețea ei în forma sa cea mai plastică și mai divină. Ea ieși în curînd din cabină. Mă văzu și surîse; eu încercai să invent un compliment cît se poate mai nestîngaci.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce mirosă a colori de ulei și ulei de lampe? zise ea surîzînd.

M-am roșit și-mi plecasem ochii ca un băiat de școală surprins asupra găinelor de hîrt[i]e ce le face într-ascuns și pe sub bancă. Dar luîndu-mi inima-n dinți, pentru că, în fine, trebuia...

— D-ta! zic.

— Eu?[5] Glumești, zise ea ... și albul dat pe față nu putu opri ca fața ei să se înflăcăreze ca focul.

Fondalul se lăsă cu desăvîrșire la pămînt, și noi rămaserăm după el.

— De cînd te-am văzut, urmai, apucîndu-i mîna, ochii mei au orbit de lumina ta și inima mea s-a-nchis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cărțile colbăite, știința și poezia, idealele uneia și-a alteia, de cînd ai apărut tu înaintea mea. Nu știi, nu poți ști cît te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntrunește-n[6] tine: floare și pasăre, primăvară și basm de iarnă, albeța Nordului și flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într-un singur chip, într-al tău!

— Replica[7], zise ea repede și turburată.

— Mă iubești? zisei eu, îngenunchind și reținînd-o cu furie.

— Da, zise ea turburată, surîzînd, roșind, dar fugind totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel încît auzii vocea ei, de-un timbru umed și copilăresc, pătrunzînd scena, și publicul ce aplauda entuziasmat la aparința acestui înger pămîntesc.

46r Eu rămăsesem în genunchi || și cu mînile unite după fondal și sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocei sale ce veneau pînă la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe cînd stăteam estaziat, cu capul plecat în pămînt, răpit ca de-o suvenire și setos să mai ascult vocea ei, ce încetase, aud în dreptul meu un foșnit de rochie ... îmi ridic ochii ... era ea ... Se uita cu o milă nemărginită, c-un amor nemărginit asupra figurei mele îngenuncheate.

— Poesis, șoptii eu, ridicîndu-mă și întinzîndu-mi brațele.

O clipă[8], și zăcea ca înmărmurită pe sînul meu, încungiurînd cu brațele ei albe și goale gîtul meu. Cu buzele mele căutam fața ei, ce se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-și descleștă un braț al ei dempregiurul gîtului meu ...[9] îmi atinse cu

---

1. *supraintercalat cu cerneală mai neagră* 2. *după* era[u] *șters* 3. mici și albe *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *după* Glumești *șters* 6. *inițial* în, *apoi* î- *șters cu o bară verticală* 7. Replica *(scris* Replic'a) *nu* Replică *conform citirii tradiționale* 8. *inițial :* Într-o, *apoi* într *a fost șters, dar* o *lăsat minuscul* 9. *punctele de suspensie dedesubtul unui* și *șters.*

dosul mînei gura mea însetată, apoi, întorcîndu-se, dispăru surîzînd. În zădar întindeam plin de dorinţă braţele mele spre umbra ei fugitivă... Ea zbura.

Se-ntoarse înapoi.

— Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniază-mă pîn-acasă. Tatăl meu e în orchestră, el ţine violoncelul... pînă la actul al patrulea e încă mult... apoi el vine singur acasă. La * revedere ! zise ea, intrînd în cabină şi roşindu-se uşor, ca şi cînd s-ar fi ruşinat de ceea ce zisese.

Ieşi în curînd, schimbată în hainele ei de totdeuna şi învălită într-o scurteică blănită, care-o prindea de minune, şi c-o pălărioară de catifea în cap.

— Uite ! na legătura ! [1] zise ea, dîndu-mi în mînă o legătură.

Ieşirăm pe portiţa de din dos a teatrului şi-n curînd ajunserăm cîmpul, în care se vedea de departe căsuţa bătrînului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două place de argint. Era aşa de tăcută şi albă cîmpia, era aşa de rece şi senin aerul, era aşa de fierbinte şi întunecat amorul meu ! Mergeam cu ea alături, cu ea, care trecea, un [2] suflet cald şi tînăr de copilă, peste cîmpia ninsă şi bătrînă... În acel moment vedeam în ea totul... idealul meu, îngerul meu, femeia mea. Femeia mea... cînd îmi imaginam că acea copilă dulce şi blîndă ce trecea alături cu mine putea să mă numească vrodată bărbatul ei, un farmec nenţeles, o [3] căldură ca aceea a camerei [4] încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsamat, apăsat, familiar trecea prin noaptea cea pustie şi rece a sufletului meu. De douăzeci de ori eram să mă repăd s-o strîng în braţe c-un amor copilăresc şi nebun, de douăzeci [de ori] zîmbetul ei mustrător şi [5] viclean, care părea că ghiceşte tot ce se petrece-n mine, îşi rîdea de încercările mele. ||

În fine ajunserăm la casă. Iute şi graţioasă, ea sări nebunatec gardul şi dispăru 47r rîzînd prin arborii cei ninşi ai grădinei, eu o urmai — şi intrarăm prin uşa de din dos a casei, ce da în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucea într-un colţ gaura cheiei de la uşa camerei iluminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina [6] ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roşcată, aerul cald, şi un miros de cafea prăjită, îmbătător, făcea ca aerul şi lumina din casă să doarmă pare-că. Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul păretelui de lîngă fereastră, astfel încît clapele sale veneau tocmai alături cu fereastra, în care stau oalele cu o roză roşie şi-nflorită şi cu un palid crin [7], ca o copilă înamorată, şi strălucit ca argintul. Ea-şi aruncă blana de pe sine şi rămase într-o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara ei subţire, s-o coprinzi cu mîna, zîmbetul şi ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatecă, ce coprinsese toate mişcările ei ca adorminde, făceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorinţă nemărginită şi nenţeleasă. Am tras un fotoliu faţă cu căminul ce ardea şi răspîndea o căldură moleşitoare şi am silit-o mai mult să se arunce în el. Lumina roşie ce-o revărsa [8] focul sobei [9] peste faţa şi fruntea ei [10] palidă, zîmbetul ei trist şi vesel ce părea că acordă totul, genele ei deja [11] pe jumătate închise... şi eu, ce îngenuncheasem în faţă, ţiindu-i amîndouă mînile cu mînile mele şi uitîndu-mă cu sete şi cu amor nemărginit în faţa ei.

Am coprins cu amîndouă braţele gîtul ei, eu însuşi mă ridicam încet, încet, ca poate să-i răpesc o sărutare lungă şi fărmăcată. Dar ea păru că se trezi din visăria ei molatecă şi somnolentă... Îşi deschise pe jumătate ochii, mă răspinse cu blîndeţe şi, lovindu-mă peste frunte, surîzînd, zise :

— Copil ce eşti ! [12] Du-te !

Apoi, desfăcîndu-se cu o silă [13] de putere graţioasă din mînile mele ce ţineau pe-ale ei, ea se duse de se aşeză pe fotoliul de lîngă piano şi deschise coveltirul. M-am repezit şi la [14] fotoliul acela şi, aruncîndu-mă în genunchi, am coprins cu beţie talia ei cu amîndouă mînile şi-mi apăsai capul ameţit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea aceasta, ea-şi întinse braţele pe clape şi-ncepu să bată clapele cu o vioiciune melancolică ; era un valţ turbat, înamorat şi trist, a unuia din maeştrii germani, ce mă ameţea,

---

1. *scris cu N deasupra lui* bucceaua *pus între paranteze cu N* 2. *după* asemenea unui *şters* 3. *supraintercalat* 4. a camerei *după* a odăiei *şters (dar a rămas neşters din inadvertenţă)* 5. *după* dar *şters* 6. *după* Lumina era roşie *şters* 7. *supraintercalat* 8. *după* re * *şters* 9. *după* ca * *şters* 10. şi fruntea *supraintercalat*, ei *repetat din inadvertenţă, a doua oară supraintercalat* 11. *supraintercalat* 12. Copil ce eşti ! *provine din* Vezi ! copil nesăţios ce eşti ! *prin intervenţii cu N : ştergerea lui* Vezi ! *şi* nesăţios *şi majuscularea lui* copil 13. cu o silă *provine din* cu silinţă *prin supraintercalarea lui* o *şi transformarea terminaţiei lui* silinţă 14. *după* ac[olo ?] *şters*

48r mă tîmpea și mai mult. N-auzeam note și armonie[1] || ci numai un vuiet melancolic și voluptos, care se pierdea încet, încet.

Îmi ridicam capul, priveam cu atîta amor în fața ei roșită de căldură[2] și strînsoarea[3] brațelor mele, simțurile mele erau îmbatate și nu puteam răspunde de ele de iritate ce erau, privirea mea era un foc, strînsoarea mea o turbare.

— Poesis, zisei cu voce înecată[4], te iubesc !

— Tst ! tată-meu ! țipă[5] ea încet, sculîndu-se și răzimînd mîna dreaptă de marginea ferestrei.

Mă sculai din genunchi la această veste neașteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră și apăsă cu ochii *mai* închiși o sărutare arzîndă pe floare — astfel încît se păru că albul cel d-argint[6] al crinului se roșește, apoi c-o espresiune limpezită de amor mi-o întinse cu brațul stîng mie. Am depus și eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb și mai curat decît fața verginei[7] mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă ! Mă repezii spre ușă... dar mă-ntorsei în prag[8] și-o priveam răpit cum nalta și subțirea ei statură sta ca răzemată[9] c-o mînă de piano, privind în urma mea. Încă o privire și-am ieșit, căci auzeam pașii bătrînului trosnind pe din fața casei, pe cărările înghețate ale bătăturei. Ieșii pe din dos și, trecînd prin grădină, sărind gardul, am trecut ca purtat de vînt peste cîmpie, fericit și aprins... și intrînd în chilia mea cea umilită, mă simțeam fericit ca un rege asupra acelor camerazi horăinzi. La lumina fumegîndă a lampei am scris versuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hîrtiile mele și pe cari ți le citez întocmai :

Cînd sufletu-mi noaptea veghea în estaze
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază[10],
Încins într-o haină de nori și de raze,
Mișcînd a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar cînd te văzui într-o palidă haină,
Copilă coprinsă de dor și de taină,

Fugi acel înger de ochii-ți învins.
Cum marea ce doarme profundă și lină
Reflectă în sînu-i de-amor și lumină
Pe soare, ce trece în calea-i divină,
Vărsînd ziuă de-aur în umedu-i sîn,
Astfel tu, copilă, tu, vis de iubire,
Din negrele-ți stele, o dulce zîmbire,
Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin. ||

49r Cine era fericit ca mine? Pierdut în visării fără fine, părea că fiecare floare și fiecare stea e sor cu mine, sor dulce, surori amantei mele. Adeseori, în nebunia [mea], uitam pe Dumnezeu, visam că eu îs lumea cu miriade stele și cu miriade flori[11], și-mi părea că-mi plec[12] albastrele mele mări și înstelatele mele ceruri, munții mei cei negri și văile mele cele verzi, nopțile mele cele lunatece și zilele mele cele de foc, îmi părea că le[13] plec toate și le-nchin cu tămîia vieței lor unei palide umbre de argint, ce-mi părea centrul lumei, umbră ce cobora razele soarelui ca pe-o scară de aur — umbra Poesis ! Adeseori îmi părea cumcă Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador și că, îmbrăcat în haina morții, eu, în luptă cu bătrînul timp, îi rumpeam aripele și-l azvîrleam în uitare! Altădată limbele mi se păreau neroade, vorbele fără înțeles...orce vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi părea o nerozie, și o nerozie să cuget asupră-le... mintea mea

---

1. și armonie *subintercalat* 2. *după* focul *șters* 3. *după* îmbrățișarea *șters* 4. *urmează* o gură ! *șters* 5. *după două inițiale șterse succesiv:* z[ise] s[trigă ?] 6. d *supraintercalat (lipsa cratimei poate fi o dovadă că* d *stă de fapt pentru* de) 7. *după* mi[resei] *șters* 8. *în manuscris :* pragul 9. *urmează* de *șters* 10. *de la acest vers grafia se schimbă : scris mai mărunt, cu peniță mai subțire, de bună seamă posterior celui cu care a fost scris primul vers ; pentru raportul dintre această versiune I (datată de Perpessicius „c. ca 1868") și versiunile următoare (cele din submanuscrisul* **Marta** *și cea apărută în „Convorbiri literare" în iunie 1871), vezi Perpessicius în OPERE I 311—315* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *după un* p * *șters*

încetase de a-mi interpreta înțelesul vorbelor... uimit și nebun, vedeam în închipuința [1] fiecărui concept numai palidele conture a divinei sale umbre [2].

Dar [3] acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerei 48. La ce trebuia să cadă atuncea? La ce? Oare [nu] putea anul acesta să treacă fără amoruri? [4] Începuse a fierbe în toată Transilvania, și primăvara cea vergină a adus flori frumoase și zile de aur, însă pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreierat cîmpiile înflorite ale Transilvaniei ele s-ar fi părut profunzi și întunecați ochi de mort. Asprul arhangel al răzbunărei părea că pătrunde pin aerul ei [5] cel amețit și bolnav. Ungurii cugetau încă o dată, dar astăzi pentru ultima oară, cumcă prin uniune și furci vor stinge pe români de pe fața pămîntului, credeau cumcă vor putea unguri piatra rece și izvorul vergin, că vor putea unguri codrul [6] cel bătrîn și maiestos, că [7] vor putea pune ideea uniunei ungare în creierii cei bătrîni și înfricoșați ai munților, creieri ce începeau, ce începuse [8] a se înfierbînta de-o idee uriașă și sublimă : Libertatea [9]. Ei credeau, și au crezut-o pentru ultima oară, cumcă bătrînii și înviforații garzi ai cetăței Transilvania — munții cu capete de piatră — vor dormi și-acum somnul lor etern, nu [10] se vor trezi la urletele cele false ale descreieraților carii [11] inventau imperii și 16 [12] milioane de unguri, cari din fericire pentru lume nu esistă decît în oarbele [13] fantasmagorii ale unor nebuni. || Ci garzii regii s-au trezit. Freamătul codrilor ce dezghețau din seculara [14] lor amorțire 50r freamătul aripelor de fier a vulturului român a speriat pe inimici — azi îi sperie somnul acestui vultur, căci nu știu la a cîta potență va ridica [15] acest somn puterile sale. O, inimicii noștri s-au temut totdeuna de noi, dovadă că secol cu secol a conspirat pe față și-ntr-ascuns contra esistenței noastre, și aceste conspirări toate n-au servit decît spre a ne împietri [16], spre a ne-ncremeni în esistența noastră [17]. De ne punea alături cu ea, de ne deschidea amîndouă portalele de aur a privelegiilor și a drepturilor ce erau numai a lor, cine știe dacă, moleșiți și răsfățați, nu deveneam unguri. Compatrioți [18], vă mulțumim pentru ura voastră seculară și ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulțumim astfel încît s-o țineți minte pentru eternitate. Cît pentru patria ce voi o numiți maghiară, cată să aibă cineva insolența unui ungur pentru de-a o mai numi astfel — cît pentru noi cată să aibă cineva innoranța unui Rössler, care [19] ne face imigrați, astfel însă încît cei imigrați să fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrărei numai 800.000 [20]. În fine, insolență ungurească sau innoranță pedantă nemțească; una din două e de trebuință pentru ficțiunile mari ale imperiului unguresc și a nimicniciei românilor. Și ce-au adus peste Transilvania cu scîlciatele lor idei? Moartea cea oarbă care-i secera cu miile și ura cea cumplită a celorlalte popoară contra a tot ce-i maghiar! Și toate astea le propagau deșerții în numele poporului maghiar care, bun și blînd cum sînt toate popoarele [21], pînă-n marginele unde nu l-au amețit, părea predestinat să trăiască în pace și-n frăție cu românii [22]. Dar ei au esplicat rău și fals foile cărții Destinului și au pătat șirurile sale cu sînge. Senina dicțiune a lui Dumnezeu :...

---

1. *după* fi[ecare ?] *șters* 2. *urmează, ca sfîrșit al alineatului, pus între paranteze și tăiat în cruce prin două bare oblice cu (aceeași ?) cerneală, textul :* Cugetarea ! ... o pierdusem de mult, de voi fi avut-o vrodată, simț nepractic ce-am fost ! În loc de-a mă ocupa să aflu cum trăiește ea, dacă nu are nevoie de nimica, ca să mă pot face tăietor de lemne, numai s-o știu că *ei* nu-i lipsește nimica, eu mă îmbătam în farmecele unei poezii nefinite, pe cînd ea cine știe de nu suferea foame și frig ... Și ea le-ar *(supraintercalat)* fi suferit toate, ... dar acel înger ... putea el oare să nu iubească pe tatăl ei cel bătrîn? ... Să sufere corpul acela — mai mult un cadavru rece și sînt — să sufere foame, frig? ... Asta mi-am inchipuit-o-n urmă c-ar fi pentru ea o idee nesuportabilă ; *cerneala nu ne îngăduie să determinăm în ce fază a fost eliminat pasajul, dar eliminarea lui confirmă substituirea operată la p.* **21r** *(vezi, nota 5 p.177) : amîndouă pasajele au în comun faptul că atribuie naratorului o conștiință supraordonată desfășurării succesive a narației, pe care o anticipează ; cezura dintre cele de pînă aici și ceea ce urmează este marcată printr-o linie orizontală de 2—3 cm., trasă energic cu cerneală* 3. *După* 48 ! *șters* 4. *în manuscris semn de exclamație, care se justifică prin interferența subiacentă textului :* Oare [nu] putea ? *și* D-ar fi putut ! 5. aerul ei *după* vîntul cel *șters și deasupra lui* lumei, *rămas neșters* 6. *după un* m *șters* 7. *după un* și *șters și înlocuit cu virgulă* 8. ce începuse *provine din corectarea lui* a se înfier *** 9. *după*, Autono[mia] *șters* 10. *după* și *șters* 11. *după* cumcă *șters* 12. *după* mi[lioane] *șters* 13. *urmează* lor *șters* 14. *inițial* secularul [lor somn ?] 15. va ridica *supraintercalat* 16. *după* face *șters* 17. *de aici pînă la sfîrșitul alineatului textul este marcat de o linie verticală cu N paralelă cu marginea din dreapta a paginii și explicitată, tot cu N, de notația :* prea lung 18. *după* Fraților *șters* 19. *după* ast[fel] *șters* 20. *urmează, cu N, un semn de închidere a parantezei fără corespondent în textul anterior* 21. cum sînt toate popoarele *scris cu N deasupra lui* ca și cel românesc *șters cu N* 22. *urmează punct cu N și* pentru eternitate *șters cu N*

trăiţi în pace, căci sînteţi singurele naţiuni eterogene în oceanul panslavismului, această dicţiune ungurii trebuiau s-o întoarcă şi s-o traducă spre pierzarea lor. *Ei* au vrut-o, nu noi !

În ţara toată mişcarea română — antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea din dumineca Tomei, preparatorie, fusese ; fusese şi adunarea cea mare din Cîmpul Libertăţii, unde flamurea [1] reînvierei sfîşia [2] aerul cu tricolorul său. Virtus romana rediviva !

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viaţă ale naţiunei — etern unice [3] în felul lor — şi apoi ne-am întors la locul turbure a studiilor noastre. Dar [4] cine mai putea studia ceva ! Capetele noastre prinsese foc, faţa cea palidă a lui Ioan se-nroşise de-un roşu ofticos şi bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al naţiunei.

Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie şi dalbă, aerul părea nins de razele cele [5] argintii şi înamorate * ale lunei, cari se pierdeau prin verdele întunecos a arborilor şi tufişelor risipite din grădina ei [6]. Mă aşezai pe-o bancă şi cugetam ; D-zeu ştie de ce eram trist ! Cu [7] mînele unite şi lasate leneş peste [8] genunchi, cu fruntea plecată şi cu părul risipit peste ea, astfel şedeam în grădina ei şi gîndeam lucruri de cari nu-mi pot da cont, pe cînd luna, lunecînd alene printre nourii de argint ai [9] cerului albastru, gîndea şi visa ce neci un om nu ştie. Un foşnet uşor prin cărările nisipite mă trezi din reveria [10] mea. Era ea. Un negligé ce părea o negură de argint scălda în albeţa sa
51v fantastică şi diafană figura ei || naltă, mlădioasă, subţire ca o elfă de mare. S-apropiase de mine ; în momentul cînd o văzui, ea se aşeză molatecă pe genunchii mei şi-mi sărută ochii mei, ce se închideau de-o visărie profundă, căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zînă a visurilor mele îndelungate. Îi luai capul ei cel blond între mîinile mele şi privii la el. Ce trist era acel cap, ce palidă faţa aceea, ce înfundaţi acei ochi albastri !

— Poesis, zisei, eşti nenorocită ? Ce palidă eşti, copilul meu ! *Tu* suferi ? *Tu* plîngi !

— O, dac-ar fi să plîng numai eu. . . Dar să tăcem despre asta. Tomo ! poate că azi ne vedem pentru ultima dată.

— Ultima dată ? Aiurezi, Poesis ! Ultima [11] dată ?

— O, copilul meu, de-ai şti ce [12] nenorocită sînt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturînd [13] cu mînuţele ei albe părul negru de pe fruntea mea şi arzînd cu buzele ei contrase de plîns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sînt, fără ca să ţi-o pot spune ţie. Dacă [14] te pot ruga ceva în numele maicei tale, în [15] numele acelui înger curat, uită-mă ! Uită-mă [16], cel puţin pînă ce voi muri. . . După ce voi muri. . .

— Poesis, pentru D-zeu, ce va să zică asta ? Spune-mi ce ai ?

— Ce am ? Nu-ţi pot spune ce am. Dar să uităm asta. . . [17] să le uităm. Ce frumos eşti tu în astă sară. Părul tău pare a fi de eben şi ochii tăi diamanţi [18] negri ! Ce frumos e iubitul meu. . . iubitul meu ? Nu al meu. . .

— Nu al tău, Poesis ?. . . Tu nu eşti a mea, îngerul meu cel blond ? Aide [19], poate c-ai plîns unde-am lipsit atîta vreme, de-aceea oare să nu mai fiu al tău ? Poesis, această patrie va fi a mea, ca şi a [20] inimicilor noştri ; atunci tu vei fi femeia mea [21], frumoasa mea femeie, zîna grădinioarei mele, matroana vetrei mele părinţeşti, mama copiilor mei ! O, ce frumoasă eşti tu. . . ce mult o să te iubim noi. . . eu şi cu tatăl meu cel bătrîn, pietrarul ! Tu vei scutura praful [22] de pe cărţile mele, a lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mîna ta molatecă şi albă creţii de pe fruntea mea, tu c-o sărutare vei însenina-o ! Şi o să te iubesc, o să te iubesc cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu ! Poesis !. . .

Prin straturile de flori roiau fluturii nopţii. . . arborii înfloriţi îşi plecau ramurile îngreunate de flori albe ş^i roza pe frunţile noastre — parfumul îmbătător al primăverei

---

1. *după* stindardele *şters* 2. *deasupra lui* sfîrticat *şters* 3. *iniţial :* eterne şi unice 4. *după* Dracu *şters* 5. *după* în *** * *şters* 6. *scris cu N peste* Poe[s]is *şters cu N ; în manuscris urmează un semn de exclamare* 7. *după* Mî[nile] *şters* 8. *scris cu N deasupra lui* între *rămas neşters* 9. -i *din* ai *este scris mai limpede cu N* 10. *după* cug[etarea] *şters* 11. *după* Ei *sau* Eu *şters* 12. *supraintercalat* 13. *după* şi *şters şi înlocuit prin virgulă* 14. *majusculat după ştergerea lui* Tomo, *care îl preceda* 15. *după* îng[erul ?] *şters* 16. *urmează* Tomo *şters* 17. *urmează* Tomo *şters şi înlocuit cu punctele de suspensie* 18. *după* de focul cel negru *şters* 19. *urmează un* de *şters* 20. *corectat din* al 21. *supraintercalat* 22. *după* colb[ul] *şters*

împluse cu suflarea sa răcoare și vîrgină piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea, ea, cu genele[1] jumătate închise[2], nu rezista de fel dezmierdărilor mele melancolice... numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor!

A doua zi, sculîndu-mă fericit de pe patul meu cel vîrtos de paie și aninîndu-mi mantaua de umere, începui să colind stradele orașului: o[3] cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într-o parte, fața mea palidă, ce arăta osteneala, zîmbea, și-mi tîrîiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluierînd printre dinți o arie, nu mai știu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzice mortuare. Îmi întorsei capul, stătui în loc și, luîndu-mi pălăria, fața mea se întristă puțin cîte puțin. În urma mortului venea || o trăsură, și-n ea, în rochie lungă de matase neagră, o fată 52r palidă încadrată de păr de aur, față cunoscută mie, puteam să n-o recunosc?... Era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a păretelui, părul cel blond, fața era a ei ... dar ea în acea pompă?... Ea, așa de săracă?...

Dar în trăsura a doua? Cine era! Doi[4] dandy din cei mai corupți ai orașului, cari rîdeau în convoiul mortuar, îmbrăcați cu pantaloni de călărie strîmți, cu veste vinete, cu legături roșii, cu jachete galbene, cu[5] pălării largi și cu cîte două lanțuri de orologii. Secele fețe de maimuță rîdeau rîsul cel amar al desfrînaților[6] sceptici, într-un convoi care numai rîsul nu[7] era apt de a-l escita.

Rătăcit, în neputință de-a-mi da cont de ceea ce cugetam și simțeam, urmării convoiul pînă la biserică. Mulțimea se grămădea la ușă și-năuntru. Eu pătrunsei izbind cu coatele fără cruțare în toți ce-mi sta în cale; în ochii mei rătăciți, în împregiurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrînd în biserică, în pumnii mei strînși, în dinții mei rînjiți într-un rîs sălbatec o fi fost ceva straniu care îndreptă ochii lumei spre mine.

— Un nebun! șopti unul așa de tare încît îl auzii, însă, în noaptea turburărei mele, acel glas nu mi se părea aievea, neci mi se părea că sînt între oameni... mi se părea din contră că sînt singur, coprins de spasmurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam decît coșciugul ce mi se părea plutind pin aer, nu vedeam decît pe ea topită de plîns, alintînd după cosciug de brațul unui om. Ochii de foc a luminărilor de ceară danțau pin aer în noaptea bisericei ca stele murdare și roșii ... mortul din cosciugul descoperit părea că se strîmbă la mine și murii cei negri și reci ai bisericei tăiau fețe urîte și crepate pin păreți, cu ochi negri și cu capete strîmbate de turbăciune!

— Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate că părea că un demon cu degete de lemn îmi[8] strîngea gîtul!... Mă repezii la el ... dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încît îmi[9] scăpărară ochii scîntei verzi și căzui amețit pe spate.

Nu știu cît am zăcut astfel, cînd m-am trezit însă eram culcat pe-o bancă de piatră din colțul bisericei și la capul meu veghea Ioan!

— Cine-i acel om? fură primele cuvinte ce le putui pronunța.

— Cine! ... Ce treabă mare ... cel ce-o întreține pe dînsa ... un conte, mai știu eu!... Dă-o dracului ... nu e femeie?... putea [să fie] || mai altfel de cum sînt 53r toate? Aide de-aicea!

El mă luă în brațe și mă sculă drept în picioare. Luîndu-ne de braț, ieșirăm la ușa bisericei, la care sta bătrînul sacristan și vro doi cerșitori zdrențuiți. Plecarăm stradele-n sus și Ioan mă duse la el. Camera sa era mică și-ntunecoasă, și întunerecul ei mai era ridicat încă prin un părete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei era o cruce albă. În genere însă camera sa respira eleganța fină și artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse și rupte. Cărțile aurite și legate stăteau în șir pe-o masă acoperită cu roșu, pe care stăteau risipite creioane, pensule, palete și colori în cutii mari sau unse pe țeste de scoici marine. Mă trîntii pe-un scaun, aruncînd o ochire numai indiferentă pe toate aceste obiecte ce-ntr-al[t]fel de dispozițiune mi-ar fi părut poate stranii. De-o lature-a pănurei negre spînzura un canaf alb[10] de-un șnur asemene alb ...

---

[1] *deasupra lui* ochii *șters* [2] *corectat din* inchisi [3] *supraintercalat* [4] *după* Vo doi trei *șters* [5] *după* și *șters și înlocuit cu virgulă* [6] *după* sec[ăturilor]* *șters* [7] *inițial* nu-l, *apoi* -l *a fost șters* [8] *supraintercalat* [9] *deasupra lui* scîntei verzi răsă[riră] * *șters* [10] *supraintercalat*

Ioan apropie un scaun de-al meu și [s-*]așeză astfel încît pieptul îi venea drept în umărul meu cel drept, apoi, încungiurînd c-un braț grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el își plecă fruntea pe umărul meu drept și-mi șopti la ureche :

— Azi rump [1] orce legătură cu viața, azi rump legătura de amicie cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea-aminte a Sofiei. Tomo, de azi înainte eu nu mai sînt al meu. Eu mă duc și te las pe tine aicea [2] ...dar înainte de-a merge voi să-ți arăt în ce consista nebunia vieței mele, căci tu n-ai știut că eu sînt pictor.

El se sculă și, trăgînd șnurul alb de la pănura neagră ce sta drept în față, văzui pe părete un cadru ce-mi părea viu. Ochilor mei turburi li [3] părea viu în adevăr. Era Sofia. Părul ei cel cenușiu, adunat într-o coroană ca o citadelă pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciți, fața ei musculoasă și palidă, buzele subțiri și vinete... era Sofia ... în toată frumusețea ei cea originală ... blondă, pe care numai Sudul o cunoaște [4] ... Ioan își împreună [5] mînile și se uită în estaz la acel portret mare ca-n viață ... Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit și mă uitam nencrezut de realitate la această scenă în care portretul părea viu, real, și Ioan numai o umbră moartă în care trăia doar ochii cei înfocați.

— Sărman cadru viu, sărmană operă a imaginațiunei mele ! Ce greu a fost să te creez din caosul durerilor și a desperărilor [6], ce cumplit e să te sparg acum de stînca 54r cea rece a deșteptărei mele ! Dar te sparg ... căci tu ești || singurul lucru ce mă leagă de viață și de trecut.

El scoase un pumnal ascuțit și mic din sînul său și sfîrtică cu o cruce curmezișă tot portretul, astfel încît pînza se-nvălătuci în [7] cîtepatru părțile de cadrele de lemn aurit a portretului și sub el rămăsese gol păretele alb. Ochiul său era sec, surîsul amar, căci lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te [8] oblig să mă urmezi. Rămîi tu aicea, în casa mea [9], aicea vei trăi comod și neturburat [10] de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturei. Trăsura mă așteaptă de mult ... adio ! ... Amicia mea, gîndește că n-ai fi avut-o niciodată și te consolă ! Adio !

O dată-ncă-mi scutură mîna și zbură pe scări în jos. Trîntii ușa după el, mă trîntii în pat și apăsai capul afund în perini, cu fața-n [11] jos, abandonîndu-mă cu totul durerei celei mai crude. Cît oi fi stat astfel, în nesimțire mai mult, nu știu ... cînd m-am deșteptat însă era noapte profundă și orologiul vuia o oră după miezul nopții. Aprinsei luminarea și, sărind la portretul sfîrticat al Sofiei, începui a combina pînza ... dar totul era în zadar. Lîngă cămin era lemne [12] multe și risipite. Le trîntii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică sofă roșie față cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încît să mă sinucid [13] cu carbon. Am stins luminarea și m-am pus în fața flăcărilor ce lingușeau [14] gîtul căminului cu roșii [15] limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse și cu capul pe piept, viața mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înțeles și fără țintă, în [16] limbile de flăcări vedeam pare-că arzînd toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Cînd focul nu mai era decît o grămadă mare de cărbuni acoperită [cu] [17] flacăre vinete, atunci astupai soba și, așezîndu-mă în fața zgurei [18], îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vîntul urla afară cumplit și ploaia cădea măruntă și rece pe geamurile ferestrei ... Parcă vîntul cu norii, tunetul și ploaia făceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele [19] negre a-nnoratului cer de noapte. Prin șuierul cel monoton, deși puternic, al vîntului am adormit și simțeam, pare-că, cum creierii mei se paraliză de carbon. Murisem ! M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stîncile erau de smirnă și izvoarele de ape vergine și sînte. Printre arbori cîntau privighe- 55r tori cu glasuri de înger, pin cărări rătăceau || umbre diafane și fericite și se pierdeau

---

1. *după* mă *șters* 2. *urmează* în casa mea *șters (cu cerneală mai neagră?)* 3. *peste* îi 4. *urmează, închis între paranteze:* căci numai astfel poate fi o adevărată blondă a Sudului 5. *inițial :* împreuna 6. *urmează* mele *șters cu o cerneală mai neagră* 7. *după* de ca[drele] *șters* 8. *supraintercalat* 9. *urmează* e plătită pe trei luni înainte *pus între paranteze* 10. *cu un scris mai mărunt, mai strîns și mai ascuțit (care mai apare și pe* **179r** *în textul* [,,*Basmul cel mai fantastic. . .*"], *vezi nota 11, p. 236 deasupra lui* neconturbat *lăsat neșters* 11. cu fața-n jos *supraintercalat* 12. *după* niște *șters* 13. *după* omor *șters* 14. *inițial* lingeau *apoi deasupra lui* -eau *s-a scris cu N*-ușeau 15. *deasupra lui* lungi *șters* 16. *corectat din* prin 17. cu *figura în text, dar a fost șters și înlocuit cu* acoperită *scris deasupra (deși ar fi trebuit doar supraintercalat)* 18. *după* căr[bunilor] *șters* 19. *peste* ne[gre] *

prin verdura întunecată a dumbravelor sînte. În depărtare vedeam o dumbravă de aur care, cu freamătul frunzelor sale, cînta o melodie molatecă și lină ca aceea a undelor adormite. Între toate umbrele sînte și albe numai eu aveam corp . . . Rătăcii ce rătăcii prin pădure, pînă dedei de un rîu cu undele de argint, în mijlocul rîului o insulă încungiurată de ape, cu păduri și grădini din a căror mijloc se rădica la ceruri o biserică naltă cu cop[ol]ele rotunde, toată de aur gravat ce strălucea astfel căci soarele cerului curat se oglindea în copola cea mare a bisericei. La țărm era o barcă de aur . . . Eu mă suii întrînsa și, spărgînd cu lopețile undele de argint ale rîului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tăcea, nu cîntau păseri, nimica, numai din biserică s-auzea un cîntec încet, trist, mormîntar, ca bocetul cel înădușit lîngă patul murindului. Intrai, pin portalele de aur ale bisericei, înăuntru. Pe jos, marmură albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stîlpii de aur . . . iconostasul cu icoane nalte și palide de sînți și îngeri de-o frumusețe suprapămîntească, ce păreau suflate pe pînze de argint, în altar — o masă de marmură cu sfintele Taine . . . În biserică nu era nimeni jos, ci numai sus în cor cîntau călugărițe cîntece de mort . . . Cînd dintr-o ușă văzui intrînd cu lumînări de ceară albă-n mînă chipuri palide cu văl [1] lung, alb, ce acoperea și capul, astfel de palide încît fața se confunda cu albul hainelor, ci numai ochii stinși ca de sticlă se mișcau triști în orbitele lor. Ei se mișcau încet, încet pîn-în mijlocul bisericei . . . Eu mă ascunsei după o coloană de aur, cu groază. Printre ei văzui o umbră . . . un bătrîn cu părul alb, cu fața rătăcită și trasă, lumînarea sa ardea și el privea în ochiul lumînărei cu buzele strînse și cu [2] ochii fixi . . . Mie-mi părea că-l cunoșteam. Răzimată [3] de-o coloană, drept în fața mea, stătea o fată palidă cu fața ca marmura cea vînătă . . . ea-mi zîmbi trist și-mi făcu cu mîna . . . Era Poesis . . . Poesis ! strigai eu [4] . . . și deschisei ochii. Focul nu era încă potolit . . . fereastra însă deschisă, și o vîntoasă [5] sufla cumplit pin el. Gîndeam c-o fi deschis-o vîntul și mă dusei s-o reînchid. Cînd mă-ntorc însă . . . văd [6]

Corpul . . . s-ar fi însănătoșat curînd, însă ceea ce era bolnav în mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea . . . de trădătoarea, le aruncam în foc, care le consuma cum se consuma inima și viața mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor orașului mai mult mort decît viu. Fălcile mi se-nfundase adînc, albul ochilor se-ngălbenise și negrul era turbure și stins, părul cădea în dezordine pe gulerul uns și neșters a rocului meu — astfel umblam printr-o lume străină, din care nu făceam parte, și cînd mă rătăceam în vro grădină publică, unde fete roșii și vesele chicoteau [7] împregiur, pierzîndu-se pin arbori, eu credeam că sînt răutăcioase duhuri efemere, cari-și rîdeau de durerea mea [8]. || Or mi se părea cumcă-n juru-le rîdeau *56v* morți a căror fețe galbene [9] erau spoite cu roșu, ceea ce le făcea și mai înfricoșate, și mai moarte, prin contrastul între adevărul morții și-ntre simularea [10] cea spoită a vieței. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă și mă strîmbam la mine singur și, cînd mă trezeam din asemenea atonie, mă-nfiora siguranța c-am înnebunit și teama de mine însumi. || Lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia, mi-era frică *56r* să nu-nnebunesc. Adesea mă pomeneam că privisem, fără să știu, cîte [11] o oră-ntreagă-n soare și că ochii mei, orbiți de lumina lui caldă, nu mai puteau distinge nimică, ci un caos vînăt-roșu părea că pirotește și mă-nvîrtește [12] mereu, pînă ce mă trezeam căzut pe iarba cîmpului. Eram tîmpit, absurd, idiot. Astfel stam adese înmormîntat în iarba mirositoare, albastri și mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creștet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară . . . eu singur numai nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram cîmpii pînă ce dădeam de rîu. Acolo, de [13] pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi, cioräind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi și neoglindoși ca inima mea moartă. Apa limpede [14]

---

1. *inițial* vălul 2. *supraintercalat* 3. *după* Alături *șters* 4. *urmează* sa *șters și înlocuit cu punctele de suspensie* 5. *grafia nu e incompatibilă cu citirea* vîntoiu; -iu *fiind adăugat (fără ajustarea articolului nedefinit) după ce s-a scris* vînto . . . 6. *lacună în text, poate de redactare, poate materială (lipsa unei file) ;* **56r** *începe cu strofa din Venere și Madonă menționată la* p. 356 7. *după* rî[deau] * *șters* 8. *trimiterea la intercalare se face cu semnul* II, *reluat pe verso* 9. *după* palide *șters* 10. *după* p[ărerea*] *șters* 11. *supraintercalat* 12. *grafia poartă urma intenției de a scrie* învîrtejeşte 13. *supraintercalat* 14. *după* curată ca *șters*

ca cristalul a izvoarălor nu-mi plăcea, cînd dădeam însă de ea, începeam o a amesteca cu bastonul pînă ce, turburată de pămîntul cel negru, era o icoană vie a gîndirilor mele.

Dar nu putea să rămînă astfel. Încă o lună de-o viață astfel și știam că voi muri ... De [1]-aș fi murit, ce-mi păsa ... cine știe dacă adînc [2] în pămînt n-aș fi fost mai fericit ... dar aveam un tată bătrîn și a muri eu însemna a-l băga pe el în groapă.

Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vîrful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare-mpărătesc. Mergeam astfel printre cîmpi cu holde ... Holdele miroseau și se coceau de arșița soarelui ... eu îmi pusesem pălăria-n vîrful capului, astfel încît fruntea rămînea liberă și goală, și flueram alene un cîntec monoton și numai lucii și mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului. ||

57r Zi de vară pîn-în sară am tot mers fără să stau de fel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau [3] că adorm din freamătul lor lung, de-a [4] lungul drumului de țară oamenii se-ntorceau de la lucrul cîmpului, cu coasele de-a spinare, fetele [5] cu oale și donițe în amîndouă mînile, boii trăgeau încet în jug și carul scîrțîia, iar romănul ce mergea alături cu ei [6] și pocnea din bici își țipa eternul său hăis, ho ! ... Ascuns în maluri dormea Murășul, pe el trosnea de căruțe podul de luntri, pe care-l trecui și eu ... De departe se vedeau munții mei natali, uriași bătrîni cu frunțile de piatră spărgînd nourii și luminînd țepeni, suri și slabi asupra lor.

Una cîte una se-aprindeau stelele tremurînd în nemărginirea albastră a cerului, cînd mai sus, cînd mai jos — și luna, balana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint pin norii albicioși și subțiri. Mai greoaie scîrțîiau carele cu lemne ce veneau din munte; romănii ședeau [7] culcați pe foale în vîrful carălor sau, mergînd alături, șuierau doine bătrîne [8] și triste ca suvenirile trecutului. Toate farmecele unei nopți de vară — lună albă și stele aurii, fluierul melancolic și cîmpii ce par a adormi, iar drept în față, bătrînii urieși de piatră, munții, ce acum păreau încununați de stele ce tremurau asupra frunților [9] lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau crucișe pin lanurile, unele încă verzi, mergeam, pînă ajunsei în poala răcoroasă a munților. De-acolo apucai pe-o pietroasă cărare de munte. Pe cîte-un vîrf de deal vedeam arzînd focuri mari, și oameni împregiur, din fundul codrilor ce-ncongiurau ca o manta neagră-verde umerii munților vuia cîte-un bucium durerea lui de aramă ; pe lîngă alte focuri vedeai pare-că cum joacă fete și flăcăi, iar pin codrii rătăciți fluierau voinicii printre dinți și din frunze [10] cîte-o doină adîncă și plină de foc. Astfel [11] treceam înainte alături cu zidurile de piatră a muntelui, pe-o cărare îngustă ce ducea mereu în sus, năruită [12] pe-alocurea, pe-alocurea baricadată de [13] bolovani rostogoliți din creștetul munților și înțepeniți în albia cărărei. Săream peste năruituri și baricade și-am mers mereu, pînă ce luna apusese, focurile se stingeau, cîntecele încetară, iar răsăritul se roșea slab de faptul zilei. Aerul răcoare al dimineței îmi pătrundea pieptul, simțeam cum îmi amorțește gîtul de răceală ... pînă
58r ce văzui satul [14] meu, || cu căsuțele lui mici, acoperite cu paie și risipite prin [15] creierii de piatră a muntelui, de ți se părea un sat de cuiburi de vultur. Trecui [16] prin mijlocul lui, pe lîngă mica bisericuță de lemn, și tocmai la capătul satului [17] mă oprii lîngă bordeiul cel înfundat și sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se [18] vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la ușa uscată și intrai înăuntru. Pe vatră mai ardea vo doi tăciuni subțiri de nuiele, tata dormea pe-un pat de scînduri nalt ca vatra. După cuptori era încă patul mamei acoperit c-un lăiceri, deasupra lui era [o] icoană veche și afumată a maicei Domnului, dinaintea căria ardea o [19] candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să-l trezesc pe tata și adormii curînd, căci eram foarte obosit. Des-de-dimineață [20], pîn-a nu fi ziua, cucoșul cîntă asupra bordeiului și auzii ca pin somn pe tata sculîndu-se, luînd în mîni apă din un ciubăr și spălîndu-se pe față, făcîndu-și cruce și mormăind încet o rugăciune, apoi [21] luîndu-și ciocanele de pietrărie

---

1. *inițial cu minusculă* 2. *după* în *șters* 3. *după* îm[i] *șters* 4. *după* pe *șters* 5. *după* cu *șters* 6. *după* ju[gul]* *șters* 7. *după* stau *șters* 8. *după* triste și *șters* 9. *inițial :* frunței 10. și din frunze *supraintercalat* 11. *inițial, din inadvertență:* Altfel 12. *deasupra lui* risipită *șters* 13. *după* pe *șters* 14. *după* în creierii *șters, iar* satul *provine din* satului *prin ștergerea lui* i ; *după* meu *urmează* risipit *șters* 15. *după* ca *șters* 16. *după* Treceam *șters* 17. *supraintercalat* 18. *scris peste* ve[deam] 19. *după* într-o *șters* 20. *după* A doua [zi] *șters* 21. luînd în mîni apă din ciubăr și spălîndu-și fața, făcîndu-și cruce și murmurind o rugăciune, apoi *supraintercalat*

de sub laiță și plecînd pe uș-afară, fără chiar să se uite îndărătul lui și fără a mă vedea din dosul cuptorului unde dormeam.

A doua zi cam pe l-ameazi mă trezii și eu din somnul meu adînc și fără visuri. Nu știu cine pospăia prin casă și pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascuri în foc și fierbea mîncare.

— Tu ești, Finițo? zisei eu sculîndu-mă [1], luîndu-i capul între mîni și sărutînd-o.

— I, Doamne! zise ea surîzînd cu degetele la gură și măsurîndu-mă cu ochii din [2] creștet pîn-în talpe. Ce mare te-ai făcut . . . Uite! și barbă și mustăți . . . Da tare ești galben, vere [3], pare c-ai fi îndrăgit [4]?

— Nu știi tu [5], zisei eu, uitîndu-mă în ochii ei [6] inocenți și lucitori, nu poți ști tu ce am suferit.

Dar ce frumușică era verișoara mea. Fața albă și obrazii roșii, părul castaniu și des, făcut în două cozi întrunite pe spate, neted și cu cărare pin mijlocul capului, ochii mari, caprii, ce se uitau mirați la mine [7], sprîncenele arcate și îmbinate, nasul fin ca [a] unei dame mari, bărbia rotundă și plină, iar, cînd rîdea, două gropițe cochete. Cămașa albă, cu altițe și mînici [8] largi, fota curată și nouă, iar picioarele goale. Cu cît o priveam, îmi părea mai frumoasă și-o sărutai încă o dată.

— O! [9] zise ea, rîzînd vesel, îți iei la guri [10] parc-ar fi dentr-al tău . . . ia fii bun, mă rog, de-ți cată de treabă, domnișorule!

— De-de! zic [11] eu, n-o lua-n nume de rău . . . Ș-apoi nu mă uit eu la ochii tăi . . . fie ei cît de frumoși . . . ||

— O! frumos! Vine vărul pe la noi, ș-apoi lucrul ce mi-l spune mai întîi e că 59r
ochii mi-s urîți! Frumos!

— Da nu . . . [12]

— Destul, las'că știu . . . Domnu-a fost la cetate . . . Nevestele de domn au ochi mai frumoși decît ai miei, se-nțelege, zise ea, punîndu-și rîzînd mînele[-n] șolduri, fiica Evei cea limbută cu dinții de mărgăritar.

— De-ai ști, Finițo, zisei pe jumătate rîzînd, de dragostea mea. . .

— Dragoste, zise ea repede, ce dragoste? . . . Și ridică cu curiozitate din sprîncene. Ce dragoste? . . . spune-mi și mie . . . zău așa! Te rog, vere! adaogă ea, încrețindu-și gura și plecînd ochii cu atîta grațiozitate încît numai pe sub gene se uita la mine.

— Șezi ici pe pat, zisei eu, apucînd-o-n brațe și punînd-o să șadă ca pe-un copil obraznic . . . eu mă așezai alături cu ea, i-ncongiurai grumazul cu brațul meu și începui să-i povestesc amorul meu și nenorocirile mele.

Ea asculta c-un fel de seriozitate și c-o atențiune copilărească — și cind se uită drept în ochii mei, ai ei se împlură de lacrimi.

— Sărmanul văr, zise ea, sărutîndu-mă cu atîta dulceață și tinerețe [13].

Oalele fierbea pe vatră.

— O, zise ea, ca aducîndu-și aminte, trebuie să-i duc merinde [14] tătîni-tău! Las'că ne mai vedem noi desară, mîni dimineață . . . zise ea și drese ce drese [15], apoi luă vro două oale [16] din cele pline, surîse și cu ochii și cu gura și plecă pe ușă și prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni și tată-meu, care auzise de la fată că venisem acasă. El mă strînse în brațele [sale]. Capul său era mai alb, creții de pe frunte și brazdele din față mai adînce, iată toată schimbarea ce-o băgai de samă la el — destul însă ca [17] ochii să mi se împle de lacrimi.

Am stat mult acasă, într-o atonie monotonă și moartă. Între grinzile casei găsisem o carte cu scoarțe de piele roase de molii, cu mărginile roșii — în ea era niște povești

---

1. sculîndu-mă *supraintercalat* 2. din *provine din corectarea unui* de *urmat de* sus *șters, urme ale intenției de a scrie* de sus pînă jos 3. *urmează* Tomo *șters cu R* 4. *urmează* și prins de iele *șters cu R* 5. *urmează* Finițo *șters* 6. *supraintercalat* 7. ochii mari, căprii, ce se uitau mirați la mine *deasupra lui* cămașa albă cu altițe și cu mînici largi *șters* 8. mînici *provine din corectarea lui* mîneci 9. *scris cu R după* Hoho *șters cu R* 10. *inițial:* gurițe 11. *după* Finițo *șters* 12. *urmează* Finițo *șters* 13. *urmează* Se-nțelege că stilul în care i-am narat nenorocirile mele a fost cît se poate de popular și de colorat *șters cu R* 14. *deasupra lui* mîncare *șters (cu un scris posterior?)* 15. *urmează* pin oale *șters* 16. *supraintercalat* 17. -a *întărit cu R*

manuscrise [1] cu litere bătrîne, iară literele începătoare paleografate cu roșu ... desigur vro reminiscință de-a preotului celui bătrîn, ce murise de‿mulți ani. Cu cartea aceea în mînă, stăteam zile întregi lungit pe prispa casei la umbră și descifram mașinalminte slovele cele bătrîne or priveam cu ochii drept în grinzile afumate ale streșinei, 60r pînă ce-mi simțeam capul ridicat și pus în poale [2]. || Mi-întorceam ochii peste cap ... era Finița, ce-și așezase capul meu pe poalele ei și-ncepea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi cînta cu vocea jumătate cîte-o horă or cîte [o] chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel ședeam lungit seri întregi cu capu-n poalele ei, pe cînd vitele se-ntorceau mugind greu de prin munți, iar talancele de la gîturile vacelor cu ugerul greu de lapte suna alene și melancolic prin atmosfera cea dulce a serei.

Revoluțiunea ardea în cîmpia Transilvaniei, dar mie ce-mi păsa de toate. Pentru realitate eu eram omorît ... Nepăsare [3] leneșă, lene de-a cugeta, lene de-a simți, abrutizarea cea mai adîncă și mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Însuși numele ei, Poesis, nu putea să escite neci un simțămînt în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult — lucru de care îmi era greu să-mi aduc bine-aminte ; căci nu cugetam să-mi fi ucis inima și să-mi fi omorît inteligența ... și cu toate astea tocmai [4] aceea era ce neci nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna și-ngălbenise codrii din umerii bătrînilor munți, pe vîrfurile lor negurile deveneau mai dese — în fine, într-o zi ne pomenirăm cu cei întîi fulgi de zăpadă înecînd cu puful lor de argint aerul neguros și rece al munților. Prin sate colinda vestea cumcă se ridicase românii [5] împotriva ungurilor și Împăratul Codrilor bătrîni și a munților suri și sterpi aduna pe vulturii din vizuinele lor stîncoase împregiurul flamurei [6] românești. În creierii împietriți ai munților și-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei.

Într-o noapte am văzut un spectacol măreț. În [7] culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul cîte unul, focuri mari, părea că munții înșuși se apri[n]sese. Împregiurul focurilor vedeai șezînd cete întregi de oameni, lăncile [8] culcate pe umere străluceau în aer ... lănci de coase cari-n urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creștetele munților românii slobozeau roți înfășurate-n paie și aprinse, cari se rostogoleau cu o repejune demonică pînă se pierdeau hăulind în prăpastiile adînci, în inima pămîntului. Buciumele sunau din vîrfuri astfel încît ți se părea că sufletele de aramă a munților se trezise și suna a moartea lumei. Culme cu culme ardea, atîția uriași ochi roșii [9], cîte unul pe o frunte de deal. Codrii 61r bătrîni trosneau [10] amorțiți de iarnă, stelele și || luna erau mai palide-n cer, cerul însuși părea mai sur. Era unul din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe pe care numai Dumnezeu le poate zugrăfi pe tabla întinsă* a lumei înaintea [11] ochilor uimiți și a [12] inimei înfrînte.

Revoluțiunea pătrunsese-n munți. La noi, cari eram mai în poalele munților, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceștia o apucase de mult la Iancu. Oamenii mai maturi așteptau ca eu să mă fac pribunul [13] (tribunul) lor, însă eu, în starea în care eram, am [14] fost nesimțitor și impasibil pentru aceste cauze mari. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de către tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să li fi trecut prin minte ca să-i surprindă cîndva. Însă într-o noapte auzii împușcături pin vecini. Speriat, sar din așternut, ies afară și mă sui pe gard, ținîndu-mă de parii lui, astfel încît dominam cu privirea asupra unei părți din casele vecine. Văzui [15] o casă încongiurată de honvezi și pe unii trîntind cu paturile puștei în ușa casei, pentru a-i sforța intrarea. Dar în momentul acela văzui fulgerînd pin ferestrele casei [16] împușcături și [auzii] vaietele celor ce-o încongiurase, ușa se sparse cu repejune și

---

1. *după un* p *șters* 2. *urmează* Mi *șters și reluat pe pagina următoare* 3. *după un* n *șters ; inițial :* Nepăsarea *urmat de* mea, *apoi* -a *și* mea *au fost șterse* 4. *după* așa * *șters* 5. *scris ușor cu R (acum aproape șters) deasupra lui* Iancu, Axente și cu Balint *șters cu R* 6. *după* stin[dardului ?/dardelor ?] *șters* 7. *supraintercalat (cu minusculă, fără minuscularea lui* Culmile) 8. *după* și *șters și înlocuit cu virgulă* 9. atîția uriași ochi roșii *provine din corectarea lui* atîtea uriașe ochiuri roșii d[e foc ?] 10. *deasupra* lui vuiau *lăsat neșters* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *urmează* lor *șters* 14. *după* eram *șters* 15. *după* La *șters* 16. *supraintercalat*

dinăuntru ieși [un june] cu capul gol, cu sabia-n dinți și[1] mînele-narmate de pistoale-ntinse, pe care le slobozi drept în capetele celor ce stăteau în ușă. În urma lui o ceată de oameni înarmați cu lănci împungeau în dreapta și-n stînga și, răzbind pin ei, fugiră mereu pînă în risipiturile unei stînci, prin cari pierzîndu-se nu vedeai în lună decît oțelul țevelor întinse și împușcăturile trimise în cei ce acuma cotrobăiau pin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi părea că-l cunosc. Deși-l văzusem numai la lumina fulgerelor din puște, totuși îmi părea că nu putea să fie altul decît Ioan. Mă-ntorsei în casă și mă culcai iar ; însă mi-era cu neputință să mai închid ochii de gînduri. Dacă acela va fi fost Ioan ... iată ceea ce-mi îmbla mereu pin cap ... căci de va fi fost el, deciziunea mea era ca și luată ... trebuia să-l urmez.||

Astfel zvîrcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toți intrase în sufletul 62r
meu cel turburat, asemenea unor visuri aievea ... unor visuri cu ghearăle de fier. În toate părțile mă întorceam, spre[2] părete ... dar păretele părea zugrăvit cu chipuri roșii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericele bătrîne — mă-ntorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineți pe vatră păreau roși ochi de demoni cari se întorceau cumplit, iar în fumul cel verde ce se înalța în[3] sus păream a vedea fluturînd părul despletit și sur a unei furii crîncene. Îmi închideam ochii ca să alung toate visurile acestea ... Un somn părea că mă coprinsese, însă somn cu durere de cap și cu bătăi de inimă. Creierii mei părea că-i stoarce o gheară de lemn, pieptul meu părea apăsat ca de-o piatră, părea că e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apucă cu brațe lungi și teribile și m-aruncă într-un abis întunecos unde cădeam mereu, mereu ... Astfel între cer și iad văd piscul cel de piatră sfarmată a unei stînce pe care mi se părea c-am să cad. C-un țipet teribil mă smuncesc pare-că din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stîncă, o durere cumplită ... îmi[4] spărsesem corpul[5] de ea[6] ... Mă[7] pomenii. Căzusem într-adevăr ... dar de pe pat jos. Focul licărea încă și înaintea mamei durerilor ardea candela cea mică, luminînd fața ei cea sîntă. Îmi făcui o cruce și mă sculai drept în picioare.

Era cu neputință să mai dorm sau să mai rămîn ; ci decisesem de-a urma primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce-n lume, unde mă[8] vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, cari începură să trosnească vesel și să arunce scîntei cu pară. Apropiai de foc un scăunaș scund, luai dintr-un colț al bordeiului coasa tatei și șezînd[9] pe scăunaș începui, la lumina focului de vreascuri[10], c-un cuțit de[11] brîu, să cioplesc cu băgare de samă coasa și s-o prefac în lance. Făcui ca coasa să steie drept în vîrful mînerului și-apoi, luînd o cute de piatră, începui a o freca de ascuțișul și[12] mai cu deosebire de vîrful coasei, pînă ce se ascuți ca[13] un brici, încît, suflînd c-un păr deasupră-i, s-ar fi tăiat în două. Din norocire tatăl meu dormea așa de dus încît n-a auzit neci cum ascuțeam coasa, neci cum apoi, luînd două[14] pistoale lungi și ruginite[15] de sub pat, le încărcai cu praful de pușcă dintr-un corn de bou, mi le pusei în brîu, luai o țundră veche pe umere, o căciulă de oaie-n cap, lancea de-a umere și ieșii afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutea în cîmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde se-ntîmplase lupta, ușa era căscată cu desăvîrșire, în mijlocul casei, la pămînt, ardea un foc mare ce-l aprinsese soldații, pe cînd ei înșii ședeau trîntiți pe fîn, cu puștele puse alături, cu lulele aprinse-n gură ; la foc fierbea[16] o oală mare, iar ei, vorbind[17] din cînd în cînd, scuipeau cînd în foc de-a dreptul, cînd alături. Fețele lor era sălbătăcite, îndobitocite. Caii lor cei înșelați erau legați afară, de parii gardului — ci mai încolo de toți era un cal sur, cu gura[18] nepusă-n zăbală, căci mînca dintr-o legătură de fîn ce i se pusese-nainte. Încongiurai casa pe din dos, astfel încît venii lîngă calul sur fără de a trece pe dinaintea ușei deschise. Iau[19] cuțitul den brîu și tai repede curelele legate de gard, pui mîna-n coama calului și-ntr-o clipă sînt pe el și-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat azvîrle din|| copite, nechează 63r

---

1. *urmează* pis[toale/toalele] *șters* 2. *inițial :* înspre 3. *după* -nspre *șters* 4. *după* mu * *șters* 5. *urmează* și ca[pul] *șters* 6. *deasupra lui* stîncă *șters* 7. *după* Dar atunci *șters* 8. *supraintercalat* 9. *după* pe *șters* 10. *urmează* să cioplesc, *căruia* să cioplesc *următor îi conferă statutul de variantă abandonată* 11. *după* cu *șters* 12. *după o scurtă ștersătură indescifrabilă* 13. *după* astfel încît *șters* 14. *după* vo *șters* 15. -ni- *din* ruginite *supraintercalat* 16. după ar[-dea*] *șters* 17. *deasupra lui* scuipînd *șters* 18. *urmează un digraf, indescifrabil* 19. *după* Luai *șters*

una, dar o și rumpe de fugă, încît zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împușcătură auzii în urma mea, glonțul îmi vîjîi pe la ureche, dar lăsînd [calul] fără frîu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgînd [1] cu corpul lui fierbinte și fumegînd de sudoare aerul cel rece al nopții. Zguduitura cumplită ce-mi da fugînd mă cutremura în toate fibrele corpului. Lancea ce-o țineam de-a umere fulgera la lumina lunei și sfîșia aerul nopții, pe cînd cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburînd scînteia trosnind [2] și trezind ecoul cel adormit al munților. Calul mă ducea mereu, astfel încît în urmă neci să părea că aș călări, ci că aș pluti între cer și pămînt, dus de-un geniu nevăzut, mereu înainte, răpit de-un bălaur [3] din poveste, de-un smeu [4], c-o falcă-n cer și una-n pămînt. Cît oi fi zburat astfel nu știu, numai deodată simții cumcă calul poticnește una ș-apoi începe a merge mai încet și mai greu, suflînd greu cu nările și [5] gura pline de spume. Fără s-o fi băgat de samă, eu ieșisem din munți și mă aflam pe șes.

Pînă aicea mersesem ca prin somn. Cîte făcusem pînă acuma, toate le făcusem pe neștiute [6], dominat de-o dorință pe care eu singur nu mi-o puteam defini, de-un impuls întunecos și fără sens. Acum îmi frecai ochii și începui a privi în jurul meu. Dindărătul meu munții, înaintea mea, departe, Mureșul, într-o parte un orășel care, aprins [7] din multe părți, începea a arde. Departe era cam cale de două ceasuri. Calul era obosit și nu mai [8] putea merge decît în pas. Îl îndreptai spre orășel. În curînd însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începu a deveni mai rece și mai iute. Deși cerul era senin, ace mici de ninsoare începură a-mi izbi fața și fruntea, îi dedei un impuls nou calului, care-o începu în treapăt. Din ce în ce vîntul creștea și prindea aripi, pînă ce, mai repede decît treapătul calului meu, începu să mă pătrundă cu frigul lui pin toți porii vechilor mele haine. Orașul se aprindea din ce în ce mai mult, cu-atît mă apropiam, păream a distinge vaiete slabe și depărtate, calul fugea mai iute, vîntul începu a vîjîi și a fluiera, astfel încît vedeai cum cu el creșteau aripele flacărilor ce se-nălțau la cer. Din ce în ce m-apropiam, din ce în ce vedeam cu[m] vîntul s-arunca cu furie în brațele mărei de foc care creștea în toate părțile, prinzînd din vîntul cel rece și barbar mii și mii de suflete nouă [9] și repezi. Vaietele și bocetele
64r s-au||zeau cumplit, astfel încît pietrele s-ar fi sfărmat de durere auzindu-le, orașul înflacărat prin foc și vînt se unise cu cerul, căci între cer și pămînt nu mai era deosebire. Flacăra zbura piezișă după îndreptarea vîntului . . . aerul [10] ardea cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încît albastra lui boltă amenința a se [a] prinde și a se nărui [11]. Prin nori de fum roșii [12] vedeai amestecate, ca ochi de aur, stelele timide și tremurătoare. Pămînt, aer și cerul asupră-le erau coprinse de același foc . . . Calul meu, fără [13] preget și îmboldit, zbura [14] poticnindu-se. Aproape de oraș mă coborîi de pe el [15] . . . pusei lancea în șanțul de-alăturea drumului împărătesc, înfipsei de căciula mea o pană roșie și, suindu-mă pe cal, intrai în stradele [16] aprinse din amîndouă părțile ale orașului. Vuietul cel sălbatec al tobelor inamice, casele năruindu-se mistuite de flacări, prin ferestrele plesnite ieșind flacăra neagră-roșie cu fum negru . . . astfel șirele [17] caselor păre[u] pus[e] în ordine de bătălie cu capetele arzînde, cu ochii cei plini de flacără și fum. Oamenii alergau și țipau, stradele negre foiau asemenea mușinoiului de furnici, unii cărau și duceau lăzi, cu fața speriată și ochii holbați la soldații ce nu știau ce urmări . . . prăzile ce fugeau, femeile ce, pe jumătate goale, alergau [18] pe strade despletite și palide asemenea stafiilor . . . Barbații lor [19], cari aruncați sub roțile carelor sau izbiți cu capetele de murii caselor arzînde, [cari*]

---

1. *după* ducîndu-mă de nu l-ar fi ajuns neci *șters* 2. *după* ca bătută *șters* 3. răpit *supraintercalat, iar* de-un bălaur *scris de două ori din inadvertență, ștergîndu-se numai primul* de-un 4. *după un triliter șters, indescifrabil* 5. *după* pline de *șters* 6. pe neștiute *scris abia lizibil cu R deasupra lui* neconștiut *rămas neșters; după forma lui* s *din* neștiute *(scris:* neſciute) *se poate vedea limpede că R este cu mult posterior redactării textului de bază* 7. *după o literă scrisă și ștearsă de două ori (poate e vorba de încercări nereușite de a scrie* ap[rins]) 8. *supraintercalat* 9. *după* de *rămas neșters* 10. *după* ardea *șters* 11. și a se nărui *supraintercalat* 12. *urmează* ca flacăra *șters cu R* 13. *după* zbura *șters* 14. *după* zbura *șters și un* f *rămas neșters* 15. *scris cu N deasupra lui* cal *șters cu N; între* pe *și* cal *există două litere șterse, ilizibile* (ca[l]?) 16. *după* oraș *șters* 17. *inițial* șirul, *cu care se acordau formele verbale care urmează:* părea pus 18. *deasupra lui* fugeau *șters (cerneala intervenției este mai neagră și scrisul pare de mai tîrziu)* 19. *în manuscris mai degrabă* Bărbaților *(dativ), ca și cînd s-ar fi avut în vedere inițial altă construcție*

trîntiţi pe pietrişul stradei, gemeau pe ici pe [1] colo, morţi sau pe jumătate morţi . . . [2] copiii ţipau cu ochii plînşi şi îngînau [3] nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-n mînă, cu cocoşul tras, îmboldii calul de trecu prin strade, peste cadavre de oameni, peste căruţe sfarmate, peste lăzi sparte din cari curgeau haine şi unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise — treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă şi sfîşietoare iluminată de focul cel larg al incendiului. Într-o parte şi-n alta şirurile de case arzînd, pavagiul de pietri mărunte şi albe [4] acoperit de cadavre şi împlut de sînge negru, lumea toată coprinsă de vaiet . . . jos omor [5] şi noapte, sus nouri şi fum ! Iată întregul acestui spectacol înfricoşat.

Ştiam aicea casa unui preot [6]; trebuia să mă duc la el. Cît mă bucurai cînd, ieşind în suburbiul întunecos şi plin de grădini al oraşului, văzui cumcă acolo nu arde nimic. Grădinele încongiurate de un hăţiş des şi tufos [7], deşi scuturat de toamnă, se-ntindeau alături cu strada, pe cînd după acel hăţiş, ascunse-ntre arbori, se vedeau casele. Ajunsei şi înaintea casei preotului [8]. Poarta era deschisă şi răzimată-n amîndouă părţile. || Ferestrele erau deschise, ci pin ele s-auzeau vaietele cele slabe ale 65r
unei femei. De-a intra astfel cum eram în casă era a mă espune pericolului vădit. Mă apropiai aşadar de fereastră şi privii înăuntru. Dar ce văzui, D-zeul meu !

Casa plină cu oameni care de care mai beţi şi mai sălbateci cari şedeau rîzînd şi chiuind înaintea unei buţi de mărime mijlocie desfundată [9]. || În păretele din dreap- 65v
ta ferestrei pe care mă uitam era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a maicei Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică, jumătate cu untdelemn [10], jumătate cu apă. Pe oblon şi deasupra, în cuie, era aşezat busuioc uscat [11] şi flori galbene [12], cari asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărţile bisericeşti ale preotului, legate [13] în piele, vechi, risipite, unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau [14] în păretele dintre camera aceasta şi alta, mai mică, alături. || Preotul era spînzurat 65r
de-un cui mare de fier deasupra uşei . . . Ochii lui erau întorşi cumplit, din gură, peste barbă, curgea spuma cea vînătă a morţii, mînele sale erau dinainte legate. Alături c-un părete sta răzimată fata lui, palidă ca [15] varul, cu marii ei ochi negri înfundaţi, încongiuraţi cu mari cearcăne vinete, rătăciţi ca ochii unei nebune. Buzele vinete şi apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura împregiurul gîtului ei alb ca marmura cea moartă . . . haina lungă şi neagră de matase îi dădea aspectul unei furii a durerei, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci şi priveau într-o disperare demonică şi nebună asupra acelor oameni roşii de beţie, cu ochii străluciţi şi murdari, cari, tăvălindu-se pe pămînt, o priveau c-o ardoare sălbatecă şi [16] neumană.

— Hoho ! . . . răcni unul din ei, cu fruntea mică, cu faţa grasă şi roşie, cu ochii mici şi verzi, cu părul roşu ca focul . . . Oho ! frumoasă fată . . . ce cauţi aşa . . . ce ! c-am spînzurat pe tata-tău . . . popa blestemat ! Rîzi tu de el . . . Ce-ţi pasă ţie . . . tu cu noi ai să trăieşti . . . ai să fii ibovnica mea, puiule ! Hehehe ! zise el rîzînd şi abia ţinîndu-se pe picioare . . . Cum îţi par eu, fata mea ? Frumos, hai ? . . . frumos băiat . . . chipos m-a făcut mama . . . roşu colo . . . hehehe ! şi-i place baiatul frumos şi roşu fetei celei albe . . . aşa-i că-i place ? . . .

---

1. *peste* col[o]* 2. morţi sau pe jumătate morţi *a fost scris ca şi cînd în loc de* gemeau *s-ar fi aflat* zaceau ; *unii editori, urmînd pe I. Scurtu (1904), elimină* morţi sau *ca inadecvat contextului, dar întreaga frază poartă urmele grabei şi neatenţiei* (Bărbaţilor *ca subiect, construcţia cu* cari *abandonată), iar eliminarea lui* morţi sau *nu se legitimează măcar pentru că ar fi contrară intenţiei autorului de a-i menţiona nu numai pe muribunzi, ci şi pe morţi (cf. mai jos* acoperit de cadavre) 3. *deasupra lui* zbierau *pus între paranteze (cerneala intervenţiei pare să fie aceeaşi cu cea menţionată la nota 1, p. 177)* 4. *în manuscris :* alba 5. *în manuscris :* omorul, *scris de autor înainte de a abandona construcţia articulată în favoarea celeilalte* (noapte — nouri — fum) 6. *urmează* român *şters cu R* 7. şi tufos *deasupra lui* şi-nfl[orit*] *şters* 8. înaintea casei preotului *provine din* la casa preotului : înainte *deasupra lui* la casa *şters şi* casei *supraintercalat* 9. *trimiterea la intercalarea de pe* **65v** *se face cu semnele* ≢ *reluate acolo ca* ≠ *iar* Pe oblon şi deasupra, în cuie, era aşezat busuioc uscat şi flori galbene, cari asemenea se uscase *este o intercalare în intercalare, scrisă dedesubtul primei şi introdusă cu semnul* ꟻ; *cerneala şi ortografia intercalărilor este aceeaşi cu a textului de bază, dar scrisul poate fi de mai tîrziu, ca şi cel al intercalării contemporane, consemnată la nota 12, p. 208* 10. — de — *supraintercalat* 11. u- *din* uscat *scris peste* şi 12. *după* uscate *şters* 13. *după* parte mar[e] *şters (se poate eventual citi :* foarte mari) 14. *după* dădea în al[tă cameră] *şters* 15. *după* ca o stafie ce-a, *apoi* ca va[rul] *succesiv şterse* 16. *supraintercalat cu cerneală mai neagră*

Cu astea se apropie de fată, a cărei buze [1] se cascase de spaimă și care tremura ca varga ... El vrea să pună mîna [2] pe ea ... dar ea cade în genunchi ... Dezolată și frumoasă, ea îndrepta ochii ei mari, ce-ar fi putut mișca o inimă de aramă...

— Te rog, zise ea, omoară-mă ! Omoară-mă și pe mine, ca [3] pe tata, căci îți voi mulțămi.

— Hehehe ! nerozie ! ... Ce ? să mori, auzi ! Auzi, Istvan, să moară ea ! Nu, nu, nu ! adaogă el rîzînd prostește, tu nu trebuie să mori.

— Nu trebuie să moară ! adaogară toți rîzînd care dencotro, ea-i nevasta noastră a tuturora ... Nu trebuie să moară.

— Eu am căzut întîi la sorți, zise canibalul, lăsați-mă cu ea singur !...

Ceilalți se sculară spre a ieși din casă... ||

66r C-o deciziune teribilă, sărmana fată se repezi cu furie, izbindu-se cu creștetul capului de părete, însă, numai leșinată, ea recăzu în brațele canibalului care, c-o strînsoare murdară, cu hainele dehamate și camașa descheiată la piept, astfel încît i se vedea pieptul plin de păr roșu — el voi să apese gura lui murdară și cu musteți roșii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba ... O simți ea aceasta și cu o ultimă sforța[re] se rupse din brațele lui [4] ... Eu întinsesem pistolul pin fereastră în momentul cînd ea deschise ochii ... Era să fugă [5] pe ușă și văzînd arma-ntinsă ... ea rămase dreaptă, o-nmărmurită statuă a [6] disperărei sublime, cu mîndrie de leoaică în față, c-o strălucire sălbatecă și vergină în ochi. Cu mîna sigură, slobozii drept în pieptul ei ... nimerisem bine [7] căci, c-un surîs ce deveni angelic ca a unei martire, ea căzu de-a lungul pe pămînt. În momentul acela ungurul scapase din mînă [8], la pocnetul armei mele, sfeșnicul de lut c-o lungă lumînare de său. Deodată intrară și ceilalți colegi ai lui, aprinseră lumînarea și se apropiară, abia ținîndu-se pe picioare, cu ochii holbați și mirați, de cadavrul întins drept pe pămînt, cu mînele-ncrucișate pe piept, a bietei copile moarte. Era pericol să mai stau la [9] fereastra aceea, încongiurai casa, intrai pe-o altă fereastră în camera [10] de-alăturea aceleia în care se-ntîmplase catastrofa și care era despărțită numai prin o ușă (din norocire închisă cu cheia) [11] de locul 66v acelei barbare crudelități [12]. || În camera [13] d-alăturea găsii lesne oblonul cu icoana maicei Domnului. Pe partea de dincoace era un geam de fereastră. Îl deschisei și luai 66r iute icoana răzemată de geam, luînd totodată și candela și stingînd-o în clipă. || După obiceiul caselor de țară, între amîndouă casele [14] era un oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăși toate. Frică nu-mi era, pentru că n-am ținut neciodată mult la viață, și-apoi eram decis de-a mi-o vinde cam scump în cazul unei lupte.

— Hehe ! zise hîdul cel roșu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu, fată de popă ! și-o izbi una [15] cu piciorul.

Într-adevăr ea era moartă ... Haina ei cea neagră se răslățise pe pămînt ... ochii cei mari se-nchisese și, cu toate durerile, un zîmbet amar, dar sublim, înseninase fața ei cea moartă, fără [16] sînge, albă ca pînza lințoliului. Mânele, unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem c-un glonte, nu lasau a se vedea rana, și pe haina cea neagră curgea un șir de picături [17] de sînge. Era frumoasă astfel ... acea martiră sîntă, albă și vergină, zăcînd întinsă pe pămînt alături cu acele figuri satanice și [18] dobitocești totodată.

Unul din ei da vînt preotului și-l clătina de picioare într-o parte și-ntr-alta, altul i-atinse lumînarea de barba lui cea albă, care prinse foc și începu a arde-n sus ... Pielea cea vînătă [19] de pe fața bătrînului începu să plesnească, genele albe și lungi se

---

1. *după* g[ură] *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* numai lasă-mă *șters* 4. *supraintercalat cu cerneală mai neagră* 5. *după* se *șters* 6. *după* de *șters* 7. *supraintercalat* 8. *din* mînă *supraintercalat* 9. *după* în casa *șters* 10. *după* casa *șters* 11. *e greu de hotărît dacă paranteza are funcție contextuală sau propune textul pentru excludere* 12. *în textul de bază aici urmează :* După obiceiul caselor de țară, între amîndouă casele era un oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăși toate, *text închis între două semne ≠ care trimit la cele 3 rînduri scrise pe verso, ceea ce poate să le confere acestora fie statutul de intercalare (înainte sau după textul vizat?) fie pe acela de substituire; am preferat să le intercalăm (și anume înainte de textul vizat) pentru că eliminarea lui, deși ar evita o redundanță (s-a vorbit deja de* un geam de fereastră *ceea ce face* un oblon mic de sticlă *inutil), ar elimina totodată și necesara precizare a poziției de observator a lui Toma Nour; oricum, cele 3 rînduri de pe* **66v** *sînt mai bine racordate cu intercalarea scrisă pe* **65v** *(cu care este evident contemporană) decît cu contextul în care sînt introduse (v. nota 9, p. 207)* 13. *deasupra lui* casa *șters* 14. *aici autorul a omis să înlocuiască* casa *(= camera) cu* camera, *ca în celelalte două cazuri (vezi notele 12 supra și 15 infra).* 15. *supraintercalat* 16. *după* și albă *șters* 17. *după un triliter șters, indescifrabil* (l[acrimi] ?) 18. *supraintercalat* 19. cea vînătă *supraintercalat*

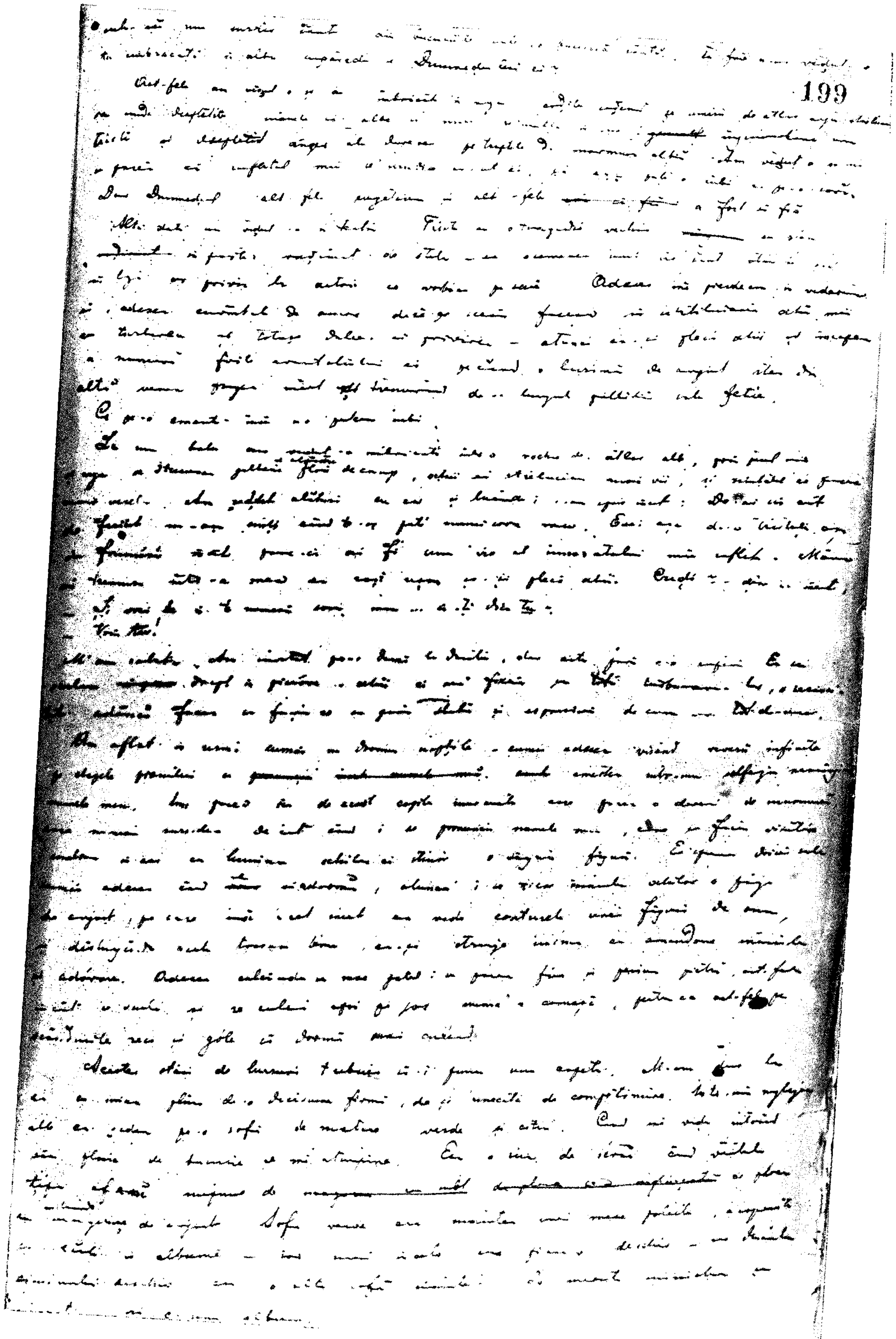

30 [DIN SURÎSUL SĂU UN SURÎS SÎNT]

BAR 2255, 199r cerneală 34,4 cm × 21,5 cm

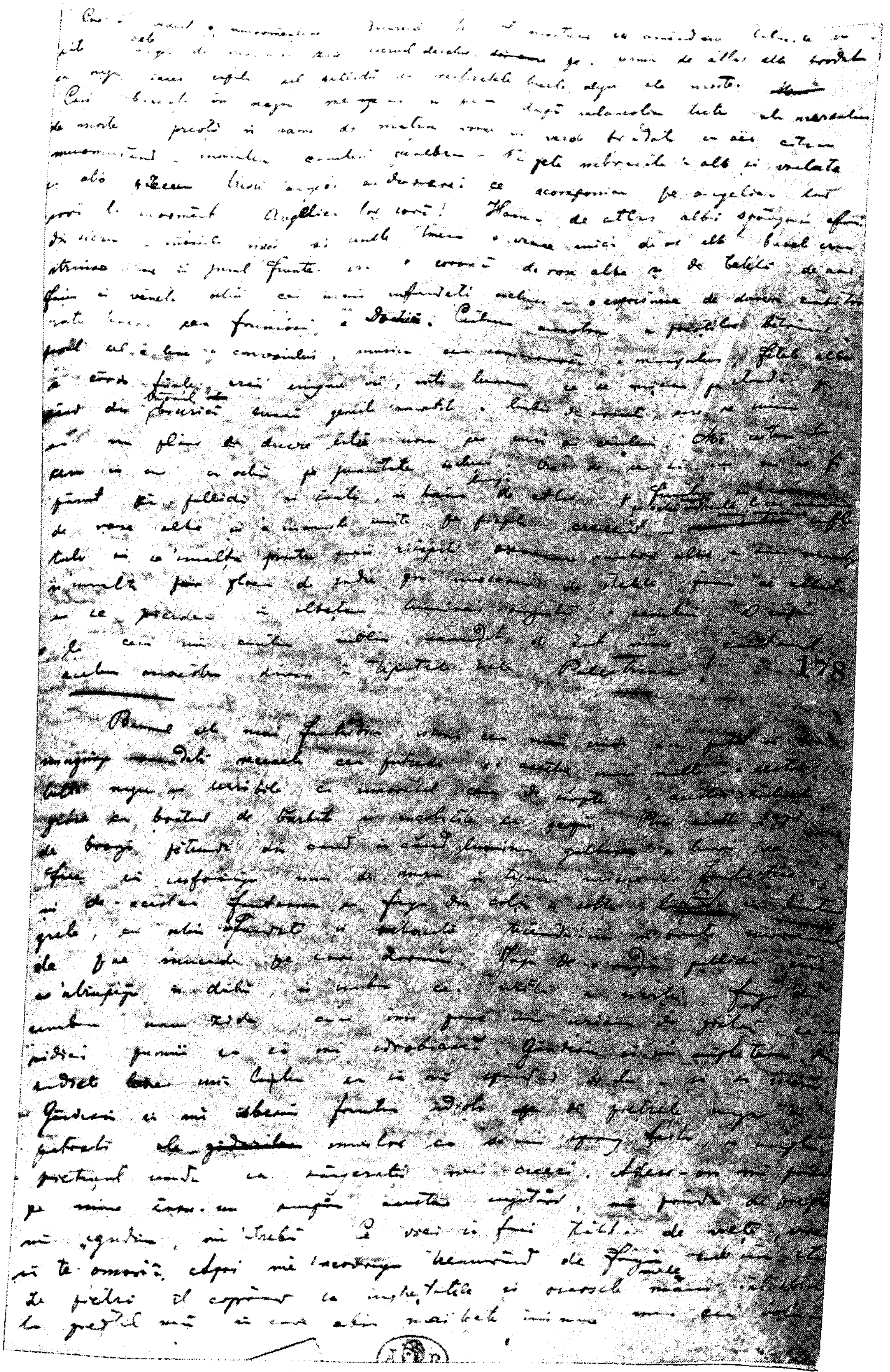

31. [CINE A VĂZUT O-NMORMÎNTARE-N BUCUREȘTI?]

și începutul de la [BASMUL CEL MAI FANTASTIC]

BAR 2255, 178r   cerneală   33,8 cm × 21 cm

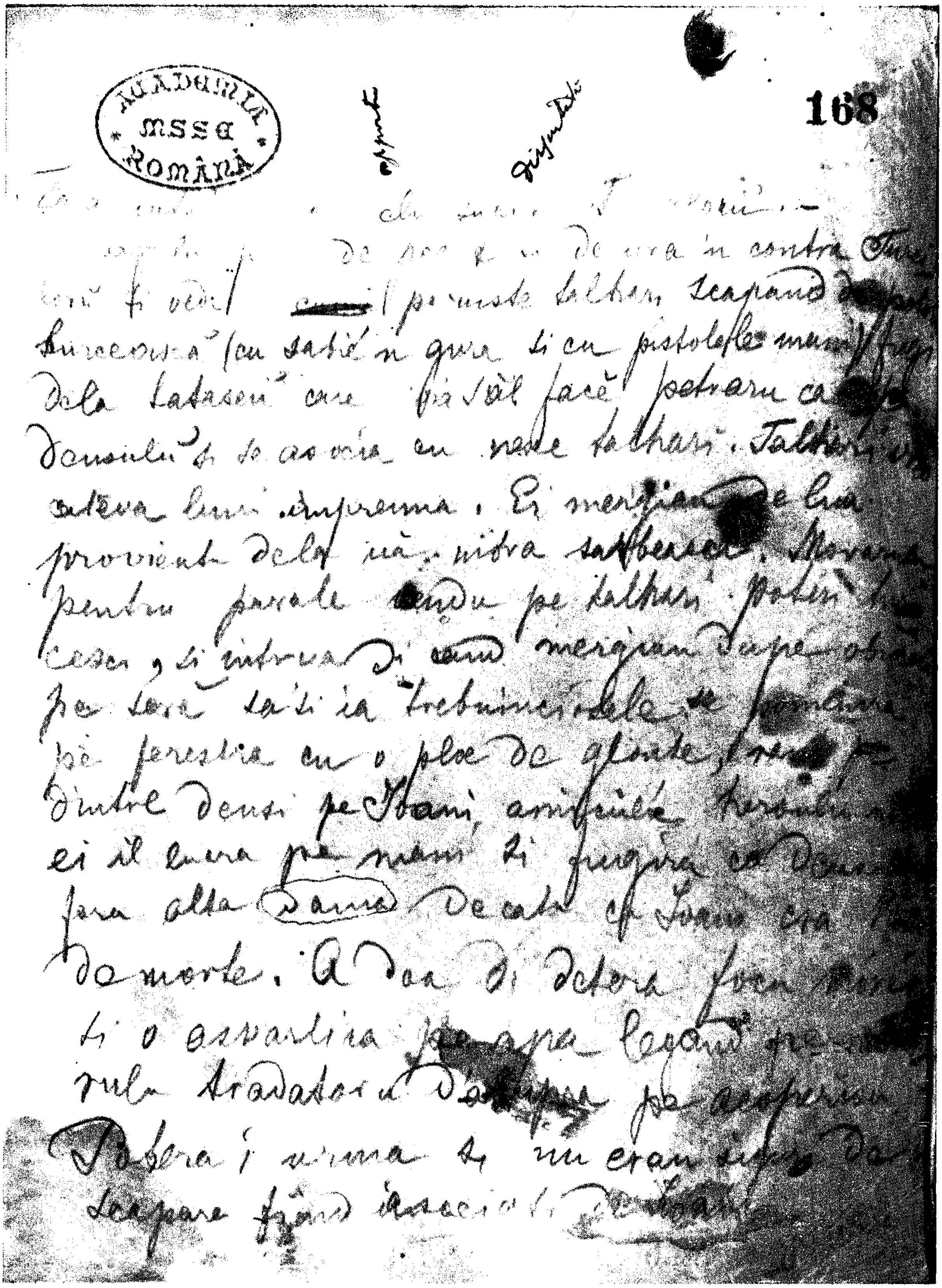

32. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂȘEL SUPUS TURCILOR]

BAR 2257, 168r   creion negru   21 cm × 17 cm

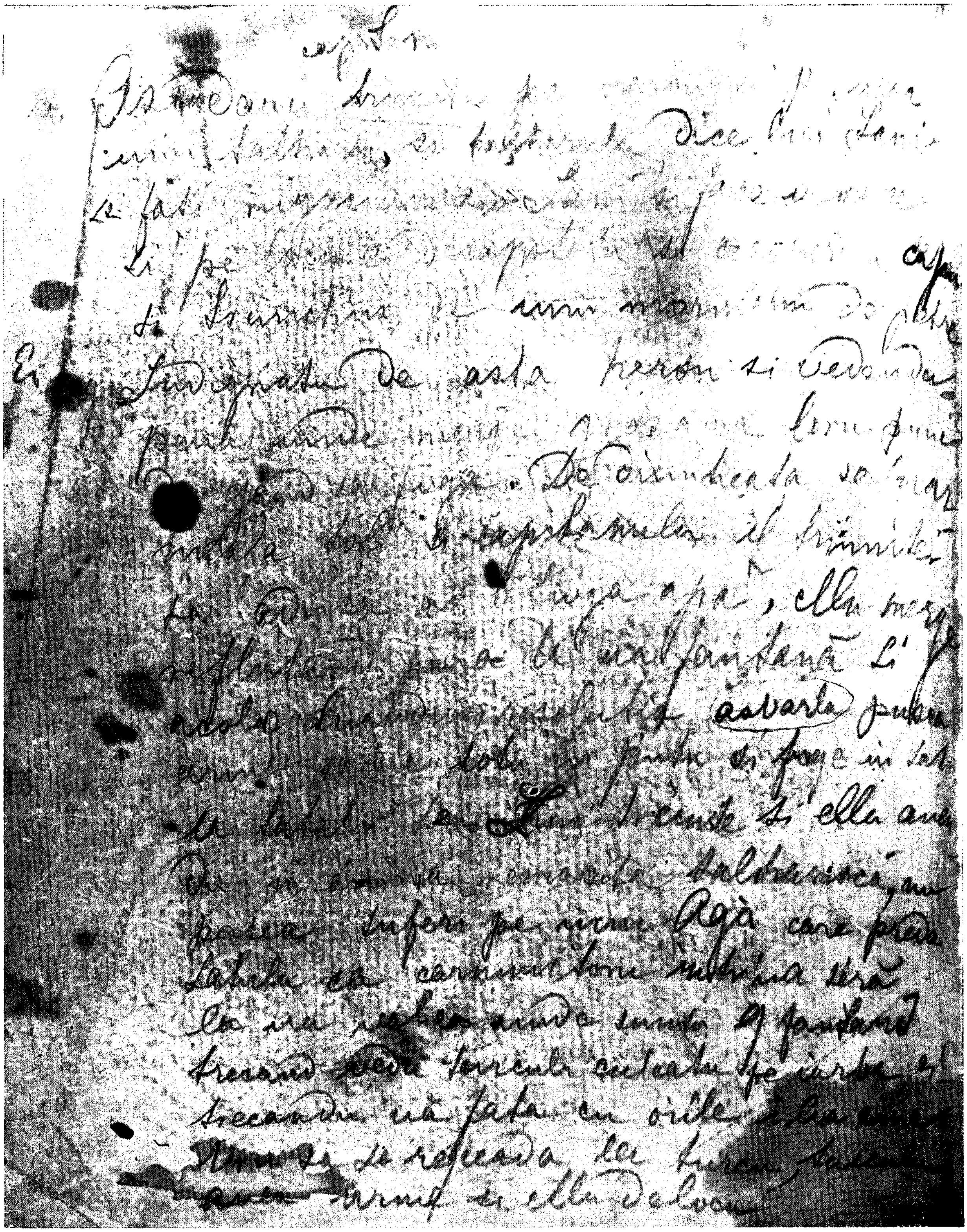

v. p.234

33. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂȘEL SUPUS TURCILOR]

BAR 2257, 168v creion negru 21 cm × 17 cm

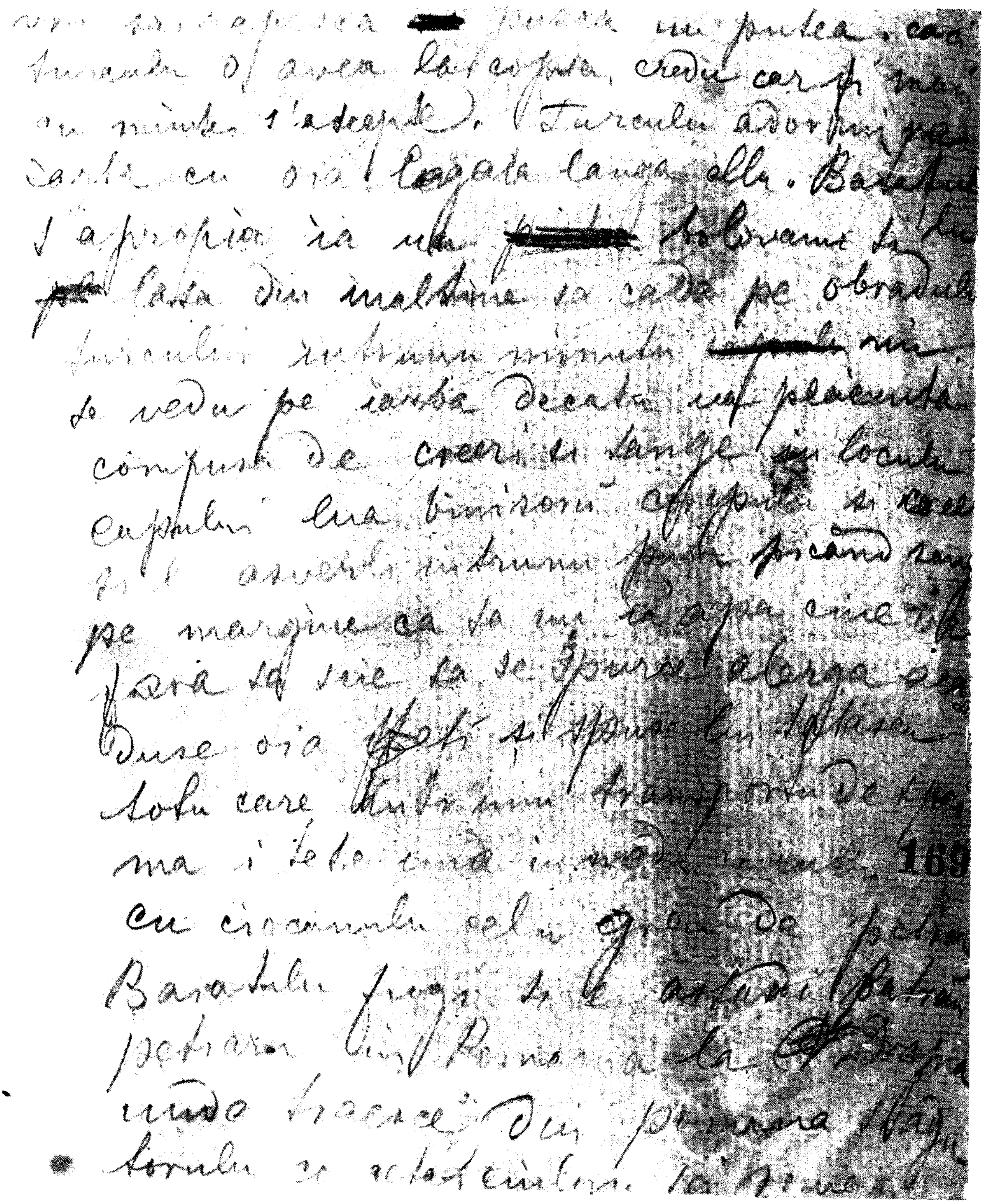

[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] nu putea, ca
[illegible] o avea la [illegible], credu ca şi ma
[illegible] s'a [illegible]. Turcul adormi pe
[illegible] cu ora legata langa ella. Baratul
s'apropia ia un ~~[illegible]~~ bolovanu [illegible]
~~pe~~ lasa din inaltime sa cada pe obrazul
turcului [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ nu
se vedu pe lavita decat o placinta
compusa de creeri si sange in locul
capului lui [illegible] [illegible] si [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] picand [illegible]
pe margine ca sa nu [illegible] [illegible]
fara sa stie ce se [illegible] alerga [illegible]
duse ora ~~[illegible]~~ si spuse [illegible]
totu care [illegible] [illegible] de [illegible]
ma [illegible] [illegible] [illegible]
cu ciocanul celu greu de [illegible]
Baratul fugi [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] din [illegible] la [illegible]
unde [illegible] din [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

169

34. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂŞEL SUPUS TURCILOR]

BAR 2257, 169r creion negru 21 cm × 17 cm

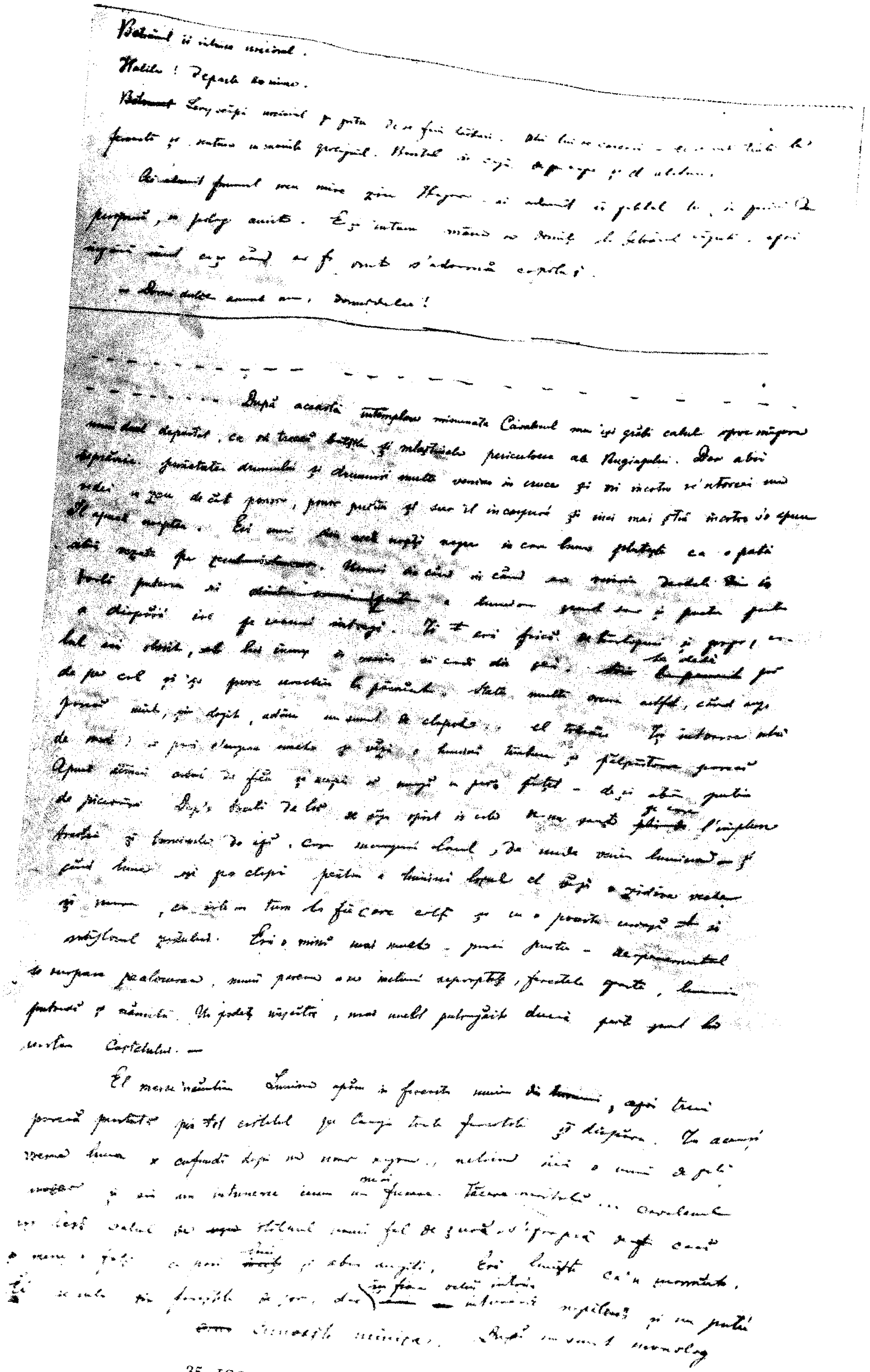

35. ICONOSTAS ȘI FRAGMENTARIUM

BAR 2255, 3v cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

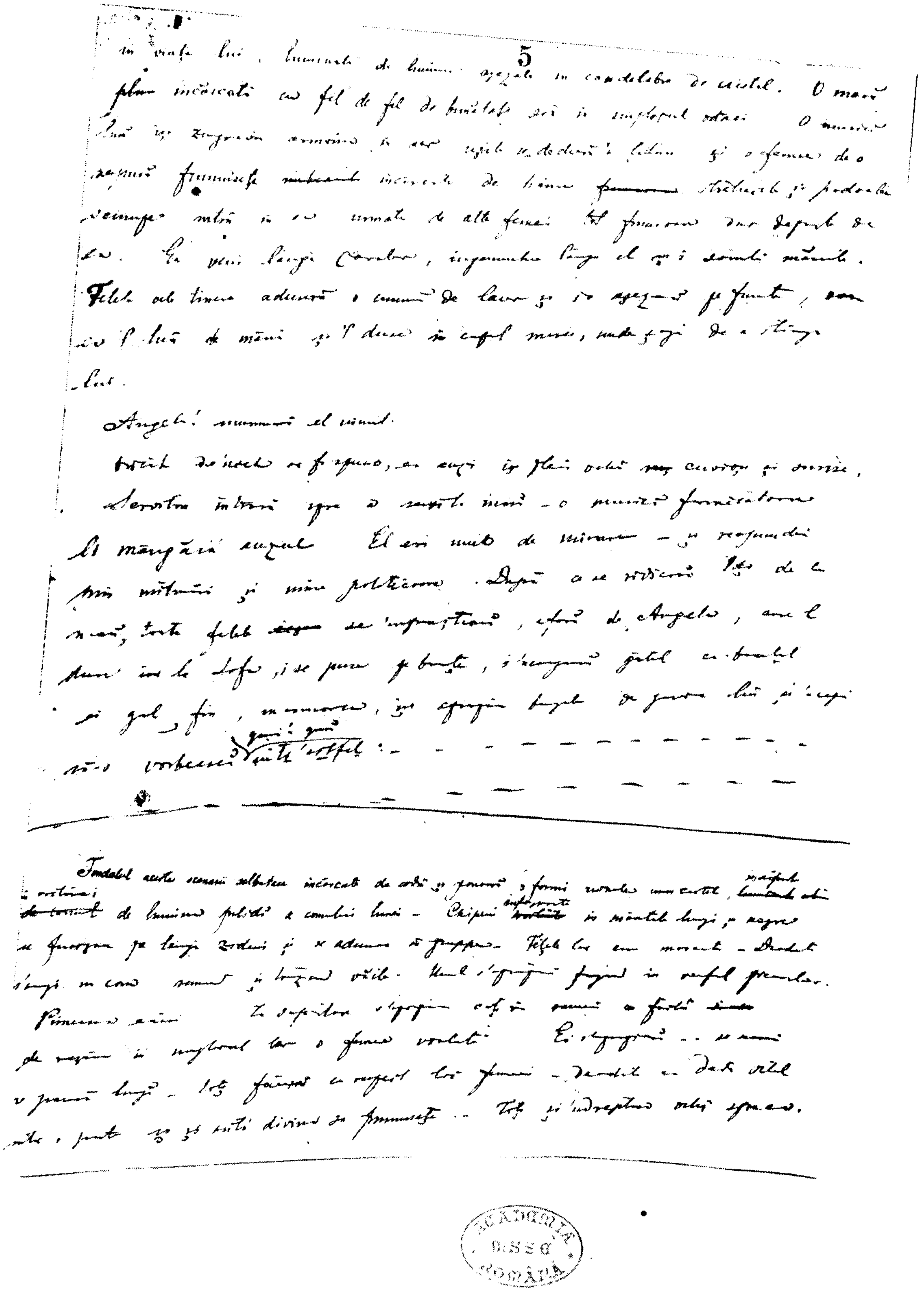

5

în viața lui, luminată de lumini așezate în candelabre de cristal. O masă
~~plină~~ încărcată cu fel de fel de bunătăți erà în mijlocul odaiei. O [illegible]
lună își zugrăvia armonia [illegible] [illegible] [illegible] și o femeie de o
rară frumusețe ~~îmbrăcată~~ încinsă de lumină ~~[illegible]~~ strălucită și podoabe
se'ntinse intră ea urmată de alte femei. [illegible] [illegible] [illegible] departe de
ea. Ea veni lângă Carolina, îngenunche lângă el și-i sărută mânile.
Fetele cele tinere aduseră o cunună de lauri și o așezară pe fruntea, care
i-o luă de mâni și-l duse în capul mesei, unde șezu și de-a stânga
lui.

Angelo! murmură el uimit.

[illegible] [illegible] [illegible], ea [illegible] își plecă ochii ~~[illegible]~~ [illegible] și surise,
Servitorii intrară spre a servi masa – o muzică fermecătoare
îi mângâia auzul. El era uimit de minune – și răspundea
prin mulțumiri și mici politețuri. După ce se ridicară toți de la
masă, toate fetele ~~[illegible]~~ se'mprăștiară, afară de Angelo, care'l
duse în la sofa, i se puse pe brațe, i-și cuprinse gâtul cu brațul
și gol, fin, murmurând, își apropie buzele de gura lui și'ncepu
să-i vorbească gură'n gură astfel:– – – – – – – – – – – –

– – – – – – – – – –

Fundalul acestei scene sălbatice încărcat de aur și purpură, formă [illegible] unui castel, măiestrit ~~luminat~~ [illegible]
[illegible] ~~de [illegible]~~ de lumina palidă a [illegible] lunii – Chipuri înfășurate ~~[illegible]~~ în mantale lungi, se [illegible]
se furișau pe lângă ziduri și se adunau în grupuri. Fețele lor erau [illegible] – [illegible]
lângă un corn [illegible] și [illegible] [illegible]. Unul s'apropie [illegible] în capul grupului.
[illegible] [illegible] La [illegible] s'apropie [illegible] [illegible] a fost ~~[illegible]~~
de [illegible] în mijlocul lor o femeie voalată. Ei s'apropiară .. [illegible]
o [illegible] lungă – Toți făcură cu respect loc femeii – Deodată ea dete vălul
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] divină de frumusețe .. Toți își îndreptau ochii spre ea.

---

36. ICONOSTAS ȘI FRAGMENTARIUM
BAR 2255, 5r cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

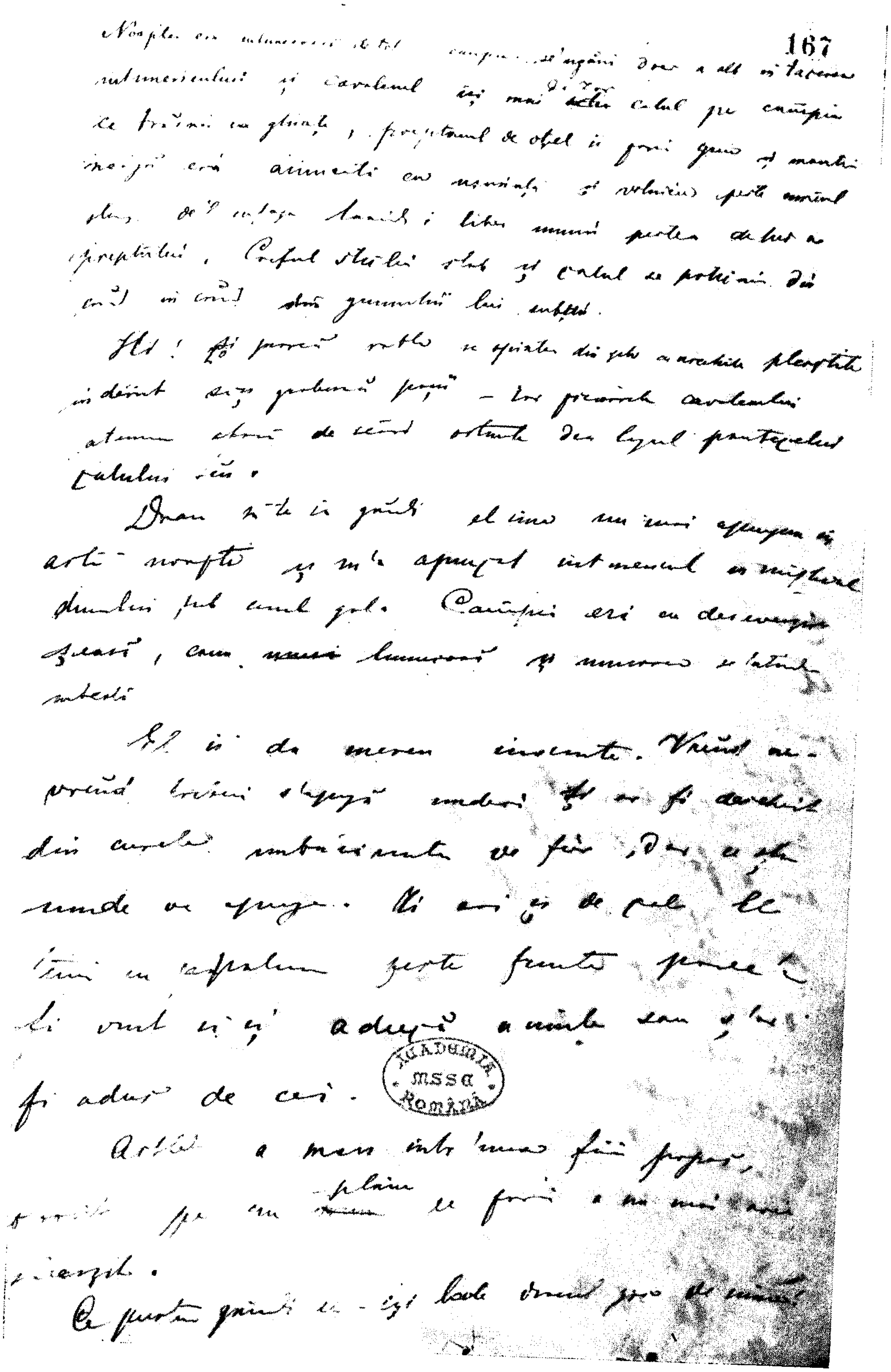

167

Noaptea era întunecoasă de tot [illegible] câmpia se 'ngâna doar [illegible] întunericului și cavalerul își mai ~~[illegible]~~ [illegible] calul pe câmpia ce trăznea cu ghiață, pieptarul de oțel îi [illegible] și mantia neagră era aruncată cu neglijență și [illegible] peste umărul stâng, de-l înfășa larg și liber numai partea dreaptă a pieptului. Capul stătea plecat și calul se [illegible] din când în când ~~[illegible]~~ genunchii lui înfipți.

Hei! [illegible] [illegible] [illegible] se aprinde din [illegible] a arcului [illegible] în deșert [illegible] [illegible] — tot [illegible] cavalerului atunci [illegible] de scânteie [illegible] din [illegible] [illegible] calului său.

Dar [illegible] în [illegible] el [illegible] nu [illegible] [illegible] astă-noapte și m-a apucat întunericul în mijlocul drumului pe cerul gol. Câmpia era ca desemnată [illegible], cum ~~[illegible]~~ luminoasă și umbroasă se [illegible] vedea

El își da mereu [illegible]. Vreunde [illegible] [illegible] slugile undeva ~~[illegible]~~ ar fi [illegible] din cercul [illegible] ce fie, dar [illegible] unde va fugi. [illegible] [illegible] de cal [illegible] [illegible] cu capul [illegible] peste frunte [illegible] [illegible] vântul își adaugă [illegible] sau [illegible] fi adus de cer.

Astfel a mers într-una fără preget, [illegible] pe un ~~[illegible]~~ plain ce [illegible] a nu mai [illegible] [illegible].

Ce poartă [illegible] cu-și bate omul joc de mine!

ACADEMIA
MSS
ROMÂNĂ

37. ICONOSTAS ȘI FRAGMENTARIUM

BAR 2258, 167r cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

aprinsese, pielița de pe ochi, arzînd, se trase-n sus, astfel încît ochii încă lucii se holbau sălbateci și-ntorși cătră acei oameni stupizi. Într-adevăr era un spectacol cumplit și înfiorător ! Barba arsă, fața negru de pîrlită, ochii întorși și înfundați, || gura deschisă, 67r plină de spume ce fierbeau la arsura focului ... în fine, un cap de mort schilod care-și îndrepta ochii săi, ce părea a vorbi cu [1] toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce rîdeau și cari-n tîmpirea lor nu puteau înțelege rînjitul [2] cel sec al mortului.

— Hehe ! zise Ianoș, voi [3] rîdeți de popa, eu de fata popei. Ce, crezi că moartă a scapat de mine ? ... Nu, nu, nu ! Ehei, fată, scoli, că Ianoș vrea să te sărute.

Și cu asta, [o duse] tîrînd-o de braț din casă, astfel încît praful podelelor împluse și albise hainele ei cele negre. Deși nu înțelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă-mi [4] trecu prin minte. Dacă [5] acei oameni într-adevăr ar fi putut să fie așa de sacrilegi ca să violeze [6] pînă și [7] cadavrul unei vergine. Dar, deodată cu această idee, scînteie în capul meu și ideea unei răzbunări înfricoșate.

A fost fapta unei minute să mă descalț și, pe din dosul casei, să car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulțime de paie uscate, pe care, răspîndindu-le în tot întinsul podului, le dedei foc. Mă scoborîi iute și, fiindcă ușa de la tindă era cu cheia în ea pe dinafară, o trăsei în clanță și întorsei cheia, fără ca cei morți beți în casă să poată băga de samă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieșire. Dar, c-o furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră și apoi, ridicînd poarta cea mare a curței din țîțîni, o trîntii peste [8] fereastră, iar sub ea aprinsei paiele cari, uscate și-n vînt, începură a arde. În momentul acela cei din casă părură a se trezi, căci c-o furie teribilă începură a izbi în ușă. Dar ușa era îndoită, de brad uscat și bătută peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta-n fereastră se aprinsese, și eu pusesem asupra-i și-a [9] doua poartă și înc-o claie de paie. În momentul acela acoperămîntul [10] prinse foc, grinzile începură a trosni, vîntul, nuntindu-se * cu flacăra ce arsese pînă-acuma închis, o înzeci într-un moment, și urletele fioroase ale canibalilor îngropați în flacări se auzeau asemenea [11] vaietelor celor osîndiți la focul Gheenei.

M-aruncai pe cal disculț cum eram și, izbindu-l în coaste, începui să iau drumul înapoi pin oraș, flacărele erau mai domoale, stradele — pustii, și cadavrele erau pe-alocurea așezate claie pe grămadă. Călării repede pînă ieșii din oraș afară, unde, la drumul împărătesc, luîndu-mi lancea din șanț [12], scoțîndu-mi pana roșie din căciulă și dînd-o vîntului, o apucai calare îndărăt spre munte, deși nu-nspre [13] satul meu.

Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mîna calul care, încet și poticnind, suflînd greu, pocnea alene cu copitele bolovanii mari de prin încovoiturile cărarei dintre stînci. Din ce în ce mă-nfundam mai mult în munți, din ce în ce aerul devenea mai liber și mai rece, dar din ce în ce cerul devenea mai senin și luna spărgea cu fața || ei cea galbenă vălul argintiu [14] al norilor. Capul meu era așa de pustiu 68r ca [15] amestecul fără-nțeles a unor colori varii, roșu, negru, verde, galben, toate amestecate pe unul și-același loc, în fine, un nesens absurd ce semăna cu gîndirile unui idiot, iată ceea ce se-nvîrtea în capul meu. Impresiunea ce-o făcuse asupră-mi toate scenele precedente era acelea ale [16] unui om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de insomnie, care [17], îmblînd printre oameni, visează aievea și mintea lui croiește pe fața orcărui cunoscut trăsuri adînci, grime întunecate, proiecte funeste, care vede pe păreți umbrele lungindu-se și primind conture [18] umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede, privind la ea, se coloră — o dispozițiune a sufletului, în fine, în coprinsul căreia neci un concept priceput [19] de simțuri nu intra neturburat, neparodiat la cunoștința internă. Îmi părea că trecusem printr-o poveste cu smei și crudelități, dar în a căror coprins, pe alte locuri și pe alte țărmuri, amanții rătăcesc de-a lungul lor [20] în umbra și verdele dumbrăvilor, cu fețele argintite de lumina unei palide

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* rîsul *șters* 3. *inițial :* voiu, *din inadvertență, apoi* -u *a fost tăiat* 4. *deasupra lui* cumplită *șters* 5. *după un* N *șters* (Nu cumva ...) 6. *după* o *șters* 7. pînă și *supraintercalat* 8. *deasupra lui* sub *șters* 9. -a *după* o *șters* 10. *după* co *șters* (coperișul ?) 11. *după* ca *șters* 12. *urmează* și *șters* 13. -n *supraintercalat (inițial :* spre) 14. *deasupra lui* de [aur] *șters* și aurit *succesiv șterse* 15. cu ? 16. acelea ale *se acordă mental cu* Impresiunile *nu cu* Impresiunea *din textul efectiv* 17. *aproximativ de la* care îmblînd *pînă la* neparodiat de cunoștiința internă *textul este marcat pe marginea din stînga cu o linie verticală și cu un semn de întrebare scrise cu o cerneală mai neagră* 18. *inițial :* conturele 19. *după o literă ștearsă* (a ?) 20. *deasupra lui* țărmurilor *șters*

lune ce zîmbește pin nori și înseninate trist de plăcutele [1] visării ale amorului. Era noaptea aceea un roman cavaleresc fără înțeles, din evul mediu, dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sînge, cu foc și cu negrul vînăt roșu al fumului, cari trecuse turburi cu hidoasele lor fețe de mort, cu satanicele roșii fețe vii ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s-amestecau în sufletul meu cel turbure și din acest amestec se născu o tîmpire cumplită a organelor de cugetare și simțire care-mi obosea capul, astfel încît simțeam că mi-e somn înainte de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă — eu cred că ele dorm mult și adînc și după o catastrofă, căci nimic nu tîmpește și nu face nesimțitor pe un om decît astfel de spectacole teribile. Ajuns [2] în culmea unui deal, prin care stanele de piatră sta risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lînă în lumina albă a lunei [3], eu mă coborîi de pe cal și-l legai de ramurile cele strîmbe și nodoroase a unei tufe cu frunze galbene și mîncate de frig. Eu singur, în nesimțirea cea mai mare, trăsei căciula de oaie peste urechi și ochi, îmi așezai capul pe-o piatră și corpul pe-un morman de frunze uscate și adormii. Visul — o lume senină pentru mine, o lume [4] plină de raze clare [5] ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă și parfumată a dumbrăvilor de laur — visul își deschise auritele lui gratii și mă lăsă să intru în poeticele și etern [6] junele [7] lui grădini. Într-adevăr că muntele pe care dormeam mi se păru una din acele grădini pandante ale Semiramidei, grădini a cărei treaptă de sus unită cu cerul răsfăța în lumina cea etern neturburată a soarelui un eden frumos, cu largi alee de palmiferi, cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avulsuri de raze lungi și diamantice, cu stînci zdrobite de smirnă, pin săpăturile cărora ciorăiau și picurau curate ca cristalul, dar[8] îngreuiat * de [9] dulcețile și mirosul ambrei : nectarul cel adormitor al Orientului. Și toate acestea asupra norilor ! Cerul era senin ca o boltă de smarand susținută în orient și occident, cu [10] bolta ei puter[n]ică, de oglinzile cele verzi și multunde * [11] ale mărilor . . . numai într-un loc cerul părea dogorît și ars și o mare [12] gaură-n cer din cari cădea la pămînt pietre și risipături de muri, ce ardea într-un loc. Acele pietre, căzînd una cîte una pe pămînt, formau pare-că lîngă Mureș ruinele unui oraș pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele pustii și negre de fluierile cele sălbatece ale vînturilor reci.||

69r Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că [13] gaura în cer începe de[-a] deveni din ce în ce mai mare și mai largă, încît prin ea se vedea [14] asupra boltei albastre [15] ce-mbrățișează [16] pămîntul o altă boltă cu [17] mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-un [18] aur curat și l'mpede ca lumina cea galbenă[19] [a] soarelui, astfel încît întreagă acea boltă părea ı soare mare care [20] îmbrățișa o lume, lumea deasupra cerului. Aerul tot era de lun ıă de aur, totul era lumină de aur, amestecat ~~în~~ cu gemetul lin și curat al arpelor de arg t în mînele unor îngeri ce pluteau [21] în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălu te, prin întinsul acel imperiu de aur. Pluteau ca genii abia [22] văzute, umbre m transparente, cu pielița vînătă ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albast cu lungi bucle negre ce-ncongiurau fața lor albă și cădeau pe gîturile marmoree ș pe hainele de argint în falduri lungi ce muiau corpurile sublime cu [23] albețea și mol iunea lor.

Prin acei îngeri albi și cu ochii mari, albastri, văzui unul cu mari ochi negri, alb ca și ei [24], însă cu fața slabă și muiat în lungi și strălucite haine negre, cu

---

1. *după* plăcerile *șters* 2. *după un fel de paranteză de deschidere unghiulară, cu N, poate accidentală, în orice caz fără corespondent în textul care urmează* 3. *după o scurtă ștersătură indescifrabilă* 4. *inițial :* lumină 5. *după* de diamante *din care* de *a rămas neșters* 6. etern, *scris* eternŭ *are* -ŭ *întărit cu cerneală mai neagră ca și (părți din) cuvintele :* largi, săpăturile, ciorăiau, adormitor, susținută *din rîndurile imediat următoare* 7. *după* ver[zile] *șters* 8. *după* însă *rămas neșters* 9. *lectură foarte nesigură, într-o frază vizibil alterată de anacolut* 10. cu *peste* și *urmat de* arcuri[le*] *șters* 11. *alte citiri posibilë :* nălţînde, săltînde *sau* resăltînde *nu au mai mult sprijin în grafie și au o scăzută valoare contextuală ; pentru lecțiunea propusă aici, cf. în* OPERE I, *p. 149, Memento mori, 1268 :* Norii, vulturii mariùmbrii, a lor aripi să-și aprindă 12. *după un cuvînt de 4—5 litere, șters, indescifrabil* 13. *virgula și semnul diacritic pe* ă *cu cerneală mai neagră, ca și precizarea grafiei lui* în cer *care urmează* 14. se vedea *scris de două ori din inadvertență* 15. *supraintercalat* 16. -mbrățișează *deasupra lui* acopere *șters* 17. *după* mu[lt]* *șters* 18. de-un *deasupra lui* curată de *șters* 19. cea galbenă *supraintercalat* 20. *după* însă *șters* 21. ce pluteau *supraintercalat* 22. *după* nevăzute *șters* 23. corpurile sublime cu : *inițial* corpul, sublime *supraintercalat*, cu *scris peste* în 24. ca și ei *supraintercalat*

mînile unite pe piept : el plutea pin aerul[1] aureu [cu] ochii mari[2] îndreptați în[3] sus și plini de lacrimi. Eu îl cunoșteam ... Acel păr negru[4] și despletit eu îl văzusem, acea tristeță adîncă și sublimă eu o văzusem, acea desperare fără margini a cărei unică stea e Dumnezeu își gravase trăsurele ei adînci într-o față [ce] dinaintea mea și eu o văzusem. Cerul era senin și vesel, un singur[5] înger era trist ... Era Maria, fiica acelui preot bătrîn, divinizată, schimbată la față ... mie însă mi se părea că e geniul martirei națiunei românești, geniu palid și plîns, a cărui singură speranță : Dumnezeu, a cărui singură tărie : cerul.

Dar bruma rece a nopții se așezase asemenea unor urdori de argint sur pe genele mele lungi și negre, ochii îmi răcîră în cap * și se trezîră. Luna apusese de mult, cerul era mohorît ... și în orient, departe, răsărea o auroră murdară și somnoroasă [care] abia[6] roșea cerul cel vînăt-sur[7]. Îmi scuturai corpul cel plin de frig ... îmi ridicai căciula de pe ochi, trezii calul care se trîntise și el pe brînci la pămînt și închisese ochii lui cei mari și cuminți. El sări de jos, eu îl încălicai și începui a traversa înainte munții. Cu cît mergeam înainte, calul îndoia pașii săi, căci mersul îi părea și lui o binefacere, pentru că-l[8] încălzea. Curînd răsări și soarele, și din ce în ce se suia pe cer, cu-atîta tomnatecele sale raze deveneau mai calde și mă ardeau în spate. Mă coborîi de pe cal — lancea mea lucea-n soare — eu alături cu calul traversam disculț prundul cel mărunt acum al căilor de munte.

Pe-un creștet de stîncă văzui șezînd în soare, cu lancea înfiptă-n pămînt, cu picioarele-ntinse și c-o lulea printre dinți o avangardă de român care păzea munții. Mă apropiai de el.

— Bun găsit, voinice, zisei eu, puind mîna pe gîtul neted al calului, n-aș putea găsi pe-aicea pe cutare și cutare (numii numele lui Ioan).||

— Ba cum să nu. L-găsești, că-i pribun la noi, zise omul meu, scuturîndu-și lula[9] cea arsă de pămînt, astfel încît căzu din ea toată cenușa. 70r

— N-ai putea să mă duci la el? zisei eu.

— Nu, zise el, scoțînd dintr-o pungă albă și strînsă la gură[10] niște tutun verde-negru și apăsîndu-l cu degetul cel mic de la mînă în lula lui. Nu pot să-mi las locul, zise el, trebuie să stau de pază aicea, dar uite, apucă-nspre deal, c-apoi dai de loghar[11].

Cu asta scoase din chingă o sulă subțire și străpunse tutunul, aprinzîndu-l c-un lemnuș alb la capăt. Când începu să tragă din pipă, mustățile cătau în jos a oală, și ochii se holbeau naiv la gura lulelei cu atențiunea cea mare de-a o vedea curînd arzînd ca un cărbune. Căciula creață de oaie i se lasase pe ochi.

O apucai tot mereu mai la deal și acolo văzui, pe lîngă focuri mari și aprinse-n lumina soarelui — focuri ce lingeau cu galbenele lor limbe lungi aerul cel senin și rece — șezînd roată de jur împrejur cete de români, iar pe frigări lungi frigînd berbeci și oi, chiuind, cîntînd, horind — într-o parte unii jucau pisînd pămîntul pietros cu opinca cea ușoară, pe cînd unul șezînd pe-un bolovan fluiera în fluier de soc. Chiuiturele vesele, fumul înălțîndu-se din focurile multe, fețele cele curioase cu ochii lor cei vii, cari de cari mai[12] mari — în fine, acolo-l vedeai pe român, cu fața arsă dar adîncă, cu ochii caprii și vioi, cu pletele lungi, crețe, negre strălucit, cari-ncadrau frunți largi și netede, mustața neagră, nasul de vultur, bărbia cam ieșită, ca a războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spînzurau pe umere, cămașa cea albă ce, slobodă, dezvălea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strîmți și albi, opincele cu vîrful îndoit și legate de picior cu sfoară[13] de lîngă neagră, brîul cel verde și chinga cea roșie cu cuțit, amnar și[14] cremene, în fine, căciula de oaie naltă

---

1. *după* nori *și* cer *succesiv șterse* 2. *supraintercalat* 3. *inițial :* înspre cer 4. *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. *în clipa în care a scris* abia *autorul simțea* o auroră (murdară și somnoroasă) *ca subiect al lui* roșea 7. sur, *scris* surŭ, *are* -ŭ *întărit cu cerneală mai neagră* 8. pentru că-l *deasupra lui* căci *pus între paranteze intervenție făcută cu cerneală mai neagră și scris de mai tîrziu* 9. *inițial :* luleaua ; lulă *există regional pînă azi ; e atestat, printre altele la* I. Zanne, *Proverbele românilor*, III, p. 303, *cu specificarea* Bihor : ,,Pipă (lulă) cu ciutură Mălai nu-i la gură.'' 10. *după* cap *șters* 11. *după* -r *mai urmează ceva care poate fi* -u, *dar poate fi* -e *scris peste* -u ; *oricum această formă pentru* lagăr *este curioasă, deși* loagăr *și* logăr *sînt atestate la Dionisie Eclisiarchul și* loagher, *la Ianache Văcărescul ; formele cu* -o- *ar putea veni prin sîrbă, iar* ghe *este evident notarea pronunțării germanului* Lager 12. *după* de *șters* 13. s- *din* sfoară *scris peste* l *din* l[înă] 14. amnar și *deasupra lui* și *șters*

și lasată asupra ochilor pătrunzători, iată tipul ce-l vedeai repetîndu-se, în feliurite variante, în toți acești copii ai munților.

Întrebai pe unul din ei de Ioan, el îmi arătă cu mîna un foc mare, dar cam departat de celelalte ... el îmi spuse cumcă pribunul era acolo, deși era [1] cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardea cu fum mult trunchiul unui arbore putred și găunos; alături cu focul stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goale-ntinse-nspre foc, cu sucmanul [2] trasj pe^{ste}cap, astfel încît fața nu i se vedea. Lancea era-nfiptă-n pămînt cu vîrful de fier în jos. Îmi legai calul de lancea-nfiptă și, îngenunchind lîngă capul lui, trăsei încet cu mîna sucmanul ce acoperea fața. Ochii lui mari erau închiși, astfel [3] încît pin pielița cea fină și albă a ochilor se vedeau clar vinele cele fine și albastre; cearcănele adînci [4] și mari împregiurul ochilor din vinete devenise arămii, fața era palidă ca totdeuna. Șezui cu desăvîrșire la capul lui și mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braț, încît își deschise ochii. Cam somnoros, el mă văzu și, cu lenea cea melancolică pe care numai somnoroșia o răspîn[dește]|| pe față, el îmi încongiură gîtul cu brațul lui și surîzînd alene zise:

— Tu aici?

Surîsul cel liniștit arăta pe-un om fără pasiune, fața lui era sîntă, ca să zic așa — se cunoștea că-n inimă se stinsăse orce lumesc.

— Cum vezi, zisei eu întunecat, strîngîndu-i mîna cu putere într-a mea! Cum vezi.

— Nu te mai credeam capabil de-a-ți iubi poporul, așa te tîmpise amorul pentru o femeie nedemnă de tine, zise el înfășurînd picioarele în obiele albe de lînă și trăgînd peste ele opinca cea roșcată [5] de piele de vițel.

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zîmbet amar, poate că nu l-ași fi iubit neciodată dacă noaptea aceasta așa de teribilă nu m-ar fi învățat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochii corpului și cu-aceia ai sufletului. Cu fiece vorbă a mea ochii săi albastri și mari se turburau de-un foc demonic și nenatural și fața sa albă, palidă, delicată se grava cu trăsuri profunde și teribile.

— O, canibalii! șopti el printre dinți.

— Ei bine, am venit și eu, zisei, și într-adevăr cumcă altceva neci am de făcut. Ce am de-a pierde? Viața? ... Nimic mai urît, mai monoton, mai sarbăd decît această viață ... Ș-apoi sînt sătul de ea: un vis absurd. Sufletul? ... Parcă cineva mai poate avea suflet în astfel de timpi!

— Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevărat că viața nu plătește nimica dacă nu vom face noi ca să prețuiască ceva ... și, pre sufletul meu, vom face să prețuiască mult!...

Ochii săi străluciți se aprinsese în fundul capului și un fior de mîndrie însenină fața sa.

În curînd mă simții familiar între oamenii noștri. În curînd încălțai și eu cioarecii strîmți și [6] lungi, încrețiți cît ține fluierul piciorului, și pusei piciorul în opinca cea ușoară. Astfel îmbracat, adeseori păzeam pe culmile munților noaptea, în razele lunei, asemenea sentinelei Romei care, păzind creștetele de fier ale Carpaților, privește cu ochii plini înspre sud, gîndind la muma sa, regina răsfățată și albă ce-și scaldă corpul molatec în mările ei azure și calde, fruntea ei coronată cu [7] visuri de amor și sînii ei albi și plini, dezmierdați de albastrele și luciile valuri ale mărei. Mama uitită care, asupra visurilor, a uitat în creștetele arse și bătrîne ale Carpaților pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur și cu fața mîndră de rege. Italia [8] a uitat pe români ... ci [9] românii iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte și suferințe. A le cita acele suferințe ar însemna a cita istoria acelor legiuni de lănceri cari, după chiar retragerea oaștei imperiale din Transilvania, rămăseseră ei singuri credincioși tronului, avizați la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de vîrful prăjinilor.||

---

1. inițial: eram 2. -c- *pare scris peste* -h*- 3. *după* fața sa* *șters* 4. *după* s *sau* i *șters* 5. *deasupra lui* sură *șters* 6. *supraintercalat* 7. *peste* în 8. *după* R[oma] *șters* 9. *deasupra lui* dar *șters*

Într-o noapte[1], stînd de avangardă cu o companie de 20 de oameni, între cari 72 r și Ioan, vine[2] românul postat de sentinelă de ni spune cumcă într-un castel de conte maghiar s-ar fi așezat vro două companii de honvezi și petrec ca mai bine. Noaptea era rece și noi ne suflam în mîni de frig.

Lui Ioan îi străluciră ochii.

— Copii, pe luptă! zise el c-o voce aspră.

Și-ntr-adevăr că feciorii atîta păreau c-așteaptă pentru de-a sări din atitudinele lor plecate sau culcate și a apuca cu mîni vînjoase lăncile-nfipte în iarbă. În curînd coborîrăm dealurile și ne-ndreptam de-a dreptul prin cîmpii cu iarbă moale la castelul ce se ridica în mijlocul unui parc întins și frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin întunericul cel des al nopții și din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ni păreau magice. În curînd ajunserăm la grilele parcului. Un buldog începu a lătra, trezind aerul nopții cu lătrătura sa răgușită, însă în beția ce părea a domni în castel, printre ciocnetele păharelor nu auziră[3] gura lui [de] cîne, iar el, nemulțumit și mormăind, l-auzeai cum, scuturîndu-și lanțul, se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să nu-i trezim somnul, încongiurarăm castelul și într-un loc sărirăm cu toții grilele. Castelul era cu două caturi, la catul al doilea — un balcon ce dădea în grădină, și sub el — un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, în toate camerele, erau mese-ntinse ... oamenii, cu puștile așezate pe lîngă păreți, beau, rîdeau, cîntau. Pusei din feciorii cîți aveau puști pe lîngă ferestre și, la un strigăt al meu, ei dădură foc. Gloanțele vîjîind prin salele întinse, toți se sculară speriați; unii, loviți, rînjeau moartea lor ... altora li căzuse păharele din mînă, partea cea mai mare, uitînd arma și tot, o apucă spre a ieși pe ușă.

— Pe ei! țipai eu, rumpînd o fereastră din țîțînele ei și sărind eu cel dentîi în sală. După mine toți. Cîți rămăsese în sală, toți fură măcelăriți. Am luat puștile lor încarcate și, alergînd prin camerele largi și luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieșea în cale. Din vîrful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru, pocnetele de puști și răcnetele bete și sălbatece ale murinzilor amestecate cu chiuietele bucuroase ale voinicilor noștri. Eu și cu Ioan o apucarăm pe scara cea mare în catul al doilea ... Smulsei ușa[4] cea mare și intrai într-un salon mare c-o ușă ce da în balcon, ușă cu sticle, prin [ale] căreia geamuri pătrundea acuma lumina albă a lunei ce ieșise din nori. Luna lumina un părete plin de armărie. Deodată-n [în]tuneric luciră doi ochi înfricoșați... un om nalt părea că se repede dintr-un colț spre noi. || Cu mîna-ntinsă, slobozii pistolul și la lumina 73r lui zării o față vînătă, ci cunoscută.

— E el! țipai turbat. Era amantul [lui] Poesis.

În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă, apucat el însuși, contele deschise c-o mînă ușa balconului, cu cealaltă era să-l arunce peste balcon pe pavagiul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-i tai cu sabia mîna[5] ce se-nfipsese în pieptul lui[6] Ioan ... care[7] căzu jos cu mîna cea moartă cu tot. Contele-ndreaptă cealaltă cu pistolul spre fruntea mea ... Ioan, ridicat de jos, i-înfige pumnalul în cot ș-o ridică-n sus mîna, astfel încît arma pocnește-n sus și glontele trece vîjîind prin părul capului meu. Cu cealaltă mînă i-apucă gîtul. Maghiarul se pregătise să-l muște-n creștet, și cine știe dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicînd pumnalul ce lucea, i-l înfipse drept în țeasta capului, astfel încît cuțitul fugi adînc în creieri. Un urlet înfricoșat, iată tot. Ușa se deschise[8] și înăuntru intrară de-ai noștri cu torțe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torțe. Mortul prezinta un aspect înfricoșat. Gura întredeschisă, dinții rînjiți și preparați pentru mușcat ... grima vînătă, înfricoșată, cu trăsurile coprinse de turbăciunea rumperei creierilor ... măselele părea că rîșnise spuma vînătă și-nveninată ce se scurgea prin colțurile gurei.

Mă uitam c-o ură nespusă la omul ce-mi luase tot și care acuma nu mai era decît un cadavru. Feciorii luară rîzînd armele din părete și le-mpărțiră-ntre ei. Coborînd scara cea mare, intrarăm într-o casă cu mesele-ntinse, deschiserăm ferestrele toate, aruncarăm pe morți afară pin ele și ne așezarăm cu toții la masă, pare-că nu se-ntîm-

---

1. *deasupra lui* zi *șters* 2. *inițial:* veni 3. *se poate citi și* auzise, *dar atunci trebuie suplinit un* [se] **4.** ***după*** fereastra *șters* 5. cu sabia mîna *provine, prin supraintercalare și ștergere, din* mîna cu sabia 6. *se* ***vede urma grabei de a scrie*** I[oan], ***omițîndu-l pe*** lui, *cf. mai sus* [lui] Poesis *unde se adăugă și dificultatea de articulare a genitivului* 7. *după* Dar *șters* 8. *în manuscris, din inadvertență* deschid[e]

plase nimica și parcă venisem la nuntă. Orcine va crede poate că asta nu-i cu putință, dar cînd ar ști cineva cum revoluțiunea și nesiguranța vieței proprii îl face pe om nepăsător pentru viața sa și face din omor și luptă o stare normală a omului, acela va-nțelege nu numai starea noastră, ci și secolii aceia unde ocupațiunea principală a popoarălor consta din bătălii și pradă. ||

74r Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m-a costat așa de mult. Pe Mureș plutea o moară a unui sas de la care noi obicinuiam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă față de patrulele maghiare ce cutreierau ținutul. Moara se legăna liniștit pe Mureș, cu roțile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scăldîndu-și oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a rîului, și sasul, gras și cu fața cît o lună plină și roșie, sub o pălărie largă ca o streșină se primbla cu șorț alb dinainte și cu mînile-n buzunări prin mulțimea de oameni ce veneau cu sacii la măcinat, aducînd totodată fiecare din ei cîte-o comoară de istorii, de povești, de noutăți, astfel încît podul moarei era mai mult o piață de tîrg decît streșina unei case. Adeseori, neștiut de nimeni, ședeam și eu pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă și cu pălăria lăsată pe ochi, în chicotele fetelor, în poveștile bătrînilor, în înjurăturile bărbaților, în scîrțîitura amorțită, însă dulce a unei vioare vechi, pe care un țigan bătrîn o făcea să răsune cînd vesel, cînd plîns. Fața neagră și espresivă, barba albă ca zapada, ochii mai stinși și discolorați de bătrînețe, pieptul păros și gol, abia acoperit de-o cămașe neagră, căciula cafenie [1] de oaie, ruptă, astfel încît prin rupturi ieșea pe-alocurea părul alb al capului : astfel ședea bătrînul pe niște roți rupte, trîntite-ntr-un colț al morii, și povestea povești nu din gură, ci [2] din strune. Era o zi caldă și voinicii mei [3], cari aveau să facă o escursiune în vale, decisese să doarmă peste noapte în moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineață să plecăm înainte.

Rîndul se cam sfîrșise [4] la toți, soarele se ducea după dealuri să doarmă și el, țiganul bătrîn își lasase capul pe-o piatră de moară și adormise cu luleaua [5] aprinsă-n gură, asemenea unui împărat în pat moale și cu ciucuri de fir . . . oamenii, ducîndu-și sacii pe cară, înjugîndu-și boii albi, grași și cu coarne mari, apucau pocnind și chiuind cari-nspre munte, cari-nspre cîmpie [6]. Înserase cu desăvîrșire, roțile stătură și ele și numai moara uriașă se legăna alene pe Mureș, făcînd să tremure lungile și groasele funii de tei cu cari era legată de țărmuri. Sasul se puse-n ușa cea mare a moarei pe-un pietroi neted ca o bancă și, aprinzîndu-și luleaua, se uita melancolic la răsărirea luceafărului de sară. Eu mă așezai lîngă el, înnopta din ce în ce mai mult, cînd din deodată auzii un bucium vuind cu jale.

— Sînt ei ! zisei eu sărind în sus și apucînd înspre cîmp dar, uitîndu-mă înapoi cam de la 40 de pași, îmi [7] păru că zăresc în lumina serei un honved care, alături cu sasul, părea a privi împregiur cu mișcări repezi de nerăbdare. Ce putea fi neci că-mi trecu prin cap. În cîmp mă întîlnii cu [8] voinicii mei, între cari și [9] Ioan. Ce frumos era el în acea sară . . . mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu țundra îndoită pe la grumaz și dinainte [10], ast[fel] încît pieptul alb se vedea || 75r dulce și plină de bunătate, ochii mari, albăstrui priveau cu melancolie, iar părul cel blond și lung i cădea pe umeri, acoperit de-o largă pălărie neagră . . . Era într-adevăr frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

— Parcă ești o fată ! îi zisei, strîngîndu-l la piept.

— Și tu parcă ești un băiat, zise el rîzînd nebunește.

Dar strînsoarea cea rece și tare a mînei lui atît de micuțe îți dovedea că [ai] a face cu degete într-adevăr lungi [11], delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toții la moară. Salutarăm pe sas, care ni deschise ușa. Era țiganul acela care ședea lîngă el, povestindu-i cum în tinerețe fura cu șiretenie găinile vecinilor, atîrnîndu-le cu picioarele legate de căngi sub țundră și mergea fluierînd cu țundra pe-un umăr prin sat fără ca oamenilor să li treacă prin minte ce avea el sub țundră. Sasul rîdea cu zgomot, deşi mi se părea mie că rîde silit. Dar putea să mi se pară numai, unde, precum ştiţi, presupusesem, înşelat din depărtare, cumcă ar schimba vorbe c-un honved[1].

---

[1] *supraintercalat* [2] nu din gură, ci *supraintercalat ; cf.* Nu din gură, ci din carte *din Scrisoarea II* - [3] *supraintercalat* [4] -r- *supraintercalat* [5] *urma* -n[gură], *dar peste* n *s-a scris* a- *din* aprinsă [6] *după* vale *șters* [7] *supraintercalat* [8] *după un diliter șters, indescifrabil* [9] *după* era *șters* [10] și dinainte *supraintercalat* [11] *după* mici *șters*

Fiindcă eram toţi obosiţi, ne lungirăm care-ncotro prin moară; morariul drese ce mai drese prin saci şi prin ferdele, stinse focul din o vatră de pietre şi se lungi şi el în catul de jos al morii, unde erau roţile. Toţi începură a sforăi, cari de cari se întorceau [2] cu zgomot şi gemînd pe sacii pe cari se culcase. Eu îmi aşternusem ţundra jos şi dormeam cu Ioan, care-mi coprinsese cu braţul gîtul meu şi adormise şi el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simţeam însă cumcă sasul se sculase şi începuse [3] a umbla prin podina de jos a moarei. El sui încet şi ca-n vîrful picioarelor scara ce ducea în jos, c-un opaiţ în mînă. Încă nu ajunsese, cînd îmi păru că prin ferestrele morii zăresc o vînătă şi lucie ţeavă de puşcă ce părea a se-ndrepta în[spre] cei dorminzi. Eu tăcui şi închisei ochii, astfel încît prin genele abia deschise zării pe sas că s-apropia cu opaiţul de noi şi, plecîndu-se asupra-ne, părea că ne observă de dormim o ba. Faţa lui era teribilă. Însă în momentul cînd, tot pe vîrful degetelor, se-ndreptă spre uşă, spre-a trage [4] zăvorul cel mare de lemn, sării drept în picioare.

— Sus, copii ! strigai din toate puterile, că-i pe moarte.

În moment toţi, somnoroşi şi speriaţi, erau în picioare. Sasul, încremenit, scăpase opaiţul; desigur că nu scăpa de moarte de nu, prin stingerea singurei lumini, nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră o puşcă, dar neci un vaiet . . . va să zică nu era nimeni lovit. Zgomotul de-afară se-nmulţi. ||

76r — În linie ! ţipă sonor vocea de argint a lui Ion şi văzui în razele de lună pătrunse prin oblonul [5] de lemn cum lăncile se-nşirară în linia primă, iar în [a] doua, peste umerele celor dentîi, se-ntinsese lucii puştile cele mici de munte. A fost fapta unui moment. În momentul acesta uşa cea mare trosni din ţîţîni şi căzu pe spate.

— Foc ! comandă Ioan, şi duşmanii năvăliţi prin uşa spartă începură a [6] urla, cari răniţi, cari izbiţi de moarte, prin pocnetele şi lătratul cel des al puştilor.

— Înainte ! comandă Ioan, şi lăncerii se repeziră cu furie în inimicii lor cei mulţi.

Eu apucasem o săcure de coadă şi izbeam cu ascuţişul şi cu muchia fără milă în tot ce venea înaintea mea.

Dădură şi ei foc şi rîndurile se răriră.

— Înainte ! ţipă Ioan ca [7] turbat.

Încă un asalt, încă o repezire şi duşmanii, curmaţi în două lături, ne deschiseră o cale largă în [8] această luptă la lumina lunei.

În momentul cînd ieşirăm cu fuga afară, un pistol singuratec se-ndreptă în pieptul cel gol al lui Ion. Pocni, un şerpe de foc se repezi din gura lui, dar în clipa aceea eu repezii săcurea cu tăişul în capul celui ce slobozise pistolul, astfel încît i l-am crepat drept în două ca pe-un trunchi de lemn.

— D-zeul meu, mor ! zise Ioan încet [9].

Îl luai în braţe şi fugii ca o nălucă, nebun, iute, înfuriat *, înaintea oamenilor mei ce fugeau şi ei în dezordine urmăriţi de împuşcături şi [10] de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sărmanului copil sîngera [11] cumplit, luna părea că se aprinsese-n cer şi-mi ardea-n creştet, oamenii-mi păreau fantasme nebune ce zburau [12] vîjîind alături cu mine, cînd deodată deterăm de-o potecă care ducea [13] în munte.

Aicea paşii noştri deveniră mai grei, urcarea mai nevoioasă, pînă [14] ce-ajunserăm într-un deal plin de bolovani mari şi risipiţi.

— Staţi ! strigă unul mai bătrîn dintre copiii munţilor. Bolovanii în şir, copii !

Într-un moment bolovanii erau puşi în două şiruri, în ordine de bătălie, asemenea unui mur. Cînd inamicii începură a urca dealul, şirul întîi [15] || de bolovani se rostogoli *77r* în ei, astfel încît, pocnind, rumpînd, lovindu-se de colţuri de piatră ce răsăreau prin iarbă şi prin tufişe, bolovanii în urma urmelor rumpeau şirurile de oameni din vale

---

1. *între acest sfîrşit de alineat şi începutul celui următor se află scris, după un semn* + : un fluier uşor ca din frunză; *cum semnul de intercalare nu are corespondent, putem doar presupune că textul a fost notat aici pentru a fi folosit cîndva mai departe ; vezi nota 10, p. 216* 2. *după* trînteau *şters* 3. *iniţial :* începu 4. *după* deschid[e] *şters* 5. *după* f[ereastra] *şters* 6. *după* ca[ri] *şters* 7. *supraintercalat* 8. *după* p(r)in *şters* 9. Ioan încet *scris peste ceva indescifrabil* 10. *supraintercalat* 11. *primele trei litere întărite cu cerneală mai neagră* 12. *după* pl[uteau] *şters* 13. *după* dădea *şters* 14. *precizat cu cerneală mai neagră* 15. *reluat din inadvertenţă la începutul paginii următoare*

sau, repezindu-se de pre cîte-un vîrf de stîncă, cădeau în întreaga lor greutate pe capetele semeților. De după șirul al doilea de bolovani se-ntinsese puștele și unde vedeau ființe de oameni, într-acolo pocneau.

— Tomo ! zise bătrînul ce luase comanda asupră-i, scuturînd sabia lui cea bătrînă pe care-o atîrnase la coapsă. Tomo ! Tu fugi cît poți cu Ion, fugi mereu înainte, ca să fii cu mult înaintea noastră ... noi vom fugi mai tîrziu ... dar totuși vom fugi, pentru că pare-mi-se că-s mulți de vale și tu știi : de s-or sfîrși bolovanii mari și gloanțele, trebuie s-o luăm și noi la picior.

Mă dezbrăcai de țundră și înfășurai corpul ce părea mort a lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufișe, pe costișe țepene și pietroase, prin scu[r]suri prunduite[1] de pîraie, peste ape fără punți, pînă ce-ntr-o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinișe, zării cuibul unui foc în cari clipeau cei din urmă cărbuni prin cenușa cea sură. Îl adusei lîngă foc, pusei în el frunze uscate și vreascuri cîte putui aduna în clipă, astfel încît în curînd se-nălță un foc mare, palălăind cu fum mult. Mai strînsei frunze uscate și făcui un pat ... pe care așezîndu-l pe Ioan îi desfăcui pieptul ca[2] să-i cercetez rana.

Nu era decît o gaură mică, neagră-roșie, sub coaste, fără ca să curgă sînge din ea și tocmai asta era cauza letargiei. Îmi apropiu gura de rană și sug o dată cu putere, astfel încît gura toată mi se împlu de sînge. Sînge negru și-nchegat curgea și din rană, pulsul începu a bate încet, încet și Ioan își deschise ochii lui cei rătăciți. Fața lui se trăsese, de părea[3] a fi numai piele și oase, albușul[4] ochilor era țesut cu subțiri vine roșii.

— Ioane, zisei eu, cum îți e, copilul meu?

— Cum îmi e? zise el, surîzînd amar. Cum să-mi fie? Am să mor, iată tot. Și tu nu vrei să te consoli, amicul meu? De ce? O, de-ai ști ce fericit voi fi de-oi muri ... o să văd pe Sofia.

— Aiurezi, Ioane ! zisei cu blîndețe.

— Copil ce ești ! Aiurez? Eu? ... Eu simt moartea strecurîndu-se răcoare, dar dulce, prin toate vinele mele, și el zice că eu aiurez. Crede-mă că-s fericit, foarte fericit.

Fața lui, ca alabastru[5] săpat cu dalta în lungi gravuri de durere, erau senine, dulci. Un nou leșin s-apropie. Capul lui se lăsă pe frunzele uscate ... pulsul iarăși încetă și părea iar că espirase. ||

78r Mă uitam în fața lui fără să știu ce să fac, nu mai da neci un semn de viață; nu eram capabil de neci o acțiune. Prin tăcerea de moarte nu auzeam decît împușcăturile cele depărtate ale luptătorilor noștri, din cari fiecare mă făcea să tresar, căci întîmplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenuncheat lîngă el, eu împregiurasem[6] cu o mînă gîtul său, astfel încît, ridicîndu-l, capul spînzura după brațul meu ; astfel mă uitam la el și nu ziceam nimic, decît sărutam fața lui ca[7] alabastrul cu gura mea cea plină de sîngele inimei sale. Fața rămînea nemișcată, moartă[8]; numai albeața ei contrasta ciudat cu petele[9] sîngeroaselor mele sărutări. Un fluier vîjîitor din frunză[10] mă trezi din atonia mea ; împușcăturile încetase și auzeam din ce în ce apropiindu-se pași; presupuneam cumcă sînt voinicii cari, neputînd să susțină lupta, se retrăgeau. Și în curînd văzui apropiindu-se bătrînul tribun, asudat și gîfîind, și împușcăturile se preînnoiră, mai în apropiere însă.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenită și aruncînd o privire speriată asupra lui Ioan.

— Moare ! zisei eu apatic și rece.

— Ne urmăresc ! Feciorii[11] mai se-mpotrivesc cît s-or împotrivi ... dar în urmă trebuie s-o ia la fugă și ei.

---

1. *după* de *șters și o supraintercalare ilizibilă* 2. *peste* și 3. *întărit cu cerneală mai neagră;* a *care urmează scris peste* că* 4. *după* ochii *șters* 5. -aba- *supraintercalat* 6. *scris deasupra lui* lua[sem], *apoi* așezasem *suc-cesiv șterse,* și cu *scris peste pe** 7. *deasupra lui* cea *șters* 8. *după* și *șters (înlocuit cu virgulă)* 9. cu petele *deasupra unei ștersături indescifrabile* 10. Un fluier vîjîitor din frunză *pare să fie reluarea ușor modificată a însemnării răzlețe de pe* **75r** *:* un fluier ușor ca din frunză, *vezi nota 1, p. 215* 11. *după* Voinicii *șters*

Îngenunche și el lîngă Ioan, care acum, sub influința focului ce pală̆lăia mare și care-i roșea paloarea [1], începuse a da semne de viață.

— Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte — să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuși-s aicea! strigă alergînd un fecior care venea dinspre împușcături. Feciorii abia se mai țin!

Ne sculărăm amîndoi ca trăsniți.

— Stăi! zise bătrînul, dîndu-mă c-un braț d-o parte și uitîndu-se la Ioan, care-și deschisese ochii lui cei mari și murinzi, cari priveau fără înțeles, ca ochii unui nebun.

— Dă-te-ntr-o parte, Tomo, zise bătrînul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.

El își scosese sabia din teacă și se uita la ea, pe [2] cînd din ochii lui bătrîni curgea lacrimi mari.

— Frate Ioane, zise el încet și liniștit, fă-ți o cruce.

Ioan [î]și făcu [3] încet și cu [4] silință multă o cruce. În momentul acela sabia vîjîi prin aer și capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebune! țipai, îndreptînd pistolul spre fruntea bătrînului, ce-ai făcut?

— Ce-am făcut? zise bătrînul, căzîndu-mi în mîni și plîngîndu-mi pe piept ca un copil. Ce-am făcut? Dar ce era să fac?

Tremurul său, gemetele sale convulsive, plînsul [5], cu care era neobicinuit și care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arăta cumcă durerea lui era adevărată. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnetele păreau că vîjîie deja pe la urechile noastre.

— Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziți-vă; să fugim!

El acoperise corpul lui Ioan [6] cu frunze și cu pietre, iar capul lui îl aruncase într-un izvor de-aproape. Ca cerbii speriați și gîfîiți veneau feciorii din toate părțile.

— Să fugim! Să fugim! strigau toți și mă rupseră pe mine și pe bătrîn în fuga lor fără ordine.

Amețit, turburat, fugeam fără să știu unde, pînă ce prigonitorii ne pierdură urmele, pînă ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru de-a sta și de-a răsufla. ||

Ajungînd într-un vîrf de munte, începurăm a scăpăra din amnare, a clădi [7] 79r care-ncotro cîte-un foc uriaș, pe lîngă care se așezară toți. Toți erau morți de oboseală și cu toate astea trebuie ca cineva să vegheze. Unii își legau ranele — cele mai multe ușoare — alții, cum erau, se întindeau la pămînt. M-am propus eu să veghez și toți primiră cu bucurie. Bătrînul sta asemenea gînditor și se uita fix în măruntaiele cele roșii ale focului, ce plesneau în scîntei. Feciorii se culca cu frica-n sîn, bătrînul cioplea un lemn; eu singur mă sculai și, luînd lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stîncelor.

Noaptea era întunecoasă și rece, gîndirile mele erau turburi și dureroase, astfel încît mă durea capul de ele și simțeam cum țasta nu-mi încăpea creierii mei cei revoltați și sinistri. Să cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzînd, am vegheat noaptea aceea și, de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doar cumcă, tîmpit și nesimțitor, mă lăsasem prada acelei atonii care-nsoțea totdeuna durerile mele.

A doua zi, cînd soarele de aur ardea din creștetul cerului, pe cînd voinicii, sculați demult, vegheau asemenea unor vulturi din vîrful stîncelor asupra cîmpiei, pe cînd nencredințarăm că eram siguri de orce urmărire, eu luai un hîrleț de-a umăr și plecai mereu la vale pînă-n locul unde murise Ioan. Dușmanii cercetase pe-acolo, însă corpul acoperit [cu] mormanul [8] de frunze și pietre nu-l zărise. În arșița zilei am început să-i sap groapa. Fruntea și pieptul îmi ardea cumplit și cu toate astea [9] picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat, ca și cînd aș fi avut să îngrop o comoară. Cînd fu destul de adîncă, dezgropai corpul fără cap din pietre și frunze și-l așezai încetinel și cu bagare de samă — ca și cînd ar fi mai simțit ceva — în locuința cea răcoare și eternă. Apoi mă dusei la izvor, unde i se aruncase capul. Soarele se răsfrîngea pe fața apei lucii, care tremura ca o unduioasă oglindă de argint, dar în fundul apei clare zăcea capul cel frumos al junelui. Apa, curgînd, curățise și dusese cu sine scursurile

---

[1] *întărit cu cerneală mai neagră* [2] *după* fa *** *și* cu *succesiv șterse* [3] *inițial* și-o făcu și, *apoi* o și făcu, *dar totul obligă la versiunea adoptată în text* [4] *supraintercalat* [5] *urmează* său *(înlocuit cu virgula)* [6] *se vede urma unui* c[u] *peste care s-a scris* I [7] *deasupra lui* face *șters* [8] *supraintercalat* [9] *supraintercalat*

de sînge, astfel încît nu rămase decît capul cel blond, palid, c-o față albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari închiși și cu părul moale plutind și răsfirat în undele apei. Fața cea palidă și slabă părea că surîde. Luai apă în pumni și-mi spălai alături cu izvorul fața care ardea ca de friguri. Luai încă un pumn de apă și mi-l turnai în sîn, care ardea, fundul apei se turbură și deveni sîngerat, mă aplecai pe suprafața ei și sorbii în sorbituri lungi din apa turburată cu sîngele lui [1], apoi băgînd amîndouă mînile în izvor, scosei capul lui Ioan și-l ridicai în lumina soarelui spre a mă uita lung și cu durere la el. Îl așezai în mormînt asupra corpului și, acoperindu-l tot cu țundra mea [2], ca și cînd m-aș fi temut să nu-l doară bulgării, începui a împlea mormîntul cu țărînă. În intervale îmi venea să [3] mă culc și eu cu el alăturea și să lăs să cadă o stîncă de pe marginea groapei peste mine, or gîndeam să mă-mpușc și eu și să sfîrșesc cu mizeria ce se numește viață. Pe-o stîncă, departe, sta un român cu flinta-n soare și păzea privind în nouri. Un vultur ținînd în căngile lui de aramă o turturică albă zbură
sor asupra capului meu croncă||nind și dînd din aripi, apoi se-nalță rotindu-se în sus, în nori [4], speriat de prezința mea. Românul și-ntinse flinta ~~și~~ punctul cel negru, ce plutea [5], din aer și dete foc — atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

— Răzbunarea ! murmurai eu. De ce să mor pîn-a nu-l [6] răzbuna. După aceea am vreme și de murit și de trăit de voi vrea.

Împlui groapa cu țărînă, frînsei o ramură verde dintr-un arbor și-o aruncai peste mormînt — și, fluierînd printre dinți c-o răceală sinistră, apucai îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrînul ședea trist și gînditor lîngă foc cu picioarele întinse, cu mîna pe frunte. Mă apropiai și șezui alături cu el.

— Ce să facem ? zisei eu încet și răgușit.

— Gîndit-am și-am răzgîndit, șopti el, și pare-mi cumcă ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut răscloci. Ei au omorît un copil — pentru că nu eu l-am omorît, bine poți ști. Decît să-l las mai mort în mîna lor, ca să-l chinuiască și să-și bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu știi, Tomo, că chinul trezește sufletele omului și pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, darmite ce trai ? Dar crezi tu poate că eu le-o uit asta . . . i-o uit sasului, care ne-a vîndut ca Iuda pe Domnu Hristos ? Am trimis iscoadă pe Niță-a Floarei, care [7] știe a vorbi ca țiganii. El s-a uns cu funingine pe față și s-a îmbrăcat în trențe — așa va trece pe la moară să vadă acolo-s încă, or nu-s acolo. Dacă n-or fi, apoi pe desară ne-om duce pe la cumătru-meu sasul, ca să bem cu el cîte-o fele de vin în sănătatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de gure între feciori. Ei veneau rîzînd, ducînd ca-n triumf între ei pe Niță-a Floarei care, desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite prin țundră, cu genunchii ieșiți prin cioareci [8], negru și slab [9] ca dracu, cu ochii înfundați în cap și cu căciula pe-o ureche, povestea în stil hodorogit și țigănesc ce ispravă făcuse la nanașu-său cel bun : sasul. Dar cînd fu aproape de noi, ochiul său fulgeră teribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Era masca rîzîndă și comică a unui suflet plin de ură și răzbunare, fața ironiza inima, surîsul viclean or prostatec [10] ironiza cu starea sufletului său. Feciorii se departară de lîngă noi și el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrînul zise feciorilor să doarmă de cu ziua de vor putea, căci la noapte o s-avem de lucru. Niță culegea de prin iarbă niște lăptuci, pe care le scurgea în gloanțe mari de mămăligă, pe care apoi le băga în traistă [11].

Înserase de mult, feciorii dormise — numai eu mă primblam tăcut, capul coprins ca de-o turbare neștiută, inima plină de-un pustiu cumplit, nemaisimțit. Mai aveam ceva pe pămînt ? El îmi [12] mai rămăsese, și el se dusese asemenea. De-aș [fi] avut frate și de mi-ar fi murit, cine știe de mă durea mai mult. Nori cenușii împluse cerul ; creți și nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al nopții, și luna cu fața roșie contrasta cu

---

1. din apa turburată cu sîngele lui *supraintercalat* 2. *urmează* începui *reluat după* bulgării *și devenit inutil aici, unde a rămas neșters din inadvertență* 3. *după* de *șters (urmă a intenției de a scrie* de a mă culca?) 4. în nori *supraintercalat* 5. ce plutea *supraintercalat cu cerneală mai neagră* 6. -l *supraintercalată* 7. *după* ca să vadă *șters* 8. *urmează* și *șters (înlocuit cu virgula)* 9. și slab *supraintercalat* 10. viclean or prostatec *supraintercalat* 11. *urmează* Înserase *șters și reluat la începutul alineatului următor* 12. *supraintercalat*

cenușa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau și se scuturau de somn ; lăncile lor vinete luceau în lună, țuguiatele lor căciuli le da un aspect eroic și sinistru.

— Hai, copii ! zise tribunul bătrîn, azi avem o cină minunată. Avem să mîncăm carne de sas !

Mă-nfiorai auzind, și cu toate astea nu-mi puteam stăpîni o părere de bine. ||

81r Niță mergea înainte prin întunecoasele cărări de munte. Pașii săi, asemenea acelora a unei pantere, nu răsunau de fel pe pietrișul [1] și prundul cel mărunt și lesne de răscolit al căilor [2]. Un munte arunca celuilalt umbra lui, cerul gîndea nouri, iar stîncile — pocite schelete de piatră — șuierau coprinse de vînt. Din cînd în cînd se rostogolea cîte-o piatră, se desprindea cîte-o bucată de stîncă și vuia la vale-n jos. Coborîrăm muntele și apucarăm prin cîmpie pînă ajunserăm la moară. Moara era închisă, do[a]r cînele deslănțuit urla la lună a pustiu. Voacea lui morție și somnoroasă răsuna departe în aerul nopții. Niță făcu un semn și toți ne tupilarăm la pămînt. El merse-ncet înspre cîne și-aruncă de departe gloanțele de mămăligă, pe care cînele le prindea din aer și le înghițea cu aviditate. Dar în curînd efectul lăptucei începu a influința și el se zvîrcolea gemînd încet în nisipul de [3] pe marginea rîului. Niță ne făcu semn și înaintarăm. Pîntecele cînelui se înflase ca o tobă și el suferea cumplit. Unui fecior[4] i se făcu milă și-i înfipse lancea-n inimă. Ne apropiarăm de moară. Începurăm a pocni în ușă și auzirăm vocea speriată a morarului :

— Care-i acolo ?

— Eu mi-s, baciule, răspunse Niță cu vocea lui țigănită [5].

— Da ce vrei tu acu noaptea ? zise el.

— Am să-ți [dau] o veste rea, baciule ; vin mocanii [6] . . . i văzui d-ici și-am venit să-ți spun, ca să fugi.

Auzirăm [7] cum sasul urcă scările tușind și greoi, apoi veni lîngă ușă. În momentul cînd deschise, Niță îi înfipse mîna în gît, astfel încît sasul, pierzîndu-și prezența [8] de spirit, scăpase felinarul și cheia din mînă, și ochii începură a i se-nvîrti în cap și fața să-i învinețască. L-ar fi gîtuit desigur, dacă bătrînul n-ar fi oprit. Ordonă să-i puie căluși în gură și să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n-avuse timp neci să strige. Ochii bătrînului tribun se aprinsese teribil și [se] învîrteau cu înfricoșare în orbitele lor. Părea că-i palidul și bătrînul demon al morții. Argații morii, cari dormeau, nevasta morarului — toți fură legați.

— Dați drumul roților ! strigă [9] acum bătrînul.

Roțile începură a se-nvîrti și pietrele morii se-nvîrteau durduind și măcinîndu-se pe ele însele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale, vîjîitorul zgomot a roților, ce făceau să spumege apa ce le mișca, moara, ce începuse a se legăna și trosni în toate încheieturile, întreceau țipetele cele slabe și înfundate a celor legați. Vro cîțiva voinici se suiră pe acoperămîntul morii și începură a da cu topoarele în el, zvîrlind bucățile de șindrilitură în ap[ă], în care s-acufundau ș-apoi, ieșind, înotau negre ca sufletele înecaților. În pod era o butie cu păcură, care fu vărsa[tă] [10] pe întreagă întinderea podului. Apoi se aduseră cei legați și se legară țapăn de grinzile groase cari rămăsese din acoperămîntul devastat. Atunci li se descăluși [11] la fiecare din cei legați gura.

— De ce ne-ai vîndut ? strigă bătrînul, rece și teribil, uitîndu-se cu fața unei furii de marmură în ochii morarului.

Sasul [12] încremenise și amuțise de spaimă. Gura lui[nu]mai putea să zică o vorbă . . . neci de grație, neci de ură, fălcile i se-nfundase și tremura, ochii turburi ca [a] unui nebun, limba bîlbîia fără să poată modula [13]. || 82r Spaima-l amuțise. Femeia plîngea amar, feciorii aruncau priviri rugătoare și sincere pe înfricoșatul demon [14] al răzbunărei.

— Deslegați-i pe toți ceilalți și pe femeie și duceți-i la țărmuri, afară de morar — el rămîne-aici.

---

1. *după* prundul *șters* 2. *după* munți[lor] *șters* 3. *după* rîului *șters* 4. *după* om *șters* 5. *urmează* Am *șters (anticipare a lui* Am venit *din replica următoare a lui Niță)* 6. *deasupra lui* muntenii *șters* 7. *după* Dar *șters* 8. *după* con[știința*] *șters* 9. *după* țipă *șters* 10. *în manuscris :* vărsase, *ca și cînd ar fi urmat după* se, *nu după* fu ; pe *care urmează este scris peste* în 11. *după* deschis[e] *șters* 12. *după* Acela *șters* 13. să poată modula *sub* a vorbi *șters* 14. *după* jude *șters*

Într-un moment fură căraţi la ţărm.

Ne scoborîrăm cu toţii din pod şi ne duserăm la ţărm. Un foc mare fu aprins în moment.

— Cine ne-a vîndut? zise bătrînul crunt cătră femeie.

— El! zise ea, văitîndu-se ... bărbatu-meu. Spusu-i-am eu să nu s-amestece neci în rău, neci în bine. Nu ... nu s-a putut. Ungurii i-au dat 200 de zloţi buni, şi pentru aceea el v-a vîndut.

— Femeie, zise bătrînul, cu tine n-avem noi nimica, neci cu voi, feciori, zise el cătră argaţi[1]. Dezlegaţi pe muiere, să-şi [ia] bani şi lucruri şi ce mai are prin moară.

— Încărcaţi puştile, măi! să dăm în saşii ăştia, zise Niţă rîzînd.

— Fără gloanţe, şopti[2] unul altuia[3].

Argaţii fură deslegaţi.

— Fugiţi[4], mă! le[5] zise Niţă. Foc, copii! zise feciorilor noştri.

Saşii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă — puştile trăsniră dar, fără gloanţe cum[6] erau, nu făcură decît a înmulţi spaima celor ce fugeau. Femeia ieşise, cu banii şi cu lucruri ce avea mai scumpe, din moară şi plecă plîngînd. Morarul începuse a boci, legat[7] de grinzile morii.

Bătrînul suci o funie de paie şi, împlînd-o cu păcură, o azvîrli aprinsă de jos pe acoperişul morii. Într-un moment podul cel uns cu păcură se aprinsesă, morarul ţipa teribil, de întrecea urletul roţilor şi durduitul[8] pietrelor neferecate. Aci bătrînul tribun rîse cu sălbătăcie — ideea satanică se-mplinea. Luă toporul şi tăie funiile ce legau moara de mal.

Moara începu[9] a se mişca, a pluti aprinsă pe valuri.

— Şi foc şi-nec! strigă bătrînul teribil, suit pe-o piatră şi ridicînd pumnul[10] la ceruri; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă!

Aspect teribil. Urlau roţile, scrîşneau pietrele, trosnea înflacarată moara, ţipa cu[11] sălbătăcie morarul în mormîntul de jar. Întreaga moară părea un bătrîn şi bolnav balaur de foc care scormolea urlînd, cu aripile lui, valurile roşite de foc ale apei. Moaranota repede, dusă şi de-nvîrtitura roţii, şi de repeziciunea apei. Dumbrăvele de pe maluri se-nroşeau pe unde trecea palatul arzător şi deschideau cărările lor de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul ... Norii cenuşii ai cerului se roşise de foc, fumul cel greu şi gros ce-l lasa în urn moara ce fugea ni-neca răsuflarea.

— Am sfîrşit, copii! se bătrînul, oftînd greu şi adînc şi scoborîndu-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte!||

83v Nu voi uita neciodată acel spectacol unic în felul său.

Între-acestea ungurii devenise nesuferiţi. Bănuiala şi[12] adeseori neci aceea era destul pentru ca cineva să fie spînzurat or împuşcat. Moartea devenise[13] starea cea normală, viaţa — starea[14] cea anormală a omului. Ei prădau satele cele româneşti în modul cel mai barbar, omorau fără mizericordie femeile şi copiii, păreau a se-ntrece care pe care în cruzime şi-n grozăvie. Ce era dar mai natural decît ca românii, împinşi de răzbunare, să ceară dinte[15] pentru dinte, ochi pentru ochi. Ungurii[16] nu pusese-n scenă pe-atîta o revoluţiune, pe cît un brigandagiu[17], o hoţie ca să zic[18] privilegiată — şi o hoţie cu-atît mai scuzată, cu cît ea se esersa asupra unei naţiuni de paria — asupra românilor. Numai că-şi găsise oamenii! Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era şi deviza lăncerilor — şi ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau, ei ucideau. Oamenii nu se numărau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu ştia diferinţă între capul creţ şi negru[19] al magnatului şi-ntre capul de cîne[20] al honvedului. Era teribil acest popor cînd îşi scutura lanţurile lui de fier, teribil ca varga[21] lui Dumnezeu. Şi[22] oare nu sînt toate popoarăle aşa? Blînde şi pacifice în timp de pace, fizionomia bunomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a

---

1. *deasupra lui* cei legaţi *şters* 2. *deasupra lui* zise *şters* 3. *urmează* şopt[ind*] *şters* 4. *după* Foc *şters* 5. *supraintercalat* 6. *după un digraf şters, ilizibil* 7. *după* pe *şters* 8. *iniţial:* dîrdîitul 9. *iniţial* începuse 10. *după* mîn[a] *sau* mîn[ile] *şters* 11. *supraintercalat (poate iniţial s-a scris:* ţipa sălbatec) 12. *după* era destul *şters* 13. *deasupra lui* era *şters* 14. *supraintercalat* 15. *după* dintre *(influenţa anticipativă a lui* pentru) *şters* 16. *deasupra lui* (ei *corectat în*) Ei *şters* 17. un brigandagiu *supraintercalat* 18. *urmează* aşa *şters* 19. şi negru *supraintercalat* 20. de cîne *deasupra lui* de, *apoi* roşu de tatar *succesiv şterse* 21. *deasupra lui* mînia *pus între paranteze* 22. *intercalat*

vieţei. Dar vezi-le în revoluţiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bunomiei, vezi cum presupune[1], de nu ştie, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanţurile mînilor sale în faţa stăpînilor fără de[2] suflet. Şi se tem stăpînii fără de suflet şi-şi dau averile ca să-şi scape viaţa. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai împlea cu aur, geaba l-ai îmbraca în mătase. Pînea ce i-ai luat-o[3] de la gura copilului i-ai cîntări-o cu aur, lacrimele lui de venin şi sudorile lui de sînge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul şi mărgăritarul tău, el vrea viaţa ta! Şi cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ţi dea drept cînd tu ucizi pe cel ce ţi-a biciuit secoli pe părinţii tăi, pe cel ce ţi-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce împle fîntînile şi rîurile cu copilul sufletului tău? Legile cari compun fundamentul eticei chiar te-ndreptăţesc de-a cere cît ţi s-a luat, de-a face cît ţi s-a făcut, pentru că numai aşa se[4] poate restitui echilibrul, dreptul pe pămînt. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept — şi cînd sentinţa acelui drept nu găseşte carnefice, fă-te singur carneficele ei. Un om ucis, o literă necitită; un oraş de ars, o pagină de-ntors — iată cartea de legi a revoluţiunilor, a dreptăţii lui D-zeu!

……

(Aici sînt mai multe pagine rupte din manuscriptul lui Toma. Or[5] că le-a găsit de bine a le rumpe, or că vro mînă streină căruia i le dedese el să le citească a avut indiscreţiunea de-a le găsi într-atîta de interesante încît să le rumpă spre păstrare. În orce || caz nouă ni pare rău de-a nu fi[6] în stare să dăm cont publicului despre 84r ceea ce conţineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim şi noi :)

... că-l[7] văzuse acasă. Ce era să-i răspundă alta? Apoi deciziunea era luată de mai mult şi aveam de gînd a o împlini fără chiar ca să-mi vină o asemenea veste. Moş Terinte îi tot[8] da: că să vin în sat la ei, ca să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească, nu te teme. Revoluţiunea se sfîrşise şi n-aş fi avut de ce să nu mă fac popă, ci natura mea nu suferea reverendă.

Puţin după aceea era să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaţilor, nu ne dizolvasem încă. Într-o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc s-aduc apă de la o fîntînă în apropiare. Ziua era caldă şi albă, codrii erau verzi. Atunci mă coprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fîntînă, privii mult în faţa apei din fundul fîntînei, apoi lăsai să cadă oala înăuntru, iar eu apucai spre munţi la vale.

Satul nostru [era] mai tot ars, pustiu, şi numai cînii satului urlau pe ici, pe colo de foame, or rodeau cîte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă[9] aruncai[10] în braţele bătrînului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult coprinşi astfel, tatăl şi fiul, ochii bătrînului meu se împluse de lacrimi şi nu vorbea neci un cuvînt, decît îmi mîngîia părul şi fruntea şi mă săruta plîngînd şi mut de bucurie. O zi ş-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit ... Cînd îl întrebai cum se purtase el în răzmiriţă, el îmi arătă surîzînd cu viclenie o lance atîrnată în cui.

— Apoi am făcut şi eu cît am putut, bătrînul de mine! Nu mai e măduvă-n oase! zise el voios[11]. I! de-aş fi fost şi eu acu ca tine ... numa-s bătrîn, n-am ce-i face.

Şi mă măsura cu privirea lui fericită din creştet pîn-în tălpi, parcă nu s-ar fi putut încrede de-s eu, or de nu-s eu.

Veni şi Finiţa. Era logodită c-un fecior nalt şi frumos. Îi pomenii de nuntă şi se roşi pînă după urechi. Dar ... ştiam eu că-i place.

Pacea era deplină în ţară. Finiţa se mărită şi eu îi fusei nun mare — în fine, am stat ce-am stat acasă, pînă ce-ntr-o zi mă pomenii cu tata mort. Adormise de bătrîneţe, ci pentru totdeuna. L-am pus în mormînt alături cu mama, am aşezat o cruce de lemn la capul lui şi-am încu[nu]nat-o cu busuioc. Finiţa[12], biata copilă, îşi ştergea lacrimile cu şorţul şi-mi promise de-a pune[13] flori pe mormintele lor şi de-a [a]prinde cîte-o lumină la zile mari, de sufletul celor [mor]ţi. Întristarea-mi intrase-n inimă, întristarea şi pustiul. ||

---

[1] *deasupra lui* simte *şters* [2] *supraintercalat* [3] *după* cînt[ărit-o] *şters* [4] *supraintercalat* [5] *după* Poate *şters* [6] *după* pu[tea] *şters* [7] *după* era *şters* [8] *după* d/a/ *şters* [9] *după* Tat[a] *sau* Tat[ă-meu] *şters* [10] *deasupra lui* repezii *şters* [11] *urmează* şi *şters* [12] *după* Bi Biata co[pilă] *succesiv şterse* [13] *după* ap[rinde] *şters*

POESIS[1]

83v M-am [2] dus la Cluș. Am așteptat să vină noaptea pentru ca să mă duc la casa ei, să văd ce se-ntîmplase cu ea. Îmi venise ideea să-i iert tot — trădarea ei — și, de-ar fi fost o scînteie de amor în ea, s-o iau cu mine s-o fac nevasta mea. Inima mea era însetată de iubire și, ca cel ce se îneacă, îmi plăcea să mă țin de-un pai chiar.

Noaptea era cam ploioasă și norii zburau negri prin cer și numai prin rupturile lor groase se vedea cîteodată luna. Am luat o lanternă mică cu mine și, ieșind pe strade [3], am început a le străbate în plesnetul cel mărunțel și zuzuitor al ploii și a [4] o apuca, ieșit afară din oraș, peste cîmpii inundați de șiroaie, cari, galbene [5], îneca iarba cea verde, și sfîșiind [6] cu picioarele mele valurile ce inundau cîmpia. Era întunerec [7] de nu-ți puteai vedea mîna. Am ajuns la casa ei. Am scos laterna și, aprinzînd-o înaintea ușei de din față, voi să scutur ușa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate [8]. Ce să fie? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datorii și or fi vînzînd pe cale judecătorească singura ei avere : căsuța. Ce-mi păsa mie — trebuia să mai [9] intru în casă, să-mi mai readuc încă o dată aminte de singurele fericiri ale vieței mele. Am rupt sigilul de pe încuietoare și-am rupt și încuietoarea.

Am intrat înăuntru — și-n camera ei. Era ca în ziua întîia a amorului meu. Pianul sta deschis și scaunul înaintea lui, înaintea gurei [10] sobei stătea încă scaunul [11] cu sprijoane a bătrînului. Patul ei alb și curat era lîngă păretele stîng. Pusei lampa pe masă — și privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luai. Era adresată mie și scrisă cu mîna cea fină. Am deschis-o cu repejune [12] și-am citit-o. Era scrisă tremurat și cerneala șirurilor era turburată de lacrimi căzute pe hîrtie. O reproduc tot așa cum era scrisă :

Amantul meu, dulcele meu amant!

M-ai crezut trădătoare, desfrînată, și-ai luat lumea-n cap. Da, am fost criminală, inima mea [13], criminală cum a fost Maria Magdalena. Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci cînd vei citi aceste șire, n-ai mai putea iubi decît cranul cel îngropat și ochii cei morți a unei fete nebune — nebune de amorul tău — zdrobite de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru bătrînul ei tată. Tata bolea, eu nu puteam cîștiga nimic. Ce eram să fac? Să cerșesc, aș fi roșit. M-am vîndut dar. Cu-acest mijloc am căpătat bani mulți, prea mulți încă [14] — căci tata a murit. Să-ți descriu ce-am simțit după ce l-am înmormîntat? De cîte ori am cugetat să mă duc la tine, să încongiur picioarele tale cu brațele mele, să te rog, să te conjur ca să mă ierți. M-aș fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L-am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce îi aveam, dar i-am cerut jurămînt să nu-ți pomenească [15] nimica de mine. Înainte [16] de-a pleca el a venit la mine și mi-a spus în ce stare te afli — l-am trimis însă îndărăt, căci știam că prima ta cugetare va fi : sinucidere — căci eu [17] știam că tu mă iubești cum te iubesc eu. Într-una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosea că mă vîndusem, cînd tata murise, cînd tu te-ai dus? ... Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moștenitor al micei căsuțe ... apoi [18] am făcut foc în cămin, am închis ușile și am închis și oblonul — căci ideea-mi părea dulce, ca să mor de moartea de care-ai murit tu. În atmosfera nădușitoare ți-am scris ceea ce vezi. Apoi, șezînd lîngă piano, începui a cînta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cîntat cînd capul tău cel negru și genial dormea în poalele mele. Să mai mîngîi acea frunte de marmură nu mai puteam spera. Așa-i că tu mă ierți? De-ai fi fost numai tu și eu în lume ... ce mult ne iubeam eu și cu tine. Traversam codrii cei verzi pînă muream amîndoi unu-n brațele altuia, pentru ca în cea-

---

1. *în manuscris :* × Poesis, *în parte din stînga sus a paginii ; semnul* × *nu are corespondent în textul precedent* 2. *după* Am [plecat] *șters* 3. ieșind pe strade *supraintercalat* 4. *după* pi *(sau* pe?) *șters* 5. cari galbene *deasupra lui* peste iarba *șters, după care urma* înecată *devenit* îneca 6. *după* treceam *șters* 7. *urmează* besnă *șters* 8. *urmează ceva șters, indescifrabil* (Am [rupt]?) 9. *după* știu *șters* 10. *după* so[bei] *șters* 11. *după un trigraf șters, ilizibil* 12. *scris :* repeḑiune 13. *după* iubi[tul] *sau* iubi[rea] *șters* 14. *inițial :* bani mulți, mulți, *apoi* prea *și* încă *au fost supraintercalate ; urmează* dar prea tîrziu *șters* 15. *deasupra lui* spună *șters* 16. *după* În m *șters* 17. *supraintercalat* 18. *după o literă ștearsă*

laltă lume să traversăm de braț, doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gîndește la mine — de voi putea, voi gîndi și eu numai *la tine,* numai. *Nu mă respinge, copilul meu, lasă-mă să fiu a ta...*

A ta *Poesis* ||

Am citit și-am recitit ce scrisese ea și apăsam plîngînd în hohot, ca un copil, 84 șirurile ei șterse de lacrimi de buzele mele vinete și arzătoare.

— Poesis! strigam eu, strîngînd aerul camerei la pieptul meu. Poesis, iartă-mă!

Mă așezai pe fotoliul de lîngă piano, în care murise ea, atinsei clapele [1] lui pe cari fugise degetele ei așa de delicate, așa de frumoase, și durerea mea devenea din ce în ce mai dulce, din desperare, melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunții mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi săruta fruntea mea. Îmblai mult prin casă, bîntuit de idei cînd dulci, cînd amare. Apoi dezbrăcîndu-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine — capul ei cel blond și dulce pe pieptul meu — gura mea fierbinte pe fruntea ei albă — și nu era nimica! Strînsoare în van, tandreță în aer — nu era nimica. Strîngeam cu unghiile mele perina infamă, pînă ce somnul avu milă de mine și-mi adormi mintea obosită.

Aș fi pututrămînea în căsuța ei, care rămînea a mea, aș fi putut să-mi petrec toată viața citind și recitind, într-o nebunie dulce [2], acea epistolă plînsă, scrisă de mîna ei, s-o visez pe ea toată viața mea, s-o visez cumcă îmblă prin casa mea, cumcă surîde la florile din fereastră, cumcă veghează cusînd [3] sau împletind asupra copilului meu. Aș fi putut să-mi creez [4] o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal — — aș [5] fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi, orcît de lungă să fi fost acea nebunie, totuși fiecare își are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dentîi, momente de urît, de scepticism, de decepțiune. De-aceea am luat lumea-n cap ... Acea epistolă conținea toată istoria mea.

---

1. *după* p[ianul*] *șters* 2. *deasupra lui* nențeleasă *șters* 3. *inițial:* cosînd 4. *după* f[ac]* *șters* 5. *după* dar *șters*

ANEXĂ. Intervențiile cu creion roșu (R) sînt semnalate la notele 3, 4, 8, p. 177; 9, p. 178; 14, p. 183; 4,5, p. 184; 9, 10, 15, 18, p. 185; 1, 2, p. 186; 3, 4, 9, 13, 17, p. 203; 5, p. 204; 6, 12, p. 206; 3, p. 207, iar cele cu creion negru (N), cu mult cele mai frecvente, la notele 2, 7, p. 177; 1, 2, 9, 11, 15, p. 178; 5–15, p. 179; 3–8, 10, 11, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, p. 180; 2, 6, 11–14, 19, 24, p. 182; 1, 8, 9, 12, 13, p. 183; 1,6, 8–11, 13–16, p. 184; 4, 5, 6, 8, 12, 20, p. 185; 2, 3, 10, 11, p. 186; 2–10, p. 187; 3, 6, 14, 20, 21, p. 188; 8, 13, 17, p. 189; 5, p. 190; 10, p. 191; 2, 7, p. 192; 6, 12, 13, p. 193; 1, 12, p. 195; 17, 20–22, p. 197; 6, 8, 9, p. 198; 14, p. 200; 2, p. 201; 15, p. 206; 2, p. 210; cît despre intervențiile cu cerneală posterioare scrierii textului de bază, ele par să fie de trei tipuri: a. cu aceeași cerneală dar altă grafie; b. cu cerneală mai neagră și aceeași grafie; c. cu cerneală mai neagră și altă grafie:

a. 2, 6, p. 190; 10, p. 196; 2, p. 197; 10, p. 200; 14, p. 203; 9, p. 207; 6, p. 208;

b. 1, p. 177; 3, p. 207;

c. 5, p. 177; 2, 13, p. 178; 3, p. 179; 23, p. 180; 19, p. 183; 15, p. 188; 2, 3, 7, p. 189; 1, p.194; 6, p. 200; 18, p. 206; 16, p. 207; 4, p. 208; 17, p. 209; 6, 13, p. 210; 7, 8, p. 211; 11, 14, p. 215; 3, p. 216; 1, p. 217; 5, p. 218.

În ce privește cronologia relativă a intervențiilor cu cerneală mai neagră, creion roșu și creion negru se poate spune că toate trei sînt cu cîțiva ani posterioare scrierii textului de bază, că creionul negru, cel mai frecvent, este posterior atît cernelei mai negre, cît și creionului roșu, fără să se poată stabili absolut sigur, după criterii pur grafice, dacă creionul roșu este anterior sau posterior cernelei mai negre; după indiciul semnalat la nota 6, p. 206 scrisul cu creion roșu este totuși posterior.

[ÎNSEMNĂRI CARACTEROLOGICE]

2291

16r Lipsește ideea fundamentală, sistematică din toate aceste fenomene ale vieței, care face ca un complex de atome să fie un organism. Căci o ideea nu e pur și simplu numai *o* idee, ci, în țesătura ei de cauze și urmări, ea devine centrul împrejurul căruia se cristalizează un organism. Toate aceste aparințe sînt însă hazardate, dezbaterile și cunoștiințele — aforistice, fără legătură și sistem; sînt mișcări întîmplătoare a condițiunilor fiziologice a cugetărei, nu mișcări spirituale în propriul sens al cuvîntului; e o nervoasă viață fizică, nu o esistență nobilă, personală, cu ținte precise, determinate. Și toate acestea pentru că nu pleacă de la un pozitiv spre a ajunge la alt pozitiv, ci pentru că vînează fantome nerealizabile, idei mari poate, cari însă nu-s imanente punctului dat în timp or în spațiu [1]. De aceea lipsește continuitate în progres, pentru că lipsește punctul pozitiv de la care să pornească continuarea. E o viață fizică, nu una politică *; o vegetare vie, nu o *viață* personală, conștie, determinată prin ea însăși. ||

16v Ion se simte prin urmare nenăscut la punctul acela în timp care ar conveni caracterului lui; însă, tul și dezgustat de viață, el *decide* a se arunca întreg în curentul timpului și de-a lăsa dus dacă nu poate duce. Pentru că o țintă ideală nu e conv[e]nabilă în timp, pentru că el *în timp* nu e la locul său, de aceea el își alege o țintă secundară, contrapusă naturei lui interne, și o esecută după puteri, căci e fidel principiului: că în timpi mari, chiar dacă acești timpi nu i-ar aparține lui, e o lașitate de-a nu fi de nici o partidă. ||

17r Sofia [2] — natură dulce și înțeleaptă, care face pe Ion să aibă priviri adînci și mari; ea nu-i dă privirile însuși ci numai prisma privirei; prin adîncimea ei sufletească el capătă ochii ei mari și adînci și nu se oprește la aparințe esterioare, ci caută ideea lucrurilor; ea nu-l [3] învață lucrurile înșile [4], ci-l învață a vedea [5].

Poesis — fantastică, voluptuoasă, plină de închipuire și vis; capul ei [e] în eternă iregulară asociațiune de idei, nu-și poate fixa niciodată pr[i]virea asupra *unui* obiect, ci are înainte[a] ei totdeuna mai multe, adesea contradictorii, în eternă neliniște sufletească, un caos de imagini; ea împărtășește și lui Ioan acest mod de-a vedea și face din el o natură sfîșiată, neconstantă, catilinară. Sufletul lui Ioan în întregul, în viața lui internă devine identic cu al [lui] Poesis. Gînduri sclipitoare, dar fără adîncime — iată caracteristica ei. ||

17v Și această receptivitate largă, tocmai pentru că e largă, nu e adîncă, ci seamănă cu undele crețe a unui vad. Ele sînt ca un material întîmplător și netrebuincios pînă ce nu cade în ele ideea, sămînța individualității poporului, care sămînță crește apoi ca un stejar și suge din materialul receput ca dintr-un pămînt, indiferent în sine pentru ideea ce stejarul o reprezintă, sucul creșterei și a înverzirii sale. Materialul receput de la streini nu e decît gunoi, grăsime de pămînt, oxigen [1] în aer pe care stejarul, întru dezvoltarea ideei ce-o * urmărește, îl suge în nervii săi.||

---

[1] nu-s imanente punctului dat în timp or în spațiu *provine, prin ștersături și supraintercalări, din* nu-s imanente timpului și lo[cului] [2] *după* Po[esis] *șters* [3] nu-l *după* -l *șters* [4] *peste* însuși * [5] ***urmează un semn de intercalare,*** F, ***reluat la textul de pe* 16v*, text pe care însă l-am intercalat aici pentru că este totuși continuarea firească a celui de pe* 16r**

Capitol. Ioan 18r

Capitol. Dacă doi fac aceeași, ei nu fac aceeași. — Roșii. — Reversul : *Boliachiștii,* aceeași neclaritate în idei, aceeași nesigurătate, aforisticitate, aceeași fără de-a fi aceeași.

Transilvăneanu. Pînă voi spori * aceea vi[r]tute *. Componentele [2] orațiunii de căutat în *Gazetă.*

Vorbirea în pilduri, în comparațiuni în genere neadecuate. Vorbirea în pilde arată ~~însă~~ necultura celui ce scrie, care nu poate să-și reprezinte o idee [3] abstractă fără de-a pune alături cu ea una concretă, sau [4] necultura publicului cu care vorbește. Pildele însă fiind întotdeauna neadecuate prin partea lor neadevărată pot duce-ntotdeuna pe vorbitoriu ad absurdum.

---

[1] *în manuscris, deasupra lui* oxigen *se află scris un cuvînt german care sigur nu este Sauerstoff „oxigen" și poate fi, conform citirii lui G. Bogdan-Duică, Stickstoff „azot"* [2] *inițial:* componenții [3] *deasupra lui* un lucru *șters* [4] *peste* ne[cultura] *.

[„CASELE NEGRE...”]

[„Casele negre ale Bucureştilor...”]

2284

37r Casele negre ale Bucureștilor risipite prin maidanuri gunoiete, cu ferestrele lor de care colbul s-a lipit negrind * painjinișurile, un miros propriu asemenea gunoiului aburind * [1] supt noapte și luna se strecură, pare-că slăbită și [2] ***, prin risipitu[ri]le norilor. Un șuier, un cîne urlînd ... trece speriat pe ulițele pustii, temîndu-se de orice chip apare în vun colț ... Pași se aud de departe ca și în Pompeii ... pare [3] un oraş dispopulat ... Din cînd în [4] cînd răsună durăitul surd al unei trăsuri, apoi iar nimic. Treci pe o uliță strîmtă ... Dintr-o căscioară mică licurește lumina prin geamurile acoperite c-o perdea roșie ... Lumina pare în fundul odăii. Intri -năuntru ... o femeie îți[5] iese -nainte și te strînge-n brațe... E frumușică și buzele-i sînt roși *. Curînd e pe deplin dizbrăcată și marginea [6] patului [7] îi servește drept culcuș [8] de nuntă.

[„Faţă cu aceste fiinţe...”]*

2291

33r Faţă cu aceste ființe * mai mult decît degradate se-nțelege că descrierea tace, fiindcă nu va putea niciodată, nu să dea o descriere artistică, ceea ce e imposibil, căci în noroiul vieței omenești nu se poate afla poezie, ci o descriere în genere, care devine imposibilă pe de o parte prin drasticitatea și [i]moralitatea obiectului, pe de alta prin aceea că obiectul însuși nu merită a fi descris. Aceste fiinţe fără pudoare, fără rușine, fără conștiință de sine, căci ele nu-și aparţin lor, ci numai viciului și banilor, fiindcă orce dorință-n ele e stinsă din simpla cauză că toate simțirile sînt stinse, aceste ființe pot plînge ... Am văzut una plîngînd. E ciudat ... dar e adevărat. De ce o fi plîns acest animal omenesc nu știu.

---

1. *inițial :* aburit * 2. slăbită și *este scris peste niște puncte de suspensie, iar cuvîntul indescifrabil este scris deasupra lui* și (arătare ?) 3. *după* se dep[ărtează] *șters incomplet (doar* dep) 4. *supraintercalat* 5. *după* te *șters* 6. *deasupra lui* colțul *șters* 7. *după un* c *abandonat* (culcușului ?) 8. *după* p[at] *șters*

Și cu toate astea n-o desprețuiesc. Și această femeie a fost odată vergină. Și
aceasta femeie a avut în privire ardoare,|| în surîs inocență. Astăzi — o față spoită, o 33v
rînjire pentru bani, un surîs care vrea să fie cochet și seducător și care pentru orcine
din oamenii mai nobil organizat nu poate * insuf[la] decît dezgust ... Și dacă n-ar
surîde cel puțin ... Dacă s-ar oferi pur și simplu ca mașine * ale deșertării sexuale.
Dar nu ! Ele surîd * cu fața lor spoită, nici * par * fețe frivole * spoite gros cu roșu,
căci urîciunea morții nu consistă în ea însăși, ci totdeuna în *simulațiunea vieții.*

[„Juni cu corpuri slabe...”]

2257

Juni cu corpuri slabe[1], cu suflete[2] stoarse trec pe sub ferestre roșii — și e destul 162v
un sunet răgușit din partea lor ca să vezi aprinzîndu-se un chibrit la [a] cărui lumină
zărești o față spoită, ca o mască rînjind o[3] desfrînare absurdă[4], grețoasă.

---

1. cu corpuri slabe *supraintercalat* 2. *inițial:* sufletul 3. *supraintercalat* 4. *după* sporcă *șters*

[SOFIA-DOCHIA]

[„Din surîsul său un surîs sînt...”]

2255

199r [din su]||rîsul său un surîs sînt, din bucuriile sale, o bucurie sîntă. În fine, n-ai văzut-o tu îmbracată în alb, rugîndu-se Dumnezeului ei?

Astfel am văzut-o și eu, îmbrăcată în negru, cozile căzînd pe umerii de atlas negru străluceau ca unde despletite, mînele ei albe și mici se-nalța în sus, îngenunchease [1], un trist și despletit înger al durerei, pe treptele de marmură albă. Am văzut-o și mi se părea că sufletul meu se-nrudise cu-al ei, că aș putea-o iubi ca pe-o soră. Dar, Dumnezeul[e], altfel cugetasem și altfel a [2] fost să fie.

Altădată am văzut-o în teatru. Trist ca o tragedie veche, eu [3] stam în [4] parter, răzimat de stal, ea, asemenea unui vis sînt, ședea [5] în lojă or [6] privea la actorii ce vorbeau pe scenă. Adesea mă pierdeam în vederea ei, adesea cuvintele de amor zisă pe scenă făceau să se-ntîlnească ochii mei cu turburea și totuși dulcea ei privire, atunci ea-și pleca ochii și începea a număra foile evantaliului ei, pe cînd o lacrimă de argint, stea din altă lume [7], fugea încet și [8] tremurînd de-a lungul palidei sale fețe.

Ca pe-o amantă însă n-o puteam iubi.

La un bal am văzut-o îmbrăcată într-o rochie de atlas alb, prin părul *** și negru* se strecurau galbene și albastre [9] flori de cîmp, ochii ei străluceau mai vii și zîmbetul ei părea mai vesel. Am șezut alături cu ea și, luîndu-i [mîna], i-am spus încet :

— De-ai ști cît de fericit m-aș simți cînd te-aș putea numi sora mea. Ești de-o [10] tristeță așa de frumoasă încît pare-că ai fi un vis al înnoratului meu suflet.

Mîna ei tremura într-a mea, ea roși ușor și-și plecă ochii.

— Crezi? zise ea încet.

— Și vrei să te numesc sora mea . . . să-ți zic ***tu?***

— Voi, tu !

M-am sculat . . . Am invitat pe-o damă la danț, dar asta părea c-o supără. Ea se sculase drept [11] în picioare . . . ochii ei mă fixau cu toată turburarea lor, o seriozitate adîncă făcea ca fața ei să pară mai [12] slabă și espresivă de cum era totdeuna.

Am aflat în urmă cumcă nu dormea nopțile, cumcă adesea, visînd reverii infinite pe clapele pianului, ea amesteca [13], într-un solfegiu nemărginit, numele meu. Îmi părea rău de acest copil inocent care părea a deveni de marmură, care nu mai surîdea decît cînd i se pronunța numele meu, care, cu fața visătoare, combina în aer cu lumina ochilor ei stinși o singură figură. Ea spunea doicei sale cumcă adesea, cînd e [14] să adoarmă [15], atunci i se țese înaintea ochilor o pînză de argint, pe care însă-ncet, încet ea vede conturele unei figuri de om și, distingînd acele trăsuri bine, ea-și strînge inima cu amîndouă mînile și adoarme. Adesea culcîndu-se însă patul i se părea

---

1. ***după*** genunch *** * *șters* 2. ***după*** era să fie *șters* 3. ***după*** singur *șters* 4. ***după*** răzimat *șters* 5. ***după*** sta în *șters* 6. *înainte de* or *se poate presupune o lacună de redactare* 7. *în manuscris :* lumea, *cu anticiparea lui* -ea *din cuvîntul următor* 8. *peste o literă indescifrabilă* 9. și albastre *supraintercalat* 10. *după* așa *rămas neșters, urmă probabilă a intenției de a scrie* așa de tristă *sau* așa de frumoasă 11. *după* în pici[oare] *șters* 12. *supraintercalat* 13. *după* pronunța încet numele meu *și* cînta *succesiv șterse* 14. *deasupra lui* voia * *șters* 15. a- *este adăugat ulterior*

fier și perina piatră, astfel încît se scula și se culca apoi pe jos numa-n cămașă, pentru ca astfel, pe scîndurile reci și goale, să doarmă mai curînd.

Acestei stări de lucruri trebuia să-i pun un capăt. M-am dus la ea cu inima plină de-o deciziune firmă, deși-necată de compătimire. Într-un neglijeu alb, ea ședea pe-o sofă de matase verde și citea. Cînd mă văzu intrînd, sări plină de bucurie să[1] mă-ntîmpine. Era o sară de iarnă cînd vîntul țipa afară împuns de[2] ploaia cu miliarde[3] [de] mărgelușe de argint. Sofa verde era înaintea unei mese poleite, acoperită cu cărți și albume, iar mai încolo era [un] piano deschis, iar dinaintea căminului deschis era o altă sofă, înainte-i c-o mesuță miniatură, cu clopoțel și c-un album.||

— Ce faci? zisei eu, luîndu-i amîndouă [mînile] în ale mele . . . Era frumoasă 200r astfel, frumoasă peste măsură. Haina abia o încingea, gîtul era gol și alb și din piept se vedea[4] partea cea nemijlocit sub gît, pe cînd sînii, bourei, manifestau vergina lor esistență prin două mici ridicături a pieptarului. Fața era de-o paloare umedă, voluptoasă. Mînuțele ei erau reci, iar ochii înotau într-o lumină neobicinuită[5] lor.

— Ce fac? zise ea, surîzînd și uitîndu-se la încheieturele degetelor și la vîrfurile unghiilor ei de roză . . . Ce să fac? Nimica. Ochii, deși păreau că privesc cu ingenuitate de sub fruntea aplecată la degetele cu care se juca, totuși o privire furișă și neagră mă pătrunse cu raza ei pînă în suflet.

— Cîntă-mi ceva, zisei cu vocea muiată și netezindu-i fruntea așa de rotundă, așa de lină. Dar vițele rebele se strecurară printre degetele mele și căzură cu coragiu * peste față, astfel încît părea o amantă ce se supără pe amantul ei și se fasolește într-un colț al casei. Dar și le dete ea singură-ntr-o parte și din pletele date-ntr-o parte apăru o față surîzînd c-o viclenie blîndă și niște ochi așa de mari, așa de[6] copilăroși și totuși[7] așa de cuminți.

— Cînți? . . . Da? îi zisei eu surîzînd, ducînd-o de braț la piano și aranjîndu-i scaunul și notele. Degetele ei albe fugeau peste clape, dar fugeau așa de lin, așa de somnoros încît nu părea decît o voluptoasă muzică de vis. Așa de frumoasă, așa de inocentă, cu toate astea eu n-o puteam iubi. Ea nu[8] era decît o idee-n fantazia mea, un amor al sufletului, nu al inimei. O iubeam cum sufletul iubește icoana unei sînte, statua[9] de marmură a unei martire, crucea de fier de-asupra apei sînte — nu altfel. Amorul meu era asemenea ființei sale — sînt.

Deodată notele se schimbară și deveniră serioase, nalte. Astfel se roagă o[10] stea universului, un împărat lui Dumnezeu, o-mpărăteasă Madonei. Acele note nu erau mărgăritare pe gîtul unei dorminde, ci erau înfocate stele de aur cari electrizau aerul, stele de aur ce s-amestecau și roiau strălucite în seninul idealului. Era unul[11] din acele cîntări eterne ce lebăda le cîntă murind, o reverie a cerului, compusă de maestrul divin în țipătul inimei sale : Palestrina.

Priveam la acea copilă în care muzică și poezie păreau a se fi-ntrupat pentru ca să formeze un înger palid, priveam și, deschizînd mașinalminte albumul, pierdut în oceanul înstelat a notelor sublime, mîna mea zbura tremurîndă, înnodînd[12] fire negre pe un cîmp alb, asemenea unei gîndiri cernite ce se strecoară prin toată pagina unei viețe fericite.

Ce-am scris . . . iată :

Ca o floare e viața[13] *. . . ca o floare trece.*

Cînd ea stă încă în înnouratele și maiestoasele palate de diamant ale zînei poezii, unde-n salele umplute c-un aer de aur plutesc visurile, umbre de argint și d-o lumină mai albă ca zapada, femei[*a*]*-poezie ce-nflorește în fereastră de nor înmărmurit și-o numește floarea dorurilor.*||

Dar, dezgustată de ea, deși n-a veștezit încă, zîna o aruncă pe malul unui rîu care 201r *curge pe lîngă stînca grijei * și-și sparge cugetările sale de diamant și reflecțiunile sale*

---

1. *provine din corectarea unui* și 2. *după* de mazarea cea subt *** *și* de ploaia cea înghețată *succesiv șterse (în afara lui* de, *rămas din inadvertență)* 3. *supraintercalat* 4. *inițial:* din piept nu se vedea ce- 5. -o- *din* neobicinuită *adăugat ulterior* 6. mari, așa de *supraintercalat* 7. și totuși *supraintercalat* 8. *supraintercalat* 9. *după un cuvînt triliter, indescifrabil* 10. *după* un înger lui Dumnezeu *șters* 11. *acordat în intenție cu* cînturi *și rămas necorectat după scrierea lui* cîntări 12. *deasupra lui* împletind *șters* 13. *deasupra lui* sufletul *șters*

cadențate în valuri de micile pietricele ale realităților meschine de toate zilele. Dar, senin încă pîn-în fundul său, el se-namoră încă de floarea de pe mal și-n profundul și seninul lui amor o botează floarea gîndurilor.

Rîul trece, cumplit[1] *urlă vîntul ... ziua se confundă cu lumina cea amară a nopții. Rîul turburat rumpe și duce floarea mereu, mereu pîn-o aruncă-n malul unei pustii aride și seci de-asupra căreia cugetă în nouri o lună palidă ca fața unei vergine moarte. Buha bătrîneței*[2] *ciocănește în lungul pustiu și, cîntînd de dorul floarei, o numește în balada ei floarea mormîntului.*

Cînd viața mea nu e decît o brună floare de mormînt, de ce, copilă care semeni cu poezia cea vergină și visătoare, privești în caliciul ei și plîngi cu dor. Buha bătrîneței potrivește cîntecul ei pe sufletul meu. Tu caută în senina grădină a lumei o floare de crin, privește-n ea cu amor și o lacrimă de diamant din ochiul tău să cadă în mirositorul ei suflet. — Eu? ... pe floarea veștezită[3] *în zădar cade lacrima, ea rămîne veștezită*[4].

Notele sfîșiase aerul[5] și răsunetul lor adia încă[6] prin aer. Eu mă sculasem trist și visător și-n aerul cel înserat al casei mi se părea o umbră albă, o umbră de înger. Cea din urmă flacără a lampei cu glob zbură pin sticlă și se făcu fum î[n] casă *, cu sufletul coprins de noapte îmi apropiai un scaun de cămin și priveam neconștiut în flacăra lor albăstruie. Sofia se[7] sui pe un scaun să reaprindă prin întuneric candela de la icoana îmbrăcată cu argint a mamei Domnului. Dar, cu viclenie, ea luase albumul în care scrisesem și se uita la palida și subțirea lumină a candelei, ea-și plecă pleoapele asupra șirelor albumului deschis. Astfel cum stătea, naltă, suspendată în aer, părea umbra arhangelului de pază ce lumina visurile unui copil inocent. Era icoana distingibilă, dulce, albă dintr-un vis noptos, era speranța-ntr-o viață neagră și sfarmată ... nu era femeie. Și acea speranță eu o ucideam în inima mea, în fruntea mea. Candela s-aprinse mai tare, și fața ei se-ndreptă palidă spre ceruri, inundată[8] de rugăciune. Ochii era seci și arzători, mînile se unise astfel încît albumul căzuse la picioarele ei, și eu, căzut din[9] scaun într-un genunchi, priveam la ea, la[10] fața ei luminoasă încadrată de aure[o]la vergină a sînțeniei, priveam la ea consternat. Privirea mea se ridică și lovi pe a ei. Atunci ochii ei mi se aplecară la mine și, privind lung și trist în ochii mei, se împlură de lacrimi mari și ea se dete jos de pe scaun. Eu mi-ntorsei scaunul și, puindu-mi mîna pe frunte îmi plecai capul asemenea unui criminal.

Ea se apropie de mine, stătu[11] mult și drept în fața mea, asemenea unei statue, apoi îngenunche la picioarele mele și-și răzim[ă] pieptul și coatele de genunchii mei. Părul ei cel despletit și în dezordine încadra fața cea mai palidă și mai frumoasă din lume.

— Tomo ! zise ea c-o voce plînsă și ținînd mînele mele unite în mînele ei albe și mici, ca și cînd s-ar fi rugat la mine de o grație, Tomo, repetă ea plîngînd, nu mă poți tu iubi pe mine?

Eu dezbinai mînele ei, cari căzură în jos, o mînă a mea îi coprinse gîtul ei de lebădă, iar cu cealaltă îi dezmierdam fruntea ei nebună de amor.

— Sofia ! zisei eu c-o milă nemărginită, Sofia, fii sora mea, copilul meu, căci amorul tău, deși e amorul vergin a unui înger, totuși ar trebui să stingă în sufletul meu
203r icoana unei alte, unei moarte, dar spre-a-o stinge trebuie să ucizi acest suflet. || Fi-vei tu așa de crudă, amica mea, îngerul meu, fi-vei tu așa de crudă ca să omori acest suflet care nu mai poate reîntineri? Căci nu mai poate reîntineri, copilul meu, ... un amor, unul singur, curat ca cristalul, a trăit în sufletul meu și cu acela mă voi înfășura și-n mormînt. Dar ... eu n-am avut frate, eu n-am avut soră ! Părinții mei au murit[12], oasele lor s-au amestecat cu pămîntul. N-am nimica în lumea asta. Amici ce mă tradă, amante cu buzele de gheață ce[13] nu le iubesc, o națiune ce se desprețuiește pe sine însăși — iată avere[a] inimei mele. Și tu ... tu ești așa de sinceră, așa de curată, așa de nobilă. De[14] voiam, te înșelam, dar să te-nșele cineva pe tine ... se poate ! Nu mă

1. *deasupra lui* vîntul *șters* 2. *deasupra lui* morțe[i] *șters* 3. floarea veștezită *deasupra lui* piatra *șters* 4. *după* rece *șters* 5. sfîșiase aerul *deasupra lui* le sfîrșise *rămas neșters* 6. *supraintercalat* 7. *după* reaprinse lampa și la lumina *șters* 8. *după* era* *neșters* 9. *după* în genunchi d[in] *șters* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* șezu *șters* 12. *inițial :* s-au amest[ecat] *din care, prin ștergere, s-a reținut numai* au 13. *deasupra lui* pe cari *șters* 14. *după* Și *șters*

iubi, copilul meu, nu mă iubi, căci voiesc să fii fericită. Cîţi nu s-or fi uitat în ochii tăi aceştia mari şi plini de raze, cîţi n-or fi admirat în taină această faţă sîntă şi frumoasă, cîţi n-or fi dorit o zîmbire tristă de-a ta, o ochire senină din ale tale? Şi tu-i laşi pe toţi, copilul meu, pentru de-a-ngenunchea înaintea unei pietre reci şi fără inimă. Sofio! scapă-te pe tine însăşi, căci eu nu te pot scăpa. Nu mă iubi, te conjur, te rog, căci acest amor te va omorî.

Dar ea-şi întinsese mînile şi se ţinea cu ele amîndouă de pieptul meu. Privea stinsă de pasiune în faţa mea asemenea unei fiinţe insense. Ochii ei priveau fixi şi pasionaţi în ochii mei, mînile ei îmi strîngea[u] haina, buzele ei se-nvineţise de pasiune furioasă.

— Nu voi! ţipă[1] ea mai tare — nu pot! adăugă ea încet. Tomo, şopti ea încet şi repede, nu cer să mă iubeşti, nu, nu! Am fost nebună cînd am cerut-o! Dar să mă laşi să te iubesc eu, să te iubesc cum ştiu eu. Voi păstra în inima mea amorul meu şi-l voi mîngîia cu furie, cu furia unei tigrese ce-şi mîngîie[2] copilul născut în pustiu. Nu ştii tu cît te-aş iubi, scumpul[3] meu, adoratul meu! Ştii tu ce eşti pentru această inimă sărmană şi zdrobită, ştii tu ce eşti pentru acest cap sărman şi nebun de amor? O, tu nu ştii, căci tu n-o poţi şti şi eu nu găsesc cuvinte de-a ţi-o spune. De-ai şti-o, amicul meu, tu ai avea milă de mine, ai minţi cel puţin că mă iubeşti, căci eu nu cer realitatea, minte-mă numai, e destul pentru[4] ca să mă faci fericită.

— Aide de! Sofia, zisei eu ridicînd-o din genunchi şi punînd-o să şadă pe genunchii mei. Taci, copilul meu, cum poţi vorbi astfel.

Ea tremura de iritaţiune şi d-o durere convulsivă şi pasionată. Îşi ştersese cu
mînica lacrimile, iar eu [o] strîngeam la pieptul[5] meu şi o legănam pe genunchi|| ast- 203r
fel cum leagănă un tată pe copilul său ce se bosumflă.|| Ea plînse convulsiv, ascunzîn- 202v
du-şi[6] apăsat faţa pe pieptul meu, pîn-îşi răcori inima ei plină de durere şi ochii plini
de lacrimi[7].|| Încet, încet ea se linişti. Lacrimele ei, ce le ştergea cu dosul mîne[i] se 203r
sfîrşiră[8] şi, cu ochii încă umezi, ea se uită drept la mine-n faţă, ea surîse.

— Nebuno[9], zisei eu surîzînd şi sărutîndu-i ochii.

— De mi-ai fi tată, or frate, ce bine ar fi, zise ea, dar aşa nu-mi eşti nimica — nici văr măcar.

— Aide, uită, uită! copilul meu.

Mîna mea se puse încet pe inima ei, ca să simtă de bate. Ea o apăsă mîna mea cu a ei peste inima-i şi zise c-un rîs argintiu:

— Vezi că nu mai bate?

Dar ea minţea.

— Ei ... eşti împăcată? da? zisei eu, fericit de surîsul ei.

— Da ... şi nu. Nu — de nu-mi vei promite că vii şi mîne — şi poimîne. Îţi voi cînta la piano, îmi vei spune poveşti şi te voi iubi ca pe un frate. Vom fi amici buni, buni.

— Da ... buni! zisei eu mîngîindu-i mînile şi sărutîndu-i-le, albe şi dulci cum erau ... Da, voi veni ... şi-mi vei cînta pe Palestrina şi eu, mulţumit, îţi voi săruta mînile şi ochii ... şi tu-mi vei săruta faţa, ca o fată cuminte tatălui ei ce-o laudă, şi vom citi împreună şi vom cînta împreună — ca acuma.

— Dar fără scene tragice, se-nţelege, adaose ea surîzînd.

Ea se rupse cu vioiciune din braţele mele ce-o coprinsese şi[10], cu talia răzem[ată] de masă, se aplecă asupră-i spre a aprinde[11] lampa. Degetele ei ţineau apringioara asupra flacărei, şi faţa sa asupra lampei aprinse părea atît de palidă, dar atît de fericită, atît de senină.

Eu mă sculasem şi-o priveam. Braţele mele se întinsese asemenea unor aripi, ea o văzuse-n oglindă, căci se întoarse şi, aruncîndu-se[12] de gîtul meu, buzele ei încreţite şi setoase căutau gura mea. Apăsai o sărutare lungă şi înfocată pe acea guriţă mică asemenea unui boboc de roză [1] și, luîndu-mi pălăria, zburai ca nebun pe treptele cele de marmură cenușie a palatului tătine-său. Ajunsei în umila mea locuință de vis-à-vis și, nebun de instincte stîrnite cu nendurare [2] în pieptul meu, mă aruncai întins pe pat și-mi [3] ascunsei fața aprinsă în perini.

---

[1] *după* zise *şters* [2] *după o literă ştearsă, indescifrabilă* [3] *deasupra lui* iubitul *şters* [4] *supraintercalat* [5] *deasupra lui* sînzul *şters* [6] *supraintercalat* [7] *semnul de intercalare a textului de pe* **202v** *a fost pus, din inadvertenţă, după* încet, încet ea se linişti [8] *după o literă ştearsă, indescifrabilă* [9] *după* De *şters* [10] *scris din inadvertenţă de două ori* [11] *în manuscris* aprindi [12] *după* cu *şters*

Cînd mă-ntorsei, luna lumina prin fereastră și lovea fața cea palidă a lui Toma. Asta mă liniști. Îmi luai ciubucul și stăteam cu el aprins și culcat astfel cînd ai intrat și tu. Ți-aduci aminte ce ți-am spus atuncea și nu mai trebuie să ți-o repet.

[„Un rîs amar...”]

2257

178r Un rîs amar-sec *, încet, încruntă buzele sale împregiurate de-o spumă vînătă, apoi un țipet desperat, strălucit, cerni aerul din salon. Pin flacările-nfiorate ale căminului marmoreu învinețea în trăsuri aeriene fața cea tristă a lui Toma Nour.

[„Cine a văzut o-nmormîntare-n București?...”]

2255

178r Cine a văzut o-nmormîntare-n București? [4] În carul mortuar, pe amîndouă laturile cu cîte-un alb [5] înger de marmură, zace sicriul deschis ... pe [6] o perină de atla- alb brodat cu negru zăcea capul cel palid cu răsfiratele bucle negre ale moartei. Caii [7] îmbracați în negru mergeau în pas după melancolicu[l] tact al marșului de moarte preoți în haine de mătase roșie și verde brodată cu aur [8] citeau murmurînd înaintea carului funebru. 12 fete îmbracate-n alb și voalate cu alb păreau triști îngeri ai durerei ce acompaniau pe angelica lor soră la mormînt. Angelica lor soră! Haina de atlas albă [9] spînzura afară din sicriu, mînile mici și unite țineau o cruce mică de os alb, buzele erau strînse, iar în jurul frunței [10] era o coroană de roze albe și de beteală de aur. Fața ei vînătă, ochii cei mari, înfundați, închiși, o espresiune de durere zîmbitoare — iată țărîna cea frumoasă a Dochiei [11]. Cîntarea monotonă a preoților bătrîni, pasul cel alene al convoiului, muzica cea somnoroasă a marșului, fetele albe a căror ființe erau enigme vii, iată lumea ce se mișca pe stradă, pe cînd din turnul [12] bisericei [13] sunau geniile amorțite a limbei de aramă, care se suiau ca un plîns de durere cătră norii cei suri ai cerului. Mă uitam la cer în sus cu ochii pe jumătate închiși. Oare de ce să nu mi se fi părut că [14], palidă și sîntă, în haina lungă [15] de atlas, pe fruntea ei coroana de roze albe și- mînile unite pe piept crucea [16], cu ochii umezi ridicați la cer asemenea unei rugăciu i, sufletul ei se-nalța printre norii risipiți asemenea umbrei albe a unei martire, se nalța prin ploaia de raze, prin ninsoarea de stele [17], pînă ce albeța ei se pierdea albeața argintie a cerului. O răpise la cer un cîntec sublim neauzit decît [de] min , cîntecul acelui maestru divin în țipetele sale, Palestrina!

---

1. boboc de roză *după* flori de roză *șters; am corectat în consecință* unei *din manuscris în* unui 2. cu nendurare *supraintercala* 3. *după* cu fața *șters* 4. *semnul de întrebare lipsește în manuscris, ca adesea ori în scrisul lui Eminescu* 5. *supraintercalat* 6. *după* din care *șters și adăugarea punctelor de suspensie* 7. *după* Mar[șul] *șters* 8. *în manuscris:* aer *(inadvertență înlesnită de frecventa prezență la Eminescu a sintagmei* aer de aur) 9. *se poate citi și* albu 10. *în manuscris:* frunte *(ca și cînd ar fi urmat după un* pe) 11. *grafia e puțin neclară din pricină că* Dochiei *a fost scris peste un alt cuvînt, indescifrabil, probabil* Daciei, *citire care poate fi sprijinită cu însemnarea (destinată desigur proiectelor dramatice) din* **2257, 55v**: Vochița-i Dochia: Dochia Dacia 12. *supraintercalat și urmat de un b* șters* 13. *în manuscris: biserică, cum s-a scris înainte de supraintercalarea lui* turnul; 14. *peste un* p *care anticipa, din grabă,* palidă 15. *supraintercalat* 16. *inițial urma:* ea se în[ălța] *care a fost șters, scriindu-se deasupra, pe două rînduri:* cu ochii ridicați la cer asemenea / unei rugăciuni; umezi *este supraintercalat* 17. *în manuscris:* stelele

[„EA ERA CULCATĂ PE PATUL EI CEL ALB...”]

2255

Ea era culcată pe patul ei cel alb, cu [1] cerşafile de-un in curat ca argintul. Faţa *180r* era înfundată în perini, părul ei cel blond şi frumos se lăţise peste perină, iar braţele goale şi rotunde erau unite asupra capului. Gîtul încă se vedea, iar peste sîn era trasă plapoma de lînă aurie [2]. M-am apropiat de pat ... ea dormea. Am îngenuncheat lîngă pat, am dezbinat mînele de deasupra capului ei fără să o deştept şi, trăgînd mînuţa ei albă şi dulce pe inima mea, o [3] ţineam asemenea unui odor în amîndouă mînile şi-o sărutam ca pe-un copil. Apoi şezui pe [4] pat lîngă ea, aşa încît îi priveam în faţă. Proptindu-mă în mînile mele, aşezate una de-o parte a capului ei, alta de altă parte, îmi aplecai gura mea pe ochii cei mari şi închişi şi pe faţa ei palidă şi, descoperind cu o mînă indiscretă sînul de sub plapoma ce-l acoperea, îmi culcai obrazul pe-un sîn rotund, alb şi mic. Ea dormea încă. Eu însumi eram somnoros, căci nu dormisem două nopţi,deaceea mi-am făcut loc lîngă ea şi m-am trîntit îmbrăcat alături cu ea, puindu-mi arzătoarea mea faţă între [5] sînii ei şi strecurîndu-mi o mînă după gîtul ei. Părea că o muzică de vis mă adoarme. O strîngeam din ce în ce mai tare la sînul meu, dar simţeam că un somn de moarte-mi coprinde sufletul. Ea se trezise, şi, luînd capul meu beat de somn cu-amîndouă mînile, îl puse pe perină alăturea cu-al ei şi se acoperi iar pînă-n gît, netezindu-mi fruntea şi sărutînd, ca pe furiş şi surîzînd somnoroasă, faţa mea cea palidă. Somnul îşi juca colorile sale verzi-albastre înaintea ochilor mei şi astfel, braţe-n braţe, surîzînd alene, adormirăm amîndoi — adică mi[e]-mi părea că nu adorm. Ci-mi părea că dormeam [6] pe-un pat de flori albe în mijlocul cîmpului cu iarbă verde, luna fugea prin cer, stelele luceau ca aurul, [ca] albinele păreau a roi pe lîngă noi, iar razele lunei atingeau patul nostru, astfel încît el se rădica, încet, încet în sus cu noi cu tot. Pămîntul dispărea şi ajunserăm în locul unde stelele roiau împrejur [7], se izbeau de feţele noastre palide, plouau şi ningeau pe noi ca o ploaie de picături de aur. Noi dormeam parc-că, deşi vedeam totul, ea părea albă ca argintul, iar o mînă a mea [8] era pusă pe nevrute între sînii ei rotunzi şi dulci. „Ce frumoasă eşti, Poesis”, murmuram visînd ! „Ce mult te iubesc”, şoptea ea, încunjurîndu-mi gîtul cu braţele albe, vorba [9] ei era tremurătoare, dulce asemenea muzicei ce espiră, ochii pe jumătate închişi erau numai voluptate, numai mîna mea simţea cum inima-i [10] zbate asemenea valului vergin. Şi ploaia de stele cădea pe patul nostru de flori albe şi patul nostru plutea cu noi mereu, mereu în sus — şi eu dezmierdam cu mîna cînd faţa, cînd sînul, iar ea neci nu zicea nimica, neci mă oprea, ci surîdea ruşinată, deşi de pe gura ei umedă [11] îi beam tot sufletul ei cel vergin, curat, copilăresc [12], măcar că părul ei aurit se amestecase cu părul cel negru şi strălucit al capului meu, măcar că ţineam acum ca în lanţ cu braţele mele talia cea subţire şi mlădioasă a corpului ei, măcar că picioarele mele se-mpletise cu [13] piciorușele ei albe [14].

---

1. *după* şi *şters* 2. *după* albă *şters* 3. *după două scurte cuvinte ilizibile sub ştersătură* 4. *după* la capul *şters* 5. ***după*** pe sînii ei *şters* 6. *după* pe *şters* 7. ***în manuscris :*** împrejurul, *urmat de un* şi *şters* 8. **iar o mînă a mea** *provine din* iar mîna mea *prin* ***supraintercalarea*** *lui* o *şi* a 9. *după* şi *şters* 10. i *scris peste ceva indescifrabil* 11. *supraintercalat* 12. *după* **şi** *şters* 13. *scris din inadvertenţă de două ori* 14. *mai urmează un alineat de nouă rînduri pe care îl reproducem aici punînd între paranteze cuvintele abandonate în favoarea celor imediat următoare :* [**180r**] Te iubesc — espiră ea şi corpul ei subţire, frumos, alb zvîcnea tremurînd sub al mea şi (picioarele ei) cracii ei goi şi răşchiraţi între cari zăceam eu se suise cu convulsiune asupra corpului meu. Pieptul meu apăsa sînii ei tari, rotunzi şi albi, gura mea zăcea apăsată pe-a ei, ea-şi unise braţele asupra spatelor mele şi mă strîngea la sîn cu toată puterea sufletului său, eu mă-mpingeam încet şi mecanic în ea pînă ce simţii că ea tremură spasmotic şi schingeşte de plăcere pînă ce (apoi)-(o) lovitura electrică ne ţinu înfipţi [**180v**] unu-ntr-altul c-o voluptate dureroasă, — pîn ce apoi, răsturnîndu-mă alături cu ea, adormii dulce şi liniştit alături cu tînărul meu amor : *urmează, de la cap de rînd, cu sublinierea autorului, cuvintele :* neted şi clar *şi apoi, în mijlocul paginii, o linie orizontală de 2—3 cm, marcînd finalul*

[„TRĂIA ÎNTR-UN ORĂȘEL SUPUS TURCILOR...”]

2257

168r Trăia într-un orășel [1] supus turcilor. Cu capul plin de poezie și de ură-n contra
turcilor și văzînd pe [2] niște tîlhari scăpînd de potera turcească (cu sabie-n gură și cu
pistoalele[-n] mîni), fugi de la tată-său, care voia să-l facă pietrar ca și dînsul [3], și se
asocie cu nește tîlhari. Tîlhări vro cîteva luni împreună. Ei mergeau de lua provient de
la uă moară sîrbească. Morarul, pentru parale, vîndu pe tîlhari poterii turcești și într-uă zi,
cînd mergeau după obicei să-și ia trebuincioasele, se pomeniră pe fereastră cu o ploaie
de gloanțe, răni dintre [4] dînșii pe Ioani, amicul heroului nostru, ei îl luară pe mîni și
fugiră cu dînsul fără altă daună decît că Ioani era rănit de moarte. A doua zi deteră
foc moarei și o azvîrliră pe apă, legînd pe morarul trădător d-asupra pe acoperiș. Po-
168v tera-i urma și nu erau siguri de scăpare fiind asociați de Ioani.|| Așadar căpitanul [5]
trimite pe herou și pe încă un tîlhar și tîlharul zice lui Iani „fă-ți rugăciunea”, Iani-și
face o cruce și pe loc e decapitat și acoperit, cap [6] și trunchi, de un morman de pietre.
Ei fugiră [7]. Indignat de asta herou[l] și văzînd pînă unde merge grozăvia lor, pune
de gînd să fugă. De dimineață se-narmează toți și căpitanul îl trimite să aducă în o
tivgă apă, el merge reflectînd pînă la uă fîntînă și acolo, luîndu-și rezoluția, aruncă
pușcă, arme, sabie, tot în puț și fuge în sat la tatăl său. Luni [8] trecuse și el, avînd în
inimă rămășiță tîlhărească, nu putea suferi pe un Agà care prăda satul ca cîrmu-
itor. Într-o sară, la uă vale [9] unde sînt nouă fîntîni, trecînd uă fată cu oile, i luă
169r una. Vru să se repeadă la turc, turcul avea arme și el deloc || vru să-i răpească
pușca, nu putea, căci turcul o avea la coapsă, crezu c-ar fi mai cu minte s-aștepte.
Turcul adormi pe iarbă, cu oaia lîngă el. Băiatul s-apropie, ia un bolovan [10] și-l lasă [11]
din înălțime că cadă pe obrazul turcului. Într-un minut nu [12] se văzu pe iarbă decît
uă plăcintă compusă de creieri și sînge în locul capului. Luă binișor corpul și creierii
și le asvîrli într-un puț, picînd sînge pe margine, ca să nu ia apă cineva, fără să
știe să se spurce. Alergă acasă, duse oaia fetii și spuse lui tată-său tot, care într-un
transport de spaimă, îi dete [13] una în noada curului cu ciocanul cel greu de pietrar.
Băiatul fugi și e astăzi bătrîn pietrar în România, la Drajna [14], unde trăiește din pomana
și ajutorul concetățenilor săi români.

---

1. *inițial* oraș. *apoi terminația a fost modificată* 2. *după* cum *șters* 3. *după* pe *șters* 4. *după* pe *șters* 5. *supraintercalat* 6. *scris apăsat peste ceva indescifrabil;* cap și trunchiu *pot fi citite și* capu și trunchiu *(articulat); cf. mai jos* heron 7. Ei fugiră *intercalat* 8. *sub* Luni *parcă se întrevede intenția de a începe fraza cu* Trecuse 9. *inițial* valea 10. *după* piatra *șters; articolul* un *pare să fie scris peste* ua 11. *după* pe *șters* 12. *după* capul *șters* 13. *în manuscris :* tete 14. *după* d (minuscul) *șters*

[„BASMUL CEL MAI FANTASTIC...”]

([Toma Nour în ghețurile siberiene])

2255

Basmul cel mai fantastic, istoria cea mai crudă n-a putut să-și imagineze vodată răceala cea putredă ai acestor muri nalți, a [a]cestor bolte negre și teribile ca înnoratul cer de noapte, a acestor zăbrele groase ca brațul de bărbat și încolăcite ca șerpii. Prin acești șerpi de bronz pătrunde din cînd în cînd lumina galbenă a lunei, ce face să răsfrîngă mur de mur în țîșniri uriașe și fantastice, și de-acestea fantasme eu fug din colț în colț, lănțuit în lanțuri grele, cu ochii înfundați și rătăciți, tîrîndu-mi în brațe mormanul de paie mucede pe care dorm. Fug de-o rază palidă, căci se-ntrupează în duh, în umbra cea urîtă a morții, fug de umbra unui zid, căci îmi pare un uriaș de piatră ce-și ridică pumnii ca să mă zdrobească. Gîndesc să-mi împletesc din razele lunei un lanț ca să mă spînzur de el și să mor. Gîndesc să-mi izbesc fruntea idioată [1] de pietrele negre şi patrate ale murilor [2] ca să-mi sparg țasta, să umplu pietrișul umed cu sîngerații mei creieri. Adeseori mă prind pe mine însumi asupra acestor cugetări, mă prind de piept, mă zgudui, mă-ntreb : „Ce vrei să faci, tîlhar de viețe, vrei să te omori?” Apoi mă-ncovrig tremurînd de frig sub un stîlp de piatră, îl coprind cu înghețatele și osoasele mele [3] mîni, îl strîng la pieptul meu, în care abia mai bate inima mea cea bolnavă, || îl strîng cu furie, doar va avea milă și mă va-ncălzi. Dar piatra e rece, rece ura tiranului. Suflu în inghețatele pălmi [4], dar suflarea mea e rece ea însăși. Inimă, inimă, cum nu mai ai atîta căldură? O stafie urîtă, bărboasă, cu părul bătut și sur de praf, mă acățăr în hainele rupte, mai mult gol, de zăbrelele de aramă și-mi espun fața și pieptul la cîte-o aurită rază de soare care de milă mai ajunge pînă la mine. Și-ntr-acest caos urîcios și pustiu să nu am pe nimeni! Adînc sub ziduri curg verzile unde ale Nevei [5] amestecate cu mari bolovani de gheață. Cum nu îs și eu un bolovan de ghiață? Vîntul urlă înghețat și-mi aruncă ninsoarea cea măruntă-n față — o, e ger, cum nu-s și eu vîntul cel cu ger? Ci-s om, Dumnezeul meu! Om!

178r

178v

M-a dus în sala dreptății celei nedrepte. Era cel puțin cald în sala aceea. Masa era neagră, pe ea crucea pe-un evangeliu. Fețele [6] judecătorilor cu conștiința sclavă și cu fața rece și nepăsătoare ca arama [7], cu fruntea mică și stupidă mă-nfioră. Și cu toate acestea ștreangul ar fi fost o binefacere pentru mine. Am privit în fața acelor juzi ai gladiului și i-am rugat să-mi dea moartea. Ei au rîs. Știam eu ce voia să zică rîsul lor. M-a dus [8] îndărăt în închisoare, dar de astă dată mi-a dat haine, proaste dar calde. Vîntul șuiera amar împrejurul [9] zidurilor puternice și-și scutura toată zăpada în fruntea și în coastele murilor negri și fantastici. Neva e-nghețată — o lună vînătă-roșie trece prin mijlocul norilor creți și de coloarea plumbului [10] . . . și raze vinete

---

1. *scris* idiota *și interpretabil și ca* idiotu *(în transcriere :* idiot) ; *pentru lecțiunea adoptată pledează însă nu numai relațiile contextuale, ci și relativa frecvență în acest fragment a notării lui* [o̜a] *cu* ⟨o⟩ *în loc de* ⟨ó⟩ : dor (= doar), întorsă, sorte, pole, costele ; *urmează* pe *șters* 2. *după* zidurilor *șters* 3. *supraintercala* 4. *după* mîni * *șters* 5. *scris cu minusculă* 6. *după* M-a pus *șters* 7. *în manuscris :* aramă *(ca și cînd textul ar fi fost :* de aramă) 8. *inițial :* adus 9. *după* prin *șters* 10. *urmează* umed * *șters*

pătrund prin zăbrelele groase. Deodată încuietoarea uriașă a ușei[1] a început să se zvîrcole înăuntrul ei întoarsă de-o cheie. Mi-am recomandat sufletul lui Dumnezeu, căci credeam că vin să mă omoare. Intră[2] temnicerul bătrîn cu barba roșcată și lungă, cu căciulă de blană, îmbrăcat el însuși în o blană, cu fața vînătă, c-o legătură de chei mari și teribile, c-un felinar. El era urmat de soldați cu sabiile scoase, cari luceau slab în lumina felinarului. Îmi ordonă să mă scol.

Turnul unei biserici de pe Neva sună melancolic trei ore după miezul nopții. Ieșirăm din închisoare, în curtea ei încunjurată cu multe ostrețe de fier pînă la gigantica poartă de piatră. M-am uitat înapoi să văd acel negru palat de uriaș, ce s[e]-nalța în cer asemenea unui munte[3] în patru colțuri. Deschise poarta. Afară aștepta o trăsură neagră asemenea carelor mortuare. Credeam că mă duce la supliciu. Mă suii. În fundul trăsurii ședea un bătrîn galben ca moartea, cu capul pleșuv și-n-
179r coronat de vo cîteva fire de argint, cu lanțuri grele de mîni || și de picioare. Era companionul durerilor mele. Șezui alături de el, dinaintea noastră ședeau soldați, dinapoia trăsurei — cazaci călări. Bătrînul plîngea. Cnutu cocișului pocni în aer și carul cel negru zbura, zdrobindu-și roțile de pietrele înghețate ale[4] pavagiului. Luna fugea pin nori, noi fugeam duși de-o soarte de fier. Mă bucuram c-o să mor în curînd, dar, vai, decepțiune ! Ieșirăm afară de barieră la o căsuță mică. Acolo ne coborîrăm din căruță ca să ne punem într-o sanie c-un cal numai, c-un soldat cu pușcă și c-un cociș înarmat și el. Sania zbura ca o nălucă a văzduhului prin cîmpia cea albă sub cerul arămiu. Zburam mereu asemenea viselor teribile[5] a poeților norvegieni pin cîmpii numai de neauă, în urletul cel departat și flămînd al lupilor, în vîjîitul geros al vîntului, zburam la Sibir.

Din ce în ce mai pustiu, din ce în ce mai șes, neci lupii nu se mai auzeau, cerul era mai senin și luna era mai moartă, nimica nu[6] se mai auzea în pustia de zapadă decît pocnetul șuierător, vîjîitor[7] a cnutei de cazac[8] plumbuite. Numai din cînd în cînd treceam pe lîngă o colibă acoperită d[e] zapadă, care fuma în pustiu. Acolo se schimbau caii. Am mers, am mers pînă ce am ajuns la satul sibiric[9] unde era să mă colonize pe mine. Era aproape de marea înghețată.

Aicea vînez : mi-am cumpărat din orașul sibiric patine cu cari colind[10] pe gheață nopți întregi, cu gîndul apriat de-a mă rătăci, de-a da în apă . . . de-a muri. Adesea zbor astfel noaptea prin cîmpiile de gheață, cu cojocul nins, încît par un om de zăpadă, zbor ca o viziune[11] a Nordului ce vînează departatele stele înecate în Orient, neguri și stînci de gheață ce se ridică verzi cu fruntea ninsă în razele lunei. Adesea răsare lumina polară cu inmiitele și sublimele sale colori și[12] se răsfrînge asemenea [unui] luminos vis ceresc în valuri[le] verzi și întunecate ale mărei înghețate. Stîncile se-mbracă cu raze de diamant și zafir, valurile par a trăi, neaua cea îndelungătă a cîmpiilor de gheață ia colori fantastice[13], și prin acea feerie lungă, frumoasă, teribilă zboară lunecînd[14] o singură * ființă vie, palidă ca o umbră, visătoare ca [o] noapte[15], cîntînd doine de primăvară . . . eu ! ||

179v Stelele mari și aurite încunună frunțile munților de gheață, a căror poale se pierd în valuri etern rebele, etern spumegînde ; prin ele vezi cîte-un animal de mare ridicîndu-și

---

1. *după* cheiei *șters* 2. *deasupra lui* Venise * soldați *șters* 3. *după* unei stînce, *cu* unei *modificat și* stînce *șters* 4. *după* de *șters ; urmează un triliter șters, indescifrabil* 5. *după* pe *șters* 6. *după* pe *șters* 7. șuierător vîjîitor *supraintercalate ; este posibil ca* vîjîitor *să excludă* șuierător, *deși neșters* 8. de cazac *supraintercalat* 9. *aici și 2 rînduri mai jos tradiția citește* sibirian *sau chiar* siberian, *ceea ce nu are sprijin în clara grafie* sibiricu 10. *urmează un cuvînt șters, indescifrabil* 11. *urmează un cuvînt șters, indescifrabil și, deasupra rîndului :* păream că vînez departatele stele înecate în Orient, *scris cu o cerneală foarte puțin diferită, dar cu un scris net deosebit de cel al textului de bază (vezi* Geniu pustiu *nota 10 p. 200) în care propoziția, dacă o considerăm ca o intercalare, nu-și găsește un loc firesc ; dacă a existat o intenție precisă (ceea ce e îndoielnic), atunci trebuie să presupunem că propoziția e scrisă sub rîndul anterior și era destinată să înlocuiască întregul text de la* încît *pînă la sfîrșitul frazei ; subsistă însă dificultatea unui imperfect* (păream) *într-un larg context de prezente și aceea a eliminării lui* par un om de zăpadă, *care este solidar cu* cu cojocul nins ; *am păstrat totuși o parte din text (aceea compatibilă cu contextul) și am inserat-o după* ce vînează, *unde se integrează fără dificultate* 12. *după* în *șters* 13. *este perfect posibilă și citirea :* Se coloră fantastic 14. *după* patinînd *șters* 15. *după* vis *șters, precedat de un rămas nemodificat*

capul de femeie și lătrînd [1] dureros, luna e o tabla rotundă de aur, mai mare și mai frumoasă, și cîmpiile par a fi intinse, infinite oglinzi de argint sur.

Calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrasta dureros cu iarna eternă și-mi storcea lacrimi. Cine știe dacă într-o zi, rătăcit prin aceste cîmpii de gheață, nu oi cădea în mare, înmormîntat acolo pînă la învierea morților, în fundul mărei înghețate . . . Poate că acolo să fie frumos, să fie palate de smarald, să fie zînele valurilor turburi. . . ele însă blonde și cu ochi albastri ca idealele lui Ossian. Și m-aș răsfăța pe sînurile lor albe ca neaua [2] de argint, și le-aș săruta ochii străluciți ca stelele, și le-aș săruta buzele roșii ca roza [3] al luminei polare.

Se poate ca bătrînul și întunecatul Nord să aibă fete[le] lui de-mpărat în palatele [4] mărei mume, se poate cumcă razele stelelor blonde să pătrundă prin înaltele bolte de smarald a palatelor din fundul mărei. Se poate că în acea atmosferă care n-o fi decît un etern joc de colori prismatice s-ar găsi și pentru mine un loc unde să dorm în reflecțiunea luminelor colorate, să cînt în cîntecul absurd al valurilor ! Îmi place să privesc cîte-o uriașă stîncă de gheață și să-mi închipuiesc cumcă e bătrînul și înghețatul rege Nord, care se uită, rîzînd cu [5] vîntul, în fundul mărei, unde-și scaldă picioarele slabe [6], pe cînd nori cenușii îi acoperă fruntea cu niște plete sure de bătrînețe. Dar adesea cînd aștept în cîmpie ca steaua polară să se ridice din înghețata mare, atunci ea, cînd răsare [7], mi se pare o strălucită față de sîntă încununată cu raze de aur, o față frumoasă, albă, zîmbitoare pusă pe-un palid corp în vesmînt de negură . . . Poesis ! Și vîntul urlă mai amar, și valurile se scutură mai înfricoșate, și stîncile rîd și șuieră — numai eu stau cu ochii țintiți asemenea unei statue, la acea stea polară, la acea față de sîntă. Aș [vrea] să mă prefac și eu într-o stîncă de gheață, să privesc etern răsăritul stelei polare [8].

---

1. *după* țipînd dureros *șters* 2. *după* marmura *șters* 3. ca *supraintercalat și* roza *după* rozul *șters ;* roza *este însă, ca peste tot în* Geniu pustiu, *adjectiv, aici substantivat prin context ; sensul este :* roșii ca culoarea roz a luminii polare 4. *după* fundul *șters* 5. *peste* ca 6. unde-și scaldă picioarele slabe *supraintercalat* 7. cînd răsare *supraintercalat ; în* PL 1964, p. 375, *se presupune că intercalarea s-a făcut greșit din inadvertență și că topica este de fapt :* atunci cînd ea răsare 8. *ultima frază începe în manuscris cu* Aș fi vrut *și a fost adăugată ulterior, cu cerneala mai neagră a intervențiilor de acest tip din* Geniu pustiu *(vezi* ANEXA *la variantele de acolo) ; de notat că amîndouă segmentele de text adăugate ulterior (cel reprodus la nota 11, p.236 și aceasta) au predicatele la trecut* (păream, Aș fi vrut), *în discordanță cu întregul context siberian (de la* Aicea vînez) *unde prezentele, constante, dau impresia unei notări de jurnal ; cînd a scris adausurile, autorul pare să fi uitat acest lucru, de aceea am introdus în textul stabilit* Aș [vrea] *în loc de* Aș fi vrut

ICONOSTAS ȘI FRAGMENTARIUM[1]

[„Pe podelele reci de cărămidă...”]

2255

1.[2]

1r Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniței se desemna în fîșii crucișate gratiile[3] de fier din fereasta înaltă și boltită, luna-nota pe nouri fugitori cari purtau corpul ei de aur. Un singur stîlp alb purta boltirea înaltă a temniței și, răzimată de stîlp, se vedea o figură naltă de femeie, albă ca varul, cu[4] ochii turbați* și fixi — ea-și frîngea mînile ei în lanțuri și din cînd în cînd își netezea părul ei desfăcut, ce cădea pîn[5] la șolduri în vițe și-ncovoituri cumplite. La picioarele ei era cadavrul[6] ca de var al unui copil gol pus pe paie — un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gît cu o cordeluță roșie. Femeia răzimată de stîlp era atît de albă încît părea o statuă și una cu stîlpul.

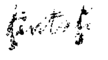

Apoi deodată șezu[7]. Luă copilul în poală și buzele ei vinete surîseră — ea [îi] vorbea lin[8] cu glasul încet, uimit[9] și nebun :

—O, steaua mea, îngerul[10] meu, frumosul meu înger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidirile[11] Ierusalimului p[e][12] cari le-au dărîmat, pentru mărirea poporului lui Israil, pentru regii lui pe cari-i despreţuiră[13] — stau în singurătate și plîng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou care-a aduce nouă mărire și nouă putere. Și tu ești acel erou. Tu ești Messia, îngerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă — copil de rege să te-ncoron.

Ea-și desprinse de la gît un cerc de aur și-l apăsă pe fruntea copilului.

— Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos[14], o, prea frumos, nalt, în haina lui neagră, cu coroana scumpă pe frunte, să te vadă pe tine în leagăn — Împărat al lumei întregi. Surîzi, surîzi cu gura ta cea mică... îngerii vorbesc cu tine — îngerii îți arată mantia, tronul, sceptrul tău... Visezi! visezi ce ai să fii... dulcele meu Domn!

Deodată ea se ridică. Umbra ei se-aruncă pe părete. Ea-și întinse mîna slabă și fină spre umbră, cu cealaltă își răsfoi părul de pe frunte și zise cu bucurie:

— Tu ești... Ștefane ... Ce frumos ești tu, Doamne! Dulce Doamne! Adu-ți aminte de acea noapte ... O! Tu știi *acea* noapte, cînd în patul tău te-am cuprins pentru întîia oară în brațele mele ... cînd mi-am mlădiat corpul de corpul tău—***[1]! ... Și vezi-o! floarea amorului nostru ... Doamne! ... Dormi, dormi, amorul meu, floarea amorului meu!

---

[1] *Titlul este al lui Eminescu* (scris : *Iconostas* și *Fragmentarium) și grupăm sub el patru fragmente (primele trei scrise la rînd) fără legătură narativă între ele, dar desfășurîndu-se într-o atmosferă comună tuturor, vise — icoane, răzlețe și neîntregi, risipite în spațiul nebulos al unei catapetesme. Pentru unitatea scrisului, vezi* ORTOGRAFIA. *Considerînd că titlul nu-i revine doar primului text, i-am dat și acestuia,* ca și *celorlalte trei, titlul convențional alcătuit din primele cuvinte. Pentru termenul de fragmentarium vezi și „Cînd eram încă la Universitate...”* [2]. *Împărțirea în capitole îi aparține lui Eminescu și am respectat cifrele sale arabe :* 1. 2. 3. [3]. *după* f *șters ; inițial :* grațiile, *apoi sedila a fost ștearsă, cf. nota 1 p. 241* [4]. *deasupra lui* și *șters* [5]. *după* mai *șters* [6]. *după* u[n]* *șters* [7]. *după*-ngenunche *șters* [8]. *deasupra lui* încet *șters ; pentru înlocuirea lui* încet *cu* lin, *vezi nota 14, p. 242* [9]. *supraintercalat* [10]. *după* în singurătate stau *și* pe *** *succesiv șterse* [11]. *după* murii *șters* [12]. *supraintercalat* [13]. *în manuscris* daspreţuiră [14]. *după* prea *șters*

Luna se strecura încet și umbrele zăbrelelor și a stîlpului se mutau din ce în ce pe podeaua umedă și pe murul sur.

2.

Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta ulița jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, peticite, cînd uniforme ca legile Pentateuchului, cînd pestriți și mestecate ca [2] hainele rupte și lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăți de steclă colorată, lipite [3] cu hîrtii sfîșiete din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlaz roș înșirate [4] pe-un fir de ață și singurul spectator, luna, privea cînd într-o casă, cînd într-alta,|| în toate deodată și pe rînd. El văzu cărți vechi, în dulapuri 1v vechi, sfeșnice de alamă, copii ce dormeau la pămînt, caftane de atlas și caftane sărace. Astfel lumina le revedea [5] pe rînd aceste odăi de-o pestriță diferință, deși casele păreau uniforme. În mijlocul mahalalei adormite, templul sur — Sionul ruinat — de jur împrejur proptit [6] de bîrne [7] de stejar și, înaintea casei cahalului, un bou jungheat ca spre jertfă. Era un [8] aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tînguire a lui Iezechil. Sur era templul pe dinafară, tăcut înăuntru, legea pe balustrada de mijloc, hainele albe pe bănci. Grilagiul de la corul femeilor zugrăvea în [9] părete o mreajă de umbră. Eloimii asupra intrărilor străluceau ca scriși cu stele ... Nu era aceasta cu bolți mîndre nalțate, cu icoane luminoase pe ele, cu șiruri de stîlpi sfințiți de cîntări melodioase — era o arhitectură țapănă, rece, goală [10] — era atît de pustiu de frumusețe ca pieptul unui om mort ...

Sub murii acelei havre se strecura încet, c-un sac în spinare, un evreu tînăr. Trecuse miază-noapte. Luna poleia pietrișul uliței de-l puteai număra, și umbra evreului, lipită pe păreți, îl urma parecă ... Într-o căsuță mică se vedea pin fereasta colbăită și afumată arzînd un muc. El s-apropie și bătu încet. Un bătrîn cu barba sură și lungă apăru în prag. Erau Ruben și Levy.

— Le-ai adus, zise el încet, și ce face Hagar a mea, ginere? zise el încet, Hagar cea frumoasă!

— Hagar? Mă numești ginere și-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tînăr oțărît.

— Și de ce nu, ginere? Pentru c-am vîndut pe Hagar creștinului [11]? Ți-oi plăti pentru c-am vîndut femeia ta — și nu este Hagar a mea în turn? Sărmana Hagar!

— Și de ce nu mi-a trimis-o înapoi creștinul? zise cel tînăr și o lacrimă îi udă ochii, aș fi primit-o înapoi ... N-aș fi fost supărat. Eu sînt un evreu sărac și mi-era dragă ... Ce-mi pasă mie că ea cîștigă bani și altfel, numai să fie și [12] a mea ... Să mi-o [fi] vîndut pe jumătate preț, ca o haină veche, aș fi cumpărat-o napoi ... De ce s-o închidă ...

— Pentru că-i a lui ... a cumpărat-o, îi sătul de ea ... a închis-o ... I-o ții de rău, Ruben? Sărmana fată, cum va fi plîngînd ea-n pustiu și mă va fi blăstemînd, căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Iepth sin Gibud ... Dar taci ... să tăcem, zise bătrînul netezindu-și barba, să-mpărțim aurul [13] ce mi l-a dat creștinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărțim ca rude [14] de sînge.||

El își ridică poala caftanului și scoase o pungă veche de [15] piele, o puse pe masă, 2r trase un scaun și șezu.

— Mi-au dat treizeci ... capeți tu cincisprezece.

— Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate [16] îngenuncheat și cu capul între mîni. Bătrînul numără pîn-în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă.

---

1. *nici una dintre citirile propuse :* trăim *sau* tirane *nu are sprijin în grafie și context* 2. *urmează* și* *șters* 3. *după* hîrtii *șters* 4. *deasupra lui* tăiate* sau ținute* *șters* 5. *citirea este certă, iar sensul, obișnuit la Eminescu, este acela de „a trece în revistă", „a privi pe rînd"* 6. *în manuscris:* proprit 7. *după* proptele *șters* 8. *precedat și urmat de cîte un* ca *șters* 9. *după* jos *șters* 10. *după* era* *șters* 11. *după* păgînului *șters* 12. *intercalat* 13. *după* banii *șters* 14. *după* f[rați]* *șters* 15. *după* și *șters* 16. pe jumătate *supraintercalat*

Apoi zise apăsat :

— Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întreagă a mea?

Levy băgă încet punga [1] cu restul în buzunar.

— Nu-ți las banii ceilalți . . . dă-mi cei cincisprezece, căci sînt ai mei.

Levy nu răspunse un cuvînt. El se uită la mucul de lumînare fix și neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră și negeluită, se uită la lumină, pe care-n vremea număratului o împinsese [2]-ntr-o parte . . .

— Nu-ți las banii, zise Ruben cu glas mai tare [3]. Destul am stat ș-am plîns nopți întregi, mi-am întors picioarele la căp[ătîi*] pentru Hagar — ș-acum nu vrei să-mi dai prețul întreg?

Bătrînul se uita ciudat. Lampa era pe stinse.

— Lumina se stinge, zise Ruben, pîn-a nu se stinge lumina, numără-mi banii. . .

Levy [4] scoase un cuțit din sertar și juca cu ascuțișul lui în lumina lampei. Lumina pîlpîia mai [5] tare.

— Ți-o jur pe D-zeul Sionului [6], noaptea aceasta nu va trece fără să am banii toți. Ești surd, bătrînule, n-auzi?

— Lumina încă arde, zise Levy.

— Am spus [7], lumina între tine și mine — iată, zise Ruben, ș-o răsturnă la pămînt.

Se stinse, numai sfeștila mai licărea.

El [8] și-ntinse mînile peste masă și-l apucă pe bătrîn de barbă. Bătrînul nu zise nimic. C-o mînă-și strînse brîul, cu cealaltă lovi cu cuțitul pe contrariul lui și-i străpunse gîtul, încît sîngele-i împroșcă obrazul. Tînărul se răsturnă cu scaun cu tot și sîngele-i curgea șiroi pe podeaua acoperită înadins cu mult năsip. Aurul lui căzuse la pămînt și se-mprăștiase prin balta de sînge. Nepreocupat de cel tînăr, Levy culegea galben cu galben, îi curățea de sînge și năsip și-i punea în punga lui veche . . . Apoi stătu mult în tăcere, părea a socoti ceva.

20 Apoi sări de pe scaun și luă sacul pe care Ruben l-adusese, || îl dezlegă la gură, scoase [9] și distinse * [10] pe masă ce era în el . . . erau straie purtate de Domn, cari odată de mare preț or fi fost. Levy murmură [11] în barba pe care și-o ridica[se] cu mîna la buze.

Pe uliță nu era nimeni. Luna [12] apusese, părea că inima nopții își [13] scursese sîngele luminos [14], căci era întuneric . . . Cercă dacă ușa-i bine închisă, întinse o cergă veche peste mort și se culcă.

Dar numai ațipea și nu putea dormi. El se zvîrcolea în pat și din cînd în cînd își bătea cu pumnul în cap. Începu să ofteze și să geamă, se sculă din pat, lung și slab, și pipăi pin întuneric s-ajungă la masa pe care distinsese [15] hainele de Domn.

— Trebuie să mă duc la Hagar în turn, șopti el monoton, Hagar! Hagar! Și nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniței, căci dușmanii ei au săcat apa din urcior.

Începu să se schimbe în hainele de Domn. Hainele atîrnau pe corpul lui slab, curelele de sabie și le-nchiasă pe dos și în teacă băgă un *** [16] vechi. Arăta ciudat acest Domn. Își puse o cucă veche pe cap și se uită în oglindă. El se sperie.

„M-am făcut Domn, unsul goimilor, el căruia * i-am vîndut fata, D-zeu mă ierte. Îmi trebuiau banii ca să mă duc la Ierușalaim, căci sînt bătrîn și Rabbin. Acuma m-am făcut singur Domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beție. Și m-am făcut Domn! M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul [17] tronului din Sion. Și Hagar a mea în turn, m-oi duce la ea ș-oi cînta un psalm al pruncilor lui Assaph și o [18] voi bucura cu cîntecul arfei Sionului".

---

1. *după* banii *șters* 2. *deasupra lui* dedese *șters* 3. *urmează* și *șters* 4. *după* Bătrînul *șters, cf. nota 10, p.241* 5. *după* ca și *șters* 6. *după* din *șters* 7. *în manuscris* spus 8. *în manuscris :* Ea *(poate din cauza imediat anteriorului* sfeștila) 9. îl deslegă la gură, scoase *supraintercalat* 10. *în manuscris :* dintinse; *este posibilă o contaminare între* distinse *și* întinse, *cf. mai jos* distinsese 11. *după* își *șters* 12. *după* P[area*" *șters, urmează* era *șters* 13. *peste* se 14. sîngele luminos *supraintercalat* 15. *deasupra lui* pusese *șters* 16. ciot? 17. *în manuscris:* untdelemnului *(atracție anticipativă* cu tronului) 18. *deasupra lui* mă *șters*

El era nebun. Luă un urcior plin cu apă în mînă și merse pe ulițele strîmte ale mahalalei jidovilor. Dar drumul nu și-l greși. Ajunse la un loc gol, între [1] murii cetății Sucevei și murii închisorii. În acest loc nu puteai ajunge decît prin cărăruși strîmte și treceri printre case, de puțini cunoscute.

3.

Luna apusese și tînăra evreică ședea în fereastă și se uita în noaptea neagră, umbra urieșas[c]ă a închisorii ei dispăruse și lumina de stele era slabă. Fața ei albă lumina ca a unei moarte din granitul sur al ferestei [2] închisorii.||

Veni bătrînul în ornatul lui ... El era și mai ciudat și mai fantastic ca mai 3r nainte. Bonetul îi sta strîmb pe cap, părul lui lung și sur flutura în vînt.

Cînd evreica-l văzu începu să rîdă cu chicot de bucurie.

— Ai sfîrșit palatul tău cel nou? întrebă [3] ea. Cu odăi frumoase îmbracate-n mătase roșie, cu oglinzi nalte de șapte coți în care să mă văd goală din creștet pîn-în călcîie ... Da, goală, albă ca omătul în acele sale [4] îmbrăcate în purpură domnească. Nu-s eu floarea ta de zapadă, Ștefane?

Ea-i întinse mîna slabă, mică, fină pin gratii.

— Ștefane! vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc și schiptru pentru mînile lui ca să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul? Dar ai slăbit, tînărul meu amic, zise ea întristată privindu-l din nou, și pare c-ai îmbătrînit tare .... de ce postești, să nu postești [5], făt-frumos ce ești.

Dar deodată ea păru a-l recunoaște.

— Nu ești tu cumva Levy Canaan? esclamă [6] ea. Halila! departe de mine.

Ea-și smulse mîna-[n]dărăt, pe care bătrînul o apăsase pe mîna lui.

— Sînt Levy Canaan! zise bătrînul sughițînd. Păgînii au lăsat să sece [7] izvorul de apă. Eu am adus un urcior plin și am venit la Hagar a mea în turn.

— Vai, Ștefane, zise ea încet, te-ai făcut urît acum. Ai lipsit multă vreme de la mine și de la copilul meu, ți [8]-ai lăsat barbă de supărare, n-ai tuns-o, de mult lucru ce-ai avut la palatul nostru cel nou ... Și erai așa de frumos, Ștefane, și sărutarea gurei tale era ca vinul de Chipru, și ochii tăi — ca ochii de hulub.

— Hagar, Hagar a mea ... Eu sînt Levy Canaan, evreul cel bogat.

— Tu ești Levy Canaan, evreul cel bogat? Halila! Departe de mine! ... Dar vezi tu, scumpe Ștefane, copilul amorului tău [9]? Mi-ai dat să beau vin dulce și-ai lăsat să afume cu smirnă și miresme în palatul tău și mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai, palatul cel nou va fi și mai frumos decît cel vechi.||

Bătrînul îi întinse urciorul. 3v

— Halila! departe de mine.

Ley [10] scăpă urciorul pe pietre de se făcu hîrburi. Ochii lui se cascară — el se uita țintă la fereastă și scutura cu mînile grilagiul. Bonetul îi căzu de pe cap și el alături.

— Ai adormit, frumosul meu mire, zise Hagar, ai adormit în palatul tău, în perini de purpură, în polog aurit.

Ea-și întinse mîna cu dorință la bătrînul căzut, apoi îngînă încet, ca și cînd ar fi vrut s-adoarmă copilu-i:

— Dormi dulce, amorul meu, dormi dulce! [11]

---

[1] *după* în care da o fereastă cu gratii a închisorii *șters;* gratii *scris* grații, *cf. nota 3 p.238* [2] *după* în[chisorii] *șters* [3] *după* zis[e] *șters* [4] *deasupra lui* odăi *șters* [5] *urmează o ștersătură indescifrabilă, semn al unei ezitări înainte de a scrie* făt-frumos [6] *după* strigă *șters* [7] *inițial:* să se us[uce] *sau* us[ce]; să *a rămas neșters* [8] *peste* și [9] *deasupra lui* nostru *șters* [10] *după* Bătrînul *șters, cf. nota 4, p. 240* [11] *după aceste opt rînduri scrise pe* 3v *se află o linie orizontală, cît latul paginii*

[„După această întîmplare minunată...”][1]

2255

. . . .

3v . . . După această întîmplare minunată, Cavalerul meu își grăbi calul spre măgura unui deal departat, ca să treacă bălțile și mlaștinele periculoase ale Bugeagului. Dar abia isprăvise jumătatea drumului și drumuri multe veneau în cruce și oriîncotro se-ntorcea nu vedea în zare decît ponor, ponor pustiu și sur îl înconjura și nici mai știa încotro s-o apuce. Îl apucă noaptea. Era una din acele nopți negre în care luna plutește ca o pată abia văzută pe cer [2]. Numai din cînd în cînd ea reînvia deodată în [3] toată puterea ei [4], pentru a lumina șesul sur și pustiu, pentru a dispărea iar pe ceasuri întregi. Îi era [5] frică de hîrtopuri și gropi, calul era obosit, lui [6] însuși îi venea să cadă din șea. Se dădu [7] jos de pe cal și-și puse urechea la pămînt. Stătu multă vreme astfel, cînd auzi parecă, încet, dogit [8], adînc un sunet de clopot . . . el tresări. Își întoarse ochii de unde i se păru c-auzise sunet și văzu o lumină turbure și pîlpîitoare parecă. Apucă atunci calul de frîu și-ncepu să meargă în pas iuțit * — deși abia putea de picioare. Dup-o bucată de loc se văzu oprit în cale de-un șanț pe care [9]-l impluse trestia și buruienele de apă, care înconjura locul de unde venea lumina — și, cînd luna ieși pe-o clipă pentru a lumina locul, el văzu o zidire veche și mare, cu cîte un turn la fiecare colț și cu o poartă uriașă în [10] mijlocul zidului. Era o ruină mai mult, părea pustie, acoperămîntul se surpase pe-alocurea, murii păreau a se înclina neproptiți, ferestele sparte, lemnăria putredă și năruită. Un podeț mișcător, mai mult putregăit, ducea peste șanț la curtea castelului.

El merse-năuntru. Lumina apăru în fereasta unuia din turnuri, apoi trecu, parecă purtată pin tot castelul, pe lîngă toate ferestele și dispăru. În aceeași vreme luna se cufundă după un nour negru, nelăsînd nici o urmă de pală macar și era un întuneric cum nu mai [11] fusese. Tăcere mortală . . . Cavalerul își legă calul de stîlpul [12] unui fel de șură, s-apropie de casă [13] și merse-n față-i cu pași lini [14] și abia auziți. Era liniște [15] ca-n mormînt. El se uita pin ferești le de jos, dar își fixa ochii într-un [16] întuneric ne-
4r pătruns și nu putu cunoaște [17] nimica. După un scurt monolog || merse la poartă, de-a cărei [18] ușcior era atîrnat, de-un lanț, un ciocan greu. El îl ridică, se răzgîndi [19], apoi bătu o dată tare. Toată vizuina răsună a deșert, apoi iar tăcere. El repetă bătaia—iar un ecou surd și adînc, apoi iar tăcere mortală. Bătu a treia oară, nici o mișcare de ființă vie. Se dete cîțiva pași îndărăt, ca să vadă de n-a zări cumva lumină în vro parte a castelului . . . Lumina apăru tot în locul unde apăruse și mai înainte, dar dispăru tot atît de iute. Totodată căzu o lovitură tîmpă și adîncă din turn. Inima cavalerului făcu o pauză cumplită . . . Stătu mai multă vreme neclintit [20], apoi voi să facă cîțiva pași spre cal, dar rușinea că i-ar fi frică-l reținu ; onoarea și o irezistibilă dorință de-a duce [21] aventura la un sfîrșit îl readuse [22] la poartă. Prinse inimă, se-mbarbată, scoase sabia cu o mînă, cu cealaltă ridică clanța de la poartă. Ușa grea trăsnea în țîțîne și se da cu greu împinsă, el sili din răsputeri, deodată îi scăpă din mîni, el se opinti înăuntru și poarta recăzu în urmă-i [23] închisă. Un fior rece îl trecu din creștet pîn-în tălpi, se-ntoarse să găsească ușa și trecu mult pîn-o găsi, pipăind, dar cu toată opintirea puterilor n-o mai putu deschide. După mai multe încercări zadarnice, el începu să privească împrejuru-i și văzu în fund pe o scară, încolăcită asemenea coajei unui culbeci,

---

1. pînă acum acest text a fost publicat ori fără titlu (Călinescu), ori cu titlul *Fragment ;* punctele de la începutul textului sînt ale autorului 2. pe cer *provine, prin ștergerea prisosului, din* pe cerul întunecos 3. *după* din *(sau* din[tre] ?) *șters* .. *urmează* dintre nori *(sau* nouri) *șters* 5. *după o literă ștearsă, indescifrabilă* 6. *după* el *șters* 7. Se dădu *deasupra lui* Sări la pămînt *șters* 8. *după* și *șters* 9. pe care *deasupra lui* plin de *șters* 10. *după o ezitare grafică* (t[ăiată]? f[ăcută]?) 11. *supraintercalat* 12. *după* ușa *șters* 13. *după* f[ața] *șters* 14. *deasupra lui* înceți *șters* 15. liniște *a fost întîi scris* linisce, *apoi peste* sc *s-a scris* șt 16. își fixa ochii într-un *deasupra lui* era un *șters* 17. *după* cun[oaște*] *șters* 18. de-a cărei *provine din* de care era 19. se răzgîndi *supraintercalat ; urmează* și *șters* 20. *după* fără *** *șters* 21. *după* sfioși *șters ;* 22. rea- *supraintercalat, urmează* iar *șters* 23. în urmă-i *scris de două ori, din inadvertență*

o pară palid-albăstrie, ca o lumină de candelă, a cărei zare tremura pe murii negri[1] de piatră ... era cît un sîmbure de mac. El se-ntremă înc-o dată, merse[2] pe pipăite spre pară, dar ea fugea dinainte-i. El veni pîn jos[3] la scară și dup-o clipă de răzgîndire începu s-o urce-ncet răzimîndu-se c-o mînă de părete. El văzu flacăra tot depărtîndu-se dinainte-i pîn-ce ajunse într-un coridor larg[4] și lung ... Flacăra parcă plutea în aer departe în coridor, purtată ca de o mînă nevăzută ... el o urmă tiptil numai în vîrful picioarelor, căci se spăiminta de zgomotul pașilor lui proprii. Flama-l conduse pîn-la suișul unei alte scări, aici dispăru. În acelaș moment răsună iar clopotul din turn ... ca un gemet ***. Îi trecu prin oase și măduvă acest sunet răgușit, evlavios[5], plîngător.

Era în întuneric total. Își întinse mînile și începu să suie și această scară ... O mînă rece ca a unui mort îi apucă stînga și-l trase după sine ... cercă a o smulge, dar nu putu, dete cu spada dinainte-și, auzi un țipet cumplit și mîna rece rămase fără putere într-a lui ... El o lăsă să cadă la pămînt și merse c-o hotărîre[6] desperată înainte. Scara scundă, încolăcită, strîmtă era plină de năruituri și găuri. Treptele erau tot mai înguste și mai înguste, pîn-ce dădu de un grilagiu de fier. || El îl lovi[7] cu piciorul și-l 4v
deschise. Ducea într-un coridor întortocheat și în unghiuri, abia destul de larg pentru ca un om să poată trece cu mînile și picioarele pin el. O lucire abia, a cărei izvor nu se știa * îl lumina într-atît încît îl puteai vedea. Cavalerul îndrăzni înainte. O văietare adîncă, deșartă s-auzi pin[8] bolțile coridorului, din depărtare. El merse mereu înainte și zări iar flacăra albastră care-i luminase mai nainte. Coridorul boltit se deschise deodată într-o galerie mare și spațioasă în mijlocul căreia el zări un om îmbrăcat în fier și armat pe deplin care, cu fața sinistră și cumplită, ridica cu o mînă sabia și-și arata cealaltă, truncheată și sîngerîndă. Cavalerul sări cu curagiu la ea, dar ea dispăru deodată[9], lăsînd să-i cadă o cheie grea de fier. Flacăra rămase suspendată asupra aripelor unei uși mari la sfîrșitul galeriei. Cavalerul înaintă spre ea, băgă cheia în broasca cea grea de fier, o întoarse cu putere, aripele ușii săriră în amîndouă părțile și [se] arătă o sală mare și largă în a cărei adîncime era un sicriu înălțat[10] pe un catafalc și de jur împrejur ardeau în sfeșnice nalte făclii[11] de ceară albă. De-a lungul murilor[12] salei stăteau, în șiruri lungi, statui uriești de[13] marmură neagră, îmbrăcați ca mauri* și cu săbii mari în mîni. Cînd cavalerul înaintă, toți ridicară sabiile și-și puseră un picior[14] înainte. Flacăra mică plutea mereu nainte-i, el o urma mereu, pînă ce mai era șase pași departe de sicriu[15]; în momentul acela capacul sări de pe sicriu, clopotul sună a alarmă[16] ... o[17] damă în giulgiu a[l]b și lung, de moartă, cu un văl negru pe față, se ridică încet din sicriu și-și întinse brațele spre el. În acelaș moment statuele sunară din săbii și se porniră asupră-i. Cavalerul năvăli ca fulgerul asupra femeii și s-anină de gîtul ei, ea-și dădu vălul într-o parte și-l sărută pe gură. Deodată toată zidirea veche se cutremură și se nărui ~~în~~-jur împrejur parecă. Pe cavaler[18] îl apucă un leșin la inimă parecă și el căzu la pămînt ...

Cînd își[19] reveni în fire, el se găsi culcat pe un pat de catifea într-o odaie, cea mai[20] splendidă și bogată ce o văzuse || în viața lui, luminată de lumini așezate în can- 5
delabre de cristal. O masă încărcată[21] cu fel de fel de bunătăți era în mijlocul odăiei ... O muzică lină își zugrăvea armonia în aer, ușile se dădură-n laturi și o femeie de o nespusă frumusețe, încărcată[22] de haine strălucite[23] și podoabe scumpe, intră în ea, urmată de alte femei, tot frumoase, dar departe de ea. Ea veni lîngă cavaler, îngenunche lîngă el și-i sărută mînile. Fetele cele tinere aduseră o cunună de laur și i-o așezară pe frunte, ea-l[24] luă de mîni și-l duse în capul mesei, unde șezu de-a stînga lui.

— Angela ! murmură el uimit.

Oricît de-ncet ar fi spus-o, ea auzi, își plecă ochii cuvioși[25] și surîse.

---

1. *după* d[e] *șters* 2. *după* își *și* pi[păi] *succesiv șterse* 3. *după* la *șters* 4. *provine din* lung 5. *după* și *șters și înlocuit cu virgula* 6. *după* de[ciziune*] *șters* 7. *deasupra lui* împinse *șters* 8. *peste* în 9. *după un triliter șters, indescifrabil* (tre[ptat]?) 10. *după* pe *șters* 11. *deasupra lui* lumînări *șters* 12. *după un cuvînt șters, indescifrabil* 13. *după* d * *șters* 14. -și puseră un picior *deasupra lui* pășiră în șir un pas *șters* 15. *după un triliter șters, indescifrabil* 16. clopotul sună a alarmă (alarmă *deasupra lui* furtună *șters) supraintercalat* 17. *după* și *șters și înlocuit cu punctele de suspensie* 18. *inițial :* cavalerul, *corectat (cu o abatere de la standardul ortografic al textului) în :* cavalerŭ 19. *după* se trezi din leșinul lui *șters* 20. cea mai *supraintercalat (imediat după ce s-a scris* bogata) 21. *după* pli[nă] *șters* 22. *după* îmbracata *șters* 23. *după* frumoase *șters* 24. *după* iar* *șters* 25. *după* ruș[inoși] *șters*

Servitorii intrară spre a servi la masă — o muzică fermecătoare le mîngîia auzul. El era mut de mirare și răspundea prin înclinări * și mine politicoase. După ce se ridicară toți de la masă, toate fetele se-mprăștiară [1], afară de Angela, care-l duse iar la sofa, i se puse în brațe, i-nconjură gîtul cu brațul ei gol, fin, marmoreu, își apropie buzele de gura lui și-cepu să-i vorbească, gură-n gură, într-astfel:[2] . . . .

. . . .

[„Fondalul acestei scenerii sălbatece..."]

2255

5r Fondalul acestei scenerii sălbatece încărcate de codri și ponoară o forma ruinele unui castel înăsprit în arătare-i [3] de lumina palidă a cornului lunei. Chipuri înfășurate [4] în mantale lungi și negre se furișau pe lîngă ziduri și se adunau în grupe. Fețele lor erau mascate. Deodată s-auzi un corn sunînd și trezind văile. Unul s-apropie fugind în vîrful picioarelor. Princesa e aici ... În depărtare s-apropiau cîțiva oameni cu făclii de [5] rășină, în mijlocul lor o femeie voalată ... Ei s-apropiară ... se născu o pauză lungă, toți făcură cu respect loc femeiei — deodată ea dădu vălul într-o parte și arăta divina sa frumusețe ... Toți și-ndreptară ochii spre ea [6].

[„Noaptea era întunecoasă..."]

2258

167r Noaptea era întunecoasă de tot și cîmpia se-ngîna doar a alb în tăcerea întunericului și cavalerul își mai da zor [7] calul[ului] pe cîmpia ce trăsnea ca gheața, pieptarul de oțel îi părea greu și mantia neagră era aruncată cu ușurință și volnicie peste umărul stîng, de-l înfășa, lăsîndu-i liber[ă] numai partea de sus a pieptului. Coiful strălucea slab și calul se poticnea din cînd în cînd din genunchii lui subțiri.

Hi ! și [8] parecă rabla se opintea din șele, cu urechile pleoștite îndărăt, să-și grăbească pașii, iar picioarele cavalerului atîrnau afară de scări, ostenite, de-a lu[n]gul pîntecelui calului său.

„Dracu să te ia, gîndi el [în] sine, nu mai ajungem în astănoapte și m-a apucat întunericul în mijlocul drumului, sub cerul gol". Cîmpia era cu desăvîrșire șeasă, cam lunecoasă [9] și ninsoarea se-ntindea netedă.

El îi da mereu înainte. Vrînd nevrînd trebuia s-ajungă undeva și ar fi deschiat din curele îmbrăcămintea de fier, dar ce știa unde va ajunge. Îi era și de cal. El trosni * cu palma peste frunte, parec-ar fi vrut să-și aducă aminte sau ș-ar fi adus de ceva.

Astfel a mers într-una fără popas, obosit, pe un plai [10] ce părea a nu mai avea sfîrșit.

---

1. *după* ieșiră *șters* 2. *punctele de ruptură, ca și cele de la începutul fragmentului, sînt ale autorului; urmează o linie orizontală trasă peste toată pagina, care desparte fragmentul acesta de [„Fondalul acestei scenerii sălbatece ..."]* 3. înăsprit în arătare-i *deasupra lui* luminat abia de cornul *șters* 4. *deasupra lui* învăluite *șters* 5. *după* în m[ijlocul]* *șters* 6. *urmează, sub text, o linie orizontală, cît pagina, care, ca și cea de la început, decupează și izolează net fragmentul* 7. da zor *deasupra lui* silea *șters fără a se adapta* calul 8. *peste* z[ise]* 9. *după* ninsă *șters* 10. *deasupra lui* drum *șters*

,,Ce pustiu, gîndi el, își bate drumul joc de mine !||

Eu am mai fost pe locurile astea, dar nu mi s-a părut niciodată astfel. Afară 167v de-aceea* trebuie să fie pe la cîntători și eu încă tot nu văd nici sat, nici casă, nici zare de foc, nimic, phiu* ''

Hi ! cal . . .

Deodată dădu ca [1] d-un vad, calul [2] se opinti și-l trecu, apoi i păru că vede o pată alburie de departe . . . El merse spre ea, se dete jos de pe cal ca să-și mai încălzească picioarele amorțite și, trăgînd după el calul de căpăstru, mergea mereu spre pată, care i se zugrăvea dinaintea ochilor. Deodată dădu cu nasul de ceva rece ca oțelul. Aceasta era pata de lumină : era o fereastă brumată, da de la ce nici știa ; el suflă-n geam pînă făcu o roată rotundă și se uită. Văzu o masă în întuneric, c-o hîrtie albă parcă și niște degete subțiri întinse pe-un condei și condeiul *** ; alta nu văzu nimic, căci întuneric era afară și încă * pe atîta înăuntru.

El bătu cu degetul în fereastă. Mîna stătu din scris*, condeiul rămase|| ridicat 168r deasupra hîrtiei, dar nici un sunet. El bătu încă o dată. Mîna dispăru.

El simți că cineva-i smulge frîul calului din mîni, se uită-napoi, nu era nime. Dar nici calul nu mai era. Apoi simți o mînă mică și dulce punîndu-se într-a lui.

El voi să vorbească.

Șșt* !

Tăcu. Se [3] lăsă dus. Intră într-o odaie în care era un fel de semiîntuneric sau întuneric mai de tot, cu toate astea vedeai de jur împrejur. Parcă era lumină de lună în casă, fără ca această lumină să intre pe fereastă. Din contra, în fereastă întuneric[ul] e[r]a crunt.

Într-un colț al casei mari *, de jur împrejur [4] pe lîngă pereți cu lavițe, el văzu aceeași mînă umblînd pe masă peste o [5] hîrtie și acum distinse un bătrîn cu capul aplecat peste masă, a cărui barbă sură atingea hîrtia.

El simți cum mînile mici îi îmblă peste trup și descheie toate curelele de la armura lui, îi iau casca din cap, îi scot încălțămintele — dar era foarte înghețat. În sfîrșit, fără greutatea armelor și [6] dezbrăcat, el căzu pe patul alb pe care ședea, o căldură dulce-l cuprinse și adormi.||

Dar dormi puțin. Trezit, el observă că era acoperit bine, că-i era cald și bine ; își 168v deschise [ochii], se uită * : în casă [era] o lumină mai clară. Bătrînul îmbla prin casă. El era îmbrăcat în negru, avea [7] o față mare și o frunte naltă și [8] barbă pîn-în brîu. El îmbla prin casă, dar nu i se auzeau pașii și ochii-i păreau închiși.

El voi să vorbească, dar își simți gura astupată. Atunci simți abia că este cineva lîngă el. Tăcu, își întinse numai brațul stîng și cuprinse corpul mlădiosului său companion de pat.

Era un corp fin și dulce. El pipăi [9] două glo[b]uri cu mînile și nu se mai îndoi că e o femeie.

---

1. *supraintercalat* 2. *după* apoi *șters* 3. *după* urmă* *șters* 4. -pre *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. *după* el căzu *șters* 7. *urmează* un cap *șters* 8. *supraintercalat* 9. *după* simți *șters*

[AVATARII FARAONULUI TLÀ]

2255

92r Sara ... sara ... sfînta și limpedea mare își întinde pînzăriile transparente de azur sub luna care-n nălțimea depărtată a cerului trece ca un [1] mare măr de aur netinut de nimic în eterul albastru ... pustiile Nubiei lucesc verziu-sur ca cîmpii de gheață pe care a căzut o ninsoare ușoară și Memfis, divina Memfis, își ridică colosalele ei zidiri ninse de lună în depărtarea țărei ... parecă-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea și urmele acelei străluciri ar fi muiat și-ndulcit aerul cel dulce al Egipetului, și numai Nilul își leagănă mișcătoarele și lungele lui maluri de papură pintre cari curg [2] oglinzile lui mari, cari reflectă lumea [3] cerului și parecă apele lui, mișcîndu-se una peste alta ca lințolii de cristal mișcător, sună în adînc cîntarea-cîntărilor. Ușor zboară luntrea mică și neagră asemenea unei cugetări pintre tablourile mărețe desfășurate de o parte și de alta a rîului ... orașe vechi ce-și construiesc zidirile lor sure și colonadele lor infinite în lumina nopților, piramidele [4] — morminte de regi — , crînguri de palmieri și numai pasări călătoare străbat cu aripele-ntinse, într-un lung triunghi, adîncimile fără de margine ... unde merg? unde? [5]

În luntrea neagră e [6] culcat, și capul lui mare în perini de matasă, bolnavul rege Tlà ; în jurul naltei sale frunți — o cunună de flori de mac ... de flori a uitărei și a somnului ... ||

93r Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui, pînă ce dintr-o parte și dintr-alta a Nilului se ridică grădinele pendente ... Două [7] pe maluri, deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăși două, și-n nălțimele scărilor iarăși două ... Erau scări uriești ridicate la soare, și fiecare treaptă era o grădină lungă [8], întinsă și toată lumea lor repezită [9] pas [cu] pas la cer s-adîncea ca-ntr-o oglindă pas cu pas în infinitul Nilului ... Grădinele pendente întoarse străluceau adînc-adînc în rîu și pintre ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri la mal ... Regele se dete jos palid și adîncit și se pierdu în umbra [10] naltelor [11] bolți de frunze a grădinelor, trecu în [12] lumina lunei și umbra lui se zugrăvea pe nisipul cărărilor ca [un] [13] chip scris cu cărbune pe un lințoliu alb. În fruntea grădinei cei mai nalte era palatul lui, cu cupola rotundă, cu șiruri [14] de coloane sure, cu bolți uriești ... [15]

Erau atît de mari acele zidiri încît regele păru un gîndac negru, ieșit în lumina nopții, care suia scările și trecea pin bolțile palatului.

El intră într-o sală mare : Memfis era la picioarele lui ... orașul infinit cu cupolele albe ... a cărui ocean [16] de palate uriești [17], a cărui strade largi pavate cu pietre *94r* lungi și albe, a cărui grădini de palmieri forma *un* tablou [18] la care se uita uimit|| și

---

1. *după* tabl *șters și înainte de* măr de aur *șters și încă un* un, *reluat din inadvertență după ștersătură* 2. *corectat din* curge *în* curgŭ; *urmează* un[dele ?] *șters* 3. *după* ș *șters* 4. -mi- *supraintercalat* 5. *urmează un* I *la care s-a renunțat pentru a face alt alineat* 6. *după* s *șters* (s[tă] ?) 7. *după* Una *șters* 8. *după* înti[nsă] *șters* 9. *după* ridicată *șters* 10. *inițial :* umbrele 11. *scris :* nalțelor *cu* ț *fie de la un intenționat* nalțatelor *fie prin anticiparea lui* ț *din* bolți 12. *deasupra lui* pin *șters și după* ca[o] umbră *șters* 13. *în manuscris se află* o *urmat de* un *șters, deși el trebuia menținut și* o *șters* 14. *după* col[oane] *șters* 15. *punctele de suspensie au fost puse sub* de for[ma ?] *șters* 16. *după* palate *șters* 17. *după* de *șters* (de uriași ?) 18. *după* tot *șters*

adînc . . . I se părea că spiritul Universului visează — el, căruia un pămînt cu imperii i-e un grăunte — și că visul său măreț e pentru ast moment Memfis . . . Bolțile ferestrelor i se arcau înalt deasupra frunței . . . Bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului . . . pe murii nalți erau chipurile zugrăvite a regilor Egipetului.

El gîndea . . . Ce umbre uriești treceau în închipuirea sărmanului muritor carentr-o lume atît de măreață se simțea atît de mic, ca o furnică ce plutește [1] pe o frunză tremurătoare pe suprafața Nilului . . . Deodată peste fereștile înalte căzură lungi perdele roze [2] . . . și el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu, îngreuiat [3] de lumina lunei ce plutea asupra Egipetului. Memfis dispăru [4] de sub picioarele lui . . . el rămase singur, cu gîndirile lui negre . . . Noaptea tăcea . . . El [5] se primbla pin umbra trandafirie a salei în talarul lui negru-strălucit . . . apoi scoase din sîn o fiolă cizelată[6] dintr-un singur ametist, luă o cupă sapată dintr-un *** mare, pe care o împlu cu apa sîntă a Nilului . . . Destupă fiola și turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă și apa deveni [7] încet-încet întîi [8] galbenă ca un [9] aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră și adîncă ca albăstrimea cerului.||

El se uită mult în păhar și părea că vede lucruri ciudate în metamorfozele colo- 95r
rilor lui . . . Într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan, în fund, o muscuță de om, c-o cîrjă în mînă, bătrîn și pleșuv, dormind cu picioarele-n soare și cu capul în umbra tinzii unei biserici . . . În apa [10] roză văzu parcă [11] un peștișor vioriu care sęmăna cu [12] un tînăr frumos . . . [13] în apa viorie văzu un om sinistru și rece, cu fața de bronz . . .

— Peste cinci mii de ani, șopti el surîzînd . . . O, Rodope, Rodope !

Deschise o ușă mare și intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur . . . sală [14] fără acoperămînt [15] . . . deasupra, cerul cu toate oceanele de stele . . . în [16] oglindă, cerul cu toate oceanele de stele . . . I se părea că e un greier amărît [17] suspendat în nemărginire . . .

— Isis, strigă el, spre oglindă . . . Isis, apari !

Tabla se-nnegri și deasupra-i apărură scrisori albe . . . chipuri [18] de oameni și animale . . . Palatul [19] întreg se cutremură lin [20].

— A sosit ora morții mele . . . zise regele, ca și cînd ar fi vorbit cu el singur . . . aștept să-mi spui adevărul . . . Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare . . . care să mă facă a crede că sîntem numai pulbere . . .

Un rîs clocoti pin toată sala . . .

— Ce rîzi, zise regele întunecos . . . mie nu mi-e a rîde, demone [21] . . . voi adevăr [22], nu batjocură . . . ||

— Pulbere ? răspunse un [23] glas din oglindă cu o rece și cruntă espresie de ironie . . . 96r
pulbere? . . . te-nșeli . . . ce ești tu, rege Tlà ? Un nume ești . . . o umbră ! Ce numești tu pulbere ? Pulberea e ceea ce esistă [24] întotdeuna . . . tu nu ești decît o [25] formă prin care pulberea trece . . . Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlà este atom cu atom [26] altceva decît ceea ce azi se numește tot cu același nume . . .

— Chipul tău, Isis . . .

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roșu . . . de acest cerc erau aninate ființe ca o scară . . . Jos, minerale în care plantele își duceau rădăcinile . . . animalele își duceau rădăcinile în plante, omul în animale ; minerale [27] în om, plante în minerale,

---

1. *după* t *șters* (tremură ?) 2. *după* trand[afirii] *șters* 3. *după* pătruns de *șters* 4. *inițial* dispăruse 5. *după* E/1/ și Cr[. . . ?] *succesiv șterse* 6. *după* de *rămas neșters* [de ametist ?] 7. *după* 'nviori * și *șters (ștergîndu-se din inadvertență și* apa) 8. *după* mai *(supraintercalat)* albastră ca cerul, apoi *și* mai întîi roză ca o * *(șters)* razele aurorei, apoi in[. . . ?] *succesiv șterse : s-a scris întîi* albastră ca cerul, apoi, *s-a supraintercalat* mai *cu intenția de a scrie* mai întîi *(corespunzînd lui* apoi, *deja scris), apoi totul a fost șters în favoarea unei noi încercări (care preia de la prima* mai întîi . . . apoi), *abandonată și ea (în final Eminescu a dorit să înceapă cu galben, nu cu albastru sau roz cum încercase întîi, și să continue cu roz și cu albastru, adică, probabil, cu culori tot mai închise)* 9. *după* aurul *șters ; urmează o cratimă ștearsă* 10. *după o literă ștearsă* (f[iola] ?) 11. *după* un *șters urmează* un tînăr subțire *șters* 12. *se poate citi și* a 13. *punctele de suspensie sînt scrise dedesubtul lui* și *șters* 14. *după* deasupra vedea cerul cu toate oceanele de stele, ded[esupt] *șters* 15. *după* de *șters* 16. *după* ded[esupt] *șters* 17. *supraintercalat* 18. *după* și *sau* cu *șters și înlocuit cu puncte de suspensie* 19. *după* Un cutremur încet *șters* 20. *după* încet *șters* 21. *inițial :* demon 22. *inițial :* adevărul *(ca adesea, a fost tăiat numai* 1, *reminiscență a ortografiei cu* -u) 23. *după* oglinda *șters* 24. *după două litere șterse (poate* e *și începutul unui* s *de tip* ʃ) 25. *inițial :* un 26. atom cu atom *supraintercalat* 27. *după* an[imalele] *și* p[lantele] *succesiv șterse*

animale în plante, omul în animale, și pin toate aceste forme tremura cercul [1] roșu și făcea să joace formele negre pe firul ei roșu ...

— Am înțeles ...

Oglinda se auri ... și cerul se adînci în infinitul ei ...

Regele se văzu iar ... o clipă suspendată ...

— O, Rodope! Rodope, murmură el trist. Ce am numit eu Rodope [?] ... o umbră.

Regele ieși și trînti ușa după sine ...

Oglinda singură se-ncreți ca suprafața unui lac ... glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor ... Chicot și plîns ... țiuit, urlet ... suspin și un glas mare începu 97r să rîdă pin|| tot caosul de glasuri mici ...

— O, inamicul [2] meu cel mare ... spunea un glas ce îmbla pin sală ... Piramide și temple, orașe și grădini suspendate puneți contra pasurilor * mele ... Rîd de voi, regi ai pămîntului, rîd de voi ... Ce căutați a prinde eternitatea în niște coji de piatră, care pentru mine sînt coji de alună ... În mine, în pieire și renaștere *este* eternitatea ... Voi ... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer ... voi vreți să mă prindeți pe mine ... Nebuni!

Apoi se limpezi oglinda și eternitatea din cer [3] se uită în ea însăși ... și se miră de frumusețea ei.||

98r În singurătatea pustiilor se-nalța piramida sură cu fruntea ajungînd nourii ... Luna o ningea, încît părțile lovite de ea păreau de zapadă, părțile umbrite păreau de cărbune, și lungă, țuguietă, gigantică, se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele își [4] făcu drumul pe dunga umbrei, un punct negru mișcător, pînă ce veni [5] în apropierea ei. Deschise o ușă c-o cheie de aur, o închise iar după sine ... si cu [6] asta închisese porțile lumei după el ... era singur, singur într-un mare mormînt ... El aprinse o faclă ... Înăuntru [7] se-ntindeau colonade, chipuri de zei abia lovite de lumina roșie a făcliei, a cărei raze treceau [8] fulgerătoare pe chipurile uriești și negre de zei în umbra umedă a columnelor, încît părea că după fiece piatră, din fiece umbră sclipesc ochi sinistri, izvoare subțiri roiau de sub picioarele zeilor și se pierdeau în pămînt ... din cînd în cînd flacăra roșie a făcliei, izbucnind mai tare, zvîrlea dungi de lumină în deșertele hale, prin arcadele sumbre și sure, prin columnele reci ... și nimeni, nimeni în acest lăcaș al morții ...

Deodată apăru Tlà ... El zvîrlise ușa mormîntului după sine, între el și lume ... fața sa mare și palidă, ochii lui adînci și scînteietori, mersul său mîndru, talarul negru ce-i curgea în cuți sp[l]endizi de [9] umeri în jos ... astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roșie a făcliei. Ți-era frică să privește în fața lui ... al [10] acestui singur muritor în halele [11] mari și deșerte a morții ... Dar mai era el viu ... ? Puțin era [12] și avea să-și rezime capul, greu de cugetările unui imperiu, pe perina păcei eterne ... Eterne? Ah, nu cuteza s-o spere.

El îmbla ca-n [13] vis ... îmbla pe o generație de oameni ... un sărman visător sfărîmat de durere, doritor de moarte ... El deschise repede ușa de la o treaptă ce 99r ducea sub piramidă, || luă făclia ... și adînc departe sub piramidă se vedea sticlind un plan negru și strălucit ... Parcă un ocean se mișcă mut sub piramidă ... El privi în jos ...

— O, lac! în curînd vei cînta la capul meu cîntările [14] ...

El coborî scările jos, mai jos, ca și cînd s-ar fi coborît în fundul unei mine ... și-n adînca depărtare îl vedeai lîngă un lac. Razele făcliei n-ajungeau departe ... O parte a apei se roși de lumină și-n mijlocul lui se desemnau formele negre și fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă ...

---

[1] *după* tr *șters* (tr[emura] *reluat din inadvertență?*) [2] -n- *supraintercalat* [3] *deasupra lui* sus *șters și după* de *transformat în* din [4] *după* trecu *șters* [5] *supraintercalat* [6] *după* lumea *șters* [7] *urmează* înauntru *șters* [8] *după* rupeau *șters* [9] *după* în jurul său *șters* [10] *după* Un *șters* (Un [singur muritor...]) [11] *după* locașul *șters* [12] *după* m[ai?] *șters* [13] -n *deasupra lui* pin *șters* [14] *adăugat după ștergerea punctelor de suspensie după* meu

Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cît un palat ... El aruncă făclia-n urnă ... Ca și cînd o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopții adînc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas și ilumină toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi [1], cu straturi de flori palide și înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint ... era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac suteran ... Numai fumul gros se-nalța din văpaia vasului și se spărgea sus, sus de bolta suteranei.

Regele coborî iar la malul lacului ... un podiș de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă ... El mergea pe cărare ... apa-i ajungea pînă la genunchi ... mișcările lui nășteau cercuri murinde pe suprafața apei și poalele mantei ajungeau în apă. Ajunse la insulă ... În lumina roșie ... pin umbra neagră a arborilor, pe lîngă lungile straturi de flori, el merse pînă ajunse în mijlocul insulei ...

Pe un piedestal scund erau două sicriuri ... În [2] unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară ... rozele roșii împletite [3] în jurul frunței contrastau cu fața palidă și moartă ... Ochii cei mari || închiși, fața trasă și slăbită, pleoapele-nvinețite * peste 100r
ochii înfundați. Haina ei trecea din toate părțile peste marginile sicriului și ajungea la pămînt ... Mînile reci, transparente de albe, cu degetele lungi și subțiri încleștate peste piept ... Era un cadavru de-o spăimîntătoare frumusețǎ ...

— O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu și plecîndu-și fața plină de lacrimi la pieptul [ei]. Cum te iubesc ! ... De ce-ai murit ? ... Nu ți-am spus să nu mori ... nu te-am rugat ... copilă ? Vezi tu flacăra lampei urieșești ... vezi tu grădina ce-ncunjură sicriul tău ... vezi tu coroanele regilor atîrnate de crengile [4] acestor arbori ? ... O, de le-ai vedea ... de-ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă privești pînă ce voi muri lîngă tine ... căci voi muri-n curînd ... Rodope ! Te urmez în noaptea de unde nu-i reîntoarcere ... Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde ... divina Memfis ... generații vor plînge ... și eu mor ... mor, căci ai murit tu, palidul meu copil ... copilul meu ... al meu* ...

El apăsă fruntea de mînile ei [5] unite ... întuneric ... o negură rece cuprinse creierii lui, i se părea că Rodope îl cheamă din depărtare, făcîndu-i semne c-un ramur de finic ... el simțea că bătăile inimei i se răresc ... simțea storcîndu-i-se viața din sîn ... simțea că ... nimic ... nimic.

El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.

Flacăra urieșească mai pîlpîia în aer, de făcea să joace în razele-i roșii, să dispară și reapară fantastic || toată lumea suteranei ... apoi se stinse, și un întuneric 101r
adînc, fără întindere, mut, domni peste sfîrșitul unui om.

Era ca și cînd toată mărețіa trecuse ca un vis iluminat [6] de-un fulger pe dinaintea ochilor și nu rămăsese decît un întuneric asemenea celuia din somnul fără de vis, un întuneric fără spațiu și fără timp. ||

*** [7] Nu-l lasa ! Sfrrr ! După el, băieți ! ... Hahaha ... Și copiii desculți, cu 102r
pălăriile lor mari, fugeau de le pocneau călcîiele după un cerșitor bătrîn [8] și trențăros, cu fața speriată și cu barba zburlită.

Azvîrleau pietre după el ... și el plîngea sărmanul [9] și striga din toate puterile :

— Cucurigu !...

Un franciscan tînăr și palid trecu pe lîngă el ... el s-aruncă la picioarele lui și-ncepu să-i sărute poalele rasei și-și ridică mînele plîngînd spre el...

— Copii răutăcioși și fără de milă ! ... strigă [10] franciscanul c-o voce tare și sonoră, nu vi-i rușine să chinuiți un biet idiot ... un cerșitor ... nu vedeți cum plînge, nu vedeți cum își ridică mînele uscat[e] de bătrînețe ... o ! blestemul lui D-zeu are să cadă pe voi !... [11].

---

1. *după virgulă și* cu *șterse* 2. *după* Un *șters* (Un[ul ?]) 3. *după* cont[rastau] *șters* 4. de crengile *supraintercalat* 5. *deasupra lui* lui *șters* 6. ca un vis iluminat, *inițial :* ca iluminată (un vis *supraintercalat și* -ă *șters)* 7. *se distinge, greu, ceva ininteligibil :* M[.] mamă mă ! 8. *urmează* cerși[tor] *șters* 9. sărmanul *pare tăiat (incomplet) cu o bară și înlocuit cu suprascrisul* trist * 10. *după* zise *și* z * *succesiv șterse* 11. *urmează* sp[eriați] *și* copiii *succesiv șterse*

— Cucurigu ! strigă bătrînul răgușit și tremurînd de spaimă.

Copiii speriați holbară ochii lor cuminți la franciscanul palid și se risipiră ca un stol de vrăbii[1]...

Franciscanul ridică pe bătrîn de la pămînt și-l duse spre[2] tinda unei zidiri mari, îl culcă binișor[3], puindu-i drept căpătîi sînul său ... puse[4] mîna lui frumoasă pe inima bietului idiot, care se spărgea bătînd[5] de spaimă și-ngrozire și șezu lîngă el pînă ce simți c-a adormit ... Îi puse o pîine albă alături cu capul și-apoi se depărtă suspinînd ... o lacrimă mare-i[6] strălucea ochiul frumosului călugăr.||

103r Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orășănesc din Sevilla unde-l depusese pe bietul cerșitor. Cerul cu întunecatul lui azur și cu soarele-i arzător se destindea asupra orașului vechi, stradele cele[7] strîmte erau mai deșerte, [era] o[8] căldură moleșitoare și nesuferită care-nfierbînta pietrele pavagiului, nisipul și murii și care făcuse ca la orce fereastră să fie lăsată perdeua ... astfel încît părea un oraș orb și[9] nelocuit, așa nu se vedea nici o ființă pe strade și pe piețe. Cerșetorul dormea cu capul în umbra murilor ... adică cine știe dacă dormea numai ... Umbra uscată a murilor caselor, lenea cea călduroasă a zilei, nici o mișcare, nici un glas ... ce fel murise toți oamenii în acest oraș sau dormeau ... căci tot strigătul de mai înainte n-a fost decît o întrerupere a unei lungi și constante tăceri.

Bietul cerșetor adormise ... Ce vise ciudate avea ... I se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde și contrage și poate lua orice formă din lume ... I se părea mai întîi că i se îmflă[10] capul din ce în ce și[11] el devine un bătrîn ghebos, gras și glumeț ... or că acuși se usucă ca țîrul și devine un om lung, cu ochii clipitori și mici, îmbrăcat în straie lungi negre ... or că i se îmflă corpul și i se subțiază picioarele, de pare un sac de făină pus pe două fuse subțiri ... Apoi simți că se contrage repede, repede și devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuș de ou ... Prin albuș el vede numai de jur împrejur coaja oului și [se] zvîrcolește ca o furnicuță în centrul lui ... și tot crește, crește, pare că-i înghimpă ceva umerii...

„Aha ! gîndi el, îmi cresc tuleii" ... ||

104r Apoi se simți din ce în ce crescînd, acu aripele i-erau mari ... era cucoș. Cucurigu ! strigă el, primblîndu-se într-o ogradă deșartă sub un gard, peste niște bulgări de piatră și pin glod, în care-i rămînea urmele labelor ca o scrisoare de zodii ... Cucurigu ... Dar nu-i era bine ... Îi era greu capul ... creasta i-atîrna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două altițe de oțel erau păinjeniți ... el își plecă capul și-l ascunse sub aripă ... își ridică un picior și adormi ... Dar într-un par era o cioară care tot striga : crrr ! tlà ! tlà ! tlà ! crrr ... Sunetele astea-l urmăreau în somn ... pînă ce simți că nu simte nimic ... părea că o tabla neag[r]ă * se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă și asta ... apoi i se păru lui că e un punct negru, mic, care tot una *[12] se contrage mereu, pînă ce n-a rămas din el ... nimic. Înspre sară orașul începu să-nvie ... Treceau oameni cu pasul încet pe lîngă el și i se uitau curioși în față ... „A murit bietul Baltazar !" gîndeau ei ... Veni un consilier al orașului, gîndi și el c-a murit ... Nu se găsi nici un popă să-l îngroape ... „El fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvîntăm cadavrul[13] unui îndrăcit"...

Doi oameni săraci se găsiră cari să-l îngroape pentru cîțiva reis din casa comunală. Îi sapară groapa într-un colț de cimitir. Sara, pe lună, veniră cu două scînduri bătute în cuie una de alta ... îl puseră pe ele și se uitară și ei cam așa cum se uită omul la mort ... este totdeuna o simțire, nu de compătimire, dar de deșert sufletesc[14] cea din fața unui cadavru...

— Frumos bătrîn, zise unul, pare că e un împărat răsărit din povești ... Pletele sure cad grele[15] la pămînt ... capul mare și greu, căci morții sînt grei...

---

1. ca un stol de vrăbii *provine din* ca vrăbiile *prin supraintercalarea lui* un stol de *și ștergerea lui* -le 2. *deasupra lui* la *șters* 3. *urmează* cu cap[ul] *șters* 4. *după* așe[ză] *șters* 5. *după* de spaim[ă] *șters* 6. -i *după* i *șters* 7. *după* erau m[ai] *șters* 8. *supraintercalat* 9. *după* deso *șters* (desolat?) *urmează* f *șters* 10. se îmflă *deasupra lui* crește *șters* 11. *după* în s* *șters* 12. *urmează* d[evine?]; *dacă lecțiunea* una *ar fi certă, atunci* tot una *ar trebui eliminat în favoarea lui* mereu *(credem, într-adevăr, că textului* tot una devine mai mic *i-a fost substituit* se contrage mereu) 13. *după* corp[ul] *șters* 14. *inițial propoziția se termina aici, apoi punctele de suspensie au fost șterse și s-a adăugat* cea din fața unui cadavru ... 15. *după* peste *șters*

— Ah! zise cellalt ... ce[1] mai gîndești și tu? ... N-avem noi destule de gîndit, ca să ne pierdem acuma vremea[2] cu privirea unui mort. Pe scînduri și hai! ||

105r Ajunseră curînd afară de oraș, la țintirimul cu[3] murii lui[4] albi și lungi, ce păreau unși[5] cu var de lumina lunei ... trecură peste pragul portiței negre, s-apropiară de mormînt, lîngă care fumega încă lutul proaspăt. În fundul mormîntului umed[6] erau așezate paie ... Ei îl răsturnară pe bătrîn de pe scîndură cu fața în jos, pe paie ... aruncară înc-un braț de paie peste el ... și începură a arunca pămînt peste el...

— E tîrziu, Boromeo, zise unul, hai și ne-om duce acasă ... Mîne om veni de om împle mormîntul[7] ... Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit...

— Hai dar!

Luară lopeţile de-a umere și, în noaptea cea clară, ieșiră șoptind și povestind încet din cimitiri * ... Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foșneau mișcate de-o suflare lină, murii cei albi, ce se ridicau peste cîmpia crucilor și a mormintelor, luna, ce trecea atît de palidă și dureroasă ... și, de departe, orașul, cu conturele lui fantastice, cu case și turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, și peste toate un linţoliu transparent de lumină albă ... Numai un[8] brotăcel trezit în iarbă sărea cu piciorușele distinse[9] ... „Tlà, tlà", ţipa el în lună și trezi un ţînţar ce adormisă * pe pielița lui cu: Bzzz! Tlà! Acest duo solitar[10] nu era întrerupt de nimic ... numai în urechea mortului || 106r suna un greier parecă ... El auzea parecă acel greier, dar nu gîndea nimic ... Și greierul subția glasul, de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mișcate și tremurînde, și lui îi veni acum clar ideea *aur* în minte ... Aur, aur ... sunetul creștea nu în mintea, ci în inima lui.

Din ce [în ce] mintea i se ilumina ... i se părea că lada de creieri * este o sală frumoasă plină de flori și oglinzi, dar fără lumină încă ... o muzică înceată trecu prin sală, ciudată și dulce, și el simțea ființe trecînd prin sală, fete în haine albe ... cu suflarea lor caldă și cu pieptul plin, și bărbați strîngîndu-le de mîni și șoptindu-le de amor ... Era o lume de semiîntunerec și mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul salei a cărei lumină creștea din ce în ce[11], din un punct ca vîrful unui ac într-un licurici, din licurici într-o flamă subțire și albastră, și cu cît flama creștea, cu atît vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare ... pînă ce deodată [în] sala iluminată * și plină de un aer de diama[n]t ... el auzi rîsuri tari, zgomotoase, glume, vorbe, joc ... un zgomot ca-ntr-o sală de bal ... Și văzu că toate sînt propriile lui închipuiri, clare ca-ntr-un vis limpede ... El se simțea apăsat ... dete paiele și lutul de pe față și se trezi într-o groapă adîncă — fără să știe cum, fără să știe cine-i el, și deasupra frunței lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină. ||

107r „*Cine*[12] sînt eu?" fu cea întîi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii și pline de viață ... el avea o lume gata în capul lui, de a cărei izvoare nu-și putea da socoteală ... Se găsea cuminte ... și ... memoria, memoria era ceea ce-i lipsea ... El închise ochii, ca să rămîie în întuneric și ca, nemfluințat[13] de lumea de dinafară, să cutreiere[14] cîmpul aducerei lui aminte ... Era ca un orizont negru și fără de sfîrșit ... nimic, nimic ... numai prezent avea ... trecut de fel ... sau unul atît de tenebros încît nu vedea nimic pe el ... departe[15], departe ... ca și cînd într-o noapte neagră ca lumina[16] din sticla cu cerneală ... ai[17] vedea undeva un foc arzînd ... Cer înnorat și negru ... pămîntul și noaptea de nu-ți poți[18] vedea mîna cu degetele rășchiete dinaintea ochilor ... departe parecă vedea în noaptea plină * a sufletului lui o antică coroană de rege.

„Ah! gîndi ... mă tem să nu-nnebunesc iar ... căci, cum văd, ceea ce am acuma ... mintea ... n-am avut-o-ntotdeauna ... trebuie s-o fi pierdut odată." ||

108r El ieși din mormînt după ce tocmise[19] la loc paiele și pămîntul, ca să nu se cunoască că el a ieșit din mormînt, și-ncepu să meargă încet prin cimitir ... Ajunse

---

1. *în manuscris:* le 2. *după* p[rivind?] *șters* 3. *după* alb *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* văruiți de *șters* 6. *după* p[aie?] *șters* 7. -r- *supraintercalat* 8. *după un triliter șters, indescifrabil* 9. *urmează* și *șters* 10. *după* so * *sau* si*[nguratec?] *șters* 11. *urmează încă o dată* în ce, *fără îndoială din inadvertență* 12. *după* Cine sînt eu? *(subliniat în întregime, șters și reluat doar pentru a sublinia numai pe* Cine) 13. *după* neim[fluințat?] * *șters* 14. *în manuscris:* cutreri 15. *după* De *șters* 16. *după* cer[neala] * *șters* 17. *după* foc * *șters* 18. *deasupra lui* putea[i] * *șters* 19. *după* aco[perise] *șters*

lîngă mur ... îl sări ... și-ncepu să meargă spre oraș ... Ajunse într-o ulicioară [1] strîmtă, de a căreia amîndouă laturile se-nalțau case negre și lungi cu ferestrele rotunde ... Un turn de biserică lung, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu ferești risipite * și oarbe, cu o ușă masivă și veche de stejar, ferecată c-o [2] cruce de spijă lucrată în mii de podoabe și flori ... El deschise c-o cheie mare și ruginită poarta, sui scările înguste în sus și intră într-o cămară nalt boltită în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură [3] și un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferfenițită ... Numai luna se uita sperioasă pin fereasta veche, năruită* [4] și fără obloane, care sămăna mai mult [cu] o găvăună de piatră de la o vizunie. Bătrînul sur [5] se uita uimit [6] la lucrurile ce-l încunjurau ... un pas instinctiv îl dusese în această vizunie ... el găsise cheia la sine ... Un dulap vechi de lemn mohorît, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de steclă roșie-închisă vărsa raze [7] slabe de rubin în cămara pustie ... el deschise dulapul ... scoase un pergament vechi și-l desfășură dinaintea lui ... Era o cartă a Spaniei [8]. În un loc al ei era mînjită cu coloare galbenă ca aurul ... El s-apropie de fereastă și se uită mult la locul mînjit.

— Hm ! da, da ! aici trebuie să fie visul vieței mele...

Și, ca și cînd s-ar fi speriat de neîngrijirea cu [9] care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui și-l închise iute c-o cheiță [10] de oțel ... Apoi [11] începu să se primble prin cămară ... O oală de flori numai cu pămînt era într-un colț ... El [12] turnă pămîntul afară [13]... sub el erau monede de aur... C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanță veche și-i puse în sîn ... Toate ce făcea i se păreau firești și totuși dacă s-ar fi întrebat de ce le face nu și-ar fi putut da socoteală ... Avea instinctul neconștiu a [14] unui animal, care face tot ce-i de trebuință fără să știe spre ce scop. ||

109r El își tunse barba și părul c-un foarfece [15] ruginit ... deschise [16] [o] ladă seculară și mohorîtă ... scoase din ea haine frumoase de catifea și se schimbă în ele ... Scoase o oglindă din ladă și se admiră [17] în ea ... găsi un șip vioriu plin de mireasmă și-și stropi hainele cu ea [18] ... și cînd ieși din turnul vechi, cu pălăria lui cu șnur de aur [19] ... cu bumbii lui de pietre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrîn și bogat ...

Merse în fața unui palat vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată de un grilagiu de fier cu vîrfuri aurite ... În bolta porții sună un clopot ... I se deschise, portarul se plecă pînă la pămînt înaintea lui ... El trecu pe o cărare lungă în urma unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe columne în forma lujerilor de crin [20], intră înăuntru ... Sui repede scările acoperite c-un covor moale ... intră într-o sală splendidă ... a cărei tablouri pe pereți se zugrăveau șters și neclar în semiîntunericul luminei de lună. Pe-un jeț lîngă fereastă ședea o fată naltă și palidă, care la intrarea lui își întoarse uimită* [21] capul ... El s-apropie de ea...

— Voi sînteți, Signor? zise ea încet ... ședeți în fața mea ... am să vă istorisesc multe...

Ochii ei mari și întunecați purtau în ei o durere fără de lacrimi ... Uscăciunea [22] lor teribilă trada disperarea. ||

110r — Vorbește, copila mea.

— Signore ... familia mea m-a destinat să vă fiu soție ... și trebuiesc s-o fiu, căci nu am nici o putere de rezistență ... Dar nu vă pot iubi ... Iubesc un tînăr cavaler, tînăr și frumos, și voi sînteți bătrîn ... Însă de cînd v-am văzut, marchize, mi s-a părut că aveți un caracter nobil, că nu veți voi [să] mă sacrific unui maritagiu care nu vă va ferici și care pe mine mă va [23] despera ... mă sacrific

---

1. *peste* uliță ; *urmează* d[e] *șters* 2. *peste* cu ; *urmează* fier *șters* 3. *după* neagră *șters* 4. *cf. mai sus* ferești risipite 5. *supraintercalat* 6. *după* sur și *șters* 7. *după* sl[abe ?]* *șters* 8. *urmează puncte de suspensie șterse ;* În *care urmează e scris peste* la * 9. *după* lui *șters* 10. *inițial :* cheie 11. *în dreptul acestui rînd se află alături, pe* **107v**, *cuvintele* ca o pînzărie (acoperita *șters)* presărata cu flori *care apare introdusă în text la* **111r** *sub forma* o pînzărie (lungă *șters)* întinsă și verde presarată cu buchete de flori felurite 12. în manuscris : Era *din inadvertență* 13. *urmează* și *șters* 14. neconștiu a *supraintercalat* 15. *deasupra lui* vechi *șters* 16. *deasupra lui* dintr-o *șters în întregime deși* o *trebuia menținut* 17. *deasupra lui* uită *șters* 18. *după* ele *șters* 19. *după* fir *șters* 20. *după* flori *șters* 21. *poate :* mută 22. *după* Acea [uscăciune] *șters* 23. *supraintercalat, urmat de* face *șters*

— Te iubesc, Señora, zise el c-un [1] ton sec și scurt . . . dar nu voi să te nefericesc . . . Dar prezența d-tale ar fi în stare de-a mă face egoist, căci ești atît de frumoasă . . . Señora, renunț la mîna d-tale cu o condiție numai [2] . . . foarte ușoară de-mplinit, se-nțelege . . Trebuie să mă congediați chiar în astă sară . . . Să-mi puie caii la trăsură . . . plec . . . Aveți bunătatea de a-mi da condei și hîrtie, ca să scriu renunțarea mea . . . chemați pe părintele [3] și pe vărul d-voastră, ca să servească de martori . . . căci doresc ca să fii fericită . . .

Fata, roșie de bucurie, ieși, ordonă să i se gătească trăsura de drum, aduse pe tatăl și pe văru-său . . .

— Cum, d-le marchiz . . . d-ta renunți la . . .

— Aide, conte ! să nu pierdem vorba-n zădar. Ai [4] voit să-ți nefericești copila, și eu nu voi ca bogăția mea să fie cauză la aceasta . . . Știu că ești sărac, conte . . . dăruiesc deci drept zestre miresei la care renunț jumătate din averea mea . . . Puteți chema un notar . . .

Notarul fu adus iute. ||

Marchizul dictă actul de donațiune . . . Contele-i strînse mîna cu ochii plini de lacrimi . . . fata și vărul ei îngenunchease-nainte-i sărutîndu-i mînele . . . el îi binecuvîntă și ieși repede. Trăsura era gata, caii sforăiau în hamurile lor . . . El se întoarse repede, intră într-o odaie slab iluminată unde dormea în pat un bătrîn care, trăsură cu trăsură, era el. Haine ca ale lui erau așezate pe scaun . . . bătrînul visa adînc . . . „Da, da ! zicea el pin somn . . . nu vă uimiți . . . renunț la mîna doñei Ana . . . îi dăruiesc jumătate din averea mea". *111r*

— Visează ceea ce eu am făcut, zise el încet. Cu atît mai bine . . . cu atît mai bine . . .

Coborî, se sui în trăsură, care ieși din curte și-ncepu să zboare [5] pe stradele lungi, apoi ieși în cîmp pe drumul de țară . . . Părea cîmpia o pînzărie întinsă [6] și verde presarată cu buchete de flori felurite [7] . . . Astfel merseră pînă cam [8] la două după miezul nopții . . .

Un castel vechi [9] c-o grădină părăginită se-nălța pe o coastă de deal . . . Părea mai mult o grămadă de pietre decît o zidire, cu murii ei risipiți, cu copacii uscați, pe a căror tulpină creștea generații tinere de arbori noi și subțiri . . . Era un parc cu o pădure veche, unde pe ruinele copacilor vechi și putrezi || cresc cei noi și tineri . . . Trăsura intră în curtea plină de ierbărie și de huci sălbăticit, ajunse la scări . . . el îi dete drumul și intră în înaltele și surele hale ale castelului, cu păreții [10] reci de piatră patrată, cu mobile antice și veștede, cu tablouri șterse și mohorîte [11], în cadruri de lemn negru . . . Astfel îmbla bătrînul, c-o lumînare de ceară într-un sfeșnic de argint, prin toate odăile largi și deșerte, și [ca] vise [12] din bătrîni îl încunjurau acele portrete care, serioase în cadrele lor, se uitau parecă la el . . . *112r*

El ajunse într-o [13] cămară naltă și fără ferești . . . Afară de ușa pe care intrase nu mai era o alta . . . El închise acea ușă după sine, trase, pe dinăuntru [14], un drug de fier peste ea . . . s-apropie de un părete de piatră pătrată și împinse într-un loc cu mîna . . Păretele de piatră se-ntoarse ca-ntr-o țîțînă . . . el tușni iute cu lumînarea pin crăpătura deschisă și se trezi, cu lumînarea-n mînă, asupra unei scări ce ducea în jos . . . El întoarse păretele la loc . . . și coborî scările ce sunau tîmpit sub pași [15] . . . un aer bolnav îi îngreuia pieptul . . . Ajunse în o suterană mare . . . De jur împrejur erau boltiri în murі în care erau statue de piatră . . . chipuri de cavaleri îmbrăcați în fier . . . ce se uitau cu ochii lor răci de piatră la el . . . O manta era spînzurată-ntr-un cui . . . într-un colț era o bute așezată pe tălpi, de mult putrezite, și o cupă de argint alături cu ea . . . ||

El scoase cepul de la bute . . . Nu curgea nimic . . . Desigur că camașa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă spada în bute și ținu cupa . . . Un vin ca chihli- *113r* barul, transparent ... mirositor curse din bute ... El o astupă, își apropie buzele de acel lichid vechi ... și bău paharul întreg. I se cutremură corpul de plăcere ... Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe piedestalele lor balanțînd cu mînile, apoi el[1] se culcă pe manta la[2] pămînt ca să privească ... Stanurile[3] de piatră se coborîră și-ncepură a juca în pivniță, și sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suteranei ... Mai stîngaci decît urșii se-nvîrteau țopăind și strigau și se certau ... Hopp! hopp, zupp, zupp! Și-și legănau taliile lor țepene, și-și mișcau picioarele lor, și ochii lor de piatră se-nvîrteau uscați și morți în încoifatele lor capete...

---

[1] *peste* c-o *urmat de* voce *șters* [2] *supraintercalat și urmat, după puncte de suspensie, de* Co[ngediați-mă] *șters* [3] *după* dv * *șters* [4] *după* pentru *șters* [5] *în manuscris :* zbu̱ra, *ca și cînd s-ar fi scris* a̱ zbu̱ra [6] *deasupra lui* lungă *șters* [7] *vezi mai sus, nota 11, p. 252* [8] *supraintercalat* [9] *urmează* și păr[ăginit] *șters* [10] *după* murii *șters* [11] *după* negre *șters* [12] *după* ca * *și* cu *succesiv șterse, l-am restituit, oarecum arbitrar, pe* cu [13] *după* la *șters* [14] pe dinăuntru *supraintercalat* [15] *în manuscris :* pașii

— Să trăiască Almanzor, striga unul.

— Să trăiască, răsunară suteranele ...

Părea c-o mie de glasuri răspund la esclamarea lui, simțeai că ești într-un labirint de suterane la care aceasta era numai tinda ... Ropotul înfricoșat al cavalerilor de piatră, strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcea pe bătrîn să se-nfășure-n mantaua lui ... El nu zicea nimic ... dar ei nici observau prezența unui om viu ... Părea că el e mort sau că nu e de fel și numai ei sînt.||

114r Apoi vorbele[4] lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, țăndărite ... ei povesteau de păreai a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă ... povești în care se desfășura înaintea sufletului auditorilor toată istoria cavalerismului Spaniei ... și tot mai molcom, mai molcom auzea bătrînul glasurile lor șoptitoare, pînă ce nu mai auzi nimic ... El adormise.

A doua zi se sculă, lumînarea mai era un muc numai în sfeșnicul cel de argint ce ardea abia ... El găsi pe masă o legătură de chei și, topite, multe [mucuri] de lumînări de ceară galbenă ... Aprinse unul de mucul ce era să se stingă, luă cheile și deschise o ușă ce ducea într-o suterană alăturată. Ținea lumina în aer cu brațul distins ... Lăzi cu[5] grămezi de argint erau în colțurile acestei suterane fără vo răsuflătoare ... Argint, argint ... el merse mai departe ... Deschise o altă ușă ... Lăzi de aur grămădit licureau slab în lumina cea roșietică[6] a făcliei[7] de ceară. El s-apropie ... Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite vremuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi ... El merse înainte ... deschise o altă ușă și acolo găsi mici sicrie, pe polițe de fier, pline de pietre scumpe. Diamante într-una, rubine și smaragde într-alta ... și o ladă plină de cele mai frumoase
115r mărgăritare ... Atotputernicia omenească era strînsă[-n] || suterană ... Mai deschise o ușă și ... și găsi un sicriu acoperit[8] c-o pînză albă ... El dete pînza într-o parte. O țeastă[9] goală cu gura rînjită se strîmba parcă la el ..

„Ce te strîmbi, gîndi el mînios. Ca și cînd eu nu știu că ăsta-i sfîrșitul omnipotenței[10] omenești?"

Simțiri întunecate îi turburau pieptul ... O imensitate de dorințe îi mișca inima și toate ... toate realizabile.

— Ah, zise el încet ... lume, am prins colțul fericirii în mînă ... Am aur, și de-aș zice de o mie de ori aur, n-aș ști încă bogăția ce o am în puterea mea ... Și ce nu poți cumpăra cu acest metal strălucit, în[11] care toți demonii lumei trăiesc ... Tot, tot! Mărire, renume, coroane chiar ... plăceri ... și ceea ce plătește mai mult ... dreptul și putința de-a desprețui lumea întreagă...

Ce costă inocența unei copile? pot întreba eu, ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce, onoarea unui tată, ofilită prin ofilirea fiicei sale ... mi s-ar șopti sume mari ... mari pentru ei, nu[12] pentru mine ... Ce costă absoluțiunea bisericei pentru crimă ... o sumă mare, dar o sumă ... Ce costă mila lui Dumnezeu ... s-o scoatem la vînzare ...
116r || Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă[13] opera unui geniu, cu care să-mi eternizez numele meu ... Toate, toate sînt de vînzare ... El

---

[1] *după* le văzu *șters*
[2] *după* ca [să privească] *șters*
[3] Stanurile de piatră *deasupra lui* chipurile *șters*
[4] *deasupra lui* vocile *șters; între* vocile *și* vorbele *se mai află un cuvînt șters, indescifrabil*
[5] *după* p[line] *șters*
[6] *deasupra lui* tr[emurătoare *] *șters*
[7] *după* lumi[-nărei] *sau* lumi[nei] *șters*
[8] *urmează puncte de suspensie șterse*
[9] O *(suprascris)* țeastă *(postscris) înlocuiește* Un cran *șters*
[10] *după* a toată pu[terea] *șters*
[11] *după* și *șters*
[12] *peste* in (infime?)
[13] *după* geniul chiar *șters*

rîse crunt. Ecoul boltelor răspundea cu clocot la rîsul lui cumplit, și cranul cel mort parcă rînji din sicriu ... Iată-mă dar în vîrful lucrurilor omenești ... Ce aș fi eu fără tine, metal rece și mort? Un cerșitor pe stradele Sevillei ... Ce sînt cu tine? ... Tot ce voi ... Ce este în tine? ... Nu pot afla un răspuns din sunetul tău ... Ce este în tine? Este amor? Nu. Unde-i? ... E amiciție, mărire, geniu? Nu ... căci nu-l văd ... Și totuși este tot ... tot ... ||

În vremea asta marchizul Alvarez se trezise dimineața în casa contelui, după ce 117r avuse un vis ciudat pe care, se-nțelege, nici în minte nu-i venea să-l realizeze. El intră în sala unde era adunată toată familia la dejun.

— A, marchize, dar tînăr mai ești! ... Cînd pustia ai venit [1] atît de [2] repede de la țară ... dar, în sfîrșit, cu toate astea ne oferi [3] numai ocazia de a-ți mulțămi din nou pentru generoasa d-tale donațiune ce-ai făcut-o asară ... Ești superb, marchize ...

— Eu?

— Bine ... Ce fel ... te faci că nu-ți aduci aminte ... [?]

— Eu am visat asta, dar n-am făcut-o ... Nici prin minte nu-mi trece ...

Îi aduseră documentul.

El se uită netot pe el:

— Iscălitura mea, fără contestare, dar e falsă...

— Ce fel falsă?

— Eu n-am renunțat la mîna Doñei Ana, nici [4] i-am donat ceva...

— Dar asară ... adu-ți aminte, marchize...

— Eei ... dar eu nu sînt nebun, d-le conte ... Vreți să vă bateți joc de un om în toate mințile. Caii mei ... voi să plec! ... Voi să văd unde veți ajunge cu donațiunea d-voastre. ||

— Ce cai, zise portarul privindu-l din creștet pînă în tălpi. Trăsura și caii nu-ți 118r sînt aici, d-le marchiz ... ieri ai plecat cu ei la țară ...

Marchizul se cruci ...

— Eu? eu am plecat la țară...

— Da, da, da! D-ta, cine altul...

— Bine, frate ... eu am visat ...

— Ai visat realitatea, marchize...

— Aduceți-mi trăsura de poștă ... voi să mă duc ... În urmă cineva o fi luat în posesie și castelul meu sub numele și figura ... Nu are nici o valoare actul de dar, conte ... M-oi reîntoarce ș-apoi voi vorbi ... Sînt lunatec doar ... nu mai pricep nimic...

El plecă la țară...

Trăsură și servitorii venise cu el de cu sară acolo ... Se mirară cînd îl văzură apărînd într-un al doilea esemplar.

— Am venit eu asară cu voi la țară?

— Venit, marchize...

El sui iute scările ... intră în apartamente ... Găsi portofoliul lui propriu pe masă, pe care știa că-l avuse în oraș ... „D-zeu cu mine! gîndi el. Ce-nsemnează asta?..." Căută urme de om strein pin toate odăile ... Nimic ... Ajunse doar la ușa [5] apartamentului din urmă. Ah! aceea era închisă de o sută de ani. Broască ruginită ... Apoi se cunoștea că nu îmblase || nimenea... 119r

Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieși din minte...

Sara, după ce închise ușa după sine, se puse-n dreptul oglinzei și privi lung la el însuși ... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el ... El începu să amenințe cu degetul chipul din oglindă, rîzînd și strîmbîndu-se ... „Ha! blestematule! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu ... mă bagi în datorii, hoțule?„... Chipul din oglindă amenința și el cu degetul, dar parecă se uita serios și parecă strîmbăturile lui erau de nebun ... „Ce-i asta, gîndi marchizul speriat ... Eu rîd, și el se uită serios la mine! ...” El rîse tare ca să se încredințeze că chipul din oglindă e umbra lui ... și chipul rîdea ... dar cum ... D-zeul meu ! Un rîs satanic, nebun...

---

[1] ai venit *supraintercalat* [2] *supraintercalat* [3] *deasupra lui* dai *șters* [4] *deasupra lui* și *șters*
[5] *urmează* din urmă *șters*

— Oh ! Oh ! strigă [1] marchizul, aici e mai mult decît umbra mea...

Apucă o spadă lungă și-ncepu să manevreze pe lîngă oglindă. Și chipul manevra c-o spadă ... „Ieși dar, zise el vînăt de turbare, ieși, umbră, să mă lupt cu tine ... Să [2] vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu ...”

Oglinda se-ntoarse-n țîțîni și un chip uscat ce era marchizul însuși într-un al doilea esemplar se arătă dintr-un gang înfundat în muri...

Spadele lor se-ncrucișară ... amîndoi suri ... amîndoi serioși și tăcuți ... Trăsură cu trăsură același om ce se lupta cu el însuși ... Dac-ar fi căzut unul din ei ... n-ai fi știut [3] care a căzut ... Se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieșit din oglindă. ||

120r El căzu [4] străpuns drept în inimă ... și umbra din oglindă începu a rîde ... Apoi luă cadavrul ... îl aruncă după oglindă ... o repezi la loc ca pe-o ușă ... șterse sabia de sînge și se puse pe jețul unde cel mort șezuse c-un cart de oră-nainte...

A doua zi sosi o scrisoare de la contele [5], în care acesta-i reproșa modul cum se joacă cu familia lui și-i trimise actul de donațiune-ndărăt.

Noul marchiz scrise următorul bilet către Doña Ana :

Iubită Doña,

Sînt [6]*, cum știți, un om bătrîn și ciudat. Nu-mi plac mulțămirile, asigurările de amiciție și toate aceste forme goale sub care adesea nu s-ascunde nici o simțire ... N-am voit a vă face bine ca să-mi fiți mulțămitoare, ci, simplu* [7]*, pentru că mi-a plăcut a face. Pentru a mă sustrage de la* [8] *toate mulțămirile ce îmi sînt atît de neplăcute am făcut acel mic scandal. Vă trimit actul de donațiune-napoi ... El stă și e valabil...*

Bilbao ||

121r Avea în mînă cheia voinței omenești, putea să producă orce mișcare i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură ... „Va să zică te am în mînă, chintesență a mișcărilor istoriei [9] ... avere. Tu, reprezentant al puterilor omenești și al puterilor naturei [10] subjugate, atîrni de tremurul mînei mele, atîrni de închipuirile capului meu, de dorințele inimei mele ... Aide, poeți, descrieți luna, învățați, descoperiți izvoarele gîndirei [11], eu le am toate în acest sunet al aurului ... Tot ce căutați, tot ce nu puteți avea, eu pot ... Dar vor fi minciuni ... Ce e adevărul[?]”

Curînd el avu cel mai [12] frumos palat în Madrid ... curînd saloanele marchizului erau împopulate de lumea cea mai elegantă a țărei ... princesele frumoase, auzind de acea fabuloasă avere, voiau a pune mîna pe acea nemărginire de probabilități ce aurul ascunde în el ... Aurul însemna castele asupra plîngerei [13] eterne a mărei, grădin[i] de *** ... cîntec de arfă, amanți frumoși ... Și doar acest aur nu costa decît ocheade înfocate și adînci, surîsurile voluptoase a buzelor coapte de tinerețã ... undoirea delicioasă a evantaliului în limba mistică a amorului ... De ce nu? De ce nu? ... Scrisorele [14] parfumate împleau buchetele marchizului, întinerit de atîta prevenire...

Și ce frumoasă era lla ... ! Ella avea frunte de marmură, cu părul de aur cenu-
șiu, cu ochii mari, în care erul se-namorase ... gîndeai că [15] universul înstelat se uită [16]
122r asupra pămîntului numa de dragul ochilor ei. || Și mînele ei de crin și umerii ei de
zapadă ... Un poem ... și totdeuna cînd trecea pe lîngă el ... surîdea ... Inima lui
întinerea la vederea [ei] .. ș-apoi era atît de gingașă ... gîndirile [17] ei părea c-o lea-
gănă cum * [18] aerul miș t leagănă o trestie ... Astfel apărea în hainele-i lungi și albe
... un înger al cerului, c cununa ei de roze ... Și cînd privea el bogăția lui i se părea
că [19] sufletu-i fusese o cc noară întunecată unde aurul și margaritarele zăceau în întu-
neric și că o rază de amor, intrînd într-acea inimă, ar face să strălucească florile de

---

[1] *după* gîndi *șters* [2] *după* C[ine] *șters* [3] *urmează* M *șters* (M[archizul]?) [4] *deasupra lui* Sabia-l *șters, urmat de* străpunse *corectat în* străpuns [5] *după* D[oña?] *șters* [6] *după* Am voit *șters* [7] *după* pentru p[lăcerea] *șters* [8] *supraintercalat* [9] *după* lumei *șters* [10] *după un digraf șters, indescifrabil* [11] *după* omenirei *șters* [12] *după* întîi *șters* [13] *deasupra lui* lament[ărei?]* *șters* [14] *deasupra lui* Epistole *șters* [15] *după* de *șters* [16] se uită *după* se uită *șters* [17] *după* aerul părea c-o *șters* [18] *în manuscris mai degrabă:* asemenea [19] *urmează* fusese *șters*

metal în toată splendoarea și toată conștiința puterei lor ... O, Ella ! raiul[1] îl puteai visa cu ea ... În căldura arzătoare, ce acoperea c-o pînzărie diafană cîmpiile cu flori, ce desparte oștile norilor, ce lustruiește oglinzile[2] mărei eterne, el se visa îmblînd cu ea de braț ... și sufletul ei îi ghicea[3] cugetările ... Și de cîte ori trecea pe lîngă ea ... buzele ei murmurau încet era amor [?] ... capti[va]re * [?] ... ah ! cine ar fi putut-o ști ?

Odată, după sfîrșitul unui bal, ea ședea pe[4] un colț de sofă ... el s-apropie de ea ... Ochii ei[5] cei mari străluceau de dulci lumini ... pieptul ei se[6] mișca de bătăile inimei ... El îngenunche la picioarele-i.

— Ella ! zise el lin, mă poți tu iubi ... mă iubești tu ?

— De mult, de mult ! șopti ea abia auzit.||

— Tu[7] minți ! 123r

— Mint ? Ce[8] m-ar fi făcut să mint ?[9]

— Poate[10] că stai sub influința magică a averei mele ... N-o am ... Tot ce am este un milion ... Restul s-a risipit de mult ... Ei bine ... Sînt un om ciudat ... Îți dau jumătate din acest milion ca să te pun în libertatea de-a decide asupra inimei tale. Dacă, avută, ... ț-ai fi aruncat ochii asupra unui om mai asemenea ție-n vîrstă ... spune-o...

Ochii ei fulgerară de indignație :

— Ah ... cum poți crede cumcă aur, cumcă numai interes poate mișca inima mea ... Nu, nu ! Sînt în stare de-a renunța ... dar te voi iubi în veci ... Sînt în stare, speriată de această inimă crudă, să fug de prezența d-tale ... dar nu sînt în stare să te uit...

— Ella, toată averea mea ... milionul întreg ... iată-l în acest portofoliu ... E-nsoțit de un act formal de dăruire ... Il pun pe masă ... mă duc ... Nu voi ca prezența mea să te facă să roșești ... Nimic ... nimeni în lume nu va ști[11] izvorul bogăției tale viitoare ... Pură ca un angel, bogată, vei putea să alegi ce vrei...

— O, zise ea plîngînd, nu s-aseamănă nimic cu această răceală și cruzime de inimă ...

El ieși ... Ea rămase-n[12] fața portofoliului deschis ... Mînele ei tremurau, ochii îi străluceau c-o lumină avară ... || Ea băgă portofoliul în sîn ... Ieși ... 124r

Marchizul reintră în odaie...

— S-a dus, zise el încet ... O, aur ... totuși nu poți orice. Părerea[13] amorului doar ... Amorul nu ! ... Să vedem amiciția ... Mîne orașul va ști că sînt un cerșetor ... Un cerșetor bătrîn înamorat de chipul unui angel...

A doua zi îi veniră o mulțime de scrisori ... femeile-și cereau înapoi biletele lor de amor ... Amicii se scuzară că nu pot avea onoarea etc., etc. ... O istorie veche se desfășură înaintea ochilor lui ... Amicii-i deveneau inamici, lingușitorii-l batjocureau ... femeile-l găseau urît și prost ... Întunerecul cuprinse sufletul lui...

„Părere, părere ... Gîndeam a[14] căpăta cu aur *un* lucru adevărat ... *o* ... recunoștință ... *o* ... iubire ... Nimic[15], decît părerea acestora ... Cerșitorul se va bucura c-am căzut ... găsește o satisfacere, o mîngîiere pentru durerea lui văzînd un om avut căzînd alături cu el ... Cei bogați se vor bucura că văd rivalul ce li cumpără plăcerile că le-a lăsat cîmp liber ... că femeile și vinurile s-au ieftinit ... pentru că nimeni nu le mai plătește așa de scump ... nimeni nu mai pune o măsură mare asupra valorei acestor lucruri... ||

El nu dormi multe nopți ... era[16] însetat de iubire, și cu aurul *** dispăruse toate visurile de fericire... 125r

— Le-am plătit ca să mă mintă ... Aurul e izvorul fățăriei ș-a minciunei ... nimic adevărat. O, amor, amor, șopti el adormind...

Simțea iar nebunia cuprinzîndu-i sufletul ... simțea iar sufletul contrăgîndu-i-se într-un grăunte de jăratec ... Simțea iar că nu-i nebunie * ... că o noapte întinsă îi

---

1. *după* vi* *șters* 2. *după un digraf șters, ilizibil* 3. *după* visa *șters* 4. *după un cuvînt (de 3—4 litere) indescifrabil* 5. *supraintercalat* 6. *după* tot *șters* 7. *după* Copila mea ... *șters* 8. *majusculat ulterior ; după* Ei bine *șters* 9. *urmează* Nu sînt avută ? *șters* 10. *după* E[ști ?] *șters* 11. *după* fi *rămas neșters* 12. -n *subintercalat* 13. *după* p[ărerea] *șters* 14. *peste* că 15. *după* Da[r] *șters* 16. *urmează* setos *șters*

învălește simțirea și cugetarea, că lumea încetează împrejurul lui ... și în somnul lui mortuar * parcă mai ~~****~~ [illegible] încet, ca un sunet de vioară subțire și dulce, vorba : amor ... apoi [1] nu simți nimic ... nimic ... ||

126r În mijlocul paraclisului negru și nalt era zidit [2] catafalcul îngreuiet [3] de un sicriu și asupra întregului era aruncat un lințoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur ... În noaptea solitară arde o singură făclie ... nici un preot nu murmură cu glasul măsurat * [4] rugăciunile morților, numai cîte-o [5] rază se fură asupra înălțărei mortuare și din formele ce transpar cunoști că sub lințoliu [6] e un cadavru...

Deodată o ușă [de] spijă se deschide și [apare] un înalt chip de femeie. Rochia ei neagră foșnește uscat [7] asupra pietrelor bisericei, un fin [8] văl de dantelă îi acopere fața palidă ... un bătrîn o urmează, cu mina servilă.

— El este dar ... ? Ah ! copilul meu ... astfel se sfîrșește o viață de om ... astfel ?

— Ah ! princesă, zise bătrînul ... cum poate cineva cu spiritul vostru să se-namoreze de un om fără [9] inimă, care desprețuia femeile, căruia moartea-i părea o mîntuire ... O femeie, doamnă, n-ar fi putut să cuprindă inima acestui om superstițios, mîndru, sarac ... al acestui nebun, c-un cuvînt...

— Pentru că inima virgină nu cunoaște amorul...

Ea ridică colțul lințoliul[ui] și descoperi un frumos cap de marmură-nvinețită, un surîs de o nespusă beatitudine era pe buzele [lui]...

— O, Angelo ! zise încet, ai știut tu ce-i amorul, ca să-l desprețuiești... ? Ți-a mîngîiat vodată urechea acelea dulci și întunecoase flori ale nopții, vorbele de iubire, dezmierdările unei femei ... a bătut vodată la fruntea ta acele bătăi line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla cari gîndiri sînt acasă ... ale amorului, ale dorinței, ale durerei ? ... Ah, sărmană frunte solitară, te acopăr cu flori ... dormi ! dormi !

Ea pusesă mînele pe fruntea albă și moartă ... El surîdea în sicriul lui cu zîmbetu-i mort și sfînt !... ||

127r Un [10] sarcasm învioșă buzele bătrînului c-un surîs rece și sceptic ... „De-ar fi viu, l-ar omorî ... gîndi el, i-ar fi o jucărie de [o] zi ... Dar ceea ce nu se poate cîștiga ... un om mort deja ... o inimă neatinsă, sfîntă, de care moartea a avut milă în cazul de față ... aici frumoasa mea princesă poate fi sentimentală ... Ce batjocură..."

Ea acoperi iar fața mortului ... Afară s-auzi zgomot de glasuri ... Ieșiră repede și închiseră ușa de spijă după ei ... Mortul rămase singur...

— Mă iartă, domnule, că-ți spun, dar în metaforă vorbind, se-nțelege... d-ta nu-mi pari în toate mințile...

— Vom vedea, vom vedea, d-le Dreyfuss...

— În metaforă vorbind, d-ta vrei să învii morții ... Mă iartă, d-le, asta-i contra a orce convențiune...

— În metaforă vorbind, d-ta ești un casap, d-le !

— Dar, d-le, lăsînd toate specificațiunile deoparte ... un om mort nu poate fi viu ... Una și cu una sînt două ... unul viu nu poate fi mort ... Două și cu două sînt patru ... În metaforă vorbind ...

Se deschise ușa principală a paraclisului și intrară doi oameni, gesticulînd și certîndu-se...

— Dar omul nu numai că-i mort, dar nici a vrut să trăiască.

— Conced, conced ... dar ... ce-mi pasă, fapta e că nu e ... ||

128r — De vrea or nu vrea ... nu vrea ori vrea ... nu-ntreb eu de astea ... O lumină-ncoace !...

Paraclisul mic se împlu de oameni...

— În metaforă vorbind, omul nu poate fi viu și mort totodată, zise d-nul doctor Dreyfuss.

---

1. *după* el* *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* cu *șters* 4. *nu este complet exclusă nici citirea* mărunt 5. o *după un digraf șters, indescifrabil* (-or ?) 6. *după un digraf indescifrabil* 7. *deasupra lui* încet *șters* 8. *supraintercalat* 9. *după o virgulă ștearsă, semn al intenției inițiale de a scrie* care desprețuia 10. *după* Bătrînul surîse ... sarcastic și un *(transformat în* Un)

Celalalt s-apropie, dete linţoliul jos...

— Acasă cu el şi-n pat, da nu-n biserică.

Popa-şi făcu cruce ... Dar el luase banii de-ngropare anticipînd ... Ce-i păsa...

Cui[1] i-era ciudat în astă împrejurare ... era mortul însuşi. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închişi bolţile gotice ale paraclisului şi făclia de ceară albă de la capul lui ... dar i se părea că totuşi nu va fi decît o închipuire ... I se părea şi-i plăcea de a fi mort ... gîndea că e într-o altă lume şi nu pricepea cearta[2] pentr-un cadavru ... I se părea că e prezent fără ca s-o fie ... că se vedea el însuşi întins în sicriu ... ştia bine că c-un moment înainte un demon s-apropiase şi-i acoperise fruntea cu[3] flori albastre, şi cumcă era mort nu se-ndoia numai din împrejurarea că, dacă voia, acoperămîntul bisericei dispărea pentru el şi miile de stele ale[4] nopţii întindeau[5] cîmpiile lor de azur asupra fiinţei lui ... I se părea că e într-o cîmpie lungă şi deşartă ... || că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul 129
se coboară şi-l plouă cu stele ... astfel încît, acoperit cu ele, el nu mai vedea cu ochii decît ţăndări de aur ce căzuse pe ochi...

Tot ce voia vedea ... Vedea pe mama lui plîngînd într-un colţ de fereastă, ţiind spasmotic[6] cu mîna o perdea albă ... Va să zică era mort ... Apoi nu mai simţi iar nimic.

După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru păreţi tapisaţi cu flori albastre ale odăiei lui, părea că era în pat ... că vechiul orologiu zîngăneşte încet şi monoton în părete ... i se părea a vedea o umbră-n fereastă, împletind, şi el auzea parcă ciocnirea andrelelor, şi portretele din păreţi se uitau la el atît de familiar ... ca nişte vechi cunoscuţi de pînză ... apoi gîndea să mişte mîna, dar nu putea ... să strige, dar era peste putinţă ... şi umbra diafană din fereastă cînta încet, cu glasul plîns, un cîntec de leagăn pe care el îl auzise ades cînd era mic ... îi veni să plîngă...

— Mamă! strigă el...

— O, trăieşte! trăieşte! auzi acum tare.

Mamă-sa s-apropie de el şi-i[7] acoperi faţa de sărutări ...

— Copilul meu ... dulcele meu copil...

— Trăiesc, murmură el dezolat. Va să zică n-am murit ... Nimicul cel plin de mîngîiere n-a cuprins fiinţa mea chinuită.

— Taci, taci! Vorba ta e un blestem ... Vei trăi ... pentru mine ... Vei[8] însenina fruntea ta etern întunecată de cugetări aspre ... vei fi om între oameni[9] ... ||

— Bună sară, fată mare, zise ea zîmbind. Atît de trist şi[10] de-namorat? 130

— Nu ştiu[11].

— Ah! nu ştii[12] ... Dacă-ţi ascunzi ochii cei plini ... Dar ştim noi ce-i în adîncimea lor ... o icoană.

— Ochii mei mint, doamnă.

— Minţeşte-mi ceva[13] cu ei ... Să văd ce povestesc aceşti ochi, domnule.

— Nimic...

— Uite-te drept într-ai mei, să vedem de te poţi uita...

El şi-i ridică... Ea-i închise pe ai ei după un moment...

— Nu voi să te uiţi astfel! ... Atît de clari, atît de albastri, cu întunecoasa lor transparenţă ... Nişte ochi de copil ... Parecă-mi inspiră încredere, parecă le-aş spune tot ce am pe inimă ... tu, om bătrîn cu faţa de copil ... parecă mă simt mai înţeleaptă sub lumina lor şi totuşi, cînd mă uit şi mă uit, îmi vine să mă speriu de adîncimea lor ... Eşti fără de milă, scumpul meu...

— Fără de milă, cum zici, doamnă ... dar pentru nimeni mai mult decît pentru mine însumi ... Dacă te-aş iubi, doamnă, n-aş fi fericit...

— Ah,[14] taci, ori îţi astup gura ... Nu-mi vorbi nimic de amor, nici de probabilitatea lui măcar ... Prezenţa[15] ta colorată de asemenea vorbe îmi întunecă

---

1. *după* Printr-o ciu[dăţenie] *sau* ciu[dată] *şters* 2. *după* pent[ru] *şters* 3. *peste* de 4. *după* de s[tele] *şters* 5. *după* se înt[indeau ?]* *şters* 6. *după* o per[dea] *şters* 7. -i, *iniţial*: -l 8. *după* Vei *şters* 9. *lipsesc, conform numerotării autografe a autorului, 6 pagini de manuscris* 10. *deasupra lui* atît *şters* 11. *după* văd *şters* 12. *după* vezi *şters; urmează, după punctele de suspensie,* Dar ochii ascund *şters* 13. *supraintercalat* 14. *după* Dar *şters* 15. *după* În faţa ta col[oarea ?] *şters*

vederea ... Lasă-mă icoanelor tinereței mele ... Vrei să te iau la școală? Să prezint spectacolul unei femei agresive, care vrea fără succes[1] să învețe a iubi pe un om ce disprețuiește femeile, ce-i indiferent față cu ele, ce le fuge spre a se înamora în chipul lui propriu ... Vrei să mă joc cu tine? Aș cuteza-o, chiar cu pericolul meu ... Să ne jucăm jocuri de[2] copii, să-ți dau palme care să nu doară, să te fac să-ngenunchi și să-mpletești colțuni? Aș face-o, dar nu e un rol de tine ... să-ți[3] spun drept ... dar drept, soarta ta[4] cum o-prevăd eu... ||

131r — Spune, doamnă, zise el încet, știi că sînt superstițios ... O femeie ca d-ta, c-o minte atît de clară, îmi va spune adevărul ... Afară de aceea, ești amica mea ... Și singura mea amică, căreia[5] îmi place să[-i] comunic toate neroziile, toate durerile mele, pe care le numești imaginare...

— Tu te vei înamora, căci nimeni nu scapă de asta ... Vai ție, căci mi-nchipuiesc de cine și știu cum ... Vai de capul tău dacă te vei înamora, ți-o spun dinainte ... Mai bine te-ai însura ... și asta-i o nenorocire, dar pe lîngă cealaltă nu-i nimic.

— Însoară-mă, doamnă![6] ... nu vezi că te ascult...

— Să te-nsor ... bine...

Ea șezu lîngă el și puse cotul ei gol[7] pe umărul lui...

— Uite acolo, în colțul salei, la acea fată ... Vezi fruntea ei albă în[8] jurul căreia curge părul ei blond, vezi ochiul ei albastru atît de serios și de atîta lină blîndeță totodată ... Împrejurul gurei și-a umerilor feței ei e o tînără și înduioșătoare umbră de melancolie ... Ea[9] ține-n mîna ei de ceară și contemplă liniștită o floare de crin ... Capul ei frumos se pleacă puțin și parecă[10] floarea se usucă de amor sub privirea ei ... Închipuiește-ți acum că acea copilă ar fi a ta ... că ai vedea-o luminînd pădurile negre a domeniilor tale cu frumusețea ei angelică, că ar ședea lîngă izvoarele albastre ale codrilor tăi și și-ar împleti cununi așteptînd pe rătăcitorul ei[11] iubit să răsară din cărările înguste de munte pentru a se așeza lîngă ea, pentru ca ea să-i acopere fruntea și pieptul cu flori ... spune ... n-ai iubi-o tu? Eu sînt înamorată de ea...

— Un înger, doamnă! zise el c-un fel de nemulțămire ... Nu știi că mie nu-mi plac îngerii, cu privirea lor lină și cerească ... Ei, cu[12] toată ființa[13] lor candidă, cu zapada cea castă a feței, a[14] umerilor, a sînului lor, sînt o obsesiune a sufletului meu
132r ... Ea mi-ar muri și sărmanul diavol ar rămînea singur || pe pămînt în pielița lui de sărbătoare ... Apoi mă tem de un asemenea amor, mă tem cumplit ... De voi fi rău, ea va fi blîndă ca un miel ... prin[15] blestemele mele s-ar înmulți rugăciunea ei tremurătoare, cînd aș fi numai venin, ea și-ar săruta cruciulița ei de aur ... Ah! aș fi nefericit cum n-am fost niciodată și, ce e mai mult, m-aș înamora nebun, ea m-ar iubi asemenea ... și prin asta s-ar repeta o veche tragedie lumească ... Doi oameni ce se iubesc făr-a se potrivi...

— Să știi că m-am supărat ... să știi că nu mai vorbesc cu tine ... Tu nu mai ai mamă, s-o știi asta...

— Iubita mea mamă, zise el, sărutîndu-i mînile.

— Mă rog d-tale ... Ah! cît mi-e de ciudă ... De te-aș putea urî c-o ură neagră și cumplită ... Dar peste putință ... Îmi vine să te sărut ... Să te sărut, lavă[16] înghețată ce ești ... Știi tu ce te va învinge? Răceala ... Dacă te-aș arunca în marea înghețată, atunci abia ai izbucni ca un vulcan, ț-ai arunca razele de lavă în cer[17], și el ar încremeni ca o eternă apunere de soare ... Nebunule! ceea ce mă mîngîie e că sînt mama ta[18] ... tînăra și frumoasa ta mamă ... că-mi împărtășești gîndirile, că îmi cauzezi momente de o dulce spaimă, că ești un diavol și că te iubesc! Sînt poetă în apropiere ... Pleacă-ți capul după perdea ... să te sărut, dar să nu vadă nimenea ...

Perdeaua tremură ascunzînd acest mister... ||

---

[1] fără succes *supraintercalat* [2] *peste virgulă* [3] *după* Apoi *șters* [4] *urmează puncte de suspensie șterse* [5] *corectat din* care, *după* cu *șters* [6] *urmează probabil* T[e ascult] *șters* [7] cotul ei gol *deasupra lui* mînuța ei *șters* [8] *după* inconjur[ată] *șters* [9] *urmează* se [uită?] *șters* [10] *urmează, din inadvertență, un* că [11] *supraintercalat* [12] *după* sîn[t] *șters* [13] *după* d *șters* [14] *peste* u (umerilor) [15] *după* de voi blestema *șters* [16] *după* deși *șters* [17] *după* nori *șters* [18] *supraintercalat după ștergerea semnului diacritic de pe* -ă *din* mamă *(care presupune* că îți sînt mamă *mai degrabă decît* că sînt mamă-ta)

— Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o roză, de unde-am luat acest rol de mentor pe lîngă tine? ... Afară de aceea, mă mir de amorul ce-l am pentru tine. Este o simţire ciudată ... Parec-aş fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori parecă [1] muma ta ... În sfîrşit, e o simţire dulce şi familiară ... Amantul meu n-aş [2] suferi să fii ... şi cu toate astea te iubesc... *133r*

— Să-ţi esplic *eu* această simţire ?... Îmi pare ades că noi am mai trăit odată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc ... Visez ades [3], şi în fundul visărilor [4] mele văd Egipetul cu toată măreţia istoriei lui şi îmi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă ce se numea Rodope şi că acea femeie eşti tu...

— Şi mie îmi pare c-ai fost odată un om tînăr şi că acest om a fost nebun şi că acela [5] eşti tu ... Adio [6], copilul meu ! Mai vrei o guriţă?...

— Ş-o mie, Rodope !...

O, perdelele ! Cîte ascund ele...

— Va să zică de azi înainte sînt o bătrînă matroană de patru mii de ani ... o respectabilă mumie, zise ea ridicîndu-se şi făcînd o mutră întunecoasă. Adio...

Apoi sări uşoară ca o gazelă şi se pierdu în zgomotul societăţii.

„Ciudată copilă", gîndi Angelo.|| „Dar a definit foarte bine iubirea noastră ... *134r* E ca şi cînd aş fi însurat de mult cu ea, ca şi cînd amorul înfocat [7] ar fi trecut şi n-ar fi rămas în mine decît o nespusă, o prietenoasă [8] ţandreţă ... Şi ce frumuşică e ... Aş putea-o privi zile întregi, aş putea vorbi zile întregi, dar [9] ca un bătrîn c-o copilă [10] de 18 ani ... Sînt bătrîn, sînt foarte bătrîn", zise el suspinînd.

Doctorul de Lys s-apropie de el ... El îşi luă un jilţ şi-l puse faţă-n faţă cu Angelo, s-aşeză, îşi [11] bătu cu palmele pe genunchi şi se uită mut în faţa tînărului, zîmbind [12] cu gura strînsă şi nălţîndu-şi bărbia ... şi întrebă [13] ceva cu ochii ... ca şi cînd ar fi vrut să zică : „Ei?"

— Nu ţi-ai găsit alt loc, tinere, zise Angelo rîzînd.

Doctorul [14] nu răspunse.

— Vrei să mă duc eu?

Nici un răspuns.

— Să stau dar?

Asemenea.

— Nu răspunzi[?]

Doctorul clăti din cap că nu.

— Bine.

Angelo i se uită drept în faţă şi stătură muţi ca doi nebuni vo cîteva minute. Dar, în sfîrşit, Angelo voi să se scoale [15].

— Stai, stai ! strigă bătrînul. Şezi ici molcom ... am să-ţi spun o vorbă mare ... Dă-mi o ţigară...

— N-am.

— Bine. Crezi în spirite?

— De cînd te văd, nu.||

— Bine. Nu crezi, mă duc ... să ştii că mă duc, zise el semnificativ. *135r*

— Ba nu, serios, zise Angelo, şi ochii lui se împlură de un întuneric turbure şi voluptuos, ce ai să-mi spui?

Doctorul era cunoscut ca membru al societăţii mistice [16] numite : Amicii întunericului, şi într-adevăr un om cuminte ca el da oarecare greutate misticismului...

Rodope s-apropie [17] şi-şi puse gura pe urechea doctorului :

— Împlineşte-ţi promisiunea, voi să-l văd înamorat.

Ea dispăru.

— Crezi în spirite? continuă doctorul neturburat.

— Cred.

---

1. *provine din corectarea lui* parec-aş 2. *după* n-ai *şters* 3. *după* c-am *şters* 4. *iniţial :* visurilor 5. *iniţial :* acel *urmat de* nebun *şters* 6. *urmează un semn de exclamare şters* 7. *după* c[el]* *şters* 8. *deasupra lui* amicabilă *şters* 9. *supraintercalat* 10. *iniţial :* cu copila lui 11. *supraintercalat* 12. *după* strîngîndu-şi buzele zîmbitoare *şters* 13. şi întrebă, *iniţial :* ca şi cînd ar fi vrut să întrebe *şters cu păstrarea lui* şi *şi transformarea lui* întrebe *în* întrebă 14. *după replica* Nu *ştearsă* 15. *în manuscris :* scoală 16. *supraintercalat* 17. *urmează* de ure[chea] *şters*

— Atunci vino cu mine-n astă noapte ... Se-nțelege, cu ochii legați.

Sufletul lui Angelo se cutremură ... Doctorul deveni grav și solemn...

Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor Veseli, cu fruntea senină ... Nu sînt astfel totdeuna ... Îți voi arăta singura realitate a vieței, îți voi arăta adevărul scos în palmă ... plăcerea ... Amicii întunericului sînt amicii voluptății sufletești. Vei vedea cu ochii minții[1] tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată ... vei bea viața ta în o mie de picături de lumină și de sălbatece simțiri ... vei trăi ... Este asta trăit, cum trăiește lumea? Cu sufletul gol, cu suferințele și bucuriile lor meschine, un nimic suspendat. Dacă sîntem nimic, cel puțin de[2] acest painjeniș * al gîndirii noastre să se acațe toată lumina și tot întunerecul, cerul și iadul, deliriul și desperarea.

Angelo-i strînse mîna...

— Și poți, poți ... O! dacă-i putea, doctore ... Simt demonul din mine trezin-
136r du-se și strîngîndu-mi sufletul cu ghearele lui ... Asta-i, asta-i ce[3]|| doresc ... Numai nimic nu jumătate, nimic nu meschin[4] ... totul întreg, sau să turbez de bucurie, sau să turbez de durere ... Turbarea, iată idealul meu!||

137r Sania zbura pe stradele ninse și largi ale orașului, în aer clipea, ca o pleavă[5] [de] diamante[6], cîte un fulg de ninsoare, luna trecea în floarea chihlibarului pin nourii vineți[7], închegați p-ici, pe colo în bucăți rupte și negre, răriți și desfăcuți pe alte locuri în fîșii și-n trențe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oțelită, pe strade în urma săniei se desemnau urme-n omăt, ca și cînd gelăul ar fi trecut lung, lung pe [o] podeală[8] de tei ... zurgălăii[9] cailor de la sanie zîngăneau în răstimpul treapătului cailor și în sanie, înveliți în blane de lup cu fața de postav măsliniu[10], era doctorul de Lys[11], cu urechile-nfundate într-o căciulă de jder, și Angelo, a cărui blană se ținea abia de umeri, încît[12] pieptul era neacoperit de ea, așa cît[13] asupra-i flutura o mare[14] legătoare de gît ce flutura triumfătoare-n vînt ... Pe cap o pălărie naltă de castor, și fața palidă lasată-n voia răcelei și a fulgurărei fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în amețeala sufletului său. Ochii erau legați c-o batistă de mătasă neagră. Unde se ducea sania el n-o știa ... În fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia atîrna în șiruri dese și vii, ca un val nestrăbătut, răurusca desfrunzită, neagră[15], ghemuită cu miile ei de ramuri încîlcite de-a lungul gardului ... În mijlocul gardului era o casă cu două caturi[16], a cărei var era negrit de ploaie și vînturi, peste a cărei ferestre erau închise[17] obloanele și[18] nici pin una din ele nu se străvedea o rază de lumină ... Coborîră la scara intrărei ... nimeni nu le ieși înainte...

Doctorul îl luă pe Angelo de mînă, deschise ușa principală, o-nchise după el cu
138r cheia, apoi coborî pe-o scară-n jos|| tot în jos, pînă ce nu mai avură unde coborî ... El ridică legătoarea de mătasă de pe ochii tînărului. Acesta se trezi într-o boltă a cărei muri erau ca de cărbuni unși cu untdelemn, adică negri ca cerneala și străluciți, și în mijlocul bolții lucea o lampă[19] clară ca de diamant, care da o arătare și mai franjurată * și mai aspru zugrăvită colțuroșilor muri și nenetedelor[20] bolte...

— Unde sîntem? zise Angelo.

— În peștera demonului amorului, zise de Lys încet ... Sună din acest clopoțel de metal și strigă: Abracadabra...

Angelo sună din clopoțel o dată.

— Înc-o dată ... pîn[21]-în trei ori, zise de Lys.

El sună încă de două ori ... Răsunetul zgîrie aerul salei și deodată, ca din pămînt, văzură un băiet frumos, palid ca suprafața mărgăritarului, cu ochii în bolți mari, negri, cam turburi, dar adînci, cu părul care-i curgea în vițe negre și[22] strălucite dea-

---

1. *după* tăi *șters* 2. *după* p *șters* (p[ainjinișul?]) 3. *reluat din inadvertență la începutul paginii următoare* 4. *sensul elipselor este limpede:* nimic să nu fie jumătate, nimic să nu fie meschin 5. o pleavă *supraintercalat* 6. *urmează (după puncte de suspensie șterse?)* și *șters* 7. *urmează* și *șters* 8. *inițial:* un podiș *apoi* podiș *a fost transformat în* podeală *și* un *lăsat așa* 9. *urmează* sa[niei] *șters* 10. cu fața de postav măsliniu *supraintercalat* 11. *urmează* și Angelo *șters* 12. *deasupra lui* a cărui *șters și înainte de* piept *corectat în* pieptul 13. așa cît *deasupra lui* și *șters* 14. *supraintercalat* 15. *după* și *șters (înlocuit cu virgula) și înainte de* cu *șters* 16. cu două caturi *supraintercalat* 17. *după* l[ăsate?] *șters* 18. *după* nici *șters* 19. *după* candelă *șters* 20. *corectat din* nenetezilor 21. *după* de [trei ori] *șters* 22. *după* p[este] *șters*

supra umerilor, cu pantaloni strîmți asemenea ciorapilor de matasă neagră ... în genere toate hainele îi erau strîmt lipite de corp, erau îmbrăcate cu acest tricot de matasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie [1] c-o pană roșie. Mînele lui de [2] zapadă purtau o vargă... ||

— Ce vrei, Angelo? întrebă [3] el cu glasul trist și dulce. 139r

— Cere ce vrei! zise doctorul.

— Voi ca această peșteră urîtă să se transforme-ntr-un salon [4]...

Deodată murii se-ntoarseră ca-n țîțîne și dispărură și se prezintă o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint, cu mobile [5] îmbracate-n catifea vișinie, cu mese de lemn de nuc lustruit ... Un cămin de marmură cu focul arzînd era-ntr-un colț al salei...

— A, zise [6] Angelo, apropiindu-se de foc, ce dulce căldură... Cum te cheamă, frumosul meu demon...

Misticismul era elementul lui ... el nu mai simțea nici o frică.

— Cezar sau Cezara, zise demonul surîzînd c-o [7] firească echivocitate.

— O, grațioasă [8] androgină, zise el beat de strălucirea arătărilor, vin de-mi dă o sărutare...

Cezar se uită rece la el.

— Asta nu stă în contractul ce l-om face, Angelo... faptele mele stau la dispoziția ta, ființa mea nu. Trebuie să-ți cîștigi afecțiunea mea ... vom vedea de-o [9] vei fi în stare, frumosul meu copil... ||

— Să văd puterea ta magică, demone, prefă această sală deșartă într-o adunare 140r de bal! Voi să fiu vesel ... Nu vezi cum sîngele mi-a împlut fața mea palidă c-o bolnavă roșață, cum îmi negrește vederea, încît îmi păreți niște umbre sure zugrăvite pe un părete negru...

Demonul ridică varga ... pereții se dădură-ntr-o parte și deodată din toate laturile se văzură sale cu pereții îmbracați în atlas alb ca omătul, cusut cu frunze verzi întunecate și cu flori vișinii și strălucitoare. În candelabre mari ard lumînări de-o ceară ca zaharul, cu flacăre diamantine. Aerul [10] salei e argintat, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu privazuri de [11] marmură neagră ... Cu părul disfăcut poetic, pale trec copile pin ninsoarea aerului și de razele albe, de dulceața cîntării nevăzute, de aprinderea danțului e plină lumea salei ... Cîte grații tăinuite, brațele lor albe și goale, hainele lungi, cununile de roze în părul lor ... și numai muzica animă plăcerile cu sunetele ei sfinte, le mișcă cu suflarea ei...

Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste în floarea [12] crinul[ui], cu mănușe ca mărgăritarul, cu botine radioase și bumbi de diamant la maneșcă [13]. Prin bolțile ce reprezentau [14] locul ferestrelor lipsinde erau trepte [15] cu oale de flori proaspete și împupite care împleau c-o dulce răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape cari sticleau ca [argintul] [16] izbucnind în sus și recăzînd în bazinul lor de marmură albă în [17] snopuri înalte de fire de diamant...

Angelo ședea în jilțul lui și se uita cu mirare la această zi de primăvară îngropată-n noaptea pămîntului. Toți amicii întunericului purtau cîte o mică jumă[ta]te de mască de catifea care le acoperea fruntea și nasul, numai unele din fetele tinere erau fără mască ... O tristă blîndețǎ era pe fața lor...

— Ce frumoase sînt fetițele acelea, zise ... În acest aer strălucit ele îmi par umbre de zapadă aruncate-ntr-un aer de diamant ... ||

— Ah! sînt demonii cei mai periculoși ... par că sînt flori de inocență și bună- 141r tate ... Teme-te de ele ... în genere am început a mă teme de soarta ta, Angelo ... demonul se-ntrece-n astă-sară pe el însuși ... Vezi-l cum trece palid, frumos, adormit pin grupele de bărbați și femei ... pentru nimeni nu are un surîs, pentru nimeni o vorbă

---

1. *după* cu *șters :* cu [o pană] 2. *supraintercalat* 3. *după* zise *șters* 4. *după* p[alat] *șters* 5. *după* de ca[tifea] *șters* 6. *inițial :* zice 7. *inițial :* cu un (cu un firesc equivoc?) 8. *deasupra lui* frumoasă *șters* 9. -o *supraintercalat* 10. *după* E *șters* 11. *după* lemn negru *șters* 12. în floarea *deasupra lui* ca *șters, fără adaptarea lui* crinul 13. *lecțiunea* manșetă *nu are sprijin nici în grafie nici în sens;* maneșcă *înseamnă „pieptar de cămașă, plastron", vezi și nota* 5, p. 270 14. *după* ocu[pau] *șters* 15. *după* sc[ări?] *șters* 16. *șters în manuscris, dar neînlocuit* 17. *deasupra lui* cu un *șters*

. . . parecă abia ar fi căzut din cer şi că desperarea eternă n-ar fi atins încă cereasca sa frumuseţe. . .

— Ştiu . . . nu mă atinge. . .

— Dar chiar de te-ar atinge . . . Ea se joacă numai cu inimele omeneşti . . . Vai de tine de i-ar veni în minte să se joace şi cu a ta. . .

— Dar mi se urăşte, de Lys. Toat-această feerie, clipind ca [1] un moment pe dinaintea ochilor, ca o viziune scurtă, te-mbată . . . dar prelungită devine monotonă ca un balet încremenit sau o [2] poveste adormită pe loc. . .

— Cheamă pe demon. . .

— Cezara ! strigă Angelo tare.

Cezara tresări ca lovită de un sunet ascuţit de clopot . . . Ea s-apropie cu fruntea sinistră de Angelo.

De ce Cezara şi nu Cezar ? întrebă ea c-un graţios zîmbet.

— Ce ceri socoteală pentru-n ,,a'' [3] mai mult, frumosul meu sclav. Nu poţi aranja un concert[?]. . .

— O, da. . . Vrei să cînt eu ?

— Da, da !

— Vrei să jucăm ş-o dramă ? Îţi dau un rol în ea. . .

— Primesc. ||

142r Un părete din fund îşi ridică zapada [4] sa înflorită cu roze [5] de jăratic şi se văzu o scenă a cărei culise [6] reprezentau arbori şi tufişe [7] de-o tînără şi mustoasă [8] verdeaţă, iar fondalul reprezenta [9] un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un [10] rîu curgea alene pin salcii plîngătoare şi în vîrful dealului se-nalţa un castel vechi acoperit cu *** [11] fier a cărui muri colţuroşi erau înseninaţi de lună . . . Pe scena ce reprezenta grădina acelui castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice şi cu şiruri de trandafiri, ieşi Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lasată pe spate . . . Era frumoasă [12] astfel . . . faţa ei de marmură contrasta cu dominoul de mătase [13] neagră şi părul ei propriu care cădea în şuviţe lungi, strălucite, negre pe umerii ei . . . din mînici se iveau mînuţele ei de [14] regină cu degeţelele [15] lungi. De sub poalele dominoului se iveau picioarele mici în botinele lor lustruite. . .

Ea cîntă . . . Era atîta dulce [16] tristeţă, părea c-o esperienţă lungă şi dureroasă vorbeşte din acest frumos demon, era [17] atîta tristeţă, atîta dulceaţă, atîta resignaţiune şi atîta superioritate de spirit în toată espresia vocei ei încît îţi venea să-i plîngi de milă, dar [18] parecă simţeai că, dac-ai [fi] plîns, ai fi atins acel fond de mîndrie şi [19] de întuneric din sufletul ei . . . Angelo o privea şi parcă-n sufletul lui se născu asemenea o sălbatică, viguroasă mîndrie, îşi [20] părea că e leul pustiilor, că inima-i bate cu putere la or[ce] sunet îl aude, dar c-o putere mîndră, generoasă, nu [21] în modul femeiesc, cu care moleşeşte amorul unei copile [22], căreia ai voi să-i săruţi mînile şi să-i sufli-n degete pentru că s-a-nghimpat c-un ac. Nu era nimic meschin . . . era o simţire tare şi furtunoasă ceea ce-i mişca inima . . . i se părea că dac-ar fi iubit pe acel demon n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de dezmierdare, un nume dulce, or s-o compare c-o floare, or să găsească plăcere [23] în primblări romantice la lună. ||

143r ,,Ah ! gîndi el în sin asta nu-i amor, asta-i înălţare peste firea mea proprie . . . este simţirea stejarului cî l creşte . . . a leului cînd se tologeşte-n soare, a calului arab cînd sforăieşte în faţa in ndiaţiunei [24] de care fuge . . . Parecă dac-aş strînge[-o în]

---

1. *poate trebuie eliminat,* *nd textului forma :* clipind un moment pe dinaintea ochilor, ca o viziune scurtă 2. *peste* ca 3. *după* or * *şters ;* -n *precedent pare intercalat după această eliminare şi adaptarea textului :* pentru-n ,,a'' mai mult *loc de* pentru orice * 4. *deasupra lui* atlasul *şters ;* sa *care urmează e scris peste* său 5. *după* f[lor *şters* 6. *deasupra lui* cortine *şters* 7. *urmează* de *şters* 8. şi mustoasă *supraintercalat* 9. *iniţial* iar în fondal se vedea ; *s-a adăugat articolul şi s-a şters* se vedea, *dar* în *a rămas neşters* 10. *după* şi *şters (şi înlocuit cu virgula)* 11. *cuvînt indescifrabil de cinci litere* (pl ***) 12. *după* de o teribilă frumuseţă astfel *şters* 13. *deasupră lui* atlas *şters ; urmează* negru *care determina* atlas *şi pe care, considerînd că nu se raportează la* dominoul, *l-am corectat în* neagră ; *totuşi vezi mai jos* tricourile lor de mătase cafenii 14. *după* lungi *şters* 15. *urmează* ei *şters* 16. *supraintercalat* 17. *după* părea c[ă]*şters* 18. *peste* şi * 19. *supraintercalat* 20. *supraintercalat după* părea *sau* parcă *şters* 21. *după* după cum * *şters* 22. *după* femei dulci şi *şters* 23. *sfîrşitul cuvîntului scris peste ceva indescifrabil* 24. inundaţiunei ?

brațe, aș omorî-o, dac-aș săruta-o, i-aș sîngera buzele tiranei mele ... o urăsc ... dar o urăsc de mor..."

Cortina căzu ... De Lys îi făcu semn să vie pe scenă ... Erau copile blonde cari i,e jucau piesa în tricourile lor de mătase[1] cafenii și cu pourpoinuri de atlas vișinii, cu pălării de catifea neagră cu pene albe ... Ele i s-aninară de gît ... El se desfăcu [cu][2] dulceață din îmbrățișările [lor], se-mbrăcă însuși în cabină, în tricouri negri și cu pourpoin de catifea neagră, luă o mantie frumoasă și strălucită a cărei poale le aruncă romantic peste umeri ... El juca pe un cavaler tînăr în[3] care-i-namorată o regină ... Viața lui în acea dramă este încunjurată de mîni de fee, pretutindenea vede că e-mprejmuit de intrigi de iubire[4], așa încît îi vine să-și piardă mintea în aceste dulci încurcături ... Era o poveste frumoasă aceasta ... Într-o scenă el apare-n fața ei ... pe regină o joacă Cezara ... Niciodată atîtea vorbe de foc și de un desperat amor n-a vorbit o femeie ... el răspundea rece și măsurat, ca și cînd amor[ul] nu l-ar fi fericit ... Dar regina-i înșală cavalerismul ... el o crede-n pericol ... atunci s-aruncă-n brațele lui. Minunea * ce o atinge acum i îmflă inima-n piept ... Inima ei îi sfarma pieptul, el o simțea bătînd cu putere pe pieptul [lui] ... ea-și încleș||tase brațele împrejurul 144r gîtului lui, părea că nu mai vrea să-l lase, gura ei uscată caută gura lui ... o sărutare desperată ... Ca[5] o lipitoare[6], sau * ca o boa constrictor în forma unui înger[7] căzut, ea îi ținea capul lui cel frumos în brațe, vrea să-l înădușe cu această singurămbrățișare...

— Cezara, pentru D-zeu, ce ți-i? întrebă[8] el încet.

— O! te iubesc, șopti[9] ea cu turbare ... nu vezi tu cum turbez de amor și de dorință, frumosul meu copil...

— Publicul rîde ... taci ... Cortina jos...

— Ah, cortina nu cade ... nu te las, nu te las!

El se desfăcu cu putere ... Publicul aștepta ... El începu să improvizeze. Declamă c-o dureroasă mîndrie, ***[10] se revărsau frumoase și mari în fruntea lui. Ochii lui de un întunecat albastru se luminară ca cerul ... umbrele lor lungi se ridicau ca și cînd ar fi vrut s-o fixeză pe Cezara în locul în care sta, încît să încremenească[11], un sublim demon de marmură ... Poza[12] lui proprie părea tăiată în fier ... Nici o mișcare în acele membre zvelte și nalte ... numai fața lui roșită de nebunesc * entuziasm, numai buzele lui subțiri se mișcau în declamațiune[13] ... ||

Cortina căzu... 145r

De Lys prinse pe Cezara-n brațe, care era aproape să leșine.

— Ce frumos e! murmură ea zîmbind ... atît de trist, atît de resignat, cu atîta amor totdeodată.

Angelo se retrase-n cabina lui ... Era ostenit ... ostenit de sărutarea ei, de îmbrățișarea ei nervoasă. Îi era ca și cînd l-ar fi bătut cineva...

— Angelo, răsună vocea ei.

El se sculă ... Ea era ... Îl chemă în cabina ei ...

— Dezbracă-mă.

— Ce fel...

— Dezbracă-mă-ți zic ... zise ea cu mînie.

El îi descheie corsetul ... Zapada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră ... El își băgă mînile între sînii ei ... Ea răsufla greu și se-ntoarse c-o ochire rece la el ...

— Aide! nu fi copil ... Vino ici la picioarele mele ... Îngenunche ... Scoate-mi botinele și ciorapii.

El nebunea. Lacrimi de turbare îi împlură ochii cînd simți în mîna lui acel picior gol, neted, mic ... el îl apropie de gură ...

---

1. de mătase *supraintercalat; și* cafenie *corectat în* cafenii 2. *exista în text, dar șters* 3. *după* înamorat de o regină *șters* 4. de iubire *adăugat în urma ștergerii virgulei după* intrigi 5. *după* Se * *șters* 6. *urmează* de f[oc?] *șters* 7. *inițial:* angel 8. *deasupra lui* zise *șters* 9. *după* zi[se] *șters* 10. scenele? 11. *după* devie *șters* 12. *după* f[igura?] * *sau* f[orma?] * *șters* 13. *conform numerotării autografe a autorului, lipsește pagina 60, dar putem presupune că e vorba doar de o eroare de numerotare*

— Mă iubești tu, Cezara? zise el încet.

— Nici pin gînd nu mi-a trecut ... Aide, disprețuitorul[1] femeilor ...

Și bucată cu bucată el îi luă hainele ... Pînă ce, tremurîndă, ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei... Ochii lui se primblau și [2] cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n brațe ... dar o mișcare rece a mînilor ei îl opri.

— Sînt demonul amorului, nebunule! De ce te-njosești înaintea mea [?] ... ||

146r — Nu mă-njosesc de fel ... dar eu sînt om ... Lasă-mă [3] să recapăt putere asupra simțurilor mele crude ...

Ea rîse tare, s-aruncă [4] în brațele lui, îl răsturnă într-un jilț, îi încleștă grumazul și-ncepu să-i netezească părul, își puse gura deschisă pe ochii lui, parec-ar fi voit să-i soarbă [5], îi netezi fruntea, îl sărută ... O voluptate nespusă îi cuprinse tot corpul ... inima lui tremura ... era slab, ar fi voit să moară în acel moment...

— Ai milă de mine, rugă el cu glasul muiat, ai milă de mine ...

Ea se-mbrăcă iute în hainele cu cari fusese îmbrăcat el pe scenă ... Ce frumoasă era astfel. Era un pagiu frumos și melancolic, un Hamlet-femeie...

— Astfel mă joc cu tine ... ca tigresa cu prada sa ... Căci ești prada mea, Angelo ... fiecare sărutare a mea va fi un voluptuos [6] martiriu pentru tine ... fiecare-mbrățișare — un iad de întunecoasă și dulce durere ... Asta-i voluptatea cea crudă a [7] chinului ... așa voi să mă iubești.

Ea surîse așa ca și cînd gura i s-ar fi-ncrețit spre sărutare [8].

Dar acum [9] se stîrni * mîndria [10] lui veche ... El recăzu în răceala și impasibilitatea sa ...

— Să vedem ... zise el ...

Îi era somn de osteneală și poate că această oboseală îl făcea imperceptibil pentru nouă dureri și nouă delirii ... ||

147r — Haide, zise ea, să ieșim de-aici...

Ea-i legă ochii ... și ieșiră iute în aerul cel rece a nopții de [11] iarnă. Afară aștepta o sanie a cărei cai băteau pămîntul de nerăbdare ... Cezara-l apucă pe Angelo-n brațe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări și ea lîngă el, înfășă blana împrejurul lor [al] amîndurora ... Caii începură a zbura și ei erau învăluiți ca-ntr-un cuib pufuit de vrabie, își scoteau capul numai cînd voiau ... Ca și cînd ar fi fost acasă-n pat sub [12] o plapumă de pene trasă peste capete ... astfel li era lor acum ... Ea se juca cu el îl strîngea-n brațe, -l dezmierda ca pe-un copil or ca pe-o [13] pasăre pe care ar omorî-o strîngînd-o și dezmierdînd-o ... Și fața ei netedă, plină, dulce s-alătura [14] de fața lui [15], el o [16] simțea ca și cînd i-ar [fi] șters fața c-o catifea, gura ei se lipea de urechea lui ...

— Sînt demonul amorului, zicea-ncet [17], sînt un drac, s-o știi, s-o știi ... Mă prind de tine ca iedera de stejar pînă ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele cum stejarul se usucă supt de rădăcinele iederei ... Te nimicesc, voi să-ți beau sufletul, să [18] te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată ... îngere!

Ea-l înlănțui cu brațele și cu picioarele ... îl strîngea tare [19] la piept, ca și cînd ar fi voit să-l sfarme ... ca [20] și cînd n-ar fi voit ca pieptul ei să se îmfle ... Sîngele lor fierbea ca mustul [21] îngropat în pămînt ... li se părea c-ar fi țîșnit pin pori și dacă ea și el ar fi avut rane la pieptul lor ... desigur că în acest moment de viață concentrată sîngele lor ar fi comunicat reciproc ș-ar fi concrescut organismele lor ca doi trunchi de copaci.

O voluptate era, aproape de desperare, o amărăciune dulce care-i rupea parecă nervii și creierii, o slăbiciune moleșitoare [îi] cuprinse corpul ... Toată natura lui semăna a coardă întinsă peste măsură, care trebuie sau să se rupă sau să se-ntindă astfel încît să-și piardă pentru totdeuna toată elasticitatea... ||

---

1. *în manuscris:* disprețuitul 2. *după* asupra *șters* 3. *după* Ea rîse *șters* 4. *scris peste* ș 5. parec-ar fi voit să-i soarbă *supraintercalat* 6. *deasupra lui* infinit *șters* 7. cea crudă a *supraintercala* 8. spre sărutare *pare adăugat după începerea alineatului următor* 9. *după* a *șters* 10. *după* demonul *șters* 11. nopții de *supraintercalat; urmează* iarnă *corectat din* iernei *și* Ea luă o blană mare *șters* 12. *după* astfel era de cald sub acea *șters* 13. -o *peste* un *urmat de* pui de vrabie *șters* 14. *inițial:* se alătura 15. *supraintercalat, urmat de* și el simțea ca *șters* 16. *supraintercalat* 17. *peste ceva indescifrabil* 18. *după* pentru ca să *șters* 19. *după* încît gîndea *șters* 20. *după* Pieptul ei se îmfla *șters* 21. *după* un vin *șters*

El se zbătea în brațele[1] ei ca turturica în ghearele vulturului și părea că, asemenea mielului care caută cu gura lui gura lupului spre a-l săruta, căci nu-l cunoaște și crede că-i cînele, astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta fără de voie gura ei, ca și cînd ar fi zis :[2] ,,Sînt timid în căutarea lor ... prevină gurei[3] mele însetate, cruță simplitatea[4] mea și dă-mi sărutări numai de-i vedea că gura mea se-ncrețește ușor ... nu știi cît de mult mă costă ca să dau gurei cea mai ușoară⑤ a dorințelor mele, cari mi-a împlut inima și sufletul cu rădăcinele lor, astfel încît dacă-i vrea să le smulgi, ai smulge viața cu ele ... Sînt ca floarea cu rădăcini adînci ... cine cunoaște de gura[6] flo[a]rei ce adînci sînt rădăcinile ei? Dar cine cunoaște să-i previe dorințele ...'' Și ea pricepu din mina lui ce luase o rară espresie de inocență, din mina lui de copilă-namorată ... că el, cu toată neenergia[7] mișcărilor lui, murea de amor ... L-ar [fi] putut omorî acuma fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar, atît era cuprins de iubire ... așa cum fluturul s-aruncă-n foc ... așa cum efemeridele mor în[8] atingerea lor amoroasă... 148r

Ea-l duse acasă ... El era beat, turburat, abia se ținea pe picioare ... Ca pe un copil somnoros ea-l dezbrăcă, îl puse în pat, îl înveli ... apoi îi mîngîie încet fruntea pîn-ce văzu c-a adormit ... de[9] supraosteneală, de[10] zbuciumarea inimei lui, el adormi adînc ... Ea se uită zîmbind la el[11] ... căuta flori ca să-l imple cu ele ... găsi o roză-n fereastă, o rupse, o sărută și i-o puse apoi lui pe gură...

— Sărutarea mea să rămîie pînă mîni dimineață pe gura ta, îngere! șopti ea încet. Îmi pare că n-am iubit niciodată astfel, zise ea zîmbind, ba-mi pare că, față cu acest amor, n-am iubit de fel ... simt toți demonii în mine ... îmi e ca și cînd[12] [î]n fiece picătură de sînge aș avea o scînteie de durere și voluptate ... Toți ceilalți cum erau ei? ... agresivi, dulci, complementatori, afectați, lăudăroși, înamorați ... Acesta se lasă iubit ... își lasă sufletul frămîntat de cugetările și îmbrățișările mele ca o bucată de ceară de-o vergină albeță ... și rezistă ... Cu atîta frăgezime și slăbiciune unește atîta intensivă putere de rezistență ... || floarea mea cea tînără ... parcă 149r mi-e milă să te smulg ... Ah! sînt nebună ... Ce-aș da eu ca această simțire să ție vecinic în noi; în curînd va fi vestejit, în curînd sufletul și inima lui se vor răci și îmi vine să plîng ... îmi vine să fug, să las pe astă virgină cu chip de Adonis să înflorească în umbra cugetărilor lui melancolice ... și să moară cum o floare moare, cu toată primitiva ei frumusețe ... astfel cum a mai murit o dată ... de gîndeai că e un înger înmărmurit, să nu-i brăzdeze pasiunile fața lui cea netedă și rotunzită în ovalul ei, să nu se usuce, să nu devie urîte aceste irezistibile umbre de tristeță zugrăvite cu măiestrie sub umerii feței lui ... Și cu toate astea ... Ah! am prejudiții! *Eu* am prejudiții. Aide, demone ... Nu este cel întîi, nu va fi cel din urmă, zise ea zîmbind c-un fel de ură ... să concedem, zise ea cu vocea îmblînzită, să concedem, Cezara, că este unic în felul său.

El se trezi a doua zi tîrziu ... Era atît de obosit ca și cînd l-ar fi bătut măr și l-ar [fi] învelit apoi într-un cerșaf ud și rece ... Avea friguri ... imagini[13] turburi, chipuri negre amestecate cu nouri, astfel era cadrul închipuirei lui ... era[14] în acea dispoziție în care se află un om care a trecut prin tortura inchizițiunei ș-acum se află, cu membrele zdrobite, într-un pat moale ... durerile sînt întunecoase însă nu tari și devin sfîșietoare abia la atingere ...

,,Trebuie să fug de ea ... trebuie să fug de ea ... căci dacă m-ar omorî numai n-ar fi nimic ... dar are să mă tortureze, are să-mi omoare nerv cu nerv, gîndire cu gîndire, bucată[15] cu bucată din creierii mei s-ar muia sub sărutările ei ... Ah! și cum știe femeia asta a săruta ... te trec fiorii ... cu fiece sărutare mori, spre a învia și a muri din nou sub o alta ... Dac-aș fi fost îmbracat în cuirasă de fier și m-aș fi luptat în turnir, corpul nu mi-ar fi atît de zdrobit ca sub îmbrățișările ei. Într-adevăr parecă || s-a lipit de mine și mi-a supt pin toți porii ei sîngele din carne, sucul din 150r

---

1. *după* ghearele *șters* 2. *urmează* nu le caut dar îmi plac *șters* 3. inițial : gura 4. *după un început de cuvînt șters :* nerozia? naivitatea? 5. *urmează o lacună de redactare : un cuvînt omis, poate* împlinire 6. *după* f[loare?] *șters* 7. *deasupra lui* slăbiciunea *șters* 8. *după* la atingere *șters* 9. *după* adormise *șters* 10. *peste* său * *și după* sufl[etul?] *șters* 11. *urmează* nu gă[si?] *șters* 12. e ca și cînd *deasupra lui* pare că-n *din care numai* pare *a fost șters* 13. *după* g[îndea?] *șters* 14. *după* gîndea *șters* 15. *după o literă ștearsă, indescifrabilă*

nervi, puterea din mușchi ... E teribilă femeia aceasta sau, [mai] bine, demonul acesta ...''

Astfel, obosit de orgia sufletului său, se-mbrăcă, se uită în oglindă ... [O] umbră[1] viorie îi colora fața ... era vînăt[2] de palid ce era ... Dar astfel era și mai frumos de cum fusese vodată ... ,,Sărutarea ta * de dimineață, sărmanul meu Angelo, zise el[3] zîmbind cu tristeță ... să sărutăm această gură care nu mai este vergină ...'' El s-apropie și sărută chipul lui propriu din oglindă...

Deși era cald în casă, mînele erau reci și degetele[4] supte, încît aprinse într-o[5] ceașcă de porțelan spirt de viorele[6], ca să-și încălzească mînele la flama vînătă-roșie ... Ieși în grădină să se primble pin cărările ninse, pin arborii desfrunziți cu ramurele-ncărcate de omăt și-i părea c-a fost bolnav ... îi părea că e un reconvalescent ieșit pentru prima oară din[7] camera lui de boală ... Și se sorea în soarele de iarnă și parcă eternul părinte al vieței îl împlea de sănătate și-mprospătare ... ,,Nu ! Nu! nu voi s-o mai văd ...'' El vedea în ziua caldă de iarnă copii jucîndu-se pe strade și *** îndu-se cu mingi de omăt ... chicot, rîs, veselie ... Toată natura naivă și bucuroasă că trăiește, numai [el] întunecat, nefiind bucuros de viața lui, el cu naivitatea lui pierdută, cu ochii adînci, cuminți, însă fără de speranță ... ,,Și se zice că nu e fericire-n lume'', murmură el. O fată rumenă[8] și grasă, într-o scurteică blănită și cu[9] mînele-n muf, trecu de[10] brațul unui tînăr, chicotind, surîzînd din cînd în cînd cu șireție, uitîndu-se c-o galișă voioșie și pe ascuns în fața companionului ei ... ochii ei căprii erau viață, bucurie, naivitate ... ,,Ah ! gîndi el și-i privi ... cum [nu] am tinerețea lor sufletească ... cum nu sînt ca ei ... fericiții !''||

151r Spre sară veni de Lys să-l ia din nou ...

— Nu mă mai duc ... nu voi s-o mai văd...

— Nu vei mai vedea-o, îți promit...

— Atunci ... atunci, haide !

După ce-i legă ochii, ei ajunseră iarăși cu sania în curtea descrisă deja. Coborîră scările în suteranele amicilor întunericului ... De Lys îl lăsă singur ... El își luă legătura de la ochi ... Se afla într-un cabinet mic, tapisat cu negru ... Un cămin de marmură roșie, cu foc, o oglindă-n părete ... covoare moi pe jos, o masă c-un sfeșnic de argint[11], două jilțuri cu sprijoane nalte...

Cezara intră...

— De Lys m-a mințit, îi zise el cu imputare, iartă-mă ... dar[12] n-am vrut să te mai văd...

Ea era foarte tristă...

— Bine, bine, înțeleg simțirea ta ... vrei o fericire calmă, pe care eu nu sînt în stare a ți-o da ... simți că amorul meu obosește ... dar cine-ți spune să mă iubești ... Din contra, daca vrei eu îți aduc în brațe îngeri de copile ... blonde la[c]r[i]mi de aur ... căci eu sînt servul tău ... eu sînt un demon, o crezi asta ? zise ea-ntunecată, trebuie s-o crezi pînă ce ești încă liber de a te desface de mine ... pînă ce nu e prea tîrziu ... căci nu voi să te-nșel asupra viitorului tău ... te vei usca sub suflarea mea ca o floare desrădăcinată în[13] arșița soarelui de vară ... Trebuie s-o știi ... Îți trebuiesc angeli? Voi ști să seduc angeli pentru tine ... numai să nu te dezguste...

Un zîmbet de nespusă și sîntă[14] fericire trecu pe buzele lui ... Ea făcu o mină de scîrbă și dispreț cînd văzu acel zîmbet ... Ea cetea din espresia feței toată cartea sufletului omenesc ... Ye

— Ți-aduc îndată ceea ce voiești ... un angel ... De Lys, zise ea deschizînd ușa, esemplarul nostru de crin, care de ieri oftează după Angelo...

În acest interval Cezara se uită-n oglindă ca să-și compuie fața. După un moment se puse-n fotoliu ... Niciodată Angelo nu văzuse[15] atîta bunătate și blîndețe espri-
152r mată pe un chip de om ca acuma-n fața ei ... Era îngerul || milei ș-a îndurărei...

---

1. *după* Era vînăt. Un reflect vioriu îi colora *șters cu excepția lui* Un 2. *după* a[tît?] *șters* (atit de palid?) 3. *în manuscris :* ea 4. și degetele *supraintercalat deasupra unui* și *șters* 5. *după* pe *șters* 6. *deasupra lui* vin *șters* 7. *peste* în * 8. *după* roșie *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* al[ături] *șters* 11. c-un sfeșnic de argint *supraintercalat* 12. iartă-mă ... dar *supraintercalat* 13. *după* sub *șters* 14. și sîntă *supraintercalat* 15. nu văzuse *supraintercalat*

El se uită mult în fața ei, apoi se-ntoarse și se uită în jăratic[1] ... astfel încît nu-l puteai vedea de spata naltă a jilțului[2] ... Ușa se deschise și el auzi un glas dulce și molcom, auzi foșnind lin o haină de gaz, auzi atingînd picioare mici și ușoare covorul moale...

— Bună sară, Cezara, zise ea c-o copilărească veselie...

El se uită îndărătul scaunului...

Cezara păstrase încă espresia de nespusă gingășie, complezență și bunătate care și-o compusese lîngă oglindă...

— O, Lilla ! Copilul meu ! vino-ncoaci la mama ta să te sărute ... Ce frumușică ești ... ești un înger ... un boboc de roză ... cum să te numesc numai ... spune-mi cum ai dormit...

— Ah ![3] n-am putut dormi ... Nu mi-a putut ieși din minte ...ști tu cine ... nu ! nu spun numele...

— A ... A ... An...

— Nu ... Mă tradezi mie înseși ... Și-mi părea că-i țiu capul în mîni ... părea că-ngenunchease naintea mea și mă uitam în ochii lui ... și mă uitam ... și mă uitam ... și parecă m-aș fi uitat vecinic...

Angelo asculta zîmbind.

— Ș-apoi știi tu ... îmi părea că și el se uită la mine ... Ah ! cum? Nu știu cum ... Ce să-ți spun ... Astfel ațipeam numai și vise vii treceau pe lîngă ochii mei ... Ah ! cum aș fi în stare să-l iubesc ... parecă i-aș săruta mînile dacă mi-ar[4] permite...

— Dar dacă el ar ști că tu-l iubești ... dacă el te-ar iubi asemenea, îngerașule !

— Nu spune, o, nu spune ... Ah ! nici gîndesc la asta ... știu eu că nici gîndește la mine: o sărmană fată proastă... ||

— Dar, vezi tu, tocmai asta iubește el în tine, zise Cezara cu glasul plin și moale ... naivitatea ta ... el ar vrea să desfășuri acele foi ale inocenței spre a se uita în bobocul de roză, în înțelesul acestor nerozii dulci de care ești în stare să spui o mie pe zi ... și fiecare gentilă, fiecare interesantă ... Cîte enigme i-ai dat tu asară de ghicit, de-și sfarmă capul cu ele ... Tu nu știi puterea ta, tu guriță de roză ce ești ! sau ești șirată, te faci că nu știi ! *153r*

Elli rîse cu glăsciorul ei de argint...

— O, eu știu că sînt frumușică, zise ea înecată de plăcere, știu că plac ... dar zău, ți-o jur, Cezara ... nu știu că el mă poate iubi ... Ochirea lui era așa de rece pentru mine ... pe cînd eu ... eu aș fi murit ca să-l sărut o dată...

— Mă duc să-l chem ... zise Cezara rîzînd și bătînd din palme de[5] bucurie.

— Nu, nu, nu ! te rog ! Cezara, pentru D-zeu...

— Spune că-ți pare bine dac-ar veni...

— Nu ... zise ea afirmînd[6] cu capul.

— Zi că-l iubești.

— Nu ! zise ea plecîndu-și capul pe piept și jucîndu-se cu colțul șorțului...

— Mă duc, mă duc ... o guriță, îngerașule...

Elli o sărută cu gura[7] plină, cu gratitudine ... Cezara[8] ieși și-nchise ușa cu cheia după sine...

Angelo și-ntoarse jilțul spre[9] ea ...

— O, d-le ! zise ea speriată și toată pudoarea, toată inocența, o lină indignație, imputare, o lume de simțiri contrazicătoare îi jucau în față...

El îngenunche la picioarele ei...

— Te-ai supărat? întrebă el cu blîndețe.

— Da !

— Să ne-mpăcăm dar, vrei?

— Da ! ||

— C-o guriță, așa-i [?] *154r*

---

1. *după* foc *șters* 2, *după* a scaunului *rămas neșters* 3. *după* spune-mi *șters* 4. *după* l-aș *șters* 5. *deasupra lui* de *se află un* cu *șters* 6. *după* dînd *șters* (dînd din cap) 7. *supraintercalat* 8. *deasupra lui* ea dispăru *șters* 9. *după* spr[e] *șters*

Ea clătină din cap...

Dar el șezu lîngă ea ... îi prinse [1] capul cu mîna, îi întoarse fețișoara ei roșie, care se uita cine știe unde, drept în fața lui ș-o sărută ... El simți că și ea-l sărutase, dar așa de lin, așa de [2] abia mișcat ... încît ar fi putut spune că nu l-a sărutat ... Ea-l respinse c-o mînă de la ea [3].

— Tu nu mă iubești ... știu, Elli ... nu mă săruți măcar...

Ochii ei se împlură de lacrimi.

— Nici nu mă crezi măcar, zise ea încet.

— Atunci sărută-mă.

Ea-și lipi gurița ei de buzele [4] lui ... de i se părea că i s-a lipit un fruct copt și dulce de gură ... el îi supse o sărutare ...

— Ce dulce știi tu a săruta, Elli...

— Ah! n-am învățat de la nimeni ... Asta vine așa numai ... N-o știu orișicînd...

— Atunci de ce [te] depărtezi de mine ... vino ici în brațul meu ...

O atrase încet pe pieptul lui...

— Ah, uite, zise ea ... ce rău îți stă legătoarea la gît!...

Ea drese cu mînuțele ei legătoarea...

— Și-apoi nu-i nici pieptănat cumsecade, hahaha! și lipsește un bumb de la maneșcă [5].

— Mi-a căzut în sîn, Elli ... caută-l.

Ea-și băgă mîna-n sînul lui. El [o] prinse ș-o apăsă pe inimă...

— Nu găsesc, zise ea închizînd ochii de roșie ce era [6] ... apoi i redeschise și [i] se uită c-o cuminte și tristă seriozitate drept în ochi ... Parecă vrea să[-i] zică: „Eram să-ți zic o vorbă grea, dar n-o mai spun".

El îi deschise ei sînii...

— Să caut butonul meu [de] diamant, poate a căzut între sînii tăi [7]...

— Nu, nu, zise ea apărîndu-se.

— Iacătă-l, zise el, lipindu-și gura de fragul mărului de zapadă ce ieșise de sub corset...

Ea se apăra de dezmierdările lui, dar se apăra lin [8] și mai mult pentru [9] că se cuvine ... De mult nu mai avea puterea de a-i refuza ceva...

El stinse lumina și un întuneric adînc acoperi [10] suspinul lor de amor. ||

155r Pe cînd Lilla și Angelo erau într-o stare dezordinată, unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atîrnau în toate părțile și ei pe jumătate goi dormeau strîns îmbrățișați pe sofă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă-n mîni în casă și se uită la ei ... Ea era palidă, serioasă, tristă ... Ținea în mîna ei un cerșaf alb și mirositor și-l aruncă peste mire [11] și mireasă, apoi se puse-n [12] fața focului și se uită multă vreme în ultimele urme a jăraticului. Ochii ei se împlură de lacrimi ... apoi se sculă repede, ridică colțul cerșafului, descoperi capul lui Angelo și-i sărută fruntea:

— Ai să-mi plătești tu asta, copilul meu, ai să mi-o plătești!

Apoi ieși din cabinet [13].

A doua zi Lilla îmbla cam pe lîngă păreți și nu i se uita nimărui în față ... Angelo era de-o paloare umedă, ochii-i erau turburi și moi în cap și pierduse din demonica lor strălucire.

Ea se-mbrăcase și-i ajută și lui, îi îmbumbă cămeșa la gît, îi făcu [14] fiongul de la legătoare ... Era blîndă ca un miel...

— Așa-i că mă iubești, Angelo?

---

1. *inițial :* cuprinse 2. *supraintercalat* 3. *urmează* Mergi M[ergi] *șters* 4. *după* gu[ra] *șters* 5. *vezi nota* 13 p. 263 *(în ambele cazuri Eminescu are șovăieli în găsirea formei :* maneștă, maneșă); manešcă *este forma moldovenească pentru* manișcă 6. *întreg sfîrșitul alineatului este adăugat cu un scris foarte mărunt care se continuă între rînduri* 7. *corectat prin ștersături și intercalări din :* poate e-n sîn la tine 8. *după* încet *șters* 9. *după* de cu[viință?] *șters* 10. *după* ascunse *șters* 11. *inițial :* mirele, *deasupra lui* cei doi amanți *șters* 12. -n *adăugat după ce s-a șters* lîngă care urma 13. *manuscrisul marchează pauza nu numai prin distanța mai mare dintre rînduri, ci și printr-o scurtă linie orizontală* 14. *după* f *șters*

— Mai întrebi ... Lilla, erai de mult venită în [1] societatea asta a Amicilor întunericului?...

— Ah! să-ți spun cum [2] ... Eu te-am văzut pe tine în [3] saloanele [4] doamnei N. Mi-ai fost recomandat, dar tu te-ai uitat așa, pe deasupra, la mine, mi-ai spus o banalitate și te-ai dus apoi ... și eu te urmăream, priveam în vo oglindă ca să te văd în colțul de fereastă în care ședeai ... stam [5] seri întregi, plîngeam nopți întregi ... ah! cum te iubesc, Angelo, zise ea înecîndu-i fața cu sărutări ... Într-o zi s-apropie doctorul de Lys de mine. Se uită în ochii mei cum știe el a se uita — ciudat adică...

„Iubești pe Angelo, d-șoară, zise el cu tonul fără espresie și firesc, cum e felul lui de a vorbi..."

„Nu", zic eu.

„Haide-n astă-sară în clubul Amicilor întunericului, dacă vrei să-l vezi..."

„Dar nu voi să-l văd..."

„Sania mea te va lua", zise el.

„Dar nu voi să merg cu sania d-tale..."

„Ea va sta la portița grădinei d-tale", zise el, ridicîndu-se și surîzînd.

Angelo, m-am dus noaptea în grădină, am deschis portița, m-am pus în sanie și iată-mă-s. ||

Ea luă dreapta [6] lui în amîndouă mînuțele, o bătu ș-o sărută apoi... 156r

— Lilla!

— Lasă-mă, Angelo ... eu nu mai am ce-ți da ... ți-am dat tot ... De mult n-am mai fost stăpînă pe mine, de mult eram toată a ta ... Ai milă de mine ... Dac-ai crezut că sînt cuminte ... iată cuminția mea toată [7] ... dac-ai crezut că sînt frumoasă, iată frumuseța mea toată ... Toată fața mea e sfințită de sărutările tale ... de nu mă poți iubi pe mine ... iubește-ți sărutările tale, Angelo, iubește-mi ochii mei, căci [8] te-au privit, căci [9] ș-au lipit razele de frumuseța ta ... iubește gura [10] mea, s-a atins de a ta ... Iubește-te pe tine în ființa mea ... Angelo, zise ea plîngînd și lipindu-se spasmotic de pieptul lui și apropiindu-și gura de urechea [lui]: iubește-ți copilul tău...

El nu răspunse nimic. I se părea că e un delicvent [11] ... că o vină mare apăsa sufletul lui...

— Și cum vom trăi noi? întreabă zîmbind cu tristeță...

— Cum? Ah! iată cum ... Iată tabloul ce mi-l zugrăvesc ... Dimineața, cînd vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi și te-i scula ... apoi ți-oi aduce cafeaua și cămeșa cu butonii puși, și ciorapii, halatul, fesul, o țigară ... te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta ... și, rămasă acasă [12], voi șterge colbul de pe cărțile tale, voi aranja hîrtiile, voi drege penele stricate și cînd vei veni acasă va fi masa pusă ... pînza albă, farfuriile curate, paharele limpezi de clare ... după masă vom ședea la cafea, vom vorbi nerozii ... apoi [13], adaose încet abia mișcîndu-și buzele, apoi ... zic și eu, de ... vom avea copii ... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ș-o fetiță ca mine ... Ah vom fi fericiți ...

— Da, fericiți! murmură el încet și-ntunecos. „O, Cezara! Suflet de demon, gîndi [14] el, cum citești în sufletele omenești ... cum vezi în ele scris viitorul, cum pricep zîmbelul tău de despreț de ieri." ||

— Dar tu pari trist, dulcele meu amic ... de ce? 157r

— Sînt obosit [15], femeia mea, dulcea mea femeie, nimica alta...

— Acuma mă duc, ca s-ajung acasă ... Vei veni să mă ceri, nu-i așa ... Vino azi, voi aștepta cu nerăbdare venirea ta ... Oh! cît te mai pot iubi...

Ea-și aruncă mantila pe umere, îl [16] sărută și dispăru pe ușă ...

---

1. *după* a[ici] *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* la balul și balul *succesiv șterse: Eminescu a scris întîi* la balul, *apoi a șters* balul *vrînd să-l înlocuiască cu altceva, apoi, revenind la prima intenție, a scris din nou* balul *și în sfîrșit a șters tot și a scris* în saloanele 4. *în manuscris:* salonoanele 5. *după* și *șters* 6. *după* m[îna] *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* p *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* -ți *șters* 11. *urmează* condamnat *șters (și înlocuit cu punctele de suspensie)* 12. rămasă acasă *supraintercalat* 13. *urmează puncte de suspensie șterse* 14. *după* zise *șters* 15. *după* cam * *șters; urmează* co[pila?] *șters* 16. *după* și *șters*

El rămase trist[1]...

,,Va să zică asta-i viața mea viitoare ... Adio visuri orbitoare ... am devenit umil bărbat al unei mici femei ... Vom avea copii ... mi-o aduce halatul și papucii dimineața ... Ah ! doar o dezgustătoare perspectivă de urît și monotonie...''

Cezara în haina ei de Hamlet rîdea într-un colț al odăiei. D-zeu știe cînd și cum[2] se furișase-n casă ... La vorbele lui vorbite încet, însă destul de clar, ea trase-un hohot ironic și splendid de răceală...

— Taci ! taci !

— Ei bine ! iată dar idealul tău ... iată viața îngerilor ... iată scopul pe care natura voiește a-l împlini prin aceea c-a îmbrăcat acel bobocel de fată cu naivitate și grații ... un băiețel ... o fetiță, aerul odăiei apăsat de voluptatea patului conjugal ... un[3] pat cu cerșafuri cari trebuiesc foarte des schimbare ... N-a rezistat mult îngerul, nu-i așa ... Se grăbea natura să-și împlinească scopul ei măreț, reproducerea neamului omenesc, și și-a asigurat această împlinire pin îmbrățișări multe, pin dulci rezistențe, pin vorbe cu două înțelesuri... O ! O ! pfui ! hahaha ! Ei, ce faci, fugi?...[4]

— Te-aș ucide, Cezara, de drept ce ai[5] ! Mă desperezi...

— Și orb nebun ce ești ... nu vezi tu că ești o unealtă, că bucurii, dureri, pasiunea, plăcerea ce o ai pentr-un sîn femeiesc care nu contribuie nimic la voluptate, plăcerea ce o ai pentr-o fată naivă, căci cu cît va fi mai naivă, cu atît mai greu îi va veni în minte să-și ucidă copilul ... nu vezi că ești o unealtă în mînele unui demon, că ești jucăria simțirilor tale, că nimic ce ai nu e al tău, că tu ești cauza[6] involuntară pe care natura, sau numește-o cum vrei, își scrie așa-numitele scopuri mărețe ... ||
160r Nu[7] vezi tu că legi, state, monarhi, religii nu sînt decît aparatul greu pentru a face cu putință acest act murdar[8] de reproducere[9] și a vă arunca apoi în brațele monotoniei meschine a urîtului, a ridicolului, a unei vieți care-mi face greață? ...[10] Te-nchipuiesc cu halatul înflorit, cu fes în cap[11], cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupațiune monotonă și somnoroasă ; apoi vei muri și copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeași viață spirituală...

— Ai drept ... asta mi-o spun și eu ... taci, rîsul tău mă supără...

— Și de ce aș tăcea ... zise Cezara-ncrucișindu-și mînile ... Tu ai pierdut pe această copilă ... Tu știai că n-ai s-o poți iubi, puteai[12] cel puțin ști că ea nu-ți va ajunge, și cu toate acestea ai avut-o ca pe soția ta ... Ai nefericit-o ... Crezi că-mi trece pin minte să-ți cruț mustrările de cuget ... nu ! De aceea sînt un demon ...

— Dar tu mi-ai adus-o...

— Spun că nu? ... Da ... sînt liberă eu de a încerca să seduc ... De ce te-ai lăsat sedus?

— N-am remușcări...

— N-ai ... Bine ... Copila va fi alungată de părinți ... va naște-n sărăcie ... Va fi o femeie pierdută ... dacă n-o vei lua de soție ... Dar tu o vei lua. Vei avea o viață de urît, vei îmbla după alte femei ... eu voi îngriji ca ea s-o știe aceasta și atunci adio pace casnică, atunci abia vei vedea ce va să zică iadul pe pămînt ... A ! pîn-acum n-ai nici idee ... Pîn-acum melancolia ta și coloarea neagră sub care privești lumea ||
161r sînt teorii sure pe lîngă realitatea ce te așteaptă...

— Voi suporta inevitabilul...

— Adio, Angelo...

— Cezara ! ... Cezara, murmură el încet plecîndu-și genunchii la ea ... te iubesc ... nu poți tu ierta...

— Ce să iert? Te iubesc eu? ... Ea ieși repede din casă[13].

158r — Lilli a venit apoi la mine, trimisă chiar de tatăl său, ca să-mi ceară din nou scuze ... I-am spus că tu n-o poți lua de soție și am esplicat punctele mele de

---

1. *urmează* și *șters (înlocuit cu semnele de suspensie)* 2. și cum *deasupra lui* venise *șters* 3. *după* acel *șters* (acel pat) 4. *urmează* te *șters* (te-aș?) 5. *peste semn de întrebare* 6. *inițial :* cauză ; *urmează* pe *șters* (pe care natura) 7. *urmăm ordinea impusă de numerotarea autografă a autorului, ale cărui file au fost legate și numerotate greșit* (74=*160*, 75=*161*, 76 *lipsește*, 77=*159*, 78=*158*) 8. *supraintercalat* 9. *după* reg[enerare?] *șters* 10. *urmează* Nu vezi *șters* 11. în cap *repetat din inadvertență* 12. *după* știai *șters* 13. *lipsește o pagină*

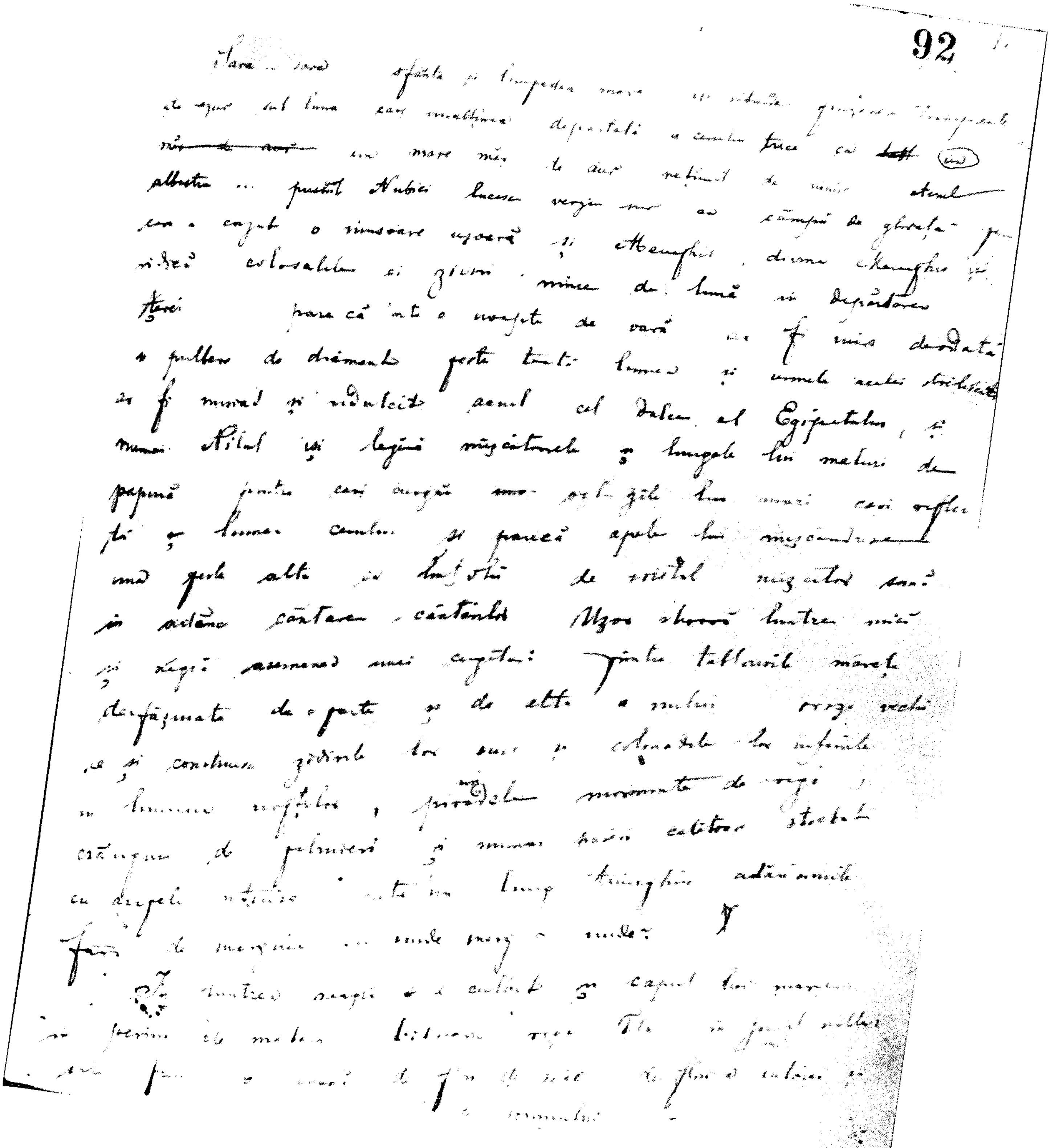

38. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]
BAR 2255, 92r cerneală 21 cm × 16 cm

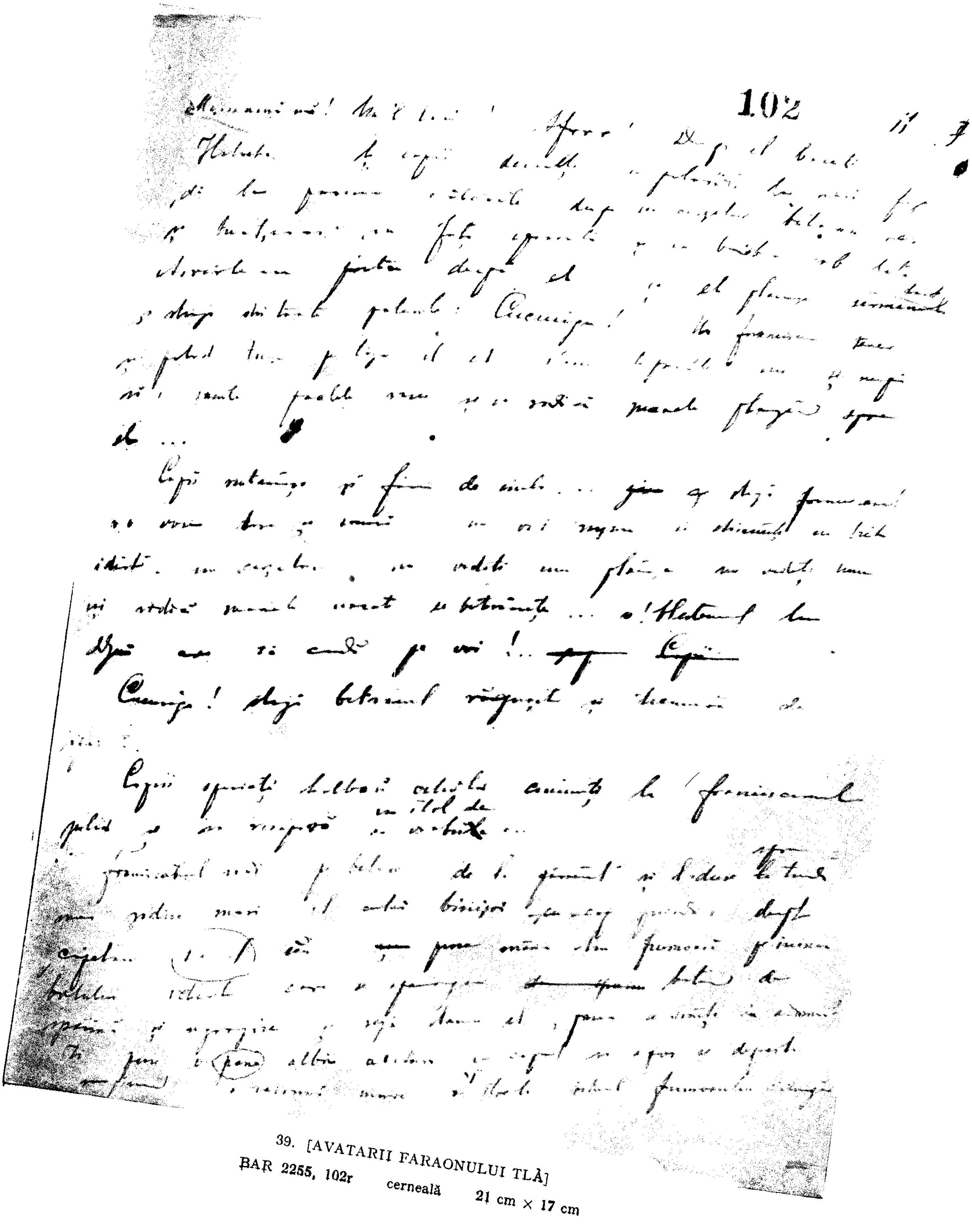

39. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]

BAR 2255, 102r cerneală 21 cm × 17 cm

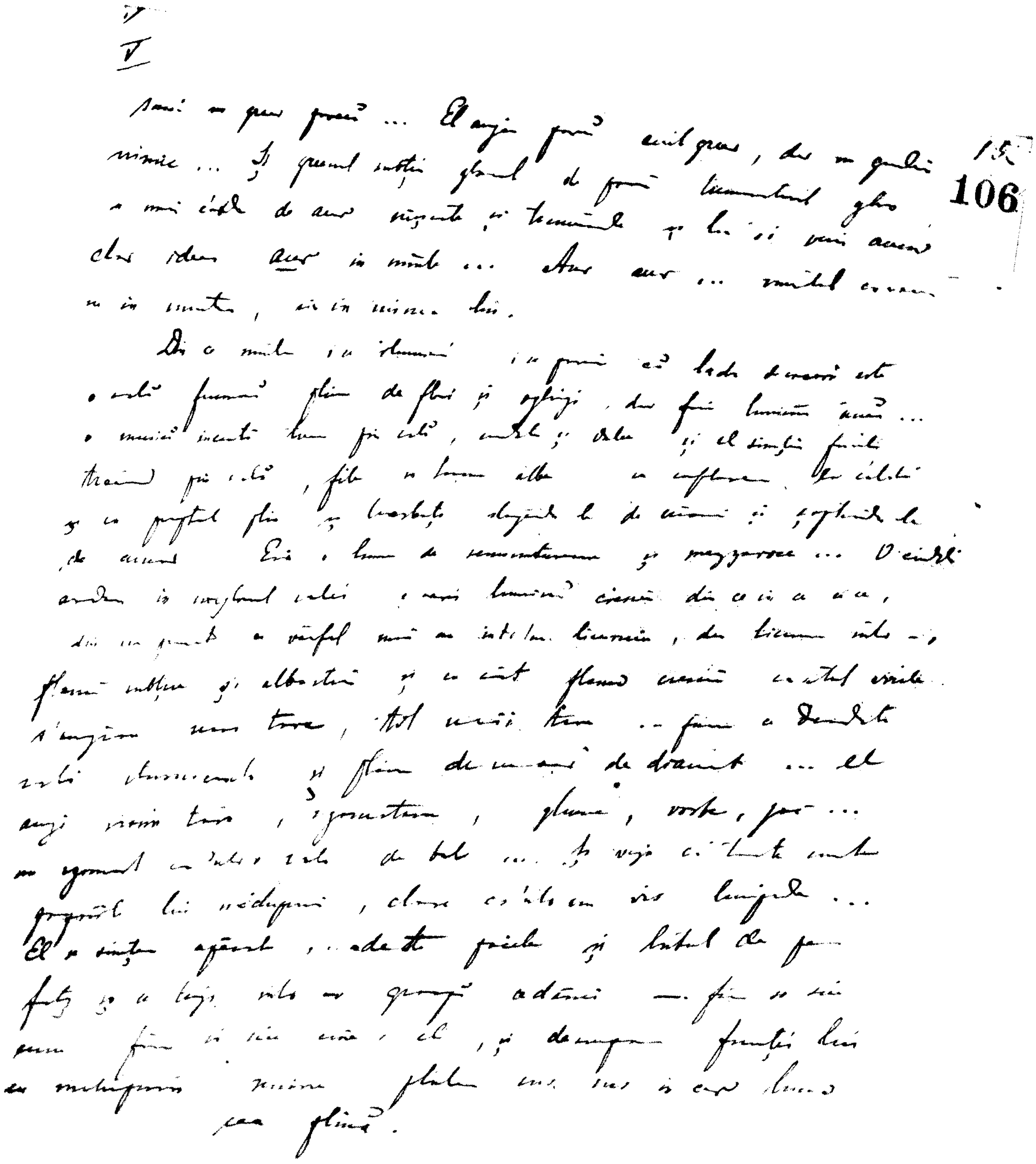

40. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]
BAR 2255, 106r cerneală 20,2 cm × 17 cm

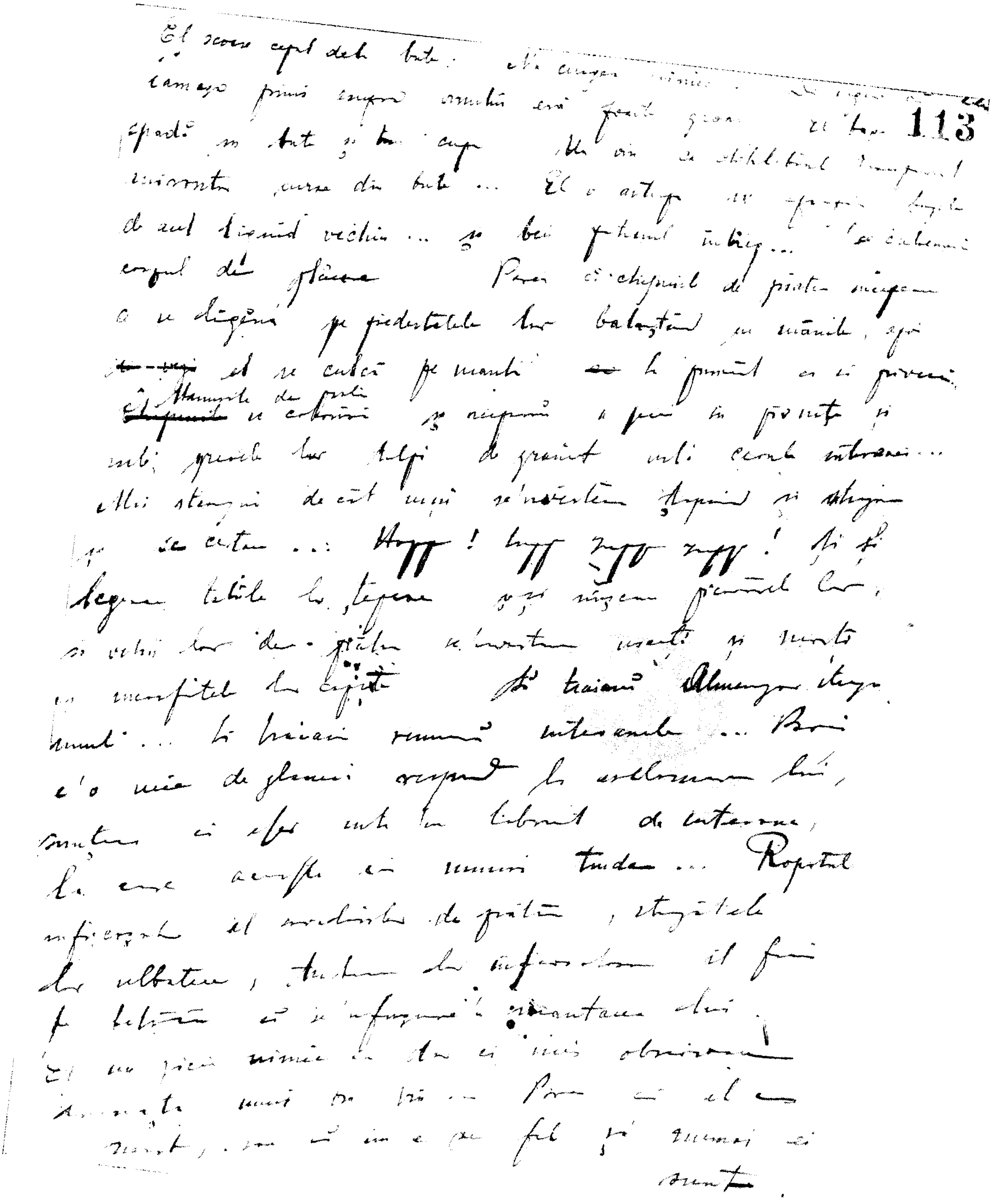

El scoase capul dela bute. Nu [illegible] nimic. [illegible]
[illegible] prin [illegible] [illegible] era foarte [illegible] [illegible] ca
spadă în bute și [illegible] capu. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] curse din bute ... El o atinse cu [illegible] [illegible]
de aur [illegible] vechiu ... și bea [illegible] întreg ... [illegible]
corpul de [illegible] Păru că chipurile de piatră începură
a se clătina pe piedestalele lor balansând cu mâinile, apoi
~~[illegible]~~ el se culcă pe mantie ~~se~~ la pământ ca să privească.
~~Chipurile~~ Stanurile de piatră se coborâră și începură a merge în [illegible] și
numai pașii lor tălpi de granit umple cerul [illegible] ...
Nu-i [illegible] de cât [illegible] se 'nvârteau [illegible] și [illegible]
[illegible] se certau ... Hopp! hopp hopp hopp! Și [illegible]
legănau tetele lor [illegible] și [illegible] pământul lor,
și ochii lor de piatră se 'nvârteau [illegible] și [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] Să trăiască Almanzor [illegible]
[illegible] ... [illegible] [illegible] interesante ... [illegible]
c'o mie de glasuri [illegible] la [illegible] lui,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] labirint de [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ... [illegible]
[illegible] [illegible] de piatră, [illegible]
[illegible] albastre, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] mantaua [illegible].
El nu [illegible] nimic [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ... [illegible] [illegible] el [illegible]
mort, [illegible] [illegible] [illegible] fel și numai [illegible]
[illegible].

41. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]
BAR 2255, 113r cerneală 21 cm × 16 cm

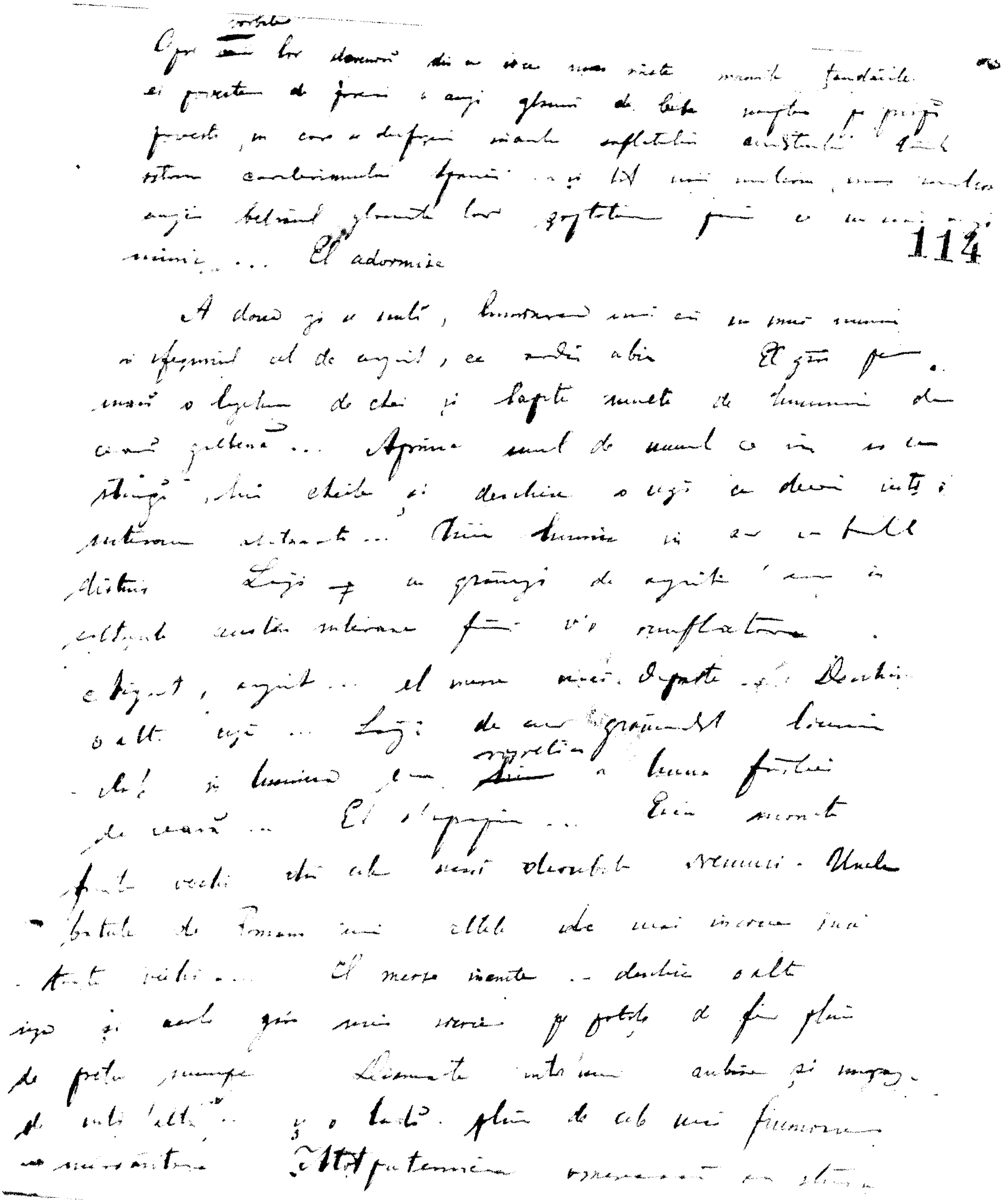

42. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]

BAR 2255, 114r cerneală 21 cm × 16 cm

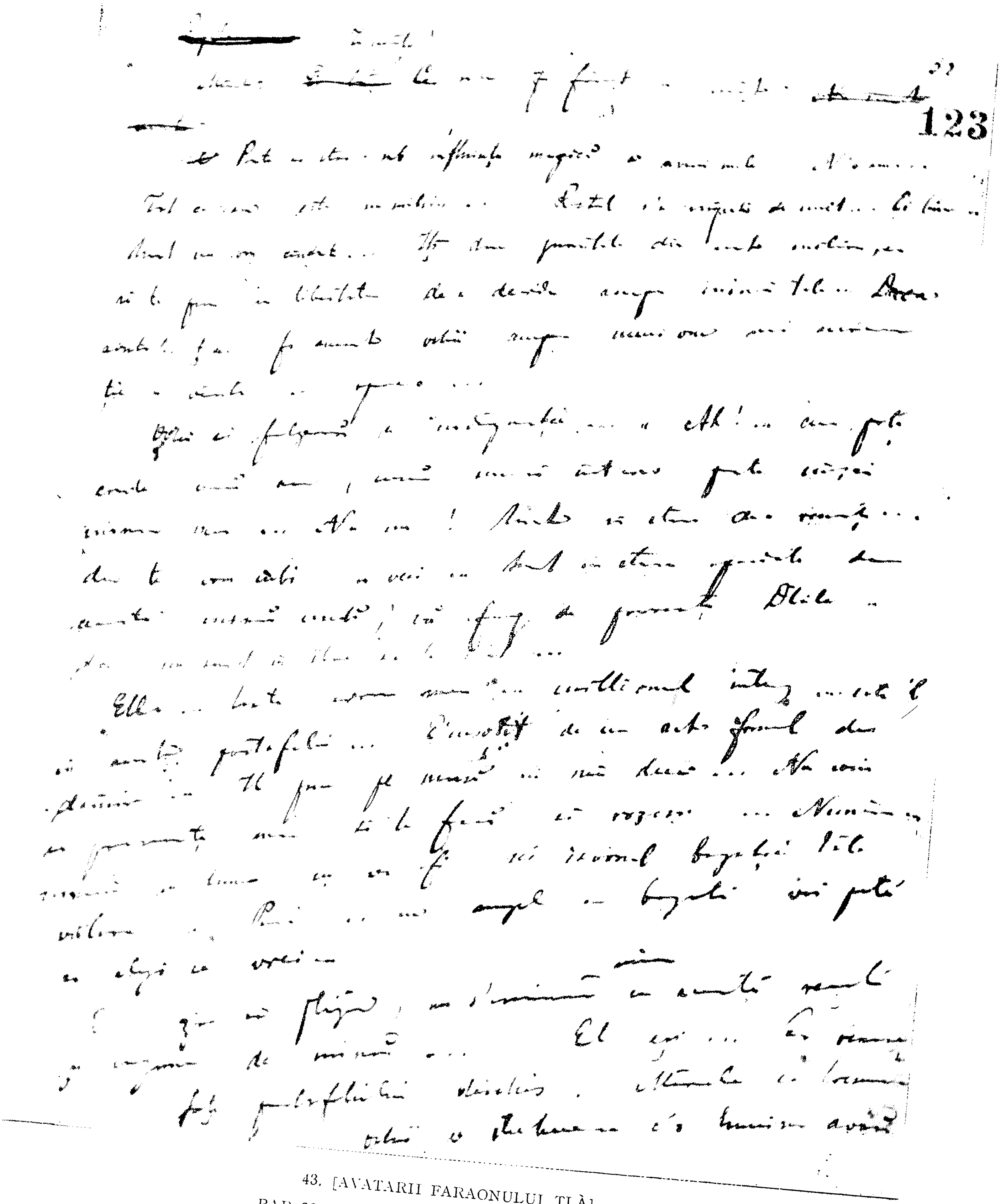

43. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]
BAR 2255, 123r cerneală 21 cm × 16,5 cm

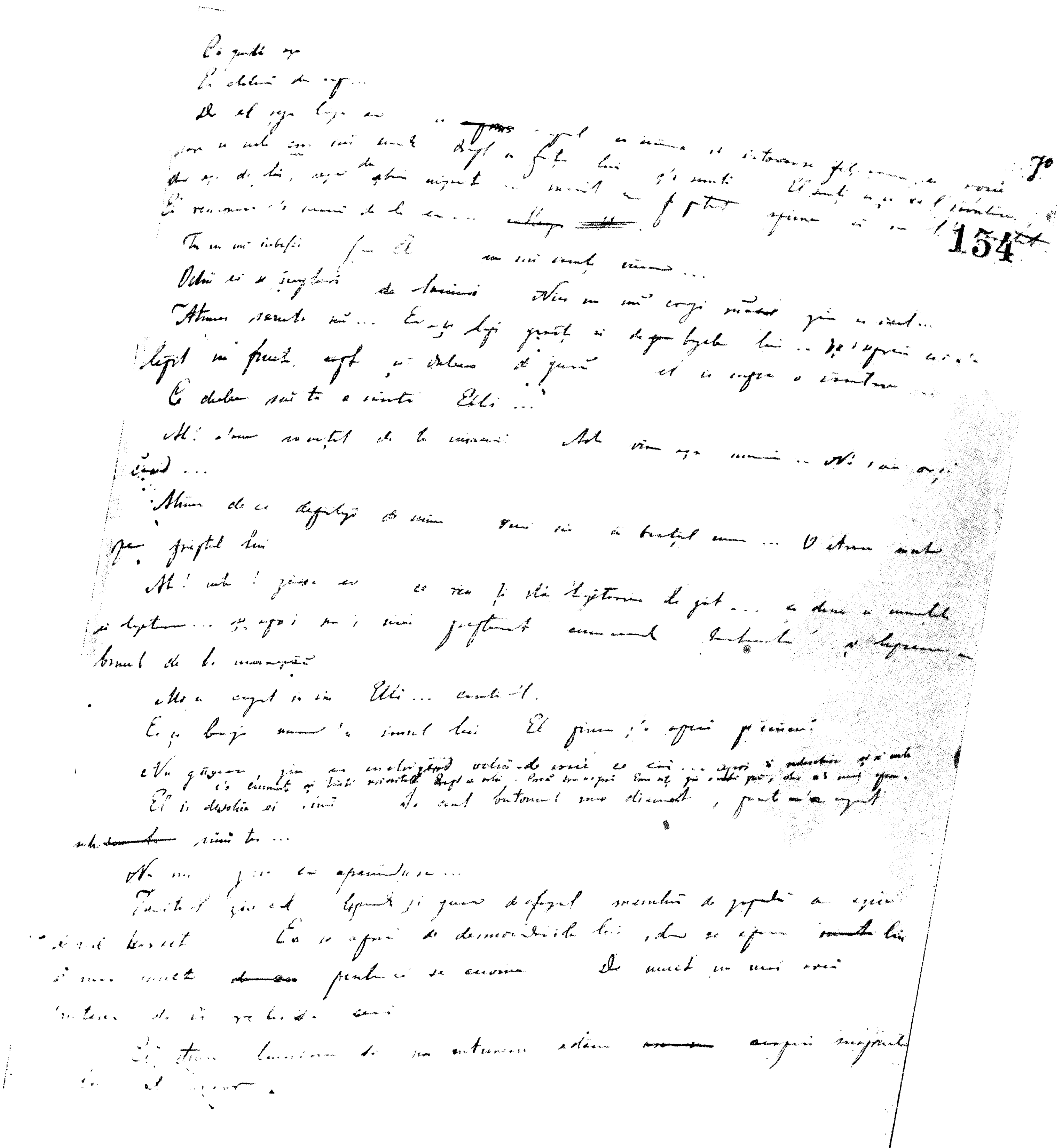

44. [AVATARII FARAONULUI TLÀ]
BAR 2255, 154r cerneală 20,5 cm × 17 cm

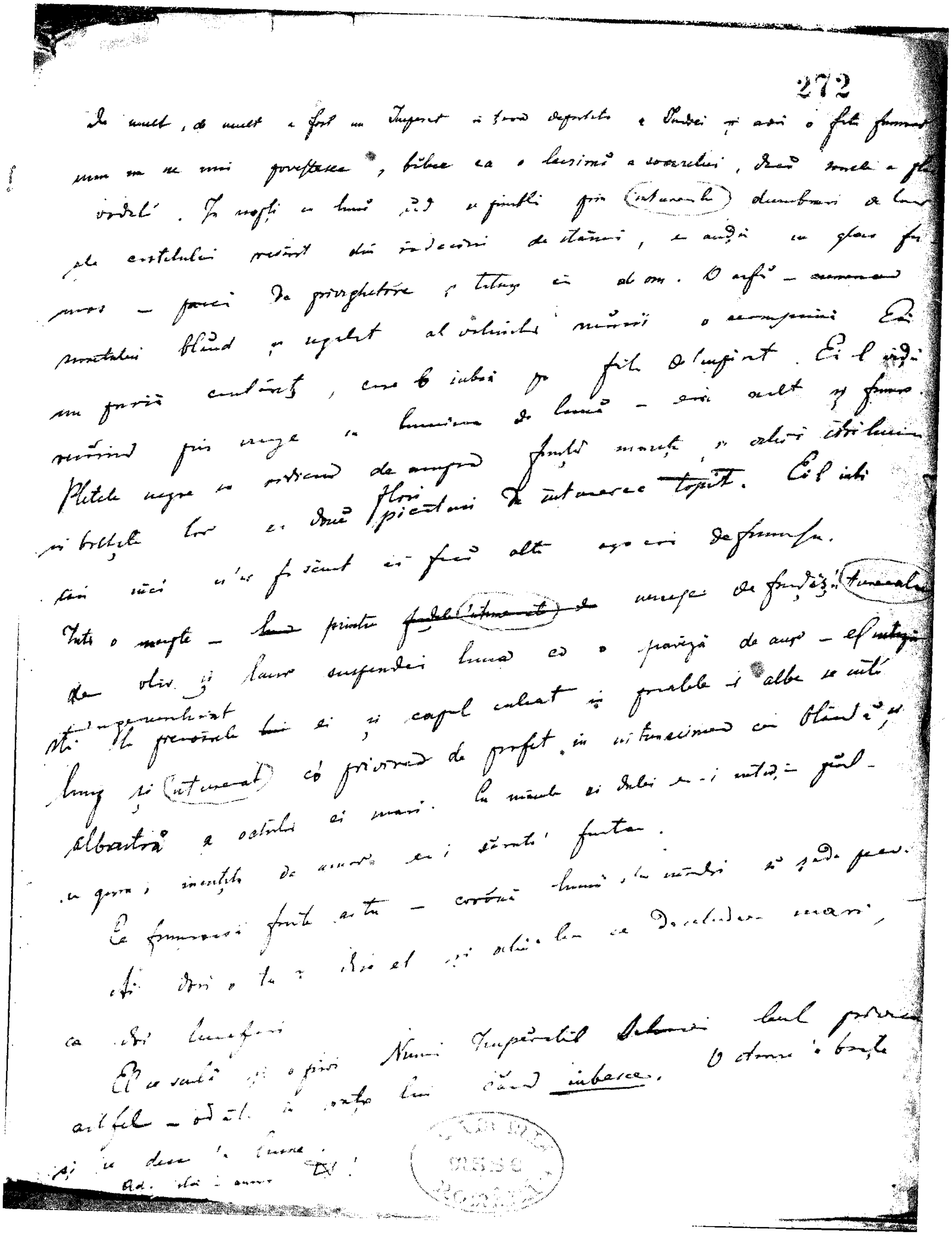

45. [POVESTE INDICĂ]

BAR 2259, 272r cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

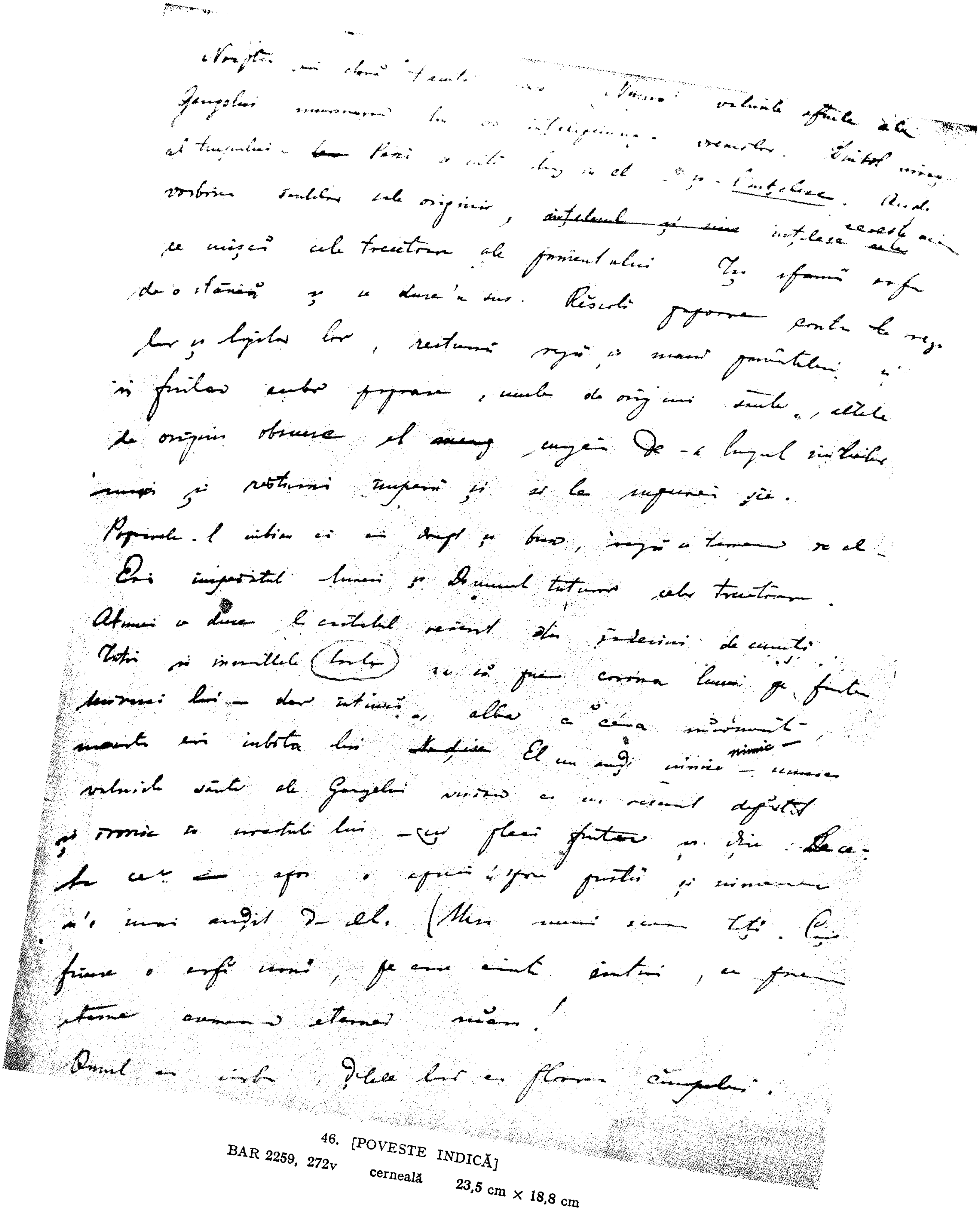

Noaptea, pe când toate [illegible] Numai valurile sfinte ale
Gangelui murmură lin cu înțelepciunea vremilor. [illegible]
al timpului — ~~bun~~ pare a vorbi singur și el și-l înțelege. Audi
vorbirea sântului cele origini, ~~înțelesul și sine~~ înțelese această
se mișcă cele trecătoare ale pământului. Un sfânt [illegible]
de o stâncă și se duce-n sus. Răscoli popoarele contra regi-
lor și legilor lor, resturnă regii, și mari pământului și
înființă între popoare, unele de origini sânte, altele
de origini obscure el ~~[illegible]~~ ieșind de-a lungul [illegible]
[illegible] și restrânse timpuri și le supuse sie.
Popoarele-l iubeau căci era drept și bun, regii se temeau de el.
Era împăratul lumii și Domnul tuturor celor trecătoare.
Atunci [illegible] recent din [illegible] de cântări.
Toți și învățații (toate) se-i pună coroana lumii pe frun-
tea lui — dar întinsă, albă a ceea mormânt-
mânta în bolta lui ~~[illegible]~~ El nu auzi nimic ~~nimic~~ — numai
valurile sânte ale Gangelui vuind ca un [illegible] deșert
și tronul [illegible] lui — cu plete sfinte și zise: Dacă
[illegible] aici [illegible] pustiu și rămâne
n-a mai auzit de el. (Nu mai sunt toți. Căci
frunze a crește iarăși, pe care sint întâi, cu frun-
tea [illegible] eternă mână!
Omul e iarba, zilele lui ca floarea câmpului.

46. [POVESTE INDICĂ]
BAR 2259, 272v cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

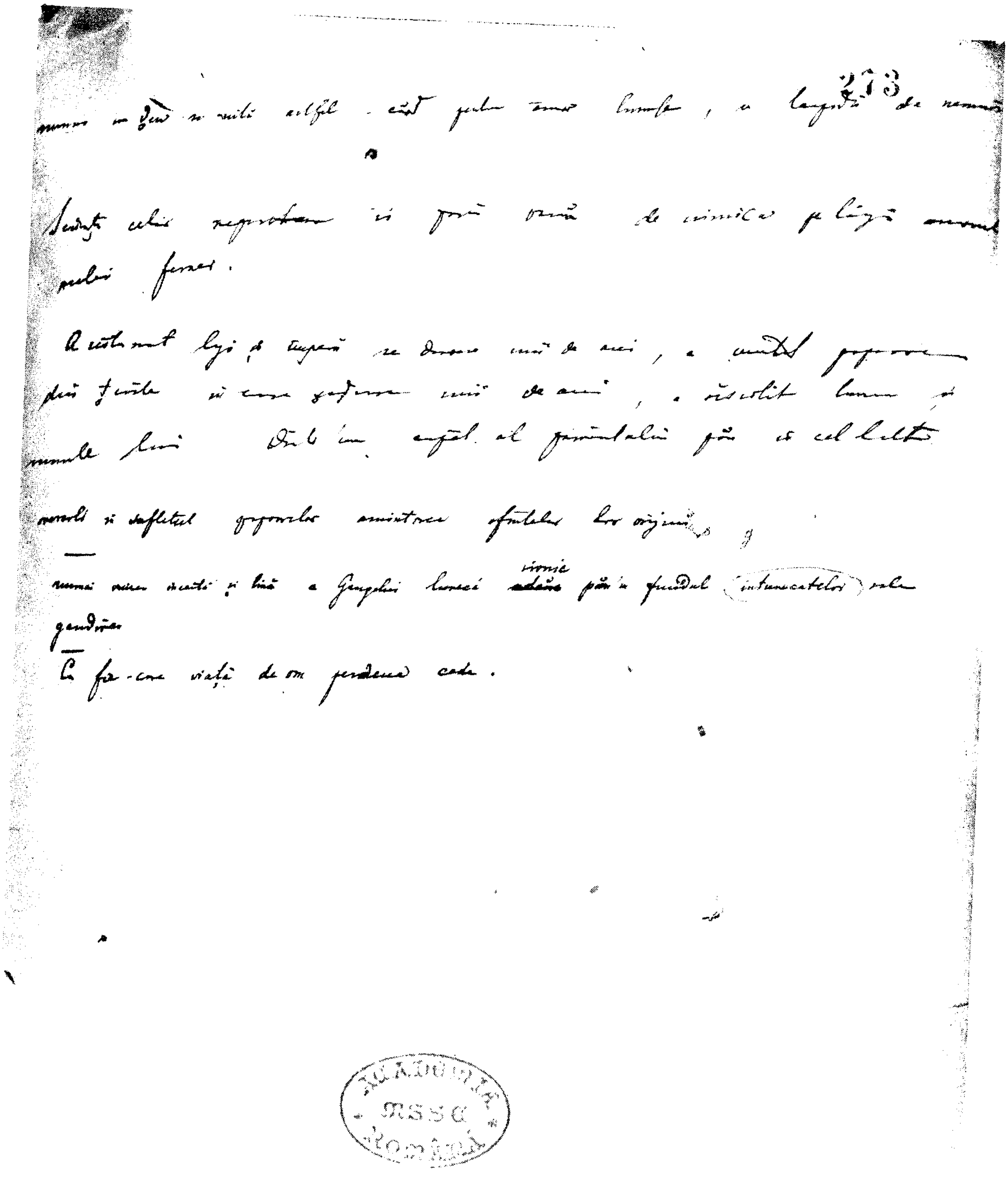

273

numai un Zeu se vede astfel - cînd printre ramuri lunecă, a legendă de [illegible]

Ședința celui neguțător îi părea vecină de [illegible] pe lîngă [illegible] [illegible] fierar.

Acest curent legi și tărie se duse mii de ani, a cîntat popoare din Zenda și care ședeau mii de ani, a răsunat lumea și numele lui. Dintr-un capăt al pămîntului pînă în cel[ă]lalt

neamuri și sufletul popoarelor amintirea [illegible] lor origini

—

numai numai dreaptă și lină a Gangelui lunecă ~~adînc~~ ironic pîn-în fundul (întunecatelor) sale gîndirea

—

Cu fie-care viață de om perdeaua cade.

ACADEMIA RSSR ROMÎNĂ

47. [POVESTE INDICĂ]

BAR 2259, 273r cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

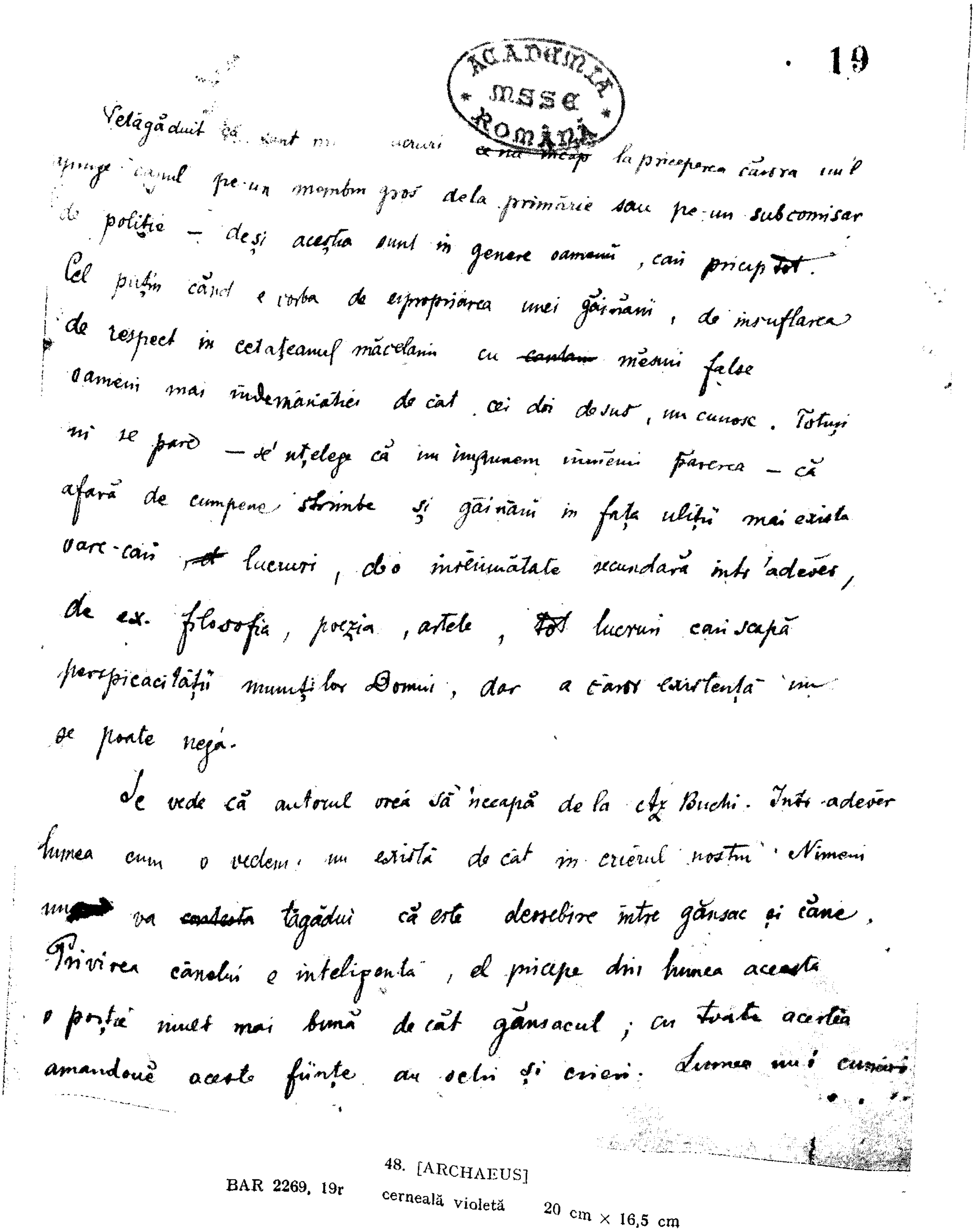

ACADEMIA MSSE ROMÂNĂ

19

Netăgăduit că sunt mulţi oameni ~~ce nu încap~~ la priceperea cărora nu'l ajunge capul pe-un membru gros dela primărie sau pe-un subcomisar de poliţie — deşi aceştia sunt în genere oameni, cari pricep ~~tot~~. Cel puţin când e vorba de expropriarea unei găinăriĭ, de insuflarea de respect în cetăţeanul măcelariu cu ~~cântare~~ măsuri false oameni mai îndemânatici de cât cei doi de sus, nu cunosc. Totuşi mi se pare — se'nţelege că nu impunem nimănui părerea — că afară de cumpene strâmbe şi găinării în faţa uliţii mai există oare-cari ~~ct~~ lucruri, de o însemnătate secundară într'adevĕr, de ex. filosofia, poezia, artele, ~~tot~~ lucruri cari scapă perspicacităţii numiţilor Domni, dar a căror existenţă nu se poate negá.

Se vede că autorul vreá să înceapă de la ~~c~~ Az Buchi. Într'adevĕr lumea cum o vedem nu există de cât în creerul nostru. Nimeni nu [illegible] va ~~contesta~~ tăgădui că este deosebire între gânsac şi câne. Privirea cânelui e inteligentă, el pricepe din lumea aceasta o porţie mult mai bună de cât gânsacul; cu toate acestea amândouĕ aceste fiinţe au ochi şi creeri. Lumea nu-i cunoaşte

48. [ARCHAEUS]

BAR 2269, 19r

cerneală violetă

20 cm × 16,5 cm

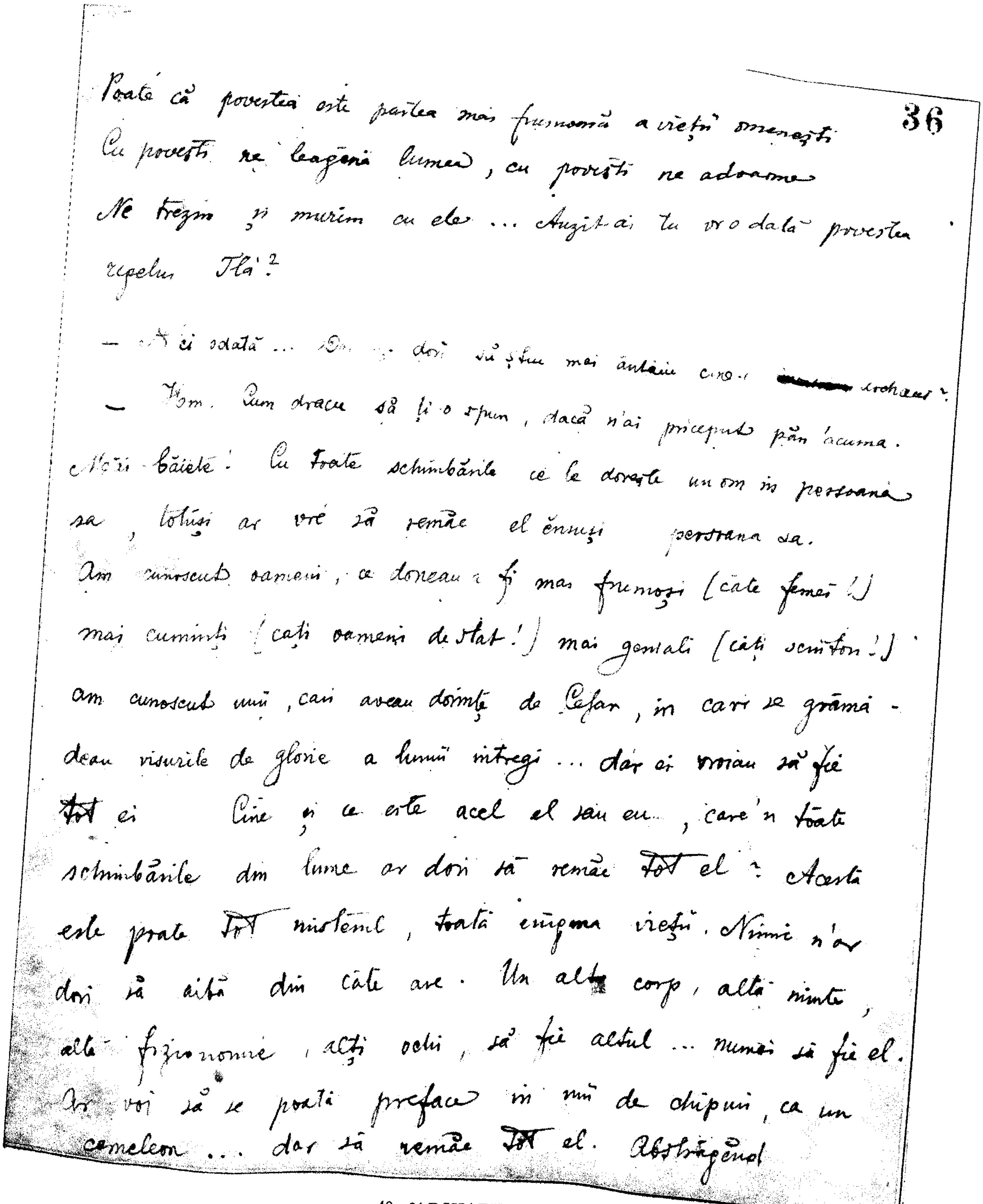

36

Poate că povestea este partea mai frumoasă a vieţii omeneşti
Cu poveşti ne leagănă lumea, cu poveşti ne adoarme
Ne trezim şi murim cu ele ... Auzit-ai tu vrodată povestea
regelui Tlà?

— A fost odată ... Dar aş dori să ştiu mai întâiu ce-i [illegible] archaeus?
— Hm. Cum dracu să ţi-o spun, dacă n'ai priceput pân' acuma.
Moşi băiete! Cu toate schimbările ce le doreşte un om în persoana
sa, totuşi ar vré să rămâe el însuşi persoana sa.
Am cunoscut oameni, ce doreau a fi mai frumoşi (câte femei!)
mai cuminţi (câţi oameni de stat!) mai geniali (câţi scriitori!)
am cunoscut unii, cari aveau dorinţe de Cesar, în cari se grămă-
deau visurile de glorie a lumii întregi ... dar ei vroiau să fie
tot ei Cine şi ce este acel el sau eu ..., care'n toate
schimbările din lume ar dori să rămâe tot el? Aceasta
este poate tot misterul, toată enigma vieţii. Nimeni n'ar
dori să aibă din câte are. Un alt corp, altă minte,
altă fizionomie, alţi ochi, să fie altul ... numai să fie el.
Ar voi să se poată preface în mii de chipuri, ca un
cameleon ... dar să rămâe tot el. Abstrăgând

49. [ARCHAEUS]

BAR 2269, 36r cerneală violetă 20 cm × 16,5 cm

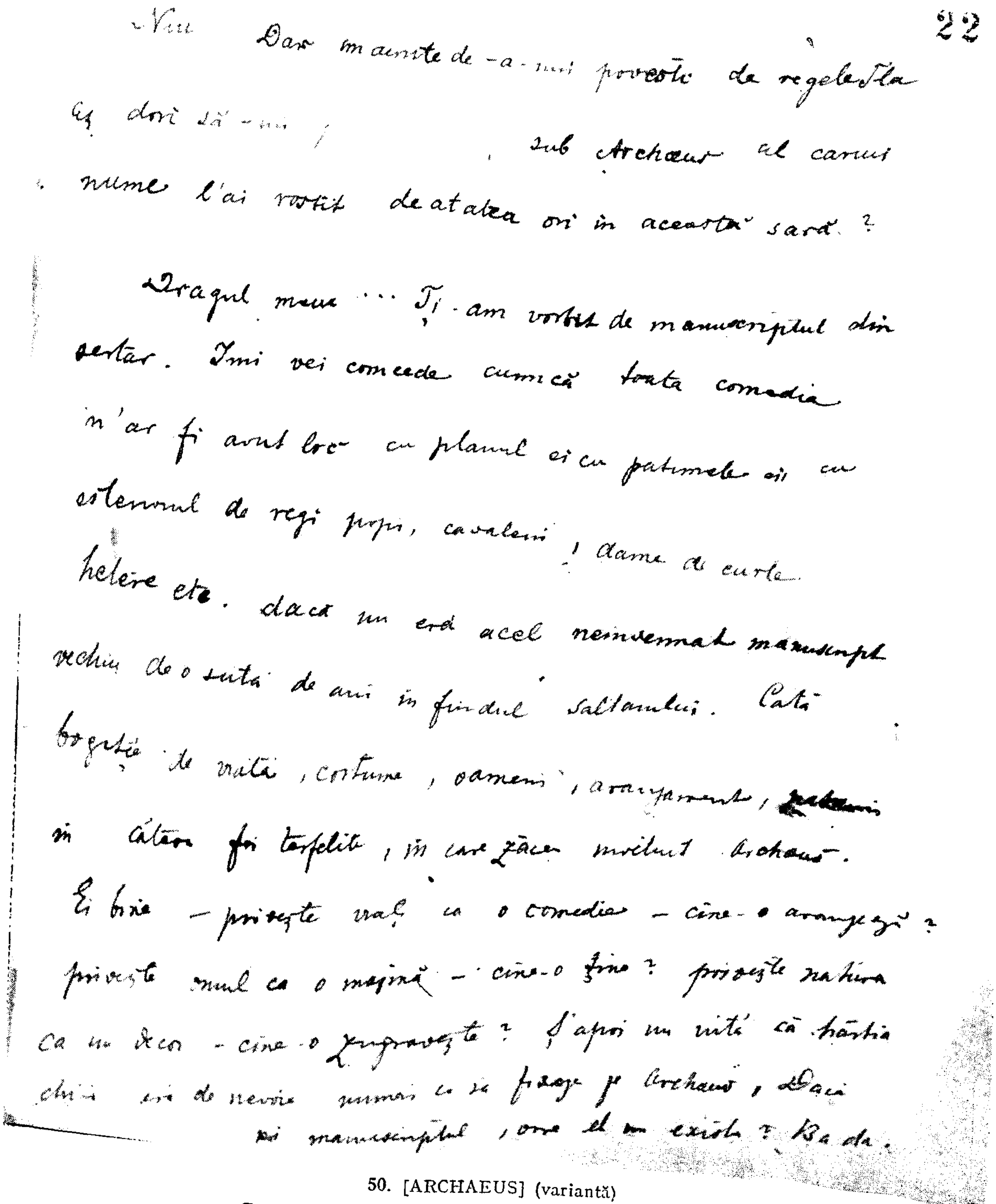

22

Nu Dar înainte de-a-mi povesti de regele Tla ți-aș dori să-mi , sub Archaeus al cărui nume l'ai rostit deatâtea ori în această sară?

Dragul meu ... Ți-am vorbit de manuscriptul din sertar. Îmi vei concede cumcă toată comedia n'ar fi avut loc cu planul și cu patimele și cu sistemul de regi popi, cavaleri, dame de curte hetere etc. dacă nu eră acel neînsemnat manuscript vechiu de o sută de ani în fundul sertarului. Câte bogăție de viață, costume, oameni, aranjament, ~~[illegible]~~ în câteva foi terfelite, în care zace morbul Archaeus. Ei bine — privește viața ca o comedie — cine-o aranjează? privește omul ca o mașină — cine-o ține? privește natura ca un decor — cine-o zugrăvește? Ș'apoi nu uită că hârtia chiar era de nevoie numai ca să frazez pe Archaeus, Dacă și manuscriptul, ori el nu există? Ba da.

50. [ARCHAEUS] (variantă)

BAR 2268, 22r cerneală violetă 20 cm × 16,3 cm

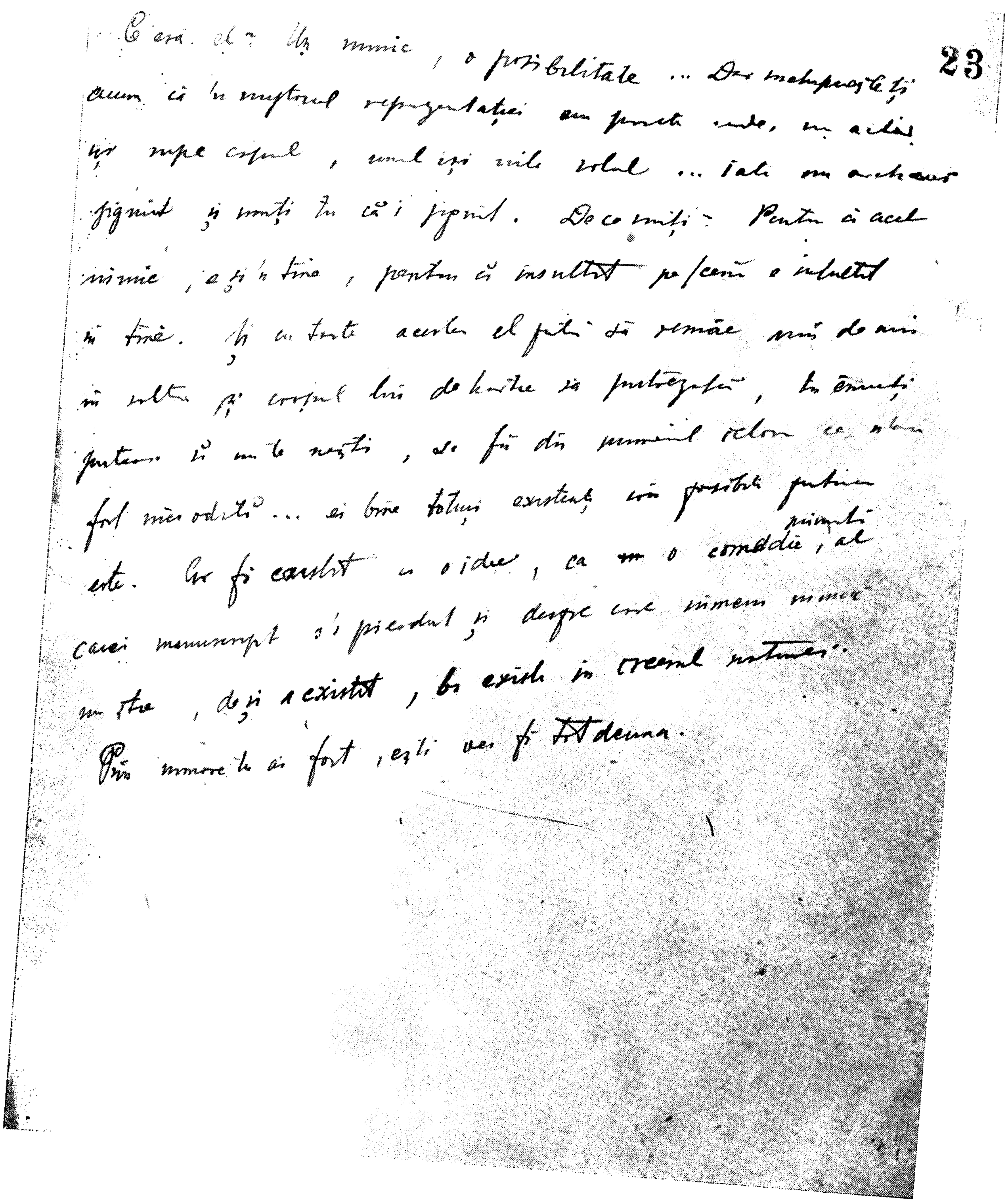

23

Ce era el? Un nimic, o posibilitate ... Dar închipuiește-ți acum că în mijlocul reprezentației au pornit unde, în acelaș timp rupe capul, unul își vede rolul ... Iată un archaeu pierit și simți însă că-i pierit. De ce simți? Pentru că acel nimic, a fost în tine, pentru că insuflat pe care o iubeai în tine. Și cu toate acestea el putea să rămâie mii de ani în cutie și corpul lui de hârtie să putrezească, [illegible] [illegible] să [illegible] nimic, se fi din numărul celor ce n-au fost niciodată ... ci bine totuși existenți cum posibili [illegible] este. Ar fi căutat o idee, ca ~~un~~ o comedie, al [illegible] căreia manuscript s-a pierdut și despre care nimeni nimica nu știe, deși a existat, ba exista în creierul autorului.

Prin urmare tu ai fost, ești vei fi totdeauna.

51. [ARCHAEUS] (variantă)
BAR 2268, 23r cerneală violetă 20 cm × 16,3 cm

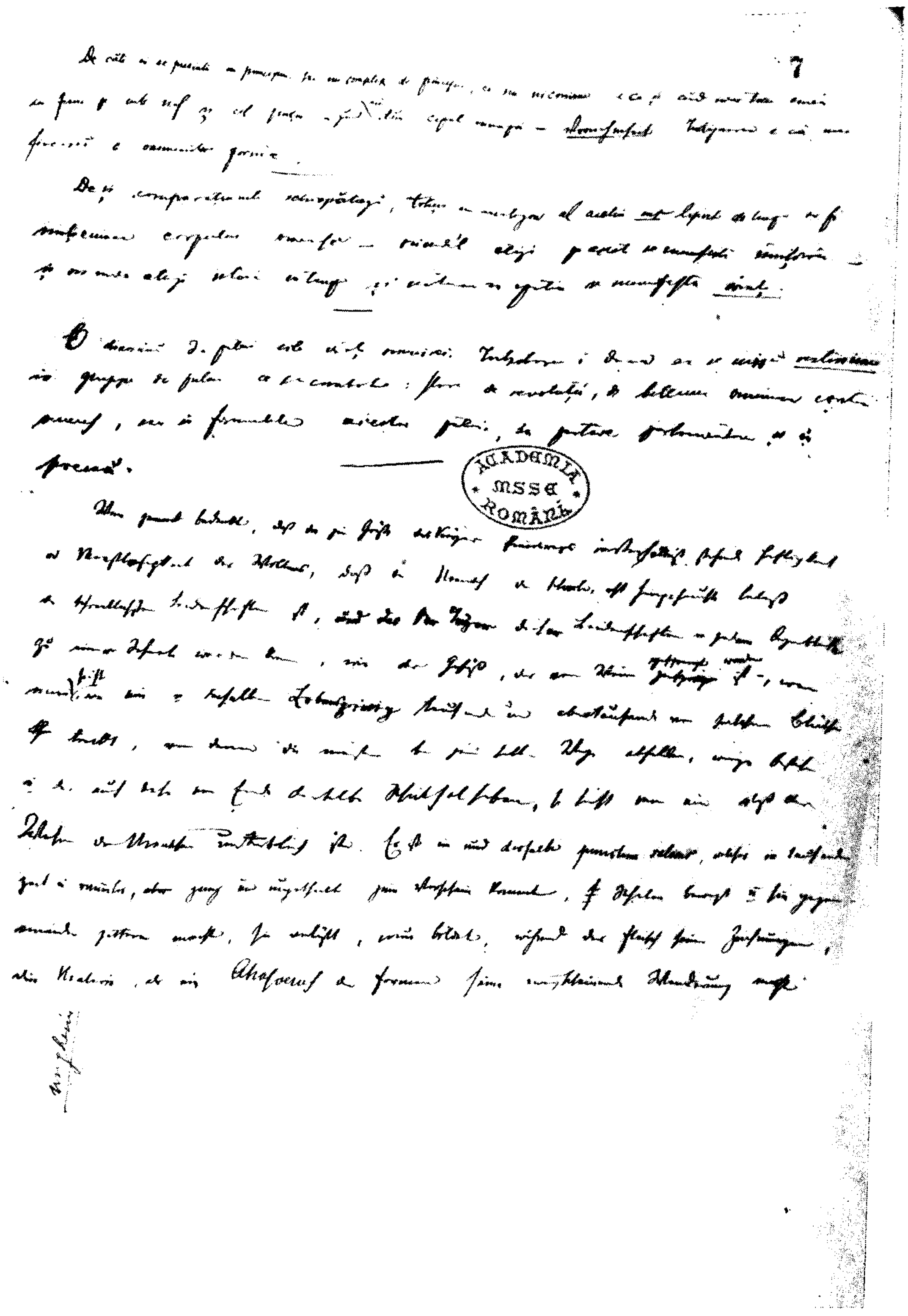

52. [ARCHAEUS] (variantă)

BAR 2255, 7r cerneală 35 cm × 21,5 cm

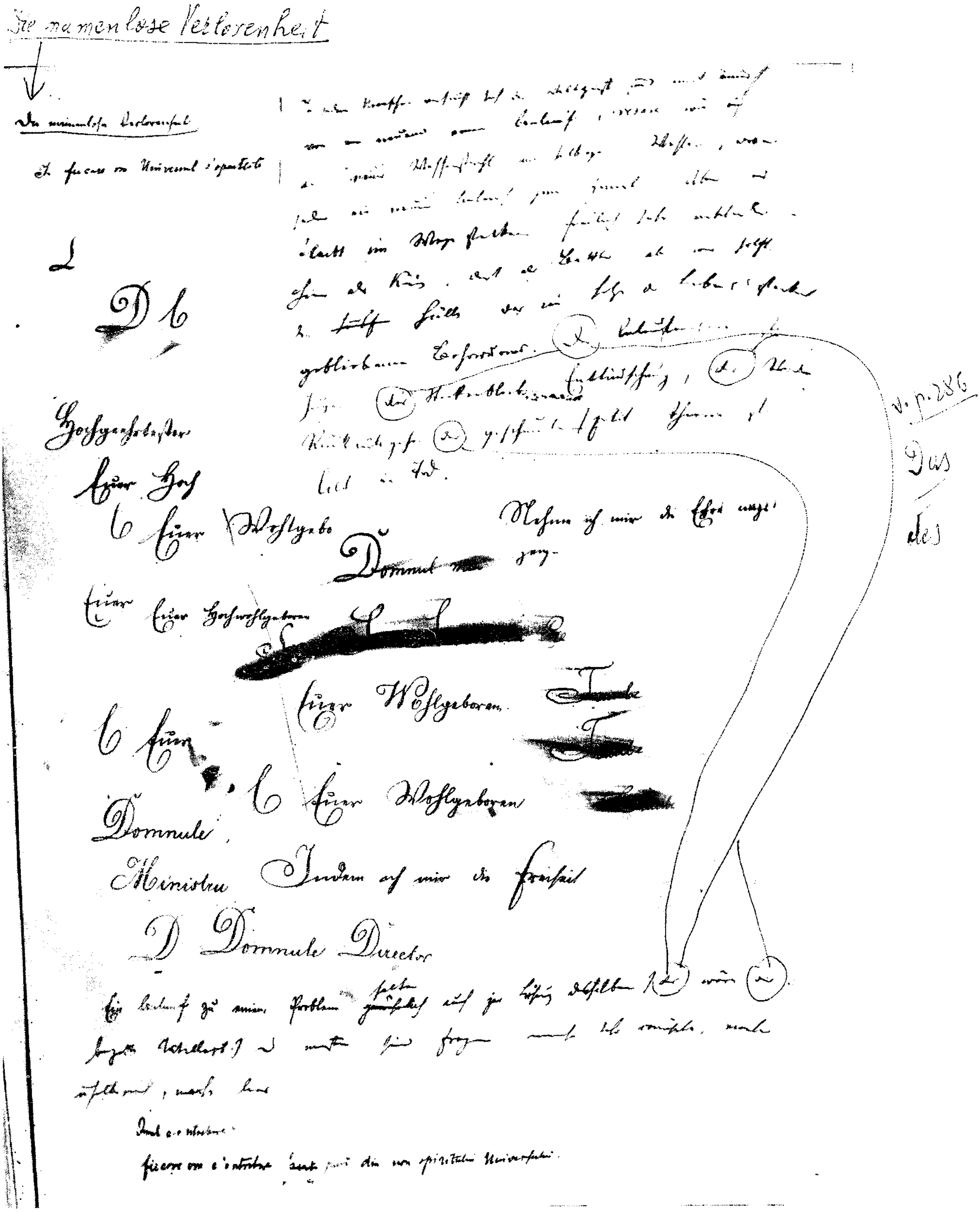

Die namenlose Verlorenheit

v. p. 286

Das

des

Hochgeehrtester

Euer Hoch

Euer Wohlgebo

Domnule

Euer Euer Hochwohlgeboren

Euer Wohlgeboren

Euer

Euer Wohlgeboren

Domnule,

Ministru Indem ich mir die Freiheit

D Domnule Director

53. [ARCHAEUS] (variantă)

BAR 2262, 42v cerneală 35 cm × 21,2 cm

vedere ... A plîns mult biata fată ... dar voi ști cu [1] s-o mîngîi ... Am un camerier care nu e de desprețuit...

— Cezara !

— Ei, D-zeul meu ! dar tu ești nebun ... Ea va fi fericită în felul ei ... Vino-ncoace și suge rana asta ... nu vezi că-mi curge sîngele pe haine...

El își lipi buzele de rana [2] pieptului și supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zapadă ... Ea-i ținea capul cu mînile ... apoi-i ridică capul și sărută gura lui roșie de sînge ... Asta drept mulțămire ... Ea-și acoperi sînul, îl ridică pe brațele ei ca pe un copil, îl strînse la piept, îl dezmierdă...

— Cum mă faci să pătimesc, șopti [3] el încet.

Bine, încă n-ai cunoscut tu ce voi eu să cunoști ... Amicul meu [4], ai alegerea între două lucruri : între urît, ordinar, meschin și între durere, pasiune, turbare ... între Lili și mine. Eu nu te-nșel, ți-o spun dinainte : eu voi usca viața ta de m-alegi pe mine ... eu te voi omorî ... dar nu-ți voi coase halat, nici ți-oi împleti pungi de tutun.. eu te [voi] despera [5] ... Dar nu ți-oi face copii ... De un singur lucru te asigur, nu ți se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine ... atunci, se-nțelege, se sfîrșește totul ... atunci știu că vei trebui sau să mori, sau să nebunești.

Ea-l juca pe genunchii ei, își băga mînile-n sînul lui și el simți înnegrindu-se lumea-naintea ochilor [6] lui...

— Ah ! aș rezista de mi-ar fi cu putință, zise el cu durere ... dar acum ... acum cînd aș [da] toată lumea pentru o sărutare a ta și viața mea-mpreună ... acum e prea tîrziu, diavol de femeie ce ești ... ||

— Voluptatea cea crudă a dorinței și a durerei ... iată ce-ți ofer ... De-un 158r
lucru fii sigur : te iubesc. Nu [7] te lăsa înșelat de împrejurarea că amorul samănă așa de mult cu ura ... Aș fi în stare să mă las ucisă pentru tine... [8]

---

1. *supraintercalat* 2. *inițial :* rană 3. *deasupra lui* zise *șters* 4. *urmează : șters* 5. *după* ucide *șters* 6. *supraintercalat* 7. *după* Te *șters* 8. *ca semn al încheierii capitolului figurează o scurtă linie orizontală la mijlocul paginii.*

[„O, TACI, CE SPUI CĂ MĂ IUBEȘTI, COPILĂ...”]

2276 (II)

35r O, taci, ce spui că mă iubești, copilă, la ce o spui? De ce răpești plăcuta nerozie de [a] ghici filă cu filă cartea iubirei[1] tale. Îndoielele dulci și geloase cari se nasc din bogăția ochilor tăi sînt enigme, e[2] drept adînci, dară ele sînt o avere, cum cîntările[3] misterioase sînt averea divinității[4]. Ce comoară — o, lasă-mi comoara mea! Las'să mă fac că nu știu, că nu știu[5] că mă iubești. Las'să văd amorul întreg în ochi, să-l văd umed ca pe-o floare a nopții, să n-aud această umbră săracă, acest nume fugitiv, cuvîntul de amor! Toate limbele pămîntului nu pot spune ceea ce *vrei* să-mi spui ... pe cînd în ochii tăi gîndirile-ți[6] se ivesc goale, șirete[7], tinere, și haina cea urîtă a vorbei nu ascunde nimic din frumusețea lor. Eu nu voi umbra mărului de aur[8], ci mărul, nu vorbe de amor, ci amorul. Nu, destul că haina ta ascunde zăpada dulce a sînului tău, nu, destul că poala ta ascunde picioarele-ți mici și dulci ... Ah, multe ascund și prea puțin tradă ... Cum aș voi să te văd cum văd iubirea-ți în ochi ... goală!

— Cezar!... ||

36r O, nu vorbi ... de ce risipești cu ușurință pietrele scumpe în caos ... Păstrează-le ... la focul nopților de iarnă, cînd nu ne vom mai[9] iubi atît, cu povești pagîne de iubire vor lumina viața noastră cînd se vor[10] întuneca ... Dar acuma ... acuma răspundă-mi ochii ... eu bat cu degetul în murul marmoreu al gîndirei tale, pe fruntea ta ... părul tău îmi curge pin degete ... nu-mi ține mînile ... știu că sînt insolent ... ține-nchisă lăcata cea de corale ... nu împlea c-o vorbă timpul unei sărutări ... Nu sîntem singuri, nu ne iubim? Să-ți întreb fruntea și să-mi răspundă pin ochi ... o rază a lor spune mai mult decît popoarele laolaltă și-n momentul cînd se ivește o sug întreagă cu gura în sufletul meu. N-aș vrea să pierd o vorbă, dar n-aș vrea să pierd o sărutare ... Îngere! Sîntem în mijlocul universului asemenea spiritului divin inainte de creație ... acel spirit divin eram noi — era amorul! Departe nu numai de oameni, departe de pămînt chiar. Misterul divin al vieței sîntem noi — noi în momentul acesta vom purta[11] toată lumea în inimi ... Îl vom purta, nu-i așa? ... tu ai milă ... tu vei lăsa ca umbra unei zile să se eternizeze prin tine ... Murmurezi ... o murmur neînțăles, dulce ę̀ beția mistică a amorului nostru ... aud tremurînd
37r la urechea mea || glasul celui întîi amor ... O, Eva ... Eva tu ești, tu-mi dai mărul din pomul cunoștiinței ... și nu vorbești, murmurezi ... cum de s-a rătăcit * pîn-în * stele flautul zefirului. Ardem, sărmană copilă, ardem cum arde-ncet universu-ntreg ... O jertfă infinită marelui spirit!

---

1. *după* cea dobitoacă a *șters cu excepția lui* a *de la sfîrșit* 2. *scris din inadvertență de două ori (capăt de rînd)* 3. *deasupra lui* sentențele *(inițial:* sențențele) bogate și *șters* 4. ***după*** **înțelep**[ciunii] *șters* 5. *repetarea lui* că nu știu *poate fi totuși o simplă inadvertență* 6. *deasupra lui* ele *șters* 7. *după* și *șters* 8. mărului de aur *deasupra* rodiei *șters* 9. ne vom mai *este o lectură incertă și pentru că presupusul* vom *este acoperit de cifra ștampilată a filei* 10. vor *e poate scris din inadvertența pentru* va, *prin atracție cu* vor *precedent* 11. *inițial* purtăm, *modificat în* purta *după supraintercalarea lui* vom

Și ardeau în albastrul[1] infinit al templului candelele de aur a stelelor ... Sus un cer înstelat și jos un cer înstelat ... Lui[2] i se storcea sîngele din inimă, lumina din ochi, sufletul din piept și ea era muiată de lacrimi ... O, durere nesfîrșit de dulce, o, voluptate nesfîrșit de dureroasă ... și el recăzu cu fața palidă și[3] slabă-n perinele albe și luna-i da arătarea unui mort ... Ea-și închisese ochii și un surîs abia îi deschise gura ei roșie, de se vedeau dinții ... fața ei părea mai plină și pieptul ei mai îmflat, îl cuprinse cu brațul și își puse mîna ei rotundă și plină pe inima lui ... și simțea cum bate din ce în ce mai încet, mai liniștit ... Cezar adormise ... adormise...

Ea se sculă în genunchi.Ochii ei mari să rotunjiră. Îi venea să plîngă, își mușca buzele ... Oh ! murmură ea ... și tu, și tu ! Ce frumos e ! Amîndoi ne-am suit de pe pămînt, singură m-oi || reîntoarce ... Trebui, trebui ... Ea s-așeză pe el ... Îl *38r* mușca cu sărutările ei ... îi încălzea mînile în sîn ... Copilul meu ... dulcele meu copil ! Cît te iubesc ... ce adînc te urăsc ... Îl ridică-n brațe și[-l] aruncă de sus, apoi recăzu leșinată în corabia aerului[4].

---

[1] *după* tem[plul] infinitul *succesiv șterse* [2] *după* I se *șters* [3] *supraintercalat peste o virgulă rămasă neștearsă* [4] *după* de *șters* (corabia de aer ?)

[POVESTE INDICĂ]

2259

272r De mult, de mult a fost un Împărat în țara departată a Indiei și avea o fată frumoasă cum nu se mai povestește, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plîns vodată. În nopți cu lună, cînd se primbla prin întune[coa]sele dumbrăvi de laur ale castelului răsărit din rădăcini de stînci, ea auzea un glas frumos, parcă de privighetoare, totuși era de om. O arfă, asemenea sunetului blînd și regulat al valurilor mării, o acompania. Era un paria cîntăreț, care o[1] iubea pe fata de-mpărat. Ea-l văzu răsărind prin crenge în lumina de lună — era nalt și frumos. Pletele negre se ridicau deasupra frunții mărețe, ochii străluceau în bolțile lor ca două flori[2], [ca două] picături de întunerec topit. Ea-l iubi, căci nici n-ar fi știut să facă altă, așa era de frumos.

Într-o noapte, printre[3] mreje[4] de frunziș [î]ntunecat[5] de oliv și laur, suspendea luna ca o pavăză de aur, el sta[6]-ngenuncheat[7] la picioarele ei[8] și, [cu] capul culcat în poalele-i albe, se uita lung și-ntunecat c-o privire de profet în întunecimea cea blîndă și albastră a ochilor ei mari. Cu mînele ei dulci ea-i neteza părul, cu gura-i încrețită de amor ea-i săruta fruntea.

— Ce frumoasă frunte ai tu, coroana lumii s-ar mîndri să șadă pe ea.

— Ai dori-o tu? zise el și ochii lui se deschideau mari, ca doi luceferi.

El se sculă și o privi. Numai Împăratul Saharei, leul, privește astfel, o dată în viața lui, cînd *iubește*[9]. O strînse-n brațe și se duse-n lume.

Adio, stea — amor, tot! ||

272v Noaptea era clară, tăcută, mare. Numai valurile sfinte ale Gangelui murmurau lin ca înțelepciunea vremilor. Simbol uriaș al timpului. Paria[10] se uită lung în el, și-l *înțelese*. Auzi vorbirea sîntelor sale origini, înțelese[11] ce este aceea[12] ce mișcă cele trecătoare ale pămîntului. Își sfărmă arfa de o stîncă și se duse-n sus. Răscoli popoare contra regilor[13] și legilor lor, răsturnă regii și marii pămîntului și în fruntea acelor popoare, unele de origini sînte, altele de origini obscure, el curgea[14] de-a lungul rîurilor mari[15] și răsturna imperii și le supunea șie[16].

Cifrele arabe în paranteze drepte trimit la textele reproduse la nota 6, p. 277. 1. *scris peste* b *sau* l 2. *supraintercalat sau, mai curînd, destinat să înlocuiască* picături de întunerec topit; *cum nu se operează nici o eliminare grafică, am păstrat amîndouă variantele, dar pe a doua am juxtapus-o, n-am subordonat-o celei dintîi* 3. *după* luna *șters* 4. *după* frunzele-ntunecate de *șters* 5. *inițial:* frunze-ntunecate 6. *inițial:* ea netezea 7. -ngenuncheat *supraintercalat* 8. *după* lui *șters* 9. *cf.* [4]: numai un zeu se uită astfel — cînd pentru amor lumesc se leapădă de nemurire 10. *după* tîn[ărul] * *șters* 11. *după* înțelesul și mis **** *șters* 12. ce este aceea *deasupra lui* cele *șters* 13. *după* le[gilor] *șters* 14. *după* merg[ea] *șters* 15. rîurilor mari *provine din* rîului mare *prin corectarea finalelor* 16. *cf. pentru toată fraza,* [7] și [6]: Răscoli în sufletul popoarelor amintirea sfintelor lor origini *și* A răsturnat legi și imperii ce durase mii de ani, a mutat popoare din țările în care șezuse mii de ani, a răscolit lumea și numele lui [era cunoscut] dintr-un capăt al pămîntului pîn-în cellalt

Popoarele-l iubeau că era drept și bun, regii se temeau de el. Era împăratul lumei și Domnul tuturor celor trecătoare.

Atunci se duse la castelul răsărit din rădăcini de munți. Intră în înaltele ~~tur~~hale* ca să puie coroana lumei pe fruntea miresei lui — dar întinsă, albă ca o[1] ceară mărmurită, moartă era iubita lui. El[2] nu auzi nimic, nimic[3] — numai valurile sînte ale Gangelui vuiau cu un răsunet depărtat și ironic în urechile lui[4] — își plecă fruntea și zise: „La[5] ce? La ce?"—apoi o apucă-nspre pustii și nimenea n-a mai auzit de el[6].

---

1. *supraintercalat* 2. *după* Nu zise *șters* 3. *supraintercalat* 4. *cf.* [8] : numai vuirea înceată și lină a Gangelui luneca ironic pîn-în fundul întunecatelor sale gîndiri 5. *peste* De, *cf.* OPERE I, *p. 494 (varianta versificată din* **2284**, **66r)** A fost odat-un cîntăreț (strofa 11) : Și-ntreb : de ce? de ce? 6. *în continuare se află scrise 9 scurte notări, primele trei pe sfîrșitul lui* **272v** *și restul pe* **273r**

[1] M*** unei * scene toți.

[2] Ci-și * făcuse o arfă nouă, pe care cînta cînturi ce păreau eterne asemenea eternei mări.

[3] Omul ca iarba, zilele lui ca floarea cîmpului.

[4] numai un zeu se uită astfel — cînd pentru amor lumesc se leapădă de nemurire.

[5] Știința celor nepieritoare * îi părea vană, de nimica pe lîngă amorul acelei femei.

[6] A răsturnat legi și imperii ce durase mii de ani, a mutat popoare din țările în care șezuse mii de ani, a răscolit lumea și numele lui [era cunoscut] dintr-un capăt al pămîntului pîn-în cellalt.

[7] răscoli în sufletul popoarelor amintirea sfintelor lor origini.

[8] numai vuirea înceată și lină a Gangelui luneca (adînc *șters)* ironic pîn-în fundul întunecatelor sale gîndiri *(scris :* gîndirei).

[9] Cu fiecare viață de om perdeua cade.

Din punct de vedere grafic trebuie notat că [1] *și* [2] *sînt puse între paranteze, dacă nu cumva semnul de închidere este de fapt un semn de exclamație și atunci semnul de deschidere devine un simplu semn de discontinuitate ; textele* [7] [8] *și* [9] *sînt despărțite între ele prin cîte o scurtă linie orizontală. Din punctul de vedere al conținutului,* [4] [6] [7] *și* [8], *remaniate, au fost resorbite în textul continuu (vezi notele 9, 16,* p. 276 *), spre deosebire de* [2] *și* [5], *legate de text dar nesituabile cu exactitate :* [2] *reia* Își sfărmă arfa de o stîncă, *și poate fi raportat la o nescrisă continuare, iar* [5] *la un text virtual unde paria renunță, de dragul fetei de împărat, la ademenirile cunoașterii celor netrecătoare, (vezi :* înțelese ce este aceea ce mișcă cele trecătoare ale pămîntului) ; [1] [3] *și* [9] *au un caracter aforistic care, neexistînd nici un indiciu, le face greu corelabile cu textul, dar două dintre ele,* [1] *și* [9], *par a fi înrudite și trimit la marele motiv al vieții ca teatru.*

[ARCHAEUS]

2269

19r Netăgăduit că sînt multe lucruri la[1] priceperea cărora nu-l ajunge capul pe-un membru gros de la primărie sau pe-un subcomisar de poliție — deși aceștia sînt în genere oamenii cari pricep tot. Cel puțin cînd e vorba de espropriarea unei găinării, de insuflarea de respect în cetățeanul măcelari cu măsuri[2] false, oameni mai îndemînatici decît cei doi de sus nu cunosc. Totuși ni se pare — se-nțelege că nu impunem nimănui părerea — că, afară de cumpene strîmbe și găinării în fața uliții, mai există oarecari lucruri[3], de-o însămnătate secundară într-adevăr, de ex. filozofia, poezia, artele, tot lucruri cari scapă perspicacității numiților domni, dar a căror existență nu se poate nega.

Se vede că autorul vrea să-nceapă de la az buchi. Într-adevăr, lumea cum o vedem nu există decît în crierul nostru. Nimeni nu va tăgădui[4] că este deosebire între gînsac și cîne. Privirea cînelui e inteligentă, el pricepe din lumea această o porție mult mai bună decît gînsacul; cu toate acestea amîndouă aceste ființe au ochi și crieri.
20r Lumea nu-i cumu-i, || ci cum o vedem; pentru gînsac, cum o vede el, pentru cîne item, pentru membru de la primărie — pentru Kant item. Totuși cîtă deosebire între ochii de porc a susînțelesului membru și privirea adîncă a înțeleptului de la Königsberg.

Care-i[5] adevărul? Cel văzut clar de[6] un gînsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură de Kant? Într-adevăr, iată un lucru ciudat. Cel dintîi deosebește lămurit[7] grăunțele de porumb de prundul[8] galbăn, el înoată cu siguranță pe apă, măsură cu ochiul[9] distanțele ce le poate ajunge și nu-i fără oarecare înduioșere în fața unei gîște în epoca virginității. Cel de-al doilea uită să mănînce, voind să sară peste o groapă cade-n mijlocul ei, iar frumusețile virgi- sau nevirginale trec pe lîngă dînsul fără ca el să-și [fi] ridicat ochii.

Cu toate acestea noi presupunem că filozoful e mai cuminte decît un gînsac, ba că în ***problemele*** aceluia[10] e mai mult adevăr decît în ***siguranțele*** acestuia.

Un semn că pentr-o minte mare totu-i ***problem***, iar pentru 75 de dramuri de crier totu-i ***sigur***. ||

21r E știut că regula pitagoreică din geometrie se numea puntea măgarilor. Puntea măgarilor pe care trebuie să treci în orice cugetare mai adîncă este: că nu putem pricepe lumea în sine, și că toată esplicarea ei este esplicarea unor reacțiuni a crierilor noștri și nimic mai departe. Lumea-n sine rămîne un problem înlăuntrul căruia se rătăcește cîte-o rază slabă, cîte-o fulgerătură[11] pe care cugetătorul adînc o-ncremenește pe hîrtie, pe[12] care, citind-o, se naște în păreții capului tău[13] acea rezonanță lungă care[14] face să vezi într-adevăr că lume și viață sînt un vis.

---

1. *după* ce nu încap *șters* 2. *după* cîntar *șters* 3. *după* d[e*] *șters* 4. *după* contesta *șters* 5. *după* Sa *șters* 6. *după* clar ***supraintercalat și înainte de*** Kant *șters* 7. ***deasupra lui*** bine *șters* 8. ***deasupra lui*** pietricele[le] *șters*; galbăn *provine din ajustarea lui* galbăne 9. cu ochiul ***supraintercalat*** 10. *deasupra lui* sale *șters* 11. -arătură *deasupra lui* -urațiune *șters* 12. *după* făcîndu-te *șters* 13. păreții capului tău *deasupra lui* tine *șters* 14. *după o literă ștearsă, indescifrabilă*

Dar, cum am zis, toate acestea sînt fleacuri pentr-un membru de la primărie. Viața are pentru el însămnătate numai întrucît se percepe taxa pentru înscrierea în condicele stării civile, moartea întrucît se percepe o taxă pentru îngropăciune și întrucît se adaogă cu *unul* numărul născuților și al morților. Membrul de la primărie nu vede în acești oameni decît indivizi[1] impozabili, subcomisarul — indivizi ce trebuiesc privegheați ca să nu [se] fure unii pe alții și să se ție în regulă [2].||

După această pătură de oameni urmează învățații cuvîntului [3]. Aceștia întreabă [4] 22
totdeauna quid novissimi? Cartea cea mai nouă e pentru dînșii cea mai bună. Ei citesc mult și au în capul lor o mulțime de definiții, formule și cuvinte despre a căror adevăr nu se îndoiesc niciodată, căci n-au vreme de-a se îndoi. Îi numesc ai cuvîntului pentru că înțelepciunea lor consistă în cuvinte, în cojile unor gîndiri pe cari [5] memoria lor le păstrează. Căci o gîndire este un act, un cutremur al nervilor. Cu cît nervii se cutremură mai bine, mai liber, cu atîta cugetarea e mai clară. La ei acest act, prin care cugetarea străină să [6] se *repete* întocmai în capul lor, nu se-ntimplă, pentru că mulțimea citirei [7] și obosirea creierului n-o permite. Cele citite trec ca niște coji moarte în hambarul memoriei, de unde iese la iveală apoi tot în aceeași formă.||

Iar eu din parte-mi gîndesc așa : orice-a gîndit un om singur, fără s-o [8] fi citit 23
sau s-o fi auzit de la alții, cuprinde [9] o sămînță de adevăr. De-aceea cărțile vechi, pe cari oamenii nu le scriu numai iac-așa, numai ca să le scrie, ci pentru că gîndise ceva ce le apăsa inima și voiau s-o spuie și altora, cărțile vechi eu unul le citesc și găsesc între lucruri absurde unele semințe de lumină pe cari apoi le țin minte.

Așa în una din zile stam fluierînd la fereasta deschisă, era zapadă și frumos afară, cînd iată văd trecînd un bătrîn c-o manta lungă în spate și cu pălăria cu marginile foarte largi. Îl văd intrînd la Corabia lui Noe. Corabia aceasta este o crîșmă unde se găsește vin unguresc bun [10]. Acolo aveam și eu masa mea de baștină și sara, cînd mi se ura cu cititul și scrisul, mă duceam la mesuța din colțul corăbiei și mi se părea că mă făceam iar copil, că eram în vremea [11] lui Sim, Ham și Iafit. Cînd îl văd intrînd pe bătrîn zic : „Ce drac ! pe acesta nu l-am văzut niciodată . . . hai să vedem cine-i?” . . . Iau pălăria din cui, cobor iute scările și la Corabie [12].||

Întru-nlăuntru . . . moșneagul — la masa mea. Corabia era o odaie mare, bol- 24
tită și [13] întunecoasă în care și ziua ardea lampă. Bătrînul era interesant. Părul capului era alb, ras cu totul la față, ochii suri, mari și pătrunzători, apoi mirosea de departe a tabac și mie mi-a plăcut totdeauna oamenii cari miroasă a tabac.

I-am dat bună sară și m-am pus în fața lui [14], pentru că eram în dreptul meu să șed la masa mea. El răsări oleacă, dar nu spuse nimic. Apoi începu a ciocăni în masă cu degetele lui lungi și subțirele și fluiera pintre dinți . . . Era o necuviință . . . dar acuma eu tăceam; căci, oricît de necuviincios ar fi fost, aria era de-o frumuseță rară . . . era subțire ca bîzîitul de albină, dar ți se părea că-n gura [lui] s-a așezat un virtuos de violină lung de [o] palmă [15] și, pe o vioară cît cojița unei alune, cînta subțire și frumos, de stai îndrăgit de el . . . Apoi tăcu și iar începu a ciocăni cu degetele lui lungi, încît mîna lui îmi părea un paingăn mare, care joacă tremblante.

— Iartă-mă, d-le Doctor, zisei eu încheindu-mi surtucul dinainte, dar mie-mi pare că aria aceasta care ai fluierat-o am mai auzit-o undeva . . . și aș voi să vă-ntreb . . .||

— Aria asta ai auzit-o în capul d-tale, zise el, pe cînd ștergeai ciubotele lui 25
Beethoven.

— Mă iartă, d-le, dar nici n-am avut onoarea de-a cunoaște pe Beethoven.

— Ce știi d-ta, dacă l-ai cunoscut sau nu. Eu îți zic că l-ai cunoscut . . . Eu îți zic că i-ai șters ciubotele, și basta.

„Ce dracul ! Îi nebun moșneagul iesta, gîndeam eu.”

---

1. *după* sau *șters și înainte de* indivizi *șters* 2. *în manuscris :* rĕgulă, *unde semnul diacritic este de bună seamă analogic cu scrierea etimologizantă a lui* ră- : rĕ- 3. *supraintercalat* 4. după citesc *șters* 5. pe cari *deasupra lui* pentru că *șters* 6. *peste* se 7. ci- *peste* și 8. *după* să-l *șters* 9. *deasupra lui* conține *șters* 10. *supraintercalat, urmat de virgulă ștearsă și* Acolo *scris inițial cu minusculă (deci :* vin unguresc, acolo) 11. în vremea *supraintercalat* 12. *urmează* băiete *șters* 13. *supraintercalat* 14. *supraintercalat* 15. *deasupra lui* deget *șters și după* un *rămas neadaptat*

— Ce dracul ! Îi nebun moșneagul iesta, zise el clipind din ochi și imitîndu-mi glasul întocmai. Apoi urmă : Kellner ! Vin de maghiarat de cinci ani, astupat bine ... Iute. Ei, nepoate[1], urmă el, așa-i că cea dentîi gîndire care ți-a venit în minte la răspunsul meu[2] a fost : „Ce dracu ! îi nebun moșneagul iesta”. Vezi tu, asta voiam s-o știu ! ... Omu-i ca o vioară ... dacă pui degetul într-un loc pe coardă[3], sună-ntr-un fel, într-alt loc într-alt fel, dar o vioară samănă cu alta. Astăzi mă simt dispus să fac filozofie și bine că te-am găsit, nepoate, pentru că mie-mi pari un om neofenziv și care se miră, și mirarea este mama înțelepciunei.

Eu căscam gura.

Bătrînul se uită la mine și-ncepe să rîdă. ||

26r — Spune-mi nepoate — *dacă poți* — un lucru imposibil și o idee imposibilă.

— Un lucru imposibil e ca eu să fi șters ciubotele lui Beethoven, care-a murit înainte de atîția ani, iar o idee imposibilă este ca ceva să fie și să nu fie tot în aceeași vreme.

Kellnerul adusese vinul cerut, moșneagul împlu un păhar mie, unul lui, pe care-l și deșertă pîn-în fund.

— Ascultă-mă, nepoate, tu ești un prost, zise el. Ai auzit tu vrodată despre Archaeus ?

— Ba nu.

— Nu ? Ei bine, Archaeus este singura realitate pe lume, toate celelalte sînt fleacuri — Archaeus este tot.

— Ptiu ! bată-te vina, unchiule, cu tot[4] Archaeusul tău... Cum văd, [vrei] să mă iei peste picior. Cine ți-i Archaeus ?

— Șșut ! Taci, nepoate ... Toate celea la vremea lor. Am[5] să-ți spun eu îndată cine-i Archaeus, numai mai întîi bea-ți păharul de vin și ascultă următoarele cuvinte a moșului. Cugetări[6] imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, și dac-ar fi imposibilă, n-ar exista. Ce este imposibil ? Am să-ți pun îndată
27r o mulțime || de probleme. Condițiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sînt legile ciudate cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulele lui matematice, aicea spațiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, și dacă le ștergi acestea[7] ... și un somn adînc le șterge pentru cîteva oare ... ce simțemînt ni rămîne pentru acel interval al ștergerei ? Nimic. Și cu toate acestea sosesc momente în viață în cari aceste trei elemente ale minții noastre, aceste sertare în cari băgăm o lume dispar pentr-o clipă ... e drept, ca o fulgerare numai, dispar sau în parte sau în tot și stai ca înaintea unei minuni și te-ntrebi ... așa ca omul care crezuse că tot ce vede e chiar așa cum este ... că oare ce-nsemnează asta. Cînd privești o fizionomie ciudată, îți vine de sine întrebarea : oare cum dracu-o fi gîndind acest om ? Ba lipsa unuia din cele cinci simțuri, chiar venind mai tîrziu, modifică radical lumea cugetării. ||

28r — Cum așa ? Apoi tocmai Beethoven a compus[8] muzică pe cînd pierduse auzul.

— Știam c-ai să-mi obiectezi aceasta. Da, Beethoven compune opera Fidelio după ce uitase de mult natura vocii omenești ... el scrie muzică pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie și te trezești față c-o operă care ți se pare că fuge dinaintea ochilor ... c-ai privi-o cu binoclul întors ... ș-ai vedea departe, departe, în fundul cugetării *unui* om, ceva straniu ce pari a nu pricepe bine, pînă bagi de seamă că sînt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau avea numai o reminiscență slabă despre ea. Dar închipuindu-ți cumcă toți oamenii ar avea în urechea lor numai o reminiscență de memorie ca aceea a lui Beethoven ... toată opera s-apropie vădit, ca și cînd ai privi-o cu stecla așezată normal la ochi ... ba s-apropie așa încît toată scena ți s-așează-n cap ș-auzi opera urlîndu-ți în cranul deșert, cu boschete, cu temnițe, cu actori, cu actrițe, cu tot. Cum va fi arătînd capul unui om care are-o operă ori o dramă-n el, cu oamenii ei interesanți, cu lumina de lampe, cu

---

1. *deasupra lui* tinere *șters* 2. *supraintercalat* 3. pe coardă *supraintercalat* 4. *inițial :* totu *apoi* u *a fost șters* 5. *inițial : cu minusculă și după virgulă* 6. *după* lucruri și *șters ; aici își găsește locul, ca variantă anterioară a întregului pasaj pînă la* Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlà ?, *textul* **2287, 70r—75r**, *vezi* [ARCHAEUS] (variantă parțială) 7. *urmează* cu *șters* 8. *după* s[cris] *șters*

pînzele || zugrăvite, cu totului tot în capul lui ... Un teatru întreg în care sufletul lui, ghemuit într-un colț al salei, e singurul spectator. 29r

— Bine. Dar de ce să nu credem că făptura normală a omului este cea anume făcută ca să vadă adevărul?

— De ce? Pentru că tocmai această făptură normală nu este una ș-aceeași — totdeuna vor fi mici deosebiri; unde însă deosebirile sînt mari, avem altă lume. Dar să urmez. Nu știu dacă cineva s-a visat vrodată elastic ... că poate crește, se poate îmfla, se poate contrage ... Dacă pe-un asemenea om nu l-ar trezi nimene din somn, el ar trăi o viață întreagă c-o lume reală și pipăită, căci în somn se pipăie așa de bine ca-n trezire ... va să zică nu lipsește nici acest control, cel mai sigur, al realității ... Și acest om s-ar contrage-ntr-o cartofă care-ar striga oamenilor de pe uliță să ia sama să nu-l calce, ori s-ar subția într-o prăjină cu barbă englezască și cu pălărie naltă, ori s-ar îngroșa ca un birtaș bavarez ... ar trece printr-o mie de figuri el însuși și, dac-ar dormi toată viața lui, nici în minte nu i-ar mai[1] veni să se îndoiască că aceasta este natura lui, că altfel nu poate fi || și că toate trebuie să fie cum sînt ... 30r Dacă s-ar trezi puțin înainte de-a muri, ar crede, din contra, c-a adormit și că visează. *O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri.* Există multe buruieni cari, aducînd o mică modificare a organului vederii, crează înaintea omului o altă lume. O băutură preparată dintr-un burete mărește proporțiile lucrurilor. Un pai pare[2] mare cît o bîrnă și omul, în reminiscența figurei ce o avuse înainte de asta, sare peste un fir de pai din drum. Un lan de grîu devine o pădure de aur, oamenii devin uriești și poate că povestea veche, că-nainte uriești locuiau pămîntul, atîrna de construcția ochilor de pe atunci și nu de mărimea lor obiectivă sau, mai exact, de mărimea în care reflectă ochiul nostru de astăzi fapturile omenești[3]. Care este criteriul realității? Despre ochi nu mai vorbim ... Cine nu știe cu cîtă realitate, cu cît adevăr se prezintă în vis chipuri cunoscute, grădini, case, strade; urechea aude muzică plăcută și mintea și-aduce aminte cumc-a mai auzit odată această muzică ... Un amic se arată ... el a-mbătrînit ||, vro cîțiva peri albi are pe cap ... mintea-l compară cu reminiscența ce-o aveam despre dînsul, și închipuirea cum el a fost și vederea concretă cum este ni smulge părerea de rău: „Cum s-a schimbat omul acesta!" ... În starea de nebunie toate ideile sînt de o cumplită realitate ... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă. Cele mai cumplite dureri fizice sfîșie sufletul și-i brazdează fața ... din contra, dureri reale în senzul nostru îl găsesc nesimțitor ... Nu avem criteriu ... Nu știm dacă știm ceva ... O credem, fiindc-o cred și alții, pentru că e o normă predomnitoare, și asta nu fiindcă lumea ar fi cum ne-o închipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult ori mai puțin ... Poate-se zice însă că cutare om ciudat nu are drept cînd spune ceva? Cu ce-l combați? ... Cu aceea că și alții zic ca tine că nu-i așa? Cu ce drept? Valoarea privirei lui este aceeași cu valoarea privirei noastre ... numai c-a lui e izolată, pe cînd a noastră găsește și altele turnate pe-același calup. Dar e un visător?! Bine. Cine? Noi ori el? Asta e-ntrebarea. ... Poate că noi nu facem alta decît visăm într-*un* fel și el într-altul... || 31r

— Dar bine ... vedem lumea. 32r

— Și el o vede.

— Dar o pipăim.

— Și el o pipăie. Cu ce drept modul nostru să fie cel adevărat și al lui cel fals? Pentru ce nu viceversa? Sîntem noi nebuni ori el e nebun ... asta-i întrebarea. Și de gîndim numai cît de *altfel* a fost privirea oamenilor în alți secoli, că ceea ce ni pare nouă ciudat lor li părea firesc, că în orice lucru nepriceput n-avem decît o formă sub care o altă frunte de om vedea un lucru foarte priceput, atunci ni vine să-ntrebăm care-i criteriul minții sănătoase? O minte care azi aprobă ceea ce-a dizaprobat ieri, care dizaprobă ce-a aprobat; o minte care vedem că se hrănește secol cu secol[4] din paradoxii[5]...

— Cum din paradoxii?

---

1. *supraintercalat;* 2. *după* m *șters* (m[ic-]? *sau mai curînd anticipare:* m[are]? 3. *după* oa[menilor] *șters* 4. *după* di[n *] *șters* 5. *urmează* Da *șters*

— Da ! Căci spune-i numai un[ui] om ieșit din coaja naturei cumcă soarele stă și pămîntul se-nvîrtește ... el va găsi-o irațional, paradox, contra minții sănătoase ... Spune-i că stelele sînt tot [1] atîtea lumi ... el va găsi-o paradox [2].||

33r — Dar cu toate acestea e adevărul.

— Adevărul? Cum vrei ... Cum dispar, cum devin pe-ncetul nepipăite [3] chiar teoriile mișcării cînd presupunem ceea ce ni se impune de sine ... că spațiul e nemărginit ! ... Unde-i mișcarea cînd spațiul e nemărginit? ... Pămîntul a făcut o bucată ... Bine ... Deasupră-i și dedesuptu-i a rămas tot atîta spațiu, căci e nemărginit ... va să zică ce a parcurs el, cînd n-a parcurs nimica, căci pretutindenea stă în același loc, în același centron, în nemărginire, și dac-ar sta pe loc și dacă s-ar mișca, tot atîta ar fi ... Care-i criteriul mișcării lui? Iar simțirile noastre, iar acest senzoriu vizionar, încît mișcarea lui nu-i de cugetat fără ca să punem totodată ființa noastră. Pămîntul îmblă cum îmblăm [4] noi în vis. Departe ajungem, și totuși pe loc sîntem ... În urmă și-nainte nici nu s-a mărit, nici n-a scăzut distanța — căci e nemărginită.

— Dar timpul ? ||

34r — O, acest blestemat de timp, care e cînd lung, cînd [5] scurt, fiind cu toate acestea același, cel puțin remontoriul o spune ... Cînd așteaptă cineva iarna la portița vrunui zaplaz pe drăguța lui ... și ea nu vine ... și așteaptă ... și ea tot nu vine ... ce-i timpul ? O eternitate. Și cînd citește cineva o carte frumoasă ... mii de tablouri se desfășură pe dinaintea ochilor ... ce-i timpul? Un minut. Cine n-a avut vrodată un roman întreg în minte pentru a cărui realitate normală i-ar trebui o viață întreagă ori o tinereță întreagă? ... În vis el poate avea într-o singură noapte viața întreagă a unui om. Și de ce a *unui* om? De [6] ce nu a tuturor celor ce se-nvîrtesc împrejurul lui? Și în cîtă vreme? În șapte ori opt oare. Dar ce-i o tragedie ori o comedie altceva? Și, într-adevăr, dacă un asemenea op interesează, nici bagi de samă cît timp a trecut. De luăm criteriul normalității, am șters tot esclusivismul unei posibilități convenționale și de calup ș-am pus în locu-i o alta tot atît de îndreptățită. Atunci
35r nu mai zicem : numai *asta* este posibil și numai *așa* e posibil, || ci zicem : După cît ne ajunge capul, așa e ... dar dracul știe dacă n-ar putea fi și de o mie de ori altfel...

— Ce ciudată idee despre viață !

— Închipuiește-ți un manuscript vechi, cu filele unse, într-un colț de sertar ... o comedie, de exemplu. Directorul de teatru, în încurcătură, dă de el, citește ... citește ... pocnește din degete ... „Da știi că asta-i bună !” ... Și iată că te pomenești deodată pe scenă c-o icoană vie a vieții ... publicul rîde, actorii se strîmbă și toate acestea ca-nainte ... de o sută de ani. Atuncea-ți vine-a zice că ori publicul și teatrul sînt depărtați cu două sute de ani, ori că piesa este nouă. Unde este timpul? Cînd întorci binoclul, [lucrurile] ți se par într-o abnormă depărtare ... Un om născut cu binoclul pe nas ar alerga viața lui toată după nasul lui propriu, ca să-l ajungă, și ar fi foarte firesc asta ... Unde este spațiul? De aceea cînd auzim trîmbița marilor adevăruri, cari se prezintă cu atîta conștiință de sine, să zîmbim și să zicem : Vorbe ! vorbe ! vorbe ! S-ascultăm poveștile, căci ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile și gîndirile noastre cu ale lor ... În ele trăiește
36r Archaeus ... || Poate că povestea este partea mai frumoasă a vieții omenești. Cu povești ne leagănă lumea, cu povești ne adoarme. Ne trezim și murim cu ele ... Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlà?

— Niciodată ... Dar aș dori să știu mai întîi cine-i Archaeus [7]?

— Hm ! Cum dracu să ți-o spun dacă n-ai priceput pîn-acuma. Măi băiete ! Cu toate schimbările ce le dorește un om în persoana sa, totuși ar vrea să rămîie el însuși ... persoana sa. Am cunoscut oameni ce doreau a fi mai frumoși (cîte femei !), mai cuminți (cîți oameni de stat !), mai geniali (cîți scriitori !), am cunoscut unii cari aveau dorințe de Cezar, în cari se grămădeau visurile de glorie a lumii întregi ...

---

1. *supraintercalat* 2. *după* lui *șters (poate* lum[e]) 3. *după* p *șters* (p[ipăite]?) 4. cum îmblăm *supraintercalat (inițial :* ca noi ***din care s-a reținut*** c *și s-a supraintercalat* îmblăm) 5. ***după*** cît *șters* 6. *supraintercalat* 7. ***după*** monsieur *șters ; aici își găsește locul, ca variantă anterioară a întregului pasaj pînă la* Ei, ai priceput ce-i Archaeus?, *textul* **2268. 22r—23r** (=**35v—34v** *din numerotarea inversă), vezi* [ARCHAEUS] (variantă parțială)

dar ei vroiau să fie tot ei. Cine și ce este acel el sau eu care-n toate schimbările din lume ar dori să rămîie tot el? Acesta este poate tot misterul, toată enigma vieții. Nimic n-ar dori să aibă din cîte are. Un alt corp, altă minte, altă fizionomie, alți ochi, să fie altul ... numai să fie el. Ar voi să se poată preface în mii de chipuri, ca un cameleon ... dar să rămîie tot el. Abstrăgînd || de la dorința acestei reamintiri, fiecare-și 37r are dorința împlinită, ... căci este indiferent, pentru cel ce nu voiește *memoria* identității, dacă-i el sau nu-i el rege. *El* este regele, dacă nu face numai această pretenție să fie tot el ... Iată alt corp, altă minte, altă poziție, numai că nu ești tu. Ei, ai priceput ce-i Archaeus?

— Ba nu. Mai puțin decît oricînd.

— Nici nu-i ușor de priceput — pentru că-i etern. Și etern este tot ce este întotdeuna[1] de față ... în acest moment. Nu ce au fost, căci au fost stări de lucruri, nu ce va fi, căci vor fi iarăși stări de lucruri. *Ce este.* Numai dacă vremea ar sta locului am putea vedea lămurit ce-i etern ... Numai într-un punct în care s-ar naște un moratoriu între moarte și viață, căci lumea nu-i decît o vecinică plătire[2] cătră viață, o vecinică încasare din partea morții. Și această împrejurare este mama timpului. Fără de aceasta, suma celor ce există într-adevăr s-ar putea privi peste tot, am ști ce este netimporal. ||

— Ce-mi folosesc mie espunerile acestea cînd eu tot nu știu ce-i Archaeus? 38r

— Hm! Ești greu la cap. Cînd[3] gîndește cineva că neînsemnata[4] mărime a corpului omenesc nu stă de fel în raport cu puterea, cu imensitatea voinței (gîndește la Napoleon), cumcă omul e numai prilejul, adesea slab, abia suflat, pentru niște patimi cumplite, cînd gîndești cumcă purtătorul acestor patimi poate în orice moment să devină o coajă, ca un vas pe care l-a spart vinul, apoi cînd vezi că unul și acelaș princip de viață încolțește în mii de mii de flori din cari cele mai multe se scutură la drumul jumătate, puține rămîn, și aceste puține au în sfîrșit aceeași soarte, atuncea vezi cumcă ființa în om e nemuritoare. E unul și acelaș punctum saliens care apare în mii de oameni, dizbrăcat[5] de timp și spațiu, întreg și nedespărțit, mișcă cojile, le mînă una-nspre alta, le părăsește, formează altele nouă, pe cînd carnea zugrăviturelor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie ce pare vecinică. ||

— Și este într-adevăr vecinică. 39r

— În[6] fiece om se-ncearcă spiritul Universului, se opintește din nou, răsare ca o nouă rază din aceeași apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămîne-n drum, drept că în mod foarte deosebit, ici ca rege, colo ca cerșitor. Dar ce-i și ajută coaja cariului care-a-ncremenit în lemnul vieții? Asaltul e tinerețea, rămînerea-n drum — decepțiunea, recăderea animalului pățit — bătrînețа și moartea. Oamenii sînt probleme ce și le pune spiritul universului, viețile lor — încercări de deslegare. Chinul îndelungat, vecinica goană după ceva necunoscut nu samănă[7] cu aviditatea de a afla răspunsul unei întrebări curioase?

— Dar mie mi se pare că unde-i un problem e totodată și deslegarea lui.

— Da. Kant. Cei mai mulți oameni însă rămîn întrebări, uneori comice, alteori neroade, alteori pline de-nțeles, alteori deșerte. Cînd văd nas omenesc, totdeuna-mi vine să-ntreb ce caută nasul iesta-n lume?

---

1. *supraintercalat* 2. *după* m *șters* (m[oarte]?) 3. *aici își găsește locul, ca variantă anterioară a întregului pasaj pînă la* o călătorie ce pare veșnică, *textul german din* **2255, 7r,** *vezi* [ARCHAEUS] (variantă parțială) 4. *supraintercalat odată cu ștergerea lui* a *din inițialul* mărimea 5. *după* lipsit *șters* 6. *aici își găsesc locul, ca variantă anterioară a întregului pasaj pînă la* bătrînețа și moartea, *însemnările în germană și în română din* **2262, 42v,** *vezi* [ARCHAEUS] (variantă parțială) *și* OPERE I, p. *337—338, cu comentariul lui Perpessicius* 7. *după* ți se pare *șters*

[ARCHAEUS] (variantă parțială)

2287

70r Cugetări imposibile! Ce este imposibil? Condițiile a[1] orce posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sînt legile ciudate cărora natura trebuie să se supuie, aici e timp, aici spațiu, aici cauzalitate și daca le ștergi acestea, și un somn adînc le șterge pentru cîteva ore, ce simțemînt îi rămîne despre acest interval[2] al ștergerei? Nimic. Și cu toate aceste ne vin momente în viață în care aceste trei elemente ale minții noastre, aceste sertare în care băgăm o lume, dispar pentru un moment — e drept — ca o fulgerare numai — dispar[3] sau în parte sau în tot și stai ca înaintea unei minuni și te-ntrebi, așa ca omul care-a crezut că tot ce vede e chiar așa cum este, că oare ce să-nsemneze asta ... Cînd privești cîte-o[4] fizionomie ciudată îți vine de sine întrebarea: oare cum dracu a fi gîndind acest om — ba lipsa a[5] unuia din cele cinci simțuri, chiar venind mai tîrziu, modifică radical lumea cugetărei. Așa, Be[e]thoven compusese opera Fidelio după ce uitase de mult natura vocei omenești ... el scrie[6] muzica pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie și te trezești[7] fată c-o[8] operă care ți se pare că fuge dinaintea ochilor, c-ai privi-o cu binoclul întors ... ș-ai vedea departe, departe, în fundul cugetărei *unui* om ceva straniu ce pari a nu[9] pricepe bine, ș-apoi abia vezi că sînt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau era numai o reminiscență slabă despre ea[10]. Dar închipuindu-ți cumcă toți oamenii ar avea în urechea lor numai o reminiscență de memorie ca acea [a] lui Beethoven — toată opera s-apropie vădit, ca și cind ai privi cu stecla așezată normal la ochi — ba s-apropie așa încît toată scena ți s-așază-n cap ș-auzi opera urlîndu-ți în craniul deșert, cu boschete, cu temnițe, cu actori și actrițe, cu tot. Cum va fi arătînd capul unui om care are o operă ori o dramă, cu oamenii ei costumați, cu lumina de lampe, cu pînzările zugrăvite, cu totului tot, în capul lui ... Un teatru întreg la care sufletul lui, ghemuit într-un colț al salei, e singurul spectator. ||

71r Nu știu daca cineva s-a visat vodată elastic ... că poate crește, se poate îmfla, se poate contrage ... Dacă pe un asemenea om nu l-ar trezi nimeni din somn, el ar trăi o viață întreagă c-o lume reală și pipăită, căci în somn se pipăie așa de bine ca-n trezvie ... va să zică nu lipsește nici însuș acest control, cel mai sigur, al realității — și acest om s-ar contrage-ntr-o cartofă care-ar striga oamenilor de pe uliță să nu-l calce, or s-ar subția într-o prăjină cu barbă englezască și cu pălărie naltă, or s-ar îngroșa ca un birtaș bavarez ... ar trece printr-o mie de figuri el însuși și, dac-ar dormi toată viața lui, nici în minte nu i-ar mai veni să se îndoiască că aceasta este natura lui, că altfel nu poate fi și că toate trebuie să fie cum sînt. Dacă s-ar trezi puțin înainte de a muri, ar crede, din contra, c-a adormit și că visează ... O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă de-o *altă* ordine[11] de lucruri. Esistă multe plante[12] cari, aducînd o mică modificare a organului vederei, crează înaintea omului o altă

---

[1] *în manuscris, prin anticipare:* or [2] *deasupra lui* moment *șters* [3] *după* dar *șters* [4] -o *după* odată *șters* [5] *supraintercalat* [6] *după* o *șters* [7] *deasupra lui* vezi *șters* [8] *supraintercalat* [9] *supraintercalat* [10] *supraintercalat* [11] *după* lume *șters* [12] *deasupra lui* băuturi *șters*

lume. O [1] beutură preparată dintr-un burete mărește proporțiile lucrurilor. Un pai pare mare ca o bîrnă și omul, în reminiscența figurei ce o avuse înainte de asta, sare peste un fir de pai pe care-l găsește-n drum. Un lan de grîu devine o pădure de aur, oamenii devin uriești și poate că [2] povestea veche, că-nainte urieșii locuiau pămîntul, atîrna de construcția [3] ochilor de pe atunci [4] și nu de mărimea lor obiectivă sau, mai [5] precis, de mărimea în care reflectă ochiul nostru făpturile omenești astăzi [6]. Care este criteriul realității? Despre ochi nu mai vorbim — cine nu știe cu cîtă realitate, cu cît adevăr se prezintă în vis [7] chipuri [8] cunoscute, grădini, case, strade, urechea [9] aude muzică plăcută și mintea și-aduce aminte cumc-a mai auzit odată această muzică ... un amic se arată, || el a-mbătrînit ... vo cîțiva peri albi are pe cap — mintea-l 72r
compară cu reminiscența ce o aveam despre el și închipuirea cum el a fost și vederea concretă cum este ni smulge părerea de rău! Cum s-a schimbat omul acesta! [10] În stare de nebunie toate ideile sînt de o cumplită realitate ... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă ... durerile cele mai cumplite fizice îi sfîșie sufletul și-i brăzdează fața — din contra, dureri reale în [11] sensul nostru îl găsesc nesimțitor .... Nu [12] avem criteriu. Nu știm dacă știm ceva ... O credem fiindc-o cred și alții, pentru că e normă predomnitoare, și asta nu pentru că lumea ar fi cum ne-o-nchipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult ori mai puțin ... Dar se poate zice cumcă cutare om ciudat nu are drept cînd spune ceva? Cu ce-l combați — cu aceea că și alții zic că nu-i așa? Cu ce drept? Valoarea privirei lui este aceeași cu valoarea [13] privirei noastre ... numai c-a lui e izolată, pe cînd a noastră mai găsește și altele turnate pe același calup. Dar e un visător! — Bine. Cine? Noi ori el. Asta e-ntrebarea ... Poate că noi nu facem alta decît visăm într-*un* fel și el într-altul ... Dar bine, vedem lumea. Și el o vede. Dar o pipăim. Și el o pipăie. Cu ce [14] drept modul nostru să fie cel adevărat și al lui cel fals, pentru ce nu [15] vice versa? Sîntem noi nebuni ori e el nebun, asta-i întrebarea. ||

Și de gîndim numai cît de altfel a fost privirea oamenilor în alți secoli, că ceea ce 73r
ni se pare nouă ciudat li părea firesc, că în orce lucru nepriceput n-avem decît o formă sub care o altă frunte de om vedea un lucru foarte priceput, atunci ne vine să-ntrebăm care-i criteriul minței sănătoase? În genere se zice că mintea sănătoasă să decidă ... Dar ce-i această minte sănătoasă? O minte care azi aprobă ce-a disprobat ieri, care disprobă ce-a aprobat, o minte care [16] vedem că se hrănește secol cu secol din lucruri paradoxe [17] ... Da! Căci spună-i cineva unui om ieșit din coaja naturei cumcă soarele stă [18] și pămîntul se-nvîrtește ... el va găsi-o irațional, paradox, contra minții sănătoase, spună-i-se că stelele sînt atîtea lumi — el va găsi-o paradox. Dar vorbind drept ... cum dispar, cum devin pe-ncetul [19] nepipăite chiar teoriile mișcării noastre *, cînd presupunem, ceea ce ni se impune de sine, ... că spațiul e nemărginit ... Unde-i mișcarea cînd spațiul e nemărginit? ... Pămîntul a făcut o bucată. Bine. Deasupra-i și dedesuptu-i a rămas tot [20] atîta spațiu, căci e nemărginit ... va să zică ce-a parcurs el cînd n-a parcurs nimică, căci pretutindenea stă în același loc, pretutindeni e în [21] nemărginire, și dac-ar sta pe loc, și dacă s-ar mișca tot atîta ar fi ... Care-i criteriul mișcărei lui? Iar simțirile noastre ... iar acest senzoriu vizionar, încît mișcarea lui nu-i de cugetat, fără să punem totodată ființa noastră. || E ca și cînd 74r
unul ar păși pe un glob [22] ce se-nvî[r]tește cu el cu o repejune nevăzută ... Desigur cumcă el va sta pe loc ... deși [23] va păși caraghioz din picioare, și [24] deși i se va părea că se mișcă. Dar timpul, acest blestemat de timp [25] care e cînd lung, cînd scurt, fiind cu toate acestea același, cel puțin remontoriul [26] o spune ... Cînd așteaptă cineva iarna în ninsoare * la portița vounui zaplaz pe drăguța [27] lui ... și [28] ea nu vine ... și așteaptă ... și ea nu vine ... Ce-i timpul? O eternitate. Cînd citește [29] cineva o

---

1. *după* Cînt* *sau* Cînd* *șters* 2. *supraintercalat* 3. *deasupra lui* faptu[l] *șters* 4. de pe atunci *deasupra lui* oamenilor *șters* 5. *după* de *șters* 6. *supraintercalat* 7. *deasupra lui* somn *șters* 8. *inițial:* chipurile 9. *după* s' *șters* 10. omul acesta *supraintercalat* 11. *peste* îl 12. *după* C[riteriu?] *șters* 13. *după* aceea *șters* 14. *după* a *șters* 15. *supraintercalat* 16. *după* în *șters* 17. -x- *din* paradoxe *(ca și din* paradox, *de două ori mai jos) este scris întîi ca un* s *și apoi tăiat pentru a obține* x 18. *după* stă *șters* 19. *inițial:* pe-ncet * 20. *după* însă *șters* 21. *supraintercalat* 22. *deasupra lui* teren *șters* 23. de *din* deși *supraintercalat* 24. *supraintercalat după* și i *șters* 25. de timp *supraintercalat* 26. *modificat din* remontoarul *prin ștergerea lui* -oarul *și înlocuirea lui, deasupra, cu* -oriul 27. *după* iubita *șters* 28. *după* ce-i timp[ul] *șters* 29. *după* cine[va] *șters*

carte frumoasă ... mii de tablouri se desfășură pe dinaintea ochilor, ce-i timpul, un minut. Cine n-a avut vodată un roman întreg în minte, pentru a cărui realitate normală i-ar trebui o viață întreagă ori [1] o tinerețǎ întreagă ... În vis el poate avea într-o singură noapte viața întreagă a unui om. Și de ce a [2] *unui* om, de ce nu a tuturor celor ce se-nvîrtesc împrejurul lui. Și în cîtă vreme? În 7 ori 8 ore. Dar ce-i o tragedie ori o comedie altceva? Și într-adevăr, dacă un asemenea op interesă, nici bagi de samă cît timp a trecut. În Craiova [3], Monte Cristo dramatizat a ținut pe oameni pîn-a doua zi dimineața în teatru și nimeni nu gîndea la aceea cît timp a trecut. De luăm criteriul normalității predomnitoare, am luat toată unicitatea [4] posibilității ș-am pus o alta tot atît de îndreptățită, atunci nu [5] zicem : numai asta este posibil, și numai
75r *așa* este posibil. || Ci zicem : după cît ni ajunge [6] capul, așa-i ... dar dracu știe dacă n-o putea fi și de o mie de ori altfel.

Dar închipuiască-și cineva un manuscript vechi cu foile unse, într-un colț de sertar ... o comedie de esemplu. Directorul teatrului, în încurcătură, dă de el, cetește, cetește ... pocnește din degete : „Da știi că asta-i bună !” Și iată că [7] te [8] pomenești deodată pe scenă c-un tablou viu de viață, publicul rîde, actorii se strîmbă și toate astea ca-nainte de ... 200 de ani. Atuncea-ți vine-a zice că or publicul și teatrul sînt depărtați cu două sute de ani sau că piesa este nouă. Unde este timpul? Cînd [9] întorci binoclul, toate [10] lucrurile ți se par într-o abnormă departare ... Un om născut cu binoclul pe nas ar alerga viața lui toată după nasul lui propriu, ca să-l ajungă, și ar fi foarte firesc asta ... Unde este spațiul?

De aceea cînd auzim trîmbița marilor adevăruri, care se prezintă cu atîta conștiință de sine, să surîdem și să [11] zicem : vorbe, vorbe, vorbe ! Și s-acultăm poveștile, căci ele cel puțin ne fac să trăim și-n viața altor oameni, să ne amestecăm visurile și gîndirile noastre cu ale [12] lor ... Poate că povestea este partea cea mai frumoasă a vieții omenești ... Cu povești ne leagănă lumea, cu povești ne adoarme ... Ne trezim și murim cu ele ... De ce să n-o auzim și pe aceea a regelui Tla?

2268

22r — Nu ... Dar înainte de-a-mi povesti de regele Tla aș dori să-mi spui ce-nțelegi sub Archaeus, al cărui nume l-ai rostit de-atîtea ori în astă sară?

— Dragul meu ... Ți-am vorbit de manuscriptul din sertar. Îmi vei concede cumcă toată comedia n-ar fi avut loc, cu planul ei, cu patimele ei, cu esteriorul de regi, popi, cavaleri, dame de curte, hetere etc., dacă nu era acel neînsemnat manuscript vechi de o sută de ani în fundul saltarului. Cîtă bogăție de viață, costume, oameni, aranjament, pasiuni în cîteva foi terfelite în care zăcea învăluit Archaeus. Ei bine, privește viața ca o comedie — cine-o aranjează? Privește omul ca o mașină — cine-o ține? Privește natura ca un decor — cine-o zugrăvește? Ș-apoi nu uita că hîrtia chiar era de nevoie numai ca să fixeze pe Archaeus. Dacă iei manuscriptul, oare el nu exista?
23r Ba da. || Ce era el? Un nimic, o posibilitate ... Dar închipuiește-ți cumcă-n mijlocul reprezentației un perete cade, un actor își rupe capul, unul își uită rolul ... iată un arch[a]eus jignit și simți tu că-i jignit. De ce simți? Pentru că acel nimic e și-n tine, pentru că, insultat pe scenă, e insultat în tine. Și cu toate acestea el putea să rămîie mii de ani în saltar și corpul lui de hîrtie să putrezască, tu însuți puteai să nu te naști, să fii din numărul celora ce n-au fost niciodată ... ei bine, totuși existența era posibilă pentru că este. Ar fi existat ca o idee, ca o [13] comedie primită [14] al cărei manuscript s-a pierdut și despre care nimeni nimic nu știe, deși a existat, ba există în creierul naturei. Prin urmare* ai fost, ești, vei fi totdeauna.

---

1. -i *adăugat* 2. *supraintercalat* 3. *scris întîi :* Crajova 4. *după* posibilitatea *șters* 5. *inițial :* numai 6. *după* arat[ă] *șters* 7. *după* peste *șters* 8. *după* după *șters* 9. *după* În[torci] *șters* 10. *după* lumea *șters* 11. *supraintercalat* 12. *scris :* a le 13. *după* un * *șters* 14. *supraintercalat.*

2255

Wenn jemand bedenkt, dass die zur Grösse des Körper[s] keineswegs in Verhältniss stehende Heftigkeit od[er] Maasslosigkeit des Willens, dass der Mensch ~~(die Schale)~~, oft hingehauchte Anlass der schrecklichsten Leidenschaften ist, und dass der Träger dieser Leidenschaften in jedem Augenblicke zu einer ~~Schale~~ werden kann, wie der Gefäss, der vom Wein gesprengt worden ist, — wenn man sieht, wie ein u[nd] dasselbe Lebensprincip tausende und übertausende von solchen Blüthen treibt, von denen die meisten bis zum halben Wege abfallen, wenige bestehen u[nd] das[s] auch diese am Ende dasselbe Schicksal haben, — so sieht man ein[,] dass das Wesen des Menschen unsterblich ist. Es ist ein und dasselbe punctum saliens, welches in tausenden [Menschen,] zeit- u[nd] raumlos, ganz und ungetheilt zum Vorschein kommt, [die] Schalen bewegt u[nd] sie gegeneinander zittern macht, sie verlässt, neue bildet, während das Fleisch seiner Zeichnungen, die Materie, als ein Ahasverus der Formen seine ewigscheinende Wanderung macht.

2262

În fiecare om Universul s-opintește

In jedem Menschen versucht sich der Weltgeist und nimmt immer von neuem einen Anlauf, răsare wie ein neuer Wasserstrahl aus selbigem Wasser, ~~wie irgend~~ ein neuer Anlauf zum Himmel. Aber er bleibt im Wege stecken, freilich sehr verschieden — hier als König, dort als Bettler, aber was hilft die Hülle des im Holze des Lebens stecken gebliebenen Bohrwurms. Das Anlaufsnehmen ist Jugend, das Steckenbleiben Enttäuschung, das Rückwärtsgehen des geschundenen / pățit Thieres ist Alter und Tod.

Ein Anlauf zu einem Problem selten auch zur Lösung — das wäre der begabte Intellect — Die meisten sind Fragen, manche sehr comische, manche inhaltsreich, manche leer,

Omul e-o întrebare ?
fiecare om e-o-ntrebare pusă [1] din nou spiritului universului.

[MOARTEA LUI IOAN VESTIMIE]

2255

1.[1]

268r Ioan Vestimie [2] nici nu era predispus [3] să fie vrun om mare, nici pretindea să fie. Se poate însă că era mai lipsit de invidie decît alții, că recunoștea cu [4] multă ușurință meritele altora și nemeritele sale, din care cauză lumea-i zicea că e un spirit observator, deși nu știm ca fineța de observațiune și reumatismul unit cu bătaie de inimă să fi stat vrodată în legătură. Avem cu toate acestea să ajungem la halul moral în care justiția pur și simplu a vederii să treacă drept spirit de observație . . . dar nu e vorba de asta.

Vorba e d[e] Ioan al nostru, care-n toate zilele își urma [5] regulat drumul de la căsuța lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colț, unde citea jurnale ilustrate, de-acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulațiune a mersului său să se-ntîmple vro întrerupere sau iregularitate, pe cînd, din contra, în pulsațiunea și în bătăile inimei sale se-ntîmplau foarte des iregularități.||

269r Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la [o] vreme încoace Ioan, care avuse o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntîmplat că-ntr-o seară, voind să scrie o epistolă unei fetițe blonde, pe care o iubea cu credință de 16 ani și mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicționar de nume proprii, a alăturat termina'' de nume femeiești la orice literă a alfabetului, în zădar, numele ei a rămas uitat.

Prima lui ide a fost că poate ar fi fost lovit de-o afazie parțială, c-a uitat o literă din alfabet, loua că în vasele craniului ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul și multe id ipocondriace îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese p a de timpuriu cahla de la sobă și că-l durea poate capul.

Dar aceasta n era, se vede, ideea lui. El se culcase și-ncepu a simți o stranie amorțeală în brațul dre . Deși era hotărîtor treaz, nu-i era cu putință să miște acel braț. Apoi urmă amorți ea piciorului stîng, apoi adormi în sfîrșit.||

270r Dar mult n-a ținut somnul lui. El s-a sculat foarte ușor și atît de sănătos din patul lui precum nu se simțise nicicînd ; inima lui îi bătea cu vioiciune și căldură, pasul era ușor ca acela a unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopții. El se-mbrăcă repede și plecă în oraș, intră în cafeneaua sa obicinuită și-ncepu să răsfoiască jurnalele.

Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stîlpii de cafenele îi luau jurnalele din mînă fără ca să-l mai întrebe, mulți din ei nici păreau a-l vedea, numai unii, și anume aceia cari se deosebeau prin fineța palorii lor sau prin ochii prea adînciți în cap, se uitau la dînsul și suspinau. De ce acești oameni îi erau cu deosebire simpatici nu știa nici el.

---

1. *am păstrat împărțirea în capitole a autorului, cu cifre arabe* (1. 2. 3.) 2. *transcrierea lui Perpessicius este* Veștimie, *ceea ce poate fi o bună interpretare a grafiei de epocă* (cf. Stefan), *dar nu obligă la alterarea ei cînd e vorba de un nume propriu fără etimologie* 3. *după* vrun om *șters* 4. *după* merit[ele] *șters* 5. *după o literă ștearsă, indescifrabilă*

La apropierea miezului nopții el simți o ușoară neliniște.

Plecînd din cafenea, unde prin excepție nu-avuse nici cafeaua lui neagră, el își aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară și văzu cu mirare următorul lucru : ||

Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viață în urma 271r *unei violente bătăi de inimă. Nu putem decît să deplîngem moartea prematură a unui tînăr care, pe lîngă un caracter solid și demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observație și multă dreaptă judecată.*

El nu-și putea explica cine-i jucase festa ca să-l anunțe drept mort prin ziare.

Ieșind pe uliță, o lună plină de toată frumusețea împînzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunerecul ulițelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereștile închise a unui salon deșert, într-alt loc pe zidurile lungi și albe a unei curți de biserică, curat o frumusețe de lună. El se mira și de această lumină nepomenit de dulce, dar și de ușurința cu care îmbla el, pînă ce în sfîrșit ajunse acasă și se culcă. Se vede că-ncepuse a miji de ziuă, căci cucoșii cîntau și el adormi || adînc, foarte adînc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mîni sau de alte 272r treburi. În somnul lui cel adînc auzea însă mormăind primprejurul [său] ca niște roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe [ori] voise să-și scuture capul, ș-atunci, încordîndu-și vederea, zărea o mulțime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adînc și nu [1] mai pricepea nimic [din] acel murmur misterios și tînguitor de roi.

2.

Cînd se trezi a doua zi văzu că era tîrziu seara, iar niște prieteni de-ai lui jucau cărți la o masă. El dete „bună seară" c-un glas cam răgușit și ei deodată răsăriră toți și se uitară uimiți unul la altul.

Numai unul, care era mai obraznic dintre ei, Alexandru, zise [2] :

— Măi hoțule [3] ! stai acolo și dormi, doar [4] n-ai poftă să ne strici landsquenetul.

Ceilalți începură a rîde, ba unul îl trase de picior.

Ioan nu știa de ce, dar purtarea aceasta era atît [de] || supărătoare pentru el 273r încît se sculă și ieși tăcînd din casă. Ceea ce-l mira era însă că se culcase dezbrăcat și se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieși pe uliță. Căzuse cea dentîi ninsoare și pe zidurile [5] de-a lungul ulițelor el văzu pe ici, colo cîte un copilaș îmbrăcat bine, făcînd bulgări de omăt și aruncînd [6] unu-ntr-altul. Erau [7] veseli și rîdeau copiii.

— Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.

— N-am [8] nume, n-am fost botezat, zise copilul rîzînd.

Același răspuns i-l dete al doilea copil.

Astă-seară el nu mai merse la cafenea, dar s-așeză în portalul teatrului, ca să admire femeile cele frumoase cari ieșeau după spectacol.

În curînd văzu [9] ieșind, roșie ca o roză și blondă ca un caier, cu un capușon albvînăt în cap, princesa B., una din frumusețile marelui oraș. ||

Lui îi plăcuse de mult acea princesă înaltă și barbată, tînără și [10] frumoasă, pu- 274r ternică și dulce totodată. Dar de unde și pînă unde ajunge el la cutezarea de-a se sui alături cu ea în cupè, a-i pune brațul pe după gît și a o săruta?

— Șezi binișor, zise ea zîmbind și prefăcîndu-se a se apăra.

Curînd ajunseră la palatul frumos al damei, el îi dete brațul și se urcă cu ea pe scări în sus; prințul îi văzu și nu rămase deloc scandalizat, ba ea îl ținu de mînă pe bietul băiat [11] și-l trase după sine în budoarul ei, îmbrăcat în vioriu și alb. Fără nici o jenă ea-ncepu să se dezbrace și, cînd el îi încunjura grumazul gol și alb cu brațele, ea zîmbea și se uita în ochii lui atît de adînc și cu atîta nespusă fericire și dragoste ca și cînd l-ar fi cunoscut de zeci de ani.

---

1. *supraintercalat* 2. Alexandru, zise *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *după* dar *șters* 5. *urmează* ulițelor *șters* 6. *după* aruncîndu-i *șters* 7. *după* Rîdeau și *șters* 8. *după* Nu știu *șters* 9. *în manuscris :* văzînd (asimilare anticipativă) 10. *după* și *șters (grafie ameliorată)* 11. pe bietul baiat *deasupra lui* chiar *șters*

Dar lui însuși purtarea aceasta nu-i părea deloc ciudată. Trupul cel dulce și alb ca zăpada a acestei minunate femei i se părea atît de sfînt, de atîta îngerească curăţie, încît i-ar fi fost ciudă dacă ea s-ar fi ruşinat de-a i-l arăta cu atîta libertate. 275r Ea se uită în oglindă, apoi se uită lung și visător la dînsul, ca și cînd ar fi fixat || un punct în părete, și-i zise:

— Haide vino, vino de dormi lîngă mine!

O candelă cu lumină trandafirie răspîndea raze slabe pe vioriul părete [1] ornat cu flori de argint, pe cerul violet al patului garnit cu broderii albe [2] și fine; frumoasa statuă vie se urcă în patul ei ca Susana în baie și bietul băiat se așeză lîngă ea sorbind-o cu ochii și mîngîindu-i sînul.

Ea zîmbea mereu, cuprinsă ca de un vis ceresc [3], se-ntindea leneș în patul ei moale și-i șoptea foarte încet:

— Ce băiat cuminte şi dulce eşti tu şi cum te-am iubit din momentul în care m-ai privit cu ochii tăi cei suferitori. Şi ce dulce e dragostea cînd n-o știe nimeni, nimeni în lume. Tu nici visezi cît te iubesc eu, nu-i aşa? Nici visez[i] că suspin după tine ca turturelele noaptea, ba nici ai cuteza de a visa. Dar pare că tu ai știut vreodată ce frumos eşti şi că te prăpădeam din ochi de drag ce-mi erai? Numai nu fi nebun, nu te lua după mine ca să te vază alţii ... Aşa ... în taina buduarului, cînd nimeni nu mă ştie, cînd sînt numai eu şi cu mine, singură, atunci te iubesc mult, mult...

276r Ea-şi subţie [4] buzele şi Ioan o sărută cu foc. Ea îl [ţinea] || la piept şi-l strîngea, pînă ce adormi în braţele lui.

Sub candela cu lumină trandafirie el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăţie şi de-o fineţă ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi *à jour* și se uită ceasuri întregi la ea, cum dormea atît de lin, încît [5] nu i se auzea răsuflarea de loc și numai ridicarea regulată a sînului și o ușoară îmflare a nărilor fine dovedea că ea trăiește.

Dar, cum sosi miezul nopţii, îl apucă un frig [6] în spate. El se plecă înc-o dată peste faţa ei ș-o sărută lung [7], lung pînă ce i se păru că buzele sîngerau, apoi se ridică repede și plecă acasă.

Ajungînd acolo văzu pe [8] amicii lui adormiţi cu cărţile în mînă. El se culcă și adormi iarăși repede. ||

277r

3.

A treia zi un murmur într-adevăr foarte tare auzea [9] împrejurul capului, ba i se păru chiar că-l poartă oameni [10] pe sus. Cu toate astea, cu toată voința din parte-i, nu putea mişca nici braţul din acea cumplită amorţeală, nici piciorul; ceea ce simţea însă în suflet era o estremă mulţumire, un sentiment de uşurare a inimei.

Cînd se trezi acuma, se trezi nu acasă, ci-ntr-o grădină mare și frumoasă, pe arborii [11] căreia atîrna omăt. Vro cîţiva copii se jucau cu bulgări de zăpadă și fugeau repede prin grădină, iar într-alt loc văzu [12] o fată tînără îmbrăcată în alb, foarte, foarte palidă la faţă și cu ochii pe jumătate deschiși [13] numai. El s-apropie de ea, iar ea-i zîmbi și-i întinse mîna.

— Mergem amîndoi în oraș, nu-i aşa?

— Desigur, răspunse Ioan, deși or să rîză oamenii de noi.

— Las'să rîză, zise ea. Acuma rîsul lor n-are nici un înţeles. Alaltăieri încă aveau drept să rîdă și rîsul și [14] vorbele lor mă dureau, azi... ||

278r — Ai dreptate, dar unde mergem?

— Ce fel? Tu nu știi încă? Dar voi să-l mai văz o dată; el doarme acuma și visează la mine și sufletul lui mă atrage, mă atrage ca un magnet...

---

1. *după* și *șters* 2. a- din albe *scris peste* și 3. ***deasupra lui*** din altă lume *șters* 4. *după* încreţi gura *șters* 5. *după* și *șters* 6. *după* fior *șters, urmează* cumplit * *șters* 7. *după* m[ult *] *șters* 8. văzu pe *supraintercalat* 9. *inițial:* s-auzea 10. *supraintercalat* 11. *după* care *șters* 12. *în manuscris:* văzută (*anticiparea lui* fată) 13. *după* închiși *șters* 14. *după* lor *șters*

Ciudat era că Ioan nu se prea mira de întîmplările lui. Mai întîi avea sentimentul că-şi pierduse în parte memoria, apoi sentimentul că cu uşurinţă poate intra oriunde voieşte, poate face tot ce voieşte, al treilea sentiment, dar cel mai energic din toate, era că toate acestea se petrec într-un vis aievea, a cărui raţiune fiziologică este o durere uşoară [1] la tîmpla dreaptă.

De astă dată el se duse întîi acasă. Alexandru dormea horăind în patul lui.

— Măi Alexandre, scoală-te, zise el.

Alexandru se sculă speriat şi dibui prin întuneric după un chibrit [2].

— Ce cauţi chibrit, nu vezi destul de bine?

— Ba văd, dar trebuie să-mi ţin mîna la ochi.||

Pe Ioan îl trecu atunci un fior de bucurie. El ştia prin inspiraţie că, dacă va şopti acum trei cuvinte magice, pe care le ştia cine ştie de unde, Alexandru are [să] devie ca el. 279r

— Îţi ghicesc gîndul, zise Alexandru, dar te-nşeli. În soare trebuie să mă uit, cu mîna la ochi, pentru ca tu să mă poţi face...

Cel din urmă cuvînt Ioan nu-l auzi, căci glasul iubitei lui îl chema.

Ea sosise c-o trăsură la scară.

— Hai la bal, hai la bal, zise ea, toată seara am să gîndesc numai la tine.

El se sui alături cu ea, îi cuprinse strîns talia şi văzu că ea plînge.

— De ce plîngi, Anna? întrebă el.

— Doamne, mă mir cum mai întrebi, sărmanul meu amic. Tu nu ştii că eu am aflat?

— Ce-ai aflat?

— Şut! să n-auză nimeni, căci nimeni nu ştie [3].||

El intră în sala de bal. Cîntece, vuiet, danţ ... dar mai ciudat i se părea că orice femeie îi zîmbea, ba-l lovea peste obraz cu evantaliul, chiar fetele cele mai ruşinoase nu se jenau de loc de el [4]. Dacă una ajunsese pînă a-l ruga să-i încheie calţaveta [5], şi cu toate acestea, deşi era cea mai veselă, era însă foarte de treabă. 280r

Cînd muzica reîncepu, el o acompanie cu glasul, mai întîi încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpită, dănţuitorii [6] de vals zburau răpiţi şi fermecaţi, muzicanţii îşi mînuiau c-o demonică măiestrie instrumentele, iar el cînta, cînta, cînd încet, cînd tare, ca un glas de vînt trecînd prin arfa lui Eol.

Şi cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cînta. Din contra, toată lumea se uita la un violonist beţiv şi ofticos, a [7] cărui [vioară] s-auzea într-adevăr ca un melodios [8] ţipet de durere care inspira şi celelalte instrumente [9].

---

1. *după* la* *şters* 2. *după* cihb *şters* 3. *în manuscris:* ştia 4. *după* loc *şters* 5. *după* caiţat *şters* 6. *după* vals[atorii]* *şters* 7. *după* care *şters* 8. *după* ţipet de *şters* 9. *textul este în chip vizibil neterminat.*

AUR, MĂRIRE ȘI AMOR

2255

85r Se [1] făcea cam [2] în anul 1840 [3] și cîțiva, în Iași.

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă [4]. Rece dar luminoasă, ca o cugetare cerească [5] în mijlocul unei gîndiri senine se ridică luna palidă și argintoasă unor ca mărgăritarul pe bolta albastră și adîncă a cerului Moldovei. Era o noapte italică amestecată cu frigul iernei, amestecul unei lumi văratece, pline de senin, cu intimele plăceri ale iernei, cu căldura focului potolită, cu dulceața visătoarei gîndiri. Afară era o vară rece — în case oamenii știu să-și facă o iarnă caldă.

Pe stradele în zădar luminate ale capitalei flacărele din [6] fanarele cu undelemn își întindeau limbele avare în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi de stejar, luna se răsfrîngea clară și argintie pe murii nalți și albi a caselor, aruncînd pe ele umbrele uriașe și ridicole ale trecătorilor. Numai din cînd în cînd se auzea zgomotul unei trăsure, glasul unui om cu chef, șuierul [7] trist al unui om pe gînduri.

În catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă, pentru joc de cărți, societate compusă din membrii unor familii din cele mai cu influință, din mai mulți consuli străini cari-și făcuse [8] principala ocupațiune a vieței lor [9] în jocul de hazard, al cărui cult atît de stricăcios l-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea [10] ofițerime pă rusească. Pereții [11] salonului, altfel albi, erau [12] acoperiți cu covoare lucrate de scorțari din țară [13], un ram de meserie [14] care-a-nceput a se pierde cu totul. Marginele acestor covoare sau scoarțe era cuadrate [15] roșii și verzi, iar în mijloc, țesut [16] în linii, cîte-un lînă idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde un[ei] capre, dincolo doi copii îmbrăcați ca-n poveștile dramatizate și cari, prin pozițiunile lor, par a afecta reciproce [17] intențiuni subversive. Scîndurile [18] de pe jos erau ceruite deschis [19], cam în coloarea alămîiei, în opozițiune cu ceruiala [20] întunecată ce se-ntrebuințează. Dară auroasa [21] lor netezime se vedea numai p-ici, pe colea, căci podelele erau acoperite cu scoarțe trainice de lînă [22] în patrate ce [23] reprezentau în piezișurile lor toate colorile simple. Pe jilțuri cu sprijoane nalte, boltite și negre, a căror scaun [era]-mbrăcat cu lînă verde, ședea risipită [24] societatea, [la] [25] acele ingenioase mese cari în starea lor normală reprezentează un 86r dreptunghi de lemn de nuc [26] lustruit, dar cari cu [27] ‖ orice ocazie se puteau [28] desface

---

1. *după* Era cam pe la anul 1845 *și* Parecă *(supraintercalat) succesiv șterse* 2. *supraintercalat* 3. *zero este scris peste o altă cifră, 6 sau 5, greu de citit* 4. *urmează* în salonul unuia *șters* 5. *după* de a *șters* (de înger ?) 6. *după* de ul[ei ?] * *șters* 7. *după* sau * fluieratul *șters* 8. *se distinge deasupra un* pe *șters, urmă a intenției de a scrie* petreceau *sau* p[i]erdeau 9. cari-și făcuse principala ocupațiune a vieței lor *provine, prin ștersături, modificări de litere și supraintercalări de cuvinte, din* cari-și făceau principiul lor de viață 10. *inițial :* risipitorii [ofițeri] *șters* 11. *inițial :* pareții ; *după* Salonul cu *șters* ; *urmează* salonului *supraintercalat* 12. *deasupra lui* dar *șters* 13. lucrate de scorțari din țară *provine din* lucrate în țară *prin supraintercalarea lui* de scorțari *și adăugarea lui* d *la* în *(scris :* in) 14. *după* in[dustrie] și manufactură *succesiv șterse* 15. *după* de *șters* 16. *deasupra lui* lucrat *șters* 17. *supraintercalat după ce a fost supraintercalat parțial* (recipr) *și șters între* intențiuni *și* subversive 18. *după* Iar * *și* Pe jos *succesiv șterse* 19. *supraintercalat* 20. *în manuscris :* ceruială 21. *inițial ;* auroasei 22. de lînă *supraintercalat* 23. *după* colo[rate] *șters* 24. *după* la acel[e] *șters* 25. *precedentul* [era] *și acest* [la] *au trebuit restituite pentru că este rupt colțul din stînga jos al filei* 26. *scris :* nucu 27. *peste* în 28. *după* de[sfăceau] *șters*

și întoarce astfel încît reprezentau un patrat îndoit, așa de mare ca dreptunghiul, îmbrăcat în postav verde [1]. N-am nevoie să adaog că-n săltare [2] găseai orșicînd cărți și cridă.

Am vrea să-i dăm a înțelege cititorului cumcă acesta [3] nu era un salon principal de paradă, căci într-acelea l-ar fi uimit luxul sau mai bine zis acea barbară superfluență de mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărți și [4] a limbuției răutăcioase asupra tuturor întîmplărilor, altfel atît de corupte, de pe vremea aceea. Ș-aceste lucruri se povesteau în românește, căci sînt lucruri cari nu se pot spune decît în românește. Limbagiul era parte [5] acela al cucoanei Chiriței, parte acela a filozofiei lui Gane — dacă cunoaște cineva filozofia lui Gane [6].

Samovarele nalte [7] de alamă galbenă fierbeau pe mese și ceștele de ceai împărțite dădeau minții și vorbirei acea voluptate caracteristică pe care o dă numai sara de iarnă unită cu plăcerile ei.

Șezînd [8] alături, pe un divan turcesc, lîng-o masă lunguiață încarcată cu cești, ședeau mai mulți oameni bătrîni, jenați vădit [9] de costumele moderne ce purtau, și un arhimandrit cu barba sură și cu fața destul de veselă le povestea lucruri pe cari un arhimandrit n-ar trebui să le știe. Mai mulți ofițeri tineri [10], din acea clică de adiotanți domnești și de oameni fără nici o treabă cărora [11] domnul le dădea, după naștere, un rang în armată și pe cari ei le solicitau pentru ca să poată avea [12] dreptul de a purta o uniformă bine taiată și încărcată cu fir și ca să se miște astfel cu mult succes împrejurul damelor, a căror imaginațiune [13] rămăsese de cînd plecase [14] oștirea rusească [15]. Damele erau frumoase, îmbrăcate după moda cea mai nouă (din Paris, se-nțelege) și, ce e mai mult, cleveteau cu mult spirit [16].

Din acest soi de oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de așa-numiți oameni mari ai României a căror cel mai mic defect era acela că nu știau carte. Aceștia [17] apoi au încurcat || lumea amar de vreme, vrînd ca să-și recîștige valoarea unei viețe 86v pierdute-n cărți. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecțiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urît sau iubit, orcare obiect sau relațiune care e capabil de-a stîrni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe săcături însă nu se supără omul [18] cuminte, pentru că n-are pe ce și la ce. Te miră numai cum s-au putut naște asemenea minuni. ||

Erau în sală mai mulți consuli cari, înțelegînd greutatea misiunei ce o pretindeau 85r *diplomatică*, nu-și căutau de fel de treabă și o lăsau pe deplin pe sama subalternilor, ca necompatibilă cu rangul lor. Cel mai cu haz din ei își adusese || cu el tot 87r personalul cancelariei lui. Acest domn nu dormise vo trei nopți și era cam somnoros, și nici cred că altceva l-ar fi putut opri de-a [se]părăsi acestei plecări naturale decît stosul.

În mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipsite de cultură adevărată, priveau ca niște umbre tablourile din păreți, pe cari am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului Albinei românești, binișor executate, unele copii de pe tablourile maeștrilor străini, altele originale. Așa, capul [19] lui Crist în cunună de spini de Guido Reni, Belizar, generalul lui Justinian, ducînd în brațe [20] pe călăuzul său mușcat de șerpe, Arhangelul Gabriel și, în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei aducînd coroana și mantia regale lui Alesandru cel Bun, Dochia și Traian, într-un colț portretul litografic al [21] Domnului țării, Mihail Grigore Sturza, și într-un colț, într-un cadru aurit, lucrat în olei, bustul [22] în mărime naturală a Mitropolitului Moldovei și a Sucevei,

---

1. *deasupra lui* roșu *șters* 2. *inițial :* că în săltarele supe***; 3. *după* nu *șters* 4. *după* și a acelor *și* povestirii de anecdote *succesiv șterse (cu excepția lui* și a, *reluat apoi din inadvertență)* 5. *după* nu * a[cela ?] *șters* 6. *de la cratimă, rînd intercalat ulterior* 7. *în manuscris :* naltele 8. *după* Lîngă o masă, pe-un d[ivan] *șters* 9. *inițial :* vădit 10. *urmează, între rînduri,* Mai, *dovadă a intenției părăsite de a începe cu* Mai mulți ofițeri tineri *un nou alineat* 11. *după* cari *rămas neșters* 12. *după* purta *șters* 13. *după* inimi *șters* 14. *după* rămăsese *șters* 15. *fraza este incompletă, lipsește ceva după* rămăsese *sau după* rusească 16. *urmează pînă la sfîrșitul alineatului, scrisă strîns între rînduri, o intercalare de 3 șire care se continuă cu încă 7 șire pe verso și care constituie, în prezentul text, alineatul următor* 17. *după* În înșirarea * celor mari *șters* 18. *după* nimene *șters* 19. *după* Crist *șters* 20. în brațe *supraintercalat* 21. litografic al *supraintercalat* 22. *după* portretul în *șters*

Kyrio Kyr[1] Veniamin Kostaki, cu rasa neagră[2] peste potcap, cu barba lungă și albă, pe piept ordinul sîntei Ana în briliante. Fața[3] era bine lucrată, dar rasa călugărească acoperea[4] cu desăvîrșire conturele corpului, numai mînele foarte fine și mici păreau mai mult de damă decît de prelat.

Dar să ne gîndim la oamenii înfundați în dosul perdelelor. În fiecare societate se găsesc oameni ce se izolează, siliți de natura lor proprie sau de vro[5] preocupațiune, și nu iau decît[6] o parte foarte pasivă la decursul petrecerei și instinctiv îi vezi ascunzîndu-se ori în dosul unei perdele, cam în semiîntuneric, ori la gura unui cămin departat, or să uită pe fereastă, și stau astfel pînă ce nu-i scoate mîna vreunui romanțier indiscret, căci acești nefericiți sînt în genere mai interesanți pentru toți indiscreții decît cei ce se pierd în complexul flecărirei și a petrecerei. ||

88r Alături cu căminul, lungindu-și picioarele în curmezișul oblonului, ședea un bătrîn[7] cu fața prietenoasă și senină. El era ras și rădăcinele albe ale bărbei îi pudruia fața[8]. Părul alb de la tîmple și de la ceafă era pieptănat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleșuvă și naltă, ochii mari, suri[9], cu desăvîrșire limpezi, se uitau cu o cuminție bunomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă și gura era desemnată cu o ironică finață. O femeie nu — dar o fată[10] s-ar mai[11] fi putut înamora în el. Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta și îndoială, ele făcuse loc unei liniști curate și bătrînești și privea c-un[12] fel de superioritate bunomă la rătăcirile unei tinerimi nătînge și pretențioase. El privea cu multă atenție la joc, asculta clevetirile[13] damelor și gogomăniile bărbaților, corigea frazele și da învățături cu multă finață și rezervă, însă atît de clare, încît ele totdeauna erau ascultate. Orcînd petrecerea ar fi stat pe loc, îndată[14] știa să-i dea o direcțiune atît de grată și fertilă încît ea reintra în rîzătorul ei curent. Era un gurmand al conversațiunii.

Răzemat cu cotul de un pian, avînd pe genunchi niște carte și răsfoindu-le poate cu atențiune, vedem un om tînăr, care însă părea îmbătrînit de vreme. Era însă o-mbătrînire nu dintr-un trai prea răpede, pin o consumțiune prea repede a puterii firești. Avea aspectul unui om tare, cel puțin sufletește tare. Deși n-a fi avut mai mult de 25 de ani, totuși părea a fi peste treizeci și cinci. El era uscat și subțire, de o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colțurile laterale, încadrată de un păr roșu-închis[15], aspru și amestecat des[16] cu fire de tot albe, ce contrastau cu nuanța întunecată a părului. Nasul era uscat și buzele foarte subțiri; ochii erau suri, mari și de-o asprime estraordinară. Nimănui nu i-ar fi venit în minte să zică că-i frumos, dar vigoarea deosebită, aspră care respira din toate mișcările sale îi dădeau acea atragere pe care-o esercită fără s-o vrea[17] sau s-o știe toate naturile tari. Afară de aceea era foarte cult, îmblase și citise mult și era un muzicant escelent. Prin pielea mînelor sale uscate vedeai toți mușchii și toate vinele. Ele erau tari[18] de păreau de oțel. Avea un glas adînc, cam aspru, dar plăcut în rara lui preciziune. Rîsul lui era însă supărător.

Înfundat după o perdea grea de mătasă verde și uitîndu-se pe fereastă în noaptea clară, ședea un tînăr cam de 18 ani. El își răzemase bărbia plină de cot și se uita, neparticipînd de fel la petrecere, ocupat se vede cu sine însuși și cu viselc sale. Fruntea lui naltă, albă[19], foarte netedă și rondă[20] se pierdea sub părul lung, moale[21] și negru strălucit, care era îmflat în vițe naturale mari cari înmulțeau strălucirea părului. Fața lui era vînătă[22] de albă și, fiindcă răsese fulgii de barbă neagră ce începuse

89r a implea părțile în josul urechei, el părea pudrat cu brumă de pe struguri; || nasul era corect și plin, parcă taiat în marmură, ochii mari sub[23] niște sprîncene arcate cu măiestrie[24] erau întunecoși, dar de o coloare nedescriptibilă. Păreau negri, dar, privind bine sub lungile lor gene, ai fi găsit că sînt de un albastru întunecos, demonic, asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriți de gene atît de lungi și

---

1. Kyrio Kyr *supraintercalat* 2. -a- *supraintercalat* 3. *după* Era *șters* 4. *după* nu dă ni[mic] *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* o *șters* 7. *după* (un)ul din acei *șters* 8. *urmează, eliminat prin punere în paranteze :* Părul mai mult albea, pieptenat poate cu prea multă îngrijire. Oricine i-ar fi dat 60 de ani (poate *și* prea *supraintercalate)* 9. *după* și albastri *șters* 10. *urmează* desigur că *din care s-a șters din inadvertență numai* desigur 11. *supraintercalat* 12. -un *peste* -o; *urmează* fel de bunomie *șters* 13. după v * *șters* 14. *după* pe loc *șters* 15. roșu-închis *deasupra lui* roșietic *șters* 16. *supraintercalat* 17, *după* voiască * *șters* 18. *subintercalat* 19. *supraintercalat* 20. *după* rotundă *șters* 21. *supraintercalat* 22. *după* albă, de o sănătate vădită *șters* 23. *după* de *șters* 24. *după* o *șters*

atît de dese, n-ar fi părut atît de întunecoși, poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea voluptoasă a acelor ochi. Aveau albăstrimea transparentă a strugurului negru [1]. Dacă a cunoscut cineva ochi frumoși, la a căror vedere se cutremură orce fibră, pe care i-ai privi cu o intensivă și, ca să zic, dureroasă plăcere, atunci erau ai lui. Era îmbrăcat într-un surtuc de postav albastru deschis, cu talie lungă, pantaloni negri și jiletcă de catifea neagră cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit și cu fidelitate [2] formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzînd pe umeri bine făcuți, contrasta cu albastrul postavului.

Espresiunea feței lui era tristă, dar nu dureroasă. Cel puțin umerii obrazului, cam ieșiți, arătau că rotunzimea lui slăbise și făcuse loc acelei umbre dulci și interesante în mijlocul obrajilor care le șade atît de bine oamenilor tineri — umbra sentimentalității. Această umbră, semnul [3] setei de iubire, este la amîndouă sexele [4] irezistibilă. În vreme ce damele se uitau foarte des, ca-n treacăt, dar cu multă intențiune la tînărul nostru — și nu era discrețiunea ce le oprea de-a-l atrage în mijlocul lor, ci refuzul cu care le-ar fi răspuns, el se uita pe fereasta care dădea în grădină. Cerul [5] se acoperise cu nouri albi, luna învinețise și fugea cufundîndu-se [6] în ei și începuse a ninge. Copacii, a căror crenge încărcate se strecurau negre pin tufele de zapadă [7], și vîntul trecea ascuțit pin crăpăturile ferestrei și mișca portița din grădină, care scîrția monoton și ascuțit în țițînele de fier. El era într-o dispozițiune leneșă și călduroasă pe care-ar fi dat [mult] ca D-zeu s-o eternizeze [8]. Îi părea că-i singur și visurile treceau c-o limpezime rară înaintea ochilor minții sale, era un fel de lipsă de pasiune, un simțămînt nemișcat, pe care naturi estreme în afectele lor o doresc atît de mult. I-ar fi fost urît dacă urîtul n-ar fi fost atît de dulce, un urît ca mirosul florilor de măr cari cad scuturate de vînt, urîtul melancolic [9] ce naște în om după ce a citit un idil sau o poezie liniștită, intuitivă, cu bucurii și nefericiri modeste; în [10] asemenea momente omul tînăr simte intrînd în el liniștea bătrîneței și mai că-ți vine să te apuci de lucrul [11] cel mai plăcut, de acela de-a-ți recapitula viața scurtă or lungă, || 90r cu durerile și bucuriile trecute, cari amîndouă sînt pentru inima omenească de o iernatecă voluptate. Și, în fiecare din aceste tablouri, îți vezi capul, ici tînăr, colo matur, colo bătrîn, mai mulți oameni și totuși unul [12] și-același. Dar el nu vedea numai capul lui, ci încă unul, acela al unei copile. Doi ochi mari căprii se uitau cu timida și rușinoasa lor blîndețe la el și gîtul ei alb [13] părea că se-ntoarce spre a-și ascunde fața plină de amor. El surîse fără voie la această reamintire.

În acest moment se anunță consulul rus, societatea rămase încremenită în acea dispozițiune respectuoasă [14] care o inspiră așteptarea unui personagiu însemnat, ușa [15] se deschise în amîndouă lăturile și domnul Consul intră încărcat cu toată splendoarea decorațiunilor sale. Doamna de casă îl primi. El se-ndreptă spre jucători.

— Mă rog nu vă jenați, zise franțuzește [16], și-ncepu apoi a ferici damele cu complimentele sale și pe cavaleri cu poantata [17] sa conversațiune, care pe vremea aceea devenise o modă. Omul rămas nemișcat în tot intervalul acesta era numai Iorgu.

De momentul acesta se folosi o damă tînără, cu părul negru, dar nu des, [18] pieptenat cu multă cochetărie pe tîmple, cu ochi ca doi diamanți negri, care [19] se roșise ca focul de multă vorbă și rîs. Ea era în rochie de mătasă neagră, cu o talie admirabilă. Ea se apropie de Iorgu și-l lovi peste umăr [20] cu evantaliul de lemn de roză [21].

—Urîtule, zise ea c-un surîs gentil, ce șezi singur?

— O, doamnă . . . zise [22] el roșindu-se și lăsînd să cadă peste ochi acea perdea care-i făcea și mai periculoși de cum erau.

---

1. *urmează* a sinelei topite în apă *eliminat prin punere între paranteze, ca variantă inferioară deși ulterioară* 2. și cu fidelitate *supraintercalat* 3. *după* amor[oasă ?] * *șters* 4. *scris* secsele; 5. *pentru pasajul care începe aici și se încheie la* de o iernatecă voluptate *cf. la sfîrșitul textului varianta* [„Cerul era atît de alb . . .”] *din* **2257, 193r** 6. *după* pierzîndu-se *șters* 7. *lacună de redactare; cf.* **2257,193r:** Prin ochii ferestrei priveam afară în grădină la copacii a căror crenge încărcate se strecurau negre prin tufele de zăpadă 8. *cf. varianta* din **2257, 193r**: Ar fi dat mult ca natura să eternize acea dispozițiune leneșă și plăcută 9. *supraintercalat* 10. *după* și nu *șters* 11. -c- *supraintercalat* 12. unul și- *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *după* ce o *șters* (ce o inspiră) 15. *peste* ușile 16. *urmează* fe[ricind ?] *șters* 17. *inițial:* pointata 18. dar nu des *obscur ca grafie și sens* 19. *în manuscris;* cari, *acordat din inadvertență cu* diamanți 20. peste umăr *supraintercalat* 21. *tot ce urmează de aici este tăiat cu o bară oblică, iar numerotarea autografă a paginilor încetează; în lipsa unei alte versiuni reproducem totuși textul* 22. *după* la *șters*

Ea-și puse mîna albă pe umărul lui.

— Nu sînt cu prejudiții, zise, îmi placi foarte[1] mult.

— O știu, doamnă.

— O știi? ei? ... și? ...

— Și ... nu sînt capabil să te înșel, doamnă, zise el întorcîndu-și pe jumătate capul.

— Și de ce ... să n-o poți fi?

— Pentru că ... pentru că nu te iubesc. Ți-o jur că nu-mi ești indiferentă ... zise el, uitîndu-se la ea[2].

Ea se uită într-ai lui, de gîndeai că i se topesc...

91r — ... dar, doamnă, nu te iubesc, || nu pot.

— Va să zică îți sînt chiar nesuferită.

— De loc ... dar iubesc. De n-aș iubi pe altcineva, desigur că te-aș iubi pe d-ta, căci ești atît de frumoasă — și afară de aceea îi semeni ei, puțin, dar totuși...

— Dar nu-i de trebuință ca să mă iubești pentru ca să-mi iubești[3] desperarea mea, zise ea. Vin oriunde aud că ești, numai ca să te văd.

El se uita la ea și începu să rîdă, dar fără răutate. Îi părea așa de ciudat ca o femeie să-i pretindă în acest mod iubirea.

— Și ți-o repet dar, adaose[4], ești cea mai grațioasă femeie din lume și nici îți poți închipui cum îmi e[5] de simpatică toată arătarea d-tale, și chiar de-aș simți aplecări cari să-mi nesfințească amorul meu, am o voință tare. Doamnă, te iubesc și nu te iubesc, te ador și nu te ador. Închipuiește-ți că ne-am iubit odată, că acea iubire s-a stins și că în locu-i a rămas amiciția. Crede-mă că m-aș arunca în foc pentru d-ta, că de cîte ori te văd mi s-aprind creierii și nebunesc ca un copil, dar inima ... inima... ce vrei să-i fac, doamnă, ca să tacă...

AUR, MĂRIRE ȘI AMOR (variantă parțială)[6]

2257

193r Cerul era atît de alb încît părea o cîmpie de zăpadă. Prin ochii ferestrei[7] priveam afară în grădină la copacii a căror crenge încărcate se strecurau[8] negre prin tufele de zapadă, numai vîntul vîjia prin crăpăturile podului și a porților, ascuțit și monoton. În molateca căldură a camerei lui, Cătălin ședea cu țigara aprinsă, cu o ceașcă de cafea neagră înaintea lui, formînd cu gura inelușe din fumul țigării, scuturîndu-i cenușa și sorbind c-o lene voluptuoasă din licuarea dulce și neagră ce sta-naintea lui. Îi era somn, dar lenea-i era atît de dulce încît o prefera somnului[9], inferior *. Ar fi dat mult ca natura să eternizeze acea dispozițiune leneșă și plăcută, acea căldură voluptuoasă în mijlocul unei ierne senine, acea limpezime a cugetării [1], acea lipsă de pasiune și de simțămînt pe [2] care inimi estreme în afectele lor o doresc atît de des. Prin minte nu-i trecea nimic, ar fi căscat de urît dacă acel urît nu ar fi fost atît de plăcut. Era un urît [3] iernatec [4], plin de poezie, care nu se naște decît iarna, în casa încălzită, cînd afară e frig și ninsoare, cînd înăuntru îți reamintești ceea ce ai citit sau auzit mai fantastic în viața ta, un urît ca mirosul florilor de măr ce se scutură de vînt și cad ca o ploaie, urîtul melancoliei dulci care se naște în omul civilizat [5] citind o idilă de es., sau a poezie liniștită, intuitivă, cu [6] bucurii și nenorociri [7] modeste. În asemenea momente în omul tînăr intră liniștea bătrîneței și mai că-ți vine să te apuci de lucrul cel mai [8] plăcut din lume : să-ți [9] înșiri viața în [10] scris, cu dureri și [11] bucurii trecute, cari amîndouă sînt pentru inima omenească o iernatecă [12] voluptate.

---

[1] *după* așa de [mult] *șters* [2] *ceea ce urmează presupune ca text virtual:* uitîndu-se în ochii ei [3] *urmează* Georges *șters* [4] *după* zise *șters* [5] *după* place toată *șters* [6] *variantă de redactare la textul de pe* **89r—90r** (Cerul se acoperise cu nouri albi ... de o iernatecă voluptate), *vezi mai sus nota 5, p. 295; varianta se află în* **2257, 193r** *și este tăiată cu două bare oblice încrucișate* [7] *după* ferestelor *șters* [8] *inițial:* a căror crenge erau încărcate cu neauă, crengi ce se strecurau, *din care s-a șters* erau cu neauă crengi *și a rămas neșters* ce; *cf.* Aur, mărire și Amor, **98r** [9] *după un digraf șters, indescifrabil*

---

1. *după* visărilor *șters* 2. *deasupra lui* după *șters* 3. un *supraintercalat și* urît *corectat din* urîtul 4. *după* unui om superior, plin de farmec și poezie *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* fără la[crimi?] *șters* 7. *scris, prin analogie cu* bucurii, nenorocirii 8. cel mai *repetat din inadvertență (capăt de rînd)* 9. *bararea lui* -ți *pare accidentală* 10. *după* pe *șters* 11. *după* trecute *șters* 12. *supraintercalat*

[FALSIFICATORII DE BANI]

2255

194r *Domnule Cezare!*

Perspicacității d-tale îi datorim o descoperire de cea mai mare importanță. Banda de monetari falsi e prinsă și locul e descoperit. Dar nu putem scoate dintr-înșii nici un fel de declarare. Din nefericire sînt convins că fabricatele lor se urcă la valoarea de sute de milioane și că toată moneta e rusă. Dacă am spune-o-n public, capii vor ști pe de o parte să se ferească, pe de alta creditul statului e ruinat. Este vorba ca sub aparența unor[1] *comunicări modeste și inocente, care să nu alarmeze publicul, să putem descoperi capii, cari s-or lasa înșelați prin natura*[2] *declarărilor noastre și se vor crede îndestul de siguri ca să și*[3] *manipuleze cu moneta. Aștept ideile d-tale în această privință.*

Șobolțof.[4]||

194v *Șobolțof!*

Am motive de-a crede că descoperirea mea ș-a d-tale n-ar fi bine văzută în cercuri așa zise nalte. Cine știe pe conta cui și de cine s-a lucrat în[5] *acele spelunce. Maniera de a lucra care mi-ai des[c]operit-o e bună, dar trebuie complectată. Fă un raport oficial în sensul în care mi-ai indicat. Zi:*[6] *„Un lucru mic și indiferent, s-au fabricat poate maximul de 2000 de ruble, au fost descoperiți la-nceputul activității lor". Caută de descopere numele capilor și*[7] *strînge-i pe neștiute pe cei ce știu, dacă vor fi nume însemnate. Trimite-mi numirile mie. Dacă vei căpăta o decorațiune, să știi că numirile sînt adevărate și să te faci că nu știi nimic. Amicul meu! lumea-i o pînză de painjăn, muștile mari trec prin ea, muștile mici se-ncurcă voind a trece* drept *prin ea. Sîntem muști mici.*

Cezar

---

1. *peste* unei 2. cari s-or lasa înșelați prin natura *provine, prin ștersături și adausuri succesive, din două versiuni anterioare:* cari s-or crede apărați prin natura *și* cari s-or crede scăpați văzînd natura 3. *scris peste ceva indescifrabil; n-am emendat textul, neputînd decide dacă este vorba de* ca să-și manipuleze moneta *sau* ca să manipuleze cu moneta 4. *după* Scho[bolțov?] * *șters* 5. lucrat în *deasupra lui* au fost fondate, *înainte de care* au *a rămas necorectat după intercalarea lui* s- 6. Zi: *supraintercalat* 7. *urmează* p[e] [neștiute?] *șters.*

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]

2255

Părintele era cam nalt de boiul[1] [lui], nu-i vorbă, dar i se ședea, ca popă vezi 188r
Doamne. Trecea stînjenul și mai bine, îmbla țapăn, din[2] care cauză reaua omenire
îi pusese numele : popa Melesteu. Avea părul și barba roșie și arăta mai mult a talhar
decît a popă, dar ce are a face? Cele mai [mari] merite ale părintelui erau că se de-
prinsese a fi prost și bețiv. Tată-său fusese porcar la sat și, fiindcă băiatul lui era leneș,
rău și tîrziu la minte, a găsit că-i bun de popă. Apoi pe lîngă toate astea îl mai chema
și Ermolachie Chisăliță. Evangheliile le știa pe de rost, unde nu știa ce să zică,
zicea Doamne miluiește! or punea pe palamar să zic-un tatăl nostru, iar el îl se-
cunda cu gagagaga ! [3] ||. Cînd popa se-ncurca rău și oamenii se-ntreba : „Ci Doamne ! 188v
oare ce-o fi zicînd”, palamarul răspundea categoric : „Tăceți, mă, nu vedeți că părin-
tele cîntă grecește?”. Asta impunea[4]. || — Foarte frumos îi ședea potcapul părintelui 188r
Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era larg, da-i ședea, nu glumă. Gîndeai că-i un rus
cu coadă. Cînd cetea, potcapu-i cădea peste ochi și popa suduia urît. În biserică, ne-n
biserică, puțin îi păsa ... „Dăă ! nu cădea ! ... potcapul[5] dracului !”

Cu totului deosebit în felul său, om cu duh și cu multă cunoștință de ale lumei, era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte moqué * p[e] popă pentru că-l suduia-n biserică așa cum nu se cuvine nici în crîșmă, afară de aceea el zicea că popa nu știe carte. Și popa, aceeași vorbă despre el — și amîndoi aveau drept. E drept că, pe lîngă părintele, ce s-atinge de-ale trupului dascalul nu era nimică. Pune-ți pe genunchi o pălărie și vezi pe dascălul aievea. Dar de-nvățat, apoi să te pazească Dumnezeu. Fîn-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-l tai. Unde nu putea des[c]urca, apoi încurca de-i mergeau petecele.

Cîteodată Buchilat greșea la glasuri.

— Buchilat ! striga popa din altar.

— Aud, părinte.

— Prochimen glas al șaptelea, futu-ți curu mătii !

— Eei ! părinte ! Apoi bine, se cade să mi te spurci[6] în obrazul meu ! Apoi zău nu se cade ! ||

— Taci, că te rup, zicea părintele cu o apostolicească liniște. 189r

Însă postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim Parpalac.
Băiet cu multă ambiție, fecior de popă, cam prostuț, nu-i vorbă, da-ți știa crezul pe de
rost de, de, de ... nu altceva. Altfel trăgea clopotele tot într-o dungă, de gîndeai că
arde satu, or că s-o aprins pădurea, și căpătase și bătaie de la oameni pentru scan-
dalul ce-l făcea ... s-ar fi și lăsat bucuros de palamarie, da de colaci nu. În taină o
putem comunica că-i plăcea și coliva ; ||[7] să-l fi văzut pe mîndrul Nicodim îmblînd pe 189v

---

1. *după* st[at] *șters* 2. *după* și unii *șters* 3. *textul de pe verso are un semn de trimitere* + *fără corespondent pe recto* 4. *după semnul|, tot fără corespondent pe recto, urmează* Vezi-o mă ! asta*-i asta 5. *după* f ... *șters* 6. *după* caci *șters* 7. *situarea intercalării de pe verso este asigurată de prezența semnului* + *cu corespondent pe recto*

la prohoade și pe la pomene cu Basaltirea[1] și cu Vanghelia[2] (așa-i zicea el) după părinte și luînd acel aer de seriozitate și mîndrie care-i ședea atît de bine, mai ales cînd era cu ciubote lungi. Era un spectacol de invidiat.||

189r Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurarului, moș Iftimie Fedeleș, era glasul său, ca și care nu se mai pomenește — de[3] ferească Dumnezeu. Asta era și[4] ideea vacarului din sat și acești doi oameni[5] găsisă într-adevăr un punct în care cugetările [lor], de altmintrelea eterogene, să fie aceleași.

— Hiu, mă, da groaznic mai urlă popa nostru, îl aud tocma-n pădure.

— Ie, răspundea cu sînge rece văcarul.

La o utrenie i s-a și-ntîmplat popei o șotie cu glasul lui cel groaznic, ca și care nu i s-a mai întîmplat altui popă pe lume. El era-n altar. Lumînări[6] subțiri și[7] încovrigite de ceară galbenă ardeau cu mucuri mari lîngă icoane[8] și ceara curgea topită pe podele[9]. Buchilat, fornăit, încurca-ntr-o carte, [cu] ochelari pe nas[10], nebăgînd de samă că i s-aprinsese o mînecă de la anteriu. Puțea a ars, dar el gîndea că[11] miroase a tămîie. Nicodim, cu lacata[12] de la biserică-n mînă, adormise într-o strană și cînta[13] prin somn Doamne miluiește ! Cînd tresărea pe trezite, începea mai tare, cînd adormea zicea tot mai încet. În fund, lîngă pridvor, erau mai mulți oameni din curtea boierească cari vorbeau încet între ei mai una, mai alta.||

190r Popa mormăia încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine avea să priceapă[?] Deodată-ncepu mai tare :

— Gaga gagaga !

— Beh ! s-auzi pe fereasta bisericei[14].

— Iacă dracul, mă ! zic oamenii-n fundul bisericei ș-o tulesc la fugă.

Nicodim, cum deschide ochii, miroasă putoarea din antereul lui Buchilat, gîndește că s-a aprins biserica, urlă groaznic și fuge.

Buchilat dă peste sfeșnic, îl răstoarnă . . . Întuneric. — Băh ! pe fereastă, Nicodim urlă, Buchilat simte[15] cum îl frige cineva de mînă ș-o rupe de fugă.

Popa-și[16] ia pin întuneric cojo[c]ul și-l încalță[17] de spaimă. N-are vreme să bage de samă, ia poalele cojocului[18] în cap și năvălești[e] spre ușă. — În fereastă : Băh !

Cînd dă să iasă pe ușă, Nicodim zice :

— Uite-l mă, uite-l, repede ușa-napoi ș-o închide cu lăcata.

— În fereastă : Băh !

Popa scutura de ușă, oamenii țineau vîrtos, ca să nu lese pe dracul să fugă...

— Vezi, mă ! Trăsni-l-ar crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript mînica, zice cu spaimă Buchilat.

— D-apoi cum puțea în biserică, zice Nicodim, gîndeai c-o dat cineva foc [la] biserică[19].

— Necuratul ! Putoarea iadului !

— Chiu ! popa-n biserică.

— Țineți, mă, nu lăsați ușa.

În fereasta bisericii : Beh ! ||

191r — Pintilie ! mergi de trage clopotul, eu alerg la[20] crîșmă să chem oameni ! Aduceți păcură[21], mă, să dăm foc[22] bisericei.

— Chiu ! popa-n biserică.

---

1. *după* pasaltirea *șters* 2. și cu Vanghelia *deasupra lui* după *șters* (după cum îi zicea el) 3. *după* să te fere[ască] *șters* 4. era și *repetat din inadvertență* 5. doi oameni *supraintercalat* 6. *inițial :* Lumînările 7. *după* de ceară *șters ; urmează* încolocăite * *transformat în* încovrigite *prin ștergerea lui* -colocăite * *și suprascrierea lui* -covrigite (*cf. formele moldovenești atestate* încolătăci *și, mai ales,* încotoloci 8. *inițial :* icoană 9. *după* păm[înt] *șters* 10. *inițial :* Buchilat citea fornăit cu ochelari pe nas, *apoi* încurca-ntr-o carte *a fost scris deasupra lui* cînta fornăit cu *șters* (cu *din inadvertență) și* fornăit *a fost reluat dedesupt* 11. *urmează* arde p *** *șters* 12. *după* cheia laca[tei] *șters ; urmează* biser[icei] *șters* 13. *deasupra lui* cînta *șters* 14. *pe* **193v** *se citește ca variantă de redactare :* Deodată se văzu un cap mare cu coarne băgîndu-se pe fereasta și strîgînd : Mee! 15. *după* se *șters* (se simte) 16. -și *intercalat* 17. -l încalță *deasupra lui* -mbracă *șters* 18. *după* în * *șters* 19. *în manuscris :* biserica ; *se poate lua în considerare și emendarea* bisericii *presupunînd un text virtual :* a aprins cineva biserica 20. *peste* în (în sat ?) 21. *deasupra lui* smoală *rămas neșters* 22. *în manuscris :* focul

O, muză ! învață-mă [1] să cînt tragicu acestei scene, vedeți-l pe micul Buchilat sărind să ajungă funia de la clopot și trăgîndu-l tot în sărituri, vedeți pe boarul [2] alarmînd satul și trezindu-l cu toaca, ca la mănăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala [3] de pe pereți.

Și cine, o, muză, numește numele acele ilustre a acelora cari, pentru ca să deie foc bisericei [4], se adunase în țintirim[?] Înainte merge cu o prăjină lungă viteazul Mitruță [5] Buruiană. Lui îi urmează, cu parii, straşnicii şi înțelepții Ftoma lui Culbeci şi mărinimosul Toader Zurgalău. Şi pe cine mai zărește ochiul meu în strălucitele șiruri? Oare nu-i acela teribilul Dămian Cușmălungă? Și oare cine te întrece în fapte strălucite pre tine, de berbeci adunătorule Curcă? Și v-am văzut și pe voi pe calea mărirei, pre tine, între toți isteții [6] mai cu cap Văsălie Cotcodac, și pe tine, Neagule a lui Șolomon.

Iară asemenea unui chip nepieritor prin chipuri omenești și trecătoare, asemenea unui cîrnațiu făcut cu gingășie între cartaboșii cei mari, strălucește un [7] tînăr viteaz în [8] întunecata mulțime. Tînăr plin de speranță, el salută cu entuziasm pericolul și fericita * victorie. El a numărat abia douăsprezece roze și în conformitate neglijeul său îi stă foarte frumos. || Ciubotele lungi și largi ale tătîne-său îi dădeau un aspect eroic și plin de demnitate, cojocul spînzura pînă-n pămînt și căciula sămăna un stog de fîn pe un cap de curcan. Dar oare la ce să trădăm dulcele său nume? Cine nu-l ghicește — oare istoria nu-l va însemna pe paginele sale, dacă n-a avea altă treabă de făcut? . . . Așadar pourquoi? [9] || 192r

— A [10] ! Zi ! tu, zavistnicule, ai tras clopotul ca să vie oamenii să mă bată ! Ei, 193r
stai, mări, las' că ți-oi da eu. Poc ! Și zi, eu îs dracu, ai? *** ! . . . Ei las'că ți-oi da eu ție pe dracu. Poc !

Bietul Buchilat înțepenește sub loviturile popei, s-ar fi făcut covrig, da n-avea de unde, preaera scurt, numai scădea * ca un dop de plută. Popa l-ar fi rupt bucăți dac-ar fi avut ce rupe, dar așa . . . unde lovea i se părea că nu dă-n nimica, așa de nensemnat era sărmanul dascăl.

Am mai putea scrie un capitol [11] [cu] subtitlul : *Cum părintele Ermolachie a crezut a face îndestul onorii* *, spre a releva * fel și formă în care acest venerabil om a-ncercat a bate tot satul pentru necinstea făcută, fără ca satul s-o simtă. Mai întîi gîndea să citească molitve și să cheme urgia dumnezeiască asupra satului. Dar i-a venit în minte de [12] devreme că Domnul ar prefera să-și caute de treabă decît să-l asculte pe părintele. Despre [13] neeficacitatea duioșiilor sale religioase era convins. Apoi chiar să se fi pus părintele Ermolachie pe aceea ca să citească blestemele sf. Vasile, oare-ar fi putut[?] El nu știa s-o citească [14]. ||

◆

Versurile părintelui Ermolachie : [15] 194v

LA UN PARPAGAI [16]

Pasăre cu mîndre glasuri
Nu ești tu de-a noastre nasuri.
Ci de nasuri boierești, [17]
Parpagai, te potrivești. ||

---

1. *după* cîntă-mi cu gl[as] *șters* 2. *peste* va[carul]* 3. *deasupra lui* varul *șters* 4. *inițial :* bisericii 5. *deasupra lui* Vasile *șters* 6. *după* înț[elepții] *șters ; urmează* cel *șters* 7. *supraintercalat ; urmează* tînărul *(neadaptat noii situații)* 8. viteaz în *deasupra lui* Ilie a lui Neculai între *șters* 9. *pentru ultimele două alineate există variante de redactare pe care le publicăm la sfîrșitul textului ; de aici continuitatea narațiunii se întrerupe, dar două din pasaje își găsesc locul într-o desfășurare coerentă și încheiată a evenimentelor* 10. *inițial :* Ah 11. *deasupra lui* articol *șters* 12. *după* cam* *șters* 13. *după* Părintele *șters* 14. *pe* **194v** *se mai află scrise cîteva scurte însemnări menite să intre undeva în redactarea definitivă :* Aducerile sale aminte istorice (datau *șters)* se rezumau în persoana lui Mavrocordat. Ordecîteori vinea cineva din Iași el întreba : ,,Da'ce mai face Măria Sa Vodă Mavrocordat?" — Hehehei frunte ! —. Pe atunci trimisese poruncă de la Mitropolie să-l radă pentru că făcuse liturghie cu spirt în loc de vin, *cf. însemnarea răzleață de pe* **2255, 416r** : — Nu da, popo, că nu mai grijești ! — Da'de-ți da voi mai grijesc? 15. *deși îl înfățișează drept analfabet, Eminescu îi atribuie părintelui Ermolachie o poezie de două strofe, scrise separat, prima pe* **194v** *și a doua pe* **193r** *și pe care le așezăm aici în ordinea lor firească* 16. *inițial :* parpagal 17. *urmează versul* Nu de nasuri preoțești *șters*

193r *Căci la preoțească casă*
Nici tu papă[1], *nici tu masă,*
Ş-apoi eu nu-mi dau mălaiul
Să-l mănînce parpagaiul.

Dedesupt, drept notiță :
Aceste stihuri după cum le-am
izvodit eu, Ermolapie Pisăliță[2],
ierei[3], *se cîntă pe glas vosmai* *[4].

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]
(variantă parțială)[5]

2255

194r Și, cine, o, muză, numește toate numele ilustre ale acelora cari săriră pentru scaparea Creștinătății de ghearele celui necurat[?] Înainte mergea cu o prăjină lungă Vasile Buruiană, lui îi urmează barbatoșii Toma lui Culbeci și Toader Zurgălău și [mai] cu samă[6] teribilul Damian Cușmălungă, iară * după ei, cu parul și c-un drug, de berbeci adunătorul Curcă. Și cine povestește fără[7] să i se bucure sufletul de faptele lui Gheorghe a lui Ion a lui Sava * Cotcodac care, c-un prapure-n mînă, răcnea de-l luau năbădăicile. Și pe lîngă ei tot satul, mari și mici, urlau de-ți lua urechile[8].

2290

46r Iar acel tînăr plin de speranță care urlă cu atîta entuziasm, cine să fie oare? El nu pare a fi numărat decît 12 roze și de aceea dulcele său negligé îi stă foarte frumos. Ciubotele lui tată-său — în una din ele ar fi încăput el întreg — îi dau un aspect peste măsură eroic, maiestos și plin de demnitate, ca o mantie regală spînzură cojocul tătîne-său pînă la pămînt și numai căciula cea mare care * acopere fruntea tînărului erou pare a fi [un] stog de fîn pe capul unei vrăbii. D[ar] oare la ce să trădăm dulcele său nume. Cine nu-l ghicește? Oare istoria nu l-a însemnat în paginele sale, dacă n-a avut altă treabă? Așadar pourquoi?

---

1. *nu este exclusă nici citirea* pipă *sau chiar* popă 2. *grafiile hipercorecte (cu* pi *în loc de* chi*) sînt destinate să le dea celor două nume o rezonanță fals cultivată* 3. ierei ,,preot'' *păstrează aici finala din slava bisericească, altfel :* iereu *(cf.* arhiereu*) ; forma* ierei *este atestată și glosată la Anton Pann,* O șezătoare la țară (ed. 1963, p. 74) *unde e pusă în gura unui grec :* ,,Pune atunți lautarul sa chinte orchite vrei,/Ama acus nu sa pote che este aiți ierei *(popă)* 4. *în rusește* vosmo *înseamnă ,,al optulea''* 5. *corespunde textului de pe* **191r—192r** (Și cine, o muză . . . Așa dar pourquoi ?) 6. *deasupra lui* deosebire *șters* 7. *după* faptele *șters* 8. *urmează, de la cap de rînd,* Și cine, *urmă a intenției de a mai scrie încă un alineat în cheie eroi-comică, poate tocmai cel notat pe* **2290, 46r** *care începe însă cu* Iar . . . cine să fie oare?

[„S-A-NTÎMPLAT ÎN VREMEA MEA...”]

2257

S-a-ntîmplat în vremea mea ca Domnița Mărioara lui Bogdan Vodă, D-zeu să-l ierte !, să facă prunc la 15 ani — și se mira lumea de așa Domniță tînără să facă prunc așa frumos. Și zicea unii din nărod că să se fi coborît duhul sfînt în chip de porumb asupra ei și c-a fi născut cumva pe mesia jidovilor, ucizä-l toaca ! Da eu știu acu cum a fost ș-a fost, ș-o știe și șuchetul de popă Onufrei, bată-l D-zeu, că mai bine nu i-oi zice. Altfel a fost, zic eu, dascălul Damian, și de duh sfînt nici vorbă. Eu gîndesc, cu mintea mea cea proastă, că duh sfînt nu se coboară așa, cu una cu două, măcar domniță fie, numai așa-i nărodul, crede cîte i se spune și nu judecă ; dar noi, boierii, care sîntem, din mila Domnului, cei cari trebuie s-avem minte mai multă, ca s-ajungă și pentru nărod — iaca c-o spun cu rușine că și din noi mulți or crezut așa lucru fără samă și s-o făcut spaimă mare și burzuluială la curtea lui Bogdan Vodă de Messia jidovăsc. Da eu am scris dirept și moldovenește ceea ce știu eu, c-acu doi ochi am și cît poate vedea om pămîntean cu doi ochi am văzut și eu și m-am socotit că, Doamne, ce proastă-i lumea de crede așa lucru dișanț. Da ce să spui, pe vremea mea cine te-ngăduia să spui dirept, că era lumea hitleșugoasă și erau rău om Bogdan Vodă, D-zeu să-l ierte . . . Îmi mîncam capu de spuneam. Dar acu, venind de la tîrg din Hîrlău, meream cu sania pe drumul de țară și luna juca prin năuri . . . și mi s-a făcut așa deodată parec-aș fi mers la Suceava și parecă eram tînăr și mi-or venit în minte cîte toate din tinereța cea deșartă — și cum am venit acasă mi-a deschis poarta Buzdugan mazilul, care s-a-ntîmplat să fie la mine. Ne-am pus la o vorbă la un păhar de vin și ne-am adus aminte de toate celea. Veni vorba despre Marioara doamna și despre prunc și zise el că tot n-a fost mesia jidovăsc. 210r

[LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

2255

162r Pe cînd țara de jos[1] a Moldovei e semănată numai de coline cari, arate primăvara, par, cu brazdele lor răsturnate în soare, niște mușunoaie mari și negre, în țara de sus colinele devin dealuri și văile — rîpe. Cei dentîi înalță coaste albe și neroditore de lut, pin rîpele adînci cresc ierburi mari și nepăscute, pietre grunțuroase dar fără consistență se văd clădite ca păreți în huma cenușie și umedă și prin adîncituri de bălți și pîraie leneșe se așează pe grunzurii pămîntului o salitră albă și strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă[2], șeasă ca palma și de o productivitate mare și regulată, de aceea adevăratul grînar al Moldovei rămîne țara de sus. În văi și deasupra rîpelor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor, arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea[3] Siretului și a Sucevei care, prin perspectiva sa frumoasă, prin mîndra depărtare a dumbravelor sale și prin acea întinsoare molatecă și strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pămîntesc.

Pe valea[4] Siretului, întinsă sub arcurile de safir ale cerului, ale căror[5] fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri și dumbrave, dosind pintre ele sate întinse, încungiurate cu șanț, a[6] căror căsuțe mici și acoperite cu paie și[7] stuf dogorit par ca niște stupi scunzi, și din fumul[8] ce le împle atmosfera biserica-și ridică turnul ei boltit și rătund, acoperit cu tinichea albă care strălucește frumos în soare, ca o argintoasă gîndire, din mijlocul satelor cufundate în tăcere și a verzii și-ntunecatei lumi a pădurilor.

Siretul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari, încungiurate cu papură ce-și înalță ciucalăii copți în soare, cu stuf, cu măturile mohorîte ca blana de urs și răgoz verde. Pe[9] malurile iazurilor jur[10] împrejur mătreața de un verde tînăr strălucește ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru, reflectînd în el umbra lumii ce-l înconjură.

Pe cîte-un plan mai ridicat se văd curți văruite[11] cu îngrijire, cu arătarea plăcută și liniștită. Fereștile dreptunghe strălucesc în soare, în[12] cerdacul nalt duc scări curate, în fața curții se-ntinde o ogradă mare în semicerc, încunjurată cu zaplaz șindilit, umbrit de plopi, salcîmi sau nuci. În dreapta curții, care se numește „sus", sînt în genere grajduri și hămbare, în stînga — acarete[13] pentru bucătărie și servitori, numită „jos", iar din dosul curții se întinde-n patrat, cu șanț, pomătul[14], florăriile, via și prisaca[15].

Aceasta este arătarea stereotipă a satelor și curților, fără privire la modificațiunile întîmplătoare cari individualizează pe fiecare din ele.

Caracterul vieței de sat este liniștea și tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă cu colbul drumului, babele de tot bătrîne șed[16] torcînd la umbră pe prispă

---

1. *deasupra lui* sus *șters* 2. *deasupra lui* șeasă și întinsă *șters* 3. *deasupra lui* malurile *șters* 4. *după* malurile *șters* 5. *peste* cărui 6. *după* o *șters* 7. *după* dogorite *șters* 8. *după* toată *șters* 9. *Perpessicius transcrie* Pe, *cum pare să ceară sensul, dar în manuscris se distinge un* De *scris peste* Pe 10. *după* și pîn șters 11. *inițial :* vèruite 12. *supraintercalat* 13. *inițial :* acaretul 14. *urmează* și via. *șters* 15. florăriile, via și prisaca *provine, prin corectări și supraintercalări făcute cu creion negru (cf. intervențiile cu N din* Geniu pustiu) *din* florăria și via 16. babele de tot bătrîne șed *provine, prin ștersături și supraintercalări, din* babele bătrîne stau

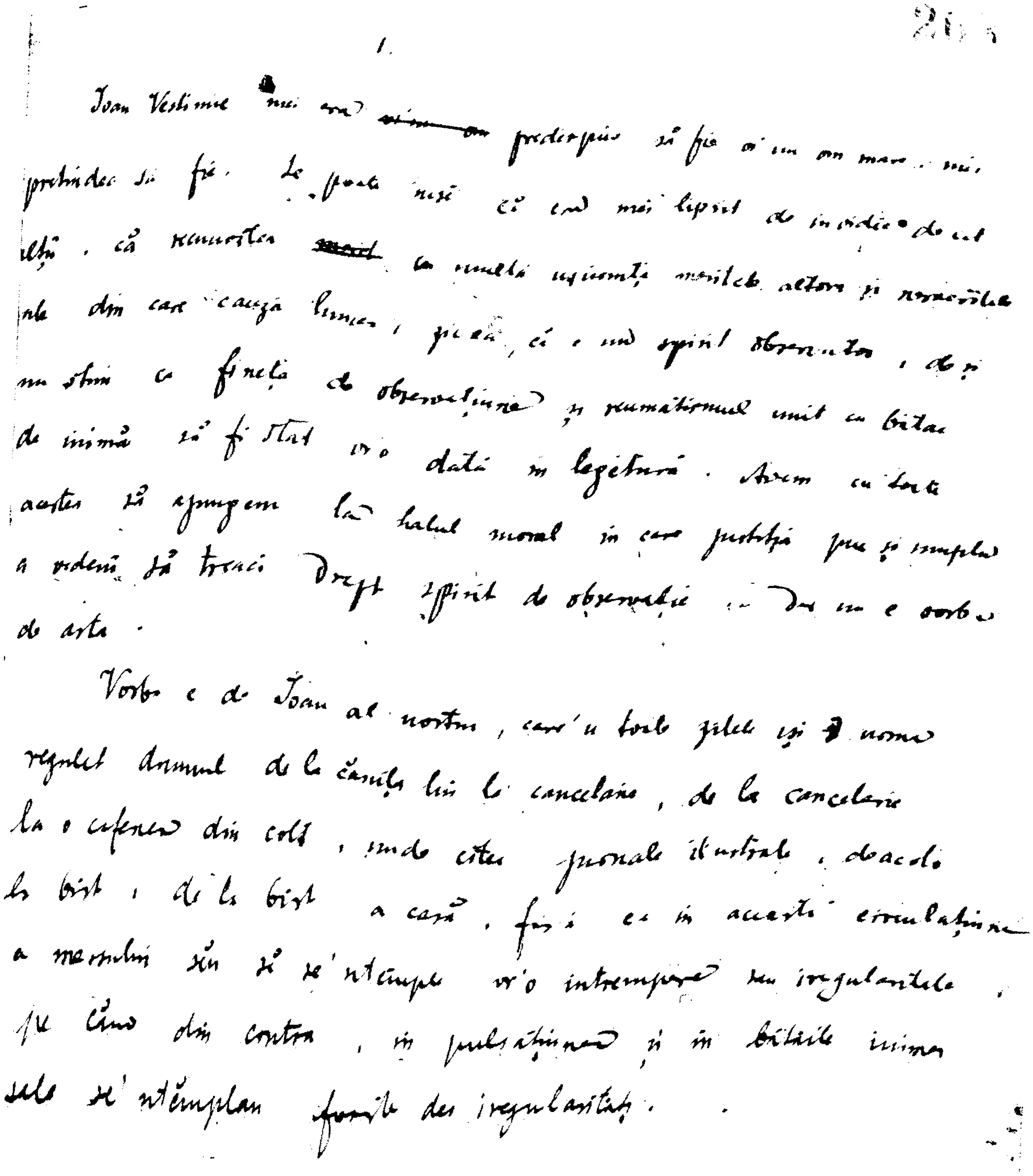

1.

Ioan Vestimie nu era ~~[illegible]~~ predispus să fie o' un om mare, nici pretindea să fie. Se poate numai că era mai lipsit de invidie decît alții, că renumele ~~[illegible]~~ la mulți urțiunți meritele altora și renumele ale din care cauză lumea zicea, că e un spirit observator, deși nu știm ce fineță de observațiune și reumatismul unit cu bătaia de inimă să fi stat vr'o dată în legătură. Avem cu toate acestea să ajungem la halul moral în care putința pura și simplu a vedeni să treacă drept spirit de observație... dar nu e vorba de artă.

Vorba e de Ioan al nostru, care'n toate zilele își urma regulat drumul de la casa lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colț, unde citea jurnale ilustrate, de acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulațiune a mersului său să se'ntîmple vr'o intrerupere sau iregularitate, pe cînd din contra, în pulsațiunea și în bătăile inimei sale se'ntîmplau foarte des iregularități.

54. [MOARTEA LUI IOAN VESTIMIE]

BAR 2255, 268r cerneală 20,8 cm × 16,2 cm

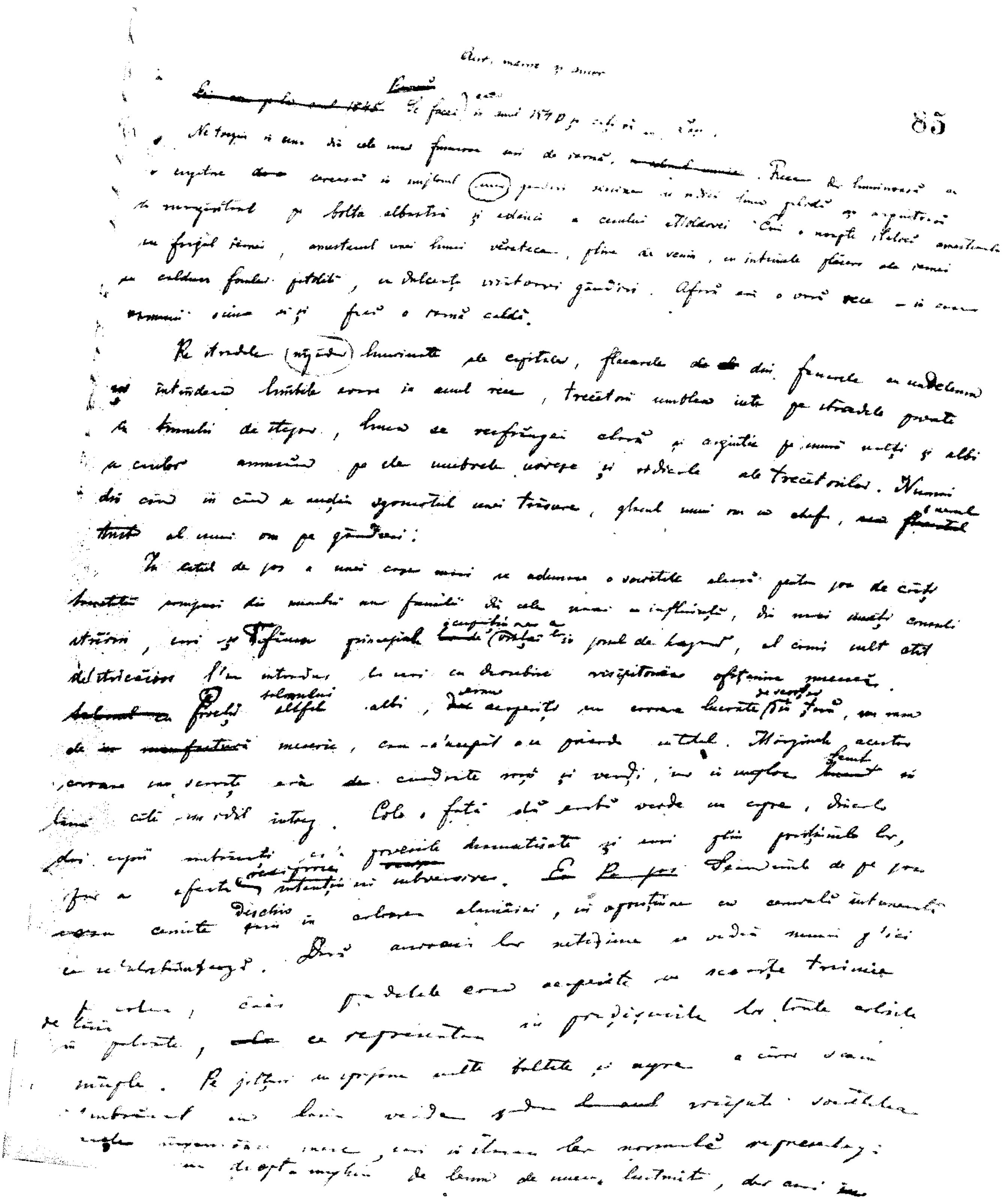

Aur, mărire și amor

~~[illegible] 1845~~ Se face în anul 1870 [illegible]. 85

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă, ~~[illegible]~~. Peste [illegible] luminoasă [illegible] [illegible] cerească în mijlocul [illegible] [illegible] [illegible] luna galbenă și argintoasă [illegible] bolta albastră și adâncă a cerului Moldovei. Era o noapte [illegible] amestecând cu frigul iernii, amestecul unei lumi [illegible], plină de venin, cu intimele flăcări ale iernii și căldura focului [illegible], cu dulceața visătoarei gândiri. Afară era o iarnă rece — în camera [illegible] [illegible] o iarnă caldă.

Pe stradele [illegible] luminate de [illegible], flacările ~~de~~ din felinare cu [illegible] își întindeau limbile roșii în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele [illegible] de [illegible], lumina se refrângea clară și argintie pe [illegible] albi a [illegible] [illegible] pe ele umbrele [illegible] și [illegible] ale trecătorilor. Numai din când în când se auzea zgomotul unei trăsuri, glasul unui om cu chef, sau ~~[illegible]~~ [illegible] ~~trist~~ al unui om pe gânduri.

În catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă pentru joc de cărți ~~[illegible]~~ [illegible] din [illegible] [illegible] familii din cele mai [illegible], din mai [illegible] [illegible], cari [illegible] principal ~~[illegible]~~ [illegible] jocul de hazard, al cărui cult atât [illegible] [illegible] [illegible] cu [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] albi, ~~[illegible]~~ acoperite cu covoare lucrate [illegible], [illegible] de ~~[illegible]~~ ~~manufactură~~ [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] acestor covoare [illegible] [illegible] de [illegible] roșii și verzi, [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] și [illegible] [illegible] întreg. Colo, fețe [illegible] verde cu [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dramatizate și [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] a [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] de [illegible] ~~[illegible]~~ camite deschise în [illegible] [illegible], în [illegible] cu [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] lor [illegible] se vedea numai [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] erau acoperite cu [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] în [illegible] lor toate [illegible] în [illegible], ~~[illegible]~~ ce reprezentau în [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible]. Pe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] lor [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] de [illegible], [illegible], dar [illegible] ~~[illegible]~~

55. AUR, MĂRIRE ȘI AMOR
BAR 2255, 85r cerneală 27 cm × 21 cm

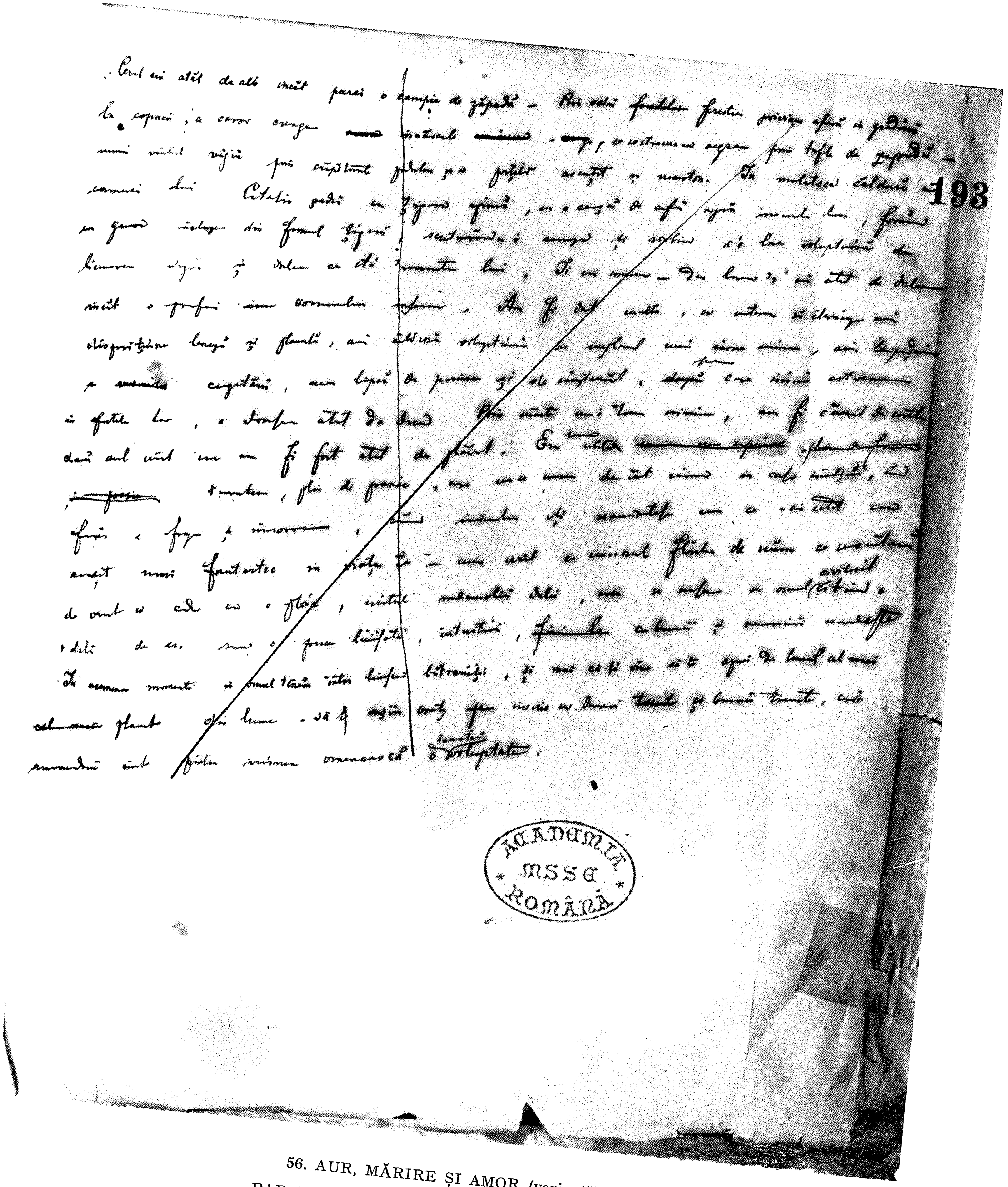

56. AUR, MĂRIRE ȘI AMOR (variantă)

BAR 2257, 193r cerneală 21,5 cm × 18 cm

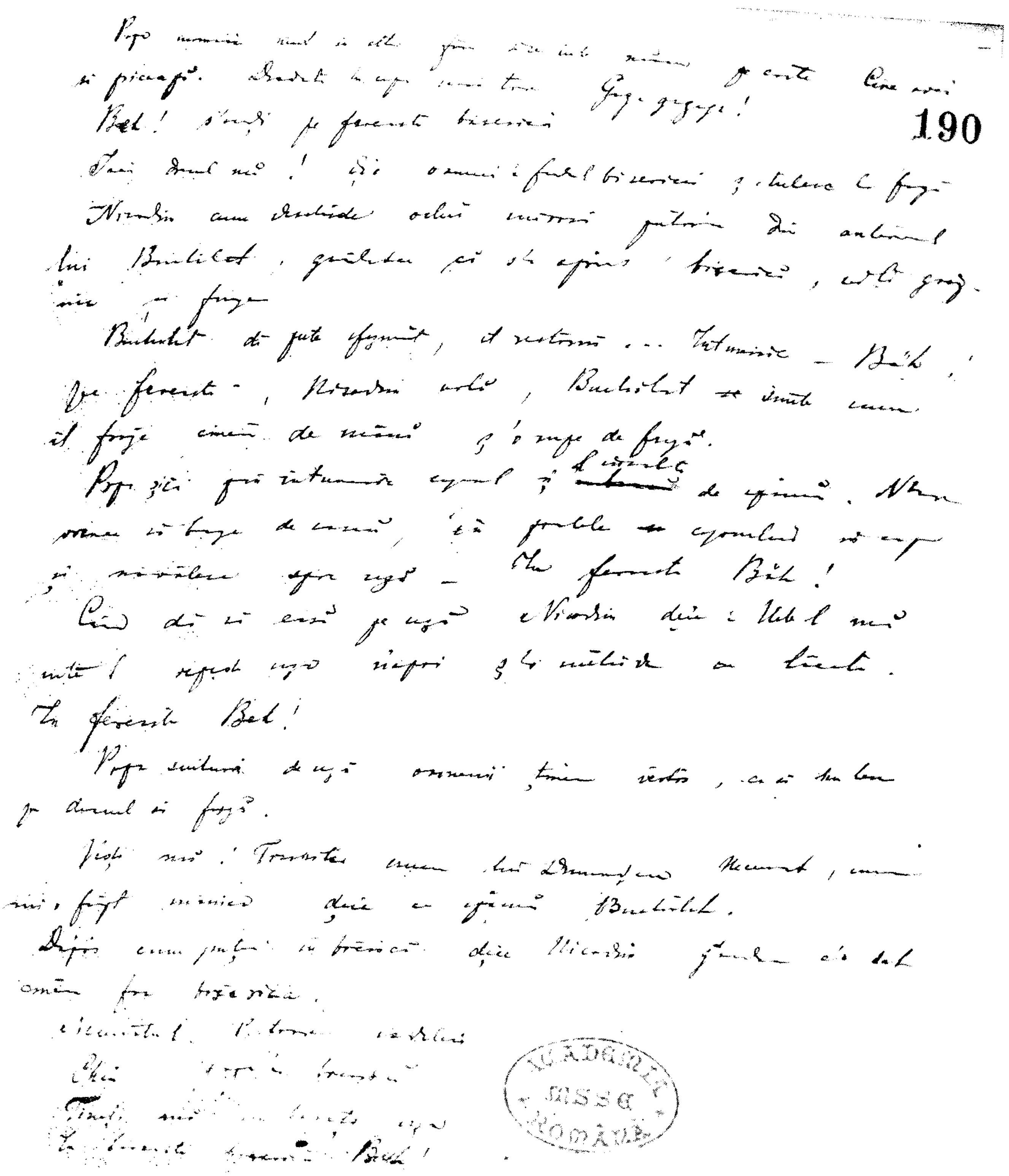

59. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]

BAR 2255, 190r cerneală 20,8 cm × 17 cm

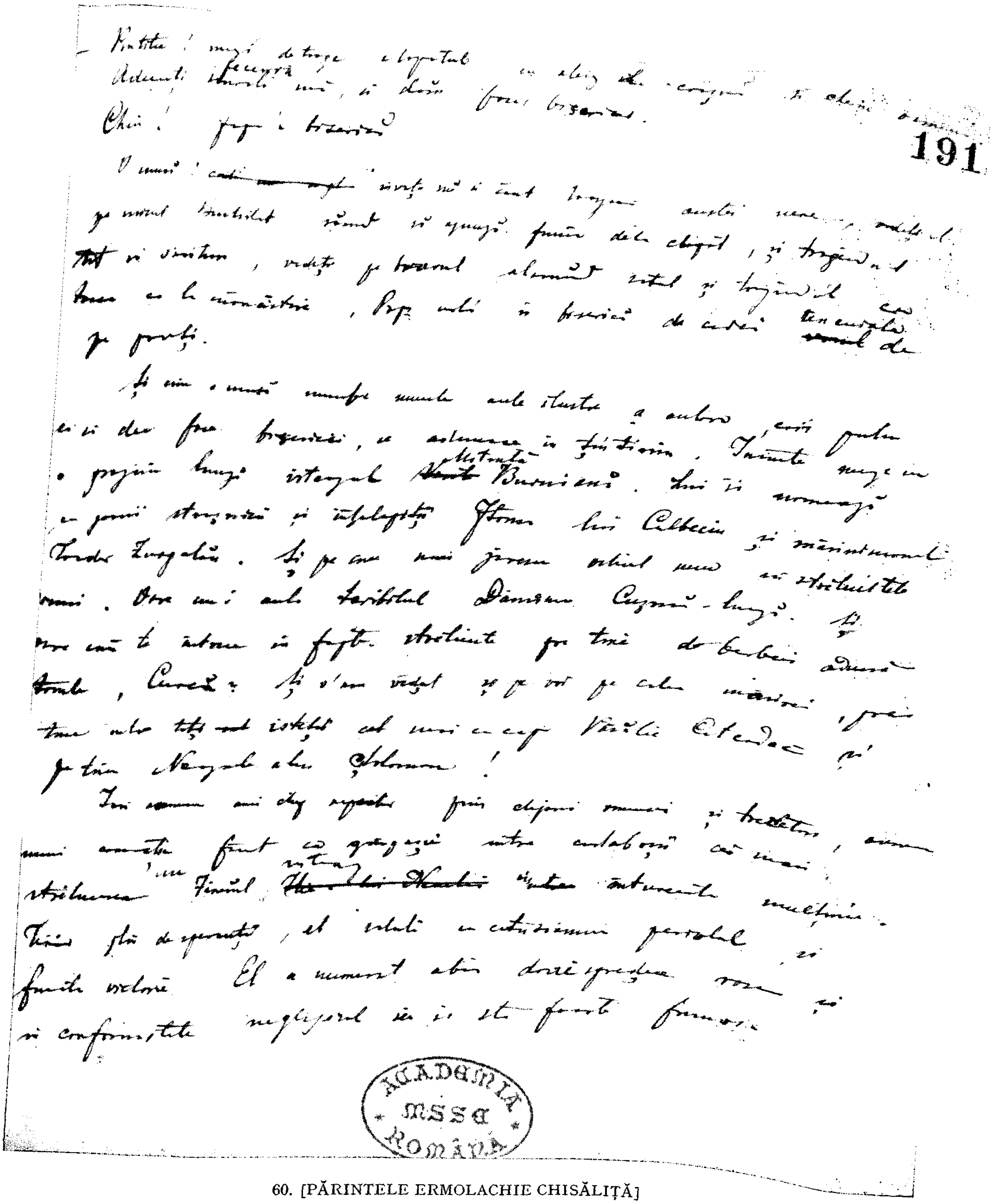

60. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]

BAR 2255, 191r cerneală 20,8 cm × 17 cm

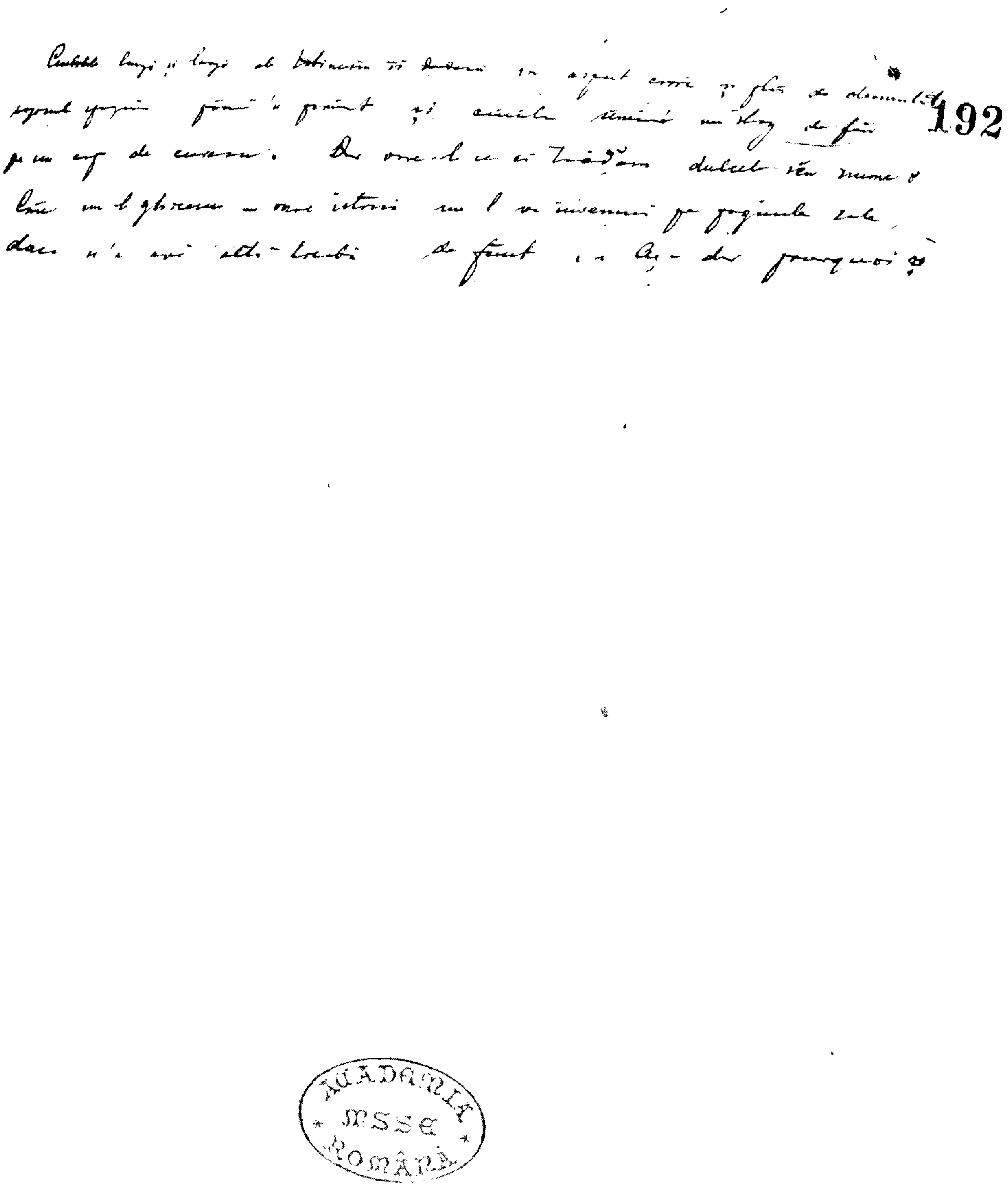
192
ACADEMIA ROMÂNĂ
MSSE

61. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]
BAR 2255, 192r cerneală 21 cm × 17 cm

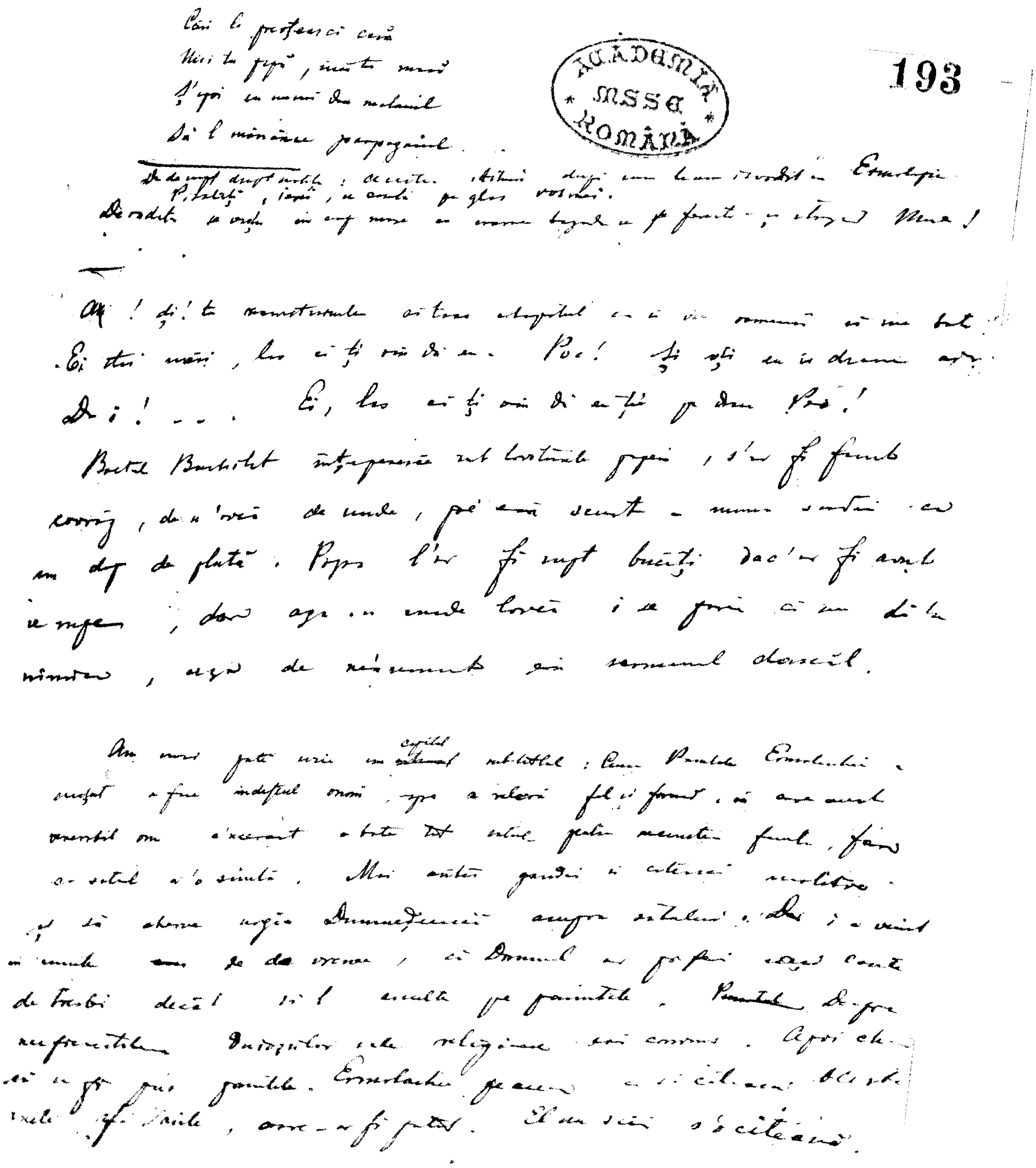

62. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]

BAR 2255, 193r   cerneală   21 cm × 17 cm

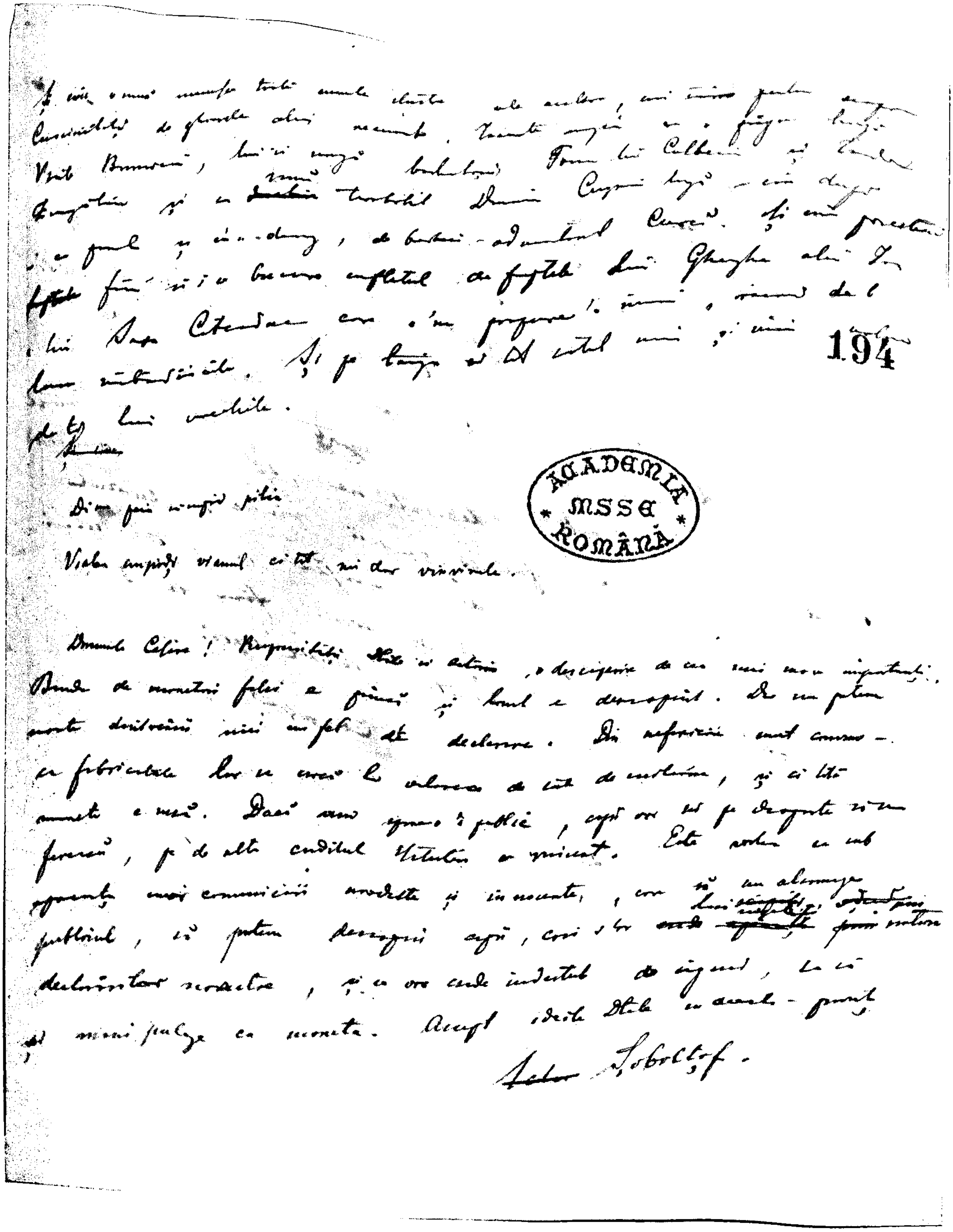

63. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ],
[FALSIFICATORII DE BANI]

BAR 2255, 194r cerneală 21 cm × 17 cm

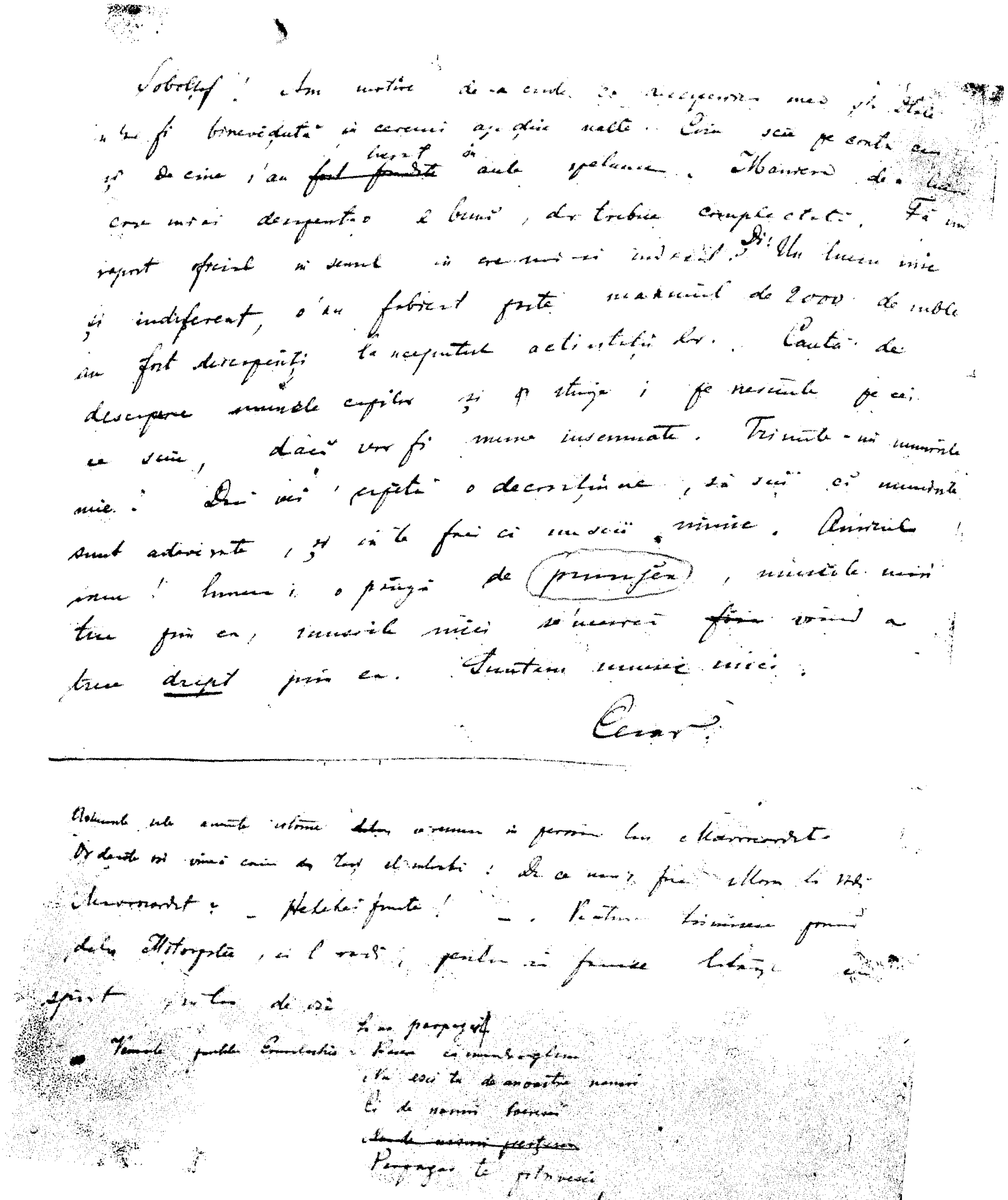

Soboleff! Am motive de-a crede că neagrijirea mea și a lui [illegible] n-ar fi binevăzută în cercuri așa de înalte. Cine scie pe câți ani și de cine s-au ~~fost făcute~~ lucrat în acele spelunce. Manevra de-a lua ceea ce mai des [illegible] e bună, dar trebuie completată. Fă un raport oficial și semnat în care să-i indici. Un lucru mic și indiferent, s-au fabricat peste maximul de 2000 de ruble au fost descoperiți la începutul activității lor. Caută de descoperă numele copiilor și să stinge-i pe nesimțite pe cei ce știu, dacă vor fi mulți însemnați. Trimite-mi numele mie. Dacă vei aștepta o decorațiune, să știi că numele sunt adevărate, și că le faci ca mulți, nimic. Amicul meu! lumea-i o pungă de (prunsfera), numele unui trec prin ea, numele mici se încurcă ~~fără~~ voind a trece drept prin ea. Suntem numai mici.

Cezar.

[illegible] [illegible] [illegible] ultime ~~[illegible]~~ [illegible] în persoana lui Marmorodt. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Marmorodt? — Hahaha! foarte! — [illegible] [illegible] [illegible] de la Mitropolie, să-l [illegible], pentru să [illegible] [illegible] [illegible] spirit [illegible] de [illegible]

Le-am pierdut

[illegible] [illegible] [illegible] ca [illegible]

Nu ești tu de-a noastre neamuri

Ci de neamuri [illegible]

~~[illegible] [illegible] [illegible]~~

Pungaș te [illegible]

64. [FALSIFICATORII DE BANI]
[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]
BAR 2255, 194v cerneală 21 cm × 17 cm

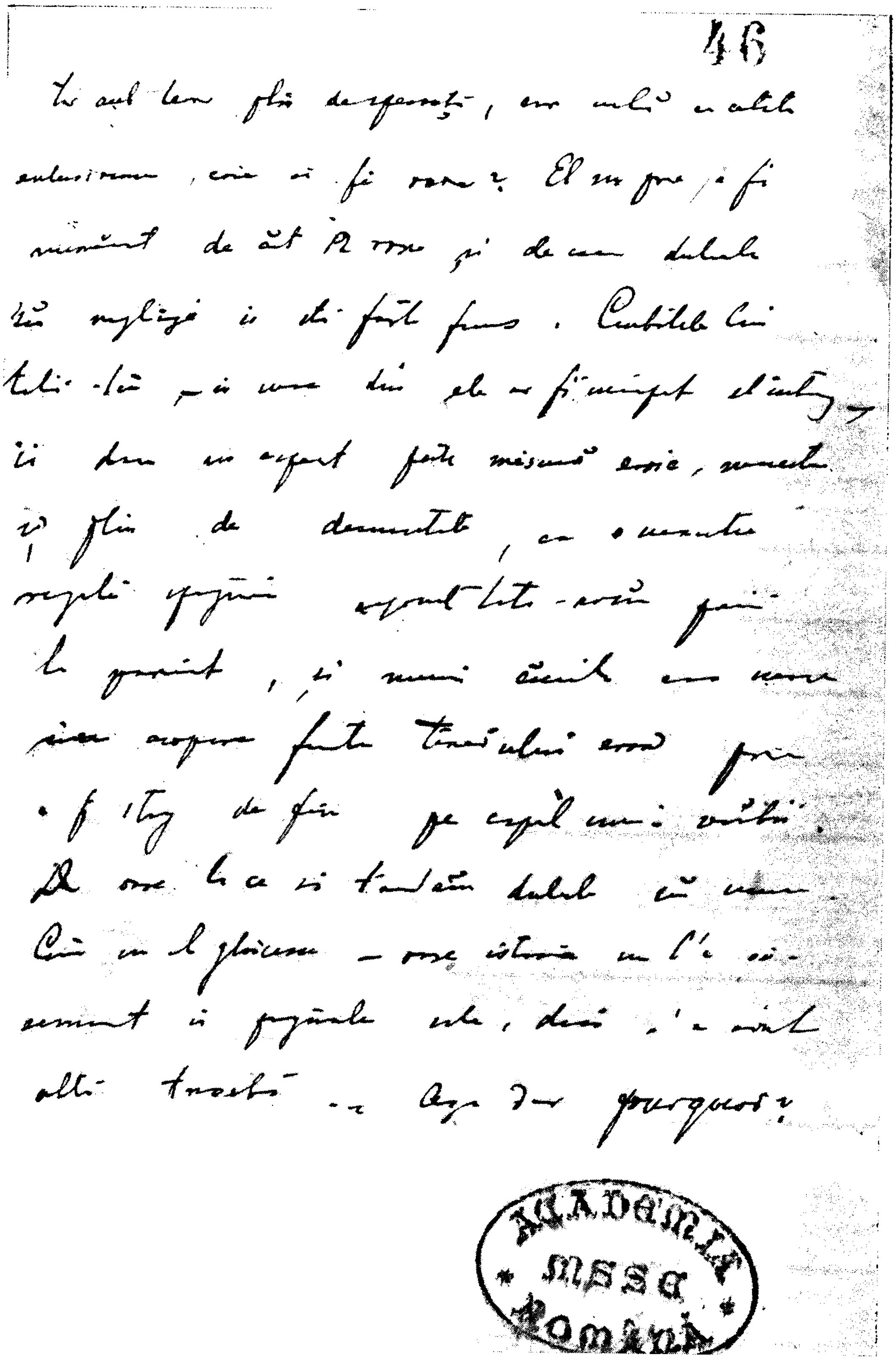

65. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ] (variantă)

BAR 2290, 46r cerneală 16 cm × 10 cm

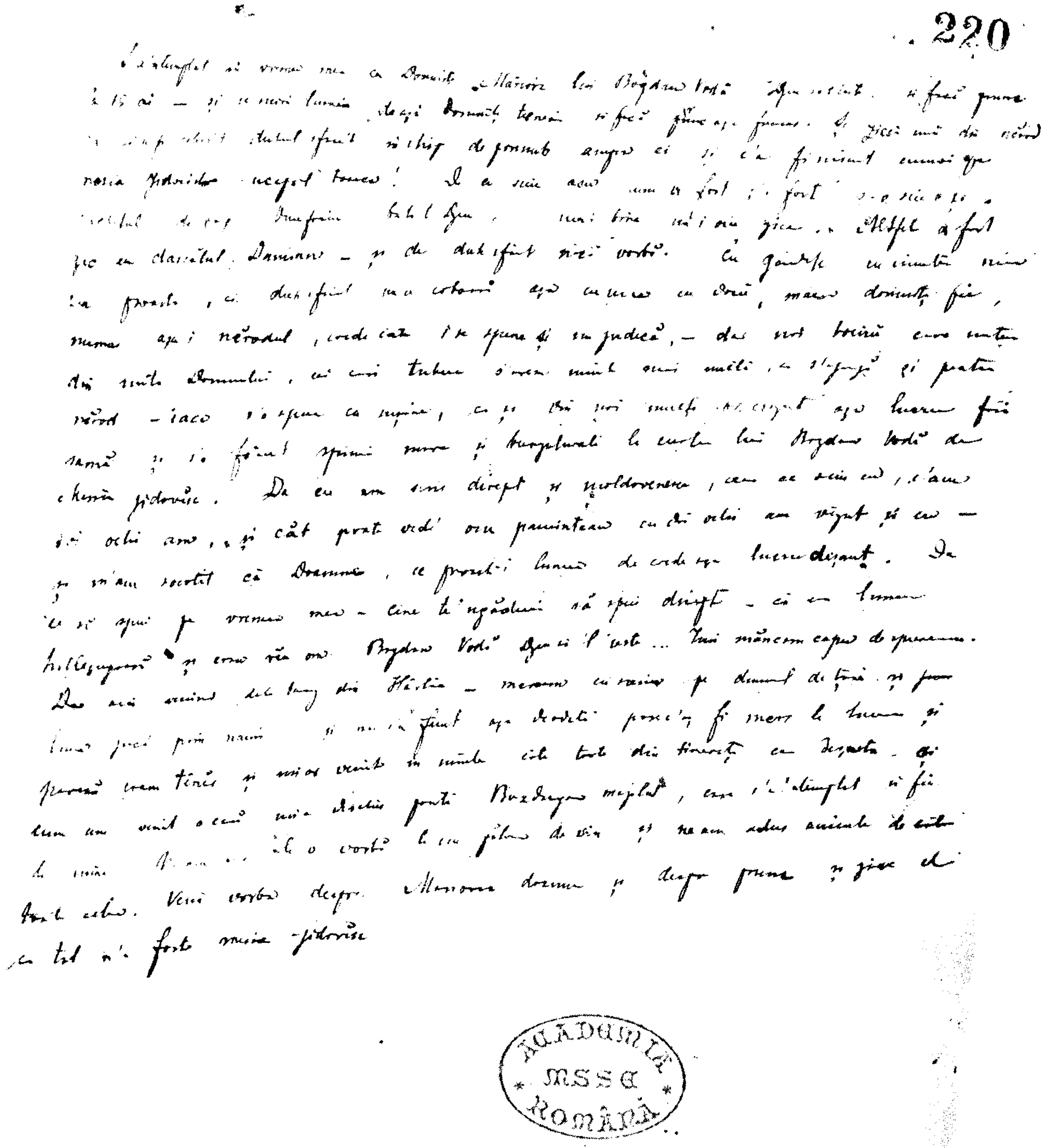

S-a întîmplat în vremea mea ca Domnița Mărioara lui Bogdan Vodă [illegible] [illegible] să facă prunc
la 15 ai — şi se mirà lumea, deşi Domnița [illegible] să facă [illegible] [illegible]. Şi zicea mie din norod
[illegible] [illegible] Duhul sfînt [illegible] de pomană [illegible] ei şi că [illegible] numai [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]! Şi a ştie acu cum a fost şi [illegible] [illegible]
[illegible] de [illegible] [illegible] [illegible], mai bine nu-i mai zica. Altfel a fost
şi cu dascălul Damian — şi de duh sfînt nici vorbă. Cu gîndul [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], că duh sfînt nu a coborî aşa cu una cu două, macar domniță fie,
numa aşa-i norodul, crede cîte i se spune şi nu judecă, — dar noi boierii care suntem
din sfatul domnului, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] şi [illegible]
norod — iaca [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] aşa lucru fără
seamă şi [illegible] spunea mare şi [illegible] la curtea lui Bogdan Vodă de
[illegible] [illegible]. Da eu am [illegible] drept şi moldoveneşte, cum se ştie [illegible], [illegible]
[illegible] ochi am, şi cât pot vedea [illegible] [illegible] ochi am văzut şi eu —
şi n-am socotit că Dumnezeu, ce poate-i lucru de crede aşa lucru [illegible]. Da
[illegible] să spui pe vremea mea — cine te-ngăduia să spui drept — că [illegible] lumea
[illegible] şi [illegible] [illegible] Bogdan Vodă [illegible] [illegible] ... [illegible] mâncam capul de spuneam.
Dar noi [illegible] [illegible] din [illegible] — [illegible] cu [illegible] pe drumul de ţară şi [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] şi [illegible] aşa [illegible] [illegible] şi [illegible] la [illegible] şi
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] din tinereţe cu [illegible]. Şi
[illegible] eram tineri şi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], care s-a-ntîmplat să fie
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de vin şi ne-am adus aminte de [illegible]
la [illegible] [illegible] [illegible] o vorbă [illegible]
[illegible]. Veni vorba despre Mărioara domnița şi despre prunc şi zice el
că tot n-a fost [illegible] [illegible]

ACADEMIA
MSS
ROMÂNĂ

66. [S-A-NTÎMPLAT ÎN VREMEA MEA]
BAR 2257, 220r cerneală 21 cm × 17 cm

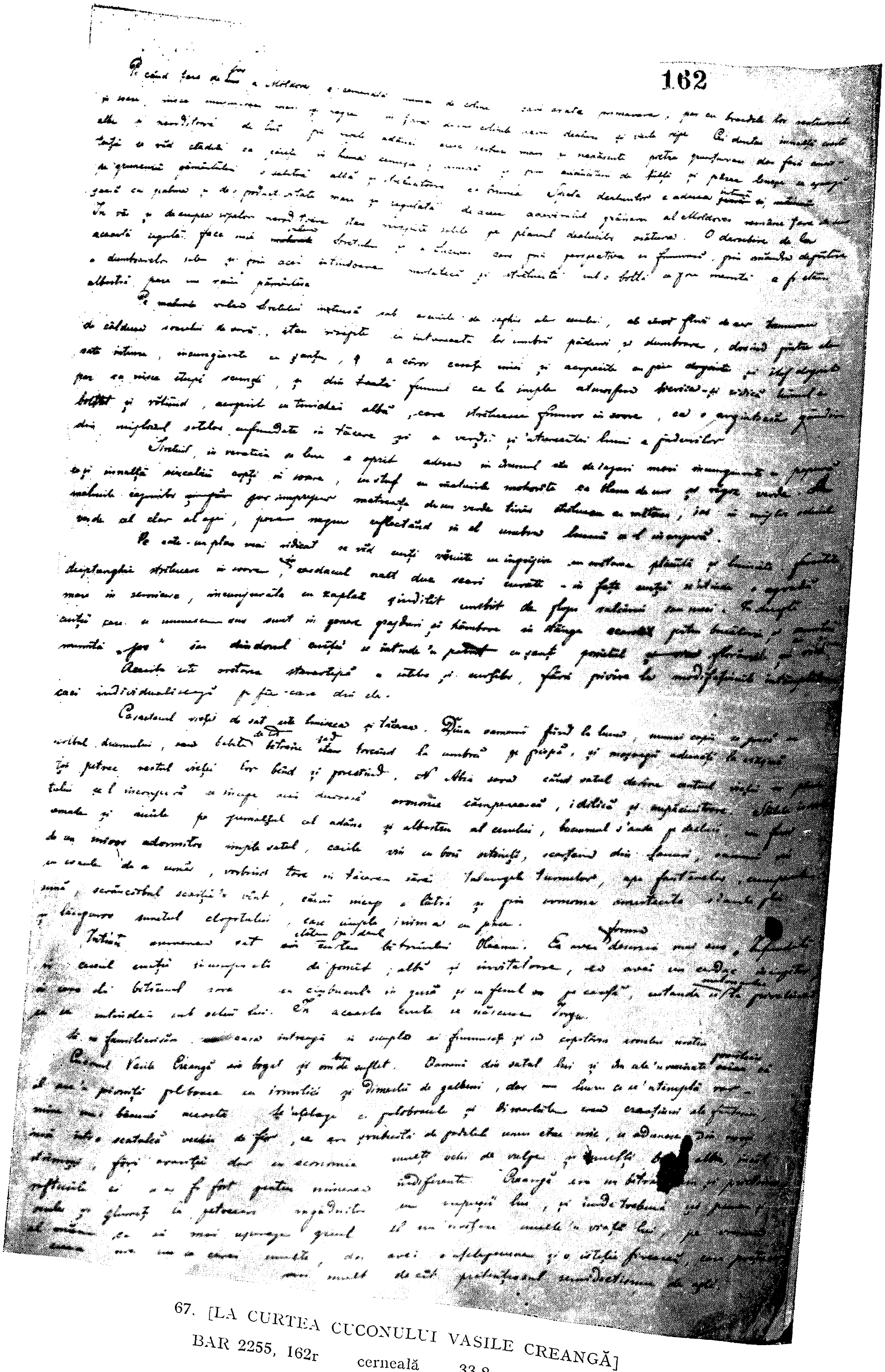

67. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

BAR 2255, 162r cerneală 33,8 cm × 21 cm

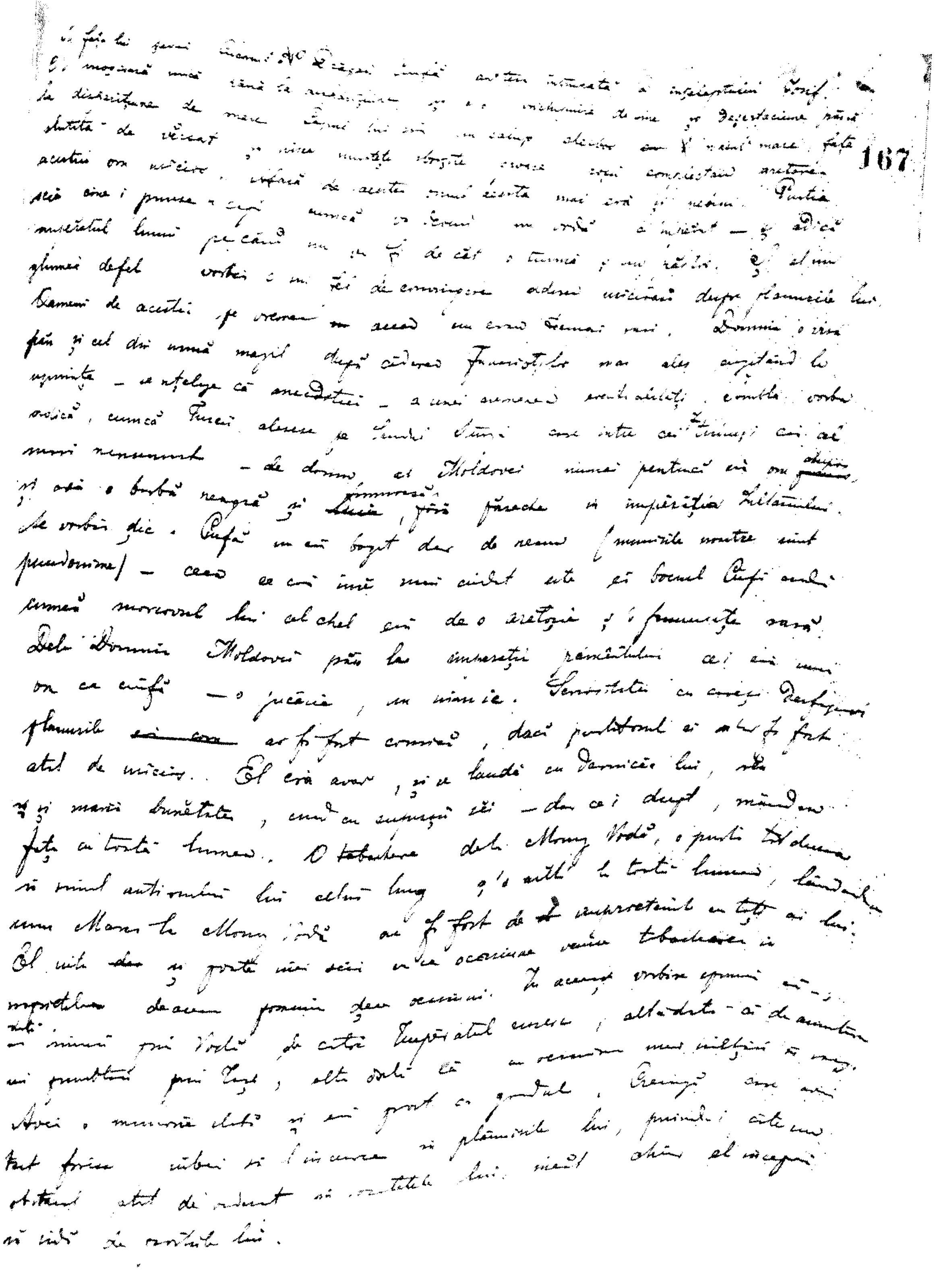

68. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

BAR 2255,167r cerneală 33,8 cm × 20,5 cm

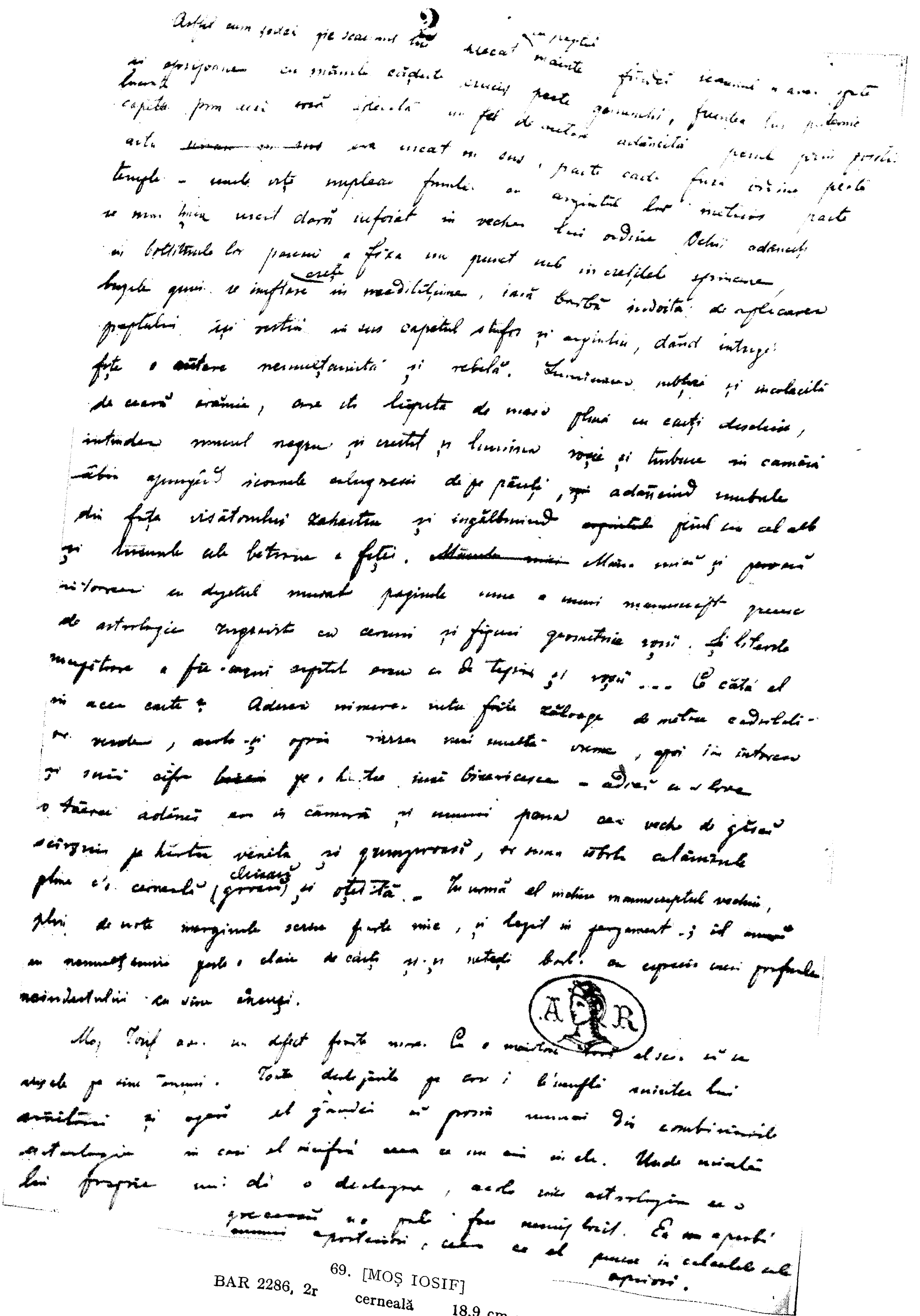

2

Astfel cum ședea pe scaun ~~tr~~ plecat înainte [illegible]
și sprijonea cu mânile căzute cruciș peste [illegible] fiindcă scaunul n-avea spete
capetele prin acei ochi [illegible] un fel de [illegible] genunchi, fruntea lui puternică
arta ~~[illegible]~~ era urcat în sus, parte cade adâncită pe unde părul pe la
tâmple — unde acele umpleau fruntea cu argintul lor fără ordine peste
se mai ținea urcat dar încrețit în vechea lui ordine netocit parte
în boltiturile lor păreau a fixa un punct [illegible] în crețile [illegible] Ochii adânciți
[illegible] ce se înfoiere creț în [illegible], iară barba încrețită sprâncene
pieptului își netezii în sus capetele stufos și argintiu, dând întregei
fețe o căutare nemulțumită și rebelă. Luminarea subțire și încolăcită
de ceară curată, ce sta lipită de masa plină cu cărți deschise,
întindea umbrul negru și crestat și lumina roșie și turbure în cămăruța
~~[illegible]~~ ajungând icoanele [illegible] de pe pereți, și adâncind umbrele
din fața visătorului Zaharia și îngălbenind ~~argintul~~ până la cel alb
și liniamentele cele bătrâne a feței. ~~Mânile [illegible]~~ Mâna-i mică și ~~[illegible]~~
întorcea cu degetul muiat paginele unui [illegible] manuscript grecesc
de astrologie îngrămădit cu cercuri și figuri geometrice roșii. Și literele
[illegible] a fie-cărui capitol erau [illegible] și roșii... Ce căta el
în acea carte? Aduna numerele [illegible] [illegible] cadrilate-
le verde, apoi-și opri [illegible] mai multă vreme, apoi își întrerupea
și scrii cifre ~~[illegible]~~ pe o hârtie [illegible] bizaricească — adevărat că o [illegible]
o tăcere adâncă era în cămară, și numai pana cea veche de gâscă
scârțiia pe hârtia veneta și [illegible], [illegible] călămarul
plin c-o cerneală (~~groasă~~ cleioasă) și oțetită. — În urmă el închise manuscriptul vechiu,
plin de note marginale scrise foarte mic, și legat în pergament, și îl aruncă
cu nemulțumire peste o claie de cărți, și-și netezi barba cu espresia unei profunde
nemulțumiri cu sine însuși.

Moș Iosif avea un defect foarte mare. Ca o [illegible] ~~[illegible]~~ al său nu [illegible]
[illegible] pe sine însuși. Toate [illegible] ce care i le [illegible] [illegible] lui
~~[illegible]~~ și apoi el gândea nu prin numai din combinațiile
astrologice în care el [illegible] [illegible] [illegible]. Unde mintea
lui proprie nu-i da o deslegare, acolo era astrologia ca o
~~grecească~~ [illegible] nu putea fi [illegible]. Ea [illegible] aparte
~~[illegible]~~ aparținând, [illegible] ce el punea în calculele ale
aprioristice.

69. [MOȘ IOSIF]
BAR 2286, 2r cerneală 18,9 cm × 12 cm

și moșnegii adunați la crîșmă își petrec restul vieței lor bînd și povestind. Abia sara, cînd satul devine centrul vieței pămîntului[1] ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie cîmpenească, idilică și împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede și aurite pe jumalțul cel adînc și albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împle satul, carile vin cu boii osteniți, scîrțiind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sărei, talangele turmelor, apa fîntînelor, cumpenele sună, scrînciobul scîrțîie-n vînt, cînii încep a lătra și prin armonia amestecată s-aude plin și languros sunetul clopotului, care împle inima cu pace.

Într-un[2] asemenea sat stătea pe deal[3] curtea bătrînului Oleanu. Ea avea forma[4] descrisă mai sus. Înfundată în cercul curții, încunjurată de pomăt, albă și invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrînul sara, cu ciubucul în gură și cu fesul pe[5] ceafă, uitîndu-se melancolic[6] la priveliștea ce se întindea sub ochii lui. În această curte se născuse Iorgu.

Să ne familiarizăm cu casa întreagă în simpla ei frumusețe și cu copilăria eroului nostru.

Cuconul Vasile Creangă era bogat și om bun[7] de suflet. Oamenii din satul lui și din cele-nvecinate povesteau[8] că el are-n pivniță poloboace de irmilici și dimerlii de galbeni, dar — lucru ce se-ntîmplă rar — nime nu-i bănuia aceasta. Se-nțelege că poloboacele și dimerliile erau creațiuni ale fantaziei, însă într-o scatulcă veche de fier[9] ce era șrubuită de podelele unui ietac mic se adunase, din moși-strămoși, fără avariție, dar cu economie, mulți ochi de vulpe și mulți bani albi, încît rafturile ei n-ar fi fost pentru nimenea indiferente. Creangă era un bătrîn bun și prietinos, vesel și glumeț la petreceri, îngăduitor cu supușii lui și, unde trebuia, își punea și el mîna ca să mai ușureze greul. El[10] nu-nvățase multe-n viața lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o-nțelepciune și o isteție firească care prețuiau mai mult decît pretențiosul semidoctism de azi. ||

Altfel vecinic la moșie, viața-l costa puțin, deși trăia ca un Vodă, căci, dacă *163r*
cunoaște cineva mai de-aproape viața din curțile boierilor mari, acela va trebui să conceadă că ei știau a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boierănași sărăciți cari, slujind, își recîștigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline[11] de deșertăciune, cari trăiau pe sama vărului avut, din refugiați străini — poloni, unguri sau nemți — cari, mai la velință, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amploiați, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau mănăstirea spre a trăi bine pe moșiile și la curțile cunoscuților lor, afară de aceea, un popor de servitori, țigani și străini, cari „jos" trăiau sfădindu-se și clevetindu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curții era în genere vo cioară bătrînă și isteață care știa cîntece bătrînești, doine, hore, cîntece de lume, ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vrunui scriitoraș or dascăl de copii isteț care făcea acrostihuri pentru doamna și, la zile mari[12], fintosmosuri nimerite pentru lăutar. Astfel era și arătarea curții lui Creangă, la a cărei componenți caracteristici vom reveni mai tîrziu.

Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tînără decît el și încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă și foarte albă la față, avea ochi mari și albastri, fața lungăreață și plină, nasul foarte corect, iară gura ei roșă purta totdeuna acel surîs voluptuos și satisfăcut care-l au femeile frumoase și fără de dorințe. Fruntea ei, boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie și unit dinapoia capul[ui] cu un pieptene de aur, mînele dulci și pline, cu degete lungărețe, ea se primbla totdeuna gătită, cînd prin grădină, cînd pin odăi, fără a vorbi nici un cuvînt. Îmbla cu acea superbă maiestate în salele nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeele nordice cari cu voința lor țin mărirea casei și a neamului. Ea[13] era de o blîndețe rară, însă niciodată întratîta încît să nu rămîie mîndră și niciodată atît de mîndră încît în fața ei să nu rămîie urmele unei neșterse și adînci blîndețe. Cînd ședea nu avea ținuta plecată proprie femeilor nalte —

---

1. *după* in *șters* 2. *corectat din* într-un 3. stătea pe deal *deasupra lui* era *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* în [cap] *șters* 6. *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *deasupra lui* știau *șters* 9. *peste* fer 10. *în manuscris cu minusculă, după virgulă* 11. *după* de *șters* 12. la zile (nimerite *șters*) mari *supraintercalat* 13. *după* Niciodată nu *șters*

splendidul ei bust de marmură rămînea drept și mîndru — ai fi gîndit că se simte pe tron. Bătrînul o iubea nu pentru că ar fi esistat doar vo afinitate sufletească între ei, din contra, ea avea un fel de [1] spirit [2] de o înălțime religioasă, el cugeta mirenește, ea avea mult simț pentru muzică și poezie, el le privea numai ca distracțiuni de care un om nu poate scăpa, în fine, peste toată viața ei era răspîndit [3] un fel de farmec poetic — el era proză, deși proză bunomă — el [o] iubea pentru că era frumoasă, de o nobilă cuviință care-i impunea și pentru că-i dăruise un copil pe care-l iubea precum numai un om [î]și [4] poate iubi copilul său.

Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos și plăcut. Cu ochii albastri ai mîni-sa și cu părul cel negru al tatîni-său, cu fața albă și gingașă de-ai fi tăiat-o c-un fir de păr și curios ca un [5] motan, el își crease multe plăceri domestici, cari altfel nu supărau pe nimenea. Dușmănia [6] lui cu gînsacii și [7] cu gîștele cu pui, amicia intimă cu Șoltuz, cînele de la stînă, pe care îmbla și calare, puii de gîscă mici pe care-i închidea în cușcă ca să vadă de-or cînta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moș Miron prisacarul, care-i spunea povești și-l ținea pe genunchi, sînt amănunțimi neinteresante. Adesea s-ascundea [8] în cîte-un saltar de scrin, ca să nu știe nimeni unde-i, or în vo ladă veche cu lumînări de său, din care ieșa uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dadacă o batjocuresc totdeuna și [9] de aceea nu trecea zi fără comedii. Dadaca lui era roaba Maria-țiganca, dar era clar cumcă ea nu putea fi fiica tătîne-său. Ea era de-un [10] boi mijlociu, dar părea naltă în trup pentru că era subțire. Cu păr negru și totdeuna pieptănat cu îngrijire și acoperit c-un bariz [11] verde, ochii ei mari și sprîncenați aveau o nespusă dulceață. Buzele mici și subțirele se-ncrețeau de un fel de mîndrie, rochia de lînă verde cu pieptii strînși [12] îi da un fel de mlădioasă grație, pestelca era albă ca omătul, iar mînecele totdeuna suflecite trădau niște brațe [13] de alabastru [14]. Pe piept cădeau șiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul. Astfel îmbla [15].||

164r Bietul Porfirie Rufă afirma adevărul. Este caracteristic pentru [16] gineri că mai toți samănă cu ai regelui Lear. Și Dumnezeu îl știe că el nu era omul care să cează lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă și unul la sobă și acel cuviincios respect. El își ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată [17] și netedă pe cari erau [18] urcate de dinapoia capului vițe de păr alb ca argintul, și-și scoase din sînii * antiriului basmaua mare, neagră cu flori verzi, și tabacherea [de] [19] tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.

— Ș-apoi am mai auzit că nu mai trăiești sub un acoperămînt [20] cu dînșii.

— Nu, zise Rufă, luînd din chiseaua cu dulceți pe care-[o] adusese pe o tabla frumoasă Maria, știi casa cea veche [21] din vie, vere, unde [22] în urmă nu mai ședea nimenea decît prisacarul și vierul, acolo m-am mutat și eu. Rele zile am mai ajuns, că nu-și cinstesc nici copiii părinții...

— Rele — rele.

— Apoi [23], Mario, să [24] trăiești, fata mea, ș-apoi, zi tot frumoasă rămîi de cînd te știu, pui de pasere ce ești, se-ndreptă Rufă cătră țigancă, vine vara, vina iarna, vine primăvara ș-apoi iar vara, și Maria tot aceea — ian * spune-mi tu, prin ce farmece rămîi tot așa cum ai fost cu douăzeci de ani? Iaca, eu îs moșneag acum...

— D-apoi că nici nu-s așa mare de ani cum socoți, zise Maria rîzînd, ș-apoi nici n-ai de ce te mira atîta, boierule, eu îs înțeleaptă, adăogi cu cochetărie.

Cum ținea tablaua întinsă, se vedeau gropițele cele mai tinere în coatele mînilor.

---

1. fel de *supraintercalat* 2. *urmează* nalt *șters* 3. *deasupra lui* lățit *șters* 4. *supraintercalat (scris :* 'și) 5. *după* o pisică *șters* 6. *inițial :* Dușmanii (Dușmanii lui, gînsacii?) 7. *după* de *șters* 8. *inițial :* se-nchidea (ascundea *scris deasupra)* 9. *în manuscris :* ci 10. *după* de-o nălțime *din care s-a șters numai* nălțime 11. *grafia e compatibilă și cu citirea* barij, bariz *fiind forma moldovenească uzuală, iar* barij *forma mai apropiată de etimologie (fr.* barège) 12. cu pieptii strînși *deasupra lui* o cuprindea strîns și-i da *șters* 13. *deasupra lui* mîni *șters* 14. *după* alb *** *șters* 15. *lacună materială sau de redactare* 16. *după* că *șters* 17. *după* lui *șters ; este posibil ca* asudată *să facă inutil pe* asudat, *rămas neșters din inadvertență* 18. *după* erau ca * *șters* (erau cîteva?) 19. de *există în manuscris, dar este șters* 20. sub un acoperămînt *supraintercalat* 21. cea veche *deasupra lui* care *șters* 22. *după* acol[o] * *șters ; urmează* șe[dea? *] *șters* 23. *deasupra lui* Ei *șters* 24, *după* zise *șters*

— Ș-apoi ia zi-mi, cam ce vînt te aduce pe la mine, Porfirie. Mă [1] bucură că nu-s cel din urmă pe la care te abați, zise Vasile [2] privind c-un fel de compătimire la arătarea saracă a bietului văr.

Antiriul era cam ros la [3] piept, ca [la] un cobzar, și nici coatele nu erau tocmai trainice.

— Oi încărca ... ce mi-i da, răspunse acesta umil și cam cu rușine, pîn-l-atîta am ajuns, vere.

— Nu așa, nu [4] așa, vere, ci-i lua tu ce-i vrea și ce ți-o trebui. Dar rămîi vo cîteva zile la mine ca musafir. Ș-așa, cam tot singur la țară, mi se și mai urăște, om vorbi de cele trecute, de pe cînd eram holtei, de pe cînd îmblam să stricăm casele oamenilor, adaose el rîzînd, și uită și tu ce-i pe capul tău ... știi, vorba ceea ... capu să trăiască, belelele [5] curg.

— Drept ai ... bine zici, zise Rufă ștergîndu-și cu vîrful mînicii o lacrimă involuntară ... capu să trăiască, că belelele curg din mila Domnului ... De la D-zeu vin toate, și bune și rele, să le primim așa cum vin dacă nu le putem schimba.

Frumoasa damă de casă se ivi și Porfirie-i sărută mîna. Stătură de vorbă pînă la prînz, cînd Maria-i chemă în sofragerie. Sofrageria era plină de persoane cari așteptau să se așeze după boieri. În frunte Vasile-i meni * locul lui Rufă și, pe rînd, șezură toți, încît nu rămăsese loc pentru copii. Ei au fost avizați a ședea la o măsuță scundă lîngă sobă, adică Iorgu, Maria și Ion al [6] Mariei, care era privit ca copil de casă.

— A trebuit să mai vie și Rufă, șopti Ioan [7] încrețindu-și sprîncenele, ca să n-avem [8] [loc], să ședem la masa mîțelor.

— Ești nesuferit, Ioane, zise Anica, acuși te spun mamei.

— Spune, se răsti el.

— Taci, zise [9] Iorgu, ațintind ochii [10] lui albastri cu fermitate asupra [11] copilului pretențios.

El cîrșni din dinți.

Boierul din casă obicinuia se vede a ședea cu toate rudele și cu toți servii de-o ordine superioară la una ș-aceeași masă. E drept că cei mai mulți din aceștia erau de neam, deși sărăciți, și s-ar fi simțit atinși dacă lucrurile mergeau altfel.||

Aproape [12] de Rufă, în dreapta și-n stînga lui, ședea Vasile cu frumoasa sa nevastă, iară de amîndouă läturile mesei cei lungi ședeau deosebiți oameni, fiecare caracteristic în felul său. Vechilul moșiilor, un om cu fața [13] arămie și cu barba castanie, își ațintea cu lăcomie [14] ochii verzi la felurile de bucate ce le aducea sufragiul și-și ștergea degetele de surtuc or de vestă, nicicînd de șervetul curat ce sta-naintea lui. Un văr al boierului, cu părul roșu amestecat [15] cu vițe albe, cu fruntea mică și cu ochii ca zărul, își răsucea mustățile de praporcic rusesc sub nasul lui roșu și privea cu plăcere la garăfile de vin de dinainte-i. Stalmaistru vorbea cu sine însuși, ungurește se-nțelege, iar doctorul de casă, un neamț cu fața rasă și plină de creți, cu o plaşcă mare și ochelari verzi, tușea din cînd în [16] cînd netezindu-și barba pe care n-o avea. Farfuriile sunau schimbîndu-se, vinul roșu și alb sclipea turnat [17] [în] pähare și încet, încet se stabili acea veselie firească care însoțește orce prînz [18] îmbelșugat. La coada mesei ședea bietul scriitoraș. Surtucul lui cel negru (el îmbla îmbracat nemțește) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tîmple era pieptenat c-un fel de cocheterie peste urechile cam lungi, mînele lui mici și slabe atingeau c-un fel de frică mîncarea și farfuriile, și vinul îl sugea [19] cu vîrful buzelor, ca femeile. Fața lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri și desigur slabi [20] aveau o dulceață potolită, ți s-ar [fi] părut că are pînză neagră peste lumina lor. Lîngă el ședea un frate a stăpînu-său, cel mai mare. Fruntea lui era naltă și boltită cu măiestrie și pletele [21] galbene de albe încadrau o față blîndă, rasă cu îngrijire. El își răsucea din cînd în cînd mustețile și nu vorbea mai nimica, deși știa atît

165r

---

1. *după* știi că *șters* 2. *după* p[rivind] *șters* 3. *peste* în * 4. *după* zi[se ?]* *șters* 5. *după* ca *șters; cf.* Umbra mea, **2255, 252r** 6. *după* copilul țig[ăncii] *șters* 7. *urmează* cu *șters* (cu sprîncenele încrețite ?) 8. ca să n-avem *supraintercalat* 9. *după* răspuns[se] *șters* 10. *după* c-o *șters* 11. *urmează* asupra *șters* 12. *după* Lîngă Rufă ș[edea ?] *șters* 13. *după* f *șters* 14. *după* foame *șters* 15. *după un triliter șters, indescifrabil* 16. *supraintercalat* 17. *supraintercalat; urmează* în *șters din inadvertență* 18. *după* masă *șters* 19. *după* bea cu *șters* 20. și desigur slabi *supraintercalat* 21. *după* părul galben *șters*

de multe. Acest om [1] avea o istorie ciudată. Cu-o adîncă plecare religioasă, el se hotărîse a merge-n monăstire, dar în urmă și-a schimbat planul. El a vîndut partea lui de moșii fraților săi, cu bani[i] scoși a înzestrat fete sărace și-n urmă a apucat-o pe jos cătră sîntul mormînt și cătră Muntele Atos. Văzuse multă lume, auzise multe, era [2] foarte citit, deși, se-nțelege, în materie bisericească. Nu era sfînt a cărui biografie să nu o știe. Simpatiza mult cu rușii, și avea și un manuscript scris de dînsul însuși, legat în piele, asupra lui Petru cel Mare. La masă el pretindea totdeuna locul cel din urmă, mînca numai de post și bea numai apă. Ședea într-o camară fără încuietoare și toate mobilele lui era lucrate din topor de mîna lui proprie. Cîteva scînduri pe două [3] scăuieșe erau patul lui, acoperit c-un mindir de paie, o masă plină cu cărți bisericești și mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, niște icoane [4] vechi lucrate de mîni călugărești pe păreții albi ca omătul — atîta era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută. El nu se supăra de nimic în lume, nimeni n-auzise vorbă slabă din gura lui [5]. Altfel toată ziua-și făcea de lucru. Lega [6] cărți, lucra roți foarte [7] solide, zugrăvea icoane pe scînduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i trebuia lui însuși își făcea singur. El era cusătoreasa, spălătoreasa [8], croitorul și ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cumcă era și bucătarul său propriu, căci mînca foarte rar la masa frațîni-său [9]. Darul ce-l bucura mai mult în lume și care-l primea de la orcine cu plăcere și recunoștință erau oalele nouă nesmălțuite. Cum căpăta [una] nouă, spărgea pe celelalte, chiar de ar fi [10] fiert numai o dată în ele. Toate apucăturile lui erau de pusnic, și dacă nu pu[s]tnicea era pentru că-i erau într-adevăr [11] dragi oamenii; el n-ar fi putut trăi departe de ei, deși nu-mpărtășea așa-numitele plăceri și trebuințe ale lor. ||

166r Sigur era cumcă acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mîncînd adesa numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, și bînd apă curată de izvor, putînd dispune de atîtea și nedispunînd de nimic, poate că se mira, dar nimărui nu i-ar fi trecut pin minte că acest om ar putea fi nefericit. Atît de firesc era traiul lui, cu toată originalitatea. Cînd vorbea, gura lui era aceea a înțelepciunii. Pildele lui biblice și dulceața limbei [12] sale erau o mîngîiere pentru orșicine, și încă cu atît mai mare daca cineva-l cunoștea. Cine se mai [13] putea îndoi asupra prețului adevărat a lucrurilor lumești dorite sau pierdute cînd vedea cum un om într-adevăr înțelept se lepădase atît de ușor de ele și că prin această lepădare el cîștigase ceea ce ei căutau prin ele : fericirea. Mai clar or mai neclar fiecare o simțea aceasta venind în contact cu el. Poate că bietul Rufă, orcît de blînd era din firea lui, ar fi-nceput judecată cu ginere-său dacă nu-l sfătuia Iosif la contrar. El îi dovedi clar ca lumina zilei că printr-un proces și-ar amărî și mai mult puținele zile care le mai avea de trăit.

— Vei muri cu sufletu-ntunecat de amărăciune și dușman sîngelui tău [14] propriu, zise el blînd, și Rufă n-a mai gîndit la judecată.

El era Solomon al curții frățîni-său. De s-ar fi născut în sărăcie, oamenii l-ar fi numit nemernic ș-ar fi întrebuințat față cu el povestea cu vulpea și strugurii — desprețuiește averea pentru că n-o poate cîștiga — dar astfel starea lui era reflectarea vie a tot ce se putea șopti toți știau că un loc la divan chiar i-ar fi fost orcînd deschis, cu cunoașterea pravilelor mirene și bisericești care o [15] avea și după isteția sa firească.

Ca om de pe atunci, el tîlcuia și vise, se-nțelege. Dar metoda sa era precalculată și de aceea nouă. Tîlcuind [16] oamenilor în vîrstă, spusele lui se [17] compuneau totdeuna din doi *dacă*, unul afirma dorința, altul o nega, înainte de a tîlcui însă el se informa asupra dorințelor celor neîmplinite a persoanei. Astfel tîlcuirile lui, se-nțelege de sine, erau întotdeuna adevărate — nu trebuie să uităm un moment că avea o privire clară, cu care precalcula ușor mersul lucrurilor lumești. În fond, el nu da nimic pe visuri, și tîlcuirile le-ntrebuința numai ca un mijloc — ademenitor [18] pentru că supranatural — pentru mîngîierea și liniștirea sufletelor omenești. Și totuși erau vise în cari

---

1. *deasupra lui* cr[eștin?]* *șters* 2. *după* și *șters* 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *cf.*, *în* **2285, 169v**, *însemnarea :* Nu s-aude pe la ei *vorbă slabă* 6. *după* Lucra *șters* 7. *după* și c * *șters* 8. *în manuscris :* spălătoreasă 9. *după* lui fr* [ate-său] *șters* 10. *după* s-ar *șters*, *precedat de* ar *intercalat ; urmează* fiert *deasupra lui* servit *șters* 11. Într-adevăr *supraintercalat* 12. *după* biblică a rostirii *șters ; urmează* lui *șters* 13. *supraintercalat* 14. *după* un trigraf *șters*, ilizibil 15. *deasupra lui* le *șters* 16. *după* La toate *șters* 17. *după* erau *șters* 18. *după* su[pranatural] *șters*

el credea cu evlavie — visele copiilor. În naiva sa religiozitate el credea că, pe cînd visele oamenilor vrîstnici erau născute din dorințele lor[1] egoistice, visele copiilor care nu cunosc asemenea dorințe, nu puteau fi decît insuflarea îngerului păzitor. În aceste el încifra un fel de înțelepciune care-n faptă nu era în ele[2] și care era adaosul minții lui. De aceea ades ținea pe Anica pe genunchii lui — el o numea „frumusețа neamului meu" — și o ruga să-i spuie ce a visat. Visele Anci erau însă într-adevăr atît de frumoase, ca niște povești, și era ușor de a pune în ele un înțeles mai adînc. Visele acestei copile erau firești în frumusețа lor. Mamă-sa murise puțin după naștere-i, și tată-său, un om tăcut și melancolic, care ședea toată ziua închis în casă, nu-i da ocaziune de veselie or distracțiune. Ea deveni[3] meditativă, și un copil nu cugetă, ci visează. Somnul ei nu[4] era decît o continuare a cugetărilor de peste zi. În urmă îi muri și tată-sau, și ea nu plînse după el. Ei îi părea firesc cum că moartea pentr-un om atît de trist și singur ca el trebuia să fie o fericire — și ea ghicise adevărul.

— Lui i-i mult mai bine decît mie, el acolo va găsi pe mama, va avea cu cine vorbi — numai eu n-am pe nimene-n lume.||

În fața lui ședea cuconul Drăgan[5] Ciufă, antiteza întrupată a înțeleptului Iosif. 167r C-o moșioară mică pînă la disparițiune și c-o închipuire de sine ș-o deșertăciune pînă la disparițiune de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul[6] mare, fața sluțită de vărsat și niște musteți zborșite, groase și roșii complectau arătarea acestui om urîcios. Afară de-acestea, omul acesta mai era și nebun. Pustia știe cine-i pusese-n cap cumcă va deveni nu vodă, ci-mpărat — și adică împăratul lumii, pe cînd nu va fi decît o turmă ș-un păstor. Și el nu glumea de fel, vorbea c-un fel de convingere adesea urîcioasă despre planurile lui. Oameni de aceștia pe vremea aceea[7] nu erau tocmai rari. Domnia o visa pîn și cel din urmă mazil după căderea fanarioților, mai ales cugetînd la ușurința — se-nțelege că anecdotică — a unei asemenea eventualități. Îmbla vorba adică cumcă turcii alesese pe Sandul Sturza — care între cei 7[8] trimeși era cel mai nensemnat — de domn al Moldovei numai pentru că era un om chipos[9] și avea o barbă neagră și frumoasă[10], fără păreche în împărăția Sultanului. Se vorbea, zic. Ciufă nu era bogat, dar de neam (numirile noastre sînt pseudonime), ceea ce era însă mai ciudat este că boierul Ciufă credea cumcă morcovul lui cel chel era de o arătoșie ș-o frumusețe rară. De la domnia Moldovei pîn la împărăția pămîntului ce-i era unui om ca Ciufă — o jucărie, un nimic. Seriozitatea cu care-și desfășura planurile ar[11] fi fost comică dacă purtătorul ei n-ar fi fost atît de urîcios. El era avar și se lăuda cu dărnicia lui, rău și-și mărea bunătatea, crud cu supușii săi dar, ce-i drept, mîndru față cu toată lumea. O tabachere de la Moruz-vodă o purta totdeuna în sînul antiriului lui celui lung ș-o arăta la toată lumea, lăudîndu-se cum Măria-sa Moruz-vodă ar fi fost împrietenit[12] cu toți ai lui. El uita și[13] poate nici știa în ce ocaziune venise tabacherea în proprietatea [lui], de aceea pomenea zece ocaziuni. În aceeași vorbire spunea o dată[14] că-i era trimisă prin Vodă de către Impăratul rusesc, altă dată că de amintirea unei primblări prin Iași, altă dată că cu ocaziunea unei înălțări în rang. Avea o memorie slabă și era prost ca gardul. Creangă, care avea tact firesc, iubea să-l încurce în plăsmuirile lui, puindu-i cîte un obstacol atît de vederat în socotelele lui încît chiar el începea să rîdă de prostiile lui.

---

1. *după* e[goistice?] *șters* 2. care-n faptă nu era în ele *provine, prin ștersături și supraintercalări, din* care nu esista în ele 3. *modificat din* devine; *urmează* meditează *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* N *șters* 6. *după* cu b *șters* 7. *după* nu * *șters (anticipare?)* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* frumos *șters* 10. *deasupra lui* lucie *șters* 11. *după* era com[ică] *șters* 12. *după* de d ***, *din care s-a șters doar* d 13. *după* des *șters* 14. *supraintercalat (din inadvertență, după* că-i)

[MOȘ IOSIF]

2286

2r Astfel cum ședea pe scaunul lui, plecat cu pieptul[1] înainte, fiindcă scaunul n-avea spate și sprijoane, cu mînile căzute cruciș peste genunchi, fruntea lui puternic lucrată[2] căpăta prin acea poză aplecată un fel de arătare adîncită, părul prin poziția asta era[3] urcat în sus, parte cădea fără ordine peste tîmple unele vițe împleau fruntea cu argintul lor mătăsos, parte se mai ținea urcat, dară înfoiat în vechea lui ordine. Ochii, adînciți în boltiturele lor, păreau a fixa un punct sub încrețitele sprîncene, buzele gurei se îmflase crețe[4] în meditațiune, iară barba îndoită de aplecarea pieptului își răstea în sus capătul stufos și argintiu, dînd întregei fețe o arătare nemulțămită și rebelă. Lumînarea subțire și încolăcită de ceară arămie care sta lipită de masa plină cu cărți deschise întindea mucul negru și crestat și lumina roșie și turbure în cameră, abia ajungînd icoanele călugărești de pe păreți, adîncind[5] umbrele din fața visătorului zahastru și îngălbinind părul[6] său cel alb și trăsurile cele bătrîne a feței. Mîna[7] mică și păroasă întorcea, cu degetul muiat, paginile unse a unui manuscript grecesc de astrologie zugrăvit cu cercuri și figuri geometrice roșii. Literele[8] începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar și roșii ... Ce căta el în acea carte? Adesea nimerea între foi[9] zăloage de mătase cadrilată or verde, acolo-și oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea și scria cifre pe[10] o hîrtie, însă bisericește — adică cu slove; o tăcere adîncă era în cămară și numai pana cea veche de gîscă scîrșnea pe hîrtia vînătă și grunzuroasă or suna izbită [de] călămările pline c-o cerneală cleioasă[11] și oțetită. În urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic și legat în pergament; îl aruncă cu nemulțămire peste o claie de cărți și-și netezi barba cu espresia unei profunde neîndestuliri cu sine însuși.

Moș Iosif avea un defect foarte mare. Cu o maistrie rară el știa să se înșele pe sine însuși. Toate deslegările pe care i le-nsufla mintea lui sănătoasă și ageră el gîndea că provin numai din combinările astrologice, în cari el încifra ceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o deslegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba[12] numai aposteriori ceea ce el pusese[13] în calculele sale apriori. ||

3r Adesea-i vinea greu de viață, nu pentru că trăise prea mult, ci pentru că ajunsese cu capătul[14] pîn-într-o vreme a cărei înțelegere-i lipsea. Nu că doar ar fi prețuit pe oamenii moderni, ori ar fi crezut în superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvînt presupunea cumcă ei nu au decît lustrul esterior[15] a unei culturi pe cari nici n-o înțeleg, nici nu știu s-o reprezinte — toți acești oameni tineri erau atît de deșarți, atît de lipsiți de cunoștințe, încît i-ar fi fost lesne să-i rușineze prin întrebările sale, de natură mireană chiar. El era un polihistor considerabil, dar[1] miile de cunoștințe grămădite în capul [său] se cristalizează împrejurul unui singur sîmbure, mai presus de orce îndoială : *biblia*. El avea destule cunoștințe astronomice spre a ști că stelele nu sînt scîntei semanate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul din biblie pentru el avea un înțeles adînc. După el, fiecare atom era centrul lumii înt[r]-egi, adică a nemărginirei, și fiecare sta în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui, este numărat de ochiul[2] Domnului și neapărat în esistența sa să [piară][3] unul din lume și toată lumea se turbură și cade. De aici consecuența că tot omul poate fi înfluințat de o steauă, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viața ei poate influința asupra unui individ omenesc, precum, iarăși, cine știe dacă pămîntul nu [poate] influința asupra unei persoane însemnate a unui glob departat. Aceasta era legătura dintre cunoștințele lui pozitive și-ntre astrologia lui.

---

[1] cu pieptul *supraintercalat* [2] *supraintercalat* [3] *după* urcase în sus *șters* [4] *supraintercalat* [5] *după* și *șters (și înlocuit cu virgula)* [6] *după* argintul *șters* [7] *după* Mînele mici *șters* [8] *după* și *șters* [9] *în manuscris :* foile [10] *după* biseri[cești] *șters* [11] *deasupra lui* groasă *pus între paranteze* [12] *după* nu[mai] *șters* [13] *după* p* *șters* [14] cu capătul *supraintercalat* [15] *în manuscris :* asterior

El nu găsea nici o contrazicere în biblie, unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lume-i [ne]mărginită, fiecare punct îi tot așa de bine centrul ei ca și cele ce-l înconjură, așadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale în aceeași măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, și drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvîrșire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, [să fie] în legătură cu o stea. Căci de ce [nu] sînt toți oamenii înțelepți și mari, gîndea el, căci altfel sînt toți tot asemenea? Prin aceea se deosebesc pentru că unii au în ei o rază cerească care-i face să fie pătrunși de puterea suprafirei a unei stele iară ceilalți[4], născuți din lut și nefiind în legătură decît cu coaja pămîntului, sînt robi cu duhul și fericiți numai atunci[5] dacă oamenii insuflați prin mișcarea stelelor de Dumnezeu însuși se pun în fruntea lor și le prescriu destinele.||

Să nu ~~se~~ creadă c~~um~~îneva cumcă, în urma esplicărilor vechilor teologi, el era geo- 4r
centrist. Este drept cumcă pămîntul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai așa cum un[6] ceasornic[ar] face și pune pe rînd toate rotițele și pana ceasornicului, așa D-zeu mai[7] întîi pamîntul l-a făcut ca o roată nensemnată și după aceea abia a făcut roata cea mare și, mijlocul sistemei, soarele. Istoria veche era pentru el o pregătire la creștinism, evul mediu era plantarea lui, iară vremile viitoare vor face din pămînt grădina Domnului. Astfel biblia era sîmburul întregei manieri de a privi lumea și a cugetărilor lui. Știința pozitivă o știa s-o împreune cu învățăturile bibliei foarte ușor și cu multă isteție — nu așa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii păgînești. El zicea că învățăturile[8] a nici unei științe pozitive nu dau omului dreptul și pretextul[9] de a se îndoi de biblie. El nu afla nici o ruptură între aflările * celor noi, de ~~care~~ cîte auzea și el, și-ntre cartea cărților, dar o găsea între biblie și-ntre ceea ce mulți din[10] oameni se[11] sileau, după el, a găsi în aceste esperiențe.

Aceste fundamente a caracterului său sufletesc erau acuma, la bătrînețe, rădăcina unei nemulțămiri pe[12] care el nu știa să ș-o esplice. Orcînd venea în contact cu vun om tînăr de care se lipise ideile Apusului, el se simțea lovit de o lume cu totului nouă în toate ale ei, o lume nu mai[13] bună, nu mai frumoasă, dar cu totului alta. Și ceea ce-l jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului aceluia pe care el și-l pusese ca ținta istoriei omenești. El citise încă-n tinerețe scrieri de-ale enciclopediștilor, dar ei-i insuflase apatie. Dovezile lor[14] îi păreau silite, căci se

---

1. *deasupra lui* și *șters* 2. *după* min[a] *șters* 3. *completarea este indispensabilă, dar nu neapărat* [piară] ([disparà]?, [lipsească]?, [cadă]?) 4. *după* alții nu * *șters* 5. numai atunci *supraintercalat* 6. *după* la *șters, urmă a intenției de a scrie* la un ceasornic, *cum se vede și din faptul că urmează* ceasornic *necorectat în* ceasornicar 7. *peste* î[ntîi] 8. *după* ni[ci?]* *șters* (nici o știință pozitivă?) 9. și pretextul *supraintercalat* 10. mulți din *supraintercalat; urmează* oamenii *neajustat supraintercalării* 11. *după* abstrăgeau *șters* 12. *după* ș-a unei îndoieli *șters* 13. nu mai *corectat din* numai 14. *peste* lui *

-ndreptau toate contra unei[1] axiome pe care el nu permitea nimănui s-o nege : atotputernicia lui Dumnezeu. El își închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte
5r nenorocit pentru ca să compuie cărți contra bibliei. || De aceea mirarea lui era mare cînd vedea că pe zi ce merge tocmai aceste idei se lățesc pe care el le credea ca un pas[2] înapoi al lumei, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată la[3] care semenii lui își trimiteau copiii era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia dar, fiindcă el singur nu știa ce să-și răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înțeles obscur el nu-l pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atunci desigur că ar[4] fi știut să puie sensul tocmai cel voit[5] fără să știe în spusele obscure a Sibilei lui, astfel însă, adesea în deplină nesiguranță în privința celor ce întreba, el se[6] simțea neliniștit și se-ndoia adesea de mintea sa proprie.

---

1. *după* a *șters* 2. *după* regr[es] * *șters* 3. *peste* în * 4. *după* răspu[nsul] *șters* 5. *inițial :* voia 6. *supraintercalat.*

Pe **3v** *se află patru rînduri care reprezintă o variantă la portretul fizic al bătrînului și pe care, deși probabil posterioară versiunii din text, n-am putut-o introduce acolo în absența unui semn grafic de substituire sau intercalare :*

Părul argintiu și rar al capului părea așezat fir cu fir pe țeasta strălucită[a] și netedă[b], fruntea era curată[c] și naltă și pielița feței atît de gingașă și străvezie încît puteai număra vinele mici și roșii din față.

Variante : **a.** ***după*** **pleșuvă și** ***șters ;*** **b. și netedă** ***supraintercalat ;*** **c.** ***după*** **netedă fără nici** ***șters.***

VISUL UNEI NOPȚI DE IARNĂ

2255

Ai venit să petreci, prostule? Așa[1] se petrece? Trebuie să sai, să joci, să șicanezi măștile, să zici : Ce faci, frumoasă mască? Și să-ți răspunză : Merci, mosieu ! Dar d-ta? Să le dai brațul, să le faci confesii și să le primești, să . . . să . . . o, Maria ! . . . E . . . nu-mi mai iese din minte . . . Și cu toate astea e o nebunie . . . E bine, cînd auzi muzică, să-ți închizi ochii și să-ți închipuiești ce vrei . . . Sună, mereu sună sunetele[2], cînd picură, cînd cad în valuri spumegînde parecă, și din[3] valurile acelea răsar capete încununate . . . blonde, oacheșe . . . Marie ! . . . E ! iar? . . . Și tocmai de-asta am venit aci, s-o[4] gonesc din minte . . . s-o[5] uit . . . S-o uit, da ! . . . Prea e frumoasă . . . Ochii atît de copilărești, atît de strălucitori . . . atît de blînzi . . . pentru toți. Ei și? Nu e lumea plină de femei? Plină, da, cum e plină de măști, cum e plină de morminte, cum e plină de dez[i]luzii. La[6] danse macabre, . . . || jocul morților . . . Privesc peste ei toți, cum rîd, cum șușuie mătasa, cum glumesc, cum șoptesc cu șoaptele lor calde și îmbătătoare[7]. Și peste o sută de ani ce-o să fie toți, toți din sala aceasta? O, ochi frumoși, o , sute de ochi strălcitori, o, sute de guri surîzătoare, o, sute de inimi tinere . . . ce-o să rămîie din voi?[8] . . . Marie ! E ceva penibil în măștele astea . . . danse macabre . . . Ah, cîte virtuți n-a murit aci, cîte inimi ! Și fiecare din ele ar fi putut face un om fericit . . . unul. Aș[9] ! unul? . . . Tu[10] ești o frumoasă moartă, Marie, o moartă frumoasă . . . Tu n-ai inimă . . . Murit-au și inima ta într-un bal mascat . . . de-ai rămas rece ca marmura? Iar? [11] Aide . . . să uit . . . În poveștile lui Hoffman unul îndrăgește un chip de ceară ce sta într-o fereastă . . . Degeaba se-nchina la luceafărul[12] dimineții sale, degeaba la luceafărul serilor . . . Luceafărul era o păpușă . . . coeur de marbre. Marie . . . Iar? Să m-arunc în vîrtejul măștilor . . .[13] 265r 266r

. . . calea acelui castel . . . ajung la lac . . . începuse a însera . . . eu mă sui în luntre și-ncep a trece încet, încet prin papura și stuful lacului spre mijloc, luna răsărea din pădurile seculare și dura * o cărare de văpaie * pe valurile ***. Era vară, o[14] noapte de vară îmbătătoare, și-n mijlocul apei adormii în luntre . . . Părea însă că pleoapele mele sînt deschise, că nu dormeam. Deodată văz că din vîrful unui copac din zare[15] pînă la luntrea mea se țese o[16] pînză subțire și diamantină și că pe acest năvod * minunat* coboară, îmbrăcată-n alb, o fată tînără, foarte frumoasă și foarte blondă . . . Cum pășea încet, își netezea părul despletit cu mîna dreaptă și venea[17] încet, parecă ar fi dormind. . . Veni lîngă mine și-mi zise :

— Să vii mîni la noi și să-ntrebi de mine . . . și[18] să știi că mă cheamă Maria. . . ||

---

1. *după* Asta-i petrecere? *și* Se-nțelege *succesiv șterse* 2. *după* valurile de [sunete] *șters* 3. *deasupra lui* pin *șters* 4. *după* ca *șters* 5. *după* ca *șters* 6. *după* Danse *șters* 7. *în manuscris urmează semn de întrebare* 8. Ce-o să rămîie din voi *deasupra lui* praf și nimic *șters* 9. *scris :* Ași 10. *după* Mereu ideile vechi îmi răsar în minte *șters* 11. *după* Ei *șters* 12. *deasupra lui* steaua *șters* 13. *conform paginației autografe a autorului lipsesc 5 file* 14. *după* o vară îmbătătoare *șters* 15. din zare *supraintercalat* 16. *după* pin *șters și înainte de* fîșie *șters* 17. *după* cum *șters* 18. *supraintercalat*

243r Ea era cu mult mai mare decît mine, poate cu zece ani ... Visul meu se-ntunecă încet și[1] dormii pîn a doua zi de dimineață ... A doua zi m-apropiai de țărm, de îngrăditura parcului, rupsei din el și-mi făcui trecere, mă tîrîi pe pămînt în grădină și ce văzui? O frumusețe de grădină cu flori, cu cărări nisipite curate, cu mere mari domnești și ... nimenea acolo ... Începui[2] să sui dealul ... cînd și * văd că o ușă despre grădină se deschide și văd[3] o femeie ... Atunci stau locului și șed pe-o[4] bancă ... Ea venea încet ... era ea[5], pe care-o văzusem astă-noapte, numai * mult mai frumoasă ... Și avea niște ochi ... și avea o gură[6] cu gropițe la unghiurile ei și avea niște păr atît de blond ș-atît de moale și niște mîni atît de albe și tot cu gropițe și
244r niște piciorușe mici... Ah! n-oi uita-o niciodată! Ea s-apropie de mine, || se uită mirată:

— A cui ești tu, măi băiete?...

— A mamei, zisei, nici nu știu cum îl chema pe tata...

— Dacă ești a mamei, vin la tata, zise ea, și mă luă de mînă...

Intrai în niște odăi frumoase cu covoare pe jos, cu divanuri de jur împrejur ... iar un boier bătrîn ședea pe divan și bea ciubuc[7].

— Uite, tată, ce-am găsit în grădină, zise ea.

Bătrînul mă dezmierdă și mă întrebă de știu să cînt. Știam să cînt, dar mi-era rușine ... În sfîrșit, știu că-mi dete portocale, că mă desculțai și-ncepui s-alerg pe divan[uri] * de jur împrejur ... Boierul zise-n glumă:

— Vezi, fată, ce voinic a venit să te pețească ... Vrei să iei pe Maria?

— Mă-nsor, zic, am s-o iau desigur...

După asta m-am întors acasă, dar n-am spus nimănui nimic de aventura mea.
245r Și-n toate zilele mergeam acolo și-n toate zilele mă-ntorceam de[8] la || fata cu grădina frumoasă și nicicînd n-am spus nimănui unde[9] fusesem...

Dar veni iarna și nu mă mai puteam duce ... Am[10] început a cobi de dor și m-am îmbolnăvit. Stam închircit într-o blană pe cuptor și doream să mor ... cînd deodată aud zurgălăi de sanie. Mama intră în casa de tors; era îmbracată într-o rochie moarè neagră și pusese mănuși pe mînile ei foarte mici.

— Unde mergi, mamă? întreb eu. Mă lași să mor singur...

— Nu, dragu mamei, n-ai să mori, zise ea zîmbind. Mă[11] duc în vecini la nuntă...

— Cine se mărită? zic.

— Maria, dar tu n-o cunoști...

— Maria se mărită ... Mamă, dragă mamă, Maria-i a mea, mi-a făgăduit-o tată-său ș-am să mor de nu va fi a mea.

Mama își scoase mănușa și-mi puse mîna la frunte ... apoi se plecă și se uită lung, lung la mine, cu acea privire care liniștește pe copii.

— De unde-o cunoști tu? mă-ntrebă.

246r O cunosc de mult, de mult, || zisei zgribulindu-mă. Nu șade acolo unde bolta strălucește din stejari, în grădina cea frumoasă?...

Mama-și făcu cruce. Dar ea era religioasă și credea că am o viziune...

— Mamă[12], unde-o să dorm eu cînd voi muri? o întrebai.

— Unde, dragul mamei? Unde vom dormi toți ... în țintirim.

Țintirimul și biserica noastră erau alături cu grădina. Cum plecă mama, luai o pătură și mă dusei în țintirim ... Era multă și clară lumină de lună ... ramurile salcîmilor erau negri, gratiile de la capela[13] noastră, cu vîrfurile aurite, străluceau și vîntul atingea *** de clopot ... clopotul abia atins[14] suna dulce, foarte dulce și melodios ...

— Vîntu-mi trage clopotul, zisei.

Mă-nfășurai bine, deschisei portița de la gratii și mă culcai pe piatra mare de deasupra. De departe vedeam din[15] ungherul * pomului desfrunzit castelul cu ferestrele

---

1. *după* încet *șters* 2. *după* Mă suii încet *șters* 3. *după un triliter șters, indescifrabil* 4. -o *peste* -un 5. *după* era *șters (capăt de rînd)* 6. *inițial:* guriță 7. *pare să provină din transformarea lui* tutun 8. *după* din *șters* 9. *după* că *șters* 10. *după* Într-o zi auzii sunete de zurgălăi de sanie *șters* 11. *după* Și* *șters* 12. *urmează* eu mor *șters* 13. *după* mormîntul *șters* 14. abia atins *deasupra lui* nostru *șters* 15. *după* pin* *sau* pr[in] *șters*

luminate ... auzeam parecă muzică și plîngeam, plîngeam încet *, pînă ce adormii ...
A doua zi mă trezii || în pat acoperit cu perini și mă durea capul ... Mama-ntorcîn- 247r
du-se acasă și negăsindu-mă și-a adus aminte de ce-mi spusese și m-a căutat numai-
decît în țintirim, unde m-a și găsit. Săptămîni întregi am zăcut în neștire, pînă ce
m-a dat la școală...

— Frumoasă istorie ... dar n-are sfîrșit...

— Ba are, doamnă, un sfîrșit insuportabil...

— Ei bine?

— Ei bine, au trecut zece ani de-atunci, a trecut douăzeci.

Venisem în acest oraș mare ... Cîte-a trecut de atunci peste capul meu !... Cînd,
într-o noapte[1], tot de vară, trec pe-o stradă pustie[2] ... și ... aud deodată dintr-o
fereastră glasul de porumb al Mariei ... Dacă * am rămas uimit ... mi-am răzimat
fața de zidul acelei case ... gîndeam că-nnebunesc ... Toată feeria nopții de pe lac,
toată durerea copilăriei se-nfățișară || deodată înainte-mi ... Eram beat ... eram 248r
nebun ... eram mărmurit * de[3] acest glas.

— Și-ai făcut cunoștință cu ea...

— Dac-am făcut? ... Se-nțelege ... Era alta, altcum, dar avea același glas îngînat[4] de porumbiel, avea ochii de căprioară ai dragostei, era alta și totuși era ea. Ea, care-mi închipuisem că va fi murit, că nu mai poate esista alta în lume de felul acesta.

— Și nu ți-a răspuns?

— Ah ! e o nerozie a-ți închipui că o femeie atît de gingașă n-o să-și aibe deja
amantul ei. Ș-apoi ... Tinerețа și sărăcia sînt doi dușmani nempacați ... Manierele,
arta de a vorbi și încînta, toate aceste sînt străine * omului care-a trăit între oameni
comuni și care-a fost sărac. Ce folos că iubești ... Ce folos că ți-ai da sufletul || pentru 249r
o sărutare, cînd nu te vrea ... Și de ce să te vrea? E[5] nebună să se uite la un
om care n-are nici avere, nici frumusețe, nici spirit ... Amor? Amor se găsește pe
toate ulițele ... Și sînt gelos, gelos de trecutul acestei femei, gelos de oamenii cu care
vorbește, gelos de tot ce-o încunjură.

---

1. noapte, tot de vară *deasupra lui* seară *șters* 2. *după* foarte *șters* 3. *după* al * *șters* 4. *după* de porumb, *cu* de *rămas neșters și* porumb *șters* 5. *după* cine *șters*

CONTRAPAGINĂ

2255

206r ***[1] se poate considera d.e. ca scoarță a volumului (alias doașcă) scilicet pentru [cine] nu vrea s-o citească sau ca așa-numit Avant-propos, esprimîndu-mă franțozește, ba chiar de[2] capitulul prim al scrierei — daca vom [băga] bine de samă. Și să vedeți de ce : Pentru cine nu citește decît titlul [unei] cărți, partea cea mai interesantă a cărței — adică care l-a interesat — [e] [în]suși titlul, pentru cine nu citește decît prologul unei cărți, partea cea mai interesantă e tocmai prologul, pentru că numai pe el [l-]a citit.

Am vrut să rectific[3] titlul de pe doașcă. Cum? Această operă bună *** nu e tradusă din chinezește, după cum subsemnatul sau mai bine [ne]subsemnatul a avut onoarea d-a spune în[4] șirul al doilea al acestei făcătoare de epocă scrieri, ci aceea a fost numai o strat$\overset{e}{a}$gemă prin care umilitul de mine am vrut să fac ca să mi se citească cel puțin precuvîntarea[5] acestei *novele originale.*

Zicînd oare că nuvela e originală n-ar fi însemnat de-a-mi tăia apele din capul locului? Însă nu voi cu toate astea să vînd nimărui mîța-n sac ; daca cineva dorește să vadă desfășurîndu-se înaintea ochilor săi un model, ceva complet, ceva neîntrecut, ca romanele d.e. ale lui Paul de Kock, pardon — ale[6] Mdme Georges Sand, atuncea îl consiliem mai bine ca să rumpă cu cititul de la această punto-virgulă ce ni[7] luăm libertatea d-a așeza mai groșcioară chiar aici[8]; căci ceea ce caută nu va găsi.

Dacă însă și[9] această *carte de calicie* (arhaism : declarare de faliment) de autor românesc[10] nu ar fi de ajuns ca să sperie pe cineva de la citirea acestor șire, atuncea vom începe anume pentru acest cinic[11] nesperios și anume :

PRECUVÎNTARE

Cocheta damă : Lumea — are un stabiliment de foto- și litografie în care fabrică pe fiecare zi mii și mii de bilete a là miniute[12], cum s-ar zice, care au[13] pe-o parte un nume oarecare dictat anume de Signora Lume — sub nume însă Monsignorul culegător de tipografie Destin are insolență a pune ce vrea Domnia-sa, ce-i plesnește prin cap Domniei-sale, nu ce i se dictează.||

Filele sînt rupte oblic pe o porțiune de 18 cm în partea dinspre cotor, cu o lățime descrescînd de la 3 cm la zero. 1. *lacună de cel mult un cuvînt* (Ea ?) 2. *peste* ca 3. *după* o *șters* 4. *deasupra lui* pe *șters* 5. *după* o *șters* 6. *urmează* lui *șters* 7. *după* -l *sau* l *șters* (ce-l așezăm *sau* ce luăm ?) 8. *semnul* ; *este scris într-adevăr îngroșat* 9. *supraintercalat ; urmează* acéstă, *care provine din adaptarea lui* acest, *și* argument de *șters* 10. de autor românesc *supraintercalat, dar nu aici, ci înaintea parantezei* 11. *supraintercalat* 12. *sau* minuite 13. *urmează* forma următoar[e] *șters*

Așa d.e. doamna Lume dictează : Ms. Destin scrie : 206v

D-nu Petrică Moft	Petrică Compte Moft/e/
farsor en gros et en detail	om politic
Costea Urlă	Constantin Urlatoriano
Cu minavetul	poète et grand homme de lettres
Tache Caraghiozlîc	Constantin Caraggio
Comediant	Artist dramatique
Coltuc Bîrzea	Prince Coltuque Barze
Vacari sau în cazul cel din urmă	Ministre Secrétaire d'Etat aux Affaires &c.
Bostan-bașa	
Stan Înjuratură	Don Estevan De Las Juradores
Om bețiv sau hengheri	journaliste

Astfel d.e. s-a-ntîmplat ca doamna Lume să dicteze
M.E.
feuilletoniste ennuyant
și d. Destin să scrie :
M.E.
Sufler de Teatru

Încă una. Pe reversul acestor bilete ce circulează pe pămînt sînt scrise lucruri nediscifrabile, și [1] cu toate astea ele se descifră toate abia atuncea cînd biletul încetează d-a circula. Biletele nu circulează toate pînă la un anume termin ; ele [2] variază în terminele lor. Cu cît terminul e mai scurt, cu-atît reversul e mai gol și abia după ce espiră terminul știi bine-bine [3] cîtă valoare internă avea biletul — pînă la espirare biletul are dreptul și lumea cealaltă are datoria a mai sta la îndoială, a mai spera sau a mai despera.

Este însă o individualitate [4] care are pretențiune că nu se înșală în aprecierea sa. Această individualitate se numește Gura lumei. Diferința caracteristică, specifică [5] și esențială, între Lume și Gura lumei e frapantă [6] : ||

[lum]ea în genere e bună, gura lumei e rea 207r
[lu]mea e dreaptă, gura lumei nedreaptă
[lu]mea e eternă [7] aceeași, gura lumei pe fiece zi alta

*** [8] diferința dintre lume și gura ei e aceea dintre conștiință și [v]erbă — între fond și formă — între materia eternă și corpul trecător.

[Se-]ntîmplă însă că domnul Destin în loc de-a interpreta [dic]teul d-nei Lumi în bine îl interpretă [9] în rău, d.e. :

Lumea	Destin
L. Schubert	L. Schubert
Compozitor de geniu	muritor de foame în Viena
L. Burghardt	L. Burghardt
poet de geniu	muritor de foame în Berlin
M-me . . .	M-me . . .
Poetă de geniu	Cerșitoare în Paris
Torquato Tasso	Torquato Tasso
Epic de geniu	Idiot

&c. &c. &c. și așa în infinit. Mașinele din tipografia d-nei Lumi sînt eterne ; ele se numesc și *legi ;* combinațiunile [10] curioase a d-lui culegător Destin sînt asemenea curioase ; ele se numesc : împregiurări.

Gurei lumei jurnaliștii i-a dat încă o numire, mai frumoasă — așa ceva gogoneț și simpatic totodată — i-au zis : Opiniune publică.

---

1. *după* atît de *șters* 2. *după* Unele *și* ci adese de la t* *și* ele circulă adesea *succesiv șterse, cu excepția lui* ele, *totuși reluat după ștersătură* 3. -bine *supraintercalat* 4. *după* un lu[cru] *șters* 5. *după* și *șters* 6. *după* următ[oarea] *șters* 7. *inițial :* eternŭ 8. *lacună foarte scurtă* 9. *scris :* intrepretă 10. *după* cugetările *șters*

Opiniunea publică — Gura lumei — e imanentă și[1] emanentă de Public (numire ridicată pentru : Lume).

Jurnaliștii sînt răutăcioși — au[2] făcut lumea de sexul d-nealor : *Public* substantivus[3] generis masculini, pe cînd Lume e substantivus generis feminini id est foemina — și după aceea i-a dat opiniune, adecă cugetare, pe cînd orcine știe că Lumea, adică[4] *feminina*, are numai *gură*, dar nu cap, cugetare, opiniune.||

207v Ceea ce dictează doamna Lume e sigur ca fondul și ca absolutul, [ceea]ce scrie d. Destin e relativ, e forma acelui fond, acelei m[aterii *]. D.e., daca d-na Lume dictează : A. Creață, dobitoc în piel[e de] om, și Destinul scrie A. Creață, ministru al Instrucțiunei, [atunci] acest ministru nu e decît forma sau formalitatea fondului, [nu] e decît haina ce îmbracă corpul, nu e decît numirea Minis[tru] ce îmbracă individul dobitoc, nu e decît tichia de mărgăritar ce îmbracă, ce ascunde chelboșia.

Fiind așadar că doamna Lume sau domnul Public e[5] aceea [sau] acela care dă tactul atît la existența[6], cît și la judecata asup[ra] unui umilit individ, ca sub- sau nesubsemnatul, de-aceea îmi iau și eu libertatea de-a-i adresa următoarea adresă pr[in] care cer cartă de legitimațiune sau răvaș de drum, pe veche, pentru de-a cutreiera întinsul d-neaei sau domniei-lui Imperiu.

Signora sau Signore,

Nu pot și nu voi a nega că influința ce esersați asupra mea e mare, ba încă nu vă iau meritul de-a declara în gura mare că o bună și poate cea mai bună parte din sufletul meu e opera matale și că, dacă eu sînt rău, cauza e că mata ești rău sau rea, dacă sînt sceptic, cauza e că mata ești sceptică sau sceptic &c. &c.

Am băgat încă alt rău de samă la mata.

Mata zici că în românește mai tot ce-i scris e rău scris, adică ca și nescris — și ceea ce nu-i scris nu se poate cet[i][7].

Dar cauza ești însăși sau însuși mata.

Reversul : pentru cine nu citește nu se scrie. S-a scris și mata n-ai citit, azi mata nu mai citești, dar golănimea[8] nu mai [e] nebună să scrie pentru ca mata să nu citești.

Marfa cu care am eu de gînd să trec prin imperiul matale e asemenea scrisă. Aș voi nu ca să *treacă*, ci ca *să se treacă*. Aș vrea ca să se cumpere, dar n-aș vrea
208r ca să fie *vîndută* cuiva sau *de vînzare*|| [pentru] cineva — după uzul obi[ci]nuit a cam cerut de la unii și [de] la alții. În fine, nu cer o carte de *trecere*, ci mai mult *petrecere*, și cît se poate mai îndelungată.

Să vă spun oare, de v-o fi interesînd, cum petrec *eu*, cu[m] trăiesc *eu?* Zău, dacă ar fi fost acesta scopul scrisoarei mele mai bine n-o mai scriam, căci cutezarea mea, orcît de mare să fie, n-a ajuns încă pînă acolo, ca [să] cred că v-ar interesa într-un grad oarecare să știți cum se află[9] umilita [me]a personalitate. Eu vă scriu, v-o spun curat, ca să [a]m, de nu *dreptul*, dar cel puțin *pretestul* de-a pretinde un răspuns, și acel răspuns, ce mata o numești critică, nu-l cer decît în același grad în interesul matale, [c]ît și [în] interesul meu. De rest îmi veți spune sau îmi veți permite cel puțin a observa la mata ceea ce *vi* sau[10] *mi* se va părea destul de important sau de neimportant ca să-mi comunicați și mie; lucru ce vă va proba că nu prea sînt pretențios.

Sfîrșesc prin a *nu* vă săruta mîna, pentru că orcît de mic sînt eu și orcît de mare ești mata, totuși celei mai mari părți a matale îi pare bine să fie egală cu mine, adică egale între sine, pentru că și eu fac parte din partea cea mare a matale, care parte voiește suspomenitul lucru, după părerea unora din ai matale, necuviincios.

---

1. *supraintercalat* 2. *după* L[umea] *șters* 3. *supraintercalat* 4. *după* id est *șters* 5. *după* sînt *șters* 6. *scris :* ecsistența 7. *inițial :* nu se cetește, *apoi a fost supraintercalat* poate, *iar* cetește *a fost transformat în* cet[i] 8. *după* calici[mea] *șters* 9. să știți cum se află *supraintercalat în locul unui* de *șters* 10. *după* se părea *șters, deasupra căruia se află* va *șters*

Salut însă pe toți acei copii buni cari, încercîndu-se de mine, vor saluta cu părere de bine această scrisoare a mea; însă, fiindcă sălutări aeriane și necunoscute sînt imposibile și fiindcă nu voi să dau sinet în loc de bani, de-aceea vă dau matale deplină putere esecutivă ca să-i salutați pe toți în locul meu; lucru ce li va [fi] mai *drag* decît dacă esecuțiunea acestei voințe ar fi fost salt[1] în puterea mea.

În fine, dacă veți vedea că n-am *fond* și voi să mă susțin numai cu *creditul personal* (ca mulți alții) || sau cu *furtul* de *prin* alții (asemenea ca mulți) — dă[-mă] *208v* mata de gol pe[2] mine, cum *n-ai* dat pe alții și dă[-mi] prin verdictul matale deplină *carte de calicie.*

V-aș fi scris mai mult, dar ... la ce să vă supăr mai mult cu carta de vizită a *unui* om, cînd grija [ma]tale cea mare ești mata însuși ... Îmi permit numai [a] mă subsemna al[3] domniei-voastre[4]

amic or inamic — toute-egale[5]

M.E.

---

[1] *într-o fișă a lui Perpessicius* (197) *se citește* salt (ar fi fost salt=stat?), *însă oricît de tentantă ar fi emendarea, acceptăm pe* salt *ca lectio difficilior, cu sensul de „singur", așa cum îl consideră chiar Perpessicius în studiul introductiv* [2] *după* d *șters* [3] *inițial :* a, *apoi s-a intercalat* e; [4] *urmează* dacă se poate *șters* [5] or inamic — toute-egale *adăugat ulterior cu scris mai subțire și mai mărunt*

[„CÎND ERAM ÎNCĂ LA UNIVERSITATE...”]

2278

14r Cînd eram încă la Universitate aveam o ciudată petrecere. Îmblam adesa ziua pe uliți, stînd numai pe ici, pe colo la cîte-un anticvar și răscolindu-i vechiturile; luam * din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic și, venind apoi acasă, citeam și transcriam într-un caiet numit fragmentarium toate pasagele cîte-mi plăceau. Locuiam într-un sat aproape de orașul universitar, împrejurul locuinței mele foarte liniștite, căci printr-un hazard locuiau în acea casă numai moșnegi bătrîni. Acolo, noaptea, după ce astupam soba, citeam și traduceam spre propria mea plăcere ceea ce am spus mai sus. Apoi, deodată, parecă mi * se * ***[1]. Intram în labirintele acelor curioase * povești ce le citisem, un[2] tablou urma * pe altul, o întîmplare pe alta. Atuncea stingeam lumînarea, ca[3] să [nu] mă supere în sumbrele mele viziuni, și * scriam iute prin întuneric în fragmentarium tablourile sau viziunile ce-mi treceau prin minte. Astăzi, răscolind prin hîrtii, găsesc acel fragmentarium. Citesc, citesc și, ciudat ... mă trezeam parecă-n aceiași casă în care locuisem, era[4]
15r noapte ... afară[5] vîjia vîntul prin copacii[6] seculari ai parcului, || gîndire cu gîndire se-nșiră și văd că aceste fragmente ciudate și rupte din toate părțile sînt o istorie frumoasă, deși cam ciudată. Iată c-o scriu.

---

1. *G. Călinescu citește* lumina visele 2. *supraintercalat* 3. *după* și, lăsînd cand[ela] *șters* 4. după un cuvînt șters, indescifrabil 5. *după* vîjia *șters* 6. *după* grădinele *și* parcului *succesiv șterse*

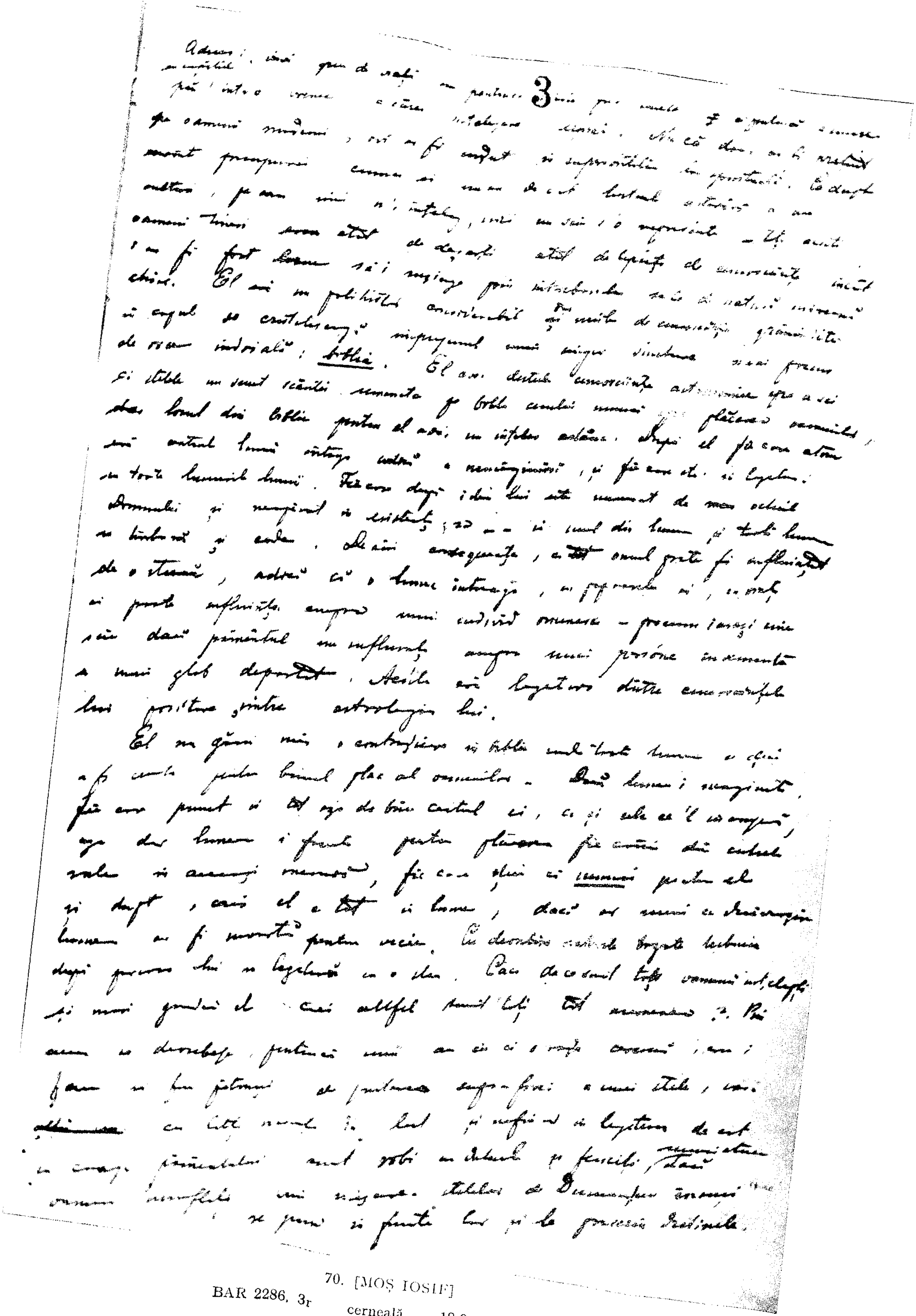

70. [MOȘ IOSIF]

BAR 2286, 3r cerneală 18,9 cm × 12 cm

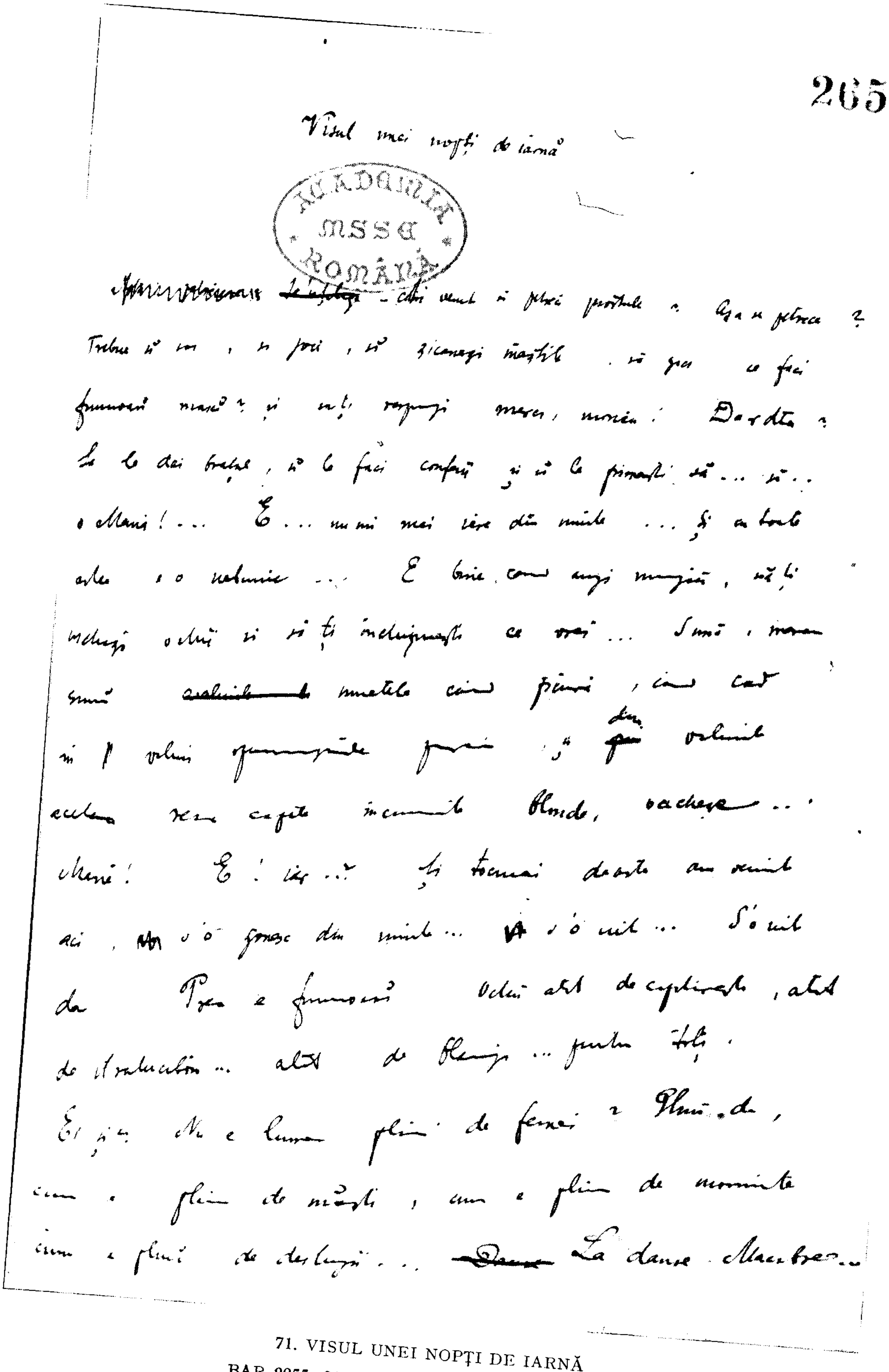

265

Visul unei nopți de iarnă

ACADEMIA MSSE ROMÂNĂ

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ – Ai venit să petreci pentru [illegible]. Așa se petrece? Trebue să cânți, să joci, să [illegible] măștile. să spui ce faci frumoasă mască? și ce-ți răspunzi mereu, numai: Doreta? Să le dai brațul, să le faci complimente și să le privești: să... să... o Mani!... E... nu mi mai iese din minte... Și cu toate astea e o nebunie... E bine cum ajungi [illegible], să-ți închizi ochii și să-ți închipuești ce vrei... Sună, mereu sună ~~[illegible]~~ [illegible] cum plâng, cum cad și-l [illegible] [illegible] [illegible] și ~~[illegible]~~ din valurile acelea ies capete încununate blonde, oachese... Mani! E! iar... Și tocmai deaceea am venit aci, ~~[illegible]~~ s-o gonesc din minte... ~~[illegible]~~ s-o uit... S-o uit da Prea e frumoasă Ochii atât de captivanți, atât de strălucitori... atât de blânzi... pentru toți.

Ei și? Nu e lumea plină de femei? Blonde, cum e plină de măști, cum e plină de morminte cum e plină de deșerturi... ~~[illegible]~~ La danse Macabre...

71. VISUL UNEI NOPȚI DE IARNĂ

BAR 2255, 265r cerneală 21 cm × 17 cm

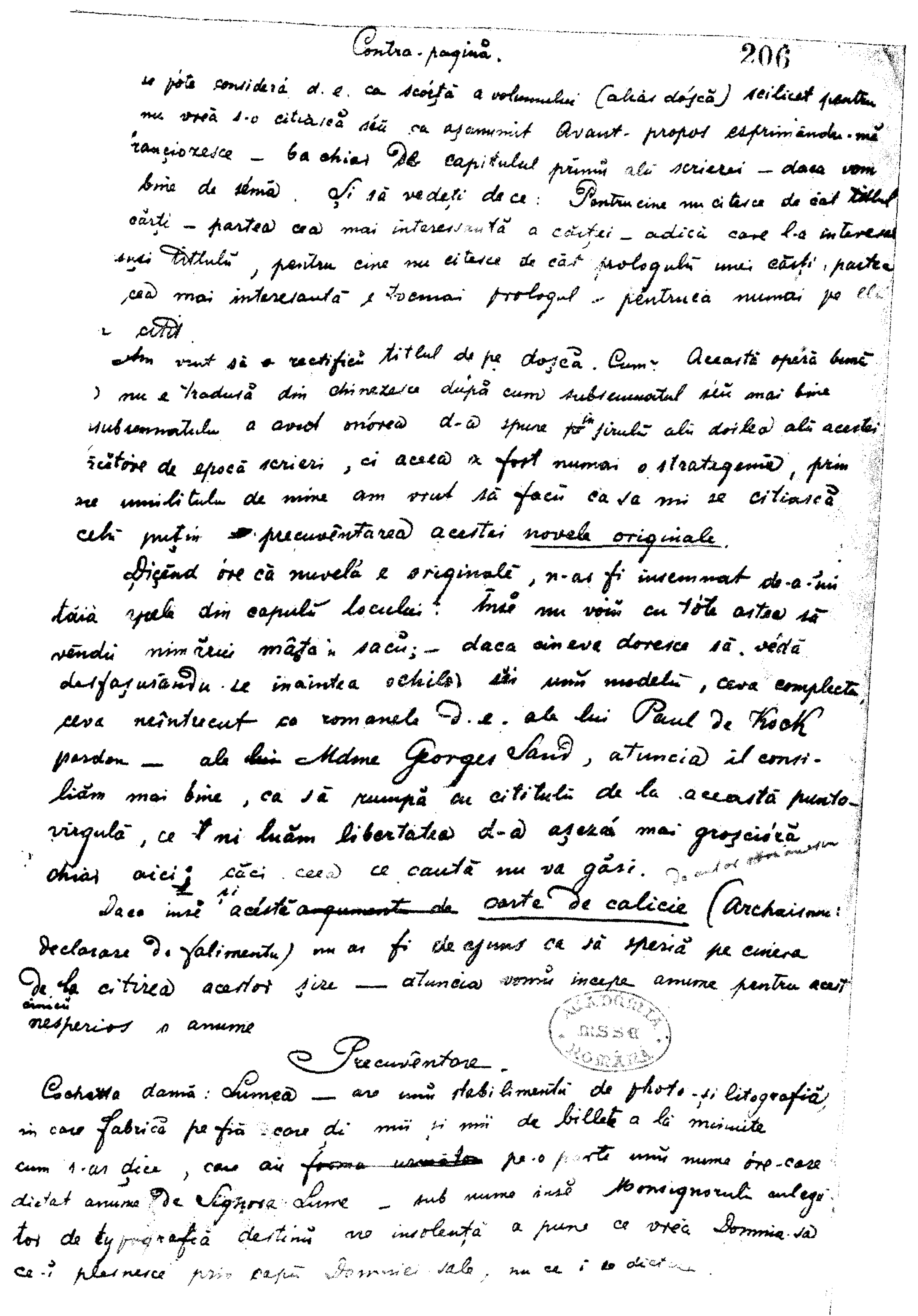

Contra-pagină. 206

se póte considerá d. e. ca scoarţă a volumului (alias doşcă) scilicet pentru nu vreă s-o citiască séu ca aşa numit Avant-propos esprimându-mă franţiozesce — ba chiar de capitulul primu alu scrierei — daca vom bine de sémă. Şi să vedeţi de ce: Pentru cine nu citesce de cât titlul cărţi — partea cea mai interessantă a cărţei — adică care l-a interesat aşa titlulu, pentru cine nu citesce de cât prologulu unei cărţi, partea cea mai interesantă e tocmai prologul — pentrucă numai pe el l citit.

Am vrut să o rectificu titlul de pe doşcă. Cum? Acéastă operă bună nu e tradusă din chinezesce după cum subsemnatul séu mai bine subsemnatulu a avut onórea d-a spune pe şirulu alu doilea alu acestei ...cătore de epocă scrieri, ci acea a fost numai o stratagemă, prin ce umilitulu de mine am vrut să facu ca sa mi se citiască celu puţin precuvêntarea acestei novele originale.

Diçênd óre că nuvelă e originală, n-as fi insemnat de-a-mi tăia [illegible] din capulu locului! Însă nu voiu cu tóte astea să vêndu nimărui mâţa'n sacu; — daca cineva doresce să védă desfaşurându-se înaintea ochilor săi unu modelu, ceva completu, ceva neîntrecut ca romanele d. e. ale lui Paul de Kock pardon — ale ~~lui~~ Mdme Georges Sand, atuncia îl consiliăm mai bine, ca să rumpă cu cititulu de la această punto-virgulă, ce ni luăm libertatea d-a aşezá mai grosciöră chiar aici; căci ceea ce caută nu va găsi.

Daca însă şi acéstă ~~argumente de~~ carte de calicie (Archaism: declarare de falimentu) nu as fi de ajuns ca să sperie pe cineva de la citirea acestor şire — atuncia ~~vomu~~ începe amume pentru acei [illegible] nesperios o anume

Precuvêntare.

Cochetta damă: Lumea — are unu stabilimentu de photo- şi litografiă, in care fabrică pe fiă-care di mii şi mii de billete a la minute cum s-ar dice, care au ~~forma urmat~~ pe-o parte unu nume óre-care dictat anume de Signora Lume — sub nume însă Monsignorulu culegător de typografiă destinu [illegible] insolenţă a pune ce vreă Domnia-sa ce-i plesnesce prin capu Domniei sale, nu ce i se dictéză.

72. CONTRAPAGINĂ

BAR 2255, 206r cerneală 33,6 cm × 21 cm

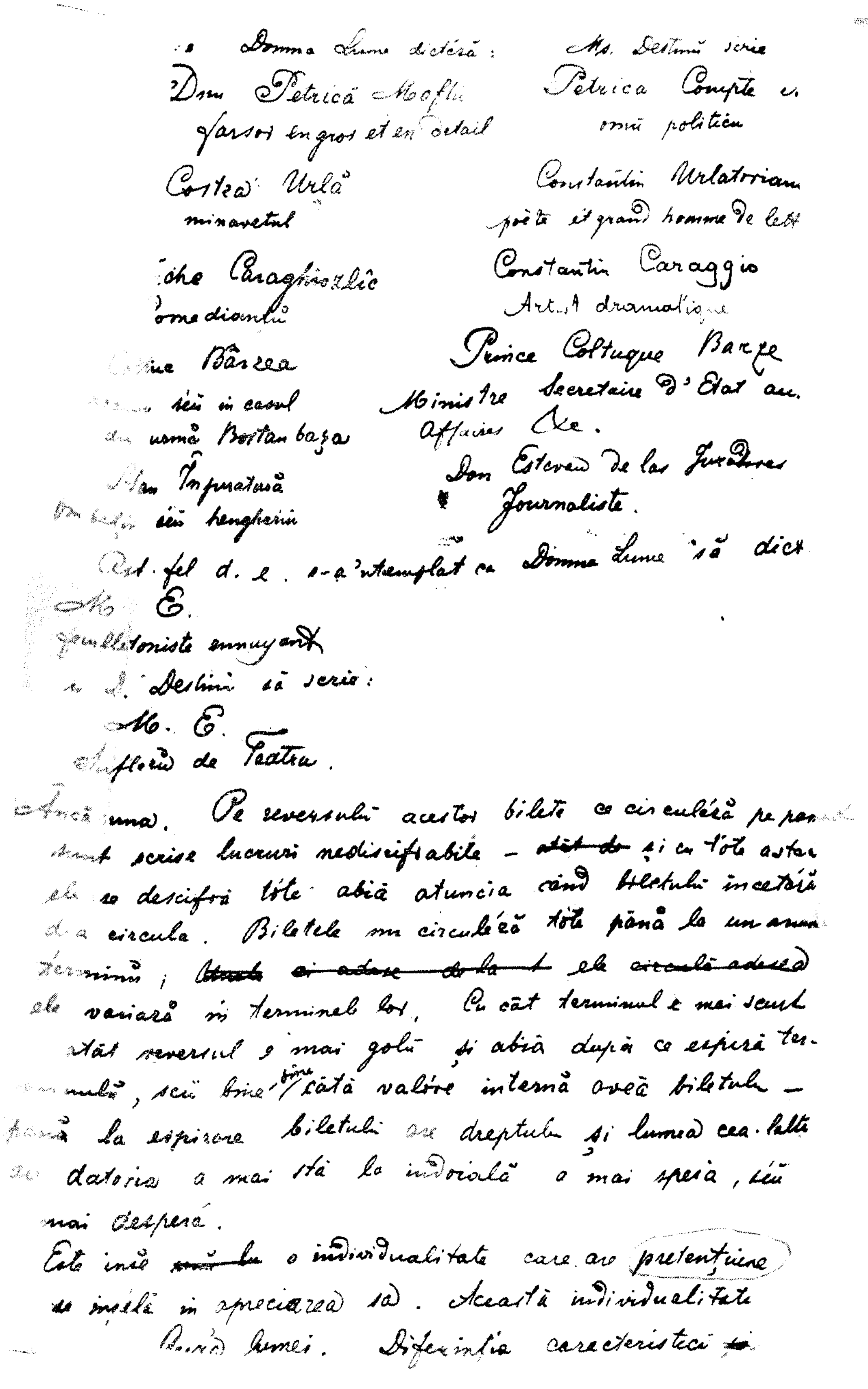

Domna Lume dictéză :	D. Destinŭ scrie
Dnu Petrică Mofltu farsor en gros et en detail	Petrica Compte d. omŭ politicu
Costea Urlă minavetul	Constantin Urlatorrianu poète et grand homme de lett
Iöche Caraghioslîc comediantŭ	Constantin Caraggio Artist dramatique
...ine Bârzea ... séŭ in casul ... urmă Bostanbaşa	Prince Coltuque Barze Ministre Secretaire d'Etat au. Affaires Ext.
...au Impuratuşă ... séŭ henghérin	Don Estevan de las Juradores Journaliste.

Ast-fel d. e. s-a 'ntemplat ca Domna Lume să dict

Mo E.

feuilletoniste ennuyant

d. Destinŭ să scrie:

Mo. E.

Suflerŭ de Teatru.

Încă una. Pe reversulŭ acestor bilete ce circuléză pe pam... sunt scrise lucruri nedescifrabile – ~~atât de~~ şi cu tóte astea ele se descifră tóte abiă atuncia când biletulŭ încetéză de a circula. Biletele nu circuléză tóte până la un anume terminŭ; ~~Unele ai adese de la t~~ ele ~~circulă adesea~~ ele variază în terminele lor. Cu cât terminul e mai scurt atât reversul e mai golŭ şi abiă după ce expiră terminulŭ, scii bine bine câtă valóre internă aveă biletulŭ – până la expirare biletulŭ are dreptulŭ şi lumea cea-laltă are datoria a mai stă la îndoială, a mai speră, séŭ mai despera.

Este însă ~~nu la~~ o individualitate care are pretenţiune se înşelă în aprecierea sa. Această individualitate ...ră lumei. Diferinţia caracteristică ~~şi~~

73. CONTRAPAGINĂ

BAR 2255, 206v cerneală 33,6 cm × 21 cm

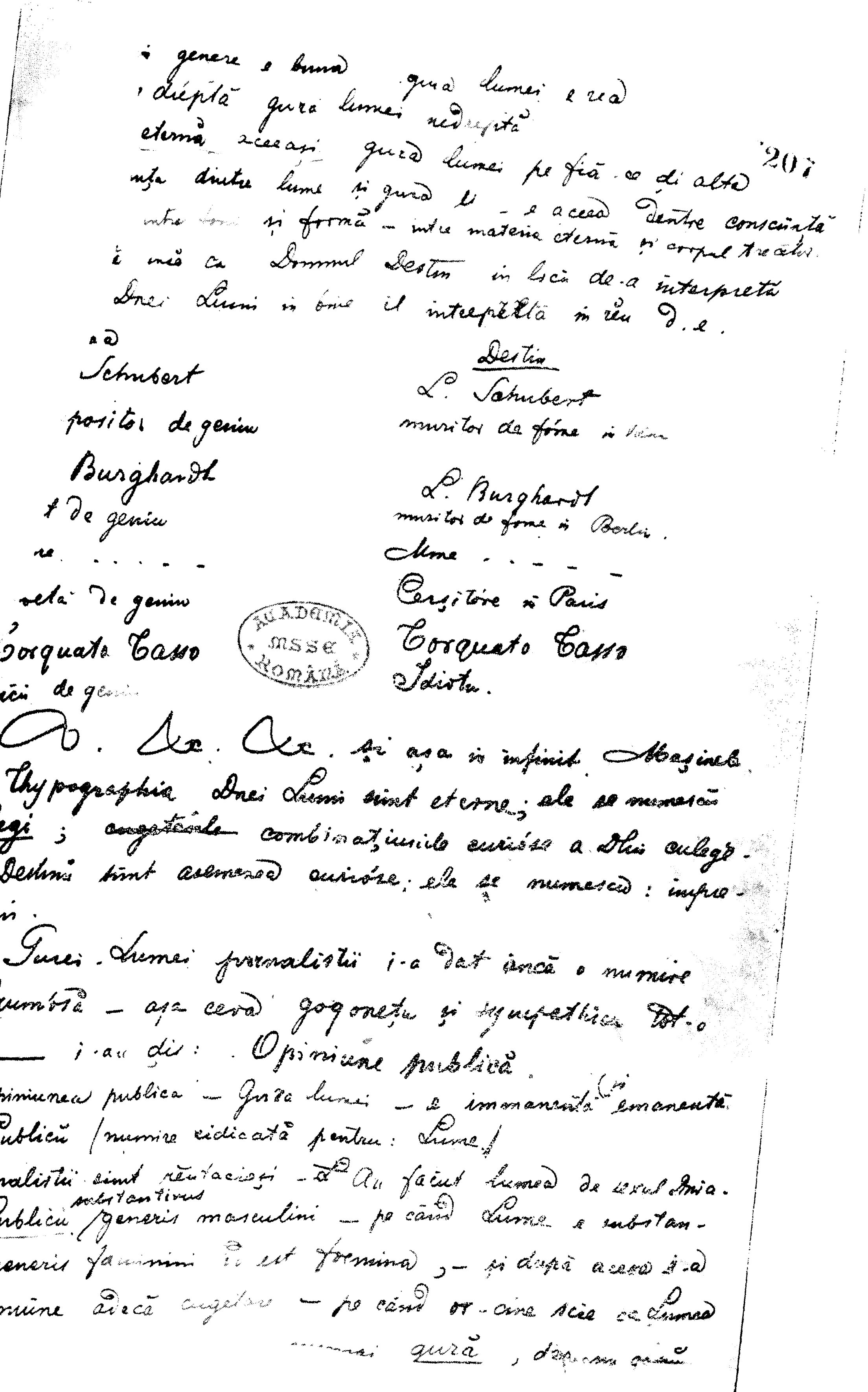

i genere e bună
dreptă gura lumei gura lumei e rea nedreptă
eternă aceeaşi gura lumei pe fiă-ce di altă 207
nţa dintre lume şi gura ei – e aceea dintre consciinţă
între ~~[illegible]~~ şi formă – între materia eternă şi corpul trecător.
e încă ca Domnul Destin în locă de-a interpretă
Dnei Lumi în bine îl interpretă în rău D. e.

ă	Destin
Schubert	L. Schubert
positor de geniu	muritor de fóme în Viena
Burghardt	L. Burghardt
t de geniu	muritor de fóme în Berlin.
re	Mme . . . . .
etă de geniu	Cerşitóre în Paris
Torquato Tasso	Torquato Tasso
Epicu de geniu	Idiotu.

D. Ax. Ax. şi aşa în infinit. Maşinele
din Thypographia Dnei Lumi sînt eterne; ele se numescu
şi legi; ~~cugetările~~ combinaţiunile curióse a Dlui culegă-
tor Destin sînt asemenea curióse; ele se numescu: impre-
giurări.

Gurei Lumei jurnaliştii i-a dat încă o numire
mai frumósă – aşa cevă gogoneţu şi sympathicu tot-o
data — i-au dis: Opiniune publică.

"Opiniunea publica – Gura lumei – e immanenţă şi emanenţă
de Publicu (numire ridicată pentru: Lume.)

Jurnaliştii sînt răutacioşi – dă Au făcut lumea de sexul dnia-
lor: Publicu substantivus generis masculini – pe când Lume e substan-
tivus generis foeminini și est foemina, – şi după aceea i-a
dat opiniune adecă cugetare – pe când or-cine scie că Lumea
numai gură, dupcum [illegible]

74. CONTRAPAGINĂ
BAR 2255, 207r cerneală 33,6 cm × 21 cm

ACADEMIA ROMÂNĂ MSSE

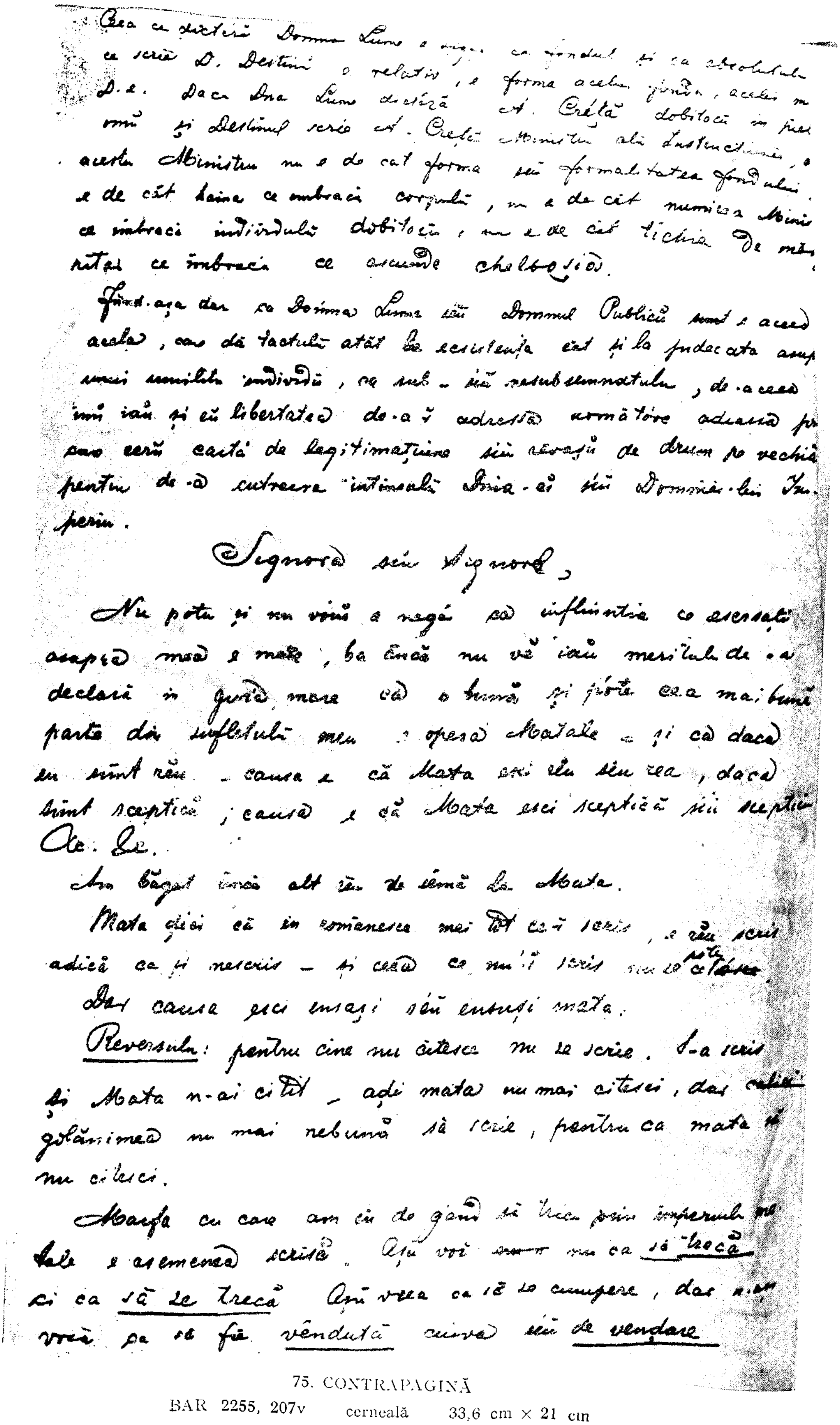

Cea ce dicteză Domna Lume e negă ca fondul şi ca absolutulu ce scrie D. Destinŭ e relativ, e forma acelui fondŭ, acelui a D. e. Daca Dna Lume dicteză ct. Créţă dobitocŭ in piel omŭ şi Destinul scrie ct. Créţă Ministru alŭ Instrucţiunei, acesta Ministru nu e de cât forma séŭ formalitatea fondului, e de cât haina ce îmbracă corpulŭ, nu e de cât numirea Ministru ce îmbracă individulŭ dobitocŭ, nu e de cât tichia de mărirei ce îmbracă ce ascunde chelboşia.

Fiind aşa dar că Domna Lume séŭ Domnul Publicŭ sunt e acea acela, care dă tactulŭ atât la esistenţa cât şi la judecata asupra unui umilitu individŭ, ca sub- séŭ nesubsemnatulu, de aceea îmi iaŭ şi eŭ libertatea de-a-ĭ adressă următórea adressă prin care cerŭ cartă de legitimaţiune séŭ ravaşŭ de drum pe vechiă pentru de-a cutreera întinsulŭ Dnia-eĭ séŭ Domniei-lui Imperiu.

Signoră séŭ Signore,

Nu potu şi nu voiŭ a negá că influinţia ce esersaţi asupra mea e mare, ba încă nu vĕ iaŭ meritulu de-a declará in gură mare că o bună şi póte cea mai bună parte din sufletulŭ meu e opera Matale — şi că dacă eu sunt rĕu — causa e că Mata eşti rĕu séu rea, dacă sunt scepticŭ, causa e că Mata eşti scepticŭ séŭ sceptică. Ac. Le.

Am băgat încă alt rĕu de sémă la Mata.

Mata dici că in românesce mai tot ce-i scris, e rĕu scris adică ca şi nescris — şi ceea ce nu'i scris nu se ~~citesce~~ póte.

Dar causa eşti însaşi séŭ însuşi mata.

Reversulu: pentru cine nu citesce nu se scrie. S-a scris şi Mata n-ai citit — adică mata nu mai citesci, dar ~~alţii~~ golănimea nu mai nebună să scrie, pentru ca mata ~~nu~~ nu citesci.

Marfa cu care am de gând să trec prin imperiul ~~mě~~ tăle e asemenea scrisă. Aşu voi ~~nu~~ nu ca să trecă ci ca să se trecă. Aşu vrea ca să se cumpere, dar n-aşu vrea ca să fie vêndută cuiva séŭ de vêndare

75. CONTRAPAGINĂ

BAR 2255, 207v cerneală 33,6 cm × 21 cm

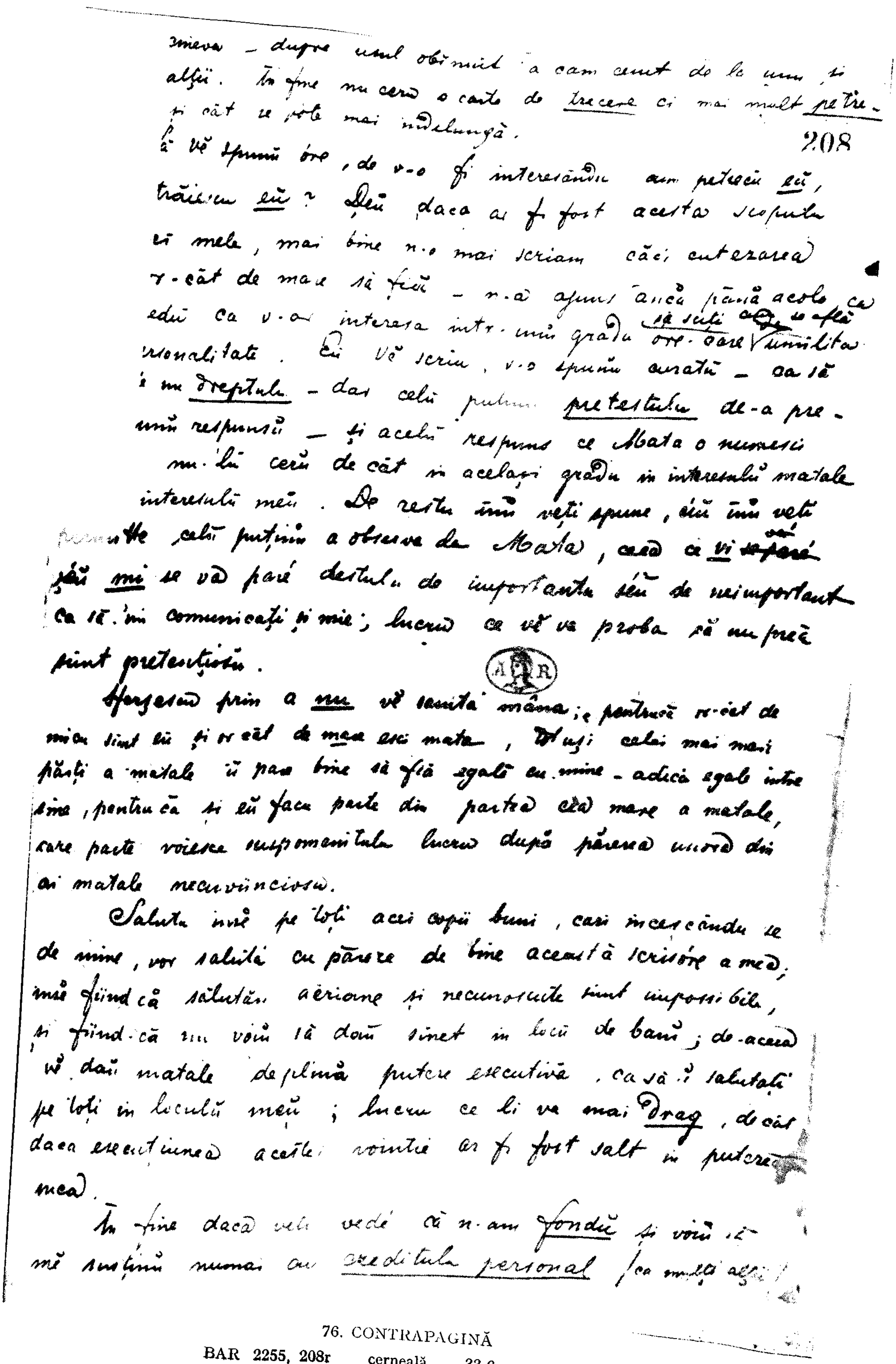

zmeva — dupre uzul obicinuit a cam cerut de la unu, și
alții. În fine nu cerŭ o carte de *trecere* ci mai mult *petre-*
și cât se póte mai îndelungă.

208

ĺ
ă Vĕ spuniŭ óre, de v-o fi interesândŭ cum petrecŭ *eŭ*,
trăiescu *eŭ*? Deŭ daca ar fi fost acesta scopulŭ
ii mele, mai bine n-o mai scriam căci cutezarea
r-cât de mare să fiŭ — n-a ajuns încă până acolo ca
edŭ ca v-ar interesa intr-unŭ gradu *să știi* ~~cine~~ se află ore-care umilita
rsonalitate. Eŭ Vĕ scriu, v-o spuniŭ curatŭ — ca să
ĭ nu *dreptulŭ* — dar celŭ puținŭ *pretestulŭ* de-a pre-
unŭ respunsŭ — și acelŭ respuns ce Mata o numesci
nu-lŭ cerŭ de cât în același gradu în interesulŭ matale
interesulŭ meŭ. De restu îmi veți spune, săŭ îmi veți
permitte celŭ puținŭ a observa de Mata, casă ca *vi* ~~se pare~~
săŭ *mi* se va pare destulu de importantu săŭ de neimportant
ca să-mi comunicați și mie; lucru ce vĕ va proba să nu prea
sunt pretențiosŭ.

Sfergesmŭ prin a *nu* vĕ sarută mâna; pentrucă ori-cât de
mica sunt eŭ și ori cât de *mare* esci mata, totuși celei mai mari
părți a matale îi pare bine să fiă egală cu mine — adică egală între
sine, pentru că și eŭ facu parte din partea cea mare a matale,
care parte voiesce suspomenitulu lucru după părerea unora din
ai matale necuviinciosŭ.

Salutu însă pe toți acei copii buni, cari încercându se
de mine, vor saluta cu părere de bine acéstă scrisóre a mea;
însă fiindcă salutări aëriane și necunoscute sunt imposibile,
și fiind-că nu voiŭ să doŭ sinet în locŭ de banŭ; de-aceea
vĕ daŭ matale deplină putere executivă, ca să-i salutați
pe toți în loculŭ meŭ; lucru ce li va mai *drag*, de cât
daca execuțiunea acestei voinței ar fi fost salt în puterea
mea.

În fine dacă veți vedé că n-am *fondŭ* și voiŭ să
mĕ susținŭ numai cu *creditulŭ personal* (ca mulți alții)

76. CONTRAPAGINĂ
BAR 2255, 208r cerneală 33,6 cm × 21 cm

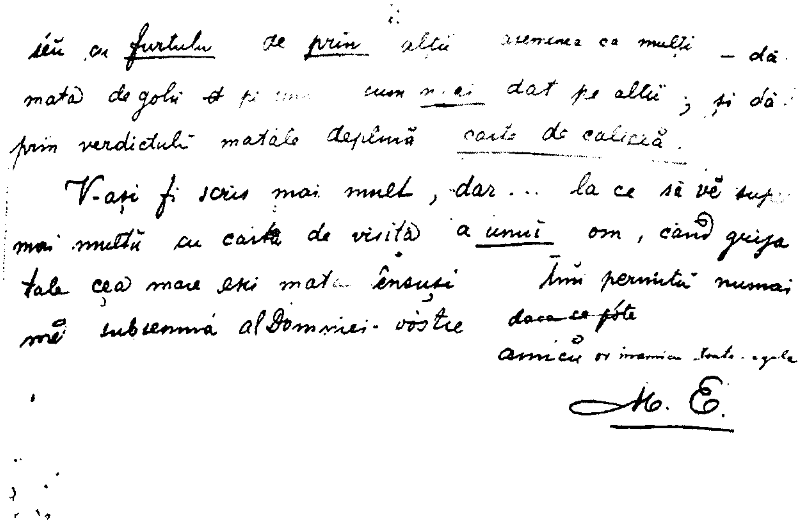

sĕŭ cu furtulu de prin alţii asemenea ca mulţi — dă mată de goli ~~şi~~ şi pe mine cum n-ai dat pe alţii; şi dă prin verdictulŭ matale depĕnă carte de calicĕă.

V-aşi fi scris mai mult, dar... la ce să vĕ sup[illegible] mai multŭ cu carte de visită a unui om, când grija ta cea mare eşti mata însuşi. Îmi permitŭ numai mĕ subsemna al Domniei-vóstre ~~doca ce~~ pôte

amicŭ şi inamicu tot-egale

M. E.

77. CONTRAPAGINĂ

BAR 2255, 208v cerneală 33,6 cm × 21 cm

[ISTORIE MINIATURALĂ]

2255

Și parecă, repetindu-mi [1]-se atît de des cumcă pe icoană este un sfînt, mi se părea firesc lucru că acel sfînt gîndește, altfel la ce ar fi stat așa serios în cadrul lui, cu fruntea pleșuvă, cu ochii rotunzi și cu barba creață și albă. El era demult amic cu dînsul ... și îndat * [2], cînd rămînea singur-singurel în casă, se pornea la vorbă cu moșneagul și-i povestea tot, tot ce-i trecea pin cap și bătrînul parecă zîmbea a rîde. Dar de zis nu zicea nimica. Altfel, cumcă icoana era vie, de asta nu se-ndoia de fel. Știa că o icoană ștearsă și veche nu se pune pe foc [3], ca să ardă, ci, dacă nu încape-n părete, i [se] dă drumul, cel mult, pe pîrîu la vale ... căci sfîntul [știe] ce să facă dacă i [se] dă drumul în lume. Găsește pe drum vo biserică pustie și intră[-n] ea și se face preot ... or intră-ntr-un copac și, după multă vreme, ciobanii îl găsesc sub coajă și fac în acel loc mănăstire închinată lui ... și icoana face minuni, lumea se miră. „De aceea s-a * fi ștergînd icoanele, gîndi el, pentru că vor să meargă-n lume să facă minumi". „Așa-i, sfinte Nicolaie?" El nu răspundea. „Adică-i drept ... ca * un copil sărac, mie nu-mi răspunde. Dar am să-l chinuiesc, poate că mi-a spune ceva". Îi puse o muscă pe barbă, bătrînul parcă clipea din ochi ... „Îl supără, de nu răspunde". Dar ce-i trebuia lui să-i răspundă, numai să-l asculte. Și icoana-l asculta ș-ar fi ascultat cît lumea cîte i-ai fi spus. Și el îi și spunea povești, planuri, ce-i trecea prin minte.|| *16*

Sînt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot [4] ce [e] miniatură. *17* Dacă iarna ți-ai închipui că copacii de gheață din pragul ferestrei sînt un codru verde și-n ele petrec zîne din povești, el s-apropie cu fața adîncită și zice : uite, sub tufa aceea, un titirez s-a amorat foc într-o zînă, uite cum se ridică din călcîie și se uită la ea. Și dacă ți se pare c-auzi cîntec de bucium și fluier din acel codru verde, el va asculta cum îi [5] țiuie pin ureche și-ți va spune anume aria ce s-aude. Un asemenea om face cucoși de hîrtie și-i pune să joace comedie pe masă, e-nstare să-ți spună dacă o muscă surîde, ce planuri diplomatice îmblă pin capul unui painjen, ce idei asupra lumei are un gînsac. Și dacă-ți spune vo anecdotă or vo istorie, ea se-ntîmplă totdeuna pe terenul naturei minime. Dacă o foaie de trandafir a căzut pe un gîndăcel smălțuit, a fost cu intenție ... regina a aruncat batista, în taină, uimitului ei servitor ... dacă painjeni încunjură c-un voal diamantin capul unei flori pe cari cad apoi mărgăritărele de rouă, el zice : vezi ce frumoasă mireasă. Și painjeni țes de la o [6] tufă de flori la cealaltă un pod de diamant la mirele ce șade departe — pe altă tufă s-aducă nuntașii, un cîrd întreg de musculițe albastre [7] ca oțelul ... furnicile sînt servitori, căci aduc saci albi cu miere și făină, ba țin cîte o iarbă în gură, cu care să apere de razele soarelui capul miresei. Clopoțeii albastri a florilor sună de liturghie [8], albinele cîntă [9] ca lăutari, bondarul în veșmînt de catifea murmură pe nas ca un popă bă-

---

1. -mi- *supraintercalat ; după cum rezultă din prima frază, textul a fost întîi gîndit ca o confesiune, apoi se trece la persoana a treia singular* 2. îndat ? 3. *inițial :* o icoană ștearsă nu se pune pe foc, *apoi s-a intercalat* și veche *scriindu-se* și *peste* nu *și* se *rămînînd neșters* 4. *după* micimi * di[n] viața* *șters* 5. *după* îț[i] *șters* 6. *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *după* nuntă *șters* 9. *după* g* *șters*

trîn, fluturii, don juanii [1] grădinelor, vin în cîrduri la nuntă — ci ceea ce nimeni n-aude a auzit miniaturistul meu, o nuntă în taina firei.

Dacă se uită la icoană, zice că a zîmbit peste noapte și c-a rămas încă urma zîmbetului. Dar unde? Unde [2] n-o poți vedea, dar eu o văd. Va să zică icoanele trăiesc? ... Se-nțelege. Oare pictorul nu și-a pus în ea o bucată din suflet și cînd icoana s-a uitat la el nu se uita el însuși la el însuși? De ce o vioară veche e mai bună decît una nouă? Pentru că zeci de maistri și-[au] pus sufletul întreg în ea și le-auzi apoi, o armonie de suflete. De ce lemnul să fie neprimitor de viață.

Dar o arie? Crezi tu [că] o arie se naște mai ușor [?]. Gîndește întîi că artistul e un [3] inel dintr-un șir întreg de oameni ce l-au preces, apoi că stă într-o societate. El răsună în arie durerea celor ce l-au preces, fără cari el n-ar fi fost, împreunată cu a celora ce sînt. De ce plîng oamenii auzindu-l? Pentru că simt că el e o resumțiune * a lor. Cine nu-i cuprins în această resumțiune * nu plînge ... nu are sens pentru [el] acea arie.

Cugetați [la] o copilă bogată. Părinți și protopărinți a fost bogați, va să zică a adunat în mîna lor sudoarea, va să zică durerea altora. Din acest pămînt de osteneală, udat cu sudoare [4] și lacrimi, iese [un] crin [5] fragil și alb — *ea*. O arie-n gura ei, ca mirosul dintr-o garofă. Nu este oare orce notă chintesența din pămîntul din care ea a crescut [?] Dar putea să nu cînte ... prea bine ... și floarea putea să nu miroase, asta însă nu șterge *originea* mirosului, care e împrejurările din care a crescut. Și fiecare frumusețe este cristalizarea suferințelor universului, prin urmare și fiecare gîndire gingașă a ei, fiece vorbă, fiece cîntare. Iartă-mi o teorie panteistă. Cum se naște un organism și cu cît este el mai perfect. Elemente intră în luptă. Lupta lor e mișcare ... le-mpacă ... împăcarea este o formă oarecare ... cristal, floare, om ... Este o convenție a lor. Cu cît mai multe elemente s-a împăcat din fierberea * lor într-un
170r organism, cu atîta el este mai perfect. Dovadă toată natura organică. || Este împăcare complectă ... atunci vezi armonia, frumusețea ..., e imperfectă, atunci te pomenești c-un nas turtit, c-o mutră * șuie, cu ochii încrucișați ... urîciunea și boala e semnul unei împăcări neperfecte, în care de es. un element are egemonia, se naște un natural nearmonic, contradictoriu ... De ce frumusețea este fragilă, zici tu? Pentru că împăcarea a o mulțime de elemente cere armonie și pace, pentru că dacă împrejurări de dinafară turbură această armonie elementele nu mai pot să refacă cele ce au făcut o dată, va să zică frumusețea, dar dinăuntru ele nimicesc această convenție a lor turburată. De aceea rolul în genere nemulțămit al frumuseței, ea intră armonică într-o lume turburată, în care elementele și organismul sînt în vecinică luptă. Ea este cristalizarea durerilor din mijlocul cărora a răsărit, o armonie de ordine superioară, dar nu-ncetează de-a conține în ea elementele din care s-a născut ... Îmi vine adesea să scriu viața unui fir de colb, a unui miros de floare sau originile unei cîntări, dar mă tem că n-aș sfîrși cît lumea. Și [6] totuși cred că, de la-nceput pîn-la sfîrșit și pin toate episoadele, ar fi foarte interesantă ... Uite la Irimie: un pepelea a fost tată-său, un pepelea străbu[nu]-său, e același Pepelea care nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei strachine cu linte; uite la Veniamin: un năuc în vecii vecilor, și cu același năuc ne-om întîlni peste o mie de ani poate-n locul [7] unde a stat odată această cafenea ... va fi un lac aici și noi vom [fi] stalactiți ... O lacrimă! ce cristal grațios! Să storci pămîntul — ah, ce! — să storci tot sistemul solar, nu capeți o lacrimă ... trebuie să treacă asemene * prin mii de faze elementele din [8] cari se compune acel lichid scump ... Ah, cine îmi spune istoria unei lacrime?

Bravo! *Istoria unei lacrime* — spune-ne-o tu! [9]

Toată viața îi trecea în tablouri naintea ochilor săi ... și o lacrimă îi curse din ochiul drept, una ... ea [10] era un cristal frumos [11], a [12] căzut pe o scrisoare, scrisoarea fu închisă și sufletul ... aroma lacrimei fu conservată. De atunci acel om n-a mai

---

1. *inițial:* donjuanii 2. *în manuscris:* Unde? 3. *după* le[gat?] *șters* 4. -do- *supraintercalat* 5. *după* o floa[re] *șters (dar păstrînd pe* o *neșters și nemodificat)* 6. *după* Dar t[otuși?] *șters* 7. *după* cafenea aici. *șters* 8. *după* pin *șters* 9. *în manuscris:* ? 10. *după* și *șters* 11. *se revine cu litere mai lizibile deasupra unei grafii grăbite și indistincte* 12. *după* el *șters*

plîns. Nu știe de ce. Destul c-a închis cartea cu lacrima * și s-a făcut ceea ce vedeți ... căci acel om — sînt eu. ||

Trăia odată un om cu ochii uscați ... Ciudat ! de ce era ei uscați, pentru că 171r ochii oamenilor tineri sînt umezi în genere, plutitori. Trebuie să fi fost o natură estremă * ce nu cunoștea decît *bucuria* or *desperarea*. Gînd * ***, seriozitate *, surîs, melancolie, durere ce n'etai[e]nt pas.

Ș-atunci *o* lacrimă curse ... una ... Era viața[1] lui pierdută în zădar. Viața unui om, a părinților, poate a unui șir infinit de oameni ... într-*o* lacrimă[2] ... Dar * căzuse scursă * în cafea și *** ce romanță cîntă *, zise el ! în această noapte, la lumina dulce a țigărei mele ... Este o romanță *** ... îmi aduce aminte de [ce] a zis ***[3]

*******************[4] atuncea * va face glose asupra unei femei *, căci va fi în[c]întat * omul de nimic * ce este.

Nu credeți că sînt în viața omului momente care rezumă-n ele soarta lui întreagă ... și-ți spun parecă ... auzi, așa, un țiuit în ureche : Sînt eu ! sînt eu ! ... *** Ș-atunci dac-ai însemna bine ... orce vorbă dimprejurul tău este semnificativă, pentru că-ți pare ciudată. Ba nu zău ... nu ți s-a părut vodată că[-n] o vorbă oarecare sunetele ei sînt ridicole [?] Adesea numele tău propriu are această soarte ... Ți se pare nușcum ciudat și ridicol ... Ei bine, sînt ore întregi așa ciudate ... Parecă te cheamă cineva din urmă pe nume ... te uiți, și nu-i nime. Hm ! Este ceva în toate astea ... *Cine* te cheamă ? Rîzi, Pepelea, fire-ai al dracului ... dar nu rîde ... cine te cheamă ?

---

1. *după* p[ierdută ?] *rămas neșters* 2. *de la* a părinților ... *rînd intercalat* 3. *repetat* 4. *rînd indescifrabil (în italiană ?)*

[„ȘESUL NEMĂSURAT...”]

2257

371r Șesul nemăsurat seamănă în adevăr cu marele ocean în formă solidă. Milă cu milă se-ntinde în apăsătoare monotonie care te-nfiorează și nu e întreruptă nici prin sat, nici prin casă, nici prin arbori. Numele „Puszta” însemnează pustie[1]. Și-n adevăr e pleșuvă, goală, deșartă și n-are nici măcar apă curgătoare. Ici și colo se ridică în văzduh capătul lung al unei fîntîni cu cumpănă, ca brațul unei fantasme sau ca catargul unei corăbii înecate. Din cînd în cînd se vede o cireadă de vite căutînd pășune, păscute de-un om calare. Încolo nu se mai vede nici o ființă viețuitoare, doar cîte o[2] cocoară or vreun cocostîrc singuratec care se leagănă-într-un picior pe vro mlaștină acoperită c-o coajă de natron sau cîte un uliu care sus, din[3] aer, caută pradă. Cea mai adîncă tăcere domnește în pustiu și, dacă o-ntrerupe[4] strigătul unui păstor sau mugetul unei turme, tonul * te sperie care, adus de aripele vîntului în ureche, nu știi de unde vine.

(altă)

---

[1] *inițial:* pustiu [2] *peste* un [3] *inițial:* în [4] *deasupra lui* e-ntreruptă pin *șters*

[„EA ERA ALBĂ CA ZĂHARUL...”]

2290

Ea era albă ca zăharul, atît corpul[1] deasupra şoldurilor — acea bogăţie de frumuseţe[2] strălucită şi rotundă la umeri, cu,[3] globurile de zăpadă a sînilor patate[4] în vîrf cu două alunele dogorite[5] — cît şi mai jos, unde pîntecele se adună[6] ca sculptat într-un nod concrescut[7]. Mai de vale de acest[8] mirador * a organismului inferior se-ncepea părul luciu-negru şi abia-ncreţit care-i dumbrava centrului, ce constituie izvorul regenerărei omeneşti, apoi urmau trîmbii rotunzi a picioarelor, tari[9] şi copţi, numai buni de-a zugruma şelele[10] unui amant între ele, apoi genunchii[11], ce făceau gropiţe cînd ea*[12] stătea, apoi fluierele cu pulpe tăiete-n lapte, pînă la gleznuţele şi picioruşele de argint ... Ea surîdea ... buzele jîmbate de acest surîs sensual[13] şi voluptos lăsau să se vadă dantura întredeschisă ca la o leoaică însetată, || obrajii suflaţi[14] abia cu rumăn[15] făceau gropiţe abia desemnate, dispărînde de langoare, ochii sticleau sub genele pe jumătate lăsate şi tremurînde, fruntea netedă[16] sălbătăcită sub părul în dezordine care cădea în lungi valuri strălucite ca lemnul de nuc pe umeri şi parte pe sînii care-i oprea şi-i înfoia în căderea lor.

16v
17v

---

1. *după* bustul *şters* 2. *în manuscris :* frumuseţea 3. *deasupra lui* cît şi *şters* 4. *după* a sînilor *supraintercalat ; iniţial :* pataţi 5. *după* înflori[te] *şters* 6. *după* se-nnoda *şters* 7. *după* de *şters* 8. *iniţial :* acesta 9. *după* care se *şters* 10. *deasupra lui* talia *şi* şoldurile *scrise suprapus şi succesiv şterse* 11. *după* fl[uierile] *şters* 12. *poate :* ci 13. *deasupra, scris cu creion negru :* sexual 14. *după* a *şi* ab[ia] *şi* rum[eniţi]* *succesiv şterse* 15. *iniţial :* rumeni, *scris cu creion negru deasupra unui cuvînt care poate fi tot* rumĕn *scris însă prea necitet, poate peste* roşu 16. *după* să[lbătăcită] *şters*

AMALIA

2255

259r Amorul lui cel dentîi fusese foarte sensual. Pierdut pîn-atunci într-un platonism deşert şi cufundat cu capul în curiozităţi romantice şi subtilităţi filozofice, se-ntîmplă să ia o odăiţă la o femeie măritată care avea o fetiţă de 12 ani şi un barbat ce toată [1] ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond şi ochii mari verzi. Cuminte * nu era tocma *, dar nasul avea ceva moquesc şi era nespus de graţios, asemenea gura. El, avînd [2] bani, făcea cu dînsa escursiuni în păduri şi pe la birturi de vară împrejurul oraşului universitar, împreună cu fata, care era mare piedică, încît nu putea vorbi decît cu ochii. Într-o sară, pe cînd rătăceau * în pădure, el îi spuse c-ar fi avînd o taină a-i spune, pe care o ştia altfel de 260r mult. Apoi se suiră în trăsură — ei în fund, fata pe banca dinainte. Înnoptase || bine. El puse braţul împrejurul taliei ei şi-o strînse tare, ea nu zise nimica. Venind acasă, fata plînse puţin în altă odaie şi ea căuta chibrituri s-aprindă lumînarea. În întuneric el o cuprinse şi o sărută pe gură. Cînd s-aprinse lumina amîndoi aveau un aer foarte fericit. Dar ea urma iară să plece la ţară şi [3] el se topea din picioare, căci bogăţiile ei trupeşti erau într-adevăr admirabile. Avînd cunoştinţa acestor bogăţii, ea purta o rochie neagră de tul subţire care lăsa să se-ntrevadă nişte sîni de albeţa marmurei, plini şi rotunzi, şi braţele rotunzi şi pline se vedeau pîn subsuori. Însfîrşit într-o zi, 261r înainte de-a pleca, || el o zăvorî * într-o odăiţă, o ridică [4] în braţe, o aşeză pe o mesuţă naltă de noapte [. . .] [5] şi se-ntîmplă păcatul de două ori.

Ea plecă a doua zi la ţară cu fetiţă cu tot şi el îi scrise.

Peste patrusprezece zile veni-napoi şi începu o viaţă vinovată.

Noaptea fetiţa dormea la părinţi * atunci ea intra numa-n cămaşă în odaia lui şi *** [6] el se-mbăta de frumuseţile ei. A-i cuprinde şalele, a ţine mîna la acele rotunzimi perfecte şi pline era deja [7] o fericire nemaipomenită, nouă încă, apoi ea mai * era ruşinoasă, încît actul amorului o făcea să tremure, să ţipe, să leşine, ceea ce-i adăuga şi mai mult fericirea * [8].

---

1. *după* nu era *şters* 2. *după* in* *şters* 3. *după* deci *şters* 4. *după* aşeză *şters* 5. *în manuscris:* îi desfăcu cu putere picioarele unul de altul 6. *în manuscris :* sau pe jos sau (pe *şters)* de-a-npicioarelea 7. *supraintercalat* 8. *G. Călinescu citeşte* femenin

2257

Și vîntul are fantazie bogată și-nflorită — visurile lui le realizează în aerul albastru și zidește din nisip portice, palate, geamii sure care se ridică pe-un minut, se schimbă dintr-o formă-ntr-alta și se risipesc într-un moment. Jucăriile vîntului personificat — (În floarea Romanticei o jucărie *** a vîntului). 81v

2258

O, vîntule, vînt cu sufletul de[1] sfînt, 223r
Sufletul călător a unui om ce nu poate pauza neci mort;
Zefirul — sufletul unei copile murind înamorată,
Uraganul — sufletul unui Marte, unui tiran
și vice-versa. vîntul vis de Dumnezeu

2287

De-aș avea sufletul meu de-atunci, visele mele limpezi de o ***, amorul meu clar ca apa izvoarelor, cugetările mele umbrite * de un trai liniștit, ca * florile negrelor *** ... cum l-aș iubi ... Sufletul meu ... cum s-ar înlănțui de-o gîndire-a lui ... cum i-aș mîngiia fruntea lui măreață ... cum i-aș alunga[2] gîndirile negre c-o sărutare umedă și copilăroasă ... Dar ce am acum? Acest suflet deflorat de un mizerabil ... aceste cugetări întunecate cari au aparținut altuia în înșelăciune care cu *** amărîtă de-o crudă realitate ar mai putea recăpăta acel miros al tinereței, acea candoare angelică a zilelor mele de copilă. Chiar acest corp, care[3] se zice că e frumos, a fost profanat[4] de îmbrățișările unui trădător și îmi este rușine ca privirea lui să se oprească asupra mea. 69r

2257

*** Ea era o cugetare frumoasă! *** în înțelesul cuvîntului! Capul ei cel frumos părea [a] fi sculptat nu de un sculptor[5], ci de un filozof! 126r

2257

...femeie — poezie! Ce cauți tu în ochiul cel mort, în floarea cea turbure[6] [a] sufletului meu? 55v
E prea tîrziu! E prea tîrziu!

2257

pe cînd muzica sombră însemna fiecare pas a lutului înspre[7] mormînt, clopotul din casa Domnului anunța[8] îngerilor din ceri încet, încet avînturile[9] din stea în stea a sufletului ei[10]. Un[11] înger mai puțin pe pămînt, oare n-avea de ce să geamă muzica, 183r de ce [să] plingă clopotul?[1]

---

[1] *intercalat cu creion negru, acoperind pe* -ul *din* sufletul [2] *după un cuvînt șters, indescifrabil* [3] *deasupra lui* căruia *șters* [4] *după* îmbrățoșat *șters* [5] *după* pi[ctor] *sau* fi[lozof] *șters* [6] cea turbure *supraintercalat* [7] în- *supraintercalat* [8] *deasupra lui* plîngea *șters; urmează* îngerilor *(inițial:* îngerului) din ceri *supraintercalat* [9] *scris:* aventurile [10] *supraintercalat* [11] *după* Lumea *și* Pămîntul pierduse un înger *succesiv șterse*

2257

55v De-ai fi compusă numai din dame — tinere și frumoase, notabene — chiar fără să vrei aș fi bucuros să-ți sărut mîna de-o mie de ori, de zece mii de ori, dar așa, bătrînă și zbîrcită cum ești pentru mine, doamna mea, așa îți mulțumesc pentru grația ce ai fi în stare să[-mi] faci. Așa nu-mi vine decît să strig: Lume, lume! poveste

2290

77v îmi veni ideea tandră de a-i săruta șorțul.

2257

192v În fine, venise în acel stadiu care se numește atît de echivoc „tînăr plin de speranțe" [2].

2257

192r
— Știi ceva?
— Știu.
— Tare mi-ești dragă.
— Și [3] mata mie.
— Cine ți-a spus-o [?]
— Nu știu.

2258

169v În Brașov, căcănarii-s români. Odată se duc la judecătorul sas ca să curețe umblătorile. Le curăță și vin la plată.

— Apoi, Măria-ta, ni-i da doi zloți de argint, că sîntem oameni săraci ș-am muncit mult.

— Chit ciuber scos voi*?

— Douăzeci și șase, M[ăria]-ta.

— Ce douăzeci și șase, eu numorat 22.

— Vai de mine, M[ăria]-ta, ba zău nu* ... Nu ne mînca patru ciubere ... O* fost douăzeci și șase.

2255

416r
— Nu da, popo, că nu mai grijești!
— Da' de-ți da voi mai grijesc?

2279

92r — Vorbește, doamnă, te rog vorbește.

— Dar bine, ce vorbe să-ți spun* eu, omule* [?]

— Ah! vorbește, doamnă!

— E nebun omul iesta ... Bine, domnule, sper că în sfîrșit veți fi sigur că noi doi nu avem nimic a ne spune unul altuia și veți termina*

— Ce*** atît de rău*, dragă* doamnă*

— C-un fel de gust de a vorbi. Vorbiți mult pentru a spune puțin*** domnule, de aceasta femeile***

92v — Dar de cînd*** am auzit* glasul dumneavoastră.

— Cum*? ***? *** domnule?

— Nu!

---

[1] *e interesant de notat că în imediata continuare a acestei însemnări se află scris cunoscutul text:* Urmărirea din partea mea a [a]celei fete de boier în Cișmigiu, cînd am venit din Blaj; *o fată de boier apare în* Geniu pustiu *și în textele aferente* [„Din surîsul său un surîs sînt..."], *din* **2255, 199r—203r** *și* [„Cine a văzut o-nmormîntare-n București? ..."], *din* **2255, 178r** [2] speranță? [3] *după* Știu *șters, deși numai păstrîndu-l următoarele două replici dobîndesc deplinul lor înțeles*

NOTE ȘI COMENTARII

Există mărturii evidente care arată că proza literară a lui Eminescu nu ar fi intrat în atenția criticii nici la două decenii de la apariția *Sărmanului Dionis* dacă „novela” nu era inclusă într-o culegere de poezii, împreună cu *Făt-Frumos din lacrimă* și cu o scrisoare autografă a poetului care a stîrnit o reacție neașteptată. Nu întîlnim în presa vremii timp de aproape trei decenii decît cîteva referiri la acest sector atît de important al creației eminesciene. Informațiile mai vechi le găsim în două din corespondențele lui I. Vulcan din 1866 în care îi cere poetului să-i trimită „novela” promisă spre a-i face loc în „Familia”. Poetul tocmai își începuse colaborarea la revistă cu versuri și cu traducerea *Lanțului de aur*, „novela svedică” a lui Onkel Adam. Mărturiile următoare sînt din 1871—1872. Două din ele le găsim în scrisorile lui Eminescu către I. Negruzzi din 1871 în care îl informează despre intențiile sale de a scrie un roman, *Naturi catilinare*, ce trebuia să poarte „signatura timpului”. A treia mărturie din acești ani este cea din procesele verbale ale Junimii, întocmite de A. D. Xenopol, în care se consemnează lectura *Sărmanului Dionis*, făcută de Eminescu, la una din ședintele societății ieșene (1 septembrie 1872). După mărturiile din 1871—1872 nu întîlnim în presa vremii alte informații vrednice de luat în seamă decît tîrziu, după ce poetul trece hotarul acestei lumi. Doi admiratori ai lui Eminescu, Tr. Demetrescu și G. D. Pencioiu, conducătorii „Revistei oltene”, prezintă elogios, în iulie 1889, nuvela *Sărmanul Dionis* și o reproduc în paginile revistei lor întrucît o considerau necunoscută — și pe nedrept — de generațiile mai noi de cititori.

Proza literară intră în atenția criticii în ultimul deceniu al secolului trecut, cînd apar cele două volume, *Proză și versuri* (1) și *Nuvele* (13), tipărite, amîndouă, la Iași. Comentarii mai numeroase și mai competente sînt consacrate primului volum (2—12), tipărit în 1890, deși proza literară este reprezentată numai prin basmul *Făt-Frumos din lacrimă* și nuvela *Sărmanul Dionis*. Critica nu manifestă același interes pentru proza eminesciană și doi ani mai tîrziu cînd în *Nuvele* li se alătură acestora, *La aniversară* și *Cezara*, celelalte două proze antume. Constatarea este surprinzătoare dacă ne gîndim că *La aniversară* și *Cezara*, publicate în „Curierul de Iași” cu aproape trei decenii mai înainte, erau necunoscute, iar sub raport artistic puteau constitui o revelație în peisajul de atunci al literaturii noastre. Este meritul lui N. Iorga care arată încă în 1890, la apariția volumului *Proză și versuri*, că proza literară trebuie privită ca una din componentele fundamentale ale personalității creatoare a poetului. „Eminescu își scrie proza — arată istoricul — cu același condei colorat puternic și fin, cu care ne-a dat *Satirele* și *Epigonii* (9)”.

Proza literară reintră în atenția criticii după 1902, cînd T. Maiorescu donează Academiei Române manuscrisele lui Eminescu, după ce stătură la el aproape două decenii. Descoperirea unui roman între hîrtiile poetului, *Geniu pustiu*, a constituit, la acea dată, marea revelație a manuscriselor sale. N. Iorga atrage atenția, încă la publicarea primelor texte din manuscrise, că „un nou Eminescu apăru” (378), ca să insiste, la tipărirea romanului, asupra importanței lui în ansamblul operei poetului și în definirea structurii personalității sale artistice. „Poetul acesta nici n-a fost *numai* un poet — scrie N. Iorga —, așa un poet naiv și copilăresc, — rămînînd oricît de mare —, care să fi vînat tablouri, senzații, sunete. Astfel de poeți se ivesc în vremi sigure și liniștite, la popoare cu o cultură orientată și armonioasă. El a fost, cel *puțin* în aceeași măsură un cugetător, un luptător, un profet” (18). Semnificativ este și faptul că unii cercetători identifică, încă de la apariția acestei scrieri din tinerețe a lui Eminescu, multe din direcțiile de mai tîrziu din activitatea sa literară și politică (234). Deși manuscrisele sînt cercetate de cunoscători ai operei poetului (I. Scurtu, Nerva Hodoș, Ilarie Chendi, I. Rădulescu-Pogoneanu) se dau la lumină după *Geniu pustiu*, tipărit în 1903 — și nu în 1904, cum s-a inserat pe copertă — puține proze literare. Mai importantă este, fără îndoială, povestirea *[Archaeus]*, care însă nu se publică în contextul prozei literare (21). Vor mai trece încă trei decenii pînă ce G. Călinescu va deshuma din manuscrise *[Avatarii faraonului Tlà]*, *Iconostas și fragmentarium*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* și alte proze literare.

Critica literară se limitează multă vreme la antume: *Făt-Frumos din lacrimă*, *Sărmanul Dionis*, *La aniversară* și *Cezara*. Cele dintîi prezentări de ansamblu a antumelor sînt din 1908 și aparțin lui Ion

Scurtu și Mihail Dragomirescu, editori ai prozei literare. Ion Scurtu arată în prefața la ediția sa (41) că *Sărmanul Dionis* și *Cezara* sînt ,,cele mai interesante nuvele romantice ale literaturii noastre moderne'', iar *La aniversară*, o schiță ,,umoristică plină de farmec'', valoroasă și prin genul căreia îi aparține, puțin cultivat în literatura noastră. Remarcă și faptul că se pot stabili numeroase legături între aceste proze ale lui Eminescu și alte scrieri ale sale prin idei, imagini poetice și chiar expresii. I. Scurtu își intitulează volumul *Proza literară*, titlu care va fi reluat mai tîrziu și de alți editori. Studiul lui Mihail Dragomirescu, *Valoarea literară a prozei poetice a lui Eminescu* (238) reprezintă, de fapt, considerațiile introductive la cele patru proze, pe care le include în ediția sa (46). Criticul susține că *Cezara* ar putea fi scrisă, judecînd după ,,neîngrijirea compoziției și coloritul prea juvenil'', înainte de *Făt-Frumos din lacrimă* și *La aniversară* și îndată după ,,neizbutitul *Geniu pustiu*''. Opinia lui M. Dragomirescu cu privire la cronologia prozelor literare este printre cele mai hazardate, întîlnite în istoria noastră literară. *Sărmanului Dionis* i se contestă, în schimb, statutul de nuvelă pentru înlănțuirea neverosimilă a întîmplărilor și lipsa de caractere. Pentru aceste motive o încadrează în rîndul povestirilor (,,povestire filozofică''). Mihail Dragomirescu face trecerea de la critica românească, care vede în *Sărmanul Dionis* o *nuvelă filozofică* la cea care o interpretează *poem filozofic*.

Ion Scurtu și Mihail Dragomirescu pun în discuție și chestiunea tipăririi fidele a textelor. După ei acest aspect va sta permanent în atenția comentatorilor și editorilor prozei literare.

Problema încadrării în genul literar este reluată de E. Lovinescu, două decenii mai tîrziu, în studiul introductiv la ediția sa din ,,Biblioteca clasicilor Români'' (73), colecție pe care o îngrijește și în care publică și poeziile lui Eminescu, precum și operele altor scriitori (C. Negruzzi, V. Alecsandri, A. I. Odobescu, I. Creangă). E. Lovinescu își intitulează volumul *Povestiri*, cum face și Mihail Dragomirescu în 1908 și tipărește, ca și acesta, numai antumele. *Sărmanul Dionis* și *Cezara* sînt și pentru E. Lovinescu povestiri, iar *La aniversară* este omisă din prezentare, fără să se dea o explicație. Proza lui Eminescu nu îndeplinește, după opinia criticului, condițiile ,,creațiunii obiective'' și ,,fundamental lirică'', nu este decît o proiecție a personalității poetului, putînd interesa numai sub aspectul din urmă. E. Lovinescu săvîrșește și o serie de erori în interpretarea prozei lui Eminescu între care cea mai gravă este cea cu privire la filozofia lui Kant. Natura meditațiilor metafizice ale lui Dionis, arată criticul, ,,era de pură esență kantiană: simple categorii ale minții omenești, timpul și spațiul n-au existență obiectivă; tot ce se-ntîmplă se-ntîmplă în noi, iar lumea e o creațiune individuală''. E. Lovinescu reproduce evocarea lui G. Panu privind lectura *Sărmanului Dionis* la ședințele Junimii, spre a demonstra cît de puțin a fost înțeleasă filozofia din scrierile poetului în societatea ieșeană. *Geniu pustiu* este și pentru E. Lovinescu, ca și pentru M. Dragomirescu, ,,neizbutitul roman''.

Modul cum prezintă E. Lovinescu proza literară determină intervenția lui G. Ibrăileanu și asistăm la una din cele mai spectaculoase polemici în jurul operei eminesciene (249, 441, 442, 447). G. Ibrăileanu demonstrează că E. Lovinescu nu înțelege în ce constă specificul prozei lui Eminescu și nu este de acord nici cu modul cum interpretează unele teze ale filozofiei kantiene. ,,D-sa nu știe ce sînt categoriile — arată G. Ibrăileanu — Spațiul și timpul nu sînt « categorii ». (Cum ar putea fi categorii?) Problema categoriilor e o problemă de « logică transcendentală ». Spațiul și timpul sînt o problemă de « estetică transcendentală ». Ele sînt formele pure ale sensibilității, nu categorii''. G. Ibrăileanu conchide că interpretarea ce o dă Lovinescu filozofiei kantiene este o combinație personală și nu reprezintă ,,metafizica nimănui''. În replica sa, *Răspuns domnului G. Ibrăileanu*, publicată în ,,Tiparnița literară'' (441), E. Lovinescu prezintă intervenția lui G. Ibrăileanu un act de răzbunare și insistă asupra vulgarității acestuia ,,în ideație și în expresie''. Lovinescu recurge la divagații și citează nume de autori străini spre a crea impresia că erorile sale în interpretarea filozofiei lui Kant sînt de fapt ale studiilor pe care le-a consultat. În răspunsul său, *D. E. Lovinescu este vesel* (442), G. Ibrăileanu se arată surprins că Lovinescu nu-i răspunde la nici una din obiecții. Divagațiile și invocarea de nume străine, arată criticul ieșean, nu justifică erorile în interpretarea filozofiei kantiene. Ibrăileanu îi pune ,,criticului sincronist'' vreo nouă întrebări, anume să-l oblige la răspunsuri fără echivoc. Dintre acestea, patru se referă la proza literară. Polemica se încheie cu un articol al lui E. Lovinescu, ,,*D. E. Lovinescu este vesel'' pentru că d. Ibrăileanu e tragic*'' (447) în care acesta bagatelizează problemele puse în discuție și insistă asupra scrisului lui Ibrăileanu, lipsit de strălucire stilistică. Lovinescu reproduce și un vechi proverb macedonean căruia îi dă o interpretare ofensatoare la adresa criticului ieșean. G. Ibrăileanu consideră mai nimerit să nu răspundă, de vreme ce preopinentul său orientă polemica în această direcție.

Polemica din 1929—1930 a contribuit la o mai bună înțelegere a prozei literare și editorii de mai tîrziu vor ține seama de observațiile de textologie.

Exegezele lui G. Călinescu consacrate vieții și operei lui Eminescu marchează o nouă etapă și în analiza prozei sale literare. Criticul plănuia să tipărească, înainte de a trece la elaborarea *Operei lui Mihai*

Eminescu, un volum de texte inedite. Atenția sa se îndreaptă deopotrivă spre marile poeme, rămase în manuscrise, ca și spre fragmentele de proză și proiectele dramatice. Nu încape însă discuție că revelația acestor deshumări o formează prozele literare. Călinescu publică în 1932 : *Iconostas și fragmentarium*, *Aur, mărire și amor*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, *[Moartea lui Ioan Vestimie]*, *Visul unei nopți de iarnă*, *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*, *Umbra mea*, *Întîia sărutare*, *Amalia* și alte cîteva fragmente. Proza mai importantă, pe care o transcrie din manuscrise, rămîne însă *[Avatarii faraonului Tlà]*, comparabilă, în concepția criticului, cu marile poeme eminesciene. G. Călinescu prezintă proza literară dintr-un întreit punct de vedere, cum nu face nimeni înaintea sa. Multe din proze sînt introduse, fragmentar, se-nțelege, în *Viața lui Mihai Eminescu* unde acopăr, în absența documentelor, spațiile albe din biografia poetului. Prozele literare sînt invocate, pe de altă parte, în *Opera lui Mihai Eminescu*, în prezentarea culturii poetului, filozofiei teoretice și filozofiei practice. Criticul apelează la ele în exegeza sa și atunci cînd urmărește temele romantice și reconstituie cadrul psihic și cadrul fizic. Călinescu prezintă prozele literare, în al treilea rînd, ca opere independente, cu statut propriu și le încadrează în ansamblul creației eminesciene (262, 265, 304, 311). Din avertismentul lui G. Călinescu, cu care însoțește publicarea prozelor literare transcrise din manuscrise, luăm cunoștință și de metoda sa de lucru. ,,A publica în întregime proiectele eminesciene, atunci cînd ele sînt nedesăvîrșite — scrie G. Călinescu —, poate fi un lucru tot așa de nepotrivit ca și ignorarea lor. Ceea ce criticului literar îi folosește (în cercetarea directă a mss.), publicului îi poate falsifica opiniunile și zdruncina cultul pentru poet. De aceea pînă la o eventuală ediție de postume, destinată evident unui public restrîns, găsesc cu cale să dau cititorului o imagine mai bogată despre opera eminesciană, transcriind fragmentar dar sintetic din manuscrisele sale.'' (166). G. Călinescu caută în 1932, cînd trece la publicarea masivă a prozelor literare, un drum de mijloc între G. Ibrăileanu, pentru care scoaterea la lumină a postumelor constituia o impietate față de memoria lui Eminescu, și N. Iorga, pentru care tipărirea lor se înscrie ca una din cele mai nobile acțiuni în cunoașterea geniului poetului nostru național.

Proza literară stă în atenția lui Perpessicius pe întinderea a patru decenii, timp în care pregătește și tipărește monumentala ediție a operei eminesciene. În comentariile sale la poezia lui Eminescu, Perpessicius stabilește legături cu proza literară și reproduce adesea texte ilustrative. Marele editor ține să sublinieze, de fiecare dată, că-și rezerva dreptul să comenteze proza literară la timpul potrivit. Din păcate, acest timp s-a arătat prea îndepărtat, spre paguba culturii românești. Perpessicius nu așteaptă terminarea editării poeziei și a literaturii populare și, încă în 1957, cu șase ani înaintea tipăririi volumului VI, ultimul pe care îl mai scoate, publică proiectul de prefață, *Proza literară a lui Eminescu* (278), cu care intenționa să deschidă cel de-al șaptelea volum al ediției sale. Proiectul de prefață expune sintetic punctul său de vedere asupra prozei literare, pe care îl menține pînă la sfîrșitul vieții. Stă mărturie faptul că Perpessicius nu face, la revederea textului pentru volumul *Eminesciana*, decît îndreptări stilistice. Nu mai puțin important este și faptul că Perpessicius publică, încă în 1939, *Contrapagină* (179), singura proză literară, cu statut independent, căreia Călinescu nu-i face loc în exegezele sale. În activitatea pregătitoare pentru editarea prozei literare se încadrează și transcrierea, după manuscrise, a fragmentului de roman *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, ce urma să servească și ca exemplificare pentru soluționarea unor dificultăți în descifrarea textelor de proză (186). Să mai notăm, în sfîrșit, că Perpessicius nu pierde din vedere în tot ce întreprinde, cum facem și noi, organicitatea creației eminesciene.

Cercetarea prozei literare și editarea ei sînt însoțite de o suită de studii în care se caută să se stabilească influențele străine și să se identifice izvoarele folosite de poet. Începutul îl face G. D. Pencioiu, cu studiul *Încercări critice. Proza lui Eminescu (Sărmanul Dionis)*, publicat în 1890 și în care pune în discuție problema influenței filozofiei lui Schopenhauer asupra lui Eminescu (229). G. Bogdan-Duică propune, la apariția *Geniului pustiu*, în 1903, ca prototip al lui Toma Nour, un erou al lui Karl Gutzkow din romanul *Die Ritter von Geist* (234). Cîțiva ani mai tîrziu, H. Sanielevici consacră un studiu special, *Sărmanul Dionis*, influențelor și identificării izvoarelor din această nuvelă. Criticul stabilește apropieri între proza eminesciană și o serie de opere străine, mai ales din literatura germană (239). Mulți cercetători de mai tîrziu, între care și E. Lovinescu, pun la contribuție studiul lui H. Sanielevici, uneori fără să mărturisească. I. M. Rașcu urmărește, două decenii mai tîrziu, ecourile literaturii franceze în creația lui Eminescu și studiile sale (253, 254, 445, 451, 528, 845) au rămas pînă astăzi tot ce s-a întreprins mai temeinic în acest domeniu. Studiile comparative de acest gen nu țin seama — sau nu întotdeauna — de datele istoriei literare și propun apropieri și filiații care adesea nu se verifică în lumina documentelor.

Există și o preocupare pentru întocmirea unui repertoriu al izvoarelor operei eminesciene. Studiile lui Radu Manoliu, *Izvoarele motivelor din proza lui Eminescu*, *Izvoarele motivelor în proza politică a lui Mihai Eminescu* și *Adaus la izvoarele motivelor din opera lui Eminescu*, publicate în 1936—1937, înregistrează izvoarele operei eminesciene, propuse pînă la acea dată (267). Studiile-repertorii își găsesc utilitatea cînd se indică şi lucrările criticilor în care se fac referirile respective. Radu Manoliu pierde din vedere tocmai acest lucru, încît studiile sale sînt de puţin folos pentru istoricul literar.

Cea mai importantă lucrare consacrată creaţiei lui Eminescu elaborată după 23 August 1944 rămîne exegeza lui G. Călinescu, în noua versiune. *Opera lui Mihai Eminescu* se afla în şpalţi încă din 1947—1948, dar se tipăreşte în volum în 1969—1970, în seria de *Opere* (vol. 12 şi 13). Din noua versiune, Călinescu publică în 1956—1957, în ,,Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor" revista Institutului de istorie literară şi folclor, pe care îl conduce, mai multe capitole : *Cultura*, *Filozofia teoretică*, *Teme romantice* şi *Cadrul fizic* (578, 579, 580), care acopăr aproape 400 de pagini ale noii ediţii. *Viaţa lui Mihai Eminescu*, *Istoria literaturii române* şi *Opera lui Mihai Eminescu* sînt lucrările care stau permanent în atenţia lui G. Călinescu şi la care revine mai des, cum se vede şi din mărturiile documentare ce ne-au rămas. Merită să reţină atenţia şi metoda sa de lucru. Dacă pentru cele dintîi menţine textul din prima ediţie, în care introduce *completări*, pe care le publică, în parte, în revista Institutului ca *material documentar*, exegeza operei eminesciene o *rescrie*, după un alt plan şi cu sistematizarea materiei. La un deceniu de la tipărirea primei ediţii, Călinescu găsea lucrarea ,,oareşicum haotică" şi avea şi alte ,,cusururi". Dintre acestea, mai supărător i se părea aspectul de ,,scientism psihologic", cu unele interpretări freudiste şi expresia, pe alocuri, bombastică. Noua versiune nu aduce schimbări importante în interpretarea operei în general şi nici a prozei literare. ,,Ceea ce fusese spus bine o dată — arată Călinescu în prefaţa la această ediţie — n-avea de ce să fie desfiinţat a doua oară" (304, p. 4). Ediţia se îmbogăţeşte cu un număr de texte eminesciene, nu prea multe, transcrise la confruntarea cu manuscrisele. Schimbările mai importante la care supune criticul textul din prima ediţie sînt pe linie ,,scientistă". Călinescu extinde expunerea asupra filozofiei lui Schopenhauer, ca să scoată încheierea că aproape toate tezele gînditorului german se găsesc în opera poetului român. Sînt posibile, evident, alte interpretări ale filozofiei lui Schopenhauer, decît cea pe care o dă criticul, cu atît mai mult cu cît nu face distincţie între tezele fundamentale şi cele de mai mică importanţă. Călinescu insistă, pe de altă parte, asupra epocii istorice în care situează Eminescu acţiunea pieselor sale, spre a marca erorile de informaţie ale poetului. Dar aceste erori nu sînt ale lui Eminescu, ci ale izvoarelor istorice pe care le utilizează. Judecînd din perspectiva cercetărilor istorice actuale şi unele din datele pe care Călinescu le consideră absolute se arată a fi depăşite. Şi aici erorile nu sînt ale lui Călinescu, ci tot ale izvoarelor istorice ce i-au stat la dispoziţie.

Ediţia din 1969—1970 reprezintă textul de bază al *Operei lui Mihai Eminescu* şi trimiterile le facem la ea. Nu intră în structura ediţiei, aşa cum a conceput-o G. Călinescu, articolul *Contradicţiile erei burgheze oglindite în ideologia lui Eminescu*, publicat în ,,Viaţa românească" în 1964 (610) şi propus de editură ca o primă prefaţă. Aparţine editurii şi indicele. Despre întocmirea lui vorbeşte însă G. Călinescu în prefaţa sa, unde arată că-l găsea ,,mult necesar". Ultima ediţie (1976), elimină articolul *Contradicţiile erei burgheze oglindite în ideologia lui Eminescu* şi transferă un întreg capitol, *Filozofia teoretică*, din vol. II în primul volum. Nu ştim în ce măsură se respectă, aici, concepţia lui Călinescu cu privire la distribuirea materiei în cele două tomuri ale exegezei sale. Nu încape însă discuţie că *Filozofia teoretică* şi *Filozofia practică* merg împreună, cum se tipăresc şi în ediţia princeps din 1934—1936.

Critica manifestă faţă de proza literară un interes fără precedent, începînd din 1964, cînd Eugen Simion şi Flora Şuteu tipăresc ediţia lor (97). Stă mărturie numărul mare de recenzii care i se consacră (98—117), precum şi numeroasele reeditări ale prozei literare de atunci încoace. Explicaţia o găsim, în primul rînd, în situarea pe poziţii marxiste, care deschid perspective noi şi în interpretarea prozei literare. Se publică acum, pe de altă parte, cel mai mare număr de proze literare, după ediţia lui D. Murăraşu (83, 92) şi cea a lui Al. Colorian (93), tipărite cu cîteva decenii mai înainte. Se dau, în sfîrşit, norme ştiinţifice pentru transcrierea textelor.

Critica literară se întemeiază pe această ediţie şi ea serveşte şi ca text de bază în reeditări. Studiul lui Eugen Simion, *Proza lui Eminescu* (292), cea dintîi prezentare de sinteză ce apare încă în decembrie 1964, are la bază experienţa la această ediţie. Să consemnăm, tot aici, că Eugen Simion face parte şi din colectivul care pregăteşte, sub conducerea lui Perpessicius, ediţia prozei literare, rămasă la moartea marelui editor, în stadiul lucrărilor de şantier. Studiul grupează prozele literare în funcţie de cîteva coordonate fundamentale, fiind cea dintîi încercare de sistematizare într-un sector atît de complex al creaţiei eminesciene.

Cercetările consacrate prozei literare se orientează, în anii din urmă, cel puţin în trei direcţii. Studiul comparativ analizează proza literară, cum face şi G. Călinescu, în contextul literaturii naţionale şi se pune accentul nu atît pe identificarea de noi izvoare, cît mai ales pe stabilirea de filiaţii în planul creaţiei literare. Contribuţii mai importante aduce Zoe Dumitrescu-Buşulenga în eseurile sale comparatiste (320, 326). Unele din studiile care aparţin acestei direcţii par să iasă din dorinţa de a trece în primul plan comentatorul prin disertaţiile pe marginea textelor eminesciene.

Studiul valorilor stilistice se înscrie ca o a doua direcție în cercetarea prozei literare, și ea se dezvoltă paralel cu cea dintîi. Tudor Vianu analizează în *Arta prozatorilor români*, încă în 1941, proza literară, arătînd că Eminescu este un „povestitor fantastic'' (272). Considerațiile sale se încadrau în contextul esteticii literare. Studiul stilistic al poeziei lui Eminescu, pe care îl întreprinde un deceniu mai tîrziu, îl determină să-și extindă investigațiile și la proza literară din care culege numeroase exemple (600). Studii speciale consacră expresiei poetice în proza literară, Gh. Bulgăr, care face și un istoric al problemei (281). L. Gáldi extinde investigațiile și la postume și pune în lumină valorile ritmice din *[„Basmul cel mai fantastic . . .'']*, text nedefinitivat de poet, rămas în manuscrise (286). Aranjarea frazelor sub formă de strofe, cum procedează și T. Vianu în *Arta prozatorilor români*, cînd prezintă amintirile lui I. Creangă (272), nu spune mare lucru asupra însușirilor poetice ale prozei eminesciene.

Introducerea unor metode moderne de investigare formează cea de-a treia direcție în cercetarea prozei literare. Studiul lui M. Zamfir este, fără îndoială, un început promițător (312). Se pretind de la metodele moderne de investigare rezultate spectaculoase, însă ele se mai lasă așteptate. Tehnicile moderne operează cu folos în definirea artei unui scriitor privită în general și constatările care se fac sînt valabile pentru întreaga sa creație. Atunci cînd se trece la definirea specificului artistic al unei opere anume din creația scriitorului respectiv ele se dovedesc ineficiente, cel puțin pînă acum și cercetătorul este obligat să apeleze tot la metodele tradiționale de investigare a fenomenului literar.

Proza literară beneficiază și de unele prezentări făcute de cercetători străini. Rosa Del Conte, cunoscută prin interesul arătat literaturii române, îi consacră studiul *La novella Sărmanul Dionis e i temi fondamentali della lirica emineschiana* (282) în care prezintă această nuvelă ca punct de plecare în o serie de poeme eminesciene. Dar unele din aceste poeme își au punctul de plecare în *Geniu pustiu*, proza lui Eminescu cu cea mai largă deschidere spre creația sa ulterioară, nu numai din poezie, ci și din alte sectoare ale operei sale. Amita Bhose, cercetătoarea indiană, aduce puncte de vedere noi cu privire la raporturile lui Eminescu cu gîndirea și literatura din această țară (832). Unele din apropierile ce se fac nu sînt totuși expresia unor raporturi nemijlocite, ci țin de meditația lui Eminescu asupra problemelor fundamentale ale existenței care sînt aceleași, atît pe continentul european cît și pe cel asiatic. Aforisticitatea expresiei eminesciene și *Înțelepciunea*, cu atestări străvechi din prozele sale, au la bază creația noastră populară și în mai mică măsură contactul cu alte culturi. G. Călinescu susține, nu fără temei, că studiul comparativ ce-și propune să definească aria cunoștințelor lui Eminescu poate face din poet un „monstrum eruditionis'' (304, p. 523).

Problema ierarhizării prozelor literare în cuprinsul acestei secțiuni din creația lui Eminescu continuă să rămînă deschisă pe mai departe. Criticii cei mai autorizați pledează pentru situarea în primul plan a antumelor: *Sărmanul Dionis*, *La aniversară* și *Cezara*, cărora li se alătură, din postume, *Geniu pustiu*, fiind o operă încheiată (288). O operă încheiată este însă și *[Archaeus]*. Prozele rămase în manuscrise se plasează la diferite nivele, în funcție de stadiul elaborării și nu al temei tratate. Perpessicius s-a călăuzit după acest principiu în editarea poeziei lui Eminescu și-l urmăm și noi în editarea prozei literare.

Dacă problema ierarhizării prozelor rămîne deschisă, un lucru este totuși sigur. Astăzi, la un secol de la apariția *Sărmanului Dionis*, nimeni nu mai contestă valoarea prozei eminesciene. Mai mult. Nu este de conceput, fără ea, o antologie sau un studiu al prozei literare românești.

SĂRMANUL DIONIS

Se publică în ,,Convorbiri literare'', VI, nr. 9, 1 decembrie 1872, p. 329–340; nr. 10, 1 ianuarie 1873, p. 378–385, cu subtitlul : ,,Novelă''. Este tipărită în volum prima dată de V. G. Morțun în M. Eminescu, *Proză și versuri*, Iași, Editor V. G. Morțun, 1890, p. 47–124.

Revista ieșeană deschide cu nuvela lui Eminescu numărul din decembrie și tipărește în continuare *Florița din codru*, povestea lui I. Slavici. Din cele 35 de pagini ale revistei, 24 sînt ocupate de prozele lor. Numărul din ianuarie 1873 se deschide cu biografia lui G. Vârnav Liteanu închinată lui V. Alecsandri, după care se dă continuarea nuvelei. Trecerea biografiei lui Alecsandri înaintea *Sărmanului Dionis* stă mărturie în privința cultului cu care era înconjurat bardul de la Mircești la Junimea. Colaboratorii la cele două numere sînt membrii societății ieșene : I. Negruzzi, V. Pogor, T. Șerbănescu, A. Naum, Șt. G. Vârgolici, și ei publică mai ales traduceri. Dintre lucrările inserate la rubrica *Bibliografia română* în numărul din ianuarie 1873 reține atenția numele lui Filimon Ilie, care este anunțat cu un *Curs de drept civil* (Broșura I–III și IV, sub tipar). Întîmplarea face ca Eminescu să se întîlnească în paginile revistei ieșene cu Filimon Ilea — el este Filimon Ilie — prietenul căruia îi închină oda *Amicului F.I.* și pe care îl cunoaște, în 1866, la Blaj, în timpul peregrinărilor sale prin Transilvania.

Nuvela nu stîrnește ecou în presa vremii și în afară de notițele care prezintă sumarul acestor două numere, nu găsim și comentarii pe marginea ei. Inițiativa cea mai importantă privind prețuirea nuvelei, înainte de 1890, cînd este publicată în volum, vine din partea ,,Revistei oltene'' de sub conducerea lui Tr. Demetrescu și G. D. Pencioiu, amîndoi mari admiratori ai poetului. Revista craioveană deschide numărul din iunie 1889 cu portretul lui Eminescu, după care face loc în coloanele sale conferinței lui Mihail Chintescu, *Încercări asupra poetului Eminescu*, ținută la Ateneul Român în 31 martie 1889. ,,Și se cuvine locul de onoare — spune M. Chintescu — celui mai mare în calități și în nefericiri. Și se cuvine locul de onoare aceluia care a întrupat în el tot domeniul artei : rîsul și lacrimile, durerea și bucuria, eroismul și ridicolul [...]. Cu Eminescu se încheie măreția trecutului și se deschide splendoarea viitorului''. ,,Revista olteană'' publică în numărul din iulie, în care începe și tipărirea nuvelei, poezia lui Tr. Demetrescu, *Lui Eminescu*, datată : Craiova 1889, iunie 20. Numărul din august, în care se continuă tipărirea nuvelei, se încheie cu necrologul poetului. Nuvela se reproduce din ,,Convorbiri literare'' și este însoțită de o notă introductivă, pe care o transcriem ca o mărturie de prețuire a scrisului eminescian. ,,Cu No [= nr.] acesta începem publicarea nuvelei *Sărmanul Dionis* — arată directorii revistei în iulie 1889 — scrisă de Eminescu la 22 de ani și publicată pentru întîia oară în « Convorbiri literare » (anul VI-lea) cînd apărea în Iași. Pentru publicul contemporan — mai ales pentru tinerime — ea era abia știută din nume. Credem dar că îndeplinim o înaltă datorie literară reproducînd din această necunoscută scriere a cărei înaltă valoare vor ști-o îndestul aprecia''. Reproducerea nuvelei în paginile revistei și cuvîntul către cititori sînt cele mai importante mărturii de prețuire a nuvelei întîlnite după 1873 în publicațiile românești. Vin destul de tîrziu, spre sfîrșitul destinului pămîntesc al poetului.

Nuvela este scrisă la Viena după 16 mai 1871 și înainte de începutul lui august 1872. Poetul îl informează pe I. Negruzzi î că în 6 februarie 1871 în legătură cu munca sa la romanul *Naturi catilinare*, care trebuia să rezulte, cum vom arăta mai departe, din fuzionarea *cugetărilor* ce și le însemna în caietele sale cu *Geniu pustiu*, scris înainte de 1869, cînd vine la Viena (465, p. 316–317). Cîteva luni mai tîrziu, în 16 mai 1871, Eminescu îi scrie din nou lui I. Negruzzi în legătură cu romanul *Naturile catilinare*, făcînd de astă dată precizarea că se îndoia : ,,de-or fi gata cîndva'' (465, p. 321). Eminescu trece la elaborarea nuvelei după această dată, cînd se hotărăște să abandoneze romanul *Naturi catilinare* și se gîndea, desigur, să redacteze *Geniu pustiu* într-o nouă formă. Nuvela este întocmită pe baza unor *cugetări* ce și le însemna pentru *Naturi catilinare* și a textelor pe care le preia din *Geniu pustiu*. Poetul îi citește nuvela lui Slavici, la Viena, înainte de august 1872, cînd acesta părăsește studiile universitare și se întoarce acasă, la Șiria. ,,Pre « Sermanul Dionisie » — îi scrie Slavici lui I. Negruzzi din Arad, în 22 ianuarie 1873 — mi l-a citit în Viena. Vorba d-lui Maiorescu : Bizar etc. Dar etc.'' (472, p. 199). Eminescu se consacră exclusiv muncii literare după ținerea serbării de la Putna, în august 1871, încît nu este hazardat să susținem că acestei epoci îi aparține și elaborarea nuvelei, precum și a altor proze ale sale.

Lectura *Sărmanului Dionis* la Junimea are loc în ședința din 1 septembrie 1872, ținută acasă la Maiorescu, fiind prezenți, alături de amfitrion și de poet, V. Pogor, I. Negruzzi, N. Gane, M. Pompiliu, A. D. Xenopol. ,,D. Eminescu cetește fragmente din Diorama — consemnează A. D. Xenopol în procesul verbal al ședinței — și anume Egipetul și începutul Evului de mijloc. Apoi cetește novela sa *Sermanul Dionisie*. Asupra acesteia D. Pogor și Maiorescu observă că sfîrșitul și modul deslegărei nu corespunde cu caracterul întregei scrieri. Se primește pentru a se tipări'' (476, p. 457).

Din scrisoarea lui Slavici către I. Negruzzi, la care ne-am referit mai sus, rezultă că Maiorescu făcuse la lectura nuvelei și alte observații, în afara celor consemnate în procesul verbal al ședinței. Atmosfera în care s-a desfășurat lectura nuvelei este evocată de G. Panu trei decenii mai tîrziu, în *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași* (231). Exactitatea relatărilor sale este însă pusă la îndoială, pe motivul că memorialistul nu figurează printre cei prezenți la ședința din 1 septembrie 1872, în care Eminescu face lectura nuvelei (476, p. 457). Prezența la ședință este importantă, cum s-a arătat, însă și de la cei care sînt trecuți în procesul verbal ne-au rămas mărturii contradictorii. I. Negruzzi îi comunică lui Slavici, la Arad, impresiile asupra lecturii nuvelei, dar tot el scrie în *Amintiri din ,,Junimea''*, că din 1870, cînd îl cunoaște pe Eminescu la Viena, nu se mai întîlnește cu el, decît în 1874, cînd poetul se stabilește la Iași[1]. Procesele verbale întocmite de A. D. Xenopol nu au, pe de altă parte, caracterul unor documente oficiale, încît istoricul putea consemna numai prezența mentorilor societății, a celor care fac lecturi și a participanților la discuții. Argumentele pentru susținerea veridicității relatării lui G. Panu sau infirmarea ei trebuie căutate în altă parte. Aspectul mai interesant din evocarea memorialistului îl constituie, fără îndoială, surprinderea reacțiunilor grupurilor din cadrul Junimii în timpul lecturii nuvelei. Descrierea acestui aspect se putea însă întemeia, tot așa de bine, pe lecturi de la ședințele la care memorialistul asistă. Din evocarea sa se desprinde că junimiștii se arată impenetrabili la abstracțiunile din nuvela lui Eminescu și o consideră ca o ,,extravaganță a unui ascet torturat de foame, de sete și de abstinență'' și o ,,elucubrațiune filozofică''. A susține că nimeni din societatea ieșeană nu a înțeles filozofia din nuvelă este o exagerare. Maiorescu avea pregătire filozofică temeinică și, cum citește nuvela înainte de lectura ei, face în ședință o serie de observații. Este semnificativ faptul că venind rîndul să vorbească și despre critica lui Maiorescu, consemnată, cum am văzut, și în documente, memorialistul se mărginește să spună că nu-și amintește de ea. Sînt tot atîtea dovezi care ne obligă să suspectăm veridicitatea evocării memorialistului. Nu putem însă pierde din vedere faptul că G. Panu este unul dintre puținii contemporani ai lui Eminescu care intuiesc cu pătrundere structura personalității poetului. ,,Ideile lui proprii erau așa de absorbante — scrie G. Panu — încît nu putea să facă deosebire între ideile lui și acele ale altora. Asimilarea se făcea imediat, adică ideile străine serveau de material nou pentru ideile lui vechi, ceea ce auzea ca diametral opus, el transforma aceasta ca un argument pentru ideile lui'' (231). În baza acestei cunoașteri profunde a personalității lui Eminescu și a celorlalți membri ai Junimii, memorialistul a reconstituit, chiar dacă n-a fost de față, atmosfera care a domnit la ,,Junimea'' în timpul lecturii nuvelei și a lăsat un document de epocă ce nu poate fi ignorat. Să mai reținem că G. Panu îi recunoaște lui Eminescu meritul de a scrie într-o limbă frumoasă, însă pe care în nuvelă o găsește ,,cu pretenție și emfatică''.

Concepția lui Eminescu cu privire la filozofie o găsim expusă în numeroase *cugetări* din caietele sale. Mai importantă este cea din manuscrisul **2267**, **52**, **53**, **54** întrucît are un caracter programatic. ,,Nu este menirea filozofiei de a afla pe « Dumnezeul științei » — scrie Eminescu —, nici raportul dintre științele exacte, nici nemurirea sufletului, nici principiile moralei. Judecata face cu toate acestea tabula rasa, ele sunt pentru ea probleme a căror natură și îndreptățire le cercetează făr' a se preocupa cîtuși de puțin de rezultatele la cari va ajunge. De aceea orice idee preconcepută trebuie înlăturată mai dinainte. De aceea vom și observa la orice cugetător serios, metodul genetic. Maxima cutare sau forma cutare nu are pentru el o valoare absolută, ci el urmînd legea fundamentală a minții sale, că orice efect trebuie să aibă o cauză și ori ce formă în timpul a trebuie să fi fost precedată de-o alta în timpul b, c, d... ș.a.m.d. el caută a vedea cum s-a născut formă din formă, cugetare din cugetare, maximă din maximă. Prin urmare filozoful nu susține nimic simpliciter sau absolute, ci totdeauna relative''. Eminescu insistă asupra contribuției lui Kant în dezvoltarea filozofiei și găsește că meritul său stă în ,,eliberarea minții de sub dogmele unilaterale ale religiei''. Kant este prezentat și în compania lui Schopenhauer, cu care se întîlnește în combaterea metafizicii.

---

[1] I. Negruzzi, *Amintiri din ,,Junimea''*, București, Edit. Viața Românească, [1921], p. 272.

Orientarea cercetărilor spre filozofia lui Kant și numai după aceea spre a altor gînditori, cum sînt Schopenhauer, Hegel, Fichte, Herbart, Hartmann și alții, poate surprinde. Prologul nuvelei a putut părea o aplicare a tezelor kantiene prin propunerea ca axiomă a relativității cunoștințelor noastre și a existenței timpului și spațiului numai ca închipuiri ale minții omenești. Filozofia lui Kant formează una din preocupările permanente ale poetului și putea lua cunoștință de ea foarte devreme în cercul lui Gr. H. Grandea, pe care îl frecventează în 1868—1869. Gr. H. Grandea expune în unul din studiile sale, *Definiția frumosului*, publicat în ,,Albina Pindului'' în 1868 [2], concepția estetică a lui Socrate, Platon, Aristotel, Kant, Schelling, Hegel și arată că cei din urmă ,,trei mari genii, capii școalei germane, au pus adevăratul fundament științific esteticei''. Gr. H. Grandea credea că Immanuel Kant limitează obiectul esteticii la morală, deschizînd astfel ,,poarta cea mare scepticismului și apoi simțualismului''. Gr. H. Grandea insistă asupra filozofiei lui Kant și într-un alt studiu, *Zeus*, pe care îl publică în ,,Albina Pindului'', tot în 1868, și în care discută de ,,facultatea de a ne ridica la mundul transcendental'', de ,,formele logice'', ,,numen'' și ,,fenomen'' [3]. Tot aici este prezentat și Hegel ca cel mai fidel discipol al filozofiei kantiene.

Expunerile din cercul lui Gr. H. Grandea privind filozofia puteau constitui pentru Eminescu indicații generale, la care vom alătura lecturile sale. Slavici susține, pe bună dreptate, că Eminescu era orientat în filozofie, încă din 1869, la sosirea sa la Viena. ,,Eminescu m-a îndrumat — scrie Slavici — încă pe la sfîrșitul anului 1869, să nu-mi pierd timpul cetind scrieri de ale filozofilor ca Fichte, Hegel și Schelling, și nici scrieri ale lui Kant să nu cetesc decît după ce le voi fi cetit pe ale lui Schopenhauer [...]. Toate acestea n-ar fi fost cu putință, dacă el n-ar fi cunoscut pe Kant și pe Schopenhauer, ale căror scrieri erau dintre acelea pe care nu le-a vîndut după ce le-a citit'' [4]. Eminescu se întemeiază în studiul filozofiei pe textele fundamentale și merge la izvoare. Nu este o întîmplare că în 1874 se considera în măsură să țină, cum îl informează pe Maiorescu, un curs universitar în care să prezinte lucrările lui Kant și Schopenhauer într-o expunere ,,exactă și clară'' [5]. Eminescu întreprinde din admirație pentru Kant — și nu din obligații impuse de doctorat — traducerea *Criticii rațiunii pure*, lucrarea fundamentală a filozofului german [6].

Există în manuscrisele lui Eminescu numeroase însemnări privind filozofia lui Kant și numele său îl întîlnim și în variantele la *Scrisoarea II* (OPERE I, p. 227), precum și în alte poezii, rămase în caietele sale și publicate postum. Filozoful german acordă mare însemnătate matematicii, în care vede principalul instrument în formarea științelor. Eminescu se orientează în această direcție și apelează la matematică, asemeni lui Kant, în considerațiile sale filozofice și de altă natură. Poetul se gîndea, cum se vede din manuscrisul **2267, 160v,** chiar la crearea unei limbi universale în care să se comunice prin formule matematice. ,,Limba universală — scrie Eminescu —. Limba de formule adică de fracțiuni ale celor trei unități, timp, spațiu, mișcare''. Numele lui Kant este asociat adesea celui al lui Laplace, cum face și Eminescu în una din însemnările sale din manuscrisul **2275 (II), 22.** ,,Două mari spirite în adîncimea lor înrudite — ca două izvoare cari, pornind de la înălțimi egale, acolo unde răsar din pămînt își aruncă raza de apă la înălțimi egale — *Kant* și *Laplace*''. Teza kantiană privind spațiul și timpul, prezentată în nuvelă, este comentată și în manuscrisul **2267, 9v,** fără însă să se dea și exemple pentru ilustrarea ei. ,,Kant — cel mai profund dintre muritori — notează Eminescu —, a descoperit că spațiul ca mărime este pururea egal cu sine însuși, că orice parte am lua din el, aceasta e determinată în mod *a priori* de inteligența noastră, atît în privirea mărimii ei, cît și în privirea raportului față cu restul spațiului. Tot astfel se-n-tîmplă cu timpul. Deși închipuindu-ni-l ca infinit, fiece parte a lui determină tot trecutul și tot viitorul, e o linie de demarcare între ceea ce-a rămas îndărăt și ceea ce se va-ntîmpla înainte. În privirea cauzalității, el rămîne mai obscur''. Despre cauzalitate în filozofia lui Kant găsim o însemnare în manuscrisul **2275(II), 16.** ,,Cauzalitatea lui Kant e mișcarea — dar cea absolută. Pentru ea stă asemenea principiul independenței absolute ; ea nu devine măsurabilă decît după ce ne-o închipuim ca o cantitate determinată''. Asemenea *cugetări*, pe care le găsim în manuscrise, pot fi puse în paralelă cu tezele filozofice din nuvelă. Menținerea în acest cîmp al generalităților nu este totuși edificatoare. Se impune să se urmărească și modul cum interpretează Eminescu tezele filozofice — și nu numai cele kantiene — în creația sa literară. Studiul orientat în această direcție îl întreprinde G. Călinescu, care demonstrează că Eminescu porneşte de la Kant însă interpretează tezele sale în spiritul filozofiei schopenhaueriene. ,,Adevărul este că Eminescu porneşte de la Kant, — scrie G. Călinescu — însă construieşte în spirit schopenhauerian. Timpul şi spaţiul nu sînt numai cadre intuitive ale unei umanităţi concrete, căci individul ascuns sub numele Zoroastru, Dan, Dionis este un prototip. Ele sînt de fapt modalităţi ale unei substanţe în actul de a se realiza veşnic'' (311, p. 40—41).

---

[2] ALBP, I (1868), nr. 3, 15 iul., p. 49—51 ; nr. 4, 1 aug., p. 81—85. Este prezentată și concepția estetică a altor gînditori : Wolf, Hume, Burke, Baumgarten, precum și a unor scriitori : Dante, Petrarca.

[3] ALBP, I (1868), nr. 1, 15 sept., p. 154—159 ; nr. 8, 1 oct., p. 188—193.

[4] I. Slavici, *Amintiri*, București, Cultura Națională, 1924, p. 105.

[5] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, București, Institutul de arte grafice ,,Bucovina'', 1933, p. 99, 102.

[6] I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Kant și Eminescu. Traducerea ,,Criticii rațiunei pure''*, CL (1906), nr. 6—8, iun.-aug., p. 519—549 ; C. Noica, *Traducerea lui Eminescu din ,,Critica rațiunii pure''*, RF—2, XXI (1974), nr. 6, [oct.-dec.], p. 762—769. Și în : Mihai Eminescu, *Lecturi kantiene*, Traduceri din *Critica rațiunii pure*. Editate de C. Noica și Al. Surdu. În anexă : două fragmente traduse de Titu Maiorescu. București, Edit. Univers, 1975, p. XVI—XXIV.

Nuvela stîrneşte nedumeriri la Junimea, dacă ar fi să-l credem pe G. Panu, nu numai prin problemele filozofice puse în discuţie, ci şi prin modul cum se face demarcaţia între vis şi realitate, nu îndeajuns subliniată pentru cititorul grăbit, de unde şi confuzia între cele două planuri. G. Panu susţine că poetului i s-ar fi pus chiar o întrebare dacă Dionis visează cele istorisite în nuvelă. ,,Da şi nu — ar fi răspuns Eminescu — cu convingere. Asta-i o teorie care-i greu de înţeles''. Starea de visare şi visul ocupă un loc important în opera eminesciană şi sub aceste aspecte se pot face apropieri între nuvelă şi alte proze ale sale, studiul comparativ putînd fi extins la poezie, dramaturgie şi chiar la articole. Starea de visare este prezentată ca o *predispoziţie*, pe care Eminescu o explică prin mai mulţi factori. Dionis este la vîrsta marilor elanuri, însă în condiţiile ce i le oferea societatea nu avea nici o perspectivă. Eminescu explică predispoziţia pentru starea de visare şi prin condiţii din familie. Dionis este copilul nelegitim al unui om misterios, rătăcit în ,,clasele de jos'' şi care îşi sfîrşeşte viaţa foarte tînăr, la casa de nebuni. Mama sa cultivă amintirea celui care trebuia să-i fie soţ cu o pornire bolnăvicioasă şi tot aşa îşi iubeşte şi copilul, în care vede imaginea tatălui său. Poetul invocă, între argumentele chemate să susţină teza sa, faptul că şi mama lui Dionis moare foarte devreme, încît el simte şi mai dureroasă izolarea în viaţă. Salvarea o vede numai în iubire şi această idee pune stăpînire pe el, ca o obsesie. Observaţia realistă se întîlneşte des în proza fantastică eminesciană şi o putem urmări în toate implicaţiile sale îndată ce-o izolăm din expunerea poematică.

Starea de visare poate fi produsă şi prin mijloace artificiale, cum sînt narcoticele. Eminescu se opreşte şi la acest aspect, cum se vede şi din *Cezara* precum şi din unele texte pe care le găsim în manuscrisele sale. Să notăm totuşi, încă de pe acum, că Eminescu consideră starea de visare provocată prin mijloace artificiale, anormală, întrucît este rezultatul funcţionării nefireşti a unor organe ale corpului omenesc.

Visul se înscrie între fenomenele normale ale vieţii sufleteşti şi starea de visare, ca predispoziţie, face şi mai propice terenul pentru naşterea şi dezvoltarea sa. Starea de visare ca predispoziţie favorizează înclinaţia spre alchimie, astrologie, magie şi în general pentru ştiinţele oculte. Explicaţia stă în faptul că ştiinţele oculte ignorează legile obiective, după care se călăuzeşte omul de ştiinţă şi oferă un cîmp larg şi necontrolat de relaţii între fenomene [7]. Eminescu intră în legătură cu ştiinţele oculte prin intermediul cărţii vechi româneşti, pentru care manifestă toată viaţa un adevărat cult [8]. În biblioteca sa avea, pe lîngă manuscrise din diferite domenii (istorie, geografie, literatură populară, religie, traduceri) şi texte de astrologie, oracole, magie. Manuscrisul miscelaneu **3078** din biblioteca sa cuprinde, alături de *Cîntecul lui Doncilă* şi *Cîntece de lume*, oracole şi un gromovnic. Eminescu propune ca biblioteca din Iaşi să achiziţioneze o *Astrologie*, ,,importantă — arată el — pentru termenii meteorologici''. În atenţia sa stau şi unele tratate străine, cum se vede din nuvelă. Poetul găsea o justificare filozofică a ştiinţelor oculte în opera lui Schopenhauer. ,,Sistemul antropocentric al alchimiştilor — scrie G. Călinescu — era pe placul filozofului german, fiindcă se bizuia pe acelaşi program emanatist, precum şi pe opoziţia dintre fenomenalitate şi species rerum [...]. Schopenhauer tinde să dea îndreptăţire unor concepţii de «Volksmetaphysik». E ceea ce încearcă şi Eminescu'' (311, p. 56, 58).

Visul este pentru Eminescu un procedeu prin intermediul căruia conferă credibilitate întîmplărilor istorisite. Situarea acestora în zona visului îi dă posibilitatea să introducă în naraţiune, fără nici o constrîngere, lumea fantaziei sale creatoare. Nimic nu apare nefiresc, dacă ţinem seama şi de starea de visare, ca predispoziţie, fie că este vorba de dedublarea personalităţii, de transferarea în alt spaţiu sau de regresiunea în altă epocă istorică. Deşi Eminescu pomeneşte în nuvelă de metempsihoză mai potrivit ar fi să se vorbească de palingeneză. ,,Concepţia lui Eminescu — arată G. Călinescu — este o palingenezie integrală şi geometrică, în virtutea căreia lumea spirituală, adică singura reală rămîne mereu aceeaşi, cu schimbarea numelor şi a obrazelor'' (311, p. 45). Dionis este *omul cel veşnic* din care răsare ,,tot şirul de oameni trecători'' şi pe care îi însoţeşte pretutindeni umbra fiecăruia dintre ei. Zoroastru — Dan — Dionis reprezintă un *arheu*, în înţelesul concepţiei lui Paracelsus, de care ne vom ocupa cînd vom vorbi de *[Archaeus]*. Eminescu expune concepţia cu privire la *omul cel veşnic* prin intermediul lui Ruben şi ea apare mai explicit în dialogul acestuia cu Dan pe tema deosebirilor dintre om şi divinitate. Se desprinde de aici că ,,Omul are-n el numai [în] şir fiinţa altor oameni viitori şi trecuţi'', în timp ce divinitatea ,,are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut''.

---

[7] G. Călinescu, *Magie şi alchimie*, VRE, [XV] (1943), [nr. 729, 25 dec.], p. 8.

[8] G. Zane, *Cîteva ştiri despre Eminescu*, RFR, VI (1939), nr. 2, febr., p. 317—326; Alex. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc*, SCB, I (1955), p. 129—160.

Eminescu pornește în explicarea *omului cel veșnic* de la concepții filozofice idealiste care stau și în atenția lui D. Cantemir. Poetul se sprijină în descrierea transpunerii în alt spațiu și în regresiunea în altă epocă istorică pe date din planul lumii reale. Deosebirea stă în faptul că în descrierea peisajului din alt spațiu, cum este cel din lună, mărește dimensiunile pînă la colosal. Situația se schimbă cînd evocă regresiunea în altă epocă istorică. Domnia lui Alexandru cel Bun este prezentată cu preocuparea evidentă de a oferi o imagine asupra ei cît mai apropiată de cea din documente. Eminescu îl privește pe Alexandru cel Bun cu multă simpatie, cum se vede și din articole, din proiectul de dramă *[Alexandru cel Bun]*, din manuscrisul **2277**, **4–13**, precum și din alte însemnări din caietele sale. Unele din aceste însemnări, cum sînt tabelele sinoptice din manuscrisul **2261**, **40**, rețin, alături de numele lui Alexandru cel Bun și pe cele ale dregătorilor din domnia sa. Poetul se gîndea să se facă chiar profesor de istorie și-și notează în manuscrisul **2266** (coperta finală) : „Să cumpăr opere de istorie și să mă fac profesor de istorie la universitate". Din modalitățile diferite de prezentare, a transpunerii în alt spațiu și a regresiunii în altă epocă istorică, rezultă fantasticul și reconstituirea istorică, în limitele cunoștințelor în acest domeniu din secolul trecut.

Eminescu nu-și propune să explice și nici să justifice un sistem filozofic sau altul și în acest sens nici nuvela nu este filozofică. Filozofia formează materialul faptic pentru comentariul său și discursul eroilor — și unul și altul construit, nu cu perspectiva filozofului, ci cu viziunea poetului. Problemele puse în discuție formau, cum se vede și din manuscrise, preocuparea sa în epoca respectivă. Eminescu se orientează spre probleme fundamentale și le pune în discuție cu pătrundere. De aici și ținuta de înaltă intelectualitate a „novelei" sale filozofice.

Există numeroase legături între *Sărmanul Dionis* și alte opere eminesciene și ele au fost semnalate nu numai de comentatorii operei eminesciene, ci și de unii editori ai ei, cum sînt Perpessicius (Opere I, p. 324, 329, 330, 334 ; II, p. 272 ; VI, p. 612), D. Murărașu[9] și alții. Problematica filozofică o întîlnim, cum vom vedea, în *Umbra mea*, care anticipează *Sărmanul Dionis*, în *[Archaeus]*, *[Avatarii faraonului Tlà]* și în alte proze literare. Poetul preia, pe de altă parte, fragmente din lucrările sale mai vechi pe care le încorporează în nuvelă.

Din *Geniu pustiu*, roman terminat în 1869, transcrie prezentarea Bucureștiului, unele scene și portrete. Observația unor cercetători că poetul preia fără modificări fragmentele din *Geniu pustiu* nu este întemeiată decît în parte. Poetul dă altă dezvoltare fragmentelor respective și introduce elemente noi în compunerea tablourilor. Apropieri între nuvelă și roman se pot face și pe linia interesului poetului pentru vechile manuscrise și tipărituri și a iubirii sale pentru trecutul istoric. Poezia *[Cugetările sărmanului Dionis]*, introdusă în narațiune, este și ea anterioară nuvelei. Poezia este concepută ca lucrare independentă și se află în manuscrisele **2290**, **62r–64r**, și **2284**, **17v–19v** unde poartă titlul *Sărmanul poet* (Opere I, p. 329–333). Eminescu îi dă forma definitivă cînd o încorporează în nuvelă. Descrierea interiorului lui Dionis, pasajul care precede versurile, reia imagini din poezie și nu invers, cum s-ar putea crede. Se pot stabili legături între edenul selenar din nuvelă și cel mediteranean din *Cezara*. Descrierea peisajului lunar o întîlnim și în *Miradoniz*, poem în care poetul trece din nuvelă „euforia selenară halucinantă" (304, p. 260). Călătoria lui Dionis în spațiul cosmic o anticipează pe cea a lui Hyperion din *Luceafărul*. În manuscrisul **2285**, **160** găsim și o însemnare cu creionul a unui nume : *Cătălin Mesteacăn*, care ne duce atît spre *Luceafărul*, cît și spre nuvelă, în care îl întîlnim pe *Tudor Mesteacăn*. Numele *Dan* îl poartă mai mulți domnitori, despre care găsim însemnări în manuscrise. Eminescu i-l dă lui Dionis în ipostaza acestuia din epoca lui Alexandru cel Bun.

Critica literară se orientează încă din 1890, la apariția nuvelei în volum, în direcția relevării originalității prozei eminesciene și a identificării izvoarelor. Cea dintîi prezentare a nuvelei o datorăm, cum am arătat, lui N. Iorga și ea este prilejuită de apariția volumului *Proză și versuri*, pregătit de V.G. Morțun în timpul vieții lui Eminescu, însă care se tipărește la cîteva luni după moartea poetului (1). Recenzia se publică în „Lupta" (9), ziarul ieșean de sub conducerea lui G. Panu, viitorul memorialist al Junimii și în ea N. Iorga relevă cîteva aspecte care formează, după părerea sa, originalitatea nuvelei. „Fantasticul domnește în nuvela *Sărmanul Dionis* — scrie istoricul — unde însă idei de ordine metafizică slujesc de punct de plecare pentru călătorii prodigios de urieșe pe vremea lui Alexandru cel Bun (foarte precisă reconstituire a aspectului general al Iașului pe la 1400) ori zile lungi de iubire în lună. Realul, un real romantic însă, care nu se prea întîlnește în zilele noastre, cînd oamenii cufundați în cetirea bucoavnelor vrăjite ale maiestrului Ruben nu se mai întîlnesc, se amestecă din loc în loc în această beție de imaginație metafizico-magică". N. Iorga remarcă descripțiile din natură și conchide că nuvela se situează la înălțimea marilor realizări ale poetului. ,,Sentimentul adînc al naturii, pe care o însuflețește cu geniul său, arătînd pretutindeni adevărul cuvîntului că orice tablou din natură e o *stare sufletească* (un état d'âme), o imaginație de o putere halucinatoare și un sentimentalism dulce însuflețesc și dau o figură distinctă producțiilor sale de proză''.

---

[9] M. Eminescu, *Poezii*, I, București, Edit. Minerva, 1970, p. XII, 374, 383, 392, 396, 397, 399, 410, 411, 416 ; II, București, Edit. Minerva, 1970, p. 324, 355, 376, 377, 382 ; III, București, Edit. Minerva, 1972, p. 251.

În privința izvoarelor folosite de Eminescu, istoricul notează că Dionis face versuri ,,ploșnițelor și motănimii între două propoziții kantiene''. N. Iorga credea că se poate vorbi și de influența lui V. Hugo, mai ales în crearea lui Dionis, în care se recunosc unele trăsături comune cu ale lui Claude Frollo din *Notre Dame de Paris*. Personajul este ,,frecat — scrie N. Iorga ironic — cu puțină metafizică neortodoxă venită din Germania''.

Discuția asupra prozei lui Eminescu este reluată de N.A. Bogdan, o lună mai tîrziu, în ,,Era nouă'', publicația ieșeană săptămînală (12). Criticul laudă inițiativa lui V.G. Morțun de a aduna în volum scrierile lui Eminescu, însă consideră că se oferea prea puțin din proza literară și politică a poetului, rămasă în publicațiile vremii. Nu s-au cercetat ziarele ,,Curierul de Iași'' și ,,Timpul'', pentru proza politică și faptul acesta explică și pierderea din vedere a schiței *La aniversară* și a nuvelei *Cezara*, publicate amîndouă în ziarul ieșean. N.A. Bogdan este printre primii comentatori ai operei lui Eminescu, care se declară pentru o ediție integrală a ei. Scrierile lui Eminescu, arată el, nu pot fi date uitării, întrucît ies ,,din pana unui om de geniu''.

Cercetarea izvoarelor germane ale nuvelei o întreprinde G.D. Pencioiu în cartea *Proza lui Eminescu (Sărmanul Dionis)* tipărită la Craiova în 1890 (229). Directorul ,,Revistei oltene'' își propune să demonstreze influența lui Schopenhauer și extrage o serie de teze ale filozofului german privind timpul, spațiul, cauzalitatea, voința, inteligența, iubirea, arta, pentru care caută corespondențe în nuvelă. ,,Se vede dar, că fundamentul — scrie G. D. Pencioiu —, baza reflexiunilor e aceeași la Eminescu, ca și la Schopenhauer. Nu este nici timp, nici spațiu, ele sunt numai în noi înșine ; aici Eminescu întrebuințează termenul popular : suflet, pe care Schopenhauer îl găsește vag și fără nici un înțeles. În definitiv însă, reflexiunile lui tind a demonstra ideea fundamentală a metafizicului german că «*lumea e reprezentația mea*»'' (229, p. 27). În expunerea tezelor schopenhaueriene, criticul român se sprijină pe lucrarea lui Th. Ribot, *La philosophie de Schopenhauer* (Paris, 1874) și polemizează cu C. Dobrogeanu-Gherea pe tema cauzelor care determină pesimismul în societate. Interes prezintă paralela Dionis — Maria din nuvelă și demonul — îngerul din *Înger și demon*, cea dintîi apropiere dintre proză și poezie pe linia definirii tipologiei eminesciene.

Problema influenței lui Schopenhauer în opera lui Eminescu este reluată de Anghel Demetriescu, cîțiva ani mai tîrziu, cu o bună cunoaștere a filozofiei gînditorului german, însă într-o interpretare defavorabilă scrisului eminescian. Studiul lui Anghel Demetriescu, *Mihail Eminescu*, se publică în 1903, în ,,Literatură și artă română'' (376) și este întocmit cu intenția să tempereze entuziasmul pentru opera poetului. Problemele puse în discuție în nuvelă pasionează, arată criticul, pe toți ,,începătorii în filozofie''. După ce îi fixează lui Eminescu acest nivel de înțelegere a filozofiei, Anghel Demetriescu extrage din nuvelă fragmente în care se discută despre spațiu și timp și le însoțește cu comentarii. Dar comentariile sale nu se referă atît la ideile filozofice, cît mai ales la acțiunea nuvelei. ,,Drept vorbind, această scriere — încheie Anghel Demetriescu — nu este nici o operă de artă, nici una filozofică, ci un amestec straniu și neizbutit de filozofie și artă ; nu este nici intuițiune, nici reflexiune, nu manifestă nici nu probează. Eroul nu face nimic, nu are nici un simțămînt sau o pasiune puternică, ci debitează mai mult sau mai puțin ce-a învățat. De aceea cartea ne uimește, nu ne interesează. Precum zice Pope, cînd cineva vorbește numai de ce-a citit, nu face a fi citit. În general, comparațiile poetice caută să facă plastic ceea ce sună a abstract ; Eminescu, dimpotrivă, lămurește cunoscutul prin necunoscut. Pentru ca să facă vizibile umbrele femeilor ce trec noaptea pe stradă, el le compară cu «zeii întunecați din epopeile nordice ». Expresiile sau construcțiile nemțești dau pe față limba și cultura străină sub a cărei influență se află : «Divinul brit Shakespeare », «Satana își mișcă picioarele de cal », «înamorat în ea » sînt expresii, tradiții și construcții nemțești : «Brite », «verliebt in sie » etc. Satana este reprezentat cu picioare de cal numai în legendele germane''. Opiniile lui Anghel Demetriescu se înscriu ca cea dintîi reacție împotriva prozei lui Eminescu și ele vin la un deceniu după ce se rostiseră cuvinte asemănătoare și împotriva poeziei sale.

Cercetarea izvoarelor nuvelei se deplasează de la filozofie spre literatură o dată cu apariția studiului lui H. Sanielevici *Sărmanul Dionis*, publicat în 1909 în ,,Viața românească'' (239). H. Sanielevici caracterizează nuvela, încă în 1900, într-un articol, *Eminescu și școala romantică germană* (372), ,,o adevărată sinteză artistică a romantismului german'', în care se întîlnesc ,,aproape toate caracteristicile acestei școli literare''. Studiul își propune să demonstreze acest lucru, pe baza unei exemplificări cît mai bogate. Metoda de cercetare este cea folosită de G. D. Pencioiu cu un deceniu mai înainte. Sanielevici extinde însă aria investigațiilor și prezintă mai întîi ,,idealismul magic'' al lui Novalis din romanul *Heinrich von Ofterdingen*, făcînd trimiteri și la filozofia lui Kant și Fichte. Idealismul magic este ilustrat și de scriitorul danez Oehlenschläger în *Lampa magică a lui Aladin*. Scrierile fantastice ale lui Hoffmann sînt invocate pentru descrierea mahalalei Bucureștiului și alte tablouri din nuvelă în care se înfățișează „realitatea comună". Laboratorul de chimist medieval, descris de Goethe în *Faust*, ar avea drept corespondent în nuvelă odaia lui Dionis, iar Ruben este investit de poet cu trăsături faustiene. Scena cu *umbra*, semnalează criticul, se află în povestirea lui Adalbert von Chamisso, *Peter Schlemihls wundersame Geschichte*, iar cea cu *dublul* său se găsește în romanul lui Hoffmann, *Die Elixiere des Teufels*. Descrierea călătoriei în lună ne întoarce la Novalis, iar regresiunea în altă epocă istorică ne îndrumă spre Tieck, Novalis, Wackenroder. Studiul comparativ, așa cum îl practică H. Sanielevici, lasă în umbră originalitatea nuvelei, iar încheierea, interesantă în sine, este fără legătură cu el. Să mai notăm că H. Sanielevici acordă mare încredere evocării lui G. Panu și susține că atitudinii Junimii merita să i se consacre un studiu special.

Problemele filozofice din *Sărmanul Dionis* fac din nuvelă o operă singulară și era de așteptat ca ele să rețină și atenția specialiștilor în acest domeniu. Vasile Gherasim este printre cei dintîi comentatori ai operei lui Eminescu care arată, încă din 1921—1922, în două din studiile sale, *Eminescu ca optimist* (413) și *Influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu* (417), că poetul putea porni în *Sărmanul Dionis, [Archaeus], Cezara* și în alte scrieri ale sale de la Schopenhauer, însă interpretează tezele acestuia, cum vor arăta și cercetătorii de mai tîrziu, cu o viziune proprie, iar în nuvela din urmă se situează pe poziții antischopenhaueriene. Se impune să fie reținută și constatarea pe care o face filozoful român că Eminescu interpretează cu o viziune proprie și „indianismul".

Problemele filozofice din nuvelă sînt reluate, un deceniu mai tîrziu, de George Damaschin în studiul *Concepțiile filozofice din „Sărmanul Dionis"* (250) și de Gr. Tăușan în eseul *O nuvelă kantiană : „Sărmanul Dionis"* (260). G. Damaschin demonstrează că Eminescu se întemeiază pe filozofia eleaților și numele lui Pitagora nu este citat întîmplător în nuvelă. După gînditorul grec, cosmosul se reduce la un sistem de raporturi geometrice, ce pot fi cunoscute de cei inițiați. De aici și atenția ce se acordă în nuvelă magiei și astrologiei. Metamorfozările și călătoria în spațiul extraterestru anticipează *Luceafărul*, poemul de mai tîrziu. Gr. Tăușan contestă faptul că *Sărmanul Dionis* ar fi o nuvelă fantastică, în genul scrierilor lui Novalis și Hoffmann, la care ne trimit istoricii literari și arată că poetul transpune în plan literar o serie de idei filozofice și nu se mărginește să prezinte numai o vagabondare a imaginației în spațiul terestru și extraterestru.

Izvoarele franceze ale operei lui Eminescu sînt cercetate de I.M. Rașcu în mai multe din studiile sale publicate între 1930—1932 în revista „Îndreptar" și în ziarul „Secolul". Interesează discuția noastră trei dintre ele : *Anexă la „Ecouri franceze în opera lui Eminescu"* (253), *Eminescu și Lamartine* (451) și *Eminescu și Théophile Gautier. „Sărmanul Dionis" și „Cezara"* (254), în care se fac apropieri între proza lui Eminescu și operele unor scriitori francezi. I. M. Rașcu propune să acceptăm ipoteza că Eminescu ajunge la romanticii germani prin scrierile lui Th. Gautier, care îi face cunoscuți în Franța. Este, evident, o exagerare. Eminescu cunoaște literatura germană încă din anii școlarității și prin intermediul ei ajunge și la unii scriitori din alte literaturi. Nu poate fi acceptată nici opinia că Eminescu ia cunoștință de budism prin intermediul lui Gautier, chiar dacă scriitorul francez este un reprezentant al „orientalismului" în țara sa. Metoda de cercetare folosită de I.M. Rașcu conduce la aglomerarea de *similitudini*, foarte diverse, însă nu demonstrează influența scriitorului francez asupra poetului român. Descrierea peisajului selenar, arată I. M. Rașcu, se întîlnește în *Spirite*, nuvela fantastică a lui Gautier, iar cea a casei lui Dionis ne îndrumă spre scrierile lui Lamartine, *Confessions* și *Jocelyn ;* dialogul dintre Jocelyn și Laurence amintește pe cel al lui Dan cu umbra sa ; dedublarea personalității este descrisă de Gautier în *La morte amoureuse* și *Le chevalier double ;* eroina din *Jettatura*, altă scriere a lui Gautier, stă în fața tabloului mamei sale, cum îl privește și Dionis pe cel al tatălui său ; portretul lui Dionis și al tatălui său ne evocă și pe cel al mamei din *Confesiunile* lui Lamartine, iar pentru portretul lui Ruben sîntem trimiși la scrierile lui Gautier, *Avatar* și *Le pied de momie ;* tatăl lui Dionis are ochi albaștri, cum îi are și unul din eroii lui Gautier din *Le fruit défendu*. Ne putem întreba, pe bună dreptate, dacă ei sînt singurii eroi din literatură cu ochi albaștri. Studiul comparativ situat în cîmpul unor asemenea generalități rămîne neconcludent, cu toată buna intenție și erudiție.

Eminescu îl citează în finalul nuvelei pe Théophile Gautier, din care reproduce un fragment în traducerea sa. Constatarea acesta a putut constitui o dovadă indiscutabilă că poetul român avea pe masa de lucru opera scriitorului francez. În sprijinul acestei opinii vine și faptul că în manuscrisele poetului se găsește și textul francez, copiat de el. Nu stăm însă nici acum, cum am arătat (329), în fața unor mărturii documentare care să ateste că Eminescu cunoaște nemijlocit opera lui Gautier. Textul francez, mai extins decît cel reprodus în nuvelă, îl găsim în manuscrisul **2258, 261rv** și a fost publicat de G. Călinescu în ediția nouă a exegezei sale eminesciene (312, p. 397). I. M. Rașcu arată în studiul său *Anexă la „Ecouri franceze în* *opera lui Eminescu*", din 1930, căruia îi aduce completări ulterioare (845, p. 107—110) că textul copiat de Eminescu face parte dintr-un foileton al lui Théophile Gautier, publicat în ziarul „La Presse", în 25 iulie 1843 şi este reprodus în cartea acestuia, *Histoire de l'art dramatique en France depuis vingt cinq ans* (III, Paris, Hetzel, 1859, p. 76—77). Théophile Gautier se ocupă în foiletonul său de reprezentarea baletului *La Péri* la Opera din Paris şi-l publică sub formă de scrisoare adresată lui Gérard de Nerval, care se afla în Egipt. Gautier răspundea în felul acesta la o scrisoare a lui Gérard de Nerval, trimisă din Egipt în 2 mai 1843, în care îl informează asupra expediţiei lui Karl Lepsius, începută cu un an mai înainte, şi care se termină în 1846. Karl Lepsius (1810—1884) este profesorul lui Eminescu de *Istoria Egiptului* şi *Monumentele Egiptului* la Universitatea din Berlin. G. Călinescu trimite la *Histoire de l'art dramatique*..., nu însă fără a semnala unele nepotriviri între textul din cartea scriitorului francez şi cel din manuscrisele poetului. I. M. Raşcu transcrie textul francez, în studiul la care ne-am referit, din cartea lui Th. Gautier, *Théâtre* (Paris, Fasquelle, 1905, p. 293—294), lăsînd să se înţeleagă că îl copiază dintr-o ediţie anterioară a acestui volum. În volumul *Théâtre* din 1872, singura ediţie care interesează, textul copiat de Eminescu nu figurează. I. M. Raşcu se sprijină în afirmaţiile sale pe mărturii indirecte şi nu a văzut „La Presse", ediţia *Théâtre*, din 1872 şi nici celelalte publicaţii la care se referă.

Eminescu copiază textul francez pe o foaie desprinsă dintr-un caiet şi faptul acesta este o mărturie evidentă că ne găsim în faţa unei descoperiri întîmplătoare şi nu a frecventării operei lui Th. Gautier, cum susţin comentatorii operei poetului. Textul francez, copiat de Eminescu, îl găsim în articolul lui Philibert Audebrand, *Courrier de Paris*, publicat în 2 noiembrie 1872 în revista „L'Illustration" (XXX, nr. 1549, 2 nov. 1872, p. 275, 278). Articolul este scris cu prilejul morţii lui Th. Gautier şi Eminescu copiază fragmentul reprodus de Philibert Audebrand din foiletonul scriitorului francez şi reproduce şi o parte din comentariul lui Audebrand, vom arăta îndată pentru care motive. Transcriem din „L'Illustration" textul care se află în manuscrisele poetului şi pe care îl utilizează în finalul nuvelei. „On n'est pas toujours du pays qui vous a vu naître, et alors on cherche à travers tout sa vraie patrie. Ceux qui sont faits de la sorte se sentent exilés dans leur ville, étrangers dans leurs foyers et tourmentés de nostalgies inverses. — C'est une bizarre maladie. — L'on est comme des oiseaux de passage encagés. Quand le temps du départ arrive, les grands désirs vous agitent, et vous êtes pris d'inquiétudes en voyant les nuages qui vont du côté de la lumière. — Si l'on voulait, il serait facile d'assigner à chaque célébrité d'aujourd'hui *non-seulement le pays, mais le siècle où aurait dû se passer son existence véritable* : Lamartine et de Vigny sont Anglais modernes ; Hugo est Espagnol-Flamand du temps de Charles-Quint ; Alfred de Musset, Napolitain du temps de la domination espagnole ; Decamps, Turc Asiatique ; Marilhat, Arabe ; Delacroix, Marocain. L'on pourrait pousser fort loin ces remarques, justifiables jusque dans les moindres détails, et que viennent confirmer même les types de figures. — Toi tu es Allemand ; moi je suis Turc, non de Constantinoples, mais d'Égypte. Il me semble que j'ai vécu en Orient, et, lorsque pendant le carnaval, je me déguise avec quelque caftan et quelque tarbouch authentique, je crois reprendre mes vrais habits. J'ai toujours été surpris de ne pas entendre l'arabe couramment ; il faut que je l'aie oublié. En Espagne, tout ce que rappelait les Maures m'intéressait aussi vivement que si j'eusse été un enfant de l'Islam, et je prenais parti pour eux contre les chrétiens" [10].

Eminescu copiază textul cu respectarea punctuaţiei din revistă şi omite doar cîteva accente. În continuarea fragmentului din foiletonul lui Gautier reprodus în articolul lui Philibert Audebrand, Eminescu copiază şi o parte din articolul acestuia, în care comentează unele întîmplări din viaţa scriitorului francez. „En 1845, les artistes ayant commencé — scrie Ph. Audebrand — à singer les millionnaires, Théophile Gautier céda comme tant d'autres à l'ascendant de la mode. Il voulut avoir équipage et il en eut un. La petite presse d'alors est zébrée d'innocentes épigrammes sur cette fantaisie du poète". Din acest fragment Eminescu reproduce partea finală : „*zébrée* d'innocentes épigrammes sur cette fantaisie". Nu încape discuţie că i-a reţinut atenţia cuvîntul *zébrée*, pe care îl subliniază şi pentru care creează şi un echivalent românesc : „*zebrată*". Să mai notăm că I. M. Raşcu şi G. Călinescu nu tipăresc fragmentul din comentariul lui Audebrand şi nici însemnarea poetului din manuscrisele sale.

Invocarea lui Gautier în nuvelă cu citarea textuală, propuse de cercetători ca mărturii incontestabile ale contactului direct al poetului cu opera scriitorului francez se dovedesc a fi în lumina documentelor fără nici o bază ştiinţifică.

Sărmanul Dionis este o nuvelă cu dublu final, cum nu s-a observat pînă acum. La lectura ei la Junimea, în septembrie 1872, se încheia cu un final care nemulţumeşte pe unii membri ai societăţii ieşene. A. D. Xenopol consemnează în procesul verbal al şedinţei, că V. Pogor şi T. Maiorescu „observă că sfîrșitul și modul dezlegării nu corespund cu caracterul întregii scrieri" (476, p. 457). Nuvela se încheia cu suita de întrebări care rămîneau fără răspuns.

---

[10] Fragmentul din foiletonul lui Th. Gautier se află la pagina 275, coloana 3. Sublinierea din text aparţine lui Eminescu, amănunt important pentru cunoaşterea problemelor care îl preocupau.

Eminescu nu împărtășește punctul de vedere al junimiștilor și, plecat la studii la Berlin, dă peste revista „L'Illustration", desigur, la una din cafenelele pe care le frecventa, scrie un al doilea final, pe care îl trimite revistei ieșene în noiembrie-decembrie 1872, spre a fi adăugat la ultima parte a nuvelei, ce apare în ianuarie 1873. Succesiunea de *finaluri* este evidentă. Eminescu propune: „Două vorbe concluzive...", să vină apoi, cu textul lui Gautier, a doua concluzie și cu motivarea că acesta „*colorează oarecum idea*". Semnificativ este și faptul că acest al doilea final debutează cu o afirmație categorică. „*Nu ezităm de-a cita...*". Eminescu caută să demonstreze junimiștilor că prin scrierea sa se încadra în mișcarea europeană de idei. Poetul găsește în foiletonul lui Gautier, de care ia cunoștință întîmplător, o confirmare de prestigiu a tezelor filozofice din nuvela sa.

Dintre studiile comparative care stabilesc apropieri între *Sărmanul Dionis* și diferite domenii ale științei rețin atenția cele care o pun în legătură cu unele teorii din matematică. S-a invocat mai des teoria relativității a lui Einstein (242, 244), iar Septimiu Bucur face trimiteri, într-un studiu mai recent, la geometriile neeuclidiene (325). Se poate reține și referirea la cartea lui Maurice Maeterlinck, *La vie de l'espace* (Paris, 1928), ca o ilustrare a unor preocupări comune ale poetului belgian și ale celui român în domeniul matematicii.

Exegezele consacrate identificării izvoarelor din *Sărmanul Dionis* și din opera lui Eminescu în general au ca trăsătură comună metoda de cercetare, nu întotdeauna cea mai potrivită. Orientarea investigațiilor în direcția colecționării de descrieri din natură, situații, portrete etc. din operele scriitorilor străini spre a fi ilustrate cu texte din proza lui Eminescu nu duce la rezultate concludente, putînd crea și o imagine deformată asupra personalității sale. Genialitatea lui Eminescu ar sta, în acest caz, în capacitatea de a construi, cu elemente de împrumut, opere în măsură să dea iluzia de originalitate. Situațiile în care își poate pune un scriitor eroii sînt limitate, după cum sînt limitate și elementele pe care le poate folosi în descrierea unui peisaj din natură sau în compunerea unui portret. Dacă scriitorii se întîlnesc în folosirea acelorași date și procedee literare, nu este neapărat dovada unor influențe și nici a unor împrumuturi. Meritul lui G. Călinescu stă în faptul că părăsește această metodă și pornește în investigațiile sale de la opera lui Eminescu spre literatura română și cea universală. Tezele kantiene din nuvelă — să ne oprim numai la acest aspect — sînt cercetate cu o perspectivă nouă și s-a putut vedea că Eminescu le interpretează în spiritul filozofiei schopenhaueriene. Dar nu o dată și tezele filozofice din comentariile teoretice sînt contrazise de transpunerea lor în imagini artistice.

Eminescu invocă în *Sărmanul Dionis* geniul lui Shakespeare și revine la operele dramaturgului englez de-a lungul întregii sale activități scriitoricești. Poetul găsea o caracterizare a lui Shakespeare în tratatul lui E. T. Rötscher, *Arta reprezentării dramatice*, pe care începe să-l traducă din germană în 1868, la cererea, probabil, a lui Mihail Pascaly, în trupa căruia se angajează ca sufleur. Traducerea tratatului lui Rötscher se află în manuscrisul **2254, 310—446** și Shakespeare este prezentat „natura genială de artist" și creator de „microcosme" (**330v**). Nu este o întîmplare, desigur, că și Eminescu îl caracterizează pe Shakespeare în *Geniu pustiu*, romanul scris înainte de 1869, „geniul divinului brit". Din manuscrisul **2254, 301** se vede că Eminescu plănuia să scrie o piesă de teatru *Alexandru Lăpușneanu*, în care să-l ia ca model pe dramaturgul englez. „Din Alecsandru Lăpușneanu — își notează Eminescu — s-ar putea face un Macbeth românesc cu întrebuințarea mai ales în ultimul act a novelei lui Negruzzi". Shakespeare este numit în **1870**, în articolul *Repertoriului nostru teatral*, publicat în „Familia", „geniala acvilă a Nordului". Poetul invocă și autoritatea lui Goethe, alt geniu, în sprijinul opiniei sale. Arta lui Shakespeare este caracterizată și în manuscrisul **2257, 52v**. „Shakespeare a vorbit de om — scrie Eminescu —, de om cum e. Bețivul său e bețiv, eroul său erou, nebunul său e nebun, scepticul său sceptic și fiecare om e muruit din gros cu coloarea caracterului său, căci Poporul concepe cum vede și Shakespeare a fost al poporului său, prin escelință". Eminescu întreprinde și unele traduceri din dramaturgia lui Shakespeare și un fragment din *Timon, Atenianul* se păstrează în manuscrisul **2254, 183—192**[11]. În nuvelă, Eminescu reproduce caracterizarea din *Geniu pustiu*, fapt cu atît mai semnificativ cu cît în **1870**, în *Repertoriul nostru teatral*, îl recomandă pe V. Hugo „exemplu de urmat în crearea de drame naționale-române". Întîlnim referiri la Shakespeare și după 1873 în articolele din „Curierul de Iași" și mai tîrziu, după 1877, în cele din „Timpul", ziarul bucureștean. Și aici Shakespeare este numit „divinul", iar opera sa este invocată să ilustreze situații politice. Eminescu îi închină lui Shakespeare poezia *Cărţile* (OPERE IV, p. 239), scrisă în 1876, din care reproducem prima strofă :

---

[11] G. Călinescu, *Eminescu, traducător din Shakespeare*, ALA, XI (1932), nr. 605, 10 iul. 1932, p. 3—4. Se reproduce și textul piesei; Leon D. Levițchi, *Eminescu traducător al lui Shakespeare*, S 20, 1976, nr. 6, p. 16—24.

> Shakespeare ! adesea te gîndesc cu jale,
> Prieten blînd al sufletului meu ;
> Izvorul plin al cînturilor tale
> Îmi sare-n gînd şi le repet mereu.
> Atît de crud eşti tu, ş-atît de moale,
> Furtună-i azi şi linu-i glasul tău ;
> Ca Dumnezeu te-arăţi în mii de feţe
> Şi-nveţi ce-un ev nu poate să te-nveţe.

Nuvela lui Eminescu găseşte un imitator în Nicu Gane (273), care asistă la lectura ei în 1872. *Sfîntul Andrei*, nuvela sa, se publică în „Convorbiri literare", în decembrie 1879, la o distanţă destul de mare de apariţia *Sărmanului Dionis* în paginile aceleiaşi reviste. Povestitorul moldovan şterge graniţa dintre vis şi realitate, cum face şi Eminescu, eroii „zboară" în alte spaţii şi scenele de iubire se petrec în vis. Întîlnim şi scena prăbuşirii catastrofale din spaţiile extraterestre.

Sărmanul Dionis este proza lui Eminescu cu structura cea mai complexă. De aici şi dificultăţile în încadrarea ei în genul literar. Interpretată nuvelă filozofică, la patru decenii de la apariţia ei, i se contestă acest statut şi este trecută în rîndul povestirilor filozofice (238, 248). Comentatorii mai noi ai prozei eminesciene îi conferă un statut mai general : proză fantastică şi filozofică (292), proză fantastică de atmosferă (325), proză fantastică doctrinară (322). Din contextul caracterizărilor întîlnite în critica noastră pe întinderea unui secol se detaşează cea a lui G. Ibrăileanu (249) pe care o dezvoltă mai tîrziu G. Călinescu în exegezele sale (311, p. 553 ; 512, p. 294). Şi unul şi altul definesc capodopera eminesciană — poem filozofic în proză.

ORTOGRAFIA. Este cea maioresciană a „Convorbirilor literare" şi reprezintă un sistem eclectic, preponderent fonetist, dar cu destule concesii făcute etimologismului, raţionalizării paradigmelor şi economicităţii (în cazul lui [î], considerat ca avînd un prea scăzut randament fonologic pentru a i se acorda un semn special). Particularităţile mai importante privesc aproape exclusiv vocalismul (şi mai ales notarea lui [ă] şi [î]), pentru care, dar *numai* în cazurile de sub incidenţa principiilor de mai sus, se recurge la următoarele notări :
[ă] = <ĕ> : *adevĕr, învĕţătură, mĕ, pĕcat, pierdurĕ, vĕd* ; [ă] = <e> : *recoare, remîne, resări, respunde, rezboi ; reu, seu* (dar şi *sĕu*), *zeu ; selbatec, serman* (inclusiv cazuri de omitere a semnului diacritic : *doue*) ; [-ă] = = <-â> (la preteritul conjugării în -a) : *urcâ* (inclusiv, de la verbe în *-ia* : *apropiâ*) [î] = <ă> : *ămi, ănger, ăngust, (de)căt, mănă, păstrănd, rănd* ; [î] = <ĕ> : *amĕndoi, cuvĕnt, ĕi, surizĕnd, vent* ; [î] = <i> : *in, infăşura, imprejurare ; (su)ride, ripelor, riul, simbure, sin, strimbă, strimtă, stringea, ţiţină, virtos, zimbi, zine ; cobori, omori, uri* ; [-î-] = <-u-> (fără excepţie) în : *sunt, suntem, sunteţi* ; <-è> (fără excepţie) la finalul infinitivelor conjugării a doua: *avè, părè, putè* dar <ea> la imperfect : *avea, părea, putea* ; [i̯e] = [e] a. la început de cuvînt sau silabă : *eri, eşi* (dar *ierta, iei*) ; *aevea, odae, băet, tămîie, femee, boeri, troene, trebue* (dar şi *aievea, bătaie, paie, băiet, boieria, roiesc, undoiete, buruienele*) ; b. după consoane labiale : *desmerda, mez, pept, perdut(ă), perind* (dar şi *împiedecat, piept, piele, pierde, pietre*) ; (corelativ cu [i̯e] = <e>, [i̯a] = <ea> a. *băeat, ear(ă), earbă, earna, eată ; îndoeală, ploaea* ; b. (după labiale) *amează, mează-noapte, peatră* (dar şi *băiat, iad, iarăşi ; biata, îndoiala*) ; oarecum de altă natură sînt particularităţile morforegularizante în notarea terminaţiei imperfectului la verbele în *-ia* : *tăeau* (cf. *tăiat, muiată*) sau în *-i* : *închipueau, îndoea, trebuea* (dar şi *roiau, tăinuiau*) sau (sporadic) : *ameţia, auzia, răscolia, vorbia* (poate reminiscenţe ale grafiei din manuscris), faţă de curentele *auzea, dormea* ; la verbele în *-ri* (= *-rî*) ; *hotăria* sau *coborea(u)* ; [o-ua] = <oa> *ploa* (dar *plouă*) şi [ua] = <oa> : *cafeaoa, catifeaoa, podcaoa* ; [-ĭ] = <iu> în cazuri ca a. *boieriu* şi b. *ochiu, raiu, roiu, cuiu* ; mult mai puţine sînt faptele legate de consonantism, dintre care singurul mai important este notarea cu <s> a lui [z] (intervocalic sau final) a. în neologismele latino-romanice : *apoteosa, causa, curiositate, filosofie, ilusiune, miserie, musica, poesie* (cu rarele excepţii : *bazată, roze* şi o serie de verbe în *-iza* : *agoniza, diafaniză, realizează,* cf. *nerealizabilă*) ; b. înainte de consoane sonore : *isbeau, isvor* sau în poziţie intervocalică a finalei prefixelor : *desumfla* ; [ex-] actual = <es-> : *esemplu, esercita, esilaţi, esistenţă, esplica* (fără excepţie), [c] / [h] = <ch> în neologismele de origine greacă : *architect, chaos, chimere, monarch* (dar *metempsicosă*).

LA ANIVERSARĂ

Schiţa se publică în foiletonul ziarului „Curierul de Iaşi", IX, nr. 76, 9 iulie 1876, p. 1—2, cu menţiunea: ,,Naraţiune originală". Se tipăreşte în volum prima dată în M. Eminescu, *Nuvele*, Iaşi, Editura Librăriei Şcoalelor Fraţii Şaraga, [1893], p. 86—93.

Schiţa are un titlu care nu se potriveşte cu conţinutul. Sărbătorirea este a numelui (13 ianuarie: mucenicul Ermil) nu a zilei de naştere. Ar fi trebuit să se intituleze *La onomastică*, sau *La ziua numelui*. S-a dat un titlu potrivit în traducerea germană: *An seinem Namenstage* (211); *Am Namenstag* (214).

Este cea dintîi scriere originală care se publică în ziarul ieşean după ce Eminescu intră în redacţie, în iunie 1876, unde rămîne pînă în toamna anului 1877. Scrieri originale se întîlnesc şi mai înainte în foiletonul ziarului, însă ele sînt reproduceri din ,,Convorbiri literare", ,,România literară", ,,Revista contimporană" şi din alte publicaţii. Eminescu însuşi procedează la fel după ce i se încredinţează ,,redacţia părţii neoficiale" a ziarului şi reproduce din operele lui Anton Pann, N. Bălcescu, A. I. Odobescu, I. Creangă. Spre deosebire de predecesorii săi, care se mărgineau la lucrările apărute în alte publicaţii periodice, Eminescu are în vedere şi operele tipărite în volum, făcînd loc în foiletonul ziarului unor texte reprezentative.

Schiţa are la bază un text anterior, *Primu-amor*, pe care îl prezentăm mai departe. Poetul reia din vechiul text, scris cu 2—3 ani mai înainte, numai prima parte pe care o supune unei noi elaborări. Este pus în lumină contrastul dintre visurile ce şi le făuresc adolescenţii şi timiditatea cu care fac primii paşi în iubire. Poetul îşi creează posibilitatea, printr-o astfel de structurare a naraţiunii, să adîncească studiul psihologic. Schiţa este elaborată într-un moment în care iubirea lui Eminescu pentru Veronica Micle îi inspiră cîteva din cele mai frumoase poezii: *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate*, *Departe sunt de tine*.

Lecturile la care se fac referiri în schiţă sînt cele ale poetului şi probabil şi ale Veronicăi Micle. Un roman sentimental al lui Edmond About se intitulează *Tolla* şi el putea sta în atenţia celor doi poeţi. Eminescu preia numele *Tolla* — de aici sau din altă parte — şi-l dă eroinei din schiţă, însă şi Veronicăi Micle, cum se vede din una dintre versiunile manuscrise ale poeziei *Departe sunt de tine* (**2262, 110r**, OPERE II, p. 46):

> Optzeci [de ani] îmi pare
> În lume c-am trăit
> Că sunt bătrîn — că Tolla
> De mult va fi murit.

Veronica Micle îşi semnează *Tolla* mai multe scrisori, pe care le adresează poetului după plecarea sa la Bucureşti. Poeta se declară în scrisoarea din 28 martie 1882: ,,Moi la petite femme de Gajus"[1]. Eminescu se foloseşte de acest nume, cu doi ani mai înainte, în corespondenţa sa cu Veronica Micle. Poetul îşi semnează *Gajus* scrisoarea din 27 iunie 1880, care se păstrează în copie în manuscrisul **2255, 316—321**. Eminescu şi Veronica Micle împrumută numele din schiţă atunci cînd iubirea lor cunoaşte, asemeni celei a eroilor, o evoluţie capricioasă.

La aniversară este proza lui Eminescu cu cea mai largă circulaţie şi figurează în aproape toate volumele sale de proză literară, iar publicaţiile periodice o reproduc adesea. Schiţa este şi cea dintîi proză eminesciană tradusă în limbi străine. Joacă aici un rol important, desigur, şi dimensiunile reduse, însă nu mai puţin şi realizarea artistică. Cele dintîi aprecieri entuziaste îi aparţin lui G. Ibrăileanu şi le găsim în *Post-scriptum*, (249), articolul care declanşează polemica cu E. Lovinescu. ,,*La aniversară* este o schiţă admirabilă — scrie criticul — : observaţie, psihologie, umor, delicateţă, compoziţie, stil, limbă. Cronologic, e prima schiţă psihologică din literatura română. Din punct de vedere estetic nu există alta superioară ei". Un mare admirator al acestei scurte proze a fost şi Perpessicius, cum se poate vedea îndeosebi din studiul introductiv la prezentul volum, dar şi din unele referiri răzleţe ca aceea din OPERE III, p. 297 (unde vorbeşte de *Sara pe deal*): ,,. . .profunzimea de *tu* în admirabila schiţă *La aniversară*, pe care Ibrăileanu o situa, pe bună dreptate, atît de sus".

ORTOGRAFIA. În linii mari este cea a Sărmanului Dionis: *rĕu*, *reccală*, *ridicâ*, *hărtie*, *sfĕrşitul*, *ride*, *înmoae*, *rugătoriu*, *voiu*, *seriositate*, *esemplu*, dealtfel cu oscilaţii: *însferşit*/*însfĕrşit*, *stetu*/*stătu*, *intră* (nu *intrâ*),

---

[1] G. Bogdan-Duică, *Mihai şi Veronica (1876—1880)*, BME, III (1932), nr. 8, p. 10—15. Scrisoarea la Academia Română: S 4 (37)/LXVIII; Vezi şi OPERE II, p. 45.

băiet, caier, iaca/E[a]*ca, frază, poezii*; apar însă și unele deosebiri: tipul *pierdurĕ* nu e atestat, nici ⟨-è⟩; [î] este notat și cu ⟨â⟩: *cât* (1) (în rest *căt*), ⟨ê⟩ (1): *êți* (dar *ĕși*), sau ⟨î⟩: *atît* și *rîs* (în rest *atăt* și *rìs*); nu există grafii cu ⟨e⟩ sau ⟨ea⟩ după labiale, ci doar *miezul-nopții, piatră*; la imperfectul conjugării în *-i* regula este: *muriau, trosnia, stabiliau.*

CEZARA

Se publică în foiletonul ziarului „Curierul de Iași", IX, nr. 87, 6 august 1876, p. 1–2; nr. 88, 11 august 1876, p. 1–2; nr. 89, 13 august 1876, p. 1–3; nr. 90, 15 august 1876, p. 1–2; nr. 91, 18 august 1876, 1–2, cu mențiunea: „Novelă originală". Se tipărește în volum prima dată în M. Eminescu, *Nuvele*, Iași, Editura Librăriei Școalelor Frații Șaraga, [1893], p. 94–133.

Aparține epocii ieșene (1874–1876) și are la bază texte mai vechi, din care se păstrează în manuscrise mai multe fragmente, ce corespund capitolelor VI–VIII și alte două, în care se continuă acțiunea nuvelei. Fragmentele din manuscrise, anterioare textului definitiv, le grupăm sub titlul *[Cezara]* (variantă) și le prezentăm mai departe. Eminescu se oprește la finalul din „Curierul de Iași", din considerente estetice. Poetului i-ar fi trebuit pentru definitivarea fragmentelor ce continuă acțiunea un răgaz mai îndelungat, pe care nu-l avea, încît această parte rămîne în stadiul primei redactări. După schița *La aniversară*, publicată cu o lună mai înainte, *Cezara* este a doua scriere originală — și ultima — careia poetul îi face loc în foiletonul ziarului ieșean.

Onomastica din nuvelă o întîlnim și în alte opere ale poetului și ea are contingențe și cu unele scrieri din literatura universală. *Cezara* este una din eroinele nuvelei *[Avatarii faraonului Tlà]*. Numele este scos, arată G. Călinescu, din romanul lui Jean Paul (Johann Paul Friederich Richter 1763–1825) *Titan* (304, p. 249), publicat în 1800–1803, satiră împotriva vieții libertine din societatea germană. Numele *Ieronim* apare într-o versiune pregătitoare aflată în manuscris a poeziei *Scrisoarea I*: „Arald, Călin, Ieronim și alți mulți băieți,/În manuscript..." (Opere iii, p. 202). *Jeronim* este și eroul lui Karl Ferdinand Gutzkow (1811–1878) din romanul *Wally, die Zweiflerin*, tipărit în 1835, în care întreprinde un rechizitoriu sever împotriva căsătoriei burgheze. Eminescu se întîlnea cu numele *Castelmare* în scrierea lui Iacob Negruzzi, *Primblări*, publicată în „Convorbiri literare", în 1868. Poetul intenționa să întocmească în anii revizoratului școlar, cum se vede din manuscrisul **2306, 1,** o *Carte de lectură* și între lucrările la care se oprește figurează și *Primblări* din care reține o descriere a peisajului elvețian. Numele *Onufrei* apare sub forma *Onufriu* în proiectul unei piese istorice *Bogdan-Vodă* din manuscrisul **2257, 220.** *Onufriu* este, ca și în nuvelă, „șuchetul de popă". Numele ar putea fi o reminiscență din anii studiilor la gimnaziul din Cernăuți. *Onufri* se numea „pedelul" (servitorul) gimnaziului, foarte iubit de școlarii români, pentru înlesnirile bănești și protecția ce le-o acorda, împotriva măsurilor disciplinare luate de conducerea liceului (408, p. 65–66).

Nuvela trece ca cea mai „schopenhaueriană" din prozele lui Eminescu și faptul acesta se impune să fie cercetat mai îndeaproape. Eminescu considera în timpul studiilor la Berlin, cum rezultă din scrisoarea ce i-o trimite lui T. Maiorescu în 5 februarie 1874, că nu avea cunoaștere deplină a filozofiei lui Schopenhauer. Cînd face această mărturisire nu se referă atît la filozofia lui Schopenhauer, cît mai ales la disciplinele științifice care stau la baza ei. „Metafizica schopenhaueriană e exactă — scrie Eminescu — în împărțirea lumii ca voință și reprezentare. Lucru în sine, întru cît nu poate fi cercetat nici prin observație interioară nici exterioară, trebuie să-l treci asupra ta. Însuși Schopenhauer nu găsește o expresie pentru aceasta decît în imposibilitatea exprimării, anume *nimic*, ceva relativ, totuși nimic. Asupra bazei unor prelegeri eventuale aș fi deci de acord cu mine însumi; cînd mă gîndesc însă la expunerea (practică), trebuie să mărturisesc, că îmi lipsesc cunoștințele cu care ar trebui să încep: științele naturale, în special antropologia" (476, p. 100, 103). Eminescu cunoaște unele scrieri ale lui Schopenhauer înainte de sosirea sa la Viena, în toamna anului 1869. În anuarul liceului din Cernăuți pe 1866, *Programm des K.K. Ober-Gymnasiums in Czernowitz in dem Herzogthum Bukowina für das Schuljahr 1866* se publică studiul lui Alois Scherzel asupra filozofiei lui Schopenhauer, *Der Charakter der Hauptlehren der Philosophie Arthur Schopenhauer* (557, p. 215), care putea reține atenția poetului. S-ar putea invoca în sprijinul acestei afirmații faptul că anuarul anunță moartea lui Aron Pumnul, căruia poetul îi închină, tot acum, oda *La mormîntul lui Aron Pumnul*. Eminescu ia cunoștință de unele lucrări ale lui Schopenhauer și din cercul lui Gr. H. Grandea în care se comentează, cum știm, filozofia lui Kant, Hegel, Schelling și a altor gînditori germani. Lucrările lui Schopenhauer care stau în atenția lui Eminescu, îndată după sosirea sa la Viena, în 1869, sînt menționate de Slavici în amintirile sale. Se desprinde de aici că ele formaseră și obiectul unor lecturi și discuții în comun. Eminescu ,,mi-a dat *Die vierfache Wurtzel des Satzes vom zureichenden Grund* — arată Slavici — o scriere pe care abia mai tîrziu am fost în stare s-o citesc. Mi-a dat apoi scrierea despre fundamentul moralei, *Parerga și Paralipomena*, și abia după aceste două opere principale, mereu discutam asupra celor cetite de mine''[1]. Importantă este și precizarea lui Slavici că Eminescu nu vinde scrierile lui Kant și Schopenhauer după ce le citește, cum procedează cu alte cărți. Mărturiile lui Slavici concordă cu manuscrisele eminesciene. Însemnările mai numeroase privind filozofia lui Schopenhauer sînt dinainte de 1874. Am aminti cele din manuscrisul **2257, 11—13v**, în care își notează ideile de la cursul despre filozofia lui Schopenhauer, pe care îl audiază în ianuarie 1873 la Universitatea din Berlin. ,,*Schopenhauer*. Intuițiune curată — notează Eminescu din fuga condeiului —. Interesul, egoismul naturei omenești. Primirea unei cunoștințe lipsite de stimul este o ficțiune. Este corespunderea unei trebuințe. Trecerea de la o stare ce nu-i suficientă la alta suficientă. Sch.[openhauer] a avizat la Plato forma fundamentală. Nu are a face nimic cu *voința*, cu năzuirea. Tipuri a[le] perfecțiunii''. Sînt pomeniți în aceste lecții filozofi: Kant, Hegel, Hume, Spinoza, Spencer, Locke, Herbart, precum și o serie de scriitori: Goethe, Schiller, Byron, Heine, Shakespeare. Multe din tezele gînditorului german comentate în însemnările din manuscrise le întîlnim și în nuvelă.

Eminescu își propune să ilustreze în *Cezara* teza lui Schopenhauer potrivit căreia retragerea în schimnicie reprezintă singura cale ce poate asigura triumful inteligenței asupra voinței, interpretată de filozoful german ca fiind lumea însăși, fără început și fără sfîrșit. Eminescu își notează, în spiritul filozofiei schopenhaueriene, cum se vede din manuscrisul **2287,20**, că inteligența omenească este condamnată la ,,rolul de salahor al voinței''. Protagoniștii nuvelei reprezintă în concepția poetului, cum arată comentatorii operei sale, moduri diferite de manifestare a voinței (524, 705, p. 303—304). Cezara simbolizează triumful instinctului, al voinței de a trăi, împotriva inteligenței. Ieronim întruchipează lupta dintre inteligență, nu îndeajuns de puternică și voință, care triumfă. Ființa desăvîrșită ar fi Euthanasius, care știe să înfrîngă tirania voinței. Bătrînul sihastru ne îndrumă și prin nume spre *euthanasia* de care vorbește Schopenhauer în unul din aforismele sale. ,,Daher ist der grösste Gewinn — scrie Schopenhauer —, den das Erreichen eines sehr hohen Alters bringt, die Euthanasie, das überaus leichte, durch keine Krankheit eingeleitete, von keiner Zuckung begleitete und gar nicht gefühlte Sterben''[2]. Euthanasius îi scrie lui Ieronim în acești termeni schopenhauerieni despre bătrînețe și moartea în *euthanasie*, ușoară, fără spasmuri și dureri.

Schopenhauer se ocupă, în același aforism în care definește *euthanasia* ca o moarte fără dureri, și de durata vieții omenești. Invocă aici opiniile lui Herodot, *Vedele* și *Vechiul Testament*. Conchide că mor în *euthanasie* oamenii care depășesc vîrsta de 90 de ani. Însemnările lui Eminescu din manuscrisul **2255, 347** privind vîrsta sa nu par să fie străine de aceste calcule ale filozofului german.

Schopenhauer consideră că la baza acțiunilor omenești ar sta egoismul, de unde setea de viață, instinctul de conservare și de perpetuare a speței. Femeia este cea mai periculoasă ființă, susține Schopenhauer, întrucît prin farmecele ei se perpetuează speța umană și se prelungește suferința în lume. ,,Egoismul este inventorul frazelor — notează Eminescu în manuscrisul **2285, 68v** —, cu care se acopăr deșertăciunile omenești — toate firești — dar lui i s-a asociat pînă și eternitatea. Nu e destul că egoismul determinează toată viața individului, ci trebuie ca el să [se] perpetueze și-n fiii lui, în numele lui, în neamul lui. O familie de o mie de ani e o familie în care egoismul străbunului s-a perpetuat o mie de ani''[3]. Statul ca organizare socială, scrie Schopenhauer despre cel din vremea sa, este un paznic al egoismului și doctrinele de orice natură, legile, acțiunile politice nu sînt decît forme exterioare în dosul cărora se ascunde același egoism. ,,Prin urmare chiar în istorie — notează Eminescu în manuscrisul **2287, 7v**,— ne interesează paradele ei, pompa, haina — minciuna — iar nu acea rădăcină întunecoasă a tuturor acestor nerozii: egoismul''. Statul ideal este în concepția lui Eminescu cel al albinelor, problemă la care revine în repetate rînduri în articolele sale politice. Să notăm totuși de pe acum că în manuscrisul **2257, 268—271** găsim o descriere, *Nașterea albinei*, care este o traducere din P. Carl M. Schachinger publicată în ,,Neue freie Presse'' (22 mai 1882). Forma de organizare a albinelor îl preocupă pe poet pînă la sfîrșitul activității sale scriitoricești. Nu este greu să recunoaștem legătura între comentariile din manuscrise pe marginea tezelor schopenhaueriene și scrisorile lui Euthanasius către Ieronim și a acestuia din urmă către Cezara, în care își fac cunoscute opiniile în diferite probleme filozofice, precum și regulile ce-și propun să le urmeze în viață.

---

[1] I. Slavici, *Amintiri*, București, Cultura națională, 1924, p. 105.

[2] *Arthur Schopenhauer's sämmtliche Werke*, V. Leipzig, F.A. Brockhaus, 1874, p. 527.

[3] M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, I, București, Edit. Minerva, 1905, p. 5. Se publică textul integral (p. 4—5). Este reprodus parțial și de Perpessicius în comentariile la poezia *Viața* (OPERE V, p. 388).

Există mari deosebiri între nuvelă şi teoretizările din manuscrise pe marginea tezelor schopenhaueriene. Apare mai evident acest lucru în modul cum este descrisă viaţa monahală, propusă de Schopenhauer ca cea mai potrivită cale pentru stingerea voinţei şi moartea în *euthanasie*. Ieronim îşi face un ideal din a-şi petrece timpul în ,,trîndăvie plăcută", acopere pereţii chiliei cu tot felul de figuri, iar în cărţile bisericeşti îşi desenează papucii. Onufrei îşi minte superiorul ,,ca totdeauna" şi-l ia pe Ieronim, călugărul mai tînăr, în oraş, unde beau vin bun, fumează din lulele lungi şi joacă cărţi cu alţi ,,frăţiori". Ieronim frecventează atelierele artiştilor şi pozează în demon, pe motiv că aceştia sînt ,,îngeri de geniu", spre deosebire de cei rămaşi în cer, ,,cam prostuţi". Să amintim, tot aici, că în 1882, cînd traduce *Naşterea albinei*, Eminescu notează pe marginea acestui text ştiinţific: ,,Stupul e o mănăstire de călugăriţe fecioare, în cari numai stare[ţa] are amanţi şi face copii".

Nuvela este contemporană, ca redactare, cu *[Archaeus]*, *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, *[Părintele Ermolachie Chisăliţă]* şi atitudinea poetului faţă de viaţa monahală din Italia nu diferă de cea din nuvela din urmă în care descrie feţele bisericeşti din Moldova.

Antischopenhauerismul lui Eminescu din această nuvelă a stat în atenţia cercetătorilor în mai multe rînduri (413, 613, 693, 740). ,,În vreme ce Schopenhauer admiră la anahoreţi mortificarea voinţei — scrie G. Călinescu —, postul, castitatea, maceraţia, flagelaţia, sărăcia, renegarea în sfîrşit a naturii, călugărul Ieronim îşi întinde toţi muşchii în soare « ca un dulău », sau doarme gol în ierburi. Cezara înoată în ocean şi amîndoi duc o viaţă genitală pur instinctivă în gloria cosmosului întreg. Dispersiunea lui Euthanasius în natură nu e traducerea acelei euthanasii schopenhaueriene în spiritul ei adevărat, adică nu e o dorinţă de anulare, ci o beţie de regenerare într-o serie nouă de fenomene şi cu voluptate de compenetrare a regnurilor" (311, p. 129).

Nuvela cuprinde descrieri remarcabile de peisaje mediteraneene, cum nu întîlnim în alte proze ale lui Eminescu şi prea puţine în operele altor scriitori români din vremea sa. Interesul lui Eminescu pentru Italia este semnalat de unii memorialişti încă din anii studiilor la Cernăuţi[4]. Una din cărţile preferate ale poetului ar fi fost în aceşti ani, alături de poveştile fantastice ale lui Hoffmann, şi romanul lui A. G. Meissner (1753—1807), *Bianca Capello*, tipărit în 1785. Romancierul german situează acţiunea în Italia, la Florenţa şi Roma, şi complică intriga amoroasă cu arta picturii (420). În biblioteca gimnaziştilor români din Cernăuţi se afla şi cartea lui Al. Dumas, *Suvenire de călătorie în Italia*, în traducerea lui S. Andronic, tipărită la Bucureşti în 1853. Mai importantă este, fără îndoială, cea a lui I. Codru Drăguşanu, *Peregrinul transilvan*, pe care Eminescu o înregistrează la 19 decembrie 1866, în catalogul bibliotecii gimnaziştilor cernăuţeni şi în care găsea descrieri ale oraşelor Roma, Milano, Neapole. Însemnările de călătorie ale lui Ion Codru Drăguşanu din 1830 şi 1842 îi ofereau poetului şi informaţii bogate asupra vieţii sociale şi politice din Italia, precum şi asupra artei italiene. Poetul putea rămîne cu cîteva impresii din aceste lecturi ale sale, care îl urmăresc şi mai tîrziu. Eminescu audiază la Viena cursurile lui A. Mussafia, profesorul de limbi romanice[5] şi-şi copiază unele poezii italiene, cum se vede din manuscrisul **2285, 70.** În anii studiilor la Viena descoperă şi poezia lui Cajetan Cerri, *Venedig*, datînd din 1850, de la care porneşte în sonetul *Veneţia*. Elaborarea nuvelei este contemporană cu o epocă foarte febrilă în munca la sonetul *Veneţia*, început în 1871—1872 şi terminat în 1879—1880. Din cele peste 20 variante, încercate de poet în acest lung interval de timp, 7 aparţin anului 1876 (OPERE III, p. 146—163), cînd se publică şi nuvela în ziarul ieşean. Eminescu realizează în scrisoarea lui Euthanasius cea mai desăvîrşită ,,viziune paradisiacă din literatura noastră" (270).

Critica literară se ocupă de nuvelă tîrziu, după apariţia ei în volumele de proză ale poetului. Mihail Dragomirescu consideră că ,,povestirea" are un fond mai *realist* decît *Sărmanul Dionis*, se schiţează cîteva caractere (Onufrei, Cezara, Ieronim), care nu se întîlnesc în alte proze eminesciene şi se dau descrieri frumoase de natură (238). Sub raportul realizării artistice, susţine criticul, ,,povestirea" este inferioară *Sărmanului Dionis* întrucît se expun teorii asupra amorului ,,nu destul de mistuite", este invadată de ,,melodramatism" şi foloseşte o limbă cu multe expresii ,,nesigure". Nuvela este şi pentru E. Lovinescu o mărturie a lipsei de maturitate prin ,,patosul romantic al expresiei şi nesiguranţa limbii". Se salvează prin cîteva tipare ale ,,sentimentalităţii şi expresiei eminesciene" şi prin unele pagini descriptive (248). G. Ibrăileanu se referă în polemica sa cu E. Lovinescu din 1929 şi la *Cezara* şi găseşte că apropierea ce o face criticul între Ieronim şi Hyperion trăda necunoaşterea structurii personajului eminescian (249).

Un deceniu mai tîrziu se opreşte şi T. Vianu la arta lui Eminescu şi găseşte că poetul creează în *Cezara* eroi cu ,,structura robustă şi aptă pentru voluptate" (272).

---

[4] Corneliu Botez, *Comunicarea D-rului A. Ştefanovici*, în *Omagiu lui Mihail Eminescu*, Bucureşti, Atelierele grafice ,,Socec & Co.", 1909, p. 50.

[5] G. Călinescu, *Eminescu şi Italia*, ,,Roma", XI (1931), nr. 3, iul.—sept., p. 21—23.

Nuvela oferă, asemeni *Sărmanului Dionis*, un cîmp larg studiului comparativ privind izvoarele străine. Sîntem îndrumați de astă dată îndeosebi spre literatura franceză. Meritele îi revin lui I. M. Rașcu și vom reaminti două din studiile sale, *Eminescu și Lamartine* (451) și *Eminescu și Théophile Gautier. ,,Sărmanul Dionis'' și ,,Cezara''* (254). Se stabilesc apropieri posibile, cum se procedează și în cazul *Sărmanului Dionis*, între descripțiile din natură, unele situații și portrete întîlnite în operele scriitorilor francezi și cele din nuvela poetului român. Exemplele mai numeroase sînt culese din scrierile lui Téophile Gautier, *Le chevalier double*, *Le fruit défendu*, *La Thébaïde* și *Le pavillon sur l'eau*, căruia îi urmează A. de Lamartine cu *La chute d'un ange* și *Jocelyn* și A. de Musset, cu *Le fils du Titien*. I. M. Rașcu insistă și asupra ,,franțuzismelor'' din *Cezara* și emite ipoteza că o parte a nuvelei — cea finală — ar putea fi o traducere după un text francez.

Apropieri de acest fel se pot face și cu literatura germană, italiană, spaniolă. Sînt totuși neconcludente, întrucît similitudinile ce se pot stabili între unele descrieri din natură, situații, ori elemente ce intră în compunerea portretelor nu sînt neapărat dovadă de influențe ori împrumuturi. Și aici rămîne important, cum se întîmplă și în cazul *Sărmanului Dionis*, modul cum sînt folosite de poetul român, sinteza originală și puternică pe care o realizaează și al cărei sunet rămîne unic în literatura română.

ORTOGRAFIA. Textul are aceleași norme de bază și aceleași oscilații ca și *La aniversară*, deci cele ale ortografiei convorbiriste, dar cu o mult mai frecventă omitere a semnului diacritic pe ⟨ĕ⟩ = [ă], omitere evidentă din numeroasele grafii duble ca ***arĕtare* | *aretînd*, *vĕzut*** (2) | ***vĕzu* ; *rezima* | *rezămîndu-și*, *strĕlucirea* |** | ***strelucire***; și cu atestarea, în chip firesc mai bogată decît în scurta *La aniversară*, a folosirii unor semne speciale pentru [î] și anume ⟨â⟩ : ***adânc*** (2), ***amândoi*, *atât*, *ângerilor*, *bĕtrânul*, *cârtițe*, *gândi*, *gâze*, *intrucât*, *mâna*, *mâni*** (= ***mîine***), ***mânilor*, *pândească*, *pânză*, *pierzându-se*, *scântei*, *sfânt***; ⟨ê⟩ : ***crezênd*, *cuvênt*** (2), ***dênsa*, *ênsumi*, *incurênd*, *sfărêmată*, *neastêmpărată*, *svêrcolindu-se***; ⟨î⟩ : ***bîzîind*, *îi*** (12), ***îl*** (5), ***îşi*** (3), ***omorî(t)*, *părîu*, *părîului*, *sfirșit*, *tînĕr*, *tirîie*** (alături însă de formele cu ⟨ă⟩ ⟨ĕ⟩ sau ⟨i⟩ uzuale în ,,Convorbiri literare'' : ***adănc*, *amăndoi*, *atăt*, *bĕtrănul*, *ensași*, *ĕnsăși*, *iți*, *măna*, *mănile*, *pănză*, *sferșit*, *tĕnĕr*, *tener***, aceste din urmă grafii reprezentînd de fapt regula de la care niciunde în proza literară antumă sau din manuscrise nu există atîtea excepții în notarea lui [î] cu semne specifice. Același număr ridicat de excepții apare în notarea cu ⟨z⟩ a lui ⟨s⟩ intervocalic din neologisme : ***abuza*, *cauză*, *cauze*, *Cezara*** (passim), ***confuzie*, *desorganizata*, *familiariză*, *izolat*, *marchizul*, *ocazie*, *prezența*, *prezintă*, *rezonamente*, *roză*, *roze***; chiar pentru ⟨ex-⟩ se poate cita ***exilat***. În schimb, tot pentru consonantism, se pot cita 5 cuvinte a căror grafie este complet străină de codul ortografic al ,,Convorbirilor literare'' și al celor două antume publicate în ,,Curierul de Iași'' : ***esci*, *pescera*, *pescerei*, *scii*** și ***sciințifică***, unde grafia ⟨sc⟩ = [șt] pare a fi o rămășiță din ortografia ***Cezarei*** manuscrise.

Cu această excepție, *Cezara* antumă are, prin numeroasele notări specifice ale lui [î] (inclusiv la inițială) și prin frecventa notare cu ⟨z⟩ a lui ⟨s⟩ intervocalic din neologisme, un statut cu totul special în tot scrisul eminescian, cu atît mai interesant cu cît reprezintă o reortografiere a textului manuscris corespunzător păstrat și cu cît la ,,Curierul de Iași'' Eminescu era liber să folosească ce ortografie voia și era, probabil, propriul său corector.

UMBRA MEA

Fragmentul este publicat parțial de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 2. Este tipărit în volum prima dată de D. Murărașu în M. Eminescu, *Scrieri literare*, Craiova, Scrisul românesc, [1935], p. 265—271.

Se află în manuscrisul miscelaneu **2255 184rv**, **185rv**, care cuprinde majoritatea prozelor poetului. Este scris mărunt, cu cerneală neagră și grafie timpurie, pe hîrtie compactă de 21×34 cm, cu liniatură deasă în filigran. Ultima pagină cuprinde numai 7 rînduri scrise sus.

Aparține studiilor universitare la Viena (1869—1870) și anticipează nuvela *Sărmanul Dionis*, în care este reluat, ca episod. Schimbările mai importante constau în trecerea narațiunii de la persoana întîi, la persoana a treia și în dezvoltarea, diferită, a unor momente. Poetul transcrie în *Sărmanul Dionis* și cîteva fragmente fără nici o modificare. Numele eroinei se întîlneşte sub altă formă în poezia *Ondina*, (OPERE I, p. 474, 778; V, p. 26—45), datată de Eminescu ca fiind scrisă în octombrie 1866:

Ondină,
Cu ochi de dulce lumină,
Cu bucle ce-nvălue-n aur
Tesaur

. . . .

În cîmpul speranţelor vină
Ondină!

G. Călinescu insistă, încă în 1932, asupra raporturilor dintre *Umbra mea* şi *Sărmanul Dionis* şi reproduce din cea dintîi pasajele care ilustrează asemănările şi deosebirile (304, p. 217—218). Tot atunci arată că *Umbra mea* este un ,,proiect de nuvelă'', ca să reia apoi discuţia în exegezele sale eminesciene. În prezentarea din 1935, G. Călinescu face referiri pentru călătoria în lună şi la lucrările lui Cyrano de Bergerac *(L'autre monde ou les états et empires de la lune)*, Baudoin *(L'homme dans la lune)*, Torquato Tasso *(Orlando furioso)*, Fontenelle *(Entretiens sur la pluralité des mondes)* (502, p. 148—149). În fruntea acestei liste figura Adalbert von Chamisso, singurul nume pe care îl reţine în ultima prezentare a ,,proiectului de nuvelă''.

ORTOGRAFIA. 1. caractere comune cu ortografia din ,,Convorbiri literare'': *rĕspundea* (dar *respunde*), *resboae; ciocărlie, plăngĕnd* (dar şi *riḑend*), *sinul, strimbe, incet; sunt* (consecvent); *vedè; fugia; eşeam, fălfăe; peptul* (dar şi *pieptul*) (nu apar însă forme de tipul *ear, peatră*), *triunghiu, făcuiu* (dar şi *făcui*), *rosu* (= *roz)* dar *gazu*; *estazu*; 2. caractere distincte de ortografia din ,,Convorbiri literare'': notarea frecventă a hiatului în *aër*; [ẹa] = ⟨é⟩ (uneori ⟨e⟩): *créngă, ferestra* (dar şi *streaşini, fereastră*); [a] = ⟨é⟩ (uneori ⟨e⟩): *séra, vieţa*; [ọa] = ⟨ó⟩: *nóstre* (dar şi *noastre*), *póte* (dar şi *poate*), *resbóe*; [-u] nesilabic notat cu ⟨-ŭ⟩: *meŭ, eŭ* (dar şi *eu); ⟨-u⟩ / ⟨-ŭ⟩* mut postconsonantic: *pămĕntu, sinulu, stradeloru, aurŭ, somnŭ, sărisemŭ* (dar şi *pămĕnt, sinul, aur* şi chiar inconsecvenţe ca: *gătul ei golu, pĕrul ei de aurŭ, pĕrul ei blondu, sinul rotund şi micu, aerul caldu şi strelucit, visam ceea ce aveamŭ*); [z] = ⟨ḑ⟩ cînd se are în vedere etimologia: *ḑicu, ḑilele, aşeḑasem* sau păstrarea unităţii grafice a paradigmei: *frunḑe*, verḑi; [ţ] = ⟨ç⟩, mai rar ⟨çi⟩: *feçele, façiă, braçiu* (dar şi *braţelor*); înainte de vocale palatale [şt] = ⟨sc⟩: *linisce, esci*; geminate etimologice în *differite*(lor), *litterile, offeriu* şi *pallid*, inclusiv hipercorectismul *innundai*; trebuie avută în vedere, aici şi în tot restul scrisului autograf al lui Eminescu, şi o frecventă omitere a semnelor diacritice, care face ca descrierea să rişte includerea în cod a unor omisiuni accidentale; oricum, ortografia din *Umbra mea*, vădeşte trăsături ale scrisului din prima perioadă a activităţii lui Eminescu, mult mai influenţată de etimologism decît după contactul cu ortografia junimistă.

[SCRISOAREA LUI DIONIS]

Fragmentul este publicat de Petru Creţia în ,,Manuscriptum'', VIII, nr. 3, [iulie-septembrie] 1977, p. 15—17 Se tipăreşte în volum prima dată în ediţia de faţă.

Se află în manuscrisul **2255, 295rv—296r** şi aparţine studiilor la Viena (1869—1872). Este singurul fragment manuscris din *Sărmanul Dionis*, pe care îl cunoaştem pînă acum. Ordinea din manuscris reprezintă în raport cu textul din ,,Convorbiri literare'' o alăturare de pasaje, redactate oarecum independent, în două prilejuri apropiate. Aliniatul iniţial din ,,Convorbiri literare'' nu are corespondent în manuscris. Ne aflăm în faţa unei versiuni foarte probabil imediat anterioară transcrierii întregului text al nuvelei în forma publicată în revista ieşeană.

Scrisoarea lui Dionis în versiunea din textul tipărit a nuvelei stă în atenţia lui I. M. Raşcu, care susţine că este compusă sub influenţa lui V. Alecsandri (845, p. 365). Comentatorul invocă în sprijinul acestei afirmaţii nuvela *Mărgărita* în care eroii fac schimb de scrisori şi unele din ele amintesc de cea a lui Dionis prin atmosferă, ton şi chiar unele expresii (,,Il cunoşti şi tu, Margareto, acel chin, chin ce sfîşie inima ...''). Nuvela *Mărgărita* se publică fragmentar în ,,Albumul macedo-român'' din 1880, încît este exclusă influenţa lui Alecsandri asupra lui Eminescu. Atmosfera, tonul, expresiile sînt ale epocii în care scriu cei doi poeţi.

ORTOGRAFIA. Ortografie de tranziție între etimologismul din *Umbra mea* și scrierea mai fonetică din *Sărmanul Dionis*. Față de *Umbra mea* o notare cu ⟨î⟩ : atîta(2) ; grafiile cu [o̯a] = ⟨ó⟩ se limitează la *frumósă* (3) și *luminósă*, iar [ț] = ⟨ç⟩, ⟨-u⟩ / ⟨-ŭ⟩ mut după consoană și geminatele etimologice sînt cu totul absente, în schimb e atestată forma *martyriu* (căreia îi corespunde în CL *martir*, probabil tot cu sensul „martiriu") ; mai semnalăm obișnuita oscilație în notarea lui [i̯e-] : *inchipuesci*/*inchipuiesce-ți*, cf. *trebuie*, *aievea*.

ÎNTÎIA SĂRUTARE

Povestirea este publicată fragmentar de G. Călinescu în „Adevărul literar și artistic", XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 3. Este tipărită în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proză literară*, București, Cugetarea — Georgescu Delafras, [1943], p. 179—182.

Se află în manuscrisul **2255, 250—254r** și este scrisă pe file independente, din hîrtie albă, primele 4 de 24 × 19 cm, ultima redusă prin tăiere, la 17 × 19 cm. Scris cu cerneală neagră, cu o grafie măruntă, destul de supravegheată și lizibilă, textul acopere toată fața primelor 4 pagini și se continuă cu 3 rînduri pe ultima pagină. De la al doilea aliniat de pe pagina **251r** („și iar din greșală și așa mai departe"), textul este paralel cu segmentul respectiv din schița *La aniversară*, iar după aceea discontinuitatea narației lasă să bănuim absența unei file, pierdută înainte de legarea și numerotarea lor. Textul de pe pagina **250r**, reprodus de noi convențional ca motto, este scris după o bară oblică în dreapta titlului. După sens pare un fragment din partea pierdută și are corespondent în schița *La aniversară* : „închise ochii, lăsă capul pe umărul lui".

Aparține epocii studiilor universitare (1869—1874) și purta inițial titlul *Primu-amor*, șters, ulterior, de poet și înlocuit cu *Întîia sărutare*. Viața fericită de familie este prefigurată încă din *Geniu pustiu* prin unele scene, ca cele în care se înfățișează căsnicia Finiței din Munții Apuseni. Eminescu propune un exemplu de înfăptuire a aspirațiilor spre absolut în iubirea și în statornicia care biruie adversitățile și păstrează mereu ceva din puritatea naivă a primilor fiori. Titlul inițial, *Primu-amor*, a fost șters și înlocuit cu *Întîia sărutare* tocmai pentru că nu este vorba de o rememorare a unei prime iubiri urmată de altele, ci de una singură, iubirea de o viață, neîncetat proaspătă în toate etapele ei. Și tocmai poezia acestei prospețimi îndeamnă gustul sigur al lui Eminescu să renunțe la dezvoltarea „cam naivă și inconcludentă" de aici (304, p. 247) și să-i dea expresia concentrată și echilibrată din *La aniversară*.

ORTOGRAFIA. În linii generale este aceea din *Umbra mea*. Deosebiri : ca în *Cezara*, notarea sporadică a lui [î] cu semne specifice : [î] = ⟨ê⟩ : *dênsa*(2), *rizênd*, [î] = ⟨â⟩ : *ântîi*, *plângă*, *prânz*, *mânuța* ; [î] = = ⟨û⟩ în *sûnt*(2) față de unica atestare *suntem* ; [-ă] accentuat = ⟨-â⟩ : *așezâ*, *înconjurâ*, *plecâ*, *sărutâ* ; [e̯a] = ⟨é⟩ nu este atestat alături de *dulceață*, *neștearsă* ; ca și în [*Scrisoarea lui Dionis*] o mai mare proporție de forme cu ⟨oa⟩ : *doamna*, *folositoare*, *ninsoare*, *noapte*, *scoate*, *ulicioarei*, față de *copilărósă*, *grósă*, *óre*(2), oscilația afectînd uneori același cuvînt : *nóstre* și *noastre*, *póte* și *poate*(2), *tóte* și *toate*(2) ; [ț] este rar notat cu ⟨ç⟩ : *braçiu* sau cu ⟨ți⟩ : *fația* (corectat în *fața*) ; geminata etimologică în *innocentă*.

[CEZARA] (variantă parțială)

Fragmentele pe care le publicăm sub acest titlu se găsesc în manuscrisele : **2255, 2276(II), 2284, 2286** și reprezintă versiunea manuscrisă anterioară textului după care s-a cules nuvela în „Curierul de Iași". Dintre aceste fragmente se publică în „Revista Societății Tinerimea română", în 1933 (171, p. 338—341) textul din manuscrisul **2284**, iar în ediția *Proză literară* din 1964 (97, p. 350—351) textul din manuscrisul **2255**. Textul din manuscrisul **2286** este publicat de Petru Creția în „Manuscriptum", VIII, nr. 3, [iulie-septembrie] 1977, p. 17—18. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Fragmentele corespund capitolelor VI–VIII din versiunea publicată în „Curierul de Iaşi", iar două dintre ele se pot considera capitolele [IX] şi [X]. Fragmentele se grupează în raport cu textul din „Curierul de Iaşi" în următoarea schemă :

Cezara	VI	**2276(II),**	**43r–50r**	**(2286,64r)**
(„Curierul	VII	**2276(II),**	**51r–57r**	
de Iaşi")	VIII	**2276(II),**	**58r–61r,61v**	
		2286,	**62v–63r**	
	[IX]	**2255,**	**255r**	
	[X : *Moartea Cezarei*]	**2284,**	**34v–42v**	

Fragmentele prezintă, în ciuda distribuţiei lor discontinue şi neregulate prin caietele poetului, o unitate fundamentală de concepţie şi de ortografie, care situează redactarea lor, cam în aceeaşi perioadă, anterioară versiunii dată la cules pentru „Curierul de Iaşi". Este de presupus că în vederea acestei tipăriri, Eminescu a transcris textul într-o ortografie foarte apropiată de cea a „Convorbirilor literare", renunţînd la o seamă de particularităţi, cum se va vedea din descrierea ortografiei, dar lăsînd să-i scape, din partea pierdută a versiunii manuscrise cuvinte scrise conform regulei [sc] = [şt] înainte de vocala palatală (*esci, pescera, pescerei, scii* şi *sciinţifică*), regulă respectată consecvent în versiunea manuscrisă. Fragmentul cel mai întins este cel din manuscrisul **2276(II)** şi a suferit, la o recitire ulterioară, cîteva remanieri cu creion negru, care îl apropie de versiunea dată la tipar, pe care o putem socoti imediat ulterioară. Ultimul fragment manuscris, paralel cu textul tipărit, **2286, 62v–63r,** păstrează amintirea unei faze de concepţie cînd Cezara era numită de poet Oceana. Textele care urmează pot fi numite, convenţional, capitolele [IX] şi [X], căci par să constituie un continuum, la care însă Eminescu a renunţat atît în versiunea tipărită în „Curierul de Iaşi", cît şi în *Cezara (E)*. Ceea ce am numit aici [X] poartă, de la ediţia D. Murăraşu, *Scrieri literare* (83), titlul devenit tradiţional *Moartea Cezarei*, la care am renunţat pentru faptul că nu corespunde realităţii din manuscrise. Titlul este impropriu şi pentru faptul că nu este vorba numai de moartea Cezarei, ci a amînduror protagoniştilor nuvelei (323). Textul din manuscrisul **2286, 64r,** foarte scurt, în care cei doi tineri sînt înfăţişaţi plimbîndu-se prin grădina palatului Bianchi, are corespondent în capitolul VI al versiunii tipărite, dar lipseşte în cea manuscrisă din **2276, 44r,** unde l-am intercalat. Pentru tipar, Eminescu inversează portretele celor doi eroi, reţine aproape în întregime şi textual pe cel al lui Ieronim şi modifică radical pe cel al Cezarei. Renunţă şi la prezentarea generică a lor *(Ş-adesea, în nopţile-namorate ... Şi alături cu ea mergea el)* din manuscrisul **2286, 64r** şi transcrie începutul textului din manuscrisul **2276(II), 44r** *(„Şi azi îmbla prin grădina palatului Bianchi")*. Poetul face, în felul acesta, trecerea, cam brusc, de la monologul interior al lui Ieronim la prezentarea portretelor protagoniştilor nuvelei.

Există în fragmentul din manuscrisul **2286, 64r,** încadrat de noi în capitolul VI, două segmente, care apar, cu modificări, în alte capitole ale textului din „Curierul de Iaşi". Segmentul : *„buzele coapte de sete de amor"* îl întîlnim în capitolul VIII sub forma : *„sînii crescuţi în sete de amor"*. Al doilea segment : *„cu capul lui neacoperit, de Antinous"* are, parţial, corespondent în capitolul II al nuvelei : *„ş-atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gîtul lui Antinous"*. Aici textul nu mai face parte din portretul lui Ieronim, ca în manuscris, ci din cel al Cezarei. Este neîndoios că au existat texte paralele şi pentru capitolele I–V.

Mai este de reţinut faptul că în trecerea de la textul păstrat în manuscris la cel tipărit, Eminescu a operat exact acelaşi tip de modificări, ca cele pe care, peste aproximativ cinci ani, le operează în textul din „Curierul de Iaşi" în vederea unei retipăriri, care însă se realizează abia după moartea sa.

ORTOGRAFIA. Cele cinci fragmente care constituie varianta manuscrisă parţială la *Cezara*, în ciuda distribuţiei lor discontinue şi neregulate prin caietele şi filele răzleţe ale poetului, manifestă o unitate fundamentală a scrierii normate care poate fi, coroborată cu altele, o dovadă a redactării lor cam în aceeaşi perioadă, anterioară versiunii dată la cules pentru „Curierul de Iaşi". Faţă de ortografia din „Curierul", care este în fond aceea a „Convorbirilor literare", ortografia versiunii manuscrise are un număr de trăsături mai „arhaice". Pentru vocale şi diftongi : alături de [o̯a] = ⟨oa⟩ şi [e̯a] = ⟨ea⟩, care constituie norma generală, apare notarea sporadică, cu totul inconsecventă (şi nu întotdeauna absolut certă) : [o̯a] = ⟨ó⟩ sau chiar ⟨o⟩, **[e̯a]** = ⟨é⟩ sau chiar ⟨e⟩ : *chilióra, doritore, flórea, frumósă*(3), *întorse*(2), *întunecósă*(2), *întunecóse, mlădiósă, mórtă, nópte, óre, osele, pleopele*(2), *póte, privighetórea, rotă, smóla* şi *voluptósă*; *(î)ntrega*(2), *négra, négră* şi *reflectéză*; de notat că [ă] sub accent la perfectul simplu al verbelor in *-a : aruncâ,* *lăsă, sculă* etc. apare consecvent doar în **2276(II)**; ca de obicei, ⟨i⟩ pentru [î] este atestat consecvent în *in* / *in-* și în formele de la ***a (su)ride, a stringe, a zimbi, riu, sin*** și, incert, ***strimbe,*** cu o singură atestare, ca și *plăminii, omorit*; ⟨e⟩ pentru [ă] apare mai ales prin omiterea semnului diacritic pe ⟨ĕ⟩ dar și altfel, în formele cu *re-* și în *jeratec, paserea, **selbatec**, serman, țerm, dedu,* și *dedea(u)*, ***stetu*** și *stetea(u)*; nu apare niciodată *-u* / *-ŭ* mut după consoană; pentru consoane: nici o atestare a lui [ț] = ⟨ç⟩, o singură atestare a lui [z] = ⟨ḑ⟩ *: rotunḑește*, în **2276(II)**; în schimb, înainte de vocală palatală [șt] este notat consecvent ⟨sc⟩ : ***esci, scii, chinuiesce*** etc.; geminate în categoriile : ***innalt, innăbușit, innecat; innocent; masselor; corri**doarele,* ***essența*** și ***surrîdea; es-*** pentru ***ex-*** în ***escita*** și *espusă*; forme cu ⟨s⟩ pentru actualul [z], inclusiv *Cesara* (spre deosebire de forma din CI : *Cezara*).

Semnalăm cu acest prilej și o caracteristică generală a manuscriselor eminesciene : nenotarea cratimei în cazuri ca : ***nu i, și i, ce și, spune mi*** sau, invers, grafii ca : ***cear, nuși, plecînduși****, puinduși,* ***urcînduși, tîrînduse, tologinduse*** etc.

Mai trebuie menționat aici și faptul că cele cinci cuvinte : ***esci, pescera****, pescerei, scii* și ***sciințifică*** care apar în versiunea din „Curierul de Iași" sînt de bună seamă reminiscențe din varianta manuscrisă a ***Cezarei,*** și anume din prima ei parte, nepăstrată, în speță din capitolul III.

CEZARA (E)

Nuvela se publică în foiletonul ziarului „Epoca", X, nr. 177, 29 iunie 1904, p. 1–2; nr. 178 1 iulie 1904, p. 1–2; nr. 179, 2 iulie 1904, p. 1–2; nr. 183, 6 iulie 1904, p. 1–2; nr. 184, 7 iulie 1904, p. 1–2. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Eminescu elaborează această nouă versiune a nuvelei înainte de 1881 și operează modificările pe un text din „Curierul de Iași", unde se publică prima dată. Foiletoanele ziarului ieșean s-au păstrat în biblioteca lui Maiorescu, într-o revistă germană din 1881 care publică poezia lui Schiller *Mănușa*, în 13 limbi[1]. Traducerea românească este făcută de Eminescu și ea este retipărită, în noiembrie 1881, în „Amicul Familiei", foaie care apărea la Gherla. I. A. Rădulescu-Pogoneanu, unul din cei mai apropiați discipoli ai lui Maiorescu, publică în „Epoca", în 11 iunie 1904, un articol, *O baladă de Schiller tradusă de Eminescu,* în care reproduce poezia *Mănușa* și o însoțește cu comentarii, I. A. Rădulescu-Pogoneanu nu știe că poezia fusese reprodusă, încă în 1881, în revista din Gherla (382). I. Scurtu se oprește la această problemă într-o cronică din „Sămănătorul", publicată în 20 iunie 1904, și insistă asupra prieteniei lui Eminescu cu Eduard Grisebach din îndemnul căruia traduce poezia lui Schiller. Eduard Grisebach (1845–1906), poet german de mai mică însemnătate, îndeplinește funcții diplomatice la consulatele din Iași (1878) și București (1880) și este editorul operei lui Schopenhauer, a cărui filozofie stă și în atenția poetului român. Perpessicius prezintă în comentariile sale împrejurările în care Eminescu traduce poezia *Mănușa* și reproduce din articolele lui I. A. Rădulescu-Pogoneanu și I. Scurtu (OPERE III, p. 366–370). I. A. Rădulescu-Pogoneanu comunică în articolul său și o serie de informații în legătură cu această versiune din *Cezara* și ele se impune să fie neapărat reținute pentru interesul lor documentar. „În acel volum care cuprinde traducerea baladei — scrie I. A. Rădulescu-Pogoneanu — erau puse, desigur de însuși Eminescu, foiletoanele, din „Curierul de Iași" cu nuvela *Cezara,* avînd foarte multe suprimări și cîteva îndreptări, făcute în două rînduri: la o primă revizuire, Eminescu introduce mici schimbări de redacție și suprimă pe ici pe colo cîte un cuvînt, cîte o propoziție, sau pasagii de puțină întindere, toate aceste modificări sînt făcute cu cerneală; la o a doua revedere a novelei, Eminescu șterge nu numai cuvinte și pasagii mici, ci părți foarte întinse din lucrarea sa. Aceste îndreptări și suprimări numeroase sunt interesante de cunoscut pentru spiritul critic și pentru gustul literar al lui Eminescu : prin ele novela cîștigă în sobrietate de stil și concentrare de gîndire; de aceea vom reproduce în jurnalul nostru și această nuvelă originală a lui Eminescu, care, în forma ce i-a dat-o autorul, e ca și o nouă lucrare". I.A. Rădulescu-Pogoneanu nu s-a dovedit în nici o împrejurare a fi de rea credință, încît informațiile sale să fie puse la îndoială. Este de mare însemnătate și precizarea ce o face că Eminescu intervine în text, în două rînduri, ceea ce se confirmă și în lumina unor documente pe care le vom invoca mai departe. Nu putem trece totuși cu vederea faptul că

---

[1] *Schalk-Bibliothek, Heft 5, Der Handschuh* (in 13 Sprachen), Leipzig, 1881, Verlag von Fr. Theil Verlag des « Schalk ».

I. A. Rădulescu-Pogoneanu nu copiază, din comoditate, textul şi trimite la redacţia ,,Epocii'' foiletoanele ziarului ieşean incît s-a putut pierde un document de-o valoare inestimabilă pentru cunoaşterea laboratorului eminescian : o operă tipărită cu intervenţii autografe operate în vederea republicării.

Discuţia în legătură cu această versiune a nuvelei este reluată de I. Creţu în 1961 într-un studiu, *Ultima formă a nuvelei ,,Cezara''* (280). ,,Metoda folosită în această revizuire — arată I. Creţu — este aproape exclusiv suprimarea. Se observă uşor două genuri de suprimări : suprimări masive de pagini întregi şi suprimări parţiale de fraze, propoziţii şi cuvinte în text''. Dintr-un număr de aproape 12 000 de cuvinte, cîte are textul din ,,Curierul de Iaşi'' sînt suprimate în versiunea din ,,Epoca'' aproximativ 2 250 de cuvinte, se adaugă 25 de cuvinte noi, iar 31 sînt schimbate cu echivalente ale lor. Modificările operate de Eminescu sînt grupate de cercetător în mai multe categorii : ,,1. pasaje descriptive suprimate integral ; 2. reflecţii ori consideraţii subiective ale autorului înlăturate ; 3. fraze şi propoziţii ori numai părţi de propoziţie abandonate ; 4. adjective şi alte determinative suprimate ; 5. alte categorii de cuvinte înlăturate ; 6. unele cuvinte schimbate cu echivalentul lor ; 7. forma schimbată a unor cuvinte ; 8. îndreptarea unei erori''. Examenul filologic conduce la concluzia că modificările sînt operate de un foarte bun cunoscător al textului şi că acesta este călăuzit de o înaltă conştiinţă artistică. Nu putea întreprinde o revizuire a textului în asemenea condiţii decît Eminescu. Explicaţiile ce le dă I. Creţu cu privire la cauzele care îl determină pe Eminescu să facă modificările în textul din ,,Curierul de Iaşi'' sînt însă neconvingătoare. Cercetătorul crede că este vorba de o ,,nouă artă a compunerii'', prin care poetul caută să elibereze naraţiunea de balastul romantic. Nu poate fi însă demonstrată existenţa unei graniţe care să marcheze etape atît de tranşante între concepţia artistică a lui Eminescu din 1876 şi concepţia sa artistică de cîţiva ani mai tîrziu. Explicaţia propusă de I. Creţu lasă, pe de altă parte, fără răspuns întrebarea privind împrejurările în care ajunge această versiune a nuvelei în mîinile lui Maiorescu şi motivele pentru care criticul o lasă uitată în biblioteca sa.

Operaţia de revizuire a nuvelei are loc înainte de 1880 şi este cerută de Maiorescu, într-o împrejurare bine cunoscută. Criticul solicită scriitorilor junimişti — şi nu putea fi omis tocmai Eminescu — încă în 1879, să-i pună la dispoziţie texte reprezentative din prozele lor spre a fi traduse de Mite Kremnitz în germană. *Neue rumänische Skizzen*, volumul la care ne referim, se tipăreşte la Leipzig, în 1880 şi el se deschide cu nuvela lui Slavici, *Gura satului*, căreia îi urmează *Andrei Florea Curcanul* de N. Gane, *Budulea Taichii* de Slavici, *Ioniţa Cocovei* de I. Negruzzi şi *Noaptea Sfîntului Andrei* de N. Gane. Maiorescu opreşte traducerea *Cezarei* din considerente pe deplin justificate din punctul său de vedere. Criticul urmărea ca, prin traducerile Mitei Kremnitz, publicul german să ia cunoştinţă de aspectele mai caracteristice din viaţa poporului român. În această privinţă nu se înşela şi *Gura satului, Budulea Taichii, Andrei Florea Curcanul* şi chiar *Ioniţa Cocovei* stîrnesc mult interes în lumea cititorilor germani. Nuvela lui Eminescu cîştigă în privinţa acţiunii, prin înlăturarea pasajelor descriptive, însă ea nu tratează un subiect românesc, putînd interesa, sub acest aspect, pe cititorul străin. Nuvela nu înfăţişează, pe de altă parte, nici oameni din popor şi contrazicea teoria lui Maiorescu din acea vreme cu privire la ,,romanul popular''. Judecată din această perspectivă, chiar şi o povestire ca *Noaptea sfîntului Andrei* prezenta mai mult interes pentru cititorul german decît nuvela poetului. Nu este pentru noi nimic nefiresc în faptul că Eminescu nu reclamă textul noii versiuni a scrierii sale sau că uită de el. Nici nu-l interesa, probabil, de vreme ce operase toate acele suprimări doar în vederea unei traduceri şi nu avea neapărat drept ţel obţinerea unui produs artistic superior, ultima formă voită de el a nuvelei. Acesta este şi motivul pentru care în acest volum nu am acordat versiunii din ,,Epoca'' a *Cezarei* statutul de text definitiv, ca ultimă expresie a voinţei autorului, reproducînd-o totuşi, ca fiind autentică şi de un deosebit interes pentru cunoaşterea unui anumit aspect al travaliului artistic eminescian.

GENIU PUSTIU

Romanul este tipărit prima dată de I. Scurtu în M. Eminescu, *Geniu pustiu*. Roman inedit. Cu o introducere critică şi cu note, Bucureşti, Editura Institutului grafic ,,Minerva'', 1904, XXXV + 183 p. Menţiunea de pe copertă cu privire la data apariţiei romanului nu corespunde realităţii. ,,Sămănătorul'' îşi informează cititorii, încă în 14 decembrie 1903, că romanul urma să apară ,,zilele acestea'' (17). Romanul intră în librării, ,,înainte de Crăciun'' cum se arată în nota introductivă la fragmentul reprodus în ,,Sămănătorul'', în 28 decembrie 1903, şi se dau şi alte informaţii cu privire la această scriere ,,inedită'' (151). Existența romanului în manuscrise este semnalată de Ilarie Chendi în prefața la volumul de literatură populară, tipărit în 1902, cînd reproduce și două pasaje din această „bucată mai lungă de proză”[1]. Ediția din 1903, întocmită de I. Scurtu după manuscrise, se retipărește în mai multe rînduri (31, **50**, 64, 95) și servește și altor editori ca text de bază.

Romanul se află în manuscrisul miscelaneu **2255, 21r–84r,** cu completări pe foile **21v, 24v, 65v, 66v, 84v, 85v.** Manuscrisul reprezintă, în materialitatea sa, un corpus rezultat din legarea filelor, inițial independente, și numerotate, prin stampilare, după intrarea lor în patrimoniul Academiei Române. Ca format, manuscrisul se constituie din două grupe, care se disting printr-o mică diferență : 35 × 20,5 cm, filele **21–44,** 34×21 cm, filele **45–84** (cu o subgrupă **67–83,** unde înălțimea variază între 34,4 și 34,8 cm). Deosebirile mai importante între cele două grupe privesc calitatea hîrtiei : filele din prima grupă sînt mai groase, filigranate, cu zebrură orizontală, întretăiată de linii verticale și perforate în partea dinspre cotor; cele din grupa a doua sînt din hîrtie semivelină, nefiligranată, cu o înfățișare mai pronunțată de manuscris vechi.

Romanul este împărțit în patru capitole : I. *Tasso-n Scoția* **(21r–26r),** II. **(26r–33r),** III. **(33r–84r),** *Poesis* **(83v–84v),** ultimul nenumerotat. Ne întîmpină încă de la această proză de tinerețe a poetului metoda sa de lucru, atît de caracteristică. Textul este scris pe pagina din dreapta, iar cele din stînga sînt rezervate completărilor, aici destul de puține în raport cu extinderea scrierii. Dintre acestea, cele mai importante sînt cele de pe foile **83v** și **84v,** care formează partea a patra a romanului, epilogul, și pe care poetul nu o numerotează. Este extracontextuală și nu aparține romanului, cum demonstrează Perpessicius (OPERE I, p. 287–289), strofa 10 din versiunea I a poeziei *Venere și Madonă,* scrisă pe fila **56r** și tăiată apoi oblic. Textul continuă celelalte nouă strofe din manuscrisul **2255,** scrise pe filele **124v** și **125v** și tăiate de asemenea oblic. Strofa la care ne referim este considerată de unii editori ai operei poetului ca aparținînd romanului. Dintre aceștia este și D. Murărașu care prezintă demonstrația lui Perpessicius numai ca o interpretare posibilă[2]. Să mai notăm că filele **124v** și **125v** reprezintă jumătăți de coale, de același tip și dimensiuni ca fila **56r** și au scris pe recto text din *[Avatarii faraonului Tlà].*

Grafia textului de bază este (ca și ortografia) în mare aceeași, cu schimbări firești de la etapă la etapă de redactare, mai îngrijită sau mai grăbită, mai mare sau mai măruntă, mai subțire sau mai groasă, în funcție și de calitatea sau starea peniței ori de încărcătura ei cu cerneală.

Textul poartă semnele a patru tipuri de intervenții : 1. intervenții cu aceeași cerneală neagră-cafenie cu care este scris textul de bază ; ele sînt cele mai numeroase și reprezintă corecturi și ameliorări simultane cu redactarea (copierea) textului de bază ; 2. intervenții cu altă cerneală, ceva mai neagră, de bună seamă prilejuite de recitirea, cîndva mai tîrziu, a textului de bază ; 3. intervenții cu creion roșu neascuțit și 4. intervenții cu creion negru. Ultimele două tipuri de intervenții au în comun faptul că, după grafie, par a fi relativ mult posterioare scrierii textului de bază și că, mai adesea decît intervențiile cu cerneală de tipul 2, operează, în afară de modificări de amănunt, sugestii de eliminare sau remaniere a unor porțiuni de text mai mari; altfel, creionul gru apare mai des decît cel roșu și este posterior acestuia, cum reiese mai ales din faptul că în cîteva l uri creionul negru scrie peste cel roșu, dar și din acela că cel negru operează remanieri chiar în cadrul u or pasaje barate cu roșu. Mai trebuie notat faptul că amîndouă tipurile de intervenții cu creion apar num i pînă la **64r** inclusiv (dacă vrem să considerăm semnul cu creionul de pe **68r** drept accidental), ceea ce poa să însemne fie că, la lectura respectivă, textul era în întregime redactat (adică pînă la **84v),** dar nu a ma existat interesul, timpul sau nevoia unor intervenții, fie că porțiunile de text de după încetarea acestor int venții sînt redactate (sau copiate) ulterior datei intervențiilor respective. În schimb intervențiile cu cerne ă mai neagră se întind pînă la **80r** inclusiv și sînt semnul unei recitiri (aproape) complete a textului, dar nu posterioară intervențiilor cu creion negru, deoarece a doua intercalare cu cerneală mai neagră (de tip 2) de pe **21v** a fost marcată cu un semn de trimitere cu creion negru adaus după redactarea intercalării.

În stabilirea textului am luat în considerare de fiecare dată versiunea cea mai recentă, dar n-am ținut seamă de tăieturile de text sau de liniile marginale care nu oferă substitutele necesare păstrării coerenței contextuale. În cazul intervențiilor cu creionul, cînd ele se află în concurență am dat întîietate celor cu creion negru, cele mai recente și mai explicite.

La sfîrșitul VARIANTELOR, în cadrul cărora se dă detaliul complet al tuturor celor patru tipuri de intervenții, se face demarcarea tipurilor 2, 3 și 4, pentru a facilita cercetării ulterioare o caracterizare diferențiată a lor, după frecvență, distribuție, particularități de conținut etc.

---

[1] M. Eminescu, *Opere complecte I. Literatură populară,* București, Editura Institutului de arte grafice „Minerva”, 1902, p. XIII. Se dă și titlul romanului, arătîndu-se că eroul era un tînăr transilvănean venit în București.

[2] M. Eminescu, *Poezii,* I, București, Edit. Minerva, 1970, p. 342.

Există suficiente dovezi să demonstrăm că romanul este o transcriere după texte mai vechi. O mărturie concludentă o constituie și faptul că în manuscrisele poetului se află un număr de texte care permit să vorbim de o *preistorie* a romanului. Asupra raportului dintre aceste texte și roman stăruim în prezentarea lor.

Stabilirea datei cînd își transcrie Eminescu romanul ridică mari dificultăți și nu s-a ajuns, pînă acum, la un punct de vedere unanim acceptat. Comentatorii operei poetului preferă să nu facă distincție între o etapă de elaborare a romanului și una de transcriere a lui. ,,Avem deci ca epocă a concepțiunii — scrie I. Scurtu în studiul introductiv la ediția sa —, formării și închegării romanului ce publicăm — anii 1868—1871'' (16, p. XXV). După I. Scurtu, această opinie este împărtășită și de alți cercetători. G. Călinescu vine cu un punct de vedere deosebit și arată că această scriere din tinerețe a poetului este ,,concepută în vremea rătăcirii prin Ardeal și așezată pe hîrtie cam în preajma începuturilor studenției la Viena'' (304, p. 239). Întîlnim și puncte de vedere foarte restrictive, însă neargumentate. ,,Încercarea de roman — scrie D. Murărașu — este din 1868''[3]. Dintre editorii operei lui Eminescu, Perpessicius este, fără îndoială, acela care se preocupă mai stăruitor de această problemă. În *Cronologie* și în comentariile din primul volum al ediției sale arată că Eminescu ,,începe să scrie romanul'' în 1868 (Opere i, p. XL, 311, 312), ca după cinci ani, în cel de-al treilea volum al ediției, să vină cu precizarea că este ,,redactat înainte de 1870 (cca 1869)'' (Opere iii, p. 297). În proiectul de prefață la proza literară (278, p. 315) reafirmă punctul de vedere din primul volum, ca în prefața la cel de-al șaselea, ultimul pe care îl tipărește, să se oprească la anul 1869, fără alte precizări (Opere vi, p. 12). Interesantă este îndeosebi mențiunea din volumul V, unde Perpessicius vorbește de ,,epoca primului *Geniu pustiu*'' pe care o fixează între anii 1869—1870 (Opere v, p. 576). Din datele pe care le propune Perpessicius, se observă că restrînge, în raport cu I. Scurtu, epoca în care lucrează poetul la roman, fără însă să facă alte distincții. Un răspuns în această problemă nu poate da decît cercetarea genezei romanului.

Mărturiile mai vechi în legătură cu preocupările lui Eminescu, ca romancier, le găsim în două din scrisorile sale către Iacob Negruzzi, redactorul ,,Convorbirilor literare'', trimise din Viena, în 6 februarie 1871 și în 16 mai 1871. De la ele pornesc și comentatorii operei poetului, cînd fixează anii 1868—1871, ca epocă a genezei romanului. ,,Apoi romanul meu am început a-l scrie — îl informează Eminescu pe I. Negruzzi în 16 mai 1871 — parte după impresiuni nemijlocite din anul 1868, pe cînd eram în București, parte după un episod ce mi l-a povestit un student din Transilvania'' (465, p. 321—322). La baza romanului stau, cum mărturisește însuși Eminescu, un episod istorisit de studentul din Transilvania și impresiile sale din București din 1868. Eminescu întreprinde în Transilvania cel puțin patru călătorii, dintre care trei în zone ale acestei provincii românești în care se petrece și acțiunea romanului.

Eminescu vizitează Transilvania pentru prima dată în 1865, cînd însoțește trupa Fanny Tardini în acest al doilea turneu, după cel din 1864, pe care îl întreprinde la Brașov[4]. Trupa dă reprezentații toată vara și este posibil ca Eminescu să fi vizitat acum și Sibiul, unde Nicolae, fratele său, își făcea studiile la Academia germană de drept. Călătoria aceasta, ca de altfel și cele de mai tîrziu, face asupra lui Eminescu o impresie puternică, de care își va aminti și mai tîrziu. ,,Arătați-mi la noi —îi va scrie Eminescu lui I. Negruzzi în 6 februarie 1871 — un oraș patriotic ca Brașovul'' (465, p. 316). Eminescu întreprinde cea de-a doua călătorie a sa în Transilvania în 1866, cînd trece munții prin Pasul Rodnei, coboară la Dej și de aici se îndreaptă spre Tîrgu Mureș, unde îi întîlnește pe Ion Cotta și Teodor Cojocariu, teologii blăjeni, care îl duc cu căruța pînă la Blaj și care îl și găzduiesc în orașul de pe Tîrnave. Opinia că Eminescu a intrat în Transilvania prin Pasul Bicaz nu poate fi acceptată. În descrierea călătoriei sale cu Teodor Cojocariu și Eminescu de la Tîrgu Mureș pînă la Blaj, Ion Cotta ține să facă precizarea că ,,prin Bicaz el [Eminescu] n-a fost''[5]. Se putea susține, chiar în absența acestei mărturii, că Eminescu trebuia să aleagă în călătoria sa spre Blaj drumul cel mai scurt și cel mai frecventat de transilvăneni și bucovineni în trecerea lor dintr-o provincie în alta, amîndouă atunci sub stăpînirea austriacă. De la Blaj, Eminescu se îndreaptă spre Sibiu, ca de aici să treacă în ,,țară''. Eminescu întreprinde a treia călătorie în Transilvania în 1867, cum se vede din scrisoarea ce i-o adresează avocatul Emerich Christiani din Timișoara și al cărei concept se păstrează în manuscrisul **2287, 38.** Este cea mai lungă călătorie pe care o face Eminescu în Transilvania, însă și cea mai puțin cunoscută. Nu încape discuție că și de astă dată Eminescu intră în Transilvania tot din Bucovina și coboară pe Valea Someșului, unde avea colegi și putea face popasuri mai lungi. Dintre colegii săi de la Cernăuți se cuvine menționat Ioan Neamțu din părțile Năsăudului, mai exact din

---

[3] M. Eminescu, *Poezii*, I, București, Edit. Minerva, 1970, p. 324.

[4] G. Baiculescu, *Mihai Eminescu și Fani Tardini*, BME, I (1930), nr. 2, p. 80—85. Informații despre turneele din 1864 și 1865 în Bucovina și la Brașov. Eminescu însoțește trupa Fanny Tardini desigur și în turneul de la Brașov, din 1864.

[5] E. Dăianu, *Eminescu și Blajul* — Cum a venit Eminescu la Blaj —, F, XXXVIII (1902), nr. 26, 30 iun./13 iul., p. 301—302.

Feldru, cu care studiază împreună la Viena și căruia îi închină oda *La moartea lui Neamțu* (OPERE I, p. 243, 292, 452, 495–496, 514). Eminescu străbate și în această călătorie toată Valea Someșului și trece prin Dej, vizitează Gherla, de unde se îndreaptă spre Cluj. Despre aceste orașe găsim însemnări și în manuscrise (**2275(II), 14, 2255, 14**), iar descrierea Clujului o publică G. Călinescu în ediția nouă a exegezei sale (304, p. 496). Itinerariul călătoriei lui Eminescu de la Cluj pînă la Timișoara nu poate fi stabilit în stadiul actual al cercetărilor. Nu încape însă discuție că poetul face călătoria, în cea mai mare parte a ei, pe Valea Murășului, pe care o descrie în roman, ca și ținutul Clujului și al Munților Apuseni. Eminescu întreprinde în Transilvania ultima călătorie, a patra, în 1868 și asupra ei stăruim mai departe. Poetul străbate, în două din călătoriile sale în Transilvania — cea din 1866 și 1867 — drumul pe care îl fac și străbunii săi, cu cîteva veacuri mai înainte, în trecerea lor din Transilvania în Bucovina[6].

Eminescu își notează episodul de la studentul transilvănean, la Blaj, în călătoria din 1866, cînd face un popas mai lung în orașul de pe Tîrnave. Episodul istorisea întîmplări din revoluția transilvăneană din 1848 și el stă la baza jurnalului lui Toma Nour. Cînd Eminescu pășește pe pămîntul Transilvaniei cunoștea această provincie românească din lecturile pe care le face la liceul din Cernăuți. În biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni se aflau lucrările lui Petru Maior *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812), Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri* (Iași, 1853–1854), A. Treboniu Laurian, *Istoria românilor* (Iași, 1833), o altă lucrare a lui A. Treboniu Laurian, publicată fără semnătură, *Documente istorice despre starea politică și ieratică a românilor din Transilvania* (Viena, 1850), A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară* (Viena, 1852), V. Maniu *Discrtațiune istorico-critică și literară tractînd despre originea românilor din Dacia-Traiană* (Timișoara, 1857), Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei* (București, 1859), I. V. Rusu, *Compendiu de istoria Transilvaniei* (Sibiu, 1864), I. Micu Moldoveanu, *Istoria Ardealului* (Blaj, 1866). Eminescu găsea în biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți și lucrarea lui Vincențiu Babeș, *Cauza limbilor și naționalităților în Austria*, tipărită la Viena, în 1860, care cuprinde informații bogate cu privire la situația românilor transilvăneni și lupta lor pentru libertate națională. Eminescu înregistrează unele din aceste cărți în 1866 și 1867, în catalogul bibliotecii, *Cunsemnăciunariul venitului, cheltuielilor și avutului bibliotecii învățăceilor români gimnasiali cernăuțeni* (557, p. 175, 176, 177).

Eminescu se formează în cultul pentru revoluția din 1848, acum, în anii școlarității la Cernăuți. Aron Pumnul, profesorul său de română, la care stă o vreme în gazdă, este unul din participanții la revoluția din 1848 în Transilvania și redactează manifestul din aprilie 1848, prin care românii sînt convocați la prima adunare de la Blaj (30 aprilie 1848). Despre această adunare vorbește și Eminescu în roman. Activitatea revoluționară a lui Aron Pumnul nu încetează în refugiul său pe pămîntul Bucovinei și întreprinde și aici o serie de acțiuni în sprijinul ideilor revoluției transilvănene din 1848. La unele din aceste acțiuni participă și elevi ai săi din clasele superioare. Aron Pumnul crește cîteva generații de școlari, din care face parte și cea a lui Eminescu, în cultul pentru trecutul de luptă al poporului român și pentru valorile sale spirituale. Asupra acestui aspect se oprește și Eminescu, cîțiva ani mai tîrziu, cînd prezintă activitatea profesorului său. Aron Pumnul „e personificarea unui principiu — scrie Eminescu —, sufletul nemuritor neapărat — care a dat consistență și conștiință națională maselor și a făcut din ele o națiune"[7].

Cînd pășește pe pămîntul Transilvaniei, Eminescu era pregătit să înțeleagă realitățile sociale și politice de aici și va purta provinciei de obîrșie a străbunilor săi un interes nedezmințit toată viața. Studentul transilvănean de la care își notează Eminescu episodul din revoluție este, după părerea noastră, Filimon Ilea, originar din „scaunul" Arieșului[8]. Eminescu îl cunoaște în 1866, la Blaj. Filimon Ilea era elev în clasa a VII-a și, cu o cultură mai întinsă decît a celorlalți școlari blăjeni, poetul găsește în el un partener pentru discuții filozofice. Eminescu îi închină poezia *Amicului F.I.*, scrisă tot acum, dar pe care o publică în „Familia" abia în aprilie 1869. Poezia poartă în manuscrise titlul *Amicului Filimon Ilea* (OPERE I, p. 26–27, 278–283, 461) și în ea poetul vorbește de adevăr, dreptate, libertate, dreptul de a exista, pentru care luptau și românii transilvăneni:

Dar credeam ambii în adevăr
Sorbeam din aer ca din Dreptate
Priveam în soare ca-n libertate
A fi credeam că-i un drept de fier.

---

[6] D. Vatamaniuc, *Să fie Blajul vatra străbunilor lui Eminescu?*, MANUSCRIPTUM, VII (1976), nr. 1, [ian.–mart.], p. 127–138.

[7] M. Eminescu, *O scriere critică*, ALB-1, V (1870), nr. 5, 9/21 ian., p. 2.

[8] G. Bogdan-Duică, *Filimon Ilea*, BME, IV (1933), nr. 11, 1933, p. 30. Și un al doilea articol: *Amicul Filimon Ilie*, BME, VI (1935), nr. 13, p. 48. Informații despre familia sa, studiile la Blaj și prietenia cu Eminescu.

După glorificarea lui Aron Pumnul, ,,geniul mare al deşteptării naţionale'' *(La moartea lui Aron Pumnul)* şi după elogierea lui I. Heliade Rădulescu pentru cîntarea ,,de mărire'' *(La Heliade)*, poetul închină această a treia odă a sa unui elev blăjean şi faptul acesta este de natură să stîrnească nedumeriri. Eminescu se întîlnea însă cu ,,studentul'' blăjean în cultul pentru istoria naţională. Filimon Ilea stenografiază înainte de 1864 *Istoria romînilor din Dacia superioară*, tratatul lui A. Papiu Ilarian, iar Asociaţiunea transilvană îi acordă, în septembrie 1864, un stipendiu să se perfecţioneze în stenografie[9]. Eminescu cunoaşte tratatul lui A. Papiu Ilarian de la Cernăuţi şi el figurează printre cărţile pe care le înregistrează în catalogul bibliotecii înainte de a întreprinde călătoriile sale în Transilvania. A. Papiu Ilarian consacră al doilea volum al său revoluţiei din 1848 în Transilvania şi multe din întîmplările descrise aici se întîlnesc şi în romanul poetului.

Există mărturii care arată că Eminescu trece, încă în 1866, cînd se afla la Blaj, la elaborarea primei sale scrieri în proză. Poetul îl informează pe I. Vulcan, directorul ,,Familiei'', că întocmise o ,,novelă'', care era foarte lungă. Nu vedem ce altceva putea să evoce decît întîmplări din revoluţie, pe care le aşterne pe hîrtie, acum, în popasul blăjean. ,,Trimite-mi novela aceea, îi răspunde I. Vulcan în 26 august 1866, dacă e prea lungă se va scurta'' (362). Cîteva luni mai tîrziu, în octombrie 1866, I. Vulcan îi scrie din nou, lăsînd să se înţeleagă că putea publica şi o scriere mai lungă. ,,Nu e încă gata novela — întreabă redactorul ,,Familiei'' — despre care mi-ai scris? Dacă e gata, trămite-mi-o de loc, căci acum s-ar putea publica'' (362). Din corespondenţele lui I. Vulcan se desprinde că Eminescu îşi aşterne ,,novela'' pe hîrtie încă înainte de august 1866, de vreme ce îl putea informa pe redactorul ,,Familiei'' asupra extinderii ei. ,,Novela'' este, după părerea noastră, jurnalul lui Toma Nour, într-o primă formă, se înţelege, în jurul căruia se vor grupa apoi celelalte părţi ale romanului. Eminescu nu-şi poate reglementa situaţia şcolară la Blaj şi se vede silit să părăsească oraşul. Se îndreaptă spre Sibiu şi, de aici trece în ,,ţară''. Jurnalul lui Toma Nour rămîne în stadiul de ,,novelă'' încă doi ani. Călinescu are dreptate cînd susţine că punctul de plecare al romanului îl formează peregrinările poetului în Transilvania.

Eminescu trece la elaborarea romanului, cum arată în scrisoarea către I. Negruzzi, în 1868, în împrejurări ce se impun să fie cercetate mai îndeaproape. Poetul face în vara acestui an cea de-a patra călătorie a sa în Transilvania şi ea a stat în atenţia cercetătorilor, fără însă să i se acorde un rol decisiv în geneza romanului. Eminescu însoţeşte trupa lui Mihail Pascaly în turneul din Transilvania şi Banat, poate cel mai strălucit din cîte le întreprinde în provinciile româneşti de sub stăpîniri străine. Braşovul, Sibiul, Lugojul, Timişoara, Aradul, Oraviţa fac o primire triumfală artiştilor bucureşteni[10]. Eminescu este în acest turneu nu numai sufleur, cum se ştie, ci şi secretar al lui M. Pascaly, în care calitate întocmeşte adresele către oficialităţi şi înştiinţările către public. Un apel către publicul din Arad, întocmit de Eminescu în 16 iulie 1868 şi semnat de M. Pascaly, arată că trupa bucureşteană urmărea să facă cunoscută peste munţi ,,arta teatrală română''[11]. Primirea triumfală a trupei lui M. Pascaly în oraşele transilvănene se explică şi prin unele împrejurări politice. Mai mulţi intelectuali transilvăneni se întrunesc la Blaj în 3/15 mai 1868, cu o zi înainte de sosirea trupei lui M. Pascaly la Braşov, şi dau publicităţii *Pronunciamentul de la Blaj* prin care readuc în discuţia publică revendicările romînilor din 1848. *Pronunciamentul*... cere autonomia Transilvaniei, reactivarea articolelor de lege prin care romînii sînt recunoscuţi ,,naţiune regnicolară'' şi redeschiderea dietei de la Cluj pe baza ,,reprezentaţiunii poporali''. *Pronunciamentul*... se publică în ,,Gazeta Transilvaniei'', ,,Federaţiunea'', ,,Telegraful român'' şi stîrneşte un puternic ecou în opinia publică. Stăpînirea austro-ungară trimite în judecată mai mulţi intelectuali români, determinînd în rîndul opiniei publice româneşti o mişcare largă de protest. Ilie Măcelariu declară în dieta din Budapesta că naţiunea română nu recunoştea ca legală ,,uniunea pripită'' a Transilvaniei cu Ungaria şi că ea era un act arbitrar[12]. Presa transilvăneană face loc în coloanele sale discursului lui Simion Bărnuţiu rostit la Blaj în 2/14 mai 1848 şi subliniază acele pasaje în care se proclamă dreptul poporului român la libertate naţională. ,,Libertatea fiecărei naţiuni nu poate fi decît naţională — spune Simion Bărnuţiu —, libertatea fără de naţionalitate nu se poate înţelege la nici un popor de pe pămînt''. Presa de peste munţi publică zeci de *Răsunete*, prin care romînii din toate colţurile Transilvaniei şi Banatului se pronunţă în sprijinul revendicărilor revoluţiei din 1848. Însoţind trupa lui M. Pascaly prin Transilvania şi Banat în mai—august 1868, Eminescu este martor şi participă, în felul său, la mişcarea de protest a românilor de peste munţi, de-o amploare fără precedent de la revoluția din 1848. Poetul trece la redactarea romanului în acest climat politic. Însemnările sale din peregrinările transilvănene capătă finalitate, putînd fi organizate în jurul unei idei călăuzitoare. Face din ele jurnalul lui Toma Nour, un *jurnal al revoluției*, iar din descrierea societății bucureștene o satiră la adresa generației sale. Căci niciodată înainte nu-i apăru mai evident contrastul, ca la întoarcerea din Transilvania, în septembrie 1868, între cosmopolitismul saloanelor bucureștene și lupta românilor din provinciile de sub stăpîniri străine pentru dreptate socială și libertate națională.

---

[9] Dr. I. M., *Adunarea gen. a IV-a a Asociaţiunii noastre*, GT, XXVII (1864), nr. 61, 29 iul./10 aug., p. 243—245. Informaţii despre acordarea stipendiului în *Protocol*, GT, XXVII (1864), nr. 72, 8/20 sept., p. 289—290.

[10] G. Bogdan-Duică, *Multe şi mărunte despre Eminescu.* Vara anului 1868, VR-1, XVI (1924), nr. 12, dec., p. 383—393.

[11] FED, I (1868), nr. 106, 16/28 iul., p. 418.

[12] T. V. Păcăţianu, *Cartea de aur*, IV, Sibiu, 1906, p. 345.

Eminescu are în față cînd trece la elaborarea romanului, în toamna anului 1868, episodul din revoluție („novela"), ce-l așterne pe hîrtie în 1866, însemnările din călătoriile prin Transilvania, la care alătură impresiile din viața societății bucureștene. Descrierea acesteia se impune să fie privită ca un prolog ce servește de cadru pentru jurnalul lui Toma Nour. Poetul introduce în textul mai vechi al acestui jurnal și episoade, pe care nu le putem izola decît în puține cazuri. Exemplul cel mai caracteristic îl oferă episodul aprinderii morii, care se păstrează și în manuscrise, într-o redactare independentă. Ea face parte, împreună cu alte texte, pe care le prezentăm mai departe, din *preistoria* romanului. Nu încape îndoială că și alte însemnări din manuscrise fuseseră destinate, inițial, romanului, fără însă ca ulterior să fie incluse în narațiune.

Eminescu îl informează pe I. Negruzzi că începe să scrie romanul în București, în 1868, dar nu spune și cînd termină. Poetul se referă, desigur, la prolog, în care descrie societatea bucureșteană. Prologul și jurnalul lui Toma Nour („novela") sînt transcrise în forma în care se păstrează în manuscrise înainte de 1870, cînd își copiază și poeziile ce le avea risipite printre foile sale. Spre deosebire de poezii, pentru care folosește caiete de format mijlociu, confecționate de el, romanul îl transcrie, cum am văzut, pe foi de format mare și de dimensiuni diferite. Surprinzător apare și faptul că pentru prima parte a romanului (**21–44**) utilizează foi de format mare desprinse dintr-un registru, inițial șnuruit. Asemenea registre putea primi de la Mihail Pascaly pentru copierea de roluri, dar putea găsi și la Ipotești, în casa părintească. Gheorghe Eminovici, tatăl său, se folosea de asemenea registre pentru ținerea socotelilor moșiei și întocmește, pe foi desprinse din ele, diferite rapoarte administrative. Eminescu își transcrie romanul, dacă așa stau lucrurile, la Ipotești, în vara anului 1869, înainte de plecarea la Viena pentru studii universitare. Romanul trece prin toate fazele, pînă la încheierea sa, înainte de 1870. Călinescu are dreptate cînd susține, cu intuiția sa extraordinară, că această operă a poetului este „așezată pe hîrtie în preajma începuturilor studenției la Viena". Romanul se termina, la transcrierea sa, cum se vede din manuscrise, cu înfrîngerea revoluției, căsătoria Finiței și moartea tatălui lui Toma Nour. „Întristarea-mi intrase-n inimă — putea spune, pe drept cuvînt, eroul poetului —, întristarea și pustiul."

Eminescu ia cunoștință, îndată după sosirea sa la Viena, în toamna anului 1869, de lupta popoarelor din Imperiul austro-ungar pentru dreptate socială și libertate națională. Poetul este însuflețit de lupta popoarelor asuprite de sub stăpînirea austro-ungară și încă în ianuarie 1870 recomandă scriitorilor din generația sa să urmeze exemplul lui Victor Hugo „adoratoriu al poporului" în „luptele sale, în simțirea sa, în acțiunea sa"[13]. Cîteva luni mai tîrziu, în aprilie 1870, Eminescu publică în „Federațiunea" cele trei articole, *Să facem un congres*, *În unire e tăria* și *Echilibrul* în care cere ca românii de sub stăpînirea austro-ungară să se alăture cehilor, galițienilor, tirolezilor, triestenilor în lupta împotriva asupririi sociale și naționale. „Să ne grăbim dar a ne declara solidari cu națiunile nemulțumite ale Austriei — scrie Eminescu în articolul *În unire e tăria* — ; să pășim la o activitate comună cu ele, căci mîni chiar va fi prea tîrziu, mîni chiar se vor bucura *numai aceia* de fructele răsturnării constituțiunei, cari *vor fi ajutat a o răsturna*"[14]. Lupta popoarelor oprimate din Imperiul austro-ungar se bucura de sprijinul mișcării muncitorești, fapt care se impune să rețină atenția pentru definirea poziției lui Eminescu din anii 1869–1870. Nu avem nici o mărturie că poetul cunoaște nemijlocit mișcarea muncitorească. Pomenirea numelui lui Karl Marx în manuscrisul **2261, 90** este o însemnare în vederea unei eventuale lecturi. Interpretarea care i s-a dat în unele studii eminesciene — și i se mai dă — nu este în spiritul adevărului. Eminescu face lecturi din opera lui Marx, însă mai tîrziu, cum se vede din articolele sale politice. Poezia *Proletarul*, scrisă de Eminescu înainte de august 1870, cu îndemnuri să fie zdrobită „orînduiala cea crudă și nedreaptă" și care va intra, ca primă parte, în *Împărat și proletar* (OPERE I, p. 343–347), se încadrează în mișcarea generală a luptei ce se ducea în Austria multinațională din acei ani împotriva asupririi sociale și naționale.

Eminescu se gîndea, în acest context social-politic din 1870–1871, să-și intituleze și romanul *Geniu furtunatec*. Însemnarea o găsim în manuscrisul **2257, 58v.** Este urmată de un text german, separat printr-o linie orizontală și datat: *1870, 17 Febr.*, fapt care ne dă dreptul să o încadrăm în preocupările de acum ale poetului. Însemnarea este precedată, în stînga, de cuvintele *Dați-mi/Arpa de aramă*, iar în dreapta de alte cuvinte : *după, furtunatec (furtună), golan, zevzec*. Cuvintele din dreapta sînt înşirate ca într-un dicţionar şi li se dau şi sinonimele : *dupac, dupăci (a da pumni), golănime, fără creieri*. Pentru *furtunatec* dă ca sinonim : *fluşturatec*. Cu o asemenea opinie despre semnificaţiile cuvîntului *furtunatec* se explică de ce Eminescu renunţă să-şi intituleze romanul *Geniu furtunatec* şi vorbeşte, un an mai tîrziu, de *Naturi catilinare*.

---

[13] M. Eminescu, *Repertoriul nostru teatral*, F, VI (1870), nr. 3, 18/30 ian., p. 27.

[14] FED, III (1870), nr. 34, 10/22 apr., p. 132. Subliniericile, în text.

Problema romanului *Naturi catilinare*, pe care voia să-l scrie Eminescu după 1870, a format obiectul unor comentarii încă din 1903, cînd I. Scurtu publică *Geniu pustiu* în volum. Se invocă de fiecare dată scrisoarea lui Eminescu către I. Negruzzi, din 16 mai 1871, în care poetul respinge, ca neîntemeiată, presupunerea acestuia că îl urma în *Naturi catilinare* pe Friedrich Spielhagen, cu *Problematische Naturen*, roman destul de cunoscut la acea vreme. *Naturile catilinare* ,,nu vor putea fi imitaţiune a opului lui Spielhagen — arată Eminescu —, din simpla cauză pentru că eu nu cunosc *Problematische Naturen* decît după nume, şi chiar acest titlu l-am auzit pentru prima oară de la d-voastră cînd mi-o recomandaţi în anul trecut, ca s-o citesc'' (465, p. 321—322). Nu găsim în manuscrisele poetului menţionat numele lui Friedrich Spielhagen (1829—1911), fapt care nu constituie însă o mărturie că nu a citit romanul[15]. Eminescu îl informează pe I. Negruzzi, cum se desprinde din scrisoare, încă în 1870, asupra cuprinsului romanului său. Din cealaltă scrisoare a lui Eminescu, trimisă lui I. Negruzzi în 6 februarie 1871, rezultă că îşi însemna *cugetări* în caietele sale, pe care voia să le introducă în romanul *Geniu pustiu*, cu care venise la Viena. ,,Scrierea e completă ca roman, ce s-atinge de scenele de sentiment, de descrierile locurilor etc. — arată Eminescu — necompletă ca studiu, astfel încît cartea mea de notiţe e plină de cugetările de tot felul, cu care cerc a mă clarifica pe mine însumi'' (465, p. 316—317).

Eminescu desfăşoară în anii studiilor la Viena o activitate susţinută în societatea studenţească ,,România jună'' (716, p. 78—120), care se călăuzeşte după principiile lui Giuseppe Mazzini în lupta naţională. ,,România jună'' organizează, în august 1871, serbarea de la Putna, manifestare a solidarităţii românilor din toate provinciile. Eminescu credea că pentru acţiuni de mare amploare pe tărîmul luptei naţionale se cereau personalităţi excepţionale. Însemnările din manuscrisele sale privind ,,naturile catilinare'' aparţin acestui moment din activitatea sa. Asemenea însemnări găsim în manuscrisul **2257, 82, 83,** în vecinătatea *Panoramei deşărtăciunilor* (OPERE v, p. 69, 90) şi ele sînt încadrate într-un context filozofic. Eminescu vorbeşte de existenţa unui ,,punct comun de o concentraţiune a tuturor puterilor lumii'' şi de stat, ca ,,organizare a puterilor în lupta cea mare a oamenilor cu natura''. ,,Nat[uri] cat[ilinare] — notează Eminescu — *Ideile cugetătorului organic*''. A doua însemnare, de pe pagina următoare, este scrisă cu creionul. ,,O natură catilinară — se arată aici — e dezorganizarea, va să zică moartea''. Dar *cugetarea* cea mai importantă o găsim în manuscrisul **2285, 160v, 159r.** ,,Sînt atîţia oameni cu priviri mari — scrie Eminescu — încît n-a mai rămas nime cu privirea mică, îngustă, însă sigură a risipitelor referinţe reale. Dacă privirea e folositoare ca centru într-un organism, ca trebuie să dispuie însă şi de organe sigure şi precise în funcţiunea lor, organe a căror ochi să fie numai pentru unicul *** de care sînt legate.

Însă cum omu[l] nu-şi cunoaşte niciodată *** sa, dacă nu are nici timpul fizic de-a şi-o cunoaşte. Variabilitatea funcţionărilor''.

Eminescu arată, în continuare, că apariţia ,,naturilor catilinare'' era determinată de modul de organizare a unor state care întreţineau, prin sistemul lor de guvernare, o stare permanentă de nemulţumire. ,,Naturile catilinare'' sînt cugetătorii care priveau în dimensiuni mari, dar a căror luptă dusă împotriva orînduirii sociale de atunci, individual, fără sprijin larg în masele populare, nu putea fi încununată de succes. ,,Oamenii aceştia se cred mari pentru că cugetă în proporţiuni mari — scrie Eminescu — . Cugetarea în proporţiuni mari *** însă cu orice stat centralistic. Statele centrale[16] romanice produc cele mai multe naturi catilinare[17].

Asemenea naturi sfîrşesc sau cu *indiferentism*, dacă spiritul de conservaţiune a învins, sau în nebunie, dacă el n-a învins. În orice caz sînt naturi nobile''[18].

O asemenea natură catilinară pare să fie şi Tasso, un ,,romanic'', menţionat atît în *Geniu pustiu*, cît şi în ceea ce poate fi ,,precuvîntarea'' acestuia, *Contrapagină*, unde se vorbeşte chiar de nebunia poetului italian.

---

[15] Romanul se publică în 1872 în cea de-a cincea ediţie.

[16] Eminescu scrie, iniţial, *centralistice*, cuvînt pe care îl şterge.

[17] După cuvintele : ,,*naturi catilinare*'', Eminescu notează jos, în colţul din dreapta al paginii **160v** : ,,*îndărăt*''. Urmînd indicaţia sa găsim continuarea în pagina **159r**. Sublinierea, în text.

[18] Manuscrisul **2285** este un caiet procurat la Viena de format mijlociu, unitar, cu numerotarea paginilor făcută de poet (1—218). Se găsesc aici şi alte însemnări care pot fi puse în legătură cu romanul. Sublinierea, în text.

Eminescu continuă considerațiile cu privire la „naturile catilinare" cu încă o *cugetare*, pe care o transcriem, pentru a cunoaște toate aspectele acestei probleme. „Om rău nu există — scrie Eminescu —. Ci într-o societate în disoluțiune fiecare individ neprivilegiat caută numai interesul lui propriu, și prin astă deconsiderațiune a interesului comun, fie el cît de bun, la urmă el devine de iese rău pentru că e-n coliziune de interese. Ș-apoi fiecare om e rău cînd interesul aproapelui nu-i destul de bine păzit. Răul e-n societate, nu în indivizi. Și-o epocă de tranzițiune e o epocă de disoluțiune internă". Eminescu își dezvoltă ideile în linia lui J. J. Rousseau și susține, ca și acesta, că omul este bun de la natură, dar îl pervertește societatea rău întocmită. Semnul distinctiv al „naturilor catilinare" îl formează, după părerea sa, acele trăsături ale personalității umane prin care se opune influențelor nefaste ale societății.

Merită să rețină atenția și faptul că Eminescu numește în însemnările sale cu termenul de „naturi catilinare" două lucruri diferite. Mai tîrziu va folosi pentru „cugetătorii în proporțiuni mari" termenul de *naturi catilinare*, iar pentru cei care se ridicau la suprafața vieții sociale prin „coliziune de interese" termenul de *straturi catilinare*. „Astfel lupta acestei mase de nulități în viața statului — scrie Eminescu în „Timpul" în 6 iulie 1880 — nu era, ca în alte țări, o luptă între grupuri sociale cu interese bine definite, ci stăruința unor straturi catilinare, fără o meserie hotărîtă, fără talent, fără avere, pentru pîinea de toate zilele ce le-o poate procura bugetul, în socoteala tuturor claselor pozitive ale societății întregi. Acesta e *punctul saliens*, cheia infinitei și nefastei lupte sistematice produsă de roșii în viața publică a țării"[19].

Distincția pe care o operează Eminescu între *naturile catilinare* și *straturile catilinare* în 1880, în plină desfășurare a activității sale ziaristice, permite să judecăm într-o lumină nouă multe din articolele sale politice.

Eminescu definește în considerațiile despre „naturile catilinare" din 1870—1871 „conținutul filozofic" al personalității protagoniștilor romanului. Schițele caracterologice le găsim în manuscrisul **2291, 16—17, 18** și le prezentăm mai departe. Să notăm totuși încă de pe acum că prototipul „naturilor catilinare" trebuia să-l reprezinte în concepție lui Eminescu nu atît Toma Nour, cît mai ales Ioan, stăpînit de o iubire demonică și sfîșiat de contradicții lăuntrice. Eroul eminescian găsește însă salvarea, fapt semnificativ, în înrolarea sa în armatele lui Avram Iancu și participarea, ca tribun, la revoluția din 1848.

Eminescu considera că și generația sa aparținea unei epoci de tranziție care favoriza apariția „naturilor catilinare". Mărturii evidente în această privință i se păreau profesarea scepticismului, molipsirea de „răul veacului" și îndepărtarea de idealurile luptei naționale. „Noi cești mai noi — îi scrie Eminescu lui I. Negruzzi în 17 iunie 1870 — cunoaștem starea noastră, suntem trezi de suflarea secolului — și de aceea avem atîta cauză de-a ne descuraja. Nimic — decît culmile strălucite, nimic — decît, conștiința sigură, că nu le vom ajunge niciodată. Să nu fim sceptici? Atîta lucru, cele mai multe puteri sfărîmîndu-se în van, lupte sterile, cele puține descurajate, amețite de strigătul gunoiului ce înoată asupra apei" (**465**, p. **311**). Scrisoarea însoțește, cum se știe, poezia *Epigonii*, în care aduce laude generațiilor precedente pentru însuflețirea cu care lucraseră la progresul culturii românești.

Romanul *Naturi catilinare* trebuia să rezulte, potrivit concepției lui Eminescu, din fuzionarea *cugetărilor* cu *Geniu pustiu*, pe care îl avea în transcriere înainte de venirea sa la Viena. Poetul îl informează pe I. Negruzzi, în scrisoarea din 6 februarie 1871, la care ne-am mai referit, că își însemnase „în „cartea de notițe" un mare număr de *cugetări* și că unora dintre ele le și destinase „de pe-acuma locul în scheletul romanului". Problema care se pune este de-a ști cîte din aceste *cugetări* au intrat în roman și care anume sînt ele. Cercetarea manuscrisului arată că poetul operează cîteva modificări — nu ne oprim, firește, la îndreptările stilistice — prin care elimină unele părți din roman. Eminescu barează cu creion negru spre a fi eliminată, discuția cu privire la cosmopolitism (**25—26**). Opiniile sale despre cosmopolitism se schimbă după 1871 și-l prezintă „simulațiune" și „fățărnicie". A doua modificare importantă, operată cu creion negru privește acea parte a jurnalului lui Toma Nour în care se prezintă raporturile românilor cu ungurii și se insistă asupra tezelor lui Roesler (**50**). Eminescu barează această parte a jurnalului cu o linie verticală, trasă în marginea textului, la dreapta și scrie: *„prea lung"*. Nu încape discuție că se gîndea să rescrie această parte și nu să renunțe la ea, cum procedează în cazul cosmopolitismului. Eminescu nu introduce în textul *Geniului pustiu* nici una din *cugetările* pe care și le însemnă în caietele sale. Singura *completare* este cea de la sfîrșitul romanului (**83v** și **84v**), intitulată de Eminescu *Poesis*, care se alătură, ca un epilog, la jurnalul lui Toma Nour. Dar *cugetările* pe care le scrie poetul în vederea realizării romanului *Naturi catilinare* sînt reluate — măcar în parte după cîte știm pînă acum — în prozele sale din epoca ieșeană.

Eminescu axează jurnalul lui Toma Nour, *romanul revoluției* din Transilvania din 1848, pe cîteva momente — adunarea pregătitoare din Duminecа Tomii (30 aprilie), marea adunare de la Blaj din mai

---

[19] [M. Eminescu], [*„Nu fără durere..."*], T, V (1880), nr. 125, 6 iun., p. 1. Eminescu numește: *„roșii"*, partidul liberal. Sublinierea, în text.

1848, adunarea de la Blaj din septembrie 1848 —, care conferă istoricitate narațiunii. Acțiunea romanului are la bază conflictul între poporul român, care luptă pentru revendicări politice și sociale — autonomia Transilvaniei, dreptul la o viață națională, ștergerea servituților feudale — și aristocrația maghiară, care își apără poziția politică și privilegiile sociale — proclamarea, fără consultarea poporului, a unirii Transilvaniei cu Ungaria, desnaționalizarea naționalităților nemaghiare, menținerea și extinderea servituților feudale. Eminescu nu pierde din vedere nici faptul că o parte a intelectualității transilvănene manifestă, nejustificat, se înțelege, încredere în Curtea din Viena și aduce prejudicii revoluției. Politica de asuprire națională determina, cum se arată și în *Pronunciamentul de la Blaj* din 1868, o stare permanentă de nemulțumire în rîndul naționalităților oprimate. Imperiul habsburgic se întîlnea în politica sa cu Rusia țaristă, și un imperiu și altul urmărind deznaționalizarea popoarelor — primul prin catolicism, al doilea prin panslavism. Se definește de pe acum antiaustriacismul și antipanslavismul poetului, două din direcțiile principale ale luptei sale politice.

Eroii romanului sînt ,,studenți'' la instituțiile de învățămînt din Transilvania, care au un rol important în desfășurarea evenimentelor din 1848. Junimea studioasă multiplică în sute de exemplare proclamația lui Simion Bărnuțiu din 24 martie 1848, prin care se cere recunoașterea românilor ca națiune politică, și cea a lui Aron Pumnul, din aprilie 1848, prin care românii sînt convocați la adunarea de la Blaj. Proclamațiile sînt difuzate, de aceeași junime studioasă, pînă-n cele mai îndepărtate sate din Transilvania și Banat. ,,Călătoria tinerimei de-a lungul țării — scrie A. Papiu Ilarian — te făcea să-ți aduci aminte de călătoria apostolilor și de preconii romani pentru că nicăieri nu poți lege [= citi] în istorie o însuflețire mai mare de cum era însuflețirea acestor tineri aprinși de dorul fericirii națiunii române''[20]. Atît Toma Nour, cît și Ioan sînt dintre acești tineri și participă și ei la adunările de la Blaj.

Eminescu situează acțiunea romanului în Cluj pentru faptul că era capitala Transilvaniei și aici are loc în 22 martie 1848 prima manifestație a junimii studioase în sprijinul revoluției. Manifestația este organizată numai la cîteva zile după izbucnirea revoluției la Viena (13 martie) și Budapesta (15 martie). A. Papiu Ilarian se oprește în *Istoria*... sa în mai multe rînduri la evenimentele revoluționare din Cluj, Tîrgu Mureș, Sibiu — să nu mai amintim de Blaj — și are numai cuvinte de laudă pentru ,,manifestațiunile naționale ale tinerilor''. Aristocrația maghiară pune însă la cale în Cluj și în alte orașe transilvănene represalii sîngeroase. În Cluj sînt spînzurați în numai cîteva zile zeci de revoluționari români și persoane bănuite a avea legături cu revoluția, cum se întîmplă și în alte orașe și sate transilvănene. Între cei care plătesc cu viața pentru curajul de a se fi ridicat împotriva unei stăpîniri nedrepte este și Ioan Pop, tatăl lui Papiu Ilarian, spînzurat la Turda[21]. Mercenarii în slujba aristocrației maghiare ,,i-au apris și lui — cum se arată într-un document — stogurile, clăile de fîn și tot ce a avut în casă și pe lîngă casă''. Scenele din roman, în care se descriu întîmplări de acest fel, sînt crîmpeie din suferințele îndurate de români în anii revoluției. Nicăiri în Transilvania — scrie G. Barițiu — terorismul aristocrației maghiare nu a fost ,,mai desfrînat ca în Cluj''[22].

Eminescu situează acțiunea romanului în aceste părți ale Transilvaniei și pentru faptul că le cunoștea din peregrinările sale din anii 1866—1867. Eminescu introduce în roman, pe de altă parte, mediile actoricești, întrucît Clujul era orașul care avea o viață artistică.

Cosmopolitismul formează în romanul lui Eminescu una din problemele politice inportante și este caracterizat prin două atitudini diferite ale eroilor săi. Pentru unul din ei, cosmopolitismul este o înstrăinare de valorile culturii naționale, atît ca ,,mod de a privi'', cît și ,,a cugeta''. Pentru Toma Nour, în schimb, cosmopolitismul este o cale de înfrățire între oameni, pe baza respectului individualității lor naționale. Despre cosmopolitism se vorbește și în presa vremii (716, p. 127). I. C. Drăgescu îi acordă, într-o corespondență din ,,Familia'', din octombrie 1868, înțelesul ce i-l dă și Toma Nour, eroul poetului. B. P. Hasdeu se pronunță împotriva cosmopolitismului în cuvîntările ținute la Societatea ,,Românismul'' în 26 septembrie 1870[23] și în 21 februarie 1871[24] și-l prezintă ca pe dușmanul ,,cel mai înverșunat al adevăratei umanități''. Din Transilvania ne vin, tot acum, două studii, al lui M. Strajanu, *Cosmopolitismul și naționalismul în literatură*[25] și un al doilea, semnat V. H., *Cosmopolitismul ca rădăcină a naționalismului*[26], în care această concep ție este omologată cu patriotismul și umanismul. Eminescu își definește poziția față de cosmopolitism în 1871, cînd se poartă discuții în presă și cînd este învinuit de unii membri ai României june că se înstrăinase de valorile culturii naționale. Asupra acestor probleme vom stărui pe larg în volumele consacrate prozei politice. Să transcriem totuși din manuscrisul **2257, 225** măcar aceste cîteva rînduri spre a avea o mai bună înțelegere a romanului: „Cosmopolitismul e o *simulațiune* și nimic alta — el n-a fost niciodată un adevăr. Streinii, care au interese personale în țara românească, de ex. vor *simula* totdeauna cosmopolitismul, pentru că declarîndu-și adevăratele lor simțiri ar putea să pericliteze interesele lor individuale [...]. El mai e pretextul pentru lenea și indiferentismul celor cari nu cunosc un alt scop în lume decît acela de-a trăi bine. A acuza însă de cosmopolitism oameni care se interesează de toate cestiunile vitale ale națiunii noastre, oameni care lucrează, pe cînd alții numai vorbesc, este sau un semn de rea credință, sau unul de primitivitate"[27].

---

[20] A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*. II, Viena, 1852, p. 114.

[21] V. Pârvan, *Din viața lui Papiu Ilarian*, CL, XXXVII (1903), nr. 1, ian., p. 49—57.

[22] George Barițiu. *Părți alese din istoria Transilvaniei*. Pe o sută de ani în urmă. Volumul II. Sibiu, 1890, p. 263. Se dau și liste ale celor spînzurați în Cluj și în alte localități.

[23] B. P. Hasdeu, *Cosmopolitism și naționalism*, COLTR, I (1870), nr. 50, 30 dec., p. 1—2. Se reproduce în FSOCROM, I (1870), nr. 7, oct., p. 303—305.

[24] B. P. Hasdeu, *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului*, FSOCROM, I, nr. 10, 11, ian.-feb. 1871, p. 415—418. Se reproduce în ALB-1, VI (1871), nr. 18, 25 feb./9 mart. p. 2—3.

[25] F, VI (1870), nr. 45, 8/20 nov., p. 529—531, nr. 46, 15/27 nov., p. 541—543.

[26] ALB-1, VI (1870), nr. 81, 7/19 oct., p. 2—3.

Eminescu se întîlnește în critica cosmopolitismului societății înalte bucureștene cu Ion Codru Drăgușanu, care o prezintă în *Peregrinul transilvan* franțuzită, risipitoare și lipsită de patriotism, cum face și poetul în romanul său. „În societatea înaltă domnește limba frîncă — scrie I. Codru Drăgușanu în septembrie 1837 — ; cea de mijloc n-a uitat încă neogreaca, de curînd detronată [...]. Magnații țării petrec toți în capitala București, și, prin viață sedentară, tigoresc amar de trînji, căci și mișcarea cea puțină o fac numai întinși în caleşte"[28]. Eminescu înregistrează *Peregrinul transilvan* în 19 decembrie 1866 în catalogul bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni (557, p. 76—79) încît nu încape îndoială că lucrarea stă în atenția sa înainte de a trece la elaborarea romanului. *Junii corupți*, poezie scrisă în 1866 și tipărită în „Familia" în 1869, este și ea expresia atitudinii lui Eminescu față de generația sa cosmopolită și lipsită de patriotism. În poezie răsună și ecouri din lupta poporului italian pentru unitatea națională (OPERE I, p. 274—278). Poetul publică poezia, nu întîmplător în 1869, cînd evocă în romanul său lupta românilor transilvăneni pentru libertate națională.

Comentatorii operei lui Eminescu insistă asupra interesului arătat de poet capitalei țării și scot de aici unele concluzii care nu se verifică în lumina documentelor. Bucureștiul se impunea tot mai mult ca centru politic și cultural al țării și descrieri ale sale întîlnim în multe publicații ale vremii. Numai „Familia" publică, în 1868, șapte corespondențe din București, semnate de M. Strajanu[29], I. Vulcan[30], I. C. Drăgescu[31], Miron Pompiliu[32]. Tot acum I. Vulcan publică în „Familia" *Suveniri din călătorie*, din care 9 capitole sînt consacrate descrierii Bucureștiului[33]. I. Vulcan vestește încă în 1868, că Bucureștiul va fi capitala tuturor românilor. „București! București! — scrie I. Vulcan în corespondența sa din 10 noiembrie 1868 —. Tu nu posezi grandeția orașelor din apus, și totuși în ochii mei apari mai admirabil; tu n-ai splendoarea lor, și totuși mie-mi strălucești mai luminos; tu nu te poți lăuda cu frumusețea acelora, pentru mine însă ești mai încîntătoriu. Pentru ce? Pentru ce peptul meu se agită de simțeminte dumnezeiești la amintirea ta? — Tu nu-mi răspunzi, dar inima mea îmi șoptește tainic... «Pentru că ești capitala românilor!» Capitala românilor! Da... Vei fi!"

Eminescu introduce în romanul său, pe urmele înaintașilor (D. Bolintineanu, N. Filimon, B. P. Hasdeu) peisajele bucureștene, reprezentațiile de operă, aspecte din viața artiștilor. Eroii săi frecventează spectacolele teatrale, pictează și au opinii personale despre mișcarea artistică a vremii; eroinele sînt actrițe, cu mai puțină pregătire intelectuală, însă cîntărețe desăvîrșite la pian. Unele scene din jurnalul lui Toma Nour ne îndrumă spre cel al lui Werther, eroul lui Goethe. Și pentru eroul poetului german cîntecul pianului este, ca și pentru eroul poetului român, un mijloc de apropiere sufletească în suferințele pricinuite de iubirea irealizabilă și cu sfîrșit tragic.

Eminescu introduce în romanul românesc, înainte de 1870, dezbaterile științifice de cea mai stringentă actualitate pentru acea vreme. Reține atenția discutarea tezelor lui Robert Roesler privitoare la originea românilor. Lucrările istoricului sas care stau în atenția sa sînt, *Dacien und Rumänen*, publicată la Viena în 1866 și *Die Anfänge des valachischen Fürstenthums*, tipărită tot acolo în 1867. Poetul cunoaște și o altă lucrare a lui Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandheile in Rumänischen*, tipărită la Viena în 1865, pe care o înregistrează în catalogul gimnaziștilor din Cernăuți. Roesler reia tezele lui F. J. Sulzer,

---

[27] Textul cuvîntării lui Eminescu, din care reproducem acest fragment, este publicat de I. A. Rădulescu-Pogoneanu (375). Sublinierile, în manuscris.

[28] I. Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, Cugetarea — Georgescu Delafras, 1942, p. 22—23.

[29] F, IV (1868), nr. 3, 23 ian./4 febr., p. 33—34; nr. 20, 7/19 iun., p. 237—238.

[30] F, IV (1869), nr. 24, 27 sept./9 oct., p. 403; nr. 36, 13/25 oct., p. 427—428; nr. 38, 29 oct./10 nov., p. 446—449.

[31] F, IV (1868), nr. 35, 5/17 oct., p. 415—416.

[32] F, IV (1868), nr. 40, 14/26 nov., p. 476—477.

[33] F, IV (1868), nr. 37, 21 oct./2 nov. — nr. 45, 24 dec. 1868/5 ian. 1869.

J. Eder și J. C. Engel, combătute, la vremea lor, de Petru Maior și ceilalți cărturari ai Școlii ardelene. O cercetare critică a teoriilor lui Robert Roesler întreprind în 1868–1869 Gavril Pop în „Familia"[34] și Nicolae Densusianu în „Federațiunea"[35]. Cînd mai tîrziu Eminescu își recitește romanul barează, cum știm, cu creion negru, acest pasaj și scrie: „prea lung". Poetul se gîndea să rescrie acest fragment de unde se poate deduce că nu-și schimbase opinia cu privire la introducerea în roman a dezbaterilor istoriografice.

Numele unor protagoniști ai romanului se întîlnesc și în alte locuri în manuscrisele poetului. Toma Nour este erou în două fragmente din manuscrisul **2255**, pe care le prezentăm mai departe. În unul din ele apare și Sofia **(199–203)**. Un Toma Nour vedem și între personajele din *Mira*, proiectul de piesă din manuscrisul **2254 (25–29)**. Eminescu pare să fi avut pentru acest nume un interes aparte, de vreme ce îl reia și în alte fragmente din manuscrisul **2257 (162r–162v, 178r)**. Eminescu vorbește de „sufletele geniilor" și de faptul că Toma Nour, „natură catilinară", nu poate îngenunchia „înaintea unui om". Al doilea fragment este o însemnare de atelier. Numele uneia din eroine, Poesis, îl întîlnim în fragmentul *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*, intitulat de noi [*„Basmul cel mai fantastic...*"], și într-o însemnare satirică din manuscrisul **2254 (16)**. Poesis este însă și personaj, alături de Ștefan cel Mare, în poemul *Povestea*, din 1869 (OPERE IV, p. 464–469, V, p. 571–573). Deși apare aici într-un context istoric, unele accente din monologul său amintesc de Poesis din roman:

> Îmbrac a lumei fapte în mantie de flori,
> Pun peste-a lumei rane canzonul zîmbitori [. . .]
> Din ochi fac stele negre, din buze fac rubin,
> Din viață ambrozie, și nectar fac din vin
> Și din femee înger, și din amor un vis.

Merită o cercetare mai îndeaproape și cultul lui Eminescu pentru Alecsandri, așa cum se reflectă în roman, în manuscrisele sale și în unele mărturii documentare. Toma Nour citește poeziile bardului de la Mircești și mărturisește că *Emmi* era singura operă literară care îi „stoarce lacrimi". Poezia se publică în 23 octombrie 1860 în revista „Ilustrațiunea română". Alecsandri o include în ciclul *Mărgăritărele*, care cuprinde poezii dintre 1852–1862, în marea lor majoritate cu conținut patriotic, încît *Emmi* ocupă și din acest punct de vedere un loc aparte în creația poetului dinainte de 1862. Prezența lui Alecsandri se face însă simțită și în unele descripții din roman, cum sînt cele privind peisajele hibernale. Descrierea cîmpului pe care îl străbat Toma Nour și Ioan în noaptea de iarnă, pînă să ajungă la casa celor două surori — Sofia și Poesis — amintește de poezia lui Alecsandri *Miezul iernii*, publicată în „Convorbiri literare" în februarie 1869. Cîmpul este de argint și într-o descriere și în alta, stelele, asemenea de argint și-și fac apariția „fantasme". Se pot semnala și accente precoșbuciene („lătratul *amorțit* al unui cîine"). Eminescu se interesează și de biografia lui Alecsandri și în drama *Amor pierdut — viață pierdută*, din manuscrisul **2254 (30–61)** figurează în rolul poetului un personaj cu numele Vasile Alexandrescu, de 35 de ani, iar în cel al tinerei, Emmi, ftizică, asemeni Elenei Negri. Mai tîrziu, la o nouă lectură a dramei sale, Eminescu își notează că ea fusese scrisă pe motivul poeziei *Emmi* și face unele constatări critice cu privire la piesa sa. „Pe motivul Poesiei: *Emmi* din Alecsandri. Necomplect — lipsește poezia care e firul conducător. Dialogul necomplect. Caracterele încă rău marcate". Găsim în unul din manuscrise **(2258, 179)** și o caracterizare a lui Alecsandri și ea aparține tot epocii vieneze. „Alecsandri, el ce luminează — scrie Eminescu — geniul poporului în calea sa spre ceri, elegant poet de salon, care cu toate acestea se rătăcește [pe] piscurile de granit a gîndirei în nourii cei suși a melancoliei puternice. El și-a muiat arpele sale în cîntece și inima sa în senin, căci simțirile sale sunt senine și dulci ca razele cele mai strălucite și cele mai albe ale soarelui de mai"[36]. După elogierea lui Alecsandri în poezia *Epigonii*, publicată în „Convorbiri literare" în august 1870 și chiar înainte de această dată, mărturiilor de prețuire li se alătură și rezerve foarte serioase. Încă în ianuarie 1870, cînd trimite „Familiei", articolul *Repertoriul nostru teatral* învinuieşte comediile lui Alecsandri de scopuri „turburi", şi de „imoralitate" şi nu reţine din dramaturgia sa decît piesele inspirate din creaţia populară. Slavici interpretează atitudinea lui Eminescu faţă de Alecsandri drept pesimism literar. „Nu ştiu cunoşt pre Eminescu, ori ba? — îi scrie Slavici în 26 februarie 1871 lui Gerasim Serb din Arad —. El e unul din cei mai talentaţi juni care îi cunosc eu. Numai o slăbiciune are: e pesimist literar. Pentru el nu produce nime bine: chiar cu Alecsandri nu e îndestulit" [37]. Scrisoarea este cea mai veche mărturie documentară privind opiniile lui Slavici despre Eminescu, căruia îi va închina, mai tîrziu, atîtea din paginile memorialisticii sale. În manuscrisul **2255, 348—349** se păstrează poezia autografă a lui V. Alecsandri *10 Mai 1881* şi unii cercetători văd în faptul acesta o mărturie a preţuirii ce i-o arată Eminescu [38]. Mărturia aceasta există, în adevăr, însă în altă parte, de nu cumva şi ea convenţională. V. Alecsandri trebuia să participe la serbările de la Bucureşti însă nu poate părăsi Mirceştiul din cauza revărsării rîurilor din Moldova. Trimite poezia cu poşta şi Eminescu o publică în „Timpul", în numărul din 11 mai 1881, cu o prezentare elogioasă în care îl numeşte pe Alecsandri „cel mai popular şi cel mai mare poet al românilor" [39]. Ar fi interesant de ştiut şi ce impresie face poezia lui Alecsandri asupra publicului, căci cu o zi mai înainte, ziua proclamării Regatului, Eminescu publică, în coloanele ziarului bucureştean, poezia *Scrisoarea III*, una din cele mai violente satire din opera sa la adresa claselor conducătoare din acea vreme.

---

[34] Gavril Pop, *Dr. Robert Roesler față cu continuitatea romanității românilor nord-danubiani în Dacia Traiană*, F, IV (1868), nr. 15, 28 apr./10 mai, p. 174–175, nr. 16, 6/18 mai, p. 187–188, nr. 17, 14/26 mai, p. 198–199, nr. 18, 22 mai/3 iun., p. 210–212, nr. 19, 30 mai/11 iun., p. 223–224, nr. 20, 7 /19iun. 1869, p. 235–236; nr. 21, 15/27 iun. 1868, p. 246–247; *Despre validitatea argumentelor în contra Dr. Robert Roesler*, F, V (1869), nr. 11, 16/28 mart., p. 125, nr. 12, 23 mart./4 apr., p. 138–139; *Începutul principatului românesc de Dr. Robert Roesler*, F, V (1869), nr. 23, 8/20 iun., p. 265–267, nr. 24, 5/27 iun., p. 277–279, nr. 25, 22 iun./4 iul., p. 289–291, nr. 26, 29 iun./11 iul., p. 301–303, nr. 27, 6/18 iul., p. 313–315.

[35] Nicolae Densusianu, *Dacia și românii*. La întrebarea unde au fost așezați pînă în secolul al XII-lea, FED, I (1868), nr. 177, 5/17 nov., p. 700–701, nr. 180, 13/25 dec., p. 712–713, nr. 181, 17/29 dec., p. 716–717, nr. 182, 19/31 dec., p. 720–721.

[36] Caracterizarea lui Alecsandri este precedată de însemnări din 1870 privind înființarea Academiei de drepturi în Transilvania și tipărirea de cărți școlare pentru românii de peste munți.

Dintre scriitorii străini, Eminescu îi aminteşte în roman pe Shakespeare, Dumas, Tasso şi Jókai. Despre Shakespeare am vorbit în comentariile la *Sărmanul Dionis*, unde am arătat că poetul preia din roman caracterizarea: „geniul divinului brit". Din opera lui Al. Dumas-tatăl, mai cunoscut la noi înainte de 1869, decît Al. Dumas-fiul, fac numeroase traduceri A. Hrisoverghi, I. Heliade-Rădulescu, A. Pelimon, G. A. Baronzi — să nu-i amintim decît pe aceştia — şi unele din ele se aflau şi în biblioteca gimnaziştilor din Cernăuţi. Poetul cunoaşte opera lui Tasso, desigur, tot din traducerile făcute înainte de 1868. N. Pâcleanu publică traducerea *Ierusalimul liberat*, încă în 1852, şi ea se găsea în biblioteca gimnaziştilor cernăuţeni. Eminescu vede în Torquato Tasso o „natură catilinară", care isprăveşte în nebunie. Despre scriitorii maghiari, poetul culege informaţii de la prietenii săi transilvăneni din cercul lui Gr. H. Grandea precum şi din peregrinările transilvănene. Dintre scrierile lui M. Jókai i-ar fi putut reţine atenţia *Proscrisul de la Sevastopol*, traducere făcută de Zacharia Antinescu şi publicată la Bucureşti în 1856. Unii cercetători invocă şi numele lui M. Vörösmarty, cu poemul *Csongor ës Tünde*, în care servitoarea Tündei se numeşte Ilma, nume întîlnit şi în roman (530, 536). Se invocă şi prietenia lui Eminescu cu Slavici care îl prezintă pe Vörösmarty în *Studii asupra maghiarilor* în termeni elogioşi. Studiile lui Slavici trec prin mîna lui Eminescu, dar ele sînt elaborate mult mai tîrziu. Poetul introduce în roman un nume ca Ilma, întîlnit frecvent şi pentru care nu avea nevoie de informaţii speciale. În manuscrisele lui Eminescu găsim şi o descriere a „pustei". Aici se poate vorbi, în adevăr, de apropieri între poet şi prozatorul transilvănean.

Revoluţia din 1848—1849 în Munţii Apuseni este înfăţişată şi de Ion Siepeţianu în nuvela *Un vis*, publicată în „Familia" în aprilie 1869 [40], nuvelă pe care Perpessicius şi-o rezerva pentru comentariile privind proza poetului (OPERE I, p. 282). Între romanul lui Eminescu şi nuvela lui Siepeţianu se pot stabili, într-adevăr, unele apropieri şi ele apar mai evidente în descrierea peisajului montan. „Rătăceam pe un vîrf de munte — descrie Siepeţianu drumul spre tabăra lui Avram Iancu —, într-o sălbătăcie mută. Vîrfurile brazilor din prăpastie se legănau sub picioarele mele şi o ceaţă argintie acoperea văile". Apropieri se pot face şi între unele momente din desfăşurarea acţiunii, ca cel al coborîrii românilor din munţi să atace castelele grofilor. „ — La arme români! — porunceşte tribunul lui Siepeţianu, cum face şi cel al lui Eminescu — Încălecaţi-vă caii [. . .]. Şi numai decît detunară trei descărcături de puşcă". Apropierile pe care le-am făcut — şi altele de acest fel — rămîn totuşi neconcludente, putînd fi interpretate şi ca simple coincidenţe tematice şi de situaţii. Eminescu ştia, pe de altă parte, încă din 1866 suficiente lucruri despre revoluţia din 1848 şi o nuvelă ca cea a lui Siepeţianu, publicată în 1869, nu-i putea oferi nimic nou în privinţa personalităţii lui Avram Iancu şi nici a luptei moţilor din Munţii Apuseni.

Geneza romanului stă în atenţia cercetătorilor — şi pe bună dreptate — încă de la apariţia sa. Nu este vorba aici numai de cunoaşterea mai bună a unei opere a poetului, ci şi a unei epoci din istoria „eminescianismului". Contribuţia mai importantă în cercetarea acestor probleme o aduce G. Bogdan-Duică în două din studiile sale. În cel dintîi dintre ele, *Eminescu, Eliade şi Gutzkow*, publicat în 1904 (234), îndată după apariţia romanului, susţine, în linia mărturisirilor lui Eminescu din corespondenţa cu I. Negruzzi, că *Geniul pustiu* nu poate fi pus în legătură cu *Problematische Naturen*, romanul lui Fr. Spielhagen. Nu se poate invoca nici un argument din care să rezulte că Eminescu cunoștea romanul scriitorului german, în afară de atmosfera generală, care este a epocii, întîlnită și în alte scrieri din acea vreme. G. Bogdan-Duică stabilește în schimb apropieri între *Geniu pustiu* și romanul lui Karl Gutzkow (1811–1878), *Die Ritter vom Geiste*, publicat între 1850–1851 și în care se descrie societatea germană după revoluția din 1848. Toma Nour ar avea ca prototip pe Wildungen și, ,,cavaler al spiritului'', asemeni eroului romancierului german, face parte din societățile secrete și declamă libertatea prin cafenele. G. Bogdan-Duică invocă în sprijinul afirmațiilor sale și o eventuală influență a revoluționarilor români din 1848. ,,Eroul ideal al lui Eminescu – scrie criticul –, Toma Nour, revoluționarul ardelean, este completat cu revoluționarul muntean – moldovean pentru a da *tipul* revoluționarului pan-român. În Toma Nour s-a concentrat astfel ceea ce Eminescu numea în scrisoarea către I. Negruzzi « signatura timpului »''. Demonstrația criticului rămîne neconvingătoare, cu toată bogăția de date, iar mărturiile lui Slavici, adăugate la sfîrşitul articolului, potrivit cărora Eminescu îl ținea la mare stimă pe Gutzkow ne îndrumă în altă parte. Eminescu cunoaște activitatea romancierului german, însă mai curînd după 1869, decît înainte de această dată. Karl Gutzkow întemeiază după 1834, împreună cu Ludolf Wienbarg, Heinrich Laube și Theodor Mundt, societatea ,,Junges Deutschland'', cu rol atît de important în unificarea Germaniei. Programul de luptă al ,,Germaniei tinere'', asemănător cu cel al asociației ,,La giovine Italia'', întemeiată de Giuseppe Mazzini la Marsilia, în 1831, stă și în atenția lui Eminescu și Slavici, cînd înființează în 1871 ,,România jună'', societatea studenților români din Viena. Romanul lui Eminescu era însă încheiat la această dată și nu se vede din manuscrise că episoadele invocate de critic în susținerea tezei sale ar fi completări făcute de poet după venirea sa la Viena. Asemănările dintre *Geniu pustiu* și *Die Ritter vom Geist*, ampla frescă (9 volume) a scriitorului german, sînt mai ales de situații și ele reflectă aspecte ale vieții sociale și politice de după 1848, cu multe trăsături comune în țările care trec prin revoluție.

---

[37] G. Bogdan-Duică, *I. Slavici către Gherasim Sârbu (Scrisoare inedită despre M. Eminescu). Viena în 26/2 871*, BME, I (1930), nr. 1, p. 25.

[38] Gh. B. = D. [G. Bogdan-Duică], *Biografice. V. Alecsandri şi Eminescu*, BME, I (1930), nr. 2, p. 57.

[39] T, VI (1881), nr. 102, 11 mai, p. 1.

[40] F, V (1869), nr. 12, 23 mart./4 apr., p. 134—136, nr. 13, 30 mart./11 apr., p. 148, 150—151.

Problema genezei romanului este reluată de G. Bogdan-Duică în 1931, în studiul *Scipione I. Bădescu și geneza ,,Geniului pustiu''* (256), căruia îi aduce completări, un an mai tîrziu, prin reproducerea unor texte din manuscrisele poetului (257). Istoricul literar găsește, la o distanță de trei decenii de la publicarea primului studiu, că prototipul lui Toma Nour nu mai este acel ,,cavaler al spiritului'' din romanul scriitorului german, ci Scipione I. Bădescu, un tînăr transilvănean însuflețit de idealurile revoluției din 1848. G. Bogdan-Duică invocă în sprijinul ipotezei sale o serie de argumente peste care nu se poate trece cu vederea. Prototipul lui Toma Nour este, de astă dată, transilvănean și se mișcă în spațiul geografic cunoscut și poetului. Scipione I. Bădescu se naște în 1847, în Restolțiu, lîngă Cluj, colaborează la ,,Familia'' concomitent cu Eminescu, este un admirator al lui V. Alecsandri din care traduce în maghiară, își cîntă în mai multe poezii un amor de la Cluj și frecventează Cercul literar ,,Orientul'', condus de Gr. H. Grandea, din care face parte și poetul. Scipione I. Bădescu, prietenul lui Eminescu din anii întunecați împotriva căruia se plînge Henrieta, sora poetului, în mai multe rînduri (476, p. 207, 211, 215, 217, 219, 221, 222, 224, 228, 232, 235), este prezentat de G. Bogdan-Duică cu această perspectivă și ipoteza propusă pretinde să se arate, spre a fi plauzibilă, împrejurările în care face Eminescu cunoștință în București cu ,,studentul'' transilvănean, înainte de septembrie 1868, cînd trece la redactarea romanului. ,,Tocmai la acest loc îmi lipsește acum – scrie criticul – o dată precisă : a trecerii lui Bădescu în țară. Pînă s-o găsim, mă mulțumesc cu însemnarea că-n București Bădescu apare în societatea ,,Orientul'' întemeiată la 1 aprilie 1869 sub prezidenția lui Gr. H. Grandea și cu fireasca bănuială că, pentru a fi admis, a trebuit să fie ceva mai de vreme în capitala Țării, unde tot mai de cu vreme se va fi întîlnit cu un cunoscut vechi : Miron Pompiliu, cu N. Droc-Barcianu, cu V. Gr. Pop (istoricul (!) literar) și cu Eminescu, membru al ,,Orientului'' și poet-coleg la « Familia ».

Opiniile lui G. Bogdan-Duică cu privire la prototipul lui Toma Nour, identificat în Scipione I. Bădescu, fac obiectul unor considerații critice ale lui D. Caracostea în unul din cursurile sale, în care prezintă scrierile din tinerețe ale poetului (259). D. Caracostea susține că Eminescu situează acțiunea romanului la Cluj, dintr-o ,,necesitate literară'', însă nu arată dacă poetul pornea totuși de la unele întîmplări reale. Dacă prezența lui Scipione I. Bădescu în București, în toamna anului 1868, nu poate fi demonstrată, este firesc să ne întrebăm care sînt tinerii transilvăneni ce trec în țară în acest an și cu care Eminescu stabilește legături sau reia legături mai vechi. Ei sînt cel puțin doi. Ioachim C. Drăgescu, primul dintre ei, originar din Blăjel, lîngă Mediaș, face liceul la Blaj și urmează, apoi ca și Ilie Eminovici, fratele poetului, Școala națională de medicină și farmacie din București[41]. I. C. Drăgescu publică în 1867 romanul *Nopțile carpatine*, în care descrie răscoala din 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. I. C. Drăgescu se afla în București, în septembrie 1868, cînd Eminescu se întoarce din turneul din Transilvania, cum se vede din corespondențele pe care le trimite „Familiei" și în care descrie și societatea bucureșteană. „Încît pentru literatură — scrie I. C. Drăgescu în corespondența sa din 17 octombrie 1868 —, ca are aceeași soartă tristă aici ca și la noi. Politica blestemată i-a ocupat locul. Puțini se ocupă cu literatura, precind toți și toate fac politică, toți și toate sînt *albi* și *roșii*. De altmintre așa e la toate popoarele în epoca renașterii. Un simptom trist e decadența junimei. E mic numărul acelor juni români care țin la venitoriul și fericirea României; puțini se ocupă de studii serioase, cei mai mulți sunt *cosmopoliți*. Noi înainte de toate trebuie să fim români, lăsăm cosmopolitismul pentru alte timpuri mai bune"[42]. Cosmopolitismul este prezentat și de Eminescu în roman în termeni asemănători. S-ar putea reține ca important și faptul că I. C. Drăgescu pleacă de la București la Torino, în Italia, să-și treacă doctoratul, oraș din care trimite scrisori și Toma Nour, eroul poetului.

---

[41] G. Brătescu, *Un student patriot de acum un secol. Ioachim C. Drăgescu*, SP, LXXXIV (1971), nr. 1, ian.-mart., p. 27 –32.

Cel de al doilea „student" care trece în „țară" în 1868 este I. A. Lapedatu, originar din Colun, nu departe de Avrig. Eminescu îl cunoaște la Sibiu, în peregrinările sale prin Transilvania. I. A. Lapedatu frecventează cursurile Liceului german din Sibiu, cînd face aici și Ilie Eminovici clasa a IV-a[43], iar Nicolae Eminovici își urma studiile la Academia germană de drept. Prietenul lui Eminescu din acești ani este și poetul cu care se întîlnește în paginile revistei „Familia" și în versurile căruia întîlnim multe accente preeminesciene[44]. Eminescu frecventează împreună cu I. A. Lapedatu cercul literar „Orientul", condus de Gr. H. Grandea și colaborează, încă de la primele numere, la „Albina Pindului", revista acestuia. I. A. Lapedatu critică, în unul din articolele sale, *Limba română*, așa cum face și I. C. Drăgescu, cosmopolitismul unei părți a societății bucureștene. Prietenul lui Eminescu închipuie o conversație de salon, prin care ilustrează disprețul pentru limba română. „Citesc din Al. Dumas — spune unul din eroi —. O, Dumnezeule! ce amenitate în dicțiune, ce eleganță în stil. Îți mărturisesc că uvragele române comparate cu cele franceze sunt niște încercări copilărești lipsite de tot gustul, încît te maltratează citindu-le"[45]. I. A. Lapedatu face o serie de considerații critice cu privire la atitudinea generației tinere față de valorile culturii naționale. „Iată ce zic românii — scrie el — de limba care o au supt de la mamele lor române! Nu e destul că nu-și vorbesc limba, mai o batjocoresc. Apoi numai atîta merită o limbă pentru care au sacrificat străbunii noștri atîta sînge! Se poate disprețа acest tezaur scump, care singur ține vechea Dacie în primele ei fruntarie [...]. Acesta e un mare rău în viața noastră socială și trebuie vindecat, căci altfel ne va aduce scăderea în datini și scăderea în literatură". I. A. Lapedatu se referă la Al. Dumas, scriitor pomenit și de Eminescu în roman și opiniile sale despre societatea bucureșteană se aseamănă cu cele ale poetului. Să mai notăm în sfîrșit că și I. A. Lapedatu părăsește Bucureștiul în 1868 și pleacă pentru studii în Franța, ca să le termine în Belgia.

Eminescu pornește în crearea lui Toma Nour de la realități sociale și politice din anii 1865—1869 pe care le descrie, cum singur spune, după „impresiuni nemijlocite". Se explică similitudinile dintre unele întîmplări și biografia prietenilor săi și cea a eroilor din roman. Dezbaterile cu prietenii apropiați privind o serie de probleme politice, între care și cea a cosmopolitismului, intră ca materie în roman și alimentează dialogul protagoniștilor. Eminescu depășește însă biografia, fie ea și a prietenilor apropiați. Poetul îl concepe pe Toma Nour, cum arată Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ca un erou cu o structură din tipologia romantică, dar care profesează idei ce țin de iluminismul secolului al XVIII-lea (320, 844). Sub acest din urmă aspect Eminescu poate fi privit ca un continuator al ideilor Școlii ardelene în literatura noastră.

Cel dintîi comentator al *Geniului pustiu* este Ion Scurtu, care îl editează, cum știm, după manuscrise în 1903 (16). Problema principală pe care avea să o elucideze privea existența — sau nu — a două romane: *Geniu pustiu* și *Naturi catilinare*. Cercetarea atentă a manuscriselor îl conduce la constatarea că cel din urmă este proiectul unui „mare roman social-filozofic" care însă nu depășește acest stadiu. Cercetătorul observa, pe de altă parte, că Eminescu transferă unele părți din roman în nuvela *Sărmanul Dionis* și stabilește apropieri cu unele poezii. Epoca elaborării romanului este fixată cu mare larghеță (1868—1871), fapt de natură să surprindă pentru un cunoscător al caietelor eminesciene. Multe scene din roman sînt indicate ca fiind „reflexul vieții poetului", se relevă realismul sănătos, observația atentă și descrierile colorate. Rezervele comentatorului privesc exagerarea în descrierea unor întîmplări, neclaritatea în cîteva tablouri și încărcarea prozei cu unele frumuseți căutate. Mai supărătoare i se pare însă slaba preocupare pentru studiul psihologic. Dar și Eminescu se gîndea să introducă în roman acele părți de „studiu" prin care spera să-i dea „consistență" și semnificații mai cuprinzătoare.

---

[42] I.C. Drăgescu, *Conversare cu cititoarele. București, 10 octomvrie 1868*, F, IV (1868), nr. 35, 5/17 oct. p. 415. Subliniеrile, în text. Drăgescu numește partidul liberal: „*roșii*", cum face și Eminescu în articolele sale.

[43] D. Vatamaniuc, *Ilie Eminovici*, CME, II, (1974), p. 183—186.

[44] I. A. Lapedatu, *Încercări în literatură*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, p. 31—33.

[45] I. A. Lapedatu, *Limba română*, ALBP, I (1868), nr. 8, 1 oct. p. 203.

Critica literară întîmpină romanul cu păreri împărțite. N. Iorga scrie, încă în noiembrie 1903, după ce cu un an mai înainte se tipăriseră cele două volume : *Literatura populară* și *Poezii postume*, că odată cu darea la lumină a scrierilor rămase în manuscrise, ,,un nou Eminescu apăru'' (378). Publicarea romanului se înscria ca al treilea moment important în cunoașterea acestui ,,nou Eminescu'' și nu putea fi privită ca o impietate față de memoria poetului și nici ca o știrbire a gloriei sale. ,,Să n-aibă grijă nimeni — scrie N. Iorga — : nici un fir de iarbă de pe mormîntul poetului nu se va mișca de indignare la această « divulgare » a gîndului său încă nesigur, a simțirii sale ce nu-și găsea totdeauna întruchiparea statornică și adevărată. Nu, — ci, dacă peste hotarele vieții se schimbă ceva între cei ce sînt și cei ce au fost, cel mai mare cîntăreț al neamului nostru va primi aceasta ca o solie duioasă a tinereților sale de vultur, ce-și cearcă aripile pentru a pluti întîiași dată'' (18). Istoricul nu întreprinde o analiză a romanului, dar unele din afirmațiile sale se cuvin neapărat reținute. Este încă nedemonstrat — și nici nu se va putea demonstra — că poetul și-a scris romanul la Viena. De aici și cealaltă afirmație, la fel nedovedită, după care, în descrierea Bucureștiului, Eminescu introduce elemente din peisajul vienez. Ne-am putea opri, în această privință, la alte orașe — Cernăuți, Sibiu, Timișoara — pe care poetul le cunoaște înainte de 1868. N. Iorga susține, pe bună dreptate, că la baza jurnalului lui Toma Nour stau istorisiri ale școlarilor blăjeni.

Romanul este întîmpinat cu interes și de G. Bogdan-Duică, pentru motive asemănătoare cu cele ale lui N. Iorga, dar, spre deosebire de acesta, istoricul literar trece la stabilirea izvoarelor și propune, cum știm, ca prototip al lui Toma Nour, pe Wildungen, eroul lui Karl Gutzkow din *Die Ritter vom Geist* (234). Istoricul literar este preocupat și de stabilirea datei elaborării romanului și face apropieri între această operă și unele scrieri ale lui I. Heliade-Rădulescu, pentru care poetul manifestă un adevărat cult la începutul activității sale literare. Admirația pentru I. Heliade Rădulescu nu este însă numai a lui Eminescu ci și a generației sale. Este suficient să amintim stima ce i se arată într-un cerc ca cel al lui Gr. H. Grandea, pe care îl frecventează și poetul înainte de a trece la elaborarea romanului. Pînă și D. Bolintineanu, patronul spiritual al acestui cerc, face în ,,Albina Pindului'', revista lui Gr. H. Grandea, elogiul meritelor lui I. Heliade-Rădulescu în promovarea literaturii naționale. ,,Ion Eliade Rădulescu fusese cel dintîi român în Valachia — scrie D. Bolintineanu — care se ocupă cu limba română. El cel dintîi înobilă proza și poezia română''[46]. Pentru G. Bogdan-Duică romanul reprezintă și un moment important în istoria ,,eminescianismului''. ,,Îmi mai închipui că pentru biografii lui Eminescu — scrie el — va fi o plăcere să vadă cum în *Geniu pustiu* se ivesc aproape toate elementele din care se va dezvolta opera ulterioară a poetului. Cetind parcă vezi războiul din care va ieși pînza atît de colorată a operei viitoare. O mulțime de idei, ce împodobesc această operă, se găsesc în roman ; se poate vorbi chiar de o cronologizare a ideilor lui Eminescu''. Se expune aici un punct de vedere pe care îl va exprima, cîteva decenii mai tîrziu, și unul din reprezentanții de seamă ai criticii literare românești.

Cercetătorii invocă opiniile lui G. Panu despre proza lui Eminescu atunci cînd prezintă nuvela *Sărmanul Dionis*. Dar, în ,,Săptămîna'', memorialistul Junimii se ocupa în cîteva foiletoane și de romanul poetului (235). ,,E curios cum la Eminescu — scrie G. Panu în legătură cu *Geniu pustiu* — ideile fundamentale s-au plămădit în frageda tinerețe, cum s-au cristalizat luînd forma unei credințe adînci, și cum mai pe urmă n-a făcut decît să le dezvolte, să le amplifice și să le propage''. G. Panu întreprinde un studiu comparativ între *Geniu pustiu*, *Sărmanul Dionis* și unele poezii, spre a ajunge la încheierea că în prima parte a romanului se găsesc ,,în sîmbure aproape toate ideile fundamentale pe care Eminescu le va profesa fie în poezie, fie în politică''. G. Panu face legătura între ideile din roman privind societatea românească de la 1868–1870 și critica societății românești, întreprinsă de poet în articolele din ,,Timpul'' după 1876. Problema aceasta va sta și în atenția noastră, cînd ne vom ocupa de proza politică. Să mai aducem în discuție și acele ,,amintiri'' ale lui G. Panu, prin care transferă întîmplări din roman în biografia poetului. Memorialistul susține că în înfățișarea iubirii dintre Ioan și Poesis, poetul descrie propria sa iubire pentru o coristă din trupa lui M. Pascal, care nu-i respinge dragostea, însă îl ține numai ca ,,amant de inimă''. Mărturisirea aceasta i-ar fi făcut-o Eminescu lui Creangă, prietenul său nedespărțit, de la care o află și memorialistul. ,,Amintirilor'' de acest fel, mai ales că vin și prin intermediari, nu li se poate acorda credit științific.

Modul de editare a operei postume a lui Eminescu formează, încă din acești ani, obiectul unor considerații critice care se extind și la roman. M. Răducanu (Radu Manoliu) publică în ,,Vocea Tutovei'', în cursul anilor 1906—1907, nu mai puțin de 11 articole consacrate editării postumelor. Se alătură la aceste articole alte cîteva, privitoare la biografia poetului. Pentru discuția noastră sînt de reținut, ca mai importante, două articole, amîndouă publicate în 1907, *Cîteva observări asupra editării romanului „Geniu pustiu" al lui Eminescu* (32) și *Dare de seamă asupra „Geniului pustiu"* (ed. II) (33). Radu Manoliu extinde studiul comparativ, inițiat de I. Scurtu, și stabilește legături între *Geniu pustiu*, *Sărmanul Dionis*, *Junii corupți*, *Cezara* și alte opere ale poetului. Considerațiile criticului prezintă totuși o valoare relativă întrucît nu cunoștea manuscrisele. Sprijinindu-se numai pe informații de conjunctură, putea susține că Eminescu își transcrie romanul „în cursul anului 1870". Afirmația nu se verifică în lumina documentelor.

---

[46] ALBP, I (1868), nr. 8, 1 oct., p. 193—194. Se reproduce și poezia *Sburătorul* (p. 195–196). D. Bolintineanu prezintă literatură română încă din primul număr al revistei și Eminescu putea reține de aici unele date pentru *Epigonii*.

Romanul este întîmpinat cu rezerve — să nu spunem altfel — de E. Lovinescu, încă în 1908, cînd publică în „Convorbiri critice" pastișa *Eminescu despre sine însuși* (236), pe care le menține apoi pînă la sfîrșitul activității sale critice. Scriind într-o perioadă cînd publicarea postumelor lui Eminescu forma titlul de glorie al generației de după 1900, E. Lovinescu recurge la o mistificare, sub acest raport, nu lipsită de interes. Lovinescu înțelesese prea bine că, în acea atmosferă de cult pentru Eminescu, părerile sale critice privitoare la roman aveau puține șanse să fie împărtășite de opinia publică. Criticul pretextează a fi descoperit la un prieten din Iași un manuscris al lui Eminescu în care poetul, cu experiența artistică de la maturitate își judecă încercarea de roman din tinerețe. „Nu mă mai recunosc în acest amestec de vorbe goale — îl pune E. Lovinescu pe poet să-și caracterizeze romanul —, de icoane lipsite de înțeles, căutate și chinuite. Sînt oare eu, care am ajuns la atîta stăpînire de condei? Nu-mi vine să cred. Și totuși, cine ar putea presupune durerea cu care am creat întotdeauna? Natura a fost darnică cu mine. Nu mi-a dat însă ușurință. Scriu cu sînge. Pînă să ajung la o poezie pe placul lui Maiorescu, trebuie s-o scriu de zeci de ori. Cuvintele nu-mi curg de la sine. Sînt nevoit să le siluiesc în lăcașul lor tăinuit. Acum însă, le găsesc la adăpostul lor și le scot frumoase și potrivite. Ideile se îmbracă în haine strălucitoare. Îmi plac și mie. În tinerețe, lupta era însă zadarnică. Loveam în cremene, scînteia nu ieșea. Pentru a înlocui scînteia eram nevoit să fac zgomot de cuvinte. Așteptam vreo licărire nebănuită din această ciocnire de vorbe și de icoane. Mi se părea că vine. Acum știu sigur că nu venea. *Geniu pustiu* mi-o arată. Sunt mulțumit că nu m-am pripit să-l public. N-ar fi plăcut nimănui. Cititorul ar fi văzut că are înaintea lui o lucrare nu de tinerețe, ci de copilărie, ce ar fi adus poate știrbire reputației mele de poet". Deși E. Lovinescu scrie într-un stil cu totul neeminescian și pune prea multă insistență în evocare ca pastișa sa să poată induce în eroare, unii cercetători, ca D. Murărașu, o consideră document autentic și-și întemeiază pe ea unele concluzii în interpretarea operei poetului (92, p. XXXIX). Lovinescu îi contestă lui Eminescu, cum știm, capacitatea de obiectivare și romanul prezintă interes pentru critic numai ca document biografic.

Opinii defavorabile romanului pune în circulație și G. Ibrăileanu, două decenii mai tîrziu, în articolul *Edițiile Eminescu* : *„Geniu pustiu"*, publicat în „Viața românească" (245). Criticul privește tipărirea acestei scrieri rămasă în manuscrise, „o impietate față de Eminescu și o mistificare a publicului". Analizează condițiile social-politice de după 1900, cînd se publică postumele poetului și consideră că romanului i se acordă importanță pentru „ardelenismul" său. Argumentul principal invocat de critic împotriva publicării *Geniului pustiu* îl constituie faptul că Eminescu transferă părți din roman în *Sărmanul Dionis*, și-și anulează în felul acesta scrierea din tinerețe. „Eminescu ar fi cel mai ridicol scriitor din lume — scrie G. Ibrăileanu — și pur imbecil, căci ar fi unicul, care să aibă în două opere *pagini întregi* la fel, cînd se știe că un scriitor care se respectă evită repetarea unei singure metafore!" G. Ibrăileanu avea și alte motive să se pronunțe atît de categoric împotriva publicării romanului și, în general, a ineditelor. Criticul era alarmat de impostori, care căutau să-și facă un nume prin publicarea de postume. Surprind la G. Ibrăileanu, cunoscător avizat al operei lui Eminescu (deși nu și al manuscriselor), afirmațiile că poetul nu a voit să fie autorul unui roman și că nu și-a revăzut manuscrisele din tinerețe.

Analiza romanului, în contextul operei lui Eminescu, o întreprinde G. Călinescu în cele cinci volume pe care le consacră creației poetului între 1934 și 1936. Romanul este privit, inițial, ca operă biografică prin excelență și fragmente ample intră în *Viața lui Eminescu*, cu care G. Călinescu deschide, în 1932, seria exegezelor sale eminesciene. Cercetarea exhaustivă a manuscriselor, cum n-o mai întreprinse nimeni de la Ion Scurtu, Ilarie Chendi și Nerva Hodoș, îl conduce la identificarea textelor aferente romanului, fie că este vorba de onomatistică, situații, ori idei. *[„Basmul cel mai fantastic..."]*, fragmentul mai important în care apare Toma Nour, este subsumat romanului și interpretat ca o apoteoză a peregrinărilor eroului prin țările europene. „Judecat ca poem în proză romantic — scrie G. Călinescu —, *Geniu pustiu* aduce în literatura noastră nota personală. De altfel, ce operă în proză în 1869, ar putea să ne facă să disprețuim acest fragment și ce mare varietate și dezvoltare a luat proza românească pentru ca paginile acelea să devină inutile? În ele găsim de fapt întîiul (și unicul) jurnal interior românesc construit așa cum Goethe l-a conceput în al său *Werther*. Stilul său e urîtul negru, fantomatic, trecut de la gravură la umbră, cu o neliniște irațională în felul celeia a lui Adalbert von Chamisso. Deși corpul scrierii e făcut dintr-un memoriu (biografie — zice Toma — scrisă în formă de nuvelă), introducerea este și ea memorialistică, uscată, gravă, fără înfloriri de prisos" (311, p. 546—547).

Constatarea pe care o făcea G. Bogdan-Duică în 1904, îndată după apariția *Geniului pustiu*, potrivit căreia romanul se înscrie ca o etapă importantă în istoria „eminescianismului", o reîntîlnim în critica românească după trecerea a aproape patru decenii. Demonstrația se axează acum pe cîteva coordonate ale creației eminesciene care își găsesc în roman o bogată ilustrare. „*Geniu pustiu*, oricît s-ar încadra în epoca de formație, istoricește vorbind — scrie Pompiliu Constantinescu în 1939 —, a geniului eminescian, este și o *prefigurare* a întregii lui structuri; prefigurare a titanismului, a demonismului din *Luceafărul*, din *Făt-Frumos din lacrimă* și din *Sărmanul Dionis*. Și aș zice că este o prefigurare a înseși «filozofiei practice» eminesciene. Eroismul lui Toma și Ioan, luptele lor cu ungurii prefigurează și ideea de națiune și de voință colectivă pe care o aflăm în articolele lui politice și portretul lui Mircea din *Scrisoarea a III-a*. Și e caracteristic pentru ideea de nație eminesciană că individualitate, în eroism, are un sens tot colectiv, că Voievodul se identifică, în înfățișare, în port, cu «sărăcia și nevoile și neamul» și cu natura, prietenă autohtonilor, vrăjmașe dușmanilor. În termen, în latențele lui interioare, cu tot caracterul de *Sturm und Drang*, *Geniu pustiu* prefigurează întreaga structură eminesciană" (269).

Vom mai consemna, în sfîrșit, că Perpessicius stabilește în comentariile sale la unele din poeziile lui Eminescu, apropieri între versurile poetului și *Geniu pustiu* și exemplifică cu fragmente din roman (OPERE I, p. 275, 282, 287, 311, 312, 334, 351; III, 297; V, 69, 90, 139, 188, 199, 213, 576; VI, 12, 596). Prezentarea topografiei manuscriselor, studiul comparativ al grafiei, stabilirea interdependenței între poezie, *Geniu pustiu* și alte scrieri în proză sînt chemate să ofere o imagine cît mai cuprinzătoare asupra procesului creator eminescian.

Geniul pustiu nu se încadrează cu exclusivitate, cum observă Eugen Simion (292, p. 67—78), în niciunul din tipurile de roman și totuși în multe din ele prin anumite laturi. Scrierea din tinerețe a poetului este romanul unor pasiuni erotice, roman social și, în bună măsură, roman psihologic, filozofic și istoric.

Eminescu realizează în *Geniu pustiu* scrierea sa cu cea mai largă deschidere spre creația ulterioară. Poem în proză romantic, romanul prefigurează geniul eminescian în trăsăturile sale fundamentale. Se recunosc aici teme și atitudini atît din opera literară, cît și din activitatea politică. Dar romanul nu este numai o anticipație în granițele creației eminesciene. Poetul introduce în literatura română, înaintea lui Slavici, Agârbiceanu și Rebreanu, orașul și satul transilvănean și evocă în tablouri memorabile lupta poporului român pentru libertate națională.

ORTOGRAFIA. Textul presupune o serie de norme de scriere care apar și în scrisul de mai tîrziu al lui Eminescu: notarea lui [ă] cu ⟨ĕ⟩ sau ⟨e⟩; a lui [e] cu ⟨ă⟩ în tipul: *arià*, *istorià*, *litografià*, *fià*; lipsa, cu unele excepții (*trîntite*, *țerêna*, *sbîrcit*, *luminare* (2), *cât*, *remânia* etc.) a unui semn specific pentru, [î], redat prin ⟨ă⟩, ⟨ĕ⟩ (prin omisiunea semnului diacritic, chiar ⟨a⟩ ⟨e⟩), prin ⟨i⟩ în tipul *ris*, *riu*, *sin* și prin ⟨ŭ⟩ în *sŭnt*; (alternînd cu *sunt*); notarea cu ⟨â⟩ a lui [â] accentuat din tipul lăsâ; ⟨-ŭ⟩ nesilabic: *mereŭ*, *tremuraŭ*; *-u/-ŭ* mut postconsonantic (fără regulă de distribuție și cu numeroase abateri); notarea cu ⟨e⟩ a lui [i̯e] la început de silabă (*eși*, *femee*, *fluerul*, *nuele*, dar și *trăiescu*); ⟨ia⟩ pentru [e̯a] la imperfectul verbelor de conjugarea IV (*dormia*, *gîndia*); ⟨é⟩ = [e̯a] (sau [a] în *țéră*, *séră*, *séu*, *viéță*, *piétră* etc.) și ⟨ó⟩ = [o̯a] cu inconsecvențe; ⟨s⟩ pentru ⟨z⟩ înainte de consoană sonoră sau, în neologisme, în poziție intervocalică; ⟨sc⟩ = [șt] înainte de vocale palatale: *crescinu*, *bărbătesce*; ⟨ḑ⟩ = [z] cînd așa cere etimologia sau unitatea paradigmei: *ḑiseiu*, *incălḑi*; ⟨es-⟩: *esersau*, *espresiunea*.

Dar caracterele specifice ale textului apar în abaterile capricioase de la aceste norme, în încorporarea unor forme dictate de alt cod. Este mai ales cazul notării lui [ț] [z] și [ș]unde se înregistrează numeroase oscilații și regresiuni spre norme mai „arhaice": [ț]: *sŭnteți*, *țerêna*, *coincidențe*, *Nitia* (= Niță) *aliantiă*, *coltiu* (= colț), *valtiu* (= valț), *tristetia*, *vietiei*, *predilectiune*, *pretentiune*, *prostitutiune* (dar și *admonițiune*) *soçiale*, *façia*, *înghiaciată* (sau *inghiaçată*); [z] *zăbala*, *grozavă*, *lespeḑi*, *ḑice*, *caḑiu* (= căzu), *raḑia*, *raḑie*, *raḑiile*, *media-nopte*, *spânḑură*, *muceḑite*; [ș]: *cămașa*, *așa*, *orașiu*, *ușia*, *Clusiu*.

De asemenea (în parte ca semne ale influenței eliadiste,) frecvente (dar nu consecvente) geminări de consoane: *attracțiune*, *effect*, *litterarii*, *nesupportabilă*, *Novelle*, *pallidă*, *possibil*, *terribil*; *y* în *tyrani*, *abysului*, (cf. abis), *Transylvania* (dar și Transilvania), *tyranice*; grafia *aër*; *ph* (*metaphora*, *phlegmatic* etc.); *monarchi*.

O mențiune specială se cuvine frecventei notări a lui [ă] cu ⟨a⟩, mai ales neaccentuat: *iata*, *afara*, *începura*, *parete*, *marginită*, *gradină*, *alaturi*, *partile* etc. etc.; nu poate fi vorba exclusiv de omiterea tahigrafică a semnului diacritic, ci și de o influență mai puternică a ortografiei latiniste, cum se vede și din notarea, sporadică, a lui [-a] (din femininele articulate) cu ⟨-'a⟩: *Scoți'a*, *lun'a*, *A dou'a ḑi* etc.

Aceleași particularități ortografice apar în majoritatea textelor aferente la *Geniu pustiu*, astfel că nu vor fi descrise din acest punct de vedere decît cele cu nete trăsături diferențiale.

[ÎNSEMNĂRI CARACTEROLOGICE]

Textul este publicat parțial de G. Bogdan-Duică în ,,Buletinul «Mihai Eminescu», III, nr. 8, 1932, p. 49—50, ca o ilustrare a considerațiilor sale critice la *Geniu pustiu* și de Perpessicius în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1957, p. 315—316[1]. Este publicat integral de D. Vatamaniuc în ,,Manuscriptum'', VIII, nr. 1, [ianuarie-martie], 1977, p. 82. Se tipărește în volum prima dată in ediția de față.

Se află în manuscrisul **2291 16r v—17r v, 18r,** caiet de format agendă (9 × 15 cm), cu însemnări în mare parte germane, din epoca studiilor universitare la Viena. Pentru caracterizarea lui Ioan, scrisă pe fila **16v,** se află, după cea a Sofiei de pe fila **17r,** semnul F, utilizat frecvent de poet în manuscrise pentru trimiteri. Publicăm textul în succesiunea din manuscrise, deși există această indicație, pentru o mai bună înțelegere a caracterizării lui Ioan, ,,natură catilinară''.

Textul face parte din *cugetările* la care se referă Eminescu în scrisoarea sa către I. Negruzzi, din 6 februarie 1871 și care erau destinate să fuzioneze cu *Geniu pustiu* în vederea realizării romanului *Naturi catilinare*. ,,... cartea mea de notițe — arată Eminescu — e plină de cugetările, cu care cerc a mă clarifica pe mine însumi și cărora le-am destinat de pe acum locul în scheletul romanului'' (465, p. 316—317). Din aceste însemnări caracterologice rezultă că Eminescu se gîndea, în adevăr, să facă modificări în structura romanului prin introducerea de capitole noi. Unul dintre ele urma să fie consacrat lui Ioan, tribunul din revoluția din 1848. Poetul intenționa, pe de altă parte, să prezinte într-un capitol separat și politica ,,roșilor'' și ,,boliachiștilor'', cum va face mai tîrziu, în articolele sale politice. Important este îndeosebi faptul că Eminescu adoptă, încă de pe acum, din anii studiilor universitare, o atitudine critică față de ,,roșii'' (liberali). Perpessicius transcrie cuvîntul ,,boliachiști'', prin ,,radicaliști'', probabil sub impresia articolelor din ,,Timpul'', din care reproduce și în prefața la *Proza literară*.

Aceste *[Însemnări caracterologice]* nu sînt izolate în manuscrisele poetului, unde abundă nu numai notații similare asupra personajelor din dramele proiectate, ci și schițări tipologice de ,,caractere'' : ,,geloșii politici'' și, anticipînd pe I. L. Caragiale, ,,moftangiii națiunii'' **(2257, 163r),** apoi caracter de prost **(2257, 176r),** caracter comic, naiv, afectat **(2258, 218r)** etc.

Schițele caracterologice din aceste însemnări sînt cele mai importante dintre cele întîlnite în manuscrise pentru cunoașterea ,,conținutului filozofic'' al personalității protagoniștilor romanului. Urmarea ideilor este mai limpede, prin publicarea textului în ordinea în care a fost scris, cum îl tipărim în ediția de față. Ideile din preambulul general teoretic apar particularizate la Ioan, pe care natura lui *,,sfîșiată, neconstantă, catilinară''*, îl fac receptiv la două influențe contradictorii, a Sofiei și a lui Poesis. Aceste influențe nu fac decît să scuze propria lui contradicție de om *,,renăscut la punctul acela în timp care ar conveni caracterului lui''*, a cărui viață *,,nu este determinată prin ea însăși''*. Indeterminarea și neașezarea, care se regăsesc în natura lui Poesis, îl duc fie către *,,fantome nerealizabile''*, fie către *,,o țintă secundară, contrapusă naturei lui interne''*. Sub influența Sofiei nu se oprește totuși la *,,aparențe exterioare, ci caută ideea lucrurilor''*, ideea imanentă vremii sale, *,,punctul pozitiv de la care să pornească în continuare''*, *,,continuitatea în progres''*, *,,sămînța individualității poporului''*. Numele celor două eroine sînt simbolice. *Sofia* întruchipează înțelepciunea, viziunea în adînc; *Poesis*, poezia, fantazia, închipuirea și visul, tumultul de imagini. Aceste pagini dense și încă insuficient exploatate pînă acum sînt cel mai bun punct de pornire pentru reconstituirea ideologiei din *Naturi catilinare*.

G. Bogdan-Duică își punea întrebarea dacă nu cumva în caracterizarea lui Ioan intră și idei din cartea lui Schiller *Über din ästhetische Erziehung des Menschen*, în care întîlnim expusă și ideea despre ținta ideală a omului în timp (,...wie der Mensch in der Zeit mit dem Menschen in der Idee zusammentreffen'').

Schițele caracterologice dau indicații prețioase asupra a ceea ce urma să fie *Naturile catilinare*, roman social și filozofic. Poetul renunță la aceste proiecte și încă în 16 mai 1871 îi scrie lui I. Negruzzi că se îndoia dacă *Naturile catilinare* ,,or fi gata cîndva'' (465, p. 321). Eminescu trece, îndată după asta, la elaborarea nuvelei *Sărmanul Dionis* în care transferă părți din *Geniu pustiu* și în care va fi incorporat și *cugetări*, destinate inițial pentru romanul social și filozofic.

---

[1] G. Bogdan-Duică transcrie caracterizarea celor trei protogoniști **(17r, 16v, 17v)**, iar Perpessicius numai partea finală **(18r)**.

ORTOGRAFIA. Față de *Geniu pustiu* are trăsătura caracteristică de a *nu* nota pe [e̯a] și [o̯a] cu ⟨é⟩, respectiv ⟨ó⟩ : ***înțeleaptă, pleacă, pornească, vînează***; *nervoasă, poate, sclipitoare, toate* (2), totuși *voluptóasă*; două cazuri de [î] = ⟨ê⟩ : *ênsăși, sfêșiată.*

[„CASELE NEGRE...”]

Textele pe care le publicăm cu acest titlu reprezintă fragmente înrudite între ele, motiv pentru care le tipărim împreună. Fragmentele sînt intitulate de noi, după sintagma inițială, și se află în următoarele manuscrise :

2284, 37v	*[„Casele Negre ale Bucureștilor...”]*
2291, 33r	*[„Față cu aceste ființe...”]*
2257, 162v	*[„Juni cu corpuri slabe...”]*

Textul din urmă este reprodus de I. Scurtu în studiul introductiv la ediția sa *Geniu pustiu*, București, Minerva, 1904, p. XIX–XX. Celelalte două se tipăresc, pentru prima dată, în ediția de față.

Eminescu stăruie în aceste fragmente îndeosebi asupra prostituției proiectată pe fundalul mai larg al metropolei corupte și ele au afinități de atmosferă și expresii cu *Geniu pustiu* însă și cu alte proze eminesciene. O descriere a Bucureștilor cufundați în noapte întîlnim în *Geniu pustiu*, („Era o noapte tristă etc.), de unde este transferată, cu unele modificări, în *Sărmanul Dionis.* („Era noapte...”). Descrierea iubirii venale, ca în aceste fragmente, apare în *Geniu pustiu* în mai multe locuri. Pentru confruntarea textelor trimitem la ediția de față.

Din manuscrisul **2290, 77** se vede că Eminescu căuta și unele explicații cu privire la decăderea societății din vremea sa. În această privință poate fi invocat și un alt text din manuscrisul **2285, 67–68,** pe care comentatorii operei poetului îl pun în legătură cu poezia *Viața* (OPERE V, p. 388). Fragmentul din urmă ne îndrumă spre poezia *Junii corupți* (OPERE I, p. 274–278), contemporană, ca elaborare, cu romanul poetului.

Din analiza scrisului se desprinde că fragmentul *[„Casele Negre ale Bucureștilor...”]* este posterior transcrierii romanului și chiar intervențiilor cu cerneală neagră din textul de bază.

ORTOGRAFIA. Față de de *Geniu pustiu* nu sînt atestate : ⟨-*u*⟩/⟨-*ŭ*⟩ mut postconsonantic, [o̯a] = ⟨ó⟩, [e̯a] = ⟨é⟩, [z] = ⟨ḑ⟩, în schimb [șt] e consecvent notat cu ⟨sc⟩ înainte de vocală palatală : *Bucurescilor, licuresce, servesce.*

[SOFIA-DOCHIA]

Textele pe care le reunim sub acest titlu au fost publicate de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 1, [ian.-mart.] 1977, p. 26–27, 30–35. Se tipăresc în volum prima dată în ediția de față. Textele au titluri date de noi după sintagma inițială și se găsesc în manuscrisele :

2255, 199–203	*[„Din surînsul său un surîs sînt...”]*
2257, 178r	*[„Un rîs amar...”]*
2255, 178r	*[„Cine a văzut o-nmormîntare-n București?...”]*

Cel mai întins din aceste fragmente, *[„Din surîsul său un surîs sînt...”]*, este scris pe file, inițial independente (21 cm × 34 și 35 cm), cu unele deteriorări la legare. Scrisul este, în toate particularitățile lui, identic cu cel din *Geniu pustiu* și nu prezintă intervenții ulterioare. Cele cinci file sînt scrise numai pe recto, cu excepția unei singure intercalări, notate pe fila **202v** sus, marcată prin semnul, F care trimite la fila **203r.** Trimiterea prezintă o ușoară eroare de inserare în context, textul trebuind să fie intercalat nu după, ci înainte de : ,,Încet, încet ea se liniști''.

Fragmentul a nedumerit pe unii cercetători (I. Scurtu, D. Murărașu) din cauza numelui *Sofia*, pe care il poartă personajul feminin, nume identic cu al iubitei clujene a lui Ioan, prietenul lui Toma Nour. Dar în afara numelui eroinei, nimic nu leagă acest fragment, cum demonstrează Petru Creția (328), de partea respectivă din confesiunea lui Toma Nour. Primii care au intuit statutul real al acestui text sînt Eugen Simion și Flora Şuteu, editorii din 1964 ai prozei poetului (97, p. 356). ,,Este vorba, probabil, de fiica de boier - arată ei — care locuia în casa de lîngă locuința lui Toma și care cîntă într-o zi *Rugăciunea unei vergine*''. Fragmentul trimite, în adevăr, la pasajul din *Geniu pustiu* în care se descrie vizita naratorului acasă la Toma Nour și discuția purtată de ei (**2255, 29—30**). Concordanțele de detaliu abundă și includ și analogii de formulare, cum se poate lesne observa din lectura paralelă a textelor. Scenariile narative sînt însă diferite și în fragmentul de față relatarea întîmplărilor este făcută direct, probabil de același narator. Dificultăți serioase de interpretare ridică ultimul aliniat. Dacă pînă aici naratorul era Toma Nour, în acest pasaj el devine, brusc, *obiect* tăcut al narațiunii, iar în rolul celui care vorbește la persoana întîi apare *altcineva* (probabil naratorul din *Geniu pustiu*), care discută *despre Toma Nour* cu o *altă persoană* și *altă dată*. Scenariul narativ, chiar dacă are unele concordanțe cu textul corespunzător din *Geniu pustiu* (,,razele lunei, pătrunzind în camera lui Toma, izbeau fața sa...''), este radical incompatibil cu cel din roman și ridică mari dificultăți de racord *înlăuntrul* fragmentului din care face parte. Nu este întîia dată cînd Eminescu procedează în felul acesta. O situație asemănătoare ne întîmpină și în *[Poveste indică]*, unde sfîrșitul nu apare ca o succesiune firească a narațiunii. Fragmentul așa cum se păstrează în manuscrise trimite la un context mai larg, din care s-au păstrat doar aceste file (**199—203**), nici ele complete, și care pare să fie documentul unei vîrste anterioare a romanului sau măcar a părții care precede confesiunea lui Toma Nour.

Cel de-al treilea fragment *[,,Cine a văzut o-nmormîntare-n București ?...'']* este scris pe hîrtie maculator, de cea mai slabă calitate din caietele lui Eminescu. Grafia și cerneala sînt cele din *Geniu pustiu*, fără semnul unor intervenții ulterioare.

Eminescu descrie înmormîntarea *aceleiași* fete de boier din fragmentul anterior. Ea se numește, de astă dată, Dochia și este de observat că Eminescu a șovăit în alegerea numelui, pe care îl scrie peste ceva indescifrabil, poate *Daciei*. Dochia și Sofia reprezintă două nume ale aceleiași fantasme poetice și nu ne găsim în fața unei variante a înmormîntării Sofiei clujene. Textul a fost semnalat de I. Scurtu, D. Murărașu, E. Simion — F. Şuteu, fără însă să se insiste asupra acestui aspect. Fragmentul se înrudește cu cel precedent prin o serie de detalii. Numele lui Palestrina apare și într-un fragment și în altul și-l întîlnim și în roman, invocat să asocieze, ca și aici, muzica cu suferințele în iubire. Eminescu descrie, pe de altă parte, fastul unei înmormîntări aristocratice, care nu putea fi a Sofiei clujene, fata unui muzicant sărac. Fragmentul intră în relație, cum remarcă D. Murărașu (705, p. 97—98) cu poezia *Mortua est*, cu care are comună atmosfera și o serie de detalii, care permit să susținem că amîndouă textele aparțin aceleiași epoci din creația poetului. Aceste detalii se găsesc începînd cu versiunea din 1870—1871 a poeziei *Mortua est* (OPERE I, p. 299—311). Prima versiune a poeziei, *Elena* (meditațiune), este datată de poet ca fiind din octombrie 1866. Elena din poezie ar putea fi aceeași fată de boier din fragmentele în proză. Eminescu se afla în octombrie 1866 în București, după cea de-a doua călătorie a sa în Transilvania și în care face popasul mai lung la Blaj. Găsim în manuscrisul **2262, 67** o notiță care vorbește de întoarcerea sa în București, de fata de boier și face aluzie și la îndeletnicirile sale teatrale. ,,Urmărirea din partea mea a [a]celei fete de boier în Cișmigiu — cînd am venit din Blaș. Figura — Coriolano!'' Fragmentul se situează după prima versiune a poeziei *Mortua est*, și o anticipează, nu știm cu cît, pe cea de la sfîrșitul anului 1870 — începutul anului 1871.

Fragmentul *[,,Un rîs amar...'']*, cel de-al doilea text al grupajului, trimite mai degrabă spre preocupările dramatice ale poetului, atît prin situarea lui între o sumedenie de însemnări de această natură, cît și prin prezența insistentă a lui Toma Nour prin aceste însemnări. Fragmentul a fost semnalat și, în parte transcris, cu unele erori, de I. Scurtu, în prima ediție a *Geniului pustiu* (16, p. XX) și pus în legătură cu romanul ; dar e greu de dobîndit certitudinea în asemenea materie. Am hotărît totuși să-l așezăm printre textele aferente la *Geniu pustiu*, considerînd că poate reprezenta foarte bine o frîntură din scena morții Sofiei-Dochiei, la care asistă întristat Toma Nour. Ar fi mai greu justificate, pe de altă parte, în contextul de epocă al *Mirei*, încercare dramatică, amănunte ca : ,,buzele sale împregiurate de-o spumă vînătă'', care amintesc oarecum de : ,,buzele sale se-nvinețise de pasiune furioasă'' (**2255, 202**) sau : ,,cerni aerul din salon'', ,,Prin flăcările-nfiorate ale căminului marmoreu'', salon și cămin care apar și în fragmentul *[,,Din surîsul său un surîs sînt...'']*. Dar îndoiala rămîne. Asemenea texte convin *potențial* atît prozei, cît și poeziei și teatrului, ca în orice operă organică, cum este cea a lui Eminescu.

[„EA ERA CULCATĂ PE PATUL EI CEL ALB...”]

Fragmentul este publicat de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 1, [ianuarie-martie], 1977, p. 29–30. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul **2255, 180rv** și este scris pe prima pagină **(180r)** și continuat pe pagina următoare **(180v)** cu încă două rînduri. Hîrtia este de maculator de cea mai slabă calitate, ca și cea pe care este scris fragmentul *[„Cine a văzut o-nmormîntare-n București? ...”]*. Grafia și cerneala sînt cele din *Geniu pustiu*, fără intervenții ulterioare.

Este un text anterior redactării ultime a *Geniului pustiu* și a fost semnalat de I. Scurtu în ediția sa din 1904 (16, p. XVIII) unde se arată că Eminescu descrie „dragostea ultrasentimentală pentru Poesis”. Nu găsim în text suficiente date care să permită o situare a lui cu certitudine în desfășurarea romanului. Dragostea dintre Toma Nour și Poesis capătă, între somn și trezie, o împlinire pe care textul romanului nici n-o presupune, nici n-o infirmă în mod obligatoriu. Ea și-ar putea găsi locul undeva, nu foarte departe de noaptea în care cei doi se văd pentru ultima oară, dacă nu cumva ne aflăm în fața unei variante abandonate a întîlnirii de dragoste povestite acolo. Un ecou vag apare la sfîrșitul romanului, cînd Toma Nour se întoarce din revoluție la Cluj și o găsește pe Poesis moartă în odaia ei. („Apoi dezbrăcîndu-mă, mă culcai în patul ei cel alb...).

Pentru ascensiunea oniric-cosmică a iubiților, de comparat cu *[„O, taci, ce spui că mă iubești, copilă ...”]*, sfîrșitul de la *[Cezara]* (variantă parțială), *Umbra mea*, *Sărmanul Dionis*.

[„TRĂIA ÎNTR-UN ORĂȘEL SUPUS TURCILOR...”]

Povestirea este publicată de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 1 [ianuarie-martie] 1977, p. 28–29. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul **2257, 168rv, 169r.** Textul reprezintă, în cea dintîi parte a sa, materialul brut, anterior redactării romanului. Este episodul unde se narează pedepsirea morarului sas de către transilvănenii răsculați, pe care îi trădase. Este scris ferm și apăsat, cu creion negru, cu ortografie fundamental cipariană, însă cu destule inconsecvențe. Cu toate rezervele formulate de D. Murărașu (92, p. XLII–XLIII) textul este al unui Eminescu foarte tînăr, scriind grăbit și totuși apăsat cu creionul pentru a nota relatarea de către cineva a unor întîmplări autentice. Elementele din povestire sînt transferate în *Geniu pustiu* și merg, într-un caz, pînă la o apropiere de expresie: „cu sabia-n dinți și mînele-narmate de pistoale” din roman are corespondent în povestire: „cu sabie-n gură și cu pistoalele[-n] mîni”. Diferențele între povestire și episodul din roman sînt acelea dintre un fapt autentic și unul transferat în lumea ficțiunii și strămutat pe Murăș.

Evenimentele se desfășoară aproape sigur în lumea bănățeană, pe care Eminescu o cunoaște, cum știm, din călătoria sa din 1868, cînd însoțește trupa lui Mihail Pascal în turneul din Transilvania. Din scrisoarea poetului, al cărei concept se găsește în manuscrisul **2287, 38,** rezultă că vizitează această parte a țării și în 1867[1], cînd întreprinde cea mai lungă călătorie a sa în Transilvania și cînd străbate și Valea Murășului.

Poetul avea la Timișoara pe fratele său mai mare, Nicolae, scriitor la avocatul Emerich Christiani, în slujba căruia pare să fi stat mai mulți ani. Povestirea este notată probabil la Timișoara, cînd va fi fost găzduit de fratele său și cînd face aici popasuri mai lungi în cele două călătorii prin Banat.

Dintre particularitățile bănățene care se întîlnesc în povestire, sînt de notat folosirea lui *deloc*, pentru *imediat*, morarul sîrb, *Ioani*, care trebuie să fie un *Iani* etimologizat.

---

[1] I. Scurtu, *Eminescu în Banat*, SAM, II (1903), nr. 33, 17 aug., p. 524–526. Se publică și scrisoarea lui Eminescu din 1867; Veturia Birou, *Din legăturile lui Eminescu cu Banatul*, ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 85–92. Emite ipoteza că persoana din Timișoara, căreia se adresează Eminescu în scrisoarea sa, ar putea fi Nicolae Coșariu (1842–1903), asesor la Sedria orfanală. Problema este reluată de Ion Iliescu în cartea *Eminescu în Banat* (649, p. 62–72) care face unele apropieri între *Geniu pustiu* și prezentările din presă ale spectacolelor date de Mihail Pascal în Banat.

Povestirea este notată de Eminescu, cum se desprinde din datele de mai sus, în 1867–1868, prin urmare la o dată posterioară primei forme a „jurnalului lui Toma Nour" („novela"), care este așternut pe hîrtie la Blaj în 1866. Nimic nu ilustrează mai bine posterioritatea decît faptul că episodul nu face corp cu întîmplările din revoluție istorisite în roman la locul respectiv și poate fi transferat, fără ca cititorul neprevenit să observe, în alt moment al narațiunii.

ORTOGRAFIA. O parte dintre caracteristici sînt comune întregului scris eminescian timpuriu, marcat de purism, etimologism și raționalizare morfologică : lipsă de semn specific pentru [î], notat cu ⟨ă⟩, ⟨ĕ⟩ sau ⟨i⟩ ; notarea lui [ă] cu ⟨ĕ⟩ sau chiar ⟨e⟩ ; ⟨é⟩ = [e̯a] *(feréstra ;* totuși : *diminecața)* sau ⟨é⟩ = [a] *(séră)* ; ⟨ó⟩ = [o̯a] (totuși : *turceasca, sarbeasca)* ; *petre, petraru*(2) (mai degrabă grafie etimologizantă decît notarea unei pronunțări regionale) ; *-u/-ŭ* mut după consoană ; înainte de vocală palatală : ⟨ḑ⟩ = [z] (totuși : *obraḑulu, inarmeḑa*) și ⟨sc⟩ = [șt] (totuși : *niste*, probabil pentru *niște*) ; [z] = ⟨s⟩ în poziție intervocalică *(poesie, resoluția, grosavia)* și înainte de consoană sonoră *(asvarlira).*

Dar există cîteva trăsături mai rare sau unice în cazul prozei literare : [ș] = ⟨si⟩ *(orasiclu, asiadaru)*, ⟨ia⟩ din *mergiau*, grafiile *herou(l)* și *ellu* (pentru *el)*, un singur *-i* la dativele *poteri* și *feti* sau la pluralul articulat *creeri* ; [*uă (ua)* pentru articolul nedefinit *o* (notat *o* numai în trei cazuri din 11), dar mai ales nenotarea aproape sistematică a semnelor diacritice diferențiale, cu excepția lui *ă* în *turcească, săl(facĕ)*, *uă*(2), *seră*(2), *talharescă, picănd, batrăn* ; a lui *é* în *séră* ; a lui *ó* în *móra, mórei* ; a lui *ḑ* în *obraḑulu* și *inarmeḑa* ; a lui *ș* în *și*(2) și *acoperișu* și a 7 notări ale lui ⟨ț⟩.

[„BASMUL CEL MAI FANTASTIC..."]

Fragmentul este publicat de D. Murărașu în „Revista Societății tinerimea română", LII, nr. 2, octombrie 1933, p. 50–53, cu titlul *Toma Nour în ghețurile siberiene.* Este tipărit în volum pentru prima dată de D. Murărașu în M. Eminescu, *Scrieri literare*, Craiova, Scrisul românesc, [1935], p. 277–281.

Eminescu folosește în text cuvîntul : *siberice* și nu *siberienc.* Dacă am fi păstrat titlul dat de editor ar fi trebuit să intitulăm fragmentul *[Toma Nour în ghețurile siberice].* Am preferat însă, din consecvență cu titlurile date celorlalte fragmente aferente la *Geniu pustiu*, sintagma inițială.

Textul se află în manuscrisul **2255, 178rv–179rv**, este scris pe foi de format mare (21 × 33,50 cm) și aparține după detaliile de conținut și formă și după cele de grafie și ortografie epocii studiilor la Viena. După caracterul grafiei, doar ultimele rînduri ar putea aparține epocii ieșene și sînt în acest caz adaosuri ulterioare.

Eminescu schițează aici un alt final al romanului, în două tablouri rămase în stadiul primei redactări. Înfățișează mai întîi viața lui Toma Nour în închisoarea Petropavlovsk din Petersburg, devenită celebră mai ales după 1826, cînd C.F. Rîleev, conducătorul mișcării decembriste, este spînzurat de zidurile ei exterioare. Închisoarea din Petersburg reprezenta o etapă din existența celor arestați, cînd erau judecați și se pronunța sentința, după care luau drumul Siberiei. Eminescu înfățișează închisoarea de pe Neva după descrieri din lecturile sale, iar pentru partea exterioară, pare să fi văzut și unele litografii. Descrierea sa este totuși destul de sumară.

Drumul spre Siberia și viața în ținuturile înghețate sînt descrise cu mai multă culoare. „Romanul avea să aibă un sfîrșit – scrie G. Călinescu despre acest al doilea tablou – vrednic de un erou al munților carpatici. Toma Nour s-ar fi înfundat în Siberia boreală, mai aproape de oceanul în care pusese Valhalla și ar fi patinat spre nord, pe noaptea cu lună" (311, p. 553).

Eminescu găsea descrieri ale Siberiei în *Alexandria*, în opera spătarului Nicolae Milescu și în alte scrieri. În ediția din 1824 a *Alexandriei* și în alte cîteva, de mai tîrziu, se află, la sfîrșit, istorisirea *Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbieri rusești carii au fost strîmtorați de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743 într-o sălbătăcie șase ani și trei luni.* Numele spătarului N. Milescu îi era, de asemeni, cunoscut. Poetul își notează într-o listă din manuscrisul **2257, 55v** cărțile ce urma să le citească și între ele figurează și *Viața lui Milescu.* Eminescu putea găsi unele sugestii privind exilarea în Siberia în poezia lui V. Alecsandri, *Pohod na Sybir*, precum și în povestirea lui Mór Jókai, *Proscrisul din Sevastopol.* Să mai amintim, în sfîrșit, că în biblioteca lui Eminescu se afla și manuscrisul lucrării *Elisaveta sau cei surghiuniți în Siberia*, care „s-au prescris în oraşul Nicolaev în anul 1830 de Alexandru Roşculescu''. Cartea este donată Academiei Române de T. Maiorescu în şedinţa din 28 mai 1904 împreună cu alte 25 de volume manuscrise şi 75 volume tipărite[1]. În actul de donaţie se arată că aceste volume fac parte din biblioteca lui Ion Maiorescu, tatăl criticului. Cercetări mai noi au dovedit că afirmaţia este inexactă. Maiorescu donează Academiei Române, în numele tatălui său, biblioteca poetului[2].

Eminescu este atras de ,,borealism'' pentru măreţia peisajului şi în manuscrisul **2280, 35** găsim o însemnare despre ,,aurora boreală'' datînd din epoca ieşeană. O descriere a ţinuturilor îngheţate întîlnim şi în *Diamantul Nordului*, poem păstrat în manuscrise în mai multe versiuni (OPERE v, p. 287–319). În versiunea din manuscrisul **2262, 76–84** găsim o strofă cu imagini ce le întîlnim şi în fragmentul în proză :

Mişcate de mare-n strigarea mărcaţă
A nordului vin caravane de ghiaţă...
Pe cerul în neguri o stea nu s-arată...
Departe doar luna, o galbenă pată.

Cavalerul din acest poem are unele trăsături comune cu ale lui Toma Nour şi crăiasa aminteşte de Poesis, frumoasă ca ,,idealele lui Ossian''. Toma Nour vorbeşte de înmormîntarea sa în ,,fundul mării ingheţate'', unde să-i rămînă corpul pînă la ,,învierea morţilor''. Unii contemporani ai lui Eminescu ne informează că poetul mărturisea în epoca ieşeană că dorea ca după moarte să fie aşezat ,,în fundul mării ingheţate, căci acolo nu i-ar putrezi corpul''[3]. S-a scos de aici încheierea că informaţia ar servi ca sugestie pentru datarea acestei proze eminesciene. Analiza textului arată, cum am văzut, că ea aparţine epocii studiilor vieneze.

Eminescu intenţiona să împlinească cu acest fragment, căruia nu i-a făcut loc în roman, imaginea asupra revoluţionarului român, care activează, după înfrîngerea revoluţiei din ţara sa, în mişcarea revoluţionară internaţională.

ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM

Publicăm cu acest titlu generic dat de Eminescu patru fragmente care se repartizează în manuscrise după cum urmează :

2255, 1rv–3rv	*[,,Pe podelele reci de cărămidă...'']*
2255, 3v–4rv–5r	*[,,După această întîmplare minunată...'']*
2255, 5r	*[,,Fondalul acestei scenerii sălbatice...'']*
2258, 167rv–168rv	*[,,Noaptea era întunecoasă...'']*

Primele două fragmente au fost publicate de G. Călinescu în ,,Adevărul literar şi artistic'', XI, nr. 602, 19 iunie 1932, p. 1, cu titlul : *O nuvelă fantastică.* Sînt tipărite în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proza literară,* Bucureşti, Cugetarea – Georgescu Delafras, [1943], p. 342–347, 351–354, cu titlul: *Iconostas şi fragmentarium* şi *[Fragment].* Al treilea fragment este publicat de G. Călinescu, în ,,Jurnalul literar'', nr. 2, 1947, p. 47. Ultimul fragment este publicat de Petru Creţia în ,,Manuscriptum'', VIII, nr. 3 [iulie-septembrie], 1977, p. 12–13; ultimele două se tipăresc în volum prima dată în ediţia de faţă.

Fragmentele din manuscrisul **2255** deschid acest *corpus* eminescian în care se află cele mai multe proze eminesciene, legate împreună cu texte din alte domenii (cultură, istorie, matematică), concepte de scrisori, decupări din publicaţii străine. Fragmentele sînt scrise pe foi de format mare (21,5 cm × 35,5 cm), pe amîndouă feţele, iar textul al doilea este marcat de primul printr-un şir de puncte de suspensie care ocupă şi o parte din rîndul următor. Filele sînt numerotate de Eminescu şi tot el numerotează cu cifre (1,2,3) şi capitolele din primul fragment.

Textele aparţin după conţinut şi scris epocii studiilor universitare.

Eminescu face o mărturisire, foarte preţioasă pentru cunoaşterea împrejurărilor în care se opreşte la acest titlu. ,,Cînd eram încă la universitate – scrie Eminescu – aveam o ciudată petrecere. Îmblam adesea ziua pe uliți, stînd numai pe ici, pe colo, la cîte un anticvar și răscolindu-i vechiturile; luam din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic, și venind apoi acasă, citeam și transcriam într-un caiet numit fragmentarium toate pasajele cîte-mi plăceau''. Textul integral al acestei proze îl prezentăm mai departe.

---

[1] *Analele Academiei Române.* Seria II. Tomul XXVII 1904–1905. Partea administrativă şi dezbaterile. Bucureşti, 1905, p. 18–20.

[2] Alex. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc,* SCB, I (1955), p. 129–160.

[3] I. Pop Florentin, *Amintiri despre Eminescu,* UL, XXVIII (1911), nr. 43, 24 oct., p. 2.

Dintre cele trei texte, mai importante sînt primele două pentru faptul că aici ,,bizarul'' și ,,fantasticul'', de care vorbește Eminescu, pot fi urmărite într-o desfășurare narativă mai largă, fără însă a depăși stadiul de *fragmentarium*. ,,Compunerea se inspiră din viața de ghetto medievală — scrie G. Călinescu în legătură cu primul fragment — și eroul de seamă, rabinul Levy Canaan, pare a fi născocit după tipul lui Ahasveros, personagiu legendar care a preocupat pe Eminescu ca pe toți romanticii, precum poate fi și un ecou îndepărtat al literaturii de zugrăvire a iudaismului de ghetto ce se scria în acele decenii'' (502, p. 159). Legenda lui Karhaphilos — Ahasverus, personajul legendar simbolizînd destinul rătăcitor, cunoaște o mare răspîndire în literatura universală și G. Călinescu invocă numele lui Goethe, Karl Gutzkow, Wilhelm Hauff, H. Heine, N. Lenau, E. Quinet și alți cîțiva. Dintre scriitorii români este pomenit Samson Bodnărescu cu *Ahasveros în veacul nostru*. G. Călinescu revine asupra fragmentului și într-un articol, *Eminescu și Müllner etc.*, publicat în ,,Națiunea'' în 1947, cînd insistă asupra onomasticii și asupra informației poetului privind legendele biblice. ,,Istoria de ghetto din *Iconostas și fragmentarium* — scrie G. Călinescu — conține nume (Hagar, Ismail, Levi Canaan, Ruben) evident scoase din *Geneză*. Agar este *(Facerea*, 16) roaba egipteană dată de sterila Sara soțului ei Avram spre a avea copii. Iar Agar naște pe Ismail. Mai departe întîlnim și numele Ruben, Levi. Probabil că lui Levi, Eminescu i-a mai zis Canaan pornind de la noțiunea că Avram locuia în Canaan. Agar este izgonită și ea pleacă cu copilul care suferă de sete, cînd apa din burduf s-a isprăvit. Dumnezeu îi scoate în cale un izvor, făgăduind a face din copil un izvor mare. De aici a putut să iasă ideea de a închide pe Hagar la închisoare, a morții copilului, probabil de sete, a ulciorului spart, aluzia la izvor în temniță. [...] Levi va mărturisi că a jertfit-o pe Hagar «ca Iephta din Galaad». Asta e semn că poetul cunoștea de asemeni *Cartea judecătorilor*, în care se găsește de altfel și episodul «Samson și Dalila» (567). G. Călinescu își întemeiază erudiția pe apropieri tematice și de nume, fără legături directe cu povestirea și, la reluarea exegezelor sale eminesciene în ediția nouă, renunță la ea.

Problema lui *Ahasverus* formează una din preocupările filozofice ale lui Eminescu, cum se vede din manuscrisele din epoca studiilor universitare și din cea ieșeană. Poetul putea lua cunoștință de unele scrieri care tratează această temă încă în anii școlarității la Cernăuți. Problema lui *Ahasverus* se discută și în cercul lui Gr. H. Grandea, care publică în ,,Albina Pindului'', în 1868, studiile lui Eug. Poitou, *Ideile religioase în literatura contemporană* [1] și *Morala literaturii contemporane* [2], în care se prezintă și romanul lui Eugène Sue, *Le Juif errant*, precum și poemul în proză al lui Edgar Quinet, *Ahasverus*, scrieri la care se referă și G. Călinescu în exegezele sale. ,,Albina Pindului'' comentează poemul lui Edgar Quinet în termeni elogioși și reproduce din *Ahasverus* în traducere românească. În studiul lui Eug. Poitou este prezentat și Th. Gautier, cu două din scrierile sale, *Fortunio* și *Mademoiselle de Maupin*. Eminescu invocă simbolul lui *Ahasverus*, cum se vede din manuscrisul **2287, 29v**, în definirea mișcării materiei în univers. ,,Astfel ființele privite în sine sînt asemenea unui rîu curgător pe *surfața* căruia sunt suspendate umbre. Aceste umbre stau pe loc ca o urzeală, ca ideea unei ființe supt care undele rîului etern altele formează o bătătură, sigură ce dă consistență acestor umbre și totuși ea însăși într-o eternă tranziție, într-un pelerinaj din ființă în ființă, un Ahasver a[l] formelor lumii. Acuma căutînd la organele acestei ființe, găsim asemenea ca ele sunt ca părți constitutive ale întregului forme mai mici de transiție — prin urmare esența ființelor este forma, esența vieții trecerea, mișcarea materiei prin ele''. Eminescu reproduce în ,,Curierul de Iași'', în iulie 1876, îndată ce i se încredințează răspunderea pentru partea literară a ziarului, ,,imitația de la povestea nemță'' *Ahasver, jidovul rătăcitor* [3], publicată în ,,Gazeta Teatrului Național'' în 1836 [4]. Poetul scria, cînd reproduce în ,,Curierul de Iași'', această prelucrare a lui G. Filipescu, povestirea *[Archaeus]*, în care discută și despre *Ahasverus*, simbolizînd formele în care materia face călătoria sa veșnică. Sînt idei din *cugetarea* reprodusă, în parte, mai sus, care trec în *[Archaeus]*, fiind încă o mărturie a legăturii strînse între diferitele sectoare ale creației eminesciene.

Din perioada ieșeană este și poemul *E împărțită omenirea*, text ,,enigmatic — scrie Perpessicius — și prin implicația între strofele 3 și 4 a cuvîntului *Ahas*[verus], subliniat și în chip de titlu'' (OPERE IV, 249—250; V, p. 209). Poezia se apropie prin tonul sentențios de *Glossa*.

Din cel de-al doilea fragment se cuvine reținut faptul că poetul situează acțiunea în Bugeag, cum nu face în nici una din scrierile sale, ținut înfățișat și de D. Cantemir pe harta sa. În acest ținut situează și I. Negruzzi acțiunea din unele scrieri ale sale, care stau în atenția lui Eminescu.

---

[1] ALBP, I (1868), nr. 3, 15 iul., p. 59—63.
[2] *Idem*, nr. 11, 15 nov., p. 267—269; nr. 12, 1 dec., p. 225—296.
[3] CI, IX (1876), nr. 74, 4, iul., p. 1.
[4] ,,Gazeta Teatrului Național'', nr. 8, 1836, p. 59—61.

ˈea fragment l-am grupat tot aici pentru afinități evidente de concepție și manieră și
ı de scenariu cu textul [,,După această întîmplare minunată...'']. Aproape s-ar putea
amîndouă fragmentele de același cavaler și aceeași ,,întîmplare minunată''. Am dat
ultimul loc în serie pentru că relația e departe de-a fi certă și pentru că se deo-
s :, ușor parodistic, prin caracterul mai umil al decorului și mai puțin sinistru al aven-
tu

ORʼı de text autograf cu ortografia ,,Convorbirilor literare'': *tèu, impèrat, strĕ-*
lucea *rmana, tănguire, tĕnăr, arzĕnd, sferșit, friul, surizi, incet, urit,* consecvent *sunt,*
rar *ar* i *apropiă, ingenunchiă*), *femeea* (dar și *femeia*), *trebue*, însă *paie; pietre, fier* (ni-
ciodată l *car, peatră*); *oiu, plaiu, condeiu*; preponderent *dormiau* (dar și *opintea*, mai
ales în z] = ⟨s⟩ : *iresistibilă, musică*(2), *pausă*(2) ; *isvorul, desbrăcat;* ⟨cs-⟩ neatestat în
text; nı :onsonantic, nici [o̩a] = ⟨ó⟩ (într-un singur loc *rota*), [e̩a] = ⟨é⟩, [ț] = ⟨ç⟩,
[z] = ⟨d̦ le *liniște, uriesești*) *scii, crescet;* geminate doar în *innapoi, innaltă*(2), *-nnota*
și, preluaı *ssa*.

[AVATARII FARAONULUI TLÀ]

Nuvela este publicată fragmentar de G. Călinescu in ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 603, 26 iunie 1932, p. 1–3, cu subtitlul *Fragment eminescian* și cu împărțirea textului în capitole: *Memfis noaptea. Tinerețea unui faraon, Taina piramidei, Cerșetorul nebun din Sevilla, Din cerșitor marchiz, Marchizul Alvarez și umbra sa, Un mort viu, Societatea mistică ,,Amicii întunericului''*. În nota introductivă, G. Călinescu arată că reproduce în întregime părțile descriptive și sintetizează ,,dialogurile lipsite de interes''. Este publicată in volum prima dată de Alexandru Colorian în Mihai Eminescu, ***Proza literară***, București. Cugetarea Georgescu Delafras, [1943], p. 302–341, care îi dă alt titlu: *[Povestea regelui Tlà]*. Am menținut titlul dat de G. Călinescu, ca fiind mai potrivit cu caracterul intregii scrieri.

Nuvela este cea mai amplă proză, după *Geniu pustiu*, rămasă în caietele eminesciene și se află in manuscrisul **2255, 92r–161r**, cu o completare pe **107v**. Este scrisă într-un caiet confecționat de Eminescu, de format 16 × 21 cm și numerotat de el de la **1–71**. Lipsesc din numerotarea sa foile **39–46** și **60**, iar patru foi, de la sfîrșit, sînt legate greșit: **78, 77, 74, 75**. Foile **102–107**, numerotate de Eminescu **11–16**, au și o a doua numerotare făcută de poet cu cifre romane, **I–VI**. Găsim pe fila **122v** un concept de telegramă, trimisă părinților, cu solicitări de bani, iar pe filele **124v** și **125v** nouă strofe din prima versiune a poeziei *Venere și Madonă* (OPERE I, p. 287–288). Ultima strofă a poeziei o găsim, cum am arătat cînd am vorbit de *Geniu pustiu*, în textul romanului **(56r)**, fără să facă parte din el. Nuvela aparține epocii studiilor universitare și nu este terminată. Iubirea dintre Cezara și Angelo rămîne fără dezlegare și ar fi trebuit să urmeze măcar o a treia reîncarnare.

Contemporanii lui Eminescu ne informează că poetul arată mult interes pentru vechile culturi ale omenirii (orientale, egipteană, greacă) încă din anii școlarității la Cernăuți. ,,Odată a venit el la mine cu o carte intitulată *Mythologie für Nichtstudierende* — scrie T. V. Stefanelli — și mi-a spus că după această carte învață mitologia grecilor și a romanilor. Cînd i-am făcut observarea că această carte nu este pentru studenți, mi-a răspuns că el, dacă are gust să învețe ceva temeinic, nu se ține de programa din școală''. T. V. Ștefanelli se referă la cartea lui G. Reinbeck, tipărită la Viena și pe care Eminescu o donează în 1865 bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni. Și mai importantă pentru discuția noastră este lucrarea lui Theodor Bernhard Welter, *Lehrbuch der Weltgeschichte für Gymnasium und hohere Bürgschulen*, de care Eminescu, cum arată același T.V. Ștefanelli, ,,nu se putea despărți'' și o ,,purta cu sine chiar și la plimbări'' (408, p. 38–39). Cartea lui Welter, în trei volume, se tipărește în mai multe ediții la Münster, din care cunoaștem două — din 1856–1858 și 1859. Egiptul este prezentat în primul volum (p. 46–64) și se dau informații despre situarea geografică, organizarea socială, scriere, artele frumoase, precum și descrieri ale Nilului, piramidelor, ,,labirintelor'', practicilor religioase. Eminescu găsea în *Lehrbuch der Weltgeschichte* informații bogate și despre istoria și cultura popoarelor din Asia, Africa și Europa, de unde și interesul său pentru tratatul istoricului german. Din *Lanțul de aur*, ,,novelă svedică'' a lui Onkel Adam pe care Eminescu o publică în traducere în

,,Familia'', în octombrie-noiembrie 1866, rezultă că putea cunoaște și unele tratate despre ,,istorii de viziuni și spirite''. Contele Lejonswärd, din nuvela suedeză, citește lucrările lui Jung-Stilling, desigur *Szenen aus dem Geisterreiche*, apărută în trei volume între 1797 și 1801 și *Theorie des Geisterkunde*, tipărită în 1808. Johann Heinrich Jung-Stilling (1740—1817) cunoaște scrierile lui Paracelsus și susține existența unei strînse determinări între planete și spiritele de pe pămînt. *Lanțul de aur* poate fi invocată și pe linia interesului ce-l arată Eminescu pentru Spania în *[Avatarii faraonului Tlà]*, precum și a modului cum descrie unele interioare de castele spaniole.

Eminescu audiază la Viena și la Berlin cursuri de istoria filozofiei, în care se acordă un loc important gîndirii egiptene. Dintre aceste cursuri un loc aparte ocupă cele ale lui Karl Lepsius, despre *Istoria Egiptului* și *Monumentele Egiptului*, ținute la Universitatea din Berlin în 1872—1873, care figurează și în *Anmeldungsbuch*, caietul de cursuri ce se păstrează în manuscrisul **2255.** Karl Lepsius (1810—1884) face expediții arheologice în Egipt, încît putea comunica la cursuri și impresii directe asupra civilizației și culturii din valea Nilului. Eminescu găsea în lucrarea fundamentală a lui Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*[1], o prezentare a filozofiei popoarelor orientale, unde se dă și o bibliografie privind metempsihoza. Manuscrisele eminesciene cuprind numeroase însemnări privind istoria și cultura egipteană. În unele din aceste însemnări apar și numele eroilor din nuvelă. În manuscrisul **2257** Tlà figurează în lista dinastiilor egiptene și numele este ortografiat *Tlas* **(221).** Poetul arată că avea 17 ani și că făcea parte din a doua dinastie egipteană. Numele *Tlas* apare în același manuscris și pe pagina următoare **(221v),** unde poetul își notează că ,,hieroglific se scrie *Nas* — însemnează[în] limba coptic[ă] T-Las''. Numele eroinei, *Rodopi,* apare în manuscrisul **2257, 210v** și în manuscrisul **2287, 37,** unde poetul mai notează că unul din faraonii egipteni a făcut ,,un prețios mormînt acestei regine''. Să mai amintim, în sfîrșit, că *Rodope* apare și în poezia *[Unde-i vremea aurită]*, în care Rhodope este prezentată ca ,,nevasta'' lui Rhamses (OPERE II, p. 231). Se desprinde din documente că Eminescu avea o bună cunoaștere a civilizației și culturii egiptene și ea stă și la baza nuvelei.

[Avatarii faraonului Tlà] oferă studiului comparativ un cîmp larg de investigații în cuprinsul literaturii române și al celei universale. Nu este o întîmplare că G. Călinescu acordă nuvelei mare atenție în exegezele sale eminesciene și-i consacră și teza sa de doctorat, *Analiza literară a unui manuscris eminescian ,,Avatarii faraonului Tlà''*, susținută la Universitatea din Iași în 1936[2]. Studiul comparativ este întreprins îndeosebi pe baza părților descriptive ale nuvelei. Cele mai numeroase referiri se fac la scrierile lui Théophile Gautier, *Avatar, Le roman de la momie, Le club des hachichins.* Th. Gautier este un scriitor cu preocupări ,,egiptologice'' și descrie cultura și civilizația egipteană la ,,modul artistic-arheologic'' (304, p. 401). Poetul găsea în operele lui Gautier descrierea interioară a piramidelor, precum și prezentarea unor practici, cum este consultarea viitorului în cupa cu apă din Nil, precum și a operației magnetice de transportare a sufletului. Eminescu descrie dorințele afrodisiace ale faraonului Tlà față de demon, cum face și Jacques Cazotte în *Le diable amoureux*, ,,nuvela sa spaniolă'', unde ne întîmpină același ,,transformism și iluzionism''. Meditațiile mizantropice ale lui Alvarez de Bilbao în subterană în fața unei țeste goale se înrudesc cu cele din piesa lui Shakespeare *Timon Atenianul*, din care poetul traduce, iar descrierea bolții cu comori nu pare să fie străină de grota cu bogățiile familiei Spada din *Contele de Monte-Cristo*. Wieland este citat cu *Oberon*, unde ne întîmpină și strigătul : ,,Trăiască Almanzor !''. Chemarea zeiței Isis ne îndrumă la poezia lui Schiller *Das verschleierte Bild zu Sais*, care stă și în atenția lui Novalis în *Die Lehrlinge zu Sais*. Panteismul din nuvelă poate fi pus în legătură cu poeziile lui Goethe din ciclul *Gott und Welt*. G. Călinescu se oprește la raporturile nuvelei cu opera poetului german și într-un studiu special, *Eminescu și Goethe* (493) cînd invocă și opiniile lui Lessing din *Die Erziehung des Menschengeschlechts* cu privire la metempsihoză. Un cîmp larg pentru studiul comparativ oferă onomastica și G. Călinescu arată că numele Alvarez este tipic literaturii fantastice și fatalistice și se întîlnește în *Le diable amoureux*, ,,nuvela spaniolă'' a lui Jacques Cazotte, scriere cu mare trecere în romantismul german. Numele Baltazar îl poartă doctorul Cherbonneau din *Avatar* de Th. Gautier, însă și studentul din *Klein Zaches genannt Zinnober*, de Hoffmann, ale cărui povestiri fantastice formează, cum am arătat, una din lecturile preferate ale poetului încă din anii studiilor gimnaziale la Cernăuți. Numele *Lilla* se întîlnește la Wieland în *Indris und Zenide*, la Musset în *Suzon*, iar pentru *Cezara* se pot aminti numeroase opere din literatura universală. Eminescu însuși îl folosește, cum știm, pentru mai multe din eroinele prozelor sale. Dintre poeții români este menționat Al. Depărățeanu cu poezia *Lila*. Studiul comparativ este extins și la alți scriitori din literatura universală. Dar lucrul cel mai neașteptat îl constituie faptul că G. Călinescu nu acordă valoarea absolută constatărilor pe care le face. Nicăieri în exegezele sale consacrate prozei eminesciene nu sînt folosite mai des ca aici formulele neutre, care nu angajează. Scena cutare din nuvela poetului ,,seamănă'' cu unele descrise de Gautier ; ideea consultării viitorului în cupa cu apă din Nil

---

[1] A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, II, Leipzig, 1859, p. 527—581.

[2] Lucrarea de doctorat, dactilografiată (100 p.), se păstrează la Biblioteca Academiei Române sub cota A. 1995. Se găsesc în dosar și referatele lui Octav Botez și Iorgu Iordan.

,,pare-se că a fost luată'' din *Avatar;* bătrînul are halucinații ,,asemănătoare'' cu ale eroului lui Gautier; descrierea palatului Pimodon din *Le club des hachichins* ,,putea izbi'' imaginația poetului; în compenetrația regnurilor și ideea transformistă ,,e de crezut că l-a înrîurit întrucîtva și panteismul goethean''. Atunci cînd este vorba de onomastică, criticul recurge la formule ca: ,,numele se găsește'', ,,numele se întîlnește'' G. Călinescu pornește de la convingerea, cum am arătat și în comentariile la *Sărmanul Dionis,* că situațiile în care își poate pune un scriitor eroii, elementele ce intră în tablourile din natură și în portrete, precum și onomastica sînt limitate și dacă se întîlnesc la mai mulți scriitori nu este neapărat dovadă de influențe sau împrumuturi. Important rămîne modul personal de interpretare a lor și în această privință Eminescu este nu numai poet original, ci și prozator original.

Eminescu folosește aceleași teme și motive atît în versuri cît și în proză și este, cum arată Perpessicius, un scriitor statornic în procedeele sale literare (OPERE I, p. 324–325). Nuvela se înrudește îndeaproape cu poezia *Egipetul,* publicată în ,,Convorbiri literare'', în octombrie 1872. Descrierea cu care se deschide nuvela ne îndrumă spre *Sara pe deal* și *Călin,* dar și spre fragmentul de roman *[La curtea cuconului Vasile Creangă].* Asistăm la înfățișarea unor cazuri de dedublare și în poemul *Gemenii,* iar prezentarea stărilor onirice formează în *Sărmanul Dionis* și în alte scrieri ale poetului, în mare măsură, materia epică. Evlavia pentru mamă se întîlnește și în însemnările memorialistice *Visul din 11–12 februarie 1876* și în poezia *O, mamă,* așternută pe hîrtie în 1880. Sînt mărturii pe care critica literară le invocă — și pe bună dreptate — spre a demonstra organicitatea operei eminesciene.

Eugen Simion încadrează nuvela în ,,fantasticul erudit'' (279, p. 145–176) pentru motivul că aici cunoștințele lui Eminescu în domeniul vechilor civilizații și într-o măsură și a unor culturi din epocile mai noi capătă o utilizare largă în narațiune. Nuvela ilustrează îndeosebi în partea finală ideea schopenhaueriană potrivit căreia iubirea nu este decît un mijloc de perpetuare a speței. Se cuvine observat totuși că Cezara face profesiune de credință împotriva acestui precept schopenhauerian, fiind femeia demonică, care trăiește prin și pentru pasiunea ei și pentru care nu există granițe între iubire și ură. Această Cezară o anticipează pe cea din *Cezara,* de la altă vîrstă, cu altă experiență erotică și care nu face mărturisiri faustiene.

[Avatarii faraonului Tlà] reprezintă, chiar în stadiul în care a rămas în manuscrisele eminesciene, un moment important în dezvoltarea prozei fantastice în literatura noastră. ,,În *Avatarii faraonului Tlà,* poveste neterminată și nerotunjită — scrie G. Călinescu — oglindind întocmai mentalitatea senzațională a tînărului poet, sînt totuși pagini în stare de a da sugestii unui autor fantastic. Coborîrea lui Tlà în piramidă, analiza eului metafizic al individului, simbolismul panteistic al consultării Isidei, nebunia cosmogonică a lui Baltazar, castelul putrezind sub colb al marchizului de Bilbao (Eminescu e un mare poet al prafului), beția cu vin închegat din bute, salonul de basm tapetat cu atlas alb din Clubul «Amicii Întunericului», unde tinerii în haină neagră au veste cu flori ca crinul, mănuși ca mărgăritarul și bumbi de diamant la manșetă, sînt invenții poetice care bucură ochiul și imaginația. Și cum Eminescu unea întotdeauna ideea cu imaginea, ca în *Sărmanul Dionis,* ca în *Archaeus,* am fi avut, dacă trăia, un număr de proze fantastice, lipsite de orice zgură realistică, alimentate numai pe dedesupt de complexe intelectuale'' (311, p. 556). Ar mai fi de adăugat că tema din nuvela lui Eminescu va fi reluată de Liviu Rebreanu, în *Adam și Eva,* o jumătate de secol mai tîrziu.

ORTOGRAFIA. În ceea ce privește *vocalismul,* nu se pot semnala decît puține diferențe față de normele de la ,,Convorbiri'' și anume reminiscențe ale unui mai vechi fel de a scrie, ori, dimpotrivă, semne ale unei tendințe către o notație mai fonetică; din prima categorie fac parte grafia sporadică aër și mai ales foarte rarele notări ale lui [ẹa] cu ⟨é⟩ (sau ⟨e⟩): ***négră, negră*** (dar și ***neagră***) și poate legĕnă și ale lui [ọa] cu ⟨ó⟩ (sau ⟨o⟩): *córde, greoele picióre le, voluptose,* notările normale fiind cele cu ⟨ea⟩ și cu ⟨oa⟩; iar cu două-trei excepții (îndoielnice): *lacu, acestu, sarcasmu,* ⟨-u⟩ mut postoconsonantic lipsește din acest text; din categoria notărilor fonetice fac parte cele cîteva notări ale lui [î] cu ⟨â⟩ sau ⟨ê⟩: *betrân* (dar mai ales *betrăn*), *mânios* (grafie îndoielnică), *pânza* (dar și *pănză*); *ênsuși, jêlț, mormênt* (dar mai ales *mormĕnt*), *surizênd, vênture*; în rest vocalele și diftongii sînt notați ca în ,,Convorbiri'': *pasĕri, serman, sfănta, pămĕntului, in, riu, țințar, strimte, cobori*; *sunt* (foarte rar *sûnt*), *gătească, poate*; *foșnia, eșit, eftinit, chee* (dar și *cheia*), *trebuesc* (dar *cuie*), *odae* (dar *paie*), *văpaea* (dar *piatră*), *piept, pietre, pierdut*(ă), (mult mai rar: *perdem, peire, pelița*); *vedé, implé*; *triunghiu, voiu*; *intrâ* (mai rar *uită*), *îngenunchiâ.*

În schimb în notarea consoanelor apar, sistematic sau sporadic, trăsături mai vechi: [șt] = ⟨sc⟩ *urieșesci, pescișor, numesce, plutesce*; [z]=⟨ḑ⟩ *frunḑe, verḑi, veḑi, raḑe*(le) (dar *rază*), în schimb niciodată [ț]=⟨ç⟩; [z] = ⟨s⟩ este regula în tipul *musică, rosele* (dar există și excepția *roză*); apoi *esclamarea, esemplar* (fără excepții); mai apar și unele trăsături etimologizante ca *Memphis* (dar și *Memfis*), *metamorphosele* (dar *meta-*

foră); în privința consoanelor geminate e atestată deprinderea lui Eminescu de a scrie *innalt, innalța, (i)nnainte, (i)nnapoi* și, pe de altă parte *innocența, millionul* (dar și *milion*), *colonne**, *metall, princessă, passiune*; în sfîrșit *quintesență, liquid* și *marquisul* (dar și, mai rar, *marchisul*).

[„O, TACI, CE SPUI CĂ MĂ IUBEȘTI, COPILĂ...”]

Fragmentul este publicat de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 1 [ianuarie-martie] 1977, p. 35–36. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul **2276(II), 35r–38r**, caiet unitar, de format mijlociu (16,5 × 20,1 cm), cu însemnări de la cursul lui Friedrich Albrecht Weber despre cosmogonia indiană, pe care Eminescu îl audiază la Berlin. Sînt de reținut și însemnările despre Egipt **(31v)**, precum și considerațiile despre Byron și Shelley **(26v)**. În acest manuscris găsim, cum știm, și o parte a textelor din *[Cezara]* (variantă).

Afilierea textului la *[Avatarii faraonului Tlà]* se justifică prin pomenirea numelui Cezar, în două locuri și prin alte cîteva indicii, însă destul de vagi: o anume atmosferă exaltată, iubirea-ură, cruzimea pătimașă a femeii și forța ei vrăjitorească („îl ridică în brațe și[-l] aruncă de sus”). Judecînd după structura păstrată a *[Avatarilor faraonului Tlà]*, destul de laxă și de lacunară, i s-ar putea asocia și acest fragment, fără însă să-i putem fixa un loc anume în desfășurarea acțiunii. În finalul fragmentului găsim și o expresie: „îi încălzea mîinile în sîn”, care amintește de cea din finalul *[Avatarilor faraonului Tlà]*: „își băga mîinile în sînul lui”.

Există în acest fragment și unele detalii care amintesc de *Cezara*. Eminescu vorbește aici de „Eva”, de „mărul din pomul cunoștiinței”. O referire la Eva găsim și în finalul *Cezarei*: „părea că-i Eva în paradis”. Asemenea amănunte nu sînt suficiente pentru raportarea fragmentului la nuvelă. Ar trebui să dispunem și de alte elemente, care să permită o asemenea asociere. În stadiul actual al cercetărilor aceasta nu este cu putință.

Fragmentul prezintă însușiri poematice și amintește prin ascensiunea în univers de alte proze eminesciene (*Sărmanul Dionis, Umbra mea, [„Ea era culcată pe patul ei cel alb...”]*).

ORTOGRAFIA. Este cea a antumelor, însă [șt] = ⟨sc⟩ (consecvent): *sciu, iubesci* și fără nici o notare specifică a lui [î]; de reținut și aici oscilația *perd*(2) și *piept*(*ul*).

POVESTE INDICĂ

Povestirea sa publică în „Sămănătorul”, I, nr. 26, 27 mai 1902, p. 414–415 și este tipărită în volum pentru prima dată în M. Eminescu, *Opere complecte*, Iași, Institutul de arte grafice, „N. V. Ștefaniu & Co.”, 1914, p. 237.

Se află în manuscrisul **2259, 272rv, 273r,** în primă redactare. Perpessicius situează data așternerii ei pe hîrtie înainte de sfîrșitul anului 1873 (OPERE v, p. 604).

Povestirea este o mărturie a preocupărilor indianiste ale lui Eminescu (474, 741) reflectate și în poezii ca: *Scrisoarea I, Rugăciunea unui dac, Kamadeva, Ta twam asi.* O versiune a poeziei *Rugăciunea unui dac* din manuscrisul **2260, 229–231**, se intitulează *Nirvana* (OPERE II, p. 81–83), iar numele lui Buddha și Brahma apar în diverse versiuni ale poeziilor *Luceafărul* (OPERE II, p. 373, 374, 387, 389), *Cu mîne zilele-ți adaugi* (OPERE III, p. 169), *De la Berlin la Potsdam* (OPERE IV, p. 488, 489). Numele lui Buddha apare și în *Scrisoarea III* sub forma de Budha-SakyaMuni (OPERE II, p. 283), iar în *Glossă* se amintește de „cartea budistă” și de „lumea budaistă” (OPRRE III, p. 93, 94, 97). Referiri la cultura indiană întîlnim și în proza politică.

Eminescu ia cunoştinţă de cultura şi civilizaţia indiană încă din anii şcolarităţii la Cernăuţi. Poetul studiază istoria universală, cum arată biografii săi, după tratatul lui R. Reinbeck, *Mythologie für Nichtstudierende* şi după cel al lui Theodor Bernhard Welter, *Lehrbuch der Weltgeschichte für Gymnasium und hohere Bürgschulen*. Asupra acestor lucrări am stăruit cînd am vorbit de *[Avatarii faraonului Tlà]*. În biblioteca gimnaziştilor români din Cernăuţi se găsea şi cartea lui Bernardin de Saint-Pierre, *Coliba indiană*, în traducerea lui Al. Pelimon, tipărită la Bucureşti, în 1850. Cartea făcea parte din donaţiile făcute bibliotecii de Aron Pumnul (557, p. 103). Despre puterea de sacrificiu a femeii indiene, Eminescu putea găsi informaţii interesante în ,,Familia'', la care îşi trimitea poeziile[1]. Nu trebuie pierdută din vedere nici *O mie şi una de nopţi*, în care poetul găsea istorisiri despre Orient. Eminescu putea cunoaşte încă din aceşti ani şi unele comentarii pe marginea poemelor indiene. Aron Densusianu prezintă în Familia, în 1868, *Sacuntala*, din care reproduce unele părţi în traducere[2].

Epoca studiilor universitare la Viena (1869—1872) se înscrie ca o etapă nouă în preocupările orientaliste ale lui Eminescu şi ea are ca trăsătură dominantă orientarea spre filozofia budistă, şi confucianistă. Poetul audiază cursurile unor profesori ca Robert Zimmermann, care ţine în semestrul de iarnă 1871/1872 lecţii despre filozofia orientală *(Praktische Philosophie, Geschichte der Philosophie, 1. Kursus: Das orientalische und klassische Altertum)*. Mai importante sînt lecturile indianiste ale lui Eminescu din anii studiilor universitare la Viena. Aceste lecturi nu au făcut, pînă acum, obiectul unei discuţii, cum merită. Explicaţia o găsim în interpretarea ce s-a dat unor mărturii ale lui I. Slavici şi orientarea cercetărilor într-o direcţie greşită. Slavici arată în *Amintirile* sale că la Viena citeşte, împreună cu Eminescu, *L'Orient pittoresque*, din care se informează asupra budismului şi confucianismului[3]. I. M. Raşcu crede că *L'Orient pittoresque* este o revistă şi o identifică cu ,,La Revue de l'Orient'', în care se găsesc studii despre India (845, p. 109—110). Informaţiile acestea sînt preluate şi de G. Călinescu, care le conferă girul autorităţii sale ştiinţifice (304, p. 49, 382). Slavici are în vedere, cînd vorbeşte de *L'Orient pittoresque*, colecţia *L'Univers pittoresque*, care se tipăreşte la Paris şi în care apar o serie de lucrări despre cultura şi civilizaţia chineză şi indiană. Slavici se ocupă de colecţia *L'Univers pittoresque* în articolul său *China şi Chinezii*, publicat în ,,Tribuna'', în 1885[4] şi în tratatul de *Istorie universală*, pe care îl tipăreşte în 1892[5]. Slavici indică, atît în articolul din ,,Tribuna'', cît şi în tratatul său de istorie, cartea la care se referă mai tîrziu, în amintirile sale. *Chine ou description historique, géografique et littéraire de ce vaste empire, d'après des documents chinois*, cartea lui G. Pauthier — despre ea este vorba — se tipăreşte în colecţia *L'Univers pittoresque* în 1837. G. Pauthier şi-l asociază pe M. Bazin şi tipăresc o nouă ediţie în 1852. De aici îşi scot Eminescu şi Slavici în epoca vieneză informaţiile despre budism şi confucianism. G. Pauthier traduce în 1832 *Savitri*, episod din *Mahabharata*, iar în 1840, tipăreşte *Les livres sacrés de l'Orient*, care cuprinde un capitol consacrat civilizaţiei indiene şi traducerea celor 12 cărţi ale lui Manu. Se cuvine menţionată, tot aici, şi traducerea lui A. Langlois, *Rig-Véda ou Livre des Hymnes*, tipărită la Paris în 1872. Interesul lui Eminescu pentru vechile poeme indiene este al poetului care descoperă în ele o lume cunoscută numai în parte, înainte de venirea la studii universitare.

Eminescu întreprinde în epoca berlineză (1872—1874) studiul oficial şi sistematic al literaturii indiene şi al sanscritei. Poetul audiază la Universitatea din Berlin în semestrul de vară 1874 cursul de istoria literaturii indiene, ţinut de Friedrich Albrecht Weber (1825—1901), cel mai mare indianist european al vremii. Cursul acestuia, *Kalidasae Malakagnimitra*, figurează în manuscrisul **2280, 34v** şi Eminescu îşi notează zilele şi sălile în care se ţinea. Fr. A. Weber este autorul tratatului *Akademische Vorlesungen über indische Literaturgeschichte* (1852), una din cele mai bune istorii a literaturii indiene din secolul trecut. Tratatul profesorului berlinez prezintă literatura vedică *(Die vedische Literatur)* şi literatura sanscrită *(Die Sanskrit-Literatur)* şi se traduce în mai multe limbi (franceză, engleză). Dintre lucrările lui Weber se cuvin amintite *Vâjasneya Sanhitae specimen cum commentario* (1847), *Verzeichniss der Sanskrit-Handschriften* (1853) şi *Indische Skizzen* (1857). Eminescu audiază în semestrul de vară 1874, cum se vede din acelaşi manuscris, şi cursul lui Hermann Ebel de gramatică comparată, *De iusta ratione linguae sanscritae in linguarum comparatione*. Hermann Ebel (1828—1875) este elevul lui Franz Bopp, despre care vom vorbi mai departe şi succesorul său la catedra de gramatică comparată la Universitatea din Berlin. Eminescu îşi face la cursul lui Weber însemnări despre cosmogonia indiană *(Cosmogonie der Inder)*, care se găsesc în manuscrisul **2276 (II), 18v—20**. Unele din aceste note de curs sînt reproduse de Perpessicius în comentariile sale la poeziile *Scrisoarea I* (OPERE II, p. 181) și *Kamadeva* (OPERE III, p. 334). În manuscrise găsim și alte însemnări despre cultura indiană, precum și despre unele evenimente istorice. Alexandru Macedon descoperă în munții din India, se arată într-o însemnare din manuscrisul **2290, 70v,** zeii daci, o întîlnește pe Dochia și învață de la Zamolxe înțelepciunea. Eminescu se declară, în altă însemnare din manuscrisul **2275 (II)**, **89,** budist și face delimitări între budism și creștinism.

---

[1] A. Olariu, *Femeile indiane*, F, III (1867), nr. 3, 15/27 ian., p. 31—33; nr. 4, 22 ian./4 febr., p. 42—44.

[2] F, IV (1868), nr. 31, 3/15 sept., p. 363—366, nr. 32, 11/23 sept., p. 374—375.

[3] I. Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, Cultura naţională, 1924, p. 19.

[4] TRIB, II (1885), nr. 24, 30 ian./11 febr., p. 2; nr. 25, 1/13 febr., p. 2—3; nr. 27, 5/17, p. 2—3.

[5] I. Slavici, *Istoria universală*, II, Bucureşti, Editura Librăriei Socec et Co., 1892, p. V.

Orientarea lui Eminescu spre studiul istoriei literaturii indiene și al sanscritei ne dă dreptul să presupunem că poetul cunoaște și alte lucrări de specialitate, în afara tratatelor profesorilor săi. Mai importantă este, fără îndoială, lucrarea lui Friedrich von Schlegel (1772—1829), *Über die Sprache und Weisheit der Inder* (1807), cu traduceri din *Ramayana* și *Mahabharata.* Să amintim, tot aici și traducerile lui August Wilhelm von Schlegel (1767—1845), *Bhagavadgita* (1823) și, parțial, *Ramayana* (1829—1846). A. W. von Schlegel este primul profesor de sanscrită din Europa.

Ultima epocă din preocupările indianiste ale lui Eminescu se situează în 1884—1885 cînd funcționează ca subbibliotecar la Iași. Poetul traduce jumătate din tratatul lui Franz Bopp, *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache*, precum și o parte din altă lucrare a acestuia, *Glossarium comparativum linguae sanscritae* [6]. Asupra acestui manuscris eminescian vom stărui cînd vom prezenta traducerile poetului. Manifestă interes pentru sanscrită și unii din prietenii ieșeni ai lui Eminescu, cu care stă în cele mai bune raporturi încă din anii studiilor la Viena. Vasile Burlă, unul dintre aceștia, solicită Universității din Iași în martie 1876 să țină un curs liber de sanscrită [7].

[Poveste indică] ocupă în ansamblul preocupărilor indianistice ale lui Eminescu un loc destul de modest. Povestirea pare să fie o parafrazare a unui text din poemele indiene sau a unei opere în germană inspirată din literatura indiană. Pentru presupunerea din urmă pledează faptul că Eminescu versifică povestirea în anii studiilor universitare la Berlin (OPERE IV, 493—494 ; V, 585). Versiunea versificată se găsește în manuscrisul **2284, 66.** Despre *paria*, poetul găsea cuvinte frumoase și în *Coliba indiană*, pe care o cunoaște din copilărie. Sfîrșitul povestirii amintește de *Mortua est* și *Rugăciunea unui dac.*

Povestirea este cunoscută și de Șt. Petică, cum arată D. Murărașu, probabil din vreo lectură ; modificînd-o în parte și dîndu-i un înțeles simbolic, o transpune în versuri în *Fecioarele în alb* [8].

Eminescu își putea face la Universitatea din Berlin pregătire de specialitate în indianistică. Dar poetul manifestă interes pentru sanscrită numai în măsura în care îi putea înlesni lectura marilor poeme indiene.

ORTOGRAFIA. Notarea vocalelor ca în antume, cu o singură atestare [î] = ⟨ê⟩ : *pămêntului* (dacă nu e vorba de o simplă notare grăbită a lui ⟨ĕ⟩) ; în notarea diftongilor însă apare *céră* și, alături de grafiile majoritare [o̯a] = ⟨oa⟩, apar și *coróna*(2), *frumosă, morta, privighetóre* ; consonantismul are însă caracteristici mai vechi : *sciut, povestesce* (consecvent) ; *audia, ḑeu, ḑise, frunḑiș, veḑu* (consecvent) dar fără nici o atestare de [ț] = ⟨ç⟩, nici de geminate etimologice.

[ARCHAEUS]

Povestirea este publicată prima dată de I. Scurtu în M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. I (1870—1877), București, Institutul de arte grafice și Editura Minerva, 1905, p. 283—292.

Se află în manuscrisul **2269, 19r—39r,** caiet unitar, de format mijlociu (16,5 × 20 cm), cu însemnări din epoca ieșeană. Este scrisă caligrafic, cu puține modificări ulterioare, fiind o transcriere și o așezare în pagină a unor texte mai vechi.

Eminescu pune în discuție principiul identității personalității umane și povestirea vine după *Sărmanul Dionis* și *[Avatarii faraonului Tlà]* în care tratează despre dedublarea personalității și transpunerea în alt spațiu și timp. Principiul identității personalității formează problema mai importantă în preocupările filozofice ale poetului și modul cum o discută are implicații și în diferite domenii ale științei. ,,Archaeus'' nume sub care este cunoscut acest principiu, face ca fiecare individ să fie el însuși, chiar dacă este supus mișcării permanente din univers. Problema aceasta stă în atenția filozofilor, medicilor și chimiștilor din timpuri îndepărtate și preocupă și pe unii învățați români încă la începutul secolului al XVIII-lea. Philippus-Aureolus-Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541), cunoscut sub numele Paracelsus, medic elvețian, care trece în peregrinările sale și prin Transilvania, vorbește de ,,archaeus'' în mai multe rînduri în tratatele sale de medicină. Pentru el ,,archaeus'' este forța generatoare a vieții care menține echilibrul în organism și care este supusă influenței plantelor și astrelor. Influența plantelor se exercită și pe calea alchimiei prin produsele preparate din ele. Influența astrelor are alte explicații și o carte întreagă din *Opere* tratează despre ea în linia vechei astrologii *(De spiritibus planetarum, De occulta philosophia, De medicina celesti, sine signis zodiaci et mysteris eorum).* Un secol mai tîrziu, Jean Baptiste Van Helmont (1577–1644) reia discuția în legătură cu ,,archaeus'' în lucrarea sa, *Ortus medicinae id est intra physicae inaudita*, tipărită postum la Amsterdam în 1648 și 1652. Medicul și chimistul olandez consacră discutării acestei probleme un capitol special, *Archaeus faber*, și-și ilustrează teoriile filozofice cu numeroase exemple din activitatea sa. După el, ,,archaeus'' face parte dintre forțele vieții, alături de *fermenti* și *blas*, termen introdus de el, și este agentul seminal (,,aura vitalis seminum'', ,,causa efficiens''). Deosebirea mai importantă între Paracelsus și Van Helmont cu privire la ,,archaeus'' stă în faptul că primul îi fixează drept sediu stomacul, în vreme ce pentru al doilea, sediul său este seminal. Atît filozofia lui Paracelsus cît și cea a lui Van Helmont se folosesc de ,,abstracții cabalistice — cum arată G. Călinescu — pentru niște constatări foarte cuminți, că anume materia cosmică fermentează veșnic, adică e mereu păstrătoare de viață, după tipuri sau genuri stabile, care se refac mereu cu ajutorul fermenților'' (304, p. 350).

---

[6] Dionis [I. Scurtu], *O gramatică sanscrită de Eminescu*, EVL, I (1893), nr. 1, 20 dec., p. 1 ; Radu Manoliu, *O traducere a lui Eminescu („Gramatica sanscrită")*, ARH, XVIII (1907), nr. 9, sept., p. 415—416. Manuscrisul traducerii lui Eminescu se păstrează la Biblioteca Centrală Universitară „Mihail Eminescu" din Iași.

[7] G. Călinescu, *Știri despre Maiorescu și contemporanii săi Burlă și Petrino*, ILIT, I (1939), nr. 1, 1 ian. p. 2.

[8] M. Eminescu, *Poezii*, III, București, Edit. Minerva, 1972, p. 420—421.

Filozofia lui Van Helmont stă și în atenția lui D. Cantemir și în lucrarea sa rămasă în manuscris, *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*[1], susține că ,,archaeus'' este agentul seminal, cu comportări diferite în regnul animal și în cel vegetal. Archaeus ,,specierum faber — scrie D. Cantemir —, seminum fautor, atque propagator extitit qui in intimo nucleo conditus, centraliter in semine collocatus et extrinsecus, in animalibus quidem, spumosa materia, obductus et circunseptus; in vegetativis autem, crasiori, spsissiorique nucleo, et siliqua incrustatus, sopitus est''[2].

Filozofia lui Van Helmont constituie pentru D. Cantemir o revelație, de vreme ce îi închină și un elogiu, *Encomion in J.B. Van Helmont et virtutem physices universalis doctrinae ejus.* Deși cărturarul român nu expune în *Imaginea științei sacre* prea multe idei originale, lucrarea marchează trecerea sa de la literatura religioasă la filozofie.

Povestirea lui Eminescu este, cronologic, a doua lucrare importantă din cultura română, după cea a lui D. Cantemir, care tratează problema lui ,,archaeus'' la nivelul preocupărilor filozofice și științifice ale vremii sale. Expunerea asupra lui ,,archaeus'', ca principiu universal, pe care o face prin intermediul personajului său, o găsim într-o *cugetare* din manuscrisul **2287, 70–75,** un caiet de format mijlociu, unitar, cu multe însemnări filozofice în românește și în germană. Nu este greu de observat că Eminescu discută despre ,,archaeus'' în termenii lui Paracelsus și Van Helmont. Paracelsus este pomenit într-o însemnare germană din manuscrisul **2286, 63v,** iar în alt manuscris **2257, 290** și **291,** își notează că dezvoltarea regnului vegetal și implicit a celui animal începe în stomac. Poetul știa că această opinie a lui Paracelsus era împărtășită și de Goethe și invocă numele poetului german în sprijinul afirmațiilor sale. ,,În stomacul plantei — zice Goethe — se-ncepe dezvoltarea. Fără acest stomac, fără actul de mistuire schimbarea formelor angulare a lumii anorganice în cele ovale și frumos formate a organismelor cu dezvoltare înaltă, n-ar fi putut începe nicicînd; pămîntul n-ar fi putut deveni vreodată locuința omului, care are nevoie de alimente animale și vegetale''. Despre Paracelsus vorbește și Schopenhauer în mai multe rînduri[3] și-l vedem pe Eminescu încercînd să traducă filozofia schopenhaueriană în termenii medicului elvețian și ai celui olandez. Este semnificativă în acest sens însemnarea din manuscrisul **2255, 379v,** unde găsim, în continuare, și unele considerații pe marginea filozofiei lui Hartmann. ,,*Schopenhauer.* Voința lui nu e decît fractura organică adică propensiunea din om a punctului de gravitație nu după împingeri din afară — ci după motive abstracte. Capacitatea motivelor abstracte în om își are temeiul în compoziția omului din gazuri *organogene* cari au propensiunea și către centrul pămîntului și către soare. Aceste gazuri sînt, se-nțelege, grade de disociațiune, deci de *căldură.* E foarte drept că ceea ce nu se [...] e direcția corpului pus în mișcare, e în om *voința''*. Atît Paracelsus, cît și Van Helmont acordă mare importanță influenței plantelor asupra organismului uman și Eminescu introduce în povestire o *cugetare* în care pune în discuție această problemă. Bătrînul înțelept îi relatează interlocutorului său despre unele produse preparate din plante și insistă asupra efectelor nocive ce le au asupra organului vederii. Găsim și în manuscrise, cum am arătat [4], mai multe însemnări pe această temă. Mai importantă este însemnarea din manuscrisul **2306, 3,** din care transcriem partea finală, cu detalii ce le întîlnim și în povestire. ,,O calfă de spițer înveninat prin belladona (mătrăgună) văzu cu ochii săi judecata din urmă. Aceste icoane de vis stau mare parte în legătură cu obiecte care se află într-adevăr sub ochii noștri, dar pe cari le vedem și le tîlcuim fals. Păpușile par oameni, figurile din tablouri se văd ca persoane vii și în acțiune. Perdele, șaluri, straie aninate în cui par ființe omenești. Camciadalii, îmbătați prin agaricus muscaricus (Fliegenschwamm) voind să treacă peste un pai din drum, se poartă ca și cînd ar avea să sară peste un snop. Carus Sterne aduce aminte de-o poveste în care-o fată, fermecată s-ar fi zis, ia un pai drept bîrnă și un lan de cînepă înflorit îl trece cu poalele ridicate ca și cînd ar fi o apă largă''. Din această *cugetare* trec în povestire descrierea comportării oamenilor sub influența nocivă a produselor preparate din plante și chiar exemplificările cu lanul și paiul ce-și măresc dimensiunile.

---

[1] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, EA, 1958, p. 55–61. Prezentare a tezelor filozofice, din această lucrare. N. Locusteanu dă o traducere a ei, în 1928, cu titlul *Metafizica.* Copia latină, făcută după originalul din Rusia, se păstrează la Academia Română.

[2] D. Cantemir, *Opere diverse,* Manuscris latin nr. 76, p. 267. Biblioteca Academiei Române.

[3] *Arthur Schopenhauer's sammtliche Werke*, III, Leipzig, 1874, p. 118; IV, p. 299.

Romantismul a creat o bogată literatură în jurul producerii stării de visare prin mijloace artificiale. Atitudinea lui Eminescu diferă fundamental de cea a romanticilor și el caută explicații științifice pentru aceste efecte nocive asupra organismului uman.

Povestirea îl înfățișează pe Kant drept întruchiparea cea mai înaltă a gîndirii omenești. Filozofia sa o are în vedere poetul și în *Sărmanul Dionis*, dar acolo pornește de la unele teze kantiene pe care le interpretează în spirit schopenhauerian atunci cînd le transpune în plan literar. În *[Archaeus]*, Kant este numit ,,înțeleptul de la Königsberg'' și prezentat ca o ,,minte mare'' pentru care ,,totu-i *problem*''. În manuscrisul **2287, 11,** Eminescu notează că prin filozofia lui Kant se deschid orizonturi noi de cunoaștere. ,,Este ciudat, cînd cineva a pătruns odată pe Kant — arată poetul —, cînd e pus pe același punct de vedere atît de înstrăinat acestei lumi și voințelor ei efemere, — mintea nu mai e decît o fereastră prin care pătrunde soarele unei lumi nouă, și pătrunde în inimă. Și cînd ridici ochii te afli într-adevăr, în una. Timpul a dispărut și eternitatea cu fața ei cea serioasă privește din fiece lucru. Se pare că te-ai trezit într-o lume încremenită în toate frumusețile ei și cumcă trecere și naștere, cumcă ivirea și pieirea ta însile sînt numai o părere''. Eminescu împărtășea opinia, cum se vede din manuscrisul **2306, 52,** potrivit căreia criticismul kantian reprezintă una din cele mai mari cuceriri în filozofie, întrucît a avut ca urmare ,,eliberarea minții de sub dogmele unilaterale ale religiei''. Nu aducem în discuție și alte însemnări, cum este cea din manuscrisul **2266, 22** în care numele lui Kant este alăturat divinității. Eminescu întreprinde după 1874 traducerea *Criticii rațiunii pure* pentru folosul său propriu și faptul acesta arată în ce măsură se îndepărtează de filozofia schopenhaueriană. Operele lui Schopenhauer formează înainte de 1874 lectura filozofică preferată a poetului și în poezia *Din Berlin la Potsdam* se înfățișează nedespărțit de ele pînă și la plimbare : ,,Subsuori pe Schopenhauer''. Versul este abandonat după 1874 și înlocuit cu altul : ,,Subsuori cu Kant bătrînul'' (OPERE IV, p. 489 ; V, p. 580). Povestirea aparține acestui moment, în care Eminescu se eliberează de mirajul ideilor lui Schopenhauer și de farmecul stilistic al scrisului său. Mai tîrziu îi ia apărarea și se referă la operele sale în mai multe rînduri, însă o face văzînd în el o personalitate ce merită să fie stimată pentru rolul jucat în mișcarea filozofică din vremea sa.

Eminescu introduce în povestire și un comentariu, care reprezintă textul cel mai hegelian din proza sa. Poetul vorbește de ,,cojile unor gîndiri'', de călătoria lor și repetarea cugetării străine. Antihegelianismul lui Eminescu este urmărit de G. Călinescu în mai multe scrieri ale poetului (473), spre a scoate încheierea că el reproduce ,,vagi generalități de manuale'' (311, p. 90). Demonstrația criticului iese din nevoia de a pune o stavilă interpretărilor abuzive. Poetul depășește în *[Archaeus]* generalitățile de manuale și sînt toate indiciile că avea cunoștință de *Fenomenologia spiritului* și de alte scrieri ale filozofului german. Eminescu se întîlnește cu numele lui Hegel înainte de 1869, în cercul lui Gr. H. Grandea, și apoi la cursurile universitare, la Viena și Berlin. Numele lui Hegel apare des și în manuscrise și unele însemnări sînt prilejuite de lectura unor texte hegeliene. ,,În Hegel găsim propoziția ce glăsuiește asemănător — scrie Al. Dima (478) în legătură cu *[Archaeus]* — : « Spiritul destrugîndu-și *învelișul călătorește* nu numai într-alt înveliș etc. » (*Vorlesungen*, p. 10). Metafore precum « coajă » și « Hülle » (înveliș), ce întîlnim de mai multe ori în textul eminescian, « părăsirea cojilor » și « formarea altora nouă », asemănător cu : « wandert in eine andere Hülle » sînt concidențe izbitoare ce indică precise înrîuriri hegeliene pînă la expresii''. Cunoașterea textelor hegeliene îi permite poetului să satirizeze, prin mijlocirea lor, stări de lucruri din societatea vremii sale.

---

[4] D. Vatamaniuc, *Visul — o dimensiune a poeziei eminesciene*, MANUSCRIPTUM, VII (1976), nr. 3, [iul.—sept.], p. 29—31.

[Archaeus] este în proza lui Eminescu opera care ne dă cel mai bun prilej să arătăm cum construiește poetul o narațiune la sugestii venite din afară și cu texte vechi din manuscrisele sale. Povestirea este contemporană, ca elaborare, cu fragmentul de roman *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* și cu parodia *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*, cu care se înrudește prin modul de prezentare a unor realități sociale din Moldova. Protagonistul povestirii, ,,moșneagul'' înțelept, este un personaj pe care îl întîlnim și în fragmentul de roman *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, precum și într-un alt fragment, intitulat de editori *[Moș Iosif]*, care aparține însă epocii studențești. Eminescu scrie povestirea sub impresia lecturii *Morellei*, nuvela lui Edgar Allan Poe, pe care o traduce Veronica Micle, iar poetul o tipărește în ,,Curierul de Iași'', în octombrie 1876 [5]. O foaie din textul autograf al Veronicăi Micle, după care Eminescu publică traducerea *Morellei* se păstrează în manuscrisul **2255, 339** și se văd intervențiile poetului. Sînt mărturii suficiente să ateste trecerea traducerii Veronicăi Micle prin miinile lui Eminescu, înainte de a ajunge în coloanele ziarului ieșean. Veronica Micle traduce nuvela asistată de poet, cum se vede din scrisoarea acesteia, de mai tîrziu [6]. Nuvela scriitorului american răspundea stadiului în care se găsea prietenia lui Eminescu cu Veronica Micle în 1875–1876 și propunerea pentru traducerea ei va fi venit din partea poetului, redactor, în 1876, al părții literare a ziarului ieșean. Morella, eroina nuvelei, este o tînără inteligentă, care face studii de filozofie la Presburg într-o vreme cînd această disciplină era considerată ,,spuma întîei literaturi germane''. Problemele care o interesează în mod deosebit și care formează obiectul discuțiilor cu prietenul ei privesc *identitatea* personalității umane, cu alte cuvinte a lui ,,archaeus'' în legătură cu care își făcuse și Eminescu însemnări din anii studiilor universitare. În centrul nuvelei stă comentariul naratorului în care expune opiniile Morellei în această problemă filozofică. ,,Ciudatul pantheism al lui Fichte, Palingenesia modificată a Pytagorienilor și mai presus de toate, doctrina *Identității*, astfel cum a fost dezvoltată de Schelling, erau totdeauna puncte de discuție, care prilejuiau mai mult farmec imaginativei Morella. Această identitate, numită personală, M. Locke cred c-a făcut foarte înțelepțește să o stabilească în permanența ființei raționale. Prin persoană noi înțelegem o esență gînditoare, înzestrată cu judecată și întrucît există o conștiință care întovărășește întotdeauna gîndirea, aceasta ne face pe toți să fim, ceea ce numim noi *înșine*, deosebindu-ne astfel de celelalte ființe gînditoare și dîndu-ne identitatea noastră personală. Însă *principiul individuationis*, noțiunea unei identități, *care prin moarte s-ar putea pierde sau nu*, fu pentru mine întotdeauna o problemă de cea mai mare însemnătate, nu numai din cauza felului încurcat și greu a urmărilor sale, dar și din cauza chipului ciudat, și pornit cum îmi vorbea Morella de ea''. Nu vom pierde din vedere nici faptul că nuvela lui Poe se deschide cu un motto din Platon, pe care îl reproducem după textul francez : ,,Lui-même, par lui-même, avec lui-même, homogène, éternel''. Traducerea este făcută după textul francez al lui Charles Baudelaire din *Histoires extraordinaires*, volum tipărit la Paris în 1856 și reluat în alte ediții. *Povestirile extraordinare* se deschid cu studiul lui Charles Baudelaire consacrat vieții și operei lui Poe și nu încape discuție că el stă și în atenția lui Eminescu. Aceasta cu atît mai mult cu cît Eminescu se întîlnea cu scriitorul american în dezbaterea acelorași probleme filozofice.

Dintre operele lui Eminescu numai poezia *Ta twam asi* ,,exprimă — cum arată Perpessicius — cu o formulă sanscrită principiul neobudist al identității formelor, indiferent de pluralitatea manifestărilor'' (OPERE V, p. 373). Poezia se intitula, în versiunea din 1873, *Surori* și poetul îi dă noul titlu abia în 1878.

Povestirea lui Eminescu este prima lucrare importantă din cultura română care pune în discuție problema lui ,,archaeus''. *Imaginea științei sacre*, scrierea lui D. Cantemir, anticipează *[Archaeus]* cu aproape două secole, dar ea rămîne în manuscris și se tipărește la două decenii după povestirea poetului. Eminescu discută problema lui ,,archaeus'' în plan filozofic, fără să o subordoneze ori să o pună în legătură cu religia și caută explicații, pentru anume aspecte, în știință.

ORTOGRAFIA. Este și în acest caz cea din ,,Convorbiri literare'', inclusiv oscilațiile : *uria* sau *numea*, *pipăe* sau *pipăie* ; singurele excepții în cazul vocalismului sînt : *bîzîitul* și, o singură dată, probabil din inadvertență, o notare [o̜a] = ⟨ó⟩ : *vióră*, scris însă în altă parte *vioară*, la fel cu toate celelalte cuvinte care cuprind diftongul ; ceea ce constituie originalitatea netă a textului și chiar singularitatea lui este grafia neologismelor : procentul mare de notări cu ⟨z⟩ prin raport la cele cu ⟨s⟩ în neologisme : *fizionomie*(2), *impozabil*, *muzică*(4), *poezia*, *poziție* și chiar, lucru foarte rar, după ⟨n⟩ : *neofenziv*, *senzoriu*, *senzul* : de asemenea foarte rar în proza literară este ⟨ex-⟩: *exact, exemplu, exista, există*(4), *existență*, alături de: *esclusivismul, esplicarea, espunerile*, ceea ce pare să dovedească o distribuție ⟨ex-⟩ înainte de vocală și ⟨es-⟩ înainte de consoană; mai semnalăm oscilația *impossibil/imposibil*.

---

[5] CI, IX (1876), nr. 111, 8 oct., p. 1–2.

[6] Octav Minar, *Cum a iubit Eminescu*, ediția a III-a, București, Librăria nouă, [f.a.], p. 130. Originalul, în franceză, se păstrează la Academia Română, împreună cu alte 38 de scrisori adresate de Veronica Micle lui Eminescu între 1877 și 1882 (S4 (1–39/LXVIII.)

[ARCHAEUS] (variantă parțială)

Publicăm sub acest titlu cinci texte dintre care trei în germană. Deși sînt așternute pe hîrtie inițial ca simple *cugetări*, fără intenția de-a forma materia unei narațiuni, primesc statutul de variante prin faptul că Eminescu construiește pe baza lor partea a doua a povestirii sale. Textele se repartizează în manuscrise după succesiunea lor în povestire, cum urmează:

2287, 70r—75r	*[„Cugetări imposibile...”]*
2268, 22r(=35v), 23r(=34v)	*[„Nu... Dar înainte de-a-mi povesti...”]*
2255, 7r	*[„O călătorie veșnică...”]*
2262, 42v	*[„În fiecare om Universul s-opintește...”]*
2262, 42v	*[„Oamenii sînt probleme...”]*

Fragmentul cu care deschidem acest grupaj este publicat parțial de D. Irimie în Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, [Iași], Junimea, 1970, p. 40, cu titlul *Cugetări imposibile*. Editorul încadrează textul între însemnările lui Eminescu despre arta literară. Este publicat integral de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum”, VIII, nr. 1, [ianuarie-martie], 1977, p. 91—93. Se tipărește integral în volum prima dată în ediția de față.

Manuscrisul **2287**, în care se află acest fragment, este un caiet original de format 12 × 18,8 cm și aparține epocii studiilor universitare. Fragmentul se află în vecinătatea multor texte germane încît nu ar fi exclus să fie o reminiscență din vreo lectură sau chiar o traducere.

Povestirea *[Archaeus]*, în care aceste *[„Cugetări imposibile...”,]* intră ca partea mai importantă, este considerată de G. Călinescu o introducere la *[Avatarii faraonului Tlà]*, depășită însă în intențiile inițiale prin dezvoltarea care i se dă (304, p. 216). Argumentele care se invocă în sprijinul acestui punct de vedere, împărtășit și de alți cercetători, privesc ideile din povestire și pomenirea numelui Tlà în finalul ei. Numele Tlà este pomenit și atunci cînd se afiliază acest fragment la *[Avatarii faraonului Tlà]* și nu la *[Archaeus]*. Perpessicius îl prezintă ca făcînd parte din plănuita introducere la *[Avatarii faraonului Tlà]* și reproduce din finalul fragmentului rîndurile în care se pomenește numele faraonului egiptean. (Opere I, p. 324). Fragmentul este incorporat în povestire și acopere, cum nu este greu de observat, aproape jumătate din întinderea narațiunii. Modificările la care supune Eminescu *cugetarea* sa constau în eliminarea unor cuvinte, nu prea multe, și adăugarea altora, de asemenea destul de puține. Singura omisiune mai importantă privește eliminarea unui pasaj în care se vorbește de reprezentarea piesei *Monte Cristo* la Craiova, dramatizare după cunoscutul roman al lui Al. Dumas. Informațiile de acest fel nu se încadrau în povestirea filozofică și poetul elimină, pe bună dreptate, acest pasaj. Eminescu supune însă *cugetarea* și unor modificări de altă natură, prin care adaptează textul din manuscrise la genul narativ. Aspectul cel mai izbitor îl formează transcrierea vechilor însemnări sub formă de dialog. Se înlocuiesc și punctele de suspensie, foarte numeroase în textul din manuscris, cu linioara de dialog. Meditația lui Eminescu despre „archaeus”, așternută pe hîrtie în anii studiilor universitare, este transformată, prin adaptarea la genul narativ, în materie de discuție între poet și „moșneagul” înțelept, interlocutorul său, în probleme de filozofie.

Fragmentul din manuscrisul **2268** este publicat prima dată de C. Noica în *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Edit. Eminescu, 1975, p. 157—158.

Manuscrisul din care îl transcriem este un caiet de format mijlociu (16,5 × 20 cm) cu o dublă numerotare pe care o dăm și noi, spre a evita posibile confuzii. Manuscrisul cuprinde între alte lucrări proiectul piesei *Văduva din Ephes* și poezia *Călin*, definitivată de poet între 1875—1876 (Opere I, p. 397).

Fragmentul aparține epocii ieșene și este o variantă a pasajului corespunzător din *[Archaeus]*.

Fragmentul din manuscrisul **2255** este o *cugetare* în germană și a fost publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu în studiul său *Kant și Eminescu. Traducerea „Criticii rațiunii pure”* din 1906 (392). „Avea de gînd să-și publice aceste cugetări în nemțește? — se întreabă I. A. Rădulescu-Pogoneanu —. Ori, poate, ele nu sînt cugetări proprii, ci numai însemnări din vreo lectură oarecare (însemnări în fugă, și de aceea cu unele lipsuri în construcția frazei)?" Problema stabilirii izvoarelor este importantă, fără îndoială, însă mai important rămîne modul cum utilizează poetul aceste însemnări ale sale în povestire. Poetul introduce în textul *cugetării*, la traducerea și incorporarea ei în povestire, numele lui Napoleon, pe care îl pune însă în paranteză. Eminescu vorbește în această *cugetare* și de ,,Ahasver al formelor", cum face și într-o însemnare din manuscrisul **2287, 29v, 30v,** de astă dată în românește. Avem o prezentare identică a unei idei filozofice în două însemnări una în germană și alta în românește. Dar în povestire este incorporată însemnarea scrisă inițial în germană.

Fragmentele din manuscrisul **2262** sînt tot cugetări în germană și se publică pentru prima dată în ediția de față, în transcrierea Adeliei Perju, cercetătoare la Biblioteca Academiei R.S.R.

Textul german se află în acest manuscris miscelaneu, format din foi mari de diferite dimensiuni și mărimi, în vecinătatea unor însemnări scrise în românește: ,,În fiecare om Universul s-opintește", ,,Omul e-o-ntrebare?", ,,fiecare om e-o-ntrebare pusă din nou spiritului universului". În însemnarea germană, incorporată în povestire, se găsesc și cîteva cuvinte românești, iar între însemnările scrise în românește este intercalată una în germană, care a fost integrată și ea în finalul povestirii.

Ideile din însemnările românești și germane sînt versificate pe pagina următoare a manuscrisului:

,,În orice om o lume își face încercarea
Și spiritu-Universului se opintește-n van
În orice minte lumea își pune intrebarea
Din nou — de unde este și unde merge. Floarea
Dorințelor obscure sădite în noian."

Poezia cuprinde cinci strofe și este reluată, ca final, în *Împărat și proletar*. Perpessicius reproduce în comentariile sale la această poezie sfîrșitul povestirii *[Archaeus]* și face referiri la însemnarea germană (OPERE I, p. 357—358). Eminescu găsește, ca și în cazul *Cezarei*, un final excelent și plasează *cugetarea* privind ,,spiritul universului", ca încheiere a povestirii sale.

[Archaeus] oferă cel mai ilustrativ exemplu din proza eminesciană din care vedem cum texte așternute pe hîrtie la diferite date și risipite prin manuscrise sînt reluate și asamblate într-o structură narativă. Iar prezența acelorași idei în însemnările filozofice din manuscrise, în poezii și în proze, sînt tot atîtea mărturii care demonstrează organicitatea operei eminesciene.

ORTOGRAFIA. Din punct de vedere ortografic, dintre cele două fragmente scrise în românește care constituie suita *[Archaeus]* (variantă parțială), cel din **2268** are exact aceleași caracteristici ca *[Archaeus]*, cu care este în chip evident contemporan; semnalăm: *exista*(2), *existat*(2), *existența* și, pe de altă parte, *reprezentației*; în schimb fragmentul din **2287** este în chip vizibil anterior, atît pentru că uzează consecvent de ⟨sc⟩ pentru [șt] înainte de vocală palatală: *cresce*, *privesci*, cît și prin tratamentul mai conservator al neologismelor: *fisionomie*, *musica*; *sensoriu*; *esemplu*, *esistă*; mai semnalăm *irrațional* și oscilația *possibil/posibil*, cu preponderența lui *possibil*.

[MOARTEA LUI IOAN VESTIMIE]

Nuvela este publicată cu acest titlu de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic", XI, nr. **604**, 3 iulie 1932, p. 1—2. Este tipărită în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Scrieri literare*, București, Cugetarea — Georgescu Delafras, [1943], p. 269—270, cu titlul *Ioan Vestimie*.

Se află în manuscrisul **2255, 268r—280r,** și este o transcriere, după cîte se pare, după texte mai vechi, care nu s-au păstrat în caietele poetului. După scris, cerneală și ortografie, transcrierea aparține primilor ani (1877—1879) ai gazetăriei bucureștene (1877—1883). Nuvela nu este terminată.

Eminescu analizează stări de conștiință puse în seama eroului său în cele trei zile de veghe mortuară. Visul ocupă și aici un loc important, fiind folosit, de astă dată, pentru descrierea unui caz de translație a sufletului. Eminescu pune în discuție probleme asemănătoare și în însemnările sale din manuscrise. Din ele se vede că poetul se preocupa de starea sufletească dinaintea morții încă din anii studiilor universitare. Găsim în manuscrisul **2285, 141v—142r** o lungă *cugetare* pe această temă, din care desprindem cîteva rînduri. ,,Linişte, somnul etern — e așa de scurtă adormirea. A putut cineva să se prindă de aripile somnului, să aibă conștiința de cum *adoarme?* Nu. Și nici nu-l neliniștește. De ce să se teamă de moarte. E-ntocmai procesul adormirei. Cînd ai adormit, nici nu știi *că* și *cum* ai adormit. Și deși s-ar părea cum că un stadiu neconștiu e indiferent, totuși ce dulce e somnul fără vise. Moartea e un moment — și nu dureros. Aduceți-vă numai aminte că bolnavii înainte de moarte se simt atît de bine — cum corpul ostenit se simte bine înainte de-a adormi.''

Eminescu se oprește în nuvelă la predispoziția spre visare, cum face și în *Sărmanul Dionis*, însă acum o explică prin cauze patologice. Multe observații sînt exacte din punct de vedere științific și faptul acesta îndreptățește presupunerea că în narațiune ar putea intra și date autobiografice. ,,Condițiile patologice ale visului — scrie G. Călinescu — sînt neted definite. Eroul e un cardiac (Eminescu precizează foarte medical și originea tulburării : reumatismul) : «în pulsațiunea și în bătăile inimei sale se-ntîmpla foarte des iregularități ». Atît starea cordului cît și «memoria splendidă » se potrivesc poetului, încît sîntem foarte îndreptățiți să socotim ca autentică o bună parte din vis. Vestimie e lovit de o gravă amnezie, întru totul posibilă, și e întrebarea dacă Eminescu a pus aici informație științifică sau un fapt, deoarece această uitucenie începe cu numele proprii, lucru cu desăvîrșire adevărat, și e nevoie să caute, fără izbîndă, numele iubitei sale în dicționar. El suferă de cefalgii, ceea ce-l face să bănuiască o tumoare la creier, cu început de afazie'' (311, p. 290). Eminescu putea găsi modele pentru translația sufletului lui Ioan Vestimie în trupul lui Alexandru în lecturile sale. O scenă asemănătoare descrie Th. Gautier în *Avatar*, povestire la care ne-am referit în mai multe rînduri. Poetul invocă numele scriitorului francez, încă din 1873, cînd publică *Sărmanul Dionis*, întiia sa proză filozofică. Înclinăm totuși să credem că întîmplările din nuvelă — măcar unele din ele — au caracter autobiografic. Eminescu consemnează în caietele sale momente de amnezie, care amintesc de cele prin care trece și Vestimie. ,,Unde am fost eu ieri — notează Eminescu în manuscrisul **2292, 39** — înainte d-a veni la Ienaki???''. Urmează încă 13 semne de întrebare. Manuscrisul **2292** aparține epocii ziaristicii la ,,Timpul'' și aici întîlnim și alte însemnări cu caracter autobiografic.

[Moartea lui Ioan Vestimie] este ultima proză a lui Eminescu și ea se remarcă, cum arată — Perpessicius, prin ,,umor macabru de cea mai subtilă calitate'' (278, p. 344).

ORTOGRAFIA. Cea din antume, cu cîteva notări specifice ale lui [i̯] : *de cât, atât, tênăr, rizênd* (atît cît se poate judeca după un text manuscris în care semnele diacritice nu sînt deobicei foarte distincte), cu oscilația obișnuită între ⟨ie-⟩/⟨e-⟩ : *trebue, erecrul, femee* dar *femeiești, bătae* dar *baie, aievea, caiet, trăiește, voiește*(2), însă fără oscilație ⟨ie⟩/⟨e⟩ după labială : *miezului, piardă, pierduse*, fără ⟨-ia⟩ la imperfectul verbelor în *-i* : *auzea, respăndea, zărea* ; [z] intervocalic din neologisme este notat consecvent ⟨z⟩ : *afazie, cauză, fiziologică, muzica, muzicanții, roză*, în schimb e atestat doar ⟨es-⟩ : *esceptie, esplica, estremă*, dar, cum e vorba doar de cazuri cu poziție anteconsonantică, putem presupune că înainte de vocală s-ar fi folosit, ca în *[Archaeus]*, ⟨ex-⟩ ; mai semnalăm *princessa*.

AUR, MĂRIRE ȘI AMOR

Nuvela este publicată ·agmentar de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 602, 19 iunie 1932, p. 2, cu titlul : *I ·ii în 1840*. Este tipărită în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proza literară*, 1 ıcurești, Cugetarea — Georgescu Delafras, [1943], p. 291—297, cu titlul dat de autor : *Aur, mărire și amoı*

Se află cu acest titlu î manuscrisul **2255, 85r—91r,** cu o completare pe fila **86v** și este scrisă într-un caiet confecționat de poet, cu ımerotarea foilor făcută de el **(39—44).** Se poate presupune că și foile dinaintea acestora cuprindeau scı ·ri în proză. Numerotarea este făcută la reluarea lecturii textului, încît foaia ultimă **(91** din manuscris), eliminată prin linii trase în diagonală, nu este cuprinsă în numerotare. Aparține epocii ieșene.

Nuvela este o încercare de a reînvia atmosfera societății ieșene de la jumătatea secolului trecut, evocată și de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, Alecu Russo în unele din scrierile lor. Poetul nu dă nume eroilor săi, cu excepția lui Iorgu, tînărul care ,,iubește fără să iubească'' și-i caracterizează prin locul pe care il ocupă în viața de salon. Eminescu prezintă interioare ieșene, cu tablouri pe pereți de pictori italieni, ca Guido Reni, cu litografii ieșite din imaginația lui Gh. Asachi, înfățișînd figuri istorice, cu busturi în „mărime naturală”. Poetului îi place să descrie covoarele românești, lucrate de „scorțari din țară” și deplînge decăderea, mai tîrziu, a acestui „ram de meserie”.

Descrierea saloanelor ieșene o întîlnim și în poezia *Pustnicul*, care se păstrează în manuscrise, în mai multe versiuni dintre 1873–1874 (OPERE v, p. 173–179). După strofe din versiunea din 1874 se deschid cu versuri ce amintesc începutul nuvelei. „Era în Iași. În salele frumoase...” „Era în Iași. În sale îmbrăcate...”. Sînt înfățișați și în poezie „junii” și ofițerii în ținuta lor:

„Junii în splendide-uniforme gulerați cu aur blond
Sau în haine negre, veste ca și neaua argintoasă
Cu mănuși ca mărgărita, cu botine radioase...”

Eminescu presupune că limba ce se vorbea în saloanele ieșene pe la 1840 putea fi a cucoanei Chirița, cunoscuta eroină din piesele lui Alecsandri, sau cea din „filozofia” lui Gane. Comentatorii operei eminesciene îl identifică în acest Gane pe Nicu Gane, junimistul de mai tîrziu. Acesta însă abia se născuse la data cînd se petrece acțiunea. Eminescu îl ironizează pe Costachi Gane, a cărui traducere, *Prințipii filosofice, politice și morale de Colonelul de Bais, vechiu Bailif de Mudon și mădulariu a mai multor Academii*, se tipărește la Iași în 1846. Eminescu avea această carte probabil din biblioteca tatălui său și o donează în 1866 bibliotecii gimnaziștilor din Cernăuți (557, p. 72–73).

Aur, mărire și amor deschide, cum arată Eugen Simion (292, p. 199–212) seria de „fiziologii” realiste din perspectivă romantică.

AUR, MĂRIRE ȘI AMOR (variantă parțială)

Fragmentul este publicat de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 3, [iulie-septembrie] 1977, p. 20. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul miscelaneu **2257, 193r**, un corpus (450 file) de texte eminesciene din diferite epoci și domenii, dintre care unele aparțin studiilor universitare. Este scris pe o foaie izolată și anulat prin două linii trase cu cerneală, în formă de X, care se extind peste tot spațiul ocupat de text. Este metoda de lucru a poetului prin care marchează utilizarea textului respectiv sau transcrierea lui în alt caiet.

Numele Cătălin, cunoscut din *Luceafărul* se întîlnește în cîteva locuri în manuscrise. Sînt de amintit în această privință manuscrisele **2261, 84,** unde figurează un personaj cu acest nume printre eroii unui proiect dramatic și **2285, 160,** unde găsim o însemnare cu creionul în care numele apare sub forma *Cătălin Mesteacăn*, ce ne duce la *Sărmanul Dionis* (spătarul *Tudor Mesteacăn*). Onomasticii boierimii moldovene îi aparține și numele *Gligorașcu Cărligu*, din același manuscris (**160**).

Eminescu folosește pasaje din acest fragment în prezentarea lui Iorgu din *Aur, mărire și amor*, tînărul visător care iubește singurătatea și natura.

ORTOGRAFIA. Dacă în ce privește notarea lui [ă] și [î] textul are caracterele obișnuite ale marii majorități a prozelor literare (inclusiv formele, sporadice, de tipul *alămâiei, desevêrșire, têmple*(2)), în privința diftongilor, alături de oscilații ca *iarnă / earbă, povestiau / povestea, ferbeau / pieptu*, apar inconsecvențe notabile în notarea lui [e̯a] și [o̯a], unde alături de formele preponderente cu ⟨ea⟩ și ⟨oa⟩ apar, ca reminiscențe, notări ca *négră* (3), respectiv *picióréle, respectuósă, sprijóne, vigórea* și *voluptósă*; tot ca reminiscență din alt cod apare cu totul sporadic ⟨-u⟩ mut postconsonantic: *nucu, pieptu, rasu, vorbescu*; în materie de consonantism însă domină trăsăturile anteconvorbiriste: [șt] = ⟨sc⟩: *povescile, cescele,* [z] = ⟨ḑ⟩: *neteḑime, auḑia, verḑi* (nu însă și [ț] = ⟨ç⟩); ⟨s⟩ intervocalic în neologisme, fără excepție: *filosofia, ocasie, opositiune*; întotdeauna ⟨es-⟩: *esercită, espresiune*.

În variantă: notarea obișnuită a lui [ă] = ⟨ĕ⟩ ⟨e⟩, [î] = ⟨ă⟩ ⟨ĕ⟩ ⟨i⟩ (dar *vîjia, urîtu*); oscilație ⟨é⟩ (⟨e⟩) ⟨ea⟩ în notarea lui [e̯a]: *negră*(2) (dar *omenească*) și ⟨ó⟩ (⟨o⟩) ⟨oa⟩ pentru [o̯a]: *plóe, voluptósă* (dar *ninsoare*); numeroase cazuri de ⟨-u⟩ mut postconsonantic: *aru, desu, dorescu, iernatecu, mĕru, multu, somnu, unu, uritu*(2), [z] = ⟨ḑ⟩: *limpeḑime, auḑit* (dar *incălzita*); [șt] = ⟨sc⟩: *nasce, liniscit*; *estreme.*

[FALSIFICATORII DE BANI]

Fragmentele au fost publicate parțial de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 2, cu titlul *Falsificatorii de monede*. Se tipăresc în volum prima dată în ediția de față.

Cele două scrisori se găsesc în manuscrisul **2255, 194r, 194v** și sînt intercalate în textul parodiei *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*. Aparțin epocii ieșene.

Numele Cezar se întîlnește în comedia lui I. Slavici, *Toane sau Vorba de clacă*, scrisă la Iași în octombrie-decembrie 1874 și parodiată de Eminescu, cum vom arăta mai departe, în *[Părintele Ermolachie Chisăliță]*.

G. Călinescu credea că Eminescu intenționa să compună o ,,narațiune polițistă'' în ,,stilul lui Balzac'' (304, p. 182). Materialul faptic, prea restrîns, nu îndreptățește o asemenea concluzie.

ORTOGRAFIA. Notare standard a vocalelor, fără excepții; [oa] = ⟨ó⟩(⟨o⟩) : *milióne, totă, valórea;* [ẹa] = ⟨é⟩(⟨e⟩) : *ferescă;* [ṣt] = ⟨sc⟩ : *ascept, muscile;* [z] = ⟨ḑ⟩ : *binevĕḑută, ḑise.*

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ]

Parodia este publicată fragmentar de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 2. Este tipărită în volum prima dată de Eugen Simion și Flora Șuteu, în M. Eminescu, *Proză literară*, București, Editura pentru literatură, 1964, p. 295—299.

Textul se află în manuscrisul **2255, 188r—193r,** cu completări pe filele **188v, 189v, 194v,** în primă redactare, fără intervenții ulterioare. În final sînt intercalate, cum am văzut, cele două scrisori, publicate de editori cu titlul *[Falsificatorii de bani]*. Aparține epocii ieșene.

Eminescu folosește numele *Ermolachie Chisăliță* într-o compunere dramatică din manuscrisul **2255, 12—13,** în care apar ca personaje Strolea, Pepelea, Haplea, Baba Cassandra. Chisăliță este în rolul dascălului și-l uimește pe împărat cu vorbirea sa, pentru care îl laudă, însă din care nu putea înțelege mare lucru (,,ca și care decît care nu se mai află împărățiile-voastre și nici mă uimesc, dacă nu văd de cîte toate cele care de care . . .'' etc.). Poetul face din Ermolachie Chisăliță și în această compunere un personaj de parodie. Numele nu era însă neobișnuit, și se întîlnea în onomastica ținutului natal al poetului. Cu un Artemie Chisăliță este coleg la liceul din Cernăuți (557, p. 22).

Cel dintîi comentator al operei lui Eminescu care insistă asupra comicului de parodie din acest fragment este G. Călinescu și el face și unele referiri la I. Slavici, prietenul poetului. ,,După ce făcuse tabloul vieții de la țară — scrie G. Călinescu —, Eminescu se gîndea să-l facă și pe acela al satului, cu intelectualitatea lui întrupată în popă și dascăl. Desigur, el voia să petreacă, și adesea îl surprindem glumind pentru el însuși, cu expresii ce n-ar fi putut fi date la iveală, totuși comicul de parodie era una din năzuințele lui'' (304, p. 183). Fragmentul este, în adevăr, o parodie, însă nu iese din dorința de a glumi cu el însuși și nici din preocuparea de a împlini tabloul asupra vieții de la țară.

Eminescu scrie această parodie în 1874—1876 și invocarea de unii cercetători a numelui lui Ion Creangă este fără acoperire documentară. Parodia este scrisă ca răspuns la *Toane sau Vorba de clacă*, comedia lui I. Slavici, din care împrumută și onomastica pentru preot și dascăl. ,,În toamna anului 1874 — scrie I. Slavici în legătură cu popasul său ieșean din octombrie-decembrie 1874 —, cînd am venit întîia oară în țară, am tras la Samson Bodnărescu, directorul școlii normale de la Iași, care atunci se afla în curtea bisericii Trei Sfetite. Tot la Bodnărescu stăteau și Miron Pompiliu și Eminescu, care se întorsese mai de mult din Germania [. . .]. Mergeau toate de-a valma în casele din curtea bisericii Trei Sfetite [. . .], dară sterpe n-au fost zilele, pe care le-am petrecut împreună. Citea azi unul, mîine altul, cîte ceva fie acolo, la noi, fie la d-na Burlă, ba într-un rînd am fost și la d-na și dl Miclea. Îndeosebi eu m-am ales din timpul acesta cu două din scrierile mele, *Popa Tanda* și comedia în trei acte *Toane sau Vorba de clacă*, amîndouă lucrate sub înrîurirea discretă, dar hotărîtoare a lui Eminescu și publicate apoi în ,,Convorbiri literare''[1]. Slavici îi pune în comedia sa în rolul preotului de țară pe Chiriac Chisaliță, iar în cel al dascălului, pe Averchie

---

[1] I. Slavici, *Amintiri*, București, Cultura națională, 1924, p. 90, 92.

Buchilat, ca Eminescu să-i numească Ermolachie Chisaliță și Pintilie Buchilat. Numele celui din urmă este o combinație între cel al dascălului din *Popa Tanda* și al dascălului din *Toane sau Vorba de clacă.* În comedia lui Slavici apare și un Iftimie Egorovici, ca numele să fie preluat de Eminescu sub forma Iftimie Fedeleș. Sînt parodiate și alte nume din scrierile lui Slavici : Tănase-a-Popii, Ioța lui Busuioc *(Fata de birău)*, Marcu Florii Cazacului, Mitru Cătănaș *(Popa Tanda)*, Cesar Gaetan Stante-Pede *(Toane sau Vorba de clacă)*, pe care poetul le reia sub forma : Neagule a lui Șolomon, Ftoma lui Culbeci, Mitruță Buruiană, Damian Cușmă-lungă. Slavici oferea prietenilor săi, în comedia ce o scrie în gazdă la la Samson Bodnărescu, o imagine idilică asupra „intelectualilor satului”. Eminescu găsea nimerit să prezinte și cealaltă fată a acelorași realități. Invocația către muză, în genul lui I. Budai-Deleanu, iese din aceeași preocupare de a pune în lumină comicul unor situații. Se dezvăluie în unele scene, ca cea în care se arată că popa nu știa nici măcar să citească, stări triste de lucruri din lumea satului.

Din epoca ieșeană este și însemnarea lui Eminescu din manuscrisul **2255, 307** in care il salută pe Slavici, prietenul său, cu vorbe glumețe. „Domino, Domino Schklovaccio, sapientissimo ac doctissimo meo amico convivoque, domo veteri (dem alten Hause) magno cerevisiae consumatori”. Poetul semnează : „Michaelis Eminescus salutem”.

Deși este scris cu intenția să parodieze comedia lui Slavici, fragmentul implinește, prin citeva aspecte inedite, tabloul vieții de la țară.

[PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIȚĂ] (variantă parțială)

Fragmentele sînt publicate de Petru Creția în „Manuscriptum”, VIII, nr. 3, [iulie,septembrie] 1977, p. 20–21. Se tipăresc în volum prima dată în ediția de față.

Textele se afiliază, ca variante, la *[Părintele Ermelachie Chisaliță]* și se află în două manuscrise :

2255, 194r *[„Și cine, o, muză, numește...”]*

2290, 46r *[„Iar acel tînăr...”]*

Din primul fragment vom reține cîteva elemente. Mai întîi expresia : „săriră pentru scăparea Creștinătății din ghearele celui necurat”. Poetul avea în minte întîmplările din *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu, pe care Teodor Codrescu începe să o publice în februarie 1876, în „Buciumul român”, revista ieșeană, într-o primă versiune. Comedia lui I. Slavici, ***Toane sau Vorba de clacă*** se publică, pe de altă parte, in „Convorbiri literare” în februarie 1875. Eminescu avea un text tipărit după plecarea lui Slavici la București în decembrie 1874. Numele lui Văsalie Cotcodac apare în acest text : Gheorghe a lui Ion a lui Sava Cotcodac. Fragmentul oferă exemplul cel mai interesant de parodiere a onomasticii din opera prozatorului transilvănean.

În cel de-al doilea fragment găsim cîteva exemple care arată cum modifică poetul datele ce intră în portretizarea eroilor săi („căciula cea mare”> „căciula sămana un stog de fîn”; „stog de fîn pe capul unei vrăbii”> „stog de fîn pe un cap de curcan”).

ORTOGRAFIA. Notarea standard a vocalelor (dar *tămîie, urît*); adesea [o̯a] = ⟨ó⟩ (⟨o⟩) : *forte, icóne, miróse, prohóde, putórea* (dar și *putoarea*) *trecĕtire*; [z] = ⟨ḍ⟩ : *tărḍiu, dumneḍeiască*; [șt] = ⟨sc⟩ : *scia, grecesce*; izolat : ***casă, nepcritor.***

[„S-A-NTÎMPLAT ÎN VREMEA MEA...”]

Povestirea este publicată de G. Călinescu, în *Opera lui Mihai Eminescu*, II, București, Fundația pentru literatură și artă, 1935, p. 285–286.

Se află în manuscrisul miscelaneu **2257, 220r** și aparține epocii ieșene. La prima vedere nu rezultă cu claritate dacă este un text independent, de proză literară, sau de un pasaj integrabil într-un fel sau altul într-o structură dramatică. G. Călinescu inclină să creadă că ,,ar putea aparține chiar proiectelor de dramă cu Petru Rareș", probabil pentru faptul că se pomenește de Hîrlău, socotind că Bogdan-vodă, menționat în fragment, este tatăl lui Ștefan cel Mare ori eventual Bogdan al III-lea, adică un domnitor ,,dintr-o vreme în care se nășteau mulți copii din flori". Numai că afilierea la vreun context teatral virtual nu se poate sprijini pe nici un argument probant și pare mai de grabă infirmată de pasajul ,,Da eu am scris dirept și moldovenește ceea ce știu eu", iar un Onofrei (aici Onufrei), tot față bisericească și tot ,,șuchet", apare și în *Cezara*, scrisă și ea în perioada ieșeană.

De fapt este perfect legitim să considerăm că fragmentul de povestire este o compunere în felul *cărților domnești*, care se citeau la *România jună* și la întocmirea cărora participă și Eminescu. Studenții se constituiră în *divan domnesc* și *obștească adunare* și *cărțile domnești* erau cu atît mai prețuite cu cît prezentau întîmplări mai neașteptate. ,,Eu aveam boierie de Mare logofăt – scrie T. V. Ștefanelli – și aveam însărcinarea să alcătuiesc cărțile domnești. De la această petrecere înainte, Eminescu îmi ajuta cu trup și suflet la alcătuirea acestor cărți și avea mare iscusință în privința aceasta. Mai tîrziu a primit și el o boierie și a fost rînduit între boierii de divan, ceea ce i-a pricinuit mare bucurie" (557, p. 78). O asemenea *Carte domnească* s-a păstrat în arhiva lui Sextil Pușcariu și este semnată de Eminescu, Slavici și alți ,,boieri din divan". Povestirea este concepută ca o *carte domnească*, cu întîmplări nemaiauzite, expuse în graiul cronicilor. Importante sînt și informațiile lui T.V. Ștefanelli, din care rezultă că în perioada cînd scrie povestirea se interesa de *cărțile domnești* și-i solicită prietenului său conceptul unora dintre ele. Cînd, ,,în anul 1875 m-a vizitat Eminescu în Cernăuți— scrie T. V. Ștefanelli —, m-a întrebat de am mai alcătuit cărți și hrisoave domnești și cui le-am dat. M-a pus apoi să-i arăt conceptul" (557, p. 80). Povestirea se încadrează în aceste preocupări ale lui Eminescu.

[LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ]

Fragmentul de roman este publicat de G. Călinescu, în ,,Adevărul literar și artistic", XI, nr. 602, 19 iunie 1932, p. 2, cu titlul *Boierimea de altă dată*, pe care îl menține și în exegezele sale eminesciene. Este tipărit în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proza literară*, București, Cugetarea — Georgescu Delafras, [1943], p. 279—287, cu titlul [*Vasile Creangă*].

Se află în manuscrisul **2255, 162r—167r** și este scris pe foi de format mare (21 × 33,5 cm), cu îndreptări făcute în timpul așternerii narațiunii pe hîrtie. Aparține epocii ieșene ca și celelalte proze realiste și satirico-umoristice eminesciene.

Cele două tablouri diferite ale vieții de la țară au legătură între ele prin locul unde se petrece acțiunea și prin cîteva personaje. Eminescu intenționa, desigur, să scrie un roman, cum se desprinde din aceste două tablouri, cu bogate amănunte de viață, ce-și află locul într-o frescă socială, nu însă și într-o compoziție strînsă, cum este schița ori nuvela. Iosif, ,,înțeleptul", este prezentat, pe de altă parte, ca un erou cunoscut încît nu i se face portretul fizic și nici cel moral, ca celorlalți eroi. Poetul avea un asemenea portret în *[Moș Iosif]*, datînd încă din epoca studiilor la Berlin, pe care îl putea incorpora în narațiune.

Romanul avea să zugrăvească societatea românească de la jumătatea secolului trecut, descrisă și de V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi și chiar de unii scriitori străini, ca Wilhelm de Kotzebue. Acțiunea din romanul acestuia, *Lascar Viorescu*, tipărit la Leipzig în 1863, se petrece în Moldova, în 1851, și se dau numeroase tablouri din viața de la țară. Situarea acțiunii în partea de sus a Moldovei, cum va face mai tîrziu și M. Sadoveanu în multe din povestirile și romanele sale, ne îndrumă spre ținutul natal al poetului. Cunoașterea peisajului geografic și social explică bogăția de amănunte concrete de viață, care intră în compunerea celor două tablouri. ,,Pe cît de bizare sînt nuvelele cunoscute ale poetului — scrie G. Călinescu —, pe atît de plină de culoare e aceasta, din care se desprinde un Eminescu mai puțin romantic și mai sociolog" (304, p. 160). Perpessicius stabilește legături între *Cuconul Vasile Creangă*, cum intitulează fragmentul de roman, unele descrieri din *Geniu pustiu* și poezia *Sara pe deal*. Sînt în cele trei scrieri eminesciene, arată Perpessicius, note de ,,peisagiu seral, înrudite, uneori aproape identice" (OPERE III, p. 297). Ni s-a păstrat de la Perpessicius și o transcriere a textului eminescian, cu variantele în subsol (186). G.T. Kirileanu comentează modul cum descrie poetul peisajul Moldovei de Sus și reproduce primul tablou ca o ilustrare a legăturii poetului cu ținutul natal (180).

Descrierea curții boierești pare să se întemeieze și pe amintiri din familie despre cea a lui Balș de la Dumbrăveni, unde Gh. Eminovici îndeplinește funcția de administrator de moșie, înainte de a se muta la Ipotești, în ținutul Botoșanilor. Numele Creangă se întîlnește încă în 1840 în piesa tradusă de

M. Kogălniceanu, *Două femei împotriva unui bărbat*, și nu poate fi dovadă că Eminescu scrie această proză după ce se împrietenește cu marele povestitor. Numele eroilor sînt intenționat alese să dea sugestii privind poziția lor în ierarhia curții boierești de la țară. Creangă, inițial Oleanu (**2255, 162r**), nume la care Eminescu renunță după cîteva rînduri, este reprezentantul boierimii patriarhale, asemeni **lui** *Stîlpeanu*, eroul lui V. Alecsandri din *Boieri și ciocoi*. Creangă adună însă în jurul său „boiernași săraciți", nu urăște pe cei de alt neam și le dă chiar slujbe la curtea sa. *Drăgan Ciufă* este un *Harță* răzeșul, cu o „moșioară mică pînă la disparițiune", înrăit în neputința de a-și reface averea, însă mîndru, ca orice mazil, „fața cu toată lumea". Numele poetului, *Porfirie* și *Rufă*, dezvăluie intenții satirice; din „holteiul" mîndru de altă dată, rămîne o „arătare săracă", spre a stîrni compătimire la curtea boierească. Fratele mai mare al lui Vasile Creangă este, sub un anume aspect, unul din cele mai interesante personaje eminesciene. Un adevărat Solomon, înțelept și cu o întinsă cultură biblică, el deține manuscrise vechi și propovăduiește, prin exemplul vieții sale, întoarcerea la acele timpuri cînd omul își făcea tot ce-i trebuia, de la mîncare, pînă la îmbrăcăminte și locuință. „Ședea într-o cameră fără încuietoare — își prezintă Eminescu eroul — și toate mobilele lui erau lucrate din topor de mîna lui proprie [...]. Lega cărți, lucra roți foarte solide, zugrăvea icoane pe scînduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i trebuia lui însuși își făcea singur. El era cusătoreasă, spălătoreasă, croitorul și ciobotarul său propriu". Personajul lui Eminescu este o ilustrare anticipată a „tolstoismului".

ORTOGRAFIA. Notarea obișnuită a vocalelor, cu excepția unei foarte frecvente (și totuși capricioase) notări specifice a lui [î] : ⟨ê⟩ : *ênsuși, intêmplă, pămêntesc, pămêntului*(2), *têmple, vênt, vêrful* (2) ; ⟨â⟩ : *grânaru, rând, remânc*; ⟨î⟩ : *hotărîse, urîcios, urîcioasă*; [o̯a] ⟨ó⟩ : *cótele*(2), *persóna, persóne, persónei, turcóică*, dar sînt notări izolate, ca și cele cîteva cazuri de ⟨-u⟩ : *grănaru, semidoctismu, veselu*; oscilație ⟨ia⟩ ⟨ea⟩ : *cau, eșà, etac*, dar *iaca, iară*; consecvent [șt] : ⟨sc⟩ : *mirenesce, recascigau* și [z] = ⟨ḍ⟩ : *ḍiua, așeḍe, pănḍă*.

[MOȘ IOSIF]

Povestirea este publicată de G. Călinescu în „România literară", I, nr. 37, 29 octombrie 1932, p. 1—2, cu titlul : *Un fragment eminescian* : „*Pustnicul*". Este tipărită în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proza literară*, București, Cugetarea—Georgescu Delafras, [1943], p. 275—278.

Se află în manuscrisul **2286, 2r—5r**, cu o completare pe file **3v**. Manuscrisul, un caiet unitar, de format mijlociu (21 × 18,8 cm) cuprinde însemnări diverse din epoca studiilor universitare la Viena și Berlin, scrise în românește, cîteva în franceză și cele mai multe în germană. În acest caiet găsim și proiectul piesei de teatru *Decebal*, precum și poezia *Pustnicul*, din 1874 (OPERE V, p. 173—179), înrudită prin unele aspecte cu povestirea.

Eminescu pune în seama unui erou al său, cum procedează și în alte împrejurări, idei pe care le comentează și în manuscrisele sale. Moș Iosif știe că „fiecare atom" este „centrul lumii întregi, adică a nemărginirii și fiecare stă în legătură cu toate lucrurile lumii". Concepția aceasta privind structura universului o găsim într-o însemnare din manuscrisul **2257, 82**, din care reproducem partea mai explicită. „În mijlocul soarelui e un atom împrejurul căruia s-a cristalizat corpul soarelui — acel atom prin pozițiunea sa e inima sistemei noastre planetare — se-nțelege că și altul i-ar putea suplini locul, cînd n-ar fi tocmai el acela, el e însemnat nu prin sine, ci prin pozițiunea care-o ocupă". Eminescu expune în aceste însemnări, cum face și în povestire, concepția leibniziană potrivit căreia universul este format din „monade", în înțelesul de atomi spirituali, care există sincronic alături de alte „monade" și care, împreună, sînt conduse, de divinitate, concepută și ea ca un atom. Poetul audiază la Viena cursurile lui Robert Zimmermann (1824—1898), care tratează problema „monadologiei" în lucrarea *Leibniz's Monadologie* (Viena, 1847), la care trebuie alăturată și o altă lucrare a sa, *Leibniz und Herbart* (1849). „Dumnezeu e un atom — notează Eminescu în manuscrisul **2257, 82**, pe urmele profesorului său — un punct matematic; punctul comun unde se lovesc toate puterile pămîntului, spre a constitui organismul de legi,sistema cosmică".Robert Zimmermann susținea că și sufletul e un atom. Eminescu nu împărtășește acest punct de vedere și părăsește cursurile sale (476, p. 100, 103). Eduard Zeller (1814—1908), profesorul de filozofie de la Universitatea din Berlin, pare să fi exercitat asupra poetului o influență mai puternică decît Robert Zimmermann, „herbartianul" de la Universitatea din Viena. Eduard Zeller tipărește în timpul studiilor lui Eminescu la Berlin una din cele mai importante lucrări ale sale, *Geschichte der deutscher Philosophie seit Leibniz* (Berlin, 1873). Numele lui Leibniz se întîlneşte des în manuscrisele eminesciene (**2255, 372; 2257, 11; 2286, 3**). Poetul se opreşte, într-o însemnare din manuscrisul **2267, 13–14** şi la cearta dintre ,,cartesiani şi leibniziani'' în care se amestecă şi Voltaire.

Povestirea este caracteristică şi pentru încercarea lui Eminescu de a combina monadismul leibnizian cu astrologia. Poetul ţine să sublinieze legătura între cunoştinţele ,,pozitive'' ale lui Iosif şi ,,astrologia'' lui. Despre influenţa astrelor în viaţa oamenilor vorbesc, cum ştim, Paracelsus, Van Helmont, iar la noi D. Cantemir. Eminescu porneşte, desigur, de la Schopenhauer, care îl citează pe Paracelsus atunci cînd este vorba să admită legitimitatea ştiinţelor oculte între disciplinele filozofice[1]. Textul se află în *Parerga şi Paralipomena*, lucrarea lui Schopenhauer pe care Eminescu o comentează cu Slavici în 1869, îndată după sosirea lor la Viena, la studii universitare.

Moş Iosif] se înrudeşte prin interesul eroului pentru filozofie şi ştiinţele oculte cu *Sărmanul Dionis*, *Umbra mea*, *[Archaeus]*. *[Avatarii faraonului Tlà]*. Îl întîlnim pe moş Iosif, tot cu acest nume, cum am văzut, în fragmentul de roman *[La curtea cuconului Vasile Creangă]*, fără însă să i se facă portretul fizic şi moral. Moş Iosif se înfăţişează prin modul de viaţă ca un eremit, cum sînt şi cei din *Povestea magului călător* în stele şi trăind în claustralitate filozofică, asemeni lui Euthanasius din *Cezara*. *[Moş Iosif]* este proza caracteristică a lui Eminescu pentru îmbinarea claustralităţii filozofice cu năzuinţa spre patriarhalitate.

VISUL UNEI NOPŢI DE IARNĂ

Nuvela este publicată fragmentar de G. Călinescu în ,,Adevărul literar şi artistic'', XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 2. Este tipărită în volum prima dată de Alexandru Colorian în M. Eminescu, *Proza literară*, Bucureşti, Cugetarea – Georgescu Delafras, [1943], p. 298–301.

Se află în manuscrisul **2255, 265r–266r, 242r–249r,** cu numerotarea foilor făcută de Eminescu: **1–2** şi **8–15,** fiind lipsă **3–7.** Manuscrisul este legat defectuos şi foile **1–2** urmează după **8–15,** intercalîndu-se între ele versuri, însemnări şi alte proze *(Întîia sărutare, Amalia)*. Afirmaţia lui G. Călinescu potrivit căreia din nuvelă nu se păstrează ,,decît 8 file, pierzîndu-se 7'' este inexactă şi în contradicţie cu specificarea foilor din manuscrise în care se află textul (304, p. 243). Aparţine epocii ieşene şi este neterminată.

Poemul simfonic al lui Saint-Saëns, *La danse macabre*, la care se referă Eminescu, datează din 1874. Se poate deduce de aici că poetul îşi scrie nuvela după această dată, probabil în 1876. Acum îşi înseamnă şi *Visul din 11–12 februarie 1876*, pe care îl vom prezenta în unul din volumele viitoare ale ediţiei de faţă. Din 1876 este şi poezia *Vis*, cu plutiri ,,pe-un rîu'', treziri din somn care destramă imaginea fiinţei iubite şi tînjiri din dragoste toată viaţa (OPERE IV, p. 294–295; V, p. 250). Eminescu introduce în această nuvelă pasaje descriptive asemănătoare cu cele întîlnite în *Miradoniz*, poezie datînd din 1872 (OPERE IV, p. 92–95; V, p. 67–68). D. Murăraşu stabileşte o paralelă între această proză, pe care o reproduce, şi poezia *Codru şi salon*[2], cu numeroase versiuni datînd dintre anii 1873–1877 şi arată că întîmplările se desfăşoară în două scene: una de rusticitate calmă, alta de viaţă zgomotoasă de oraş. Prima scenă ne-ar îndrepta spre Ipoteşti, locul copilăriei; a doua, spre Iaşii anilor 1876–1877, cînd poetul desfăşoară aici activitatea ziaristică şi este bibliotecar şi revizor şcolar. Un punct de vedere asemănător, însă mai restrictiv, expune şi G. Călinescu în exegezele sale eminesciene. ,,E de remarcat – scrie el – că atmosfera de ţară, familie cu capelă în ţintirim, boierul cu castel, cît şi dragostea rurală, duc gîndul la Ipoteşti'' (304, p. 243–244). Portretul mamei ar putea fi al Ralucăi Eminovici, ceremonioasă în raporturile cu vecinii de moşie.

Scena din cimitir aminteşte de cea din *Geniu pustiu*, istorisită de Toma Nour în jurnalul său. S-ar putea ca şi una şi alta să aibă ca punct de plecare întîmplări petrecute în copilăria poetului.

ORTOGRAFIA. Cea din ,,Convorbiri literare'', cu un singur *póte* şi cu oscilaţie *visiune* / *desiluzii*, *muzica*(2); de reţinut *exista*.

---

[1] *Arthur Schopenhauers's sämmtliche Werke*, V, Leipzig, 1874, p. 299.

[2] M. Eminescu, *Poezii*, II, Bucureşti, Edit. Minerva, 1970, p. 412–417.

CONTRAPAGINĂ

Prefața este publicată de Perpessicius în „Revista Fundațiilor Regale", VI, nr. 7, 1 iulie 1939, p. 20–26. Este tipărită în volum prima dată de Eugen Simion și Flora Șuteu în M. Eminescu, *Proza literară*, [București], Editura pentru literatură, 1964, p. 327–332.

Se află în manuscrisul **2255, 206rv–208rv** în care sînt cuprinse, cum știm, cele mai multe proze eminesciene. Este scrisă pe foi mari (21 × 33,5 cm), ca și *Geniu pustiu*, cu aceeași grafie și cerneală. Contemporană ca elaborare cu romanul, este semnată: M.E., cum se obișnuiește la prefețe.

Eminescu își declară profesie: *sufleur*, fapt care ne duce la anii 1868–1869, cînd își elaborează romanul. Perpessicius identifică în Constantin Caraggio, pe Costache Caragiale, rivalul lui Mihail Pascaly, din trupa căruia făcea parte și poetul (27, p. 310). Torquato Tasso, „epicul de geniu", este prezentat și în *Geniu pustiu*, unde simbolizează „naturile catilinare", ce sfîrșesc, ca aici, în nebunie. Eminescu se folosește de autoironie să vorbească de furturile literare, o practică destul de răspîndită la acea dată. Despre furturile literare va vorbi și mai tîrziu, cum se vede din *Cocovei*, „copie de pe natură" din manuscrisul **2257, 51–52,** în care îl ironizează pe I. Negruzzi pentru traducerea piesei *Viclenie și amor* în „versuri neversificate" și publicarea ei în „Convorbiri literare" fără indicarea autorului. Poetul vorbește despre „furtișagurile literare" ale lui Cocovei Moretto, cum îl numește pe I. Negruzzi, și în poezia *Romancero español* (OPERE IV, p. 478–479; v p. 574–575). Am dat aceste exemple pentru a arăta că procedee artistice, folosite de Eminescu în scrierile din tinerețe, se reîntîlnesc și mai tîrziu în activitatea sa literară.

Avertismentul lui Eminescu că „novela originală", pentru care scrie „precuvîntarea", se deosebea de romanele lui Paul de Kock și George Sand, atunci cu mare circulație, este în spiritul ideilor expuse în *Geniu pustiu*, unde critică prin mijlocirea eroilor săi, cosmopolitismul unei părți a societății bucureștene. Semnificații asemănătoare acordăm și folosirii abuzive a „franțuzismelor".

Publicarea acestui text eminescian a stîrnit unele rezerve și Perpessicius, primul editor al său, a fost acuzat că „iubește ineditul, cultivă senzaționalul și peste scrupulurile de odinioară trece cu buretele îmbibat în apa tare a cinismului" (542). Polemica din 1939 (543, 544) este însă nesemnificativă. Mai importante pentru înțelegerea acestei proze sînt observațiile lui Perpessicius din proiectul de prefață, din 1957, pe care îl republicăm în fruntea ediției de față. Sînt de reținut îndeosebi trimiterea la „Satyrul" din 1866, publicația lui B. P. Hasdeu și numele create de Eminescu în linia teatrului lui V. Alecsandri (Coltuc Bîrzea) și anticipînd pe cele din comediile lui I. L. Caragiale (Constantin Urlătoriano).

Eminescu scrie acest text, cum susține Al. Piru, pentru a servi drept „precuvîntare" la „novela originală" (120, p. V), însă nu se poate demonstra că este și prima proză eminesciană. Poetul avea în manuscrisele sale jurnalul lui Toma Nour, „novela" pe care o oferă lui I. Vulcan să i-o publice în „Familia" încă în 1866, cînd se afla la Blaj.

Contrapagină este singura proză eminesciană căreia G. Călinescu nu-i face loc în exegezele sale. Nu o considera, probabil, operă de imaginație, ci o simplă prefață la altă scriere. Aceasta nu putea fi decît *Geniu pustiu*, singura „novelă originală", pe care o avea, înainte de 1869, în manuscrisele sale.

ORTOGRAFIA. Ca și grafia, este cea din epoca lui *Geniu pustiu* (dar cu o ostentație de etimologism, mai ales în scrierea neologismelor): sporadic [-a] = ⟨-'a⟩: *nuvel'a, gur'a*; [ă] = ⟨ĕ⟩ ⟨e⟩: *insĕ, respunsŭ*; [î] = = ⟨ă⟩: *atăt*, cu excepțiile *âncă, Bârzea, esprimându-mĕ, mâna, mâța*; ⟨ĕ⟩ ⟨e⟩: *ḑicĕnd, sferșescu*, cu excepțiile : *ênsuși* (dar și *ensuși*), *precuvêntare*(*a*), *vêndută* (dar și *venḑare*); ⟨i⟩: *in*, cu excepțiile: *Caraghiozlîc, înjurătură, neîntrecut*; iar [sînt] este scris, cu o singură excepție, *sûnt* (sau *sŭnt*); -[e] = ⟨-ă⟩: *caliciă, fiă-care, speriă*; ⟨ë⟩: *aëriane*; ⟨-é⟩: *paré*; [e̯a] = ⟨é⟩ (⟨e⟩): *dictéză (dicteză), acéstă* (dar și *această*), în schimb ⟨é⟩ notează un [a] în *séu*(20), *sémă, védă*; [o̯a] = ⟨ó⟩ (⟨o⟩) *dóșcă (doșcă), póte, tóte, óre, onórea, valóre*; ⟨i⟩ și ⟨u⟩ nesilabici sînt notați: *a-ĭ, ce-ĭ, banĭ, eŭ, daŭ, iaŭ*; ⟨-u⟩ ⟨-ŭ⟩ mut postconsonantic este regula generală, dar cu oscilații fără normă între ⟨-u⟩, ⟨-ŭ⟩ sau zero: *potu* dar *facŭ, omŭ politicu* (dar și *om*), *biletulŭ* sau *biletulu, titlulŭ* sau *titlul*; [șt] = ⟨sc⟩: *scii, chinesesce*; notarea normală a lui [ț] este ⟨ț⟩: *combinațiunile, consciința, differența, pretențiune*, dar apar și *apreciarea, influintia diferinția, vointie* și *fraçiozesce*; [z] = ⟨ḑ⟩ (etimologic sau morfologic): *ḑi, venḑare*; ⟨s⟩ intervocalic în neologisme: *casul, causa*(3), *compositor, usul, visită*; ⟨es-⟩: *esecutivă, esecuțiunea, esersați, espirare, espiră, esprimându-mĕ*, cu excepția remarcabilă a lui *ecsistența*; notări etimologice în *archaismu, photo-, sympathicu, typografiă* și *thypographia* (cu *th-* hipercorect); frecvente dar și inconsecvente notări de geminate etimologice (preluate din ortografia franceză): *adressa, billete (biletele, biletulŭ), cochetta, differența (diferinția), frappantă, immanentă, impossibile, interessantă (interesantă), permitte (permitŭ).*

[„CÎND ERAM ÎNCĂ LA UNIVERSITATE...”]

Fragmentul este tipărit prima dată de G. Călinescu în *Opera lui Mihai Eminescu,* III, București, Fundația pentru literatură și artă, 1935, p. 93.

Se află în manuscrisul **2278, 14,** caiet de format mijlociu (16,4 × 20 cm), din epoca ieșeană (1876—1877), cu însemnări de gramatică latină, proiecte dramatice, poezii, proză populară.

Eminescu ne dă, sub forma unei prefețe, cîteva informații importante cu privire la interesul său pentru scrierile rare („vechituri”) și „bizare” pe care le cumpăra de la anticari și pe marginea cărora își facea însemnări într-un „fragmentarium”. Unii istorici literari înclină să creadă că Eminescu a redactat acest text ca introducere la *Iconostas și Fragmentarium,* cu care se deschide manuscrisul **2255.** Lucrul pare puțin probabil, întrucît titlul de mai sus este al unor proze scrise pe foi separate și nu într-un caiet aparte. Despre predilecția sa pentru „vechituri”, poetul scrie și în *Geniu pustiu, Sărmanul Dionis, [Archaeus].* Informația autobiografică mai importantă o constituie, fără îndoială, mărturisirea că scria pe întuneric. Multe versuri și însemnări din manuscrise sînt aruncate pe hîrtie în aceste condiții și nu pot fi invocate, cum s-a făcut, ca mărturii ale unor momente de dezechilibru intelectual.

ORTOGRAFIA. Ortografia din „Convorbiri literare”, dar cu aproape totala omitere a semnelor diacritice, datorită scrisului grăbit; de notat *antiquar.*

[ISTORIE MINIATURALĂ]

Fragmentul este publicat parțial de Perpessicius în M. Eminescu, OPERE I, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939, p. 424 și de G. Călinescu în *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1),* [București], Editura pentru literatură, 1969, p. 167—168. Se tipărește integral prima dată în ediția de față.

Se găsește în manuscrisul **2255, 168r—171r** și aparține epocii Berlin—Iași. Textul oferă un exemplu caracteristic de interdependență între genurile literare în creația poetului. Fragmentul este precedat de o poezie *[„Și flori de gheață din ferești”],* titlu dat de noi, în care întîlnim imagini din prima parte **(168r)** a textului în proză:

Icoanele vii îmi părea
Lui Sfîntu Nicolaie
O muscă-n barbă noi i-am [pus]
S-o văd de n-o saie
Dar el sta trist și mohorît
În cadrul lui posomorît
Cu ochi rotunzi și chel[1]

Textul de pe fila următoare **(169r)** este versificat în poezia *Ochii. Iscoditorii firii* din manuscrisul **2262, 138v,** publicată postum (OPERE I, p. 424—426). Nunta descrisă în textul de pe aceeași filă o întîlnim în *Călin,* cu caracterizări identice a unora din „nuntași”, (bondarul ce cîntă ca un popă, furnicile care duc saci de făină). Unele considerații filozofice se înrudesc cu cele din *[Archaeus]* și din alte proze ale poetului.

Exegeții operei eminesciene se limitează la comentarii sumare ale acestui text și explicația stă în faptul că el a rămas pînă acum nedescifrat în întregime. Un rol important joacă aici și caracterul, destul de dezlînat, al acestei proze, cu treceri nesupravegheate de la narația la persoana întîi la a treia și invers, de la interlocutorul sau auditorul presupus, de la singular la plural. Jocul liber al asocierilor duce la mari salturi de la o idee la alta, chiar dacă se poate desluși mecanismul tranzițiilor și se pot izola cîteva unități cu o relativă coerență internă. Se impune atenției, pe de altă parte, caracterul autobiografic al scrierii. După prima parte, dedicată relației confidențiale dintre un copil solitar și o icoană a sfîntului Nicolae, se trece brusc la ilustrarea cu exemple a enunțului de nimic pregătit: „Sînt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot ce [e] miniatură''. pentru a reveni la icoană cu un ultim exemplu, care însă iese din sfera vocației pentru miniatural : ,,Dacă se uită la icoană, zice ca a zîmbit peste noapte și a rămas în urma zîmbetului. Dar unde? Unde n-o poți vedea, dar eu o văd''. De aici ideea că icoanele sînt vii și anume animate de sufletul pictorului care a zugrăvit-o, așa cum într-o vioară veche sălășluiește sufletul zecilor'' de maiștri care și-[au] pus sufletul întreg în ea'', ceea ce deschide calea pentru considerații și ilustrații legate de gîndul că ,,fiecare frumusețe este cristalizarea suferințelor universului'', sedimentate în ea după scurgerea unui lung șir de generații. De aici se trece la o analiză a frumuseții, ca împăcare, echilibrare și armonie a luptei dintre cît mai multe și mai diverse elemente, ceea ce îi și conferă fragilitatea și deșteaptă interesul pentru urmărirea fiecărei realități din univers, oricît de umilă (,,viața unui fir de colb'') în șirul nesfîrșit al timpului, pentru a-i descoperi stabilitatea internă. Concepția cu privire la lanțul milenar de determinare, sau, cum spune G. Călinescu, ,,persistența spețelor și tipurilor'' (Irimie-Pepelea, năucul Venemian), oferă prilejul unor dezvoltări cu implicații vădit autobiografice pe tema ,,*Istoria unei lacrimi*'', povestită după toate aparențele într-o cafenea, unui auditoriu fără replici. Ideea lacrimii ca dens concentrat de viață și pătimire o deșteaptă, pe de altă parte, pe aceea a momentelor privilegiate care, pentru un om anume, ,,rezumă-n ele soarta lui întreagă''. Tot ce-l împrejmuie este totodată semnificativ și ciudat și parcă aude din urmă chemarea cuiva nevăzut : ,,Cine te cheamă?''. Și, oricît ar rîde Pepelea, întrebarea dăinuie, fără răspuns.

---

[1] Poezia *[„Și flori de gheață din ferești...”]* nu figurează în volumele anterioare ale acestei ediții. I se va face loc acolo, la retipărirea liricii eminesciene.

Există, cum se vede, elemente de coerență și merită să rețină atenția cercetătorilor ideile filozofice și tehnica narativă.

Fragmentul prezintă interes și prin apropierile ce se pot stabili cu operele unor scriitori români. Intîlnim și la A. I. Odobescu, în *Doamna Chiajna*, o scenă cu icoana din pădurea care face minuni. Eminescu cunoaștea nuvela și intenționa să scrie încă înainte de 1869, cum se vede din manuscrisul **2254, 301**, o dramă *Doamna Chiajna*. Nu este întîia dată cînd Eminescu ia ca pretext pentru creațiile sale operele altor scriitori. Sînt de amintit cele ale lui V. Alecsandri *(Dridri)*, C. Negruzzi *(Alexandru Lăpușneanu)*, I. Slavici *(Toane sau Vorba de clacă)*. Să mai arătăm că Eminescu recenzează în epoca ieșeană, cînd scrie acest fragment, *Pseudokineghelicos* și insistă asupra tehnicii narative în capodopera prozatorului român.

ORTOGRAFIA. Cea din ,,Convorbiri literare'', dar cu unele puține reminiscențe din stiluri ortografice mai vechi : *flóre* (dar și *floare*), *fóe* (pentru *foae*), dar în rest, consecvent, [o̯a] = ⟨oa⟩ ; [șt] = ⟨sc⟩ înainte de vocală palatală : *scie*, *găsesce* ; o situație cu totul specială au imperfectele *păré* și *remăné*, pentru că în restul prozei literare ⟨-é⟩ sau ⟨-è⟩ apar numai la *infinitivul* acestei categorii de verbe ; se mai remarcă : *amoresat*, *limitează* și *liquid*, *quintessenta*.

[ȘESUL NEMĂSURAT]

Fragmentul este tipărit prima dată de G. Călinescu în M. Eminescu, *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1)*, [București], Editura pentru literatură, 1969, p. 445.

Se află în manuscrisul miscelaneu **2257, 371r**, care cuprinde cel mai mare număr de foi răzlețe, cu fragmente de proză eminesciene. Între ele se află, cum știm, și povestirea *[,,Trăia într-un orășel supus turcilor . . .'']*, în care se descriu întîmplări din Banat.

Există tangențe între acest tablou al lui Eminescu și unele descrieri ale ,,pusztei'' ungare, încît s-a emis părerea că ar putea fi o traducere. Cuvîntul ,,puszta'', arată V. Tissot în *Voyage au pays des tziganes (La Hongrie inconnue)* (Paris, 1880, p. 230), ,,signifie espace vide'', ,,une steppe immense, une plaine infinie, un océan de terre''. Caracterizările de acest fel, întîlnite și la Eminescu, ca și unele elemente ce intră în compunerea tabloului său, pe care le găsim și în unele descrieri ale cîmpiei ungare, nu demonstrează neapărat dependența de modele străine. Eminescu numește ,,pustă'' cîmpia arădană, cum face și I. Slavici în prozele sale. Poetul cunoaște această parte a țării în călătoriile sale din 1867 și 1868. Fragmentul eminescian ar putea fi o replică la o descriere asemănătoare din evocarea lui I. Slavici, *Crăciunul*, publicată în ,,Timpul'', în 25 decembrie 1877 sau la alte scrieri ale acestuia, de mai tîrziu. ,,Cîmpia netedă se întinde și departe — scrie Slavici în *Crăciunul* —, tot mai departe se lățește ; cît cuprinde zarea ochiului omenesc și pînă unde cerul se împreună cu fața pămîntului, nimic nu se pune în calea vederii ; numai pe ici pe colo se ridică de pe cîmpul amorțit cîte un ulm singuratic, cîte o cumpănă de fîntînă, cîte o «hodae» părăsită ori cîte un turn țuguiat. La o parte, cu totul în fund, se zăresc cele din urmă valuri ale Carpaților, abia ieșite din albăstria depărtării, nemișcate și parcă străvezii, asemenea unui șireag de neguri înțepenite. De aici, înspre amurgul serii, se pornesc stolurile, întregi seminții de ciori, corbi și croncani și se strecoară în cete zgomotoase pe sub norii cenușii spre cîmpia hrănitoare. Din cînd în cînd cîte un vultur străbate în zbor cumpătat în urma lor și se așează posomorît pe cumpăna unei fîntîni''. Descrierea înfățișează cîmpia arădană în timp de iarnă. O descriere asemănătoare a ,,pustei'', de astă dată vara, găsim în *Pădureanca*, nuvelă publicată în 1884, însă scrisă înainte de 1883. ,,În drumul Aradului, la mijlocul pustei Tövisegyház este o fîntînă largă și adîncă, cu două cumpene [...]. E o zi de duminecă, grînele sunt strînse și duse, pusta și șesul în lung și în lat e o pustie deșartă, închis din toate părțile între valuri de apă ridicate de arșița soarelui de miază-zi în văzduh. Pe ici pe colo se ivesc, mai aproape, mai departe, cîte un copac, cîte o cumpănă de puț, cîte o casă, cîte un turn de biserică [...]. În vîrful cumpenei de la puț șade o cioară pribegită și cîrăie din cînd în cînd a pustiu''. În descrierea lui Eminescu și în cele ale lui Slavici intră aceleași elemente și se pot observa chiar similitudini în privința unor expresii. (,,Ici și colo...'')

Eminescu manifestă un interes deosebit pentru această parte a țării și descrierea cîmpiei arădane nu este întîmplătoare. Poetul își notează în manuscrisul **2258**, proiectat să fie un dicționar de cuvinte regionale, o serie de termeni din această zonă geografică *(goron, paghină, stăvariu, hadă)*. Transcriem, spre exemplificare, doi termeni, cu explicațiile date de poet: ,,***boitari*** cioban [de pe] Criș'' **(2)**; ***baciu*** sămădău (cel care dă samă)'' **(2)**. Sînt termeni folosiți și de I. Slavici în *Moara cu noroc*, scrisă înainte de 1881 și cărora Eminescu le atribuie sensul din nuvela prozatorului transilvănean.

ORTOGRAFIA. Cea din ,,Convorbiri literare'': ***nemĕsurat, adevĕr, vĕsduh, cocostărc, adancă*** (pentru ***adăncă***), ***ventului*** (pentru ***vĕntului***), în rest textul nu se deosebește aproape prin nimic de un text scris astăzi.

[,,ȘI ERA ALBĂ CA ZĂHARUL...'']

Fragmentul este publicat de G. Bogdan-Duică în ,,Buletinul «Mihai Eminescu», IV, nr. 12, 1934, p. 2, cu titlul *Veronica Anadyomene*. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul **2290, 16v, 17v,** caiet agendă (10 × 16 cm) din epoca studiilor universitare, cu însemnări diverse, poeme *(Miradoniz, Demonism)*; poezii populare, dintre care unele **(69v)** de un realism crud.

G. Bogdan-Duică pune acest portret în legătură cu Veronica Micle. Dintr-o însemnare **(51r)** din același manuscris se vede că poetul îi scrie cuiva, însă are o atitudine mîndră și stoică. ,,Ușurința cu care-am trimis-o se poate compara numai cu tremurul inimei mele cu care aștept răspunsul. Amîndouă-s mari. Și la ce? Stoic și mîndru''. Ipoteza lui G. Bogdan-Duică pare puțin probabilă. Portretul este din ,,epoca de Viena — scrie Perpessicius — și de-o alcătuire pur literară'' (OPERE I, p. 337).

ORTOGRAFIA. Cea din ,,Convorbiri literare'', dar [șt] = ⟨sc⟩: *omenesci*.

AMALIA

Nuvela este publicată fragmentar de G. Călinescu în ,,Adevărul literar și artistic'', XI, nr. 604, 3 iulie 1932, p. 3 și integral de D. Vatamaniuc în ,,Manuscriptum'', VIII, nr. 1, [ianuarie-martie] 1977, p. 86—87. Se tipărește în volum prima dată în ediția de față.

Se află în manuscrisul **2255, 259r—262r** și aparține epocii studențești. Este un text de atelier, aruncat pe hîrtie în fuga condeiului, care ridică mari dificultăți în descifrare.

Eminescu descrie aspecte din viața mediilor burgheze din orașele germane de la sfîrșitul secolului trecut. Nuvela se înrudește, prin atmosferă, cu fragmentul *["Cînd eram încă la Universitate..."]*, iar prin unele aspecte, cu poeziile *Din Berlin la Potsdam* și *Milly*, scrise amîndouă în timpul studiilor în Germania (OPERE IV, p. 488–489; V, p. 580–585). Eminescu intenționa să facă o nuvelă operînd în text, cum arată G. Călinescu ,,sublimările trebuitoare" (304, p. 248). Deși în prima redactare, neprelucrată artistic, nuvela prezintă interes pentru cunoașterea capacității de fabulație a poetului și ca document sociologic.

ORTOGRAFIA. Cea din ,,Convorbiri literare", atît cît se poate judeca după scrisul grăbit, aproape lipsit de semne diacritice.

EXERCIȚII & MOLOZ

Grupăm în această secțiune, cum a procedat și Perpessicius în volumele anterioare (OPERE V, p. 633––674; VI, p. 645–647), o serie de texte ,,căzute ca o pilitură de fier din strungul meșteșugarului" (OPERE V, p. 6). Nu se poate fixa pentru aceste texte o ordine cronologică, pentru motive arătate de același editor (OPERE IV, p. XIV) și rămîn importante doar indicațiile de afiliere.

Textele sînt publicate de Petru Creția în ,,Manuscriptum", VIII, nr. 3, [iulie-septembrie] 1977, p. 13–15. Excepție face ultimul text care este inedit. Se tipăresc în volum prima dată în ediția de față.

Din textele grupate aici sînt cîteva care permit să facem asocieri cu fragmentele mai întinse și mai împlinite, fără însă a putea determina o localizare precisă. Astfel fragmentul 3 ar putea ușor figura în gîndul lui Poesis din *Geniu pustiu*, la locul din scrisoarea de rămas bun **(2255, 83v)**, cînd îi spune lui Toma Nour: ,,Să mai mîngîi acea frunte de marmură nu mai puteam spera". Grafia este însă mai tîrzie, poate din epoca ieșeană. În schimb, chiar grafia leagă strîns fragmentele *5* și *6* de două texte aferente la *Geniu pustiu*. Fragmentul *5* pare, în chip firesc integrabil poemului în proză pe care Toma Nour i-l scrie Sofiei în album în *[,,Din surîsul său un surîs sînt..."]* **(2255, 200r––201r)**, unde heliadescul ,,femeie-poezie" figurează textual: ,,femeie-poezie ce-nflorește în fereastră de nor înmărmurit", pentru a nu mai vorbi de perfecta concordanță de ton liric dintre acest fragment și atitudinea lui Toma Nour față de Sofia: ,,Ce cauți în ochiul cel mort ... E prea tîrziu!" Fragmentul *6* pare chiar o variantă parțială de redactare la textul *[,,Cine a văzut o-nmormîntare-n București?..."]*.

Textele *8*, *9* și *12* se înrudesc cu prozele de inspirație realistă. Fragmentul *9*, de pildă, evocă oarecum *Aur, mărire și amor*, chiar dacă ,,tînăr plin de speranțe" are drept corespondent ,,tînăr plin de speranță" din varianta parțială la *[Părintele Ermolachie Chisăliță]* **(2290, 46r)**. Afinități de atmosferă cu acest din urmă text are în schimb textul *12*, al cărui scris și cerneală par însă să fie de mai tîrziu, poate din epoca bucureșteană.

Textul 7 este fără îndoială înrudit cu *Contrapagină*, cu care are în comun tonul, referința la Doamna Lume, grafia și culoarea cafenie a cernelii.

Cît despre snoava care constituie textul *11*, merită să fie menționat faptul că ea este povestită și de I. L. Caragiale (într-o epocă de stînse relații cu Eminescu, la ,,Timpul"), ca o *gogoașă* publicată probabil întîi în ,,Claponul" din 1877 și inclusă apoi în ,,Calendarul Claponului", 1878, p. 87. Caragiale localizează anecdota la București[1].

[1] I. L. Caragiale, *Opere 3 Nuvele, povestiri, amintiri, versuri parodii, varia*, [București], EPL, 1962, p. 207, 688.

PROZA LITERARĂ A LUI EMINESCU ȘI GÎNDIREA INDIANĂ *

Prezența unor teme și motive din filozofia indiană în gîndirea lui Eminescu a fost semnalată pentru prima oară în martie 1889, într-o notă bibliografică în ,,Revista olteană'', de Gheorghe D. Pencioiu care a sesizat izvorul imaginii cosmogonice din *Scrisoarea I* într-o traducere germană a *Ṛgvedei*[1]. În secolul care a urmat, mai mulți exegeți români și străini s-au preocupat de sursele indiene ale inspirației poetului român[2]. Ca rezultat, au fost detectate elemente ale influenței indiene în următoarele scrieri : *Epigonii* (1870), *Sărmanul Dionis* (1872), *Din Berlin la Potsdam* (cca 1873), *Dumnezeu și om* (cca 1873), *În căutarea Seherazadei* (cca 1874), *Călin* (1876), *Eu nu cred nici în Iehova* (1876), *Icoană și privaz* (1876), *Bătrîni și tineri* (1877), *Povestea indică* (cca 1877), *Paștele* (1878), *Ta twam asi* (1879), *Rugăciunea unui dac* (1879), *Scrisoarea I* (1881), *Luceafărul* (1883), *Glossa* (1883) și *Kamadeva* (1887), ultima poezie tipărită în timpul vieții poetului. În unele lucrări, Eminescu se referă explicit la India, iar în altele legăturile se manifestă prin idei sau prin texte.

Apariția atît de frecventă și pe o perioadă atît de lungă a ideilor indiene nu se remarcă la nici un alt poet român, fapt care indică o preocupare statornică și cunoștințe ample ale lui Eminescu în domeniul literaturii indiene. Dar materialele biografice nu furnizează decît informațiile rudimentare despre această latură a culturii poetului. Din aceste surse reies doar cîteva fapte concrete : Eminescu a fost pasionat de filozofia budistă, a citit piesa ***Šakuntalā*** a lui Kālidāsa în traducere și a asistat la unele cursuri de civilizație indiană ținute de Albrecht Weber în cadrul Universității din Berlin.

Cercetările operelor și manuscriselor eminesciene au stabilit ulterior cîteva surse indiene ale inspirației lui Eminescu, de exemplu istoria budismului indian a lui E. Burnouf[3] și traducerea germană a unor imnuri vedice. La acestea se pot adăuga și un număr de texte și comentarii în limbi europene de mare circulație[4] care erau răspîndite pe vremea lui Eminescu și au putut astfel să-i fie accesibile. Din informațiile bibliografice pe care le avem la dispoziție[5] se poate constata că Eminescu avea posibilitatea la acea dată să cunoască prin traduceri : *Ṛgveda* și comentariile ei, *Yajurveda*, cîteva *Upanișade* importante, fragmente din eposurile *Rāmāyaṇa* și *Mahābhārata*, îndeosebi *Bhagavadgītā*, cîteva *Purāṇe*, *Mānava-dharma-śāstra (Legile lui Manu)*, șase opere ale lui Kālidāsa, istoria vieții lui Buddha, relatată în *Lalita-vistara*, cartea fundamentală budistă *Dhammapada* și o serie întreagă de lucrări despre istoria culturii indiene, inclusiv volumul *Akademische Vorlesungen über indische Literaturgeschichte* al lui Weber. Analiza operelor eminesciene reliefează faptul că Eminescu a parcurs o mare parte a acestor lucrări. De altminteri, intenționînd probabil să recurgă la surse, el a început să învețe sanscrita și, totodată, să traducă gramatica limbii sanscrite a lui Fr. Bopp. Manuscrisul traducerii se află în Biblioteca Centrală Universitară din Iași[6].

---

* Acest studiu a beneficiat de asistența științifică a reputatului savant indian Sukumar Sen de la Universitatea din Calcutta, de observațiile și sugestiile unor cărturari români care au acces nemijlocit la textele originale ale culturii indiene : Sergiu Al-George, Traian Costa și Cicerone Poghirc, precum și de ajutorul cu totul deosebit pe care l-a acordat autoarei unul dintre cei mai adînci cunoscători de astăzi ai gîndirii eminesciene, Mihai Ciurdariu. Menționez însă că întreaga răspundere științifică a ideilor propuse aici revine în exclusivitate semnatarei studiului.

[1] Pencioiu, Gheorghe D., *Note bibliografice*, în ,,Revista olteană'', Craiova, martie, 1889, vezi și Emil Manu, *Presa literară craioveană și Eminescu*, în *Limbă și literatură*, București, vol. I, 1955, p. 178–179.

[2] Ștefanelli, Teodor V., *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914, p. 72.

[3] Bogdan-Duică, G., *Despre ,,Luceafărul'' lui Eminescu*, Brașov, 1925, p. 16.

[4] S-a crezut pînă acum că Eminescu a avut acces la literaturile străine numai prin traduceri germane. Unele lucrări de specialitate, *Eminescu și cultura franceză* de I.M. Rașcu (București, 1976) și articolul *Eminescu, traducător al lui Shakespeare* al lui L. D. Levițchi publicat în ,,Secolul 20'' (București, 1976, nr. 6, p. 16–24) scot la iveală faptul că nici franceza sau engleza nu i-au fost atît de greu accesibile. Opera eminesciană ne dezvăluie legătura între gîndirea eminesciană și cea indiană aflată în cîteva texte importante scrise în germană, franceză, engleză precum și în sanscrită.

[5] Banerji, S.C., *Contribution of Early Outstanding Western Scholars to Studies in Sanskrit Language and Literature*, în *A Companion to Sanskrit Literature*, New Delhi, 1971, p. 559–575.

E de menționat că, pe lîngă influența directă provenită din aceste izvoare, gîndirea indiană a putut să străbată în viziunea eminesciană și pe căile indirecte, prin cărțile populare române, cărora li s-au integrat unele texte de obîrșie indiană, de pildă *Varlaam și Ioasaf*, precum și prin literatura romantică europeană, creată în epoca „Renașterii orientale", cum a numit-o Edgar Quinet[7]. Un important izvor îl constituie și filozofia lui Schopenhauer, puternic influențată de filozofia budistă și de teoriile *Upanișadelor* indiene.

Atragem atenția asupra opiniei generale că Eminescu s-a inspirat din filozofia budistă prin intermediul lui Schopenhauer. S-a afirmat că influența budistă la Eminescu s-a manifestat chiar în *Epigonii*, poezie tipărită în 1870 și că Eminescu a preluat ideea respectivă dintr-un text al lui Burnouf[8]. Astfel, se înțelege că el s-a preocupat de filozofia indiană cam în aceeași perioadă în care a început să cunoască operele lui Schopenhauer. Părerea noastră este că filozoful german i-a dat imboldul și orientarea spre diverse sisteme indiene, pe care Eminescu le-a aprofundat, parcurgînd, prin traduceri, textele fundamentale ale acestora.

Primele semne ale influenței indiene în opera eminesciană apar în scrierile din Viena. Romanul *Geniu pustiu*, început mai înainte, dar continuat la Viena, și poezia *Venere și Madonă* (1870) se aseamănă tematic și structural cu piesa *Śakuntalā* a lui Kālidāsa, care a exercitat o mare influență și asupra marilor romantici germani ca: Goethe și Herder. Vom discuta aceste aspecte în comentariul la *Geniu pustiu*. Scena reîntîlnirii celor doi eroi din poemul *Călin* (1876) se aseamănă, mai mult sau mai puțin, cu ultimul act din *Śakuntalā*. În poezia *Icoană și privaz*, scrisă în același an cu acesta, Eminescu îl și proslăvește pe poetul indian. Prin atitudinea sa afectivă față de natură în *Cezara*, *Lacul*, *Freamăt de codru* etc., poetul român se apropie de cel indian, paralelism a cărui cercetare mai adîncită ar putea da rezultate interesante.

Tot în epoca vieneză, gîndirea budistă își face prima apariție în viziunea eminesciană și de atunci rămîne veșnic legată de ea. Izvorul inspirației unor versuri din *Epigonii* (1870) în *Introducerea în istoria budismului indian* a lui Burnouf (Paris, 1844) a fost atestat mai de mult și pasiunea intensă a lui Eminescu pentru activitatea și doctrina lui Buddha a fost semnalată de mai mulți critici și exegeți. E interesant de observat că primele scrieri conținînd ecouri din literatura budistă, de ex.: *Andrei Mureșanu* (1869—1876), *Împărat și proletar* (1874), *[Povestea indică]* (cca 1877) și *Paștele* (1878) se leagă mai mult de idealismul social al lui Buddha, de preocuparea sa pentru îmbunătățirea vieții maselor indiene, despre care Eminescu a putut să se documenteze din lucrările lui Burnouf și Weber. Iar în operele ulterioare, *Rugăciunea unui dac* (1879), *Glossa* (1883) și *Oda în metru antic* (1883) poetul e mai impresionat de etica și filozofia budistă. În afară de acestea, Eminescu a folosit, pare-se, și unele mituri budiste ca materiale de construcție ale cadrului fantastic din *Sărmanul Dionis*; preluarea acestor concepții mitice apare din nou în *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*.

Paralel cu budismul, unul dintre sistemele „heterodoxe" ale filozofiei indiene, Eminescu s-a interesat și de sistemul „ortodox" al acestei filozofii, expus în *Bhagavad-gītā*, *Upanișade* și *Mānava-dharma-śāstra*. Concepțiile indiene, pe care le-a întîlnit acolo, nemurirea sufletului, metempsihoza, omologarea între sufletul individual *(ātman)* și cel universal *(Brahman)*, raporturile între microtimp și macrotimp, trăsături importante ale filozofiei indiene, au conturat gîndurile poetului și au contribuit la conceperea temelor esențiale ale unor lucrări, de exemplu, *Sărmanul Dionis*, *Umbra mea* (1869—1870), *[Avatarii faraonului Tlà]* (anii petrecuți la Viena și la Berlin), *[Archaeus]* (cca 1875) și *Ta twam asi* (1879).

Frămîntarea lui Eminescu pentru a pătrunde în misterul creației începe aproximativ prin anul 1872, cînd el recurge la studierea *Vedelor*, pe care și le însușește în anii de la Berlin, și astfel ajunge la ultima treaptă a studiilor indianistice. Ca rezultat, geneza indiană, așa cum e concepută în *Ṛgveda* și în *Mānava-dharma-śāstra*, este integrată în viziunea eminesciană și, după strădania de ani întregi, exprimată în *Rugăciunea unui dac* (1879), *Scrisoarea I* (1881) și *Luceafărul* (1883).

Înrudirea cosmogoniei eminesciene cu două imnuri din *Ṛgveda: Imnul către zeul necunoscut* (*Ṛv.* X, 121) și *Imnul creațiunii* (*Ṛv.* X, 129) s-a stabilit mai de mult. Dar confruntarea *Scrisorii I* cu imaginile începutului și sfîrșitului lumii, cuprinse în *Legile lui Manu*, aduce în lumină cîteva puncte interesante de pornire, și astfel identifică izvoarele unor motive încă nedeterminate din această poezie. Între acestea se poate menționa motivul mișcării ,,punctului'' (,,deodată un punct se mișcă'' etc.), care apare în mod explicit în cartea sus-menționată.

---

[6] Manuscrisul nr. 357 II — 30 (I — III) din Biblioteca Centrală Universitară, Iași.

[7] Quinet, Edgar, *Génie des Religions* (1841), apud Schwab, Raymond, *La Renaissance Orientale*, Paris, 1950, p. 18.

[8] Bogdan-Duică, G., *op. cit.*, p. 16.

De altfel, unele versuri din *Luceafărul*, de ex., *mii de ani treceau în tot atîtea clipe* sau *din chaos, doamne, am apărut/Și m-aș întoarce-n chaos/Și din repaos m-am născut/mi-e sete de repaos*, se leagă strîns de ideile apărute în acest text. În mai multe variante ale *Luceafărului* apare și cuvîntul Brahm, de ex., *Și mii de oameni, neam de neam, / Ca soarele și luna / Se nasc și mor în sfîntul Brahm / În care toate-s una* **(2277, 128r.)**. Pe baza acestor fapte se poate constata că Eminescu a cunoscut și *Legile lui Manu*, probabil din traducerea germană a lui J. Chr. Hüttner (1797).

Versurile din aceste trei poezii legate de *Ṛgveda* și de *Mānava-dharma-śāstra* relevă cu cîtă exactitate a tradus Eminescu termenii sanscriți; uneori traducerea sa întrecînd și pe cea germană sau engleză, realizată de autori atît de cunoscuți. Ca să dăm doar cîteva exemple, expresia ,,dor nemărginit'' din *Scrisoarea I* prin care Eminescu traduce ***kāma*** din *Imnul creațiunii*, e mult mai apropiată de ea decît *Liebe*, *Trieb*, *love* sau *desire*, pe care le-au folosit traducătorii germani și englezi. Iar în versurile sus-menționate din *Luceafărul*, cuvîntul ,,repaos'' pare să fie cel mai indicat să exprime sensul propriu al termenului sanscrit ***nirvṛti***, care apare în *Legile lui Manu*. Priceperea atît de profundă a terminologiei filozofice din limba sanscrită indică faptul că nici această limbă nu i-a fost străină. Este de amintit că, în timpul bolii Eminescu i-a spus Mitei Kremnitz că limba sanscrită o știa mai de mult, afirmație care, din nefericire, n-a fost tratată cu destulă seriozitate. De altfel, acest fapt reiese și din parcurgerea manuscrisului gramaticii sanscrite lăsat la Iași.

Cronologic, influența indiană asupra gîndirii eminesciene, așa cum o relevă operele sale, indică diferite faze ale studiilor indianistice realizate de poet. Începînd cu literatura sanscrită clasică, el a mers treptat prin filozofia budistă, la filozofia ortodoxă *(Bhagavad-gītā* și *Upanișade)*, și în ultima etapă a ajuns la *Vede*, ceea ce constituie cea mai științifică și mai ordonată metodă a studiilor indologice.

Cultura vastă a lui Eminescu, din care cultura indiană formează doar o parte, a adus o imensă varietate de teme și o deosebită profunzime de gîndiri în operele sale și l-a înălțat la rangul poeților universali, l-a făcut un adevărat *kavi* (poet-înțelept în sanscrită), un poet-filozof care depășește orice limită de spațiu, de timp și de dogmă.

Iar în cursul întregii perioade a acestei creații — de la *Venere și Madonă* (1870) pînă la *Kamadeva* (1887) — temele gîndirii indiene au rămas mereu prezente și fertile în imaginația artistică și în viziunea filozofică a poetului român. Ea s-a impregnat atît de mult în propria sa gîndire, încît ni se pare că orice încercare de interpretare a filozofiei lui Eminescu ar rămîne incompletă fără să se refere la filozofia indiană, un important izvor al inspirației eminesciene.

SĂRMANUL DIONIS (1872)

Sursele ideilor eminesciene relevate în *Sărmanul Dionis* au fost cercetate încă de la începutul secolului nostru, mai mulți critici și exegeți ajungînd la concluzia că esența gîndirii filozofice eminesciene din această operă pornește de la Kant și de la Schopenhauer. În cadrul unei analize amănunțite a tuturor operelor filozofice ale poetului, G. Călinescu a afirmat că ,,toate materialele de construcție'' pentru această nuvelă se găsesc în lucrările lui Schopenhauer[9], și că, chiar dacă unele teorii ale lui Kant sau Leibniz își fac apariția pe alocuri, ele pătrund la Eminescu tot prin filtrul lui Schopenhauer[10]. În perioada vieneză, cînd Eminescu a scris *Sărmanul Dionis*, ideile sale filozofice au fost într-adevăr predominate de Schopenhauer, a cărui influență se manifestă și în alte creații literare din aceeași epocă, totuși înrîurirea directă a lui Kant ar fi greu de contestat.

Întrucît filozofia indiană a conturat gîndirea lui Schopenhauer iar filozofia lui Kant se aseamănă, din anumite puncte de vedere, cu cea a filozofului indian Śaṁkara din secolul al IX-lea[11], marele propovăduitor al doctrinei *advaita vedānta*, e normal ca operele eminesciene puse sub semnul influenței acestor maeștri germani să-și dovedească înrudirea și cu textele indiene. În același timp, Eminescu a cunoscut filozofia indiană din traduceri și a asistat la unele cursuri de civilizație indiană ale profesorului Weber, ceea ce i-a dat posibilitatea să se inspire direct din sursa indiană.

---

[9] Călinescu, G., *Izvoarele filozofiei teoretice a lui M. Eminescu* în ,,Studii și cercetări de istorie literară și folclor'', Anul V, 1956, nr. 3—4, iulie-decembrie, p. 426.

[10] *Ibid.*, *passim.*

[11] Vezi Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy*, London, New York, vol. II, 1966, p. 521—522.

În *Sărmanul Dionis*, precum și în alte cîteva opere în proză se remarcă prezența unor elemente indiene, care au putut să-i parvină poetului prin împrumuturi directe sau prin intermediar. Se mai observă unele asemănări de imagini și de idei, care pot fi simple coincidențe.

În paginile următoare vom semnala tot ce ni se pare înrudit cu filozofia, mitologia sau literatura indiană, limitîndu-ne firește la literatura sanscrită, chiar dacă ne lipsesc *acum* informații documentare referitoare la posibilitatea de acces a poetului la sursele respective. Așteptăm, în aceste cazuri, ca asemănările să fie cercetate și verificate în lumina descoperirilor ulterioare ale unor izvoare încă nebănuite ale culturii eminesciene. Sau, procedînd invers, sursele sugerate de noi pot fi de folos pentru stabilirea unor surse mai puțin discutate.

În primul rînd, *Sărmanul Dionis* este conceput pe baza ideilor relativității timpului în raport cu eternitatea și a metempsihozei. Cele două concepții aparțin filozofiei indiene. Cea dintîi e expusă la început și apare mereu ca un laitmotiv în cursul întîmplărilor ce se petrec. G. Călinescu observă că, în această privință, Eminescu s-a îndepărtat de filozofia lui Kant, fiindcă ,,în spiritul *Criticii rațiunii* timpul și spațiul sînt nu concepte empirice, ci forme necesare ale intuiției, condiție a oricărei experiențe și garanție a obiectivității, adică a valorii de universalitate a intuiției''[12].

Îndepărtarea de Kant se poate explica prin folosirea poetic-mitică a unor idei filozofice indiene, în care există concepția că în raport cu eternitatea, timpul își reduce dimensiunile. Se spune în *Mānava-dharma-Śāstra*, cunoscută în Europa sub titlul *Legile lui Manu*, ,,un an al muritorilor este cît o zi și o noapte a zeilor [...]. Suma anilor acestor patru epoci (*Kṛta*, *Tretā*, *Dvāpara* și *Kali* — cele patru vîrste ale omenirii — n.n.) acum înșirate, socotite la un loc este de douăsprezece mii de ani și se zice epoca zeilor [...]. O mie de epoci zeești fac o zi a lui Brahma și [...] noaptea e tot atît de lungă''[13].

Aceeași idee o susține și *Bhagavad-gītā :* ,,cei care știu că ziua lui Brahma ține pînă la o mie de *yuga* și că noaptea lui se sfîrșește după o mie de *yuga*, aceia sînt oamenii care știu [ce-i] ziua și noaptea''[14].

Într-o însemnare, *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale* din **2255, 186—187,** pe care o citează și Călinescu, Eminescu se referă la acest concept indian : ,,Cineva ar zice : ,,Dar poate nici într-un an a lui Brahma formele nu vor apare pe deplin din urnă, că înainte ca seria să fie epuizată anul se va închide, — dar anii lui Brahma sînt nenumărați și pentru subiectul neconștient 1 an și mii de miliarde sînt aceleași momente fără valoare, căci nu există''.

Pasajul evidențiază că Eminescu a cunoscut această concepție indiană. De altminteri, cosmogonia din *Scrisoarea I* și dialogul lui Hyperion cu Demiurg în *Luceafărul* se aseamănă puternic cu unele părți ale *Legilor lui Manu ;* numele lui Brahma apare și în unele variante ale celei din urmă poezii.

Ar fi interesant să consemnăm și faptul că imaginea eminesciană a reflectării lumii într-un strop de rouă a putut fi interpretată și ca o posibilă anticipare a teoriei einsteiniene a relativității[15].

De la relativitatea timpului și a spațiului cugetarea lui Dionis trece la identificarea lumii cu ,,visul sufletului nostru''. I. A. Rădulescu-Pogoneanu o socotește ca zborul lui Eminescu ,,în lumea închipuirii pe aripile teoriilor lui Kant despre spațiu și timp, interpretate de un suflet de poet''[16]. Iar citind din *Lumea ca voință și reprezentare*, D. Murărașu îi atribuie acestei idei un caracter schopenhauerian[17].

G. Călinescu o interpretează în următorul fel : ,,Încredințat că lumea-i visul sufletului nostru, că timpul și spațiul, trecutul și viitorul sînt numai în noi, Dionis caută știința magică, prin care, coborîndu-se în adîncurile sufletului ce alcătuiește în fond unica realitate, să poată trăi în orice moment istoric și în orice porțiune de spațiu, bunăoară în lumea stelelor și a soarelui''[18], — și tot cu argumentul citat mai sus, conchide că aceasta nu-i gîndirea lui Kant. În cele două cazuri, criticul este de părere că ,,Eminescu pornește de la Kant, însă construiește în spirit schopenhauerian''[19].

În prefața unei reeditări a *Geniului pustiu*, Al. Piru observă că ,,*Sărmanul Dionis* e o nuvelă fantastică, ilustrînd, nu cum s-a crezut pînă la Călinescu, subiectivitatea tiparelor intuitive, ci propoziția schopenhaueriană că timpul și spațiul sînt modalități ale substanței veșnice înzestrate cu însușirea [...] de a reveni la viață după moartea reală sau aparentă''[20].

---

[12] Călinescu, G., *op. cit.*, p. 420.

[13] *Mānava-dharma-śāstra*, I, 67, 71 și 72 ; vezi Mihălcescu, I., *Legile lui Manu sau Instituțiunile civile și religioase ale Indiei*, București, 1920, p. 20—21.

[14] *Bhagavad-gītā*, VIII, 17 ; Vezi Al-George, *Filosofia indiană în texte*, București, 1971, p. 71.

[15] Ulmu, T., *Pe marginea Sărmanului Dionis*, în ,,Gîndirea'', București, an. III, nr. 6, p. 132—133.

[16] Rădulescu-Pogoneanu, I.A., *Kant și Eminescu*, în ,,Convorbiri literare'', București, vol. XL, 1906, nr. 6—8, iunie-august, p. 522.

[17] Murărașu, D., *Scrierile literare ale lui Eminescu*, în M. Eminescu, *Scrieri literare*, Craiova, 1939, p. XVIII.

[18] Călinescu, G., *op. cit.*, p. 420.

[19] *Ibid.*, p. 421.

[20] Piru, Al., *Prefață* la Eminescu, *Geniu pustiu*, București, 1966, p. XI.

Într-o lucrare mai recentă S.P. Dan susține că ,,ideea fundamentală a textului (,,În faptă lumea-i visul sufletului nostru ... într-un strop de rouă'' — n.n.) nu este subiectivitatea timpului și spațiului (mai degrabă : un corolar), ci *unitatea micro-* și *macrocosmosului.* Se pornește deci nu atît de la o ideație filozofică [...] ci de la un principiu de excepție ezoterică. Cheia întregii nuvele stă în această *identitate tainică dintre Tot și Unu* (principiu lapidar, redat de expresia sanscrită *Tat twam asi*) ...[21].

După informația noastră, aceasta este prima oară cînd s-a semnalat înrudirea acestui pasaj cu filozofia indiană. O confruntare a textului eminescian cu gîndirea schopenhaueriană pe de o parte și cu cea indiană pe de altă parte dezvăluie izvorul filozofic al acestuia.

Teza eminesciană că ,,lumea-i visul sufletului nostru'' a fost corelată de D. Murărașu cu întrebarea lui Schopenhauer : ,,Viața întreagă n-ar putea să fie deci un lung vis?''[22]. În textul respectiv, filozoful german și-a găsit răspunsul în operele lui Platon, Pindar, Sofocle, Shakespeare precum și în *Vedele* și *Purāṇele* indiene : ,,Die Weden und Puranas wissen für die ganze Erkentniss der wirklichen Welt, welche sie das Gewebe der Maja nennen, keinen bessern Vergleich und brauchen keinen häufiger, als den Traum''[23].

Aici Schopenhauer se referă la *Vede,* dar pare să se orienteze după interpretarea acestora făcută de Śaṁkara și de doctrina *advaita vedānta* propagată de acesta. Conform filozofiei lui Śaṁkara, obiectele aparținînd experiențelor în starea de trezie precum și cele apărute în vis sînt legate de conștiință, și astfel cele două categorii sînt ireale sau iluzorii, singura realitatea fiind *Brahman,* Absolutul[24].

Influența lui Śaṁkara asupra gîndirii lui Schopenhauer se observă și în alte locuri. Chiar la începutul *Lumii ca voință și reprezentare* autorul se referă la *Vedānta* (vol. I, p. 4—5) și în aceeași operă îl citează pe Śaṁkara (vol. III, passim) ; iar atunci cînd își expune ideea că trecutul și viitorul sînt niște nimicuri, asemănătoare unui vis, el folosește două metafore cunoscute ale acestui filozof indian, — metafora mirajului și cea a frînghiei, care, din pricina iluziei, pare șarpe[25].

În *Geniu pustiu* (1868—1869), Eminescu se gîndește în spirit schopenhauerian : ,,... că tot ce nu e posibil obiectiv, e cu putință în mintea noastră și că în urmă toate cîte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sînt decît creațiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivități, iar nu lucruri reale. Viața-i vis''.

Și în *Sărmanul Dionis* Eminescu se ocupă de viață și vis, dar aici cugetarea eroului și a autorului se apropie mai mult de filozofia upanișadică, pe care o vom descrie mai jos.

Cu această ocazie ne amintim că pînă atunci apăruseră *Bṛhadāraṇyaka-Upanișad* în traducerea germană a lui H. H. Roer (1856) și o colecție a celor mai importante *Upanișade* traduse în engleză de același autor (1851—1855). Colecția cuprinde *Taittirīya, Aitareya, Śvetāșvatara, Kena, Īśa, Kaṭha Praśna, Muṇḍa* și *Māṇḍukya Upanișad*[26]. Astfel teoriile expuse în aceste opere puteau să-i fie accesibile lui Eminescu.

Conform teoriei susținute în *Māṇḍukya Upanișad,* misterul timpului își are cheia în silaba sacră *aum,* simbolul lui *Brahman.* Ea cuprinde la un loc trecutul, prezentul, viitorul, precum și tot ce există dincolo de ele[27]. Astfel lumea manifestată și Absolutul nemanifestat există laolaltă în ea. În același timp litera 'a' reprezintă starea de trezie, 'u' cea de vis și 'm' cea de somn adînc ; iar silaba întreagă reprezintă starea de transcendență, în care sufletul individual îl cunoaște pe cel universal, Brahman, și devine una cu acesta[28]. Cele trei stări inițiale ale microcosmului se corelează cu diferite condiții ale macrocosmului ; starea de trezie cu *Virāṭ,* proiectarea în timp și spațiu a spiritului universului, cea de vis cu *Hiraṇya-garbha* *, creatorul lumii după concepția vedică (*Ṛgveda,* X, 121) și a treia cu *Īśvara,* Dumnezeu personal[29].

Spre deosebire de gîndirea lui Śaṁkara, *Upanișadele* în genere susțin că cele trei stări psihice inițiale, — starea de trezie, de vis și de somn profund — sînt existente ; deși lumea este ireală în raport cu cel real, *Brahman,* ea nu este ireală în sens de iluzie[30]. În comentariile sale asupra teoriei despre *māyā* a lui Śaṁkara, S. Radhakrishnan argumentează că dacă *Brahman* ar fi fost într-adevăr cu totul deosebit de lume și *ātman* ar fi fost cu totul deosebit de cele trei stări psihice inițiale, atunci respingerea realității lumii sau a stărilor acestora ne-ar fi dus mai degrabă spre nihilism decît la realizarea adevărului. Atrăgîndu-ne atenția asupra celor două metafore folosite de Śaṁkara (și preluate de Schopenhauer, — n.n.) pentru a arăta irealitatea lumii, Radhakrishnan spune în continuare că după ce se duce iluzia mirajului sau a șarpelui, nisipul rămîne nisip și frînghia rămîne frînghie și nu dispar. Tot astfel, dezbrăcată de vălul *māyei*, lumea se transfigurează în intuiția lui Brahman, dar nu se reduce la 'nimic' [31].

---

[21] Dan, S. P., *Proza fantastică românească,* București, 1975, p. 224.

[22] Murărașu, D., *op. cit.,* p. XVIII.

[23] Schopenhauer, A., *Die Welt als Wille und Vorstellung,* Leipzig, 1859, vol. 1, p. 20.

[24] Radhakrishnan, S., *op. cit.,* p. 562.

[25] Schopenhauer, A., *op. cit.,* p. 9.

[26] Banerji, S.C., *op. cit., passim.*

[27] *Māṇḍukya Upanișad,* 1 ; în Radhakrishnan, S., *The Principal Upanișads* (ediție sanscrită-engleză), London, 1953, p. 695.

[28] *Māṇḍukya Upanișad,* 9—12, în Radhakrishnan, S., *op. cit.,* p. 700—701.

[29] Radhakrishnan, S., *op. cit.,* p. 703 (comentariu la *Māṇḍukya Upanișad*).

[30] Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy,* vol. I, 1971, p. 161.

* Numele *Hiranja-Garbha* apare într-o notiță în limba germană, *Die Cosmogonie der Inder,* din **2276 (II), 19 r.**

În *Sărmanul Dionis*, Eminescu spune, ,,nu esistă nici timp, nici spațiu — ele sînt numai în sufletul nostru", ceea ce impune subiectivitatea timpului și a spațiului, dar nu și tăgăduirea acestora. Eroul sau autorul cugeta în continuare, ,,Trecut și viitor e în sufletul meu [...] și infinitul asemene". Deci, respingerea lumii temporale și spațiale ca iluzie ar duce spre negarea infinitului, spre ,,nihilism". Aceasta nu poate fi teoria lui Dionis, care vrea, încearcă și izbutește să trăiască aievea în trecut.

În cele două opere — *Geniu pustiu* și *Sărmanul Dionis* — Eminescu egalează viață și vis. Dar în roman, viața ia aspectul iluzoriu al visului, pe cînd în nuvelă — lucrare ulterioară — visul prinde contur de realitate, asemenea vieții. În primul caz, se observă o influență a lui Śaṁkara prin Schopenhauer, iar în al doilea se manifestă o influență puternică a *Upanișadelor*.

Conform teoriei upanișadice, descrisă mai înainte, silaba *aum* ne ajută să dezvăluim misterul timpului. Un asemenea mister îl căuta și Dionis în magia egipteană și cea asiriană prin care va putea să-l pună în legătură cu trecutul și viitorul ascunse în el. Pare posibil că autorul a pornit de la cunoașterea ideii upanișadice, dar, neavînd posibilitatea de a-l iniția și pe eroul său în filozofia indiană, s-a referit la magiile egipteană și asiriană. El spune, totuși, că misterul a fost posedat *poate* (s.n.) de acești magi.

Dionis încearcă să descopere viitorul și trecutul coborîndu-se în adîncurile sufletului său. Visul și cugetarea constituie cele două mijloace ale sale pentru întoarcerea la o existență anterioară (prima ipostază) și de acolo la lumea cosmică, izvorul vieții. Aceasta e calea prin care poeții *Upanișadelor* căutau să ajungă la Absolut; se expune în *Māṇḍukya Upaniṣad* că omul poate să ajungă la *Brahman* prin vis și prin cugetare, pe calea introversiunii și a ascensiunii de la perceptibil la divin, care există înăuntrul sufletului nostru dar este și deasupra sa [32].

Într-o însemnare, *Ca unda svîcnindu-se cu greu* din **2255, 293v**, Eminescu elaborează semnificația visului în spirit upanișadic: ,,Numai în somnul adînc, în visul clar asemenea vederei obiectelor sub apă — asemenea orașului pe care după povești îl vezi cu case, strade, biserici, oameni în fundul unui lac limpede — numai în somn sîntem activi — de aceea visul are atîta dramaticitate. Altfel sîntem pasivi". Menționăm că spre sfîrșitul însemnării apare o expresie ,,bagheta lui Brahma", dar fila respectivă fiind ruptă la margine, nu se poate descifra fraza în întregime. Ideea poate fi preluată din *Versuch über Guttersehen* de Schopenhauer, dar corelarea ei cu numele lui Brahmă arată că Eminescu a cunoscut și semnificația visului în gîndirea indiană.

Ideea expusă în citatul de mai sus precum și cea relevată în *Sărmanul Dionis* se apropie de gîndirea upanișadică : în starea de trezie omul e legat de percepția sensibilității și de dorință, dar în vis sufletul eliberat de aceste lanțuri creează lumea sa proprie [33].

O asemenea libertate simte și Dan, cînd acesta își lasă umbra pe pat : ,,Simt brațele mele pierind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe ; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare". ,,Atomele greoaie" pot fi interpretate ca legăturile percepției. Într-o lucrare apărută recent, Zoe Dumitrescu-Bușulenga afirmă că sensul filozofic al visului a pătruns la Eminescu din gîndirea indiană [34].

În afară de ideea esențială a visului, Eminescu pare să împrumute și cîteva imagini din diferite *Upanișade*. Metafora ,,pădurea într-un sîmbure de ghindă" își are un corespondent în *Chāndogya Upaniṣad*, cea mai cunoscută upanișadă în Europa, în care apare și celebra formulă *Tat twam asi*. În cartea a șasea a acesteia, înțeleptul Uddālaka Aruṇi îi explică fiului său Śvetaketu că, așa cum un uriaș copac de *nyagrodha* există în esența subtilă și imperceptibilă a unui sîmbure, tot așa universul reprezintă manifestarea Celui nemanifestat [35].

Dionis se gîndește în continuare : ,,Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sînt ascunse în noi, [...] am putea locui lumea stelelor și a soarelui". Imaginea se aseamănă cu o idee din *Maitrī Upaniṣad:* ,,Cu sprijinul silabei *aum*, sufletul individual poate trece dincolo de întuneric și se apropie de Cel luminos, Brahman, a cărui strălucire se manifestă în soare, lună, foc și fulger" [36].

---

[31] *Ibid.*, vol. II, p. 582–583.

[32] Radhakrishnan, S., *The Principal Upaniṣads*, p. 704.

[33] *Ibid.*, p. 696.

[34] Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și visul*, în *Eminescu — Cultură și creație*, București, 1976, p. 146–147.

[35] *Chāndogya Upaniṣad*, VI, 12, 3 ; în *The Principal Upaniṣads*, p. 462.

[36] *Maitrī Upaniṣad*, VI, 24 ; în *The Principal Upaniṣads*, p. 834–835.

Asemănarea imaginilor putea să fie socotită coincidență, dar folosirea aceloraşi imagini pentru a exprima aceeași idee ne trimite categoric la sursele upanişadice. Astfel de paralele se mai observă în această nuvelă, la care vom reveni la locurile potrivite.

Aceste înrudiri ca și celelalte pe care le întîlnim mai departe ne îndeamnă să credem că Eminescu n-a zburat în lumea închipuirii numai pe aripile lui Kant (idealismul transcendental), nici închipuindu-şi lumea ca visul sufletului nostru n-a rămas un discipol fidel al lui Schopenhauer *(Lumea ca voință și reprezentare)* ci el a pus în joc și filozofia upanişadică spre a se înălța în adîncul sufletului său pentru a putea locui lumea stelelor și a soarelui. Și aici autorul *Sărmanului Dionis* se îndepărtează de la teoria lui Śaṁkara că e imposibil să creeze visul după voia omului, fiindcă în acest caz nimeni n-ar fi avut coşmar [37]. Chiar dacă Eminescu a cunoscut acest raționament logic, influența sa nu se manifestă în cazul de față.

În această nuvelă ,,fantastică'' eroul eminescian ajunge pînă la starea de vis, dar înfățișarea întîmplărilor într-un limbaj ambiguu ne face să ne întrebăm dacă el n-a ajuns şi la starea de somn adînc, de care vorbesc *Upanişadele* și la care se referă Eminescu în însemnarea sus-menționată.

La începutul intrării sale în cercul magic al cărții de zodii, Dionis oscilează între vise și reverie; cele două stări se întrepătrund. Dar după ce a intrat în cerc, el vede aparent treaz că liniile roșii ale cărții încep să se mişte și o mînă nevăzută îl trage în trecut. După terminologia *Upanişadelor,* această stare nu este cea de trezie, deoarece Dionis se dezleagă de experiențele perceptibile. Ea nu poate fi interpretată nici ca starea de somn profund, căci în această stare psihică omul se dezleagă de orice experiență. Deși Dionis iese din lumea experiențelor *sale,* el intră în cea a lui Dan, unde vede, aude, cugetă, într-un cuvînt rămîne legat de simțuri. Deci, în limbajul filozofic, precum și în cel literar, starea respectivă se identifică cu cea de vis, visul romantic, unde dispar hotarele între vis și trezie. Așa cum analizează H. Sanielevici, ,,Dionis se deşteaptă în vis (adică doarme tocmai în momentul cînd, după spusa autorului, se deşteaptă)[...]'' [38]. În expresia lui Sanielevici, e un ,,procedeu tipic romantic de a zăpăci pe cititor, ștergînd limita dintre vis și realitate'' [39]. Prin acest procedeu și prin această ambiguitate voită a limbii, Eminescu șterge și limitele dintre filozofie și literatură și le contopește într-un tot.

Ducîndu-ne astfel într-un spațiu fantastic, în care visul devine viață și prezentul există laolaltă cu trecutul, autorul stabileşte acest spațiu pe temeiul teoriei metempsihozei. S-a atestat că, permițîndu-și un atare ,,subiectivism anarhic'' și concepînd lumea ca o creație izolată deci arbitrară a omului veșnic, Eminescu s-a îndepărtat de teoriile filozofiei europene [40].

Îndepărtarea este recunoscută de autor; Dan a dobîndit sentimentul că sufletul călătorește din veac în veac din ,,teoria egipteană'' a metempsihozei. Pe vremea lui Eminescu exista părerea că vechii egipteni, la fel ca indienii, credeau în nemurire și în transmigrația sufletului. S-a lămurit ulterior că egiptenii nu aveau asemenea credință, în schimb e cunoscut mai de mult că filozofia hindusă se bazează pe această idee. Deci ideea eminesciană se identifică cu cea indiană fie că e vorba de cunoașterea ei direct pe la sursă, fie prin literaturile romantice franceză și germană.

I. M. Rașcu a presupus că în această nuvelă Eminescu s-a inspirat din *Avatar* al lui Th. Gautier [41], asemănarea între cele două lucrări se observă, într-adevăr, în imaginile citate de critic [42], dar nu și în gîndirea esențială.

Este posibil ca Eminescu să fi căpătat primele noțiuni de metempsihoză din literatura romantică. Dar faptul că autorul *Sărmanului Dionis* nu se limitează la cadrul fantastico-romantic al acestei idei, ci elaborează o teorie filozofică folosind argumentele asemănătoare celor indiene ne îndeamnă să credem că Eminescu a avut acces și la textele indiene.

Ideea fundamentală a transmigrației sufletului apare în cugetarea umbrei lui Dan: ,,sufletul tău din începutul lumei şi pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decît praf''. Cugetarea se apropie de gîndirea indiană exprimată, de exemplu, în *Kaṭha Upanișad,* ,,Un muritor [se naște și] se coace ca[un lan de] grîu şi tot ca[un lan de] grîu se naște din nou [...]. Sufletul e nenăscut, etern, permanent și primordial; el nu este ucis cînd trupul este ucis''[43]. Ideea este preluată și elaborată în *Bhagavad-gītā*, ,,El (sufletul, — n.n.) nu se naște și nu moare niciodată; [...] cel nenăscut, etern, neîntrerupt, străvechi, nu este ucis cînd trupul este ucis. [...] Precum un om care, lepădînd veșmintele învechite, ia altele noi, așa și cel întrupat, lepădînd trupurile învechite, se unește cu altele noi''[44].

---

[37] Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy*, vol. II, p. 599–600. Vezi și S. Radhakrishnan, *The Brahma sūtra* (ediție bilingvă sanscrită-engleză, adnotată și comentată de Śaṁkara), London, 1960, p. 446.

[38] Sanielevici, H., *Sărmanul Dionis*, în ,,Cercetări critice şi filozofice'', București, 1968, p. 62.

[39] *Ibid.*, p. 63.

[40] Călinescu, G., *op. cit.*, p. 421–422.

[41] Rașcu, I. M., *Eminescu și cultura franceză*, Bucureşti, 1976, p. 215–216.

[42] *Ibid.*

Acest suflet nu este o existență izolată, ci o parte a Absolutului. *Īśa Upaniṣad* afirmă că tot ce se mișcă în lume există în Dumnezeu[45]; formula este citată și de Schopenhauer[46]. Concepția se ilustrează în *Bhagavad-gītā*, cînd Arjuna vede întreaga lume stînd la un loc în trupul lui Kṛṣṇa[47].

Eminescu redă această teorie printr-un limbaj simplu și limpede: ,,Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are-n el numai [în] șir ființa altor oameni viitori și trecuți. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme, D-zeu e vremea însăși, cu tot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuși, ori asemenea roții ce deodată cuprinde toate spițele, ce se-ntorc vecinic. Și sufletul nostru are vecinicie-n sine, dar numai bucată cu bucată''.

Cele două metafore folosite de meșterul Ruben în pasajul citat apar și în textele indiene. Prima corespunde cu o imagine din *Chāndogya Upaniṣad*, ,,Precum rîurile curg de la o mare la alta și ele însele devin mare fără s-o știe, tot așa sufletele ființelor se nasc din Absolut și se întorc în el''[48]. Și poetul Vidyāpati (cca. secolul al XV-lea), cunoscut în cercurile romanticilor, a folosit o asemenea expresie, ,,Atîte chipuri frumoase [vin și] trec, [dar] Tu nu ai nici început nici sfîrșit. La fel ca undele mării, ele se nasc din Tine și vin [din nou] în Tine''. Metafora se întîlnește adeseori în literatura indiană.

A doua imagine, cea a roții, pe care Eminescu a folosit-o și în alte locuri, se aseamănă cu două concepții indiene. În filozofia ,,ortodoxă'' se întîlnește imaginea roții lui Brahma, simbolizînd procesul cosmic sau mersul eternității. *Śvetāśvatara Upaniṣad* se referă la ea[49] și *Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad* spune că ,,așa cum toate spițele unei roți se țin una de alta datorită unui punct central, tot așa toate ființele există simultan în sufletul universal''[50]. Și doctorul Balthazar în *Avatar* al lui Gautier vorbește de aceasta. Pe de altă parte filozofia budistă concepe o roată a ordinii cosmice care se învîrtește veșnic în funcție de cauze și efecte[51]. Textul eminescian se apropie însă mai mult de imaginea upanișadică.

Inițiindu-l pe Dan în doctrina transmigrației sufletului, meșterul Ruben îi spune: ,,În șir [...] poți să te pui în viața tuturor inșilor care au pricinuit ființa ta și a tuturor a căror ființă vei pricinui-o tu''.

G. Călinescu consideră că acest ,,panteism spiritual'' al lui Eminescu este asemănător ,,cu spinozismul și cu idealismul lui Fichte'' și afară de acestea, ,,poetul descrie archaeii în stilul în care Leibniz își definește monadele''[52]. Eminescu însă descrie pe ,,Archaeus'', și nu archaeii, iar construcția nuvelei se bazează numai parțial pe monadologia lui Leibniz, așa cum vom vedea în întîmplările desfășurate mai departe. În ce privește ideea reîncarnării, sîntem de părere că la izvoarele sesizate de Călinescu se pot adăuga și cîteva surse indiene. În *Mānava-dharma-śāstra* apar motivele și legile reîncarnării ființelor:

,,Sufletele înzestrate cu însușirea bunătății se fac părtașe ale firii dumnezeești, cele stăpînite de patimă au soarta oamenilor; cele cufundate în întunecime sînt coborîte la starea de animale''[53]. Conform acestei concepții, sufletul lui Dan sau Dionis a avut pînă acum soarta oamenilor, iar în încarnarea actuală el tinde spre salvarea finală; visul său nu este decît o prevestire.

Din acest punct de vedere, ,,individul ascuns sub numele de Zoroastru, Dan, Dionis'', așa cum îl definește Călinescu[54], nu este numai un simplu prototip, ci un prototip identic cu sufletul universal. O sugestie a acestei idei îi vine lui Dan în visul cosmic. Învățătura sus-citată a lui Ruben are un corespondent într-un tratat budist, *Digha Nikāya*, ,,Se poate ca unul dintre adepți [...] grație unei complete concetrări a minții să atingă o atare absorbire a gîndirii încît, [...] acesta își amintește de diferitele sălășluiri din viața sa anterioară — adică o existență, două existențe, trei, patru, [...] mii de existențe [...]''[55].

---

[43] *Kaṭha Upaniṣad*, I. 1. 6 și I. 2.18, în *The Principal Upaniṣads* p. 507 și p. 616.
N.B. Pasajul respectiv aparține unui episod din *Kaṭha Upaniṣad*, în care Yama îi dezvăluie lui Naciketas secretul morții și semnificația silabei *aum*. Înrudirea acestuia cu dialogul lui Hyperion și Demiurg în *Luceafărul* este deja semnalată. Vezi, C. Poghirc, *O sursă indiană a ,,Luceafărului'' lui Eminescu (Kaṭha-Upaniṣad*, I, 19—29), în *Caietele Mihai Eminescu*, București, vol. IV, și A. Bhose, *Eminescu și India.*

[44] *Bhagavad-gītā*, II, 20 și 22; vezi Al-George, S., *op. cit.*, p. 46 și 47.

[45] *Īśa Upaniṣad*, 1, în *The Principal Upaniṣads*, p. 567.

[46] Schopenhauer, A., *op. cit.*, vol. I, p. 213.

[47] *Bhagavad-gītā*, XI, 13; vezi Al-George, S., *op. cit.*, p. 81.

[48] *Chāndogya Upaniṣad*, VI. 10. 1, în *The Principal Upaniṣads*, p. 460.

[49] *Śvetāśvatara Upaniṣad*, VI, în *The Pr. Up.*, p. 743.

[50] *Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad*, II. 5. 15, în *The Pr. Up.*, p. 205.

[51] Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy*, vol. I, p. 410—411.

[52] Călinescu, G., *op. cit.*, p. 422.

[53] *Mānava-dharma-śāstra*, XII, 40; vezi Mihălcescu, I., *op. cit.*, p. 398.

[54] Călinescu, G., *op. cit.*, p. 421.

Aceeași idee apare și într-o altă carte budistă, *Abhidharma-Koșa*[56].

Mai departe Ruben îl învață pe Dan să-și schimbe firea cu propria sa umbră și umbra îi spune lui Dan, ,,El (sufletul lui Dan — n.n.) singur n-o știe, pentru că de cîte ori s-a întrupat din nou, de atîtea ori a băut din apa fără gust și uitătoare a Lethei și nimeni nu l-a însoțit în uitata lui călătorie decît eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele; am stat la leagănul, voi sta la mormîntul tău''.

Rosa del Conte interpretează această umbră ca esența eternă a omului[57]. Dacă extindem sensul acestei interpretări, ,,umbra'' devine o adaptare romantică a *ātman*-ului, care ,,rămîne ascuns în inima tuturor creaturilor și poate fi văzut de un om totalmente desprins de dorință prin liniștea desăvîrșită a minții și prin potolirea sentimentelor''[58].

În nuvela eminesciană, transformarea lui Dan în umbră poate însemna intrarea sa în *ātman*. Intrarea se face într-un mod mai evident în *Umbra mea*, unde cei doi eroi ies din contingent aruncînd pămîntul în mare, și în lumea cosmică visele celor doi îndrăgostiți manifestă repetarea magică a vieților lor *fără dorință*; în *Sărmanul Dionis* eroii nu ies complet din lumea empirică, deoarece pămîntul îi însoțește în lumea viselor.

În *Sărmanul Dionis* Eminescu explorează pe deplin tema metempsihozei. Conform acestei credințe indiene, în fiecare încarnare omul sau orice ființă uită de existențele sale anterioare; această idee o expune și umbra lui Dan, așa cum am amintit mai sus. Totodată există o credință în India că uneori le vine unor oameni amintirea dintr-o încarnare din trecut. Unii chiar se nasc cu această amintire; oamenii de acest gen sînt numiți *jātismara*. Pe de altă parte unii oameni pot să aibă presimțirea unei existențe ulterioare. Eroul eminescian intuiește cele două laturi ale credinței (,,trecut și viitor e în sufletul meu'') și le realizează prin propria experiență. În timp ce Dionis se visează pe sine ca fiind călugărul Dan din vremea lui Alexandru cel Bun, Dan, la rîndu-i, simte că el visase viața lui Dionis, pe care o va trăi peste cinci sute de ani. Reversibilitatea viselor celor două încarnări urmează ca un corolar al teoriei metempsihozei.

Pentru a învinge timpul și spațiul și a ajunge la lumea cosmică, meșterul Ruben îi încredințează lui Dan magia numărului șapte. Puterea magică a numărului șapte există în miturile mai multor țări, de ex. India, Siberia, Mesopotamia și în unele regiuni din Asia centrală, precum și în folclorul românesc. Rosa del Conte îl asociază și cu arhitectura antică egipteană[59]. Toate miturile pornesc din imaginea unui univers construit din șapte etaje, cărora le corespund șapte lumi planetare. O legendă budistă spune că, imediat după ce s-a născut, Buddha a mers șapte pași și a ajuns la vîrful cosmic, unde a căpătat înțelepciunea supremă de a se ridica deasupra tuturor suferințelor lumești. Înălțarea lui Buddha simbolizează realizarea transcendenței în timp[60]. După constatarea lui Mircea Eliade, nici un alt mit din lume nu descrie procesul întoarcerii în timp cu atîta precizie[61]. În al doilea rînd, scopul călătoriei cosmice în legenda budistă se deosebește de cele descrise în alte mituri, ale căror scopuri constau în obținerea darurilor materiale sau în participarea la viața zeilor[62].

Preocuparea lui Eminescu pentru miturile lumii precum și pasiunea sa față de literatura budistă sînt semnalate de mulți critici. Astfel pare posibil că Eminescu a cunoscut aceste legende și poate de aceea s-a oprit asupra numărului șapte. De altminteri, Dionis e dornic să se întoarcă în timp nu pentru a cîștiga un folos material, ci pentru a ,,gusta fericirea'', țintă pe care o are numai un singur mit, mitul budist. (Vezi și comentariul la *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*).

În descrierea călătoriei cosmice a celor doi eroi Eminescu revine la modul poetic asupra ideii relativității timpului; ,,Călătoria lor nu fusă decît o sărutare lungă''. Asemenea imagine a trecerii de la microtimp la macrotimp apare și în *Luceafărul: Porni Luceafărul. Creșteau / În cer a lui aripe / Și căi de mii de ani treceau / În tot atîtea clipe.*

E de remarcat că în *Sărmanul Dionis*, Mariei nu i-a trebuit nici un mijloc magic pentru a ajunge la lumea lunară. Ea a putut să-l însoțească pe Dan numai prin puterea iubirii. Și Rosa del Conte socotește erosul ca intermediar al înălțării eroilor în lună[63]. O idee asemănătoare celei eminesciene există în credința indiană. Se prescrie în *Mānava-dharma-Śāstra* că ,,nu este nici sacrificiu, nici practică pioasă, nici ajunare, care să privească îndeosebi pe femei ; femeia să iubească și să respecte pe bărbatul său și va fi cinstită în cer'' [64]. Tot aceeași carte prevede că femeia cinstită ,,este primită după moarte în același loc cu bărbatul ei [65].

---

[55] *Dīgha Nikāya*, I, 27; Vezi Eliade, Mircea, *Le Yoga, immortalité et liberte*, Paris, 1954, p. 184—185.

[56] Vezi Eliade, *op. cit.*, p. 187—188.

[57] Del Conte, Rosa, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, Modena, 1961, p. 425.

[58] *Kaṭha Upaniṣad*, I. 2. 20, în *Pr. Up.*, p. 617.

[59] Del Conte, Rosa, *op. cit.*, p. 433 subsol.

[60] Eliade, M., *Sapta padāni kramati*, în *Munshi Diamond Jubilee Commemoration volume*, Poona, s.a., p. 181—185.

[61] *Ibid.*, p. 186.

[62] *Ibid.*, p. 186.

[63] Del Conte, Rosa, *op. cit.*, p. 426.

În nuvela eminesciană, cei doi îndrăgostiți, Dan și Maria, se unesc în fiecare încarnare ca și în lumea de dincolo.

Rosa del Conte presupune a fi găsit originea acestui episod în textul apocrif *Călătoria Maicii Domnului la Iad* [66] și asociază numele eroinei cu cel al mamei lui Isus Hristos [67]. Este posibil ca numele eroinei să aibă o astfel de semnificație, dar asemănarea între cele două texte pare îndepărtată. Prin puritatea sufletească, Maria lui Eminescu este asemănătoare unui înger din cer, totuși ea nu este călăuză lui Dan. Dimpotrivă, Dan e acela care o înalță în lumea lunii prin iubirea sacră și numai cu sprijinul lui ea se desprinde de lumea perceptibilității sale. În al doilea rînd, în textul apocrif Maica Domnului asistă la scenele înfricoșătoare de chinuri ale sufletelor păcătoase, pe cînd eroii eminescieni nu văd decît frumusețea diafană a cerurilor. Gîndirea filozofică și lirismul lui Eminescu depășesc scopurile și limitele unei cărți religioase. Eroii săi au adevărul suprem din cer — așa cum Eminescu spune despre filozofi în *Preot și filozof* — și nu în învățăturile ecumenice [68].

Mai înainte am menționat părerea lui G. Călinescu că lumea cosmică a lui Dan este construită după monadologia lui Leibniz. Influența lui Leibniz este evidentă, într-adevăr, pînă într-un anumit punct. Autorul însuși folosește expresia ,,armonie prestabilită'' a acestui filozof pentru a explica coordonarea gîndirii eroului cu cea a îngerilor. Și Maria e impresionată de această idee ; ea îi astupă gura lui Dan cu mîna și-i șoptește la ureche : ,,[. . .] cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii''.

Dar relațiile între Dan și Dumnezeu se află într-un alt plan. După învățătura lui Ruben că toate ființele există simultan în Dumnezeu, el ,,îndrăznește'' să se gîndească dacă fără să știe el singur nu e Dumne . . . Aici nu este vorba de armonie între monade, ci de o aspirație către omologare între om și substanța divină, ceea ce întrece aria lui Leibniz precum și a credinței creștine. Gîndul luciferic al lui Dionis se apropie de *Upanișade*, care susțin că, în starea de transcendență, dispare dualitatea subiect-obiect *(ātman-Brahman)* [69], și sufletul uman se identifică cu cel universal. Deci, cunoscîndu-l pe *Brahman*, omul devine *Brahman*.

Întrebarea finală a lui Dan dovedește că Eminescu a cunoscut concepția upanișadică, dar a subordonat-o intenției literare, structurii narațiunii. El nu l-a situat pe Dionis într-un spațiu spiritual ; în schimb l-a legat de un cerc magic. Poate că de aceea Dan n-a putut să treacă prin poarta ,,Domei lui Dumnezeu'', nici în cartea lui Zoroastru n-a găsit răspunsul întrebării sale — ,,oare de ce omul nu gustă vre fericire''.

Această întrebare faustiană își are răspunsul în *Māṇḍụkya Upanișad*, conformă căruia în starea de somn profund omul gustă fericire — devine *ānanda-bhūk*, cel care se hrănește din fericire [70]. De altminteri, filozofia upanișadică îl definește pe Brahman ca fericirea însăși. Dar nu orice om are dreptul să ajungă la acea fericire. În *Kaṭha Upanișad*, Yama spune lui Naciketas că revelația nu poate să-ți vină prin instrucție nici prin puterea intelectuală ; revelația supremă îi vine numai aceluia pe care-l alege *atman*-ul [71]. Astfel, conform gîndirii indiene, Dan nu ajunsese la starea spirituală potrivită unei revelații statornice.. Sentimentul că el însuși e Dumnezeu a depășit limitele puterilor magice și i-a determinat ieșirea din nemărginire și întoarcerea în spațiul și timpul lui Dionis.

Pe de altă parte, Dionis și călugărul Dan sînt legați de conștiința creștină care nu-i permite sentimentul de ,,Eu-Dumnezeu''. Acest gînd satanic îi vine lui Dan prin magia împrăștiată de cartea de zodii ; venirea gîndului a fost prevăzută de diavolul întruchipat în persoana lui Ruben. Căderea luciferică a lui Dan din cosmos este explicabilă din ambele puncte de vedere — prin argumentele furnizate atît de filozofia hindusă, cît și de teologia creștină.

Se pare că în această nuvelă ,,fantastică'', (ceea ce în India va fi socotită nuvelă filozofică), Eminescu extinde contingentul spiritual al lui Dionis, îl duce într-un spațiu mito-filozofic indian, în lumea celui Absolut, efectuează o convergență a celor două gîndiri în lumea cosmică, și după ce a realizat o asemenea sinteză, îl întoarce pe Dionis pe pămîntul său natal, în dogma sa originară.

Ajungînd în acest punct, sîntem confruntați cu o dilemă — problema identificării lui Ruben cu diavolul. Ne întrebăm de ce Eminescu a legat miturile cosmice cu magia neagră și a pus în gura diavolului atîtea argumente filozofice, la care subscrie și el în diverse lucrări, de ex.: *[Archaeus]*, *[Moș Iosif]*, *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*.

---

[64] *Mānava-dharma-śāstra*, V. 155, vezi Mihălcescu, I., *op. cit.* p. 171.

[65] Ibid., V. 166, vezi Mihălcescu, I., *op. cit.*, p. 173.

[66] Del Conte, Rosa, *op. cit.*, p. 426.

[67] *Ibid.*

[68] Eminescu, M., *Opere*, ediție îngrijită de Perpessicius, vol. IV, București, 1952, p. 219.

[69] Radhakrishnan, S., *The Principal Upanișads*, p. 698.

[70] *Māṇḍukya Upanișad*, 5, în *Pr. Up.*, p. 696.

[71] *Kaṭha Upanișad*, I. 2. 23, în *Pr. Up.*, p. 619.

Această asociere poate fi explicată prin două argumente. Pe de o parte, mersul întîmplărilor, deosebirea dintre credințele autohtone și străine, pe care le sintetizează aici, prilejuiesc și determină ambiguitatea. Pe de altă parte, acesta poate fi încă un procedeu tipic romantic de a ,,zăpăci pe cititor''. Altfel nu se poate lămuri cum un călugăr dintr-o epocă de acum aproape șapte sute de ani, un om inițiat în creștinism, îl acceptă ca dascăl pe Ruben, care aparține unei alte credințe și soarbe înțelepciunea de pe buzele acestuia, precum și din cartea lui Zoroastru, profet al unei alte religii, ba crede chiar că sufletul său a stat odată în pieptul lui Zoroastru[72]. Poate de aceea Dionis este descris ca un ,,ateu superstițios''. Interesul pe care îl arată Dan față de învățăturile evreului Ruben și ale lui Zoroastru este suficient să ne arate că Eminescu nu s-a limitat la nici o dogmă, ci a căutat un adevăr filozofic-estetic mai presus decît toate religiile instituționale. În întreaga sa creație, Eminescu rămîne un poet filozofic și nu un poet religios.

În al doilea rînd, este greu de înțeles cum toată vraja din cartea ,,cu înțeles întunecat'' se împrăștie în chilia lui Dan, în care veghează icoana Mîntuitorului. Semnificativ este aici jocul luminii candelei. Cînd Dan intră în chilie, lumina candelei de la icoană s-a redus deja la un ,,punct roș''. Dan aprinde ,,o lampă neagră'', ,,lumina ei fumega pîlpîind'' și ,,încet, încet ochiul luminei se roși''. Deci, cu încetul spațiul spiritual îi cedează loc spațiului magic.

În cer, se realizează prima intuiție a lui Ruben (de fapt o ipostază a diavolului) că acel gînd are să-i vină lui Dan, dar nu se adeverește și a doua, — ,,are să-l nimicească bătrînul meu dușman''. Cugetarea neterminată a lui Dan provoacă o explozie și Dan e expulzat din cer. Deși Dan nu pierde cartea lui Zoroastru și o citește în timp ce străbate calea ,,de-o mie de ani'', pedeapsa cerească se termină cu întoarcerea eroului la viața lui Dionis. Puterea spirituală pe care o cîștigase Dan în viața sa călugărească îl salvează din nimicirea totală. Poate acesta-i rostul pentru care Dan este făcut călugăr.

Departe de a fi pedepsit, Dionis este răsplătit cu împlinirea dragostei, în realizarea dorinței telurice. Armonia vieții cotidiene o găsește în viața sa dintr-un sat anonim, alături de îngerul său, Maria. De data aceasta, demonul eminescian își dobîndește liniștea sufletească și izbutește să guste fericirea supremă în harul iubirii.

Nuvela eminesciană se termină cu un citat din Gautier, ceea ce i-a trimis pe unii critici să caute izvorul acestei lucrări în scrierile fantastice ale autorului francez. Așa cum am amintit mai înainte, I.M. Rașcu a și sesizat paralele între cîteva imagini din *Sărmanul Dionis* cu unele pasaje din *Avatar*. Paralelismul acesta nu se remarcă însă în construirea temelor respective.

Eminescu se preocupă de transmigrația succesivă a aceluiași suflet, iar vraciul lui Gautier efectuează ,,transplantarea'' sufletului unuia în corpul altuia.

Opera franțuzească se numește *Avatar*, dar ideea pe care o elaborează e cu totul altceva decît concepția hindusă a avatarilor (vezi comentariul la *[Avatarii faraonului Tlà]*). Această concepție aparține gîndirii politeiste hinduse, care susține existența zeilor multipli și de asemenea în manifestările lor sub forme telurice. Eminescu face o subtilă referire la o asemenea concepție aparținînd credinței zoroastriene; dar teoria sa se întemeiază, la fel ca în *Upanișade*, pe filozofia monoteistă, conform căreia Dumnezeu e singurul izvor al vieții.

În *Avatar*, Gautier descrie o lume ,,indiană'' dînd multe detalii nesemnificative (,,scara de marmură din Benares''), confuze (,,brahman'' în loc de preot *, din nou ,,brahman'' în loc de ,,bāman'' — pitic) și greșite (Buddha a fost un adorator al marelui zeu Mahadevi etc.) și invocă o Indie ocultă, plină de fakirism; acesta se referă la yoghinii legendari, care se laudă cu puterea supranaturală de a săvîrși miracole. Credințe populare de acest fel sînt condamnate de adevărații filozofi; Rāmakrișṇa Paramahaṁsa mereu îi avertiza pe cei care veneau la el de zădărnicia unor asemenea ,,minuni''.

În al doilea rînd, doctorul Balthazar din *Avatar* descrie scene ,,indiene'', pronunță adeseori termenii ,,etern'' și ,,infinit'' chiar dacă ei nu au nici o legătură cu subiectul în discuție, dar în procesul transferării reciproce ale celor două suflete recurge la metode ,,alchimice'', străine legendelor indiene. El pretinde că știe cuvîntul creator al lui Vișṇu, ceea ce înseamnă doar încă o confuzie; în trinitatea hindusă, Brahmā este zeul creator și Vișṇu este cel care păstrează echilibrul creației. ,,Cuvîntul creator'' ar fi putut să fie folosit, deci, mai degrabă în legătură cu Brahmā. Nici argumentele sau acțiunea doctorului nu corespund cu gîndirea filozofică a Indiei. În schimb, teoriile expuse de personajele eminesciene în *Sărmanul Dionis* se potrivesc, pas cu pas, cu cele aflate în *Upanișade*.

---

[72] Concepția asupra diferitelor încarnări ale unei zeități există și în zoroastrism, vezi Radhakamal Mukerjee, *A History of Indian Civilization*, Bombay, 1956, p. 276.

* În societatea hindusă, numai brahmanii au drept de a fi preoți, ceea ce nu înseamnă că toți brahmanii sînt preoți.

I. M. Rașcu asociază proverbul înscris de asupra porții în lumea lunară din *Sărmanul Dionis* cu acest cuvînt al lui Vișṇu [73] De vreme ce avem motive să credem că Eminescu a pornit de la sursele directe indiene, nu pare posibil că s-a inspirat din această idee vagă a lui Gautier. Eminescu spune clar că proverbul a fost scris în litere arabe (pe cînd Gautier vorbește de „ieroglife indiene", un lucru inexistent); limbile arabă și persană avînd aceleași litere, proverbul poate să se refere mai degrabă la vreo învățătură a lui Zoroastru.

Triunghiul cu un ochi de foc, înscris în același loc ar fi putut să reprezinte simbolic cei trei ochi ai zeului indian Śiva, care are un al treilea ochi, cel de foc, pe frunte. Imaginea respectivă a lui Śiva apare în diverse legende mitologice, precum și în opera literară *Kumārasambhava* a lui Kālidāsa. Dar ecouri ale doctrinei politeiste hinduse se întîlnesc rar în creația eminesciană. Dintre toți zeii din panteonul hindus, poetul român se referă numai la Brahmā, zeul creator asemănător Demiurgului, și la Kāmadeva, corespondent al lui Eros. Aceste chipuri reprezintă, în gîndirea eminesciană, mai ales simboluri, fie ale unei puteri fie ale unui sentiment, decît existențe încarnate. De altminteri, felul în care este imaginat Śiva în mitologia indiană nu pare să fi exercitat o influență sesizabilă asupra imaginației eminesciene. De aceea, asemănarea în cazul de față nu atestă categoric un izvor indian.

În al treilea rînd, eroul eminescian se străduie să învingă timpul pentru a destăinui un mister cosmic, pentru a descoperi adevărul suprem al lumii. Scopul e mult mai nobil decît cel al lui Octav de Saville. Dionis nu rîvnește la soția fidelă a unui alt om, ci în fiecare încarnare rămîne legat de sufletul Mariei, de unica sa iubire. Cadrul moral al *Sărmanului Dionis* este superior celui din *Avatar* și mai apropiat de cel prescris în *Legile lui Manu*.

Studiul lui Rașcu ne convinge totuși că Eminescu s-a inspirat parțial din *Avatar* al lui Gautier. Acest izvor franțuzesc nu face decît să ne arate ce operă frumoasă și profundă poate crea o minte genială și erudită, pornind chiar dintr-o sursă banală și lipsită de orice adîncime. Amîndoi autorii, Gautier și Eminescu, evocă o lume indiană, primul în mod explicit, iar al doilea într-un mod mai subtil și sugestiv. La Gautier apare o Indie bizară, o Indie ca a unor filme naive din secolul nostru; la Eminescu se re-creează o Indie a înțelepților vedici, o Indie spirituală, la care s-au îndreptat mari gînditori ca Goethe și Schopenhauer. Plecînd spre India, Gautier ajunge la profan iar Eminescu începe de la sacru. Opera lui Gautier este scrisă după moda vremii, iar cea a lui Eminescu se adresează deopotrivă cititorilor de peste secole și de peste țări și mări.

Conceput din material filozofic, *Sărmanul Dionis* prezintă o sinteză a numeroaselor idei provenite din diverse sisteme de gîndire, occidentale și orientale, străvechi și contemporane, științifice și oculte. Viziunea filozofică a autorului cuprinde vaste dimensiuni în spațiu și timp. Totuși, Eminescu-poetul rămîne mereu legat de viață, de frumusețea sentimentelor pămîntești. Ca un adevărat *kavi*, sau poet-înțelept indian, Eminescu își armonizează meditația de filozof cu sensibilitatea de artist, și la fel ca poeții *vaiṣṇavi* ai Indiei, care i-au inspirat și pe scriitorii romantici germani, ajunge la concepția că suprema fericire e iubirea.

LA ANIVERSARĂ (1876)

În povestirea *La aniversară*, Eminescu se referă la căsătoria indiană: „Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor; însă totuși despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci". În versiunea ***Întîia sărutare*** (1873—1874) lipsește partea „cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci"; referirea la indieni este, deci, o adăugire ulterioară.

G. Călinescu este de părere că e cu putință ca „de la [...] Weber Eminescu să fi auzit ceva despre literatura indică de ritual, în legătură cu căsătoria, fiindcă, în colaborare cu E. Haas, acesta va publica în *Indische Studien* (V) o cercetare intitulată *Die Heiratsgebräuche des alten Inder, nach den Gṛhyasūtra...*" [74].

Între anii 1850 și 1885 s-au publicat cele șaptesprezece volume ale lucrării *Indische Studien* a lui Albrecht Weber. E posibil ca în cursul universitar, prof. Weber să fi vorbit de diferite feluri de căsătorie prescrise în *Gṛhyasūtra* sau în *Manava-dharma śāstra*.

Mānava-dharma-śāstra sau *Legile lui Manu* categorisesc opt feluri de căsătorii obișnuite în societatea indiană, iar colecția *Gṛhyasūtra* descrie ritualele nupțiale vedice; ceea ce nu se leagă direct de „originea căsătoriei la indieni''. În schimb în *Istoria literaturii indiene* a lui Weber se găsesc următoarele informații despre familia indiană în perioada vedică:

---

[73] Rașcu, I. M., *op. cit.*, p. 216.

[74] Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, București, 1935, p. 85.

,,În imnurile străvechi vedice viața domestică și politică a arienilor prezintă un caracter cu totul patriarhal; ea se desfășoară în raporturi foarte simple și pur naturale [...]. Familiile locuiesc izolat sau sînt împrăștiate prin țară în comunități mai mici [...]. Căsătoria este un lucru sacru; ea se limitează la monogamie; soțul și soția sînt numiți amîndoi stăpînii casei și se apropie de Dumnezeu într-o rugăciune comună [75].

Textul eminescian poate să pornească de aici sau, așa cum presupune Călinescu, de la vreo informație comunicată verbal de Weber. Iar, ținînd seama de faptul că Eminescu se referea la ,,indieni'' ca ,,inzi'' și la ,,indiană'' ca ,,indă'' (vezi manuscrisul *Gramaticii sanscrite,* menționată mai sus), aici poate fi vorba de indienii cu pielea roșie din America, și nu de cei din India.

CEZARA (1876)

Insula lui Euthanasius

Conform interpretării că Euthanasius se retrage din viața lumească în căutarea *nirvāṇei,* G. Călinescu urmărește izvorul insulei lui Euthanasius în scriptura budistă *Sutta-nipāta* : ,,[...] de ce n-ar fi cu mai mult temei, fiind vorba în fond de noțiunea de Nirvana, insula din Suttanipâta?'' [76].

Concluzia nu ni se pare justă, fiindcă *Sutta-nipāta* a fost tradusă în engleză de V. Fausböll în 1881, și în nemțește în 1889, astfel că nu i-a fost accesibilă lui Eminescu la data redactării *Cezarei,* deși e posibil că el a putut să știe despre această insulă din surse indirecte. Dar nici tematic ideea lui Euthanasius nu se potrivește cu metafora insulei din acest text budist. Acolo, un discipol al lui Buddha îl roagă pe maestru, ,,Spune-mi [rogu-te,] O, Învățătorule, nu există oare undeva un loc în care să nu mai amenințe pe biata făptură omenească nici noianul suferințelor, nici bătrînețea, nici moartea?'' Buddha îi răspunde: ,,Există o insulă fără pereche, care nu posedă nimic, și în care nu există dorința de a poseda, o numesc *nirvāṇa,* distrugerea bătrîneței și a morții. Cei care au înțeles aceasta sînt meditativi și calmi. Deoarece ei au văzut *Dhamma* (virtutea), nu devin prada lui Māra (simbolul morții sau al păcatelor în legenda budistă — n.n.). nici nu-l însoțesc'' *(Sutta-nipāta,* 1092—1094) [77].

Aici apa reprezintă suferință și insula ieșirea din ea, fără să fie vorba de o insulă anume. Asemenea învățătură se întîlnește în alte opere budiste, de ex. în *Dhammapada* : ,,Cel care a ajuns la capătul drumului s-a eliberat din tristețe [...] și din toate lanțurile [lumii] — nu mai suferă [...]. Trăim în mijlocul celor agitați, dar nu ne vom agita, astfel vom trăi fericiți''. *(Dhammapada.* VII. 1 și XV. 3) [78]. În filozofia budistă, teoria celor ,,patru adevăruri nobile'' susține că suferința își are obîrșia în dorință și ieșirea din suferință se înfăptuiește prin *nirvāṇa* [79]. Astfel, în metafora de mai sus, cel care a ajuns odată la insula care se numește *nirvāṇa,* nu mai poate să aibă dorința de a se întoarce la apele suferinței. Dar în nuvela eminesciană Euthanasius dorește să se unească cu apa. Astfel, insula lui Euthanasius simbolizează integrarea omului în natură, o caracteristică a literaturii sanscrite în genere, ca și a literaturii române populare. Descrierea naturii și sentimentul de înfrățire cu ea, pe care-l au Euthanasius și Ieronim, ne amintesc mai degrabă de *Śakuntalā* și *Meghadūta,* opere ale lui Kālidāsa.

Mircea Eliade corelează această insulă cu alte insule transcendentale indiene, de ex., *Śvetadvīpa,* unde, conform legendei hinduse, se poate ajunge numai prin puterea magică, și *Sukhavatī* paradisul budist [80]. Eliade nu precizează posibilitatea poetului român de a se inspira din aceste legende, fiindcă el este mai puțin interesat să afle dacă Eminescu ,,știa'' sau ,,voia'' să creeze folosind anumite simboluri. Fapt este că anumite simboluri — spune Eliade în continuare — se dovedesc a fi ecumenice, deci valabile metafizicește [81].

Numele *Sukhavati* apare în *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien* de E. Burnouf, care o descrie ca un spațiu fabulos unde locuia Buddha [82]. Astfel, Eminescu a putut să știe despre ea.

Concepînd insula lui Euthanasius, Eminescu s-a apropiat însă mai mult de cosmogonia vedică. Așa cum ne atrage atenția Mircea Eliade, ,,dacă apa — și îndeosebi apa oceanică — reprezintă în foarte multe tradiţii haosul primordial de dinainte de creaţie, *insula* simbolizează *manifestare*, Creaţia''[83]. *Imnul Creaţiunii* din *Ṛgveda* (*Ṛgveda*, X. 129) descrie crearea lumii din apă, pe care Eminescu l-a şi integrat în *Scrisoarea I*.

---

[75] Weber, Albrecht, *Histoire de la Littérature Indienne,* tradusă de Alfred Sadous, Paris, 1859, p. 20—21.

[76] Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu,* București, vol. V, 1936, p. 316.

[77] Fausböll, V., *The Sutta-nipâta,* în *The Sacred Books of the East,* vol. X, part. II, Oxford, 1881, p. 203—204.

[78] Radhakrishnan, S. și Moore, C.A., *A Sourcebook in Indian Philosophy,* Princeton, 1971, p. 299 și 307.

[79] *Ibid.,* p. 272.

[80] Eliade, Mircea, *Insula lui Euthanasius,* București, 1943, p. 13—14.

[81] *Ibid.,* p. 18.

[82] Burnouf, E., *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien,* Paris, 1876, p. 88.

Ultima dorinţă a lui Euthanasius exprimată în epistolă se aseamănă cu ritualul mortuar al hinduşilor, pentru care apa curgătoare este simbolul vieţii. De aceea se obişnuieşte să se incinereze cadavrul şi să se arunce cenuşa în rîu, ca mortul să fie reintegrat vieţii. Nu pare posibil însă ca Eminescu să se fi gîndit anume la acest obicei indian.

În scrisoarea lui Euthanasius nu este exclusă o influenţă a gîndirii upanişadice. Euthanasius priveşte soarele ca izvorul vieţii eterne (,,palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieţii, « soarele »''). Într-un imn despre ,,oul cosmic'' din *Chāndogya Upaniṣad* soarele se identifică cu *Brahman*, izvor etern al vieţii şi creatorul lumii (*Chāndogya Upaniṣad*, III. 19)[84]. Este de remarcat în acest context că în textul eminescian ,,soarele'' este pus între ghilimele.

Somnul lui Ieronim (,,natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreţia nopţii, îl adînceau într-un somn atît de tare şi fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorinţă'') invocă încă un punct posibil de plecare de la *Upanişade*. Aşa cum am amintit în comentariul la *Sărmanul Dionis*, în starea de somn profund, fără vis, sufletul uman se eliberează din lanţurile percepţiei şi ale dorinţei şi astfel ajunge să-l cunoască pe *Brahman*. Este de amintit că în *Sărmanul Dionis*, eroul ajunge numai pînă la starea de vis; în *Cezara* ajungînd la cea de somn adînc, Ieronim face un pas mai înainte spre transcendenţă.

În studiul *Eminescu şi Théophile Gautier*, I. M. Raşcu scoate la iveală unele puncte comune între insula lui Euthanasius în *Cezara* şi *La Thébaide* a poetului francez[85]. Imaginile se aseamănă şi atestă un punct de plecare al lui Eminescu, dar acest paralelism nu atestă şi influenţa budistă asupra poetului român prin Gautier. Setea de linişte care apare în poezia lui Gautier nu arată un timbru specific budist; de altminteri, concepînd insula lui Euthanasius, Eminescu s-a apropiat mai mult de filozofia upanişadică, aşa cum am discutat mai sus, decît de cea budistă.

În acest context, Raşcu îl prezintă pe Gautier ca pe un precursor al filozofiei budiste în Franţa[86]. Părerea nu pare a fi întemeiată în faptă. Traducerea operelor indiene a început în Franţa în secolul al XVIII-lea; cunoscuta traducere latină a *Upanişadelor* a lui A. Du Perron a fost publicată la Paris în 1801—1802. Această lucrare a avut meritul de a-l iniţia pe Schopenhauer în gîndirea indiană. În 1814 s-a înfiinţat catedra de sanscrită la Collège de France, cursurile indologice fiind conduse de sanscritologi ca A. de Chézy, E. Burnouf şi P. E. Foucaux. A de Chézy a fost primul traducător francez al *Śakuntalei* şi cei doi din urmă au publicat un număr de traduceri din literatura budistă precum şi lucrări originale despre budism[87]. Astfel ideile budiste au fost destul de răspîndite în cercul intelectualilor francezi în vremea lui Gautier.

O sugestie a insulei lui Euthanasius se poate urmări în gîndirea schopenhaueriană. În *Aforisme asupra înţelepciunii în viaţă* Schopenhauer spune, ,,Sleirea tuturor puterilor la bătrîneţe, sleirea continuă şi neînduplecată, e fără îndoială lucru foarte trist dar necesar şi chiar binefăcător, fiindcă pregăteşte moartea, care fără de aceasta ar fi prea grea. Cel mai mare cîştig al bătrîneţelor adînci este *Euthanasia*, moartea uşoară, fără boală, fără spasmuri, fără simţire''[88].

Într-o notă la textul de mai sus, autorul se referă la *Vede*; ,,În *Upanisadul* din *Veda* [...] se socotesc 100 de ani ca *durată firească a vieţii omeneşti*. După părerea mea cu drept cuvînt [...] numai cei ce au trecut peste 90 de ani au parte de *Euthanasie*, adică mor fără boală, [...] aşa încît ar putea zice că nu mor, ci încetează numai de a trăi. [...]. Numai între 90 şi 100 de ani ca regulă generală mor oamenii de bătrîneţe, în Euthanasia''[89].

Pare posibil ca numele personajului respectiv în nuvela eminesciană, Euthanasius, să se inspire din textul schopenhauerian sau din poezia *Euthanasia* a lui Byron. D. Murăraşu a atras atenţia asupra unor similitudini între *Mai am un singur dor* şi poezia engleză, tradusă de Eliade în 1839[90].

---

[83] Eliade, Mircea, *op. cit.*, p. 13.

[84] Radhakrishnan, S. şi Moore, C.A., *op. cit.*, p. 65.

[85] Raşcu, I. M., *Eminescu şi cultura franceză*, p. 223—224.

[86] *Ibid.*, p. 224.

[87] Pentru informaţiile furnizate aici şi pentru alte detalii vezi Foucaux, P. E., *Coup d'oeil sur la publication des livres bouddiques en Europe et dans l'Inde et sur les études qui s'y rapportent*, Nancy, s.a.; Schwab, R., *La Renaissance Orientale*, Paris, 1950, cartea a II-a, capitol I şi Raghavan, V., *Sanskrit and Allied Indological Studies in Europe*, Madras, 1956, Capitol *France*.

[88] Schopenhauer, A., *Aforisme asupra înţelepciunii în viaţă*, Trad. de T. Maiorescu, Bucureşti, 1921, p. 424.

[89] *Ibid.*, p. 424—425, Subsol.

[90] Murăraşu, D., *Comentarii eminesciene*, Bucureşti, 1967, p. 24—25.

În această nuvelă, Eminescu se referă și la sistemul indian de castă; în scrisoarea sa către Cezara, Ieronim scrie ,,eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun". Cuvîntul ,,paria", împrumutat din vocabularul indian, poate prin intermediul literaturii franceze, înseamnă cel care aparține treptei celei mai de jos a societății. El nu face parte din cele patru caste, care după textele vechi sînt create de *Brahmā* (*Mānava-dharma-śāstra, I*, 88–91)[91].

Tot în scrisoarea aceea Ieronim spune: ,,Sîmburele vieței este egoismul și haina lui, minciuna". Ideea se apropie de filozofia schopenhaueriană și de ,,doctrina originației dependente" a filozofiei budiste, care susține că motivul inițial al suferinței, morții și al bătrîneței este *avidyā* sau ignoranța, sentimentul fals al eului[92]. Ideea putea să-i parvină lui Eminescu și prin filtrul lui Schopenhauer. Dar nici izvorul budist nu este exclus.

GENIU PUSTIU (1868–1869)

Tema sentimentală a romanului nu e lipsită de corespondența cu piesa *Śakuntalā* a poetului indian Kālidāsa, pe care Eminescu îl proslăvește în *Icoană și privaz*.

Există evidențe biografice că Eminescu a citit această operă indiană[93], și e cu putință ca ea să fi lăsat reminiscențe în imaginația tînărului poet. Cele patru momente sentimentale ale piesei se întîlnesc în *Geniu pustiu*, și atitudinea schimbătoare a lui Dușyanta față de Śakuntalā corespunde, în linii mari, cu cea a lui Toma Nour față de Poesis.

În structura romanului se observă de asemenea cîteva paralele cu *Śakuntalā*. După ce Dușyanta a refuzat-o pe Śakuntalā, ea nu mai apare decît în ultimul act; Kālidāsa îi lasă pe cititori să-și închipuie tristețea și suferința ei. După cum analizează Rabindranath Tagore, numai prin tăcerea sa Kālidāsa ne transportă în atmosfera de izolare și de pustietate ce o înconjoară pe eroină[94]. Tot așa în *Geniu pustiu*, Poesis dispare fizic din roman după despărțirea de Toma. La sfîrșitul romanului, scrisoarea ei îl împacă pe Toma Nour cu amintirea iubitei sale acum moarte, pe care o înțelege și o iartă, în același mod cum inelul regăsit limpezește gîndurile lui Dușyanta.

Visul lui Toma (că el moare și se trezește în lumea de dincolo) își are paralela în călătoria lui Dușyanta în rai; îndeosebi apariția lui Poesis într-o biserică cerească se aseamănă puternic cu regăsirea Śakuntalei, tot atît de neașteptată într-un loc sfînt la pragul dintre pămînt și cer. Și regretul cumplit pe care-l încearcă Toma se aseamănă cu remușcarea eroului lui Kālidāsa. Romanul se termină aici, dar urmează povestea *[Toma Nour în ghețurile siberiene]* ca un epilog, pentru a realiza unirea simbolică a celor doi îndrăgostiți. Această reîntîlnire spirituală la marginea lumii pare din nou să fie o altă înfățișare a regăsirii Śakuntalei.

Unele fragmente din *Śakuntalā* se aseamănă, de altminteri cu *Venere și Madonă*, scrisă în același timp, în același manuscris și înrudită cu *Geniu pustiu* prin tematică sentimentală. Influența *Śakuntalei* s-a constatat de altfel în *Călin*[95].

[TOMA NOUR ÎN GHEȚURILE SIBERIENE]

Trecerea lui Toma Nour spre Polul Nord și unirea sa spirituală cu Steaua Polară, în care o vede pe Poesis, ne amintesc de miturile transcendentale, pomenite în comentariul la *Sărmanul Dionis*. Conform acestor mituri, vîrful cosmic, unde omul se apropie de Dumnezeu, se identifică cu Polul Nord sau cu Steaua Polară[96]. Faptul că spiritualizarea lui Toma se asociază cu cele două motive mitice întrece aria coincidenței și dovedește că Eminescu le-a folosit în mod conștient. Astfel se poate afirma că și experiențele eroului din *Sărmanul Dionis* au pornit din cunoașterea acestor mituri.

---

[91] Mihălcescu, I., *op. cit.* p. 24.

[92] Radhakrishnan, S., *Indian Philosophy*, vol. I, London, New York, 1971, p. 412.

[93] Ștefanelli, Teodor V., *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914, p. 72.

[94] Thākur, Rabīndranāth, *Sakuntalā*, în *Rabīndra-racanāvali*, Ediție Viśva-Bhāratī, Vol. V, Calcutta, 1963, p. 532.

[95] Bogdan, Al., ,,*Strigoii*" în ,,Transilvania", Sibiu, 1909, nr. V, p. 397–398; Papu, Edgar, *Cuvînt înainte* la *Calidasa-Sacontala*, trad. de G. Coșbuc, (reeditare) Buc., 1959, p. 11.

[96] Eliade, Mircea, *Sapta padāni kramati*, p. 185.

Povestea *[Archaeus]*, cu un pronunţat caracter de eseu filozofic, pare să desluşească problema lui *ātman* şi *Brahman* expusă în *Upanişadele* indiene, şi în mod concret să se inspire din episodul învăţăturilor lui Prajā-pati către Indra în *Chāndogya Upanişad* (*Chāndogya Upanişad*, VIII. 7 — 11).

Spre deosebire de concepţia panteistă a *Vedelor*, *Upanişadele* susţin teoria unei realităţi unice şi supreme. Aşa cum se defineşte în *Bṛhadāraṇyaka Upanişad*, *Brahman*, izvorul tuturor celor existente este realitatea realului, *Satyasya satyam* (*Bṛhadāraṇyaka Upanişad*, II. 1)[97]. Aceasta pare a fi şi semnificaţia conceptului de Archaeus al lui Eminescu : ,,Archaeus este singura realitate pe lume, toate celelalte sînt fleacuri. Archaeus este tot''. Avem de observat că Eminescu s-a gîndit la ,,Archaeus'' ca singura realitate, analogul lui *Brahman*, iar nu la ,,archaei'', aşa cum comentează Călinescu.

Ideea esenţială a *Upanişadelor* este următoarea : spiritul universului *(Brahman)* se reflectă în profunzimea nemărginită a sufletului uman *(ātman)*. Omul trebuie să se interiorizeze pe deplin ca să ajungă la Realitatea supremă, să descopere acel adevăr care rămîne ascuns în el[98]. Gîndindu-se la căutarea ,,cu binoclul întors [...] departe, departe, în fundul cugetării *unui* om'' moşneagul din nuvela eminesciană ajunge la aceeaşi concluzie.

În episodul sus-menţionat din *Chāndogya Upanişad* Prajāpati îl învaţă pe Indra ,,cum să ajungă treptat la realizarea celui Suprem''. Argumentele bătrînului din *[Archaeus]* corespund, în fond, cu învăţăturile din acest text indian.

În prima etapă, Prajā-pati îi explică lui Indra că sufletul nemuritor şi nemanifestat se manifestă în corpul manifestat şi muritor (*Chāndogya Upanişad*, VIII, 12.1)[99]. Altfel spus, spiritul în om rămîne neschimbat, indiferent de condiţiile schimbătoare prin care trece corpul, anume, starea de trezie, vis, somn sau moarte[100]. Se întreabă şi moşneagul lui Eminescu, ,,cine şi ce este acel el sau eu, care-n toate schimbările din lume ar dori să rămîie tot el?'' şi ajunge la răspunsul că ,,fiinţa în om e nemuritoare''.

Învăţătura care urmează în episodul din *Upanişad* constă în concepţia că acela e fericit, care umblă în vis. El a biruit frica şi moartea şi prin urmare s-a identificat cu Brahman (*Chāndogya Upanişad*, VIII. 10. 1)[101]. Semnificaţia visului o lămureşte eroul eminescian printr-un discurs lung : despre posibilitatea unui vis ,,elastic'', şi de acolo ajunge la concluzia că ,,pămîntul îmblă, cum îmblăm noi în vis''.

Upanişadele susţin în genere că spiritul e acelaşi în trecut, în prezent şi totdeauna, dar percepţia noastră, simbolurile prin care noi îl înţelegem, se schimbă cu timpul[102]. Ideea pare a fi preluată de Schopenhauer, care afirmă că numai un ignorant crede că timpul poate să aducă ceva nou[103]. În operele lui Eminescu ea apare aproape mereu, ca un laitmotiv, de ex. în *Împărat şi proletar*, *Glossa*, precum şi aici : ,,Nici nu-i uşor de priceput—pentru că-i etern. Şi etern este tot ce este întotdeuna de faţă ... în acest moment. Nu ce au fost, căci au fost stări de lucruri, nu ce va fi, căci vor fi iarăşi stări de lucruri. *Ce este*. Numai dacă vremea ar sta locului am putea vedea lămurit ce-i etern''.

În *Chāndogya Upanişad* Prajā-pati îi spune lui Indra că sufletul *(ātman)* nu-i ucis, cînd corpul e ucis, nu-i dezbrăcat, cînd corpul e dezbrăcat ; el nu simte durerea cînd corpul e lovit, chiar dacă pare să plîngă sau să moară, el nu plînge, nici nu moare. (*Ch. up.* VIII, 10, 2)[104]. Exemplificînd starea de nebunie, Eminescu pare să ajungă la aceeaşi concluzie printr-o inversiune : ,,În starea de nebunie toate ideile sînt de o cumplită realitate... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă''. Legătura acestui pasaj upanişadic cu *Rugăciunea unui dac* a fost sesizată de Zoe Dumitrescu-Buşulenga[105].

În ultima parte a episodului upanişadic, Indra ajunge să înţeleagă teoria *ātman*-ului, pe care i-o spusese Prajā-pati la început : ,,E de căutat acest suflet, care e eliberat de rău, de bătrîneţe, moarte, durere, foame şi sete, a cărui dorinţă e reală, al cărui gînd e real. Acel om, care şi-a înţeles sufletul, dobîndeşte toate lumile şi toate cugetările'' (*Ch. up.* VIII, 7, 1)[106]. Acum Prajā-pati îi lămureşte aceeaşi idee din nou : ,,Cel eliberat se ridică din corp, ajunge la cea mai strălucită lumină şi apare în forma sa adevărată. O asemenea persoană e supremă. Aparent el umblă, rîde, se joacă, se distrează [...], dar cu toate acestea, rămîne detașat de toate. Așa cum un animal e legat de un car, tot așa viața e legată de corp" *(Ch. up.*, VIII, 12, 6)[107]. Aceasta e starea cînd *ātman*-ul se întoarce la Brahman.

---

[97] Radhakrishnan, S., *The Principal Upanişads*, p. 53.
[98] *Ibid.*, p. 49.
[99] *Ibid.*, p. 508.
[100] *Ibid.*, p. 74.
[101] *Ibid.*, p. 506.
[102] *Ibid.*, p. 24—25.
[103] Schopenhauer, A., *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Leipzig, 1859, vol. I, p. 215.
[104] Radhakrishnan, S., *op. cit.*, p. 506.
[105] Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Sinteze, valori şi echivalenţe umanistice*, Bucureşti, 1973, p. 214.
[106] Radhakrishnan, S., *op. cit.*, p. 501.

La realizarea dezlegării aspiră și Eminescu și afirmația bătrînului în finalul nuvelei, că „oamenii sînt probleme ce și le pune spiritul universului, viețile lor — încercări de dezlegare".

Episodul sus-menționat relatează procesul treptat al spiritualizării. Așa cum îl interpretează S. Radhakṛishnan, începînd cu aspectul fizic, cu simțurile, drumul de căutare a *ātmanului* se îndreaptă spre interiorizarea minții; trecînd astfel prin fenomenele visului și somnului profund, omul ajunge la el[108].

Prin ștergerea percepției și prin dezlegarea minții din cadrul fizic, somnul capătă o asemenea importanță în concepția bătrînului cînd el șterge cele trei sertare ale minții, timpul, spațiul și cauzalitatea, adică cele trei criterii kantiene, prin somn.

Argumentele fundamentale din *[Archaeus]* și felul în care bătrînul le explică naratorului își găsesc o puternică rezonanță în episodul amintit din *Chāndogya Upaniṣad*.

E interesant de observat că ideile susținute în *[Archaeus]* se exprimă, aproape prin aceleași formulări, în poezia *Împărat și proletar*, scrisă cu un an mai înainte. Iată cîteva exemple de concordanță. Versurile „În orice om o lume ... în van" corespund cu pasajul „În fiece om ... dar rămîne-n drum" din nuvelă. Cugetarea din fragmentele „în orice minte? lume ... sădite în noian?" și „în veci aceleași doruri ... același om" își are paralela în pasajul „cînd vezi că unul și același princip de viață ... în om e nemuritoare" și în finalul nuvelei, „cei mai mulți oameni ... alteori deșerte".

Iar „eterna alergare" la care se referă în versurile „oricît ai drege-n lume ... te-ademenește" pare a fi o altă exprimare a întrebării bătrînului: „Chinul îndelungat ... întrebări curioase".

În afară de acestea, concepția moșneagului că „ici ca rege, colo ca cerșetor" își are rezonanța în tema poeziei *Ta twam asi* (1879), al cărei titlu e împrumutat din cunoscuta formulă filozofică, ce se află tot în aceeași *Upaniṣadă*, care cuprinde episodul lui Prajā-pati și Indra.

[AVATARII FARAONULUI TLÀ]

(redactată la Viena și la Berlin)

Acțiunea nuvelei se desfășoară pe baza teoriei metempsihozei, o temă favorită a romanticilor și tema împrumutată din literatura indiană[109]. Este posibil că Eminescu s-a inspirat din literatura romantică, dar a elaborat ideea cu sprijinul cunoașterii sale în domeniul literaturii indiene. Un episod al nuvelei, confuzia între adevăratul marchiz Alvarez și dublura sa, Balthazar, ne amintește într-adevăr de confuzia ce s-a creat între Contele Olaf și Octave de Seville, după ce doctorul Balthazar din nuvela *Avatar* a lui Gautier a efectuat schimbarea reciprocă a sufletelor lor.

Paralela aceasta o va fi simțit și Călinescu și este posibil că avînd în vedere faptul că faraonii au fost socotiți zeii încarnați a dat nuvelei eminesciene titlul de *[Avatarii faraonului Tlà]*.

Cuvîntul 'avatāra' este împrumutat în limba română din limba sanscrită prin intermediul limbii franceze[110]. În sanscrită, el derivă din rădăcina *tṝ* (traversare) și prefixul *ava* (mișcare de sus în jos), și înseamnă coborîre sau cel care coboară. Acest cuvînt are un înțeles specific în mitologia hindusă, anume că zeii 'coboară' pe pămînt, sub chip uman sau de animale pentru împlinirea unor însărcinări, adeseori pentru a salva lumea de păcate.

Mitologia budistă susține că înainte de a se naște ca prințul Śākya, Buddha apăruse sub diferite chipuri pămîntești; încarnările acelea sînt numite *boddhisattva*. Ideea de *avatāra* s-a creat în mitologia brahmanică, aproximativ prin secolul I, sub influența literaturii budiste, *Jātaka avadāna*. Ideea apare în opera *Raghuvaṁsam* a lui Kālidāsa.

Unicele legende brahmanice de *avatāra*, sînt cele ale încarnărilor lui Viṣṇu, acel zeu din trinitatea hindusă care întreține echilibrul creației. Concepția apare într-un dialog al lui Kṛṣṇa (forma pămîntească a lui Viṣṇu) în *Bhagavad-gītā*: „Pentru salvarea celor cinstiți și pentru distrugerea celor răi, mă manifest din epocă în epocă"[111], dar nu și termenul *avatāra*.

Legenda *avatārilor* lui Viṣṇu apare în *Purāṇe*, scrise între secolele al IV-lea și al XIV-lea, de ex., *Matsya Purāṇa*, *Kūrma Purāṇa*, *Varāha Purāṇa*, *Bamana Purāṇa* etc. Relatarea celor zece *avatari* ai lui

---

[107] *Ibid.*, p. 509.

[108] *Ibid.*, p. 510.

[109] Schwab, R., *La Renaissance Orientale*, Paris, 1950, p. 220—221.

[110] *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, București, 1975, p. 66.

[111] *Bhagavad-gītā*, IV, 8.

Vișṇu la un loc apare în poemul *Daśāvataracarita* al poetului Khșemendra (secolul al XI-lea) din Kașmir și apoi în *Gīta-govinda* a lui Jayadeva (cca secolul al XII-lea) din Bengal. Acei *avatāri* sînt *matsya* (peștele), *kūrma* (broasca țestoasă), *varāha* (mistrețul), *nṛsiṁha* (un chip pe jumătate leu și pe jumătate om), *bāmana* (piticul), *Paraśurāma* (un ascet), *Rāma* (eroul eposului *Rāmāyaṇa*), Kṛṣṇa (eroul din epopeea *Mahābhārata*), Buddha (profetul din sec. al VI-lea î.e.n., fondatorul credinței budiste) și *Kalki* care va apărea la sfîrșitul epocii *kali*.

Cuvîntul *avatāra* apare pentru prima oară în Europa în 1672 sub forma 'autaar' într-un text olandez al lui von Baldaens[112]. El trece în limba engleză în secolul al XVIII-lea și în franceză în 1800 în traducerea lui J. Castéra a volumului *Descrierea istorică și geografică a Indiei* de Rennell[113]. În limba română cuvîntul intră odată cu traducerea operei respective a lui Gautier la începutul secolului nostru și apoi G. Călinescu îl folosește cînd publică nuvela eminesciană în „Adevărul literar și artistic" (26 mai, 1932). Deși cuvîntul *avatar* a figurat în *Enciclopedia română Minerva* (Cluj, 1930) și în *Dicționar de neologisme* (București, 1966), existența lui în română a fost consacrată definitiv abia în 1975 în *Dicționarul explicativ al limbii române*.

Conform înțelesului original al termenului *avatāra*, el este aplicabil numai la încarnarea zeilor sub diverse forme pămîntești și nu la reîncarnarea unui suflet uman. În al doilea rînd, zeul se naște pe pămînt după voia sa, pe cînd muritorii sînt supuși ciclului nașterii și morții în funcție de faptele săvîrșite în viața actuală.

În al treilea rînd, în fiecare „naștere" pe pămînt, zeul, după mitologia brahmanică, își păstrează puterea divină precum și amintirea din celelalte încarnări din trecut. În ceea ce-i privește pe muritori moartea le șterge toate amintirile vieții prin care au trecut. Există totuși părerea că unii oameni se nasc păstrînd amintirile din viețile anterioare și alții prin puterea minții își aduc aminte de existențele din trecut. În literatura indiană ei sînt numiți *jātismara*. Astfel, Baltazar, bătrînul cerșetor din nuvela eminesciană, este mai degrabă o persoană de gen *jātismara* decît un *avatar* al faraonului Tlà.

În al patrulea rînd, *avatārii* hinduși iubesc oamenii și, la rîndul lor, sînt iubiți și adorați de cei din jurul lor. Un avatar sau Mîntuitor nu poate să aibă un destin nefericit, ca acela al cerșetorului eminescian.

Avem de menționat că termenul *avatāra* a suferit o schimbare de nuanță în limba franceză, fiind aplicat adeseori la transformarea fizică sau sufletească a unui om și este folosit ca un termen psihologic[114], ceea ce denotă o îndepărtare prea mare. În nuvela *Avatar* a lui Th. Gautier, scriitorul francez se referă la cei zece *avatāri* ai lui Vișṇu, dar îi dă cuvîntului un înțeles cu totul greșit. În cele zece forme pămîntești ale lui Vișṇu, zeul *se naște* ca ființele respective, și nu *transpune* sufletul lui în corpurile acestora. În schimb, vraciul lui Gautier transferă sufletul lui Octav în corpul lui Olaf și invers și le numește pe cele două dubluri *avatāri*. Interpretarea este departe de a fi corectă.

Călinescu însă folosește termenul 'avatar' pentru încarnările succesive ale aceluiași suflet, care este mai apropiat de sensul originar decît felul în care îl utilizează Gautier.

În afară de tema centrală a nuvelei, metempsihoza, Eminescu pare a se fi inspirat din capitolul XI al *Bhagavad-gītei*, unde Arjuna asistă la revelația manifestărilor infinite ale universului în persoana lui Kṛṣṇa. Dialogul „eternității din cer" ce se aude prin oglinda regelui Tlà se înrudește cu textul indian susmenționat : „Bhagavat a spus : Eu sînt Timpul [atot]puternic, distrugător de lumi, pus în mișcare aici spre a trage lumea înapoi [. . .]. Arjuna a spus : [. . .] Tu ești obîrșia zeilor, spiritul Începutului, Tu ești supremul orînduitor al acestei lumi [. . .]"[115]. Îndeosebi, în afirmarea acesteia, „în mine, în pieire și renaștere *este* (sublinierea autorului) eternitatea" răsună un ecou al *Gītei*.

Iar, imaginea pe care o vede Tlà pe o tablă neagră, „jos minerale, în care plantele își duceau rădăcinile ... animalele își duceau rădăcinile în plante, omul în animale" își are o paralelă în unele versuri ale poetului persan Jālāluddin Rumī : „Am murit ca un mineral și am devenit o plantă ; am murit ca o plantă și m-am născut ca un animal ; am murit ca un animal și am fost un om"[116]. Eminescu a putut să-l cunoască pe acest poet în traducerea germană a lui Rosenzwart (Viena, 1838).

---

[112] *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIX-e et du XX-e siècle* (1789—1960) Paris, 1974, vol. III, p. 1067.

[113] *Ibid.*, p. 1067.

[114] *Ibid.*, p. 1066.

[115] *Bhagavad-gītā*, XI, 32 și 38 ; vezi Al-George, S., *Filosofia indiană în texte*, p. 83.

[116] Apud, Radhakrishnan, S., *The Principal Upaniṣads*, London, 1953, p. 57.

Înrudirea acestei poveşti cu legenda lui Buddha a fost surprinsă de C. Papacostea[117]. Deşi începutul şi sfîrşitul poveştii se deosebesc de viaţa lui Buddha, activitatea socială a tînărului paria pare a fi inspirată din istoria legată de Śākya Muni.

Scena plecării eroului se aseamănă cu cea a prinţului Śākya într-o noapte, lăsîndu-şi tînăra soţie şi copilul nou născut cufundaţi în somn. ,,Privire de profet'' sugerează o referire la Buddha, profetul indian şi totodată evocă o noapte romantică indiană, imagine împrumutată probabil din scrierile romanticilor germani.

Mai departe, originea sfîntă a unui paria dovedeşte o incontestabilă influenţă a gîndirii budiste, care nu respectă ierarhia castelor şi susţine că faptul de a te fi născut într-un neam inferior nu-ţi împiedică realizarea spirituală. Înţelegerea lui paria, ,,ce este aceea ce mişcă cele trecătoare ale pămîntului'' pare a fi o aluzie la revelaţia lui Buddha în ajunul conceperii ,,roţii de ordin cosmic'' — *bhava-cakra* — care determină suferinţă, bătrîneţe şi moartea fiinţelor trecătoare.

Răscoala pe care o conduce paria împotriva regilor, se inspiră, la rîndu-i, din istoria legată de Buddha care le-a învăţat pe toate popoarele din Nordul Indiei că salvarea e posibilă fără mijlocirea preoţilor şi astfel le-a eliberat de sub jugul legilor castei brahmanice. În India se obişnuia ca regii să conducă ţara după sfaturile miniştrilor brahmani care astfel posedau realmente puteri politice. Acest fapt e relatat de Burnouf în *Introducere în istoria budismului indian*[118], pe care Eminescu o cunoştea.

În s. **2259, 273v.** apare o variantă, ,,A răsturnat legi şi imperii ce durase mii de ani, a mutat popoare din ţările în care şezuse mii de ani, a răscolit lumea şi numele lui [era cunoscut] dintr-un capăt al pămîntului pîn- în cellalt'', pasaj care se leagă mai strîns de viaţa lui Buddha, mai ales prin afirmarea că numele lui s-a răspîndit în toate colţurile lumii.

Fraza ,,popoarele-l iubeau că era drept şi bun'' se referă la imensa popularitate a lui Buddha, şi informaţia că ,,regii se temeau de el'', se referă poate la faptul că mulţi regi indieni din epoca budistă au trecut la budism. Discipolii lui Buddha îi obligau pe regi să asigure drepturile supuşilor şi să ia măsurile potrivite pentru îmbunătăţirea condiţiilor de trai[119]. Dar aşa cum nu se ştie precis dacă amănuntele acestea erau cunoscute în vremea lui Eminescu, tot astfel nu se poate stabili că el s-a gîndit la un fapt concret.

Paria a ajuns ,,împăratul lumei şi Domnul tuturor celor trecătoare'', ceea ce se leagă de propagarea budismului aproape în întreaga Asie, precum şi în ţările mediteraneene.

În finalul poveştii, paria aude ,,valurile sînte ale Gangelui''. Aici, Eminescu se referă la credinţa hindusă. În nota referitoare la această frază se scrie în ediţia din 1964 îngrijită de E. Simion şi Flora Şuteu că apele Gangelui ,,sînt socotite sfinte de credincioşii budişti'' (p. 387). Informaţia nu-i corectă. Gangele sau *Gaṅgā* e considerat un rîu sacru de către crecincioşii *hinduşi*, pentru că *Gaṅgā* este o zeitate aparţinînd panteonului hindus.

---

[117] Papacostea, C., *Filosofia antică în opera lui Eminescu*, Bucureşti, ş.a., p. 34–35.

[118] Burnouf, E., *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien*, Paris, 1876, p. 129.

[119] Kosambi, D.D., *The Culture and Civilisation of Ancient India in Historical Outline*, London, 1965, p. 113.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia consemnează :

I. PROZA LITERARĂ
  1. În ediţii
  2. În antologii
  3. În periodice

II. TRADUCERI DIN PROZA LITERARĂ
  1. În ediţii
  2. În antologii
  3. În periodice

III. DESPRE PROZA LITERARĂ
  1. Lucrări speciale
  2. Istorii literare
  3. Alte lucrări.

Orînduirea materialului se face în fiecare secţiune, cronologic, după prima apariţie. Recenziile sînt grupate la titlurile la care se referă. Pentru ediţii se înscrie numărul de pagini ; pentru antologii, periodice şi lucrările speciale se dau paginile între care sînt cuprinse ; pentru istoriile literare şi alte lucrări se indică paginile unde se prezintă sau se fac referiri la proza literară. Istoriile literare tipărite în ţară în mai multe rînduri sînt înregistrate o singură dată, la prima ediţie în care se prezintă proza literară. S-a trecut, tot aici, ultima ediţie din lucrările respective. Ultima secţiune cuprinde un mare număr de lucrări — şi lista este departe de a fi exhaustivă — în care se stabilesc relaţii în contexte extrem de variate între prozele lui Eminescu şi operele altor scriitori români şi străini.

Bibliografia consemnează titluri care figurează şi în *Bibliografia Mihai Eminescu (1866—1970)*. Investigaţiile au fost însă reluate pentru toată perioada 1866—1970 şi extinse la anii 1971—1977 (ianuarie-septembrie).

I. PROZA LITERARĂ

1. — ÎN EDIŢII

1. PROZĂ ŞI VERSURI. Editor V.G. Morţun. Iaşi, 1890, [I] + 254 p.
2. *[Apariţia unui volum din operele lui M. Eminescu].* U, V (1888), nr. 222, 1/13 sept., p. 3 (Ştiri) ; TEL, XIX (1888), nr. 4845, 7 sept., p. 3 (Informaţiuni) ; A, I (1888), nr. 53, 15 oct., p. [2] (Informaţiuni).
3. *Proza lui Eminescu.* F, XXIV (1888), nr. 43, 23 oct./4 nov., p. 501 (Literatură şi arte) ; L. Drimba, *Eminescu la „Familia”.* Oradea, 1974, p. 74 (Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al judeţului Bihor).
4. *Scrieri inedite de Eminescu.* F, XXV (1889), nr. 30, 23 iul./4 aug., p. 357 (Literatură şi arte).
5. *Prosa lui Eminescu.* F, XXVI (1890), nr. 5, 4/16 febr., p. 57 (Literatură şi arte).
6. *[Apariţia volumului „Proză şi versuri”].* LUPTA, VII (1890), nr. 1058, 23 febr., 3 (Ultimele informaţiuni) ; E.N., 1890, nr. 21, 25 febr., p. 4 (Bibliografie).
7. Ab, *Proză şi versuri.* T, XI (1890), nr. 80, 23, febr., p. 2. [Recenzie].
8. *Proză şi versuri de Eminescu.* F, XXVI (1890), nr. 8, 25 febr./9 mart., p. 93 (Literatură şi arte).
9. Iorga, Neculai, *Eminescu — „Proză şi versuri” (Ediţia de V.G. Morţun).* [Recenzie]. LUPTA, VII (1890), nr. 1060, 25 febr., p. 2 ; *Pagini de tinereţe. Studii şi documente.* Vol. I, Bucureşti, EPL, 1968, p. 167—170.

10. *Scrierile lui Eminescu.* FUL, II (1890), nr. 60, 8 mart., p. [3] (Informaţiuni).
11. *Versuri şi proză. Ediţia G. Morţun.* VOR, I (1890), nr. 46, 22 mart., p. 2 (Informaţiuni).
12. H. [Bogdan, N.A.], *Proză şi versuri de M. Eminescu, editate de V.G. Morţun.* EN, 1890, nr. 25, 25 mart., p. 3–4 (Bibliografie) ; F, XXVI (1890), nr. 28, 15/27 iul., p. 335 ; LPV, I (1904), nr. 3, ian. p. 44–47 ; Lucian Drimba, *Eminescu la Familia.* Oradea, 1974, p. 134–136.

13. NUVELE. Iaşi, Edit. Librăriei şcoalelor „Fraţii Şaraga", [1893], 160 p. (Colecţiunea Şaraga, [Nr. 28]).
14. *Prosa lui Eminescu.* F, XXX (1894), nr. 48, 27 nov./9 dec., p. 574 (Literatură şi arte).
15. Prier, *Mihail Eminescu : „Nuvele". Librăria „Fraţii Şaraga", nr. 28.* FP, III (1895), nr. 15, 9/21 apr., p. 113 (Dări de seamă).

16. GENIU PUSTIU. Roman inedit. Cu o introducere critică şi cu note de Ion Scurtu. Bucureşti, Edit. Institutului grafic „Minerva", 1904, XXXV + 183 p.
17. *Un roman al lui Eminescu.* SAM, II (1903), nr. 50, 14 dec., p. 802.
18. Iorga, N., *Un roman de Eminescu.* SAM, III (1904), nr. 2, 11 ian., p. 17–19 ; DEST – 1, XII (1904), nr. 6, 18/31 ian., p. 1–2 ; TRIB. POP, VIII (1904), nr. 23, 30 ian./11 febr., p. 6.
19. Scurtu, Ion, *Un roman de Eminescu.* EP, X (1904), nr. 26, 28 ian., p. 1 (Litere-Arte-Ştiinţe).
20. *„Geniu pustiu" roman de M. Eminescu.* GMOLD, II (1904), nr. 56, 12 ian., p. 1.

21. SCRIERI POLITICE ŞI LITERARE. Manuscrise inedite şi culegeri din ziare şi reviste. Ediţie critică [de Ion Scurtu]. Vol. I (1870–1877). Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Minerva", 1905, XXXVI + 451 p. (Biblioteca scriitorilor români).
22. Iorga, N., *Cel d'intăiu volum din Operele în proză ale lui Eminescu.* SAM, IV (1905), nr. 28, 10 iul., p. 481–484 ; EP, XI (1905), nr. 189, 14 iul., p. 1 (Cronica literară) ; VNAT, XXII (1905), nr. 6064, 16/29 iul., p. 1 (Cronica literară) ; *O luptă literară.* Vol. I. Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul românesc", 1914, p. 414–418.
23. *Scrieri politice şi literare de Eminescu.* F, XLI (1905), nr. 29, 17/30 iul., p. 345 (Literatură).
24. *Eminescu.* EP, XI (1905), nr. 202, 27 iul., p. 1 ; nr. 203, 28 iul., p. 1.
25. [Densusianu, O], *M. Eminescu „Scrieri politice şi literare", vol. I-iu (1870–1877), Bucureşti, 1905, 451 p.* VN, I (1905), nr. 13, 1 aug., p. 309–311 (Cărţi nouă).
26. *Eminescu.* RAV, III (1905), nr. 31, 5 aug., p. 125.
27. Spartacus [Dobrogeanu-Gherea, Constantin], *„Scrierile politice şi literare" ale lui Mihail Eminescu (vol. I, 1870–1877).* [Recenzie]. A, XVII (1905), nr. 5776, 13 sept., p. 1 ; nr. 5783, 20 sept., p. 1 (Cărţi şi reviste).
28. Bogdan-Duică, G., *Ion Scurtu : M. Eminescu, „Scrieri politice şi literare" vol. I. ediţie critică de . . ., Bucureşti, 1905, Edit. „Minerva".* CL, XXXIX (1905), nr. 11 şi 12, nov.-dec., p. 1139–1143 (Dări de seamă şi comunicări).
29. Răducanu, M., *Cîteva observări asupra editării „Scrieri politice şi literare" ale lui Eminescu şi asupra „Portretelor lui Eminescu" de I. Scurtu.* VOT, XII (1906), nr. 19, 16 iul., p. 2–3.
30. *Cărţi şi reviste oprite în Ungaria.* DR, VIII (1908), nr. 25, 28 febr./12 mart., p. 2 (Informaţiuni) ; TRIBPOP, XII (1908), nr. 50, 1/14 mart., p. 6 (Noutăţi).

31. GENIU PUSTIU. Roman postum. A doua ediţie. Cu o introducere critică şi note de I. Scurtu. Bucureşti, „Minerva" Institut de Arte Grafice şi Editură, 1907, XL + 183 p. [Pe copertă : 1906].
32. Răducanu, M. [Radu Manoliu], *Cîteva observări asupra editării romanului „Geniu pustiu" al lui Eminescu.* VOT, XII (1907), nr. 45, 21 ian., p. 3–4, nr. 46, 28 ian., p. 3–4, nr. 47, 4 febr., p. 3–4, nr. 48, 11 febr., p. 4.
33. Răducanu, M. [Radu Manoliu], *Dare de seamă asupra „Geniului pustiu" (ed. II).* VOT, XII (1907), nr. 9, 27 mai, p. 3.

34. POVEŞTI ŞI NUVELE. Făt-Frumos din lacrimă. – Sermanul Dionis. – La aniversare. – Cesara. – Frumoasa lumii, etc. Bucureşti, Edit. Librăriei „Leon Alcalay", [1907], 187 p. (Biblioteca pentru toţi, 278–279).
35. Dorea, Adrian, *M. Eminescu : „Povestiri şi nuvele".* A, XIX (1907), nr. 6441, 30 iul., p. 1 (Cărţi şi reviste).
36. *„Poveşti şi nuvele" de M. Eminescu.* Biblioteca pentru toţi (Nr. 278–279). FD, XXII (1907), nr. 32, 5 aug. p. 7. (Bibliografie).

37. SĂRMANUL DIONIS. Nuvelă. Bucureşti, Edit. „Biroului Universal" Ath. I. Niţeanu, [1907], 80 p. (Biblioteca universală, nr. 3).

38. PROZĂ [Cu o introducere de I[on] S[ăndulescu]. Bucureşti, Edit. şi Imprimeria „Librăriei şcoalelor" C. Sfetea, 1908, 167 p. (Colecţiunea Sfetea [nr. 2]).

39. Zaharia, N., *Nuvelele lui Eminescu.* LAR, XII (1908), nr. 1—3 [ian.-mart.], p. 138—142.
40. Sc. [I. Scurtu], *Notiţe bibliografice.* SAM, VIII (1908), nr. 19, 4 mai, p. 398.

41. PROZA LITERARĂ. Făt-Frumos din lacrimă. Sărmanul Dionis. La aniversară. Cezara. Ediţie îngrijită după izvoare, cu o introducere de Ion Scurtu. Bucureşti, „Minerva", Institut de Arte Grafice şi Editură, 1908, VIII + 136 p. (Biblioteca „Minervei", nr. 5).
42. *Bibliografie.* SAM, VII (1908), nr. 39, 21 sept., p. 898.
43. [Dragomirescu, M.], *„Proza literară" a lui Eminescu, editată de I. Scurtu (Biblioteca „Minervei", No. 5, Bucureşti, 1908).* CCR, II (1908), nr. 19, 1 oct., p. 622—623 (Revista critică).
44. Gârleanu, Emil, *Cîteva cuvinte pentru d. Ion Scurtu.* ORD, I (1908), nr. 261, 16 oct., p. 2.
45. Scurtu, I., *Un răspuns cerut de d. Em. Gârleanu.* SAM, VII (1908), nr. 44, 26 oct., p. 997—998 (Revista generală).

46. POVESTIRI DE MIHAIL EMINESCU. Făt-Frumos din lacrimă. La aniversara. Cezara. Sărmanul Dionis. [Ediţie de Mihail Dragomirescu şi E. Gârleanu]. Bucureşti, Edit. Librăriei „Socec & Co.", 1908, 200 p. (Biblioteca românească enciclopedică „Socec", nr. 9—10).
47. *Valoarea literară a prozei poetice a lui Eminescu, de M. Dragomirescu.* CLR, VI (1908), nr. 1, nov., p. 31 (Revista revistelor).
48. Gârleanu, Em., *În privinţa noilor ediţii ale „Povestirilor" lui Eminescu. Pentru d. I. Scurtu.* CCR, II (1908), nr. 21, 1 nov., p. 702—703 (Două răspunsuri).
49. *Cronica literară.* UN, XIX (1909), nr. 1, 6 ian., p. 20.

50. GENIU PUSTIU. Roman postum, A treia ediţie. Cu o introducere critică şi adnotaţii de I. Scurtu. Bucureşti, „Minerva", Instit. de Arte Grafice şi Editură, 1909, XL + 181 p.
51. *[„Geniu pustiu" de Eminescu la a treia ediţie].* SAM, IX (1910), nr. 3, 15 ian., p. 45 (Mişcarea culturală în ţară).

52. OPERE COMPLECTE. Poezii. Nuvele. Roman. Teatru. Cugetări. Scrieri : Literare, economice, politice şi filosofice. Scrisori. Critica raţiunii pure de Kant. Cu o prefaţă şi un studiu introductiv de A.C. Cuza. Iaşi, Editat de Librăria românească, Institutul de Arte Grafice „N. V. Ştefaniu & Co.", 1914, IX + 680 p.
53. Cusin Alex., *O nouă ediţie a operelor lui Mihail Eminescu.* ROM-2, II (1912), nr. 177, 12/25 aug., p. 1—2.
54. *O nouă ediţie a operelor lui Mihail Eminescu.* JL, IX (1912), nr. 9, sept., p. 172 (Cronica).
55. *Operele complete ale lui Eminescu. Spre orientare.* ROM-2, III (1913), nr. 110, 19 mai/1 iun., p. 7 (Cronică literară).
56. *[Opere complete].* EV, XXII (1914), nr. 128, 18 iul., p. 2 (Informaţii).
57. Hasnaş, C. Sp., *O monstruozitate literară.* FL-1, III (1914), nr. 42—43, 9 aug., p. 355 (Cărţi noi).
58. V. B. [Bogrea, V.], *O monstruozitate literară.* NR, IX (1914), nr. 35, 7 sept., p. 4—5.
59. Anestin, Victor, *Operele complete ale lui Eminescu.* UL, XXXII (1915), nr. 7, 15 febr., p. 6—7 (Ex libris).
60. C. Op. [Oprescu, Const.], *[Cu privire la studiul introductiv al volumului de opere complete ale lui Eminescu].* RM, I (1921), nr. 8, 1 dec., p. 29—30 (Note).

61. POVEŞTI ŞI NUVELE. Ediţia II-a. Bucureşti, Editura Librăriei Leon Alcalay, [f.a.], 186 p. (Biblioteca pentru toţi 278—279).

62. CESARA. SĂRMANUL DIONIS. Bucureşti, Librăria nouă, 1916, 103 p. (Biblioteca „Lumina", nr. 40).

63. [POEZII ŞI PROZĂ]. Bucureşti, Edit. Librăriei Stănciulescu, 1918, 144 p.

64. GENIU PUSTIU. Roman postum. Cu o introducere critică şi note de I. Scurtu. Ediţia a III-a [ediţia a IV-a]. Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Minerva", 1918, 223 p.

65. GENIU PUSTIU. Roman cu ilustraţii originale în text de pictorii I. Comănescu şi P. P. Molda. Bucureşti, Edit. Librăriei universale „Leon Alcalay & Co.", [1919], 160 p. (Biblioteca scriitorilor iluştri, nr. 9—10).

66. SĂRMANUL DIONIS. Cu un cuvînt de Al. Vlahuţă. [Bucureşti], [Edit.] „Cartea românească", S.A., [1921], 64 p. (Pagini alese din scriitorii români, nr. 29—30).

67. PROZĂ. Bucureşti, [Edit.] „Cartea românească", [1922], 48 p. (Pagini alese din scriitorii români, nr. 96—97).

68. PROZA LITERARĂ. Făt-Frumos din lacrimă. Sărmanul Dionis. La aniversare. Cezara. Ediţie îngrijită după izvoare, cu o introducere de Ion Scurtu. Bucureşti, Edit. „Cartea românească", [1922], VI + 159 p. (Biblioteca „Minerva", nr. 5).

69. OPERE POSTUME. GENIU PUSTIU. Roman. *[În loc de prefață* de Gh. Adamescu]. București, Edit. ,,Cartea românească'', [1923], 130 p. (Biblioteca scriitorilor români).
70. Moldovan, dr. V., *Mihail Eminescu : ,,Geniu pustiu''*. Roman de Mihail Eminescu. Biblioteca scriitorilor români. P—SC, V (1923), nr. 12, 18 ian., p. 2 (Ultimele cărți).

71. GENIU PUSTIU. Roman. București, Edit. ,,Eminescu'' S.A., [1924], 95 p. (Colecțiunea ,,Romanul'' Operele celebre ale autorilor clasici și moderni).

72. POVEȘTI ȘI NUVELE. Ediția a III-a. București, Edit. Librăriei ,,Universala'' Alcalay & Co., [1925], 224 p. (Biblioteca pentru toți, nr. 278—279 bis).
73. POVESTIRI. FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ. LA ANIVERSARE. CEZARA. SĂRMANUL DIONIS. Cu un studiu de. E. Lovinescu, București, Edit. ,,Ancora'', S. Benvenisti & Co., [1928], 15 p. (Biblioteca clasicilor români).
74. Constantinescu, Pompiliu, *Biblioteca clasicilor români*. VL—2, III (1928), nr. 89, 13 oct., p. 3.
75. *M. Eminescu, ,,Povestiri''*. VL—2, IV (1929), nr. 100, 12 ian., p. 3. (Biblioteca clasicilor români).

76. OPERE POSTUME. GENIU PUSTIU. Roman. *[În loc de prefață*, de Gh. Adamescu]. București, Edit. ,,Cartea românească'', [1928], 128 p. (Clasicii români). Pe coperta finală : 1929.

77. EMINESCU POVESTIND COPIILOR. POVESTE INDIANĂ. NUCA, MĂGARUL ȘI CÎRJA. PASĂSĂREA MĂIASTRĂ. FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ. BĂIATUL CEL NEZDRĂVAN. MUȘATIN ȘI CODRUL. COMOARA MISTERIOASĂ. Ediția a II-a, București, Edit. Librăriei ,,Socec & Co.'', [1931], 159 p. (Colecția clasicilor români și străini pentru copii și tineret. Întemeiată și îngrijită de Octav Minar).
78. *Eminescu povestind copiilor*. RLIT—2, I (1932), nr. 44, 17 dec., p. II; nr. 45, 24 dec., p. II (Vești de la edituri).

79. NUVELE. Cu un studiu introductiv și comentar de Const. Gerota. București, Edit. ,,Tipografiile Române Unite'', [1935], 209 p. (Literatura clasică românească sub îngrijirea Societății ,,Prietenii istoriei literare'').
80. P., *Mihail Eminescu : ,,Nuvele''. Cu un studiu introductiv și note de C. Gerota, în colecțiunea ,,Literatura clasică românească'', sub îngrijirea Soc. Prietenii Istorici Literare, în Edit. ,,Tipografiile Române Unite''*. LUMI—B, I (1935), nr. 8, 15 apr., p. 12 (Cărți și reviste).
81. Papadopol, Paul I., *Pentru cunoașterea lui M. Eminescu*. LUC—T, II (1936), nr. 4, apr., p. 214—215. (Din cîmpul cărții).
82. Tudor, Gallia, *M. Eminescu : ,,Nuvele''. În colecția Literatura clasică românească*. PL, I (1936), vol. II, nr. 1, 1 iun., p. 54—56 (Note. Dări de seamă).

83. SCRIERI LITERARE. Comentate de D. Murărașu. Craiova, [Edit.] ,,Scrisul românesc'', [1935], LII + 284 p. (Clasicii români comentați).
84. Iorga, N., *Scrierile literare ale lui Eminescu, editate în ,,Clasicii români comentați'', prefață de D. Murărașu*. RI, XXI (1935), nr. 4—6, apr.-iun., p. 171 (Cronica).
85. Smântânescu, Dan, *M. Eminescu : ,,Scrieri literare''. Ediție comentată de D. Murărașu. Clasicii români comentați*. [Recenzie]. RSTR, LIII (1935), nr. 9, mai, p. 350—352 (Recenzii); MISC, XXVIII (1935), nr. 1257, 19 mai, p. 1 (Cărțile).
86. Tomuța, Ion, *Clasicii români comentați : M. Eminescu*. SM, XII (1935), nr. 11—12, nov.-dec., p. 177 (Discuții și recenzii).
87. Breazu, Ion, *M. Eminescu : ,,Scrieri literare și Literatură populară'', ediții îngrijite de D. Murărașu*. DACR, 1934—1935, VIII (1936), p. 247—249 (Recensii).
88. Papadopol, Paul I., *Mihail Eminescu : ,,Scrieri literare'', ediție comentată de D. Murărașu; ,,Poezii'', ediție îngrijită de Const. Botez în colecția ,,Clasicii români comentați'', Edit. ,,Scrisul românesc'' — Craiova, 1935—1936*. U, LV (1938), nr. 276, 10 pct., p. 6 (Din cîmpul cărții).

89. OPERE POSTUME. Geniu pustiu. Roman. [Cu o prefață de V. D[emetrius]. București, Edit. Librăriei ,,Universala'' Alcalay & Co., [1936], 142 p. (Biblioteca pentru toți, nr. 1287—1288).

90. POVEȘTI ȘI NUVELE. Edit. Librăriei ,,Universala'' Alcalay & Co.. București, [1938], 224 p. (Colecția ,,Biblioteca pentru toți'', 278—279 bis).

91. OPERE. Ediție îngrijită de profesor Ion Crețu [Vol. I]. București, Edit. ,,Cultura românească'', 1939, XV + 538 p.

92. SCRIERI LITERARE. Comentate de D. Murărașu. Ediția a II-a. Craiova, Edit. ,,Scrisul românesc'', 1939, LII + 283 p. (Clasicii români comentați).

93. PROZA LITERARĂ. PUBLICATĂ. POSTUMĂ. INEDITĂ. Cu introducere, note, indice de nume și glosar. Ediție îngrijită de Alexandru Colorian. București, [Edit.] „Cugetarea", Georgescu Delafras, [1943], 475 p. (Scriitorii clasici români. Cugetarea. Cu comentarii).

94. SĂRMANUL DIONIS. Ediție îngrijită de D. Murărașu. București, Edit. „Cartea românească", [1943], 60 p. *(Pagini alese,* Serie nouă, nr. 5).

95. GENIU PUSTIU. Singurul roman de Mihail Eminescu. Cu o introducere critică și cu note de Ioan Scurtu, doctor în litere. [București], Editura Albatros, [1944], 186 p.

96. PROZĂ. Sub îngrijirea lui R. Portnoi. Prezentare grafică de A. Kolosov. Chișinău, Editura pedagogică de stat a R.S.S. Moldovenești. Școala Sovietică, 1956, XX + 220 p. Cuprinde: *Sărmanul Dionis, Cezara, La aniversară, Geniu pustiu.*

97. PROZĂ LITERARĂ. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu. Cu un studiu introductiv de Eugen Simion. [București], EPL, 1964, LXXXII + 397 p.
98. *[Ediții din proza lui Mihail Eminescu].* GL, X (1963), nr. 31, 1 aug., p. 2.
99. C. M., *Despre proza lui Eminescu.* ORIZ–T, I (1964), nr. 1, 1 ian., p. 10.
100. *„Proză literară" de Mihail Eminescu.* CRIS, XIX, (1964), nr. 67, 20 mart., p. 3.
101. Anghelescu, Mircea, *M. Eminescu : „Proza literară".* MUNCA, XX (1964), nr. 5108, 9 apr., p. 3.
102. Streinu, V., *Eminescu, prozatorul narativ.* GP, IX (1964), nr. 10, 11 apr., [p. 2]; *Eminescu. Arghezi.* [București], Edit. Eminescu, [1976], p. 141–143.
103. Vârgolici, Teodor, *Proza lui Eminescu.* Însemnări pe marginea noii ediții. LUC–B, VII (1964), nr. 8, 11 apr., p. 3.
104. Iordache, M., *Un important eveniment editorial.* ZN, XV (1964), nr. 5081, 11 apr., p. 2.
105. Iancu, V., *M. Eminescu : „Proză literară".* PS, XIV (1964), nr. 3213, 20 mai, p. 2.
106. Munteanu, G., *Proza literară a lui Eminescu.* S, XXXIII (1964), nr. 6270, 28 mai, p. 2.
107. Dumbravă, Lucian, *Eminescu, „Proză literară".* IL, XV, (1964), nr. 5, mai, p. 105–110 (Cronica literară).
108. Olah, Tibor, *A prózairó.* ISZ, XII (1964), nr. 5, mai, p. 803–807.
109. Georgescu, Paul, *Eminescu : „Proza literară".* RL, XXII (1964), nr. 6107, 6 iun., p. 2.
110. Vintilescu, V., *O ediție științifică a prozei lui Eminescu.* DDR, XXI (1964), nr. 6045, 12 iun., p. 2.
111. Ciobanu, Valeriu, *Eminescu : „Proza literară". EPL, 1964,* RITL, XIII (1964), nr. 2, p. 487–493.
112. Tomuș, Mircea, *Un mare romantic.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun. p. 51–65.
113. Papadima, Ovidiu, *Proza literară a lui Eminescu într-o ediție științifică.* GL, XI (1964), nr. 27, 2 iul., p. 2.
114. Mioc, Simion, *Proza literară a lui Eminescu.* ORIZ–T, XV (1964), nr. 7, iul., p. 64–68.
115. Kilin, Sándor, *A prózairó Eminescu.* KOR, XXIII (1964), nr. 7, iul., p. 1011–1012.
116. Gheție, Ion, *Eminescu : „Proză literară". Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion.* [București], EPL, 1964, in 8°, *LXXXIX + 397.* [Recenzie]. LR, XIII (1964), nr. 6, [nov.-dec.], p. 623–627.
117. Ardeleanu, Virgil. *Proza lui Eminescu.* ST, XVI (1965), nr. 2, febr., p. 81–85.

118. PROZĂ LITERARĂ. Postfață de Eugen Simion. Ilustrații de Traian Brădean. [București], EPL, 1964, 349 p.

119. PROZA LITERARĂ. Ediție îngrijită de R. Portnoj. Desene de M. Hazan. Chișinău, Cartea moldovenească, 1965, 244 p.
Cuprinde: *Sărmanul Dionis, La aniversară, Cezara, Geniu pustiu, Toma Nour în ghețurile siberiene. Aur, mărire și amor, La curtea cuconului Vasile Creangă, Părintele Ermolachie Chisăliță.*

120. GENIU PUSTIU. Proză literară. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu. Prefață de Al. Piru. [București], EPL, 1966, XXXVII + 408 p. (Biblioteca pentru toți, nr. 320).
121. *[„Geniu pustiu". Biblioteca pentru toți nr. 320. Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu. Prefață de Al. Piru].* CRO–I, I (1966), nr. 4, 5 mart., p. 6 (Cartea. Carnet editorial).

122. PROZĂ. Prefață și note de Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Text stabilit: Eugen Simion și Flora Șuteu. [București], Edit. Tineretului, [1967], 309 p. (Lyceum, 18).

123. GENIU PUSTIU. Proză literară. [București], Edit. „Eminescu", 1970, 285 p. (Colecția „Biblioteca Eminescu").

124. SĂRMANUL DIONIS – proză fantastică –. Postfață de Aurel Martin. București, Edit. Minerva, 1970, 255 p. (Arcade).

125. OPERE ALESE. Vol. III. Proza literară. [Prefață de C. Popovici]. Chişinău, Cartea moldovenească, 1971, 325 p.
Cuprinde textele ediției din 1964, fără *[Toma Nour în ghețurile siberiene]*, *[Fragment]* şi *Contrapagină.*

126. SĂRMANUL DIONIS. Proză literară. Cu o prefață de Al. Piru. Bucureşti, Edit. ,,Eminescu", 1972, 291 p. (Colecția ,,Biblioteca Eminescu").

127. SĂRMANUL DIONIS – proză fantastică –. Postfață de Aurel Martin. Bucureşti, Edit. Minerva, 1973, 239 p. (Arcade).

128. PROZĂ LITERARĂ. Bucureşti, Edit. Minerva, 1975, 325 p.

129. PROZĂ. Prefață și note : Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Text stabilit : Eugen Simion și Flora Şuteu. Ediția a II-a. [București], Edit. ,,Albatros", [1976], 281 p. (Colecția Lyceum 18.)

2. ÎN ANTOLOGII

130. Şăineanu, Lazăr, *Autori români moderni.* Bucăți alese în versuri și proză din principalii scriitori ai secolului al XIX-lea. București, Tipografia ,,Gutenberg" Joseph Göbl, 1891 ; A doua edițiune, revăzută și adaosă. București, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, 1892 ; A III-a edițiune, revăzută și adaosă. Craiova, Institut de Editură. Ralian și Ignat Samitca, 1895.
Palatul lui Dan în lună (Din ,,Sărmanul Dionis"), p. 286–287 (ed. I) ; p. 277 (ed. a II-a) ; p. 281 (ed. a III-a).

131. *Omagiu lui Mihail Eminescu. Cu prilejul a 20 ani de la moartea sa. 15 ianuarie 1850 – 16 iunie 1889 – 16 iunie 1909.* București, Atelierele Grafice ,,Socec & Co.", 1909, (Comitetul Comemorării – Galați).
Eminescu și idealul național. (fragment din *Geniu pustiu*), p. 138.

132. Dunăreanu, N. și L. Marian, *Prozatorii noștri* – Crestomație – I. Secolul XIX. Chișinău, Edit. Societății ,,Glasul Țării", [1921].
Sărmanul Dionis, [fragment], p. 68–74.

133. Tagliavini, Carlo, *Antologia rumena.* Passi scelti ed annotati di autori rumeni con una introduzione storicoletteraria. Heidelberg, Giulio Gross, 1923 (Metodo Gaspey – Otto – Sauer).
Locuința lui Dionis [fragment din *Sărmanul Dionis].* p. 84–86.

134. Tagliavini, Karl, *Rumänisches Lesebuch.* Ausgewählte Proben rumänischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen und einem Grundriss der rumänischen Literaturgeschichte von... Heidelberg, Julius Gross Verlag, 1923 (Methode Gaspey – Otto – Sauer).
Locuința lui Dionis [fragment din *Sărmanul Dionis],* p. 84–86.

135. Tagliavini, Charles, *Lectures roumaines.* Morceaux choisis de prose et poésie roumaine avec des notes en français par ... Heidelberg, Jules Gross, 1924 (Méthode Gaspey – Otto – Sauer).
Locuința lui Dionis [fragment din *Sărmanul Dionis],* p. 84–86.

136. Haneș, Petre V., *Lecturi alese din scriitorii români.* [București], Edit. ,,Națională" Ciornei, S.A., [1933].
Sărmanul Dionis [fragment], p. 161–163.

137. Peixoto da Fonseca, Fernando, *Método pratico da lengua romena.* Lisboa, Editorial ,,Gleba", LDA. [1947 ?] (Leitorado romeno da Faculdade de Letras de Lisboa).
Insula lui Euthanasius [fragment din *Cezara],* p. 130–131.

138. Flora, Radu, *Din proza clasicilor români.* Vârșeț, Edit. ,,Frăție și unitate", 1952.
Sărmanul Dionis [fragment], p. 117–126.

139. *Antologia nuvelei fantastice.* Cu un studiu de Roger Caillois. [București, Edit. Univers, 1970].
Sărmanul Dionis, p. 691–726.

140. *Auri sacra fames.* Antologie de literatură română antimonarhică. Texte alese și prefață de Al. Hanță. București, Edit. Minerva, 1972.
Geniu pustiu [fragment], p. 45–54.

141. *Literatură și cunoaștere.* Antologie, Notă asupra ediției și prefață de Mihai Nadin și A. I. Brumaru. [București], Edit. Eminescu, [1975]. (Permanențe. Perspective 4).
Sărmanul Dionis, Archaeus, Cezara, Geniu pustiu [fragmente], p. 50–59, 64–65.

3. ÎN PERIODICE

142. *Sărmanul Dionis.* Novelă. CL, VI (1872–1873), nr. 9, 1 dec., p. 329–340 ; nr. 10, 1 ian., p. 378–385.

143. *La aniversară.* Narațiune originală. CI, IX (1876), nr. 76, 9 iul., p. 1–2. Nesemnată.

144 *Cezara.* Novelă originală. CI, IX (1876), nr. 87, 6 aug., p. 1–2, nr. 88, 11 aug., p. 1–2, nr. 89, 13 aug., p. 1–3, nr. 90, 15 aug., p. 1–2, nr. 91, 18 aug., p. 1–2. Nesemnată.

145. *Fragment.* RLIT—1, V (1886), nr. 2, apr., p. 15.
Cugetările Sărmanului Dionis.

146. *Sărmanul Dionis.* Novelă. RO, II (1889), nr. 4, iul., p. 172—181, nr. 5, aug., p. 203—210, nr. 6, sept., p. 247—252, nr. 7, oct., p. 281—290, nr. 8, nov., p. 321—325.
Reprodusă din CL.

147. *La aniversară.* Narațiune originală. F, XXVI (1890), nr. 24, 17/29 iun., p. 281—283.

148. *Poveste indică.* SAM, I (1902), nr. 26, 27 mai, p. 414—415.

149. *Poveste indică.* DEST—1, X (1902), nr. 44, 9/22 iun., p. 1.
Reprodusă din SAM.

150. *Iubire.* Fragment. SAM, II (1903), nr. 37, 14 sept., p. 588.
Text aferent la *Geniu pustiu.*

151. *Geniu pustiu.* SAM, II (1903), nr. 52, 28 dec., p. 831—834.

152. *„Geniu pustiu", roman de M. Eminescu.* [fragment]. GMOLD, II (1904), nr. 56, 12 ian., p. 1—2.

153. *Geniu pustiu.* Fragment. EP, X (1904), nr. 27, 29 ian., p. 1—2. (Litere-Arte-Științe).

154. *Loagărul român.* Specimen din romanul *Geniu pustiu.* DR, IV (1904), nr. 51, 1/14 mai, p. 1.

155. *Cezara.* EP, X (1904), nr. 177, 29 iun., p. 1—2, nr. 178, 1 iul., p. 1—2, nr. 179, 2 iul., p. 1—2, nr. 183, 6 iul., p. 1—2, nr. 184, 7 iul., p. 1—2.

156. *[Archaues]*, CL, XL (1906), nr. 6—8, iul.-aug., p. 527.
Fragment publicat de I. A. Rădulescu-Pogoneanu.

157. *La aniversare.* Narațiune originală. UL, XXVI (1909), nr. 20, 22 iun., p. 2—3.

158. *La aniversare. Dreptatea,* Chicago, VII (1911), nr. 28, 9 iul., p. 3—4. Nesemnat.

159. *La aniversare.* COS, IV (1914), nr. 26, 5 iul., p. 387—388.

160. *Geniu pustiu.* Roman. *America* (Cleveland-Ohio), XX (1925), nr. 56, 7 mart., p. 4, nr. 57, 9 mart., p. 4, nr. 58, 10 mart., p. 4, nr. 59, 11 mart., p. 4, nr. 60, 12 mart., p. 4, nr. 61, 13 mart., p. 4, nr. 62, 14 mart., p. 4, nr. 63, 16 mart., p. 4, nr. 64, 17 mart., p. 4, nr. 65, 18 mart., p. 4, nr. 66, 19 mart., p. 4, nr. 67, 20 mart., p. 4, nr. 68, 21 mart., p. 4, nr. 69, 23 mart., p. 4, nr. 70, 24 mart., p. 4, nr. 71, 25 mart., p. 4, nr. 72, 26 mart., p. 4, nr. 73, 27 mart., p. 4, nr. 74, 28 mart., p. 4, nr. 75, 30 mart., p. 4, nr. 76, 31 mart., p. 4, nr. 77, 1 apr., p. 4, nr. 78, 2 apr., p. 4, nr. 79, 3 apr., p. 4, nr. 81, 6 apr., p. 4, nr. 82, 7 apr., p. 4, nr. 83, 8 apr., p. 4, nr. 84, 9 apr., p. 4, nr. 85, 10 apr., p. 4.

161. *Ardealul românesc.* DREPT, II (1928), nr. 344, 2 dec., p. 4.
Fragment din *Geniu pustiu.*

162. *La aniversară.* VR—1, XXI (1929), nr. 5—6, mai-iun., p. 313—317.

163. *Din „Geniu pustiu".* IMF, III (1929), nr. 142, 28 iun. p. 1.

164. *Geniu pustiu.* [Două fragmente]. DAT, VII (1929), nr. 7—9, iul.-sept., coperta a doua.

165. *Frîngurele.* FF—2, IV (1929), nr. 6, nov.-dec., p. 220.
Fragmente din *Geniu pustiu.*

166. Călinescu, G. *Patru fragmente eminesciene. [O nuvelă fantastică* [1], *Povestea împăratului fără urmaș* [2], *Iașii în 1840, Boierimea de altă dată].* ALA, XI (1932), nr. 602, 19 iun., p. 1—2; *Opera lui Mihai Eminescu* III. București, FPLA, 1935, p. 161—171, 80—86, 60—69; *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1).* [București], EPL, 1969, p. 224—232, 177—182, 160—167; *Opera lui Mihai Eminescu.* 1. [București], EPL, 1969, p. 222—230, 175—180, 158—165; *Opera lui Mihai Eminescu.* 1. București, Edit. Minerva, 1976, p. 236—244, 186—191, 168—176.

167. Călinescu G., *Avatarii faraonului Tlà* (Fragment eminescian). ALA, XI (1932, nr. 603, 26 iun., p. 1—3; *Opera lui Mihai Eminescu.* III. București, FPLA, 1935, p. 100—144; *Opera lui Mihai Eminescu* (1). [București], EPL, 1969, p. 188—215; *Opera lui Mihai Eminescu.* 1. [București], EPL, 1969, p. 186—213; *Opera lui Mihai Eminescu.* 1. București, Edit. Minerva, 1976, p. 198—227.

168. Călinescu, G., *Moartea lui Ioan Vestimie și alte fragmente eminesciene [Visul unei nopți de iarnă, Părintele Ermolachie Chisăliță, Falsificatorii de monede, Marcu-Vodă, Umbra mea, Întîia sărutare, Amalia].* ALA, XI (1932, nr. 604, 3 iul., p. 1—2; *Opera lui Mihai Eminescu.* III. București, FPLA, 1935, p. 172—180, 191—194, 86—92, 149—154, 194—196, 197—198; *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1).* [București], EPL, 1969, p. 233—237, 243—245, 183—186, 182, 217—221, 245—247, 248; *Opera lui Mihai Eminescu 1.* [București], EPL, 1969, p. 231—235, 241—243, 181—184, 180, 215—219, 243—245, 246; *Opera lui Mihai Eminescu 1.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 246—249, 256—258, 192—196, 192, 229—233, 259—260, 261—262.

169. Călinescu, G., *Un fragment eminescian : Pustnicul [și Moș Iosif].* RLIT—2, I (1932), nr. 37, 29 oct., p. 1—2; *Opera lui Mihai Eminescu.* III. București, FPLA, 1935, p. 74—78; *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu (1).* [București], EPL, 1969, p. 173—176; *Opera lui Mihai Eminescu (1).* [București], EPL, 1969, p. 171—174; *Opera lui Mihai Eminescu (1).* București, Edit. Minerva, 1976, p. 182—186.

170. Bogdan-Duică, G., *Relativ la „Geniu pustiu".* BME, III (1932), nr. 8, p. 49—50. (Fișe de lucru din mss. 2291).

---

[1] G. Călinescu publică, cu acest titlu, *Iconostas și fragmentarium* și *[Fragment].*

[2] Textul nefiind de proză literară, nu indicăm paginile la reproducerea în volume; procedăm, la fel, cu *Marcu-Vodă* și *Pustnicul.*

171. *Cezara. [Moartea Cezarei].* RSTR, LI (1933), nr. 10, iun., p. 333–341.
Publicat de D. Murărașu.

172. *Toma Nour în ghețurile siberiene.* RSTR, LII (1934), nr. 2, oct., 50–53.
Publicat de D. Murărașu.

173. *[Archaeus].* EXT, I (1936), nr. 3, sept.-nov., p. 48.
Fragment.

174. Bogdan-Duică, G., *Veronica Anadyomene.* BME, IV (1934), nr. 12, p. 2.
Fragmentul este tipărit în ediția de față sub titlul *[„Și era albă ca zăharul . . .”].*

175. *Întîia sărutare.* BME, VII (1936), nr. 14, p. 50–53.
Publicat de I. E. Torouțiu.

176. *Sărmanul Dionis.* (Fragment de nuvelă). EXT, I (1936), nr. 3, sept.-nov., p. 49.

177. *Sărmanul Dionis.* SE, II (1939), nr. 492, 16 iun., p. 2.
Fragmente publicate de Ovidiu Ioanid.

178. *La aniversara.* SU, I (1939), nr. 132, 16 iun., p. 5.

179. *Contrapagină.* RFR. VI (1939), nr. 7, 1 iul., p. 20–26.
Publicat de Perpessicius.

180. *[La curtea cuconului Vasile Creangă].* BME, XIV (1943), nr. 21, p. 7–11.
Publicat de G. T. Kirileanu.

181. *Sărmanul Dionis. Revue Roumaine,* XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–67.
Text paralel român-francez.

182. *Sărmanul Dionis. Romanian Review,* XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–67.
Text paralel român-englez.

183. *Sărmanul Dionis. Rumänische Rundschau,* XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–68.
Text paralel român-german.

184. *Sărmanul Dionis. Rumânskaia Literatura,* XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 61–70.
Text paralel român-rus.

185. *[Archaeus]* (Variantă). LUC–B, XVIII (1975), nr. 2, 11 ian., p. 8.
Fragmente publicate de C. Noica și Gh. Suciu.

186. *La curtea cuconului Vasile Creangă.* MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian.-mart.], p. 29–38.
Publicat în transcrierea lui Perpessicius.

187. *[Sărmanul Dionis],* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian.-mart.], p. 5. Fragment.

188. *[„Trăia într-un orășel supus turcilor . . .”], [„Ea era culcată pe patul ei cel alb . . .”], [„Din surîsul său un surîs sînt . . .”], [„Cine a văzut o-nmormîntare în București . . .”], [„O, taci, ce spui că mă iubești, copilă . . .”].* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1 [ian.-mart.], p. 28–36.
Publicate de Petru Creția.

189. *Amalia,* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1 [ian.-mart.], p. 86–87, Publicată de D. Vatamaniuc.

190. *Alte pagini de proză.* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 3 iulie-septembrie p. 12–21. Publicate de Petru Creția.

II. TRADUCERI DIN PROZA LITERARĂ

1. ÎN EDIȚII

191. DER ARME DIONIS. Aus dem Rumänischen übersetzt von H. Sanielevici und W. Majerczik. Bukarest, Buchdr. „Bukarester Tagblatt”, 1904, 64 p.
Sărmanul Dionis, p. 9–64.

192. Ghiță, „*Sărmanul Dionisie” nemțește.* DR, IV (1904), nr. 144, 9/22 dec., p. 2–3.

193. GEDICHTE. NOVELLEN. Deutsch von Maximilian W. Schroff. Craiova, Samitca, 1913, XIV + 237 p. (Rumänische Schriftsteller).
Der arme Dionys. Novelle (*Sărmanul Dionis.* Nuvelă), p. 149–204.

194. Hasnaș, C. Sp., „*Gedichte, Novellen” von Mihail Eminescu, deutsch von Maximilian W. Schroff.* FL–1, II (1913), nr. 24, 30 mart., p. 192 (Cărți noi).

195. V. A. [Anestin, Victor], *M. Eminescu, „Gedichte, Novellen”. Traducere în limba germană de M. W. Schroff. Scrierile lui Eminescu în limba germană.* UL, XXX (1913), nr. 13, 31 mart., p. 5–6 (Ex libris).

196. Trivale, Ion. *Postumele lui Eminescu. Studiu estetic și literar de Constanța Marinescu, Mihail Eminescu. „Gedichte-Novellen”. Deutsch von Maximilian W. Schroff.* NRR, XIV (1913), nr. 5, 19 mai, p. 71–74 (Cronica literară).

197. *Mihail Eminescu „Gedichte und Novellen”. Deutsch von Maximilian Schroff. Rumänischer Lloyd,* XXX (1913), nr. 7744, 27 mai, p. 1–2; RUML, XXX (1913), nr. 7745, 28 mai, p. 1–2 (Feuilleton).

198. GEDICHTE. NOVELLEN. Deutsch von Maximilian W. Schroff. Zweite Auflage. Bukarest, Graph. Kunstanstalt Socec & Co., 1923, 291 p.
Der arme Dionys. Novelle *(Sărmanul Dionis.* Nuvelă), p. 291–353.

199. VÁLOGATOTT MŰVEI. [Szerkesztette és a bevezetö irta Köpeczi Béla. A forditást ellenörizte és a jegyzetéket irta Gáldi László]. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1967, 579 p.
Szárnyaszegett géniusz (Geniu pustiu) – Szamosi István, p. 317–396; *Szegény Dionis (Sărmanul Dionis)* – Jékely Zoltán, p. 415–451; *Évfordulón (La aniversară)* – Jékely Zoltán, p. 452–457; *Cezara (Cezara)* – Jékely Zoltán, p. 458–488.

200. NOVELLE E RACCONTI. [Ediție și traduceri de Francesca Di Micheli Fanara]. Palermo-Roma, Edizioni Mori, [1974], 112 p. (Collana di letteratura romena, a cura di Petru Iroaie, docente all'Università di Palermo). *Archaeus (Archaeus)*, p. 23–34; *Povero Dionigi (Sărmanul Dionis)*, p. 35–75; *Zi'Iosif (Moş Iosif)*, p. 76–79; *Cesara (Cezara)*, p. 80–110.
201. Muntean, George, *M. Eminescu. Nouvelle e racconti.* RITL, XXIV (1975), nr. 4, p. 579–580.

202. SZEGÉNY DIONIS, PRÓZAI IRÁSOK. București, Kriterion, Könyvkiadó, 1975, 195 p.
Szárnyaszegett géniusz (Geniu pustiu) – Szamosi István, p. 5–93; *Szegény Dionis (Sărmanul Dionis)* – Jékely Zoltán, p. 114–154; *Évfordulón (La aniversară)* – Jékely Zoltán, p. 155–160; *Cezara (Cezara)* – Jékely Zoltán, p. 161–194.

2. ÎN ANTOLOGII

203. Dunăreanu, N. şi L. Marian, *Rumynskaja proza.* Izbrannyie proizvedenijo rumânskih pisatelej. Tom 1–i. Chişinău, Tip. S.A. Glasul Ţării, [1921].
Bednijago Dionis (Sărmanul Dionis) – I. Mitkievič şi E. Dumbravă, p. 103–143.
204. *Antologia di novelle romene.* A cura di Rina d'Ergiu Caterinci. Roma, Anonima Romana Editoriale, 1925. (Publicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale in Roma. Prima serie: Letteratura. Arte. Filosofia, VII).
Cesara, (Cezara), p. 15–17.
205. Hušková-Flajšhansová, Jindra, *Rumunšti prosaikové v rámci vývoje jednotlivých literárnich škol.* Praze, Nákladem Ceské Grafické Unie A.S., 1927.
Osamělý genij (Geniu pustiu, fragment), p. 134–138.
206. *Die Weintraube.* Rumänische Erzählungen. Herausgegeben von Sextil Puşcariu. Berlin-Wien-Leipzig, ,,Karl H. Bischoff" Verlag, 1943.
Am Namenstag (La aniversară), p. 119–127.
207. *Die Glücksmühle.* Klassische rumänische Erzählungen. Ausgewählt und übersetzt von Dr. Jakob Paul Molin. Vorwort und Biographien von Romul Munteanu. Berlin, Buchverlag ,,Der Morgen", 1959.
Ein Mädchen wirbt um Liebe (Cezara), p. 194–227.

3. ÎN PERIODICE

208. *Der arme Dionys. [Sărmanul Dionis].* Gedicht aus der gleichnamigen Novelle von Michael Eminescu. Deutsch von Sigmund Dische. *Romänische Revue*, VII (1891), nr. 10, oct., p. 566–567.
209. *L'anniversaire. [La aniversară]. La Revue d'Europe*, 1902, dec. Trad. par Hortense Paquier. [Informaţie din N. Zaharia – *Mihail Eminescu*, 1912. p. 332].
210. *Der arme Dionis. [Sărmanul Dionis].* Novelle von Mihail Eminescu. Aus dem Rumänischen übersetzt von H. Sanielevici und W. Majerczik. *Bukarester Tagblatt*, XXV (1904), nr. 89, 22 apr., p. 5, nr. 90, 23 apr., p. 5, nr. 91, 24 apr., p. 5, nr. 92, 26 apr., p. 5, nr. 93, 27 apr., p. 5, nr. 94, 28 apr., p. 5, nr. 95, 29 apr., p. 5, nr. 96, 30 apr., p. 5, nr. 97, 1 mai, p. 5, nr. 98, 3 mai, p. 5, nr. 99, 4 mai, p. 5, nr. 100, 5 mai, p. 5, nr. 101, 6 mai, p. 5, nr. 102, 8 mai, p. 5, nr. 103, 10 mai, p. 5, nr. 104, [11] mai, p. 5, nr. 105, 12 mai, p. 5, nr. 106, 13 mai, p. 5, nr. 107, 14 mai, p. 5, nr. 108, 15 mai, p. 5, nr. 109, 17 mai, p. 5, nr. 110, 18 mai, p. 5, nr. 111, 19 mai, p. 5, nr. 112, 21 mai, p. 5, nr. 113, 22 mai, p. 5, nr. 114, 25 mai, p. 5, nr. 115, 26 mai, p. 5, nr. 116, 27 mai, p. 5.
211. *An seinem Namenstage [La aniversară].* Uebersetzt von E. L. von E. *Rumänien in Wort und Bild*, II (1918), nr. 4, 9 mart., p. 11–12.
212. *Indiiska prikazka. [Poveste indică.* Trad. Hristu Kapitanov]. *Pole*, I (1927), nr. 3, 5 nov., p. 31.
213. *Cesara. [Cezara].* Novelle von Mihai Eminescu. Aus dem Rumänischen übersetzt von Alfred Klug. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, XXIV (1927), nr. 6827, 25 nov., p. 7, nr. 6828, 26 nov., p. 7, nr. 6831, 30 nov., p. 7, nr. 6832, 1 dec., p. 7, nr. 6833, 2 dec., p. 7, nr. 6834, 3 dec., p. 7, nr. 6835, 4 dec., p. 10, nr. 6836, 6 dec., p. 7, nr. 6837, 8 dec., p. 7, nr. 6839, 10 dec., p. 7, nr. 6840, 11 dec., p. 10, nr. 6841, 13 dec., p. 7, nr. 6842, 14 dec., p. 7.
214. *Am Namenstag. [La aniversară].* Aus dem Rumänischen übersetzt von Alfred Klug. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, XXV (1928), nr. 6922, 21 mart., p. 7, nr. 6923, 22 mart., p. 7.
215. *Der arme Dionys. [Sărmanul Dionis].* Aus dem Rumänischen übersetzt von Alfred Klug. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, XXV (1928), nr. 7044, 19 aug., p. 7, nr. 7045, 21 aug., p. 7, nr. 7046, 22 aug., p. 7, nr. 7048, 24 aug., p. 7, nr. 7049, 25 aug., p. 7, nr 7050, 26 aug., p. 6, nr. 7051, 28 aug., p. 7,

nr. 7052, 29 aug., p. 7, nr. 7054, 31 aug., p. 7, nr. 7055, 1 sept., p. 8, nr. 7060, 7 sept., p. 7, nr. 7061, 8 sept., p. 6, nr. 7062, 11 sept., p. 7, nr. 7063, 12 sept., p. 7, nr. 7064, 13 sept., p. 7, nr. 7065, 14 sept., p. 7, nr. 7066, 15 sept., p. 7, nr. 7067, 16 sept., p. 8.

216. *Ţezara. [Cezara]*. Trad. Z. Enikov. *Pole*, I (1928), nr. 8, apr., p. 91–95.

217. *Il Compleanno. [La aniversară]*. Traduzione dal romeno di Ugo Basso. *Due lire di novelle*, V (1929), nr. 6, 20 mart., p. 10–12.

218. *Indiiska prikazka. [Poveste indică]*. [Trad. de Hr. Kapitanov]. CL, LXXII (1939), nr. 6–9, iun.-sept., p. 1142.

219. *Osamělý genij. (Geniu pustiu)*. Trad. de dr. Jindra Hušková Flajšhansová. CL, LXXII (1939), nr. 6–9, iun.-sept., p. 1261–1263.

220. *Az árnyékom. [Umbra mea]*. Fodor Sándor forditásai. ISZ, XII (1964), nr. 5, mai, p. 688–691.

221. *Arany, dicsőség, szerelem. [Aur, mărire și amor]*. Fodor Sándor forditásai. ISZ, XII (1964), nr. 5, mai, p. 691–696.

222. *Az első csók. [Întîia sărutare]*. Fodor Sándor forditásai. ISZ, XII (1964), nr. 5, mai, p. 697–699.

223. *Der arme Dionys. [Sărmanul Dionis]*. Übertragen von Dieter Schlesak – gekürzte Fassung. NL, XV (1964), nr. 3, iun., p. 15–38.

224. *Le pauvre Dionis. [Sărmanul Dionis*, fragm.]. En français par George A. Boeşteanu. *Revue roumaine*, XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–67.

225. *Poor Dionysus. [Sărmanul Dionis*, fragm.]. Translated by Carmen-Liliana Mareș. *Romanian Review*, XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–67.

226. *Der arme Dionis. [Sărmanul Dionis*, fragm.]. *Rumänische Rundschau*, XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–68.

227. *Neciastnîi Dionis. [Sărmanul Dionis*, fragm.]. Perevod M. Olsufeeva. *Rumânskaia literatura*, XXI (1967), nr. 1, [ian.-mart.], p. 61–70.

228. *Névnap. [La aniversară]*. Jékely Zoltán forditásai. UE, XIII (1970), nr. 2, ian., p. 7, 21.

III. DESPRE PROZA LITERARĂ

1. LUCRĂRI SPECIALE

229. Pencioiu, G. D., *Încercări critice. Proza lui Eminescu (Sermanul Dionis)*. Craiova, Tip. Fraţii Benvenisti, 1890, 44 p.

230. Teodoru, D.A., *D-l Pencioiu și Sermanul Dionis*. C, IX (1890), nr. 7, mai-iul., p. 92–96.

231. Panu, G., *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași. ,,Sărmanul Dionis''*. SAPT, II (1902), nr. 11, 11 ian., p. 27–31, nr. 13, 25 ian., p. 58–61; *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași*. I. București, Edit. Societății Anonime pe acțiuni ,,Adevărul'', 1908, p. 76–83; *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași*. I. București, Edit. Minerva, 1971, p. 93–101. (Biblioteca pentru toți).

232. *Eminescu's Novellen. Märchen und kleinere Erzählungen*. In: Ion Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*. Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig. Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1903, p. 125–153.

233. Scurtu, Ion, *Un roman de Eminescu*. EP, X (1904), nr. 26, 28 ian., p. 1–2.

234. Bogdan-Duică, G., *Eminescu, Eliade, Gutzkow*. CL, XXXVIII (1904), nr. 2, 1 febr., p. 167–174; *Studii și articole*. București, Edit. Minerva, 1975, 199–206. (Restitutio).

235. Panu, G., *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași. [,,Sărmanul Dionis'' și ,,Geniu pustiu'']*. SAPT, VI (1906), nr. 4, 18 ian., p. 45–47, nr. 5, 21 ian., p. 58–60, nr. 6, 25 ian., p. 67–70, nr. 8, 1 febr., p. 88–90, nr. 10, 8 febr., p. 108–110, nr. 12, 15 febr., p. 130–132, nr. 14, 22 febr., p. 155–158; *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași*. II. București, Noua Tipografie Brozer & Parzer, 1910, 284–314; *Amintiri de la ,,Junimea'' din Iași*. II. București, Edit. Minerva, 1971, 292–325. (Biblioteca pentru toți).

236. Lovinescu, E., *Eminescu despre sine însuși (un inedit de Eminescu)*. CCR, II (1908), nr. 3, 1 febr., p. 112–116; *Critice*. I. [Ed. I]. Bucureşti, Edit. Librăriei Socec S.A., 1909, p. 43–54. Ed. a II-a. București, Edit. ,,Alcalay'', 1920, 17–32.

237. Zaharia, N., *Nuvelele lui Eminescu*. LAR, XII (1908), nr. 1–3, 25 ian.–25 mart., p. 139–142; *Mihail Eminescu*. Viața și opera sa. București, Tip. și Stab. de Arte grafice George Ionescu, 1912, p. 275–284; COS, IV (1914), nr. 26, 5 iul., p. 382–383; [Ed. a II-a]. București, Edit. Librăriei Socec, 1923, p. 336–345.

238. Dragomirescu, M., *Valoarea literară a prozei poetice a lui Eminescu*. CCR, II (1908), nr. 20, 15 oct., p. 658–664; M. Eminescu, *Povestiri*. București, Edit. Librăriei ,,Socec & Co.'', 1908, p. 49, 67–70, 121–127, 195–200; *Proza epică a lui Eminescu*. În *Critică*. II. ,,Directive (1910–1928)''. București, Edit. Casa școalelor 1928, p. 205–217.

239. Sanielevici, H., *Sărmanul Dionis*, VR–1, IV (1909), vol. XIII, nr. 6, iun., p. 399–425; *Cercetări critice și filosofice*. Bucureşti, Edit. Librăriei H. Steinberg, 1916, p. 1–65; *Cercetări critice și filosofice*. [Bucureşti], Edit. Cultura națională, [1925], p. 1–54; *Alte orizonturi. Studii și polemici literare şi ştiinţifice (Sărmanul Dionis)*. [Bucureşti], Edit. ,,Adevărul'', [1932], p. 153–166; *Cercetări critice și filosofice*. [Bucureşti], EPL, 1968, p. 48–84.

240. Ionescu, N. C., *Din literatura celei de a patra dimensiuni : ,,Sărmanul Dionis''*. NRR, XII (1911), vol. IX, nr. 18, 27 febr., p. 350—352 (Critica literară).

241. Zaharia, N., *Romanul ,,Geniu pustiu''*. În *Mihail Eminescu.* Viața și opera sa. București, Tip, și Stab. de Arte grafice George Ionescu, 1912, p. 63—274. [Ed. a II-a]. București, Edit. Librăriei Socec, 1923, p. 324—335.

242. Anagnostache, George, *Eminescu și teoria relativității.* AM (Cleveland-Ohio), XVI (1921), nr. 241, 15 oct., p. 1.

243. Petronius, *Eminescu și Einstein.* VI, XIV (1921), nr. 4109, 23 nov., p. 1.

244. Doctorul Ygrec, *De la Eminescu la Einstein. Știință și poezie.* ALA, III, III (1922), nr. 78, 21 mai, p. 2.

245. Ibrăileanu, G., *Edițiile lui Eminescu : ,,Geniu pustiu''*. VR, XIV (1922), nr. 5, mai, p. 271—275 (Cronica literară) ; *Scriitori români și străini.* Iași, Edit. Revistei ,,Viața românească'', 1926, p. 115—124 ; *Mihai Eminescu. Studii și articole.* Iași, Edit. ,,Junimea'', 1974, p. 106—112 (Eminesciana 2) ; *Studii literare.* București, Edit. Tineretului, 1968, p. 131—137 (Lyceum 28). *Opere 3.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 72—77.

246. Ulmu, T., *Pe marginea ,,Sărmanului Dionis''*. G, III (1923), nr. 6, 20 nov., p. 132—133.

247. Leon-Mrejeriu Viorica, *Sărmanul Dionis de Mihail Eminescu.* În M. Dragomirescu, *Nuvelistica română.* București, Litografiat, 1926, p. 87—96.

248. Lovinescu, E., *Introducere.* În *Povestiri.* București, Edit ,,Ancora'' S Benvenisti & Co , [1928], p. 3—28; *Critice.* X. Ed. III. București, Edit. ,,Ancora'' S. Benvenisti & Co., [1929], p. 5—32. Cu titlul *Eminescu.*

249. Ibrăileanu, G., *Edițiile poeziilor lui Eminescu. Ediția D-lui Lovinescu. Post-scriptum.* VR, XXI (1929), nr. 5—6, mai-iun., p. 279—287 ; *Campanii.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 302—314; *Mihai Eminescu — Studii și articole.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 321—332.

250. Damaschin, G., *Concepțiile filosofice din ,,Sărmanul Dionis''*. DAT, VII (1929), nr. 7—9, iul.-sept., p. 126—130.

251. Boz, Lucian, *,,Sărmanul Dionis'' și ,,Geniu pustiu''*. FCL, IX (1930), nr. 337, 1 apr., p. 3, nr. 341, 5 apr., p. 1, 3 ; *Eminescu.* Încercarea critică. București, Institut de arte grafice ,,Slova'', 1932, p. 28—33.

252. Sanielevici, H., *,,Sărmanul Dionis''*. ALA, IX (1930), nr. 511, 21 sept., p. 1.

253. Evandru [I. M. Rașcu], *Anexă la ,,Ecouri franceze în opera lui Eminescu''*. INDR, I (1930), nr. 10 [oct.], p. 7 ; *Alte opere din literatura română.* București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului — Imprimeria Centrală, 1938, p. 186—188 ; *Eminescu și cultura franceză.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 106—110.

254. Rașcu, I. M., *Eminescu și Théophile Gautier. Sărmanul Dionis și Cezara.* INDR, I (1930), nr. 12, [dec.], p. 10—16 ; *Convingeri literare.* București, [Tip. ,,Cernica''], 1937, p. 160—170 ; *Eminescu și cultura franceză.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 210—225.

255. Boz, Lucian, *Demos. Fragment din ,,Masca lui Eminescu'' [Geniu pustiu].* MISC, XXIV (1931), nr. 274, 21 oct. 1931, p. 1.

256. Bogdan-Duică, G., *Scipione I. Bădescu și geneza ,,Geniului pustiu''*. BME, II (1931), nr. 7, p. 101—108.

257. B[ogdan]-D[uică], G., *Relativ la ,,Geniu pustiu''*. BME, III (1932), nr. 8, p. 49—50.

258. Morariu, Leca, *,,Gajus'' — Eminescu.* BME, III (1932), nr. 8, p. 62.

259. Caracostea, D., *Geniu pustiu.* În *Opera lui Mihail Eminescu.* Curs ținut în anul 1931—1932. [București 1932], p. 495—532 (Litografiat) ; *Studii eminesciene.* București, Edit. Minerva, 1975, p. 449—459.

260. Tăușan, Gr., *O nuvelă kantiană ,,Sărmanul Dionis''*. VIIT-1, XXV (1933), nr. 7500, 24 ian., p. 1—2 ; *Dincolo de cotidian.* Opinii literare și filozofice. București, Edit. ,,Cugetarea'', f.a., p. 15—22.

261. Călinescu, G., *Sărmanul Dionis.* VR, XXV (1933), nr. 6—9, iun.-sept., p. 308—313 ; *Opera lui Mihai Eminescu* I. București, Edit. ,,Cultura națională'', /1934/, p. 14—22.

262. Călinescu, G., *[Proza lui Eminescu].* În *Opera lui Mihai Eminescu. III. Descrierea operei.* [București], FPLA, 1935, p. 60—203.

263. Popescu, M. Ioan., *,,Sărmanul Dionis'' al lui Mihai Eminescu.* EXT, I (1936), nr. 2, ian.-mart., p. 36—38.

264. Petrașincu, Dan. *Eminescu nuvelistul.* RP—B, XIX (1936), nr. 5472, 9 apr., p. 1.

265. Călinescu, G., *[Proza nuvelistică].* În *Opera lui Mihai Eminescu. V. Analize. Eminescu în timp și spațiu.* București, FPLA, 1936, p. 284—299.

266. Călinescu, G., *Analiza literară a unui manuscris eminescian [,,Avatarii faraonului Tlà''].*
Lucrare de doctorat, dactilografiată, 100 p. Se păstrează la B.A.R., sub cota A 1195. Referate : Octav Botez și Iorgu Iordan.

267. Manoliu, Radu, *Izvoarele motivelor din proza lui Eminescu.* PL I (1936), nr. 3, 1 oct., p. 174—182; *Adaus la izvoarele motivelor din opera lui Eminescu.* PL, II (1937), nr. 1—3, ian.-mart., p. 24—33.

268. Botez, Octav, *În jurul ,,Sărmanului Dionis''*. INSI, IV (1939), nr. 10, 1 oct., p. 42—55; *Figuri și note istorico-literare.* [București], Casa școalelor, [1944], p. 22—40.

269. Constantinescu, P., *Eros și Daimonian.* RFR, VI (1939), nr. 7, 1 iul., p. 84—99; *Eseuri critice.* [București], Edit. ,,Casa școalelor'', 1947, p. 125—146; *Scrieri.* II. [București], EPL, 1967, p. 551—566.

270. Eliade, Mircea, *Insula lui Euthanasius.* RFR, VI (1939), nr. 7, 1 iul., p. 100—109; *Insula lui Euthanasius.* București, FRPLA, 1943, p. 5—18.

271. Morariu, Leca, *Eminescu și Veronica Micle.* BME, X (1939), nr. 17, p. 57.

272. Vianu, Tudor, *Eminescu prozator.* RR—1, I, (1941), nr. 1, mai, p. 36—41; *Arta prozatorilor români.* [București], Edit. Contemporană, 1941, p. 101—110; *Arta prozatorilor români.* I. [București], EPL, 1966, p. 138—149; *Mihai Eminescu.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 260—268 (Eminesciana. 3); *Opere 5. Studii de stilistică.* București, Edit. Minerva, 1975, p. 83—90.

273. Morariu, Leca, *De la Eminescu la Nicu Gane.* BME, XII (1941), nr. 19, p. 16—19.

274. Cantemir, Traian, *Cezara și Luceafărul lui Eminescu.* RB, I (1942), nr. 5, mai, p. 206—218.

275. Bratu, H., *Elemente realiste în proza lui Eminescu.* C, 1950, nr. 171, 13 ian., p. 5.

276. Vârgolici, T., *Valorificarea critică a prozei lui Eminescu.* RL, XIII [1955], nr. 3197, 15 ian., p. 3.

277. Șerdeanu, I., *Considerații asupra romantismului nuvelei „Cezara" de M. Eminescu.* BCSS, 1955—1956, p. 349—353.

278. Perpessicius, *Proza literară a lui Eminescu (proiect de prefață).* În *Mențiuni de istoriografie literară și folclor,* I. [București], ESPLA, [1957], p. 305—347; *Eminesciana.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 164—211; *Patru clasici.* București, Edit. Eminescu, 1974, p. 70—106.

279. Vârgolici, Teodor, *Considerații asupra prozei lui Eminescu.* SBAN, XII (1961), nr. 1, ian., p. 52—59.

280. Crețu, I., *Ultima formă a nuvelei Cezara.* LR, X (1961), nr. 5, p. 488—487.

281. Bulgăr, Gh., *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu.* LL, VI (1962), p. 175—192; *Momentul Eminescu în evoluția limbii române.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 209—234.

282. Del Conte, Rosa, *La novella Sărmanul Dionis e i temi fondamentali della lirica emineschiana.* În *Mihai Eminescu o dell'Assoluto.* Modena, Istituto di Filologia Romanza della Università di Roma, Società tipografica Editrice Modenese, [1962], p. 424—444.

283. Rotaru, I., *Proza lui Eminescu.* GL, X (1963), nr. 19, 9. mai, p. 4.

284. Simion, E., *Însemnări despre universul prozei lui Eminescu.* LUC-B, VI (1963), nr. 19, 14 sept., p. 4; *Proza lui Eminescu.* [București], EPL, 1964, p. 7—19.

285. Simion, E., *Fantasticul în proza lui Eminescu.* GL, X (1963), nr. 48, 28 nov., p. 1, 7, nr. 49, 5 dec., p. 7; *Proza lui Eminescu.* [București], EPL, 1964, p. 81—105.; *Studii eminesciene.* [București], EPL, 1965, p. 409—432; *Studii eminesciene.* [București], Edit. Albatros, [1971], p. 219—242.

286. Gáldi, L., *Observații asupra prozei ritmice a lui Mihai Eminescu.* LL, VII (1963), p. 257—267.

287. C. U., *Despre proza lui Eminescu.* ORIZ-T, I (1964), nr. 1, ian., p. 110.

288. Drăgan, M., *Proza lui Eminescu.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 10, 5 mart., p. 1—2, nr. 11, 12 mart., p. 8, nr. 12, 19 mart., p. 9, nr. 13, 26 mart., p. 9, 14, 2 apr., p. 5; *Aproximații critice.* Iași, Edit. „Junimea", 1970, p. 99—134.

289. Pantea, I., *Imaginea revoluționarului pașoptist în romanul „Geniu pustiu".* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 68—72.

290. Foarță, Șerban, *Discuții despre proză.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 119.

291. Ardeleanu, Virgil, *Prozatorul.* ST, XV (1964), nr. 5—6, mai-iun., p. 66—93; *Proza poeților.* [București], EPL, 1969, p. 46—72.

292. Simion, E., *Proza lui Eminescu.* București, EPL, 1964, 320 p.

293. Vârgolici, Teodor, *Eugen Simion „Proza lui Eminescu".* RL, XXIII (1965), nr. 6346, 12 mart., p. 2.

294. Crohmălniceanu, Ov. S., *Eugen Simion. „Proza lui Eminescu".* C—B—2, 1965, nr. 16, 16 apr., p. 5.

295. Munteanu, George, *Eugen Simion. „Proza lui Eminescu".* GL, XII (1965), nr. 23, 3 iun., p. 2.

296. Ciobanu, Nicolae, *Eminescu, prozatorul, într-un studiu critic.* ORIZ-T, XVI (1965), nr. 6, iun., p. 57—60.

297. Cuțitaru, V., *Două nuvele romantice.* IL, XVI (1965), nr. 7, iul., 58—61; *Cărți și idei.* [Iași], Edit. Junimea, 1972, p. 9—17.

298. Regman, Cornel, *Eugen Simion : „Proza lui Eminescu".* LUC-B, VIII (1965), nr. 17, 14 aug., p. 2; *Cărți, autori, tendințe.* [București], EPL, 1967, p. 105—109.

299. Zamfirescu, R., *Eugen Simion : „Proza lui Eminescu".* IL, XVI (1965), nr. 12, dec., p. 39—41.

300. Georgescu, Paul, *Între Sărmanul Dionis și Bietul Ioanide.* C-B—2, 1967, nr. 24, 16 iun., p. 3.

301. Lillin, Andrei A., *Proza literară a lui Mihai Eminescu.* Noi perspective critice. ORIZ-T, XIX (1968), nr. 6, iun., p. 43—51, nr. 7, iul., p. 21—27.

302. Biberi, I., *„Sărmanul Dionis" și concepția eminesciană asupra lumii.* VR-2, XXII (1969), nr. 6, iun., p. 52—61.

303. Piru, Al., *Proza lui Eminescu.* VR-2, XXII (1969), nr. 6, iun., 76—87; *Analize și sinteze critice.* Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, p. 81—102.

304. Călinescu, G., *[Proza lui Eminescu].* În *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu, 1.* [București], EPL, 1969, p. 160—251; *Opera lui Mihai Eminescu 1. Descrierea operei. Cultura Eminescu în timp și spațiu.* [București], EPL, 1969, p. 158—249; *Opera lui Mihai Eminescu* 1. București, Edit. Minerva, 1976, p. 168—264.

305. Manu, Emil, *Două izvoare bibliografice. „Sărmanul Dionis".* LUC-B, XIII (1970), nr. 3, 17 ian., p. 3.

306. Dimov, Leonid, *Eminescu. Unde vei găsi cuvîntul.* LUC-B, XIII (1970), nr. 3, 17 ian., p. 6.

307. Brezianu, Andrei, *Un ecou din Etiopia; cea dintîi traducere engleză a Sărmanului Dionis.* S20, nr. 1, [ian.], p. 178–179.

308. Rusu, Valeriu, *Din lexicul eminescian.* LR, XIX, (1970), nr. 1, p. 83–85.

309. Noica, Constantin, *Ce este un Archaeus după manuscrisul 2268.* CRO-I, V (1970), nr. 3, 25 iul., p. 7; *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești.* [București], Edit. Eminescu, 1975, p. 155–161.

310. Oancea, Ileana, *Proza lui Mihail Eminescu.* Observații lingvistice. În AU–T. Seria Științe filologice, VIII (1970), p. 117–122.

311. Călinescu, G., *Proza nuvelistică.* În *Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu, 2.* [București], Edit. Minerva, 1970, p. 545–550; *Opera lui Mihai Eminescu 2. Filozofia teoretică. Teme romantice. Cadrul psihic. Cadrul fizic. Tehnica interioară. Tehnica exterioară.* [București], Edit. Minerva, 1970, 443, 454; *Opera lui Mihai Eminescu* 2. București, Edit. Minerva, 1976, p. 456–467.

312. Zamfir, Mihai, *Excepția eminesciană.* În *Proza românească în secolul al XIX-lea.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 209–246.

313. Roznoveanu, M., *Însemnări despre proza lui Eminescu.* TOMIS, VII (1972), nr. 8, 25 iun., p. 6.

314. Alecu, Viorel, *Eminescu și Gérard de Nerval.* RAM-2, IX (1972), nr. 7, 15 iul., p. 16–17.

315. Cuțitaru, Virgil, *Proza literară a lui Eminescu.* În *Cărți și idei* [Iași]. Junimea, 1972, p. 32–34.

316. Gheorghe, Fanică N., *Proza lui Eminescu. Spiritul țărănesc și peisajul rustic în proza lui Eminescu.* În Mihai Eminescu. Analize și sinteze. [București], Edit. didactică și pedagogică, 1972, p. 146–157, 206–215; Ediția a II-a revăzută și adăugită. București, Edit. didactică și pedagogică, 1977, p. 243–259, 326–337.

317. Popovici, K., *Scrierile în proză. Romanul ,,Geniu pustiu'', Nuvela ,,Sărmanul Dionis'', ,,Făt-Frumos din lacrimă'' și ,,Poveste indică''.* În *Eminescu. Viața și opera.* Ed. a II-a, Chișinău, ,,Cartea moldovenească'', 1974, p. 95–143.

318. Panaitescu, D. D., *Argument.* MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian-.mart.], p. 29–30.

319. Gheorghiu, Mihai Dan, *,,Sărmanul Dionis''. Note pentru o posibilă poetică a prozei eminesciene.* LUC-B, XVIII (1975), nr. 48, 28 nov., p. 6.

320. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Un erou eminescian între iluminism și romantism.* CME, III (1975), p. 14–18; *Eminescu – cultură și creație.* București, Edit. Eminescu, 1976, p. 213–218.

321. Simion, E., *La prose fantastique et philosophique de Mihai Eminescu: ,,Umbra mea'' et ,,Sărmanul Dionis''.* CRÉL, 1975, nr. 5, p. 35–51.

322. Dan, Sergiu Pavel, *Mihai Eminescu.* În *Proza fantastică românească.* București, Edit. Minerva, 1975, p. 221–235; referințe p. 9, 13–15, 41, 42, 53, 74, 91, 94, 96–99, 102, 105, 237, 238, 240–242, 249, 257, 268, 273, 343, 344.

323. Zaciu, M., *Glose la ,,Cezara''.* În *Lecturi și zile.* București, Edit. Eminescu, 1975, p. 57–60.

324. Livescu, Cristian, *Glose eminesciene [,,Sărmanul Dionis''].* SAPT-1, 1976, nr. 267, 16 ian., p. 3.

325. Bucur, Septimiu, *,,Sărmanul Dionis'' sau proza de atmosferă.* VA–TM, VI (1976), nr. 1, ian., p. 8; nr. 2, febr., p. 11; nr. 3, mart., p. 7; nr. 4, apr., p. 6.

326. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Proza eminesciană, Un erou eminescian între iluminism și romantism.* În *Eminescu – cultură și creație.* București, Edit. Eminescu, 1976, p. 177–194, 213–218.

327. Țirioi, Nicolae, *Filozofia ,,Sărmanului Dionis''.* În *Premise literare.* Timișoara, Edit. Facla, 1976, p. 120–124.

328. Creția, Petru, *Personaje eminesciene în ipostaze necunoscute.* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1 [ian.-mart.], p. 22–27.

329. Vatamaniuc, D., *Din laboratorul prozei eminesciene. (,,Geniu pustiu'' și revoluțiile. ,,Sărmanul Dionis'', nuvelă cu dublu final. ,,Cezara'' în geografia manuscriselor eminesciene. [Archaeus], povestire nouă din ,,cugetări vechi''. [Părintele Ermolachie Chisaliță], parodie antislaviciană).* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian-mart], p. 76–94.

2. ISTORII LITERARE

330. Pop, Vasile Gr., *Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei de la început pînă astăzi în ordine cronologică.* Partea II. București, Tipografia Națională, Antr. C N. Rădulescu, 1876, p. 113.

331. Lăzăriciu, Ioan, *Istoria literaturii române.* În usul tinerimei studioase. Sibiu, Tiparul și editura lui W. Kraft, 1884, p. 172; Edițiunea 2-a. Sibiu, Tiparul și editura W. Kraft, 1892, p. 139.

332. Nădejde, I., *Istoriea limbei și literaturei române*... pentru cursulu superior licealu. Iași, Șaraga, 1886, p. 475–476.

333. Hodoș, Enea, *Manual de istoria literaturii române.* Caransebeș, Edit. ,,Foii Diecezane'', 1893, p. 166; *Elemente de istoria literaturii române.* Ediție revăzută. Sibiu, Tipografia Oct. L. Vestemen, 1942, p. 104.

334. Apostolescu, N. I, *Istoria literaturii române moderne.* Partea doua (1866–1900). București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916, p. 17. (Biblioteca Societății ,,Steaua'', Nr. 45).

335. Bitay, Árpád, *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése.* Alba Iulia, Püspöki Lyceum Konyvnyomda, 1922, p. 61–62.

336. Tcaciuc-Albu, Nicolae, *Istoria literaturii române.* Cernăuţi, ,,Cooperativa de editură", 1923, p. 26; Ed. II revăzută şi lărgită. Cernăuţi, Edit. ,,Autorului", 1937, p. 46–48.

337. Haneş, Petre V., *Istoria literaturii româneşti.* Bucureşti, Edit ,,Ancora", 1924, p. 231; Ediţiunea III-a, Bucureşti, Edit. Autorului, [Tip. Române Unite], [1931], p. 251.

338. Bitay, Árpád, *Istoria literaturii române.* Cluj, Institutul de Arte Grafice ,,Providenţia", 1924, p. 26–27; ed II-a, 1925, p. 26–27.

339. Loghin, Constantin, *Istoria literaturii române (de la început pînă în zilele noastre).* Cernăuţi, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1926, p 95–96; Ediţia a XIV-a, revăzută Timişoara, Edit ,,Mitropolitul Silvestru", 1945, p. 332, 336–341.

340. Popovici, D., G. Vişoiu, *Elemente de istoria limbei şi literaturei române.* Ediţia I. Slatina, Tipografia şi Legătoria de cărţi Moşt. C. Constantinescu (Bulbes), 1928, p. 86.

341. Haneş, P. V., *Histoire de la littérature roumaine.* Paris, Librairie Ernest Leroux, 1934, p. 186, 187.

342. Iorga, N., *Istoria literaturii româneşti contemporane. I. Crearea formei.* Bucureşti, Edit ,,Adeverul", 1934, p. 141, 145–146, 158, 163.

343. Loghin, C. şi S. Drimmer, *Geschichte der rumänischen Literatur.* Cernăuţi, Verlag St. Wicentowicz, 1934, p. 102–104.

344. Drăgan, Gabriel, *Istoria literaturii române.* Bucureşti, Editura ,,Cugetarea", [1936], p. 222–226; Ediţia a IV-a. Revăzută şi mult adăugită. Bucureşti, Editura ,,Cugetarea", 1946, p. 334–337.

345. Ortiz, Ramiro, *Storia della letteratura rumena* Padova, Gruppo Universitario, 1936, p. 150–157.

346. Predescu, Lucian, *Istoria literaturii române de la început pînă astăzi.* Bucureşti, Edit. Librăria Socec, [1936], p. 161–164; Ediţia VI-a. Bucureşti, Cugetarea Georgescu-Delafras, [1946], p. 175–178.

347. Munteano, Basile, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine.* Paris, ,,Editions du Sagittaire" 1938, p. 52–53, 55–61.

348. Munteanu, B., *Modern Rumanian Literature.* Bucureşti, Printed at the ,,Curentul" Press, [1940], p. 42–44, 46–52.

349. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent.* Bucureşti, FRPLA, 1941, p. 395–400, 402–404, 409, 413, 414, 651.

350. Murăraşu, D., *Istoria literaturii române.* Bucureşti, Editura ,,Cartea românească", [1941], p. 265; Ediţia a IV-a. Bucureşti, Editura ,,Cartea românească", [1946], p. 227.

351. Ortiz, Ramiro, *Letteratura romena.* Roma, Angelo Signorelli Editore, 1941, p. 94–97 (Piccola Biblioteca Romena a cura di Claudio Isopescu).

352. Munteanu,Basil, *Geschichte der neueren rumänischen Literatur.* [Viena], Wiener Verlag, 1943, p. 39–40, 42–46

353. Cioculescu, Ş., Vladimir Streinu şi Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne,* [Bucureşti], Edit. Casa şcoalelor, 1944, p. 255, 257, 268–273; [Ediţia a II-a]. Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1971, p. 217–218, 227–231.

,,*Junimea*", partea a II-a a lucrării, elaborată de T. Vianu, se publică şi separat (vezi nr. 681).

354. Călinescu, G., *Istoria literaturii române.* Compendiu. [Bucureşti], Edit. ,,Naţionala-Mecu" S.A., [1945], p. 173, 175, 178, 323, [Ediţia a III-a], [Bucureşti], EPL, 1968, p. 157–159, 287.

355. Lupi, Gino, *Storia della letteratura romena.* Firenze, Sansoni Editore, 1945, p. 166–168.

356. Munteanu, Basil, *Storia della letteratura romena moderna.* Bari, Gius, Laterza & Figli, 1947, p. 49–50, 53–55, 57–59,60.

357. Pálffy, Endre, *A román irodalom története.* [Budapest], Gondolat Kiadó, 1961, p. 206.

358. Flora, Radu, *Istoria literaturii române.* Partea II. Literatura română modernă. Vârşet, Editura ,,Libertatea", 1963, p. 22, 39–40.

359. Guţia, Ioan, *Introduzione alla letteratura romena.* [Roma], Mario Bulzoni Editore, [1971], p. 32–33. (Biblioteca di cultura, 14).

360. Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române* (De la origini pînă la 1900). Vol. I. Bucureşti, Edit. Minerva, 1971, p. 312, 324, 355–356, 357, 359–360, 367, 373, 383, 393, 396–404.

361. *Istoria literaturii române* (Epoca marilor clasici), vol. III. Bucureşti, Edit. Academiei RSR, 1973, p. 176–183, 185–190, 193–195, 211–213, 226, 229, 231, 236, 241, 242, 702.

3 ALTE LUCRĂRI

362. *[O ,,novelă" de M. Eminescu].* F, II (1866), nr. 25, 14/26 aug., p. 300; nr. 34, 16/28 oct, p. 408; L. Drimba, *Eminescu la ,,Familia".* Oradea, 1974, p. 69, 70.

363. *Scrierile lui Eminescu.* F, XXV (1889), nr. 29, 16/28 iul., p. 346 (Literatură şi arte).

364. *Operile lui Eminescu.* F, XXV (1889), nr. 43, 22 oct./3 nov., p. 513; XXVI (1890), nr. 13, 1/13 apr., p. 155, nr. 14, 8/20 apr., p. 166; L. Drimba, *Eminescu la ,,Familia".* Oradea, 1974, 77–78.

365. Goldiş, Vasile, *Pesimismul în poeziile lui Mihail Eminescu [IV].* TRIB, VI (1889), nr. 260, 12/24 nov., p. 1037–1038.

366. Bogdan, N.A., *Eminescu, redactor la ,,Curierul de Iaşi", 1876–78.* F, XXVI (1890), nr. 24, 17/29 iul., p. 281; LPV, I (1904), nr. 3, ian., p. 48; *Omagiu lui Mihail Eminescu.* Bucureşti, Atelierele Grafice

Socec & Co. Societate anonimă, 1909, p. 87; L., Drimba, *Eminescu la ,,Familia''*. Oradea, 1974, p. 133; *Pagini vechi despre Eminescu*. Antologie, texte stabilite, note și prefață de Gh. Bulgăr. [București], Editura Eminescu, [1976], p. 43.

367. *Scrierile lui Eminescu*. F, XXVII (1891), nr. 22, 2/14 iun., p. 262 (Literatură și arte).

368. *Scrieri postume de Eminescu*. F, XXIX (1893), nr. 8, 21 febr./5 mart., p. 93 (Literatură și arte).

369. Dragomirescu, M., *Critica științifică și Eminescu*. CL, XXVIII (1894), nr. 7, 1 nov., p. 626–638, nr. 8, 1 dec., p. 667–701; XXIX (1895), nr. 1, 1 ian., p. 41–58; nr. 3, 1 mart., p. 252–261; nr. 4, 1 apr., p. 342–364; *Critica științifică și Eminescu*. București, Ediția a II-a, București, Tipografia ,,Gutenberg'', Joseph Göbl, 1906, p. 49; Ediția a III-a, București, [Tipografiile Române Unite], 1925, p. 64.

370. Cristea, Illés, *Eminescu. Élete és müvel tanulmány az üjabb román irodalom köreböl*. Szamosujvártt, Todorán Endre. ,,Aurora'' Könyvnyomdája, 1895, p. 64–66.

371. Ordeanu, I. S., *Eminescu pesimist, profet și economist*. București, Tipografia ,,Gazetei săteanului'', 1899, p. 104–106.

372. Sanielevici, H., *Eminescu și școala romantică germană*. NRR, 1900, vol. I, nr. 3, 1 febr., p. 134–141; *Încercări critice*. București, Inst. de Arte Grafice ,,Carol Göbl'', 1903, p. 1; *Studii critice*. București, Edit. Literară a Casei școalelor, 1927, p. 74; *Cercetări critice și filozofice*. [București], EPL, 1968, p. 145.

373. Ibrăileanu, G., *Curentul eminescian*. NRR, vol. III, 1901, nr. 36, 15 iun., 546–556; *Scriitori și curente*. Ediția a II-a. Iași, ,,Viața românească'', 1930, p. 18, 30, 61; *Opere*. II. [Iași], Junimea, 1972, p. 155, 162, 181; *Mihai Eminescu – studii și articole*. Iași. Edit. Junimea, 1974, p. 64, 72; *Opere 1*. Ediție critică. București, Edit. Minerva, 1974, p. 186, 195, 214.

374. Scurtu, I., *Mihail Eminescu. Un apel literar către cunoscuții și către cunoscătorii lui (Lipsca, 1902, ian. 6)*. NRR, vol. V, 1902, nr. 48, 15 ian., p. 67–69 (Mișcarea literară și artistică).

375. Rădulescu-Pogoneanu, I.A., *Cîteva pagini din tinerețea lui Eminescu*. CL, XXXVII, (1903), nr. 4, 1 apr., p. 297–328; *Studii*. București, Edit. Carol Göbl, 1910, p. 20–21.

376. Demetriescu, Anghel, *Mihail Eminescu*. LAR, VII (1903), nr. 7–9, 25 iul.-25 sept., p. 359–396; *Opere*. Ediție îngrijită de Ovidiu Papadima, București, FPLA, 1937, p. 248–253.

377. Chendi, Ilaric, *Preludii*. Articole și cercetări literare. București, ,,Minerva'' Institut de Arte Grafice şi Editură, 1903, p. 20–21, 40; *Pagini de critică*. [București], EPL, 1969, p. 11, 12, 27.

378. Iorga, N., *Eminescu și generația de astăzi*. Cu prilejul unei cărți nouă [I. Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*]. SAM, II (1903), nr. 46, 16 nov., p. 723–726.

379. Ranetti, G., *Un Zoil*. EP, X (1904), nr. 70, 12 mart., p. 1–2.

380. Șunda, Dr. A., *Nevroza lui M. Eminescu*. SP, XXV (1905), nr. 13, 15 iul., p. 351–359; București, Institutul de Arte Grafice ,,Eminescu'', [1905], p. 5–7, 9–10 (Extras).

381. Scurtu, I., *Scrierile politice ale lui Eminescu și presa noastră*. EP, XI (1905), nr. 224, 19 aug., p. 1.

382. [Rădulescu-Pogoneanu, I.A.], *O baladă de Schiller tradusă de Eminescu*. EP, X (1904), nr. 159, 11 iun., p. 1 (Cronica literară).

383. Pătrășcoiu, I., *M. Eminescus pessimistische Weltanschauung mit besonderer Beziehung auf den Pessimismus Schopenhauers*. Tîrgu-Jiu, Druck von Nicu D. Miloșescu königl. rumänischer Hoflieferant, 1905, p. 13, 15, 55–58, 60–61, 63, 66–71.

384. Suciu, Petre, *Eminescu și trecutul*. F, XLII (1906), nr. 9, 26 febr./11 mart., p. 97–98.

385. Răducanu, M., *O rectificare relativ la un moment poetic din viața lui Eminescu*. Contribuțiuni la biografia poetului. VOT, XII (1906), nr. 10, 13 mai, p. 2–3.

386. Răducanu, M., *Primul amor al lui Eminescu*. VOT, XII (1906), nr. 13, 4 iun., p. 2–3.

387. Răducanu, M., *Importanța editării operei postume a lui Eminescu*. VOT, XII (1906), nr. 15, 18 iun., p. 3.

388. Răducanu, M., *Locul unde s-a născut Eminescu (III)*. VOT, XII (1906), nr. 16, 25 iun., p. 2–3.

389. Răducanu, M., *Cîteva observări asupra operei ,,Eminescus Leben und Prosaschriften'' de I. Scurtu*. VOT, XII (1906), nr. 18, 9 iul., p. 2–3.

390. Răducanu, M., *Lămuriri*. VOT, XII (1906), nr. 21, 30 iul., p. 2–3.

391. Răducanu, M., *Poeziile postume ale lui Eminescu. Note critice*. VOT, XII (1906), nr. 25, 27 aug., p. 2–3; nr. 26, 3 sept., p. 2–3.

392. Rădulescu-Pogoneanu, I.A., *Kant și Eminescu. Traducerea ,,Criticii rațiunii pure''*. CL, XL (1906), nr. 6–8, iun.-aug., p. 519–549; *Studii*. București, Edit. Carol Göbl, 1910, p. 26–35.

393. Răducanu, M., *Observări critice asupra volumului de ,,Literatură populară'' al lui Eminescu cum și asupra editării lui*. VOT, XII (1906), nr. 31, 8 oct., p. 3–4; nr. 32, 15 oct., p. 3–4.

394. Kanner, Bénédict, *La société littéraire Junimea de Iassy et son influence sur la mouvement intellectuel en Roumanie*. Paris, Éditeur Bonvalot-Jouve, 1906, p. 187–188.

395. Răducanu, M., *Cîteva observări asupra editării Poeziilor complecte ale lui Eminescu (,,Colecția Șaraga'')*. VOT, XII (1907), nr. 51, 4 mart., p. 3–4.

396. Răducanu, M., *Asupra editării poeziilor lui Eminescu (III)*. VOT, XIII (1907), nr. 7, 13 mai, p. 2–3.

397. Răducanu, M., *Iarăși asupra editărei poeziilor lui Eminescu (II)*. VOT, XIII (1907), nr. 18, 29 iul., p. 2–3.

398. Răducanu, M., *Asupra ,,Poeziilor și nuvelelor'' lui Eminescu (Edit. ,,Alcalay'' 1907)*. VOT, XIII (1907), nr. 20, 12 aug., p. 2–3.

399. Zaharia, N., *Pesimismul lui Eminescu*. NRR, V (1909), nr. 23, 15 mart., p. 358–362; *Mihail Eminescu. Pesimismul, nebunia, geniul și personalitatea sa artistică*. București, Institutul de Arte Grafice ,,Carol Göbl'', 1908, p. 2, 3; *Mihail Eminescu*. Viața și opera sa. București, Tip. și Stab. de Arte Grafice George Ionescu, 1912, p. 126, 129–130.

400. Dragomirescu, Mihail, *Epica*. CCR, II (1908), nr. 19, 1 oct., p. 622–623.

401. Botez, Corneliu, *Fețe călugărești în familia lui Eminescu*. În *Omagiu lui Mihail Eminescu*. București, Atelierele Grafice ,,Socec & Co'', S.A., 1909, p. 206.

402. Ibrăileanu, G., *Spiritul critic în cultura românească*. Iași, Edit. Revistei ,,Viața românească'', 1909 [1908], 152, 187–188; Ediție selectivă. [Iași], Junimea, 1970, p. 121, 141; *Opere 1*. București, Edit. Minerva, 1974, p. 104, 126.

403. Ibrăileanu, G., *Scriitori și curente*. Iași, Edit. Revistei ,,Viața românească'', 1909, p. 38, 50, 51, 83, 95; Ed. a II-a. Iași, Edit. ,,Viața românească'', 1930, p. 18, 30, 60, 61. *Opere II*. [Iași], Junimea, 1972, p. 155, 162, 180, 181.

404. Bogdan, Alexandru, *,,Strigoii''. Comentar*. Sibiu, Tipografia Arhidiecesană, 1910, p. 34.

405. Zaharia, N., *Mihail Eminescu. Viața și opera sa*. București, Tip. și Stab. de Arte Grafice ,,G. Ionescu'', 1912, p. 126, 129, 153–154, 160, 179–182, 186, 220, 223–225, 239, 241, 242, 262–286; Ed. a II-a, București, ,,Socec'', 1923, p. 143, 155, 159, 183–185, 191, 212–216, 220, 229, 233, 263, 269–271, 276–277, 286, 288, 324–347.

406. Galaction, G., *M. Eminescu*. București, Edit. Institutului ,,Flacăra'', 1914, p. 62–63; *Viața lui Eminescu*. [București], Edit. ,,Adevărul'', [1924], p. 55.

407. Ordeanu, I. S., *Eminescu plînge în poezia sa ruina României* (II). București, Tip. ,,Lupta'', 1914, p. 3, 32, 37, 38–60.

408. Ștefanelli, T. V., *Amintiri despre Eminescu*. București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1914, p. 26, 27, 38, 39, 71, 77–81.

409. Tomaschek, Peter, *Mihail Eminescu der Dichterkönig Rumäniens*. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. Cernăuți, Buchdruckerei ,,Czernowitzer Tagblatt'', 1914, p. 3.

410. Ibrăileanu, G., *Ioan Al. Brătescu-Voinești*. București, Edit. Librăriei H. Steinberg & Fiii, [1916], p. 4.

411. Cardaș, Gh., *Viața lui M. Eminescu. 1850–1889*. București, Edit. ,,Cartea noastră'', 1920, p. 70–71, 73.

412. Fundoianu, B., *Creangă și Eminescu*. ALA, II (1922), nr. 63, 5 febr., p. 1.

413. Gherasim, Vasile, *Eminescu ca optimist*. CL, LIV (1922), nr. 6–7, iun.-iul., p. 485–503. Vezi și nr. 865.

414. Ștefănescu, Marin, *Filozofia românească*. București, Ediția Caselor Naționale Institutul grafic ,,Răsăritul'', 1922, p. 206–209.

415. P. Nicanor & Co. [G. Ibrăileanu], *Furia ineditului*. VR, XV (1923), nr. 1, ian., p. 124 (Miscelanea).

416. Tagliavini, C., *Michele Eminescu*. Roma, III (1923), 30 sept.–30 oct., p. 771–783; *Studii sulla Romania*. Publicazioni del l'Istituto per l'Europa Orientale, Roma, Napoli, 1923, p. 288, 293, 306–319, 336. Vezi și nr. 866.

417. Gherasim, V., *Influenta lui Schopenhauer asupra lui Eminescu*. TRANS, LIV (1923), nr. 10–12, oct.-dec., p. 520–559. Vezi și nr. 865.

418. Papacostea, Cezar, *O interpretare a operei lui Eminescu*. CL, LVII (1925), [nr. 2], febr., p. 114–126, [nr. 6], iun., 434–442, [nr. 9], sept., p. 616–635.

419. Caracostea, D., *Personalitatea lui Eminescu*. ALA, VI (1925), nr. 223, 15 mart., p. 3; București, Edit. Librăriei ,,Socec & Co'' S.A., 1926, p. 13; *Creativitatea eminesciană*. București, FRLPA, 1943, p. 234; *Studii eminesciene*. București, Edit. Minerva, 1975, p. 113.

420. Bogdan-Duică, G., *Multe și mărunte despre Eminescu*. TRANS, LVI (1925), nr. 7–8, iul.-aug., p. 267–270.

421. Constantinescu, Pompiliu, *Liviu Rebreanu ,,Adam și Eva''*. RITMV, I (1925), nr. 7–8, aug.-sept., p. 155–157; *Scrieri*. III. [București], EPL, 1969, p. 471.

422. Bogdan-Duică, G., *Despre ,,Luceafărul'' lui Mihai Eminescu. În Anuarul Liceului ortodox român ,,Andrei Șaguna'', LXLXI, 1924–1925*, p. 5–53; Brașov, Tipografia A. Mureșianu-Braniște, 1925, p. 6, 31 (Extras); *Studii și articole*. București, Minerva, 1975, p. 377.

423. Toroutiu, I. E., *Immanuel Kant în filosofia și literatura română*. [București], Tip. ,,Bucovina'', 1925, p. 43–44.

424. P. Nicanor & Co [G. Ibrăileanu], *Făt-Frumos din lacrimă*. VR, XVIII, (1926), nr. 1, ian., p. 126–128; *Campanii*. București, Minerva, 1971, p. 282–285.

425. Caracostea, D., *Izvoarele poemei ,,Luceafărul'' [II]*. CL, LVIII (1926), [nr. 5], mai, p. 357–374; București, Edit. Librăriei Socec & Co SA, 1926, p. 21 (Extras).

426. Constantinescu, Pompiliu, *Destinul de pînă acum al operei lui Eminescu*. VL–2, I (1926), nr. 20, 3 iul., p. 1; *Scrieri*. II. București, EPL, 1967, p. 538.

427. Ibrăileanu G., *Scriitori români și străini*. Iași, Edit. ,,Viața românească'', 1926, p. 125, 128; *Opere. 3*. București, Minerva, 1976, p. 78, 80.

428. Ibrăileanu, G., *Edițiile poeziilor lui Eminescu*. VR, XIX (1927), nr. 1, ian., p. 85–91; *Campanii*. București, Minerva, 1971, p. 301.

429. Ibrăileanu, G., *Pentru Eminescu*. ALA, VIII (1927), nr. 326, 6 mart., p. 8.

430. Foti, Ion, *Mihail Eminescu.* PRL, II (1927), nr. 6, iun., 6–10.

431. Doctorul Ygrec, *Pe urmele înțelepților.* București, I. Brănișteanu, [1927], p. 22, 41, 65.

432. Cronicar, *Destinul operei lui Eminescu.* DREPT, II (1928), nr. 212, 1 iul. 1928, p. 1.

433. Aderca, F., *Eminescu și psihanaliza.* ALA, IX (1928), nr. 401, 12 aug., p. 3.

434. Constantinescu, Pompiliu, *Considerații asupra romanului românesc.* K–P, I (1928), nr. 1, 10 nov., p. 27–29; *Scrieri.* VI. București, Minerva, 1972, p. 15.

435. Lang, Fr., *M. Eminescu als Dichter und Denker.* Cluj-Klausenburg, ,,Minerva'' literarische und graphische Kunstanstalt, 1928, p. 28, 43, 51, 94, 103–106, 119–129, 136, 172.

436. Păunescu-Ulmu, T., *Viața tragică și românească a lui Eminescu.* [Craiova, Tiparul Prietenii Științei S.A.], 1928, p. 109–111, 113–114.

437. Dima, Al., *Tradiționalismul lui Eminescu.* DAT, VII (1929), nr. 7–9, iul.-sept., p. 109–125; *Tradiționalismul lui Mihail Eminescu.* Turnu-Severin, Edit. Revistei ,,Datina'', 1929, p. 27, 31.

438. Sân-Giorgiu, Ion, *Eminescu, literatura germană și Goethe.* RAM, XXIII (1929), nr. 8–9, aug.-sept., p. 229–237: *M. Eminescu și Goethe.* Craiova, Edit. ,,Ramuri'', [1929], p. 17, 18.

439. Ibrăileanu, G., *Eminescu. Note asupra versului. Anexe I. O fază de tranziție.* VR, XXI (1929), nr. 9–10, sept.-oct., 362–363; *Studii literare.* Ediția I-a. București, Edit. ,,Cartea românească'', [1930], p. 204; *Mihai Eminescu – Studii și articole.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 164; *Opere 3.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 340.

440. Dragnea, Radu, *Spiritualitatea lui Eminescu.* G, IX (1929), nr. 11, nov., 329–341.

441. Lovinescu, E., *Răspuns domnului G. Ibrăileanu.* TIPL, II, (1929), nr. 1, oct.-nov., p. 3–8.

442. Ibrăileanu, G., *D. E. Lovinescu este vesel.* VR, XXI (1929), nr. 11–12, nov.-dec., p. 162–172; *Mihai Eminescu – studii și articole.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 338, 345.

443. Petrovici, Ion, *Kant und das rumänische Denken.* [Berlin, 1929], p. 96. (Extras din Archiv für Geschichte der Philosophie und Soziologie, Bd. 38, Heft 112).

444. Russu, N. I., *Mihail Eminescu (Biografie).* București, ,,Institutul pentru literatură'', 1929, p. 17.

445. Rașcu, I. M., *Ecouri franceze în opera lui Eminescu (Alte documente și precizări).* INDR, I (1930), nr. 2, febr., p. 1–3, nr. 6, iun., p. 6–9, nr. 7, iul., p. 5–9, nr. 9, sept., p. 4–10; *Ecouri franceze în opera lui Eminescu (Alte documente și precizări).* SEC, I (1932), nr. 24, 31 iul., p. 3, nr. 25, 7 aug., p. 3, nr. 26, 14 aug., p. 3; *Alte opere din literatura română.* București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului– Imprimeria Națională, 1938, p. 185–188: *Eminescu și cultura franceză.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 20–21, 28, 51, 69–71, 80, 84, 85, 107–109, 126, 136, 172, 187.

446. Ibrăileanu, G., *Poeziile lui Eminescu.* ALA, IX (190), nr. 484, 16 mart., p. 3–4.

447. Lovinescu, Eugen, *D. E. Lovinescu este vesel pentru că ... d. Ibrăileanu e tragic.* VRE, III (1930), nr. 107, 27 mart., p. 4.

448. Constantinescu, Pompiliu, *Tudor Arghezi: ,,Icoane de lemn''.* VRE, III (1930), nr. 108, 3 apr., 1930, p. 5; *Scrieri.* I. [București], EPL, 1967, p. 62–63.

449. Damaschin, G., *Natura spiritualității lui Eminescu.* DAT, VIII (1930), nr. 4–6, apr.-iun., p. 61–72.

450. Sân-Giorgiu, Ion, *Influența germană la Eminescu.* Note provizorii. FCL, IX (1930), nr. 375, 15 sept., p. 1–2, nr. 376, 22 sept., p. 1–2.

451. Rașcu, I. M., *Eminescu și Lamartine,* INDR, I (1930), nr. 11, [nov.], p. 1–6; nr. 12, dec., p. 11–16; *Convingeri literare.* București, [Tipografia Cernica], 1937, p. 153–158; *Eminescu și cultura franceză.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 203–207.

452. Morariu, Leca, *Eminescu. Note pentru o monografie.* [Cap. VI:] *Copilăria.* [Cap. VII:] *Elev,* BME, I (1930), nr. 1, p. 7–24; II (1931), nr. 4, p. 24–31; *Eminescu.* Note pentru o monografie. [Cap. VI: Copilăria, Cap. VII: Elev]. Suceava, Tip. ,,Hermann Reiner'', 1932, p. 16, 23; *Eminescu și Bucovina.* Cernăuți, Edit. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1943, p. 143, 185, 186; *Eminescu.* Note pentru o monografie. Cernăuți, Tip. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1943, p. 25, 31, 67–68, 80.

453. Bogdan-Duică, G., *Influențe literare la Eminescu.* BME, I (1930), nr. 2, p. 49–52.

454. Boz, Lucian, *M. Eminescu.* CAPR, I (1930), nr. 2, dec., p. 20–23; *Eminescu.* Încercare critică. București, Institutul de Arte Grafice ,,Slova'', 1932, p. 12–13, 20, 23, 25, 28–33, 34.

455. Haneș, Petre V., *M. Eminescu începător.* București, Edit. Societății ,,Prietenii istoriei literare'', [1930], p. 11, 14, 16; *Studii de istorie literară.* [București], Minerva, 1970, p. 307–310.

456. Ibrăileanu, G., *Studii literare.* București, Edit. ,,Cartea românească'', [1930], p. 55; *Opere 3.* București, Minerva, 1976, p. 233.

457. Mărculescu, Octavian, *Mic studiu critic asupra omului și operei poetice a lui M. Eminescu.* Bazargic, Tip. ,,Gutenberg'', Hristo Radiloff, 1930, p. 17, 30, 33–34, 90, 91.

458. Sulică, Nicolae, *Clasicismul greco-roman și literatura noastră.* În *Anuarul Liceului ,,Al. Papiu Ilarian'', Tg. Mureș, 1919–1929.* Tg. Mureș, Tip. ,,Ardeleana'', 1930, p. 47–115. Și extras.

459. Murărașu, D., *Unitatea personalității lui Eminescu.* SM, VIII (1931), nr. 8, 1 mai, p. 184–186.

460. Constantinescu, Pompiliu, *Corespondența ,,Junimii''.* VRE, IV (1931), nr. 218, [25 dec.], p. 13; *Scrieri,* VI. București, Minerva, 1972, p 26.

461. Gerariu, D., *Iarăși și iarăși ... Eminescu.* DAT, IX (1931), nr. 7–9, iul.-sept., p. 148.

462. Călinescu, G., *Interiorul eminescian.* ALA, X (1931), nr. 572, 22 nov., p. 1.

463. Bogdan-Duică, G., *„Împărat și proletar" (Explicare... istorică).* BME, II (1931), nr. 6, p. 76–87.

464. Spânu, D., *Morala lui M. Eminescu și raportul ei cu religiunea creștină.* Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei", 1931, p. 6, 7–8, 37, 49.

465. Torouțiu, I. E. și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare.* I. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1931, p. 311, 316–317, 321–322.

466. Caracostea, D., *Opera lui Mihai Eminescu.* Curs ținut în 1931–1932 (litografiat), p. 54, 231, 232, 264, 494–532, 533, 536, 556, 559–560, 567–568, 634; *Studii eminesciene,* București, Edit. Minerva, 1975, p. 441, 449–459.

467. Densusianu, O., *Evoluția estetică a limbei române. Încheiere.* [Curs IV] 1931–1932. [Rezumat de Al. Vasiliu. Note stenografice Aurel Iancu]. Litografia Constanța Dumitrescu. [București, 1932], p. 128–138, 175.

468. Călinescu, G., *Viața lui Mihai Eminescu.* București, Edit. „Cultura națională", 1932, p. 484, 108, 110–113, 116–117, 123, 154, 162–163, 181, 186, 192, 203–209, 210, 223–224, 236, 249, 250, 257, 314–318, 323, 352, 397–398; Ediția a IV-a revăzută. [București], EPL, 1964, p. 86–88; 91, 117, 118, 121, 122, 124, 125, 138, 141, 142, 146, 154–159, 168, 177, 187, 188, 211, 212, 233–237, 240, 264, 307, 317.

469. Doicescu, Ciprian, *Eminescu.* Izvoarele de inspirație. Preocupările de cultură. [București], „Bucovina", 1932, p. 55; ed. II, 1939, p. 55.

470. Murărașu, D., *Naționalismul lui Eminescu.* [București], Edit. „Bucovina", I. E. Torouțiu, [1932], p. 1, 33, 56, 57, 62, 63, 87, 188, 195, 221, 224, 225, 242, 271–273, 277, 278, 282, 286, 297, 324, 326, 327.

471. Vlad, Dr. C., *Mihail Eminescu din punct de vedere psihanalitic.* București, Edit. Cartea românească, 1932, p. 17–20, 25–29, 33–43, 47–48, 52, 56–59, 67, 69, 71–75, 78–81, 84, 98–100, 102–103, 106–108, 127–138, 141, 148–149, 151, 154–158, 163–167, 169, 176–177, 184, 185–198, 221.

472. Torouțiu, I. E., *Studii și documente literare.* II. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1932, p. 199, 265–266.

473. Călinescu, G., *Anti-hegelianismul lui Eminescu.* VR, XXV (1933), vol. XLV, nr. 10, oct. 31, p. 27–30.

474. Papacostea, Cezar, *Filosofia antică în opera lui Eminescu.* București, [1933], p. 34–35.

475. Petrașcu, N., *Mihail Eminescu.* [Ed. a II-a]. București, Tip. „Bucovina", [1933], p. 20, 21, 28, 41, 43, 48, 51, 64, 87–92, 100–102, 122–123, 138–141, 143–151, 203–210; *Amintiri despre Eminescu.* Iași, Junimea, 1971, p. 98, 100.

476. Torouțiu, I. E., *Studii și documente literare.* IV. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1933, p. XCI–XCIV, 100, 103, 457.

477. Călinescu, G., *Euthanasia eminesciană.* VR, XXVI (1934), nr. 2, 31 ian., p. 45–52; *Opera lui Mihai Eminescu.* I. București, Edit. „Cultura națională", [1934], p. 79–82, 84–89.

478. Dima, Al., *Motive hegeliene în scrisul eminescian.* RAM, XXVI (1934), nr. 1, mai, p. 37–40; VR, XXVI (1934), nr. 3, mart., p. 10–19; Sibiu, [Tip. Instit. de Arte Grafice „Dacia Traiană"], 1934, 8–10, 11, 13; *Conceptul de literatură universală și comparată.* Studii teoretice și aplicative. București, Edit. Acad. RSR, 1967, p. 143–145, 147, 150.

479. Zarifopol, Paul, *Despre ideologia lui Eminescu.* RFR, I (1934), nr. 5, mai, p. 467–470.

480. Constantinescu, Pompiliu, *Literatura română există.* VRE, VII (1934), nr. 345, 8 iul., p. 7; *Scrieri 6.* București, Minerva, 1972, p. 483.

481. Constantinescu, Pompiliu, *Exegeze eminesciene.* VRE, VII (1934), nr. 356, 23 sept., p. 7; *Scrieri 2.* [București], EPL, 1967, p. 454–455.

482. Stati, P., *Considerații asupra eroticei eminesciene.* CUGM, III (1934), 7–8, sept.-oct., p. 1–2.

483. Vlad, Dr. C., *Noțiunile de timp și spațiu în opera lui Eminescu.* CL, LXVII (1934), nr. 10, oct., p. 843–845.

484. Sân-Giorgiu, Ion, *Eminescu și spiritul german.* RFR, I (1934), nr. 10, oct., p. 56–87.

485. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu.* I. *Filosofia teoretică. Filosofia practică.* București, Edit. „Cultura națională", [1934], p. 14–32, 38–42, 51, 52, 56, 57, 72, 73, 78–89, 98, 99, 102, 106, 107, 111–114.

486. Dragomirescu, Mihail, *Eminescu 1860–1889.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 85.

487. Papadat-Bengescu, Hortensia, *Prin prisma unei generații.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 27.

488. Mehedinți, S., *Optimismul lui Eminescu.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 68.

489. Nedici, Gh., *Eminescu și Transilvania.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 144.

490. Petrescu, Valerian, *Cele două bronzuri pontice.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 169, 171.

491. Pankhurst, Sylvia, *Salut ție spirit luminos.* În *Omagiu lui Mihai Eminescu.* [București, Tipografia ziarului „Universul", 1934], p. 173. Și text englez (p. 49–50).

492. Lungulescu, I. N., *Mihail Eminescu – omul, poetul, filozoful* [Conferință]. Timișoara, Tipografia românească — Inst. de Arte Grafice, 1934, p. 32, 47–51.

493. C[ălinescu], G., *Eminescu și Goethe.* ALA, XIV (1955), nr. 779, 10 nov., p. 10.

494. C[ălinescu], G., *Factorul oniric la Eminescu.* ALA, XIV (1935), nr. 781, 24 nov., p. 9; *Opera lui Mihai Eminescu.* IV. București, FPLA, 1936, p. 17.

495. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu. II. Cultura. Descrierea operei.* București, FPLA, 1935, p. 5, 7, 10, 22, 49, 72, 77, 79, 85, 124, 125–127, 174, 181, 185, 186, 220, 221, 223.

496. Călinescu, G., *Octavian Goga : „Tragedia omului" (după Emerich Madách).* ALA, XIV (1935) nr. 737, 20 ian., p. 9–10; *Ulysse.* București, EPL, 1967, p. 216, 218.

497. Constantinescu, Pompiliu, *Tudor Arghezi : „Ochii Maicii Domnului".* VRE, VIII (1935), nr. 384, 14 apr., p. 7; *Scrieri.* I. [București], EPL, 1967, p. 91.

498. Constantinescu, Pompiliu, *E. Lovinescu : „Bălăuca" (roman).* VRE, VIII (1935), nr. 417, 8 dec., p. 4, 10; *Scrieri.* III. [București], EPL, 1969, p. 364–366.

499. Voiculescu, Ilie, *Naționalismul lui Eminescu.* EXT, I (1935), nr. 1, oct.-dec., p. 15–16.

500. Ieșan, Al., *G. Călinescu. „Opera lui M. Eminescu". Vol. I.* BME, VI (1935), nr. 13, p. 19–24.

501. Morariu, Leca, *Eminescu în italienește.* BME, VI (1935), nr. 13, p. 25–31; Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei", 1935, p. 17–18 (Extras).

502. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu. III. Descrierea operei (urmare).* București, FPLA, 1935, p. 6, 30, 33, 37, 38, 60, 62–70, 74, 79–87, 89–100, 108, 111–115, 122–132, 134–137, 140–172, 180–186, 191–203, 214, 316.

503. Burdun, George, *Mihai Eminescu.* O viață zbuciumată. O operă nemuritoare. Brăila, „Dunărea", Institut de Arte Grafice, [1935], p. 36.

504. Rașcu, I. M., *Eminescu și catolicismul.* București, [Institutul de Arte Grafice „Lupta" N. Stroilă], 1935, p. 33–34.

505. Murărașu, D., *Din izvoarele poeziei „Epigonii".* PL, I (1936), nr. 1, mart., p. 135–144.

506. Călinescu, G., *Erotica eminesciană.* RFR, III (1936), nr. 3, 1 mart., p. 565–587; *Opera lui Mihai Eminescu.* III. București, FPLA, 1936, p. 115–122, 125, 129.

507. Rașcu, I. M., *Eminescu și Alecsandri.* GR, III (1936), nr. 3–4, mart.-apr., p. 183–207, nr. 5, mai, p. 277–293; *Eminescu și Alecsandri.* București, [Tipografia Seminarului Monahal Cernica-Ilfov], 1936, p. 8, 45–46, 50, 51, 57–60, 62, 64; *Eminescu și cultura franceză.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 292–293, 341, 342, 348, 349, 358–360, 362–363, 365, 368.

508. Murărașu, D., *Eminescu și Oxenstiern.* FF-2, XI (1936), nr. 5, oct.-nov., p. 244–255; București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", [1936], p. 11–12 (Extras).

509. Constantinescu, Pompiliu, *Mircea Eliade : „Domnișoara Christina" (roman).* VRE, IX (1936), nr. 467, 13 dec., p. 9; *Scrieri.* II. [București], EPL, 1967, p. 628.

510. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu. IV. Cadrul psihic. Cadrul fizic. Technica.* București, FPLA, 1936, p. 9–11, 14–18, 20–49, 51, 53, 57–58, 61–65, 69–72, 74–77, 81, 82, 87, 88, 90–92, 96, 97, 115–122, 125, 129, 131, 146–160, 165–170, 173–179, 181, 182, 189–193, 195–197, 202–208, 215–218.

511. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu. V. Analize. Eminescu în timp și spațiu.* București, FPLA, 1936, p. 25, 31, 51, 96, 231, 248, 271, 284–299, 316,. 323–326, 332, 353, 363, 364–365, 368.

512. Torouțiu, I. E., *G. Călinescu : „Opera lui Mihai Eminescu".* BME, VII (1936), nr. 14, p. 4–94.

513. Eminescu, M., *Literatura populară.* Craiova, Scrisul românesc, [1936], p. 30, 38, 96, 112, 114.

514. Sân-Giorgiu, Ion, *Eminescu und der deutsche Geist.* Jena, Leipzig, Verlag von Wilhelm Gronau, 1936, p. 15, 18.

515. Vianu, Tudor, *În jurul peisajului eminescian.* F–1, VI (1937), nr. 3–4, mart.-apr., p. 31–34.

516. Constantinescu, Pompiliu, *Tudor Arghezi (IV).* VRE, X (1937), nr. 498, 1 aug., p. 10; *Tudor Arghezi.* București, FPLA, 1940, p. 240–243; *Scrieri 1.* [București], EPL, 1967, p. 131.

517. Morariu, Leca, *Italienismul lui Eminescu.* BME, VIII (1937), nr. 15, p. 52.

518. Murărașu, D., *Eminescu în fața criticei literare.* București, Tip. „Viața literară", 1937, p. 9, 13.

519. Scorpan, Gr., *Influența lui Eminescu în poezia românească. I. Elemente eminesciene în poezia lui A. Vlahuță.* Iași, Tip. „Albina românească", 1937, p. 3, 199–200.

520. Călinescu, G., *Anghel Demetriescu (Cu prilejul unei edițiuni a operei sale).* ALA, XVIII (1938), nr. 901, 13 mart., p. 15–16.

521. Călinescu, G., *Tehnica criticei și a istoriei literare III.* ALA, XVIII (1938), nr. 917 bis, 3 iul., p. 7–8; *Principii de estetică.* București, EPL, 1968, p. 98; [Ed. a III-a]. Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1974, p. 199.

522. Constantinescu, Pompiliu, *Scurt examen de conștiință poetică. De la Eminescu la Tudor Arghezi.* VRE, XI (1938), nr. 544, 3 iul., p. 8; *Scrieri 6.* București, Minerva, 1972, p. 180.

523. Cazaban, Al., *Compătimitorii lui Eminescu.* VIIT-BUC, XXX (1938), nr. 9155, 15 iul., p. 1–2.

524. Murărașu, D., *Eminescu și Schopenhauer.* RGR, VII (1938), nr. 3–4, p. 195–207.

525. Caracostea, D., *Arta cuvîntului la Eminescu.* București, Institutul de Istorie literară și folclor, 1938, p. 127, 175, 189, 228–230; *Studii eminesciene.* București, Edit. Minerva, 1975, p. 287, 317, 376.

526. Călinescu, G., *Viața lui Ion Creangă*. București, FPLA, 1938, p. 187—188, 190, 208; Ed. a II-a. [București], EPL, 1964, p. 193—194, 195—196, 368.

527. Păunescu-Ulmu, T., *Problema Eminescu*. Craiova, Editura Ramuri, [1938], p. 116, 117, 120.

528. Rașcu, I. M., *Alte opere din literatura română*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului — Imprimeria Națională, 1938, p. 185, 186—188.

529. Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară*. București, FPLA, 1938, p. 174; *Pagini de critică literară I*. [București], EPL, 1968, p. 145; *Eminescu. Arghezi*. București, Edit. Eminescu, 1976, p. 101.

530. Gáldi, László, *Vörösmarty és Eminescu*. VAS, XXII (1939), nr. 6—7, [apr.], p. 107—109.

531. Loghin, G. D., *Ceva despre Mircea Eliade*. JLIT, I, (1939), nr. 36, 3 sept., p. 1—2.

532. Struțeanu, Scarlat, *Elementul dionisiac în motivele de inspirație eminesciană*. CL, LXXII (1939), nr. 6—9, iul.-sept., p. 963—978.

533. Carp, M., *Sălbatica Clotildă a lui Eminescu*. INSI, IV (1939), nr. 10, 1 oct., p. 56—71.

534. Marino, Adrian, *H. Sanielevici*. JLIT, I (1939), nr. 43, 22 oct., p. 1, 3.

535. Găisseanu, Marin, *Vocația neptunică și uranică la Eminescu*. RAM, XXXI (1939), nr. 11—12, nov.-dec., p. 245—256.

536. Kallós, Ernest, *Eminescu și Vörösmarty*. BME, X (1939), nr. 17, p. 18—21.

537. Jechiu, Igor, *Note rusești despre Eminescu*. BME, X (1939), nr. 17, p. 33—36.

538. Caracostea, D., *Simbolurile lui Eminescu*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului — Imprimeria Națională, 1939, p. 12, 14; *Creativitatea eminesciană*. București, FRPLA, 1943, p. 292; *Studii eminesciene*. București, Edit. Minerva, 1975, p. 142.

539. Chajes, A., *Michael Eminescu, au cinquantième anniversaire de sa mort. Zu seinem 50. Todestag 15 Jun. 1939*. Jérusalem, Central Press, 1939, p. 12, 13, 48.

540. Bucuța, Em., *Eminescu, geniu romantic*. RFR, VII (1940), nr. 5, 1 mai, p. 407—414; MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian.-mart.], p. 69—72.

541. Iordan, Iorgu, *Limba lui Eminescu*. RFR, VII (1940), nr. 5, 1 mai, p. 334—352.

542. [Călinescu, Aurel], *Pe d-nul Perpessicius*. VRE, XII (1940), nr. 575, 20 oct., p. 5 (Vitrina).

543. *O scrisoare a d-lui Perpessicius*. VRE, XII (1940), nr. 577, 10 nov., p. 6.

544. Călinescu, Aurel, *Răspuns d-lui Perpessicius*. VRE, XII (1940), nr. 578, 17 nov., p. 7.

545. D. Pr., *Schopenhauer și Eminescu*. ACȚ, I (1940), nr. 72, 28 nov., p. 2.

546. *Mihail Eminescu și cultura germană*. CU, XIII (1940), nr. 4599, 29 nov., p. 2.

547. Pop, Augustin Z. N. *O mamă*... (Registru tematic, aparat, revizuiri și propuneri). CL, 1940, nr. 7—12, iul.-dec., p. 729—742; București, Edit. ,,Bucovina'', [1940], p. 3 (Extras).

548. Constantinescu, Pompiliu, *Tudor Arghezi*. București, FPLA, 1940, p. 96, 97—98, 241.

549. Lovinescu, E., *T. Maiorescu II (1876—1917)*. București, FPLA, 1940, p. 273; *T. Maiorescu*. [București], Edit. Minerva, 1972, p. 497.

550. Morariu, Leca, *Eminescu*. Cernăuți, Tip. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1940, p. 12.

551. Caracostea, D., *Creativitatea eminesciană*. RFR, VIII (1941), nr. 6, 1 iun., p. 119—144; nr. 10, 1 oct., p. 122—141; IX (1942), nr. 3, 1 mart., p. 629—657; nr. 4, 1 apr., p. 129—148; nr. 7, 1 iul., p. 3—34; nr. 8, 1 aug., p. 244—264; *Creativitatea eminesciană*. București, FRPLA, 1943, p. 59, 73, 78, 80, 194, 198, 199, 221, 234, 292; *Studii eminesciene*. București, Edit. Minerva, 27, 34, 36, 42, 93, 95, 106, 113, 142.

552. Georgescu, Paul, *Naționalismul lui Eminescu*. [București], Vremea, [1941], p. 11.

553. Dragomirescu, Mihail, *Eminescu — poet universal*. În Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare. Seria III. Tom X. [1941], p. 1; *Mihai Eminescu*. Iași, Edit. Junimea, 1976, p. 163.

554. Cianciolò, Umberto, *Introducere la poezia lui Eminescu*. TRANS, LXXIV (1943), nr. 11—12, nov.-dec., p. 886—905; Sibiu, [Tip. ,,Dacia Traiană''], 1943, p. 14—16.

555. Lovinescu, E., *T. Maiorescu și contemporanii lui*. I. V. Alecsandri, M. Eminescu, A.D. Xenopol. [București], Casa școalelor, 1943, p. 145, 148—152, 274.

556. Morariu, Leca, *Eminescu și Bucovina*. Cernăuți, Edit. Mitropolitul Silvestru, 1943, p. 143, 185—186.

557. Vasiliu, Aurel, *Bucovina în viața și opera lui M. Eminescu*. Cernăuți, Tip. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1943, p. 45, 85, 104, 139, 151, 222, 271, 272, 273, 303, 304, 351, 441, 472; *Pagini vechi despre Eminescu*. Antologie, texte stabilite, note și prefață de Gh. Bulgăr. [București], Edit. Eminescu, [1976], p. 201.

558. Vornica, Gheorghe, *Gîndirea biopolitică a lui Eminescu*. Sibiu, Editura Astrei, 1943, p. 28, 100—101.

559. Kuteli, Mitrush [Dimitrie Pascu], *Poeti Mihail Eminescu. Shënime letrare [Însemnări literare]*. Tiranë, Ed. Botem' I Autorit, 1944, p. 38.

560. Lovinescu, E., *T. Maiorescu și contemporanii lui*. II. Gh. Panu, Iacob C. Negruzzi. [București], Casa școalelor, 1944, p. 147—148, 154—156; [Ediția a II-a]. București, Edit. Minerva, 1974, p. 379—380, 384—385.

561. Vasiliu, Aurel, *Două studii literare*. Cernăuți, Tip. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1944, p. 7, 14.

562. Vasiliu, Aurel, *Intelectualismul lui Eminescu*. Cernăuți, Tip. ,,Mitropolitul Silvestru'', 1944, p. 10, 11.

563. Andronescu-Craioan, Pompiliu I., *Schiță asupra cugetării lui M. Eminescu*. Buzău, Tip. Luca Oprescu, MCMXLV [1945], p. 4.

564. Regman, Cornel, *Un ev galant al lumii dunărene.* RCLIT, I (1945), nr. 4, apr., p. 27—48; *Cărți, autori, tendințe.* [București], EPL, 1967, p. 270—273, 282, 284, 287, 288, 290, 291.

565. Todoran, Eugen, *Hyperion demonic.* RCLIT, I (1945), nr. 6—8, iun.-aug., p. 57—75.

566. Ciureanu, P., *Eminescu.* Torino—Milano—Genova, Società Editrice Internazionale, [1946], p. 20—21, 26, 49, 52, 65.

567. Călinescu, G., *Eminescu și Müllner.* N-2, II (1947), nr. 365, 16 iun., p. 2.

568. Călinescu, G., *Universul poeziei.* JLIT, 1948, nr. 4—5, p. 13; *Principii de estetică.* București, EPL, 1968, 114; [Ediția a II-a]. Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1974, p. 89.

569. Călinescu, G., *Poezia „realelor''.* JLIT, 1948, nr. 4—5, p. 93.

570. Popovici, D., *Poezia lui Eminescu.* Cluj, 1948, p. 85, 87, 102, 139, 162, 179, 222, 239—243, 264, 276, 278, 298, 400, 401 (Curs litografiat, Uniunea Națională a Studenților din România); *Poezia lui Mihai Eminescu.* [București], Edit. Tineretului, 1969, p. 96, 98, 108, 137, 154, 167, 168, 200, 212—214, 232—233, 251, 301; *Poezia lui Mihai Eminescu.* [București], Edit. Albatros, [1972], p. 76, 87, 138, 152, 153, 188, 200—203, 223, 224, 236, 298, 299.

571. Vitner, Ion, *La centenarul nașterii lui Eminescu.* LCL, 1949, nr. 5, nov. p. 81—100.

572. Ignat, Nestor, *Cu privire la opera lui Mihail Eminescu.* [București], Editura Scînteia, 1950, p. 15, 18.

573. Jebeleanu, Eugen, *Tragismul vieții lui Eminescu.* În *Mihai Eminescu. Studii și conferințe cu prilejul sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea lui Eminescu.* [București], EPLA, 1950, p. 30.

574. Manu, Emil, *Presa literară craioveană și Eminescu.* LL, [I] (1955), p. 174—187.

575. Vianu, Tudor, *Eminescu.* LL, [I] (1955), 303—316; *Literatură universală și literatură națională.* [București], EPLA, [1956], p. 169, 172.

576. Caraioan, Pompiliu, *Ioan Creangă.* [București], Edit. Tineretului, 1955, p. 45—246.

577. Vitner, Ion, *Eminescu.* [București], ESPLA, [1955,] p. 17—18, 69.

578. Călinescu, G., *Cultura lui Eminescu.* SCILF, V (1956), nr. 1—2, 243—377; *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu, 1.* [București], EPL, 1969, p. 260, 337, 338, 350, 381, 383, 392, 396, 398, 401, 413, 422, 424, 425, 427, 431, 448, 455, 478; *Opera lui Mihai Eminescu 1. Descrierea operei. Cultura. Eminescu în timp și spațiu.* [București], EPL, 1969, p. 258, 335, 336, 339, 348, 379, 380, 390, 394, 397, 399, 411, 420, 422, 423, 425, 428, 445, 454, 475, 476; *Opera lui Mihai Eminescu 1.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 274, 355, 356, 359, 369, 403, 404, 414, 418, 421, 424, 437, 447, 449, 450, 452, 456, 474, 482, 506.

579. Călinescu, G., *Izvoarele filozofiei teoretice a lui M. Eminescu.* SCILF, V (1956), nr. 3—4, 399—477; *Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu 2.* [București], Edit. Minerva, 1970, p. 25, 26, 35, 38—52, 55, 70, 80, 90, 91, 102, 106, 107, 114, 116—119; *Opera lui Mihai Eminescu 2. Filozofia teoretică. Teme romantice. Cadrul psihic. Cadrul fizic. Tehnica interioară. Tehnica exterioară.* [București], p. 2—4, 35—49, 51, 52, 55, 70, 80, 90, 91, 102, 106, 114, 116—119; *Opera lui Mihai Eminescu 1.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 576—577, 584, 587—589, 591—605, 609, 625, 636, 647, 648, 660, 664, 665, 673, 675—678.

580. Călinescu, G., *Studii eminesciene : teme romantice; cadrul fizic.* SCILF, VI (1957), nr. 1--2, p. 7—69; *Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu 2.* [București], Edit. Minerva, 1970, p. 241, 249, 253, 258, 262, 352, 353, 356, 358—360, 364, 366—368, 371, 374, 377--379; *Opera lui Mihai Eminescu, 2. Filozofia teoretică. Teme romantice. Cadrul psihic. Cadrul fizic. Tehnica interioară. Tehnica exterioară.* [București], Edit. Minerva, 1970, p. 138, 147, 151, 156, 160, 250—252, 254, 256, 262, 264, 265, 269—271, 276, 277; *Opera lui Mihai Eminescu 2.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 130, 139, 143, 148, 153, 250—252, 255—259, 263, 265, 266—268, 271, 274, 378, 379.

581. Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor.* I. [București], ESPLA, [1957], p. 81; *Eminesciana.* București, Minerva, 1971, p. 159.

582. Perpessicius, *Legendă și adevăr în biografia eminesciană.* TRIB-1, III (1959), nr. 24, 13 iun., p. 1—2.

583. Simion, E., *În jurul personalității lui Eminescu. Note despre unele studii eminesciene.* VR-2, XII (1959), nr. 6, iun., p. 92—100.

584. Kakassy, Endre, *A fiatal Eminescu [Tînărul Eminescu].* București, Alami Irodalmi ès Müvészeti Kiadó, 1959, p. 75, 76, 77, 80, 81, 134—135, 242.

585. Crohmălniceanu, Ov. S., *Tudor Arghezi.* [București], ESPLA, [1960,] p. 219, 220.

586. Bulgăr, Gh., *Cuvinte rare în opera lui Eminescu.* LR, X (1961), nr. 1, p. 58—72.

587. Crețu, I., *O traducere a lui Eminescu nevalorificată încă.* LR, X (1961), nr.6, p. 592—605.

588. Perpessicius, *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor.* II. [București], EPL, 1961, p. 88, 89, 91, 93—95, 110; *Eminesciana.* București, Minerva, 1971, p. 222, 225, 228—231.

589. Hămbășan, Cornel, *M. Eminescu la „Curierul din Iași''.* CBIBL, XV (1962), nr. 12, dec., p. 47—48.

590. Del Conte, Rosa, *Mihai Eminescu o dell'Assoluto.* Modena, Istituto di Filologia romanza della Università di Roma, Società tipografica Editrice Modenese, [1962], p. 160—161, 198—199, 258, 260—262, 293—298, 322, 323, 329, 346, 391, 393—394, 423—444. Vezi și nr. 870.

591. Kakassy, Endre, *Eminescu élete és költészete [Viața și opera lui Eminescu].* București, Irodalmi könyvkiado, 1962, p. 47, 66—76, 79—81, 94, 95, 111, 126, 137, 168, 176, 202—203, 206, 217, 218, 250, 281, 295, 322, 329, 334, 359, 412, 413.

592. Călinescu, G., *M. Eminescu.* SCILF, XII (1963), nr. 1—2, 17—31.

593. Piru, Al., *Satira eminesciană.* LL, VII (1963), p. 115—136; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965 p. 381; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Albatros, [1971], p. 190; *Analize şi sinteze critice.* Craiova Edit. Scrisul românesc, 1973, p. 107.

594. Bulgăr, Gh., *Comparaţia la Eminescu.* LL, VII (1963), 269—284; *Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare.* Bucureşti, Edit. Minerva, 1971, p. 243—257, 260—261.

595. Bulgăr, Gh., *Eminescu despre problemele limbii române.* Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1963, p. 6, 22—24, 52.

596. Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Mihai Eminescu.* Bucureşti, Edit. Tineretului, 1963, p. 38, 75, 77, 85, 101—103, 105, 106, 112—119, 120, 133—134, 146, 174, 186, 205, 255, 261—262, 273—274 (Oameni de seamă).

597. Guillermou, A., *La génèse intérieure des poésies d'Eminescu.* Paris, Marcel Didier, 1963, p. 31, 54, 71, 76, 80, 81, 86, 100, 101, 136, 612. Vezi şi nr. 872.

598. Ursu, Horia, *Momente din istoria românilor în creaţia literară.* Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1963, p. 166, 169—170.

599. Vianu, T., *Studii de literatură universală şi comparată.* Ediţia a II-a. Revăzută şi adăugită. [Bucureşti], Edit. Acad. RPR, [1963], p. 565.

600. Vianu, T., *Expresia juvenilului la Eminescu.* LR, XIII (1964), nr. 1, 13—19; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 452—461; *Studii de stilistică.* Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1968, 192—198; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 259—268; *Eminesciana.* Iaşi, Edit. Junimea, 1974, p. 137, 138, 140—146; *Opere V.* Bucureşti, Edit. Minerva, 1975, p. 485—493.

601. Streinu, Vladimir, *Eminescu, prozatorul narativ.* GP, IX (1964), 1 mai, p. 1, 4; *Eminescu. Arghezi.* [Bucureşti], Edit. Eminescu, [1976], p. 74.

602. Perpessicius, *Fantoma de la Ipoteşti.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 19—24.

603. Todoran, Eugen, *Natura ca univers în poezia lui Eminescu.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 35—47.

604. Indrieş, Alexandra, *Chipul femeii în opera lui Eminescu.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 56—62.

605. Oallde, Petru, *Momente ale prezenţei lui Eminescu în Banat.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, p. 95—96.

606. Ivănescu, G., *Problemele limbii lui Mihai Eminescu.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, 101—107.

607. Ciocan-Ivănescu, Rodica, *Note asupra lexicului eminescian.* ORIZ-T, I (1964), nr. 5, mai, 117—118.

608. Bucur, Marin, *Receptări improvizate ale operei eminesciene.* RITL, XIII (1964), nr. 2, p. 411—433.

609. Florea, Rodica, *Eminescu şi opiniile critice ale vremii sale.* RITL, XIII (1964), nr. 2, p. 251—275.

610. Călinescu, G., *Contradicţiile erei burgheze oglindite în ideologia lui Eminescu.* VR-2, XVII (1964), nr. 4—5, apr.-mai, 25—33; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 50. *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu,* 1. [Bucureşti], EPL, 1969, p. X; *Opera lui Mihai Eminescu, 1. Descrierea operei. Eminescu în timp şi spaţiu.* [Bucureşti], EPL, 1969, p. X; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 34—35.

611. Tertulian, N., *Semnificaţia critică şi polemică a pesimismului eminescian.* VR-2, XVII (1964), nr. 4—5, apr.-mai, 34—52; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965; p. 169; *Eseuri.* Bucureşti, EPL, 1968, p. 35.

612. Dima, Al., *Motivul cosmic în opera eminesciană.* VR-2, XVII (1964), nr. 4—5, apr.-mai, 53—67; *Studii eminesciene.* Bucureşti, EPL, 1965, p. 277; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 151, 152, 159; *Aspecte naţionale ale curentelor literare internaţionale.* Studii sintetice. [Bucureşti], Edit. Cartea românească, [1973], p. 106, 107, 116.

613. Rusu, L., *Eminescu şi Schopenhauer.* VR-2, XVII (1964), nr. 4—5, apr.-mai, 102—118; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 122—124, 134; *Eminescu şi Schopenhauer.* [Bucureşti], EPL, 1966, p. 28, 31—33, 65—70, 71, 109.

614. Ciopraga, C., *Nocturnul în opera lui Eminescu.* VR-2, XVII (1964), nr. 4—5, apr.-mai, 124—137; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 304; *Portrete şi reflecţii literare.* Bucureşti, EPL, 1967, p. 11, 20, 21, 24; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 169, 171, 179, 180, 184.

615. Scridon, Gavril, *Eminescu.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 23, 4 iun., p. 1, 5.

616. Tornea, Florin, *Eminescu şi cerinţele dramei naţionale.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 23, 4 iun., p. 1, 8.

617. Vârgolici, T., *Eminescu în presa socialistă.* LUC-B, VII (1964), nr. 12, 6 iun., p. 4.

618. Simion, E., *Plenitudinea şi contradicţiile omului romantic.* GL, XI (1964), nr. 24, 11 iun., p. 5.

619. Cioculescu, Şerban, *Universul rural eminescian.* GL, XI (1964), nr. 24, 11 iun., p. 8; *Varietăţi critice* [Bucureşti], EPL, 1966, p. 237—240.

620. Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Poetul şi înaintaşii săi.* GL, XI (1964), nr. 24, 11 iun., p. 8—9.

621. Zaciu, Mircea, *Intra muros.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 24, 11 iun., p. 1, 5.

622. Streinu, Vladimir, *Eminescu şi cititorii lui.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 24, 11 iun., p. 2; *Eminescu. Arghezi.* [Bucureşti], Edit. Eminescu, [1976], p. 76.

623. Flora, Radu, *Eminescu în Jugoslavia.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 24, 11 iun., p. 3.

624. Cioculescu, Şerban, *Feericul nocturn.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 24, 11 iun., p. 4; *Varietăţi critice.* [Bucureşti], EPL, 1966, p. 207.

625. Gáldi, Ladislau, *«Acest vajnic muncitor».* TRIB-1, nr. 24, 11 iun., p. 7.

626. Popovici, Dimitrie, *Poezia cetăţii umane.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 24, 11 iun., p. 6—7.

627. Ivaşcu, George, *Patriotismul lui Eminescu.* C-B. 2, 1964, nr. 24, 12 iun., p. 3.

628. Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Eminescu şi contemporaneitatea lui.* FL-2, XIII (1964), nr. 24, 13 iun., p. 4–5.

629. Georgescu, Paul, *Eminescu şi contemporanii săi (II).* GL, XI (1964), nr. 25, 18 iun., p. 4.

630. Schlesak, Dieter, *Deutsche Einflüsse in Eminescus Werk.* NL, XV (1964), nr. 3, iun., p. 43–50.

631. Călinescu, G., *Eminescu poet naţional.* RITL, XIII (1964), nr. 2, p. 217–235; *Studii eminesciene* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 22, 27, 28, 36; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 6, 7, 11, 12, 20.

632. Ciobanu, Valeriu, *Eminescu şi scriitorii ruşi.* RITL, XIII (1964), nr. 2, p. 291–304.

633. Munteanu, Ştefan, *Eminescu şi limba poetică a înaintaşilor.* ORIZ-T, I (1964), nr. 6, iun., p. 21–37.

634. Ruffini, Mario, *„Soarta" lui Eminescu în Italia.* S20. IV (1964), nr. 6, p. 54–61.

635. Perpessicius, *Din jurnalul unui editor.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 19–25.

636. Mureşan, Camil, *Patriotismul poetului.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 26–29.

637. Zaciu, Mircea, *Efigii.* ST, XV (1964). nr. 5–6, mai-iun., p. 37–49.

638. Simion, Eugen, *Eminescu şi Arghezi.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 84–91.

639. Ciopraga, Const., *Eminescu şi Sadoveanu.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 92–101.

640. Nicolescu, G.C., *Anii marilor frămîntări eminesciene.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 146–154; *Studii şi articole despre Eminescu.* [Bucureşti], EPL, 1968, p. 45, 47.

641. Constantinescu, Pompiliu, *La o reeditare a lui Eminescu.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 187–194.

642. Antonescu, Nae, *Interpretări lingvistice.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 209–211.

643. Boeriu, Ion V., *Ecouri shakespeariene în critica lui Eminescu.* ST, XV (1964), nr. 5–6, mai-iun., p. 212–214.

644. Costa, Traian, *Marginalii la un glosar eminescian.* LR, XIII (1964), nr. 5, p. 501–515.

645. Gafiţa, Mihai, *Povestitorul şi idealul uman.* TRIB-1, VIII (1964), nr. 52, 24 dec., p. 2.

646. Popovici, D., *Eminescu.* SUBB, series Philologia, Fasc. 2, IX (1964), p. 17–32.

647. Todoran, Eugen, *Eminescu: „Comedia cea de obşte".* AU–T. Seria şt. filologice, II, 1964, p. 109–153.

648. Gáldi, L., *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu.* Bucureşti, Edit. Acad. RPR, 1964, p. 68, 79–81, 87, 116, 117, 215.

649. Iliescu, Ion, *Eminescu în Banat.* Bibliografie de F. Moldovan. Timişoara, 1964, p. 62, 67–72, 105, 106, 108. (Biblioteca Centrală a Regiunii Banat).

650. Massoff, Ioan, *Eminescu şi teatrul.* [Bucureşti], EPL, 1964, p. 60, 95, 123, 140.

651. Perpessicius, *Mihail Eminescu.* În *Mihail Eminescu (1850–1889).* [Bucureşti, 1964], p. 25–27 (Text în rusă, litografiat).

652. Manolescu, Nicolae, *George Bacovia.* VR-2, XVIII (1965), nr. 1, ian., p. 115–128; *Lecturi infidele.* [Bucureşti], EPL, 1966, p. 63–65.

653. Şuteu, Flora, *Observaţii stilistice pe baza dicţionarului poetic eminescian.* LR, XIV (1965), nr. 1, [ian.-febr.], p. 45–63.

654. Marino, A., *Direcţii în studiile eminesciene.* IL, XVI (1965), nr. 5, mai, p. 79–83.

655. Drăgan, Mihai, *Eminescu şi teatrul.* IL, XVI (1965), nr. 6, iun., p. 73–75.

656. Georgescu, Paul, *Un controversat. Matei Caragiale.* C-B2, 1965, nr. 27, 2 iul., p. 3.

657. Cuţitaru, Virgil, *Cîteva aspecte de limbă literară la Eminescu.* IL, XVI (1965), nr. 9, sept., p. 73–75.

658. Crăciun, Victor, *N. Iorga despre Eminescu.* TRIB-1, IX (1965), nr. 47, 25 sept., p. 11.

659. Şerdeanu, Ion, *Dor de împlinire în creaţia eminesciană.* LL, IX (1965), p. 19–28.

660. Gáldi, L., *O nouă încercare de exegeză eminesciană: „Melancolie".* LL, IX (1965), p. 39–52.

661. Nicolescu, G. C., *Eminescu în critica şi istoria literară românească de pînă la 1944.* LL, IX (1965), p. 67–77; *Studii şi articole despre Eminescu.* Bucureşti, EPL, 1968, p. 157, 159.

662. Dumitrescu, Ion, *Introducere la un studiu despre ucenicia muncii artistice la M. Eminescu.* LL, IX (1965), p. 79–100.

663. Dragomirescu, M. I., *Publicistica lui Eminescu.* LL, IX (1965), p. 109–132.

664. Ursu, G. G., *Iubita de la Ipoteşti – prototip al creaţiei eminesciene.* LL, IX (1965), p. 151–169.

665. Bînzar, V., *Codrul botoşănean în creaţia eminesciană.* LL, IX (1965), p. 171–182.

666. Bălan, Nicolae V., *Un prieten al lui Eminescu: Scipione Bădescu.* LL, IX (1965), p. 205–221.

667. Demetrian, S.E., *Literatura clasică indiană în poezia lui Mihai Eminescu.* LL, IX (1965), p. 223–232.

668. Netea, Vasile, *Din legăturile lui M. Eminescu cu Transilvania. Cîteva confruntări folclorice.* LL, IX (1965), p. 241–268.

669. Piru, Al., *Liviu Rebreanu.* [Bucureşti], Edit. Tineretului, [1965], p. 64–65.

670. Tohăneanu, G. I., *Studii de stilistică eminesciană.* Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1965, p. 175, 180, 182, 183.

671. Philippide, Al., *Eminescu şi gîndirea poetică.* În *Studii eminesciene.* [Bucureşti], EPL, 1965, p. 175, 179; *Studii eminesciene.* [Bucureşti], Edit. Albatros, [1971], p. 49, 56.

672. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și romantismul german.* În *Studii eminesciene.* [București], EPL, 1965, p. 186, 187, 193, 194; *Studii eminesciene.* [București], Edit. Albatros, [1971], p. 63, 64, 70, 71; *Valori și echivalențe umanistice.* București, Edit. Eminescu, 1973, p. 275, 277–280, 282, 285.

673. Streinu, Vladimir, *„Floare albastră" și lirismul eminescian.* În *Studii eminesciene.* [București], EPL, 1965, p. 467; *Studii eminesciene.* [București], Edit. Albatros, [1971], p. 273; *Eminescu și Arghezi.* București, Edit. Eminescu, 1976, p. 55.

674. Bratu, Savin, *Eminescu în recepția critică a contemporanilor săi.* În *Studii eminesciene.* [București], EPL, 1965, p. 635, 642, 647, 654.

675. Iosifescu, Silvian, *Eminescu pe fondul literaturii universale.* În *Studii eminesciene.* [București], EPL, 1965, p. 730, 736; *Studii eminesciene.* [București], Edit. Albatros, 1971, p. 314, 321.

676. Todoran, Eugen, *Alegoria „Luceafărului".* În *M. Eminescu. I. Creangă.* Studii. Timișoara, Tip. Banatul, 1965, p. 36, 37.

677. Munteanu, Ștefan, *Eminescu și limba poetică a înaintașilor.* În *M. Eminescu. I. Creangă.* Studii. Timișoara, Tip. Banatul, 1965, p. 101.

678. Tohăneanu, G. I., *Un leit-motiv eminescian : marmura.* În *M. Eminescu. I. Creangă.* Studii. Timișoara Tip. Banatul, 1965, p. 104, 110, 111; *Studii de stilistică eminesciană.* București, Edit. științifică, 1965, p. 175, 180, 182, 183.

679. Iliescu, Ion, *Categoria de frumos în concepția lui Eminescu.* În *M. Eminescu. I. Creangă.* Studii. Timișoara, Tip. Banatul, 1965, p. 126, 140, 141.

680. Crișan, Al., *Reflexe prometeice în poezia lui Eminescu.* În *M. Eminescu. I. Creangă.* Studii. Timișoara, Tip. Banatul, 1965, p. 154–155.

681. Vianu, Tudor, *Studii de literatură română.* București, Edit. didactică și pedagogică, 1965, p. 209, 210, 219–223; *La société littéraire „Junimea"*, Bucarest, Edit. Meridiane, 1968, p. 131, 134, 147–153; *Opere 2. Scriitori români.* București, Edit. Minerva, 1972, p. 232–234, 246–251; *Mihai Eminescu.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 275, 278, 291–297.

682. Platon, Maria, *M. Eminescu despre roman.* CRO–I, [I] (1966), nr. 2, 19 febr., p. 8.

683. Georgescu, Paul, *Proza eseistică.* C–B2, 1966, nr. 8, febr., p. 3.

684. Netea, Vasile, *Itinerar eminescian.* GL, XIII (1966), nr. 21, 26 mai, p. 4–5.

685. Rău, Aurel, *Cartea după Matei.* ST, XVII (1966), nr. 5, mai, p. 69–74.

686. Popa, Marian, *Proza și oniricul.* LUC-B, IX (1966), nr. 28, 9 iul. p. 2.

687. Zalis, H., *Creativitatea romantică.* Note despre proiecția onirică și psihologia erotică în poetica eminesciană. AT–B, III (1966), nr. 8, aug., p. 6, nr. 12, dec., p. 8–9; *Romantismul românesc.* Eseu despre vîrstele interioare ale curentului. [București], EPL, 1968, p. 89–91, 95–99.

688. Ardeleanu, Virgil, *Proza lui Alexandru Macedonski.* ST, XVII (1966), nr. 11, nov. p. 56–72; *Proza poeților.* [București], EPL, 1969, p. 108.

689. Georgescu, Paul, *Innoire și continuitate.* C–B2, 1966, nr. 50, 16 dec., p. 3.

690. Todoran, Eugen, *Mitul românesc în poezia lui Eminescu.* AU-T. Seria șt. filologice, IV (1966), p. 9–94.

691. Cioculescu, Ș., *Varietăți critice.* [București], EPL, 1966, p. 192, 207, 237–240.

692. Curuci, Leonid, *Aspecte ale artei eminesciene.* Chișinău, Edit. „Cartea moldovenească", 1966, p. 6, 8, 96.

693. Rusu, L., *Eminescu și Schopenhauer.* București, EPL, 1966, p. 28, 31–33, 65–71, 109.

694. Popovici, K. F., *Mihail Eminescu.* Chișinău, Edit. „Cartea moldovenească", 1966, p. 73–78, 82.

695. Gorcea, Petre Mihai, *Luceafărul, un mit original.* ARG, II (1967), nr. 1, ian., p. 9.

696. Drăgan, Gh., *Eminescu și Baudelaire.* AT-B, IV (1967), nr. 1, ian., p. 6.

697. Mardare, Mihai, *Eminescu și „Convorbirile".* CRO–I, II (1967), nr. 10, 11 mart., p. 7, 11.

698. Nestorescu, Andrei, *Roma antică în viziunea lui Eminescu.* TOMIS, II (1967), nr. 5, mai, p. 12.

699. Irimia, D., *Național și universal în concepția despre artă a lui Mihai Eminescu.* CRO-I, II (1967), nr. 24, 17 iun., p. 7.

700. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *ninescu și lumea miturilor.* TOMIS, II (1967), nr. 7, iul, p. 1, 13.

701. Micu, Dumitru, *Fantasticul î proza noastră actuală.* GL, XIV (1967), nr. 45, 9 nov., p. 1, 6.

702. Noica, Constantin, *Rostirea ozofică românească. Infinit și infinire la Eminescu.* CRO-I, II (1967), nr. 48, 2 dec., p. 9; *Rostirea ozofică românească.* București, Edit. științifică, 1970, p. 81, 83.

703. Gheorghe, Fănică, *Universul ral în opera lui Eminescu.* LL, XIV (1967), p. 51–65.

704. Marino, Adrian, *Opera lui A andru Macedonski.* [București], EPL, 1967, p. 191, 221, 244, 337, 453.

705. Murărașu, D., *Comentarii em sciene.* București, EPL, 1967, p. 86–87, 97–98, 140, 166, 183–184, 222–223, 303–304, 355.

706. Perpessicius, *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor.* III. [București], EPL, 1967, p. 46; *Eminesciana.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 364.

707. Pop, Augustin Z. N., *Mărturii ... Eminescu. Veronica Micle.* [București], Edit. Tineretului, [1967], p. 38, 49, 65.

708. Raicu, Lucian, *Liviu Rebreanu.* Eseu. [București], EPL, 1967, p. 155–156, 158, 343.

709. Regman, Cornel, *Cărți, autori, tendințe.* [București], EPL, 1967, p. 36, 105–109, 270–272, 282, 284, 287, 288, 290, 291.

710. Noica, C., *„Critica rațiunii pure" în traducerea lui Eminescu.* RAM-2, V (1968), nr. 4, 15 apr., p. 18.

711. Köpeczi, Béla, *Le particulier et l'universel dans l'oeuvre de Mihai Eminescu.* În Acta litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, Fasc. 3–4, X (1968), p. 255–264.

712. Crețu, I., *Mihail Eminescu.* Biografie documentară. București, EPL, 1968, p. 32, 47–49, 114, 123–124, 126, 140, 141, 192, 308–309, 334.

713. Kójevnikov, Iuri, *Mihai Eminescu i problema romantizma v rumânskoi literature XIX v.* Moscova, Nauka, 1968, p. 81–91, 173.

714. Nicolescu, G.C., *Studii și articole despre Eminescu.* București, EPL, 1968, p. 38, 45, 99–101, 129, 157, 159, 162, 197.

715. Tomuș, Mircea, *Cincisprezece poeți.* București, EPL, 1968, p. 39–40, 50, 122.

716. Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut.* București, Edit. Acad. RSR, 1968, p. 124–128, 134.

717. Papadima, Ovidiu, *Eminescu și folclorul din Transilvania.* AT-B, VI (1969), nr. 1, ian., p. 8.

718. Botez, Alice, *Eminescu, concepția despre roman și „criza romanului".* LUC–B, XII (1969), nr. 6, 8, febr., p. 6.

719. Tănăsescu, Gr., Andrei Nestorescu, *Eminescu și Elada.* RITL, XVIII (1969), nr. 1, [ian.-mart.], p. 43–55.

720. Cerbanu, Mircea, *Mihai Eminescu și teoria relativității.* RLIT-4, II (1969), nr. 24, 12 iun., p. 20.

721. Philippide, Al., *Însemnări despre Eminescu.* C, 1969, nr. 24, 13 iun., p. 3.

722. Ivașcu, George, *Univers împlinit.* C–B2, 1969, nr. 24, 13 iun., p. 5.

723. Drăgan, Mihai, *Lecturi eminesciene.* CRO–I, IV (1969), nr. 24, 14 [iun.,], p. 6–7.

724. Sângeorzan, Zaharia, *Exegeza eminesciană.* CRO–I, IV (1969), nr. 24, 14 [iun.], p. 8.

725. Dimov, Leonid, *Poetul de ieri, de azi, de totdeauna.* LUC–B, XII (1969), nr. 24, 14 iun., p. 3.

726. Răzvan, Constantin, *Eminescu și muzica.* CRO–I, IV (1969), nr. 25, 21 [iun.], p. 4.

727. Noica, Constantin, *Ce cuprind caietele lui Eminescu.* ST, XX (1969), nr. 6, iun., p. 7–13; *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești.* București, Edit. Eminescu, 1975, p. 33–34.

728. Cioculescu, Ș., *Mihai Eminescu. Titanism și Demonie.* RLIT-4, II (1969), nr. 28, 10 iul, p. 3; *Itinerar critic.* [București], Edit. Eminescu, [1973], p. 95.

729. Sorianu, Vlad, *Aspecte epistemologice în lirica eminesciană.* F-2, V (1969), nr. 7, iul, p. 22–23.

730. Călinescu, G., *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu, 1.* București, EPL, 1969, p. X, 38, 60–62, 96–98, 127, 141, 147, 160–169, 173–251, 260, 295, 331, 337–338, 341, 350, 357–358, 381–382, 392, 396, 399, 401, 406, 408, 410,–411, 413, 420, 422, 424–427, 430, 432, 437–438, 442–443, 445, 447–448, 453–454, 456–457, 477–479, 481–482, 489, 496, 506, 518–521, 553; *Opera lui Mihail Eminescu I. Descrierea operei. Cultura. Eminescu în timp și spațiu.* [București], EPL, 1969, p. X, 38, 60, 62, 63, 140, 146, 158–165, 171–249, 258, 293, 329, 348, 379, 380, 390, 396, 397, 399, 404, 408, 411, 420, 423, 425, 436, 440, 441, 445, 446, 451, 476, 477, 479, 517, 518; *Opera lui Mihai Eminescu 1.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 42, 63, 134, 149, 155, 168–176, 182–264, 274, 349, 424, 430, 447, 449, 450, 609, 621, 625, 648, 665, 675, 676, 677, 678, 679.

731. Balotă, Nicolae, *Euphorion.* Eseuri. București, EPL, 1969, p. 439–442.

732. Duțu, A., *Explorări în istoria literaturii române.* București, EPL, 1969, p. 161, 176, 177.

733. Pop, Augustin Z. N., *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu.* [București], Edit. Acad. RSR, 1969, p. 10, 57, 67, 89, 98, 186–187.

734. Stan, Elena, *Poezia lui Eminescu în Transilvania.* București, EPL, 1969, p. 25, 35–37, 41, 45, 55, 60, 141, 148.

735. Albu, Corneliu, *Mihai Eminescu – patriotul.* C–B2, 1970, nr. 2, 7 ian., p. 8.

736. Philippide, Al., *A gîndi poetic.* C, 1970, nr. 3, 16 ian., p. 1, 2.

737. Balotă Nicolae, *Spațiul închipuirii.* LUC–B, XIII (1970), nr. 3, 17 ian., p. 1.

738. Philippide, Al., *Eminescu și folclorul.* C–B2, 1970, nr. 33, 14 aug., p. 3.

739. Papu, Edgar, *Nostalgia apropierii la Eminescu.* RLIT–2, III (1970), nr. 39, 24 sept., p. 23.

740. Neamțu, Gheorghe, *Aspecte antischopenhaueriene în creația lui Eminescu.* SUBB, Series Philosophia, XV (1970), p. 69–77.

741. Roșu, Arion, *Eminescu et l'indianisme romantique, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.* Band 119, Heft 2, Wiesbaden (1970), p. 241–250.

742. Călinescu, G., *Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu (2).* [București], Edit. Minerva, 1970, p. 24–60, 65–67, 69–70, 80, 90–91, 102, 105–106, 112–119, 128–129, 133–134, 214, 232, 234, 240, 242, 249–250, 253, 259, 262–263, 270, 272, 274, 283–284, 286–305, 307–312, 314–316, 318–319, 322–323, 325–327, 328–331, 338–342, 344–345, 351–361, 364, 366–369, 371–374, 377–379, 389, 400, 403, 505, 507–508, 528, 546–556, 628; *Opera lui Miha Eminescu 2. Filosofia teoretică. Teme romantice. Cadrul psihic. Cadrul fizic. Tehnica interioară. Tehnica exterioară.* [București], EPL, 1970, p. 21, 24, 25, 34–49, 51–53, 55, 66, 70, 90, 91, 106, 116, 119, 130, 132, 160, 168, 182, 186–195, 198, 200, 203, 205, 207, 209, 212–214, 216, 220, 221, 223–227, 236, 237, 239, 242, 243, 250–254, 256–259, 265, 269, 271, 276, 277, 443–454; *Opera lui Mihai Eminescu 2.* București, Edit. Minerva, 1976, p. 10, 11, 121, 143, 148, 176, 181–188, 190, 193, 194, 197, 199, 201, 203, 206, 209–211, 215,

218–223, 225, 226, 228, 235–238, 241, 245, 249, 250–252, 254, 256–259, 267, 271, 272, 274, 278, 279, 301, 305, 456–467, 565, 589, 591, 594.

743. Philippide, Al. *Considerații confortabile. Fapte și păreri literare.* București, Edit. Eminescu, 1970, p. 70, 202, 208.

744. Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici.* Opera literară. [București], Edit. Acad. RSR, 1970, p. 152.

745. Perpessicius, *Cuvînt înainte.* TRIB–1, XV, nr. 16, 22 apr., p. 4.

746. Bulgăr, Gh., *Momentul Eminescu în evoluția limbii române.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 9, 59–60, 70, 209–234, 243–257, 260–261.

747. Mîndra, V., *Incursiuni în istoria dramaturgiei române.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 65, 69, 73, 86.

748. Papu, E., *Poezia lui Eminescu.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 37, 68, 133–136, 156, 163, 164.

749. Perpessicius, *Eminesciana.* București, Edit. Minerva, 1971, p. 33, 88, 142, 159, 164–211, 222–223, 225, 228–230, 231, 247, 318, 347, 364, 382, 397–398, 425 (Biblioteca pentru toți).

750. Noica, Constantin, *Eminescu „un uomo universale”.* CRO–I, VII (1972), nr. 2, 14, [ian.], p. 8–9.

751. Barbu, Eugen, *Gloria victis.* SAPT–1, 1972, nr. 67, 17 mart., p. 2, nr. 75, 12 mai, p. 2, nr. 88, 11 aug., p. 2, 4, nr. 103, 24 nov., p. 2, 4.

752. Ciopraga, Const., *Eminescu : metamorfozele timpului liric.* CL–1, 1972, nr. 12, 30 iun., p. 1, 3.

753. Condeescu, Dan, Paul Dugneanu, *Prolegomene la o teorie a fantasticului.* AMF, VII (1972), nr. 9, sept., p. 18–19.

754. Ceaușescu, Gh., *M. Eminescu : „Scrisoarea IV”.* LL, 1972, p. 436–440.

755. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Hyperionul românesc.* CME, I (1972), p. 18–25; *Valori și echivalențe umanistice,* București, Edit. Eminescu, 1973, p. 255–259.

756. Balotă, Nicolae, *Glose la „Memento Mori”.* CME, I (1972), p. 43–46.

757. Cheie-Pantea, I., *Nostalgia „stării de natură” la Eminescu și Leopardi.* AU–T. Seria șt. filologice, X (1972), p. 9–27.

758. Cuțitaru, Virgil, *Cărți și idei.* [Iași], Junimea, 1972, p. 9–17, 26, 32–69; *Eminescu,* București, Edit. Minerva, 1972, p. 9, 90, 104, 127, 226.

759. Dumitrescu, Ion, *Metafora mării în poezia lui Eminescu.* București, Edit. Minerva, 1972, p. 9, 90, 104, 127, 226.

760. Gheorghe, Fănică N., *Mihai Eminescu.* Analize și sinteze. [București], Edit. didactică și pedagogică, 1972, p. 86, 101, 106, 125, 146–157, 160–161, 193, 206–215; Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București, Edit. didactică și pedagogică, 1977, p. 5, 159, 160, 214, 244–259, 262, 326–336, 361.

761. MacGregor-Hastie, Roy, *The last romantic Mihail Eminescu. English versions and introduction by...* Iowa City, University of Iowa Press, 1972, p. XX, XXIII.

762. Nica, Ion, *Mihai Eminescu.* Structura somato-psihică. [București], Edit. Eminescu, [1972], p. 3, 4, 14, 49, 98–100, 109, 361.

763. Ornea, Z., *Studii și cercetări.* [București], Edit. Eminescu, [1972], p. 272–275.

764. Sanda, George, *Veronica Micle.* [București], Edit. Cartea românească, [1972], p. 30, 130–131.

765. Todoran, E., *Eminescu.* [București], Edit. Minerva, 1972, p. 11, 54–72, 73, 79–80, 82–86, 117, 145, 149, 154, 155, 156, 157, 256, 284–295, 317–318, 319, 320, 365–366, 378, 383, 423, 425, 427, 560.

766. Vlad, I., *Povestirea. Destinul unei structuri epice.* București, Edit. Minerva, 1972, p. 65, 288, 307, 313, 320.

767. Cioparga, Const., *Dimensiuni ale fantasticului.* CL–1, 1973, nr. 4, 28 febr., p. 1–2; nr. 5, 15 mart., p. 2.

768. Cioculescu, Șerban, *Epoca marilor clasici.* RLIT–2, VI (1973), nr. 26, 28 iun., p. 7.

769. Biberi, Ion, *Fantasticul, atitudine mentală.* ST, XXIV (1973), nr. 18, 16/30 sept., p. 23–26.

770. Ciopraga, C., *Personalitatea literaturii române.* Iași, Edit. Junimea, 1973, p. 26, 29–30, 34, 100–101, 107–108, 146, 193, 267.

771. Drăgan, Mihai. *Reacții critice.* [Iași], Edit. Junimea, 1973, p. 19, 313.

772. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Valori și echivalențe umanistice.* Excurs critic și comparatist. București, Edit. Eminescu, 1973, p. 177, 182, 196, 197, 219, 221, 228, 255, 259, 275, 277–279, 282, 285, 292.

773. Munteanu, George, *Hyperion — I. Viața lui Mihai Eminescu.* București, Edit. Minerva, 1973, p. 44, 46, 68–69, 95–97, 101, 111, 129, 136, 143, 159–161, 170–172, 257–258, 291, 297, 307, 308, 355, 359. (Universitas).

774. Tacciu, Elena, *Mitologia romantică.* [București], Edit. Cartea românească, 1973, p. 29–30, 148–149, 234, 258, 261, 268–270, 285–286, 297, 303, 316, 317, 337, 346.

775. Zaciu, M., *Ordinea și aventura.* Cluj, Edit. Dacia, 1973, p. 139.

776. Silvestri, Artur, *Mecanismul uriaș.* LUC–B, XVII (1974), nr. 2, 12 ian., p. 3.

777. Philippide, Al., *Ceva despre „Floarea albastră”.* CME, II (1974), p. 12–18.

778. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Din nou despre „Floare albastră”.* CME, II (1974), p. 19–23.

779. Cernovodeanu, Paul, *Eminescu și cronografele românești.* CME, II (1974), p. 55–74.

780. Țepelea, Gabriel, *Pagini inedite despre Eminescu ale lui Sextil Pușcariu.* CME, II (1974), p. 104–111.

781. Gafița, M., *Fața ascunsă a lunii.* [București], Edit. Cartea românească, [1974], p. 28, 37, 55, 57, 58, 154, 158, 160, 161, 170—172, 174, 176, 178—180, 194, 199, 200, 247, 248, 258, 273.

782. Ibrăileanu, G., *Eminescu.* Iași, Edit. Junimea, 1974, p. 31, 54, 64, 72, 86—87, 106—113, 116, 118, 123, 164, 186—188, 195, 204, 217, 238, 314, 321, 322, 338, 345, 356, 383. (Eminesciana 2).

783. Martin, Aurel, *Metonimii.* București, Edit. Eminescu, 1974, p. 170—191.

784. Popa, Mircea, *Spații literare.* Cluj, Edit. Dacia, 1974, p. 40—43.

785. Popovici, K., *Eminescu. Viața și opera.* Chișinău, Cartea moldovenească, 1974, p. 32, 34, 35, 95, 142, 144, 150, 155, 157, 163, 199, 263, 308, 315, 520, 545, 546, 553.

786. Vintilă, Petru, *Eminescu, roman cronologic.* București, Edit. Cartea românească, 1974, p. 30—31, 37, 44, 51, 80, 107, 170, 171, 229, 236—237, 238, 314—315, 340, 342, 788.

787. Balotă, Nicolae, *Poetul țării mitice.* LUC—B, XVIII (1975), nr. 2, 11 ian., p. 1, 6.

788. Ciobanu, Nicolae, *Geneza gîndirii creatoare.* LUC—B, XVIII (1975), nr. 2, 11 ian., p. 2.

789. Petrescu, Ioana Em., *„Icoana stelei ce-a murit''.* TRIB—1, XIX (1975), nr. 3, 16 ian., p. 4—5.

790. Vaida, Mircea, *Poeți incomparabili.* TRIB—1, XIX (1975), nr. 3, 16 ian., p. 8.

791. Popa, Mircea, *Identitate și ambivalență.* TRIB—1, XIX (1975), nr. 3, 16 ian., p. 9.

792. Scurtu, Nicolae, *Noi date despre primul nostru eminescolog.* AMF, X (1975), nr. 1, ian., p. 103.

793. Chinezu, Ion, *Semnificațiile biografiei eminesciene.* CL—1, 1975, nr. 1, ian., p. 2.

794. Petrovici, Ioan, *Eminescu — poezia filozofică.* CL—1, 1975, nr. 1, ian., p. 8.

795. Tomuș, Mircea, *Dimensiunile și semnificațiile mitului sentimental.* TRANS—1, IV (1975), nr. 1, ian., p. 9—11.

796. Tănăsescu, Grigore, *Platonismul lui Eminescu.* TRANS—1, IV (1975), nr. 1, ian., p. 14—15.

797. Barbu, Eugen, *Eminescu — poetul nepereche.* LUC—B, XVIII (1975), nr. 8, 22 febr., p. 8. CRÉL, 1975, nr. 4, p. 11—17.

798. Livescu, Cristian, *Mitologia universului poetic eminescian.* AT—B, XII (1975), nr. 1, febr., p. 6.

799. Voia, Vasile, *În jurul „florii albastre''.* ECHINOX, VII (1975), nr. 1—2, ian.-febr., p. 9

800. Dima, Al., *Un exeget al lui Eminescu.* SAPT—1, 1975, nr. 222, 7 mart., p. 3.

801. Rusu, M. N., *„Regula'' spațiului eminescian.* SAPT—1, 1975, nr. 223, 14 mart., p. 3.

802. Mutașcu, Dan, *Direcții fantastice în opera eminesciană.* SAPT—1, 1975, nr. 225, 28 mart., p. 3, nr. 226, 4 apr., p. 3.

803. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și vocația universală a culturii române.* MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian.-mart.], p. 7—9.

804. Sadoveanu, Mihail, George Oprescu, Perpessicius, *Arta lui Eminescu.* MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian.-mart.], p. 57—59.

805. Chinezu, Ion, *Prezența lui Eminescu.* MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, [ian.-mart.], p. 60—63.

806. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și cîteva aspecte ale visului.* RITL, XXIV (1975), nr. 2, [apr.-iun.], p. 163—172.

807. Ceaușescu, Gh., *Civilizațiile orientale în poezia lui Eminescu.* RITL, XXIV (1975), nr. 2, [apr.-iun.], p. 179—191.

808. Munteanu, George, *Modul și etapele autoinstruirii la Eminescu.* RITL, XXIV (1975), nr. 2, [apr.-iun.], p. 203—210.

809. Scurtu, Nicolae, *Ion Scurtu despre Eminescu.* RITL, XXIV (1975), nr. 2, [apr.-iun.], p. 221—223.

810. Barbu, Eugen, *Eminescu (fragment).* SAPT—1, 1975, nr. 235, 6 iun., p. 2.

811. Ciorba, Elvira, *Funcțiile spațiului închis.* ECHINOX, VII (1975), nr. 6, iun., p. 14.

812. Pantiș, Petronella, *Ipostaze ale eului.* ECHINOX, VII (1975), nr. 6, iun., p. 14—15.

813. Băileșteanu, Fănuș, *Eul eminescian.* CL—1, 1975, nr. 7, iul., p. 10.

814. Dan, Sergiu Pavel, *Sentimentul dual al existenței — expresie a „eminescianismului'' poeziei lui Lucian Blaga.* ST, XXVII, (1975), nr. 7, iul., p. 14—16.

815. Rogoz, Adrian, *De ce n-a scris Eminescu literatură științifico-fantastică?* TRIB—1, XIX (1975), nr. 37, 11 sept., p. 6.

816. Livescu, Cristian, *Extaz și energie vizionară la Eminescu.* SAPT—1, 1975, nr. 250, 19 sept., p. 1.

817. Călin, Liviu, *Eminesciană.* SAPT—1, 1975, nr. 257, 7 nov., p. 3.

818. Simion, Eugen, *Resurecția fantasticului.* LUC—B, XVIII (1975), nr. 45, 8 nov., p. 6.

819. Martin, A., *Eminescu, ses idées littéraires et artistiques.* CRÉL, 1975, nr. 4, p. 18—30.

820. Călin, Vera, *Romantic Irony in the Works of Eminescu.* CRÉL, 1975, nr. 4, p. 59—68.

821. Barbu, Eugen, *Contemporaneitatea lui Eminescu.* CME, III (1975), p. 28—38.

822. Loghinovski, Elena, *Demon și demonism la Eminescu și Lermontov.* CME, (1975), p. 84—97.

823. Manu, Emil, *Două izvoare din bibliografia antumă a operei eminesciene.* CME, II (1975), p. 196—199.

824. Tacciu, Elena, *Poetica romantismului.* RITL, XXIV (1975), nr. 4, p. 507—513.

825. Todoran, Eugen, *Eminescu, poète romantique au-delà du romantisme.* SYN, II (1975), p. 5—10.

826. Ivașcu, George. *La scénographie des idées chez Eminescu.* SYN, II (1975), p. 11—18.

827. Popescu, Cristian, *Le motif du „signe arabe" dans l'œuvre d'Eminescu*. SYN, II (1975), p. 19–24.

828. Muntean, George, *Eminescu dans la littérature universelle*. Esquisse d'un bilan. SYN, II (1975), p. 25–30.

829. Anghelescu, Mircea, *Literatura română și Orientul*. București, Edit. Minerva, 1975, p. 162.

830. Barbu, N., *Noi și clasicii*. București, Edit. Eminescu, 1975, p. 94, 110–111.

831. Beșteliu, Marin, *Realismul literaturii fantastice*. Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1975, p. 47, 103, 126–127, 138.

832. Bhose, Amita, *Influența indiană asupra gîndirii lui Eminescu*. București, 1975, p. 59–78, 89, 100, 107 (Teză de doctorat).

833. Caracostea, D., *Studii eminesciene*. București, Edit. Minerva, 1975, p. 27, 34, 36, 42, 93, 95, 106, 113, 142, 287, 317, 376, 441, 449–459.

834. Cazimir, Șt., *Stelele cardinale*. Eseu despre Eminescu. București, 1975, p. 13–15, 16, 20, 24–26, 28–29, 33–35, 39, 41, 44, 48–51, 57–61, 63–66, 69, 71–73, 82, 84, 87, 91, 97, 104–106, 108, 113.

835. Nicolescu, Vasile, *Starea lirică*. Eseuri. [București], Edit. Eminescu, [1975], p. 15–16.

836. Ornea, Z., *Junimea și junimismul*. București, Edit. Eminescu, 1975, p. 49, 50, 139, 479, 481, 498, 499.

837. Tohăneanu, G. I., *Expresia artistică eminesciană*. [Timișoara], Edit. Facla, 1975, p. 22, 146, 152, 153, 157, 159, 160, 172, 176–178, 181.

838. Rusu, Liviu, *Eminescu peste timpuri*. ASTRA, 1976, nr. 1, [ian.-mart.], p. 7.

839. Micu, D., *Eminescu și literatura română de azi*. ST, XXVII (1976), nr. 1, ian., p. 5–8.

840. Tomuș, Mircea, *Supremul vis al poeziei eminesciene*. TRANS–1, V (1976), nr. 1, ian., p. 9–11.

841. Mărgineanu, N., *Orizontul filozofiei și literaturii lui Eminescu*. ORIZ–T, XXVII (1976), nr. 6, 13 febr., p. 3.

842. Ciopraga, Const., « ...*eu am să dau samă*... ». MANUSCRIPTUM, VII (1976), nr. 2, [apr.-iun.], p. 36–39.

843. Gáldi, Ladislau, *Introducere în stilistica literară a limbii române*. București, Edit. Minerva, 1976, p. 45, 53, 99, 103, 127, 139, 213, 215, 225, 248, 254, 255, 260, 263, 281.

844. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu – cultură și creație*. București, Edit. Eminescu, 1976, p. 28, 74, 77, 84, 85, 88, 99, 103, 136–146, 155–161, 177, 194, 197, 210, 215, 215–218, 220, 259–263, 282.

845. Rașcu, I. M., *Eminescu și cultura franceză*. București, Edit. Minerva, 1976, p. 20–21, 28, 51, 69–71, 80, 107–109, 126, 136, 172, 187, 203–208, 210–225, 340–342, 368.

846. *Pagini vechi despre Eminescu*. Antologie, texte stabilite, note și prefață de Gh. Bulgăr. [București], Edit. Eminescu, 1976, p. 43, 91, 133, 171, 198.

847. Petrescu, Ioana Em., *„S-ar naște lumina lumină"*. CRO–I, XXII (1977), nr. 2, 14 ian., p. 1, 7.

848. Pop, Augustin Z. N., *Cînd a venit Eminescu la Iași*. CRO–I, XXII (1977), nr. 2, 14 ian., p. 5.

849. Mașek, Victor Ernest, *Scepticismul învins*. LUC–B, XX (1977), nr. 3, 15 ian., p. 1, 6.

850. Munteanu, George, *Eminescu – scriitor național și universal*. LUC–B, XX (1977), nr. 3, 15 ian., p. 4.

851. Ciopraga, Const., *Trecere–petrecere*. TRIB–1, XXI (1977), nr. 3, 20 ian., p. 1, 3.

852. Vlad, Ion, *Glose eminesciene*. TRIB–1, XXI (1977), nr. 3, 20 ian., p. 2.

853. Petrescu, Ioana Em., *Cosmologie eminesciană*. TRIB–1, XXI (1977), nr. 3, 20 ian., p. 4.

854. Băileșteanu, Fănuș, *Emiscogonie*. ST, XXVIII (1977), nr. 1, ian., 1977, p. 7–8.

855. Livescu, Cristian, *Avatarurile înțeleptului în „Memento mori"*. ST, XXVIII (1977), nr. 1, ian., p. 10.

856. Nișcov, Viorica, *Eminescu și Novalis*. CME, IV (1977), p. 122–140.

857. Oprea, Al., *Perpessicius și mirajul ediției integrale a operei eminesciene*. MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian.-mart.], p. 6–22.

858. Vatamaniuc, D., *Eminescu pe drumurile străbunilor săi*. MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian.-mart.], p. 37–40.

859. Vlad, Ion, *Pompiliu Constantinescu. Pagini dintr-o proiectată monografie*. MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian.-mart.], p. 58–60.

860. Constantinescu, Pompiliu, *Eminescu și tehnica simfonică a poemului. Proza poetică a lui Eminescu. Eminescu poet păgîn*. MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 1, [ian.-mart.], p. 66–72.

861. Zamfir, Mihai, *Constituirea mitului eminescian : glose despre un mit modern*. VR–2, XXX (1977), nr. 4, apr. p. 7–15.

◆

862. Bart, Jean, C. Calmuschi și G. Orleanu, *Sărmanul Dionis*. Poemă scenică în 5 tablouri. Scoasă și adaptată pentru scenă din nuvela „Sărmanul Dionis" și poeziile lui Mihail Eminescu. În *Omagiu lui Mihail Eminescu*. Cu prilejul a 20 ani de la moartea sa. 15 ianuarie 1850 – 16 iunie 1889 – 16 iunie 1909. București, Atelierele grafice Socec & Co., 1909, p. 156–185 (Comitetul Comemorării – Galați).

863. Dragomir, State, *Sărmanul Dionis*. (Piesă în trei acte și cinci tablouri extrasă din nuvela cu același nume a lui Mihail Eminescu. Iași, Editura Librăriei Socec & Comp. Societate anonimă, 1909, 59 p.

864. Dima, Al., *Dezbateri critice.* [Bucureşti], Edit. Eminescu, [1977], p. 152.

865. Gherasim, Vasile, *Mihai Eminescu.* Studii şi articole. Ediţie alcătuită, prefaţă şi bibliografie de George Muntean. Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 50–55, 58, 60, 62, 65, 66, 71, 89, 90, 92–94 (Eminesciana 8).

866. Tagliavini, Carlo, *L'opera.* În *Mihai Eminescu în critica italiană.* Texte alese şi traduse de Radu Boureanu şi Titus Pârvulescu. Argument de Radu Boureanu. Prefaţă de Ştefan Cuciureanu. Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 34–52, 72 (Eminesciana 9).

867. Ortiz, Ramiro, *Eminescu, poetul român al pădurii şi izvoarelor.* În *Mihai Eminescu în critica italiană.* Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 103–110.

868. Cianciolò, Umberto, *Introducere.* În *Mihai Eminescu în critica italiană.* Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 152.

869. Lupi, Gino, *Mihai Eminescu.* În *Mihai Eminescu în critica italiană.* Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 172–181.

870. Del Conte, Rosa, *Ut pictura poesis: sensibilitatea cromatică a lui Eminescu; Secretul „muzicalităţii" eminesciene; Simbolismul materiei.* În *Mihai Eminescu în critica italiană.* Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 207, 209, 210, 221, 228, 240.

871. Scorpan, Grigore. *Mihai Eminescu.* Studii şi articole. Ediţie, bibliografie şi indice de nume de Virgil Andriescu. Introducere de G. Ivănescu. Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 196, 197, 209, 215, 218, 263, 264, 269, 270, 289, 290, 328 (Eminesciana 10).

872. Guillermou, Alain, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu.* Cu un cuvînt al autorului către cititorii români. Traducere de Gh. Bulgăr şi Gabriel Pîrvan. Iaşi, Edit. Junimea, 1977, p. 49, 50, 76, 97, 98, 105, 107–112, 115, 116, 132, 136, 137, 220.

873. Ciobanu, Victor, *Aspecte ale fantasticului eminescian.* RILT, XXVI (1977), nr. 2, [apr.-iun.], p. 205–213.

874. Creţia, Petru, *Alte pagini de proză.* MANUSCRIPTUM, VIII (1977), nr. 3, [iul.-sept.], p. 8–12.

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN PROZA LITERARĂ A LUI EMINESCU*

A

A.Creață 318
Adam 121, 152, 157, 168, 169
Adonis 120—122, 124, 152, 156, 157, 159, 171, 267
Ahasver 283, 287 (Ahasverus)
Ahasverus *vezi* Ahasver
Alec (Alecu) 143
Alecsandri 185
Alecu *vezi* **Alec**
Alesandru cel Bun *vezi* Alexandru cel Bun
Alexandru 289, 291
Alexandru-vodă *vezi* Alexandru cel Bun
Alexandru cel Bun 93, 94, 100 (*și* Alexandru-vodă), 101 (Alexandru-vodă), 293 (Alesandru cel Bun)
Alexandru Macedon 143
Almanzor 254)
Alvarez (marchizul) 255
Amalia 326
Ana *vezi* **Anica**
Ana (Dona) 253, 255, 256
Ana (ordinul sfintei) 294
Angela 243, 244
Angelo 258, 261—264, 266, 268—272
Anica 307, 309 *și* Ana)
Anna 291
Antinous 121, 146, 156, 169
Apoll 125, 126, 146, 172; Apolo* 146
Apusul 311
Arabia 107, 139
Archaeus 280, 282, 283, 286
Arpad 178
Assaph 240
Atos (Muntele) 308
Aurora 122, 152, 157, 169
Axente *204

B

B (princesa) 289
Balint * 204
Baltazar 250
Beethoven 279, 280, 284
Belizar 293
Berlin 317
Bertrand (*vezi* **Ermil**) 114, 117
Bianchi (marchizul) 131, 150, 165, 175
Bianchi (palatul) 127, 128, 145, 146, 162, 173
Bilbao 256
Bogdan Vodă 303
Boromeo 251
Brașov 328
București 177, 184, 185, 226, 232
Bugeag 242
Bujor 237
Burghardt, L. 317
Buzdugan mazilul 303

C

Canova 191
Carpați 212, 221
Castelmare (marchizul) 120, 124, 127, 129—131, 145, 147, 148, 150, 153, *154, 156, 162—165, 168, 172—176
Cătălin 296
Cezar^{1} vezi **Cezara**^{2}
Cezar^{2} 274, 275
Cezar^{3} 298
Cezar^{4} 282
Cezara^{1} 120, 123—133, 145—148, 150, 152—154, 156, 159—168, 170—176
Cezara^{2} 263 (*și* **Cezar**), 264 (*și* **Cezar**), 265—273
Chipru 241
Chirița (cucoana) 293
Cîmpul Libertății 198
Cleopatra (*vezi* **Elis**) 114
Cluș *187, 222
Coltuc Bîrzea (vezi **Coltuque Barze**) 317
Coltuque Barze (*vezi* **Coltuc Bîrzea**) 317
Constantin Caraggio (*vezi* **Tache Caraghioslic**) 317
Constantin Urlatorianu *vezi*) **Costea Urlă**) 317
Constantinopole 293
Copenhaga 185
Costea Urlă (*vezi* **Constantin Urlătorianu**) 317
Craiova 286
Crist *vezi* Cristos

---

* Singurele modificări aduse formei numelor proprii din text sînt înregistrarea lor la nominativ și, în 3 cazuri, ortografierea corectă. Singurele modificări aduse succesiunii elementelor înregistrate sînt: a. postpunerea prenumelui în cazul numelor de persoane istoric atestate: **Reni, Guido**; b. postpunerea calificativului de categorie antepus de Eminescu: **Castelmare** (marchizul). Cînd mai multe nume desemnează același personaj, s-au făcut trimiterile necesare. Cînd același nume desemnează mai multe personaje, am separat trimiterile prin numerotare cu exponent: **Cezara**^{1}, **Cezara**^{2}. Cifrele (și, într-un caz, numele) marcate prin asterisc (*203, *Vasile) trimit la nume proprii la care Eminescu a renunțat în cursul redactării și care apar în variantele de la subsol. Am cules cu corp de literă special numele de personaje eminesciene pentru a le deosebi de numele istorice, geografice și mitologice, deși sîntem conștienți de faptul că *toate* fac parte din același metasistem autonom.

Cristos 121, 169, 293 (Crist), 218 (Hristos)
Cureă 301, 302

D

Dacia* (*vezi* **Dochia**^{1}) 232*
Damian (dascălul) 303
Damian (Dămian) Cuşmălungă 301, 302
Dan 101–108, 110, 111, 113
Delos 122, 157, 169
Diana 122, 157, 169
Dibici-Zabalkanski 95
Dionis 94–96, 98–100, 108, 110–113
Dochia^1 232
Dochia^2 293
Drajna 234
Drăgan Ciută 309
Dreyfuss 258
Dumas 177

E

Eden 152
Egipet 114, 246, 247, 261
Eliogabal 184
Elis 114–116
Elise 144
Ella 256, 257
Elli (*vezi* **Lilla**) 269, 270
Eol 291
Ermil 115–117
Ermil (sfîntul) 114
Ermolachie Chisăliţă 299, 301, 302 **(Ermolapie Pisăliţă)**
Estevan De Las Juradores (vezi **Stan Înjurătură**) 317
Europa 179
Euthanasius 123–125, 127, 130, 132, 149, 157, 159, 161, 164, 169–173, 175
Eva 121, 133, 147, 151, 152, 157, 169, 176, 203, 274

F

Finiţa 203, 221
Francesco 120, 121, 123–126, 130, 131, 148, 150, 156, 157, 159–161, 164, 165, 168–172, 175, 176
Franţa 179, 180
Ftoma lui Culbeci (*vezi* **Toma lui Culbeci**) 301

G

Gabriel (arhanghelul) 293
Gajus vezi **Gajus Iulius Caesar Octavian August**
Gajus Iulius Caesar Octavian August (**Gajus; Octavian August**, *vezi* **Ermil**) 114, 117
Gane [Costache] 293
Gangele 276, 277
Garrick 98
Gautier, Théophile [*scris*: Teophile Gauthier] 113
Georges (*vezi* **Iorgu**^{1}) *296
Germania 181, 186
Gheena 209
Gheorghe a lui Ion a lui Sava * Coteodae 302
Gheorghie (sfîntul) 99

H

Hagar 239, 241
Ham 279
Hamlet 266, 272
Hîrlău 303
Hoffmann [E.T.A.] (*scris*: Hoffman) 313
Homer 97
Hristos *vezi* Cristos

I

I. [Ieronim] (*vezi* **Ieronim**) 125, 161, 172
Iafit 279
Iancu, [Avram] 204
Iani (*vezi* **Ioani**) 234
Ianoş 209
Iaşi 100, 292, 309
Iepth sin Gibud 239
Ierichon 128, 162, 173
Ieronim 119–121, 123–127, 129–132, 145, 147–150, 153, 155–157, 159–165, 168–176
Ierusalim 238
Ieruşalaim 240
Iezechil 239
Iftimie Fedeleş 300
Ilie a lui Neculai 301*
Ilma 178
India 276
Ioan^1 184, 188, 190–191, 199, 200, 205, 211–214, 216 (şi **Ion**), 216–218, 222, 224, 225
Ioan^2 *vezi* **Ion al Mariei**
Ioan^3 *vezi* **Ioan Vestimie**
Ioan Vestimie 288 (*şi* **Ioan**), 289, 290 **(Ioan)**, 291 **(Ioan)**
Ioani (*vezi* **Iani**)
Ion^1 *vezi* **Ioan**^{1}
Ion^2 **al Mariei** 307 (*şi* **Ioan**)
Iorgu^1 (*vezi* **Georges**) 295
Iorgu^2 305, 306
Iosif (înţeleptul) 309
Iosif (moş) 310
Irimie 322
Isaia 232
Isis 247
Ismail 240
Israil 238, 241
Istvan 208
Italia 145, 150, 212
Iuda 218

Î

Împăratul Codrilor (vezi Avram [Iancu]) 204

J

Jokai, Mauriciu 178
Justinian 293

K

Kant 278, 283
Kock, Paul de 316, 397
Königsberg 278
Kostaki, Veniamin 294

L

Lear (regele) 306
Lete 104
Levy 239, 240, 241 **(Levy Canaan)**
Lili *vezi* **Lilla**
Lilla (*vezi* **Elli**) 269, 270, 271, 272 **(Lilli)**, 273 **(Lili)**
Lilli *vezi* **Lilla**
Lot 240
Lys (doctorul de) 262, 264, 265, 268, 271

M

M. E. [Mihail Eminescu] 317
Madrid 256
Maica Domnului 183, 193, 208
Maria^1 96
Maria^2 103, 105–111, 140, 141
Maria^3 211
Maria^4 – ţiganca 306
Maria^5 307 (*inadvertenţă pentru* **Anica**)
Maria^6 313–315
Maria Magdalena 222
Marte 327
Mavrocordat (Vodă) 301 *
Mărioara (*şi* **Marioara**) (domniţa *sau* doamna) 303
Melesteu (popa) 299
Memfis (*şi* Memphis) 246, 247, 249
Mihail (arhanghelul) 159, 170, 123
Mircea cel Mare 93
Miron (moş) 306
Mitruţă (*iniţial:* **Vasile**) **Buruiană** (*vezi* **Vasile Buruiană**) 301
Moldova 292, 293, 304, 309
Moruz-vodă 309
Murăş *vezi* Mureş
Mureş 202 (Murăş), 206, 210, 214

N

Napoleon 283
Neagu a lui Solomon 301
Neva 235, 236
Nicodim Parpalac 299, 300
Nicolaie (sfîntul) 321
Nilul 246, 247, 249
Niță-a Floarei 218 (*şi* **Niță**), 219 — 220 (**Niță**)
Noe 279
Nord (regele) 237
Nordul 194, 236
Nubia 246

O

Oceana 151, 152
Octavian August vezi **Gaius Iulius Caesar Octavian August**
Ofelia 99, 183 (Ophelia)
Oleanu (*vezi* **Vasile Creangă**) 305
Onde 138
Onufrei^1 120, 121, 123, 156, 168—170
Onufrei^2 303
Orientul 113, 210, 221,236
Orion 122, 152, 157, 169
Ossian 237

P

Palestrina 190, 229, 232
Palma, Giacomo 120, 156, 169
Paris 293, 317
Paros 128, 146, 173
Pepelea 188, 322
Petrică Compte Moite[e] (*vezi* **Petrică Moft**) 317
Petrică Moft (*vezi* **Petrică Compte Moft[e]**) 317
Petru cel Mare 308
Pintilie Buchilat 299— 301
Pitagora 98
Platon 98
Poesis 192—194, 196, 198, 199, 201, 204, 213, 222, 223, 224, 233, 237
Polonia 101
Pompeii 226
Porfirie Rufă 306—308
Puszta 324

R

Ramses 380
Reni, Guido 293, 391
Riven 111, 113
Rodope 247—249, 261, 380
Roma 212
România 94, 177, 179, 234, 293
Rössler, [Robert] 197
Ruben^1 100— 102, 110, 111, 113
Ruben^2 239, 240

S

Sahara 276
Samoil judecătorul 241
Sand, George [*scris*: Georges Sand] 316
Satana 102, 111, 119, 155, 168, 178 (Satan), 192
Schubert, L. 317
Scoția 177
Semiramida 210
Sevilla 240, 255
Shakespeare 99, 183
Sibila 312
Sibir 236
Sim 279
Sion 238—240
Siretul 304 (*şi* Siretiul)
Socola 101
Sofia^1 190—193, 200, 216, 224
Sofia^2 230, 231
Solomon 308
Spania 101, 252, 254
Stan Înjurătură (*vezi* **Estevan De Las Juradores**) 317
Sturza, Mihail Grigore 293
Sturza, Sandul 309
Suceava 239, 241, 293, 303
Sucevei (valea) 304
Sudul 194, *200
Susana 290

Ş

Şobolţof 298
Şoltuz 306
Ştefan 238, 241

T

Tache Caraghiozlic (*vezi* **Constantin Carragio**) 317
Tasso, Torquato 177, 181, 186, 317
Terinte (moş) 221
Tlà (regele) [faraonul] 246—248, 251, 282, 286
Toader Zurgălău 301, 302
Tolla (*vezi* **Elis**) 114
Toma lui Culbeci (*vezi* **Ftoma lui Culbeci**) 302
Toma Nour (*sau numai* **Toma**) 181—184, 186, 191, 192, *198, 200, *203, 216—218, 221, 222, 230, 232
Tomei (duminica) 198
Torino 185
Traian 293
Transilvania *179, 197, 204, 212
Tudor Mesteacăn 103

V

Vasile (sfîntul) 301
Vasile Buruiană (*vezi* **Mitruță Buruiană**) 302
Vasile Creangă 304, 305, 307, 309
Văsălie Coteodac (*vezi* **Gheorghe a lui Ion a lui Sava* Coteodac**) 301
Venera 145
Veniamin 322
Venus 120—122, 152, 156, 157 168, 169

Z

Zoroastru 104, 106, 107, 111

INDICE DE AUTORI ȘI DE NUME ISTORICE DINAFARA TEXTULUI LUI EMINESCU

A

Ab 423
About, Edmond 37, 346
Adamescu, Gheorghe 29, 67, 78, 426
Aderca, F. 439
Agârbiceanu, Ion 371
Al- George, Sergiu 402, 405, 409, 419
Albu, Corneliu 447
Alecu, Viorel 435
Alecsandri, Vasile 21, 22, 29, 35, 36, 39, 54, 60, 64, 68, 332 336, 351, 365–367, 376, 390, 394, 395, 397, 399, 441, 442
Alexandrescu, Grigore 21, 68
Alexandru cel Bun 32, 340, 410
Alexandru Macedon 384
Anagnostache George 433
Andriescu, Virgil 451
Andronescu-Caraioan, Pompiliu I. 442
Andronic, S. 349
Anestin, Victor 425, 430
Anghelescu, Mircea 427, 450
Anineanu, Marta 68
Antinescu, Zaharia 366
Antonescu, Nae 445
Apostolescu, N. I. 435
Arany, János 26
Ardeleanu, Virgil 427, 434, 446
Arghezi, Tudor 427, 439, 441, 442, 444–446
Aristotel 338
Asachi, Gheorghe 68, 391
Audebrand, Philibert 343

B

Babeș, Vincențiu 358
Bacovia, George 445
Badea, Ștefan 71
Baiculescu, G. 357
Bais *vezi* Weiss, Le Colonel
Baldaens, 419
Balotă, Nicolae 447–449
Balș, Constantin 394
Balzac, Honoré de 8, 392
Banerji, S. C. 402, 406
Barbu, Eugen 448, 449
Barbu, N. 450
Bariț, George 363
Baronzi, G. 366
Bart, Jean 450
Basso, Ugo 432
Baudelaire, Charles 21, 387, 446
Baudoin 351
Baumgarten, Alexander Gottlieb 338
Bazin, M. 383
Bădescu, Scipione I. 367, 433, 445
Băileșteanu, Fănuș 449, 450
Bălan, Nicolae V. 445
Bălcescu, Nicolae 26, 27, 346
Bărnuțiu, Simion 359, 363
Beldiman, Al. 89
Bernardin de Saint,Pierre, Jacques Henri 383
Beșteliu, Marin 450
Bhose, Amita 4, 18, 70, 335, 409, 450
Biberi, Ion 434, 448
Birou, Veturia 375
Bitay, Arpad 435, 436
Bînzar, V. 445
Blaga, Lucian 449
Bodnărescu, Samson 39, 378 392,
Boeriu, Ion V. 445
Boeșteanu, George A. 432
Bogdan II 394
Bogdan III 394
Bogdan, Alexandru 416, 438
Bogdan, N. A. 75, 341, 424, 436
Bogdan-Duică, G. 11, 22, 41, 43, 47, 76, 225, 333, 346, 358, 359, 366, 367, 369, 371, 372, 400, 402, 403, 424, 429, 430, 432, 433, 438–440
Bogrea, Vasile 425
Bolintineanu, D. 364, 369
Bopp, Franz 383, 396, 403
Botez, Alice 447
Botez, Constantin 6, 11, 12, 47, 97, 426
Botez, Corneliu 349, 438
Botez, Octav 380, 433
Boureanu, Radu 451
Boz, Lucian 433, 439
Bratu, H. 434
Bratu, Savin 446
Brădean, Traian 81, 427
Brătescu, G. 367
Brătescu-Voinești, Ioan Al. 438
Brâncuș, Elisabeta 68
Breazu, Ion 426
Brezianu, Andrei 435
Brumaru, A. I 428
Bucur, Marin 444
Bucur, Septimiu 344, 435
Bucuța, Emanoil 442
Budai-Deleanu, I. 393
Buddha (Siddhartha Gautama) 382, 402, 405, 407, 410, 412, 414, 419, 420
Bulgăr, Gh. 49, 67, 335, 434, 437, 442–444, 448, 450, 451
Bumbac, Ion (Ioniță) 65
Burdun, George 441
Burke, Edmund 338
Burlă, Matilda *vezi* Cugler, Matilda
Burlă, Vasile 90, 384
Burnouf, E. 402, 403, 414, 415, 420
Buză, Magdalena 451
Byron, George Cordon Noel 348, 382, 415

C

C.M. 427
C. Op. *vezi* Oprescu, Constantin 425
C. U. 434
Cacovean, Ștefan 66
Caillois, Roger 428
Calmuschi, C. 450
Cantemir, Dimitrie 340, 378, 385, 387, 396
Cantemir, Traian 434
Caracostea, D. 367, 433, 438, 440, 441, 442, 450
Caragiale, Costache 22, 397
Caragiale, Ion Luca 7, 8, 9, 10, 21, 31, 372, 397, 401
Caragiale, Iorgu 90

Caragiale, Mateiu 445, 446
Caraioan, Pompiliu 442, 443
Cardaş, Gh. 7, 438, 440
Carmen Sylva 86
Carol V 343
Carp, M. 442
Castéra, J. 419
Cazaban, Al. 441
Cazacu, Boris 68
Cazimir, Şt. 450
Cazotte, Jacques 380
Călin, Liviu 449
Călin, Vera 449
Călinescu, Aurel 8, 442
Călinescu, G. 10, 11, 41–47, 57, 63, 80, 82, 242, 331–335, 339, 343–345, 347–352, 357–360, 370, 376–381, 383–386, 388–390, 392–396, 398–401, 404, 405, 408, 409, 411, 413, 414, 417–419, 429, 433–436, 439–445, 447
Călinescu, Şt. 59
Ceauşescu, Gh. 448, 449
Cerbanu, Mircea 447
Cernovodeanu, Paul 448
Cerri, Cajetan 349
Chajas, A. 442
Chamisso, Adalbert von 33, 342, 351, 370
Cheie-Pantea, I. 448
Chendi, Ilarie 8, 331, 356, 370, 437
Chézy, A. de 415
Chinezu, Ion 449
Chiseliţă, Artemie 392
Chintescu, Mihail 336
Christiani, Emerich 357, 375
Cianciolò, Umberto 442, 451
Ciobanu, Fulvia 67
Ciobanu, Nicolae 434, 449
Ciobanu, Valeriu 427, 445
Ciobanu, Victor 451
Ciocan-Ivănescu, Rodica 444
Cioculescu, Şerban 19, 436, 444, 446–448
Cioprage, Constantin 444, 445, 448, 450
Ciorba, Elvira 449
Ciornei, S. 5
Cipariu, Timotei 58, 64
Ciurdariu, Mihai 402
Ciureanu, P. 443
Cloşca (Ioan Oargă) 367
Codrescu, T. 393
Codru-Drăguşanu, Ion 349, 364
Cojocariu, Teodor 357
Colorian, Alexandru 43, 44, 46, 80, 334, 352, 377, 379, 389, 390, 394–396, 427
Comănescu, I. 78, 425
Conachi, C. 60
Condeescu, Dan 448
Constantinescu, Pompiliu 371, 426, 433, 438–442, 445, 450
Costa, Traian 61, 99, 104, 112, 402, 445
Costa-Foru, Anca 4
Coşariu, Nicolae 375
Coşbuc, George 71, 365, 416
Cotta, Ion 357
Crăciun, Victor 445
Creangă, Ion 30, 35, 36, 54, 64, 68, 332, 335, 346, 369, 392, 446
Creţia, Petru 4, 351, 352, 373–375, 377, 382, 391, 393, 401, 430, 435, 451
Creţu, Ion 67, 80, 167, 355, 426, 434, 443, 447
Cristea, Illés 437
Crişan (Marcu Giurgiu) 367
Crişan, Al. 446
Crohmălniceanu, Ov. S. 434, 443
Cronicar 439
Cuciureanu, Ştefan 451
Cugler, Matilda 392
Curuci, Leonid 446
Cusin, Alex. 425
Cuţitaru, V. 434, 435, 445, 448
Cuza, A. C. 5, 77, 425
Cyrano de Bergerac, Savinien de 351

D

D. Pr. 442
Damaschin, G. 342, 433, 439
Damé, Frédéric 87
Dan, Sergiu Pavel 406, 435, 449
Dante, Aligheri 338
Dăianu, E. 357
Déak, Ferenc 26
Decamps, Alexandre 343
Delacroix, Eugène 343
Delavrancea, Barbu Ştefănescu 20, 30,60
Del Conte, Rosa 335, 410, 411, 434, 443, 451
Demetrescu, Traian 331, 336
Demetrian, I. E. 445
Demetriescu, Anghel 14, 20, 341, 437, 441
Demetrius, V. 80, 426
Densusianu, Nicolae 365
Densusianu, Ovid 20, 383, 424, 440
Depărăţeanu, Alexandru 380
Diaconescu, Paula 64
Dima, Al. 386, 439, 440, 444, 449, 451
Di Micheli Fanara, Francesca 431
Dimov, Leonid 434, 447
Dionisie Eclisiarhul 211
Dische, Sigmund 431
Dobrogeanu-Gherea, Constantin 20, 78, 341, 424
Doicescu, Ciprian 440
Dorea, Adrian 424
Dostoevski, F. M. 7
Dr. I. M. 359
Dragnea, Radu 439
Dragomir, State 450
Dragomirescu, Mihail 5, 8, 77, 79, 80, 332, 349, 425, 432, 433, 437, 438, 440, 442
Dragomirescu, M. I. 445
Drăgan, Gabriel 436
Drăgan, Gh. 446
Drăgan, Mihai 8, 434, 445, 447, 448
Drăgescu, Ioachim C. 363, 364, 367, 368
Drimba, Lucian 423, 424, 436, 437
Drimba, Vladimir 68
Drimmer, S. 436
Droc–Barcianu, N. 367
Du Cange, Charles du Fresne 106
Dugneanu, Paul 448
Dumas, Alexandre D. (*zis şi* Dumas-père), 22[1], 349, 366, 368, 388
Dumas, Alexandre D. (*zis şi* Dumas-fils) 366, 368
Dumbravă, E. 431
Dumbravă, Lucian 427
Dumitrescu, Constanţa 440
Dumitrescu, Ion 445, 448
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 82, 334, 368, 407, 417, 427, 428, 435, 444–446, 448–450
Dumitriu, Cornelia 71
Dunăreanu, N. 428, 431
Du Perron, A. 415
Duţu, A. 447

E

E. L. von E. 431
Ebel, Hermann 383
Eder, Iosif Carol 365
Einstein, Albert 344, 433
Eliade, Mircea 410, 414–416, 433, 441, 442
Elian, Alexandru 339, 377
Eminovici, Gheorghe 360, 394
Eminovici, Henrieta 367
Eminovici, Ilie 367, 368
Eminovici, Nicolae 357, 368, 375
Eminovici, Raluca 396
Engel, Johann Christian 365
Enikov, Z. 432
Ergiu Caterinci, Rina d' 431
Ermil (pseudonim) 346
Evandru 433 *vezi* Raşcu, I. M.

F

Fausböll, V. 414
Favorinus 12
Fichte, Johann Gottlieb 338 342, 387, 409
Filimon, Domnica 68
Filimon, Niculae 22, 27, 30, 39, 364
Filipescu, G. 378
Fischer, I. 48, 57, 68
Flaubert, Gustave 12
Flora, Radu 428, 436, 444
Florea, Rodica 444

---

[1] Eminescu se referă, probabil, la acest scriitor.

Foarţă, Şerban 434
Fodor, Sándor 432
Fontenelle, Bernard Le Bovier de 351
Foti, Ion 439
Fotino, Dionisie 358
Foucaux, P. E. 415
Fundoianu, B. 438

G

Gafiţa, Mihai 445, 449
Gajus (pseudonim) 346
Galaction, Gala 438
Gáldi, László 335, 431, 434, 442, 444, 445, 450
Gane, Costache 36, 391
Gane, Nicu 30, 31, 39, 337, 345, 355, 391
Garabet, I. 79
Gautier, Théophile 32–35, 113, 342–344, 350, 378, 380, 381, 390, 408, 409, 412, 413, 415, 418, 419, 433
Găisseanu, Adrian 442
Gârleanu, Emil 77, 425
Georgescu, P. I. 90
Georgescu, Paul 427, 434, 442, 445, 446
Gerariu, D. 439
Gerota, Constantin, 79, 426
Gheorghe, Fănică N. 435, 446, 448
Gheorghiu, Mihai Dan 435
Gherasim, Vasile 342, 438, 451
Gheţie, Ion 48, 49, 50, 57, 58, 67, 68, 427
Ghica, Ion 39
Ghiţa (pseudonim) 30
Goethe, Johann Wolfgang von 21, 24, 38, 86, 342, 344, 348, 364, 370, 378, 380, 385, 403, 413 439, 441
Goga, Octavian 441
Gogol, N. V. 36, 38
Goldiş, Vasile 436
Golescu, Dinicu 35
Golescu, Iordache 88, 90
Gorcea, Petre Mihai 446
Grandea, Grigore H. 338, 347, 366, 367–369, 378, 386
Graur, Alexandru 59, 62, 64, 67
Grisebach, Eduard 354
Guillermou, A. 444, 451
Gutzkow, Karl 22, 333, 347, 366, 367, 369, 378
Guţia, Ioan 436

H

H. 424 vezi Bogdan, N. A.
Haas, E. 413
Habsburgi 28
Haneş, Petre V. 428, 436, 439
Hanţă, Al. 428
Hartmann, Eduard von 338, 385
Hasdeu, Bogdan P. 21, 22, 30, 32, 39, 363, 364, 397
Hasnaş, C. Sp. 425, 430
Hauff, Wilhelm 378
Hazan, M. 427
Hămbăşan, Cornel 443
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 89, 338, 348, 386
Heine, Heinrich 378
Heliade Rădulescu, Ion 21, 22 39, 60, 65, 68, 359, 366, 369, 415, 432
Helmholtz, Hermann 89
Herbart, Johann Friedrich 338, 348, 395
Herder, Johann Gottfried 403
Herodot 348
Hodoş, Enea 435
Hodoş, Nerva 331, 370
Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 342, 349, 380
Horaţiu 88, 89
Horea (Vasile Ursu Nicola) 367
Hosanu, Ioan 51
Hrisoverghi, A. 366
Hugo, Victor 341, 343, 344, 360
Hume, David 338, 348
Hurmuzaki, Eudoxiu 87
Huškova-Flajšhansova, Jindra 431, 432
Hüttner, J. Chr. 404

I

Iancu, Aurel 440
Iancu, Avram 362, 366
Iancu, Victor 71, 427
Ibrăileanu, G. 8, 10–12, 28, 29, 32, 42, 78–80, 332, 333, 345, 346, 349, 370, 433, 437–439, 449
Ierwitz , G. 86
Ieşan, Al. 441
Ignat, Nestor 443
Ilea, Filimon 336, 358, 359
Iliescu, Ion 375, 445, 446
Indrieş, Alexandra 444
Ioanid, Ovidiu 430
Ionaşcu, Romulus 68
Ionescu, N.C. 433
Iordache, M. 427
Iordan, Iorgu 49, 56, 67, 68, 380, 433, 442
Iorga, N. 6, 8, 10–14, 20, 43, 313, 331, 333, 340, 341, 369, 423, 424, 426, 436, 437, 445
Iosifescu, Silvian 446
Iremia, D. 388, 446
Iroaie, Petru 431
Isopescu, Claudiu 436
Ispirescu, Petre 30
Istrate, Gavril 61
Ivaşcu, George 445, 447, 449
Ivănescu, G. 61, 68, 444, 451

J

Jayadeva (sec. XII) 418
Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter) 347
Jebeleanu, Eugen 443
Jechiu, Igor 442
Jékely, Zoltán 431, 432
Jókai, Mór 26, 366, 376
Jung-Stilling, Johann Heinric 380

K

Kakassy, Endre 443
Kalidasa 402, 403 413, 414, 416, 418
Kallós, Ernest 442
Kenner, Benedict 437
Kant, Immanuel 15, 16, 34, 77, 87, 278, 332, 337–339, 342, 348, 386, 388, 404, 405, 408, 425, 433, 437–439
Kapitanov, Hristo 431, 432
Kusemendra 418
Kilin, Sándor 427
Kirileanu, G. T. 17, 394, 430
Klug, Alfred 431
Kock, Paul de 22, 397,
Kogălniceanu, Mihail 35, 36, 39, 68, 390, 395
Kojevnikov, Iuri 447
Kolosov, A. 427
Köpeczi, Béla 431, 447
Kosambi, D. D. 420
Kossuth, Lajos 26, 27
Kotzebue, Wilhelm de 394
Kremnitz, Mite 355, 404
Kunisch, Richard 88
Kuteli, Mitrush 442, *vezi* Pascu, Dimitrie

L

Lamartine, Alphonse de 342, 343, 350
Lambrior, Alexandru 30, 60, 61, 62, 64
Lang, Fr. 439
Langlois, A. 383
Lapedatu, I. A. 368
Laplace, Pierre Simon, marchiz de 338
Laube, Heinrich 367
Laurianu, A. T. 106, 358
Lăpuşneanu, Alexandru 344
Lăzăriciu, Ioan 435
Leibniz, Gottfried Wilhelm 395, 396, 404, 409, 411
Lenau, N. 378
Leon-Mrejeriu, Viorica 433
Leonte, Liviu 54, 68
Lepsius, Karl 89, 343, 380
Lessing, Gotthold Ephraim 380
Leviţchi, Leon D. 344, 402
Lillin, Andrei A. 434
Livescu, Cristian 435, 449, 450
Locke 387
Locke, John 348
Locusteanu, N. 385
Loghin, Constantin 436
Loghin, G. D. 442
Loghinovski, Elena 449

Lovinescu, E. 6, 9, 29, 78, 79, 332, 333, 346, 349, 370, 426, 432, 433, 439, 441, 442
Lucas, Hippolite 90
Lungulescu, I. N. 441
Lupi, Gino 436, 451

M

Macedonski, Alexandru 14, 446
MacGregor-Hastie, Roy 448
Machiavelli, Niccolò 86
Macrea, Dimitrie 68
Madách, Emeric 441
Maeterlinck, Maurice 344
Maior, Petru 358
Maiorescu, Ion 377
Maiorescu, Titu 8, 11, 19, 20, 31, 33, 60, 65, 68, 78, 86–88, 90, 331, 337, 338, 343, 347, 354, 355, 370, 377, 384, 415, 442
Majerczik, W. 430, 431
Maniu, V. 358
Manolescu, Nicolae 445
Manoliu, Radu 76, 333, 334, 369, 370, 384, 424, 433, 437, 438
Manu, Emil 402, 434, 443, 449
Mardare, Mihai 446
Marcea, Pompiliu 71
Mareş, Al 57
Mareş, Carmen-Liliana 432
Marian, Liviu 428, 431
Marinescu, Constanţa 8, 430
Marilhat, Prosper 343
Marino, Adrian 442, 445, 446
Martin, Aurel 82, 427, 428, 449
Marx, Karl 360
Massim, Ioan C. 106
Massoff, Ioan 445
Maşek, Victor Ernest 450
Maupassant, Guy de 31
Mazzini, Giuseppe 361, 367
Măcelariu, Ilie 359
Mărculescu, Octavian 439
Mărgineanu, Nicolae 450
Mehedinţi, Simion 440
Meissner, A. G. 349
Micheriu, Toma 33
Micle, Ştefan 392
Micle, Veronica 37, 89, 90, 346, 387, 392, 400, 446, 448
Micu, Dumitru 446, 450
Mihălcescu, I. 405, 409, 411, 416
Milescu, N. 376
Minar, Octav 79, 387, 426
Mioc, Simion 427
Mircea cel Bătrîn 371
Mitkievič, I. 431
Mîndra, V. 448
Molda, P. P. 78, 425
Moldovan, F. 445
Moldovan, Ioan Micu 358
Moldovan, V. 426
Molin, Jakob Paul 431
Moore, C. A. 414
Morariu, Leca 68, 433, 434, 439, 441, 442
Morţun, V. G. 42, 75, 336, 340, 341, 423, 424
Müllner, Adolf 378
Mundt, Theodor 367
Mukerjee, Radhakamal 412
Muntean, George 431, 450, 451
Munteanu, B. 436
Munteanu, George 427, 434, 448, 449, 450
Munteanu, Romul 431
Munteanu, Ştefan 445, 446
Murat, Joachim 29
Murăraşu, D. 9, 41, 43–45, 80, 81, 109, 140, 334, 340, 350, 353, 356, 357, 370, 374–376, 384, 396, 405, 406, 415, 426, 427, 430, 436, 439, 440, 441, 446
Mureşan, Camil 445
Mussafia, A. 349
Musset, Alfred de 350, 380
Mutaşcu, Dan 449

N

Nicanor & Co *vezi* Ibrăileanu, G.
Nadin, Mihai 428
Napoleon III 27, 389
Naum, Anton 336
Nădejde, Ioan 57, 60, 435
Neamţu, Gheorghe 447
Neamţu, Ioan 357, 358
Nedici, Gh. 440
Negraru, Maria 68
Negri, Elena 365
Negruzzi, Constantin, 21, 31, 36, 39, 54, 68, 332, 394, 399
Negruzzi, Iacob 25 27, 29–31, 62, 63, 89, 331, 336 337, 347, 355, 357, 359–362 366, 367, 372, 378, 390, 397, 442.
Negruzzi, Leon 31, 39
Nerval, Gérard de 343, 435
Nestorescu, Andrei 446, 447
Netea, Vasile 445, 446
Nica, Ion 448
Nicolescu, G. C. 68, 445, 447
Nicolescu, Vasile 450
Nicu, I. 90
Nişcov, Viorica 450
Noica, Constantin 338, 388, 430, 435, 446, 447, 448
Novalis (Friedric Leopold von Hardenberg) 32, 341, 342, 380, 450

O

Oallde, Petru 444
Oancea, Ileana 68, 435
Odobescu, Alexandru 39, 64, 68, 332, 346, 399
Oehlenschläger, Adam Goltlob 342
Olah, Tibor 427
Olariu, A. 383
Olsufeeva, M. 432
Onkel, Adam 331, 379
Onufri 347
Oprea, Al. 19, 450
Oprescu, Const. 425
Oprescu, Eugenia 4
Oprescu, George 449
Ordeanu, I. S. 437, 438
Orleanu, G. 450
Ornea, Z. 448, 450
Ortiz, Ramiro 436, 867
Ossian 377
Oxenstierna (Oxenstiern) Gabriel Thurclon conte de 89, 441

P

P. 426
P. Nicanor & Co 438 *vezi* Ibrăileanu, G.
Palestrina, Giovanni Pierluigi 374
Pálffy, Endre 436
Panaitescu, Dumitru D. 4 , 15, 18, 435
Panaitescu, P. P. 385, 452
Pankhurst, Sylvia 440
Pann, Anton 302, 346
Pantea, I. 434
Pantiş, Petronella 449
Panu, G. 24, 30, 31, 76, 79, 332, 337, 339, 340, 342, 369, 432, 442
Papacostea, Cezar 419, 438, 440
Papadat-Bengescu, Hortensia 440
Papadima, Ovidiu 427, 437, 447
Papadopol, Paul I. 426
Papiu-Ilarian, Alexandru 358, 359, 363
Papu, Edgar 416, 447, 448
Paquier, Hortense 431
Paracelsus (Theophrastus Bombastus von Hohenheim) 339, 380, 385, 386, 396
Paramahanisa, Ramakrişna 412
Parfiriu, D 90
Pascaly, Matilda 21
Pascaly, Mihail 21, 344, 359, 360, 369, 375
Pascu, Dimitrie 442
Patti, Carlotta 14
Pauthier, G. 383
Păcăţianu, T. V. 359
Pătrăşcoiu, I. 437
Păunescu-Ulmu, T. 405, 433, 439, 442
Pâcleanu, N. 366
Pârvan, Vasile 363
Pârvulescu, Titus 451
Peixoto da Fonseca, Fernando 428
Pelimon, Al. 366, 383
Pencioiu, G. D. 331, 333, 336, 341, 402, 432
Pentapolin (pseudonim al lui Perpessicius) 6 *vezi* Perpessicius
Perju, Adela 389
Perpessicius 5–19, 39–51, 68–71, 97, 196, 283, 304, 319, 333–335, 340, 346, 348, 354, 356, 357, 366, 371, 372, 378, 381–383, 388–390, 394, 397, 398, 400, 401, 411, 430, 434, 442–446, 448, 449
Petică, Ştefan 384
Petrarca, Francesco 338
Petraşcu, N. 440
Petraşincu, Dan 433
Petrescu, Ioana Em. 449, 450
Petrescu, Valerian 440
Petru, Vasile 65
Petrino, Dimitrie 87, 89, 384
Petronius (pseudonim) 433
Petrovici, Emil 56, 60
Petrovici, Ioan 439, 449

Petru Rareș 394
Philippide, Al. 445, 447, 448
Pienescu, G. 68
Pindar 406
Piru, Al. 81, 82, 397, 405, 427, 428, 434, 444, 445
Pitagora 342
Pîrvan, Gabriel 451
Platen-Hallermünde, August von 89
Platon 348, 387, 406, 449
Platon, Maria 446
Poe, Edgar Allan 21, 387
Poghirc, Cicerone 402, 409
Pogor, Vasile 31, 336, 337, 343
Poitou, Eug. 378
Pompiliu, Miron 31, 90, 337, 364, 367, 392
Pop, Augustin Z. N. 442, 446, 447, 450
Pop, Florentin Ion 39, 377
Pop, Gavril 365
Pop, Ioan 363
Pop, Vasile Gr. 367, 435
Popa, Marian 446
Popa, Mircea 449
Pope, Alexander 341
Popescu, Cristian 450
Popescu, Eufrosina 14
Popescu, M. Ioan 433
Popovici, Dimitrie 436, 443, 444, 445
Popovici, K. 428, 435, 446, 449
Portnoi, R. 427
Predescu, Lucian 436
Prier (pseudonim) 424
Profiriu T. 90
Proust, Marcel 7
Pumnul, Aron 40, 347, 358, 359, 383
Pușcariu, Sextil 394, 431. 448
Pușkin, A. S. 21

Q

Quinet, Edgar 378, 403

R

Radhakrishnan, S. 404, 406, 407, 408, 409, 411, 414, 415 416, 417, 418, 419
Raicu, Lucian 446
Ramses 380
Ranetti, G. 437
Rașcu, I. M. 80, 333, 342 343, 350, 351, 383, 402, 408 412, 413, 415, 433, 439, 441 442 450
Răducanu, M. 76, 369, 424 437, 438 *vezi* Manoliu Radu
Rădulescu—Dulgheru, G. 68
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 331, 338, 354, 355, 364, 388, 405, 429, 437
Rău, Aurel 446
Răzvan, Constantin 447
Rebreanu, Liviu 371, 381, 438, 445, 446
Regman, Cornel 434, 443, 446
Reinbeck, G. 379, 383
Reni, Guido 391
Rennell, Janus 419
Ribot, Th. 341
Richter, Johann Paul Friederich *vezi* Jean Paul
Rilcev, C. F. 376
Roesler, Robert 362, 364, 365
Roev, H. H. 406
Rogoz, Adrian 449
Rosenzwart 419
Rosetti, Alexandru 68
Roșculescu, Al. 377
Roșu, Arison 447
Rotaru, I. 434, 436
Rötscher, Enric Theodor 15, 86, 344
Rousseau, J. J. 362
Roznoveanu, M. 435
Ruffini, Mario 445
Rumī, Jālāluddin 419
Russo, Alecu 29, 36, 390
Rusu, Aurelia 64
Rusu, Liviu 444, 446, 450
Rusu, I. V. 358
Rusu, M. N. 449
Russu, N. I . 439
Rusu, Valeriu 435

S

Sadoveanu, Mihail 67, 71, 394, 445, 449
Sadous, Alfred 414
Saint-Saëns, Camille 396
Saint-Thomas, Felix de 8
Sańkara 404, 406, 407, 408
Samurcaș, I. A. 90
Sand, George (Aurora Dupin, baroană Dudevant) 22, 316, 397
Sanda; George 448
Saneielevici, H. 333, 341, 342, 408, 430, 431, 432, 433, 437,442
Săndulescu, Ion 76, 424
Sân-Giorgiu, Ion 439, 440, 441
Sângeorzan, Zaharia 447
Sârbu, Gherasim *vezi* Serb, Gherasim
Schachinger, P. Carl 348
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von 338, 348, 387
Scherzel, Alois 347
Schiller, Friedrich von 38, 89, 348, 354, 372, 380, 437
Schlegel, August Wilhelm von 384
Schlegel, Friedrich von 384
Schlesak, Dieter 432, 445
Schopenhauer, Arthur 32—35, 38, 333, 334, 337—339, 341, 342, 347—349, 446, 380, 385, 386, 396, 403, 404, 406—409, 413, 415—417, 437, 438, 442, 444
Schroff, Maximilian W. 430, 431
Schwab, Raymond 403, 415, 418
Scorpan, Grigore 68, 441, 451
Scridon, Gavril 444
Scurtu, Ion 28, 41, 42, 44, 66, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 113, 207, 331, 332, 354, 355—357, 361, 368, 370, 373—375, 384, 424, 425, 427, 432, 437, 449
Scurtu, Nicolae 449
Seche, Luiza 71
Sen, Sukumar 402
Serb, Gherasim 366
Sfîrlea, Lidia 67, 68
Shakespeare, William 9, 38, 87, 341, 344, 345, 346, 366, 380, 406
Shelley, Percy Bysshe 382
Siepețianu, Ion 366
Silvestri, Artur 448
Simion, Eugen 43, 44, 46, 47, 68, 81, 82, 334, 371, 374, 381, 391, 392, 397, 420, 427, 428, 434, 435, 443, 444, 445, 449
Simionescu, Dan 68
Simțion, Constantin 89
Slavici, Ioan 27, 36, 38, 54, 65—67, 75, 336—338, 348, 355, 366, 367, 371, 383, 392—394, 396, 399, 400, 447, 448
Smântânescu, Dan 426
Socrate 338
Sofocle 406
Sorianu, Vlad 447
Spartacus 424 *vezi* Dobrogeanu-Gherea, Constantin
Spânu, D. 440
Spencer, Herbert 348
Spielhagen, Friedrich 25, 361, 366
Spinoza, Baruch 348
Stan, Elena 447
Stati, P. 440
Stendhal (Henri Beyle) 7
Sterne, Carus 386
Strajanu, Mihail 363, 364
Streinu, Vladimir 427, 436, 442, 444, 446
Struțeanu, Scarlat 442
Sturdza, Ioan Alexadru 87
Suciu, Gh. 430
Suciu, Petre 437
Sue, Eugène (Maria Joseph Sue) 378
Sulică, Nicolae 439
Sulzer, Franz Joseph 364
Surdu, Al. 338
Szamosi, István 431
Szekeny, István 26

Ș

Șaraga (frații) 42
Șăineanu, Lazăr 428
Șerbănescu, Teodor 336

Șerdeanu, I. 434, 445
Șincai, Gheorghe 358
Ștefan cel Mare 365, 394
Ștefanelli, T. V. 65, 66, 379, 394, 402, 416, 438
Ștefanovici, A. 349
Ștefănescu, Marin 438
Ștefăniță Vodă 21
Știrbei, Alexandru Barbu 87
Șunda, Dr. A. 437
Șuteu, Flora 43, 44, 46–49, 57–62, 64, 68, 81, 82, 334, 374, 392, 397, 420, 427, 428, 445

T

Tacciu, Elena 448, 449
Tagliavini, Carlo 428, 438, 451
Tagore, Rabindranath 416
Tardini, Fanny 357
Tasso, Torquato 22, 351, 356, 361, 366, 397
Tasu, Vasile 30
Tănăsescu, Gr. 447, 449
Tăușan, Grigore 342, 433
Tcaciuc,Albu, Nicolae 436
Teodoru, D. A. 432
Tertulian, N. 444
Tieck, Johann Ludwig 342
Tiktin, H. 64, 65
Tissot, V. 399
Todoran, Eugen 443–446, 448, 449
Tohăneanu, G. I. 71, 445, 446, 450
Tolla (pseudonim) 346
Tomaschek, Peter 438
Tomuța, Ion 426
Tomuș, Mircea 427, 447, 449, 450
Tornea Florin 444
Toroutiu, I. E. 7, 80, 338, 430, 438, 440, 441
Trivale, Ion 8, 430
Tudor, Gallia 426

Ţ

Ţepelea, Gabriel 68, 448
Ţicăloiu, Ion 68
Ţiroi, Nicolae 435

U

Ulmu, T. 433, 405, *vezi* Păunescu-Ulmu, T.
Ureche [V. A.?] 88
Ursu, G. G. 445
Ursu, Horia 444
Ursu, N A. 68

V

V. B. 425 *vezi* Bogrea, Vasile
V. H. 363
Vaida, Mircea 449
Van Helmont, Jean Baptiste 385, 386, 396
Varro 28
Vasiliu, Al. 440
Vasiliu, Aurel 442
Vatamaniuc, D. 4, 358, 368, 372, 386, 388, 400, 430, 435, 447, 448, 450
Văcărescu, Ianache 211
Vârgolici, St. G. 336
Vârgolici, Teodor 427, 434, 444
Vârnav Liteanu, G. 336
Vergiliu 12
Vianu, T. 82, 335, 349, 434, 436, 441, 443, 444, 446
Vidyāpati 409
Vigny, Alfred de 343
Villon, François 9
Vintilă, Petru 449
Vintilescu, Virgil 427
Vișoiu, G. 436
Vitner, Ion 443
Vîrtosu, Emil 68, 89
Vlad, Dr. C. 440
Vlad, Ion 448, 450
Vlahuță, Al. 8, 20, 78 , 90, 425, 441
Voia, Vasile 449
Voiculescu, Ilie 441
Voltaire (François – Marie Arouet) 396
Vornica, Gheorghe 442
Vörösmarty, M. 366, 442
Vulcan, Iosif 331, 359, 364, 397

W

Wackenroder, Wilhelm 342
Weber, Albrecht 382, 383, 402–404, 413, 414
Weigand, Gustav 56
Weiss, Le Colonel 391
Welter, Theodor Bernard 379, 383
Wieland, Heinrich 380
Wienbaarg, Ludolf 367
Wolf, Christian von 338

X

Xenopol, A. D. 30, 331, 337, 343, 442

Y

Ygrec, Doctorul 433, 439

Z

Zaciu, Mircea 435, 444, 445, 448
Zaharia, N. 425, 431–433, 438
Zalis, H. 446
Zamfir, Mihai 335, 435, 450
Zamfirescu, R. 434
Zane, G. 339
Zanne, I. 211
Zarifopol, Paul 7, 8, 10, 440
Zeller, Eduard 89, 395
Zimmermann, Robert 383, 395
Zub, Alexandru 68

LISTA FACSIMILELOR*

1. CONTRAPAGINĂ Fişă de lucru a lui Perpessicius nr. 197r carton scris cu cerneală 14 cm × 10 cm
2. CONTRAPAGINĂ Fişă de lucru a lui Perpessicius nr. 197v carton scris cu cerneală 14 cm × 10 cm
3. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ] Transcriere autografă a lui Perpessicius pag. 1 cerneală 17 cm × 10 cm
4. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ] Transcrierea autografă a lui Perpessicius pag. 2 cerneală 17 cm × 10 cm
5. SĂRMANUL DIONIS *Convorbiri literare* 1 decembrie 1872.
6. LA ANIVERSARĂ *Curierul de Iaşi* 9 iulie 1876.
7. LA ANIVERSARĂ *Curierul de Iaşi* 9 iulie 1876.
8. CEZARA *Curierul de Iaşi* 6 august 1876.
9. CEZARA *Curierul de Iaşi* 18 august 1876.
10. UMBRA MEA BAR 2255, 184r cerneală 33,5 cm × 21 cm
11. UMBRA MEA BAR 2255,184v cerneală 33,5 cm × 21 cm
12. UMBRA MEA BAR 2255, 185r cerneală 33,5 cm × 21 cm
13. UMBRA MEA BAR 2255,185v cerneală 33,5 cm × 21 cm
14. [SCRISOAREA LUI DIONIS] BAR 2255,295v cerneală 27 cm × 21,5 cm
15. ÎNTÎIA SĂRUTARE BAR 2255,250r cerneală 23,6 cm × 19 cm
16. ÎNTÎIA SĂRUTARE BAR 2255,251r cerneală 23,6 cm × 19 cm
17. ÎNTÎIA SĂRUTARE BAR 2255,252r cerneală 23,6 cm × 19 cm
18. ÎNTÎIA SĂRUTARE BAR 2255,253r cerneală 23,6 cm × 19 cm
19. ÎNTÎIA SĂRUTARE BAR 2255,254r cerneală 17 cm × 19 cm
20. CEZARA (variantă parţială) BAR 2276(II), 43r 20 cm × 16,3 cm
21. CEZARA (variantă parţială) BAR 2276(II),61v 20 cm × 16,3 cm
22. CEZARA (variantă parţială) BAR 2286,62v şi 63r cerneală 18,9 cm × 12 cm
23. CEZARA (variantă parţială) BAR 2255,255r cerneală 21 cm × 18 cm
24. CEZARA (variantă parţială) BAR 2284,34v cerneală 22 cm × 13,5 cm
25. CEZARA (variantă parţială) BAR 2284,42v cerneală 22 cm × 13,5 cm
26. GENIU PUSTIU BAR 2255, 22r cerneală 35,2 cm × 20,5 cm
27. GENIU PUSTIU BAR 2255, 23r cerneală 35,2 cm × 20,5 cm

---

* Toate manuscrisele eminesciene după care s-au făcut prezentele reproduceri aparţin fondului de manuscrise româneşti ale secţiei de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România ; indicaţia abreviată BAR 2255,21r (sau 21v) reprezintă deci indicaţia : Biblioteca Academiei R.S.R., ms. rom. 2255, fila 21 recto (sau 21 verso).Titlurile sînt cele ale scrierii căreia îi aparţine fragmentul de pe pagina reprodusă. Cînd nu se face altă specificare, indicaţia *cerneală* înseamnă cerneală neagră (indiferent de nuanţă). Reproducerile fotografice după „Curierul de Iaşi" s-au făcut la Iaşi, de către Biblioteca Centrală „M. Eminescu". Facsimilele de la poziţiile 1–4 s-au făcut după documentele originale puse la dispoziţia noastră de Dumitru D. Panaitescu. Fotografierea manuscriselor BAR a fost executată de Magdalena Buză, din cadrul Muzeului literaturii române.

28. GENIU PUSTIU BAR 2255,24r cerneală 35,2 cm × 20,5 cm

29. GENIU PUSTIU BAR 2255,21r cerneală, intervenţii cu creion roşu şi negru 35,2 cm × 20,5 cm

30. [DIN SURÎSUL SĂU UN SURÎS SÎNT] BAR 2255, 199r cerneală 34,4 cm × 21,5 cm

31. [CINE A VĂZUT O-NMORMÎNTARE-N BUCUREŞTI?] şi începutul de la [BASMUL CEL MAI FANTASTIC] BAR 2255,178r cerneală 33,8 cm × 21 cm

32. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂŞEL SUPUS TURCILOR] BAR 2257, 168r creion negru 21 cm × 17 cm

33. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂŞEL SUPUS TURCILOR] BAR 2257, 168v creion negru 21 cm × 17 cm

34. [TRĂIA ÎNTR-UN ORĂŞEL SUPUS TURCILOR] BAR 2257,169r creion negru 21 cm × 17 cm

35. ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM BAR 2255,3v cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

36. ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM BAR 2255,5r cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

37. ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM BAR 2258,167r cerneală 35,3 cm × 21,2 cm

38. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,92r cerneală 21 cm × 16 cm

39. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,102r cerneală 21 cm × 17 cm

40. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,106r cerneală 20,2 cm × 17 cm

41. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,113r cerneală 21 cm × 16 cm

42. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,114r cerneală 21 cm × 16 cm

43. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,123r cerneală 21 cm × 16,5 cm

44. [AVATARII FARAONULUI TLÀ] BAR 2255,154r cerneală 20,5 cm × 17 cm

45. [POVESTE INDICĂ] BAR 2259,272r cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

46. [POVESTE INDICĂ] BAR 2259,272v cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

47. [POVESTE INDICĂ] BAR 2259,273r cerneală 23,5 cm × 18,8 cm

48. [ARCHAEUS] BAR 2269,19r cerneală violetă 20 cm × 16,5 cm

49. [ARCHAEUS] BAR 2269, 36r cerneală violetă 20 cm × 16,5 cm

50. [ARCHAEUS] (variantă parţială) BAR 2268,22r cerneală violetă 20 cm × 16,3 cm

51. [ARCHAEUS] (variantă parţială) BAR 2268,23r cerneală violetă 20 cm × 16,3 cm

52. [ARCHAEUS] (variantă parţială) BAR 2255,7r cerneală 35 cm × 21,5 cm

53. [ARCHAEUS] (variantă parţială) BAR 2262,42v cerneală 35 cm × 21,2 cm

54. [MOARTEA LUI IOAN VESTIMIE] BAR 2255,268r cerneală 20,8 cm × 16,2 cm

55. AUR, MĂRIRE ŞI AMOR BAR 2255,85r cerneală 27 cm × 21 cm

56. AUR, MĂRIRE ŞI AMOR (variantă parţială) BAR 2257, 193r cerneală 21,5 cm × 18 cm

57. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 188r cerneală 20,8 cm × 17 cm

58. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 189r cerneală 20,8 cm × 17 cm

59. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 190r cerneală 20,8 cm × 17 cm

60. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 191r cerneală 20,8 cm × 17 cm

61. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 192r cerneală 21 cm × 17 cm

62. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] BAR 2255, 193r cerneală 21 cm × 17 cm

63. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ], [FALSIFICATORII DE BANI] BAR 2255, 194r cerneală 21 cm × 17 cm

64. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ], [FALSIFICATORII DE BANI] BAR 2255, 194v cerneală 21 cm × 17 cm

65. [PĂRINTELE ERMOLACHIE CHISĂLIŢĂ] (variantă parţială) BAR 2290, 46r cerneală 16 cm × 10 cm

66. [S-A-NTÎMPLAT ÎN VREMEA MEA] BAR 2257,220r cerneală 21 cm × 17 cm
67. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ] BAR 2255, 162r cerneală 33,8 cm × 21 cm
68. [LA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂ] BAR 2255, 167r cerneală 33,8 cm × 20,5 cm
69. [MOŞ IOSIF] BAR 2286, 2r cerneală 18,9 cm × 12 cm
70. [MOŞ IOSIF] BAR 2286, 3r cerneală 18,9 cm × 12 cm
71. VISUL UNEI NOPŢI DE IARNĂ BAR 2255, 265 r cerneală 21 cm × 17 cm
72. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 206r cerneală 33,6 cm × 21 cm
73. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 206v cerneală 33,6 cm × 21 cm
74. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 207r cerneală 33,6 cm × 21 cm
75. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 207v cerneală 33,6 cm × 21 cm
76. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 208r cerneală 33,6 cm × 21 cm
77. CONTRAPAGINĂ BAR 2255, 208v cerneală 33,6 cm × 21 cm

TABLA DE MATERII

PERPESSICIUS ȘI ROMANUL EDIȚIEI INTEGRALE A OPEREI LUI EMINESCU de AL. OPREA 5

PROZA LITERARĂ A LUI EMINESCU de PERPESSICIUS 20

LĂMURIRI PENTRU VOLUMUL DE FAȚĂ de PETRU CREȚIA 40
1. Continuarea ediției Perpessicius 40
2. Tabloul edițiilor 41
3. Sinopsa manuscriselor : Topografie și cronologie 41
4. Corpus 42
5. Organizarea textelor . . 44
6. Stabilirea textului de bază și aparatul de variante 47
7. Principiile de transcriere 48
8. Notele de istorie literară 69
9. Bibliografia 70
10. Indicii 70
11. Volumul în perspectiva ediției . 71
Siglele publicațiilor periodice . . 72

TABLOUL EDIȚIILOR 75

SINOPSA MANUSCRISELOR . . . 83
1. În ordinea succesiunii textelor în volum 83
2. În ordinea numerotării manuscriselor 84
3. În ordinea cronologică 85
4. „Lista manuscriselor lui M. Eminescu din Biblioteca Academiei R. S. România" de PERPESSICIUS . . 86

TEXTUL

PROZELE ANTUME 91

1. *Sărmanul Dionis* . 93
2. *La aniversară* 114
3. *Cezara* 118

PROZELE POSTUME 135

A. Textele aferente la antume

1. a. *Umbra mea* 137
   b. [Scrisoarea lui Dionis] . 140
2. *Înțiia sărutare* 142
3. a. *Cezara* (variantă parțială) 145
   b. *Cezara (E)* 155

B. *Geniu Pustiu* **și textele aferente**

a. *Geniu pustiu* **177**
b. Texte aferente
1. [Însemnări caracterologice] . 224
2. *[,,Casele negre ...'']* 226
[,,Casele negre ale Bucureștilor ...'' 226
[,,Față cu aceste ființe ...''] 226
[,,Juni cu corpuri slabe ...''] 227
3. *[Sofia-Dochia]* 228
[,,Din surîsul său un surîs sînt ...''] 228
[,,Un rîs amar ...''] 232
[,,Cine a văzut o-nmormîntare-n București? ...''] 232
4. *[,,Ea era culcată pe patul ei cel alb ...'']* 233
5. *[,,Trăia într-un orășel supus turcilor ...'']* 234
6. *[,,Basmul cel mai fantastic ...''] ([Toma Nour în ghețurile siberiene])* 235

C. **Celelalte proze**

a. 1. *Iconostas și Fragmentarium* . . 238
[,,Pe podelele reci de cărămidă ...''] 238
[,,După această întîmplare minunată ...'' 242
[,,Fondalul acestei scenerii sălbatece ... 244
[,,Noaptea era întunecoasă ...'' 244
2. *[Avatarii faraonului Tlà]* 246
3. *[,,O, taci, ce spui că mă iubești, copilă ...''* 274
4. *[Poveste indică]* 276
5. *[Archaeus]* 278
[Archaeus] (variantă parțială) 284
6. *[Moartea lui Ioan Vestimie]* . . 288

b. 1. *Aur, mărire și amor* 292
Aur, mărire și amor (variantă parțială) 296
2. *[Falsificatorii de bani]* 298
3. *[Părintele Ermolachie Chisăliță]* 299
[Părintele Ermolachie Chisăliță] (variantă parțială) 302
4. *[,,S-a-ntîmplat în vremea mea ...'']* . . 303
5. *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* 304
6. *[Moș Iosif]* 310
7. *Visul unei nopți de iarnă* 313

c. 1. *Contrapagină* 316
2. *[,,Cînd eram încă la Universitate ...'']* 320
3. *[Istorie miniaturală]* . . . 321
4. *[,,Șesul nemăsurat ...'']* . . 324
5. *[,,Ea era albă ca zăharul ...''* 325
6. *Amalia* 326
7. Exerciții & Moloz 327

NOTE ȘI COMENTARII

PROZELE ANTUME

1. *Sărmanul Dionis* . 336
2. *La aniversară* 346
3. *Cezara* . . . 347

PROZELE POSTUME

A. **Textele aferente la antume**

1. a. *Umbra mea* 350
b. *[Scrisoarea lui Dionis]* 351

2. *Întîia sărutare* . 352
3. a. *[Cezara]* (variantă parţială) 352
b. *Cezara (E)* 354

B. *Geniu Pustiu* **şi textele aferente**

a. *Geniu pustiu* 355

b. texte aferente

1. *[Însemnări caracterologice]* 372
2. *[„Casele negre ..."]* 373
[„Casele negre ale Bucureştilor .. 373
[„Faţă cu aceste fiinţe ..."] 373
[„Juni cu corpuri slabe ..."] 373
3. *[Sofia-Dochia]* . . . 373
[„Din surîsul său un surîs sînt ... 373
[„Un rîs amar ..."] 373
[„Cine a văzut o-nmormîntare-n Bucureşti? ..."] 373
4. *[„Ea era culcată pe patul ei cel alb ..."]* . 375
5. *[„Trăia într-un orăşel supus turcilor ..."]* . . 375
6. *[„Basmul cel mai fantastic ..."]* *([Toma Nour în gheţurile siberiene])* 376

C. **Celelalte proze**

a. 1. *Iconostas şi fragmentarium* . . 377
[„Pe podelele reci de cărămidă ..."] 377
[„După această întîmplare minunată... 377
[„Fondalul acestei scenerii sălbatece ..."] 377
[„Noaptea era întunecoasă ..."] 377
2. *[Avatarii faraonului Tlà]* 379
3. *[„O, taci, ce spui că mă iubeşti, copilă ..."]* 382
4. *[Poveste indică]* 382
5. *[Archaeus]* 384
[Archaeus] (variantă parţială) 388
6. *[Moartea lui Ioan Vestimie]* . 389
b. 1. *Aur, mărire şi amor* 390
Aur, mărire şi amor (variantă parţială) . 391
2. *[Falsificatorii de bani]* 392
3. *[Părintele Ermolachie Chisăliţă]* . . . 392
[Părintele Ermolachie Chisăliţă] (variantă parţială) . 393
4. *[„S-a-ntîmplat în vremea mea ..."]* 393
5. *[La curtea cuconului Vasile Creangă]* 394
6. *[Moş Iosif]* . . 395
7. *Visul unei nopţi de iarnă* 396
c. 1. *Contrapagină* 397
2. *[„Cînd eram încă la Universitate ..."]* 398
3. *[Istorie miniaturală]* . 398
4. *[„Şesul nemăsurat ..."]* . 399
5. *[„Ea era albă ca zăharul ..."]* 400
6. *Amalia* . . . 400
7. Exerciţii & moloz 401
PROZA LITERARĂ A LUI EMINESCU ŞI GÎNDIREA INDIANĂ de Amita Bhose 402
BIBLIOGRAFIE 423

INDICI

1. **Indicele numelor proprii din proza literară a lui Eminescu** 453
2. **Indice de autori şi de nume istorice dinafara textului lui Eminescu** 456
LISTA FACSIMILELOR . . 462